ॐ

ॐ 卐 गौः श्रीः शिवौ वेदाः
पशुपतये नामः

पशुपतिमतम्

शिवधर्ममहाशास्त्रम्

पशुपतिनाथदर्शनम्

योगी नरहरिनाथः

ॐ
ॐ 卐 गौः श्रीः शिवौ वेदाः
पशुपतये नमः

पशुपतिमतम्

शिवधर्ममहाशास्त्रम्

पशुपतिनाथदर्शनम्

- योगी नरहरिनाथः

प्रथमम् प्रकाशनम्- शाके-१९२१
संवत्-२०५५ चैत्र शुक्लनवरात्र दुर्गापूजा रामनवमी

सम्पादकौः- पं. विष्णुप्रसाद अर्याल आत्रेयः
श्रीशस्थापाः

प्रबन्धकः- रामप्रसाद घिमिरे काश्यपः

प्रकाशकः- बृहदाध्यात्मिकपरिषदः
काष्ठमण्डपः गोरखाहिन्दुराष्ट्रम्

प्रथमसंस्करणम्- १००० प्रति

पुनर्मुद्रणाधिकारः- बृहदाध्यात्मिकपरिषदधीनः
मृगस्थलीगोरक्षपीठस्य

मूल्यम्:- नेरू ९५१।-
भारू ६२५।-

टङ्कणः- चन्दन विक्रम शाह

मुद्रकः- चारुप्रिन्टर्स प्रा.लि.डिल्लीवजार-दूरवाणी :४२६०२८

प्राप्तिस्थानम्ः- गोरखनाथमन्दिर, मृगस्थली, पशुपति, काष्ठमण्डपः
श्रीवागीश्वरी, कोटिहोमस्थली देवघट्टधाम्नश्चित्रवनस्य
दूरवाणीः-०१-४७३८८७, ०५६-२२५९७

सम्पादकीयम्

विश्वस्मिन्नेकस्यैव हिन्दुराष्ट्रस्य नेपालस्य संरक्षकत्वेन श्रीपशुपतिनाथो विराजते । पशूनां=ब्रह्मादिस्थावरपर्यन्तानं प्राणिनां यः पतिः=स्वामि, नियन्ता स एव सर्वेषां तद्भक्तानामाराध्यदेवत्वेन विराजते । सृष्टिस्थितिप्रलयस्य हेतुभूत ज्योतिर्लिङ्गात्मक भूतनाथस्य स्वरूपविषये वेदोपवेदेतिहासपुराणेष्वपि सन्ति नैकविधाः प्रसङ्गाः । तादृशपौराणिकग्रन्थेषु सत्सु किमस्यग्रन्थस्यावस्यकेति यदि कश्चन जिज्ञासते तर्हि उमाशंकरयोः संवादात्मकोऽयं ग्रन्थः तेषु सर्वेषु ग्रन्थेषु विलक्षणो विशिष्टश्चेति प्रत्युत्तरं दातुं शक्यते ।

लोकमङ्गलकारकं शिवेतिसार्थकं नामकलयतः कपालिनः सारगर्भितोपदेशपूर्णं शिवधर्मसंग्रहापरनामकं पशुपतिमतमिदमधीत्य कृत्यकर्माणि ज्ञात्वा व्यवहृत्य च स्वजीवनं सफलयितुं जनाः शकनुवन्तीतिमदीयाप्रतीतिः । खेदस्यविषयोऽयं यदेतादृशमहिमयुत ग्रन्थरत्नदर्शनाद् वयमद्यपर्यन्तं वञ्चिता आस्म । स्वीयनाभौस्थितं सुगन्धमज्ञात्वा तद्गन्धग्राहकस्तस्यैवान्वेषणे भ्रान्तो मृग इव वयं स्वयंश्रीपशुपतिमुखोद्गीतं पशुपतिमतमविदित्य कुत्र किमस्तीति जिज्ञासया शास्त्रपर्यालोचनदिशि भ्रान्ता इव भ्रमामः ।

१८३५ मिते वैक्रमाब्दे ब्राह्मीलिपौ लिखितस्यास्य ग्रन्थरत्नस्य देवनागर्यां रूपान्तरणादस्यवैशिष्ट्यं प्रकाशयितुं तदानीन्तना विद्वांसः कृतप्रयत्ना आसन्निति ज्ञायते । तदनन्तरञ्च यथावसरे विद्वांशः कृतप्रयत्ना अप्यस्य प्रकाशने न साफल्यमुपगता इतीतिहासविदैः समुदीरितम् ।

इदानीञ्च- बह्वन्तरायबाधितेनापि मया पशुपतिमतनाम्नोऽस्य दुर्ल्लभग्रन्थस्य सम्पादनविवेचनादिकार्यजातेषु कृतभूरिपरिश्रमाणां विशिष्टैतिहासिकानां ज्ञानकोषाणां नेपालराष्ट्रगौरवभूतानां योगिप्रवराणां श्रीनरहरिनाथस्वामिचरणानामनुज्ञया "कार्यं वा साधयेयं देहं वा पातयेयम्" इति सिद्धान्तमनुसृत्य चारुप्रिण्टर्सेतिनाम्नाख्यातस्य मुद्रणालयस्य सञ्चालकस्य श्रीसरोज नेपालमहाभागस्यात्मीयेन सहयोगेन महता श्रमेण प्रकाशनोपयोगिसम्पादनं विधाय पुस्तकमिदं प्रकाश्यतां नीतम् ।

मया सम्पादनक्रमे प्राप्तपाण्डुलिपौ खण्डितानां पदानां वाक्यानां प्रसङ्गानां वा संस्थापना तथैव विहिता यथोपलब्धम् । इदमेव सम्पादनमधिकृत्य हार्दभावं पद्यद्वयेन प्रकाशयितुमीहे-

शब्दानां वहवो ह्यर्था भवन्ति कथितं वुधैः ।
तस्मान्मया यथालब्धं तथैव स्थापितं पदम् ॥
येषामर्थाः प्रकाशन्ते मदीये मानसे न हि ।
ते शब्दा इह तेनैवरूपेण स्थापिता मया ॥

अत्र गुणैकपक्षपातिभिर्विद्वद्भिः पुस्तकमिदमधीत्य नीरक्षीरविवेकन्यायेन गुणपक्षमङ्गीकृत्य दोषपक्षं विसृज्य त्रुटितस्थलेषु कृपया स्वयं संशोध्य पठनीयमिति मदीया सविनया काचनाभ्यर्थना विदुषां पुरतः । उक्तञ्चाभियुक्तैः-

न चात्रातीव कर्तव्यं दोषदृष्टिपरं मनः । दोषे ह्यविद्यमानेऽपि तच्चितानां प्रकाशते ॥इति

पुनरपि स्वीयां भावनां स्वनिर्मितैरेव पद्यैर्विनम्रतापूर्वकं प्रकाशयितुं परिस्फुरति मदीयं चेतः-

यदशुद्धमसंवद्धमज्ञानाच्च कृतं मया ।
विद्वद्भिः क्ष्यम्यतां सर्वं विनम्राप्रार्थना मम ॥
सौभाग्यादेव प्राप्नोति जनः सज्जनसङ्गतिम् ।
यया स लक्ष्यमाप्नोति पुष्पेणेव पिपीलिका ॥
विद्वत्सङ्गात् जनो लोके गतिमाप्नोति दुर्लभाम् ।
परम्परागता सूक्तिरियं व्यर्था कथं भवेत् ॥
क्वेदं पाशुपतं शास्त्रं क्वाहं मन्दमतिर्जनः ।
"क्व सूर्यप्रभवो वंशः" कालिदासस्य सूक्तिवत् ॥
गुरोरनुग्रहेणैवं कार्ये सम्पादनात्मके ।
नियोज्यात्मानमधुना मन्येऽहं कृतकृत्यताम् ॥
पशुपति मते ज्ञानं विभाति सागरात्मकम् ।
धर्मो यत्र स्फुरत्यन्तः संस्कृतिर्भाति वैदिकी ॥
यन्निमज्य जनः प्राप्तुं शक्नोति वाञ्छितं फलम् ।
सद्ग्रन्थाराधने सक्तः कोजनोऽसफलो भुवि ॥
पुण्ये पाशुपते क्षेत्रे शिवधर्मानुयायिनः ।
वञ्चिता वयमद्यापि शिवदर्शन दर्शनात् ॥
तस्मान्नृहरिणा लोकहिताय गुरुणा श्रमात् ।
अन्विष्य दुर्लभो ग्रन्थः साम्प्रतं सुलभः कृतः ॥
शिवे समाश्रितो लोको लोकं व्याप्यस्थितः शिवः ।
तस्माल्लोके शिवं ध्यात्वा शिवंलोको ह्यवाप्नुयात् ॥
जिज्ञासितः शिवः साक्षात् कैलासे जगदम्वया ।
सर्वेषाञ्च हितायेदं शास्त्रं शङ्कर ऊचिवान् ॥
शिवपूजा कथंकार्या शिवधर्मश्च कीदृशः ।
कथञ्च सृष्टिविस्तारः लिङ्गस्य स्थापना कथम् ॥
वटूनाञ्चं गृहस्थानां वानप्रस्थाश्रमे सताम् ।
यतीन्नाञ्च स्वधर्माः के कीदृशा विधयोऽपि का ? ॥
कीदृशः पुत्रिका धर्मश्चेत्यादि प्रश्नजालकम् ।
समुत्तर्तुं सहायोऽसौ ग्रन्थराड् भुवि राजते ॥
कर्मणि गहने चास्य सम्पाद्य मुद्रणात्मके ।
योगीनां सहयोगित्वात् नियुक्तेन स्थितं मया ॥
जातं यद्यत् शुभं तत्र कारणं भगवान् शिवः ।
अशुभं यच्च सञ्जातं स दोषः किल मामकः ॥

गहनो विषयो यादृक् समयाल्पस्तथापि च ।
अहर्निश प्रयासाद्धि साम्प्रतमीदृशोऽभवत् ॥
शास्त्राध्ययनशुद्धान्तर्नीरक्षीर विवेकिभि: ।
विद्वद्भि: पठनीयं च संशोध्य त्रुटितस्थले ॥

उक्तमेवाभियुक्तै:-

गच्छत: स्खलनं क्वापि भवत्येव पमादत: ।
हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति सज्जन: ॥

पुस्तकस्यास्य प्रकाशने सम्पादनकर्मणि प्रेरक गुरुवर योगीनरहरिनाथो येन न केवलं मांप्रेरितमपितु दुर्लभस्यास्य ग्रन्थस्य यथासम्भवमनुदित्य सर्ववेद्यन्च विहितम् । यस्य प्रेरणया अहं सम्पादनकर्मणि प्रवृत्त स श्रद्धेय गुरुवर मम सर्वदा वन्दनीयो वर्तते ।

दुर्लभं ग्रन्थरत्नमिदं संरक्षणसौभाग्यान्वित: श्रीकृष्णप्रसाद पाण्डेय परिवार: विशेषत: श्रीयादवप्रसाद पाण्डेयो येनेदं ग्रन्थरत्नं प्रकाशनार्थं प्रदत्तम्, नकेवलं दत्तमेव अपितु स्वकीयै: सहयोगिभिस्सह कार्येऽस्मिन् संलग्नोऽस्ति हृदयत: प्रशंसनीयो वर्तते ।

सम्पादनात्मकेऽस्मिन्कार्ये मां सहयोगं कृतवन्त: कमलप्रसाद अर्याल, श्रीश्रीराम पोखेल, श्रीदामोदर भण्डारी, श्रीकृष्णप्रसाद काश्यप: श्रीध्रुवप्रसाद अर्याल: श्रीदण्डपाणि खतिवडा, श्रीभरतप्रसाद अधिकारी, श्रीरामप्रसाद घिमिरे महाभागा: मम हृदयत: धन्यवादार्हा: । टंकणकार्ये संलग्न: श्रीचन्दन विक्रम शाह प्रति हृदयत: साधुवादमूचे । परमात्मीय सहयोगी श्रीसरोजनेपाल: चारुप्रिण्टर्समुद्रणालयपरिवारस्य मुद्रणात्मक: सहयोगस्तु स्तुत्यमेव । अन्यच्च यैरस्यप्रकाशने मनवचनकर्मणा प्रत्यक्ष परोक्षत: सहयोगं प्रापितं स्तुत्यकर्माणस्तेसर्वे सर्वेषां धन्यवादार्हा: ।

भगवत: शंकर प्रति भक्तिभावनां विधाय एतादृशं पुण्यकार्यं कुर्वाणा: सर्वेऽपि सत्कर्मिष्ठा जना: ईश्वरस्य कृपादृष्टिं प्राप्नुयुरिति मदीया भ्यर्थना ईशं प्रति ।

ॐ करचरणकृतं वाक्कायजं कर्मजं वा,
श्रवणनयनजं वा मानसं वाऽपराधम् ॥
विहितमविहितं वा सर्वमेतत्क्षमस्व ॥
जय जय करुणाब्धे: श्रीमहादेव शम्भो ॥

विनीत-
सम्पादक:

"पशुमतितम्" मेरो दृष्टिमा

समादरणीय गुरुवर योगी नरहरिनाथज्यूबाट अनुदित "पशुमतिमतम्" अर्थात् आराध्यदेव भगवान् श्री पशुपतिनाथको मत उहाँको महान् तपश्या र परिश्रमको प्रतिफल हो भन्दा अत्युक्ति नहोला । भगवान् शिवका अनन्यभक्त तथा सरस्वतीका वरद्पुत्र योगीज्यूले हिन्दूत्वको सँस्थागत विकास, सँस्कृत भाषाको उत्थान, राष्ट्रियताको जर्गेना, पूर्विय दर्शनको श्रीवृद्धि, प्रमाणिक इतिहासको लेखन् तथा वैदिक मूल्य मान्यताको पुनःस्थापना सम्वन्धमा हजारौं अमूल्य कृतिहरू रचना गरेर सम्पूर्ण नेपाली जनता तथा विश्वका ॐकार परिवारका सदस्यहरूलाई चीर ऋणी वनाउनु भएको छ । आजीवन विद्यार्थी, पदयात्री, अन्वेषक र चिन्तक योगीजी समाज र संसारलाई सधै दिईमात्र रहनुहुन्छ, केही न आजसम्म लिनुभएको छ र केही लिने अभिलाषा नै देखिन्छ । लाग्छ, वर्तमान मानव समाजमा उहाँजस्तो व्यक्तित्वको उपस्थिति समयको बरदान् नै मान्नुपर्छ । योगीजीको अखण्ड ज्ञान भण्डारबाट उद्घाटित "पशुमतिमतम्" शिवज्ञान सम्वन्धी अजस्रश्रोत त छँदैछ, साथै यसले वाह्य अतिक्रमणबाट दिनानुदिन कान्ति क्षय हुँदैगइरहेको हिन्दूधर्मको यशोबृद्धिमा गहनभूमिका निर्वाह गर्नेछ भन्ने मलाई विश्वास छ ।

कोटीहोमको आयोजना गर्दै देशदेशावरमा विश्व शान्तिको विगुल फुक्दै निर्वाधघुम्ने महात्मा श्रेष्ठ योगीजी जो भोक, तिर्खा, थकाई, विमार र निन्द्रालाई विर्सेर अहोरात्र राष्ट्रको उत्थानमा दत्तचित्त हुनुहुन्छ, का कृतिहरूलाई प्रकाशन गर्न सकेमा सम्पूर्ण विश्वले जीवनोपयोगी, ज्ञानबर्द्धक तथ्यहरू प्राप्त गर्नुका साथै चीरकाल पर्यन्त योगीजीको सम्मान भैरहने कुरा विश्वास गर्न सकिन्छ । हजारौं ग्रन्थहरू प्रकाशन हुन नसक्नाले नष्टहुने अवस्थामा रहेको वेला हामी सम्पूर्ण मिलेर प्रकाशन गर्नसकेमा योगीजीप्रतिको सच्चासेवा यही हुनेछ ।

अन्तमाः जीवनभर मानवमात्रको सेवामा समर्पित सम्पूज्य गुरु योगी नरहरिनाथको ज्ञान भण्डारबाट अन्य यस्तै कृतिहरू प्रवाहित भइरहुन् र गुरुमा सुस्वास्थ्य दिर्घायुको कामना गर्दै कलम रोक्ने अनुमति माग्दछु ।

रामप्रसाद घिमिरे नुवाकोट, मदानपुर-६ दाङ्मै
(हाल गोरक्ष पीठ, वृहद् आध्यात्मिक परिषद् काष्ठमण्डपः)

श्री भगवान् भोलेवाबा श्री पशुपतिनाथको विस्तृत व्याख्यान भएको यो "पशुपतिमतम" पुस्तकमा मैले आर्थिक तथा नैतिक सहयोग गर्न पाएकोमा म ज्यादै गौरवन्वित छु ।

शिवकुमार पाण्डे
वाग्मती अञ्चल नुवाकोट जिल्ला
थान्सिङ्ग गा.वि.स. वार्ड नं.१

ॐ श्री पशुपतिनाथो विजयते

विषय सूचि

पृष्ठ संख्या

शिव भक्तिर्न्नाम प्रथमोऽध्यायः १

प्रश्नान्ध्यायोनाम द्वितियोऽध्याय ४

लिङ्गोत्पत्तिर्न्नाम तृतियोऽध्यायः ५

शिवालय निर्माणोन्नाम चतुर्थोऽध्यायः १०

शिवार्चनद्रब्य विधिर्न्नाम पन्चमोऽध्यायः १४

नन्दिकेश्वर प्रणीते षष्ठोऽध्यायः २७

शिवार्चनफल कथनंनाम सप्तमोऽध्याय ४४

अत्र खण्डितः पाण्डुलिप्याम्

शिवोपनिषदि

मुक्ति निर्देशाय प्रथमोऽध्यायः १

मुक्ति निर्देशाय द्वितियोऽध्यायः ८

शिवगृहनामः तृतियोऽध्यायः १३

शान्ति गृहाग्निकार्ये चतुर्थोऽध्यायः १५

शिवभष्मनाम पन्चमोऽध्यायः २३

फलदानोपकाराख्यः षष्ठोऽध्यायः ३१

शिवोपनिषदको आगम ८३

गवामुपनिषदि चाष्टमोऽध्यायः ८५

गोसावित्री नवमोऽध्यायः १००

गोप्रदान बिधिर्न्नाम दशमोऽध्याय १०९

नारीजातिको अधिकार १२३

नन्दिकेश्वर शिवाश्रमो नामैकादशोऽध्यायः १४३

शिवधर्मोत्तरे षडङ्ग बिधिर्नाम प्रथमोऽध्यायः १८३

शिवधर्मोत्तरे विद्यादानं नाम द्वितियोऽध्यायः १९३

शिवधर्मोत्तरे ज्ञानयोगोनाम तृतियोऽध्यायः २०६

शिवधर्मोत्तरे सत्पात्रप्रदानन्नाम चतुर्थोऽध्यायः २१२

शिवपूरधर्मगतिर्न्नाम पन्चमोऽध्यायः २१९

शिवधर्मोत्तरे षष्ठोऽध्यायः २२३

पापगतिर्न्नाम सप्तमोऽध्यायः २३०

संसार गतिर्न्नाम अष्ठमोऽध्यायः २४६

स्वर्ग्यनारकचिन्ह्नो नवमोऽध्यायः २६१

ज्ञानयोगोनाम दशमोऽध्यायः २६४

प्रायश्चित्तंनामः एकादशोऽध्याय २७७

गोलोकोनाम द्वादशोऽध्याय २८३

गोलोक शिवलोकश्चः २८८

शिवधर्मसंग्रहे गर्भोत्पत्तिर्न्नाम प्रथमोऽध्यायः ३२३

शिवधर्मसंग्रहे द्वितियोऽध्यायः ३२६

शिवधर्म संग्रहे तृतियोऽध्यायः ३४०

शिवधर्म संग्रहे चतुर्थोऽध्यायः ३४६

शिवधर्मसंग्रहे पन्चसोऽध्यायः ३५६

शिवधर्मसंग्रहे षष्टोऽध्यायः ३६७

शिवधर्मसंग्रहे सप्तमोऽध्यायः ३८२

शिवधर्मसंग्रहे अष्टमोऽध्यायः ३९२

शिवधर्मसंग्रहे नवमोऽध्यायः ४०२

शिवधर्मसंग्रहे दशमोऽध्यायः ४०५

शिवधर्मसंग्रहे एकादशोऽध्यायः ४१२

सत्यलोके बेदध्यानम् ४२२

शिवधर्मसंग्रहे द्वादशोऽध्याय ४२३

उमामहेश्वर संवादे चातुर्वण्यविभागो नाम
प्रथमोऽध्यायः ४३४

द्वितियोऽध्यायः ४४१

तृतियोऽध्यायः ४४७

चतुर्थोऽध्यायः ४५१

पन्चमोऽध्यायः ४५५

सप्तमोऽध्यायः ४५९

अष्टमोऽध्यायः ४६२

नवमोऽध्यायः ४६६

दशमोऽध्यायः ४६९

एकादशोऽध्यायः ४७४

द्वादशोऽध्यायः ४७७

त्रयोदशोऽध्यायः ४८१

चतुर्दशोऽध्यायः ४८४

पन्चदशोऽध्यायः ४८९

षोडशोऽध्यायः ४९६

सप्तदशोऽध्यायः ४९९
अष्टादशोऽध्यायः ५०३
उनविंशोऽध्यायः ५०६
विंशोऽध्यायः ५०९
एकविंशतितमोऽध्यायः ५११
द्वाविंशतितमोऽध्यायः ५१७
प्रथमोऽध्यायः ५१९
द्वितियोऽध्यायः ५२३
तृतियोऽध्यायः ५३१
चतुर्थोऽध्यायः ५४०
पन्चमोऽध्यायः ५४५
बृषगुणेनाम षष्ठोऽध्यायः ५५५
सप्तमोऽध्यायः ५५९
अष्टमोऽध्यायः ५७०
नवमोऽध्यायः ५७३
दशमोऽध्यायः ५७७

बृषसार संग्रह

प्रथमोऽध्याय ५८०
शिवाण्ड संख्या नाम द्वितियोऽध्यायः ५८५
अहिंसा प्रशंसा नाम तृतियोऽध्यायः ५८८
यम विभागो नाम चतुर्थोऽध्यायः ५९१
पन्चमोऽध्याय
षष्टोऽध्यायः
सप्तमोऽध्यायः -
अष्टमोऽध्यायः
त्रैगुण्यविशेषणीयोनाम नवमोऽध्यायः ६०६
कायतिथेवी बर्णननाम दशमोऽध्यायः ६१०
चतुराश्रम धर्मविधानोनाम नामैकादशोऽध्यायः ६१३
विपुलो पाख्यानोनाम द्वादशोऽध्याय ६१७
गर्भोत्पत्तिर्न्नाम त्रयोदशोऽध्याय ६२९
प्रश्न ब्याकरणे नाम चतुर्दशोऽध्याय ६३३
जिवनिर्णयोनामः पंन्चदशोऽध्यायः ६३९
अध्यात्म निर्णयोनाम षोडषोऽध्यायः ६४१
पूर्वकर्म्मविपाक चिन्हाष्टादशोऽध्यायः ६४६
दानयज्ञविशेषानामैकोनविंशोऽध्यायः ६५१
पन्चविंशतितत्व निर्णयोनाम विंशोऽध्यायः ६५५
कल्पनिर्णयोनाम एकविंशतितमोऽध्यायः ६६१
द्वाविंशतितमोऽध्यायः ६६५
निद्रोत्पत्तिर्न्नाम त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ६७०
शास्त्रवर्णनंनाम चतुर्बिंशोऽध्यायः ६७३

धर्मपुत्रिकाया संहिताया

साधनप्रकरणंनाम प्रथमपटलः ६७९
आसन प्रकरणन्नाम द्वितियपटलः ६९०
धारणावंश प्रकरणन्नाम तृतियपटलः ६९४
ध्यानमार्ग प्रकरणन्नाम चतुर्थपटलः ६९६
सुक्ष्मान्तरायो नाम पन्चमपटलः ७०७
महा सुक्ष्मान्तरायो नाम षष्ठपटलः ७०९
प्रमादजान्तरायो नाम सप्तमपटलः ७१३
प्रतिभाद्यन्तरायो नाम अष्ठपटलः ७१५
जयोनाम नवमपटल ७१६
चिकित्सानाम दशमपटलः ७२०
चललिङ्गोनाम एकादशपटलः ७२४
ध्रुवलिङ्गोनाम द्वादशपटलः ७२५
बृद्दध्युपायोनाम त्रयोदश पटलः ७२६
विनाशोनाम चतुर्दश पटलः ७२७
प्रत्यानयनन्नाम पन्चदशपटलः ७२८
सिदध्युपायो नाम षोडषपटलः ७३०
राष्ट्रले गर्व गर्नुपर्ने ब्यक्तित्वः ७३३६
संक्षिप्त पन्चदेवता मानसपूजाः ७३९
स्वागतम् स्वागतम्ः ७५३
बृहद नेपालको नक्साः ७६४

अथ पशुपतिमते शिव धर्म्मशास्त्रे शिवभक्तिर्न्नाम प्रथमोऽध्यायः

श्री गणेशाय नमः ॥

ॐ नमः शिवाय ॥

देवदेव महादेव शान्तङ्कमललोचन ॥
जगदार्ति हरं देवं शूलपाणिन्नमोस्तुते ॥१॥
नमस्तुङ्गशिरश्चुम्बिचन्द्रचामरचारभे ॥
त्रैलोक्यनगरारम्भें मूलस्तम्भाय शम्भवे ॥२॥
सर्वकारणशेषस्य जगंतः सर्वदा शिवम् ॥
गोब्राह्मणनृपाणाञ्च शिवं भवतु सर्वतः ॥३॥
शिवमादौ शिवं मध्ये शिवमन्तेच सर्वदा ॥
सर्वेषां शिवभक्तानां मनुजानाञ्च नः शिवम् ॥४॥
मेरुपृष्ठे सुखासिनमृषिसंघैः समावृतम् ॥
लोकानुग्रहकर्तारं सर्व्वज्ञनन्दिकेश्वरम् ॥५॥
तेषां मध्येसमुत्थाय मुनिब्रह्मसुतोत्तमः ॥
सनत्कुमारः सुतपाः पृच्छतिस्म यथाविधिः ॥६॥

॥सनत्कुमार उवाच ॥

भगवन्सर्वधर्मज्ञ शिवधर्मपरायणः ॥
श्रोतुकामाः परंधर्म्मिमिमंसर्व्वे समागताः ॥७॥
अग्निष्टोमादयो यज्ञा वहुवित्तकृयान्विताः ॥
नात्यन्त फलभूयिष्ठा वह्वायाससमन्विताः ॥८॥
न शक्यन्ते यतः कर्तुमल्पवित्तैर्द्विजातिभिः ॥
सुखोपायमतो ब्रूहि सर्वकामार्थ साधकम् ॥९॥
हिताय सर्व्वसत्वानां शिवधर्मम् सनातनम् ॥

॥नन्दिकेश्वर उवाच ॥

श्रूयतामभिधास्यामि सुखोपायमहत्फलं ॥
परमसर्व्वधर्माणां शिवधर्मं शिवात्मकं १० ॥
शिवेन कथितं पूर्व्वं पार्वत्याः षण्मुखस्य च ॥
गणानान्देवमुख्यानामस्माकञ्च विशेषतः ॥११॥
अज्ञानार्णवमग्नानां सर्व्वेषां प्राणिनामयं ॥
शिवधर्मान्तु यः श्रीमानुध्दारार्थमुदाहृतं । ॥१२॥

येन यं शान्तचेतस्कैः शिवभक्तैः शिवार्थिभि ॥
संसेव्यते परोधर्मस्ते रूद्रो नात्रसंशयः ॥१३॥
एककालं द्विकालम्वा त्रिकालं नित्यमेव वा ॥
येस्मरन्ति विरूपाक्षं विज्ञेयास्ते गणेश्वराः ॥१४॥
कीर्तयिष्यन्तिये रूद्रं सकृदप्यशुभैर्नराः ॥
सर्व्वपापैः प्रमुच्यन्ते सप्तजन्मकृतैरपि ॥१५॥
येऽर्च्चयन्ति सदा रूद्रं न ते प्रकृति मानुषाः ॥
रूद्रलोकात्परिभ्रष्टास्तेरूद्रा नात्रसंशयः ॥१६॥
जातेनात्मद्रुहा येन नार्चितो भगवान् शिवः ॥
सुचिरं संसरत्यस्मिनसारे दुःखसागरे ॥१७॥
सहानिस्तत्महच्छिद्रं समोहः सान्धमूकता ॥
यः क्षणम्वा मुहूर्तम्वा शर्वमेको नु चिन्तयेत् ॥१८॥
दुर्लभं प्राप्यमानुष्यं येऽर्च्चयन्ति सदा शिवं ॥
तेषां हि सफलं जन्म कृतार्थास्ते नरोत्तमाः ॥१९॥
शिवभक्तिपरा ये तु भवप्रणतमानसः ॥
भवसंस्मरणेयुक्त न ते दुःखस्यभागिनः ॥२०॥
भुवनानिमनोज्ञानि विचित्राऽभरणास्त्रियः ॥
धनम्वा तुष्टिपर्यन्तं शिवपूजाविधेर्फलम् ॥२१॥
ये वाञ्छन्ति महाभोगान्राज्यञ्च त्रिदशात्मके ॥
ते ऽर्च्चयन्ति सदाकालं हरस्य चरणाम्वुजं ॥ २२ ॥
सौभाग्यकान्तिमद्रूपं सत्यं त्यागप्रभावतां ॥
शौर्यंश्च जगतः ख्यातिं शिवमर्च्चयतो भवेत् ॥२३॥
नारुद्रः संस्मरेद्रुद्रं नारुद्रो रुद्रमर्च्चयेत् ॥
नारुद्रः कीर्त्तयेद्रुद्रं नारुद्रोरुद्रमाप्नुयात् ॥२४॥
शिवधर्म्मस्य सारोयं शिवभक्तिः सुनिश्चला ॥
साचाष्टाङ्गी शिवेनोक्ता कार्य्यानित्यं प्रयत्नतः ॥२५॥

श्री भगवानुवाच ॥

मद्भक्तजनवात्सल्यम्पूजायाश्चानुमोदनं ॥
स्वयं मेऽभ्यर्च्चनं कुर्य्यात्ममार्थेचाङ्गचेष्टितं ॥२७॥
मत्कथाश्रवणे भक्तिः स्वरनेत्राङ्गविक्रिय ॥
ममानुसंस्मरेन्नित्यं यश्चमामुपजीवति ॥२८॥
भक्तिरष्टविधा ह्येषा यस्मिन् म्लेच्छेऽपि वर्त्तते ॥
स विप्रेन्द्रोमुनिः श्रीमान् स यतिः स च पण्डितः ॥२९॥

न मे प्रियश्चतुर्वेदोमद्भक्तः श्वपचोऽपि यः ॥
तस्मै देयन्ततो ग्राह्यं स च पूज्योयथाह्यहम् ॥३०॥
शिवभक्ताय यद्दानं भक्त्याकिञ्चित्प्रदीयते ॥
तदहन्तत्त्रिगृह्णामि तेनानन्त तदुच्यते ॥३१॥
पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ॥
तस्याहन्न प्रणस्यामि स च मे न प्रणस्यति ॥३२॥
यो मान्न सर्व्वगम्यश्चेन्नरः सर्वमयिस्थितं ॥
स माम्पर्व्वतदुर्ग्गेषु मार्गमाणो विपद्यते ॥३३॥
यो मां सर्व्वगतं पश्येत्सर्व्वश्च मयिसंस्थितः ॥
तस्याहन्नित्यमात्मस्थः स च नित्यं मयिस्थितः ॥३४॥

॥नन्दिकेश्वर उवाच ॥

सुदुर्ल्लभा शिवे भक्तिः दुर्ल्लभञ्च शिवार्च्चनं ॥
दुर्ल्लभञ्च शिवेदानं शिवहोमश्च दुर्ल्लभः ॥३६॥
सुदुर्ल्लभं शिवज्ञानं तदभ्यासोपि दुर्ल्लभः ॥
सुदुर्ल्लभतरं यज्ञं जपध्यानं शिवात्मकं ॥३७॥
सुदुर्ल्लभा तपः प्राप्तिस्तदभ्यासोपि दुर्ल्लभः ॥
सुदुर्लभमिदं ज्ञात्वा शिवभक्तिं समाश्रयेत् ॥ ३८॥
इत्येष वः समासेन शिवधर्मो ऽखिलक्रमात् ॥
निर्द्दिष्टः प्रथमेऽध्याये शेषोऽसौ च प्रविस्तरः ॥३९॥
नमस्तेभ्यो मनुष्येभ्यो ये शिवं शरणङ्गताः ॥
येषां दिवा च रात्रौ च नित्यं शिवगतस्मृतिः ॥४०॥
नमस्कारादिसंयुक्तं शिव इत्यक्षरद्वयं ॥
जिह्वाग्रे वर्तते यस्य सफलन्तस्य जीवितं ॥४१॥
इमं यः पठते नित्यं श्रृणुयाद्वापि भक्तितः ॥
स मुक्तः सर्व्वपापैस्तु शिवलोके महीयते ॥४२॥
डाकिन्यो विविधाकारा राक्षसा प्रेतनायकाः ॥
न तस्य पीडाङ्कुर्व्वन्ति तथान्येपि हि हिंसकाः ॥४३॥
शत्रवो नाशमायान्ति सङ्ग्रामे जयमाप्नुयात् ॥
सर्वरोगैर्न्नवाध्यन्ते आपदो नस्पृशन्ति तं ॥४४॥
धनमायुर्य्यशो विद्यां प्रभावमतुलं लभेत् ॥
शुभेनोपचयंयाति नित्यं पूर्णमनोरथः ॥

इति शिवधर्म्मशास्त्रे शिवभक्तिर्न्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मप्रश्नाध्यायो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥सनत्कुमार उवाच ॥

लिङ्गार्च्चनविधिं पुण्यं श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥
त्वत्प्रसादाद्विशेषेण भगवन्नन्दिकेश्वर ! ॥१॥
यत्पुण्यं स्थापितेलिङ्गे कृतेयच्च शिवालये ॥
सम्मार्ज्जने च यत्पुण्यं यत्पुण्यमुपलेपने ॥२॥
नीराजनौषधी वीज स्नाने मङ्गलवादने ॥
पुण्यं यच्चार्घ्यदानेन तोयस्नानेन यद्भवेत् ॥३॥
पञ्चगव्यपयस्नाने दधिस्नाने च यद्भवेत् ॥
घृतस्नाने च यत्पुण्यं घृताभ्यङ्गेच यत्फलं ॥४॥
मधुस्नाने च यत्पुण्यं पुण्यमिक्षुरसेन च ॥
उद्वर्तनान्तरस्नाने कुशपुष्पोदकेन च ॥५॥
सुवर्णरत्नतोयैश्च गन्धचन्दनवारिभिः ॥
कर्प्पूरागुरुतोयेन स्वच्छतोयेन यत्फलं ॥६॥
विलेपनैश्च गन्धाद्यैर्विलिप्तेयत्फलं लभेत् ॥
तालवृन्तप्रदानेन प्रदाने चामरस्य च ॥७॥
मुक्तपुष्पार्चने यच्च मालया लिङ्गपूरणे ॥
पुष्पमण्डपकार्यश्च पुष्पमाला वलम्वने ॥८॥
पूजाभक्तिविशेषैश्च वेद्यां मालाववेष्टने ॥
पुष्पजातिविशेषेषु धूपेष्वपि च यत्फलं ॥९॥
वस्त्राऽलङ्कारदाने च दीपदर्प्पणदर्शने ॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानादि फलकन्दनिवेदने ॥१०॥
प्रदक्षिणे नमस्कारे प्रणामस्तोत्रजं फलं ॥
पताकाध्वजछत्राणां घंटावादित्रशंखया ॥११॥
वितानवस्त्र पूजायां वलिहोमे क्रियासु च ॥
गवाँश्च भृत्यनागानां भूमिदानेन यत्फलं ॥१२॥
ग्रामखेटपुराणाश्च दशदाने च यत्फलं ॥
तत्पालनाऽ पहारे च पुण्यापुण्यन्तु यद्भवेत् ॥१३॥
यतीनामन्नदानानि पात्रोपकरणानि च ॥
दत्वा किं लभते पुण्यं दत्वा चापि प्रतिश्रयं ॥१४॥
यदंप्यन्यद्भवेत्सूक्ष्ममज्ञानान्न प्रचोदितं ॥
तत्सर्व्वङ्कथयास्माकं भक्तानामनुकम्पया ॥१५॥

इति शिवधर्म्म प्रश्नाध्यायो द्वितीयः ॥२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मशास्त्रे नन्दिकेश्वरप्रोक्तायां संहितायां लिङ्गोत्पत्तिर्न्नाम

तृतीयोऽध्यायः ॥

ॐ नमःशिवाय

नन्दिकेश्वर उवाच ॥

त्वमतीव शिवेभक्तः पद्मयोनिसुतोत्तम ॥
तेन ते निखिलं वक्ष्ये श्रृणुष्वेकाग्रमानसः ॥२॥
पूर्वमेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे ॥
विवादः सुमहानासीद्ब्रह्माविष्णोः परस्परं ॥३॥
अहंकर्त्ता त्वहं कर्ता न मदन्योजगत्पतिः ॥
एवमाह हरिं ब्रह्मा ब्रह्माणंश्च हरिस्तंथा ॥४॥
तयोर्द्दर्प्पापहाराय प्रवोधार्थश्च वेंतयोः ॥
मध्ये समुत्थितं लिङ्गमैश्वर्य्यन्तेजसः परं ॥५॥
ज्वालामालावृतन्दिव्यमप्रमेयगुणोदितं ॥
योजनायुतविस्तीर्णः स्थितन्तद्विमलेन्यपि ॥६॥
ज्वालाभिर्म्मोहितौ तस्य लिङ्गस्य सुरसत्तमौ ॥
तदा विस्मयमापन्नौ पश्यन्तावमराधिपं ॥७॥
गतावूर्द्धमधस्तस्य संप्रधार्य्यपरस्परं ॥
अधोवलम्वये विष्णोरगादूर्द्धं पितामहः ॥८॥
अदृष्ट्वातदधश्चोर्द्धं तौ समेत्य परस्परं ॥
कृताञ्जलिपुटौ भूत्वा लिङ्गन्तुष्टवतुस्तथा ॥९॥
लिङ्गमध्ये परं लिङ्गं स्थितं द्वादशसम्मितं ॥१०॥
समाधिस्तोत्र सम्पन्नौ दृष्टवन्तौ शिवात्मकं ॥
नैवतत्काञ्चनं रौप्यं ताम्रं स्फटिकमौक्तिकं ॥११॥
लक्षमात्रं स्थितं शान्तं केवलन्तच्छिवात्मकं ॥
तयोस्तुष्टो महादेवः प्रोवाच वरमुत्तमं ॥१२॥
कारणत्वमनुज्ञाय तत्रैवान्तरधीयत ॥
प्राञ्जलिः प्रणतो विष्णुर्ब्रह्मापिं वेद तत्परः ॥१३॥
पूर्व्वं लिङ्गं समभ्यर्च्य तदाकार्याणि चक्रतुः ॥
ब्रह्मा ब्रह्माक्षरैर्द्दिव्यैर्ल्लिङ्गंः पूजयते सदा ॥१४
गन्धपुष्पादिभिर्न्नित्यं विष्णुः पूजयते शिवं ॥
तदा प्रभृति ब्रह्माद्याः प्रतिस्थांप्यसुरासुराः ॥१५॥
तल्लिङ्गानुकृतं लिङ्गमीजिरे मुनयस्तथा ॥
परंभूतशरीरस्थं लिङ्गं क्षेत्रमनादियत् ॥१६॥

यदाद्यमैश्वरन्तेज स्तल्लिङ्गम्पञ्चसंज्ञकं ॥
कल्पान्ते तस्य लिङ्गस्य लीयन्ते सर्व्वदेवताः ॥१७॥
दक्षिणे लीयते ब्रह्मा वामेविष्णुः सनातनः ॥
हृदयेचैव गायत्री सर्व्वदेवोत्तमोत्तमाः ॥१८॥
मूर्ध्नितिष्ठन्ति वै वेदाः सषडङ्ग पदक्रमः ॥
जठरे लीयते सर्व्वं जगत्स्थावरजङ्गमं ॥१९॥
पुनरुत्पाद्यते तस्माद्ब्रह्माद्यं सचराचरं ॥
आकाशं लिङ्गमित्याहुः पृथिवी तस्य पीठिका ॥२०॥
आलयं सर्वभूतानां लीयनाल्लिङ्गमुच्यते ॥
तस्माल्लिङ्गं प्रतिष्ठाप्य सर्वदेवभवोभवं ॥२१॥
स्थापितन्तेन सर्व्वंस्यात् पूजितश्च न संशयः ॥
यो लिङ्गं द्वेष्टि सम्मोहात्सर्व्वदेव नमस्कृतं ॥२२॥
नरो नरकगामीस्यात् तस्य संभाषणादपि ॥
ब्रह्मापूजयते नित्यं लिङ्गंशैलमयं शुभं ॥२३॥
तस्य संपूजनात्तेन प्राप्तं ब्रह्मत्वमुत्तमं ॥
शक्रोपि देवराजेन्द्रो लिङ्गं मणिमयं शुभं ॥२४॥
भक्त्या पूजयते नित्यं तेनेन्द्रत्वमवाप स ॥
लिङ्गं हेममयं कान्तं धनदोर्च्चयते सदा ॥२५॥
तेनासौ धनदो देवो धनदत्वमवाप्तवान् ॥
विश्वेदेवामहात्मानो रौप्यं लिङ्गम्मनोरमं ॥२६॥
यजन्ति विधिवद्भक्त्या तेनविश्वत्वमाप्नुवन् ॥
वायुः पूजयते भक्त्या लिङ्गं पित्तलसंभवं ॥२७॥
वायुत्वं प्राप्तवान्तेन अनौपम्यगुणान्वितं ॥
इन्द्रनीलमयं लिङ्गं विष्णुरर्च्चयते सदा ॥२८॥
विष्णुत्वं प्राप्तवान्तेन अर्च्चितेन सनातनं ॥
वसवः कासिकं लिङ्गं पूजयन्ति विधानतः ॥२९॥
प्राप्तास्तेन महात्मानो वसुत्वं सुमहोदयं ॥
अश्विनौ पार्थिवं लिङ्गं पूजयन्तौ विधानतः ॥३०॥
तेनतावश्विनौ देवौ दिव्यदेहंगतावुभौ ॥
स्फटिकं निर्म्मलं लिङ्गं वरुणोऽर्च्चयते सदा ॥३१॥
वरुणत्वं हि संप्राप्तं तेन वृद्धिवलान्वितं ॥
लिङ्गं रत्नमयं पुण्यमग्निर्यजति भावितः ॥३२॥
अग्नित्वं प्राप्तवान्तेन तेजोरूपमनिन्दितं ॥
ताम्रलिङ्गं सदाकालं भक्त्यादेवोदिवाकरः ॥३३॥

त्रिष्कालं यजनात्तेन प्राप्तं सूर्यत्वमुत्तमं ॥
बुद्धेनाप्यर्च्चितं लिङ्गं जम्वुनदमयं शुभम् ॥३४
तेनवुद्धत्वमाप्नोति सदाशान्तमवस्थितं ॥
आर्हतस्तु सदाकालं पुष्पलिङ्गार्च्चनात्परं ॥३५॥
तेनार्हत्वमवाप्नोति योगञ्चापि सुदुर्ल्लभं ॥
मुक्ताफलमयंलिङ्गं सोमः पूजयते सदा ॥३६॥
तेन सोमोपि संप्राप्तः सोमत्वं सततोज्वलं ॥
प्रवालकमयंलिङ्गं यजन्तः यन्नगोत्तमाः ॥३७॥
तेननागेषु भोगाढ्याः प्रयान्ति परमं पदं ॥
कृष्णायसमयं लिङ्गं पूजयन्त्यसुरोत्तमाः ॥३८॥
राक्षसाश्च महात्मानस्तेन ते ऽमितविक्रमाः ॥
त्रपुसीसमयं लिङ्गं पिशाचा पूजयन्ति तत् ॥३९ ॥
तेन दिव्यगुणैर्युक्ताः प्रयान्ति परमं पदं ॥
त्रैलोहितमयंलिङ्गं यजन्ते गुह्यकादयः ॥४०॥
तेन भोगगुणोपेताः प्रयातीश्वरमन्दिरं ॥
वज्रलोहमयं लिङ्गं यजन्ते मातरः सदा ॥४१॥
मातृत्वं प्राप्य ताः सर्व्वाः प्रयान्ति परमंपदं ॥
एवं देवाः सगन्धर्व्वाः सयक्षोरगराक्षसाः ॥४२॥
पूजयन्ति सदाकालमीशानं सुरनायकम् ॥
सर्व्वालैङ्गमयो लोकाः सर्व्वलिङ्ग प्रतिष्ठितं ॥४३॥
तस्मात्सदार्च्चयेल्लिङ्गं यदिच्छेत्सिद्धि मात्मनः ॥
लिङ्गे देवो महादेवः साक्षादेव व्यवस्थितः ॥४४॥
अनुग्रहाय लोकानां तस्माल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥
यो न पूजयते भक्त्या लिङ्गं त्रिभुवनेश्वरं ॥४५॥
नासौ स्वर्ग्गस्य मोक्षस्य क्षिप्रंभवति भाजनं ॥
यस्तु पूजयते नित्यं लिङ्गं त्रिभुवनेश्वरं ॥४६॥
स स्वर्ग्गमोक्षराज्यानां क्षिप्रं भवति भाजनं ॥
तस्मादेकमना भूत्वा यावज्जीवं प्रतिज्ञया ॥४७॥
अर्च्चयीत महादेवमापन्नोपि सदावुधः ॥
वरं प्राण परित्यागः शिरसच्छेदनं वरं ॥४८॥
नत्वेवापूज्यभुञ्जीत भगवन्तन्त्रिलोचनं ॥
एवं निर्व्वहते यस्तु यावज्जीवं प्रतिज्ञया ॥४९॥
मानुष्ये चर्म्मणावद्धः स रुद्रो नात्र संशयः ॥
न हि लिङ्गार्च्चनात्पुण्यमस्ति चाभ्यधिकं क्वचित् ॥५०॥

इति विज्ञाय यत्नेन पूजनीयः सदाशिवः ॥
महेश्वरपरं सर्व्वं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥५१॥
तस्मात्सर्वेषु भूतेषु गतिर्देवो महेश्वरः ॥
तस्मात्सर्व्व प्रयत्नेन शिवमेव समाश्रयेत् ॥५२॥
सागराणां क्षयोप्यस्ति क्षीयते हिमवानपि ॥
रुद्रलोके क्षयो नास्ति शङ्करे शरणङ्गते ॥५३॥
एष्टव्याः वहवः पुत्राः शिवतन्त्रानुसारिणः ॥
समुद्धरन्ति ते गोत्रं रज्जुकुपे-यथाघटं ॥५४॥
समुद्धृत्य तथाप्येते कुलानामेकविंशतिं ॥
शिवत्वं यान्ति वै क्षिप्रंधर्म्माधर्म्म विवर्जितः ॥५५॥
लिङ्गद्वयं समाख्यातं सचराचरमेव च ॥
चरं प्राणेति विख्यातमचरं पार्थिवादिषु ॥५६॥
चरे सदा वसत्येव प्रीतियुक्तो महेश्वरः ॥
अचरोयत्तु संस्कारो द्वयं नित्यं सदाशिवं ॥५७॥
जङ्गमस्यापमानेन स्थावरो निष्फलो भवेत् ॥
तस्माल्लिङ्गद्वयं प्राज्ञो नावमन्येत जातुचित् ॥५८॥
लिङ्गमित्थं प्रतिष्ठाप्य सर्व यत्नैर्व्विधानतः ॥
यत्पुण्यं फलमाप्नोति तदेकाग्रमनाः श्रृणु ॥५९॥
सर्वयज्ञतपोदान वेदतीर्थेषु यत्फलं ॥
तत्फलं कोटिगुणितं स्थाप्यलिङ्गं लभेन्नरः ॥६०॥
यो लिङ्गं स्थापयेदेकं विधिपूर्व्वं सदक्षिणं ॥
सर्व्वागमेोदितं पुण्यं कोटि कोटि गुणं लभेत् ॥६१॥
मातृजं पितृजञ्चैव यांश्चैवोद्वहते स्त्रियं ॥
कुलैकविंशमुत्तार्य्य रुद्रलोके महीयते ॥६२॥
भुक्त्वाच विपुलान्भोगान् प्रलये समुपस्थिते ॥
ज्ञानयोगं समासाद्य स तत्रैव विमुञ्चति ॥६३॥
अथवा राज्यमाकांक्षेज्जायते स भवान्तरे ॥
सप्तद्वीप समुद्रायाः क्षितेरधिपतिर्व्वशी ॥६४॥
यः कृत्वा पार्थिवं लिङ्गमर्च्चयीत सुरेश्वरं ॥
इहैव धनवान् श्रीमान् सोऽन्तेरुद्रश्च जायते ॥६५॥
त्रिसन्ध्यमर्च्चयेल्लिङ्गं कृत्वाविस्वेन पार्थिवं ॥
शतैकादशिकायां तु तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥६६॥
अनेनैव सदेहेन रुद्रः सन्तिष्ठते क्षितौ ॥
पापहा सर्व्वमर्त्यानां दर्शनस्पर्शनादिभिः ॥६७॥

उद्धृत्य दिवि संस्थाप्य कुलानामेकविंशतिं ॥
सहायैः सहितो नित्यं मोदते दिवि रुद्रवत् ॥६८॥
शालिपिष्टमयं लिङ्गं सर्व्वगन्धोपशोभितं ॥
कुसुमैः सुसुगन्धैश्च फलैश्च विविधैस्तथा ॥६९॥
भक्षभोज्यैरशेषैश्च घृतदीपैश्च संयुतं ॥
तस्य दक्षिणपार्श्वेतु विन्यसेदगुरुं वुधः ॥७०॥
तस्यपश्चिम भागे तु शोभनास्तु मनच्छिलां ॥
उत्तरे चन्दनन्दद्याद्धरितालन्तु पूर्व्वतः ॥७१॥
एवं वित्तानुसारेण विधिं कृत्वा सुविस्तरं ॥
कृष्णपक्षे चर्तुद्दस्यां शिवाय विनिवेदयेत् ॥७२॥
क्रीडन्नेव च यः कुर्य्याल्लिङ्गं कश्चिद्द्विजोत्तमः ॥
यत्फलं हि भवेत्तस्य तन्मेनिगदितं श्रृणु ॥७३॥
सर्व्वपापैर्व्विनिर्म्मक्तः सर्व्वदुष्टविवर्जितः ॥
निष्कलः सर्व्वगोभूत्वा प्रविशेच्छिवमव्ययं ॥७४॥
अप्यङ्गुलकमात्रंवा लिङ्गं कृत्वा यः पूजयेत् ॥
यन्मयन्तन्मयंवापि शिवलोके महीयते ॥७५॥
पुण्यक्षयात्क्षितिं प्राप्य राजाभवतिधार्मिकः ॥
वेदवेदाङ्गतत्वज्ञो ब्राह्मणोपि स जायते ॥७६॥
मृद्भस्मगो सकृत्पिण्डं तथा वालुकयाऽ पि वा ॥
कृत्वालिङ्गं सुसंपूज्य मोदते दिवि रुद्रवत् ॥७७॥
कुशाप्सु तरुकुड्ये वा अप्यङ्गुल्योऽ पि योलिखेत् ॥
क्रीडयासायुतं कल्पं भवेत्सोपि गणेश्वरः ॥७८॥
पांशुना क्रीडमानोपि लिङ्गं कुर्यात्तु यो नरः ॥
प्रत्यन्ते लभते राज्यमसपत्नमकण्टकं ॥७९॥
सूक्ष्मेनापि प्रयोगेनाप्रमेयं पुण्यसञ्चयं ॥
शिवमर्च्चयतो यस्मात्तस्मान्नित्यन्तमर्च्चयेत् ॥८०॥
हीनवंशेषु ये याताः पापिष्टा येऽपि मानवः ॥
भवभाव प्रपन्नास्ते मुच्यन्ते नात्र संशयः ॥८१॥
अलिङ्गीलिङ्ग रूपेण यो लिङ्गमुपजीवति ॥
पच्यते स महाघोरे नरके कालमक्षयं ॥८२॥
ॐ नमः शिवाय शान्ताय कारणत्रय हेतवे ॥
निवेदयामि चात्मानं त्वङ्गतिः परमेश्वर ! ॥८३॥
अनादि देव देवेश विश्वेश्वर महेश्वर ॥
सर्वज्ञ ज्ञान विज्ञान प्रदानैक नमोस्तुते ॥८४॥

अनन्त कान्ति सम्पन्न अनन्तासनसंस्थितः ॥
अनन्त शक्ति संभोगः परमेश नमोस्तुते ॥८५॥
परात्पर परातीत उत्पत्तिस्थिति कारिणे ॥
सर्व्वार्थसाधनोपाय विश्वेश्वर नमोस्तुते ॥८६॥
बहुरूप महारूप सर्वरूपोत्तमोत्तमः ॥
पशुपाशार्णवातीत वरप्रद नमोस्तुते ॥८७॥
स्वभाव निर्मलाभोग सर्वव्यापि सदाशिवे ॥
योग योगि महायोगिन् योगेश्वर नमोस्तुते ॥८८॥
निरञ्जन निराकार संसार निरयप्लवे ॥
प्रसन्नपरमेशान योगेश्वर नमोस्तुते ॥८९॥
जित्वा चपलभावेन खोदतोऽसि हि यन्मया ॥
तत्क्षन्तव्यमनौपम्य कस्त्वां स्तोति गुणार्णवं ॥९०॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रृणुयाद्भावितो नरः ॥
पापकञ्चुकमुत्सृज्य प्राप्नोति परमं पदम् ॥९१॥
लिङ्गोत्पत्तिं महापुण्यं यः श्रृणोति नरःसदा ॥
नोत्पद्यतें स संसारे स्थानं प्राप्नोति शाश्वतं ॥९२॥
इति शिवधर्म्म शास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रोक्तायां
संहितायां लिङ्गोत्पत्तिर्नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ पशपतिमते शिवधर्मे शास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रोक्तायां संहिंताया शिवालय निर्माणन्नाम

चतुर्थोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय ।

॥नन्दिकेश्वर उवाच ॥१॥

शिवभक्तामहोत्साहाः शिवधर्म परायणाः ॥
संयता धर्म्मसम्पन्नासर्व्वार्थान्साधयन्ति ते ॥२॥
सर्वद्वन्दविनिर्म्मुक्ताः नित्यमुद्युक्तचेतसः ॥
परोपकारनिरताः गुरुशुश्रूषणे रताः ॥३॥
आर्ज्जवा मृदवः स्वस्था अनुकूलाः प्रियम्वदाः ॥
अमानिनो वुद्धिमन्तस्त्यक्तस्पर्धागत स्पृहाः ॥४॥
शान्ता स्मितमुखाभद्राः नित्यं स्वागतवादिकाः ॥
अल्पवाचोल्पवक्तारः शूराः त्यागविशारदाः ॥५॥

शौचाचारेण सम्पन्नाः दयादाक्षिण्यतत्पराः ॥
दम्भमात्सर्यनिर्म्मुक्ता याथातथ्य प्रभाषिणः ॥६॥
संविभागपरः प्राज्ञा अशठाञ्चाप्य कुत्सिताः ॥
विषयेष्वपि निर्लेपाः पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥७॥
न दीना नापिमलिना न च रोगवशानुगाः ॥
भवन्ति भवितात्मानः श्रद्धाः साधुनिषेविताः ॥८॥
न पादपाणिवाक्चक्षुः श्रोतु शिश्नोदरेवुधाः ॥
चापल्यन्नैव कुर्व्वन्ति सर्व्वव्यसनवर्ज्जिताः ॥९॥
रुद्रात्मानो रुद्रपरा रुद्राशा रुद्रभावनाः ॥
इत्याचार समायुक्ताः भवन्ति भुविमानवाः ॥१०॥
एकान्त भक्तिमास्थाय गुणेष्वेतेषु वर्तताः ॥
पूजनीयः शिवोनित्यं परापर विभूतये ॥११॥
किञ्चिद्वेदमयं पात्रं किञ्चित्पात्रं तपोमयं ॥
आगमिष्यति तत्पात्रं यत्पात्रं तारयिष्यति ॥१२॥

॥नन्दिकेश्वर उवाच ॥ १३

सर्वेषामेवपात्राणामतिपात्रं महेश्वरं ॥
यजनात्त्रायते यस्मादतीव नरकार्णवात् ॥१४॥
तस्यपात्रस्य माहात्म्याद्दानंभवति चाक्षयं ॥
तस्मा त्तस्मै सदादेयमप्रमेयफलार्थिभिः ॥१५॥
शिवेदत्तं हुतं तप्तं पूजावलिनिवेदनं ॥
एकस्यानन्तफलदं तद्भवेन्नात्र संशयः ॥१६॥
भक्त्यावित्तानुसारेण कुर्य्यात्प्रासाद सञ्चयं ॥
अल्पं महति वा पुण्यं तुल्यमाढ्य दरिद्रयोः ॥१७॥
वित्तशाठ्येन यः कुर्याद्धर्ममाढ्योपि सन्नरः ॥
न तत्फलमवाप्नोति प्रलोभा क्रान्तमानसः ॥१८॥
तस्मात्त्रिभागं वित्तस्य जीवनाय प्रकल्पयत् ॥
भागद्वयञ्च धर्म्मार्थमनित्यं जीवितं यतः ॥१९॥
भक्त्या प्रचोदितः कुर्य्यादल्पवित्तोऽपि यो नरः ॥
महाविभवसारोपि नकुर्य्याद्क्तिवर्ज्जितः ॥२०॥
सर्व्वस्वमपि यो दद्याच्छिवेभक्ति विवर्ज्जितः ॥
नासौधर्म्ममवाप्नोति भक्तिरेवात्र कारणं ॥२१॥
न च तपोभिरत्युग्रै र्न्न च सर्व्व महामखैः ॥
गच्छेच्छिव पुरं दिव्यं युक्तभक्तिर्भवात्मकः ॥२२॥

मृन्मयैष्टक शैलम्वा यश्च कुर्य्याच्छिवालये ॥
त्रिसप्तकुल संयुक्तो रुद्रलोके महीयते ॥२३॥
मृण्मयात्कोटि गुणितं पुण्यं स्याद्दारुभिः कृते ॥
कोटि कोटि गुणं पुण्यं दारवोदिष्ट कामये ॥२४॥
ऐष्टकाद्विगुणंपुण्यं शैलजे स्याच्छिवालये ॥
मृच्छैलयोः समंज्ञेयं पुण्यमाढ्य दरिद्रयोः ॥२५॥
यत्रतत्र यतः कुर्य्यात्कर्तुः पुण्यं शिलेष्टयोः ॥
नवं पुराणेः रहितं तस्मात्कुर्याच्छिवालयं ॥२६॥
अष्टोष्ट कालमायुक्तं यः प्रकुर्याच्छिवालयं ॥
विधूय पापसंघातं सोपि गच्छैच्छिवालयं ॥२७॥
रुद्रलोके लभेत्सोपि विमानं सर्व्वकामिकं ॥२८॥
पुष्पमाला परिक्षिप्तं दिव्यगन्धोपशोभितं ॥
दोलाविक्षेप संयुक्तं घण्टाचामरभूषितम् ॥२९॥
मुक्तादामवितानेन शोभितं सूर्यसम्प्रभं ॥
अप्सरोगणसङ्कीर्णं सर्व्वकाम सुखप्रदं ॥३०॥
तत्रोषित्वा महाभोगैः कोटिकोट्ययुतं सुखी ॥
क्रमादागत्यलोकेस्मिन्राजा भवति धार्मिकः ॥३१॥
दृष्ट्वा परिहरेज्जन्तुन् मार्ज्जन्या मृदुसूक्ष्मया ॥
शनैः सन्मार्ज्जनं कुर्वन् चान्द्रायण फलं लभेत् ॥३२॥
नाहारप्रतिजीर्णाया बन्ध्यायाः क्षीणवत्सयोः ॥
रोगार्त्तायाः प्रसूताया गोश्च गोमयमाहरेत् ॥३३॥
खसंस्थङ्गोमयं ग्राह्यं स्थानेवा पतितं शुभे ॥
उपर्य्यधस्तात्संत्यज्य प्रत्यग्रं जन्तुवर्ज्जितं ॥३४॥
वस्त्रपूतेन तोयेन यः कुर्य्यादुपलेपनं ॥
पश्यन् परिहरन् जन्तून् चान्द्रायण फलं लभेत् ॥३५॥
यः कुर्य्यात्सर्व्व कार्य्याणि वस्त्र पूतेन वारिणा ॥
स मुनिः स महासाधुः स योगी स शिवं व्रजेत् ॥३६॥
क्षरन्ति सर्व्वदानानि यज्ञहोमवलिक्रियाः ।
नक्षरन्ते महादानमभयं सर्व्वदो हि मां ॥३७॥
नैरन्तर्य्येण य कुर्य्यात्पक्षं सम्मार्ज्जनार्च्चनं ॥
युगकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥३८॥
तस्यान्ते स चर्तुव्वेदः सुरूपः प्रियदर्शनः ॥
आद्यः सर्व्वगुणोपेतो राजाभवति धार्मिकः ॥३९॥

सम्पर्केणापि यः कुर्यान्नरः कुम्भं शिवालये ॥
सोपि देहक्षये ज्ञानं प्राप्य शान्तिमवाप्नुयात् ॥४०॥
रुद्रदेव निकायेषु कश्चिज्ज्ञानमवाप्नुयात् ॥
कश्चिदेवात्र मेदिन्यालब्ध्वा ज्ञानं विमुच्यते ॥४१॥
तावद्भ्रमन्ति संसारे दुःखशोकपरिप्लुताः ॥
नभवन्ति शिवे भक्ता यावत्सर्व्वेपि देहिनः ॥४२॥
समासक्तं यथा चित्तं जन्तो र्विषयगोचरे ॥
यदि नाम शिवेप्येवं को न मुच्येत वन्धनात् ॥
य कुर्यात्कुट्टिमां भूमिं दर्पणोदरसन्निभां ॥
नानावर्णविचित्राम्वा विचित्र कुसुमाकुलां ॥४३॥
क्वचित्कलश विन्यासां पङ्कजै रुपशोभितां ॥
मनोभिरम्या सौम्याश्च शिवायतन संसदि ॥४४॥
यावद्दण्डा भवेभूमिः समन्ताच्च सुशोभना ॥
तावद्युग सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥४५॥
सुधा प्रलिप्तं यः कुर्यात्सर्वयत्नैः शिवालयं ॥
तावत्पुण्यं लभेत्सोपि यावदायतने कृते ॥४६॥
प्रत्यन्तं यः प्रकुर्व्वीत शम्भोरायतनं वुधः ॥
धवलं क्षीरसुधया यथाशोभिश्च वर्णकैः ॥४७॥
यावत्यहानि कुरुतेधवलं तच्छिवालयं ॥
तावद्युग सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥४८॥
कारयेच्चित्रशास्त्रज्ञैः यत्नाच्चित्रं शिवालये ॥
रुद्रावतारक्रीडाद्यैः प्रयोगैरागमोदितै ॥४९॥
यावत्स रुद्ररूपाणि सुरूपाणि तु लेपयत् ॥
तावद्युग सहस्राणि रुद्रलोके महियते ॥५०॥
खाण्डस्फटित संस्कारं यः कुर्य्यात्तु शिवालये ॥
आरामावसथाद्येषु लभते मौलिकं फलं ॥५१॥
नास्ति रुद्रसमोदेवो नास्ति रुद्र समो गुरुः ॥
नास्ति रुद्रसमं ज्ञानं नास्ति रुद्रसमन्तपः ॥५२॥
निर्धौत मलपङ्काय स्वभाव मलमूर्तये ॥
सितभस्माङ्गरागाय देवेशाय नमोस्तुते ॥५३॥
नीलकण्ठाय शर्व्वाय अजायामित मूर्त्तये ॥
बहुरूपाय शान्ताय शाश्वताय नमोस्तुते ॥५४॥
महा भोगीन्द्रहाराय पिङ्गलोचन चारवे ॥
विचित्ररचिताङ्गाय अनन्ताय नमोस्तुते ॥५५॥

परात्पर परेशाय सर्व्वगाय महात्मने ॥
अतीत गुणसंघाय विश्वेशाय नमोस्तुते ॥५६॥
सर्वप्रणतदेवायस्वयमप्रणतात्मने ॥
पूज्यानामपि पूज्याय अनाथाय नमोस्तुते ॥५७॥
ब्रह्मेन्द्रविष्णु वन्द्याय उत्पत्तिस्थिति हेतवे ॥
भुक्तिमुक्ति प्रदानाय संस्तुताय नमोस्तुते ॥५८॥
वामाय वामरूपाय वामचाराय भाविने ॥
वामकान्तार्द्ध देहाय अनन्ताय नमोस्तुते ॥५९॥
य इदं कीर्तयेन्नित्यं प्रासादाध्याय मुत्तमं ॥
सर्वपापविनिर्म्मुक्तो सगोपत्यमवाप्नुयात् ॥६०॥

इति शिवधर्म्मशास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रौक्तायां संहितायामायतनाध्याय श्चतुर्थः ॥

अथ पशुपति मते शिवधर्म शास्त्रे शिवार्चन द्रव्य विधिर्न्नाम ॥

पञ्चमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय ।

॥ नन्दिकेश्वरउवाच ॥१॥

लिङ्गमूर्तमहेशस्य शिवस्य परमेष्ठिनः ॥
स्नानकाले प्रकुर्व्वीत जय शब्दाभिमङ्गलं ॥२॥
त्रिशूलवज्रशंखाऽव श्रीवत्सस्वस्तिकादिभिः ॥
हेमरौप्यादि पात्रेषु कल्पितै र्गोमयादिभिः ॥३॥
नानावर्णकसंयुक्तै रक्षितैस्तिलतण्डुलैः ॥
भक्तैश्च दधिसंयुक्तै यथाशोभं प्रपूरितैः ॥४॥
द्रव्यैः पिष्ट प्रदीपाद्यै श्चूताश्वत्थादि पल्लवैः ॥
ओषधीभिश्च मेध्याभिः सर्व्व वीजैर्य्यवादिभिः ॥५॥
दिवसेषूत्तमेषु च ॥ पर्व्वकालेषु सर्व्वेषु ॥
अष्टम्यादिषु सर्व्वेषु पुष्प पूर्णाभिपर्व्वणि ॥६॥
शंखभेर्य्यादिनिर्घोषै र्महागेयस्वरैर्य्युतैः
कुर्य्यान्नीराजनी लिङ्गं शिवमुद्दिश्य मङ्गलैः ॥७॥
यावत्पर्व्वाणिविधिना कुर्यान्नीराजनं शिवे ॥
तावद्युग सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥८॥
स्नानकाले त्रिसन्ध्या श्च यः कुर्य्याद्गेयवादिनः ॥
नृत्यं वा मुखवाद्यं वा तस्य पुण्य फलं श्रृणु ॥९॥

यावन्त्यहानि कुरुते गेयनृत्यादि वादितं ॥
तावद्वर्ष सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥१०॥
कपिलापञ्चगव्येन कुशवारि प्लुतेन च ॥
स्नापयेन्मन्त्रपूतेन ब्रह्मस्नानं हि तत्स्मृतं ॥११॥
एकाहमपि प्योलिङ्गे ब्रह्मस्नानं समाचरेत् ॥
विधूय सर्व्वपापानि शिवलोके महीयते ॥१२॥
कपिला पञ्चगव्येन दधि क्षीर प्लुतेन च ॥
स्नानं शतगुणं ज्ञेयं तरुस्नानान्न संशयः ॥१३॥
देवाग्निकार्य्यमुद्दिश्य देह शुद्धिंश्च शाश्वतीं ॥
कपिलामा हरेत्तस्मान्मुनिदेवादि निर्म्मितां ॥१४॥
कापिल्यं यः पिवेच्छूद्रः शिवसंस्कार वर्ज्जितः ॥
पच्यते स महाघोरे सुचिरं नरकार्णवे ॥१५॥
वर्षकोटि सहस्रेषु यत्पापं समुपार्ज्जितं ॥
घृताभ्यङ्गेन लिङ्गस्य दहेत्सर्वन्न संशयः ॥१६॥
कल्पकोटि सहस्रेण यत्पापं समुपार्ज्जितं ॥
घृतस्नानेन तत्सर्व्वंदहत्यग्निरिवेन्धनं ॥१७॥
कृष्णाष्टम्यां घृतस्नानं कृत्वालिङ्गे सकृन्नरः ।
कुलैकविंशमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥१८॥
अयुतं यो गवान्दद्याद्दोग्ध्रीणं वेदपारगे ॥
वस्त्रहेमादि युक्तानां क्षीरस्नानेन तत्फलं ॥१९॥
सकृदाढकेन पयसा यो लिङ्गं स्नापयेन्नरः ॥
राजतेन विमानेन सोमलोकं स गच्छति ॥२०॥
दध्नातु स्नापयेल्लिङ्गं सकृद्भक्त्या च यो नरः ॥
सर्वपापविर्निम्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥२१॥
मधुना स्नापयेल्लिङ्गं सकृद्भक्त्यापि यो नरः ॥
सर्वपापविर्निमुक्तो बन्हिलोके महीयते ॥२२॥
स्नापये त्तिलतैलेन हस्तयस्त्रोद्भवेन च ॥
श्वेतपीतक पुष्पैर्व्वा वायुलोके महीयते ॥२३॥
स्नानमिक्षुरसेनापि यो लिङ्गं सकृदाचरेत् ॥
लभेद्वैद्याधरं लोकं सर्व्व कामसमन्वितं ॥२४॥
फलोदकेन यो लिङ्गं सकृत्स्नापयते नरः ॥
उत्सृज्य पाप कलिलं पितृलोके महीयते ॥२५॥
सितेनभस्मनास्नाप्य सकृल्लिङ्गं प्रमोदते ॥
चन्द्रांशु निर्म्मलः शुद्धः शिववत्सोम मण्डलं ॥२६॥

वस्त्रपूतेन तोयेन यो लिङ्गं स्नापयेन्नरः ॥
सर्व्व कामसु तृप्तात्मा वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥२७॥
कुशोदकेन यो लिङ्गं सकृत्स्नापयते नरः ॥
काञ्चनेन विमानेन ब्रह्मलोके महीयते ॥२८॥
गन्धचन्दनतोयेन स्नापयेत्सकृदीश्वरं ॥
गान्धर्वलोकमाप्नोति गन्धर्वैश्च स पूज्यते ॥२९॥
पुष्पोदकेन सावित्रं कौवेरं हेमवारिणा ॥
रत्नोदकेन चाप्यैन्द्रं लोकं प्राप्य स मोदते ॥३०॥
पाटलोत्पलखण्डानि करवीराणि सर्वदा ॥
स्नानकालेषु योज्यानि स्थिराणि सुरभीणि च ॥३१॥
एषामेकतमं स्नानं कृत्वातु भक्तितः शिवे ॥
विधूय पापकलिलं शिवलोके महीयते ॥३२॥
कर्प्पूरागरुतोयेन यो लिङ्गं स्नापयेन्नरः ॥
सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥३३॥
मन्त्राष्टशतजप्तेन विमलेनाम्भसा शिवं ॥
स्नापयित्वा सकृद्भक्त्या शिवलोकमवाप्नुयात् ॥३४॥
स्नाप्य लिङ्गं सकृद्दध्ना कृष्णाष्टम्यामुपोषितः ॥
कुल सप्तकमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥३५॥
पितृनुद्दिश्य यो लिङ्गं स्नापयेच्छीत वारिणा ॥
तृप्ताः स्वर्ग्गं गमिष्यन्ति पितरो नरकादपि ॥३६॥
लिङ्गं शीताम्वुनास्नाप्य धारोष्णपयसाततः ॥
स्नाप्य पश्चात् घृतस्नानं तत एव विशिष्यते ॥३७॥
एवं स्नान त्रयं कृत्वा पूजयित्वातु भक्तितः ॥
अश्वमेध सहस्रस्य फलमाप्नोति मानवः ॥३८॥
मृत्कुम्भात्ताम्रजैः कुम्भैः स्नानं शतगुणोत्तरं ॥
रौप्यैर्ल्लक्षोत्तरं पुण्यंहैमैः कोट्यधिकं भवेत् ॥३९॥
लिङ्गस्य दर्शनं पुण्यं दर्शनात्स्पर्शनं शुभं ॥
स्पर्शनादर्च्चनं श्रेष्ठं घृतस्नानमतः परं ॥४०॥
इहामुत्र कृतं पापं घृतस्नानेन देहिनां ॥
क्षमते शंकरोयस्मात्तस्मात्स्नानं समाचरेत् ॥४१॥
दशापराधं तोयेन क्षीरेण तु शतं क्षयेत् ॥
नैरन्तर्येण यो मासं घृतस्नानं समाचरेत् ॥
एकविंशः कुलोपेतः क्रीडते दिवि रुद्रवत् ॥
स्नानं पलशतं ज्ञेयमभ्यङ्गं पञ्चविंशतिः ॥४२॥

पलानां द्वि सहस्राणां महास्नानं प्रकीर्त्तितं ॥
घृताभ्यङ्गे. घृतस्नाने यत्नाल्लिङ्गं विरुक्षयेत् ॥४३॥
ये न गोधूमजैश्चूर्णैः कषायैर्ग्गन्धयोजितैः ॥
सुखोष्णेनाम्भसा वापि स्नापयेत्तदनन्तरं ॥४४॥
घर्षयेद्विल्वपत्रैश्च तत्पीठञ्च विशोधयेत् ॥
दशधेनु सहस्राणि यद्दत्वा लभते फलं ॥४५॥
तत्फलं लभते सर्व्वं लिङ्गस्योद्वर्त्तने कृते ॥
अर्घ्यं पुष्पजलोपेतं यः शिवाय निवेदयेत् ॥४६॥
स पूज्यते सर्वलोकैः शिववन्मोदते चिरं ॥
गन्धोदकेन सन्मिश्रमुदकार्घंशतोत्तरं ॥४७॥
पञ्चगव्यसमायुक्तमर्घं लक्षगुणोत्तरं ॥
यो ऽष्टाङ्गमर्घं संपूर्णं शिवमूर्ध्नि निवेदयेत् ॥५०॥
दशवर्ष सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
आपः क्षीरकुशाग्राणि दधिसर्प्पिस्सतण्डुलं ॥
तिलाः सिद्धार्थकाश्चैव अष्टाङ्गोऽर्घः प्रकीर्त्तितः ॥५१॥
दारवेणार्घ पात्रेण दत्वार्घ्यं यत्फलं भवेत् ॥
तस्माद्दशगुणं पुण्यं मृत्पात्रेण प्रकीर्त्तितं ॥५२॥
ताम्रपात्रार्घदानेन पुण्यं शतगुणोत्तरं ॥
पलाशताम्रपात्राभ्यां ताम्रपात्र समंभवेत् ॥५३॥
रूप्यपात्रेण विज्ञेयमर्घं शतगुणोत्तरं ॥
सुवर्णपात्रविन्यस्तमर्घं कोटिगुणोत्तरं ॥५४॥
एवंस्नानार्घनैवेद्य वलिधूपादिषु क्रमात् ॥
पात्रान्तर विशेषेण तत्फलञ्चोत्तरोत्तरं ॥५५॥
रौप्यपात्र प्रदानेन यत्पुण्यं वेदपारगे ॥
तस्माच्छतंगुणं पुण्यं शिवे मृत्पात्र दानतः ॥५६॥
हेमपात्राणि यद्दत्वा पुण्यंस्याद्वेगपारगे ॥
ताम्रपात्र प्रदानेन तस्माच्छतगुणं भवेत् ॥५७॥
पलकोटि सुवर्णस्य यो दद्याद्वेदपारगे ॥
शिवाय रौप्यपात्रेण त्यस्य पुण्यं ततोधिकं ॥५८॥
हेमपात्राणि यो भक्त्या शिवाय विनिवेदयेत् ॥
नशक्यं तत्फलं वक्तुं पुण्यानन्त्यादशेषतः ॥५९॥
तुल्यमेवफलं प्रोक्तं शिवेनाढ्यदरिद्रयोः ॥
तयोरप्यधिकं पुण्यं यः शिवे भावना धिकः ॥६०॥

विभवेसति यो मोहात् नकुर्याद्विधिविस्तरं ॥
न तत्फलमवाप्नोति प्रलोभाक्रान्त मानसः ॥६१॥
तस्मात्पत्रैः फलैः पुष्पै र्नैवेद्याद्यैस्तु यत्फलं ॥
तदनन्तफलं ज्ञेयंभक्तिरेवात्र कारणं ॥६२॥
लिङ्गस्य लेपनं कुर्य्याद्दिव्यगन्धैः सुगन्धिभिः ॥
वर्षकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥६३॥
गन्धानुलेपनात्पुण्यं द्विगुणश्चन्दनस्य तु ॥
चन्दनादगुरोर्ज्ञेयं पुण्यमष्टगुणाधिकं ॥६४॥
कृष्णागुरोर्व्विशेषेण द्विगुणं फलमिष्यते ॥
तस्माच्छतगुणं पुण्यं कुङ्कुमस्य विशेषतः ॥६५॥
चन्दनागुरु कर्पूरैः प्लक्षपिष्टैः सकुङ्कुमैः ॥
लिङ्गं पर्य्याप्तमालिप्य कल्पकोटिशतं दिवि ॥६६॥
संविज्यतालवृन्तेन लिङ्गमेभिः प्रलेपितं ॥
दशवर्षसहस्राणि वायुलोके महीयते ॥६७॥
भक्त्यानिवेद्य रुद्राय तालवृन्तं सुशोभनं ॥
दशवर्षसहस्राणि लभते परमं पदं ॥६८॥
मायूरव्यजनन्दत्वा शिवायातीव शोभनं ॥
वर्षकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥६९॥
दत्वा शिवाय चमरं मणिदण्डविभूषितं ॥
हेम रौप्यादि दण्डम्वा तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥७०॥
चामराशक्त हस्ताभि र्द्दिव्यस्त्रीपरिचारितः ॥
महाभोग विमानेन चिरं शिवपुरे वसेत् ॥७१॥
पुष्पैरारण्यसंभूतैः पवित्रैर्गिरिसम्भवैः ॥
अपर्य्युषितनिच्छिद्रैः प्रोक्षितैर्ज्जन्तुवर्ज्जितैः ॥७२॥
आत्मारामोद्भवैर्व्वापि पुष्पैः संपूजयेच्छिवं ॥
पुष्पजातिं विशेषेण भवेत्पुण्यं विशेषतः ॥७३॥
तपः शीलगुणोपेत पात्रे वेदस्यपारगे ॥
दशदत्वा सुवर्णानि यत्फलन्तदवाप्नुयात् ॥७४॥
अर्कस्य पुष्पमेकञ्च यः शिवाय निवेदयेत् ॥
दशदत्वा सुवर्णानि यत्फलन्तदवाप्नुयात् ॥
एवं पुष्पविशेषेण फलं तदधिकं भवेत् ॥
ज्ञेयं पुष्पान्तरन्तेन यथास्यान्तन्निवोधतः ॥७५॥
अर्क्कपुष्पसहस्रेभ्यः करवीरं विशिष्यते ॥
करवीरसहस्रेभ्यो विल्वपत्रं विशिष्यते ॥७६॥

विल्वपत्रसहस्रेभ्यो वकपुष्पं विशिष्यते ॥
वकपुष्पसहस्रेभ्यो एकं धतुरकम्परम् ॥७७॥
धत्तुरकसहस्रेभ्यो वृहत्पुष्पं विशिष्यते ॥
वृहत्पुष्पसहस्रेभ्यो द्रोणपुष्पं विशिष्यते ॥७८॥
द्रोणपुष्पसहस्रेभ्यो अपामार्गो विशिष्यते ॥
अपामार्गसहस्रेभ्यः कुशपुष्पं विशिष्यते ॥७९॥
कुशपुष्पसहस्रेभ्यः शमी पुष्पं विशिष्यते ॥
शमीपुष्पसहस्रेभ्यः श्रीमन्निलोत्पलं परं ॥८०॥
सर्व्वेषामेव पुष्पाणां प्रवरन्नीलमुत्पलं ॥
नीलोत्पलसहस्रेण यो मालां सम्प्रयच्छति ॥८१॥
शिवाय विधिवद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥८२॥
वसेच्छिवपुरे नित्यं शिवतुल्य पराक्रमः ॥
शेषानां पुष्पजातीनां यत्फलं परिकीर्तितं ॥८३॥
स तत्फलानुसारेण शिवलोके महीयते ॥
शमीपुष्पवृहत्याञ्च कुसुमं तुल्यमुच्यते ॥८४॥
करवीरसमा ज्ञेया जातीविजयंपाटला ॥
श्वेतमन्दारकुसुमं शितपद्मेन तत्समं ॥८५॥
नागचम्पकपुन्नागधत्तूरकसमाः स्मृताः ॥
केतकञ्चांति मुक्ताञ्च कुन्दयूथीमदन्तिक ॥८६॥
शिरीष सर्ज्जवन्धूककुसुमानि विवर्ज्जयेत् ॥
गन्धहीनमपि ग्राह्यं पवित्रं यत्कुशादिकं ॥८७॥
सात्विकं तद्धि कुसुमपवित्रञ्च तासमं ॥
कनकानिकदम्वानि रात्रौ देयानि शङ्करे ॥८८॥
दिवा शेषाणि पुष्पाणि अर्द्धरात्रौ च मल्लिका ॥
प्रहरं तिष्ठते जाती करवीरमहर्न्निशं ॥८९॥
कीटकेशापवित्राणि शीर्ण पर्य्युषितानिं च ॥
स्वयं पतितपुष्पाणि त्यजेदुपहतानि च ॥९०॥
मुकुलैर्न्नार्च्चयेद्देवमपक्वन्न निवेदयेत् ॥
फलंक्वथितमिच्छन्ति यत्नात्पक्वमपि त्यजेत् ॥९१॥
अलाभेन तु पुष्पाणां पत्राण्यपि निवेदयेत् ॥
पत्राणामप्यलाभेन फलान्यपि निवेदयेत् ॥९२॥
फलानामप्यलाभेन तृणगुल्मौषधीरपि ॥
ओषधीनामलाभेन भक्त्या भवति पूजितः ॥९३॥

प्रत्येकमुक्तं पुष्पाणां दानात्सौवर्णिकं फलं ॥
सुनिवद्धेषु तेष्वेव द्विगुणं फलमिष्यते ॥९४॥
यः सुगन्धैर्म्मुक्तपुष्पैः सम्यग्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥
सर्व्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥९५॥
मालाभि र्वा सुगन्धीभिर्य्यो लिङ्गं पूजयेन्नरः ॥
सवेदिकविशेषेण सोऽनन्तफल मश्नुते ॥९६॥
विल्वपत्रैरखण्डैश्च सकृल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥९७॥
धत्तूरकैश्च यो लिङ्गं सकृत्पूजयते नरः ॥
स गो लक्ष फलं प्राप्य लभते परमं पदं ॥९८॥
वृहस्तीकुसुमैर्भक्त्या यो लिङ्गं सकृदर्च्चयेत् ॥
गवामयुत दानस्य फलं प्राप्य शिवं व्रजेत् ॥९९॥
मल्लिकोत्पलपत्राणि जाती पुन्नाग चम्पकैः ॥
अशोकश्वेतमन्दारकर्णिकारवकानि च ॥१००॥
करवीरार्क्कमन्दारशमीनागरकेशया ॥
कुशापामार्ग्ग कुमुदवन्धूकपुष्पजैरपि ॥१०१॥
पुष्पैरेतैर्य्यथालाभै र्यो नरः पूजयेच्छिवं ॥
स यत्फलमवाप्नोति तदेकाग्रमना श्रृणु ॥१०२॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशै र्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
पुष्पमाला परिक्षिप्तैर्ग्गीतवादित्रनिश्वनै : ॥१०३॥
तन्त्रीमधुरवाद्यैश्च स्वच्छन्दं गगनालये ॥
रुद्रकन्या समाकीर्णे र्द्देवदानवदुर्ल्लभैः ॥१०४॥
उद्धूयमानश्चमरैः स्तूयमानः सुरासुरैः ॥
स गच्छति पुरं दिव्यं यत्र वारुचिरम्भवेत् ॥१०५॥
यैस्तथापीह कुसुमै र्ज्जलस्थलरुहैः शिवं ॥
संपूज्यप्रोक्षितैर्ब्भक्त्या शिवलोके महीयते ॥१०६॥
शिवस्योपरि यः कुर्य्यात्सघनं पुष्पमण्डलम् ॥
शोभितं पुष्पस्रग्दामैरापीठान्तप्रलम्विभिः ॥१०७॥
अत्याश्चर्यै र्म्महायानैः दिव्यपुष्पोपशोभितैः ॥
सर्व्वैः परिचरैः श्रीमानास्ते शिवपुरे सुखी ॥१०८॥
अनेकाकारसंयुक्तं यः शिवे कुसुमं गृहं ॥
कुर्व्वीत पर्व्व कालेषु विचित्रकुसुमोज्वलं ॥१०९॥
स पुष्पक विमानेन सहस्रपरिवारितः ॥
दिव्य स्त्रीसुखसम्भोगः क्रीडारतिसमन्वितः ॥११०॥

अक्षयं मोदतेकालमतिरस्कृतशासनः ॥
शिवादि सर्व्वलोकेषु यत्रेष्टं तत्र याति सः ॥१११॥
पूजादि भक्तिविन्यास रचनादिषु सर्व्वतः ॥
फलमेवं समासेन ज्ञेयं वित्तानुसारतः ॥११२॥
मालाभिर्व्वेष्टयेद्वेदिं लिङ्गं सम्पूज्य यत्नतः ॥
शिवं दद्यात्सपुत्रः स्यात्तदभ्यासेन मोदतेः ॥११३॥
लिङ्गं वेदी भवेद्देवि लिङ्गं साक्षान्महेश्वरः ॥
भवेत्संपूजनात्तयोर्द्देवी देवश्च पूजितः ॥११४॥
स्वयमुत्पाद्य पुष्पाणि यः स्वयं पूजयेच्छिवंः ॥
तानि साक्षात्प्रगृह्णाति भक्तितः सततं शिवः ॥११५॥
यः प्रकुर्याच्छिवाराममाम्रविल्वादि शोभितं ॥
जातीविजयराजार्ककरवीराव्जकुड्मैः ॥११६॥
पुन्नागनागवकुलैरशोकोत्पलचम्पकैः ॥
कदली हेमपुष्पाद्यै स्तस्य पुण्य फलं श्रृणुः ॥११७॥
यावत्तत्पत्र कुसुमं वीजमूलफलानि च ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोकें महीयते ॥११८॥
लाक्षा प्राण्यङ्ग निर्म्मुक्तं धूपं दत्वा सकृच्छिवे ॥
चतुर्व्वेदगृहे जन्म प्राप्नोति सततं सुखी ॥११९॥
कृष्णागुरुश्च कर्प्पूरं धूपं दद्यान्महेश्वरी ॥
नैरन्तर्येण मासार्द्धं तस्य पुण्यफलं श्रृणुः ॥१२०॥
कल्पकोटिसहस्राणि कल्प कोटि श तानि च ॥
भुक्त्वा शिवपुरे भोगान्तस्यान्ते तु महीपतिः ॥१२१॥
गुग्गुलुं घृतसंयुक्तं साक्षाद्गृह्णाति शङ्करः ॥
मासार्द्धं मात्र दानेन शिवलोके महीयतेः ॥१२२॥
शिवे कृष्णचतुर्दश्यां यामार्द्धं गुग्गुलं दहेत् ॥
अपराध सहस्रैकमिहामुत्र कृतं क्षयेत् ॥१२३॥
देवदारुन्नमेरुश्च सर्ज्जश्रीवास कुन्दरं ॥
श्रीफलं चाज्य संयुक्तं दग्ध्वाप्नोति परांगतिं ॥१२४॥
एभ्यः सुगन्धिकं धूपं षट्सहस्रगुणोत्तरं ॥
अगुरोर्द्दशसाहस्रं द्विगुणम्वासितागुरोः ॥१२५॥
गुग्गुलोः शतसाहस्रं सघृतं द्विगुणं भवेत् ॥
प्रियश्चगुग्गुलोर्धूप आज्ययुक्तो विशेषतः ॥१२६॥
पलानान्तु महिषाक्षस्यद्धि गुग्गुलोः ॥
दग्धत्वेनाज्यमिश्रस्य शिवतुल्यः प्रजायते ॥१२७॥

नमेरुं घृतसंयुक्तन्दग्ध्वा विल्वमथापि वा ॥
अग्निष्टोमस्य यागस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥१२८॥
शोधयेत्पाप संयुक्तं पुरुषन्नात्र संशयः ॥
कृष्णागुरोस्तु यो धूपै स्तुषाग्निरिव काञ्चनं ॥१२९॥
योऽन्तः शिवगृहङ्गन्धैः सुगन्धैश्च प्रलेपयेत् ॥
कपाटद्वारमुद्घाट्य तिर्यगूर्ध्वं स वेदिकं ॥१३०॥
वासयेत्पुष्पमालाभिः धूपैश्चापि सुगन्धिभिः ॥
यः कुर्यात्सकृदप्येवं पुण्यन्तस्यावधारयः ॥१३१॥
सर्वकाम सुसंपूर्णै र्म्महायानैः सहस्रशः ॥
आपूरयन्दिशः सर्व्वा आमोदैश्च सुगन्धिभिः ॥१३२॥
कल्पकोटिशतन्दिव्यं शिवलोके महीयते ॥
तस्यान्ते धर्म्मशेषेण त्रैलोक्या ऽधिपतिर्भवेत् ॥१३३॥
वातावृत्तौ तु यः कुर्यादेवंगन्धैः शिवालयं ॥
स समस्त कुलोपेतः शिवतुल्य बलो भवेत् ॥१३४॥
त्रिवृच्छुक्लं सुपीतं वा पद्मसूत्रादिनिर्म्मितं ॥
गन्धोपवीतं रुद्राय दत्वा वेदान्तगो भवेत् ॥१३५॥
वासांसि सुविचित्राणि सुरभीणि मृदुनिचः ॥
धूपितानिशिवेदद्यादक्लेश्यानि नवानि चः ॥१३६॥
यावन्तद्वस्त्रतन्तूनां परिमाणं विधीयते ॥
तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१३७॥
त्रुटिमात्रन्तु यो दद्याद्धेमं लिङ्गस्य मूर्द्धनि ॥
इन्द्रस्यार्द्धासने तिष्ठेद्यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ १३८॥
एवमेवानुसारेण फलंज्ञेयं समासतः ॥
सर्व्वेषामेव हेमानां मुकुटानाञ्च सर्व्वशः ॥१३९॥
योर्क्कपर्णपुटम्पूर्णां घृतेनमधुनासह ॥
निवेदयीत शर्व्वाय सोश्वमेधफलंलभेत् ॥१४०॥
शालितण्डुल प्रस्थेन शूर्पादिनासुसंस्कृतं ॥
शिवाय तच्चरुदद्यात चतुर्दश्यां विशेषतः ॥१४१॥
हरिद्रां कृसरां शुक्लां पायसं यावसं तथा ॥
गुडखाण्डाज्यसम्मिश्रमेवमन्नं प्रकल्पयेत् ॥१४२॥
यावन्तस्तण्डुला तस्मिन्नैवेद्ये परिसंख्ययो ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥१४३॥
गुडखण्डकृतानाञ्च भक्ष्याणां विनिवेदने ॥
घृतेन पाचितानां याद्दत्वा दशगुणं फलं ॥१४४॥

भर्ज्जितायान्नकादीनां भक्ष्यार्द्धं फलमिष्यते ॥
तदर्द्धं सलिलस्यापि वासितस्य निवेदने ॥१४५॥
मातुलुङ्गफलादीनि सुपक्वानि निवेदयेत् ॥
शिवाय तत्फलं तस्य भक्षाणां विनिवेदयते् ॥१४६॥
घृतप्रदीपदानेन शिवाय शत योजनं ॥
अलंघित्वातमोगच्छेद्विमानैः सूर्यसप्रभैः ॥१४७॥
यः कुर्यात्कार्तिकेमासि शोभनान्दीप मालिकां ॥
घृतेन च चतुर्दश्या ममावास्यामथापिवा ॥१४८॥
सूर्यायुतप्रतिकाशस्तेजसा भास यन्दिशः ॥
तेजोराशि विमानस्थः कुलमुद्योत्यसर्व्वतः ॥१४९॥
यावत्प्रदिपसंख्यानं घृतेनापूर्य वोधितं ॥
तावद्युग सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥१५०॥
दीपवृक्षं सुसमृद्धं शर्व्वस्यायतनं शुभं ॥
पूर्व्वस्माद द्विगुणं पुण्यं लभते नात्र संशयः ॥१५१॥
दीप वृक्षं सुसमृद्धं शोभयुच्च शिवालये ॥
दत्वा कल्पायुतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥१५२॥
शिरसा धारयेद्दीपं सर्व्वरात्रं शिवालये ॥
ललाटे वापि हस्ताभ्यामुद्युक्तश्च तथोरसि ॥१५३॥
सूर्यकोटि प्रतीकाशैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
कल्पायुत सहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१५४॥
शिवस्यपुरतो दद्याद्दर्प्पणञ्चापिनिर्म्मलं ॥
पर्यन्तशोभितं कृत्वा श्वेतमाल्यैः सचन्दनैः ॥१५५॥
चन्द्रांसु निर्म्मलः श्रीमत्सुभगः कामरूपधृक् ॥
कल्पायुत सहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१५६॥
कृत्वा प्रदक्षिणा भक्त्या शिवस्यैवं यथाविधि ॥
सर्व्वयज्ञोपवासेषु सर्वयज्ञेषु यत्फलं ॥१५७॥
अश्वमेधसहस्रस्य सुखेन लभते फलं ॥
नमस्कारः स्मृतोयज्ञः सर्व्वयज्ञोत्तमोत्तमः ॥१५८॥
नमस्कृत्वा महादेवमश्वमेधफलं लभेत् ॥
प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योऽर्च्चयेत् ॥१५९॥
स याङ्गतिमवाप्नोति नतां यज्ञशतैरपि ॥
सर्वयज्ञोपवासेषु सर्व्व तीर्थेषु यत्फलं ॥१६०॥
स्तुतिजप्योपहारेण सर्व्वन्तत्फलमाप्नुयात् ॥
श्वेतं महाध्वजं दत्वा कृत्वा वासश्च रङ्गिकं ॥१६१॥

किङ्किणीरुतसम्पन्न मयूरछत्रभूषितं ॥
एतेनैव विमानेन सर्व्वदेवोपरिस्थितं ॥१६२॥
सम्वत्सरसहस्रैकं मोदते दिवि रुद्रवत् ॥
ध्वजमालाकुलं कुर्य्यात् यथा प्रोक्तं शिवालयं ॥१६३॥
महाध्वजाष्टकं वापि दिग्विदिक्षु निवेदयेत् ॥
स विमानसहस्रेण दिव्यध्वजसुशोभिना ॥१६४॥
कल्पायुतसहस्राग्रं मोदते दिवि रुद्रवत् ॥
शरच्चन्द्रांशुविमलं मुक्तादामोपशोभितं ॥१६५॥
मणिदण्डमयंछत्रंदद्याद्वा कान्चनान्वितं ॥
स छत्रेण विमानेन धार्य्यमाणेन शोभिना ॥१६६॥
विमानशतसम्भोगैश्चिरं शिवपुरे वसेत् ॥
यदि वा राज्यमाकांक्षेत्सदेहो कालपर्य्ययात् ॥१६७॥
भुंक्ते समुद्रपर्य्यन्तामेकछत्रा वसुन्धरां ॥
श्रृङ्खलाभिः समायुक्तां महाघण्टां महास्वनां ॥१६८॥
कांस्यलोहमयी वापि निवध्नीयाच्छिवालये ॥
घण्टाकर्णगणः श्रीमान् शिवस्यातीववल्लभः ॥१६९॥
शिवतुल्य वलोभूत्वा शिवलोके वसेच्चिरं ॥
भेरीमृदङ्गमुरजन्तिमिलं पटहादिकं ॥१७०॥
वंशकांश्यादि वादित्रं शिवाय विनिवेदयेत् ॥
सविमानैर्म्महाभोगैर्व्वंशवीणा कृतस्वनैः ॥१७१॥
युगायुतशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥
स्त्रिसङ्गीतकदानेन सनाट्येन विशेषतः ॥१७२॥
यथेष्टमैश्वरे लोके मोदते कालमक्षयं ॥
महन्महास्वनं दद्याच्छङ्खयुग्म शिवालये ॥१७३॥
युगकोटि महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥
विमानं सितपद्माभं मध्ये पद्मविभूषितं ॥
विचित्रमेकवर्णम्वा नववस्त्रोपशोभितं ॥
किङ्किणीरवकोपेतं चन्द्रकैश्चोपशोभितं ॥१७४॥
लम्वकैः सूत्रदामैश्च घण्टारुतविभूषितं ॥
शिवस्योपरि यो दद्यात्पुरतो वापि कल्पयेत् ॥१७५॥
रुद्रवत्सर्व्वलोकेषु युगकोटि स मोदते ॥
शिवस्योपरिं यो दद्यात् सर्व्व रत्नोपशोभितं ॥१७६॥
मण्डपं मौक्तिकं श्रीमान्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥
कोटि कोटि विमानैस्तु सर्व्वकामसमन्वितः ॥१७७॥

आभूत संप्लवं यावदास्ते शिवपुरे सुखी ॥
शर्व्वस्यायतने कुर्य्याद्वस्त्रपूतांसुशोभनां ॥१७८॥
दुकूल पट्ट देवाङ्गैः सुवस्त्रैः वर्णकान्चितैः ॥
पट्टाविवस्त्रतन्तूनां परिसंख्या तु यावती ॥१७९॥
तावद्युग सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
शिवभक्त्या जगत्कृत्स्नं दृष्टिद्वारेण धार्य्यते ॥१८०॥
यत्संधार्य्यं जगत्पुण्यमग्निकार्येण तद्भवेत् ॥
य कुर्यादिष्टकागारं रुद्राग्नेरतिशोभनं ॥१८१॥
तत्र कृत्वाग्निकार्यञ्च शिबलोके महीयते
शिवाग्निकार्यं यःकुर्यादायुषश्चापि चात्मनः ॥१८२॥
मुच्यते दशभिर्पापैः सितेनशिव भष्मना ॥
कृत्वा शिवालयं प्रान्ते दशमण्डलकानितु ॥१८३॥
सर्वाग्रपाकसंयुक्तं तत्र नित्यं वलिंहरेत् ॥
पुष्पधूपजलोपेतं ताम्रपात्रे प्रकल्पयेत् ॥१८४॥
रुद्रमातृगणादीनां दिव्यतीनाञ्च सर्व्वतः ॥
यः कुर्य्यात्सकृदप्येवं दशदिक्षु वलिक्रियां ॥१८५॥
दशवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
रुद्रसन्ध्यावलिन्दत्वा नित्यशर्व्वाश्रमे निशि ॥१८६॥
कल्पायुतसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
दधिभक्तमयं लिङ्गं हेमपात्रादिषु स्थितं ॥१८७॥
पुष्पधूपार्च्चितं कृत्वा दिव्यमाल्योपशोभितं ॥
शिरसा धारयेत्पात्रं शनैः कुर्यात्प्रदक्षिणं ॥१८८॥
शिवायतनपर्य्यन्तं शंखभेर्य्यादि निस्वनैः ॥
दर्पणध्वजमालाभि सर्व्वं कुर्यात्सुशोभनं ॥१८९॥
छत्रचामरधूपार्घ्यैर्य्यष्टिदीपादिभिस्तथा ॥
तच्छेष दधिभक्तेन लिङ्गस्य पुरतः स्थितः ॥१९०॥
पुष्पाक्षतादिसन्मिश्रन् सर्वदिक्षु वलिंक्षिपेत् ॥
एतेन मातरो रौद्रा शिवोमाषण्मुखादयः ॥१९१॥
शान्तिं कुर्व्वन्ति सुप्रीता रौद्रेणवलिना तदा ॥
शिव माल्योपनयनं पूजान्तेसु प्रम्भार्ज्जनं ॥१९२॥
एकैकमेवतुल्यंस्या च्चान्द्रायणफलेन तु ॥
शिवमण्डलकं वृत्तं हस्तमात्रं शिवाग्रतः ॥१९३॥
अवकीर्याक्षतैः पुष्पैः पत्रैर्व्वाप्यथकोमलैः ॥
सुरूपः सुभगः श्रीमान्तेजस्वी वेदवित्सुखी ॥१९४॥

चतुर्वेदगृहे जन्म स कृत्वा लभते नरः ॥
एवं स्वस्तिकपद्माद्यैर्भूरि शोभां शिवालये ॥१९५॥
कृत्वा वर्णकपिष्टाद्यैः तस्माच्छत गुणं लभेत् ॥
शिवयज्ञोपकरणं कृत्वाल्पं यदि वा वहुः ॥१९६॥
भावं वित्तानुसारेण शिवलोंके महीयते ॥
शिवमुद्दिश्य यद्दत्तं तत्सर्वं मुक्तिकारणं ॥१९७॥
तदनन्तफलंदातुं भवतीति किमद्भुतं ॥
यदिष्टञ्च विशिष्टञ्च न्यायेन च यदागतं ॥१९८॥
तच्छिवाय निवेद्यं स्याद्भक्त्यानन्तफलार्थिभिः ॥
कर्म्मशाठ्येन यः कुर्य्यान्मूलेनापि शिवालये ॥१९९॥
तेपि शठा दिवं यान्ति कर्म्मणा पाप वर्ज्जिताः ॥
कूपारामादिवाप्याद्यैः शिवायतनकर्म्मणि ॥२००॥
उपयुक्तानि भूतानि खननोत्पाटनादिषु ॥
अकामतोऽपि सर्व्वाणि चराणि स्थावराणि च ॥२०१॥
दिवं यान्ति न सन्देहः प्रभावात्परमेष्ठिनः ॥
लिङ्गाद्धस्तशतसाग्रं शिवक्षेत्रं समन्ततः ॥२०२॥
देहिनां तत्रपञ्चत्वं शिवसायुज्य कारणं ॥
मनुजैः स्थापिते लिङ्गे क्षत्रमानमिदं भवेत् ॥२०३॥
स्वायंभुव सहस्रंस्यादार्षेचैवं तदर्द्धिकं ॥
पापाचारोऽपि यस्तस्मिन्नायाच्छिव पुरंस्मृतः ॥२०४॥
तष्मादावसथं कुर्य्याच्छिव क्षेत्र समीपतः ॥
शिवक्षेत्र समीपस्थं यत्तोयं पुरतः स्थितं ॥२०५॥
शिवगङ्गेति विज्ञेयं तत्र स्नात्वा शिवं व्रजेत् ॥
ग्रामे वा यदरण्ये वा यत्रदेवोमहेश्वरः ॥२०६॥
तत्र तत्र कुरुक्षेत्रं नैमिषं वापि पुष्करं ॥
यः कुर्य्याद्दीर्घिकाम्वापि कूपं चापि शिवालये ॥२०७॥
त्रिसप्तकुल संयुक्तः शिवलोके महीयते ॥
सर्व्वमन्यत्परित्यज्य शिवैकाहित मानसः ॥२०८॥
शिवपूजाविधिं कुर्य्याद्यदिच्छेच्छुभमात्मनः ॥
त्वरितं जीवितं याति त्वरितं याति यौवनं ॥२०९॥
त्वरितं व्याधिरभ्येति संपूज्यो भगवान्शिवः ॥
यावन्नायातिमरणं यावन्नाक्रमते जरा ॥२१०॥
यावन्नेन्द्रियवैकल्यं तावत्पूजय शंङ्करं ॥
न शिवार्च्चनतुल्योस्ति धर्म्मोऽत्र भुवनत्रये ॥२११॥

इति विज्ञाय यत्नेन पूजनीयः सदाशिवः ॥
ये भक्त्या देव देवेशे शिवे शान्ते अजे विभौ ॥२१२॥
न्यायार्ज्जितानि द्रव्याणि अर्पयन्ति स्व शक्तितः ॥
इह लोके सुखं प्राप्य ते यान्ति परमं पदं ॥
संपूज्यो पशु भर्त्तारं प्रहृष्टेनान्तरात्मना ॥२१३॥
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा भक्त्यास्तोत्रमुदीरयेत् ॥
शिवं शिवकरं शान्तं शिवात्मानं शिवोत्तमं ॥२१४॥
शिवमार्ग्ग प्रणेतारं प्रणमामि सदा शिवं ॥
शाश्वतं शोभनं शुद्धं शासकं दोषशोषकं ॥२१५॥
विश्वं विश्वेश्वरं देवं शङ्करं प्रणमाम्यहं ॥
सर्वपापहरन्नाथं सर्व्व दोषहरं परं ॥२१६॥
सर्व्वव्याधिहरन्नित्यं नमाम्यार्तिहरं परं ॥
अस्थानं स्थान सत्थानं संस्थितं स्थिति भावनं ॥२१७॥
स्थिरमात्मस्थयोगस्थं स्थाण्वीशंप्रणमाम्यहं ॥
इशानं वरदं देवमीशानं मन्त्र नायकं ॥२१८॥
इशानं सर्व्वभूतानामीशानं प्रणमाम्यहं ॥
इयंपूजा विधिं पुण्यं यः श्रृणोति सकृन्नरः ॥२१९॥
समुक्तः सर्वपापैस्तु शिवलोकमवाप्नुयात् ॥२२०॥

इति शिवधर्म्मे शिवार्च्चनद्रव्यविधिः पञ्चमोध्यायः ॥५॥

अथ पशुपति मते शिवधर्मशास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रणीते शान्त्याध्यायो नाम

षष्ठोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय ॥
॥नन्दिकेश्वर उवाच॥१॥

अतः परमिदं गुह्यं रुद्राद्गीतं महोदयं ॥
महाविघ्नप्रशमनं महाशान्तिकरं शुभं ॥२॥
अकालमृत्युशमनं सर्व्वव्याधि निवारणं ॥
परचक्र प्रथमनं सर्वदा जयवर्द्धनं ॥३॥
सर्वदेव ग्रहानीकं समभीष्ट फलप्रदं ॥
सर्व्व शान्त्यधिकाराख्यं धर्म्मं वक्षामि शाश्वतं ॥४॥

शशाङ्कार्द्ध धरस्त्र्यक्षो नागयज्ञोपवीतकः
चतुर्म्मुखश्चतुर्व्वाहु सितभस्मावगुण्ठितः ॥५॥
वरो वरेण्यो वरदो देवदेवो महेश्वरः ॥
त्रैलोक्ये नमितः श्रीमान् शान्तिमाशु करोतु मे ॥६॥
सर्व्वावयवपूर्णेन गात्रेण तनुमध्यमा ॥
पीतश्यामाति सौम्येन स्निग्धवर्णेन शोभना ॥७॥
ललाटे तिलकोपेता चन्द्ररेखार्द्धधारिणी ॥
चित्राम्वर धरादेवी सर्व्वाभरणभूषिता ॥८॥
वरस्त्रीमयरूपेण शोभागुणमहास्पदा ॥
भावनामात्र संतुष्टा उमादेवि वरप्रदा ॥९॥
साक्षादागत्यरूपेण शान्तेनामिततेजसा ॥
शान्तिं करोतुमेप्रीता भक्तानां भक्तवत्सला ॥१०॥
पद्मरागद्युतिः सौम्यो रक्तमाल्यानुलेपनः ॥
अवालो वालरूपेण षड्वक्त्रः शिखिवाहन ॥११॥
पूर्णेन्दुवदनः सौम्यस्त्रिशिखः शक्तिसंयुतः ॥
कृत्तिकोमाग्निरुद्रांशसमुद्भूतः सुरार्च्चिकः ॥१२॥
कार्तिकेयो महातेजो वरदानैकतत्परः ॥
शान्तिं करोतुमे नित्यं वलं सौख्यञ्च मे सदा ॥१३॥
स्वेत वस्त्रपरीधानस्त्र्यक्षः कनकसुप्रभः ॥
शूलपाणि महाप्राज्ञो नन्दीशः शिवभावितः ॥१४॥
शिवार्च्चनपरोनित्यं शिवध्यानैकतत्परः ॥
शान्तिं करोतु मे शान्तो धर्म्मे च मतिमुत्तमं ॥१५॥
महोदरो महाकायः स्निग्धाञ्जनचयच्छविः ॥
एक दंष्ट्रोत्कटोदेवो गजवक्त्रो महावलः ॥१६॥
नागयज्ञोपवीति च नानाभरणभूषितः ॥
सर्व्वार्थ संपदाधारो गणाध्यक्षो वरप्रदः ॥१७॥
रुद्रस्यतनयो देवो नायकोऽथ विनायकः ॥
करोतुमेमहाशान्तिं कर्मसिद्धिञ्च सर्व्वदा ॥१८॥
इन्द्रनील निभस्त्र्यक्षो दीप्तशूलायुधोद्यतः ॥
रक्ताम्वरधरः श्रीमान् कृष्णाङ्गो नागभूषणः ॥१९॥
पापापनोदनमलमलक्ष्मीमलनाशनं ॥
करोतुमे महाशान्तिं महाकालो महावलः ॥२०॥
पीतवस्त्रपरीधाना कन्यारूपास्वलंकृता ॥
गणमाताम्विका स्त्र्यक्षा पुण्या गौरीश्वरेश्वरी ॥२१॥

सर्व्वसिद्धिकरी देवी प्रसाद परमापरा ॥
शान्तिं करोतु मे माता सिद्धिश्चानुप्रयच्छतु ॥२२॥
स्निग्धश्यामेन वर्णेन महामहिषमर्द्दनं ॥
धनुश्चक्रप्रहरणा खड्गपट्टिस धारिणी ॥२३॥
आतर्ज्जन्युद्यतकरा सर्व्वोपद्रव नाशनी ॥
सर्व्वमङ्गल माता मे शिवमाचरतु ध्रुवं ॥२४॥
निर्म्मांसेन शरीरेण स्नाय्वस्थि सुनिवन्धनः ॥
अति सूक्ष्मोतिविक्रान्त स्त्र्यक्षोभृङ्गि रितिर्म्महान् ॥२५॥
रुद्रात्मजो महावीरो रुद्रैकाहित मानसः ॥
सोपि मे शान्तभावेन शान्तिमाशु प्रयच्छतु ॥२६॥
प्रचण्डगणसैन्येशो महाटंकाक्षधारकः ॥
अक्षमालार्प्पितकर त्र्यक्षश्चण्डेश्वरोवरः ॥२७॥
चण्डपापापहरणो ब्रह्महत्यादिशोधनः ॥
करोतु मे महायोगी कल्याणानाम्परम्परा ॥२८॥
शङ्खकुन्देन्दुतुल्याभः कण्ठे मरकतप्रभः ॥
अक्षमाली शिवाग्रस्थः स्वयंज्ञान व्यवस्थितः ॥२९॥
चतुर्म्मुखश्चतुः पादस्त्रिनेत्रः सर्वदोज्ज्वलः ॥
क्षितिपतिर्वृषो देवो धर्म्मो धर्म्मतमोत्तमः ॥३०॥
ईशम्वहति पृष्ठेन तस्माद्धर्मो जगत्प्रभुः ॥
वृषो वृषवरः श्रीमान् करोतु मम शान्तिकं ॥३१॥
पद्मासनः पद्मनिभः चतुर्व्वदन पङ्कजः ॥
कमण्डलुधरः श्रीमान् देव गन्धर्व पूजितः ॥३२॥
शिवेध्यानैक परमः शिवसद्भाव भावितः ॥
ब्रह्मशब्देन दिव्येन ब्रह्मशान्तिं करोतु मे ॥३३॥
तार्क्षासनश्चतुर्व्वाहुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥
श्यामः पीताम्बरधरो महावलपराक्रमः ॥३४॥
यज्ञदेहोत्तमोदेवो माधवो मधुसूदनः ॥
शिवप्रसादसम्पन्नः शिवध्यानपरायणः ॥३५॥
सर्वपापप्रशमकः सर्व्वासुरनिकृन्तकः ॥
सर्व्वदा शान्तभावेन विष्णुः शान्तिं करोतु मे ॥३६॥
आर्हन्तः शान्तचेतष्कविश्वात्मन् विश्वयातितः ॥
दिग्वासामलपङ्कश्च सौम्यचित्त समाहितः ॥३७॥
सम्वर्तलोचनः शान्तः शिवज्ञानैकचिन्तकः ॥
शान्तिं करोतु मे शान्तः शिवयोगेन भावितः ॥३८॥

जितेन्द्रियः समाधिस्थः पात्रचीवर भेषितः ॥
वरदाभयपाणिश्च ज्ञानध्यानरतः सदा ॥३९॥
योगदृष्टिः सदायुक्त : शिवज्ञानेन भावितः ॥
शान्तिङ्करोतु मे देव सर्व्वसत्वहितेरतः ॥४०॥
पीतवर्णेन देहेन हारेण सुविचित्रिणा ॥
सर्व्वाङ्गसुन्दरी देवि विजया जय कारिणी ॥४१॥
शिवार्च्चनरतानित्यं शिवजाप्यपरायणा ॥
धरित्री लोकमाता च नित्यं रक्षाङ्करोतु मे ॥४२॥
क्षीरोदादुत्थितो गावो लोकानां हितकाम्यया ॥
प्रीणयन्ति सदा देवान् विप्राँश्चैव विशेषतः ॥४३॥
नित्यन्तु देवतात्मानः कुर्व्वन्तु मम शान्तिकं ॥
पद्मरागप्रभादेवि चतुर्व्वदनपङ्कजा ॥४४॥
अक्षमालार्प्पितकरा कमण्डलुधरा शुभा ॥
ब्रह्माणि सौम्यवदना शिवपूजापरायणा ॥४५॥
शान्तिङ्करोतु मे प्रीता ब्रह्मशब्देन सर्व्वदा ॥
हिमशैलनिभा देवि महावृषभवाहना ॥४६॥
त्रिशूलहस्ता वरदा नागाभरणभूषिता ॥
चतुर्ब्भुजा चतुर्व्वक्त्रा त्रिनेत्रा पापहारिणी ॥४७॥
आर्त्तिहरतु मे प्रीता रुद्राणी नित्यमुज्वला ॥
मयूरवाहना देवि सिन्दूरारूणविग्रहा ॥४८॥
शक्तिहस्ता महारूपा सर्वालङ्कारभूषिता ॥
रुद्रभक्ता महावीर्यारुद्रार्च्चनरता सदा ॥४९॥
कौमारी वरदा देवि शान्तिमाशु ददातु मे ॥
शंखचक्रगदाहस्ता श्यामापीताम्वरप्रिया ॥५०॥
चतुर्भुजातार्क्षयाना वैष्णवी सुरपूजिता ॥
शिवार्च्चनरता नित्यं शिवैकाहितमानसा ॥५१॥
शान्तिकरोतु मे नित्यं सर्व्वासुरविमर्दिनी ॥
ऐरावतं गजारूढ वज्रहस्ता महावला ॥५२॥
नेत्राणान्तु सहस्रेण भूषिता कनकप्रभा ॥
सिद्धगन्धर्वनमिता सर्व्वालङ्कारभूषिता ॥५३॥
ऐन्द्री देवी सदाकालं शान्तिमाशु करोतु मे ॥
वराहघोणा विकटा वराह वरवाहना ॥५४॥
श्यामावदाता विपुला शंखचक्रगदायुधा ॥
तर्ज्जयन्ती सदा विघ्नानर्च्चयन्ती सदा शिवं ॥५५॥

वाराही वरदा देवि क्षमारोग्यं ददातु मे ॥
अर्द्धकेशाकोटराक्षा निर्म्मांसा स्नायुवन्धना ॥५६॥
करालवदना घोरा खड्गकट्टारकोद्यता ॥
कपालमालिनी क्रुद्धा खट्वाङ्गवरधारिणी ॥५७॥
आरक्तपिङ्गनयना गजचर्म्मावगुण्ठिता ॥
नाना नागोपवीताङ्गी प्रेतस्थान निवासिनी ॥५८॥
शिवा रूपेण घोरेण शिवाराव भयङ्करा ॥
चामुण्डा चण्डरूपेण महारक्षां करोतु मे ॥५९॥
अपीतेन शरीरेण नानाभरण भूषिता ॥
आतर्ज्जयन्ती विघ्नानि ज्वलत्खट्वाङ्गधारिणी ॥६०॥
ध्वांक्षासना महावीरा सर्वपापप्रणाशनी ॥
लम्वौष्ठि वरदादेवी शान्तिमाशु करोतु मे ॥६१॥
आकाशमातरोदिव्या स्तथान्यालोकमातरः ॥
सर्व्वमातृमहादेव्यः स्सायुधव्यग्रपाणयः ॥६२॥
जगद्व्याप्यावतिष्ठन्ते वलिकामा महोदया ॥
रुद्रभक्त्या महाबीर्य्या रुद्रार्च्चा हितमानसा ॥६३॥
शान्तिं कुर्वन्तु मे नित्यं मातरः सुरपूजिताः ॥
ये रूद्रा रौद्रकर्म्माणो रुद्रस्थाननिवासिनः ॥६४॥
सौम्याश्चैव तु ये केचित् स्थाणुस्थान निवासिनः ॥
मातरो रुद्ररूपाश्च गणानामधिपाश्च ये ॥६५॥
विघ्नभूतास्तथाचान्ये दिग्विदिक्षु समाश्रिताः ॥
सर्व्वेसु प्रीतमनसः प्रतिगृह्णन्तु मे वलिं ॥६६॥
सिद्धिमाशु प्रयच्छन्तु भयेभ्यः पान्तुमां सदा ॥
ऐन्द्र्यां दिशि गणा ये तु वज्रहस्ता महावलाः ॥६७॥
सुश्वेताक्षाः श्वेतनिभास्तथा वै श्वेतलोहिताः ॥
दिव्यान्तरिक्षभौमाश्च पातालतलवासिनः ॥६८॥
रुद्रप्रणाममनसः शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा ॥
याम्यान्दिशि गणा ये तु सततं दण्डपाणयः ॥६९॥
कृष्णः कृष्णनिभाः क्रुद्धास्तथा वै कृष्णलोहिताः ॥
दिव्यान्तरीक्ष भौमाश्च पातालतल वासिनः ॥७०॥
रुद्रैकाहित चेतस्का शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
नैर्ऋत्यान्तु गणाः क्रूराराक्षसा मृत्यु रूपिणः ॥७१॥
सुनीलाक्षा नीलनिभास्तथा वै नीललोहिताः ॥
दिव्यान्तरीक्षभौमाश्च पातालतल वासिनः ॥७२॥

रुद्रस्यध्याननिरताः शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा ॥
वारूण्यां वै गणा ये तु सततं पाशपाणयः ॥७३॥
सुश्यामाक्षाः श्यामनिभास्तथा वै श्यामलोहिताः ॥
दिव्यन्तरीक्षभौमाश्च पातालतलवासिनः ॥७४॥
शिवभक्तिपराः सर्वे कुर्वन्तु मम शान्तिकं ॥
वायव्यान्तु गणा ये तु सततं ध्वजपाणयः ॥७५॥
सुपीताक्षाः पीतनिभास्तथा वै पीतलोहिताः ॥
दिव्यन्तरीक्षभौमाश्च पातालतलवासिनः ॥७६॥
शिवभक्तिपराः सर्व्वे क्षमं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
उत्तरस्यां गणा ये तु सततं निधिपाणयः ॥७७॥
शवलाक्षाः शवलनिभास्तथा वै शवल लोहिताः ॥
दिव्यन्तरीक्ष भौमाश्च पातालतलवासिनः ॥७८॥
शिवपूजा समुद्युक्ता क्षेमं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
ऐशान्याम्वै गणा ये तु प्रशान्ताः शूलपाणयः ॥७९॥
सूक्ष्माः सुसूक्ष्म सदृशा स्तथा वै सूक्ष्म लोहिताः ॥
दिव्यन्तरीक्षभौमाश्च पातालतलवासिनः ॥८०॥
शिवपूजा समुद्युक्ता क्षेमं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
अधोभागे गणा ये तु सततं शूलपाणयः ॥८१॥
धूम्रा धूम्रनिभास्सर्व्वे तथा वै धूम्रलोहिताः ॥
दिव्यन्तरीक्ष भौमाश्च पातालतलवासिनः ॥८२॥
शिवं कुर्व्वन्तु मे नित्यमलक्ष्मीमलनाशनं ॥
अर्द्धभागे गणा ये तु महावलपराक्रमाः ॥८३॥
सुसूक्ष्माक्षाः सूक्ष्मनिभास्तथा वै सूक्ष्मलोहिताः ॥
दिव्यन्तरीक्षभौमाश्च पातालतलवासिनः ॥८४॥
शिवपूजा समाद्युक्त अशुभं नाशयन्तु मे ॥
एतेगणाः महात्मानो महावलपराक्रमाः ॥८५॥
शिवं संपूज्य यत्नेन वलिन्तेषां विनिक्षिपेत् ॥
ततः सुप्रीत मनसः शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा ॥८६॥
अमरावती नामपुरी पूर्वभागे व्यवस्थिता ॥
विद्याधरसमाकिर्णा सिद्धगन्धर्वसेविता ॥८७॥
रत्नप्राकार रुचिरा सर्वरत्नोपशोभिता ॥
तत्र देवपतिः श्रीमान् वज्रपाणिर्महावलः ॥८८॥
नेत्राणान्तु सहस्रेण शोभतेन विराजते ॥
ऐरावतगजारूढो हेमवर्णमहाद्युतिः ॥८९॥

देवेन्द्रःसततं हृष्टः परमेशार्च्चनेरतः ॥
शिव ध्यानेन संपन्नः शिवभक्ति समन्वितः ॥९०॥
शिवप्रणामपरमः करोतु मम शान्तिकं ॥
आग्नेयेदिग्विभागे तु पुरी तेजोवती शुभा ॥९१॥
नानादेवसमाकीर्णा रत्नज्वालासमुज्ज्वला ॥
तत्रज्वालापरीताङ्गो दीप्ताङ्गारसमद्युतिः ॥९२॥
भूतिकृद्देहिनां देवो ज्वलनः पापनाशनः ॥
शिवपूजा जपोद्युक्तः शिवस्मरणभावितः ॥९३॥
शान्तिं करोतु मे देवस्तथा पापपरिक्षयं ॥
वैवस्वतीनामपुरी दक्षिणेन व्यवस्थिता ॥९४॥
सुरासुरशतानीक पितृरक्षोरगालयाः ॥
तत्रेन्द्रनीलसंकाशो रक्तआयतलोचनः ॥९५॥
महामहिषमारूढः कृष्णस्रग्वस्त्रभूषणः ॥
अन्तकोऽथ महातेजः शिवधर्म्म परायणः ९६॥
शिवपूजासमुद्युक्तः क्षेमारोग्यं ददातु मे ॥
नैर्ऋते तु दिशो भागे पुरा कृष्णेति विश्रुताः ॥९७॥
महारक्षोगणाकीर्णा पिशाचभूतसंकुला ॥
तत्र जीमूतसंकाशो रक्तस्रग्वस्त्रभूषणः ॥९८॥
खड्गपाणिर्म्महातेजाः करालवदनोज्वलाः ॥
रक्षेन्द्रो नैर्ऋतिर्नित्यं शिवार्च्चनरतः सदा ॥९९॥
करोतु मे महाशान्तिं शिवभक्ति समुत्सुकः ॥
पश्चिमे तु दिशोभागे पुरी शुद्धावती शुभा ॥१००॥
नानागणसमाकीर्णा नानाकिन्नरशोभिता॥
तत्रमौक्तिकसंकाशः परिपिङ्गललोचनः ॥१०१॥
पटव्याप्तान्तरा लीनो ध्वजछत्रायुधोद्यतः ॥
शुक्लबस्त्रपरीधानः पाशहस्तो महावलः ॥१०२॥
वरुणः परयाभक्त्या शिवैकाहितमानसः ॥
रोगशोकार्त्तिसन्तापन्नित्यं निर्ण्णाशयन्तु मे ॥१०३॥
वायव्येदिग्विभागेतु पुरीगन्धवती शुभा ॥
ऋषिसिद्धगणाध्युष्टा हेमप्राकारतोरणाः ॥१०४॥
तिष्ठन्ताम्रेण देहेन कृष्णपिङ्गललोचनः ॥
पवनः परमोदेवः परमेश्वर भावितः ॥१०५॥
क्षमारोग्यं वलं शान्तिं करोतु सततं मम ॥
महोदयानामपुरी उत्तरेणमहोज्वला ॥१०५॥

अनेकयक्षसंकिर्णा नानारत्नोपशोभिता ॥
तत्र देवोगदाहस्तश्चित्रस्रग्वस्त्रभूषणः ॥१०६॥
ह्स्ववाहुर्म्महातेजाः परिपिङ्गल लोचनः ॥
कुवेरो वरदः श्रीमान् हरपादार्च्चने रतः ॥१०७॥
शान्तिं करोतु मे शान्तः प्रीत प्रीतेनतेजसा ॥
यशोवति पुरीरम्या इशानीन्दिशमाश्रिता ॥१०८॥
नानागणसमाकीर्ण नानासुरकृतालया ॥
तेंजः प्राकारपर्य्यन्ता निरौपम्या महोदया ॥१०९॥
यत्र मौक्तिकसंकाशः शशाङ्ककृतभूषणः ॥
त्रिनेत्रशान्तरूपात्मा अक्षमालाधरोहरः ॥११०॥
ईशानः परमोदेवः सर्व्वदेवोत्तमोत्तमः ॥
सोऽपि सर्व्वात्मभावेन शान्तिमाशुप्रयच्छतु ॥१११॥
भूर्ल्लोकेऽथ भुवर्लोके स्वर्लोके निवसन्ति ये ॥
देवतादिव्यसंयुक्ताः शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा ॥११२॥
महर्ल्लोके जनोलोके तपोलोके स्थिताश्च ये ॥
तेऽपि प्रमुदितादेवाः शिवं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥११३॥
सत्यलोके च ये देवाः प्रभाजोज्ज्वल विग्रहाः ॥
शिवभक्ताः सुमनसो भयं निर्ण्णा शयन्तु मे ॥११४॥
गिरिकन्दरदुर्ग्गेषु वरेषु निवसन्ति ये ॥
रुद्रार्च्चनपरादेवा रक्षां कुर्वन्तु मे सदा ॥११५॥
महातले च सन्तिस्म रसातलेषु संस्थिताः ॥
तलातले च ये सन्ति ये सन्तिं सुतलेजनाः ॥११६॥
नितले संस्थिता भूत्वा वितले निवसन्ति ये ॥
तले च निलयाये च रक्षां कुर्वन्तु सर्व्वदा ॥११७॥
शरच्चन्द्रांशुगौरेण देहेनामलतेजसा ॥
सरस्वती शिवेभक्ता शान्तिमाशुकरोतु मे ॥११८॥
चारु चामीकरहस्ता सरोजोत्पलपल्लवा ॥
शिवभक्ता तु श्री देवी श्रीमद्भूतिं ददातु मे ॥११९॥
चारुणा मुखचन्द्रेण विचित्रकुसुमोज्ज्वला ॥
जयादेवी शिवे भक्ता सर्व्वकामन्ददातु मे ॥१२०॥
हारेण सुविचित्रेण भास्करोज्ज्वलतेजसा ॥
रुद्रसुताऽपराजिता करो तु विजयं मम ॥१२१॥
सिन्दूरराजरत्नेन कर्णान्तायतलोचनः ॥
किरणद्वयसंयुक्तः सप्तसप्तिकवाहनः ॥१२२॥

गभस्तिमाली भगवन् शिवपूजार्च्चने रतः ॥
करोतु मे महाशान्तिं ग्रहपीडानिवारणी ॥१२३॥
जगदाप्यायनकर अमृताधारशीतलः ॥
सोमः सौम्येन भावेन ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१२४॥
पद्मरागनिभाङ्गेन देहेन पिङ्गलोचना ॥
अङ्गारकन्तु मे नित्यं ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१२५॥
कुङ्कुमच्छविदेहेन चापोद्यत करः सदा ॥
शिवभक्तो वुधः श्रींमान् ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१२६॥
धातुचामीकरच्छाः सर्व्वज्ञानकृतालयः ॥
वृहस्पतिः सदाकालमीशानार्च्चन तत्परः ॥१२७॥
साऽपि मे शान्तचित्तेन परमेनसमाहितः ॥
ग्रहपीडां विनिर्ज्जित्य करोतु विजयं सदा ॥१२८॥
हिमकुन्देन्दुतुल्याभः सुरदैत्येन्द्रपूजितः ॥
शुक्रः शिवार्च्चनरतो ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१२९॥
भिन्नाञ्जनचयच्छायः सरक्त नयनद्युतिः ॥
शनैश्चर शिवे भक्तो ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१३०॥
निलाञ्जननिभः श्रीमान् सैम्हिकेयोमहावलः ॥
शिवपूजापरो राहुर्ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१३१॥
धूमाकारोग्रहः केतुरैशान्यांदिशि संस्थितः ॥
वर्त्तुलातीव विस्तीर्णलोचनेश्च सुभीषणः ॥१३२॥
पलालधूमसंकाशो ग्रहपीडापहारकः ॥
घोरद्रंष्ट्रो करालश्च करोतु विजयं मम ॥१३३॥
खङ्गस्फटिक हस्ता च वरेण्यो वरदः शुभः ॥
शिवभक्तश्च जन्माच ग्रहपीडां व्यपोहतु ॥१३४॥
एतेग्रहामहात्मानो महेशार्च्चन भाविताः ॥२८॥
शान्तिं कुर्वन्तु मे हृष्टाः सदाकालं हितैषिणः ॥
मुखेयस्य स्थितोमृत्युः वृष्टिन्र्नाम महावला ॥२९॥
षण्मुखाविघ्नकारी च पुच्छे च विजयं करी ॥
तृतीया सप्तमी चैव दशमी तु चतुर्दशी ॥३०॥
चतुर्थी चाष्टमी चैव एकादशी तु पूर्णिमा ॥
एतेषु विघ्न पात्रेषु कृष्णे शुक्ले समावहा ॥३१॥
कुर्वन्तु मे लब्धवराः शान्तिश्च परमिप्सितम् ॥
अमावासी महापुण्या पितृदेव समन्विता ॥३२॥

शान्तिश्चपरमां पुण्यां शिवस्य परमात्मनः ॥
शिवतेजः समायुक्ताः करोतु मम शान्तिकं ॥३३॥
प्रतिपच्च महाशान्ता द्वितीया च मनोहरा ॥
तृतीया च तिथिः श्रीमान् चतुर्थी च महायशाः ॥३४॥
पञ्चमी नाम शान्तात्मा षष्ठी च तिथिरुत्तमा ॥
सप्तमी च तिथिः पुण्या अष्टमी च महावला ॥३५॥
तिथिः शूल भृतश्चैषा पापहा परमा स्मृता ॥
नवमी तिथिरत्युग्रा दुर्ग्ग्राह्या परिकीर्तिताः ॥३६॥
दशमी शोभना चैव तिथि एकादशी तथा ॥
द्वादशी चैव शान्तात्मा तथा तिथि त्रयोदशी ॥३७॥
चर्तुद्दशी महावीर्य्यातिथि शङ्करजात्मजा ॥
पूर्णमास्या परिपूर्णात्मा तिथयःसततोज्ज्वला ॥३८॥
सततन्तु शुभात्मानस्तिथयेश्च क्रमेणतु ॥
पक्षद्वये सदाह्येते चन्द्रगत्यानुगामिनः ॥३९॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे नित्यं शिवाज्ञानुविधायिनः ॥
विष्कुम्भः प्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यशोभनस्तथा ॥४०॥
अतिगण्डः सुकर्म्मा च धृतिः शूलस्तथैव च ॥
गण्डो वृद्धिर्ध्रुवश्चैव व्याघातो हर्षण स्तथा ॥४१॥
वज्रः सिद्धिर्व्यतीपातो वरियान् परिघः शिवः ॥
सिद्धिः साध्यः शुभः शुक्लो ब्रह्म ऐन्द्रश्च वैधृति ॥४२॥
चन्द्रस्य भानोश्चोत्पन्ना योगाश्चैते महाबलाः ॥
शिवभक्तिं पराः सर्व्वे शिवाज्ञानुविधायिनः ॥४३॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे नित्यं तथा किल्विषनाशनं ॥
कृत्तिका परमा देवी रोहिणीरुचिरानना ॥४४॥
श्रीमन्मृगशिराभद्रा आर्द्रा च पमोज्ज्वला ॥
पुनर्व्वसुस्तथा पुष्या अश्लेषाऽथ महावला ॥४५॥
नक्षत्रमातरो ह्येताः प्रभामाला विभूषिताः ॥
महादेवार्च्चनेसक्ता महादेवानुभाविताः ॥४६॥
पूर्वभागेस्थिता ह्येताः शान्तिं कुर्वन्तु मे सदा ॥
मघा सर्व्वगुणोपेता पूर्वा चैवतु फाल्गुणी ॥४७॥
उत्तराफाल्गुणी श्रेष्ठा हस्ताचित्रातथोत्तमा ॥
स्वातिर्व्विशाखा वरदा दक्षिणस्थानसंश्रिता ॥४८॥
अर्चयन्ति महाकालं देवं त्रिभुवनेश्वरं ॥
नक्षत्रमातरो ह्येतास्तेजसा परिभूषिताः ॥४९॥

ममापि शान्तिकं नित्यं कुर्व्वन्तु शिवचोदिताः ॥
अनुराधा तथा ज्येष्ठा मूल ऋद्धिवलान्विता ॥५०॥
पूर्व्वाषाढा महावीर्य्या आषाढा चोत्तराशुभा ॥
अभिजिन्नात्मन क्षेत्रं श्रवणा परमोज्ज्वला ॥५१॥
एतापश्चिमतो दीप्ता राजन्ते राजमूर्तयः ॥
इशानं पूजयन्त्येताः सर्व्वकालं सुभाविताः ॥५२॥
मम शान्तिं प्रकुर्व्वन्तु विभूतिभिः समन्विता ॥
धनिष्ठा शतभिषा च पूर्वभाद्रपदास्तथा ॥५३॥
उत्तराभाद्ररेवत्यौ अश्विनीच महर्द्धिकाः ॥
भरणी च महावीर्य्या नित्यमुन्तरतः स्थिताः ॥५४॥
शिवार्चनपरानित्यं शिवध्यानैक मानसा : ॥
शान्तिं करोतु मे नित्यं सर्व्वकालशुभोदयां ॥५५॥
मेषो महाहिकः सिंहो धनु र्द्दीप्तिमताम्वराः ॥
पूर्वेण भाषयन्त्येते शिवपूजा परायणाः ॥५६॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे नित्यं शिवभक्ति परायणाः ॥
कन्याच वृषभः श्रीमान् मकरश्चापि ऋद्धिमान् ॥५७॥
एते दक्षिणभागे तु पूजयन्तः सदाशिवं ॥
भक्त्यापरमया नित्यं शान्तिं मे कुरुतां सदा ॥५८॥
मिथुनश्चतुलाकुम्भः पश्चिमेन व्यवस्थिता ॥
शिवपूजार्च्चनपराः क्षमंकुर्वन्तु मे सदा ॥५९॥
कर्क्कटो वृश्चिको मीन एते ह्युत्तरतः स्थिताः ॥
पूजयन्ति सदाकालं रुद्रं भुवननायकं ॥६०॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे नित्यं शिवाज्ञानुविधायिनः ॥
ऋषयः सप्तविख्याता ध्रुवान्ताः परमोज्ज्वलाः ॥६१॥
शिवप्रसादसम्पन्नाः शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
कश्यपो गालवो गार्ग्यो विश्वामित्रो महामुनिः ॥६२॥
मनुर्द्दक्षो वशिष्ठोऽथ मार्कण्डः पुलहः क्रतुः ॥
नारदो भृगुरात्रेयो भरद्वाजोङ्गिरामुनि ॥६३॥
वाल्मीकि कौशिकः कण्वः शाकल्योऽथ पुर्नर्व्वशु ॥
शाकल्यायन इत्यादा ऋषयोथ महाव्रताः ॥६४॥
शिवध्यानार्च्चने द्युक्ताः शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
ऋषिपत्न्या महापुण्या ऋषिकन्या कुमारिकाः ॥६५॥
शिवार्च्चन परान्नित्यं शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
सिद्धाः संसिद्धतपसा गणो विद्याधराग्रहाः ॥६६॥

महात्मानो महोत्साह गरुडाश्च महर्द्धिका ॥
महेश्वरपरा ह्येते महेशपादपूजकाः ॥६७॥
सिद्धिमाशु प्रयच्छन्तु आशिर्वाद परायणाः ॥
नमुचिर्द्दैत्यराजेन्द्रः शंकुकर्णो महावलः ॥६८॥
महादानोथ विख्याता दैत्यः परमवीर्य्यवान् ॥
हाटकेश्वरदेवस्य नित्यपूजापरायणः ॥६९॥
वरंवीर्य्यञ्चं मे नित्यं प्रयच्छन्तु महर्द्धिकाः ॥
महाजम्भो हयग्रीवः प्रह्लादो व्यक्त ह्लादकः ॥७०॥
तारकोग्निमुखो दैत्यः कालनेमिर्म्महोत्कटः ॥
एतेदैत्याः महात्मानः शिवसद्भाव भाविताः ॥७१॥
पुष्टिं वलन्तथा वीर्य्यं प्रयच्छन्तु सुखोदयं ॥
विलोचनो हिरण्याक्षः सुपर्व्वाश्च सुलोमकः ॥७२॥
मुचुकुन्दो सुकुन्दश्च दैत्यो रेवतक स्तथा ॥
भावेणच परेणाशु यजन्ते सर्व्वदा शिवं ॥७३॥
सततश्च शुभात्मानः पुष्टिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
दैत्यपत्न्या महाभागा दैत्यानां कन्यकाः शुभाः ॥७४॥
कुमाराश्चैव दैत्यानां शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
आरक्तेन शरीरेण रक्तान्तायतलोचनः ॥७५॥
महाभोगकृताटोपः शंखाव्ज कृतलाञ्छनः ॥
अनन्तो नागराजेन्द्र शिवपादार्च्चने रतः ॥७६॥
महापाप विषंहत्वा शान्तिमाशुकरोतु मे ॥
सुश्वेतेन तु देहेन सुश्वेतोत्पल शेखरा ॥७७॥
चारु भोगो कृताटोपो हारचारु विभूषणः ॥
वासुकिर्न्नाम राजेन्द्रो रुद्रपूजा परोमहान् ॥७८॥
महापापं विषं हत्वा शान्तिमाशु करो तुमे ॥
अतिपीतेन देहेन विस्फुरद्भोगसम्पदा ॥७९॥
तेजसा चातिदिप्तेन कृत स्वस्तिक लाञ्छनः ॥
नागराड्रक्षकः श्रीमान्नागकोट्यसमन्विताः ॥८०॥
करोतु मे महाशान्तिं सर्व्वदोष विषापहान् ॥
अति कृष्णेन वर्णेन स्फीत विकट मस्तकः ॥८१॥
कण्ठे रेखात्रयोपेता घोरदंष्ट्रा युधाद्यतः ॥
कर्कोटको महानागो विषदर्प्पवलान्विताः ॥८२॥
विषशस्त्राग्निसन्तापं हत्वाशान्तिं करोतु मे ॥

पद्मवर्णेन देहेन चारुपद्मायतेक्षणः ॥
ख्यातः पद्मो महानागो हरपादार्च्चने रतः ॥८४॥
करोतु मे महाशान्तिमहापापविषक्षयं ॥
पुण्डरीकनिभेनापि देहेनामिततेजसा ॥८५॥
शंखंशूलाब्जरुचिरै भूषितो मूर्ध्नि सर्व्वदा ॥
महापद्मो महानागो नित्यं पशुपतेर्न्नतः ॥८६॥
विनिष्कृत्य विषं घोरं शान्तिमाशुकरोतु मे ॥
श्यामेनदेहभारेण श्रीमत्कमललोचनः ॥८७॥
विषदर्पावलोन्मत्तो ग्रीवायामेकरेखया ॥
शंखपालः श्रियादीप्तः शिवपादाब्जपूजकः ॥८८॥
महाविषंमहापापं हत्वा शान्तिं करोतु मे ॥
अतिघोरेण देहेन चन्द्रार्द्धकृतमस्तकः ॥८९॥
दीप्तभोगकृताटोपः शुभलक्षणलक्षितः ॥
कुलिके नागराजेशो नित्यं हरपरायणः ॥९०॥
अपहृत्य विषं घोरं करोतु मम शान्तिकं ॥
अन्तरीक्षे च ये नागा ये नागाः स्वर्ग्गसंस्थिताः ॥९१॥
गिरिकन्दरदुर्ग्गेषु ये नागाभुविसंस्थिताः ॥
पाताले ये स्थितानागाः सर्व्वेऽप्यत्र समाहिताः ॥९२॥
रुद्रपादार्च्चने शक्ताः कुर्व्वन्तु मम शान्तिकं ॥
नागिन्यो नागकन्यांश्च तथा नागकुमारिकाः ॥९३॥
शिवभक्ताः सुमनसः शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
य इदन्नागसंस्थानं कीर्तयेच्छृणुयादपि ॥९४॥
न तस्य सर्प्पाहिंसन्ति न विषं क्रमते सदा ॥
गङ्गापुण्या महादेवी यमुनानर्म्मदा नदी ॥९५॥
गोमती तापिकावेरी वरुणा देविका तथा ॥
सर्वभूतपतिं देवं परमेशं महेश्वरं ॥९६॥
पूजयन्ति महानद्यः शिवसद्भाव भाविता ॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे नित्यं तथा पापपरिक्षयः ॥९७॥
सिद्धिमाशु प्रयच्छन्तु सर्व्वविघ्नविवर्ज्जिताः ॥
चन्द्रभागा महापुण्या नदी गोदावरी शुभा ॥९८॥
शरयूगण्डकी श्रेष्ठा कौशिकी च सरस्वती ॥
एतानद्यो महाभागाः शिवपादार्च्चने रताः ॥९९॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे प्रीताः शिवध्यानैकमानसा : ॥
नैराञ्जनानामनदी शोणश्चापि महानदः ॥१००॥

मन्दाकिनी च परमा तथा सन्निहिता शुभा ॥
एताश्चान्याश्च वहवो भुविदिव्यान्तरीक्षुगाः ॥१०१॥
रुद्रार्चनपरा नद्यः कुर्वन्तु मम शान्तिकं ॥
महावैश्रवणो देवो यक्ष राजो महर्द्धिकः ॥१०२॥
यक्षकोटिपरीवारो यक्षसंघेन संयुतः ॥
महाविभव संपन्नो हरपादार्च्चने रतोः ॥१०३॥
हरध्यानैकपरमो हरपादनतोत्तमः ॥
शान्तिं करोतु मे प्रीत : पद्मपत्रायतेक्षणः ॥१०४ ॥
मणिभद्रो महायक्षो मणिरत्नविभूषितः ॥
मनोरहेण हारेण कण्ठलग्नेन राजते ॥१०५॥
यक्षिणी यक्षकन्याभिः परिवारितविग्रहः ॥
रुद्रार्च्चनपरोयुक्तः करोतु मम शान्तिकं ॥१०६॥
सुविरोमोथ यक्षेन्द्रो मणिकुण्डलभूषितः ॥
ललाटे हेमपट्टेन शोभनेन विराजते ॥१०७॥
वंहुयक्षासमाकीर्णो यक्षैर्न्नमित विग्रहः ॥
शिवपूजा परोभक्तः करोतु मम शान्तिकं ॥१०८॥
श्रीमान् विभाण्डको यक्षो नानारत्नविभूषितः ॥
चारुणा कुण्डलेन्द्रेण कर्णे नित्यं विराजते ॥१०९॥
यक्षेश्वरो यक्षपतिर्य्यक्षसेनापति र्ध्रुवः ॥
हरपादार्च्चकः श्रीमान् करोतु मम शान्तिकं ॥११०॥
धृतराष्ट्रोमहाराजो यक्षो यक्षाधिपः प्रभुः ॥
दिव्यपद्माङ्गुकच्छन्नो मणिकाञ्चनभूषितः ॥१११॥
शिवभक्तः शिवध्यानशिवपूजापरायणः ॥
शिवप्रसादसम्पन्नः करोतु मम शान्तिकं ॥११२॥
पूर्णभद्रो महायक्षः सर्व्वालङ्कारभूषितः ॥
रत्नप्रदीप्ततप्तेन हेम्नातीव विराजते ॥११३॥
यक्षकोटिसहस्रेण परिवारेण संयुतः ॥
रुद्रप्रणामपरमो रुद्रभक्तियुतः पुनः ॥११४॥
रुद्रार्च्चनसमायुक्तः करोतु मम शान्तिकं ॥
विरूपाक्षश्च यक्षेन्द्रः श्वेतवासो महाद्युतिः ॥११५॥
चारुकाञ्चनवर्णाभिः किङ्किणीभिः समन्वितः ॥
भूषितश्च सदाकालवरदानैक तत्परः ॥११६॥
रुद्रपूजापरोभक्तः करोतु मम शान्तिकं ॥
अन्तरीक्षगतायक्षा ये यक्षाः स्वर्गवासिनः ॥११७॥

गिरीकन्दरदुर्गेषु ये यक्षा भूनिवासिनः ॥
अन्तरीक्षे च ये यक्षाः पातालतल वासिनः॥११८॥
नानारूपायुधायक्षा नानावेशधरास्तथा ॥
शिवभक्ताः सुमनसः शिवपूजासमुत्सुकाः ॥११९॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मेहृष्टाः शान्ताः शान्तिपरायणाः ॥
यक्षकन्यामहाभागाः शिवपूजार्च्चने रताः ॥
शान्तिं स्वस्त्ययनं क्षेमं वलं कल्याणमुत्तमं ॥१२१॥
सिद्धिञ्चासु प्रयच्छन्तु नित्यमेव समाहिताः ॥
मेरूमन्दर कैलाशो मलयो गन्धमादनः ॥१२२॥
श्रीपर्वतोमहेन्द्रश्च हिमकूट स्तथैव च ॥
पर्व्वताः सर्व्वदा सर्व्वपर्व्वताश्च महर्द्धिकाः ॥१२३॥
शिवभक्ताः सदाकालं क्षेमं कुर्व्वन्तु मे सदा ।
जंवूद्वीपः प्लक्षद्वीपः शाल्मलिः कुशद्वीपकं ॥१२४॥
क्रौञ्च द्वीपः शाक द्वीपः गोमध्ये द्वीपकोमहान् ॥
पुष्करन्तुमहाद्वीपमेतद्द्वीपामहात्मनाः ॥१२५॥
रुद्रभक्तिरताः सर्व्वे शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
क्षारोदः क्षीरोदश्चैव दध्नो घृतोद एव च ॥१२६॥
सुरोदः स्वादुदकश्चइक्षुस्वादस्तथैव च ॥
सप्तसमुद्रनामानः कुर्व्वन्तु मम शान्तिकं ॥१२७॥
सागराः सर्व्वतः सर्व्वे सागराः सर्व्वतः स्थिताः ॥
रुद्रयज्ञपरा नित्यं कुर्व्वन्तु मम शान्तिकं ॥१२८॥
राक्षसाः सर्व्वतः सर्व्वे राक्षसाघोररूपिणः ॥
राक्षसा ये महावीर्य्या राक्षसाश्चमहावलाः ॥१२९॥
स्थलस्थाराक्षसा ये तु अन्तरीक्षे तु राक्षसाः ॥
पाताले भूतले ये नित्यं रुद्र परायणाः ॥१३०॥
शान्तिं कुर्व्वन्तु मे नित्यं सततं शिवभाविताः ॥
भैरवं यस्य रूपन्तु प्रेतभस्मावगुण्ठितं ॥१३१॥
तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
नित्यमुज्ज्वलवेशेन योगिन्योथ महावला ॥१३२॥
रूपिण्यो विविधाकारो डाकिन्याश्चमहर्द्धिकाः ॥
रुद्रप्रणामनिरता रुद्रपूजार्च्चने रताः ॥१३३॥
रुद्रैकाहितचेतस्काः कुर्व्वन्तु मम शान्तिकं ॥
अन्तरीक्षगतायाश्च डाकिन्यः स्वर्गसंस्थिताः ॥१३४॥

पाताले यास्तुडाकिन्या गिरिदुर्ग्गषु याः स्थिताः ॥
तृतीयलोचनं यस्य त्रिशूलं भस्मभासुरं ॥१३५॥
तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
सर्व्वभूता महारूपाः सर्व्व भूता महोज्वलाः ॥१३६॥
सर्व्वभूताः स्थिताः सौम्या स्सर्व्वे भूतमनोज्वला : ॥
अन्तरीक्षे च ये भूता ये भूता दिक्षुसंस्थिताः ॥१३७॥
पाताले भूतले ये तु भूता भूति विधायिकाः ॥
खट्वाङ्गाम्विमलं यस्य त्रिशूलं भस्मभासुरं ॥१३८॥
तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
प्रेताः प्रेतगणाः सर्व्वे ये प्रेताः सर्व्वदिङ्मुखाः ॥१३९॥
अतिदीप्ताश्च ये प्रेता ये प्रेता रुधिराशनाः ॥
अन्तरीक्षे च ये प्रेताः ये प्रेताः स्वर्ग्गवासिनः ॥१४०॥
पाताले भूत प्रेता ये ये प्रेताः कामरूपिणः ॥
श्मशाने निलयोयस्य वृषभो यस्य वाहनः ॥१४१॥
तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
ये पिशाचा महांवीर्य्या ऋद्धिमन्तो महावलाः ॥१४२॥
नानारूपधराः सर्व्वे सर्व्वे च गुणवत्तराः ॥
अन्तरीक्षे पिशाचा ये स्वर्ग्गे ये च पिशाचकाः ॥१४३॥
भूपाताले पिशाचाश्च वहुरूपामनोजवाः ॥
चन्द्रार्द्धं मस्तके यस्य गङ्गा येन जटाधृता ॥१४४॥
तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
अपस्मार ग्रहाः सर्व्वे सर्व्वे चापि ज्वरग्रहाः ॥१४५॥
गर्भवाल ग्रहा ये तु नानारोगग्रहाश्च ये ॥
अन्तरीक्षे ग्रहा ये तु स्वर्ग्गे ये तु ग्रहोत्तमाः ॥१४६॥
भूपाताले ग्रहा ये तु ये ग्रहाः सर्व्वतो दिशः ॥
कण्ठे यस्य महानीलं भूषणं यस्य पन्नगः ॥१४७॥
तेजसा तस्य देवस्य शान्तिं कुर्व्वन्तु मे सदा ॥
इति देवादयः सर्व्वे शिवाज्ञानुविधायिनः ॥१४८॥
कुर्व्वन्तु जगतः शान्तिं शिवभक्तेषु सर्व्वदा ॥
जयात्मयोगसंस्थाय जय संशुद्ध चेतसे ॥१४९॥
जय द[illegible]शूलाय जलेशाय नमोस्तुते ॥
जयोत्तमाय देवाय जय कल्याण कारिणे ॥१५०॥
जय प्रकटदेहाय जय जप्यायते नमः ॥
जयलक्ष्मी धनाध्यक्ष जयकान्तिविधायिने ॥१५१॥

जय वाक्य विशुद्धाय अजिताय नमोनमः ॥
जय त्रिशूलहस्ताय जय खट्वाङ्ग धारिणे ॥१५२॥
जय निर्ज्जितलोकाय जयरूपायते नमः ॥
जय कान्तार्द्धदेहाय जय चन्द्रार्द्धधारिणे ॥१५३॥
जय देवातिदेवाय जय रुद्रायते नमः ॥
जय त्रिभुवनेशाय जय विख्यातकीर्त्तये ॥१५४॥
जय धाराय सर्व्वाय जय कर्त्रे नमोनमः ॥
जय मोक्षप्रदाताय सृष्टि संहार कारिणे ॥१५५॥
ब्रह्मविष्ण्वीन्द्रवन्द्याय शिवशान्ताय ते नमः ॥
इत्येवं शान्तिकाध्यायं य पठेच्छृणुयादपि ॥१५६॥
सुविधूयाशुपापानि शिवलोके महीयते ॥
कन्यार्थी लभते कन्यां जयकामो जयं लभेत् ॥१५७॥
अर्थकामोलभेदर्थान् पुत्रकामः सुतावहून् ॥
विद्यार्थीलभते विद्यां योगार्थी योगमाप्नुयात् ॥१५८॥
यद्यत्प्रार्थयते कामान् मानवः श्रवणादिह ॥
तत् सर्व्वं शीघ्रमाप्नोति देवानाञ्च प्रियो भवेत् ॥१५९॥
शान्त्याध्यायं पठन् यस्तु संग्रामे प्रविशेन्नरः ॥
स निर्ज्जित्याहवे शत्रून् कल्पाशैः परिपूज्यते ॥१६०॥
अन्तरं मोदते कालमतिरस्कृतशासनः ॥
व्याधिभिर्न्नाभि भूयेत पुत्रपौत्र प्रतिष्ठितः ॥१६१॥
पाठ्यमानमिदं पुण्यं यमुद्दिश्य च पठ्यते ॥
न तस्य रोगा वाधन्ते वातपित्तादि संभवाः ॥१६२॥
नाकालमरणन्तस्य न सर्प्पैश्चापि दंश्यते ॥
न विषं क्रमते देहे न जडान्धत्वमूकता ॥१६३॥
नोपसर्ग्गभयन्तस्य नोत्पातस्य भयं भवेत् ॥
नाभिचारकृतैर्द्दोषैर्ल्लिप्यते स कदाचन ॥१६४॥
यत् पुण्यं सर्व्वतीर्थानां गङ्गादीनां विशेषतः ॥
तत् पुण्यं कोटिगुणितं प्राप्नोति श्रवणादिह ॥१६५॥
दशानां राजसूयानामग्निष्टोमशतस्य च ॥
श्रवणात्फलमाप्नोति कोटी कोटी गुणोत्तरं ॥१६६॥
अवध्यः सर्व्व भूतानामन्येषाञ्च विशेषतः ॥
जीवेद्वर्षशतं साग्रं सर्व्व व्याधिविवर्ज्जितः ॥१६७॥
गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः ॥
शरणागतघाती च मित्र विश्रम्भ घातकः ॥१६८॥

दुष्टपाप समाचारो मातृहा पितृहा तथा ॥
श्रवणादस्य भावेन मुच्यते सर्व्वपातकैः ॥१६९॥
शान्त्याध्याय मिदं पुण्यं नदेयं यस्य कस्यचित् ॥
शिवभक्ताय दातव्यं शिवेन कथितं पुरा ॥१७०॥

इति शिवधर्म्म शास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रणिते शान्त्याध्यायो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मशास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रोक्तायां शिवार्चन फलकथनं नाम

सप्तमोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥नन्दिकेश्वर उवाच ॥

ये स्मरन्ति सदाकालमीशानं पूजयन्ति वा ॥
रुद्रलोक परिभ्रष्टा विज्ञेयास्ते गणेश्वरः ॥२॥
अग्निहोत्राश्च वेदाश्च यज्ञाश्च वहुदक्षिणा ॥
शिवलिङ्गार्च्चनस्यैते कोट्यंशेनापि नो समाः ॥३॥
सदा जयन्ति यज्ञेन सदा दानं प्रयच्छति ॥
सदासज्ज्ञानदक्षश्च यः सदार्च्चयते शिवं ॥४॥
य शिवंपूजयेन्नित्यं प्रणमेद्वापि भक्तितः ॥
तस्य योगञ्च मोक्षञ्च शिवः प्रीतः प्रयच्छति ॥५॥
यः कुर्य्यादर्च्चनं मासमेकाहारो जितेन्द्रियः ॥
स यत्फलमवाप्नोति न तत्सर्व्वैर्म्महामखैः ॥६॥
पौर्णमास्याममावास्याञ्चतुर्द्दश्याष्टमीषु च ॥
स्नापयित्वाम्भसा लिङ्गं सर्वयज्ञ फलं लभेत् ॥७॥
कृष्णपक्षे त्रयोदश्यामुपोष्य परमेश्वरं ॥
प्रातर्म्मध्यान्ह यः पूजां चतुर्द्दश्यां समाचरेत् ॥८॥
पञ्चगव्यं स पीत्वादौ हविर्भूञ्जीत वाग्यतः ॥
दशानां सोश्वमेधानां फलं प्राप्नोति मानवः ॥९॥
उपोष्य च कृष्णा ष्टम्यामर्च्चयित्वा तु शंकरं ॥
प्राप्नोति परमं स्थानं यत्रदेवो महेश्वरः ॥१०॥
ब्रह्मचारी शुचिर्भ्भूत्वा त्रिसन्ध्यां पूजयेच्छिवं ॥
कुलसप्तकमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥११॥

दानोपवासनियमैः पूजा जागर भोजनैः ॥
महास्नानादिविधिना शिवं पर्व्वसु पूजयत् ॥१२॥
यावत्सु पर्व्वकालेषु यावदर्च्चयते शिवं ॥
यावत् कालार्च्चनात्पुण्यं तावत्पर्व्वार्च्चनाल्लभेत् ॥१३॥
तस्मात् सर्व्व प्रयत्नेन यथा विभवविस्तरैः ॥
पूजनीयः शिवोनित्यं महापुण्य जीगीषयाः ॥१४॥
नैरतर्य्येण षण्मासान् विधिना पूजयेच्छिवं ॥
पुण्यन्तदेव सकलं लभते विषुवार्च्चने ॥१५॥
एवमेव विधिर्ज्ञेयं ग्रहणे चोत्तरायणे ॥
संक्रान्तिदिनछिद्रेषु षडशीतिमुखेषु च ॥१६॥
मासैश्चतुर्भिर्य्यत्पुण्यं विधिना पूज्यशंकरं ॥
तत्कार्त्तिक्यां लभेत्पुण्यं पौर्णमास्यां शिवार्चने ॥१७॥
पुण्यमेव च फाल्गुण्यामाषाढ्याञ्च विशेषतः ॥
चतुर्मास्यार्च्चनं ह्येतत्महापुण्यफलप्रदं ॥१८॥
माघेमासे समुद्युक्तस्त्रिसन्ध्यं योर्च्चयेच्छिवं ॥
षण्मासिकं कृतंपुण्यं मासेनैव न संशयः ॥१९॥
यथामाघे तथाषाढे मासे चैव तु कार्तिके ॥
त्रिषुपुण्यं समं ज्ञेयं मासेष्वेतेषु यत्कृतं ॥२०॥
चतुर्मासार्च्चनात्पुण्यं पौषमासार्च्चनाल्लभेत् ॥
चैत्र फाल्गुणयोः पुण्यं द्विमासजनितं लभेत् ॥२१॥
चतुर्द्दश्याममावाश्यां पौर्णमास्याञ्च पाक्षिकं ॥
पुण्यमष्टगुणं ज्ञेयमष्टम्यां योऽर्च्चयेच्छिवं ॥२२॥
प्रदद्याद्योगवाँल्लक्षं दोग्ध्रीणां वेदपारगे ॥
एकान्हमर्च्चयेल्लिङ्गं तस्य पुण्यं ततोऽधिकं ॥२३॥
मासि मासि तु योऽश्नीयाद्यावज्जीवं द्विजोत्तमः ॥
यश्चार्च्चयेत्सकृल्लिङ्गं सममेतन्नसंशयः ॥२४॥
अनेन क्रमयोगेन पुंण्यवृद्धिर्द्दिनेदिने ॥
ज्ञेया संवत्सरस्यापि यावत्कालं तमर्च्चयेत् ॥२५॥
य पुनः सङ्गमुत्सृज्य शिव मब्दं प्रपूजयेत् ॥
अनन्तराच्छतगुणं पुण्यं तस्य प्रवर्तते ॥२६॥
पञ्चाशद्गुणितं पुण्यमब्दार्द्धं योर्च्चयेच्छिवं ॥
ऋतावृतौ तदर्द्धस्यान्मासे चापि तदर्द्धकं ॥२७॥
मासार्द्धमपि यो लिङ्गं नैरन्तर्येण पूजयेत् ॥
पुरुषोत्तमः सविज्ञेया नैरन्तर्ङ्गर्य हिदुष्करं ॥२८॥

प्रातरुत्थाप्यो लिङ्गं भक्त्या पूजयते सदा ॥
कपिलानां शतं दत्वा यत्पुण्य न्तदवाप्नुयात् ॥२९॥
मध्यं दिनकरे प्राप्ते यो लिङ्गं संप्रपूज्यते ॥
संपूर्णापृथिवीन्दत्वा यत्फलं तदवाप्नुयात् ॥३०॥
वारुणीमाश्रिते सूर्य्ये यः शिवंसम्प गर्चयेत ॥
गवांशतसहस्रस्य दन्तस्य फल माप्नुयात् ॥३१॥
यो लिङ्गमर्द्ध रात्रेतु शुचि र्भूत्वाप्रपूजयेत् ॥
सम्यगष्टशतन्तेन यज्ञानं लभ्यते फलं ॥३२॥
एवं वेलासु सर्व्वासु अवेलास्वपि शंकरं ॥
भक्त्यापूजयते नित्यं सर्व्व काममवाप्नुयात् ॥३३॥
शिवलिङ्गं महापुण्यं सर्व्वदेवनमस्कृतं ॥
ये स्पृशेदपि हस्ताभ्यां न सपापैः प्रलिप्यते ॥३४॥
नतेभूयः प्रयास्यन्ति योनिसंसार संकटं ॥
क्रमात्मोक्षगमिष्यांन्ति ये नरालिङ्गमाश्रिताः ॥३५॥
मेरुमन्दर मात्रोपि राशीः पापस्य कर्म्मणः ॥
इश्वरवैद्यमासाद्य नश्यते दुष्टरोगवत् ॥३६॥
लिङ्गार्च्चनरतोनित्यं महापातकसम्भवैः ॥
दोषै कृतैर्न्न लिप्येत पद्म पत्र मिवास्मसा ॥३७॥
छित्वा भित्वातु भूतानि हत्वासर्व्वमिदं जगत् ॥
यजेदेकं विरूपाक्षं न स पापेन लिप्यते ॥३८॥
अपवित्र पवित्रोवा सर्व्वावस्थागतोपिवा ॥
शिवमिष्टवा नरः सोपि प्रयातिपरमाङ्गतिं ॥३९॥
अयं विनैव मन्त्रेण पुष्पराशीः प्रकीर्तितः ॥
स्यादिदं मन्त्र संयुक्तपुण्यं शत गुणाधिकं ॥४०॥
तस्मात्मन्त्रेण शर्व्वाय स्नानंगन्ध जलादिकं ॥
क्षितिं ग्रामञ्च रत्नञ्च वस्त्रं हेमं निवेदयेत् ॥४१॥
ज्ञेयोनमः शिवायेति मन्त्रः सर्व्वार्थसाधकः ॥
सर्व्वमन्त्राधिकश्चायमोङ्काराद्यः षडक्षरः ॥४२॥
शिवेनान्तर्व्वहिर्यस्मात्सर्व्वमेव चराचरं ॥
जगदोमश्च कुरुते तस्मादोमिति संस्मृतः ॥४३॥
अयमर्द्धचतसृभिर्म्मात्राभिः परिगीयते ॥
रुद्रो ब्रह्मा हरिश्चैव मात्रातिस्र प्रकीर्तिताः ॥४४॥
दक्षिणाङ्गे भवेद्ब्रह्मा हरिर्व्वामाङ्गसम्नवः ॥
हृदयान्निर्ग्गतोरुद्रो ब्रह्म विष्णु प्रवोधकः ॥

जगत्सृष्टिकरो ब्रह्माविष्णुर्ल्लोकविमोहकः ॥
अनुग्रहकरोनित्यं लीनोरुद्रः शिवात्मकः ॥४६॥
त्रिभिरेतैर्ज्जगद्व्याप्तं कारंणैरात्मकर्म्मभिः ॥
तिस्रोमात्राः शिवस्यैताः सर्व्वलोकप्रपूजिता ॥४७॥
एता एव त्रयोलोकास्त्रयोदेवास्त्रयोग्नयः ॥
त्रयोगुणास्त्रिवर्गाश्च यच्चान्यज्जगतिस्थितं ॥४८॥
अर्धमात्रात्परो रुद्रः शिवः परमकारणः ॥
तस्मादेतत्समुत्पन्नं जगतः कारणत्रयं ॥४९॥
सर्व्वज्ञान परः शुद्धो नमस्कारो महेश्वरः ॥
नमस्कारात्मगज्ञेन तस्मात्संपूजयेच्छिवं ॥५०॥
अज्ञानमशिवत्वंस्यात् सर्व्व दुःखालयं महत् ॥
स्वभावात्तदवाप्तंहि तस्माद्रुद्रोदितः शिवः ॥५१॥
नमः शिवाय शान्ताय कारणत्रय हेतवे ॥
निवेदयामिचात्मानं मन्त्रैवं मनसाधुना ॥५२॥
कृत्वौन्नमः शिवायेति मुच्यते सर्व्व पातकैः ॥
यस्मात्तस्मात् सदा मन्त्रमोङ्काराद्यमनुस्मरेत् ॥५३॥
सर्वदा सर्व्वकार्य्येषु श्रुतनिष्ठीवनादिषु ॥
जन्तुर्न्नमः शिवायेति शिवमुक्त्वा शिवं व्रजेत् ॥५४॥
यः स्वयं प्रतिवुद्धस्तु प्राणान्ते च सकृन्स्मरेत् ॥
यदोन्नमः शिवायेति स गच्छेत्परमं पदं ॥५५॥
शाठ्येनापि नमस्कारः प्रयुक्तः शूलपाणये ॥
संसारस्थूलवन्धानमुच्छेदनकरो भवेत् ॥
अपवित्रः पवित्रो वा सर्व्वावस्थांगतोपि वा ॥
यः स्मरेत् सततं रुद्रं न स पापेन लिप्यते ॥५७॥
स्मरणादेवरुद्रस्य पापसंघातपञ्जरं ॥
शतधाभेदमायाति गिरिव्वज्राहतो यथा ॥५८॥
सर्व्वेषांशिवभक्तानामशेषार्थ प्रसिद्धये ॥
मन्त्रमाह शिवः सारमशेषार्थ प्रवन्धनम् ॥५९॥
सवीजं सर्व्वविद्यानामाद्यं ब्रह्मपरात्परं ॥
सर्व्वार्थसाधकं मन्त्रं शिवसूत्रं षडक्षरं ॥६०॥
भाष्यमस्यैवसूत्रस्य सर्वज्ञेन स्वयंभुवा ॥
पश्चात्परापराणीहव्यक्तार्थगदितानि तु ॥६१॥
तस्मादनेन मन्त्रेण प्रकुर्व्वीत शिवार्च्चनं ॥
सन्ध्यायाञ्च जपेदेनं सर्व्वपापविशुद्धये ॥६२॥

गृहाच्छत गुणं पुण्यं सन्ध्यायाञ्च जलाश्रये ॥
शिवदक्षिणमूर्त्तौच तत्पुण्यमयुताधिकं ॥६३॥
तस्माच्छिवालये सन्ध्यामाचरेच्छान्तमानसः ॥
शिवमन्त्रेण सततं सर्व्वकामप्रसिद्धये ॥६४॥
जितेन्द्रियः शान्तमनाः शिवमन्त्रेण यो ऽर्चयेत् ॥
न तस्य शक्यते वक्तुं पुण्यं वर्षशतैरपि ॥६५॥
एतावच्छक्यते वक्तुं यस्मिन्देशेवसेदसौ ॥
सोऽपि देशो भवेत्पूतः किं पुनस्तस्य वान्धवाः ॥६६॥
येषामन्नं समस्नाति ये चास्य परिचारकाः ॥
ते ऽपि निहतपापाः स्युस्तैर्व्विना न शिवार्च्चनं ॥६७॥
न तत्र देशे दुर्भिक्षं न च मारी प्रवर्त्तते ॥
नाकाले म्रियते राजा पूज्यते यत्र शंकरः ॥६८॥
यः शिवं पूजयेन्नित्यं मनुजोऽपि जितेन्द्रियः ॥
भावाभावसमायुक्तः स गछेत्परमाङ्गतिं ॥६९॥
ब्रह्मचारीसहस्रेभ्यो वेदाध्यायीविशिष्यते ॥
वेदाध्यायीसहस्रेभ्यो ह्यग्निहोत्र विशिष्यते ॥७०॥
अग्निहोत्रिसहस्रेभ्यो यज्ञयाजी विशिष्यते ॥
यज्ञयाजिसहस्रेभ्यः सत्रयाजी विशिष्यते ॥७१॥
सत्रयाजिसहस्रेभ्यः सर्व विद्यान्तपारगः ॥
सर्व्वविद्याविद्कोटिभ्यः शिवभक्तो विशिष्यते ॥७२॥
यस्मादेवं शिवं तस्मादर्च्चयेच्छान्तमानसः ॥
मैत्रीकारुणिकोऽ जस्रं प्राप्नोति सततं शिवं ॥७३॥
क्षणार्द्धेनापि यत्पुण्यं कुर्य्यात्मैत्रीं सुभावितः ॥
न तद्वर्षशतेनापि तपोयज्ञशतैरपि ॥७४॥
सर्व्व प्राणिषु कारुण्यं दीनानाथेषु सेवनं ॥
सुखप्राप्तिश्च मैत्रीश्च मुदितां पुण्यशीलतां ॥७५॥
आत्मवच्च ततोप्रेक्षसर्वेषाञ्च वदेच्छिवं ॥
इत्येवं पञ्चधाचित्तं भावयित्वा यजेच्छिवं ॥७६॥
इष्ट्या तु परयाभक्त्या भगवन्तं महेश्वरं ॥
कृताञ्जलि पुटोर्भूत्वा स्तोत्रमेतदुदीरयेत् ॥७७॥
नमस्ते ज्ञानरूपाय सर्व्वज्ञानैक हेतवे ॥
ज्ञानज्ञानाय शुद्धाय नित्यज्ञानाय ते नमः ॥७८॥
सूक्ष्माय सूक्ष्मसूक्ष्माय सूक्ष्मज्ञानैक हेतवे ॥
सूक्ष्माणामपि सूक्ष्माय नमः सूक्ष्मतमाय ते ॥७९॥

ॐ

ॐ 卐 गौः श्रीः शिवौ वेदाः

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि मुक्तिनिर्द्देशाय

प्रथमोऽध्यायः

शिवोपनिषद्

(शिवको रहस्यमय कल्याणकारी उपदेश)

श्रीगणेशाय नमः
ॐ नमः शिवाय

शिवोपनिषदव्यया शिवमुखोद्‌गता शाश्वती
मतं पशुपतेरिदं हि शिवधर्मशास्त्रं महत् ।
अनूदितमिहादरान्नृहरिणा मुदा योगिना
संदा पठतु मानवो भवतु मोक्षलक्षाग्रणीः ॥
शके शरदि दिग्गजग्रहगजेन्दुयुक्ते क्रम
ऋतौ शरदि शारदाप्तविजयादशम्या दिने ।
ध्रुवाध्युषितकाष्ठमण्डपपुरे कृतो वन्दिना
दिनैर्दशभिरासने प्रहरपञ्चकस्थायिना ॥

ॐका वाच्य कल्याणमय शिवलाई नमस्कार । शिवाशिवसुत विद्या र बुद्धिका अधिष्ठाता गणेशलाई नमस्कार सरस्वतीलाई नमस्कार ।

कैलासशिखरासीनमशेषामरपूजितं ॥
कालघ्नं श्रीमहाकालमीश्वरं ज्ञानपारगं ॥ १॥
सम्पूज्य विधिवद् भक्त्या कृष्णात्रेयः सुसंयतः ॥
सर्व्वभूतहितार्थाय पप्रच्छेदम्महामुनिः ॥ २ ॥

पशुपतिनाथका परम भक्त पुष्पदन्त गन्धर्वराजले शिव महिम्नः स्तोत्रमा–

त्रयी सांख्यं योगः पशुपतिमतं वैष्णवमिति
प्रभिन्ने प्रस्थाने परमिदमदः पथ्यमिति च ।
रुचीनां वैचित्र्यादृजुकुटिलनानापथजुषां
नृणामेको गम्यस्त्वमसि पयसामर्णव इव ॥

इत्यादि भनियेको यो पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्र शिवोपनिषद् आदि शिवको उपदे (पशुपतिनाथको मत = धर्म) हो र शिवका मुखारविन्दवाट शिवा (पार्वती) स्कन्द. नन्दी. गणे महाकाल. भैरव आदि रुद्रगण, प्रमथगण, सिद्धगण, ऋषिगण, मुनिगणं, देवगण तथा दानवग र मानवगणले समय-समयमा सुनेका छन् । तेसै प्रसङ्गमा एक समय विश्व भरि पर्वतहरूमध्ये सर्वोच्च र उज्याला हिमालका पनि मुकुट भयेका मानसरोवरका वायव्य कोण उभियेका कैलासकूट माथि विराजमान भयेका, अशेष (यौटा शेष न रही ३३ कोटि देवताहरुद्वारा पूजियेका, समस्त ज्ञान (वेदादि परा र अपरा विद्या) का पारङ्गत, समग्र ज्ञान राशि, कालघ्न (मृत्युको पनि मृत्यु गर्ने) श्रीमहाकाल (महामृत्युञ्जय शिव पशुपतिना ईश्वरको श्रद्धा भक्ति साथ, विधिवद् पूजा र स्तुति गरेर राम्रैसंग यम, नियम, आस प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान, समाधिका अष्टाङ्ग योगले युक्त भयेका महामुनि कृ आत्रेय (अत्रि ऋषिका सन्तान) ले संसारका समस्त जीवजातिको हित होस् भन्ने हेतुले भगव शिव (महाकाल) सित यस्तो प्रश्न सोधे :–

ज्ञानयोगं न विन्दन्ति ये नरा मन्दबुद्धयः ॥
ते मुच्यन्ते कथं घोराद् भगवन् ! भवसागरात् ॥३॥
एवं पृष्टः प्रसन्नात्मा कृष्णात्रेयेण धीमता ॥
मन्दबुद्धिविमुक्त्यर्थं महाकालः प्रभाषते ॥४॥

हे भगवन् ! तपाई भगवान् हुनुहुन्छ । भगवान्मा, अणिमा, महिमा, लघिमा, गरिमा, प्रा प्राकाम्य, ईशित्व, वशित्व आदि ईश्वरीय गुण, धर्म, यश, कीर्ति, श्री (शोभा), ज्ञान, वैरा प्रमुख निखिल कुरा छन् । सर्वज्ञ हुनुहुन्छ र अन्तर्यामी हुनुहुन्छ अनि आशुतोष र भक्तवत हुनुहुन्छ । तसर्थ कर जोरी विन्ति गर्छु जो मन्दमति मान्छे तपाईको ज्ञानयोग जान्दैन बुझ्दैनन् र योगाभ्यास गर्दैनन्, तिनीहरू घोर भवसागरवाट कसरी मुक्त हुनन् ? हे शिव भन्नु होस् ? भनेर अत्रिगोत्रका बुद्धिमान ऋषि कृष्णले सोधेपछि प्रसन्न भयेर भगव महाकाल, मन्दमति प्राणीहरुको मुक्ति गर्ना निम्ति शिवोपनिषद्को उपदेश दिनुहुन्छ :–

॥ महाकाल उवाच ॥

पुरा रुद्रेण गदिता शिवधर्म्माः सनातनाः ॥
देव्याः सर्वगणानाञ्च संक्षेपाद् ग्रन्थकोटिभिः ॥५॥
आयुः प्रज्ञान्तथा शक्तिं प्रसमीक्ष्य नृणामिह ॥
तापत्रयप्रपीडाश्च भोगतृष्णाञ्च मोहिनीं ॥६॥
ते धर्म्माः स्कन्दनन्दिभ्यामन्यैश्च मुनिसत्तमैः ॥
सारमादाय निर्दिष्टाः पृथक् प्रकरणान्तरैः ॥७॥
सारादपि महासारं शिवोपनिषदं परं ॥
अल्पग्रन्थम्महार्थञ्च प्रवक्ष्यामि जगद्धितं ॥८॥

भगवान् महाकाल पशुपतिनाथ शिवले भन्नुभयो :- अघि पनि रुद्ररूपले भनेका सदा शास्वत रहने सनातन शिव धर्म संक्षेपले भन्दा पनि विषय वस्तुका गौरवले गर्दा करोडौं ग्रन्थ (श्लोक) हुन गये र ती सवै धर्म देवी (गौरी देवी पार्वती) ले, सवै गण (माथि भनियेका नन्दी स्कन्द कुमार गणेश आदि प्रमथगण र अन्य सवै देवदेवीगण सिद्धर्षिगण) ले सुनेका छन् । तेसपछि युगानुसार मनुष्यादि प्राणिहरूका आयु, बुद्धि, शक्ति आध्यात्मिक, आधिदैविक, आधिभौतिक पीडा, मोहिनी भोगतृष्णा इत्यादिको विवेक विचार राखेर यथोचित ती धर्म स्कन्द नन्दी तथा अन्य मुनि सन्तहरूले पृथक् पृथक् प्रकरण गरेर सार झिकेर निर्देश गरेका छन् । अव म पुनः सारको पनि महासार परम कल्याणकारी शिवोपनिषद् (शिव कल्याण गर्ने, शिवा र शिवको उपदेश) अल्पग्रन्थ (श्लोक शब्द थोरै भयेको) तर महार्थ (महान् अर्थ ज्ञान) भयेको र समग्र जगत्को हित गर्ने गरी भन्नेछु :-

शिवः शिव इति शान्तन्नाम चाद्यम्मुहुर्म्मुहुः ॥
उच्चारयन्ति तद्भक्त्या ते शिवा नात्र संशयः ॥ ९॥
अशिवाः पाप संयुक्ताः पशवः सर्व्वचेतनाः ॥
यस्माद्धि लक्षणात्तेषान्तस्मादीशः शिवः स्मृतः ॥१०॥

शिव ! शिव ! यति यो भगवान् पशुपतिनाथको पहिलो शान्त (कल्याणमय शान्तिदायक) नाम शिवका भक्तिले युक्त भयेर जो जीव सर्वदा उच्चारण गर्छन्, ती पनि शिवै हुन् (अथवा यसै जन्ममा शिवसायुज्य मुक्ति प्राप्त गर्छन्) यसमा कुनै संशय छैन । सवै चेतनाधारी चराचर प्राणिमात्र पाप संयुक्त हुनाले पशु (पश्यन्ति शुभाशुभकर्मफलानीति पशवो जीवाः आफूले जन्मजन्मान्तरमा गरेका नाना प्रकारका शुभ र अशुभ कर्मका फल भोग्ने मनुष्यादि सवै प्राणी पशु भनिन्छन्) अत एव ती अशिव (शिवदेखि , कल्याणदेखि भिन्न) भनिन्छन् । जुन लक्षणले ती पशु भनिये र ईश्वर (ती पशुहरूका ईश्वर) शिव (पशुपतिनाथ) सम्झियेका छन् । अथवा पशु (पश्यन्ति शुभाशुभं येन सर्वे तत् पशु ज्ञानं. वेदादि ज्ञान राशिः पशोः पतिः पशुपतिनाथः अर्थात् पशु भनेको ज्ञान हो र पशुका पति पशुपतिनाथ हुन्) गाइ गोरु आदि चौपाया पशुका मात्र पति होइनन्, अपितु अज्ञानी, ज्ञानी र ज्ञानका पति शिवको नाम पशुपतिनाथ हो । शिवोपनिषद्को मुख्य रहस्य यै हो । अचेल जो पशुपतिको सोझै अर्कै अर्थ गर्छन्, त्यो होइन, यो हो ।

गुणा बुद्धिरहङ्कारस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ॥
भूतानि च चतुर्व्विंशदिति पाशाः प्रकीर्त्तिताः ॥११॥
पञ्चविंशकमज्ञानं सहजं सर्व्वदेहिनां ॥
पाशजालस्य तन्मूलं प्रकृतेः कारणं यतः ॥१२॥

गुण (सत्वगुण १, रजोगुण २, तमोगुण ३) बुद्धि ४, अहङ्कार ५, मन ६, तन्मात्रा (शब्द ७, स्पर्श ८, रूप ९, रस १०, गन्ध ११) इन्द्रिय (५ कर्मेन्द्रिय) वाक् १२, पाणि १३, पाद १४, पायु १५, उपस्थ १६ तथा ५ ज्ञानेन्द्रिय श्रोत्र १७, नेत्र १८, नाक १९, जिब्रो २०, चर्म २१) भूत (५

शिव ! भन्ने यै दुइ अक्षरको परम ज्ञान गडेर विचार गर्दा अनन्त विस्तारको हुन्छ, जस तेलको थोपो पानीमा पर्दा साथ चारै तिर सर्र फैलिन्छ । यस्तो यो परम कल्याणकारी शिव यत्ति दुइ अक्षरको महामन्त्र जस्ले एक पटक मात्र पनि मुखवाट उच्चारण गर्‍यो, त्यस शिवसायुज्य मोक्षलक्षमा जान कम्मर कस्यो भनि जान्नु पर्छ । शिवोपनिषद्मा यो शिव ! भ दुइ अक्षरको शिव मन्त्र र यस्तै यो अर्को ॐ भन्ने एकाक्षर मन्त्र पनि शिवको वाच: व्यवस्थित छ । दुवै मिलायेर शिव ॐ अथवा ॐ शिव ! यस्तो गरे पनि हुन्छ ।

नामसङ्कीर्त्तनाद्देवि शिवस्याशेषपातकैः ॥
यतः प्रमुच्यते क्षिप्रं मन्त्रोऽयं व्यक्षरस्ततः ॥ २० ॥
यः शिवशिवमित्येवं व्यक्षरम्मन्त्रमभ्यसेत् ॥
एकाक्षरं वा सततं स याति परमम्पदं ॥ २१ ॥

शिवको नामकीर्तन गर्दा साथ क्षिप्र (शीघ्र) जन्म जन्मान्तरका अशेष पातकवाट भक्त मु हुन्छ, त्यसैले यो शिव भन्ने दुइ अक्षरको मन्त्र शिवको मुख्य महामन्त्र मानियेको छ । जो भ (नरनारी) शिव ! शिव ! भन्ने दुइटा अक्षरका महामन्त्रको नित्य निरन्तर अभ्यास गर्छ अथ ॐ भन्ने एकाक्षर मूल मन्त्रको अभ्यास गर्छ त्यो भक्त परम पद (शिव पद) प्रा गर्छ ।

मित्रःस्वजनबन्धूनां कुर्य्यान्नाम शिवात्मकं ॥
अपि तत्कीर्त्तनाद्याति पापमुक्तः शिवम्पुरं ॥ २२ ॥

त्यसैले छोरा छोरी, इष्टमित्र,स्वजन, बन्धु वर्गको नाम शिवात्मक (शिव शब्दलाइ आदि राखेर, जस्तै– शिवहरि, शिवराम, शिवनाथ, शिवदेव, शिवगोपाल, शिवदत्त, शिवरा शिवप्रताप, शिवभक्त, शिवनारायण, शिवशर्मा, शिववर्मा, शिवगुप्त, शिवदास, शिवमा शिवप्रिया, शिवमाला, शिवकला, शिवशोभा, शिवपूजा इत्यादि) राख्नु पर्छ र तिनको सम्बोध गरेर डाक्ने वा प्रसङ्गवश वा कार्यवश उच्चारण गर्ने तथा पढने लेख्ने गरे पनि शिवको ना आउने हुनाले समस्त पापवाट मुक्त भयेर शिवपुरमा जान्छ ।

विज्ञेयः स शिवः शान्तो नरस्तद्भावभावितः ॥
आस्ते सदा निरुद्विग्नः स देहान्ते विमुच्यते ॥ २३ ॥

शिवका भक्तिभावनाले भावित तन्मय (शिवमय) भक्त अतिशान्त हुन्छं र शिव जस आनन्दमय हुन्छ. ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति भने झैं शिवभक्त पनि शिव नै हुन्छ र स निरुद्विग्न निस्तरङ्ग प्रशान्त स्वच्छ राति द्वितीय प्रहरदेखि दिनका द्वितीय प्रहरपर्यन्त मानसरोवर जस्तो सदा निर्मल र नितान्त शान्त रहन्छ ; देहान्तमा त्यो भक्त मुक्त भ शिवमा मिल्छ शिवसायुज्य मोक्ष पाउँछ ।

हृद्यन्तःकरणं ज्ञेयं शिवस्यायतनम्परं ॥
हृत्पद्मं वेदिका तत्र लिङ्गमोङ्कारमिष्यते ॥ २४ ॥

पुरुषः स्थापको ज्ञेयः सत्यं सम्मार्ज्जनं स्मृतं ॥
अहिंसा गोमयम्प्रोक्तं क्षान्तिश्च सलिलम्परं ॥ २५ ॥
कुर्यात् सम्मार्ज्जनम्प्राज्ञो वैराग्यं चन्दनं स्मृतं ॥
पूजयेद् ध्यानयोगेन सन्तोषकुसुमैः सितैः ॥ २६ ॥
धूपश्च गुग्गुलुर्द्देयः प्राणायामसमुद्भवः ॥
प्रत्याहारश्च नैवेद्यमस्तेयञ्च प्रदक्षिणा ॥ २७ ॥
इति दिव्योपहारैश्च सम्पूज्य परमं शिवं ॥
जपेद् ध्यायेच्च मुक्त्यर्थं सर्व्वसङ्गविवर्ज्जितः ॥ २८ ॥

शिवको आध्यात्मिक आराधना यस प्रकार गर्नुपर्छ :- मन, बुद्धि, अहङ्कार, चित्त र चैतन्यको अन्तःकरण हृदय नै पवित्र शिवको आयतन (शिवालय शिवमन्दिर) छ । शिवायतनमा हृदय कमलको वेदिका (जलहरी) छ । वेदिकामा ॐकार नादको शिवलिङ्ग छ । पुरिततमा वास गर्ने पुरुष (नर नारी सवैको जीवात्मा) स्थापक (शिवको स्थापना गर्ने कर्त्ता यजमान) छ । सत्यको सम्मार्जन (कुचो लायेको स्वच्छता) अहिंसाको पवित्र गोवर छ । परम क्षमा नै निर्मल हिमजल छ । जीवका तीन अवस्था विश्व १ तैजस २ प्राज्ञ ३ मध्ये ऋतम्भराप्रज्ञा भयेको प्राज्ञ नै कुचो लाउने र गाइका हरिया गोवरले लिप्ने शिवसेवक पूजक छ । संसारी विषयवाट वैराग्यनै श्रीखण्ड अगर आदिको चन्दन छ । सन्तोषका सेता पुष्पहरुले ध्यान योगद्वारा पूजा गर्नु पर्छ । प्राणायामको गोकूलधूप भावनामय गोघृतमा मिसायेर नासिकाधुपौरामा सल्काउनु पर्छ । प्रत्याहारको नैवेद्य लाउनु पर्छ र अस्तेय (कुनै प्रकारको चोरी न गर्ने भावना) को प्रदक्षिणा गर्नु पर्छ । ईश्वर प्रणिधानको प्रणाम गर्नु पर्छ । यस्ता दिव्य आध्यात्मिक उपहार (उपचार) द्वारा भक्तिभावनाले परम शिवको विधिवत् पूजा गरेर संसारका समस्त सङ्गदेखि वर्जित विरक्त भयेर मुक्तिका निम्ति माथिका १ अक्षरी २ अक्षरी वा ५ अक्षरी वा ६ अक्षरी शिवमन्त्र (ॐ,शिव, नमः शिवाय ॐ नमः शिवाय) आदि मन्त्रको जप गरोस् एवं ध्यान गरोस् । यो यौगिक पूजा हो । यो अध्यात्मवादीहरूको उपासना हो । अर्थसाध्य बाहिरिया भौतिक साधन भन्दा शुद्धतम आध्यात्मिक साधन पवित्र आराधना हो । यो सवैले गर्नु राम्रो छ ।

ज्ञानयोगविनिर्म्मुक्तः कर्म्मयोगसमावृतः ॥
वृतः शिवपुरङ्गच्छेत् स तेन शिवकर्म्मणा ॥ २९ ॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् प्रलये सर्व्वदेहिनां ॥
शिवधर्म्मं शिवज्ञानं प्राप्य मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ३० ॥

ज्ञानयोग देखि विमुक्त छ र कर्मयोगले युक्त छ भने त्यो शिवभक्त तेसै पवित्र शिवकर्म (शिवका उपासना कर्म)ले वरण गरियेर शिवपुरमा जान्छ र शिवलोकमा त्याहाँका महासुखभोग भोगेर सवै प्राणीहरुका प्रलय कालमा शिवधर्म तथा शिवज्ञान प्राप्त गरेर मुक्ति पाउँछ ।

ज्ञानयोगेन मुच्यन्ते देहपातादनन्तरं ॥
भोगान् भुक्त्वा च मुच्यन्ते प्रलये कर्म्मयोगिनः ॥३१॥

तस्माज्ज्ञानविदो योगात् ये चाज्ञाः कर्म्मयोगिनः ॥
सर्व्व एव विमुच्यन्ते ये नराः शिवमाश्रिताः ॥ ३२ ॥

ज्ञानयोगले ज्ञानयोगीहरू देहपात पछि मुक्त हुन्छन् र कर्मयोगीहरू शिवलोकका सुख भोग भोगेर प्रलयमा मुक्त हुन्छन्। तेसैले ज्ञानविद् ज्ञानयोगीहरू र कर्मविद् कर्मयोगीहरू सवै मुक्त हुन्छन् जो मानवमात्र शिवको आश्रय लिन्छन् ती सवै मुक्त हुन्छन् यस्मा संशय छैन।

स भोगः शिव विद्यार्थ येषां कर्म्मास्ति निर्म्मलं ॥
ते भोगान् प्राप्य मुच्यन्ते प्रलये शिवविद्यया ॥ ३३ ॥

जसको निर्मल कर्म छ, त्यो सुख भोग शिवविद्या प्राप्तिका लागि हुन्छ र ती भक्तहरू शिवपुरका दिव्य सुख भोगेर प्रलयमा शिवविद्याले गर्दा मुक्त हुन्छन्।

विद्या सत्कीर्त्तनीयं हि येषां किञ्चिन्न विद्यते ॥
ते चावृत्य विमुच्यन्ते यावत् कर्म्म न तद्भवेत् ॥ ३४ ॥

विद्या (शिवविद्या) र उल्लेखनीय सत्कीर्तनीय कुनै कर्म जस्का छैनन्, ती शिवभक्त पनि एक पटक पुनश्च भूलोकमा आयेर शिवकर्म, शिवविद्या र शिवज्ञान पायेर मुक्त हुन्छन् जव सम्म त्यो कर्म हुदैन, तव सम्म मुक्ति हुँदैन।

शिवज्ञानविदन्तस्मात् पूजयेद् विभवैर्ग्गुरुं ॥
विद्याऽऽदानञ्च कुर्व्वीत भोगमोक्षजिगीषया ॥ ३५॥

तस्मात् कारणात् शिवज्ञान भयेका शिवज्ञानी गुरुको विभव अनुसार सेवा गर्नु पर्छ र गुरुवा शिवविद्या (शिवज्ञान) लिनु पर्छ। शिवविद्याले शिवलोकका दिव्य सुख पाइन्छन् र अन्तमा मो प्राप्त हुन्छ।

शिवयोगी शिवज्ञानी शिवजापी तपोऽधिकः ॥
क्रमशः कर्म्मयोगी च पञ्चैते मुक्तिभाजनं ॥३६॥

क्रमै सँग यि पाँच जना मुक्तिका पात्र हुन् :- शिवयोगी १ शिवज्ञानी, २ शिवजापी शिवतपस्वी ४ शिवकर्मयोगी ५। अर्थात् - शिवका भक्तहरू सवै मुक्त हुन्छन्। प्रथ शिवयोगी, अनि शिवज्ञानी, अनि शिवजापी, अनि शिवतपस्वी, अनि शिवकर्मयोगी। यो क्र छ।

कर्म्मयोगस्य यन्मूलन्तद् वक्ष्यामि समासतः ॥
लिङ्गमायतनञ्चेति तत्र कर्म्म प्रवर्त्तते ॥ ३७ ॥

इति शिवधर्म्मे शिवोपनिषदि मुक्तिनिर्द्देशाय प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अव अगाडि संक्षेपमा जुन कर्मयोगको मूल छ, त्यो म (महाकाल) भन्ने छु। त्यसमा शिव स्थापना गर्ने शिवायतन (शिवालय बनाउने आदि कर्म प्रमुख छन्।

यति यो शिव धर्ममा, शिवोपनिषद्मा मुक्तिको निर्द्देश भयेको प्रथम अध्याय सि

(नरहरि कृतानुवादे मुक्तिनिदेशः प्रथमोऽध्यायः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि

द्वितीयोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ पूर्व्वस्थिते लिङ्गे गर्ब्भस्तत्त्रिगुणो भवेत् ॥
गर्ब्भाच्चापि विभागेन स्थाप्यं लिङ्गं शिवालये ॥ ३८ ॥
यावल्लिङ्गस्य दैर्घ्यं स्यात्तावद् वेद्याश्च विस्तरः ॥
लिङ्गात् तृतीयभागेन भवेद् वेद्याः समुच्छ्रयः ॥ ३९ ॥
भागमेकं न्यसेद् भूमौ द्वितीयं वेदिमध्यतः ॥
तृतीयभागे पूजा स्यादिति लिङ्गं त्रिधा स्थितं ॥ ४० ॥
भूमिस्थं चतुरस्रं स्यादष्टास्रं वेदिमध्यतः ॥
पूजार्थं वर्त्तुलं कार्य्यं दैर्घ्यात् त्रिगुणविस्तरं ॥ ४१ ॥

ॐकारद्वारा प्रतिपाद्य कल्याणकारी कल्याणमय शिवलाइ नमस्कार छ । अव आफ्ना निवासस्थानदेखि पूर्व दिशामा शिवलिङ्ग स्थित (स्थापित, प्रतिष्ठित) गर्नु छ भने शिवालयमा गर्भ शिवलिङ्ग भन्दा तीन गुणा उच्च हुनु पर्छ । गर्भगृहका विभागले शिवलिङ्ग स्थापित गर्नु पर्छ । जति लामु शिवलिङ्ग हुन्छ तेत्ति विस्तारको वेदिका (जलहरी) हुनु पर्छ । शिवलिङ्गका उचाइ भन्दा त्रिखण्डी होचाइ भयेको वेदिका हुनु पर्छ । शिवलिङ्गको एक भाग भैंमा गाड्नु पर्छ । दोस्रो भाग वेदी (जलहरी) मा उन्नु पर्छ । तेस्रा भागमा माथि पूजा हुनुपर्छ, यति यो शिवलिङ्ग तीन भागमा विभक्त गर्नु पर्छ । । भूमिभित्र गाडियेको शिवलिङ्गको एक भाग चारपाटे गर्नु पर्छ, वेदीमा उनेको भाग आठपाटे गर्नुपर्छ, जलहरीमाथिको एक भाग पूजा गर्न वाटुलो (गोल, बाँस जस्तो) गर्नुपर्छ, लमाइ भन्दा तीन गुणा विस्तार (मोटाइ) गर्नु पर्छ । अर्थात् शिवलिङ्ग जति लामु (तीनै भागमा) छ तेसका एक खण्डमा जति लमाइ छ तेत्ति मोटाइ माथि राखनु पर्छ । सानु ठूलो जस्तो जत्रो भये पनि यसै अनुपातमा शिवलिङ्ग र जलहरीको निर्माण गरी स्थापना गर्नु पर्छ । यो शिवलिङ्ग स्थापना गर्ने विधि हो ।

अधो भागे स्थितः स्कन्दः स्थिता देवी च मध्यतः ॥
ऊर्ध्वं रुद्रः क्रमाद्वापि ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥४२॥

उपर्युक्त शिवलिङ्गका तल्ला भागमा स्कन्द (कार्त्तिकेय कुमार) वसेका छन्, मध्य भागमा देवी (पार्वती) प्रतिष्ठित छन्, माथिल्ला भागमा शिव विराजमान छन् अथवा यसै क्रमले ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर विराजमान भयेका छन् । शिवलिङ्गमा ब्रह्मा, विष्णु, रुद्रका साथमा सवै देवता प्रतिष्ठित छन् । विश्व छ ।

अर्थात – विश्व ब्रह्माण्डमा भयेका त्रिगुणात्मक समस्त वस्तु शिवलिङ्गमा छन् र शिवलि भूगोल (विश्व विराट्) को प्रतीक हो ।

नवहस्तं स्मृतं ज्येष्ठं षड्ढस्तं चापि मध्यमं ॥
त्रिहस्तंञ्च कनिष्ठ स्यात्लिङ्गमानमिदं स्मृतं ॥४४

नौहातको जेठो शिवलिङ्ग हो, छहाते माइलो हो र तीनहात लामु काञ्छो हो, र शिवलिङ्गको मान (परिमाण नाप) यो मानियेको र सम्झियेको छ ।

गर्भस्यान्तः प्रविस्ताराच्चतुर्ग्गुणसमुच्छ्रितं ॥
प्रासादङ्कल्पयेच्छ्रीमान् विभज्येत त्रिधा पुनः ॥४५॥
भाग एको भवेज्जङ्घा द्वौ भागौ मञ्जरी स्मृता ॥
मञ्जर्या अर्द्धभागस्थं शुकनासं प्रकल्पयेत् ॥४६॥
गर्भादर्धेन विस्तार आयामश्च सुशोभनः॥
गर्भाद्वापि त्रिभागेण शुकनासं प्रकल्पयेत् ॥४७ ॥
गर्भादर्द्धेन विस्तीर्णा गर्भाच्च द्विगुणायता ॥
जङ्घाभित्तिर्भवेत् कार्या मञ्जर्याङ्गुलराशिना ॥४८
प्रासादार्द्धेन विज्ञेयो मण्डपस्तस्य चाग्रतः ॥
मण्डपात् पादविस्तीर्णा जगती तावदुच्छ्रया ॥४९॥
प्रासादस्य प्रमाणेन जगत्या सार्द्धमङ्गणं (नं) ॥
प्राकारान्तात्समन्ताच्च गोपुराट्टालभूषितः ॥५०॥
प्राकारान्तः स्थितङ्कार्यं वृषस्थानं समुच्छ्रितं ॥
नन्दीश्वरमहाकालौ द्वारशाखाव्यवस्थितौ ॥५१॥

माथि शिवलिङ्गनिर्माणको परिमाण र विधि विधान भनियो । अव शिवालय निर्माणको विधा यस प्रकार छ : गर्भगृहका आन्तरिक विस्तार भन्दा चारगुणा उचाइ भयेको मन्दिर श्रीमान् वा श्रीमतीले बनाउनु पर्छ (अर्थात् प्रासाद मन्दिर वा शिवालय बनाउँदा सर्वस्व सकि परिवार नाङ्गै भोक्कै मर्नेछन् भने तेस्ता अल्पश्री सम्पत्ति भयेकाले न बनाउनु । जस्ले बनाउ पारिवारिक आर्थिक सङ्कट पर्दैन, तेस्ता प्रशस्त धर्मोपार्जित धन भयेका श्रीमान् र श्रीमती मात्र ठूलो शिवालय बनाउँनु उचित छ) र त्यो शिवालय तीन भागमा विभक्त हुनुपर्छ । ए भाग जङ्घा, दुई भाग मञ्जरी (मन्दिरको माथिल्लो भाग) हुनु पर्छ । मञ्जरीको आधा भाग शुकनास (शुगाका नाक जस्तो टुँडो भयेको कट) हुनु पर्छ । गर्भको आधा भाग विस्तार आयाम (लमाइ चाक्लाइ) राम्रो हुनुपर्छ । अथवा गर्भका त्रिखण्डमा शुकनास बनाउनु पर्छ गर्भ भन्दा आधा विस्तार गर्भ भन्दा दुगुना लमाइ भयेको जङ्घाको भित्तो मञ्जरी अङ्गुलराशिका प्रमाणले बनाउनु पर्छ । एवं मन्दिरका अगाडी मन्दिर भन्दा आधा मन्दिर मण्डप बनाउनु पर्छ । मण्डप भन्दा चौथाइमा मन्दिरको भूमिका (पेटी समेत परिक्रमा) हुनुप र चौथाइ उचाइ पनि हुनुपर्छ । देवलका परिमाणले भूमिका भन्दा डेड गुणा आङ्गन बना पर्छ । चारैतिर पक्का पर्खाल बनाउनु पर्छ र तोरण (गोपुर मूल ढोका) अटाली आदिले राम्र सिंगार्नु पनि पर्छ । पर्खाल भित्रै शिवको वाहन वृष (वसाहा चतुष्पात् सकलो धर्मः) को स्था उच्चा बनाउनु पर्छ, तर शिवलिङ्ग भन्दा अलिकति होचो होस् । नन्दिकेश्वर र महाकाल भै

ई दुइटा दाञा वाञा द्वारशाखावलम्बी (द्वारपाल = ढोकापाले) व्यवस्थित गरी राख्नु पर्छ । ढोका पनि राम्रो पक्का बनाउनु पर्छ ।

प्राकाराद् दक्षिणे कार्यं सर्व्वोपकरणान्वितं ॥
पञ्चभौमन्त्रिभौमं वा योगीन्द्रावसथम्महत् ॥५२ ॥
प्राकारगुप्तन्तत् कार्यम्मैत्रस्थानसमन्वितं ॥
स्नानोद्देशसमायुक्तं पुष्पवृक्षलतान्वितं ॥५३

शिवालयदेखि र शिवालयका पर्खालदेखि दखिनतिर सवै आवश्यक उपकरण (साधन) सम्पन्न पारेर पाँचतले वा तीनतले ठूलो योगीन्द्रहरूको आवसथ (मठ) बनाउनु पर्छ । तेस्को पर्खाल अलग्गै बनाउनु पर्छ । पर्खाल भित्रै मैत्रस्थान (शौचालय) र स्नानोद्देश (नुहाउने ठाउँ) आदि उपयोगी सवै सुविधायुक्त फल फुलका रुख लहरा आदि भयेको वाटिका (फुलवारी) गोशाला प्रभृति भयेको त्यो आवसथ बनाउनु पर्छ ।

तन्महानसमाग्नेयां पूर्व्वतः सत्रमण्डपः ॥
स्थानञ्चण्डेशमैशान्यां पुष्पारामस्तथोत्तरे ॥५४॥
कोष्ठागारञ्च वायव्यां वारुण्यां वरुणालयः ॥
सन्धीन्धनकुशस्थानमायुधानाञ्च नैर्ऋते ॥५५ ॥

तेसको (मन्दिरको र मठको) महानस पाकशाला भोजनालय आग्नेय कोणमा, यज्ञ मण्डप पूर्व दिशामा, चण्डेश्वरको थान ईशानकोणमा, फुलवारी उत्तरमा, कोठार वायव्यकोणमा, पानीको ठाउँ पशिचममा, समिधा दाउरा कुश अस्त्र शस्त्र आदिको ठाउँ नैऋत्य कोणमा बनाउँनु ।

सर्व्वलोकोपकाराय नगरस्थं प्रकल्पयेत् ॥
श्रीमदायतनं शम्भोर्योगिनां विजने वने ॥५६॥

सवै लोक (लोकस्तु भुवने जने, लोक भनेका भुवन र जनता) को उपकार होस् भन्ने हेतुले शिवको सुन्दर मन्दिर नगरमा अथवा नगरका छेउमा निर्माण गर्नु पर्छ । जनसङ्गदेखि टाडा रहेर एकान्तमा योगाभ्यास गर्नु उचित हुन्छ भनेर विजन (खोजी जाने विरला कोटि साधक मात्र पुग्ने) वनमा योगाभ्यासोचित साधनयुक्त योगीहरूका मठ बनाउनु पर्छ ।

शिवस्यायतनं (ने) यावत् समेताः परमाणवः ॥
मन्वन्तराणि तावन्ति कर्त्तुर्भोगाः शिवे पुरे ॥५७॥

शिवका आयतन (मठ मन्दिर) मा जति परमाणु जुटेका छन्, तेत्ति मन्वन्तर (मनुको शासनकाल) सम्म ती मठ मन्दिर निर्माण गर्ने दानवीर शिवभक्त शिवपुरमा पुगेर दिव्य सुख भोग्छन् ।

महाप्रतिमा लिङ्गानि महान्त्यायतनानि च ॥
कृत्वाप्नोति महाभोगानन्ते मुक्तिं च शाश्वतीं ॥५८॥

भव्य विशाल (विराटेश्वर जस्ता) शिवलिङ्ग र महान् भव्य (पशुपतिनाथका मन्दिर जस्ता) शिवालय बनाउने शिवभक्त यस लोकमा र शिवलोकमा उस्तै महान् दिव्य सुख भोगेर अन्तमा शाश्वत मुक्ति (शिवसामरस्य मोक्ष) प्राप्त गर्छन् ।

लिङ्गप्रतिष्ठां कुर्व्वीत यदा (था) तल्लक्षणं कृतं ॥
पञ्चगव्येन संशोध्य पूजयित्वाधिवासयेत् ॥५९॥

पलाशोदुम्बराश्वत्थपृषदाज्यतिलैर्यवैः ॥
अग्निकार्यम्प्रकुर्व्वित दद्यात् पूर्णाहुतित्रयं ॥६० ॥
शिवस्याष्टशतं हुत्वा लिङ्गमूले स्पृशेद् बुधः ॥
एवं मध्येऽवसाने च मूर्त्तिमन्त्रैश्च मूर्तिषु ॥६१॥
अष्टौ मूर्त्तिधराः कार्या नवमः स्थापक : स्मृतः ॥
प्रातः संस्थापयेल्लिङ्गम्मन्त्रैश्च नवभिः क्रमात् ॥६२॥

माथि शिवलिङ्ग निर्माणको र शिवालय निर्माणको विधि विधान गरियो । अव शिवालयमा शिवलिङ्ग स्थापना गर्ने विधिको प्रतिपादन गरिन्छ :- शिवलिङ्गको प्रतिष्ठा जव कर्त्ताले गर्छ, तव यसरी गरोस्, पञ्चगव्य (गाइका पवित्र पाँच थोक (दुध, दहि, घिउ, गउत, गोवर) ले शिवलिङ्ग र जलहरीको पूरा संशोधन (मर्दन पूर्वक पवित्र जलले स्नान) गरेर अधिवासन गरोस् । अनि पलाश, उदुम्वर, अश्वत्थ, पृषदाज्य (कैलु गाइको घिउ), तिल, यव (ढाक, डुम्री, वर, पिपल, आदि यज्ञिय समिधा र जौ, तिल, कपिला गाइको घिउ । यति थोकको चरु गरेर शिवयज्ञ गरोस् । अनि तिनोटा पूर्णाहुति देवोस् । अष्टमूर्ति शिवका नाममा आठ शय आहुति होमेर शिवलिङ्गका मूल (जग) मा स्थापनाविधि बुझेका यजमानले हातले छुवोस्, यसै गरी माझमा छुनु र टुप्पामा छुनु पर्छ । सवै स्पर्श गर्दा शिवका वैदिक मूर्तिमन्त्र पढ्दै रहनु पर्छ (ऋत्विक् तथा यजमानले ती सवै मन्त्र पढ्नु पर्छ र अर्थको पनि ध्यान राख्नुपर्छ), अष्टमूर्ति (पृथ्वी १, जल२, तेज ३, वायु ४, आकाश ५, चन्द्र ६, सूर्य ७ आत्मा=यजमान ८) महादेवका प्रतिनिधि आठजनाले त्यो मूर्ति (जलहरी र शिवलिङ्ग धारण गर्नु पर्छ, नवम् कर्त्ता स्थापच्य यजमान (शिवको स्थापना गर्ने) हुनुपर्छ । यो शिवको प्रतिष्ठा गर्ने शुभ कर्म शुभ मुहूर्त्त हेरेर सकेसम्म शिववार (सोमवार) शिवतिथि त्रयोदशीमा प्रातः सूर्योदय हुँदा साथ गर्नु पर्छ । अष्टमूर्ति र नवम स्थापक समेत नौवटा शिवमन्त्रले क्रमैसित यो शिव स्थापना गर्नु पर्छ ।

महास्नापनपूजाश्च स्थाप्य लिङ्गम्प्रपूजयेत् ॥
गुरोर्म्मूर्त्तिधराणाञ्च दद्यादुत्तमदक्षिणां ॥६३॥
यतीनाञ्च समस्तानां दद्यान्मध्यमदक्षिणां ॥
दीनान्धकृपणेभ्यश्च कन्यसामुपकल्पयेत् ॥६४॥
सर्व्वभक्ष्यान्नपानाद्यैरन्नसिद्धश्च भोजनं ॥
कल्पयेदागतानाञ्च भूतेभ्यश्च बलिं हरेत् ॥६५
रात्रौ मातृगणानाञ्च बलिन्दद्याद् विशेषतः ॥

उक्त प्रकारले शिवको स्थापना गरी सकेपछि महास्नान र महापूजा पनि विधिवत गर्नु पर्छ। पूजावसानमा आफ्ना गुरुलाई र आठजना ती मूर्त्तिधारकलाई उत्तम दक्षिणा दिनुपर्छ । प्रतिष्ठामहोत्सवमा आयेका समस्त यति (योगी मुनि साधु सन्त महात्मा ब्रह्माचारी)हरूलाई मध्यम दक्षिणा दिनु पर्छ । दीन दुःखी, अन्धा, लूला, लँगडा, अनाथ, असहाय, सवैलाई कन्यसा (काञ्छी) दक्षिणा दिनु पर्छ । अनि माथि भनियेका र अरु सवैलाई पवित्र सात्त्विक नाना प्रकारको भक्ष्य, भोज्य, लेह्य, चोष्य, चतुर्विध, षट्रस भोजन गराउनु पर्छ । अभ्यागत अतिथि आदि सवैलाई भोजन गरायेर भूतबलि दिनु पर्छ र विशेष गरेर राति मातृगणलाई बलि (सात्त्विक पूजा नैवेद्यादि) दिनु पर्छ । भोजनमा पङ्क्तीभेद न गरेर सवैलाई सवै थोक समान दिनुपर्छ ।

एवं यः स्थापयेल्लिङ्गन्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥६६
कुलत्रिंशकमुद्धृत्य भृत्यैश्च परिवारितः ॥
कलत्रपुत्रमित्राद्यैः सहितः सर्व्वबान्धवैः ॥६७॥
विमुच्य पापंकलिलं शिवलोकं ब्रजेन्नरः ॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् प्रलये मुक्तिमाप्नुयात् ॥६८॥

इति शिवधर्म्मे शिवोपनिषदि शिवस्थापना नामं द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

यसरी जो शिव भक्त (श्रीमान् वा श्रीमती, नर नारी) शिवलिङ्गको विधिवत् स्थापना गर्छ, तेसको पुण्यफल कस्तो हुन्छ ? त्यो तिमि (कृष्णात्रेय मुनि) सुन भनेर भगवान् महाकाल भन्नुहुन्छ । आफ्ना कुलका, मावलीकुलका र ससुरालीकुलका तीस तीस पुरुष (पिँडि) को उद्धार गरेर भृत्य (सेवक) परिवार सहित कलत्र (स्वास्नी) पुत्र (छोरा छोरी) मित्र (इष्टमित्र सँगी साथी) आदिका साथै सवै गोतियार भाइ बन्धु बान्धवलाई लियेर शिवलोकमा जान्छ । आज सम्म का सारा पापको हिलो मैलो पखालेर निर्मल कञ्चन भयेर जान्छ । शिवलोकमा दिव्य महान् भोग भोगेर प्रलयमा मुक्ति पनि पाउँछ ।

यतिसम्म यो शिवधर्मका शिवोपनिषद्मा शिवको स्थापनाफल भन्ने दोस्रो अध्याय सिद्धियो ।

(नरहरिकृतानुवादे शिवस्थापना द्वितीयोऽध्याय)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि

शिवगृहाध्यायस्तृतीयः ।

ॐ नमः शिवाय

अथान्यैरल्पवित्तैश्च नृपैश्च शिवभावितैः ॥
शक्तितः स्वाश्रमे कार्यं शिवशक्ति गृहद्वयं ॥६९॥

अब अरु अल्पवित्त (थोरै धन हुने) शिव भक्त जन र राजाहरूले आफ्नै आश्रम (आफ्ना घर, प्रासाद वा आफु वसेको ठाउँ) मा शक्ति अनुसार शिवको शिवालय र शक्तिको शक्तिमन्दिर अथवा यथारुचि यौटै मन्दिर बनाउनु पर्छ ।

गृहस्येशानदिग्भागे कार्यमुत्तरतोऽपि वा ॥
खात्वा भूमिं समुध्दृत्य शल्यानाकोट्च यत्नतः ॥७०॥
शिवदेवगृहं कार्यमष्टहस्तम्प्रमाणतः ॥
दक्षिणोत्तरदिग्भागे किञ्चिद् दीर्घम्प्रकल्पयेत् ॥७१॥
हस्तमात्रप्रमाणञ्च दृढपट्टचतुष्टयं ॥
चतुष्कोणेषु संयोज्यमर्घपात्रादिसंश्रयं ॥७२॥
गर्भमध्ये प्रकुर्व्वीत शिववेदीं सुशोभनां ॥
उदक्पूर्व्वश्रिताङ्किञ्चिच्चतुःशीर्षकसंयुतां ॥७३॥
त्रिहस्तायामविस्तारां षोडशाङ्गुलमुच्छ्रितां ॥
तच्छीर्षाणि च हस्तार्द्धमायामाद् विस्तरेण च ॥७४॥
शिवस्थण्डिलमित्येतच्चतुर्हस्तसमं शिरः ॥
मूर्त्तिनैवेद्यदीपानां विन्यासार्थम्प्रकल्पयेत् ॥७५॥

घरका ईशानकोणमा अथवा उत्तर तिर ती शिवशक्ति मन्दिर बनाउनु पर्छ । मन्दिर बनाउँदा भूमि (जग) खनेर यत्नपूर्वक कोटचाई कोटचाई शल्य (अस्थि हाड आदि दूषित वस्तु) झिकेर टाढा फालेर पवित्र पारी शिवदेवताको मन्दिर बनाउनु पर्छ । आठ हातका प्रमाणले त्यो बनोस् र दक्षिण-उत्तर दिशाका भागमा अलिकति लामु होस् । एक हात प्रमाणका दरा चार पाटी बनाउनु र चारै कुनामा अर्घैता आदि पात्र राख्ने र झुण्डाउने ठाउँ (घुडकिला) बनाउनु पर्छ । मन्दिरका माझमा राम्रो शिववेदी (जलहरी) बनाउनु पर्छ र अलि अलि उत्तरपूर्व (ईशान कोण) तिर ढल्काउनु पर्छ । किनकि शिवनिवास कैलास मानसरोवर उत्तरमा छ र शिवमा चढायेको जल तेतैतिर जानु पर्छ । चार दिशाका चार कुनामा चार चोसा साना साना निकाल्नु पर्छ । तीन हात लमाइ चक्लाई हुनु पर्छ । सोल अङ्गुल उचाइ त्यस वेदिकाको हुनु पर्छ । वेदिका शीर्षकं १।१ वित्ता लामा चाक्ला बनाउनु पर्छ । यो शिवस्थण्डिल चार समान शिर भयेको हुनु पर्छ । मूर्ति नैवेद्य दिया आदि राखना लाई बनाउनु पर्छ ।

शैले लिङ्गं न कार्यं स्यात् कार्यम्मणिजपार्थिवे ॥
स्थण्डिलार्द्धाञ्च कुर्व्वीत वेदिमन्यां सुवर्त्तुलाम् ॥७६॥
षोडशाङ्गुलमुत्सेधां विस्तीर्णां द्विगुणेन च ॥
गृहे न स्थापयेच्छैलं लिङ्गम्मणिजमर्च्चयेत् ॥७७॥

त्रिसन्ध्यं पार्थिवं वापि कुर्याद्रम्यन्दिने दिने ॥
सर्व्वेषामेव वर्ण्णानां स्फाटिकं सर्व्वकामदं ॥७८॥
सर्व्वदोषविनिर्म्मुक्तमन्यथा दोषमावहेत् ॥

शैल (शिलामय) लिङ्ग (शिवलिङ्ग) मा त्यो गर्नु पर्दैन, केवल मणिलिङ्ग र पार्थिव (माटाका) शिवलिङ्गमा बनाउनु पर्छ । उक्त स्थण्डिल भन्दा आधा सुन्दर वाटुलो अर्को वेदिका पनि बनाउनु पर्छ । तेसको उचाइ १६ सोल अङ्गुल र ३२ अङ्गुल विस्तार हुनु पर्छ । घरमा शिलामय शिव लिङ्ग थाप्नु हुँदैन । घरमा त मणिमय (जुनसुकै ९ रत्नमध्ये १) शिवलिङ्गको स्थापना गरेर वा चललिङ्गको पूजा गर्नु पर्छ । अथवा तीनै सन्ध्या (प्रातः मध्यान्ह सायं) मा प्रतिदिन राम्रो पार्थिव (माटाको) शिव लिङ्ग बनायेर पूजे पनि हुन्छ । फट्टिकको शिवलिङ्ग सवै वर्ण (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र, आदि मानव मात्र) ले पूजेमा सवै कामना पूरा गर्छ । त्यो सवै दोषदेखि मुक्त हुनु वाञ्छनिय छ । अन्यथा दोषीले दोष दिन्छ ।

आयुष्मान् बलवान् श्रीमान् पुत्रवान् धनवान् सुखी ॥७९॥
वरमिष्टञ्च लभते लिङ्गम्पार्थिवमर्च्चयन् ॥
तस्माद्धि पार्थिवं ज्ञेयं लिङ्गं सर्व्वार्त्थकामदं ॥८०॥
निर्दोषं सुलभञ्चैव पूजयेत् सततं बुधः ॥

पार्थिव शिवलिङ्गको पूजा गर्ने शिवभक्त आयुष्मान् हुन्छ, बलवान् हन्छ श्रीमान् (राम्रो) हुन्छ, पुत्रवान् हुन्छ, धनवान् हुन्छ , सुखी हुन्छ र अभीष्ट वरदान पनि पाउँछ । तस्मात् पार्थिव लिङ्गलाई सर्वकामद (सवै प्रकारका कामना पूरा गर्ने, मागे जति वस्तु दिने) भनिन्छ । धर्म अर्थ, काम, मोक्ष चारै पुरुषार्थ पूरा गर्छ । निर्दोष छ, पार्थिव शिवलिङ्ग जत्रो जस्तो बनाये पनि कुनै दोष छैन र सर्वत्र सुलभ छ । माटो न भयेको ठाउँ छैन र बालुवा पनि माटै मानिन्छ । तसर्थ यो तत्त्व बुझेका शिवभक्तले नित्य पार्थिव पूजा गर्नु उचित छ ।

यथा यथा महालिङ्गम्पूजा श्राद्धा यथा यथा ॥८१॥
तथा तथा महत् पुण्यं विज्ञेयमनुरूपतः ॥
प्रतिमालिङ्गवेदीषु यावन्तः परमाणवः ॥८२ ॥
तावत्कल्पो महाभोगैस्तत्कर्त्तास्ते शिवे पुरे ॥८३॥

इति शिवधर्मे शिवोपनिषदिशिवगृहस्तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

ती शिवलिङ्ग तिनको पूजा र श्रद्धा भक्ति भाव जति जति ठूला हुन्छन्, उति उति ठूलो पुण्य पनि हुन्छ , यो परिमाण अनुरूप जानेर महान् पुण्यराशि कमाउने र महान् सुख भोग्ने काम सवैले गर्नु पर्छ । शिवका कैलास परिवार आदि नाना प्रकारका प्रतिमा (मानवाकार मूर्तिहरू) र पिण्डीभूत (विश्वभूगोल प्रतीक) शिवलिङ्ग एवं वेदिका मन्दिर आदिमा जति जति परमाणुहरू लागेका हुन्छन, उत्ति कल्पपर्यन्त त्यो (ती शिवालयः शिवलिङ्ग तथा शिवमूर्ति कर्ता) भक्त शिवपुरमा दिव्य महासुख भोगेर निवास गर्छ ।

यति यो शिवधर्ममा शिवोपनिषद्को शिवगृहनिर्माण भन्ने तेस्रो अध्याय पूरा भयो ।

(नरहरिकृतानुवादे शिवगृहनामा तृतीयकोध्यायः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि

शान्तिगृहाग्निकार्ये चतुर्थोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथैकस्मिन्नविच्छिन्नं पुरतः शान्तिमण्डपं ॥
पूर्व्वापराष्टहस्तंस्याद् द्वादशोत्तर दक्षिणे ॥८३॥
तद्द्वारभित्तिसम्बन्धं कपित्थकसमावृतं ॥
पट्टद्वयं भवेत् स्थाप्यं श्रुवाद्याधार हेतुना ॥८४॥
द्वारन्त्रिशाखं विज्ञेयं नवत्यङ्गुलमुच्छ्रितं ॥
तदर्द्धेन च विस्तीर्णं सकपाटं शिवालये ॥८५॥
पञ्चनवतिदीर्घेण पञ्चशाखासुशोभितं ॥
सत्कपाटद्वयोपेतं श्रीमद्द्वारञ्च मण्डपे ॥८६॥
द्वारम्पश्चान्मुखं ज्ञेयमशेषार्थम्प्रसाधकं ॥
अभावे प्राङ्मुखङ्कार्यमुदग्दक्षिणतो न च ॥८७॥
गवाक्षकद्वयङ्कार्यं सपिधानं सुशोभनं ॥
धूमनिर्ग्गमनार्थाय दक्षिणोत्तरकुड्चयोः ॥८८॥
आग्नेयभागोपरितः कार्यो जालगवाक्षकः ॥
ऊर्ध्वस्तूपिकया युक्तईषच्छिद्रप्रधानया ॥८९॥
शिवाग्निहोत्रकुण्डश्च वृत्तं हस्तप्रमाणतः ॥
चतुरस्रवेदिकाश्रीमेखलात्रय भूषितं ॥९०॥
कुड्यं द्विहस्तविस्तीर्णं पञ्चहस्तसमुच्छ्रितं ॥
शिवाग्निहोत्रशरणं कर्त्तव्यमतिशोभनं ॥९१॥
जगतीस्तम्भपट्टाद्यं समसख्यञ्च कल्पयेत् ॥
वेदयोगविनिर्म्मुक्तं तुल्यस्थानपदान्तरं ॥९२॥
ऐष्टकं कल्पयेद्यत्नाच्छिवाग्न्यायतनम्महत् ॥
चतुःप्रग्रीवकोपेतमेकप्रग्रीवकेन वा ॥९३॥
सुधाप्रलिप्तं कर्त्तव्यं पञ्चाण्डकविभूषितं ॥
शिवाग्निहोत्रशरणं चतुरण्डकसंयुतं ॥९४॥
बहिस्तदेव जगती त्रिहस्तोच्चा सुकुट्टिमा ॥
तावदेव च विस्तीर्णा मेखलादिविभूषिता ॥९५॥
कर्त्तव्या चात्र जगती जगत्याधः समन्ततः ॥
द्विहस्तमात्रविस्तीर्णा तदर्द्धार्द्धसमुच्छ्रिता ॥९६॥
अन्या वृत्ता प्रकर्त्तव्या रुद्रवेदी सुशोभना ॥
दशहस्तप्रमाणा च चतुरङ्गुलमुच्छ्रिता ॥९७॥
रुद्रमातृगणानाञ्च दिक्पतीनाञ्च सर्व्वदा ॥
सर्व्वाग्रपाकसंयुक्तन्तासु नित्यं बलिं हरेत् ॥९८॥

वेद्योन्या सर्व्वभूतानाम्बहिः कार्या द्विहस्तिका ॥
वृषस्थानञ्च कर्त्तव्यं शिवलोकनसम्मुखं ॥९९॥
अर्घार्थं सवितुर्व्योम वृषः कार्यश्च पश्चिमे ॥
व्योम्नश्चाधस्त्रिगर्भास्यात् पितृतर्पणवेदिका ॥१००॥

अव यौटैमा जुटेको अगाडी शान्तिमण्डप पूर्व-पश्चिम आठहातको, उत्तर - दक्षिण बारहातको होस् । तेसका द्वारका भित्तामा टाँसियेको कपित्थकले युक्त दुइटा पाटा पनि स्रुक् श्रुवा आदि राखनालाई बनाउनु पर्छ । द्वार पनि तीन शाखा भयेको नब्बे अङ्गुल उचो होस्, तेसको आधा ४४॥ साडे चवालिस अङ्गुल चाकलो होस्, शिवालयको ढोका यस्तो होस् । अव मण्डपको ढोका यस्तो होस् - ९५ अङ्गुल उचाई तेस्को आधा चक्लाइ, पाँच शाखाले सुशोभित, राम्रा पक्का दुइटा कवच (कपाट = खापा) भयेको धार्मिक चिन्हहरूले चिन्हित राम्रो चिरस्थायी होस् । मूल ढोका पश्चिमतिर राखेमा अशेष पुरुषार्थको साधक हुन्छ । उचित ठाउँ छैन भने पूर्वतिर गर्नु, तर उत्तर - दक्षिण तिर नगर्नु । उत्तर-दक्षिणका भित्तामा धूपादिको धुवाँ जाने ढक्कन समेत भयेका दुइटा राम्रा झ्याल राखनु । आग्नेय कोणका माथि पट्टि जालगवाक्ष (गाइआँखे झ्याल) राखनु, माथि आकाशतिर स्तुपिका (टोपी जस्तो पानी छलने, तर धुवाँ जाने साना साना छिद्र (छिँड=प्वाल) राखनु । शिवको अग्निहोत्र गर्ने शिवाग्निहोत्रकुण्ड पनि एक हात वाटूलो, एक गैरो गरी बनाउनु तेसका वरिपरि चारपाटे वेदिका, तीनवटा मेखलाले भूषित होस् । भित्तो २ हात चाक्लो ५ हात उचो होस्, यसप्रकार शिवाग्निहोत्रशरण (शिवको यज्ञशाला) बनाउनु। भूमिका थाम पेटी आदि यज्ञशाला सुहाउँदा बनाउनु । माथि भनियेका प्रमाणले तुल्य स्थानपदमा वेद र योगका विधान अनुसार अर्को शिवको अखण्डधूनि (शिवाग्न्यायतन) प्रयत्नपूर्वक ठूलो पाका इटाले बनाउनु, प्रग्रीविक (धुवाँ जाने छानाका चोसा) चार वा यौटै राखे पनि हुन्छ । चुनले लिपनु र पाँचोटा कलशले भूषित गर्नु । माथिल्ला यज्ञशालामा चार कलश राखनु । बाहिर उस्तै भूमिका ३ हात उच्च, भैंपक्का भयेको बनाउनु । माथिकै जति विस्तार र मेखला आदिले भूषित गर्नु पर्छ । यस भूमिका भन्दा तल अर्को भूमिका तेसभन्दा आधाको आधा उचा, २ हात चाक्लो होस् । अर्को राम्रो रुद्रवेदी वाटुलो बनाउनु, त्यो ४ अङ्गुल उच्च, दशहात लामु चाक्लो होस् । उस्तै रुद्रमातृगणको र दिक्पालहरूका वेदिका बनाउनु र तिनमा नित्य बलि दिनु । सवै सात्विक पाक भोजनको अग्रभाग भोग लाउनु पर्छ, जीवहिंसाको बलि होइन । शिवका घरमा हिंसा कतै छैन । बाहिर सवै भूत प्राणीहरूलाई बलि (त्यै सात्विक पाकाग्रभागको भोग लाउने) अर्को वेदी बनाउनु पर्छ, त्यो २ हातको होस, २ लामु, २ हात चाक्लो । शिवका वाहन वसाहाको स्थान शिवालयका पश्चिम ढोकामा शिवले वाहनलाई देखने, वाहनले शिवलाई टहटिंल्ल देख्ने गरी बनाउनु पर्छ र सम्मुख फर्कायेर थापना गर्नु पर्छ । सूर्यलाई अर्घ दिने आकाशको अवकाश पूर्वतिर राखनु पर्छ । तेस मुनि दक्षिणतिर पितृतर्पण गर्ने पितृवेदिका त्रिगर्भ (३ खुट्किला भयेको) बनाउनु पर्छ ।

प्राकारान्तर्बहिः कार्यं श्रीमत्गोपुरभूंषितं ॥
पुष्पारामं जलोपेतं प्राकारान्तश्च कारयेत् ॥१०२॥

पर्खालका बाहिर भित्र दुवैतिर शिवधर्मानुसार सिंगारियेको गोपुर (मूलढोका) बनाउनु पर्खालभित्र पानी भयेको राम्रो फुलवारी बनाउनु, वृक्ष पुष्प, लतापुष्पादि लाउनु ।

मृद्दारुजन्तृणच्छन्नं प्रकुर्व्वीत शिवालयं ॥
भूमिकाद्वयसंयुक्तमुत्क्षिप्य कल्पयेद् बुधः ॥१०३॥
शिवदक्षिणतः कार्यं तद्भक्ताभ्यागतालयं ॥
शयासनसमायुक्तं वास्तुविद्याविनिर्मितं ॥१०४॥

यथाशक्ति यथारुचि माटो दार आदि लायेर शिवालय बनाउनु र खरको छानु हाल्नु । दुइटा भूमिकाले युक्त गरेर अलि माथि उठायेर उच्च बनाउनु यो कुरा बुझेर गर्नु । शिवका दक्षिणतिर शिवका भक्त साधु सन्त अतिथि अभ्यागतादि वस्ने धर्मशाला पनि वास्तुविद्या अनुसार बनायेर शय्या, आसन आदि सवै व्यवस्था पूरा गर्नु, कुनै आवश्यक वस्तु कतै खोजनु नपरोस् ।

ध्वजसिंहवृषगजाश्चत्वारः शोभनाः स्मृताः ॥
धूमश्च गर्द्दभो ध्वांक्षश्चत्वारश्चार्थनाशकाः ॥१०५॥
गृहस्यायामविस्तारं कृत्वा त्रिगुणमादितः॥
अष्टभिः शोधयेदापैः शेषञ्च गृहमादिशेत् ॥१०६॥
इति शान्तिगृहं कृत्वा रुद्राग्निं यः प्रतर्प्पयेत् ॥
अप्येकदिवसं कृत्वा तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥१०७॥
कलत्रपुत्रमित्राद्यैः सद्भृत्यपरिवारितः ॥
कुलैकविंशदुत्तार्य्य शिवलोकमवाप्नुयात् ॥१०८॥
नीलोत्पलदलश्यामाः पीनवृत्तपयोधराः ॥
हेमवर्ण्णाः स्त्रियश्चान्याः सुन्दर्यः प्रियदर्शनाः ॥१०९॥
ताभिः सार्द्धम्महाभोगैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
इच्छया क्रीडते तावद् यावदाभूतसम्प्लवं ॥११०॥
ततः कल्पाग्निना सर्व्वं दह्यमानं सुविह्वलं ॥
दृष्ट्वा विरज्यते भूयो भवभोगान्महार्णवात् ॥१११॥
ततः सम्पृच्छते रुद्रांस्तत्रस्थज्ञानपारगान् ॥
तेभ्यः प्राप्य शिवज्ञानं शान्तिं न्निर्व्वाणमाप्नुयात् ॥११२॥
अविरक्तश्च भोगेभ्यः सप्तजन्मानि जायते ॥
पृथिव्याधिपतिः श्रीमानिच्छया वा द्विजोत्तमः ॥११३॥
सप्तमाज्जन्मनश्चान्ते शिवज्ञानमवाप्नुयात् ॥
ज्ञानाद् विरक्तः संसारे शुद्धः स्वात्मनि तिष्ठति ॥११४॥
इत्येतदखिलं कार्यं फलमुक्तं समासतः ॥
व्यासतश्च पुनर्ब्रूमः प्रत्येकं द्रव्यजं फलम् ॥११५॥

ध्वज, सिंह, वृष, गज, ई चार शुभ हुन् र धुवाँ, गधा, काग, कुकुर, ई अर्थनाशक हुन् । घ जति हातको लामु चाक्लो छ, तेसलाई ३ ले गुनेर आदि देखि ८ ले शोध्नु (भाग दिनु) शेषला घर बनाउने आदेश दिनु । यसरी शान्तिगृह गरेर जो रुद्राग्निको तर्पण गर्छ, तेसको एक दिनको मात्र पनि पुण्य फल सुन । स्वास्नी, छोरा, छोरी, सेवक, इष्टमित्र, परिवार बन्धुवर्ग सहित २ कुल तारेर शिवलोक पाउँछ । सर्वगुण सम्पन्न स्वास्नीहरूका साथमा सार्वकामिक दिव्य विमा (मनले जे चितायो त्यो दिने, जता भन्यो उतै जाने र जता भन्यो उतै रोकिने मनचित

विमान) मा इच्छानुसार शिवलोकमा तव सम्म सुख भोग्छ,जवसम्म प्रलय हुँदैन । प्रलयका कालागिनले सारा संसार कल्पेर पोलियेको र स्वाहा क्षय भयेको र भोगीहरूको दुर्गति भयेको देखे पछि संसारका विषयभोगवाट वैराग्य हुन्छ र शिवलोकमा रुद्रादि शिवज्ञानमा पारङ्गत भयेकालाई सोधेर तिनवाट शिवज्ञान पायेर परम निर्वाण शान्ति पाउँछ । तै पनि भोगवाट विरक्त भयेको रहेन छ भने पुनश्च ७ जन्म लिन्छ र पृथ्वीमा चक्रवर्ती हुन्छ वा धुरन्धर विद्वान् हुन्छ । त्यो उसको इच्छा सातौं जन्मपछि शिवज्ञान पाउँछ र ज्ञानले संसारवाट विरक्त हुन्छ, अनि शुद्ध भयेर स्वात्माराम हुन्छ (नहि स्वात्मारामं विषय मृगतृष्णा भ्रमयति) । यति यो संक्षेपमा शिवालयादिको सकल फल भनियो, पुनश्च प्रत्येक वस्तुको पृथक् २ फलादेश व्यास (विस्तारले) गर्छौं:–

सद्गन्धगुटिकामेकां लोकां प्राण्यङ्गवर्ज्जितां ॥
कर्प्पासास्थिप्रमाणाञ्च हुत्वाग्नौ श्रृणु यत् फलं ॥११६॥
यावत्सगन्धगुटिकां शिवाग्नौ संख्यया हुतां ॥
तावत्कोट्यश्च वर्षाणां भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥११७॥
एकाङ्गुलप्रमाणेन हुत्वाग्नौ चन्दनाहुतिं ॥
वर्षकोटिद्वयं भोगैर्द्दिव्यैः शिवपुरं वसेत् ॥११८॥
यावत्केशरसंख्यानं कुङ्कुमस्यानले हुतं ॥
तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥११९॥
नागकेशरपुष्पन्तु कुङ्कुमार्द्धेन कीर्त्तितं ॥
यत्फलं चन्दनस्योक्तमुशीरस्य तदर्द्धतः ॥१२०॥

चन्दन आदि सुगन्धको यौटा गुटिका प्राणिहरूका अङ्गले वर्जित भयेको कपासका गेडाजत्रो शिवाग्निमा होमेको फल सुन, त्यो गुटिका जति संख्यामा होम्छ तेत्ति कोटि वर्ष शिवपुरमा सुख भोग्छ । चन्दनको १ अङ्गुल टुक्रा होमेमा २ कोटि वर्ष सम्म शिवपुरमा दिव्य भोग भोग्छ । कुङ्कुमका जति केसरा होम्छ, तेत्ति हजार युगसम्म शिवलोकमा महिमा पाउँछ । नागकेशरका फुल होमेको फल कुङ्कुमको आधा हुन्छ । उशीर होमेको फल चन्दनको आधा हुन्छ ।

यत् पुण्यं पूपभक्ष्यान्नदधिक्षीरघृतादिभिः ॥
पुण्यं लिङ्गार्चने प्रोक्तं तद्धोमस्य दशाधिकं ॥१२१॥
हुत्वाग्नौ समिधस्तिस्रः शिवोमास्कन्दनामभिः ॥
पश्चाद् दद्यात् तिलान्नानि होमयीत यथाक्रमं ॥१२२॥
पलाशाङ्कुरजारिष्टाः पलाश्यः समिधः शुभाः ॥
पृषदाज्यप्लुतं हुत्वा श्रृणुयत् फलमाप्नुयात् ॥१२३॥
पलाशाङ्कुरसंख्यानां यावदग्नौ हुतं भवेत् ॥
तावत्कल्पान् महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥१२४॥
तल्लक्षमध्यं सम्भूतं हुत्वाग्नौ समिधः शुभाः ॥
कल्पार्द्धसम्मितङ्कालं भोगान् भुङ्क्ते शिव पुरे ॥१२५॥
समिधां यत्फलं ज्ञेयमब्दानाम्पञ्चलक्षकं ॥
शम्यर्द्धफलवच्छेषाः समिधः क्षीरवृक्षजाः ॥१२६॥

तिलसंख्या तिलोहुत्यामाज्याका यावती भवेत् ॥
तावत्स वर्ष लक्षांस्तु भोगान् भुङ्क्ते शिवेपुरे ॥१२७॥
यावत्स्युरौषधीराज्ञास्तिलतुल्यफलम्भःवेत् ॥
इतरेभ्यस्तिलेभ्यश्च कृष्णानां द्विगुणं फलं ॥१२८॥
लाजाक्षताः सगोधूमा वर्षलक्षफलप्रदाः ॥
दशसाहस्रिकाज्ञेयाः शेषाः स्युर्ब्बीजजातयः ॥१२९॥

जो पुण्य पुवा आदि भक्ष्य अन्न दहि खीर दुद घिउ आदिले शिवलिङ्गको पूजा गर्दा हुन्छ, ती वस्तु शिवाग्निमा होम्दा तेसको दशगुणा फल हुन्छ। शिव उमा स्कन्दको नाम लियेर ३ समिधा शिवाग्निमा हवन गरेर पछिवाट यथाक्रम तिलान्न दान गरोस् र होम गरोस्। पलाशका आँकुरा र रीठाका आँकुरा अनि पलाशका समिधा शुभ छन्। पृषदाज्य (कपिला गाइको घिउ) ले चरु समिधा मुछेर होम्यो भने कस्तो फल पाइन्छ सुन, पलाशका आँकुराको जति संख्या होम गरिन्छ, तेत्ति संख्या कल्प सम्म शिवलोकमा महासुख भोग्छ। अरु शुभ समिधा होमेर तेसको आधा फल पाइन्छ र आधा कल्प सम्म शिवपुरमा दिव्य सुख भोग्छ। समिधाको १ को ५ लाख वर्ष शिवलोकवास फल हुन्छ। शेष सवै दुद आउने रुखका समिधा होमेको फल समीका समिधा भनदा आधा फल छ। तिलका आहुतिमा तिलको जति संख्या छ र घिउका जति परमाणु छन् तेति लाख वर्षसम्म त्यो होता शिवपुरका सुख भोग्छ। अरु समस्त शुभ वनौषधिहरूको होमफल पनि तिलकै तुल्य हुन्छ। अरु तिलभन्दा पनि काला तिलको फल दुगुना छ। लाजा (भुटेका धान र खट्टे) अक्षता (अखण्डित चामल) गहुँ जौ को होम गर्दा एक गेडाको एक लाख वर्ष शिवपुरीं निवासको फल हुन्छ, अरु शेष सवै अन्न औषधिका बीजको होम गर्दा १ गेडाको १० हज्जार वर्ष शिवपुर वास फल हुन्छ।

पालाशेन्धनजे वन्हैं होमे स्याद् द्विगुणं फलं ॥
क्षीरवृक्षसमिद्धेऽग्नौ फलं सार्द्धाधिकं भवेत् ॥१३०॥
असमिद्धे सधूमे च होमकर्म्म निरर्थकं ॥
अन्धश्च यजमानः स्याद् दारिद्रोपहतस्तथा ॥१३१॥
न च कण्टकिभिर्वृक्षैरग्निं प्रज्वाल्य होमयेत् ॥
शुष्कैर्न्नवैः प्रशस्तैश्च काष्ठैरग्निं समिन्धयेत् ॥१३२॥
एवमाज्याहुतिं कृत्वा शिवलोकमवाप्नुयात् ॥
तत्र कल्पशतम्भोगान् भुङ्क्ते होता यथेप्सितान् ॥१३३॥

पलाशका समिधाले प्रज्वलित अग्निमा होमेमा दुगुना फल हुन्छ। दुद आउने वृक्षका समिधाले दन्केका अग्निमा होम्दा डेड गुणा अधिक फल हुन्छ। नवलेका र धुवाँ मात्र निस्केका कुण्डमा होम गर्नु निरर्थक छ। यजमान पनि अन्धा र दरिद्र हुन्छ। काँडा भएका दाउरा वालेर होम गर्नु पनि निरर्थक र अनिष्टकारक छ। तसर्थ राम्ररी सुकेका नौला (न मकायेका) माथि विहित प्रशस्त (यज्ञमा प्रशंसा गरियेका) समिधाले शिवाग्नि समिद्ध गरेर होम गर्नु एवं आज्याहुति घिउको आहुति) तथा पूर्णाहुति गर्ने शिवलोकमा जान्छ। शिवपुरमा शय कल्पसम्म यथेच्छ दिव्य सुख भोग्छ।

श्रुवैकाहुतमात्रेण घृतस्यापूरितेन च ॥
याहुतिर्द्दीयते वन्हौ सा पूर्णाहुतिरुच्यते ॥१३४॥

एकां पूर्णाहुतिं हुत्वा शिवेन शिवभावितः ॥
सर्व्वकाममवाप्नोति शिवलोकव्यवस्थितः ॥१३५॥
अशेषकुलजैः सार्द्धं सद्भृत्यपरिवारितः॥
आभूत संप्लवं यावद् भोगान् भुङ्क्तेयथेप्सितान् ॥१३६॥
ततश्च प्रलये प्राप्ते सम्प्राप्य ज्ञानमुत्तमं ॥
प्रसादादीश्वरस्यैव मुच्यते भवसागरात् ॥१३७॥

घिउले भरियेका एक श्रुवाको नाम पूर्णाहुति हो र त्यो अग्निमा विधिवत् शिवले शिवभावित भैकन त्यो एक पूर्णाहुति होमने होता शिवलोकमा गयेर दिव्य सुख भोग्छ । समस्त कामना पूरा हुन्छन् । आफ्ना कुलका अशेष जना सहित सेवक साथी परिवारयुक्त प्रलय पर्यन्त शिव पुरका दिव्य महा भोग भोगेर प्रलयमा उत्तम त्यो शिवज्ञान प्राप्त गरेर शिवका प्रसाद (प्रसन्नताले) नै भवसागरवाट मुक्त हुन्छ ।

शिवपूर्णाहुतिं वन्हौ पतन्तीं यः प्रपश्यति ॥
सोऽपि पापैर्न्नरः सर्व्वैर्म्मुक्तः शिवपुरं व्रजेत् ॥१३८॥
शिवाग्निधूमसंस्पृष्टा जीवाः सर्व्वे चराचराः ॥
तेऽपि पापैर्व्विनिर्म्मुक्ताः स्वर्ग्गं यान्ति न संशयः ॥१३९॥

उक्त शिवपूर्णाहुतिलाई शिवाग्निमा परीरहेको जस्ले श्रद्धा भक्ति साथ देख्छ त्यो मानिस पनि सवै पापवाट मुक्त भयेर शिवपुर जान्छ एवं शिवाग्निका धुवाँले छोयेका सवै चराचर (स्थावरजङ्गम) पनि सर्वपापविमुक्त भयेर स्वर्ग जान्छन्, यसमा संशय छैन ।

शिवयज्ञमहावेद्यां जायन्ते ये वसन्ति वा ॥
तेऽपियान्ति शिवस्थानं जीवाः स्थावरजङ्गमाः ॥१४०॥
पूर्णाहुतिं घृताभावे क्षीरन्तैलेनकल्पयेत् ॥
होमयेदतसीतैलं तिलतैलंविनानरः ॥१४१॥
सर्षपेङ्गुदशोकाम्राकरञ्जमधुकाक्षरं ॥
प्रियङ्गुबिल्वप्रियाल नारिकेलसमुद्भवं ॥१४२॥
इत्येवमादिकं तैलमाज्याभावे प्रकल्पयेत् ॥
दूर्व्वया बिल्वपत्रैर्वा समिधः सम्प्रकीर्त्तिताः ॥१४३॥
अन्नार्थं होमयेत् क्षीरंदधि मूलं फलानि च ॥
तिलार्थं तण्डुलैः कुर्याद्दर्भार्थं हरितैस्तृणैः ॥१४४॥
परिधीनामभावेन शरैर्व्वंशै श्च कल्पयेत् ॥
इन्धनानामभावेन दीपयेत् तृणगोमयैः ॥१४५॥
गोमयाग्नेर भावेन महत्यम्भसि होमयेत् ॥
अपामसम्भवे होमं भूमिभागे मनोरमे ॥१४६॥
विप्रस्य दक्षिणे पाणौ, अश्वत्थे तदभावतः ॥
छागस्य दक्षिणे कर्णे कुशमूले च होमयेत् ॥१४७॥
स्वात्माग्नौ होमयेत् प्राज्ञः सर्व्वाग्निनामसम्भवे ॥
अभावे तु त्यजेत् कर्म्म कर्म्मयोगीविधौ स्थितः ॥१४८॥

आपत्कालेऽपि यः कुर्याच्छिवाग्नैर्म्मानसार्च्चनं ॥
स मोहकञ्चुकं त्यक्त्वा परां शान्तिमवाप्नुयात् ॥१४९
प्राणाग्निहोत्रं जुह्वति परमं शिवयोगिनः ॥
बाह्यकर्म्मविनिर्म्मुक्ता ज्ञानध्यानसमावृताः ॥१५०॥

इति शिवोपनिषदि शान्तिगृहाग्निकार्येचतुर्थोऽध्याय : ॥४॥

शिवयज्ञका महावेदीमा जो जन्मन्छन् र वस्छन्, ती सवै स्थावरजङ्गम जीवजन्तु पनि शिवलोकमा जान्छन् । पूर्णाहुति घिउका अभावमा दुदले वा तिलका तेलले गरोस् । तिलको तेल न पाये अलसीको तेल होमोस् । सर्स्युं, चिउरी, अशोक, आँप, करञ्ज, महुवा, प्रियङ्गु, बेल, प्रियाल, नरिवल आदि पवित्र वनस्पतिको तेल घिउका अभावमा प्रतिनिधि गरोस् । समिधाका अभावमा सुको दुवो, बेलपत्रले होमोस् । अन्नका अभावमा दुध, दहि कन्द, मूल, फल होमोस्। तिलका अभावमा चामलले, कुशको हरिया तृणले परिधिको, नर्कट, निगाला, बाँसले समिधाको तृण गोइठा आदिले अग्नि दन्कावोस्, गोइठा पनि न पाये अगाध (गैरा) जलमा होमोस् । जल न पाये चोखा ठाउँमा होमोस् । चोखो भूमि न पाये चोखा विप्रका दाँञा हातमा होमोस् । त्यो न पाये वर पिपलका मूलमा होमोस् । त्यो न पाये वोकाका दाँञा कानमा होमोस् । त्यो न पाये कुशका मूलमा होमोस् । त्यो न पायेर् कुनै अग्नि न पाये प्राज्ञ स्वात्माग्नि (आफ्नै मुखमा) होमोस् । ती कुनै साधन फेला पर्देनन भने बाह्यका कर्म त्यागोस् र आध्यात्मिक य गरोस्, योगयज्ञ गरोस् । कर्मयोगविधिले मानस याग गरोस् । आपत्कालमा पनि शिवाग्निक मानस पूजा अर्चा जो गर्छ, त्यो मोहको काँचुली छोडेर परम शिवशान्ति पाउँछ । तेसै शिवयोगीहरू प्राणका अग्निमा समस्त पाप तापको हवन गर्छन् । प्राणाग्निहोत्र सवैभन्दा राम्र हो ।

बाह्य (बोक्रे) सांसारिक कामदेखि विमुक्त भयेर ज्ञानध्यानले युक्त योगीहरू परम शिवपद प्रा गर्छन् । प्राणायामसमं नास्ति योगिनां पापशोधनम् ।

यति यो शिवोपनिषद्मा शान्तिगृह अग्निकर्मको चौथो अध्याय सिद्धियो ॥

(नरहरिकृतानुवादे शान्तिगृहाग्निश्चतुर्थोऽगात्)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि शिवभस्मनाम

पञ्चमाध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथाग्नेयमहास्नानमलक्ष्मीमलनाशनं ॥
सर्व्व पाप हरन्दिव्यं तपः श्रीकीर्त्तिवर्द्धनं ॥१५१
अग्निरूपेण रुद्रेण स्वतेजः परमम्बलं ॥
भूतिरूपं समुद्‌गीर्णं विशुद्धं दुरितापहं ॥१५२॥
यक्षरक्षः पिशाचानां ध्वंसनंमन्त्रसंस्कृतं ॥
रक्षार्त्थं बालरूपाणां सूतिकायां गृहेषु च ॥१५३॥

अब आग्नेय (अग्निमय) महास्नान (सवभन्दा ठूलो स्नान) अलक्ष्मी (अलच्छिन) को मल नास्ने, सवै पाप हर्ने, दिव्य (अलौकिक) तपस्या श्री (शोभा) कीर्ति आदि बढाउने भनिन्छ: अग्निरूपी रुद्र (शिव) ले आफ्नु तेज परम बल भूतिरूप (विभूति भस्म) मा उद्‌गारवाट प्रकट गर्नु भयेको छ रं विशुद्ध पवित्र छ, सवैप्रकारका दोष दुर्गुण पातक नष्ट गर्छ। यक्ष राक्षस पिशाच डंकिनी बोक्सीनी भूत, प्रेत वेताल आदिको ध्वंस गर्छ। शिवमन्त्रले संस्कार गरियेको छ र बालरूपी (शिशुरूपी) सवै प्राणीहरूको सूतिकागृहमा, घरमा तथा घरदेखि बाहिर सर्वत्र रक्षार्थ दयामय भगवान् शिवले दियेको छ।

यश्च भुङ्क्ते द्विजः कृत्वा भस्मना परिधित्रयं ॥
अपि शूद्रस्य पङ्क्तिस्थःपङ्क्तिदोषैर्न्न लिप्यते ॥१५४॥
आहारमर्द्ध भुक्तस्य कीटकेशादिदूषितं ॥
तावन्मात्रं समुद्धृत्य भूतिस्पृष्टं विशुध्द्यति ॥१५५॥

जो द्विज (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य) शूद्रका पंक्तिमा वसेर पनि भस्मले ३ रेखा वरिपरि पारेर खान्छ, त्यो पंक्तिदोष (छोइछाइ) ले दूषित हुन्न, तथा आहार (भोजन) पनि आधा खाइ सकेको भये पनि किरा कमिला केश आइ परे भने तेत्ति झिकेर पर सारी अरुमा विभूति छर्दिने हो भने अशुद्ध हुन्न र शुद्धै ठहर्छ, खानु हुन्छ।

आग्नेय स्नान

अरण्यगोमयकृतं कारीषं वा प्रशस्यते ॥
शर्करा पांसुनिर्मुक्तमभावे काष्ठभस्मना ॥ १५६ ॥
स्वगृहाश्रमचुल्लीभ्यः कुलालापाकभस्मना ॥
गोवाटेषु च दग्धेषु, इष्टकानिचयेषु च ॥ १५७ ॥
सर्व्वत्र विद्यते भस्मादुःखोपार्ज्जनरक्षणं ॥
शंखकुन्देन्दुवर्णाभमादेयञ्जन्तुवर्ज्जितं ॥ १५८ ॥
भस्मानीय प्रयत्नेन संरक्षेद्यत्नवांस्तथा ॥
मार्ज्जारमूषिकाद्यैश्च नोपहन्येत तद्यथा ॥ १५९ ॥

पञ्चदोषविनिर्म्मुक्तं गुणपञ्चकसंयुतं ॥
शिवैकादशिकाञ्जप्त्वा शिवभस्म प्रकीर्त्तितं ॥ १६० ॥
जातिकारुकवाक्कायस्थान दुष्टञ्च पञ्चमं ॥
पापघ्नं शङ्करं रक्षां पवित्रं योगदङ्गुणाः ॥ १६१ ॥
शिवव्रतस्य शान्तस्य भाषकत्वाच्छुभस्य च ॥
भक्षणात् सर्व्वपापानां भस्मेति परिकीर्त्तितं ॥ १६२ ॥
भस्मस्नानं शिवस्नानं वारुणादधिकं स्मृतं ॥
जन्तुशैवालनिर्म्मुक्तमाग्नेयम्पङ्कवर्ज्जितं ॥ १६३ ॥
अपवित्रं भवेत्तोयं निशि पुर्व्वमनाहृतं ॥
नदीतडागवापीषु गिरिप्रस्रवणेषु च ॥ १६४ ॥
स्नानं साधारणं प्रोक्तं वारुणं सर्व्वदेहिनां ॥
असाधारणमेवोक्तं भस्मस्नानन्द्विजन्मनां ॥१६५ ॥
त्रिष्कालं वारुणं स्नानमनारोग्यम्प्रजायते ॥
आग्नेयं रोगशमनमेतस्मात् सार्व्वकामिकं ॥ १६६ ॥
सन्ध्यात्रयार्द्धरात्रेच भुक्त्वा चान्नं विरेचने ॥
शिवयोग्याचरेत् स्नानमुच्चारादिक्रियासु च ॥ १६७ ॥

शिवभस्म वनका गोइठा टिपेर पोलेको सवभन्दा चोखो हुन्छ । घरमा वा गोठमा सुकाये राखेका गोइठाको पनि प्रशंसनीय हुन्छ । तर ढुङ्गा माटो, बालुवा आदि टाँसियेको नहोस् हेर टाँसियेको भए फालेर शुद्ध गोवर मात्र पोलेर बनाउनु पर्छ । गोइठा न पाये काठ दाउराक भस्म लिनु पर्छ । आफ्ना मन्दिर मठका यज्ञशाला धूनि र घरका चुलाको भस्म पनि हुन्छ । कुमालले हाँडी पकायेका ठाउँको भस्म पंनि चोखै हुन्छ । मानिस सुँगुर कुकुर कुखुरा आदिक दोष न भयेको शुद्ध गाइ हिंडने गोहोड (गोठवाट जाने वनवाट आउने गाइका वाटामा आगो लागेर आफै वलेको भस्म पनि चोखो हुन्छ । इटा पोलेको इटका भट्टाको भस्म पनि ग्राह्य छ । वनमा वा कुनै सुकेका रुखमा डडेलो लागेर भयेको भस्म र यस्तै अरु चोखो भस् शिव भस्मलाइ लिनु हुन्छ । भस्म सर्वत्र छ र किन्नु पनि पर्दैन कमाउने दुःख र सुरक्षा ग दुःख पनि छैन । केवल शुद्ध ठाउँवाट शुद्ध रूपले शुद्ध भस्म ल्यायेर शुद्ध ठाउँमा राखेर मुस विरालाको मात्र ध्यान राखनु पर्छ । अरु विशेष प्रपञ्च क्यै छैन । ल्याउँदा यत्ति ध्यान राख पर्छ । शंख कुन्द इन्दु (चन्द्रमा) का जस्तो सेतो वर्ण होस् र जीव जन्तु न रहुन् । यत्ति प्रयत गरेर त्यो भस्म ल्यायेर यत्नवान् शिवभक्त मानवले संरक्षण गरोस् । जसले गर्दा मार्जा (मञ्जार विरालो) मूसा किरा कमिला धमिरा आदिले दूषित गर्न न पाउन् । सर्वदा सर्वथा शुद्ध रहोस् । शिवभस्म पञ्च दोषहरू देखि मुक्त हुन्छ र पञ्च गुणहरूले युक्त हुन्छ । शिवको नाम (मन्त्र) एघार (रुद्रसंख्या) वाट जपेर ल्याउनु पर्छ र उसैगरी जपेर लाउनु पर्छ, यो शिवभस्म हुन्छ । जाति १, कारुक २, वाक् ३, काप ४, स्थान ५, (भस्म बनाउने कुकाठ आदिको जातै दूषित छ र भस्म पनि हानिकारक हुन्छ भने भस्म बनाउने शिल्पीको कुनै दोष छ भने र कतैवाट भस्म वा भस्म गर्ने गोइठा काठ आदि वस्तु ल्याउँदा कसैले विरोध गर्छ र अपशब्द गाली दिन्छ भने ३ भस्मको काय नै राम्रो शुद्ध शुभ्र छैन र कालो नीलो पहेँलो वा विवर्ण छ र राम्ररी शुद्ध भस्म बनेकै छैन भने ४ अथवा भस्म भयेको ठाउँ फोहोर छ भने ५ (यति ५

कारणले भस्म) दूषित हुन्छ। ती दोषदेखि रहित हुनु अनिवार्य छ। उस्तै भस्म पञ्चगुणयुक्त हुन्छः– पापघ्न १, शङ्कर २, रक्षा ३, पवित्र ४, योगद ५ (भस्मधारण वा भस्मोद्धुलन गर्दा अथवा भस्मशैय्या आदि गर्दा जन्मजन्मान्तरका सवै पापको नाश हुन्छ १, शम् कल्याण सुख हुन्छ २, रक्षा हुन्छ। पाप रोगादि र भूत प्रेत आदि सवै भयवाट रक्षा हुन्छ ३, पवित्र छ। पानी भन्दा तथा पवित्र पार्ने सवै वस्तु भन्दा पावन छ ४, अनि योगद योग दिने योगको सिद्धि दिने छ ५, यति पञ्च गुणले युक्त भस्म शिवभस्म हो र प्रशान्त शिवको शुभ पवित्र व्रतको भाषक (भन्ने) हुनाले, आगामी १, सञ्चित २, क्रियमाण ३ आदि सवै प्रकारका पातकको भक्षण (नाश स्वाहा) गर्ने हुनाले मर्मज्ञहरूले, भस्मतत्त्वज्ञहरूले भस्मलाई भस्म भनेका छन्। भस्मले स्नान गर्नु भनेको शिवस्नान, शिवको स्नान हो र वारुण स्नान (वरुणको पानीको स्नान) भन्दा अधिक पवित्र छ पानीमा नाना जीव जन्तु हिलो मैलो काइ फोहोर हुन्छ, तर भस्ममा त्यो केही हुन्न। अग्नि जस्तो पवित्र छ, उस्तै आग्नेय भस्म पनि पवित्र छ, दोषमुक्त छ। पङ्क (हिलो मैलो र पाप) न भयेको भस्म पानी भन्दा धेरै पवित्र छ। हिजो भरेको, राती वासी रहेको वा अरु कुनै ग्रहण आदि दोषले पानी दूषित हुन्छ। नदी, पोखरी, वापी, कूप, पर्वतका छहरा आदि सर्वत्र दुर्लभ पनि छन् र त्यो वारुण स्नान पनि उक्त दोषले गर्दा सवै प्राणीको साधारण छ। किन्तु शिवभस्मस्नान मानव मात्रका लागि असाधारण र विशिष्ट पवित्रतम छ। पानीले सर्वत्र सवैले त्रिकाल स्नान गर्ने हो भने नाना रोग पनि हुन सक्छन्। तर आग्नेय शिवभस्मको स्नान रोग पाप सवैको नाश गर्छ। समग्र कामनासिद्ध गर्छ र जति पटक स्नान गरे पनि हानि हुन्न लाभमात्र हुन्छ। प्रातः मध्यान्ह, सायं, आधा रात्रिमा, खायेर पनि, मल,मूत्र त्यागेर पनि जुनसुकै काम गरेर पनि स्नान गर्दा लाभ छ, हानि कुनै छैन। तसर्थ शिवयोगीले विशेष गरेर शिवभस्म स्नान सदा गर्नु पर्छ। शिवको सवभन्दा ठूलो तिलक, प्रसाद, वरदान नै विभूति (भस्म) हो। तसर्थ भस्मस्नान अरु स्नानभन्दा पावन छ र कल्याणकारी छ।

भस्मास्तृते महीभागे समे जन्तुविवर्ज्जिते ॥
ध्यायमानः शिवं योगी रजन्यर्द्धशयी भवेत् ॥१६८॥
एकरात्रोषितस्यापि या गतिर्भस्म शायिनः ॥
न सा शक्या गृहस्थेन प्राप्तुं यज्ञशतैरपि ॥१६९॥

भस्म टम्म ओछ्यायेका महीभाग (स्थण्डिल थला) मा सम्म तथा किरा कमिला आदि जीव जन्तु न भयेका भस्मासनमा शान्तिपूर्वक शिवको ध्यान गर्दै योगीले रात्रिका मध्यस्थ दुइ प्रहरमात्र सुत्नु पर्छ। यसरी एक रात्री मात्र भस्मशायी भयेर विताउने योगीको जुन उत्तम गति हुन्छ , त्यो गति गृहस्थले शयकडौं यज्ञ गरेर पनि पाउँन सक्तैन। तसर्थ -

गृहस्थस्यायुषाकारैः स्नानं कुर्यात् त्रिपुण्ड्रकैः ॥
यतिः सर्व्वाङ्गिकं स्नानमापादतलमस्तकात् ॥१७०॥
शिवभक्तिस्त्रिधा बन्द्यो भस्मस्नानफलं लभेत् ॥
हृदि मूर्ध्नि ललाटे च शूद्रः शिवगृहाश्रमी ॥१७१॥
गणप्रव्रजिता शान्ता भूतिमालभ्य पञ्चधा ॥
शिरोललाटहृद्बाह्वोर्भस्मस्नानफलं लभेत् ॥१७२॥

त्र्यायुषं जमदग्ने भन्ने वैदिक मन्त्रले त्रिपुण्डधारण गर्ने स्नान गृहस्थ नर नारी गरोस्। यति (योगी) शिरदेखि पाउसम्म सर्वाङ्गमा शिवभस्मले स्नान गरोस् (नित्य निरन्तर अहोरात्र सर्वाङ्ग

भस्मोद्धूलन गरोस्) । शिवभक्त शिव गृहस्थाश्रमी शूद्र पनि हृदय ललाट र मूर्धा (मस्तक) मा ठाउँमा भस्म त्रिधा धारण गर्छ भने सवैको वन्दनीय हुन्छ । भस्मस्नानको फल पाउँछ । ए गणप्रव्रजिता (सामूहिक रूपेणा वा एकाकनी पनि विधवा ब्रह्मचारिणी आदि नारी पनि) शान्त दान्त भयेर पञ्चधा (शिर १, ललाट २, हृदय ३ दुबै बाहुली ५ मा विभूति धारण गरे शिवभस्मस्नानको फल पाउछिन् ।

संवत्सरन्तदर्द्धं वा चतुर्द्दश्यष्टमीषु च ॥
यः कुर्याद् भस्मना स्नानं तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥१७३॥
शिवभस्मनि यावन्तः समेताः परमाणवः ॥
तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१७४॥
एकविंशकुलोपेतः पत्नीपुत्रादिसंयुतः ॥
मित्रस्वजनभृत्यैश्च समस्तैः परिवारितः ॥१७५॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगानिच्छया सार्व्वकामिकान् ॥
ज्ञानयोगं समासाद्य प्रलये मुक्तिमाप्नुयात् ॥१७६॥

माथि भने भैँ एक वर्ष पूरा वा आधा ६ मास मात्र पनि जस्ले भस्मधारण गर्छ वा चतुर्दशी अष्टमीहरूमा मात्र पनि भस्मधारण गर्छ भने र भस्मस्नान गर्छ भने तेसको पुण्य फल कस्तो हुन्छ सुन (भनेर भगवान् महाकाल कृष्णात्रेयलाई भन्नुहुन्छ) तेस शिवभस्ममा जति परमाणु जुटेका छन्, तेत्ति हजार वर्ष सम्म शिवलोकमा महिमाशाली भयेर, आफ्ना, मावली, ससुराली आदिका २१ कुल (पिडी) समेत, पत्नी, पुत्र आदि परिवारले युक्त भैकन इष्ट मित्र, सेवक संगी साथी सहित भयेर शिवलोकमा इच्छानुसार सवै प्रकारका महान् सार्वकामिक दिव्य सुख भोगे अन्तमा शिवज्ञान पायेर प्रलयमा मुक्ति (शिवसायुज्य मोक्ष) पनि पाउँछ ।

भस्म भस्मान्तिकं येन गृहीतन्नैष्ठिकं व्रतं ॥
अनेनैव स देहेन रुद्रश्च क्रमते क्षितौ ॥१७७॥
भस्मस्नानरतं शान्तं ये नमन्ति दिने दिने ॥
ते सर्व्वपापनिर्मुक्ता नरा यान्ति शिवम्पुरं ॥१७८॥
इत्येतत् परमं स्नानमाग्नेयं शिवनिर्म्मितं ॥
त्रिसन्ध्यमाचरेन्नित्यं जापी योगमवाप्तुयात् ॥१७९॥

भस्मान्तं शरीरम् भनेर भस्मेश्वर (चिता) मा चढ्ने वेला सम्मको भस्मान्तिक नैष्टिक व्रत (यस व्रतले अवश्य शिवसायुज्य पाउँनेछु भन्ने निष्ठा राखेर लियेको शिवव्रत) जसले लियेको छ त्यो शिव भस्मस्नानी शिवयोगी त्यसै मानव शरीरले साक्षात् रुद्र (शिव) नै पाइला पाइलामा पावन तीर्थ पार्दै हिँडीरहेछ भण्ठान्नु पर्छ । यस्ता भस्मस्नानरत शान्त मूर्तिको वन्दना जो जन (नर नारी)) दिनका दिन गर्दछन्, ती पनि सवै पातकवाट मुक्त भयेर शिवपुरमा जान्छन् । यति यो शिवले गरेको आग्नेय शिव भस्मस्नान नित्य (प्रतिदिन) त्रिसन्ध्या (प्रातः मध्यान्ह सायं) जो गर्छ र शिव मन्त्रको जप गर्छ त्यो योग (अष्टाङ्ग षडङ्ग योगको फल) प्राप्त गर्छ ।

भस्मानीय प्रदद्याद्यः स्नानार्थं शिवयोगिने ॥
कल्पं शिवपुरे भोगान् भुक्त्वान्ते स्याद् द्विजोत्तमः ॥१८०॥

जो भक्त पवित्र भस्म ल्यायेर स्नानार्थ शिवयोगीलाई दिन्छ, त्यो एक कल्पसम्म शिवपुरमा दिव्य महान् सुख भोगेर अन्तमा द्विजोत्तम (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्यहरूमा उत्तम) हुन आउँछ ।

आग्नेयं वारुणम्मन्त्रैर्व्वायव्यैन्द्रीयपञ्चमं ॥
मानसं क्षान्तितोयञ्च ज्ञानस्नानन्तथाष्टमं ॥१८१॥
आग्नेयं रुद्रमन्त्रेण भस्मस्नानमनुत्तमं ॥
अम्भसा वारुणं स्नानं कार्यं वारुणमूर्तिना ॥१८२॥
मूर्द्धानंपाणिनालभ्य शिवैकादशिकाञ्जपेत् ॥
ध्यायमानः शिवं शान्तं मन्त्रस्नानमदः स्मृतं ॥१८३॥
गवां खुरपुटोत्खात पवनोद्धूतरेणुना ॥
कार्यं वायव्यकं स्नानं मन्त्रेण मरुतात्मना ॥१८४॥
व्यभ्रेऽर्क्कौ वर्षिते स्नानं कुर्य्यादैन्द्रीदिशि स्थितः ॥
आकाशमूर्तिमन्त्रेण तदैन्द्रमिति कीर्त्तितं ॥१८५॥
उदकम्पाणिना गृह्य सर्व्वतीर्थानि संस्मरेत् ॥
अभ्युक्षयेच्छिरस्तेन स्नानं मानसमुच्यते ॥१८६॥
पृथिव्यां यानितीर्थानि सरांस्यायतनानि च ॥
तेषु स्नातस्य यत् पुण्यन्तत्पुण्यंक्षान्तिवारिणा ॥१८७॥
न तथा शुद्धते तीर्थैस्तपोभिर्व्वा महाध्वरैः ॥
पुरुषस्सर्व्वदानैश्च यथा क्षान्त्या विशुध्यति ॥१८८॥
आक्रुष्टस्ताडितस्तस्मादधिक्षिप्तस्तिरस्कृतः ॥
क्षमेदक्षममाणानां स्वर्ग्गमोक्षजिगीषया ॥१८९॥
यैव ब्रह्मविदां प्राप्या यैव प्राप्तिस्तपस्विनां ॥
यैव योगाभियुक्तानां गतिः सैव क्षमावतां ॥१९०
ज्ञानामलाम्भसा स्नातः सर्व्वदैव मुनिः शुचिः ॥
निर्ल्लेपः सुविशुद्धश्च विज्ञेयः सूर्यरश्मिवत् ॥१९१॥
मेध्यामेध्यरसं यद्वत् पिबन्स सविता न कैः ॥
नैव लिप्यति तद्दोषैस्तद्वज्ज्ञानी सुनिर्म्मलः ॥१९२॥
एषामेकतमे स्नातः शुद्धभावः शिवंव्रजेत् ॥
अशुद्धभावः स्नातोऽपि पूजयन्नाप्नुयात् फलं ॥१९३॥

आठ प्रकारको स्नान

आग्नेय स्नान १, वारुण स्नान २, मन्त्रस्नान ३, वायव्य स्नान ४, ऐन्द्रीय स्नान ५, मानस स्नान ६, क्षान्ति =क्षमास्नान ७, ज्ञानस्नान ८ । यसरी आठ प्रकारको स्नान हुन्छ र आग्नेय स्नान माथि भनियेको शिवभस्म स्नान सर्वोत्तम हो र रुद्रमन्त्रले गरिन्छ । भस्मका अधिष्ठाता देवता अग्नि हुनाले आग्नेय स्नान भनिन्छ । पानीका देवता वरुण हुनाले पानीको स्नान वारुण हो र वरुणका मन्त्रले गरिन्छ । माथमा हात राखेर शिवैकादशिका (शिवका ११ मन्त्र) जपेर शान्त शिवको ध्यान शान्त भावले गरेर त्यो मन्त्र स्नान गरिन्छ । शिवमन्त्रमय स्नानलाई मन्त्रस्नान भनियेको छ । गाइका बगालका खुरपुटद्वारा हिंड्ने वेला उडेको वायुले वोकेर ल्यायेका पवित्र धुला (गोधूली) ले गोकुलका पछि पछि हिंडेर मरुन्मन्त्र (पावमानी आदि वायु

देवताका मन्त्र)ले यो वायव्य स्नान गरिन्छ। व्यभ्रार्क वर्षा (घामपानी) मा पूर्व दिशातिर फर्केर खुला पवित्र ठाउँमा उभियेर आकाशमूर्तिमन्त्रले गरिन इन्द्र देवताको ऐन्द्र स्नान भनिन्छ। दात्रा हातमा (दात्रा नहुनेले वात्रा हातमा) पानी लियेर सवै तीर्थहरूको सम्झना गरेर (सके नाम लियेर वा मन्त्रमय श्लोक कर्णाली धवला हिमा यव तिला वृद्धाववै शारदा, भेरी रापति मालिका च कमला काली त्रिशूली सिता। स्वर्णा ताम्रवती तमोरि वरुणा दुग्धाऽरुणा वाग्मती, कल्याणाय वहन्तु नः प्रतिपलं मेची महाकालीका। तथा गङ्गा सिन्धु सरस्वती च यमुना गोदावरी नर्मदाः कावेरी सरयू महेन्द्रतनया बह्मात्मजो वेदिका। क्षिप्रा वेत्रवती महासुरनदी कोशी गया गण्डकी, पूर्णा पुण्यजलैः समुद्रसहिताः कुर्वन्तु नो मङ्गलम्। इत्यादि तथा वैदिक मन्त्र पढेर त्यो हातमा लियेको जल शिरमा छरेर अरु जलले स्नान गर्नु। यो मनले गरिने मानस स्नान हो। सम्पूर्ण पृथ्वीमा जति तीर्थ, नद, नदी, दह, ताल, पोखरा, पोखरी, कुण्ड, सरोवर, आदि छन् र देवी देवता मन्दिर आदि धाम छन्, ती सवैमा यात्रा स्नान दर्शन पूजन दान आदि गरेका पुण्य भन्दा अधिक क्षान्तिवारि (क्षमाजल) ले स्नान गर्दा हुन्छ , तेत्तिको शुद्ध त न तीर्थले न तपस्याले न महाध्वर (ठूला ठूला यज्ञ) ले वा सवै दानले हुन्छ, जत्तिको यौटा क्षमामय जलले शुद्ध हुन्छ। तसर्थ स्वर्ग र मोक्षको जिगीषा (प्राप्त गर्ने इच्छा) राखेर सर्वदा सर्वत्र क्षमा गर्नु पर्छ, अरुले गरुन् वा नगरुन्, गाली दिउन्, कुटपिट गरुन्, अधिक्षेप वा आक्षेप गरुन्, मिथ्या दोषारोपण गरुन् अथवा सव प्रकार तिरस्कार गरुन्, तै पनि समुद्र समान गम्भीर भयेर सवै माथि क्षमा गर्नु पर्छ। क्षमाशस्त्रं करे यस्य किं करिष्यति दुर्जनः। अतृणे पतितो वन्हिः स्वममेवोपशाम्यति। चाण्डालः किमयं द्विजातिरथवा शूद्रोऽथ किं तापसः ? ब्रह्मज्ञानविवेकनिर्मलमतिर्योगीश्वरः कोऽपि किम् ? इत्युत्पन्नविकल्पजल्पमुखरैः सम्भाष्यमाण जनै र्न क्रुद्धाः पथि नैव तुष्टमनसोयान्ति स्वयं योगिनः। इत्यादि जुन गति ब्रह्मविद् (वेदविद् र वेदप्रतिपाद्य ब्रह्मविद्(को हुन्छ, जुन गति तपस्वीहरूको हुन्छ , जुन गति षडङ्ग अष्टाङ्ग योगयुक्त योगीहरूको हुन्छ, त्यै गति क्षमा गर्ने क्षमाशील मानवको हुन्छ (नर नारी सवैले क्षमा गर्दा त्यै फल पाइन्छ)। यो हो क्षमास्नान। अव आठौं ज्ञानस्नान भनिन्छः– कुनै प्रकारको मल न भयेका अमल ज्ञानका जलले जसले सर्वदा स्नान गरेको छ, जो सदा शुचि (सव प्रकार पवित्र) छ, मुनि (मौन न चाहिने कुरा नगर्ने, सत्य र परिमित वचन मात्र वोलने) मननशील छ, त्यो सूर्यका किरण झैं सर्वदा निर्लेप (कुनै दोषले न लिपियेको) सुविशुद्ध (सवप्रकार शुद्ध पवित्र) छ भनि जान्नु पर्छ। जस्तै मेध्य अमेध्य (पवित्र अपवित्र) सवै प्रकारका रस पृथ्वीवाट किरणले चुसने सूर्य ती दोषहरूले लिप्त हुँदैनन् , उस्तै सुनिर्मल ज्ञानी मानिस पनि कुनै प्रकारका दोषले लिप्त हुँदैनन्। ई आठ प्रकारका स्नानमध्ये जुनसुकै यौटाले स्नान गरेको छ र भाव शुद्ध छ भने त्यो मानव शिवलाई पाउँछ। अशुद्ध भाव छ भने आठै स्नान र सर्वोपचार पूजा गरोस् वा जे सुकै गरोस् त्यो फल (शिव) पाउँदैन तर्स्मात् यो यस्य भावयोगस्तस्य खलु स एव देवता भवति। तद्भावभाविता अभिलषितं तथा फलन्ति प्रतिमा भावे हि विद्यते देवस्तस्माद् भावो हि कारणम्। भावशुद्धं विशुद्धम्।

जलम् मन्त्रो दया दानं सत्यमिन्द्रियसंयमः ॥
ज्ञानम् भावात्मशुद्धिश्च शौचमष्टविधं स्मृतं ॥ १९४॥

आठ प्रकारको पवित्रता

जलले १, मन्त्रले २, दयाले ३, दानले ४, सत्यले ५, इन्द्रियहरूका संयमले ६, ज्ञानले ७, भावशुद्धिले ८ । यसरी आठ प्रकारको शौच (पवित्रता) हुन्छ ।

आफ्नै हातका तीर्थहरू

अङ्गुष्ठतलमूले च ब्राह्मन्तीर्थमवस्थितं ॥
तेनाचम्य भवेच्छुद्धः शिवमन्त्रेण भावतः ॥१९५॥
यदधः कन्यसा पञ्च तत्तीर्थन्दैवमुच्यते ॥
तीर्थम्प्रदेशिनीमूले पित्र्यं वापि विधोदकं ॥१९६॥
मध्यमाङ्गुलिमध्येन तीर्थं मारिषमुच्यते ॥
करपुष्करमध्ये तु शिवतीर्थम्प्रकीर्त्तितं ॥१९७॥
वामपाणितले तीर्थं मौनन्नाम प्रकीर्त्तितं ॥१९८॥
शिवोमातीर्थसंयोगात् कुर्यातस्नानाभिषेचनं ॥
देवान्दैवेन तीर्थेन तर्प्पयेदक्षताम्भसा ॥
उद्धृत्य दक्षिणम्पाणिमुपवीती सदा बुधः ॥१९९॥
प्राचीनावीतिना कार्य्यम् पितृणान्तिलवारिणा ॥
तर्प्पणं सर्व्वभूतानां मारिषेण निवीतिना ॥२००॥
सव्यस्कन्धे यदा सूत्रमुपवीत्युच्यते तदा ॥
प्राचीनावीत्यसव्येन निवीती कण्ठसज्जने ॥२०१॥
पितृणान्तर्प्पणं कृत्वा सूर्य्यायार्घ्यम्प्रकल्पयेत् ॥
उपस्थाय ततः सूर्यं यजेच्छिवमनन्तरं ॥२०२॥

इति शिवधर्मे शिवोपनिषदि शिवभस्मस्नानन्नाम पञ्चमोध्यायः ॥५॥

औंठा र पौंठाका दोसाँधमा ब्रह्मतीर्थ अवस्थित छ १ यसै तीर्थले शिव को मन्त्र पढेर शुद्ध भावले जलको आचमन गर्दा नर नारी मानव मात्र सदा शुद्ध हुन्छ । यसै विधिले अरु तीर्थको उपयोग गर्नु पर्छ । ई तीर्थ दुवै हातमा हुन्छन् । सूर्यलाई, देवताहरूलाई र अरुलाई अर्घ्य अञ्जलि दिँदा दुवै हातले दिनुपर्छ । आफुले आचमन गर्दा तथा पितृतर्पण गर्दा दाहिना हातले मात्र गर्नु पर्छ । कान्छी औलाँ समेत पाँचै औलाँका टुप्पामा देवतीर्थ छ र यसै तीर्थले देवतालाई जल चरु आदि स्वाहा वषट् आदि भनेर दिनु पर्छ । औंठा र प्रदेशिनी(निर्देशिनी चोरौंला) का मूल माझमा पितृहरूको पित्र्य तीर्थ छ र यसै तीर्थलें पितृहरूलाई जल तिल आदि स्वधा भनेर दिनु पर्छ, पितृतर्पण गर्नु पर्छ । माझी औंलाका माझमा (माझी औंला र प्रदेशिनीका माझमा) मारिषतीर्थ छ र यसमा न भनियेका शेष कार्य मारिषतीर्थले गर्नु पर्छ । अथवा प्रदेशिनी र अनामिका दुवैलाई आधा दुवैतिर उठायेर टाँसेर पनाला जस्तो पारेर माझी औंलाका टुप्पाले दिने विधि पनि मारिष भनिन्छ । दुवै हातका दुवै पोखरी (पञ्च

कैलास) जस्ता पाँचै औंला ठडचायेर हत्केलाका माझमा गैरो मानसरोवर जस्तो गर्दा शिवतीर्थ हुन्छ र शिवलाई शिवतीर्थले जल दुद आदि शिवमन्त्र पढेर चढाउनु पर्छ । उमातीर्थ (पार्वतीतीर्थ) पनि यै हो । मतान्तरमा उमातीर्थ गौरीकुण्डस्थानीय उल्ठा औंठाँका मूलमा तन्कायेर औंठाँ ठाडो गर्दा त्रिकोण यन्त्राकार कुण्ड पर्छ, यो कुण्ड नै गौरीकुण्ड (उमाकुण्ड) वा उमातीर्थ हो । शिवतीर्थ र उमातीर्थका संयोगले (दुवैका एकताले) स्नान अभिषेचन मार्जन आदि शुभ कर्म गर्नु पर्छ । अभिन्नस्वरूपा शक्ति हुनाले शिवा र शिवका सवै काम साथै हुन्छन् । वामाङ्गकीतवामाङ्गी कुण्डलीकृतकुण्डली । भवो भवतु भव्याय लीलाताण्डवपण्डितः । भनियेका शिवको वामाङ्ग पार्वती माताको हो र अर्धगौरीश्वर, अर्धनारीश्वर गौरीशङ्कर हुनुहुन्छ । वाञा हत्केलामा मौन तीर्थ छ । कुनै मन्त्रोच्चारण न गरेर मौन भैकन गरिने सवै कार्य मौन तीर्थले गरिन्छन् । देवतीर्थले देवताहरूलाई जल अक्षता आदि चढायेर तर्पण गर्नुपर्छ । वाञा काँधदेखि दाञा कोखातिर द्विजले (ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्यले) सदा उपवीत जनै धारण गर्नु पर्छ । अनि उपवीती हुन्छ । तिल र जलले पितृहरूको तर्पण गर्दा प्राचीनावीती हुनु पर्छ । जव ज़नै वाञा काँधमा हुन्छ तव द्विज उपवीती हुन्छ । जव जनै असव्य (दाञा काँधमा हालेर वाञा हात माथि उठाइन्छ) हुन्छ, तव द्विज प्राचीनावीती हुन्छ । जब जनै माला लायेझैं गलामा हालिन्छ तव द्विज निवीती हुन्छ । पितरहरूको तर्पण गरी सकेर सूर्यलाई अर्घ्य दिनु पर्छ । अनि सूर्योपस्थान (विधिवत् सूर्यलाई नमस्कार गरेर) अनन्तर शिवको पूजा निश्चिन्त भयेर एका मनले गर्नु पर्छ ।

यतिसम्म यो शिवधर्ममा शिवका उपनिषद्को शिवभस्मस्नान भन्ने पाँचौं अध्याय सिद्धियो ।

(नरहरिकृतानुवादे शिवभस्माभिषेकपञ्चमोऽध्यायः)

अथपशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि
फल दानोपकाराख्य: षष्ठोऽध्याय:

ॐ नमः शिवाय

अथ भक्त्या शिवम्पूज्य नैवेद्यमुपकल्पयेत् ॥
यदन्नमात्मनाश्नीयात्तस्याग्रं विनिवेदयेत् ॥२०३॥

अब भक्तिभावले विधिविधानले शिवको पूजालाई सकेर नैवेद्य लाउनु पर्छ :- शिवका भक्तले सदा सवै सात्विक अन्न मात्र खानु पर्छ र जुन अन्न आफुले खाइन्छ, तेसैको अग्रभाग (अग्राहार) शिवको नैवेद्य बनाउनु पर्छ ।

य: कृत्वा भक्ष्यभोज्यान्नं यत्नेन विनिवेदयेद् ॥
शिवाय स शिवे लोके कल्पकोटिं प्रमोदते ॥२०४॥

जो भक्त भक्ष्य भोज्य लेह्य चोष्यादि भोजन बनायेर यत्नसाथ श्रद्धा भक्ति पूर्वक शिवलाई नैवेद लाउँछ, त्यो शिवलोकमा कोटि कल्पसम्म सानन्द वास गर्छ ।

य: पक्वं श्रीफलन्दद्याच्छिवाय विनिवेदयेत् ॥
गुरोर्व्वा होमयेद्वापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२०५॥
श्रीमद्भि: स महायानै र्भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥
वर्षाणां नियुतं साग्रन्तदन्ते श्रीपतिर्भवेत् ॥२०६॥
कपित्थमेकं य: पक्वमीश्वराय निवेदयेत् ॥
वर्षलक्षम्महाभोगै: शिवलोके महीयते ॥२०७॥
मालूरस्य फलं पक्वं शिवाय विनिवेदयेत् ॥
वर्षलक्षम्महाभोगै: क्रीडते स शिवे पुरे ॥२०८ ॥
एकं मातुफलं पक्कं य: शम्भोर्विनिवेदयेत् ॥
वर्षाणामयुतम्भोगै: क्रीडते स शिवे पुरे ॥२०९॥
एकं मोचाफलं पक्वं य: शिवाय निवेदयेत् ॥
वर्षलक्षम्महाभोगै: शिवलोके महीयते ॥१०॥
य: पक्कं दाडिमञ्चैकं हृद्यं विकसितन्नर: ॥
शिवाय गुरवे चापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२११॥
यावत्तद्बीजसंख्यानं शोभनं परिकीर्त्तितं ॥
तावदब्दायुतान्युच्चै: शिवलोके महीयते ॥२१२॥

जो नर (नर नारी) राम्ररी पाकेको नरिवल शिवलाई अथवा गुरुलाई चढाउँछ वा शिवाग्निमा होम्छ, तेसको पुण्य फल सुन (भनेर भंगवान् महाकाल कृष्णात्रेय मुनिलाई सुनाउनु हुन्छ) सवा दश हजार वर्षसम्म सर्वसुखसम्पन्न राम्रा महान् दिव्य विमानमा वसेर शिवलोकका सुख भोग्छ र तेसका अन्तमा श्रीपति (श्रीसम्पत्तिको अधिपति भयेर यस लोकमा जन्मेर पुन: शिव ज्ञानले मुक्त) हुन्छ । यौटा कपित्थ राम्ररी रुखैमा पाकेको टिपेर जो शिवलाइ चढाउँछ, एक लाख वर्षसम्म शिवलोकमा दिव्य महान् सुख भोग्छ र सवैवाट सम्मान पाउँछ । राम्रो रुखैमा

पाकेको यौटा बेलको फल जस्ले शिवलाई अर्पण गर्छ, त्यो शिवभक्त एकलाख वर्ष पर्यन्त शिवपुरमा उस्तै सुख भोग्छ । यौटा मातुफल (मातुलुङ्गफल बिमिरो) राम्रो पाकेको जस्ले शिवलाई समर्पित गर्छ, त्यो भव भक्त दश हजार वर्ष सम्म शिवपुरका सुख भोग्छ । यौटा मोचाफल (कदली केला केरा) बोटैमा पाकेको टिपेर जस्ले शिवलाई अर्पन्छ, त्यो शम्भु भक्त शिव लोकमा एक लाख वर्ष दिव्य सुख भोग्छ । जो शिवगुरु भक्तजन यौटा दारिम राम्री रुखैमा पाकेको पुष्ट भएर पट्ट फुटेको मीठो टिपेर शिवलाई वा गुरुलाई चढाउँछ, त्यसको पूण्य फल सुन- तेस दाडिमका जति विञा न विग्रेका छन् तेत्ति दश दश हजार वर्ष (१ विञाको दश हजारका दरले) सर्वोच्च र सर्वोत्तम शिवलोकमा त्यो भक्त महनीय (देवता समान पूज्य भयर) वास गर्छ । यस्तै अरु पवित्रं मधुर फल चढायेको फल पनि पाइन्छ ।

द्राक्षाफलानि पक्वानि यः शिवाय निवेदयेत् ॥
भक्त्या यः शिवयोगिभ्यस्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥ २१३॥
यावत्तत्फल संख्यानमुभयोर्विनिवेदितम् ॥
तावद्युगसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२१४॥
द्राक्षफलेषु यत्पुण्यं तत्खर्ज्जूरफलेषु च ॥
तदेव राजश्क्षेषु पारवतफ़ानेषु च ॥ २१५॥
यो नारङ्गफलं पक्वं विनिवेद्य महेश्वरे ॥
एकलक्षम्महाभोगैः क्रीडते स शिवे पुरे ॥ २१६॥
जम्बीरेषु तदर्द्धञ्च पुण्यं स्याल्लतकेषुच ।
अक्षोटपीलुनीपेषु तत्पुण्यंन्तिलकेषु च ॥ २१७ ॥
पनसन्नारिकेलं वा शिवाय विनिवेदयेत ॥
वर्षलक्षम्महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥२१८॥
परुषञ्च प्रियालञ्च मधूक कुसुमानिच ॥
जम्बूफलानि पक्वानि वैकङ्केतफलानि च ॥२१९॥
निवेद्य भक्ष्यं शर्वाय प्रत्येकन्तु फले फले ॥
दशवर्ष सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥ २२०॥
क्षीरिकायाः फलं पक्वं यः शिवे विनिवेदयेत् ॥
वर्षलक्षम्महाभोगैर्मोदते स शिवे पुरे ॥ २२१॥
बालुका पुषदानि यः फलानि विनिवेदयेत् ॥
शिवाय गुरवे चापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥ २२२॥
एकैकस्मिन् फले भौगानयुतार्द्धं शिवे पुरे ॥
प्राप्नुयाद् द्विगुणोपेतं फलपक्वनिवेदने ॥२२३ ॥
निवेदयीत शर्वाय पक्वञ्च करमर्द्दकं ॥
दशवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥ २२४ ॥

श्रद्धा भक्तिसाथ शिवलाई र शिवयोगीहरुलाई जो दाखका फल चढाउँछ तेसको पुण्य फल सुन -जति फल समर्पण गरेका छन् तेत्ति हजार वर्षसम्म रुद्रलोक (शिवलोक) मा महिमाशाली हुन्छ

। दाखका फलमा जो पुण्य छ त्यो खजुरमा पनि छ। त्यै फल राजवृक्षका फलमा पनि छ र पारावत (?) फलमा छ। जस्ले वोटैमा पाकेको यौटा मीठो सुन्तला शिवलाई चढाउँछ त्यो भक्त एक लाख वर्ष सम्म शिवलोकमा महासुख भोग्छ। जम्बीर र ज्यामिर कागती, तिमीला, कमला, जल्लवीर, शंखत्रा, भोगटे लुची आदि। फल चढाउँदा. तेसको आधा फल हुन्छ। ओखर, पीलु, तीहु(खल्लुक) आदि राम्रा ऐंसेलु, काफल, गुआल, घँगारु, चुत्रो, मलेना आदि फलको फल पनि तेत्ति पाइन्छ। पनस (रुखकटहरु र भैंकटहर) वा नरिवल, शिवलाई चढायो भने १ लाख वर्ष, परुष प्रियाल महूवाका फुल पाकेका जामुन बिकंकत आदि फल शिवलाई चढायो भने प्रत्येक फलको १० हजार वर्षका दरले शिव लोकमा सुख भोग्छ। क्षीरिकाफलको त्यै फल छ। तरवुज : खरभुजा आदि शिव वा गुरुलाई अर्पिने ५।५ हजार वर्षका दरले शिवलोक सुख भोग्छ। पाकेका करौंदा शिवलाई चढायो भने १ फलको १० हजार वर्षका दरले शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छ।

बदराणि सुपक्वानि तिन्तिडीकफलानिं च ॥
दर्शनीयानि पक्वानि, आमलक्याः फलानि च ॥ २२५ ॥
एवमादीनि चान्यानि शाकमूलफलानि च ॥
निवेदयति शर्व्वाय श्रृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥ २२६ ॥
एकैकस्मिन् फले भोगान् प्राप्नुयादनुपूर्व्वशः ॥
पञ्चवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥ २२७॥
गोधूमचणकाद्यानि सकृतौं सत्कुरुर्ज्जितौं ॥
निवेदयीत शर्व्वाय तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥ २२८॥
यावत्तद्वीजसंख्यानं खिन्नं रुष्टन्निवेदयेत् ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥ २२९॥
यः पक्वानीक्षुदण्डानि शिवाय विनिवेदयेत ॥
गुरवे चापि तद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥ २३०॥
इक्षुपर्व्वणी चैवैके वर्षलक्षम् प्रमोदते ॥
साग्रं शिवपुरे भोगैः प्रौक्तम्पञ्चगुणं फलं ॥ २३१ ॥
निवेद्य परमेशाय शुक्तिपात्रं सुरस्य च ॥
वर्षकोटिं शिवेलोके महाभोगैः प्रमोदते ॥ २३२॥
खण्डस्य पलत्रैमम्हाभोगैः शिवलोके महीयते ॥
निवेद्य फाणितं शुद्धं शिवाय गुरवेऽपि वा ॥ २३३॥
रसान् सहस्त्रगुणितं फलं प्राप्नोति मानवः ॥
गुडस्य पलमेकं यः शिवाय विनिवेदयेत् ॥ २३४ ॥
अब्दकोटिं शिवेलोके महाभोगैः प्रमोदते ॥
खण्डस्य पलनैवेद्यं गुडाच्छत गुणं फलं ॥ २३५॥
खण्डात्सहस्रगुणितं शर्क्करायं निवेदने ॥
मत्स्यण्डिका महाशुद्धां शंकराय निवेदयेत् ॥ २३६ ॥

निवेदयीत शर्व्वाय पक्वञ्च करमर्द्दकं ॥
दशवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२२३॥

श्रद्धा भक्तिसाथ शिवलाई र शिवयोगीहरुलाई जो दाखका फल चढाउँछ तेसको पुण्य फल सुन– जति फल समर्पण गरेका छन् तेत्ति हजार बर्षसम्म रुद्रलोक (शिवलोक) मा महिमाशाली हुन्छ। दाखका फलमा जो पुण्य छ त्यो खजुरमा पनि छ। त्यै फल राजवृक्षका फलमा पनि छ र पारावत (?) फलमा छ। जस्ले वोटैमा पाकेको यौटा मीठो सुन्तला शिवलाई चढाउँछ त्यो भक्त एक लाख वर्ष सम्म शिवलोकमा महासुख भोग्छ। जम्बीर र ज्यामिर कागती, तिमीला, कमला, जल्लवीर, शंखत्रा, भोगटे लुची आदि। फल चढाउँदा तेसको आधा फल हुन्छ। ओखर, पीलु, तीदु(खल्लुक) आदि राम्रा ऐंसेलु, काफल, गुञाला, घँगारु, चुत्रो, मलेवा आदि फलको फल पनि तेत्ति पाइन्छ। पनस (रुखकटहर र भैंकटहर) वा नरिवल, शिवलाई चढायो भने १ लाख वर्ष, परुष प्रियाल महूवाका फुल पाकेका जामुन बिकंकत आदि फल शिवलाई चढायो भने प्रत्येक फलको १० हजार वर्षका दरले शिव लोकमा सुख भोग्छ। क्षीरिकाफलको त्यै फल छ। तरवुज : खरभुजा आदि शिव वा गुरुलाई अर्पिने ५।५ हज़ार वर्षका दरले शिवलोक सुख भोग्छ। पाकेका करौंदा शिवलाई चढायो भने १ फलको १० हजार वर्षका दरले शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छ।

बदराणि सुपक्वानि तिन्तिडीकफलानि च ॥
दर्शनीयानि पक्वानि, आमलक्याः फलानि च ॥२२४॥
एवमादीनि चान्यानि शाकमूलफलानि च ॥
निवेदयति शर्व्वाय श्रृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥२२५॥
एकैकस्मिन् फले भोगान् प्राप्नुयादनुपूर्वशः ॥
पञ्चवर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२२६॥
गोधूमचणकाद्यानि सकृतां सत्कुरुर्ज्जितां ॥
निवेदयीत शर्व्वाय तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२२७॥
यावत्तद्बीजसंख्यानं खिन्नं रुष्टन्निवेदयेत् ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२२८॥
यः पक्वानीक्षुदण्डानि शिवाय विनिवेदयेत् ॥
गुरवे चापि तद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२२९॥
इक्षुपर्व्वणि चैवैके वर्षलक्षम् प्रमोदते ॥
साग्रं शिवपुरे भोगैः प्रौद्रुम्पञ्चगुणं फलं ॥२३०॥
निवेद्य परमेशाय शुक्तिपात्रं सुरस्य च ॥
वर्षकोटि शिवेलोके महाभोगैः प्रमोदते ॥२३१॥
खण्डस्य पलत्रैम्महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥
निवेद्य फाणितं शुद्धं शिवाय गुरवेऽपि वा ॥२३२॥
रसान् सहस्रगुणितं फलं प्राप्नोति मानवः ॥
गुडस्य फलमेकं यः शिवाय विनिवेदयेत् ॥२३३॥

अब्दकोटिं शिवेलोके महाभोगैः प्रमोदते ॥
खण्डस्य पलनैवेद्यं गुडाच्छत गुणं फलं ॥२३४॥
खण्डात्सहस्रगुणितं शर्क्कराय निवेदने ॥
मत्स्यण्डिका महाशुद्धां शंकराय निवेदयेत् ॥२३५॥
परिशुष्कं ग्रष्टमाज्यं सिद्धै चैव सुसंस्कृतम् ॥
मासं निवेद्य शर्वाय श्रृणुयत्फलमाप्नुयात् ॥२३६॥
अशेष फलदानेन यत्पुण्यं परिकीर्तितम् ॥
तत्पुण्यं प्राप्नुयात्सर्वं मासदान निवेदने ॥२३७॥
कल्पकोटिन्नरः साग्रं शिवलोके महीयते ॥

राम्रा पाकेका बेर, अमिलीः अमलाः आदि फल र शाग, पात, कन्दमूलहरु शिवलाई चढायो भने एक एक फल आदिको ५।५ हजार वर्षका दरले शिवलोकमा सुख भोग्छ । गहुँ, चनाआदि अन्न शिवलाई चढायोभने जति–जति राम्रा दाना छन् उति–उति हजार वर्षका दरले रुद्रलोकमा दिव्य सुख भोग्छ । जो पाकेका उखु शिव वा गुरुलाई अर्पन्छ, त्यो १।१आँख्लाको १।१ लाख वर्षका दरले शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छ । शिवलाई वा अन्य देवतालाई शिपीको पात्र चढायो भने १ कोटि वर्षसम्म शिवलोकमा महासुख भोग्छ । खाँड १ पल मात्र पनि शिवलाई चढायो भने कोटि कोटि वर्ष शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छ । शुद्ध खुँदो शिव वा गुरुलाई अर्पने भक्त मानव रस भन्दा हज्जार गुणा अधिक फल पाउँछ । १ पल गुड जो शिवलाई अर्पन्छ त्यो १ कोटी वर्षसम्म शिवलोकमा सानन्द महासुख भोग्छ । यस्तै खाँडको १ पल गुड भन्दा सयगुणा, खाँडभन्दा शयगुणा शक्करको फल छ र शुद्ध खुँदो शिवलाई चढाउने सवा कोटि कल्प सम्म शिवलोकमा पूज्य भएर वास गर्छ ।

यः पान कानि दिव्यानि स्वादूनि सुरभीणि च ॥
निवेदयीत शर्व्वाय तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२३८॥
कल्पकोटिन्नरः साग्रं शिवलोके महीयते ॥
पिवन् शिवामृतं दिव्यं महाभोगैः प्रमोदते ॥२३९॥
दिने दिने चयस्तोयं वस्त्रपूतं समाचरेत् ॥
सुस्वादु शिव भक्तेभ्यस्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२४०॥
महासरसि यः कुर्य्यात् प्लवं पुण्यं शिवाग्रतः ॥
तत्पुण्यं सकलं प्राप्य शिवलोके महीयते ॥२४१॥
यदिष्टमात्मनः किञ्चिदन्नपानफलानि च ॥
तत्तच्छिवाय देयं स्यादुत्तमं भोगमिच्छता ॥२४२॥

जो भक्त दिव्य पानक (प्रपाणक सर्वतः) सुगन्ध युक्त स्वादिष्ट शिवलाइ चडाउँछ त्यो कोटिकल्पसम्म शिवलोकमा दिव्य महासुख भोगेर पूज्य भएर शिवको दिव्यशिवामृत खाएर रहन्छ । जो भक्त प्रतिदिन चीसो मीठो पानी कपडाले छानेर (प्याउ राखेर) शिवका मन्दिरमा दर्शन गर्न आउने शिवभक्तहरुलाई ख्वाउँछ । शिवालयमा प्याउ लाउँछ त्यो भक्त महादेवका मानसरोवरमा स्नान गरेको सकल फल पाउँछ । र शिवलोकमा पूजनीय भएर रहन्छ । संक्षेपमा यत्ति सम्झनु पर्छ कि उत्तम दिव्य सुख भोग खोज्नेले आफूलाई जुन २ सात्विक

अन्न, पान, फलफूल, कन्दमूल, सागपात आदि मृष्टान्न वस्तु राम्रो मिठो लाग्छ, त्यो सवै थोक शिवलाई चढाउनु पर्छ। यदन्नो मानवो लोके तदन्नास्तस्य देवता: ।

न शिव: परिपूर्णत्वात् किञ्चिदस्नाति कस्यचित् ॥
किन्त्वीश्वर निभङ्कृत्वा सर्व्वमात्मनि दीयते ॥२४३॥
न रोहति यथा बीजंसुप्तमाश्रयवर्ज्जितं ॥
पुण्यबीजं तथा सुप्तं निस्फलं स्यान्निराश्रयं ॥२४४॥
सुक्षेत्रेषु यथा बीजं सूप्तं भवति सत्फलं ॥
अल्पमप्यक्षयन्तद्वत् पुण्यं शिवसमाश्रयं ॥२४५॥
तस्मादीश्वरमुद्दिश्य यद्यदात्मनि रोचते ॥
तत्तदीश्वर भक्तेभ्य: प्रदातव्यं फलार्थिना ॥२४६॥

गाँठी कुरो यहाँनेर छ: - शिव स्वयं स्वात्माराम निष्काम परिपूर्ण तथा आप्तकाम शुद्ध बुद्ध, निरञ्जन निस्पृह हुनाले कसैको केही कुरा खानु खोजनु हुन्न -(नहि स्वात्मारामं विषयमृगतृष्णा भ्रमयति) आप्तकामस्यका स्पृहा ? स्वत: पूर्णस्य किं परै ?) किन्तु ईश्वरको निमित्त गरेर सवै थोक आफूले आफूलाई नै दिइञ्छ । किन दिइञ्छ त भने ? जस्तै :राम्रो विउ पनि उम्रने र वढ्ने आश्रय (खेत) नपाइकन राम्ररी रोपे पनि उम्रन्न फक्रन्न तथा वढ्दैन, उस्तै पुण्यको बीज पनि राम्रै गरी रोपे पनि निराश्रय निराधार निष्फल हुन्छ । राम्रा उर्वरा खेतमा रोपेको राम्रो बीउ थोरै भये पनि धेरै राम्रो फल फल्छ । तेस्तै थोरै भये पनि पुण्यको बिउ शिव जस्तो राम्रो आश्रय पाएर अनन्त अक्षय भएर उम्रञ्छ फल्छ फुल्छ फष्टाउँछ । तस्मात् शिवको उद्देश्य लिएर जो जे जस्तो आफूलाई मनपर्छ त्यो सवै थोक शिवभक्तहरुलाई फलार्थीले दि पर्छ ।

य: शिवाय गुरोर्वापि रचयेन्मणि भूषितं ॥
नैवेद्यं भोजनार्थाय पत्रै: पुष्पैश्च शोभनं ॥२४७॥
यावत्तत्पत्रपुष्पाणां परिसंख्या विधीयते ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२४८॥
पलाशकदलीपद्म पत्राणि च विशेषत: ॥
दत्वा शिवाय गुरवे श्रृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥२४९॥
यावत्तत्पत्रसंख्यानमीश्वराय निवेदितं ॥
तावदब्दायुतानीशलोके भोगानवाप्नुयात् ॥२५०॥
यावत्ताम्बूलपत्राणि भोगार्थं विनिवेदयेत् ॥
तावन्ति वर्षलक्षाणि शिवलोके महीयते ॥ २५१॥
यच्छुद्धं शंखचूर्णं वा गुरवे विनिवेदयेत् ॥
ताम्बूलयोगसिध्द्यर्थं तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२५२॥
यावत्ताम्बूल पत्राणि तेन चूर्णेन भक्षयेत् ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२५३॥
जातीफलं सकक्कोलं लताकस्तूरिकोत्पलं ॥
इत्येतानि सुगन्धीनि फलानि विनिवेदयेत् ॥२५४॥

फले फले महाभोगैर्व्वर्षलक्षन्तु यत्नतः ॥
कामिकेन विमानेन क्रीडते स शिवे पुरे ॥२५५॥

जो शिव भक्त र गुरुभक्त, शिवलाई वा गुरुलाई नैवेद्य लाउने र भोजन गर्ने वेदिका पक्का गरेर नाना प्रकारका लताप्रतान पत्र पुष्प, मणि, रत्नले भूषित गरी राम्रो बनाउँछ । कमल, केरा, वुदेती, पलाश, तिमिला, चिउरी माला आदि पात रोपेर स्थायी व्यवस्था गर्छ, त्यो ती पत्र, पुष्प, आदिको संख्या जतिहुन्छ उत्ति हजार वर्ष पर्यन्त शिवलोकमा पूज्यमान भएर दिव्य सुख भोग्छ । बिशेष गरेर पलाश, केरा, कमलका पात शिवलाई र गुरुलाई जो अर्पन्छ, तेसको पुण्य फल सुनः– ती पत्रहरुको जति संख्या छ तेत्ति दश हजार वर्षका दरले शिवलोकमा दिव्य सुख भोग पाउँछ । जति पानका पात खानलाई चढाउँछ । उत्ति लाख वर्ष सम्म शिवलोकमा पूज्य रहन्छ । जो शुद्ध शंखको चुन पान खानलाई गुरुलाई प्रदान गर्छ र तेस चुनले जति वीडा पान गुरुले खान्छन्, तेत्ति हजार वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्य हुन्छ । जाईफल, कक्कोल, लताकस्तूरी, नील कमल गट्टा आदि सुगन्ध वस्तुहरु र फल शिवलाई र गुरुलाई चढाउँछ त्यो १ फलको १ लाख वर्षका दरले शिवलोकमा कामिक विमान -जे जस्तो चितायो त्यो सवै थोक दिने दिव्य विमान वायुयानले युक्त भएर निवास गर्छ ।

ऋषिमात्रप्रमाणेन कर्पूरस्य शिवे गुरौ ॥
वर्षकोटिं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥२५६॥
पूगताम्बूलपत्राणिसाधारं यो निवेदयेत् ॥
वर्षकोट्याष्टकं भोगैः शिवलोके महीयते ॥२५७॥
यच्चूर्णाधारसत्पात्रं कांस्याद्यं विनिवेदयेत् ॥
मोदते स शिवे लोके वर्षकोट्यश्चतुर्दश ॥२५८॥
मृत्काष्ठवंशखण्डानि यः प्रदद्याच्छिवाश्रमे ॥
प्राप्नुयाद् विपुलान् भोगान् दिव्याञ्छिवपुरे नरः ॥२५९॥
माणिक्यं केवलं पात्रीस्थाल्यादीन् भाण्डसम्पुटान् ॥
दत्वा शिवाश्रमस्थेभ्यः शिवलोके महीयते ॥२६०॥
तोयाधारपिधानानि मृद्धातुतरुजानि वा ॥
वंशालाम्वुसमुत्थानि दत्वाप्नोति शिवं पुरं ॥२६१॥
यश्च सम्मार्ज्जनीं तोयं गोमयाञ्जनकर्पटान् ॥
मृत्कुम्भपीठिका दद्याद् भोगाञ्छिवपुरे लभेत् ॥२६२॥
यः पुष्पधूपगन्धानान्दधिक्षीरघृताम्भसाम् ॥
दद्यादाधारपात्राणि शिवलोकं स गच्छति ॥२६३॥
वंशतालादिसम्भूतं पूष्पाधार करण्डकं ॥
इत्येवमाधान् यो दद्याच्छिवलोकमवाप्नुयात् ॥२६४॥

ऋषिमात्र प्रमाण (?) ले पनि जो भक्त शिवलाई र गुरुलाई कपूर चढाउँछ त्यो कोटि वर्षसम्म शिवलोकमा महासुख भोग्छ । सुपारी पान आदि पात्र सहित जो चढाउँछ, त्यो आठ करोड वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्य रहन्छ । काँसा आदिको चुन राखने भाँडो पानखाने गुरुलाई प्रदान गर्छ, त्यो १४ करोड वर्षसम्म शिवलोकमा आमोद प्रमोदले रहन्छ । माटाका काठका वा

वाँसका भाँडा शिवका आश्रममा वा गुरुलाई दिन्छ, त्यो दाता शिवपुरमा विपुल सुखभोग पाउँछ । केवल मानिक वा थाली आदि पात्र सम्पट आदि कामका भाँडा शिवाश्रमनिवासीहरुलाई दिने दानी, शिवलोकमा पूज्य हुन्छ । आश्रममा पानी राखेका भाँडाका मुख ढाकनलाई माटाका, धातुका वा काठका वाँसका लौका तुम्बाका ढकनाहरु दिञ्छ, त्यो दाता पनि शिवपुरको वास पाउँछ -जो भक्त कुचो, पानी, गोवर, अञ्जन, कपडा इत्यादि दिन्छ र माटाका गाग्रा, काठका पीडा (पीर्का) आदि दिन्छ , त्यो पनि शिवपुरमा दिव्य सुख पाउँछ। -जो भक्त पुष्प, धूप, चन्दन, कस्तुरी, कपूर, दहि, दुध, घिउ, पानी आदि राखने भाँडा दानं गर्छ त्यो दाता पनि शिवलोकमा जान्छ । निगाला बाँसका चोया वा तालपत्रादिले बुनेको फलफूल राख्ने करण्ड, डाली, डाला, पेटा इत्यादि शिवालय र शिवाश्रममा काम लाग्ने कामीला वस्तुहरु जौ दिन्छ, त्यो दानवीर पनि शिवलोकमा पुगेर दिव्य सुख भोग्छ ।

य: श्रुक्श्रुवादिपात्राणि होमार्थं विनिवेदयेत् ॥
वर्ष कोटिं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥२६५॥
य: सर्व्वधातु संयुक्तं दद्याल्लवणपर्व्वतं ॥
शिवाय गुरवे वापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२६६॥
कल्पकोटि सहस्त्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥
सगोत्रभृत्यसंयुक्तो बसेच्छिवपुरेन्नरः ॥२६७॥

जो धर्मात्मा शिवालयका शिवाव्हानमा होमार्थ श्रुक् श्रुवा आदि हवनका साधन दान गर्छ, त्यो १ कोटी वर्ष सम्म शिवलोकमा महा सुख भोग्छ । जो सवै धातुले युक्त गरेर लवणपर्वत - (नूनको पर्वत वनायेर) शिवाश्रममा दान दिञ्छ त्यो शिवलाई वा गुरुलाई जस्लाई भए पनि तेसको पुण्यफल सुन - एक हजार एक सय कल्प वर्ष सम्मं गोतियार र सेवक सहित भएर त्यो नर (नर नारी) शिवपुरमा निवास गर्छ ।

विमानयानैः श्रीमद्भिः सर्व्वकामसमन्वितैः ॥
भोगान् भुक्त्वा तु विपुलांस्तदन्ते स महीपतिः ॥२६८॥

श्री (शोभा) सम्पन्न मनचिन्ते मनले जे चितायो त्यो दिने दिव्य विमान यानहरुले युक्त भएर शिवपुरमा त्यो दिव्य महान् सुख भोगेर अन्तमा राजा भएर जन्मन्छ ।

मन:शिलां हरितालं राजपट्टं च हिङ्गुलं ॥
गैरिकम्मणिदत्तं च हेम रौ(प्यं) तथाष्टमं ॥२६९॥
यश्च तम्पर्व्वतवरं शालितण्डुलकल्पितं ॥
शिवाय गुरवे वापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२७०॥
समस्तकुलसंयुक्तः सर्व्वभृत्यसमन्वितः ॥
कल्पकोटियुतं साग्रं भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥२७१॥
य: सर्व्वधान्यशिखरैरुपेतं यवपर्वतं ॥
घृततैलनदीयुक्तं तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२७२॥
कल्पकोटिशतं साग्रं भोगान् भुङ्क्ते शिवेपुरे ॥
समस्तकुलजैःसार्द्धं तस्यान्ते स महीपतिः ॥२७३॥

तिलधेनुं प्रदद्याद्यः कृत्वा कृष्णाजिने नरः ॥
कपिलायाः प्रदानस्य यत् पुण्यं तदवाप्नुयात् ॥२७४॥
घृतधेनून्नरः कृत्वा कांस्यपात्रं सकाञ्चनं ॥
निवेद्य गोप्रदानस्य समग्रफलमाप्नुयात् ॥२७५॥
द्वीपिचर्म्मणि यः स्थाप्य प्रदद्याल्लवणाढकं ॥
अशेषरसदानस्य यत्पुण्यन्तदवाप्नुयात् ॥२७६॥
मरिचाढकेन कुर्व्वीत मारिचन्नाम पर्व्वतं॥
दद्याज्जीरकपूर्व्वन्तु, आग्नेये हिङ्गुमुत्तमं ॥२७७॥
दक्षिणे गुडसुण्ठिञ्च नैर्ऋते नागकेशरं ॥
पिप्पलीं पश्चिमे दद्याद्वायव्ये कृष्णजीरकं ॥२७८॥
कौबेर्य्यामजमोदञ्च त्वगेलां चैशदैवतां ॥
कुस्तुम्बुर्यः प्रदेयाः स्यूर्ब्बहिः प्राकारतः स्थिता ॥२७९॥
ककुभामन्तरालेषु समन्तात्सैन्धवं न्यसेत् ॥
सपुष्पाक्षत तोयेन शिवाय विनिवेदयेत् ॥२८०॥
यावत्तद्वीजसंख्यानं सर्वमेकत्र वर्द्धते ॥
तावद्वर्षायुतादुर्ध्वं भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥२८१॥
कूष्माण्डं मध्यतः स्थाप्य कालिङ्गम्पूर्व्वतो न्यसेत् ॥
दक्षिणे क्षीरतुम्वीन्तु वार्त्ताकं पश्चिमे न्यसेत् ॥२८२॥
पटोलान्युत्तरे स्थाप्य कर्क्कोटमीशदैवते ॥
न्यसेद्राजपटोलाँश्च मधुरान् वन्हिदैवते ॥२८३॥
कारवेलांश्च नैर्ऋत्ये वायव्ये निम्बुकाफलं ॥
उच्चावचानि चान्यानि फलानि स्थापयेद्बुधः ॥२८४॥
अभ्यर्च्य पूष्प धूपैश्च समन्तात्फलपर्व्वतं ॥
शिवाय गुरवे चापि प्रणिपत्य निवेदयेत् ॥२८५॥
यावत्तत्फलसंख्यानं तद्वीजानाञ्च मध्यतः ॥
तावद्वर्षसहस्त्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२८६॥
मूलकं मध्यतः स्थाप्य तत्पूर्वं बालमूलकं ॥
आग्नेयां वास्तुकं स्थाप्य याम्यायां क्षीरवास्तुकं ॥२८७॥
पालुकां नैर्ऋते भागे सुमुखं पश्चिमे न्यसेत् ॥
कुहेटकञ्च वायव्यामुत्तरे चापि नालिनां ॥२८८॥
कुसुम्भशाकमैशान्यां सर्व्वशाकानि तद्बहिः ॥
पूर्व्वक्रमेण विन्यस्य शिवाय विनिवेदयेत् ॥२८९॥

मनशिल १ हरिताल २ राजपट्ट ३ इङ्गुल ४ गेरु ५ मणिदत्त ६ सुन ७ चाँदी ८ इ अष्ट धातुले युक्त गरेर जो शिवभक्त त्यस लवणपर्वतका ठाउँमा मार्सीका चामलले बनाएर शिवलाई र गुरुलाई चढाउँछ, तेसको पुण्यफल सुन - समस्त कुल तथा सवै भृत्यवर्ग (सेवकहरु) सहित

सवाकोटि कल्पसम्म शिवपुरमा दिव्य सुख भोग्छ । जो सवै धान (अन्न) का टाकुरा राखेर जौको पर्वत वनाएर घिउ तेलकी नदी पर्वतवाट निक्लेकी बनाएर शिव -गुरुलाई समर्पण गर्छ, तेसको पुण्यफल सुन (भनेर भगवन् महाकाल कृष्णात्रेयलाई भन्नु हुन्छ) सवासय करोड कल्पसम्म शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छ । साथमा समस्त कुलका जन र सेवक आदि पनि रहन्छन् । तेसका अन्तमा त्यो राजा हुन्छ, जो नर (नरनारी) तिलधेनु (तिलकी गाई) वनायेर त्यसै गरी कंसारका छालामाथि शिवलाई र गुरुलाई दान दिन्छ त्यो कपिला गाई दान गरेको पुण्य पाउछ । कासाको पात्र सुनसहित गरेर जो घृत धेनु (घिउकी गाई वनायेर) दान गर्छ, त्यो साँच्चिकी गाईदान गरेको समग्र फल पाउँछ । चितुवाका छालामाथि राखेर जो एक आढक नुन दिन्छ, त्यसले अशेष रसहरुको दान गरेको पुण्य पाउँछ । मरिच (कालीमरिच) का एक आढकले मरिच नाम गरेको पर्वत बनाएर पूर्वदिशामा जीरा, अग्निकोणमा हिँग, दक्षिणमा गुड र सुठो, नैर्ऋत्यकोणमा नागकेसर, पश्चिममा पिपला, वायव्यकोणमा कालो जीरो, उत्तरदिशामा ज्वानु, ईशानकोणमा दालचीनी र अलैची राखेर बाहिर वरिपरि रिङ्गै टिमुरको पर्खाल रचेर, दिशा र विदिशाहरुका अन्तर–अन्तरमा चारैतिर नुन राखेर पुष्प तथा अक्षता सहित जल चढाएर (पुस्पाञ्जलि प्रदान गरेर) जो भक्त भक्ति भावले शिवलाई चढाउँछ, त्यो भक्त तेस पर्वतमा सम्मिलित भएका सवै प्रकारका बीजहरुको जति संख्या हुन्छ, तेत्ति १०।१० हजार वर्ष (१ दानाको १० हजार वर्ष) भन्दा माथि पूर्वोक्त सवै साथीका साथ शिवलोकमा दिव्य महासुख भोग्छ । एवम् -कुभिण्डो माझमा, कालिङ्ग (घिरौंला) पूर्वमा, दक्षिणमा दुदेतुम्बी, पश्चिममा भ्याण्टा, उत्तरमा परवल ईशानकोणमा कर्कोटक (काँक्रो) आग्नेय कोणमा मधुर राजपरवल (गोल काँक्री) नैऋत्यकोणमा करेला, वायव्य कोणमा कागती, राखेर एवम् अरु साना ठूला शेष सवै प्रकारका फल चारैतिर राखेर पुष्प धूप दीप आदिले विधिवत् पूजा गरेर जो बुध (दानको धर्मको मर्म बुझ्ने) भक्त यस्तो फलपर्वत शिवलाई र गुरुलाई प्रमाण पूर्वक प्रदान गर्छ भने तेसमा फलको संख्या जति छ र तिनका वीजको संख्या जति छ, तेत्ति हजार वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्य भएर दिव्य सुख भोगेर वस्छ । एवम् -ठूला मूला माझमा, बालमूलक (साना मूला) तेसका पूर्वमा, अग्निकोणमा वेथु, दक्षिणमा दुदेबेथे, नैर्ऋत्यमा पालुङ्गो, पश्चिममा सुमुख (सुप) वायव्यमा कुहेट (..........) उत्तरमा नालिना (.............) कुसुम्भ साग ईशानकोणमा; तेसै गरी अरु शेष सवै पाएजति सागपात तेसका वरिपरि बाहिर राखेर पूर्वक्रमेण पूजा गरेर शिवलाई समर्पित गर्ने शिवभक्त तेस शाकपर्वतमा जति संख्या मूल नाल पात आदिको छ, तेत्ति हजार वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्यमान भयेर दिव्य सुख भोग्छ । गुड र अदुवा २ पल शिवलाई चढाउने भक्त २ कोटि वर्षसम्म स्वर्गवास गर्छ । गुड र सुठो २ पल चढाउने तेसको दुगुना (४ कोटिवर्षसम्म) स्वर्गवास गर्छ । गुड र अदुवा साथमा नुन पनि राखेर आमका मञ्जरी सहित जस्ले गुरुलाई चढाउँछ, तेसले परम सौभाग्य पाउँछ ।

यावत्तन्मूलनालानां पत्रसंख्या च कीर्तिता ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥२९०॥
दत्वा लभेन्महाभोगान् गुडार्द्रक पलद्वयं ॥
वर्षकोटिद्वयं स्वर्गे द्विगुणं गुडसुण्ठिका ॥२९१॥
गुडार्द्रकैः सलवणमाम्रमञ्जरिसंयुतं ॥
निवेद्य गुरवे भक्त्या सौभाग्यं परमं लभेत् ॥२९२॥

हेम्ना रौप्येण वा कृत्वा महारत्न चिताम्महीं ॥
निवेदयित्वा शर्व्वाय शिवतुल्यः प्रजायते ॥२९३॥
वज्रेन्द्रनीलवैदूर्यपद्मरागं सन्मौक्तिकं ॥
कीटपक्षं सुवर्णञ्च महारत्नानि सप्त वै ॥२९४॥
यश्च सिंहासनं दद्यान्महारत्नचितन्नृपः॥
क्षुद्ररत्नैश्च विविधैस्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२९५॥
कुलर्त्रिंशकसंयुक्तः सान्तःपुरपरिच्छदः ॥
समस्तभृत्यसंयुक्तः शिवलोकमवाप्नुयात् ॥२९६॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् शिंवतुल्यपराक्रमः ॥
स महाप्रलयं यावदन्ते मुक्तिमवाप्नुयात् ॥२९७॥
यदीच्छेद्राज्यमाकांक्षेत्ततः सर्व्वसमन्वितः ॥
सप्तद्वीपसमुद्रायाः क्षितेरपिपतिर्भवेत् ॥२९८॥
जन्मकोटिसहस्राणि जन्मकोटिशतानि च ॥
राज्यं कृत्वा ततश्चान्ते पुनः शिवपुरं व्रजेत् ॥२९९॥
एतदेव फलं ज्ञेयं मुकुटाभरणादिषु ॥
रत्नासनप्रदानेन तत्पादूकनिवेदने ॥३००॥
दद्याद्यः केवलं वज्रं शुद्धं गोधूम मात्रकं ॥
शिवाय स शिवे लोके तिष्ठेदाप्रलयं सुखी ॥३०१॥
इन्द्रनीलप्रदानेन सद्वैदूर्यप्रदानतः ॥
मोदते विविधै भोगैः कल्पकोटिं शिवेपुरे ॥३०२॥

सुन वा चाँदीको पृथ्वी (भूगोल) महारत्न जडेर शिवलाई चढायो भने, शिवतुल्य हुन्छ । वज्र (हीरा) इन्द्रनील, वैदूर्य, पद्मराग, मोती, कीट पक्ष (................) सुन, यी सातोटा महारत्नहरु र अरु सानातिना सवै रत्न जडेर सिंहासन शिवलाई दान गर्ने राजा वा धनीको पुण्य फल सुन– ३० कुल सहित (कुलका ३० पिंडी समेत) रानी, दासी, दास, समस्त भृत्य (मन्त्री देखि सैनिकसम्म) का साथ शिवलोक जान्छ । शिवतुल्य पराक्रम भएर शिवलोकमा दिव्य सुख भोगेर प्रलयमा मुक्ति पाउँछ । राज्यको इच्छा राख्यो भने ती सवै साथीका साथै ७ द्वीप समेत समस्त भूमण्डलको चक्रवर्ती हुन्छ । एघारकोटि जन्म सम्म फेरी राज्य गरेर शिवपुर जान्छ । यै फल मुकुट र अरु गहना, रत्नमय आसन तथा रत्नमय पादुका (खराउ) चढाएको पनि पाइन्छ । जो केवल शुद्ध हीरा, गहुँका गेडा जत्रो शिवलाई अर्पण गर्छ, त्यो पनि प्रलय पर्यन्त सुखसाथ शिवलोकमा वास गर्छ । इन्द्रनील वा राम्रो वैदूर्य मणि शिवलाई चढायो भने कोटिकल्पसम्म शिवलोकमा विविध सुख भोगेर प्रमोद आमोद गर्छ ।

मसूरमात्रमणिं यः पद्मरागं सुशोभनं ॥
निवेदयित्वा शर्व्वाय मोदते कालमक्षयं ॥३०३॥
निवेद्य मौक्तिकं स्वच्छमेकंचणकमात्रकं ॥
भोगैः शिवपुरे दिव्यैः कल्पकोटिं प्रमोदते ॥३०४॥

कीटपक्षं महाशुद्धं निवेद्य यवमात्रकं ॥
शिवायाद्ये शिवे लोके मोदते कालमक्षयं ॥३०५॥
हेम्ना कृत्वा च यः पुष्पमपि मःषकमात्रकं ॥
निवेदयित्वा शर्व्वाय वर्षकोटिं वसेद्दिवि ॥३०६॥

राम्रो पद्मराग मुसुरा जत्रो मात्र पनि जस्ले शिवलाई चढाउँछ , त्यो अक्षय कालसम्म शिवपुरमा सानन्द वास गर्छ । चनाका गेडा जत्रो यौटा स्वच्छ मोती शिवलाई चढायो भने एक कोटि कल्पसम्म शिवपुरमा दिव्य भोग भोगेर प्रमोद गर्छ । जौ जत्रो महाशुद्ध १ कीटपक्ष (................) शिवलाई चढाउने आदिनाथ शिवका आद्यलोकमा अक्षय कालसम्म आमोद साथ वस्छ । जो एक माषामात्रको भए पनि सुनको फूल बनाएर शिवलाई चढाउँछ, त्यो १ कोटि वर्ष सम्म स्वर्ग (शिवपुर) मा वास गर्छ ।

क्षुद्ररत्नानि यो दद्याद्धेम्नि बद्धानि शम्भवे ॥
मोदते स शिवे लोके कल्पकोटययुतन्नरः ॥३०७॥
यथा यथा महारत्नं शोभनञ्च यथा यथा ॥
तथा तथा महापुण्यं ज्ञेयन्तच्छिवदानतः॥३०८॥
भूमिभागे सुविस्तीर्णे जम्बूद्वीपं प्रकल्पयेत् ॥
जलावरण संयुक्तं नागेन्द्राष्टक भूषणं ॥३०९॥
तन्मध्ये कारयेद् दिव्यम्मेरुप्रासादमुत्तमं ॥
अनेकशिखरोत्कीर्णमशेषामरसंयुतं ॥३१०॥
बहिः सुवर्ण निचितं सर्व्वरत्नोपशोभितं ॥
चतुः प्रगीवकोपेतं चतुर्ल्लिङ्गसमायुतं ॥३११॥
चतुर्द्दिक्षु वनोपेतं चतुर्भिः संयुतं शरैः(सरै) ॥
चतुर्ग्गोपुरयुक्तेन प्राकरेण च संयुतं ॥३१२॥
मेरुप्रासादमित्येवं हेमरत्न विभूषितं ॥
यः कारयेद् वनोपेतं सोऽनन्तफलमाप्नुयात् ॥३१३॥
भूम्यम्भः परमाणूनां यथा संख्या न विद्यते ॥
शिवायतन पुण्यस्य तथा संख्या न विद्यते ॥
कुलत्रिंशकसंयुक्तः सर्व्वभृत्यसमन्वितः ॥३१४॥
कलत्रपुत्रमित्राद्यैः सर्वस्वजनसंयुतः ॥
आश्रितोपाश्रितैः सर्व्वैरशेषगुण संयुतः॥३१५॥
यथाशिवस्तथैवायं सर्व्वलोकेषु पूज्यते ॥
न च मानुष्यकं लोकमागच्छेत् कृपणं पुनः ॥३१६॥
सर्व्वज्ञः परिपूर्णश्च मुक्तः स्वात्मनि तिष्ठति ॥

मेरुप्रासाददानफल

जो नर (नरनारी) सुनमा जडेर साना - साना रत्न पनि शम्भुलाई दान गर्छ, त्यो दश हजार कोटि कल्प सम्म शिवलोकमा आमोद -प्रमोदका साथ निवास गर्छ । जति जति ठूलो र जति जति राम्रो रत्न शिवमा चढाउँछ, उति-उति महापुण्य हुन्छ, यो कुरा पनि जान्नु पर्छ । अव जम्वूद्वीपदान - राम्रा फराकिला भूभागमा जम्बूद्वीपको कल्पना (निर्माण) गरोस् । वरिपरि समुद्र वनाएर पानी भरोस् । आठै दिशामा आठ दिग्गजहरुले भूषित गरोस् । तेसका माझमा दिव्य सुमेरु पर्वतजस्तो मेरुप्रासाद (सुमेरु) शिवालयः कैलास जस्तो) उत्तम बनावोस् । अनेक टाकुराहरुमा सुनौला कलशहरु चढावोस् । ३३ कोटि देवताहरुका मूर्ति सर्वत्र बनावोस् । बाहिर सुनै सुनले भित्ता चिनेर झल्कावोस् । नव रत्न, नव उपरत्नहरुले सर्वत्र सजिसजाउ गरोस् । चारै दिशामा चारोटा उस्तै साना-साना चतुर्दिक्कैलास जस्ता प्रग्रीवक (साना घाँटी भएका साना टाउका जस्ता दिङ्मन्दिर) बनावोस् । मन्दिर भित्र माझमा अघि भनेका बिधिले उस्तै शिवलिङ्ग थापोस् । मन्दिरका चारै तिर वन उपवन फुलवारी सजल र राम्रा बनावोस् । चार दिशामा चारोटा सरोवर बनावोस् । चारै दिशामा चारोटा गोपुर (पुरद्वार-मूलढोका) भएको रिङ्गै विशाल पर्खाल बनावोस् सुन र सवै रत्न मणिहरुले विभूषित पारेर यसरी मेरुप्रसाद (सुमेरुमन्दिर) वनसहित जो दानवीर शिवभक्त निर्माण गरेर शिवलाई समर्पित गर्छ त्यो अनन्त पुण्यफल पाउँछ । पृथ्वीका र पानीका परमाणुहरुको जस्तै संख्या छैन (असंख्य छन्) उस्तै उस्का पुण्यको पनि संख्या छैन । आफ्ना सहित मावली, ससुराली आदि नाता इष्टमित्र कुटुम्वका ३० कुल (३० । ३० पिडी) समेत सवै भृत्य सेवकवर्ग युक्त, पत्नी, पुत्र, मित्र आदिका साथ तथा सवै स्वजनका साथ आफ्ना आश्रित र आश्रितका पनि आश्रित सहित भै अशेष शुभगुणले युक्त भएर जस्ता शिव छन्, उस्तै सर्वलोकपूज्य भयी शिवलोकमा दिव्य सुख भोगेर सदा शाश्वत निवास गर्छ र यस कृपण मर्त्यलोकमा फेरी फर्केर आउँदैन । सर्वज्ञ परिपूर्ण मुक्त भएर स्वात्मामा नै प्रतिष्ठित रहन्छ र (शिवसायुज्य मुक्ति पाउँछ) ।

यः शिवायतनं कुर्य्याद् दार्वेष्टकशिलामयं ॥३१७॥
तदण्डकोषशोभञ्च हेम्नाकुर्वीत सर्व्वदा ॥
शोभयेच्छुकनासं वा चन्द्रशालां क्वचित् क्वचित् ॥३१८॥
वेदीं वा द्वारबन्धं वा वृषं वा स्तम्भपङ्क्तयः ॥
शातकुम्भमयीं वापि सर्व्वलक्षण संयुता ॥३१९॥
ईश्वरप्रतिमां सौम्यां कारयेत् पुरुषोच्छ्रितां ॥
त्रिशूलसव्यहस्ताञ्च वरदाभयदायिकां ॥३२०॥
सव्यहस्ताक्षमालाञ्च जटामुकुटभूषितां ॥
पद्मसिंहासनासीनां वृषस्थां वा समुच्छ्रितां ॥३२१॥
विमानस्थां रथस्थां वा वेदिस्थां वा प्रभान्वितां ॥
सौम्यवक्त्रां करालां वा महाभैरवरूपिणीं ॥३२२॥
अत्युच्छ्रितां सुविस्तीर्णां नृत्यस्थां योगसंस्थितां ॥
कुर्य्यादसम्भवे हेम्नस्तारेण विमलेन वा ॥३२३॥

आरकूटमयीं वापि ताम्रमृच्छैलदारुजां ॥
अशेषकैः सुरूपैश्च वर्ण्णकैर्वा पटे लिखेत् ॥३२४॥
कुड्ये वा फलके वापि भक्त्या वित्तानुसारतः ॥
एकां वा परिवारां वा पार्व्वतीगणसेवितां ॥३२५॥
प्रतीहार समुपेतां कुर्य्याद्देवीं विकल्पतः ॥

जो पनि शिवभक्त काठले, इटाले, शिलाले, वा पक्का माटाले शिवालय बनावोस् तेसको गजुर सदा सुनौलो हालोस् । शुकनास र कताकति चन्द्रशाला, वेदी, द्वारबन्ध, वृषस्थान अथवा थामको पाँति सके सुनौला न सके काष्ठादिका वनावोस् । अव शिवको मूर्ति शिल्पवेद (विश्वकर्मा शिल्पशास्त्र) ले भनेका सवै लक्षणले युक्त हुनु अनिवार्य छ । ईश्वर (महेश्वर शिव) को प्रतिमा (मूर्ति) सौम्य राम्रो बनावोस् । पुरूषोच्छ्रित (साडे तीन हातका पुरुषको परिमाणले युक्त) अभय, वरद, हस्तमुद्राले युक्त, दायाँ हातमा त्रिशूल लिएको र दायातिरका अर्का हातमा रुद्राक्षको माला लिएको, जटाका मुकुटले भूषित, पद्मासनमा, सिंहासनमा, वृषासनमा (वसाहाका पिठिउँमा) कैलासकूटमा उभिएको, गगनगामी विमानमा, रथ क्षोणीयन्ता भनिएको रथमा अथवा राम्रा बलिष्ठ वेदीमा प्रभान्वित (प्रभावशाली आकर्षक दिव्य र भव्य) हुनु पर्छ। मुखारविन्द सौम्य शान्त, कराल अथवा भीषण महाभैरव रूपको होस्, त्यो कर्ताको इच्छा। भक्तका भाव अनुसार मूर्तिको मुद्रा तथा उचाइ होस् अति उच्च पनि हुन सक्छ, सुविस्तीर्ण (परिवार साधन आयुध आदिले पर कैलासपरिवारसम्म फैलाएर) पनि बनाउन सकिन्छ; नृत्यस्थ (ताण्डव नृत्यका मुद्रामा नटराजरूपेण) अथवा योगस्थ (योगसमाधिस्थ पद्मासनका मुद्रामा) यथारुचि शिवको मूर्ति बनावोस् शिल्पीद्वारा । सुनका अभावमा निर्मल चाँदीले, त्यो नभए पितलले त्यो पनि नभए तामाले, माटाले, शिलाले वा राम्रा दारले नै बनावोस् । काठ माटो पनि राम्रो नपाए अशेष रङ्ग (यथास्थान सातैरङ्ग) को उपयोग गरेर राम्रा बलीमा पट (कपडा) मा लेखावोस् (चित्रकारद्वारा) भित्तामा वा काठका फलियामा लेखावोस् । वित्तानुसार (सवै काम धन अनुसार गर्नु पर्छ) मन अनुसार कसैका पुग्दैन तर जे जस्तो गरोस् भक्ति भावले गरोस् । इच्छा र शक्तिले यौटै शिवको मूर्ति बनावोस् वा शिवपरिवार (कैलास परिवार -गौरी, गणेश, कुमार, नन्दी वृष, सिंह, जया, विजया, कालभैरव, वीरभद्र आदि भैरव क्षेत्रपाल, रुद्रगण प्रमथगण, सिद्ध, ऋषि, मुनी, यक्ष, किन्नर, गन्धर्व, विद्याधर, आदि सहित) बनावोस् । एवम् देवी (पार्वती) को मूर्ति पनि एक अथवा परिवार प्रतिहार सहित विकल्पले बनावोस् ।

पीठं वा कारयेद्रौप्यं ताम्रपित्तलसम्भवं ॥३२६॥
चतुर्म्मुखैकवक्त्रं वा वहिः काञ्चनसंस्थितं ॥
पृथक् पृथगनेकानि कारयित्वा मुखानि तु ॥३२७॥
सौम्य भैरववक्त्राणि शिवस्य बहुरूपिणः ॥
नानाभरणयुक्तानि हेमरूप्यकृतानि वा ॥३२८॥
शिवस्य रथयात्रायां तानि लोकस्य दर्शयेत् ॥
उक्तानि यानि पुण्यानि संक्षेपेण पृथक् पृथक् ॥३२९॥
कृत्वैकतममेतेषामक्षयं फलमाप्नुयात् ॥
मातुः पितुः सहाया ये दशभिर्द्दशभिः कुलैः ॥३३०॥

कलत्रपुत्रमित्राद्यैर्भृत्यैर्युक्तैः सबान्धवैः ॥
अयुतेन विमानानां सर्व्वकाम युतेन च ॥३३१॥
भुक्तेच्छया महाभोगानन्ते मुक्तिमवाप्नुयात् ॥

मूर्तिको पादपीठ चाँदीको तामाको वा पितलको बनावोस् त्यो एकमुखे वा चौमुखे होस् : तर वाहिर काञ्चनसंस्थित (सुनले लिपेको) होस् । भिन्न भिन्न अनेक मुख सौम्य प्रशान्त कुनै भयंकर भैरवरूपका रुचि अनुसार बनावोस् । किन कि अष्टमूर्ति शिव विश्वरूपी सर्वरूपी वहुरूपी हुनुहुन्छ र देश, काल, पात्र, परिस्थिति अनुसार सृष्टि, स्थिति, प्रलय आदि नाटक गर्नु हुन्छ । तसर्थ सवै गुणका रूप बनाउन सकिन्छ । अनेक प्रकारका अलंकार सुन चाँदीले वा रत्नले बनाएर पहिराउनु पर्छ र शिवको रथको यात्रा गर्नु पर्छ । रथयात्रा सवै लोक (जनता) लाई देखाउनु पर्छ । सवैले शिवको दर्शन गर्न पाउनु पर्छ । संक्षेपमा उक्त सवै प्रकारका मूर्तिमध्ये यौटा मात्र पनि जस्ले बनाएर स्थापना गर्छ वा रथयात्रा गर्छ , भने त्यस शिवभक्तले अक्षय फल प्राप्त गर्छ । माता पिताका तथा शिवमूर्ति निर्माणकार्यमा कुनै प्रकारको सहायता गर्ने मानिसका दश दश कूल (पिडी) तथा स्वास्नी छोरा-छोरी इष्टमित्र गोत्रका सवै भाई वान्धव, सेवक साथी सँगीहरुका साथै दश हजार दिव्य मनचिन्ते विमान (व्योमयान वायुयान) मा इच्छाअनुसार शिवलोकका दिव्य महासुख भोगेर अन्तमा (प्रलयमा) मुक्ति पाउँछ ।

मण्डपस्तम्भ पर्यन्ते कीलयेद्दर्पणानि यः ॥३३२॥
मुनिसिद्ध जनास्तेषु पश्येयुर्म्मुख बिम्बकं ॥
कालज्ञं सुकृतं कृत्वा कीलयेद्यः शिवाश्रमे ॥३३३॥
सर्व्वलोकोपकाराय तिथिवारान् दिने दिने ॥
धूपवेलाप्रबोधानां कल्पयेद्यः शिवाश्रमे ॥३३४॥
क्षरन्तीं पूर्य्यमाणां वा सदा यामघटीन्नृपः ॥
एषामेकतमं पुण्यं कृत्वा पापविवर्ज्जिताः ॥३३५॥
रथमध्ये समावेश्य यष्टिं बद्ध्वा तु कीलयेत् ॥
यष्टेर्म्मध्ये सितं कार्य्यं विमानमतिशोभनं ॥३३६॥
पञ्चभौमं खट् (स्व) भौमं वा दृढवंशप्रकल्पितं ॥
चर्म्मणां सुनिबद्धञ्च रज्जुभिश्च सुसंयतं ॥३३७॥
चन्द्रशालाण्डजैर्य्युक्तं नानाभक्ति समन्वितं ॥
चित्रवक्त्रपरिच्छन्न पटेर्व्वा कर्णिकान्वितैः ॥ ३३८॥ (यष्टे)
लम्वकैः सूत्रदामैश्च घण्टाचामर भूषितं ॥
बुद्बुदैरर्द्धचन्द्रैश्च दर्प्पणैश्च समुज्ज्वलं ॥३३९॥
कदल्योर्ध्वजैर्युक्तं महाच्छत्रं महाध्वजं ॥
पुष्पमालापरिक्षिप्तं सर्व्वशोभासमन्वितं ॥३४०॥
महारथविमानेऽस्मिन् स्थापयेद्गुणसंयुतं ॥
ईश्वरप्रतिमां हैम्नि प्रथमे पुरमण्डपे ॥३४१॥

मुखत्रयश्च बध्नीयाद्वहिः कुत्र्या (डच) त्रयाश्रितं ॥
पुरे पुरे बहिर्द्दिक्षुगृहंकेषु समाश्रितं ॥३४२॥
चतुष्कं शिववक्त्राणां संस्थाप्य प्रतिपूजयेत् ॥
दिनत्रयं प्रकुर्वीत स्नानमर्चन भोजनं ॥३४३॥
नृत्यक्रीडाप्रयोगेन गेयमङ्गलपाठकैः ॥
महावादित्रनिर्घोषैः पौष्प (ष्य) पौर्णिमपर्व्वणि ॥३४४॥
भ्रामयेद्राजमार्गेश्च चतुर्थेऽहनि तद्रथं ॥
ततः स्वस्थानमानीय तच्छेषामपि वर्द्धयेत् ॥३४५॥
अवधार्य्य जगच्छान्तिं प्रतिमामवतारयेत् ॥
महाविमानयात्रैषा कर्त्तव्या पिट्ट (पीठ) केऽपिवा ॥३४६॥

शिवालय र शिवाश्रमका मण्डपका स्तम्भ पर्यन्त (खामाका छेउ) मा मानिस उभिएर मुख हेर्नु हुने ठाउँ सम्ममा जो शिवभक्त फलामे कीला ठोकेर बलीया गरी दर्पण (सीसा) टाँस्छ तिनमा मुनि सिद्धहरु र देवदर्शनार्थी जनताले मुखको प्रतिविम्व हेर्छन् । वेदका नेत्र खगोल विद्या ज्यौतिषशास्त्र अनुसार शुद्धरूपले बनायेको कालज्ञ पञ्चाङ्ग अभिज्ञान स्थायी गरेर जस्ले शिवालय र शिवाश्रममा सवैले हेर्ने ठाउँमा टाँसी दिन्छ, सवै जनको उपकार हुने गरेर यो काम गर्नाले प्रतिदिन सवैलाई तिथि वार नक्षत्र मुहूर्त आदि हेर्नु हुन्छ । एवं जो शिवालयका प्रहर-प्रहरमा हुने धूपवेला (कुन वेला धूप गर्ने ? कुन वेला कुन फुल चढाउने ? कुन प्रहरमा कस्तो पूजा आराधना उपासना गर्ने ? भन्ने वेलावोधक) पानीघडी त्यो चुहेर रित्तिने घडी होस् वा भरिएर डुब्ने घडी होस् अथवा दुवै प्रकारको काल बोधक घटीयन्त्र सदा यामघटी राजा वा समर्थ जनले थाप्छ भने माथि भनियेका धर्ममध्ये यौटा जुन गरे पनि सवै पापवाट मुक्त हुन्छ।

शिवको रथयात्रा

माथि कहिएको शिवको प्रतिमाहरु रथमध्ये राखेर यष्टि (मूलखाम) मा वाँधेर कीला ठोके वतासले हल्लँदा न खस्नेगरी जमाउनु पर्छ। यष्टिका माझमा सेतो अत्यन्त राम्रो विमान बनाउनु पर्छ। त्यो पाँचतले वा साततले (सत्तल) होस् । दरा बाँसले बनाउनु पर्छ । चम्मले वा वेतका लहराले र अन्य कुराले बलीयो पारी बाँधनु पर्छ । छाना कौशीमा हाँस मुजुर आदि पञ्छीले चित्रित पार्नु पर्छ । नाना विध भक्ति (चित्र विचित्र लता पुष्प आदि) ले सजाउनु पर्छ । चित्र विचित्रवस्तुहरुले बेरेर ठाँट पार्नु पर्छ । कर्णिकार (कानजस्ता चोसो) ले युक्त पारे लम्बक (रथका वरिपरि झुलने ध्वजा पताका आदि) राम्रा - राम्रा सूत्रदाम रङ्गविरङ्गका वरियां वाटेजस्तो डोरा) साना-साना घाँट घुँगुरा, चँवर आदिले सजाउनु पर्छ । शिवका जटाजूटमा रहेजस्ता आधा चन्द्रमा, ताराजस्ता अनेक बुद्बुद (छिरविरे बुटाहरु) टाँसियेका र झुण्डाइएका दर्पण आदिले झकमक्क उज्यालो केराका पात जस्ता लामा-लामा ध्वजाहरुले रमाइलो महाछत्र र महाध्वज (ठूलो सचित्र झल्लरीछाता र ठूलो शिवध्वज= राष्ट्रध्वज) तथा अनेक रङ्गका फुलमाला आदि जति हुन सक्छन् सवै प्रकारका शोभाले युक्त पार्नु पर्छ । यस्ता महान रथका विमानमा उपर्युक्त सर्व गुणलक्षण सम्पन्न शिवको मूर्ति सुनौला प्रथम मण्डप (पहिला तलामा स्थापित गर्नु पर्छ । त्रिमुखबन्धनले न ढलने गरेर तीन दिशाका थाममा बाँध्नु पर्छ । दाञाँ वाञा पछाडि तीन तिर भित्ता अगाडि खुला राखनु पर्छ । एवं प्रकारले माथिका सवैतलामा यथोचित शिवप्रतिमाहरु थापेर उसैगरी जमाएर सजाउनु पर्छ । माथि चारै दिशावाट देखिने गरी

शिव, (पशुपतिनाथ) का चारै मुख स्थापित गरेर प्रत्येकको विधिवत् पूजा गर्नु पर्छ । यसरी ३ दिन ३ रात सम्म स्नान पूजन र भोजन (नैवेद्य) लाउनु पर्छ । कार्यकर्ता आदिलाई भोजन गराउनु पर्छ अनि चौथो दिन पौष्यपौर्णिमा (पुषमासका पूर्णिमाका दिन) वा पौष्यपौर्णिमा (वसन्ते पुष्पसमयः वसन्त पूर्णिमा तिथिमा) त्यो रथयात्रा साना ठूला सवै प्रकारका बाजा गाजा नाचगान स्वस्तिवाचन माँगल गीत पाठ आदि (सवै शिवकै) गर्दै राजमार्ग र रथ निर्विघ्न जान सक्ने सत्पथमा महाँउत्सवपूर्वक घुमाउनु पर्छ । तेस पछि स्वस्थानमा पुऱ्याएर (जतावाट चलाएको हो उसै शिवालयमा ल्यायेर) तदनन्तर कर्तव्यशेष पनि (शेषाभिबर्धन) गरी सकेर जगच्छान्ति (विश्वशान्तिपाठ) सुनेर (सवै रथयात्रीहरुलाई पनि सुनाएर) प्रतिमाको अवतार गर्ने . (रथवाट उतारेर शिवालयमा स्थापित गर्ने) काम सिध्याउनु पर्छ । यो महाविमानयात्रा अरु अरु शिवपीठहरु पनि गर्नु पर्छ सर्वत्र सुविधा भयेका शिवक्षेत्रहरुमा पनि गर्नु वाञ्छनीय छ ।

शिवरथनिर्माणविधि

वंशैर्न्नवैः सुपक्वैश्च कटं कुर्य्याद्मरक्षमं ॥
वृत्तं द्विगुणदीर्घञ्च चतुरस्रमधःसमं ॥३४७॥
सर्व्वत्र चर्म्मणा वद्धम्महायष्टिसमाश्रितं ॥
मुखबद्धम्प्रकुर्व्वीत वंशमण्डलिना दृढम् ॥३४८॥
कटेऽस्मिंस्तानि वक्त्राणि स्थाप्य बध्नीत यत्नतः ॥
उपर्य्युपरि सर्व्वाणि तन्मध्ये प्रतिमां न्यसेत् ॥३४९॥
वर्णकैः कुङ्कुमाद्यैश्च चित्रपुष्पैश्च पूजयेत् ॥
नानाभरणपूजाभिर्म्मुक्ताहार प्रलम्बिभिः ॥३५०॥
रथस्य महतो मध्ये स्थाप्य पट्टद्वयं दृढं ॥
अधरोत्तर भागेन मध्येच्छिद्रसमन्वितं ॥३५१॥
कटयष्टेरधोभागं स्थाप्य छिद्रसयं शुभैः ॥
आबध्य कीलयेद्यत्नाद्यष्ट्यर्द्धञ्च ध्वजाष्टकं ॥३५२॥
कटस्य पृष्ठं सर्वत्र कारयेत् पटसंवृतं ॥
तत्पटे चालिखेत् सोमं सगणं सवृषं शिवं ॥ ३५३॥
विचित्रपुष्पस्रग्दामैः समन्ताद् भूषयेत् कटं ॥
रवकैः किङ्किणीजालैर्घण्टाचामरभूषितैः ॥३५४॥
महापूजाविशेषैश्च कौतूहलैश्च संयुतं ॥
विद्यारथोपचारेण मार्गशोभां प्रकल्पयेत् ॥३५५॥
तद्रथं भ्रामयेद्यत्नाद्राजमार्ग्गेण सर्व्वतः ॥
ततः स्वाश्रममानीय स्थापयेत् तत्समीपतः ॥३५६॥
महाशब्दं ततः कुर्य्यात् तालत्रयसमन्वितं ॥
ततस्तूष्णीं स्थिते लोके तच्छान्तिमवधारयेत् ॥३५७॥

नयाँ पाका बाँसले भार थाम्न सक्ने शिवरथको खट बनाउनु पर्छ – वृत्त (वाटुलो) मोटाइभन्दा दोवर लामु चारपाटे ठेकसम्म बरावर मोटो सर्व्वत्र चर्मले वा वेतका लहराले बलीयो पारी बाँधेर मूल (रथमेरुथाम) महायष्टिमा जोडिएको मुखमा पक्का गरी बाँधेर बाँसका मण्डलीले दरो पार्नु पर्छ । यसै कटमा ती शिवका विविध वक्त्र (मुखाकृति) मुकुण्डो स्थापित गरेर यत्नपूर्वक बलियो गरी बाँधनु पर्छ । ती सवै माथि माथि राख्नु पर्छ र तिनका माझमा मूल प्रतिमा (शिवको मूर्ति) स्थापित गर्नु पर्छ । कुङ्कुम केशर, सिन्दूर, अविर, अभ्रक आदिले यथाविधि पूजा गर्नु पर्छ । - मोतीका हार आदि नाना प्रकारका आभरण (भूषणगहना) हरु लर्काएर तेस महान शिवरथका माझमा दरा दुइटा पाटा राखेर तल माथि माझमा छेडेर कटचष्टिको तल्लो भाग तिनै प्वालमा राम्ररी जमाउनु पर्छ र वलियो पारी वांध्नु पर्छ । अनि यष्टिका अर्धभागमा आठ वटा ध्वजा कीला ठोकेर वांध्नु पर्छ । कटको पिठिऊँ सर्वत्र कपडाले मोडेर राखनु पर्छ । तेस पटमा शिव, पार्वती, नन्दी, वसाहा कुमार, गणेश र प्रमथ गणका चित्र राम्रा गरी लेखनु पर्छ । विचित्र फुल माला आदिले चारैतिर कटलाई भूषित पार्नु पर्छ छमछम बजने किङ्किणी (घुँघुरा) का जातले साना-साना घाँट चँवर आदिले सजाउनु पर्छ ।

विविध प्रकारका महापूजाहरुले र अनेक प्रकारका क्रीडा कौतुक सज्जाले मार्गको पुष्पवृष्टि, लाजावृष्टि आदि शोभाले विद्यारथ (शिवरथ) को उपचार स्वागत सत्कार जयकार आदि गर्दै त्यो रथ राजमार्गमा चलाउनु पर्छ र जाने ठाउँसम्म सर्वत्र पुऱ्याउनु पर्छ । अनि उसै गरी अर्को वाटो भए अर्का वाटावाट न भए उसैवाट स्वाश्रम (जतावाट प्रयाण) गरेको थियो । उसै ठाउँमा ल्याएर समीपमा खडा गरेर महाशव्द गरेर रथवाट तीन ताल (करतलध्वनि) गर्नु पर्छ । तेसले सवै रथयात्री जनसमूह कोलाहल रहित शान्त र स्तव्ध भै उभि सके पछि त्यो जगच्छान्ति -विश्वशान्ति) सुन्नु सुनाउनु पर्छ :-

शिवमहाशान्ति- (विश्वशान्ति)

शिवन्तु सर्व्वजगतः शिवं गोर्ब्राम्हणस्य च (वा) ॥
शिवमस्तु नृपाणाञ्च तद्भक्तानाञ्जनस्य च ॥३५८॥
राजा विजयमाप्नोतु पुत्रपौत्रैश्च वर्द्धतां ॥
धर्म्मनिष्ठश्च भवतु प्रजानाञ्च हिते रतः ॥३५९॥
कामवर्षी तु पर्जन्यः शस्यसम्पत्तिरुत्तमा ॥
सुभिक्षं क्षेममारोग्यं कर्म्मसिद्धिश्च जायतां ॥३६०॥
दोषाः प्रयान्तु नाशञ्च गुणाः स्थिरीभवन्तु वः ॥
बहुक्षीरघृता गावो हृष्टपुष्टा भवन्तु वः ॥३६१॥
एवं शिवमहाशान्तिमुच्चार्य्य जगतः क्रमात् ॥
अभिवर्द्धयेत्ततः शेषामैश्वरीं सार्व्वकामिनीं ॥३६२॥
शिवमालां समादाय महतीं शिवचारिकः ॥
फलैर्भक्ष्यैश्च संयुक्तां गृह्य पात्रिन्निवेदयेत् ॥३६३॥
पात्रीञ्च धारयेन्मूर्ध्ना सोष्णीषीं देवपुत्रकः ॥
अलङ्कृतः शुक्लवासा धार्म्मिकस्सततं शुचि ॥३६४॥

समग्र जगत्को शिव (कल्याण) होस् ! सारा चराचर संसारको भलो होस् ! गाइको शिव होस् ! ब्रह्मज्ञानी ब्राह्मणको शिव होस् ! समस्त जनताको शिव होस् ! शिवभक्त राजाको विजय होस् ! सवैको पुत्रपौत्र धनधान्यवृद्धि होस् ! धर्ममा निष्ठा होस् ! प्रजाको सव प्रकार हित होस् ! राजा सदा प्रजाका हितमा निरत रहुन् ! भूमिले मागेको वेलामा किसानले चिताएका समयमा पर्जन्य (समस्त प्रजा चराचर जगतको हित गर्ने मेघ) बर्षोस् ! सस्यसम्पत्ति (खेतीवाली) उत्तम होस् ! ईति भीति न होस् ! सुभिक्ष होस् ! दुर्भिक्ष न होस् ! अनिकाल नपरोस् ! योग क्षेम कल्याण मङ्गल होस् ! सवैको भलो होस् ! आरोग्य होस् ! सवै स्वस्थ रहुन् ! सवै कर्मठ बनुन् ! कर्म सिद्धि होस् ! धर्म वृद्धि होस् ! योगसिद्धी होस् ! सवै दोषको नाश होस् ! गुण सवै स्थिर रहुन् ! सवै गुणी बनुन् ! सवै गुणग्राही बनुन् ! तपाईंहरुको शिव होस् ! शिवरथयात्रीहरुको कल्याण होस् ! तपाईंहरुका तथा सवैका गाईहरु हृष्टपुष्ट र निरोगी निर्विघ्न रहुन् ! धेरैधेरै दूध दिउन् ! आयुर्घृतं भनियेको घिउ पनि धेरै लागोस् ! सवैको सव प्रकार कल्याण होस् ! विश्वको शिव होस् ! जगत्को एवं प्रकारले शिव महाशान्तिको कामना र उच्चारण गरेर सवैलाई सुनाएर ईश्वर (महेश्वर शिव) को समस्त मनकामना पूरा गर्ने वाचाविधिको शेष क्रियाक्रम पनि पूरा गरी सिध्याएर शिवका परिचारक पूजकले शिवलाई चढायेको सवभन्दा ठूलो माला लियेर फलफूल नैवेद्यका साथ शिवपात्री लियेर निवेदन (प्रार्थना) गरोस् र त्यो शिवपात्री उष्णीषिकासहित त्यो देवपुत्रक (भक्तले आफ्नु पुत्र शिवका सेवामा चढायेको देवपुत्रक देउका) शिरमा थामोस् जो सर्वदा सर्वथा शुची (शुद्ध पवित्र) छ, निखुनी छ, धार्मिक छ, सेता लुगा लायेको छ र सवै अलङ्कारले अलङ्कृत छ । त्यो शिवपात्रीको आधान पात्र हो ।

ततश्च तां समुत्क्षिप्य पाणिना धारयेद्बुधः ॥
प्रब्रूयादपरञ्चात्र शिवधर्म्मस्य भाणकः॥३६५॥
तोयं यथा घटीसंस्थमजस्रं क्षरते यथा ॥
क्षरन्ते सर्वलोकानां तद्वदायुरहर्न्निशं ॥३६६॥
यदा सर्वंपरित्यज्य गन्तव्यमवशं ध्रुवं ॥
तदा न दीयते कस्मात् पाथेयार्थमिदं धनम् ॥३६७॥
कलत्रपुत्रमित्राणि पितामाता च बान्धवाः॥
न मृतस्योपतिष्ठन्ति परलोके धनानि च ॥३६८॥
नास्ति धर्मसमं मित्रं नास्ति धर्मसमः सखा ॥
यतः सर्व्वैः परित्यक्तं नरन्धर्मोऽनुगच्छति ॥३६९॥
तस्माद्धर्म्मं समुद्दिश्य यः शेषमभिवर्द्धयेत् ॥
समस्तपापनिर्म्मुक्तः शिवलोकं स गच्छति ॥३७०॥
उपर्युपरिवित्तेन यः शेषमभिवर्द्धयेत् ॥
तस्येयमुत्तमा देया यतश्चान्यो न वर्द्धयेत् ॥३७१॥
इत्येव मध्यमा शेषाङ्गन्यासां वापि वर्द्धयेत् ॥
ततस्तेषां प्रदातव्या सर्व्वलोकस्य शान्तये ॥३७२॥
येनोत्तमा गृहीता स्याच्छिवशेषा महीयसी ॥
प्रापणीया गृहन्तस्य तथैव शिरसा धृता ॥३७३॥

विमानध्वजच्छत्राद्यैर्म्महावादित्रनिस्वनैः ॥
गृह द्वारं ततः प्राप्तामर्घयित्वा निवेदयेत् ॥३७४॥
दद्याज्ञा (द्गा) श्च (ञ्च) कलत्राणां भृत्यानां स्वजनस्य च ॥
तर्प्पयेत् स्वागतं भक्तया वादित्रध्वज वाहिकान् ॥३७५॥
एवमानीयते शेषा या शिवस्योत्तमा गृहे ॥
शोभया राजमार्गेण तस्य धर्म्मफलं श्रृणु ॥३७६॥
समस्तपापनिर्म्मुक्तः समस्तकुलसंयुतः ॥
शिवलोकमवाप्नोति सभृत्यपरिवारितः ॥३७७॥
तत्र दिव्यैर्म्महाभोगैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
कल्पानां क्रीडते कोटिमन्ते निर्व्वाणमाप्नुयात् ॥३७८॥

तेसपछि तेस विशाल शिवमालालाई हातमा लियेर शिवधर्मको भाणक (भाँड शिवधर्म भन्ने शिवधर्म प्रचारक) बुध (बुझेको विद्वान्) सवैलाई सुनाएर उच्च स्वरले अर्को कुरो यो पनि भनोस्:– पानीघडीमा भरियेको पानी जसरी अजस्र (नित्य निरन्तर) चुहीरहेछ । तेसै गरी हामी सवै लोक (जन, मानवादि प्राणीमात्र) को आयु नित्य निरन्तर पल पलमा चुँहुँदैछ र एक दिन यो घट (चोला) रित्तिने छ । यस लोकवाट सवैले परलोक यात्रा गर्नु पर्नेछ । कसैले म जान्न भनेर सुख पाउने छैन । विवश भयेर यमदूतका कालदण्ड खायेर जान करै लाग्नेछ । तेस वेला साना, ठूला, धनी, मानी केही मानिने छैनन् । सवै एकै घान हुनेछन् । जब जगत्को माया, मोह, श्रीसम्पत्ति, मान पान, सवै छाडेर अवश्य जानैछ र ई कुनै जागतिक वस्तु साथ जाने छैनन् भने, साथै जाने धर्म किन न गरौं ? शिवले दियेको यो धन धान्य सम्पदा शिवैमा अर्पेर पाथेय (पन्थमा हित गर्ने, परलोकमार्गमा खाजा खान दिने, वाटोको सामल) किन न गरौं ? शिवले कर्मसाक्षी र कर्माध्यक्षमात्र मध्यस्थ माझी बनेर फेरी फर्कायेर हामी सवैलाई नै दिनुहुन्छ । यो ध्रुवसत्य छ र हामी सवैले जानी सकेका छौं भने, भोलिको चिन्ता पनि किन नगरौं ? यो त सवैले देखे जाने बुझेकै छौं कि– स्वास्नी, छोरा, छोरी, इष्ट, मित्र, माता, पिता, भाई, बन्धु साथीसँगी प्रभृति कुनै पनि मर्नेवेला साथ लाग्दैनन् र परलोकका विकट दुर्गम क्षेत्रको यात्रा र कटु अनुभव एक्लै गर्नुपर्छ । धन सम्पत्ति पनि यतै रहन्छन् । त्यो वेला यौटा धर्म हाम्रा साथमा जान्छ । धर्मले अधर्म कहिल्यै गर्दैन, धर्मले कसैको साथ छोड्दैन । स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् । धर्म कार्य सानै भये पनि ठूला भय देखि वचाउँछ । तसर्थ- छैन मित्र धर्मसम्म, छैन धर्मसरी सखा । धर्म यौटै साथ जान्छ, छोडी जान्छन् सवै जना ॥ यसैले धर्मको उद्देश्य राखेर जो धर्ममर्मज्ञ शिवभक्त शेषको अभिवर्द्धन गर्छ (शिवरथयात्राको शेष पूर्णाहुति जस्तो शिवको निर्माल्य माला र शिवपात्रीको निष्क्रय शिवमा चढायेर प्रसादरूपमा जसले ग्रहण गर्छ) त्यो धर्मवीर समस्त पापवाट मुक्त भयेर शिवलोकमा जान्छ । तेसका आफन्त सवै साथै जान्छन् । वढावढ गर्दा सर्वाधिक धन चढायेर जो शेषको वढाइ गर्छ (निष्क्रय गर्छ) तेसलाई यो उत्तमा (सवंभन्दा ठूलो शिवनिर्माल्य माल्य) र देवपुत्रकले शिरमा थापेको शिवपात्री पूर्णपात्री, पूर्णकलश, शिवकलश दिनुपर्छ, किनकि तेसभन्दा माथि कोनै वढेन । अव यसैगरी मध्यमा र कन्यासा (माहिलो र कान्छो निर्माल्यमाल्य तथा पात्र) पनि वढीवढाउ गरेर ज-जसले लिन्छन्, उनैलाई उसै गरी प्रसन्नतासाथ प्रदान गर्नु पर्छ र निष्क्रयवाट आयेको धन शिवकै सेवा पूजामा तथा यसै शिवरथयात्राव्ययमा लाउनु पर्छ । समस्त लोकका सुख शान्तिका लागि तेसरीती उत्तम, मध्यम, कनिष्ठ, प्रसाद प्रदान गरेर अरु

सबैलाई तेसै शिवको प्रसाद दिनुपर्छ । जसले उत्तमा शिव ठूलो (माला र पात्री) सेबा ग्रहण गरेको छ, त्यो तेसैगरी (देवपुत्रकले शिरमा राखेर नै) उसका घरमा पुऱ्याउनु पर्छ र शिवरथयात्राका सबै वाजागाजा, ध्वजा, पताका, आदिका साथ रथको झल्लरी छाता ओढायेर महोत्सवका साथ लैजानु पर्छ । गृहद्वारमा पुगेपछि वाग्दान अनुसार अर्घ (निष्क्रय) दियेर घरपैसो गर्नुपर्छ र कलत्र, पुत्र, भृत्यादि परिवार सबैले शिवनिर्माल्य प्रसाद ग्रहण गर्नुपर्छ, स्वागत, सत्कारपूर्वक घरसम्म पुऱ्याउन आउने यात्री र धजा पताका वोक्ने, बाजा गाजा वजाउने र देवपुत्रक, शिवधर्मभाणक आदिलाई यथायोग्य दक्षिणा खाजा, जलपान आदि दियेर प्रतिसत्कार गर्नुपर्छ, यो सबै काम श्रद्धा भक्तिले गर्नु पर्छ, करले वा आडम्बरले हैन । धर्मस्य निर्व्याजता । धर्ममा कुनै व्याज, दम्भ, पाखण्ड, कैतव, छल छद्मादि हुँदैनन् । जो महान् शिवभक्त राजमार्गमा शोभापूर्ण यात्रा गरेर यसरी शिवशेषा उत्तमा ल्यायेर घरपैसो (गृहप्रवेश) गर्छ तेसको धर्मफल कसतो हुन्छ ? सुन– भनेर भगवान् महाकाल कृष्णात्रेय मुनिलाई भन्नुहुन्छ– समस्त पापवाट मुक्त भयेर समस्त कुलका साथ (कुलका सबै जनाका साथमा) परिवार सेवक सहित विमानमा वसेर शिवलोकमा जान्छ र शिवलोक दिव्य महासुख मनचिन्ते विमान आदिमा भोगेर कोटिकल्प पर्यन्त रहन्छ । अन्तमा निर्वाण मुक्ति (शिवसायुज्य मोक्ष) प्राप्त गर्छ ।

रथयात्रान्तु यः कुर्यादित्येवमभिशोभया ॥
भक्ष्यभोज्य प्रदानैश्च तत्फलं श्रृणु यत्नतः ॥३७९॥
अशेषपापनिर्म्मुक्तः सर्व्वभृत्यसमन्वितः ॥
कुलत्रिंशकमुद्धृत्य सुहृद्भिः स्वजनैः सह ॥३८०॥
सर्व्वकामयुतैर्दिव्यैः स्वच्छन्दगमनालयैः ॥
महाविमानैः श्रीमद्भिर्दिव्यस्त्री परिवारितः ॥३८१॥
इच्छया क्रीडते भोगैः कल्पकोटिं शिवेपुरे ॥
ज्ञानयोगं ततः प्राप्य संसारादपसृज्यते ॥३८२॥

यसरी अभिशोभा साथ भक्ष्य भोज्य आदि प्रदान गरेर जो आढ्य शिवभक्त शिवरथयात्रा गर्छ, तेसको फल जतनले सुन– अशेष पापवाट मुक्त भयेर सबै भृत्यवर्ग (सेवकहरू) सहित कुलका ३० पिंडिको उद्धार गरेर इष्टमित्र स्वजन (आफन्त) सबैका साथ सबै काम (समस्त मनोरथ) पूरा गर्ने, भक्तका इच्छानुसार उदन्वादकाशमहीधरेषु (जलमा, थलमा, आकाशमा, तथा लोकलोकान्तरमा) अकुण्ठित गतिले जाने भवन् भयेका र भवका सुख साधन सबै भयेका राम्रा-राम्रा विशाल दिव्य शिवविमानहरुमा सपत्नीक दिव्यस्त्रीहरुका साथ स्वेच्छाले कोटिकल्पसम्म शिवपुरमा दिव्यसुख भोगेर रमाइकन रहन्छ र तेसपछि ज्ञानयोग प्राप्त गरेर संसार देखि विरक्त हुन्छ, मुक्त हुन्छ ।

शिवस्य रथयात्रायामुपवासपरः क्षमी ॥
पुरतः पृष्ठतो वापि गच्छेन्तस्य फलं श्रृणु ॥३८३॥
अशेषपापनिर्म्मुक्तः शुद्धः शिवपुरङ्गतः ॥
महारथोपमैर्य्यानैः कल्पाशीतिं स मोदते ॥३८४॥

पताकाध्वजच्छत्राणि दीपदर्पण चामरैः॥
धूपैर्वितानकलशैरूपशोभा सहस्रशः ॥३८५॥
गृहीत्वा यन्ति पुरतः स्वेच्छया वा परेच्छया ॥
सम्पर्कात्कौतुका लोभाच्छिवलोकं व्रजन्ति ते ॥३८६॥
शिवस्य रथयात्रान्तु ये प्रपश्यन्ति भक्तितः ॥
प्रसङ्गात्कौतुका द्वापि तेऽपि यान्ति शिवं पुरं ॥३८७॥
नानायन्त्रोपशोभां ये नाना प्रेक्षणकानि च ॥
कुर्व्वन्ति रथयात्रायां नमन्ते च विभूषिताः ॥३८८॥
तैर्भोगैर्व्वि विधैर्दिव्यैः शिवासन्ना गणेश्वराः॥
क्रीडन्ति रुद्रभवने कल्पानां विंशतिन्नराः ॥३८९॥
महताजनसंघेन क्षुण्णाः शिवरथेन च ॥
पृथग्जीवा मृता यान्ति शिवलोकं न संशयः ॥३९०॥

शिवका रथयात्रामा उपवास (निराहार शिवका समीपमा वास) गरेर क्षमाशील शान्त भइकन रथका अगाडि अथवा पछाडि जो जान्छ, तेसको फल सुन– अशेष पापवाट मुक्त भयेर शुद्ध पवित्र भइकन शिवपुरमा जान्छ । तेसै शिवरथजत्रा महाविमानमा बसेर शिवलोकमा अशी कल्पसम्म त्यो भक्त सुख भोग्छ (ध्वजा, पताका, छाता, दिया, राँका, दियाला, दर्पण, चँवर, धूप (धूपौरा आदि र धूपवाती) वितान कलश (शिवयज्ञका कलश) र यस्ता हजारौं प्रकारका उपशोभा बोकेर जो भक्त रथका अगाडि आफ्ना इच्छाले वा अरुका इच्छाले जान्छन् वा सँगी साथीहरुका सम्पर्कले वा लोभले केही पाइएला कि भनेर अथवा कौतुकले जसरी पनि यस शिवरथयात्रामा रमिता हेर्ने भयेर नै सम्मिलित हुने मानिस पनि सोझै शिवलोक जान्छन् । जो जन भक्ति भावले शिवको रथयात्रा हेर्छन्, प्रसङ्गवश वा रहरले हेरुन्, ती पनि शिवपुरमा जान्छन् । यस रथयात्रामा जो नाना भाँतिका यन्त्र बनायेर शोभा बढाउँछन्, जो अनेक विधिका प्रेक्षणक (प्रदर्शन, हाँस्य, व्यङ्ग्य आदि पनि तर सवै उपदेशदायक र शिवसम्बन्धी सभ्य खेल) देखाउँछन् आफैं आफूलाई नाना प्रकारका गहना कपडा लायेर सजिसजाउ पारीकन जात्रा हेर्न आउँछन् र शिवलाई नमस्कार गर्छन् ती मानिस पनि ती विविध दिव्य उपभोगले युक्त भयेर शिवलोकमा शिवका निकटमा शिवका साथी प्रमथ गणका मुखिया भयेर रुद्रका (शिवका) भवनमा बीस कल्प पर्यन्त दिव्य क्रीडा गर्छन् । रथजात्राका महान् जनसङ्घले वा शिवरथले कुल्चेर मारियेका पृथग्जीव (मानिस बाहेक कीरा कमिला आदि सवै जन्तुहरु) पनि शिवका कृपाकटाक्षले शिवलोकमा जान्छन् । यसमा संशय छैन । शिवरथयात्राका जुनसुकै उपकरण उपकारमा लागे पनि स्थावर जङ्गम जीवजातिको कल्याण हुन्छ ।

श्रीपर्वते महाकाले वाराणस्यां महालये ॥
जल्पेश्वरे कुरुक्षेत्रे केदारे मण्डलेश्वरे ॥३९१॥
गोकर्णे भद्रकर्णे च शङ्कुकर्णे स्थलेश्वरे ॥
भीमेश्वरे सुवर्णाक्षे कालाञ्जरवने तथा ॥३९२॥
यक्षेश्वरे वैद्यनाथे पाताल भुवनेश्वरे ॥
सहस्रेशे दिलीपेशे कैलासे मानसे तथा ॥३९३॥

रत्नलिङ्गे रत्नचूडे महाभयमहेश्वरे ॥
भागेश्वरे सोमनाथे नागेशे कपिलेश्वरे ॥३९४॥
महेश्वरे मुकुन्देशे जलेश्वरगलेशयोः ॥
स्पर्शनाथे हरिहरे सिद्धेशे कौशिकेश्वरे ॥३९५॥
नीलकण्ठेऽथ पिण्डेशे गुप्तेशे भैरवेश्वरे ॥
वाल्मीकींशे तारकेशे मार्कण्डेयेश्वरे तथा ॥३९६॥
क्षेत्रे पाशुपते पुण्ये सुरक्षेत्रे नटेश्वरे ॥
दुप्चेश्वरेऽथ धूलीशे द्रोणेशे शकुनीश्वरे ॥३९७॥
एवमादिषु चान्येषु शिवक्षेत्रेषु ये मृताः ॥
जीवाश्चराचराः सर्व्वे शिवलोकं व्रजन्ति ते ॥३९८॥
प्रयागं कामिकं तीर्थमविमुक्तञ्च नैष्ठिकं ॥
श्रीपर्वतञ्च विज्ञेयमिहामुत्र च सिद्धिदः ॥३९९॥
प्रसङ्गेनापि यः पश्येदन्यत्र प्रस्थितः क्वचित् ॥
श्रीपर्वतं च कैलासं सोऽपि याति शिवं पुरं ॥४००॥

श्रीशैल, महाकाल, वाराणसी (काशी) महालय, जल्पेश्वर, कुरुक्षेत्र, केदार, मण्डलेश्वर, गोकर्ण, भद्रकर्ण, शङ्कुकर्ण, स्थलेश्वर, भीमेश्वर, सुवर्णोक्ष, धर्मस्थल, कालञ्जर वन, यक्षेश्वर (मालिका) वैद्यनाथ, पाताल भुवनेश्वर, सहस्रेश्वर, दिलीपेश्वर, कैलास, मानसरोवर, रत्नलिङ्गेश्वर, रत्नचूडेश्वर, महाभयेश्वर, भागेश्वर, सोमनाथ, नागनाथ, कपिलेश्वर, महेश्वर, मुकुन्देश्वर, जलेश्वर, गलेश्वर, पारसनाथ, हरिहर, सिद्धेश्वर, कौशिकेश्वर, नीलकण्ठ (गोसाइकुण्ड), पिण्डेश्वर, गुप्तेश्वर, भैरवेश्वर, वाल्मीकिश्वर, (त्रिवेणी), तारकेश्वर, मार्कण्डेयेश्वर, (छेत्ति मार्मा) पाशुपत क्षेत्र (पशुपतिनाथ) सुरक्षेत्र (सुरखेत) नटेश्वर, दुप्चेश्वर, धूलीश्वर, द्रोणेश्वर, शकुनीश्वर, एवम् अरु भूमण्डलका सवै शिवक्षेत्रहरुमा मरेका समस्त चराचर जीवजन्तुहरु शिवलोकमा जान्छन् । प्रयाग, कामिक तीर्थ, अविमुक्त, नैष्ठिक, श्रीशैल, आदि सवै शिवक्षेत्रहरु इहलोक र परलोकमा सिद्धिदायक छन् । प्रसङ्गवश अन्यत्र प्रस्थान गर्दा वाटामा परेर श्रीपर्वत, कैलाश, आदिको दर्शन भयो भने ती भक्त पनि शिवपुर जान्छन् ।

व्रजेद्यः शिवतीर्थानि सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥
पापमुक्तः शिवं ज्ञानं प्राप्य निर्व्वाणमाप्नुयात् ॥४०१॥
तीर्थस्थानेषु यःश्राद्धं शिवसत्रं प्रयत्नतः॥
कल्पयित्वानुसारेण कालस्य विभवस्य च ॥४०२॥
तीर्थयात्रागतं स्रान्तं हाहाभूतमचेतनं ॥
क्षुत्पिपासातुरं लोकं पांसुपादं त्वरान्वितं ॥४०३॥
सन्तर्प्पयित्वा यत्नेन म्लानवृक्षामिवाम्भसा ॥
पाद्यासनप्रदानेन कस्तेन पुरुषस्सम: ॥४०४॥
अश्नन्ति यावतः पिण्डांस्तीर्थनिर्धूतकल्मषाः ॥
तावद्वर्षसहस्राणि तद्दातास्ते शिवेपुरे ॥४०५॥

दद्याद्यः शिवसत्रार्थं सुरभिं (महिषीं) सुपयस्विनीं ॥
मोदते स शिवेलोके युगकोटिशतं नरः ॥४०६॥
आर्त्ताय शिवभक्ताय दद्याद्यः सुपयस्विनीं ॥
अजामेकां सुपुष्टाङ्गीन्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४०७॥
यावत्तद्रोमसंख्यानं तत्प्रसूतिकुलेषु च ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥४०८॥
मृदुरोमाधिकां कृष्णां निवेद्य गुरवे नरः ॥
रोम्णि रोम्णि सुवर्णस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ॥४०९॥

जो यात्री शिवतीर्थको यात्रा गर्छ, त्यो सवै पापवाट मुक्त हुन्छ । पापमुक्त भएर शिवज्ञान प्राप्त गरी निर्वाण मुक्ति पाउँछ । शिवतीर्थ स्थानहरुमा जो श्राद्ध गर्छ र प्रयत्नपूर्वक शिवसत्र (शिवका नाममा अन्न क्षेत्र वा ज्ञान क्षेत्र) यथाशक्ति लाउँछ, त्यो समय र धनअनुसार फल पाउँछ । तीर्थ यात्रामा आयेको नाङ्गै खुट्टा छिटो जानुपर्ने र रोगव्याधि, भोक, प्यास, तथा कुनै खाँचो भयेर हाहाकार भयेका अचेत तीर्थयात्रीलाई अन्न, जल, वस्त्र, वास, आसन, पाद्य, औषधी, उपचार आदिले तृप्त पारेर सुक्न लागेका रुखविरुवा आदिलाई पानीले सिँचेर जोगाये झैं, त्यस यात्रीलाई जोगायेर घर पठाउँछ भने त्यस समान उपकारी को पो होला र ? तीर्थयात्राले पवित्र भयेका, समस्त पातक तीर्थजलले धोयेर निर्मल निष्पाप भयेका शिवतीर्थयात्रीहरु जति गाँस खान्छन्, तेत्ति हज्जार वर्षसम्म त्यो दाता शिवपुरमा निवास गर्छ। शिवसत्रका लागि जो यौटी सुरभि गाइ वा भैंसी धेरै दूध दिने दिन्छ, त्यो दाता शय कोटी युगसम्म शिवलोकमा आमोदप्रमोदसाथ रहन्छ । रोगार्त्त शिवभक्तलाई जो धेरै दूध दिने पुष्टाङ्ग बाखी दिन्छ, तेसको फल सुन– जति तेसका पाठापाठी र तेसका सन्तानका रौं छन्, तेत्ति हजार वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्य रहन्छ । कौंला धेरै रौं भयेकी काली बाखी गुरुलाई अर्पने मानिस एक एक रौंका सट्टामा एकएक सुन (को मुद्रा दीनार) दियेको फल पाउँछ ।

नवां पट्टकुटीं कृत्वा मण्डपं वा शिवाग्रतः ॥
चित्रकाण्डचटोपेतां श्रृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥४१०॥
यावत्तद्वर्षतन्तूनां परिसंख्याप्रमाणतः ॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके स मोदते ॥४११॥
साश्वरथं विमानं वा दत्वा वा शकटं शिवे ॥
शकटं वृषसंयुक्तं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥४१२॥
गजाश्वरथसंयुक्तैर्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
सानुगः क्रीडते भोगैः कल्पकोटिं शिवेपुरे ॥४१३॥
निवेद्याश्वतरं पुष्टमदुष्टं गुरवे नरः ॥
सद्गतिं सोपकरणं भोगान् भुङ्क्ते शिवेपुरे ॥४१४॥
दिव्याश्वयुक्तैः श्रीमद्भिर्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
कोटिकोटिश्च कल्पानां तदन्ते स्यान्महीपतिः ॥४१५॥
अवियोजनमात्राय शिविकां परिकल्पयेत् ॥
गुरोः श्रान्तस्य चार्त्तस्य तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४१६॥

विमानानां सहस्रेण सार्व्वकामयुतेन च ॥
कल्पकोट्ययुतं साग्रं भोगान् भुङ्क्ते शिवेपुरे ॥४१७॥
छागम्मेषम्मयूरञ्च कुक्कुटं शःरिकां शुकं ॥
बालक्रीडनकानेतान्नित्योद्यानपरानपि ॥४१८॥
निवेदयित्वा स्कन्दाय तत्सायुज्यमवाप्नुयात् ॥
भुक्त्वातु विपुलान् भोगांस्तदन्ते स्याद् द्विजोत्तमः ॥४१९॥

शिवका (शिवालयका) अगाडि चित्र विचित्र परे वा चित्र मोट्टाले नौलो पटकुटी (पाल) हालेर वा मण्डप बनायेर जुन फल भक्तले पाउँछ त्यो सुन– जति तेस पालका वस्त्रका तन्तु वा चोया छन् तेत्ति संख्यामा तेत्ति हजार वर्षसम्म रुद्रलोकमा पूज्य हुन्छ। घोडासहित रथ वा विमान वा गोरुगाडा वा गोरुसहित गाडा शिवलाई दान गर्ने भक्त हात्ती, घोडा, रथयुक्त मनचिन्ते दिव्य विमानमा अनुचर परिवारसहित कोटिकल्पसम्म, शिवपुरमा दिव्य सुख भोग्छ। जो जन पुष्ठ र अदुष्ट राम्रो चाल भएको र काठी कडेली आदियुक्त अश्वतर (खचर) गुरुलाई चढाउँछ। शिवपुरमा दिव्यसुख भोग्छ। दिव्य घोडा जोडिने मनचिन्ते राम्रा विमानमा कोटि कोटि कल्प पर्यन्त ती सुख भोगेर अन्तमा महीपीत हुन्छ। एक योजन (चारकोश) लाई मात्र भये पनि बाटो हिंडी थाकेका र रोगले थलियेका गुरुलाई शिविका (डोली) दिने गुरुभक्त मनचिन्ते हजारौं दिव्य विमानमा सवा दश हजार कल्पसम्म शिवपुरमा दिव्य सुख भोग्छ। बोको, भेडो, मजुर, चाखुरा, डाँफे, कालिज, कुखुरो (भाले), सुगा, मैना इत्यादि बालकले खेल्ने लडाउने, उडाउने परेवा प्रभृत्ति स्कन्द कुमारलाई चढाउने भक्त कार्त्तिकेय कुमारमा नै सायुज्य मुक्ति पाउँछ। लीन हुनुभन्दा प्रथम शिवलोकमा दिव्य विपुल सुख भोग्छ।

खर्ज्जूरतालपत्रैर्व्वा चर्म्मणा वा सुकल्पितं ॥
दत्वा कोट्यासनं वृत्तं शिवलोकेमवाप्नुयात् ॥४२०॥
मुशलोलूखलाद्यानि गृहोपकरणानि च ॥
दद्याच्छिवगृहस्थेभ्यस्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४२१॥
प्रत्येकं कल्पमेकैकं गृहोपकरणे नरः ॥
अन्ते दिविवसेत्भोगैस्तदन्ते सगृही भवेत् ॥४२२॥

खजुर, ताड वा चामले राम्ररी बुनेको वाटुलो कोट्यासन दिने पनि शिवलोक पाउँछ। ओखल, मुसल, आदि घरका उपकरणहरु शिवगृहस्थहरुलाई दिने पनि प्रत्येक उपकरणका सट्टामा एक-एक कल्पसम्म शिवपुरमा बसेर अन्तमा त्यो पनि शिवगृही हुन्छ।

प्रातर्विकालवेलायां हेमन्ते शिवयोगिनां ॥
कृत्वा प्रतापनायाग्निं शिवलोके महीयते ॥४२३॥
सूर्य्यायुतप्रभादीप्तैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकौः ॥
कल्पकोटिशतं भोगान् भुक्त्वा तु सः महीपतिः ॥४२४॥
यःप्रान्तरं विदेशं वा गच्छन्तं शिवयोगिनं ॥
भोजयेत यथाशक्ति शिवलोके महीयते ॥४२५॥

यश्छत्रं धारयेद्ग्रीष्मे गच्छते शिवयोगिने ॥
स मृतः पृथिवीं कृत्स्नामेकच्छत्रामवाप्नुयात् ॥४२६॥
यः समुद्धरते मार्ग्गे मात्रोपकरणाशनं ॥
शिवयोगप्रवृत्तस्य तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४२७॥
कल्पायुतं नरः साग्रं भुक्त्वा भोगान् शिवे पुरे ॥
तदन्ते प्राप्नुयाद्राज्यं सर्व्वैश्वर्य्यसमन्वितं ॥४२८॥
अभ्यङ्गोद्वर्त्तनं स्नानमार्त्तस्य शिवयोगिनः ॥
कृत्वाप्नोति महाभोगान् कल्पान् शिवपुरे नरः ॥४२९॥
अपनीय समुच्छिष्टं भक्तितः शिवयोगिनं ॥
दशधेनुप्रदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥४३०॥

प्रातः काल, विकाल (विशेष काम परेको बेला वा सायंकाल, रात्रिकाल आदि) बेलामा हेमन्त ऋतु (मार्ग, पौष र जाडो लाग्ने शिशिर आदि र हिमाल जस्ता जाडो लाग्ने ठाउँमा जाडो लागेसम्म) शिवको योगाभ्यास गर्ने र साधना सिध्याई सकेका शिवयोगयुक्त शिवयोगीहरुका निमित्त तथा योगीहरुका नामले भये पनि जाडामा सवै प्राणीले ताप्ने आगो बाल्ने शिवभक्त, शिवलोकमा पूज्य हुन्छ । तथा दश हजार सूर्यजस्ता प्रभाले देदीप्यमान, समस्त कामना पूरा गर्ने सार्वकामिक दिव्य विमानमा बसेर कोटि सय कल्पसम्म शिवलोकका दिव्य महासुख भोगेर राजा हुन्छ । जो शिवभक्त प्रान्तर (प्रान्तरं दूर शून्योऽध्वा, प्रान्तर भनेका सुदूर पर्यन्त जलछहारी वास केही नभयेका निर्जन शून्य मरुविकट वाटा) मा वा विदेशतिर गइरहेका शिवयोगीको यथाशक्ति भोजन जलपान, फलाहार, हारगुहार, वासव्यवस्था, धूनीपानी र साथ दिने काम गर्छ वा गराउँछ, त्यो पनि उसैगरी शिवलोकमा उपर्युक्त प्रकारले पूज्य भयेर सुख भोग्छ । ग्रीष्ममा (घाम चड्केका वैशाख जेठ वा अरु समयमा) कतै हिंडीरहेका शिवयोगीलाई छाता ओडायेर जो शिवभक्त साथ लाग्छ, त्यो अर्का जन्ममा समस्त पृथ्वीको एकच्छत्र (जसका अगाडि अरु कसैले पनि छाला ओढ्न सक्तैनन् वा पाउँदैनन् त्यस्तो) राजा हुन्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीका शिवयोगप्रवृत्तिमा मार्गमा मात्रा उपकरण साधन भोजन, जलपान आदि व्यवस्था गर्छ वा गराउँछ एवं बोकेर साथ जान्छ, योगसाधनामा जुनसुकै प्रकारले सहयोग गर्छ, त्यो कस्तो पुण्य फल पाउँछ ? सुन– (भनेर भगवान् महाकाल कृष्णात्रेयलाई भन्नुहुन्छ) सवा दश हजार कल्पसम्म शिवपुरमा दिव्य सुख भोगेर अन्तमा सवप्रकार समृद्ध प्राप्त गर्छ। योगसाधन गर्दा वा अरु कुनै कारणले योगीलाई रोग लागेको बेला वा दुःख संकट परेको बेला जो शिवभक्त अभ्यङ्ग (तेलमर्दन उवटन) स्नान पथ्यासन आदि सेवा गर्छ, त्यो शिवलोकमा कल्प-कल्पसम्म दिव्य महासुख भोग्छ । जो शिवभक्त भक्तिभावले शिवयोगीहरुको समुच्छिष्ट (भोजन जलपान आदि गरेको जुठो) उठाउने, लिप्ने, पोत्ने, झाडने, धोइधाइ, स्वच्छपार्ने, सवप्रकार पवित्रता गर्ने काम गर्छ, त्यो मानव दश गाई दान गरेको पुण्य फल पाउँछ। किनकि ?

पञ्चगव्यसमं ज्ञेयमुच्छिष्टं शिवयोगिनां ॥
तद् भुक्त्वा लभते शुद्धिम्महतः पातकादपि ॥४३१॥
नारी च भुक्त्वा सत्पुत्रं कुलाधारं गुणान्वितं ॥
राज्ययोग्यन्धनाढ्यञ्च प्राप्नुयाद् धर्म्मतत्परं ॥४३२॥

आदिनाथ सदाशिवले सवै लोककल्याणार्थ प्रतिपादित अष्टाङ्ग (यम-नियम-सहित) वा षडङ्ग (आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान, समाधि) यम-अहिंसा, सत्य अस्तेय ब्रह्मचर्य अपरिग्रह नियम-शौच, सन्तोष, तपः स्वाध्याय, ईश्वरप्रणिधान । पद्मासन, सिद्धासन, स्वस्तिकासन आदि २४।८४ र ८४ लाख आसन । प्राणायाम- रेचक, पूरक, कुम्भक, केवल । प्रत्याहार ५ ज्ञानेन्द्रिय ५ कर्मेन्द्रियसहित मनको वशीकार । धारणा-देशबन्धश्चित्तस्य धारणा, वृत्तिशून्य चित्तलाई शिवगुरुमूर्ति प्रभृत्ति एक देशमा बन्धन । ध्यान-तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानम् तेसै देशमा ध्यान, ध्याता, ध्येय त्रिपुटीको एकता गरेर ध्येयाकार वृत्ति । समाधि आधारशिला न्यासस्वरूप यमः नियम आदि ७ अङ्गका ७ तला ७ भूमिका माथि धुरीले धारेका पाखा जस्तो साङ्गता अन्तिम अष्टमी भूमिका सवितर्क, निर्वितर्क, सविकल्प, निर्विकल्पादि समाधि स्वरूप योगका युञ्जान योगी (योगाभ्यासमा लागेका) र युक्त योगी (योगाभ्यास सिध्धायेर सिद्ध भईसकेका सवै शिवयोगीहरुको समुच्छिष्ट (खायेर शेष रहेको जूठो पुरा) यज्ञशेष हविजस्तो र पञ्चगव्य (गाईका गउँत, गोवर, दूध, दही, घिउ) समान हुन्छ र त्यो खाने भक्त महापातकवाट पनि मुक्त हुन्छ र उपर्युक्त पुण्य फल पाउँछ । नारीले खायेमा कुलका आधार, सर्वगुण सम्पन्न सत्पुत्र पाउँछिन् । जुन सुपुत्र राज्ययोग्य, धनी, धर्मात्मा, तथा सर्वलक्षण सम्पन्न आदर्श मानव हुन्छ ।

यश्च गां शिवयज्ञीयां गृहस्थः परिकल्पयेत् ॥
शिवयज्ञस्य महतः परमम्फलमाप्नुयात् ॥४३३॥
शिवां माञ्च प्रयत्नेन भक्ष्याब्दैर्योऽनुपालयेत् ॥
गवां लक्षप्रदानस्य सम्पूर्ण फलमाप्नुयात् ॥४३४॥
प्रातः प्रदद्यात् सघृतं सुकृतं बालपिण्डकं ॥
दूर्वाञ्च बालवत्सानां तस्य पुण्यफलं श्रृणु ।४३५॥
यावत्तद्बालवत्सानां पानाहारं प्रकल्पयेत् ॥
तावदब्दायुतान्युच्चैर्भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥४३६॥

जो शिवभक्त गृहस्थ शिवयज्ञका लागि शिवयज्ञीय यौटी गाई परिकल्पित (तन्मेमनः शिवसङ्कल्पमस्तु भनेर शिव सङ्कल्प) गरेर शिवलाई प्रदान गर्छ, त्यो महान् शिवयज्ञ गरेको पुण्य फल पाउँछ । अनि जो शिवभक्त एक वर्ष मात्र पनि दाना पानी घाँस चरन आदिले श्रद्धा भक्तिसाथ सेवा गरेर गोपालनविधिले ती शिवकी गाईको वा जुनसुकै गाईको पालन पोषण गर्छ, त्यो गोसेवक एक लाख गाईदान गरेको फल सम्पूर्ण पाउँछ । एवं जो शिवभक्त र गोभक्त प्रातः (विहानै उठेर) गाईको घिउ मिलाएर राम्ररी बनाएको जौ, चना, मकै, गहुँ, भात आदिको वालपिण्डक (लाउरु बाछाबाछीले खानसक्ने कमलो पिंडो) दिन्छ वा राम्रो दुवो वा दुवा जस्तो कमलो घास काटी ल्याएर बालवत्स (बाछाबाछी)लाई हाल्छ, त्यसको पुण्यफल सुन भनेर भगवान् महाकाल कृष्णात्रेयलाई निमित्त गरेर हामी समस्त मानवलाई सुनाउनुहुन्छ– जति छाक ती बालवत्स (भरखर दुवो टिप्न लागेका दुधे बाछा बाछी)का लागि आहारा पानी पिँडो दिन्छ, तेत्ति संख्यामा १ छाकको दश हजार वर्षका दरले तेस उच्चतम शिवलोकमा दिव्य महासुख भोग्छ ।

विधवानाथवृद्धानां प्रदद्याद्यः प्रजीवनं ॥
आभूतसम्प्लवं यावच्छिवलोके महीयते ॥४३७॥

दद्याद्यः सर्व्वजन्तुनामाहारमनरूपतः ॥
त्रिः पृथ्वीं रत्न सम्पूर्णां यद्दत्वा तत्फलं लभेत् ॥४३८॥
नियमव्रतदानानि यानि सिद्धानि यत्नतः ॥
तानि तेनैव विधिना शिवमन्त्रेण कल्पयेत् ॥४३९॥
निवेदयीत रुद्राय रुद्राण्याः षण्मुखस्य च ॥
प्राप्नुयाद् विपुलान् भोगान् दिव्यान् शिवपुरे नरः ॥४४०॥
मुनेर्यः कर्त्तरिन्दद्यात् केशक्लेशापनुत्तये ॥
सर्व्वक्लेशविनिर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥४४१॥
नासिकाशोधनं दद्यात् सन्दंशं शिवयोगिने ॥
वर्षकोटिं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥४४२॥
नखच्छेदनकं दत्वा सुकृतं शिवयोगिने ॥
वर्षलक्षं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥ ४४३ ॥
दत्वाञ्जन शलाकां वा लोहाद्यं शिवयोगिनां ॥
भोगान् शिवपुरे प्राप्य ज्ञान चक्षुरवाप्नुयात् ॥४४४ ॥
कर्णशोधनकं दत्वा लोहाद्यं शिवयोगिनी ॥
वर्षकोटिं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥४४५॥
दद्याद्यः शिवभक्ताय सूचीं (त्रीं) कौपीनशोधनीं ॥
वर्षाणाञ्च सलक्षार्द्धं शिवलोके महीयते ॥४४६॥
निवेद्य शिवयोगिभ्यः सूचितं (कं) सूत्रसंयुतं ॥
वर्षलक्षं महाभोगैः क्रीडते स शिवेपुरे ॥४४७॥
दद्याद्यः शिवयोगिभ्यः सुकृतां पात्रवेद (ध) नीं ॥
वर्षलक्षं महाभोगै शिवलोके महीयते ॥४४८॥
दद्याद्यः पुस्तकादीनां चञ्चुकार्थाय कर्तृकाम् ॥
पञ्चलक्षम्महाभोगैर्म्मोदते स शिवे पुरे ॥४४९॥
समिन्धनतृणादीनां दद्यात्तच्छेदनञ्च यः ॥
क्रीडते स शिवेलोके वर्षलक्षचतुष्टयं ॥४५०॥

विधवा, अनाथ, वृद्ध, आदिलाई जो जीवनी (ज्यूनी) दिन्छः त्यो दाता प्रलय पर्य शिवलोकमा पूज्य रहन्छ.। जो विवेकी दानवीर शिवभक्त सवै जीव जन्तुहरुलाई यथाय (जस्को जुन आहारा चारो हो) आहारा पानी आदि दिएर सेवा गर्छ, त्यो सर्वरत्न पूर्ण सम पृथ्वीको तीनपटक दान गरेको फल पाउँछ । नियम, व्रत, दान आदि अरु जो जसरी जगत्मा चलेका छन् । तिनलाई त्यसै गरि त्यै विधिले शिवमन्त्रले कल्पित (समर्थीत) गर अर्थात सवै कुरा उनै राखेर केवल नाममात्र शिवको गरेर रुद्र, रुद्राणी षड्मुख (शिव, पा स्कन्द कुमार) का जुन शिव भक्त र शक्त यसरी ती नियम, व्रत, दान आदि गर्छ, त्यो (नरनारी) शिवपुरमा गएर विपुल दिव्य सुख भोग्छ । यथा अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां ग पिवा । यः स्मरेत् पार्वतीकान्तं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः । आकाशात पतितं तोयं यथा ग सागरम् । सर्व देव नमस्कारो महेशं प्रति गच्छति । मानसाद्यानि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्त

आगच्छन्तु महाभागः स्नानकाले सदा मम । मूकं करोति वाचालं पङ्गुं लङ्घयते गिरिं । यत्कृपातमहं वन्दे विद्यातीर्थं महेश्वरं । शान्ताकारं शिखरशयनं शूलहस्तं सुरेशं, विश्वाधारं गगनसदृशं शुभ्रवर्ण शुभाङ्गम् । गौरीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यम् वन्दे शम्भुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् । इत्यादि प्रकारले तन्मे मनः शिवसंकल्पमस्तु भनेर सवै ब्रत, नियम दान आदि समन्त्र सङ्कल्प शिवका नामले गरोस् । मुनि (योगी) लाई जो भक्त कर्तरी कामिलो कैंची दिन्छ वा छुरा दिन्छ जस्ले केशका क्लेस हरण हुन्छन्: त्यो शिवभक्त सवै क्लेशहरुवाट (अविद्या, अस्मिता, राग, द्वेष , अभिनिवेशवाट) मुक्त भएर शिवलोकमा पूज्यमान भयेर दिव्य सुख भोग्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीलाई नाशिकाशोधन (नाककरा रौं उपाड्ने) सन्देश

(चिम्टी) दिन्छ, त्यो भक्त एक कोटि वर्षसम्म दिव्य महासुख भोगेर शिवलोकमा पूज्य भयेर निवास गर्छ । जो शिवयोगीलाई राम्ररी वनेको नखाछेदनक (नखलू-नङकाट्ने) दिएर वा नङ काटेर सेवा गर्छ त्यो शिवभक्त एक लाख वर्षसम्म दिव्य महासुख भोगेर पूज्यमान भैकन शिवलोकमा निवास गर्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई सीसा चाँदी आदिले राम्ररी बनेका अञ्जनशलाका (आँखामा ओखती अञ्जन लगाउने सलाई) दिन्छ त्यो भक्त शिवपुरका सवै सुख भोगेर शिवज्ञान नेत्र पनि पाउँछ । दिव्य दृष्टि पनि खुल्छ र साक्षात् शिवको सायुज्य मोक्ष प्राप्त गर्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई लोहादिले बनेको कर्णशोधनक (कानेगुजी झिक्ने कनकर्नु) दिन्छ त्यो भक्त कोटि वर्षसम्म शिवलोकका दिव्य महासुख भोगेर पूज्य रहन्छ । जो शिवभक्त शिवभक्तलाई कौपिनशोधनी (लँगौटी सिउने वा शुध्याउने) सूची (सुइयो-सियो) वा सूत्री (धागो) दिन्छ, त्यो भक्त ५० हजार वर्षसम्म शिवलोकमा पूर्ववत् पूज्य हुन्छ जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई सूत्रसहित सूचितं (सियो वा सियो राख्ने भाडो) दिन्छ, त्यो भक्त लाख वर्षसम्म महासुख भोगेर शिवलोकमा क्रीडा गर्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई राम्ररी बनेको लोहाको पात्रवोधनी (नरिवल, जलनरिवल, तुम्बा, लौका बाँसका गाबु आदि योगी योग्य पात्रहरु समात्ने तथा झुण्डाउने डोरी छिराउने छिड पार्ने झीरआदि) दिन्छ, त्यो लाख वर्षसम्म शिवलोकमा दिव्य महासुख भोग्दै पूज्य रहन्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई पुस्तक आदिमा चञ्चुक (ताडपत्र, भूजपत्र, नीलपत्र, अभ्रकपत्र कागत पत्र आदिका पुस्तकमा चञ्चु **प्रवेश**, शूत्र प्रवेश आदि गर्न प्वाल पार्ने र काँटछाँट गर्ने) कर्तृका (कर्द, छुरी आदि काट्ने र प्वाल पार्ने भाँडो) दिन्छ, त्यो भक्त पाँच लाख वर्षसम्म शिवलोकमा दिव्य महासुख भोगेर आमोद-प्रमोद गर्छ । शिव योगाश्रमका गाई बाछालाई घाँस काट्ने वा धूनीमा आगो सल्काउने वा अरणिमन्थन झुल्कियेको आगो सल्काउने सुखा खर काट्ने आँसि, हसिया खुर्पा आदि जो दिन्छ, त्यो शिव भक्त चार लाख वर्षसम्म शिवलोकमा सुखसाथ क्रीडा गर्छ यसरी शिवका र शिवयोगीका सेवक भक्त शिवलोक पाउँछन् ।

शिवाश्रमोपभोगाय लोहोपकरणम्महत् ॥
यः प्रदद्यात् कुठाराद्यं तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४५१॥
यावत्तत्पलसंख्यानं लोहोपकरणे भवेत् ॥
तावन्ति वर्षलक्षाणि शिवलोके महीयते ॥४५२॥
शिवायतन चित्ता (न्ता) नां ल (र) क्षार्थं यः प्रयच्छति ॥
धनुः खड्गायुधादीनि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४५३॥
(यावत्तत्पलसंख्यानं लोहोपकरणे भवेत् ॥)

एकैकस्मिन् परिगेयमायुधे चायुधे फलं ॥
वर्ष कोट्यष्टकं भोगैः शिवलोके प्रमोदते ॥४५४॥
यः स्वात्मभोगभूत्यर्थं सुसन्नाहन्निवेदयेत् ॥
शिवाय गुरुवेचापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४५५॥
यावदन्योन्यसम्बन्धास्तास्यांशाः परिकीर्तिताः ॥
वर्षलक्षं सतावच्च शिवलोके प्रमोदते ॥४५६॥
नष्टापरिततन्विष्य पुनर्व्वितं निवेदयेत् ॥
शिवात्मकं शिवायैव तस्य पुण्य फलं श्रृणु ॥४५७॥
यावच्छिवाय तद्वित्तं प्राङ्निवेद्य फलं स्मृतं ॥
नष्टमानीय तद्भूय पुण्यं शतगुणं भवेत् ॥४५८॥
देव द्रव्यं हृतन्नष्टमन्वेष्यमपि यत्नतः ॥
न प्राप्नोति तदा तस्य प्राक्पुण्याद् द्विगुणं फलं ॥४५९॥

शिवाश्रमका उपभोगलाई ठूला लोहाका उपकरणहरु जस्तै वञ्चरो, घन, सब्बल, बेल्चा, कोदालो, कोदाली, बाउसा आदि जो शिवभक्त दान गर्छ, त्यस्को पुण्य फल सुन भनेर भगवान महाकाल (मृत्युञ्जय शिव स्वयम्) भन्नुहुन्छ– ती भाँडाहरुमा जती पल छन् त्यती लाख वर्षसम्म त्यो भक्त शिवलोकमा पूज्य रहन्छ । शिवायतन (शिवालय, शिवाश्रम आदि) को निर्माण गर्ने लक्ष भएका वा बनी सकेकाको रक्षा गर्ने चिन्ता भएका शिवयोगी, शिवपूजक, शिवभक्त आश्रमवासी आदिलाई जो भक्त धनु (धनु र गुलेली) खड्ग, खुँडा, खुकुरी आदि आयुध प्रदान गर्छ; त्यसको पुण्य फल सुन- एक एक आयुधमा आठाठ कोटि वर्षसम्म शिवलोकमा दिव्य महासुख भोगेर आमोद-प्रमोद गर्छ । जो शिवगुरु भक्त आफुलाई आफ्नै उपभोगलाई भनेर बनाएका आवश्यक सुसन्नाह (राम्रा सज्जित वस्तुहरु) पनि शिवलाई वा गुरुलाई समर्पित गर्छ , त्यो भक्त जति जवसम्म पारस्परिक सम्बन्ध र सम्बन्धका अंश वंश छन् तेती लाख वर्षसम्म शिवलोकमा प्रमोद गर्छ । हरायेका र चोरीएका शिवका र गुरुका वस्तुहरु (चराचर सवै) खोजेर ल्याएर फेरी चढाउँछ र शिवको शिवात्मक शिवश्व शिवलाई नै उसैगरी समर्पण गर्छ भने त्यसको पुण्यफल सुन– अघि त्यो वस्तु शिवलाई चढाउनेले जति फल पाएको थियो. त्यसलाई खोजेर ल्याएर चढाँउदा शयगुणा पुण्य हुन्छ . धर्म लाग्छ। देवको द्रव्य हराएको र चोरीयेको खोजेर (मन लाएर प्रयत्न पूर्वक खोजेर खोज्याजस्तो गरेर होइन) पनि पाएन भने पनि अघि चढाउनेका भन्दा दुगुणा धर्म लाग्छ ।

ताम्रकुम्भकटाहाद्यं यः शिवाय निवेदयेत् ॥
स्नानमात्रोपभोगाय तस्य पुण्य फलं श्रृणु ॥४६०॥
यावत्तत्पलसंख्यानं ताम्रोपकरणे स्थितं ॥
पले पले वर्षकोटिं मोदते स शिवे पुरे ॥४६१॥
यः पुष्पाद्यदिवस्तूनां दद्याद्दाधार भाजनं ॥
तद्वस्तु दातुर्यत्पुण्यं तत्पुण्यं सकलं भवेत् ॥४६२॥
दत्वोपकरणं किञ्चिदपि यो वित्तमर्थिनां ॥
यद्वस्तु कुरुते तेन तत्प्रदानफलं लभेत् ॥४६३॥

तामाका घैटा, कराई आदि शिवको स्नान-महास्नान मात्र गर्न जुन शिव भक्तले शिवलाई चढायो, त्यसको पुण्य फल सुन– तामाका ती भाँडामा जति जलको संख्या छ तेत्ति करोड वर्षसम्म त्यो दाता शिवलोकमा आमोद प्रमोद गर्छ। जो भक्त शिवलाई फूल, फल आदि वस्तु हालने कण्डील, सम्पत, थाली आदि मात्र चढाउँछ त्यसले तिनमा हालने वस्तु दिने दाताका जत्ति नै पुण्य फल पाँउछ। अर्थिहरु (याचकहरु) लाई कुनैले कुनै वस्तु देवोस् वा त्यो वस्तुको मोल रुपिया पैसा देवोस्, लिनेले तेसले जे जस्तो वस्तु किनेर उपयोग गर्छ, त्यो वस्तु दान दियेको पुण्यफल वस्तु वा वस्तुको मोल दिनेले पाँउछ। एवं अघि दिएका भाँडाहरुको जीर्णोद्धार गरेर वा पुनर्निमाण गर्दा जे बन्छ त्यसको दानफल पनि अघि दिनेले पाँउछ।

य: शौचयीत वस्त्राणि क्षाराद्यैः शिवयोगिनां ॥
स पापमलनिर्म्मुक्तः शिवलोकमवाप्नुयात् ॥४६४॥
य: पुष्पपटुसम्पुटं पटगर्भञ्च कम्वलं ॥
प्रदद्याच्छिवयोगिभ्यस्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४६५॥
तदुर्णावस्त्रतन्तूनां यावत्संख्या विधीयते ॥
तावद्वर्ष सहस्राणि भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥४६६॥
श्लक्ष्णवस्त्राणि शुक्लानि दद्याद्यः शिवयोगिने ॥
चित्रवस्त्राणि तद्भक्त्या तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४६७॥
यावत्तत्सूक्ष्म वस्त्राणां तन्तु संख्या विधीयते ॥
तावद्युगानि सद्भोगैः शिवलोके महीयते ॥४६८॥
शंखपात्रं सुविस्तीर्णं भाण्डं वापि सुशोभनं ॥
प्रदद्याच्छिवयोगिभ्यस्तस्य पुण्य फलं श्रृणु ॥४६९॥
दिव्यं विमानमारुढस्सर्व्वकामसमन्वितं ॥
कल्पकोट्ययुतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥४७०॥

जो शिवभक्त शिवयोगीहरुका लुगा क्षारादि (खार, भष्म, सोरा ,रीठा, माइनफल, बेल, अमट्टा , महि, नाहरु आदि) वस्तुले धोयेर स्वच्छ पवित्र पार्छ। त्यो भक्त समस्त पापवाट मुक्त भएर शिवलोक पाउँछ। जो शिवभक्त शिवयोगीलाई राम्रो न्यानो कौंला काम्ला दिन्छ , त्यसको पुण्यफल तेस उनी वस्त्रका जती धागा छन्। उत्ति हजार वर्षसम्म शिवपुरमा दिव्य सुख भोगेर वस्छ। जो भक्त सेता मसिना कपडा शिवयोगीहरुलाई दिन्छ, वा चित्र बिचित्र वस्त्र दिन्छ, त्यसको पुण्य फल ती सूक्ष्म वस्त्रहरुमा जति तन्तु (धागा) छन् त्यती युगसम्म दिव्य भोग भोगेर त्यो शिवलोकमा वास गर्छ। फराकिलो राम्रो शंख पात्र वा कुनै कमण्डलु आदि योगी योग्य सत्पात्र शिवयोगीहरुलाई दिन्छ, त्यो भक्त मनचिन्ते दिव्य विमानमा चढेर सवा दशहजार करोड कल्पसम्म शिवलोकमा पूज्य भै रहन्छ।

शुक्त्यादीनि च पात्राणि शोभनान्यमलानि च ॥
निवेद्य शिवयोगिभ्यः शंखार्द्धेन फलं लभेत् ॥४७१॥
स्फाटिकानाञ्च पात्राणां शंखतुल्यफलं स्मृतं ॥
शैलजानान्तदर्द्धेन वार्क्ष्याणाञ्च तदर्द्धितं ॥४७२॥

तालखर्ज्जूरपात्राणां वंशजानान्निवेदने ॥
अन्येषामेवमादीनां पुण्यं वाक्ष्यार्द्धसम्मितं ॥४७३॥
वंशजार्द्धसमं पुण्यं फलपात्र निवेदने ॥
नाना वर्ण पुटानांच सरावाणां फलार्द्धिकं ॥४७४॥
यस्ताम्रकांस्यपात्राणि शोभनान्यमलानि च ॥
स्नान भोजनपानार्थर्न्दद्याद्यः शिवयोगिने ॥४७५॥
ताम्री कांसी त्रिलोहीं वा यः प्रदद्यात् त्रिपादिकां ॥
भोजने भोजना धाराङ्गुरवे तत्फलं श्रृगु ॥४७६॥
यावत्तत्फलसंख्यानं त्रिपाद्यां भोजनेषु च ॥
तावद्युगसहस्त्राणि भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥४७७॥

राम्रा निर्मल शिपी आदिका पात्र शिवयोगीहरुलाई दान दिएर दाताले शंखको आधा पुण्य फल पाउँछ । फट्टिकका पात्रहरुको फल शंख तुल्य नै हुन्छ । शैलज (शिलाका ढुङ्गाका) भाँडाको पुण्यफल फट्टिकाको आधा हुन्छ । त्यस्तै वार्क्ष्य (वृक्षका टुनि गीठा सानन आदि वृक्षका दारले बनेको) पात्रहरु शिवयोगीहरुलाई दियो भने शिलाभन्दा आधा फल हुन्छ । ताल, खर्जुर, बाँसका पात्र शिवयोगीहरुलाई दियो भने र यस्तै अरु अरु पात्रहरुको दान गर्दा वृक्षपात्रको आधा पुण्य फल हुन्छ । नरिवल आदि फलका पात्र दान गर्दा बाँसका गाबुको आधा फल हुन्छ । नाना भाँतिका पत्रपुट (दुना टपरी) हरुको र माटाका सराब (करल्ड प्याला, दियापाला कहतारा आदि) दान गरेको पुण्य फल ती पात्रको आधा हुन्छ । जो भक्त राम्रा निर्मल कसनतमन (काँसा, तामा) का पात्रहरु स्नान भोजन पान आदिका लागि शिवयोगीलाई दिन्छ , त्यसको पुण्यफल माथि भनेअनुसार हुन्छ । तामाको काँसाको वा त्रिलोही (तामा, काँसा, शीसा आदि) को तिपाइ जस्ले गुरुलाई भोजन गर्नेवेला भोजन राख्ने भनेर दान गर्छ त्यसको फल सुन :- त्यस त्रिपादिकामा तथा तेसमा राखी खाएका भोजनमा जतीफल छन् त्यत्ति हजार युगसम्म दाता गुरुभक्त शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छ ।

लौहीन्त्रिपादिकान्दत्वा सत्कृत्य शिवयोगिने ॥
दश कल्पान् महाभोगैर्न्नरः शिवपुरे वसेत् ॥४७८॥
यः प्रदद्यात् त्रिविष्टम्भं भिक्षापात्रसमाश्रयं ॥
वंशजं दारुजं वापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४७९॥
दिव्यस्त्रीभोगसम्पन्नो विमाने सह तिष्ठति ॥
चतुर्युग सहस्रन्तु भोगान् भुङ्क्ते शिवे पुरे ॥४८०॥
भिक्षपात्रमुखाच्छादं वस्त्र पर्णादिकल्पितं ॥
दत्वा शिवपुरे भोगान् कल्पमेकं वसेन्नर ॥४८१॥
संश्रयं यः प्रदद्यच्च भिक्षापात्रे कमण्डलौ ॥
कल्पितं वस्त्रसूत्राद्यैस्तस्य पुण्य फलं श्रृणु ॥४८२॥
तद्वस्त्रसूत्रतन्तूनां संख्या तावद् विधीयते ॥
तावद्वर्षसहश्राणि रुद्रलोके महीयते ॥४८३॥

सूत्रवल्कलबालैर्वा शिक्यं भाण्डसमाश्रयं ॥
यः कृत्वा दामिनीयोक्तं प्रग्रहं रज्जुमेव च ॥४८४॥
एवमादीनि चान्यानि वस्तूनि विनिवेदयेत् ॥
शिवगोष्ठोपयोगार्थन्तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥४८५॥
यावत्तद्रज्जुसंख्यानं प्रदद्याच्छिवगोकुले ॥
तावच्चतुर्युगं देही शिवलोके महीयते ॥४८६॥
यथा यथा प्रियम् वस्त्रं (स्तु) शोभनञ्च यथा यथा ॥
तथा तथा महत्पुण्यं तद्दानादुत्तरोत्तरं ॥४८७॥
यः पन्थानन्दिशेत्पृष्टं प्रणष्टञ्च गवादिकं ॥
स गोदानसमं पुण्यं प्राज्ञं सौख्यञ्च विन्दति ॥४८८॥
कीर्त्त्वो पकारमार्त्तानां स्वर्गं यन्ति न संशय ॥
अपि क (म) ण्डुकमुद्धृत्य किमूतान्यम्महासुरं (तुरं) ॥४८९॥
अन्नपानौषधीनाञ्च यः प्रागादानमुद्दिशेत् ॥
आर्त्तानान्तस्य विज्ञेयं दातुस्तत्सदृशं फलं ॥४९०॥
शिवयज्ञस्य संरुद्धं कर्म्मः तिष्ठति यद्दिन ॥
तदल्पमपि यज्ञाङ्गन्दत्वा यज्ञफलं लभेत् ॥४९१॥
अपि काशकुशं सूत्रं गोमयं समिदिन्धनं ॥
शिवयोग्योपयोगार्थं प्रवक्ष्यामि समासतः ॥४९२॥
सर्वेषां शिवभक्तानां दद्याद्यत्किञ्चिदादरात् ॥
दत्वा यज्ञफलं विद्यात् किमु सद्वस्तुदानतः ॥५९३॥

इति शिवधर्म्मे शिवोपनिंषदि फलदानोपकाराख्यः षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

सत्कृत्य (सत्कार गरेर) शिवयोगीलाई फलामे तिपाइ दिएर नर नारी शिवभक्त दशकल्पसम्म दिव्य महाभोग शिवपुरमा वसेर भोग्छ । शिवयोगीहरुलाई भिक्षापात्र राखने त्रिविष्टंभ (तीन खुट्टे आधान्) वाँसको वा दारको दिने शिवभक्त चार हजार युग दिव्यसम्म शिवपुरमा विमानमा बसेर दिव्य अप्सराहरुका साथ स्वच्छन्द विहार गर्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई भिक्षापात्रका मुख छोपने वस्त्रको वा पातको आच्छदन (ढकन) दिन्छ त्यो शिवपुरमा वसेर एक कल्पसम्म दिव्य सुख भोग्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई कपडाले डोरीले वा पाटले बनायेको भिक्षापात्रको वा कमण्डलुको उजिण्डो दिञ्छ । त्यो शिवभक्त त्यस उजिन्डामा जती तन्तु (वस्त्रका डोरीका वा पाटका) छन् त्यत्ती हजार संख्या भएको वर्षसम्म रुद्रलोकमा महिमाशाली भैरहञ्छ । जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई शिवाश्रममा भाँडा वर्तन आदि राख्ने सूत, डोरी, पात, ऊन, बखाल आदिले बनेको शिक्य (सिँगोरे) वा गाई वाछा बाँध्ने दाम्ला वा कुवावाट पानी झिक्ने

र यस्तै विविध अरु वस्तु प्रदान गर्छ , त्यस्को पुण्य फल सुन भनेर भगवा महाकाल कृष्णात्रेयलाई भन्नुहुन्छ :- त्यो शिवभक्त शिव गोकुलमा जति संख्यामा तँ रज्जुहरु दिञ्छ. त्यती चतुर्युगसम्म शिवलोकमा महिमाशाली भयेर दिव्य महासु भोग्छ । जतिजति प्रिय र रामो वस्तु प्रदान गरिन्छ उतिउति महापुण्य र उत्तरोत्त उत्कर्ष हुन्छ । जो शिवभक्त जस्ले पनि सोधेको वाटो देखाइदिन्छ र हरायेका गा वस्तु देखाइ दिन्छ त्यस्ले गोदान गरेको पुण्य फल राम्रो बुद्धि र अनन्त सुख पाउँछ शिवगोठमा वा सर्वत्र दुःखी विरामी कुनै कारणले आतुर आर्तहरुको कुनै प उपकार गर्ने परोपकारी नरनारी स्वर्ग जान्छन् यसमा संशय छैन । चिल्याए ठाउमा कन्याएर नै किर्ना बत्ता टिपेर नै किन नहोस् सानु तिनु जुनसुकै उपका गरेर पनि स्वर्ग जान्छ भने, ठूलो सङ्कटमा ठूलो उपकार गरेमा त झन के भन्नु उत्ति ठुलो पुण्य फल पाईन्छ, कुनै वेला कुनै प्रकारको रोग व्याधि लाग्ला, कु खाँचो पर्ला भनेर जो आवश्यक सवै अन्न, पानी, औषधि आदिको पहिले नै सञ्चित गरि राख्छ । त्यस दाताले जति जस्तो वस्तु दिन्छ उति उस्तै अक्षय पुण्य फ पाउँछ । शिवलोक पाँउछ । यो कुरो पनि जान्नुपर्छ । एवं शिवयज्ञको कर्म्म कु वस्तु विना रोकियेको रहेछ भने त्यो यज्ञाङ्ग सानैथोरै वस्तु दिएर पनि यज्ञ चलाउ दाता पूरा यज्ञको फल पाउँछ । त्यो वस्तु काँस, कुश, धागो, गोबर समिधा, इन्ध नै किन नहोस् शिवयज्ञका उपयोगार्थ दिने पुरा यज्ञफल पाँउछ संक्षेपमा भन्छु स शिवभक्तहरुलाई आदर पूर्वक जस्ले जेसुकै जति दिन्छ त्यसले यज्ञको फल पाउ भने कुनै सद् वस्तु (राम्रो कुरा) दान गर्दा त के भन्नु ? झन उत्तम फल पाउछ सवैले सवै प्रकारका उपकारको यथायोग्य पुण्यफल पाँउछन् ।

यति यो शिवधर्मका शिवोपनिषदमा फलदान र उपकार भन्नेछैठौ अध्याय शिद्धियो
(नरहरिकृतानुवादे फलोपकाराभिधो गत षष्ठः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवोपनिषदि शिवाचारः सप्तमोऽध्यायः
ॐ नमः शिवाय

अर्थ स्वर्ग्गापवर्ग्गार्थम्प्रवक्ष्यामि समासतः ॥
सर्व्वेषां शिवभक्तानां शिवाचारमनुत्तमं ॥४९४॥

भगवान महाकाल मृत्युन्जय शिव पशुपतिनाथ कृष्ण आत्रेय ऋषिलाई भन्दै हुनुहु :– अव म स्वर्ग र मोक्षका लागि संक्षेपमा सवै शिवभक्तहरुका निम्ति सबैभ उत्तम शिवाचार (शिवको सदाचार) भन्नेछु :–

शिवः शिवाय भूतानां यस्माज् ज्ञानम् प्रयच्छति ॥
गुरुमूर्तिस्थितं तस्मात् पूजयेत् सततं गुरुं ॥४९५॥

शिवज्ञानी शिवयोगीगुरुका मूर्तिमा वसेर शिवले सवै भूत (मानव आदि जीवजन्तु) हरुको शिव कल्याण गर्न शिवज्ञान दिनुहुन्छ, तसर्थ सदा आदर सत्कार सेवा प्रणाम गर्नुपर्छ ।

शिवज्ञानी शिवयोगीगुरुका मूर्तिमा वसेर शिवले सवै भूत (मानव आदि समस्त जीवजन्तु) हरुको शिव कल्याण गर्न शिवज्ञान दिनुहुन्छ, तसर्थ सदागुरुको पूजा आदर सत्कार सेवा प्रणाम गर्नुपर्छ।

नालक्षणे यथा लिङ्गे सान्निध्यं कल्पयच्छिवः ॥
अल्पागमे गुरौ तद्वत् सान्निध्यं न प्रकल्पयेत् ॥४९६॥
शिवज्ञानार्थतत्वज्ञम्प्रसन्नमनसं गुरुं ॥
शिवः शिवं समास्थाय ज्ञानं वक्ति नहीतरः ॥४९७॥
गुरुञ्च शिववद् भक्त्या नमस्कारेण पूजयेत् ॥
कृताञ्जलिस्त्रिसन्ध्यञ्च भूमिविन्यस्तमस्तकः ॥४९८॥
न विविक्तमनाचान्तं चङ्क्रमन्तन्तथाकुलं ॥
समाधिस्थं यजन्तं च नमस्कुर्यात् गुरुं बुधः ॥४९९॥
व्याख्यानेतत्समाप्तौ च सम्प्रगने स्नान भोजने ॥
भुक्त्वा च शयने स्वप्ने नमस्कुर्यात् सदा गुरुं ॥५००॥
ग्रामान्तरमभिप्रेप्सुगुरोः (रुं) कुर्य्यात्प्रदक्षिणं ॥
सर्व्वाङ्गिकप्रणामञ्च पुनः कुर्य्यात्तदागत ॥५०१॥
पर्व्वोत्सवेषु सर्वेसु दद्याद् गन्धपवित्रकं ॥
शिवज्ञानस्य चारम्भे प्रवासगमनागतौ ॥५०२॥
शिवधर्मव्रतारम्भे तत्समाप्तौ च कल्पयेत् ॥
प्रसादनाय कुपिते विजित्य च रिपुन्तथा ॥५०३॥
पुण्याहेग्रहशान्तौ च दीक्षायाञ्च सदक्षिणं ॥
आचार्य्य पदसम्प्राप्तौ पवित्रे चोपविग्रहे ॥५०४॥

किन्तु लच्छिन नभएका शिवलिङ्गमा शिवले जस्तै सान्निध्य (निवास) गर्नुहुन्न त्यस्तै अल्पागम(आगम निगम शिवज्ञान अल्प भनेका) गुरुमा पनि शिवले सान्निध्य गर्नु हुन्न। परन्तु, शिवज्ञानको (शिवधर्म महाशास्त्रको) पदार्थ भावार्थ तत्वार्थ जान्ने जन्मै सदा प्रसन्न मन भयेका शिव (कल्याणकारी) शिवयोगी गुरुमा अधिष्ठित भएर वसेर) शिवले शिवज्ञान भन्नुहुन्छ :- न कि अर्काले (अर्काले शिवज्ञान दिन्न)। तसर्थ, गुरु गर्नु जानी पानी खानु छानी त्यसैले गुरुको पनि भक्तिभावले शिवको झैँ त्रिसन्ध्या (त्रिकाल-प्रातः, मध्यान्न, साँझ) भैमा माथो राखेर (अथवा पाउमा परेर) जौंला हात गरेर नमस्कार प्रणामले पूजा गर्नु पर्छ। तर एकान्तमा कसैसित कुनै काम गरिरहेको वेला भोजन गरेर नचुठ्तै, एक्लै केही सोच्तै एकान्तमा विस्तारै घुमिरहेको वेला कुनै विशेष परिस्थितिले आकुल व्याकुल भएको वेला पद्मासन बाँधेर योगसमाधिमा वसेको बेला, यज्ञशालामा यज्ञगरिरहेको वेला वा शिवालयमा शिवको पूजा गरीरहेको वेला र यस्तै व्यस्त अरु अवस्थामा बुध (विद्वान्- कुरो बुझेको शिष्य) ले गुरुलाई नमस्कार नगर्नु त्यसपछि मात्र नमस्कार गर्नु। यस्का अतिरिक्त शिवज्ञानका व्याख्यानमण्डपमा व्याख्यान प्रारम्भमा व्याख्यानका समाप्तीमा, प्रातः सम्प्रगन (ब्रह्ममुहूर्त) मा नुहाउन जाउँ भन्दा, भोजन गर्न जाउँभन्दा, भोजन भै सकेर शयन गर्दा राति सुत्ने वेला सपना देखेर सपना सुनाउँदा एवं यस्ता अरु

काम गर्दा सदा गुरुलाई नमस्कार गर्नु र कार्यवस अर्का ग्राम (गाउँ) मा प्रस्थान गर्दा गुरुको प्रदक्षिणा गरेर साष्टाङ्गप्रणाम गर्नु र उतावाट फर्केर उस्तै मरि प्रदक्षिणा पूर्वक प्रणाम गर्नु । सवै पर्व उत्सव आदिमा शिवज्ञानको पाठ प्रारम्भ गर्दा, प्रवास (प्रदेश) जाँदा र आउँदा शिवधर्मको व्रतारम्भ गर्दा त्यस व्रतका समाप्तिमा कुनै हेतुले कुपित भएमा प्रसन्न पार्न शत्रुलाई जितेर पुण्याहमा, ग्रहशान्तिमा, गायत्रीमन्त्रदीक्षा वा शिवयोगदीक्षामा आचार्यपद पाउँदा र पवित्र उपविग्रहमा (हाँसी हाँसी कुनै प्रतियोगिताशास्त्रार्थ, अन्ताक्षरी, कविता, वक्तृता आदिमा विजयी हुँदा) गुरुलाई दक्षिणासहित गन्ध चन्दन पवित्री कुशको औँठी वा वालो चढायेर साष्टाङ्ग नमस्कार गर्नु ।

उपानच्छत्रशयनं वस्त्रमासनभूषणं ॥
पात्रन्दण्डाक्षसूत्रं वा गुरुसात्कृत्य धारयेत् ॥५०५॥

खराउ, पौला, जुत्ता, छाता, खाट, ओछ्यान लगाउने लुगा, कुशासन, मृगचर्मासन, भूषण (कुनै अलंकार) पात्र (कमण्डलु आदि) दण्ड (पालासआदि) अक्ष सूत्र (रुद्राक्षमाला) अथवा यस्ता नौला कुनै पवित्र वस्तु गुरुका पाउँमा गुरुसात् गरेर (समर्पित गरेर) लैजाउ उपयोग गर भनेर प्रसादीकृत मात्र धारण गर्नु । त्यसै नगर्नु जातावेक वचनं- शिष्य जातिमात्रमा एक वचन भये पनि सवैले यो धर्म पालन गर्नुपर्छ ।

हाष्यनिष्ठीवनास्फोटमुच्चैर्घोषं विजृम्भणं ॥
पाद प्रसारणं गीतं न कुर्य्याद् गुरुसन्निधौ ॥५०६॥

गुरुका पासमा वा गुरुले देख्ने सुन्ने ठाँउमा हास्य (हाँसी ठट्टा) निष्ठीवन (थुक्नु, खकार्नु) आस्फोट (हातमा वा कुम पाखुरामा जाँघ आदिंमा ताल ठोक्नु उच्चैर्घोष (ठूलो डाँको गरेर गर्जनु कराउनु) विजृम्भण (हाई गर्नु) पाद प्रसारण (आफ्ना खुट्टा पसार्नु) गीत (गीद गाउँनु) इत्यादि असभ्य कुनै काम गर्नुहुन्न ।

हीनान्नपानवस्त्रं स्यान्नीचशय्यासनं गुरोः ॥
न यथेष्ठञ्च शन्तिष्ठेत् कलहञ्च विवर्ज्जयेत् ॥५०७॥
प्रतिवातेऽनुवाते वा न तिष्ठेत् गुरुणा सह ॥
असंश्रये (वे) च सततन्न किञ्चित्कीर्तयेद्गुरोः ॥५०८॥
अन्यासक्तो न भुञ्जानो न तिष्ठन् न पराङ्मुखः॥
न शयानो न चासीनः सम्भाषेद् गुरुणा सह ॥५०९॥
दृष्टैव गुरुमायान्तमुत्तिष्ठेद्दूरतः स्वयं ॥ स्त्व
अनुज्ञातञ्च गुरुणा निविशेच्चानुपृष्ठतः ॥५१०॥
न कण्ठप्रावृत कुर्य्यान्न च तत्रावसक्तिकां ॥
न पादधावनं स्नानं यत्र पश्येद् गुरुः स्थितः ॥५११॥
न दन्त धावनाभ्यङ्गमायामोद्वर्तनक्रियाः ॥
उत्सर्गपरिधानञ्च गुरोः कुर्व्वीत पश्यतः ॥५१२॥

गुरकुल, गुरुगृह, गुरुमठ, गुरुघर, गुरुमन्दिर, गुरुआसन, गुरुआश्रममा अथवा यात्रा आदिमा भए पनि गुरुका साथमा, गुरुका पासमा शिष्यले-

अन्नपान, वस्त्र, शय्या आसन आदि सवै कुरा गुरुका भन्दा हीन (तल्ला तहका साधारण) राख्नु, जथाभावी आसनले नवस्नु, जथाभावी नउभिनु जतवा-ततवा नवोल्नु कसैसित कलभ्फगडा पनि नगर्नु, प्रतिवात वा अनुवातमा (आफ्नो वतास गुरुलाई लाग्ने गुरुका वतास आफूलाई लाग्ने ठाउँमा) गुरुका साथमा नवस्नु नउभिनु । गुरुले नसुन्ने ठाउँमा पनि कदापि कुनै नचाइने कुरा नगर्नु अरुसित अल्भेको वेला । खाने वेला डाक्ता पनि उसै ठाउँमा ठिङ्ग उभिएर पिठ्युँ फर्काएर, सुतेर, बसेर, वा यस्तो अरु कुनै अवस्थामा गुरुका साथमा सम्भाषण (संवाद-प्रश्नोत्तर भन्ने-सुन्ने काम) नगर्नु । गुरुलाई आइरहेको देख्तासाथै टाडैवाट जुर्मूरायेर जुरुक्क स्वयं उठी हाल्नु र अगाडि स्वागतमा वढ्नु वा ठाउँ नभए करजोरी नम्र भएर उभिनु वा र, वस भने मात्र गुरुको आदेश पाएपछिमात्र गुरुका पछाडि गुरु वसीसकेपछि वस्नु नत्र उभीरहनु कण्ठ प्रवृत (गलबन्दी) नहाल्नु, अवसक्तिका (वैकक्षक, दोपट्टा, दोसल्लाआदि) नहाल्नु आफ्ना पाउ न धुनु न नुहाउनु दन्तधावन (दत्तिउन) नगर्नु तेल मालिस नगर्नु व्यायाम नगर्नु । उवटन (तेलवेसार लोध्रचूर्ण अमला आदिको) नलाउनु आफ्ना लुगा नफुकाल्नु र अरु लुगा नफेर्नु, कुनै कपडा नपहिरनु इत्यादि यस्ता अरु काम पनि गुरुका देखाइला नगर्नु (जतावाट गुरुले देख्नु हुन्छ) त्यो ठाउँमा ती काम गर्नु हुन्न नदेखिने ठाउँमा गएर गर्नु किनोकि उत्तर सजिलै छ र सवैले जानेकै छ ।

गुरुर्य्यद्दर्प्पयेत् किञ्चिद् गृह्त्यासन्नस्तदञ्जलौ ॥
पात्रे वा पुरतः शिष्यस्तद्वक्त्रमभिवीक्षयन् ॥५१३॥
यदर्प्पयेद् गुरुः किञ्चित्तन्नम्रः पुरतः स्थितः ॥
पाणिद्वयेन गृह्णीयांत् स्थापयेच्च सुखस्थितः ॥५१४॥
न गुरोः कीर्त्तयेन्नाम परोक्षमपि केवलं ॥
समानसंज्ञमन्यं वा नाह्वयेत्तं तदाख्यया ॥५१५॥
स्वगुरुस्तद्गुरुश्चैव यदि यातां समं क्वचित् ॥
गुरोर्गुरुस्तयोः पूज्यः स्वगुरुञ्च तदाज्ञया ॥५१६॥
अनिवेद्य न भुञ्जीत भुक्त्वा चास्य निवेदयेत् ॥
नाविज्ञाप्य गुरुं गच्छेद् बहिः कार्येण केन चित् ॥५१७॥
गुर्वाज्ञया कर्म्म कृत्वा तत्समाप्तौ निवेदयेत् ॥
कृत्वा च नैत्यकं सर्व्वमधीयताज्ञया गुरोः ॥५१८॥
मृद्भष्म गोमयजलं पत्रपुष्पेन्धनं समित् ॥
पर्य्याप्तमष्टकं ह्येतद्, गुर्व्वर्थन्तु समाहरेत् ॥५१९॥
भैषज्याहारपात्राणि वस्त्रशय्यासनं गुरोः ॥
आनयेत् सर्व्वयत्नेन प्रार्थयित्वा धनेश्वरान् ॥५२०॥

प्रसाद रूपमा गुरुले जे दिनुहुन्छ - शिष्यले त्यो आदर पूर्वक दुबै हातका अञ्जलिमा वा पात्रमा लिएर समीपमा अगाडि गुरुको मूख हेरेर नम्र भै उभीरहनु राख भन्दा यथास्थानमा राखेर यथापूर्व वस्नु । परोक्षमा (पिठिना पछाडी

नदेख्ने नसुन्ने ठाउँमा) पनि गुरुको नाम केवल (श्री वा सम्मानित पदवी गुरु आचार्य, पुज्य, पूज्यपाद, देशिक आदि नलाईकन) उच्चारण नगर्नु गुरुको नाम भएको अर्को मानिस छ भने पनि त्यो नाम लिएर नपुकार्नु सम्वोधन हुने अर्कै नाम लिनु । आफ्ना गुरु र गुरुका गुरु (परम गुरु) एकै ठाउँमा कतै भएको वेला ती दुवैका गुरु (परमगुरु) को पुजा प्रणाम आदि सम्मान गर्नु र तिनका आज्ञाले आफ्ना गुरुको पनि पूजा नमस्कार आदि सम्मान गर्नु अनुमति विना नगर्नु निवेदन गरेर खाउ भन्ने आदेश पायेपछि खानु निवेदन नगरी नखानु खायेर फेरी निवेदन गर्नु (खाइसके भनेर) । गुरुलाई निवेदन नगरी नसोधी वाहिर कतै कुनैकामले नजानु अरु कुनै काम नगर्नु । सवैकाम गुरुका आज्ञाले गर्नु र काम गरी सकेपछि पुनश्च सो काम गरीसकें भनेर निवेदन गर्नु । सवै नित्य कर्म गरि सकेर गुरुका आज्ञाले अध्ययन गर्नु (स्वाध्यायोऽध्येतव्य- भनिएको वेदादि शिवज्ञान पढ्नु) रातो, सेतो, पहेंलो, आदि माटो उपयुक्त शिव भष्म उपयुक्त गोवर, शुद्धजल, पात, फुल, फल, कन्दमुल, समिधा र इन्धन आदि गुरुका लागि पर्याप्त ल्याउनु पर्छ ।

औषधि, आहार, पात्र, वस्त्र, शय्या, आसन, आदि आवश्यक वस्तुहरु धनी धार्मिकहरुसित प्रार्थना गरेर गुरुका लागि ल्याउनु एवं अनिवार्य साधन जुटाउने काममा आलष्य प्रमाद उपेक्षा आदि नगर्नु ।

गुरोर्न खण्डयेदाज्ञमपि प्राणान् परित्यजेत् ॥
कृत्वाज्ञां प्राप्नुयान्मुक्तिं विलङ्घ्य नरकं व्रजेत् ॥५२१॥
पर्यटेत् पृथिवींकृत्स्नां सशैलवनकाननां ॥
गुरु भैषज्यसिद्धिर्थमपि गच्छेद्रसातलं ॥५२२॥
यदादिशेद् गुरुः किञ्चित्तकुर्य्यादविचारतः ॥
अमीमांस्या हि गुरवः सर्व्वकार्य्येषु सर्व्वथा ॥५२३॥
नोत्थापयेत् सुखासीनं शयानन्न प्रकाशयेत् ॥
आसीतगुरुमासनमभिगच्छेच्चप्रस्थितं ॥५२४॥
पथि प्रयान्तं श्रान्तञ्च यत्नाद् विश्रामयेद्गुरुं ॥
क्षुत्पिपासातुरं ग्लानं स्तुत्वा (यथा) शक्तिश्च,(क्त्याच)भोजयेत्॥
अभ्यङ्गोद्वर्तनं स्नानं भोजनोच्छिष्टमार्जनं ॥
गात्रसंवाहनं रात्रौ पादाभ्यङ्गश्च यत्नतः ॥५२६॥
प्रातः प्रसाधनन्दत्वा कार्य्यसम्मार्ज्जनाञ्जनं
नानापुष्पप्रकरणं श्रीमद्व्याख्यानमण्डपे ॥५२७॥
स्थाप्यासनं गुरोः पूज्यं शिवज्ञानस्य पुस्तकं ॥
तत्र तिष्ठेत् प्रतीक्षंस्तद् गुरोरागमनं क्रमात् ॥५२८॥

गुरुको आज्ञा खण्डित नगर्नु, बरु प्राण त्यागनु । गुरुको आज्ञा पालन गर्दा मुक्ति पाइन्छ, गुरुको आज्ञा लङ्घन गर्दा नरक जाइन्छ । गुरुलाई ओखती मुलो खोज्न पूरा पृथ्वीको पर्यटन गर्नुपरे गर्नु, वन, उपवन, कानन (ठूला वन अरण्य सुरक्षेत्र १२ वण्डाल, कञ्चनपुर लालझाडी जस्ता महान् अरण्य) पर्वत, हिमाल, चुली चढेर भूमण्डलका कुना-काप्चा पसेर धुइँपत्ताल गरेर रसातल गयेर

पनि जो आवश्यक औषधी छ, त्यो खोजमेल गरी ल्याउनु । गुरुले जे आदेश दिनुहुन्छ, त्यो खुरुक्क गर्नु, कुनै विचार विकल्प नगर्नु । किनकि सबै कार्यमा सर्वथा गुरु अमीमांस्य (अतर्क्य, अविचारणीय, अविकल्प्य, कुनै शङ्का नगरिने हुनु) हुन्छ । गुरुलाई सुखसाथ आसनमा बसेको बेला नउठाउनु । एवं सुतेका गुरुलाई नजगाउनु । गुरु बसी सकेपछि बस्नु । गुरु हिंडे पछि हिंड्नु । पन्थमा प्रयाण (यात्रा) गर्दा यत्न (जतन) साथ थाकेका गुरुलाई विश्राम गराउनु । भोख, प्यास, थकाइले गलेका गुरुको स्तुति गरेर यथाशक्ति पथि भोजन गराउनु । अभ्यङ्ग (सर्वाङ्ग तेल मालिस) उद्वर्तन (बेसार, अमला, लोध आदिको चुर्ण मिलायेको औषधीमय उवटन) स्नान, भोजन, उच्छिष्ट (जुठो) आदि मार्जन (माझ्नु, झाड्नु, लिप्नु, सव प्रकार चोखी नीति) गर्नु । रात्ति गात्रसंवाहन (गाथको सेवा) र जतन साथ पाउको अभ्यङ्ग गर्नु । प्रातः स्नानबेलामा प्रसाधन (नुहाइ धुवाइ गर्ने समग्र सामग्री शिवभस्म आदि) दियेर सम्मार्ज्जन अञ्जन आदि गर्नु । नाना प्रकारका पुष्प पत्र आदि ल्यायेर पूजा गर्नु, माला चढाउनु, पुष्पाञ्जलि दिनु र शिवज्ञानको व्याख्यान गर्ने मण्डपमा गुरुको आसन राखेर चौकीमाथि शिवज्ञानको पुस्तक राख्नु अनि पुस्तक पूजा गरेर गुरुका आगमनको प्रतीक्षा गर्नु । सबै काम प्रतिदिन क्रमैसित गर्नुपर्छ । प्रक्रमभङ्ग गर्नुहुन्न । अनापदि ।

गुरोर्निन्दापवादौ च श्रुत्वा कर्णौ पिधापयेत् ॥
अन्यत्र चैव सर्प्पेत निगृह्ण्वेद्वाप्युपायतः ॥५२९॥
न गुरोरप्रियं कुर्य्यात् पीडितस्ताडितोऽपि वा ।
नो भावयेच्च तद्वाक्यमुच्चार्य नरकं व्रजेत् ॥५३०॥
गुरुरेव पिता माता गुरुरेव परः शिवः ॥
यस्यैवन्निश्चितो भावस्तस्य मुक्तिर्न्नदूरतः ॥५३१॥
आहाराकारधर्म्माणां यद् बूयाद् गुरुरीश्वरः ॥
तथैव नानुकुर्व्वीत नानुयुञ्जीत कारणं ॥५३२॥
यज्ञास्तपांसि नियमा व्रतानि विविधानि च ॥
गुरुवाक्येन सर्व्वाणि सम्पद्येरन्न संशयः ॥५३३॥
अज्ञानपङ्कनिर्म्मग्नं यः समुद्धरते जनं ॥
शिवज्ञानात्महस्तेन कस्तं न प्रतिपूजयेत् ॥५३४॥
इति यः पूजयेन्नित्यं गुरुमूर्त्तिस्थमीश्वरं ॥
सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तः प्राप्नोति परमं पदं ॥५३५॥

गुरुको निन्दा र अपवाद कतै सुन्दासाथ कान थुन्नु । त्यो ठाउँ त्यागेर अन्यत्र जानु अथवा उपायले निन्दापवाद गर्नेलाई दण्ड दिनु दिलाउनु । पीडित ताडित भएपनि गुरुको अप्रिय (गुरुले नरुचाएको कुनै काम कुरा) नगर्नु । गुरुको वाक्य (निन्दा अपवाद वा विरोधको वाक्य अथवा अनुकरणवाक्य) उच्चारण नगर्नु, गरे नरकमा जान्छ । गुरु नै माता, गुरु नै पिता, गुरु नै परम् शिव हुनुहुन्छ, मैले शिवको सेवा गरेको छु, भन्ने भावना जुन शिष्यको निश्चित छ, तेसको मुक्ति दूर छैन । निकटमा छ, त्यो अवश्य मुक्त हुन्छ हुन्छ । आहार (के खाने के

नखाने ?) आकार (आकृति प्रकृति वेषभूषा आदि) धर्म (कर्तव्य आचार विचार आदि) का विषयमा ईश्वर जस्ता गुरुले जेजसो गर भन्नुहुन्छ, तेसै गर्नु । अन्यथा नगर्नु । गुरुको अनुकरण (नक्कल देखादेखी) नगर्नु । कारण (हेतुः अत्तो थापेर) कुनै काम नगर्नु । जे जस्तो भन्नुहुन्छ उस्तै गर्नु । अर्थात् - शिष्यले गुरुले गरेजस्तो नगर्नु : भनेजस्तो गर्नु । गुरुले पनि सत्यं वद । धर्मं चर । स्वाध्यायान्मा प्रमदः ।........ । एष आदेशः । एष उपदेशः । एषा वेदोपनिषत् । एतदनुशासनम् ॥ भनेर दीक्षान्तमा धर्मानुशासन गर्नुहुन्छ । तदनुसार गर्नुपर्छ । विविध प्रकारका यज्ञ, तप, नियम, ब्रत, आदि सवै गुरुवाक्यको प्रतिपालन गर्नाले पूरा अनुष्ठित हुन्छन् यसमा संशय छैन । अज्ञानका पङ्क (हिलो पाप) मा डुबेका जनको जसले आफ्ना शिवज्ञानरूपी हातले उद्धार गर्छन् तेस्ता गुरुको प्रतिपूजा (प्रतिउपकाररूप आदर) नगर्ने को होला ? भनेर जसले नित्य गुरुमूर्तिमा बसेका ईश्वर (महेश्वर शिव) को पूजा गर्छ, त्यो शिष्य सवै पापवाट छुटेर परम् पद (शिवपद) प्राप्त गर्छ, यसमा संशय छैन ।

स्नात्वाम्भसा भस्मना वा शुक्लवस्त्रोपवीतवान् ॥
दूर्व्वागर्भसितं पुष्पं गुरुः शिरसि धारयेत् ॥५३६॥
रोचनालम्भनं कुर्य्याद् धूपयेदात्मनस्तनुं ॥
अङ्गुलीयाक्षसूत्रं च कर्णपात्रे च धारयेत् ॥५३७॥
गुरुरेवंविधः श्रीमान्नित्यं तिष्ठेत् समाहितः ॥
यस्माज्ज्ञानोपदेशार्थं मृदु चर्म्म प्रकल्पितं ॥५३८॥
प्रगृह्य दण्डञ्छत्रं वा पर्य्यटेदाश्रमाद् बहीः ॥
न भूमौ विन्यसेत् पादमन्तर्धानं विना गुरुः ॥५३९॥
कुशपादुकमाक्रम्य तर्प्पणार्थम्प्रकल्पयेत् ॥
पात्रस्थानानि पात्राद्यैः कृत्वा देवगृहं विशेत् ॥५४०॥
पात्रान्तरितपादश्च नित्यम्भुञ्जीत वाग्यतः ॥
न पादौ धावयेत् काँस्ये लौहे वा परिकल्पिते ॥५४१॥
शौचयेत् तृणगर्त्तायां द्वितीयायां तथाचमेत् ॥
न रक्तमुल्वणं वस्त्रं धारयेत् कुसुमानि च ॥५४२॥
न बहिर्गन्धमाल्यानि वासांसि मलिनानि च ॥

पवित्र जलले वा पवित्र भस्मले स्नान गरी शुभ्र वा काषाय वस्त्र उपवीत (शिवसूत्र वा ब्रह्मसूत्र) धारण गरेर दुवाका आंकुरा मालती आदि सेता सुगन्ध पुष्प गुरुले शिरमा धारण गर्नुपर्छ । गोरोचना चन्दन भस्म आदिको तिर्यक् त्रिपुण्ड्र (शिव त्रिपुण्ड्र) धारण गरेर आफ्ना शरीरलाई गोकुल अगरधूपी आदि धूपले सुगन्धित पार्नुपर्छ । दायाँ हातका औंलामा कुशको पवित्री पौँठामा कौशवलय. कण्ठमा रुद्राक्षमाला कर्णपात्र (कर्णवेधरन्ध्र) मा विरूपाक्षादिले लाये झैं एक-एक राम्रा स्थूल रुद्राक्ष धारण गर्नुपर्छ । शिवस्थानीय शिवश्रीमान् गुरुले नित्य समाहित भयेर यस्तो भेषभूषा धारण गरेर संयम नियमले सर्वदा पवित्र आदर्श रहनुपर्छ । किनकि शिवको पवित्र ज्ञान दिन व्याख्यानमण्डपका गुर्वासनमा पनि बस्नुपर्छ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः । महाजनो येन गतः स पन्थाः । गुरुको आदर्श

(कमलो) चर्म (मृगचर्म अथवा व्याघ्रचर्म) ओछ्याउनुपर्छ । गुरुले शिवाश्रमदेखि बाहिरतिर कार्यवश वा सायंकाल वायुसेवनार्थ पर्यटन गर्दा छत्र धारण गरेर (स्वयं वा शिष्यवर्गद्वारा) हातमा यष्टि टेकेर हिँड्नुपर्दछ । नाङ्गा खुट्टाले एक पाइलो नहाल्नु । किनकि कतै फोहोर पनि होला, सवैले ढोग्ने पाउ सर्वदा पवित्र राखि दिनुपर्छ । कतै काँडा होलान्, सर्पादिका विषालु काँडा पनि हुन सक्छन्, विजे भने, शिवज्ञानका उपदेशमा सवैलाई बाधा पर्छ । तसर्थ, गुरुको स्वास्थ्य स्थायी राखनु वाञ्छनीय छ । एक व्यक्ति अस्वस्थ हुँदा आश्रम सम्बद्ध प्रायः सवैले आधा अस्वस्थ हुनुपर्छ र दर्शक श्रोताहरु पनि खिन्न हुन्छन् । शिवज्ञानदानसत्र खिलीभूत हुन्छ । तसर्थ सर्वदा काष्ठपादुका, पटपादुका, मृगचर्मपादुका आदि पवित्र पादत्राण धारण गरेर मात्र सर्वत्र पदयात्रा गर्नु उचित छ । स्नान, सन्ध्या, तर्प्पण आदिमा तथा शिवालयमा दर्शन पूजन आदि गर्न जाँदा वा शिवज्ञानमण्डपमा वा भोजनालयमा जाँदा कुशपादुका धारण गरेर जानुपर्छ । भोजन गर्दा नित्य मौन धारण गर्नुपर्छ । काँसाका वा फलामका भाँडामा (कोपरामा) पाउ नधुनु नधुवाउनु । खाडल खनेर तृणादिले ढाकेर शौच गराउनु, उस्तै अर्का गर्त्तमा हातपाउ धुने कुल्ला गर्ने गराउने गर्नु । धेरै भडकिलो, अति रातो वस्त्र तथा राता फूल नलाउनु । कपडादेखि बाहिरपट्टी कस्तूरी चन्दन, अत्तर, सुगन्ध तथा माला नलाउनु । मैला लुगा पनि कैल्यै नलाउनु । भद्र शिवभेष धारण गर्नु ।

केशास्थीनि कपालानि कर्प्पासास्थि तुषाणि च ॥५४३॥
अमेध्याङ्गारभस्मानि नाधितिष्ठेद्रजांसि च ॥
न च लोष्टं विमृद्नीयान्न चच्छिन्द्यान्नखैस्तृणं ॥५४४॥
न पत्रपुष्पमूलानि वंशवल्कलकाष्ठिकाः ॥
एवमादीनि चान्यानि पाणिभ्यां न विमर्द्दयेत् ॥५४५॥
न दन्तखादनं कुर्य्याद्रोमाण्युत्पाटयेत च ॥
न पभ्द्यां विलिखेद् भूमिं लोष्ठकाष्ठैः करेण वा ॥५४६॥
न नखाँश्च नखैश्छिन्द्यान्न कण्डयेन्नखैस्तनुं ॥
मुहुर्म्मुहुः शिरः श्मश्रु न स्पृशेत्करजैर्बुधः ॥५४७॥
न लिक्षाकर्षणं कुर्य्यादात्मनो वा परस्य वा ॥
सौवर्णरौप्यताम्रैश्च श्रृङ्गदन्तशलाकया ॥५४८॥
देहे कण्डूयनं कार्य्यं वंशकाष्ठीकवीरणैः ॥
न विचित्रं भ्रुकृर्व्वीत दिशश्चैवावलोकनं ॥५४९॥
न शोकार्त्तश्च सन्तिष्ठेत् कपोलन्धार्य पाणिना ॥
न पाणिपादवक्त्रैश्च श्रोत्रशिश्नगुदोदरैः ॥५५०॥
चापलानि न (प्र) कुर्व्वीत स सर्व्वार्थमवाप्नुयात् ॥
न कुर्य्यात् केनचिद् वैरमध्रुवे जीविते सति ॥५५१॥
लोककौतूहलं मायां सन्धाञ्च परिवर्ज्जयेत् ॥
न कुद्वारे न वेश्मानि नगरं ग्राममाविशेत् ॥५५२॥

न–दिवा–प्रावृत्यशिरो–रात्रौ प्रावृत्य पर्य्यटेत् ।
नातिभ्रमणशीलः स्यान्न विशेच्च गृहाद्गृहं ॥५५३॥

केश, हाड, कप्पाल, कपासका हाड़, भुस, भान्साका जुठा कोइला, मसानका कोइला र खरानी, रज (पांसु, धुलो) इत्यादि माथि टेकेर न उभिनु । विना प्रयोजन विना काममा तेसै माटाका डल्ला न माँड्नु, नङ्ले सिन्का तिरन आदि न ठुन्क्याउनु, फुल, पात, मूल, बाँस, वक्कल, सानातिना काठ एवं यस्ता अरु कुनै वस्तु हातले न माडनु, न चुँडनु, न धुल्याउनु, न विगार्नु। दाँत न पिसनु (कसैले राति सुतेको बेला दाँत कट कट, कर्र पिस्छन्, त्यो पनि उपायले बन्द गर्नु), दाडी आदि रौं न उपाड़नु । खुट्टाका कुर्कुच्चा, औंठा वा औंलाले भैं कोटचाउने काम न गर्नु । ढुङ्गाले, माटाका डल्लाले, काठले वा हातले (हातका औंलाले) पनि न कोर्नु, न कोटचाउनु । नङ्ले नङ् न चुँड्नु । नङ्ले आङ् पनि न कन्याउनु । वारंवार हातले शिर छुने र जुंगा ताउ लाउने काम पनि न गर्नु । मानव सभ्यता र शिवाचार बुझ्केका सभ्य सदाचारी शिवभक्तले ई सवै साना तिनां चेष्टाहरुमा पनि सदा ध्यान राख्नु पर्छ । आफ्ना वा अरुका लिखा पनि न सोहोर्नु । एवं यस्ता अरु कुनै चेष्टा न गर्नु । शिर र शरीरमा कतै चिल्यायो भने, सुन, चाँदी, तामाका शलाकाले वा मृगका सिङ्ले अथवा कस्तुराका दाराले कन्याउनु पर्छ । ती साधन न पाये, बाँस, काठ आदिका राम्रा चिल्ला वीरण शलाई बनायेर कन्याउनु पर्छ । विना प्रयोजन विचित्र (मानवका स्वाभाविक चेष्टाभन्दा भिन्नै पशुपक्षि मृगादि अरु जीव जन्तुका चेष्टा) पनि न गर्नु । विना कामले यता र उता मल्याक् र मुलुक् दिशा विदिशा च्याउने काम पनि न गर्नु । कुनै आपत्ति विपत्ति आइ पर्दा पनि शोकार्त्त वा शोकमग्न भयेर हत्केलामा गाला राखेर घोरियेर न वस्नु । हात, खुट्टा, मुख, कान, नाक, शिश्न, पेट आदि कुनै अङ्गले चापल (चञ्चलता) न गर्नु । माथि भनियेका शिवाचारको विधिवत् पालन गर्ने मानव सर्वार्थ (धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष, चारै पुरुषार्थ) पाउँछ । एवं कसैसित वैरालो पनि न गर्नु, किन भने ? कति दिन बाँच्नु छ र ? यो जीवन अध्रुव छ (उत्तानपादका सुनीतिसुपुत्र बालतपस्वी, सप्तर्षिमूर्धन्य ध्रुव तारा जस्तो अटल छैन, महाप्रलय पर्यन्त चिरञ्जीवी पनि छैन) कर्कलाका पातमा परेका पानीका थोपाजस्तो चञ्चल यो मानव चोला कुन वेला अलिकति वयालो लाग्दा साथै खुत्रुक्क भैंमा खस्ने हो ? थाहा छैन । यसै क्षणभङ्गुर पाञ्चभौतिक पिँजराका लागि किन कसैसित वैर विरोध गर्नु ? किन तितो पिरो गर्नु तस्मात् मधुरेण समारभ्य मधुरेण समापयेत् । चार दिनको संसारी मेला, सवै सित हाँसी, खेली, मिलिजुली, रसिलो र जसिलो भयेर जानुपर्छ । जीवले मानव चोला पायेर चार वस्तु कमाउँछ, पुण्य, पाप, जस, अपजस, पुण्य र पाप साथै लैजान्छ , जस र अपजस छोडी जान्छ । लोककौतूहल (निरर्थक लौकिक, चेष्टा, व्यर्थ मनोरञ्जन, जस्मा कुनै उपदेश छैन र कसैको कल्याण छैन) माया (मायाजाल, इन्द्रजाल आदि भ्रामक चटक) सन्धा (पण, पणबन्ध, ठेक्का, वाजी थापेर कुनै जुवा खेल्ने जस्ता काम) पनि न गर्नु। यस्ता कौनै कुकृत्य नगर्नु । कुद्वार (नजान योग्य द्वार=दैलो) कुवेश्म (न पस्न योग्य घर) तेस्तै नगर र गाउँ आदिमा पस्तै न पस्नु । न जान योग्य ठाउँमा न जानु, न पस्न योग्य ठाउँमा न पस्नु तथा नबस्न योग्य ठाउँमा न वस्नु । अनुचित कुनै काम न गर्नु । देश, काल, पात्र, हेरी सवै काम गर्नु पर्छ । स्वास्थ्यं हि परमो धर्मः । स्वस्थ रहनु नै परम धर्म भनियेको छ । तसर्थ जे जसो गर्दा अस्वास्थ्य हुन्छ, त्यो काम न गर्नु; जे जस्तो गर्दा तन मन आफ्नु र अरुको

स्वस्थ रहन्छ त्यो काम गर्नु । दिनमा शिर ढाकेर, राति न ढाकेर न घुमनु । (यो पनि देशानुसार गर्नु । देश गुन भेष, कपालगुन केश । मरुस्थलका लूमा यो नियम लाग्दैन । हिमालचूली माथि पनि यो नियम लाग्दैन । ६ ऋतु तुल्यरूपमा खेल्ने ठाउँको कुरो यो हो । यस्ता ठाउँमा– सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तः करणप्रवृत्तयः । मनःपूतं समाचरेत् ।

न कुज्ञानमधीयीत शिवज्ञानं समभ्यसेत् ॥
शिवज्ञानं परं ब्रह्म तदारभ्य न सन्त्यजेत् ॥५५४॥
ब्रह्मासमाप्य यो गच्छेद् ब्रह्महा स प्रकीर्त्तितः ॥
कृताञ्जलिस्थितः शिष्यो लघुवस्त्र उदङ्मुखः ॥५५५॥
शिवमन्त्रं समुच्चार्य्य प्राङ्मुखोऽध्यापयेद् गुरुः ॥
नागदन्तादिसम्भूतं चतुरस्रं सुशोभनं ॥५५६॥
हेमरत्नचितं वापि गुरोरासनमुत्तमं ॥
न शुश्रूषार्थकामश्च न च धर्म्मः प्रदृश्यते ॥५५७॥
न भक्तिर्न यशः कौर्प्पं न तमध्यापयेद् गुरुः ॥

कुज्ञान (अशिवज्ञान अकल्याणकारी कुरा) न पढनु न सुन्नु न मान्नु । किन्तु शिवज्ञान (शिवको उपदेश, शिवद्वारा प्रतिपादित, शिव=कल्याण गर्ने शिवोपनिषद्, शिवधर्मपुत्रिका, शिव धर्मशास्त्र, शिव धर्ममहाशास्त्र तथा शिवसम्बन्धी सवैज्ञानकों सदा सम्यक् अभ्यास (आजीवन, अहोरात्र, निरन्तर पठन पाठन, श्रवण, चिन्तन, मनन, ध्यान) गर्नु । शिवज्ञान भनेको परं ब्रह्म (वेद र वेदप्रतिपाद्य शिव) हो वेदः शिवः शिवो वेदः शिवज्ञानको प्रारम्भ गरी सकेपछि न छोड्नु । ब्रह्म (शिवधर्म वेद)) पुरा अध्ययन नगरी अधुरो छोडेर जो जान्छ, त्यो ब्रह्महा (ब्रह्महसारो वेद र शिवज्ञानको हत्या गर्ने) हुन्छ । तसर्थ शिवज्ञानको कल्याणकारी पठन पाठन, श्रवण आदि आरम्भ गरेर कसैले कैल्यै न त्यागनु । शिवज्ञानको स्वाध्याय (पठन-पाठन) यसरी गर्नु पर्छ – एकान्त प्रशान्त पवित्र शिवाश्रममा, लघुवस्त्र (हलुका, स्वच्छ शुद्ध र परिमित वस्त्र पहिरेर भद्रभेषमा) समुचित आसनमा उत्तरमुख गरेर कर जोरेर वसेका शिष्यलाई (धेरै भये पनि सवैले त्यै नियमले वस्नु पर्छ, ठाउँ छैन भने गुरुका आदेश अनुसार वसेका शिष्यहरुलाई) विधिवत् प्राङ्मुख (पूर्व दिशा तिर मुख गरी वसेका) गुरुले शिवमन्त्र (ॐ शिव ! ॐ नमः शिवाय) को सम्यक् उच्चारण गरेर) गुरुले उच्चारण गरे अनुसार शिष्यहरुले पनि उच्चारण गरेर अनि शिवज्ञान (शिव धर्म महाशास्त्र शिवोपनिषद् तथा वेदादि शिव सम्बन्धी शास्त्रको पठन पाठन प्रारम्भ गर्नु । गुरुको आसन- नागदन्त (हात्तीदाँत) आदिले बनेको र सुन, मणि रत्नहरु जडेको, चारपाटे, राम्रो, बलियो उत्तम हुनुपर्छ । असम्भवमा चैलाजिनकुशोत्तरादि यथायोग्य तर शिष्यासन भन्दा उच्चतम हुनु पर्छ । यस विधिले पढनु पढाउनु पर्छ । किन्तु जस्मा न श्रद्धा भक्ति छ, न सेवा छ, न शिवज्ञान सुन्ने इच्छा छ, न धर्म छ , न अर्थ छ, न राम्रो काम छ, न मोक्ष नै छ , न यश छ, न त यस्तो अरु कुनै उपलब्धि छ , तेस्ता कौर्प (फुटेका कौडा जस्तो कौनै काम न काजको छ भने त्यस्ता) लाइ गुरुले न पढाउनु । किनकि यस्तालाई पढाउँदा दुवैको र अरुको पनि हानि हुन्छ ।

देवाग्निगुरुगोष्ठेषु व्याख्याध्ययनसंसदि ॥५५८॥

प्रश्ने वादेऽनृते शौचे दक्षिणं बाहुमुद्धरेत् ॥
विशेदायतनन्नम्रः संहृत्याङ्गानि कूर्म्मवत् ॥५५९॥
तत्संमुखश्च निर्ग्गच्छेन्नमस्कारपुरःसरः ॥
देवाग्निगुरुविप्राणां न व्रजेदन्तरेण तु ॥५६०॥
नार्प्पयेन्न च गृह्णीयात् किञ्चिद् वस्तु तदन्तरे ॥
न मुखेन धमेदग्निन्नाधः कुर्य्यान्न लङ्घयेत् ॥५६१॥
न क्षिपेदशुचिं वन्हौ न च पादौ प्रतापयेत् ॥
तृणकाष्ठादिगहने जन्तुभिश्च समाकुले ॥५६२॥
स्थाने न दीपयेद्वन्हिन्दीप्तञ्चापि ततः क्षिपेत् ॥
युगपदग्निमानीय धारयेत प्रयत्नतः ॥५६३॥
ज्वलन्तन्न प्रदीप्तञ्च स्वयं निर्व्वापयेद् बुधः ॥
शिवव्रतधरं दृष्ट्वा समुत्थाय सदा द्रुतं ॥५६४॥
शिवोऽयमिति सङ्कल्प्य हर्षितः प्रणमेत्ततः ॥
भोगान् ददाति विपुलांल्लिङ्गे सम्पूजिते शिवः ॥५६५॥
अग्नौ च विविधां सिद्धिं गुरौ मुक्तिं प्रयच्छति ॥
मोक्षार्थी पूजयेत्तस्माद् गुरुमूर्त्तिस्थमीश्वरं ॥५६६॥
गुरुभक्त्या लभेज्ज्ञानं ज्ञानान्मुक्तिमवाप्नुयात् ॥

देव (महादेव शिव आदि) का अगाडी मन्दिर मण्डप आदिमा अग्नि (धूनि, यज्ञकुण्ड, मण्डप आदिमा) गुरुका पासमा साथमा तथा सवै प्रकारका गुरुसान्निध्यमा, वा गुरुकुलमा, गोष्ठ (गाइका गोठमा, गोशालामा, वा गाइका पासमा अथवा गाइ चराउन जाँदा, शिवज्ञानव्याख्यानमण्डपमा, शिवज्ञानको स्वाध्याय अध्ययन अध्यापन आदि गर्दा, सभामा, प्रश्न-उत्तर आदिमा , वादमा (संवाद, छलफल, सत्सङ्ग आदिमा) अनृत (प्रतिस्पर्धा, प्रतियोगिता जस्ता प्रसङ्ग) मा, शौचमा (शौचालयमा वा शौचसम्बन्धि सवै काममा, अथवा यस्ता जुन सुकै काममा दक्षिणं बाहुमुद्धरेत् (दाइनु हात उठाउनु, अर्थात् दाञा माथि खुल्ला राखेर वर्को ओढ्नु सप्को हालनु) जस्ले गर्दा दक्षहस्त सवै काम गर्न दक्ष रहोस् । शिवका आयतन (शिवालय, शिवाश्रम, शिवयज्ञशाला, शिवगोशाला, शिवज्ञानव्याख्यानमण्डप, शिवयोगी गुरुका आश्रममा, एवम् यस्ता अरु सवै ठाउँमा प्रवेश गर्दा कुर्म जस्तो नम्र भयेर सवै हस्तपादादि कर्मेन्द्रिय, ज्ञानेन्द्रियहरुलाई संयम नियममा सावधान राखेर प्रवेश गर्नु । सवै अङ्ग स्वस्थ, नम्र संयमित रहुन् । निस्कने बेला गुरुलाई र शिवलाई पिठिउँ न देखाउनु, सम्मुख भयेर पहिलै वाटो हेरेर पछि पछि गर्दै नमस्कारपूर्वक निस्कनु । शिव र गुरुलाई आफ्नु पिठ्यूँ कैल्यै न देखाउनु । देव, अग्नि, गुरु, साधु, विप्र आदिका अन्तरवाट छिरेर न जानु । तेसरी न कुनै वस्तु दिनु न लिनु । यस्ता सभ्य भद्र समाजमा अन्यत्र पनि तेस्तो नगर्नु । अग्निलाई मुखले न फुक्नु, उधोमुखे न गर्नु । न नाँघ्नु, अशुचि (अपवित्र कुनै वस्तु) पनि अग्निमा न फालनु, पैतला पनि न तपाउनु, अग्नि माथि खुट्टा न सेकाउनु, कुनै प्रकारले पनि वैश्वानर अग्नि देवको अपमान न गर्नु । सुकेको तृण काठ आदि भयेका ठाउँमा, वनमा, जीव जन्तु किरा कमिला आदि भयेका ठाउँमा

अग्नि न वालनु, कसैले वालेका अथवा आफैले वालेको भये पनि तेस ठाउँवाट हटाउनु, अतृणेपतितोवन्हि: स्वयमेवोपशाम्यति । यदि घरमा, वनमा वा हानि हुने ठाउँमा आगो डडेलो लागेको रहेछ भने सदुपायले शान्त गरी दिनु पर्छ । धूनिमा, यज्ञकुण्डमा वा शिवाश्रम वा यस्ता सवै आयतनहरुमा एक चोटि प्रयत्नपूर्वक अग्नि ल्यायेर (अरणिमन्थनद्वारा, यज्ञवेदीवाट, कैलास मानसरोवर ज्वाला वाट दुर्ल्लङ्घज्वाला क्षेत्रवाट, मुक्तिनाथक्षेत्रवाट त्रिगर्त्तज्वालावाट वा यस्ता अरु पुण्य शिवक्षेत्रवाट एक पटक अग्नि ल्यायेर) यथासाध्य अखण्ड राखनु पर्छ , सकेसम्म निम्न न दिनु । अग्नि अखण्ड रहेमा सवै सिद्धि हुन्छ र लच्छिन रहन्छ । सस्ता साधन र जुठा चुला मसान आदिवाट ल्यायेका अग्निमा त्यो सिद्धि हुँदैन, भावना पनि उस्तै हुन्छ । धूनि, यज्ञकुण्ड आदिमा प्रज्वलित प्रदीप्त् अग्निलाई स्वयं (आफैले) बुध (अर्थ नबुझेका) ले न निमाउनु । शिवव्रतधर (शिवका जस्तो जगत्कल्याणकारी व्रत धारण गरेको, शिवभस्म, मेखला रुद्राक्ष जटा काषाय वस्त्र, कुण्डल आदि शिवको भेष धारण गरेका ब्रह्मचारी, शिवयोगी आदि) लाई देख्ता साथ सदा झ्वाट्ट उठेर ई शिवै हुन् भण्ठानेर हर्षपूर्वक प्रणाम नमस्कार स्वागतसत्कार आदि गर्नु । यसो गर्नाले शिव प्रसन्न हुनुहुन्छ । लिङ्ग (शिवलिङ्ग र शिवको लिङ्ग=भेष धारण गरेका मानिसको राम्ररी पूजा गर्दा वा कुनै प्रकारले सेवा सत्कार गर्दा, शिव प्रसन्न भयेर विपुल (प्रशस्त) दिव्य सुख भोग दिनु हुन्छ र अग्निको सेवा पुजा आदर सत्कार समिदाधान, यज्ञ हवन आदि गर्दा विविध प्रकारको सिद्धि (अष्ट सिद्धि नव निधि आदि) दिनु हुन्छ । शिवरूपी शिवयोगी गुरुको सेवा सत्कार पूजा आराधना उपासना गर्दा शिव प्रसन्न भयेर मुक्ति नै दिनुहुन्छ । तसर्थ मोक्षार्थीले शिवको र गुरुमूर्तिमा विराजमान साक्षात् शिवको पूजा श्रद्धा भक्ति साथ गर्नु पर्छ । गुरु भक्तिले शिवज्ञान पाइन्छ र शिवयोगज्ञानले मुक्ति पाइन्छ । यस्मा संशय छैन ॥

सर्व्वपर्व्वसु यत्नेन त्रिषु सम्पूजयेच्छिवं ॥५६७॥
कुर्य्यादायतने शोभां गुरुस्थानेषु पर्व्वसु ॥
पुरुषद्वयोच्छ्रिते पीठे सर्व्वशोभासमन्विते ॥५६८॥
संस्थाप्य मणिजं लिङ्गं स्नानं कुर्याज्जगद्धितं ॥
अन्नपानविशेषैश्च नैवेद्यमुपकल्पयेत् ॥५६९॥
भोजयेद् व्रतिनश्चात्र स्वगुरुञ्च विशेषत: ॥
पूजयेच्च शिवज्ञानं वाचयीत च पर्व्वसु ॥५७०॥
दर्शयेच्छिवभक्तेभ्य: सम्पूज्य परिकल्पिते ॥
प्रियं ब्रूयात् सदा तेभ्य: प्रदेयञ्चापि शक्तित: ॥५७१॥
एवं कृते विशेषेण प्रसीदति महेश्वर: ॥

शिवरात्रि महाशिवरात्रि त्रयोदशी आदि सवै शिवका पर्वहरुमा शिवको पूजा तीन पटक त्रिसन्ध्यामा गर्नु पर्छ । ती पर्वहरुमा शिवायतनमा सव प्रकार सिँगार पटार गरी शोभा वढाउनु पर्छ । गुरुका स्थानमा पनि ती पर्वहरुमा उसै गरी शोभा वृद्धि गर्नु पर्छ । ती पर्वदिनमा सवै शोभाले युक्त दुइपुरुष (७ हात जति) उच्चा पीठ (वेदिका) मा मणिमय शिवलिङ्ग थापेर जगद्धित (समस्त विश्वको कल्याण गर्ने) महास्नान गर्नु । अन्न पान विशेष (भक्ष्य, भोज्य, लेह्य, चोष्य, षट्रस, छत्तिस व्यञ्जन सहित) को नैवेद्य लाउनु । व्रतिहरु

(उपर्युक्त शिवव्रत लियेका) लाई र विशेष गरेर आफ्ना गुरुलाई भोजन गराउनु । अरु सवै दर्शक भक्तहरुलाई प्रसाद दिनु । ती सवै पर्वहरुमा शिवज्ञान (शिवधर्ममहाशास्त्र) वचाउनु, कथा लाउनु, पूजनु । महापूजा, महास्नान, मणिमय शिवलिङ्ग आदिको सवै शिवभक्त ले दर्शन पर्सन गर्न पाउनु पर्छ र कथा सुन्न पाउनु पर्छ । सवै संग विशेष शिव व्रतिहरुसंग सदा प्रिय वचन वोलनु र यथाशक्ति तदुचित अपेक्षित वस्तु दिनु । यसो गर्दा विशेष गरेर महेश्वर भगवान् शिव प्रसन्न हुनु हुन्छ ।

छिन्नं भिन्नं मृतं नष्टं नास्तिवद्वेति केवलं ॥५७२॥
इत्याद्यान्न वदेच्छब्दान् साक्षाद् व्रूयात्तु मङ्गलं ॥
अधेनु धेनुमन्वेति ब्रूयाद् भद्रमभद्रकं ॥५७३॥
कपालञ्च भगाल स्यात् खर्प्पलं मत्खलं वदेत् ॥
ऐन्द्रन्धनुर्म्माणिधनु दारु काष्ठानि बन्धनं ॥५७४॥
स्वर्यातञ्च मृतं ब्रूयाच्छिवीभूतञ्च योगिनं ॥
द्विधा भूतं वदेच्छिन्नं भिन्नञ्च बहुधा स्थितं ॥५७५॥
नष्टमन्वेषणीयं च रिक्तं पूर्णाभिवर्द्धितं ॥
नास्तीति शोभनं सर्व्वमाद्यमङ्गाभिवर्द्धनं ॥५७६॥
सिद्धिस्ते ब्रूहि गच्छन्तं ब्रुयात् सुप्तं प्रवर्द्धितं ॥
न म्लेच्छमूर्खपतितैः क्रूरैः सन्तापवेदिभिः ॥५७७॥
दुर्ज्जनैरवलिप्तैश्च क्षुद्रैस्सह न संवसेत् ॥
नाधांर्म्मिकनृपाक्रान्ते न दंशमशकावृते ॥५७८॥
नातिशीतजलाकीर्णे देशे रोगप्रदे वसेत् ॥
नाशनं शयनं शर्य्यां नमस्काराभिवादनं ॥५७९॥
सोपानत्कः प्रकुर्व्वीत शिवपुस्तकवाचनं ॥

छिन्न, भिन्न, मृत, नष्ट, नास्ति, इत्यादि जस्ता अमाङ्गलिक शब्दहरुको उच्चारण न गर्नु । साक्षात् माङ्गलिक शब्दमात्र उच्चारण गर्नु पर्छ । अधेनुलाई धेनु भन्नु, । अभद्रलाई भद्र भन्नु । कपाललाई भगाल भन्नु । खर्पललाई मत्खल भन्नु । माणिधनुलाई ऐन्द्रधनु भन्नु । दारुलाई काष्ठ भन्नु । मृतलाई स्वर्यात भन्नु । समाधिस्थ योगीलाई शिवीभूत भन्नु । छिन्नलाई द्विधाभूत भन्नु । भिन्नलाई बहुधास्थित भन्नु । नष्टलाई अन्वेषणीय भन्नु । रिक्तलाई पूर्ण वा अभिवर्द्धित भन्नु । नास्तिलाई शोभन भन्नु । सर्व, आद्य, अङ्ग, अभिवर्द्धित इत्यादि भन्नु । कतै प्रस्थान गरेर जानेलाई सिद्धिस्ते (तिम्रो कार्य सिद्धि होस्) भन्नु । सुप्त लाई प्रवर्धित भन्नु । एवं अरु अमाङ्गलिक शब्दका ठाउँमा माङ्गलिक शब्दको प्रयोग गर्नु । म्लेच्छ, मूर्ख, पंतित, क्रुर, सन्तापकारिहरुसित तथा दुर्जन, अवलिप्त (घमण्डी), क्षुद्र, घुस्कर, छुल्याहा, फटाहा, सूचक, स्पश प्रभृति अभद्रहरु सित वास न गर्नु । अधार्मिक नृप भयेका र अधार्मिक नृपले आक्रान्त गरेका, डाँस, लामखुट्टे, भुसुना, प्युषा, जुका आदि जन्तु र औलो, सरौटो हुस्सु आदि रोग लाग्ने अतिशितल जल, ठाँडो आदि असुविधाले जेलियेका शारीरिक तथा मानसीक रोगदायक देशमा न वस्नु । भोजन, शयन, शर्या, नमस्कार, अभिवादन शिवपुस्तकवाचन (शिवज्ञानको शिव

धर्मशास्त्रको पठन-पाठन, कथा प्रवचन आदि) शुभकर्म जुत्ता लायेर वा जुत्ता लायेको वेला नगर्नु । यस्ता कौनै शुभ कार्य जुत्ता लायेर नगर्नु ।

आचार्य्यं दैवतं तीर्थमुद्धृतोदं मृदन्दधि ॥५८०॥
वटमश्वत्थकपिला दीक्षितोदधिसङ्गमं ॥
यानि चैवंप्रकाराणि मङ्गलानीह कानिचित् ॥५८१॥
शिवायेति नमस्कृत्य प्रक्रमेत प्रदक्षिणं ॥
उपानच्छत्रवस्त्राणि पवित्रं करकं स्रजं ॥५८२॥
आसनं शयनं स्नानं धृतमन्यैर्न धारयेत् ॥
पलाशमासनं शय्याम्पादुके दन्तधावनं ॥५८३॥
वर्ज्जयेच्चापि निर्य्यासं रक्तन्तरुसमुभ्दवं ॥

गुरु, देवता, तीर्थ उद्धृतोदक (कलश कमण्डलु आदि पात्रमा भरेर उठाई वोकी सकेको जल) उसैगरी यज्ञादि काममा उठाइयेको माटो, दहि, वट (वड, वर) पिपल, गाइ, शिवदीक्षा यज्ञदीक्षादि पवित्र दीक्षा लियेको, नदीका दोभान, समुद्र र नदीको सङ्गम र संसारमा भयेभरका यस्ता मङ्गलमय सवै वस्तुको दर्शन गरेर ॐ नमः शिवाय भनेर प्रदक्षिणा गर्नु । जुत्ता, छाता, वस्त्र पवित्र (कुशको औंठी) कमण्डलु, माला, आसन, ओछ्यान, स्नान (स्नान गर्ने उवटन, फेनिल आदि र नुहाउने धोती रुमालहरु) इत्यादि वस्तु अरुले धारण गरी सकेका धारण न गर्नु । पलाशदण्ड, कुशासनादि, शैया, पादुका, दन्तधावन (दतिउन) निर्यास (रुखको खोटो) तथा रुखवाट निस्केको रातो रक्त जस्तो रस र यस्ता वस्तु वर्जित छन् ।

सन्ध्यामुपास्य कुर्व्वीत नित्यं देहप्रसाधनं ॥५८४॥
स्पृशेद् वन्देच्च (त) कपिलां प्रदद्याच्च गवान्हिकं ॥
यः प्रदद्याद् गवां सम्यक् सुफलञ्च विशेषतः ॥५८५॥
क्षेत्रमुद्वासयेच्चापि तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥
यावत्तत्पत्रकुसुमं कन्दमूलफलानि च ॥५८६॥
तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥

नित्य सन्ध्योपासन सकेर मात्र देहको प्रसाधन (कोरी वाटी सिँगार पटार जे गर्नु पर्छ) गर्नु । आश्रममा, घरमा वा वाटामा जता भेटे पनि कपिला (कैलु गाइ तथा सवै गाइ) लाइ हातले छुनु र ढोग्नु । सकेसम्म गवान्हिक (एकदिन वा अधिक दिनलाइ पुग्ने दाना घाँस, पानी आदि गाइको दैनिक आहारा) दिनु । विशेष गरेर सम्यक् प्रकारले श्रद्धा भक्तिले जो गाइको आहारा दिन्छ तेसको जीवन सुफल हुन्छ । गोसेवामा सवैले विशेष ध्यान दिनु पर्छ । शिवालयको शिवाश्रमको र शिवयोगी गुरु आश्रमको क्षेत्र (खेत, उपवन, फुलवारी आदि) जो शिवभक्त जोत्छ, तेसको पुण्यफल सुन– तेसवाट जति पात, फुल, कन्द, मूल, फल आदि हुन्छन् तेत्ति हजार वर्षसम्म त्यो भक्त शिवलोकमा पूजित रहन्छ ।

कृशरोगार्त्तवृद्धानां त्यक्तानां निर्दयैर्वने ॥५८७॥
क्षुत्पिपासातुराणाञ्च गवां विह्वलचेतसां ॥
नीत्वा च तृणतोयानि वने यत्नात्प्रयच्छति ॥५८८॥

करोति च परित्राणं तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥
कुलैकविंशकोपेतः पत्नीपुत्रादिसंयुतः ॥५८९॥
मित्रभृत्यैरुपेतश्च श्रीमच्छिवपुरं व्रजेत् ॥
तत्र भुक्त्वा महाभोगान् विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥५९०॥
स महाप्रलयं यावत्तदन्ते मुक्तिमाप्नुयात् ॥
गोब्राह्मणपरित्राणं सकृत्कृत्वा प्रयत्नतः ॥५९१॥
मुच्यते पञ्चभिर्घोरैर्म्महद्भिः पातकैर्द्रुतं ॥

दुबला, रोगी, कुनै कारणले आर्त (भयभित दुःखी) वूढा, असमर्थ, असहाय अवस्थामा निर्दय (दया धर्म रहित अविवेकी कृतघ्न पातकी) हरुले बाहिर वा वनैमा छोडिदियेका भोका, प्यासा, रुग्ण, ढाड, खुट्टा आदि भाँचियेका भिर आदिवाट लडेका विह्वल विकल चित्तका गाइ, गोरु, वाछा, वाछीको सव प्रकार त्राण (रक्षा) घाँस, पानी, दाना आदि प्रयत्नपूर्वक लगेर वनमा दियेर जो सेवा गर्छ, त्यस गोभक्तको पुण्य फल कस्तो हुन्छ ? सुन – भनेर भगवान् महाकाल कृष्णात्रेयलाई भन्नु हुन्छ :– २१ कुलका साथ पत्नी, पुत्र आदिका साथै, मित्र, सेवक, समेत भै श्रीमान् (दिव्य शोभा सम्पन्न) शिवपुरमा जान्छ र सार्वकामिक (सवै कामना सवै मनोरथ पूरा गर्ने, जे चितायो त्यो दिने मनचिन्ते) दिव्य विमानमा वसेर दिव्य महासुख महाप्रलय पर्यन्त भोगेर अन्तमा मुक्ति (शिवसायुज्य) पाउँछ । प्रयत्न साथ एक चोटी मात्र पनि गाई, विप्र, सज्जन, दीन, दुःखी अनाथको परित्राण गरेर घोर पञ्च महापाटकवाट मुक्त हुन्छ वेर लाग्दैन। परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् । परोपकार पुण्य हो र परपीडा पाप हो । संक्षेपमा पुण्य पापको अर्थ यत्ति हो ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमकल्कता ॥५९२॥
अक्रोधो गुरुशुश्रूषा शौचं सन्तोष आर्ज्जवं ॥
अहिंसाद्या यमाः पञ्च यतीनां परिकीर्तिताः ॥५९३॥
अक्रोधाद्याश्च नियमाः सिद्धिवृद्धिकराः स्मृताः ॥
दशलक्षणिको धर्म्मः शिवाचारः प्रकीर्त्तितः ॥५९४॥
योगीन्द्राणां विशेषेण शिवयोग - प्रसिद्धये ॥
न विन्दति नरो योगं पुत्रदारादिसङ्गतः ॥५९५॥
निबद्धः स्नेहपाशैश्च मोहस्तम्भे बलीयसि ॥
मोहात्कुटुम्बे संसक्तस्तृष्णयोत्स्नुखलीकृतः ॥५९६॥
बालैर्वृद्धैस्तु लोकोऽयम्मुशलेनाभिहन्यते ॥
इमे बालाः कथं त्याज्या जीविष्यन्ति मया विना ॥५९७॥
मोहाद्धि चिन्तयत्येवं परमार्थन्न पश्यति ॥

अहिंसा (कुनै प्रकार कसैको हिंसा न गर्नु) सत्य (मनसा, वाचा, कर्मणा, सदा साँ काम कुरो गर्नु) अस्तेय (कसैको कुनैप्रकारको कुनै वस्तुको चोरी न गर्नु) ब्रह्मचर्य (अष्ट मैथुनत्याग र वेदादि शिवज्ञानको आचरण) अकल्कता (कसैसित कुनै प्रकारको कलभगडा दै विरोध, छल छद्म कपट कैतव न गर्नु) अक्रोध (कस्तै रिसाउने काम परे पनि कसैमाथि कु

प्रकारको रिस न गर्नु) गुरुशुश्रूषा (गुरुको सेवा तन मन धन र वचनले सर्वदा सर्वथा गर्नु र गुरुका अमृतमय उपदेश सुन्ने इच्छा राख्नु, सुन्नु, गुन्नु, जान्नु र मान्नु) शौच (तनशुद्धि, मनशुद्धि, धनशुद्धि र सान्निध्य शुद्धि राखनु) सन्तोष (प्रयोजन भन्दा अधिक संग्रह नगर्नु र यथालाभ सन्तुष्ट रहनु, कुनै प्रकारको तृष्णा न बढाउनु सदा सव प्रकार तृप्त रहनु) आर्ज्जव (ऋजुता, सोझो स्वभाव, शठता रहित, भद्रता, निष्कपटता, बालभाव) ई अहिंसा आदि पाँच यम यतिहरु (योगीहरु) का योगसिद्धिको वृद्धि गर्ने सम्झियेका छन् र सवैका कल्याणकारी छन्। अक्रोध आदि पाँच नियम पनि योगसिद्धिवृद्धिकारक हुन्। यमनियम दुवै मिलायेर दश लक्षणको यो धर्म शिवाचार (शिवको आचार, शिवले जीवको कल्याण गर्न भनेको सदाचार) शिवधर्म हो। यो शिवाचार मानवमात्रको कल्याणकारी छ र सवैले पालन गर्नु पर्छ। विशेष गरेर योगीन्द्रहरुले यस शिवाचारको प्रतिपालन गर्नु अनिवार्य छ। किनकी शिवाचार विना शिवयोगको सिद्धि पाइन्न। पुत्र दारा, पति आदि परिवारका सङ्गतमा रहेर नर (नर नारी मानवमात्र) ले शिवयोग पाउन सक्तैन। तसर्थ निस्सङ्ग रहनु पर्छ। किनकि– यो गृहस्थ लोक मोहमायाका बलीया स्तम्भ (खम्व) मा बलीयो गरेर स्नेहपाशहरु (प्रेमका डोरीका पासाले बाँधियेको हुन्छ र मोहले कुटुम्बमा आसक्त भयेर तृष्णाका ओखलमा हुलियेको हुन्छ र बालक र वृद्धरूपी मुसलले सदा चिउरा कुटेझैं कुटिइरहन्छ। मैले छोडी दिये पछी ई बालक वृद्धहरु कसरी बाँच्लान्? कसरी खालान्, लाउलान? कसरी त्यागनु? म विना इनको रक्षक पालक अर्को को छ र? इत्यादि चिन्ता गरेर मोहमा डुवी रहन्छ, परमार्थ (यथार्थ तत्त्व) देख्तैन, जान्दैन, बुझ्दैन र परमार्थ पट्टी लाग्दैन मोहजालमा जेलियेको जगत् यसै गरी घुमी रहेछ। किन्तु –

सम्पर्क्कादुरेभ्यस्तु शुक्रबिन्दुरचेतनः ॥५९८॥
स पिता केन यत्नेन गर्भस्थः परिपालितः ॥
कर्क्कशाः कठिना भक्ष्या जीर्य्यन्ते यत्र भक्षिताः ॥५९९॥
तस्मिन्नेवोदरे शुक्रं किन्न जीर्य्यति भक्ष्यवत् ॥
येनैतद्योजितं गर्भे येन चैव विवर्द्धितं ॥६००॥
तेनैव निर्गतं भूयः कर्म्मणा स्वेन पाल्यते ॥
न क्वचित् कस्यचित् पुत्रः पिता माता न कस्यचित् ॥६०१॥
यत् स्वयं प्राक्तनं कर्म्म पिता मातेति तत् स्मृतं ॥
येन यत्र कृतं कर्म्म स तत्रैव प्रजायते ॥६०२॥
पितरौ चास्य दासत्वं कुर्वाते तत्प्रचोदितौ ॥
न कश्चित् कस्यचिच्छक्तः कर्त्तुं दुःखं सुखानि वा ॥६०३॥
करोति प्राक्तनं कर्म्म मोहो लोकस्य केवलं ॥
कर्म्मदायाद्यसम्बन्धादुपकारः परस्परं ॥६०४॥
दृश्यते नापकारश्च मोहेनात्मनि मन्यते ॥
ईश्वराधिष्ठितं कर्म्म फलतीह शुभाशुभं ॥६०५॥
ग्रामस्वामिप्रसादेन सुकृतं कर्षणं यथा ॥

परमार्थ तत्त्व यो हो – सम्पर्कले उदरमा अचेतन शुक्रविन्दु कस्ले कतावात किन पठायो ? गर्भस्थ कसरी भयो ? उद्योमुख भयेका भाँडामा कसरी अटकेर रह्यो कसरी कसवाट कुन यत्नले प्रतिपालित भयो ? त्यो पिता कुन हेतुले भयो पिताको अर्थ हो पालक पोषक रक्षक, त्यो अचेतन वस्तु कसरी पिता भो ? जुन पेटमा जाठराग्निले कठिन कडा कडा खायेका खाजा भोजनका पदार्थ (मकै, भटमास, चिउरा सुखा रोटी, भात आदि) पनि पचायेर भस्म पार्छ, तेसै पेटमा त्यो एक थोपा जल न जलेर १० मासमा विशाल बालक बालिका भयेर निस्कन्छ भने, यस्मा तत्त्व अर्कै छ जस्ले जीवलाई गर्भमा ल्यायेर नियुक्त गर्‍यो, जस्ले पन्च भूतका पिँजरामा हुल्यो जस्ले वढायो, जस्ले निकाल्यो, जस्ले पाल्यो. ताल्यो हुर्कायो, त्यो आफ्नै पूर्वजन्को कर्म हो । पूर्वजन्मकृतं कर्म तद् दैवमिति कथ्यते । पूर्व जन्मा आफैले गरेका कर्मको नाम यस जन्ममा दैव भनिन्छ र दैवले त्यो सवै गर्छ । न कतै कुनै कसैको छोरो छ न छोरी छ , न माता छ, न पिता छ,न कुनै नातो छ, जुन प्राक्तन कर्म हो त्यै हो, जे छ । जस्ले जुन ठाउँमा जाने जस्तो कर्म गरेको छ, त्यो त्यैं जन्मन्छ र कर्मका मोहले माता पिता आदि उसको दासत्व (कमाराले गर्ने काम) गर्छन्, गु मुत सोहोर्छन् , सव प्रकार सेवा गर्छन् । न कसैले कसैको सुख दुःख गर्छ, नहटाउँछ, कसैले केही पनि गर्न सक्तैन । सवै प्राक्तन कर्मले नैं गर्छ, म गर्छु, मैले यसो , उसो गरैँ इत्यादि लोकको मोह मात्र हो । अरु क्यै पनि हैन । प्राक्तन कर्मका दायित्वले गरेको सम्बन्धले परस्पर उपकार गरेको देखिन्छ, अपकार देखिन्न । मोहले गर्दा मैले गरे भन्ने भ्रान्ति हुन्छ । कर्ता को छ, को छ ? त्यो कर्म ईश्वरद्वारा अधिष्ठित भयेर यस लोकमा शुभ अशुभ फल दिन्छ. जस्तै गाउँका मुखियाले गाउँलेले गरेका कमाइको चाँजो पाँजो गर्छ, त्यो पनि ईश्वरकै खटन पटनमा छ। यो हो यथार्थ कुरो । यस्मा मोहित हुनु हुन्न।

द्वे पदे बन्धमोक्षाय ममेति नममेति च ॥६०६॥
ममेति बध्यते जन्तुर्न ममेति च मुच्यते ॥
व्यक्षरन्तु भवेन्मृत्युस्त्र्यक्षरं ब्रह्म शाश्वतं ॥६०७॥
ममेति व्यक्षरं मृत्युस्त्र्यक्षरन्न ममेति च ॥
तस्मादात्मन्यहङ्कारमुत्सृज्य प्रविचार तः ॥६०८॥
विधूयाशेषसङ्गाश्च मोक्षोपायं विचिन्तयेत् ॥
ज्ञानयोगपरिक्लेशं कुप्राचरण भोजनं ॥६०९॥
कुशय्यां कुनिवासञ्च मोक्षार्थी न विचिन्तयेत् ॥
न दुःखेन विना सौख्यं दृश्यते सर्व्वदेहिनां ॥६१०॥
दुःखं तन्मात्रकं ज्ञेयं सुखमानन्त्यमुत्तमं ॥
सेवायां पाशुपाल्ये च वाणिज्ये कृषिकर्म्मणि ॥६११॥
तुल्ये सति परिक्लेशे वरं क्लेशो विमुक्तये ॥
स्वर्ग्गापवर्ग्गयोरेकं यः शीघ्रन्न प्रसाधयेत् ॥६१२॥
याति तेनैव देहेन स मृतस्तप्यते चिरं ॥
यदवश्यं पराधीनैस्त्यजनीयं शरीरकं ॥६१३॥
कस्मात्तेन विमूढात्मा न साधयति शाश्वतं ॥

दुईटा पंद छन् – बन्धन र मोक्षका । मंम र नमम (मेरो र नमेरो) मेरो भने जीव बाँधिन्छ, मेरो होइन भने मुक्त हुन्छ । दुइ अक्षरको मृत्यु छ , तीनं अक्षरको शाश्वत ब्रह्म छ । मम भनेको २ अक्षरको मृत्यु हो, नमम भनेको ३ अक्षरको मोक्ष हो । तसर्थ आफुमा कर्ता भोक्ताको अहङ्कार न राखेर विवेक विचारले पारिवारिक आदि सवै प्रकारका सङ्ग त्यागेर अवधूत भयेर मोक्षका उपायको चिन्ता गर्नु पर्छ । भोली भन्नु हुन्न । परमार्थी, मोक्षार्थी, त्यागी योगीले ज्ञानयोगको परिक्लेश, शिवाचारको कठिनता, मिथ्यारोप र मिथ्याप्रचार, भोजनाच्छादनादिको कष्ट, कुशैया, कुनिवास, कुजन सङ्गत प्रभृतिका आघातवाट विचलित हुनु हुन्न र समुद्रगम्भीर, हिमाल धीर भयेर योगसाधना गर्नु पर्छ दुःख विना सुख संसारमा कुनै जीवजन्तुको देखिदैन । तर दुःख जति सम्म छ तेत्ति हो, सुख (मोक्षसुख) अनन्त (कैल्यै पनि अन्त न हुने) र उत्तम छ, मुक्तिका सुखभन्दा माथि कुनै सुख छैन । कुनै प्रकारको सेवा पशुपालन, वाणिज्य (व्यापार), कृषिकर्म (खेतीपाती प्रभृति) र यस्ता सांसारिक अरु सवै काममा पनि क्लेश तुल्य छ, मोक्षमार्गका क्लेश भन्दा घटी छैन भने दुःख गर्नु गर्नु मोक्षका लागि नै दुःख किन न गर्नु ? जुन यौटा दुःखले पछिका सवै दुःखको आत्यन्तिक अन्त गरि दिन्छ । अत एव पुनरपि जननं पुनरपि मरणं भन्ने दुःख त्यागेर योगद्वारा मोक्षमार्गका दुःख गर्नु श्रेयस्कर छ । जो जन स्वर्ग र मोक्ष दुई मध्ये यौटाको शीघ्र साधना गर्दैन भने, त्यो भोली भन्ने प्रमादि यस दुर्लभ मानव चोलाले गर्नुपर्ने कर्तव्य न गरेर व्यर्थमा पछितोमात्र लियेर यसलोकंवाट जान्छ । फेरी यो चोला चौरासी न भोगी पाइन्न । तेसैले चिरकाल सम्म सन्ताप भोग्छ । तर त्यस वेला कुनै साधन गर्न पाउन्न । किनकि ? कर्म भूमिरियं प्रोक्ता इतोऽन्या भोग भूमयः । शुभ अशुभ जे जस्तो कर्म पनि यसै चोलाले गर्न सकिन्छ , ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्वस्थाः । मध्येतिष्ठन्ति राजसाः । अधो गच्छन्ति तामसाः । ॐ इत्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन् खमनुस्मरन् । यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम् । यो सवै जानी जानी कन पनि मायाजालमा जेलियेर वसेका जीवले भोली भन्छ, प्रमाद उपेक्षा र अल्छो गर्छ । जब जानी न जानी, मानी नमानी, विवश र परवश भयेर पनि यो मोहमय शरीरको पिँजरा त्यागनै पर्छ र न त्यागी सुख पाइन्न र स्वर्ग र अपवर्ग कुनै न साधेर पनि जानै कर लाग्छ भने पायेका मानव अधिकारको सदुपयोग गरेर यसै अमूल्य मानव चोलाले शिवयोगद्वारा शिवसायुज्य मोक्षको शाश्वत साधना किन न गरौं ? अवश्य गरौं । अवश्यं यातारश्चिरतर मुषित्वापि विषयाः वियोगेको भेदस्त्यजति न जनो यत् स्वयममून् ? व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः स्वयं त्यक्ता ह्येते शमशुखमनन्तं विदधति ।

यौवनस्था गृहस्थाश्च प्रासादस्थाश्च ये नृपाः ॥६१४॥
सर्व्व एव विशीर्य्यन्ते शुष्कस्निग्धान्नभोजनाः ॥
अनेक दोषदुष्टस्य देहस्यैको महागुणः ॥६१५॥
यां यामवस्थां प्राप्नोति तान्तामेवानुवर्तते ॥
मन्दं परिहरन् कर्म्म स्वदेहमनुपालयन् ॥६१६॥
वर्षासु जीर्णकटवत्तिष्ठन्नाप्यवसीदति ॥
न तत्र देहिनः सन्ति ये तिष्ठन्ति सुनिश्चलाः ॥६१७॥
सर्व्वे कुर्व्वन्ति कर्म्माणि विवशाः पूर्व्वकर्म्मभिः ॥
तुल्ये सत्यपि कर्त्तव्ये वरं कर्म्म कृतं परं ॥६१८॥

यत् कृत्वा न पुनः कुर्यान्नाना कर्म्म शुभाशुभं ॥
तस्मादन्तर्ब्बहिश्चित्तमनेकाकारसंस्थितं ॥६१९॥
सन्त्यज्यात्महितार्थाय स्वाध्यायध्यानमभ्यसेत् ॥

यौवनस्थ (वाली वैंश, युवक युवती तरुण तरुणीहरु) पनि सबल, समर्थ भये पनि मर्नै पर्छ र मरेकै देखिन्छन् । गृहस्थ (२५ वर्षको ब्रह्मचर्य व्रत पूरा गरेर विवाह गरी गृहस्थ आश्रममा पसेका ५० वर्ष भित्रका , सर्वगुण सम्पन्न र धनधान्यसमृद्ध भैकन घरैमा सव प्रकार सुरक्षित रहेर औषधोपचार आदिले पनि सुरक्षित रहेका पनि मरेकै देखियेका छन् । जो प्रासादस्थ (देवमन्दिरमा तथा राज भवनमा सर्वसुख पूर्ण भयेर वसेका छन् ती पनि मरेकै देखिन्छन् । यस्तै सवैले न मरी सुख पाइयेको छैन । अजम्मरी लियेर आयेको कोही छैन । शिशु, बाल, कौमार, यौवन, वयस्क जरठ, वृद्ध, जीर्ण, जीर्णतम, जो जस्तो भये पनि जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः । जन्मे पछि मर्नै पर्छ । कालो बालं नमुञ्चति । कालले बालखै छु, छोडिदे भनेर छोड्दैन, आफ्ना प्राक्तन कर्मानुसार जति आयु छ, तेत्ति सम्म वाच्न पाइन्छ, जान्न भनेर खुट्टा अडचायेर कुनै वसेको देखिन्न । चिल्लो पारी मिठो मसिनु खावोस्, अथवा साग सिस्नु ढिँडो पिठो रुखा सुखा खावोस् । सवैले पाँचोटा तत्त्व (पृथ्वी, जल, तेज, वायु, आकाश) पाँचै ठाउँमा छरेर थालेका नाना प्रकारका मनोरथ पनि यसै संसारमा छटक्क छाडेर खुरुक्क न गै सुखै छैन । यो सोचेर सवैले भविष्य सुधार्नु पर्छ । अनेक दोषहरुले दुष्ट भये पनि यस देहको यो यौटा महान् गुण छ जो जो जस्तो जस्तो अवस्था आइपर्छ, उस्तै भयेर सही दिन्छ । रामायण, महाभारत प्रभृति इतिहास साक्षी छ । जस्तै परवश परेर सहन्छ, उस्तै स्ववश रहेर पनि सहन्छ । तसर्थ आत्मकल्याणार्थ पनि योगसाधनाको कायक्लेश सहनु पर्छ । तर यत्ति भेद छ पराधिन भयेर भोगेका कायक्लेशले मन पनि दुखाउँछ, स्वाधीन रहेर भोगेका योग साधनाले तन मात्र दुखाउँछ, मन प्रसन्न रहन्छ । यसैले मन्द (नीच खोटो) कर्म त्यागेर राम्रो काम गर्दै परलोक सुधार्ने विचारले योगसाधना गर्नुपर्छ । देहात्मवादी भयेर देह मात्र पोस्ने विचार लिने हैन, युक्ताहारविहारले ठिक्क स्वास्थ्य राखेर वर्षामा पुरानु मान्द्रो पनि पानी छेलेर कटेरामा वसेकै त हुन्छ, भन्ने विचार राखेर निरन्तर धैर्यपूर्वक अध्यात्मसाधना गर्नुपर्छ । तनमा दुःख भये पनि मनमा दुःख मान्नु हुन्न । संसारसा तेस्तो कुनै ठाउँ छैन, जुन ठाउँका मानवादि जीव जन्तु कुनै पनि सदा निश्चल अटल अजम्मर रहन सकुन् । कुनै चेष्टा न गरेर कर्महीन भयेर रहन पाउन् । राम्रो न भये न राम्रो काम अवश्य गरी रहन्छन् । नहिकश्चित् क्षणमपि जातुतिष्ठत्यकर्मकृत । कार्यते ह्यवशः कर्मः सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः । तसर्थ न राम्रो छोडेर राम्रै काम गर्नुपर्छ । पूर्व जन्मकृत, कर्मका वशमा परेर सवैले कुनै न कुनै काम गरी रहन्छन् । कर्महीन भयेर रहन सकिन्न र यौटा काम गर्नै पर्छ भने न चाइने काम किन गर्ने ? त्यो परम कर्म गरौं जुन कर्म गरीसके पछि फेरी नाना प्रकारका शुभ अशुभ काम गर्नु पर्दैन । न स पुनरावर्तते । तस्मात् भित्र बाहिर नाना आकार प्रकारमा व्यस्त चित्तवृत्तिलाई प्रत्याहारले अन्तर्मुख पारेर आत्महितका लागि स्वाध्याय (वेद र शिवज्ञान, शिवधर्म महाशास्त्र योगशास्त्रका अध्ययन) मा तथा शिवका ध्यानमामात्र लायेर नित्य निरन्तर अभ्यास गर्नुपर्छ । त्यो योगध्यानाभ्यास–

विविक्ते विजने रम्ये पुष्पाम्वादिविभूषितं ॥६२०॥

स्थानं कृत्वा शिवस्थाने ध्यायेच्छान्तम्परं शिवं ॥

विविक्त (विघ्न बाधा रहित) विजन (जनताको सम्पर्क न भयेको एकान्त प्रसान्त रम्य (शान्तिदायक रमाइलो) पुष्प जल कन्दमूल फल आदि प्राकृतिक सुविधा भयेका स्थलमा शिवाश्रम भये वसेर न भये खोजेर वा बनायेर, तेस्ता शिवस्थानमा विधिवत् वसेर परम शान्त कल्याणमय शिवको ध्यान गर्नु पर्छ । जस्मा सवैको कल्याण छ ।

येऽतिरम्याण्यरण्यानि सुजलानि शिवानि च ॥६२१॥
विहायाऽभिरंता ग्रामे प्रायस्ते दैवमोहिताः ॥
विवेकिनः प्रशान्तस्य यत् सुखं ध्यायतः शिवं ॥६२२॥
न तत् सुखं महेन्द्रस्य ब्रह्मणः केशवस्य वा ॥

शिवको ध्यान सवैको शिव (कल्याण) गर्ने छँदै जो ती प्रकृतिदेवीका अति रमाइला, कन्दमूल, फलफुल, मधुर शीतल जल भयेका, एकान्त प्रशान्त शिव (सव प्रकारका सुविधाले युक्त र सर्वकल्याणकारी) तपोवन त्यागेर गाउँमा रमाइ रहञ्छन्, ती प्राय दैवले मोहित पारेका हुन् । दैव भनेको पूर्वजन्ममा आफैले गरेको कर्म हो । पूर्वजन्मकृतं कर्म तद् दैवमिति कथ्यते । दैव भन्ने त्यै आफ्नै पुराना कर्मले मोहनी लायेर गाउँले (ग्राम्य कर्ममा व्यस्त सवै नागरिक जन) गाउँमा आफाफ्ना घरमा टाँसीयेर वसी रहञ्छन् । प्राणले देह छोड्दा पनि मोहले घर छोड्दैन । किन्तु प्रशान्त विवेकीलाई जुन सुख शिवका ध्यानमा छ, त्यो सुख न इन्द्रलाई छ, न ब्रह्मालाई छ , न त विष्णुलाई छ । यस्तो शिवध्यानको महासुख परम आनन्द प्रदान गर्ने शिवको उपनिषद् =शिवसन्निधि छ ।

इति ज्ञानामृतं दिव्यं महाकालादवाप्तवान् ॥६२३॥
विस्तरेणानुपूर्व्या च कृष्णात्रेयः सुनिश्चितं ॥
प्रज्ञामन्था विनिर्म्मथ्य शिवज्ञानमहोदधिं ॥६२४॥
कृष्णात्रेयः समुद्धृत्य प्राहेदमणुमात्रकं ॥
शिवधर्म्मे महाशास्त्रे शिवधर्म्मस्य चोत्तरे ॥६२५॥
यदनुक्तं भवेत् किञ्चित् तदत्र परिकीर्त्तितं ॥
त्रिदैवत्यसिदं शास्त्रं मुनीन्द्रात्रेयभाषितं ॥६२६॥
तिर्य्यग्मनुज देवानां त्रयाणाञ्च विमुक्तिदं ॥
नन्दिस्कन्दमहाकालास्त्रयो देवाः प्रकीर्त्तिताः ॥६२७॥
चन्द्रात्रेयस्तथागस्त्िः कृष्णात्रिश्च मुनित्रयं ॥
एतैर्म्महात्मभिः प्रोक्ताः शिवधर्म्माः समासतः (सनातनः)॥६२८॥
सर्व्वलोकोपकारार्थं नमस्तेभ्यः सदा नमः ॥
तेषां शिष्यैः प्रशिष्यैश्च शिवधर्म्मप्रवक्तृभिः ॥६२९॥
व्याप्तं ज्ञानसरः शार्व्वं विकचैरिव पङ्कजैः ॥
ये श्रावयन्ति सततं शिवधर्म्मं शिवार्थिनां ॥६३०॥

ते रुद्रास्ते मुनीन्द्राश्च ते नमस्याः स्वभक्तितः ॥
ये समुत्थाय श्रृण्वन्ति शिवधर्म्मन्दिने दिने ॥६३१॥

ते रुद्रा रुद्रलोकेशा न ते प्रकृतिमानुषाः ॥
शिवोपनिषदों ह्येतदध्यायैः सप्तभिः स्मृताः ॥६३२॥
कृष्णात्रेयसगोत्रेण मुनिना हितकाम्यया ॥६३३॥
इति शिवधर्म्मे शिवोपनिषदि शिवाचारः सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

शिवोपनिषत्को आगम

यति यहाँ सम्म यो दिव्य शिवज्ञानरूपी अमृतः, आनुपूर्विक, क्रमैसंग विस्तारका साथ सुनिश्चित (कुनै प्रकारको शङ्का न भयेको) कृष्ण आत्रेय मुनिले भगवान् महाकाल (मृत्युञ्जय शिव) वाट प्राप्त गरे । पायेका विशाल समुद्र समान शिवज्ञानको मथन प्रज्ञामन्था (ऋतम्भरा प्रज्ञाका मदानी) ले राम्रै सित गरेर मुनि कृष्णात्रेयले यो शिवोपनिषद् रूपी अणुमात्र (परमाणु जत्रो) नौनी झिकेर ७ अध्यायमा हामी (सवै मानव, देव तीर्यक् आदि प्राणीमात्र) लाइ खाउ भनि दियेका छन् । शिवधर्म महाशास्त्रमा तथा शिवधर्मोत्तरमा जो न भनियेको रहस्य थियो, त्यो र अरु सवै ज्ञान संक्षेपमा यस शिवोपनिषद्मा भनियेको छ । यो शिवोपनिषद् शास्त्र त्रिदैत्य (तीन देवताले अधिष्ठित) छ र मुनीन्द्र आत्रेयले देव, मानव, तिर्यक (तिर्यञ्चः पशुपक्षिणः) तीनैका प्राणिमात्रका कल्याणार्थ मुक्तिका लागि भाषिका(भाषण गरेका भनेका) छन् । यो सुन्ने पशु मृग पक्षी आदि सवै जीवको कल्याण हुन्छ । भने अनुसार गरेमा तीनैको मुक्ति हुन्छ, यस्मा संशय छैन । नन्दी १, स्कन्द २, महाकाल ३ (नन्दिकेश्वर १, स्कन्दकुमार कार्त्तिकेय २ तथा महाकाल कालका पनि महाकाल महामृत्युञ्जय भगवान् शिव ३) ई तीन यस शिवोपनिषद्का देवता अर्थात दाता आदिवक्ता हुन् । चन्द्रात्रेय १, अगस्ति २, कृष्णात्रेय ३ ई तीन यस शिवोपनिषत्को प्रचारक हुन् । इनले संसारमा विशेष प्रचार गरे । ई महात्मा देवत्रय तथा मुनित्रयले संक्षेपमा शिवधर्म सवै लोक (विश्वका मानवादि प्राणिमात्र) भुक्ति मुक्तिरूपी उपकारार्थ भनेका छन् । ती सवै महात्मा (तीनै देवता र तीनै मुनि) लाई नमस्कार छ , सदा नमस्कार छ । तिनका शिष्य र प्रशिष्यहरु समेत शिवधर्मका प्रवक्ता अरु सवै शिवज्ञानीहरु रूपी प्रफुल्ल कमलहरूले यो शिवको शिवज्ञानरूपी मानसरोवर जस्तो सरोवर व्याप्त भयेको छ । फुलेका कमलले सरोवरको जस्तो शोभा हुन्छ, उस्तै शोभा ३ देवता ३ मुनि र उनिका शिष्यानुशिष्यले शिवधर्मको र शिवोपनिषद्को भयेको छ । गुणग्राही हंस र भमर यसमा सानन्द विहार गर्छन । शिवार्थी (शिवज्ञानका श्रोता र शिवज्ञानका विद्यार्थी कल्याणार्थी मोक्षार्थीहरू) लाई जो ज्ञानी गुरुजन यो शिवधर्म शिवोपनिषद् सदा सुनाउँछन्, ती तीन मुनीन्द्र हुन्, तिनै ती तीन देवता हुन्, ती साक्षात् रुद्र (शिव) हुन् र तिनलाई पनि स्वभक्तिले सवैले नमस्कार गर्नु पर्छ, पूजा आदर सत्कार गर्नु पर्छ । एवम् दिने दिने (दिनका दिन, प्रतिदिन नित्य, सकेसम्म, भ्यायेसम्म) जो मानव (श्रोताहरु) उत्थाय (उभियेर, नित्य प्रातः उठेर, अथवा सांसारिक माया मोहदेखि माथि उठेर यो शिवधर्ममहाशास्त्र शिवोपनिषद् सुन्दछन्, ती श्रोता पनि रुद्रै हुन् र रुद्र लोकेश (शिवलोकका ईश्वर शिवै) हुन् । ती प्रकृतिमानुष (प्रकृति

प्रपञ्चमा परेका साधारण जीव) होइनन् । ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति भने झैं रुद्रविद् रुद्र एव भवति । शिव वित् शिव एव भवति । शिवलाई जानेपछि शिव जान्ने पनि शिवै हुन्छ । समुद्रमा जाने नदी पनि समुद्र नै हुन्छ । नृणामेको गम्यस्त्वमसि पयसामर्णव इव । कृष्णात्रेयका गोतियार, धर्मशीलसूनुसमान अघोषितनामा लोकहितैषी मुनिले शिवोपनिषद्को श्रुतिज्ञान स्मृतिमा राखेर ई सात अध्यायमा सम्पादन गरे । गुरुमुखवाट सुनेका शिवका उपनिषद् सम्झना राखेर यसरी सवैका अगाडी राखे । यथायोग्यं तथा कार्यम् । शिवम् ।

यो यति ञाहासम्म, शिवका उपदेशमय उपनिषद्मा शिवधर्म महाशास्त्रको शिवाचार (शिवको आचार, शिवले भनेको आचार, शिवलाई पाउने आचार र शिवकल्याणकारी आचार) नामको सातौं अध्याय सिद्धियो । सात अध्यायमा शिवोपनिषद् पनि सिद्धियो ।

शिवधर्मेमहाशास्त्रे शिवोपनिषदि च शिवोक्तायाम् ।
नरहरिकृतानुवादे सप्तमाध्याये शिवाचारः ॥

नन्दी स्कन्दकुमारकः किल महाकालश्च मृत्युञ्जयो
वक्तारः प्रथमाः शिवोपनिषदो देवास्त्रयस्र्तस्मृताः ।
चन्द्रात्रेयमुनिस्त्वगस्तिमुनिना चात्रेयकृष्णो मुनि-
र्भूयस्ते मुनयस्त्रयस्त्रिभुवने भूरिप्रचारं व्यधुः ॥

कालेनेयमहो ! दुरूहपदवीं सम्प्रापिता संस्कृतं
जानीते न जनः समस्त इति मे सर्वोपकारेषणा ।
भाषायामनुवक्ति योगिनृहरेरेषोऽनुवादो मुदा
सर्वेषां पुरतः शिवोपनिषदं नीत्वागतः पठ्यताम् ॥

ॐ

ॐ 卐 गौः श्रीः शिवो वेदः

अथ पशुपातिमते शिवधर्मेमहाशास्त्रे शिवदाने गोसावित्री गवामुपनिषदि चाष्टमोऽध्या

ॐ नमः शिवाय

॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

पृथिव्यां यानि तीर्थानी पुण्यान्यायतनानि च ॥
लीयन्ते तानि लिङ्गे तु तस्माल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥१
स स्नातः सर्व्वतीर्थेषु सर्व्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥
यः पूजयेन्महादेवं लिङ्गमूर्तिगतं शिवं ॥२

शाके दिग्गजनाथनागविधुगे कृष्णे दले कार्त्तिके गोपूजादिवसे गवामुपनिषत् प्रारभ्यते भक्तितः कारायामनुवक्तु मुक्तिविशदा नन्दीश्वरोक्ता शिवा गोरक्षादरयोगिना नृहरिणा गृह्णन्तु गोरक्षकाः।

ॐकारका प्रतिपाद्य जगदाद्य आदिनाथ शिवलाइ नम नन्दिकेश्वर सनत्कुमारलाइ निमित्त बनायेर हामी सबैलाई भन्नु हुन्छ ;– पृथ्वी भरिमा जति तीर्थ छन र जति शिवा देवताका पुण्यक्षेत्र छन् ती सबै शिव लिङ्गमा लीन हुन्छन्; शि लिङ्ग सर्वदेवतीर्थ क्षेत्रमय छ; तसर्थ कल्याणकाङ्क्षी मान शिवलिङ्गको पूजा गरोस्। किनकि ? जसले शिव लिङ्ग म मूर्तिमा विराजमान शिवको पूजा गर्‍यो तेसले सबै तीर्थहरू स्नान गरी सक्यो र सबै यज्ञहरुमा दीक्षा पनि ली सक्यो अर्थात्– वेदले खम् ब्रह्म, भनेको र बुद्धले सब्बं सुन्नं (स शून्यम्) भनेको आकाश भन्दा निरञ्जन निराकार शून्याका गोल अखण्डमण्डलाकार ब्रह्म विश्व ब्रह्माण्ड प्रतीक शिवा

मा अनन्त ब्रह्माण्डका समस्त देव देवी तीर्थ क्षेत्र निहित हुनाले शिवलिङ्ग पूजनेले सबैको पूजा गरेको हुन्छ। तसर्थ लिङ्गको यथार्थ तत्त्व बुझेर सबैले पूजा गर्नु पर्छ।

घृताभिषेकं यः कुर्य्यादहोरात्रं शिवस्य तु ।।
नित्यमच्छिन्नधाराभिः पौर्णमास्यां समुद्यतः ।।३।।
गीतनृत्योपहारेण शङ्खवाद्यादिनिस्वनैः ।।
कुर्य्याज्जागरणात्तत्र प्रदीपाद्युपशोभितं ।।४।।
समस्तपापनिर्म्मुक्तः समस्तकुलसंयुतः ।।
समस्तकामसम्पूर्णः समस्तविधिसंयुतः ।।५।।
ज्वलद्भिः स महायानैरसंख्येयैरनोपमैः ।।
युक्तः शिवपुरे नित्यं मोदते शिववत् सुखी ।।६।।

जो शिवमा अहोरात्र घृताभिषेक गर्छ, नित्य अच्छिन्न धाराहरूले पूर्णिमाका दिन तत्पर भएर नाच गान उपहार शङ्ख घण्टा आदि नाना वाद्यनादका साथ दीपावली बालेर विविध शोभा गरेर रात्रि जागरण गर्छ; त्यो शिव भक्त समस्त पापबाट मुक्त भएर समस्त कुलका साथ, समस्त कामना सम्पूर्ण गरेर समस्त विधियुक्त भएर जाज्वल्यमान महायान (विशाल विमान) असंख्य अनुपमयुक्त भैकन नित्य शिवतुल्य सुखी भएर शिवपुरमा सानन्द रहन्छ।

शतेन स्थापयेल्लिङ्गं सहस्रेण तु चालयेत् ।।
दुःस्थितं सुस्थितं वापि शिवलिङ्गं न चालयेत् ।।७।।

सयले शिवलिङ्गको स्थापना गर्नु, हजारले चलाउनु; दुःस्थित वा सुस्थित शिवलिङ्ग न चलाउनु। अघिको भन्दा राम्रो बलियो बनाउन नसक्नेले न चलाउनु।

ग्रहणे विषुवे चैव पुण्येषु दिवसेषु च ।।
घृताभिषेकं यः कुर्य्यान्महापुण्यमवाप्नुयात् ।।८।।
घृताभिषेकं यः पश्यदासमाप्तिमुपोषितः ।।
विधूय सर्व्वपापानि शिवलोके महीयते ।।९।।
एकः पूजयते भक्त्या चान्यो भक्त्या प्रपश्यति ।।

तुल्यमेव फलन्ताभ्यां भक्तिरेवात्र कारणं ।।१०।।

चन्द्र-सूर्य-ग्रहणमा, विषुवत् संक्रान्तिमा, तथा अन्य पुण्य तिथिहरूमा, जो घृताभिषेक शिवमा गर्दछ, त्यो महापुण् प्राप्त गर्दछ। एवं जो आदि देखि अन्त सम्म त्यो घृताभिषेक उप-वास गरेर भक्तिभावले हेरी रहन्छ, त्यो समस्त पाप देखि मुक्त भएर शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। यौटाले भक्तिले शिवको पूजा गर्दछ, अर्काले भक्तिले हेरी मात्र रहन्छ, ती दुवैको पुण्यफल तुल्य हुन्छ; किन कि यसमा भक्ति नै कारण छ।

य: कुर्य्यात् पर्व्वकालेषु महापूजाप्रवर्द्धनं ।।
शिवस्य रथयात्रां वा नगरान्त: परिक्रमात् ।।११।।
महाचित्रध्वजैश्छत्रै: किङ्किणीवरकान्वितै: ।।
वितानध्वजमालाभिर्घण्टाचामरदर्पणै: ।।१२।।
शङ्खभेर्य्यादिनिर्घोषैर्गीतवाद्यादिसंकुलै: ।।
लेप्यदारुमयैर्य्यन्त्रैर्मातृयक्षगणादिभि: ।।१३।।
उदकाग्नेययन्त्रैश्च बह्वाश्चर्य्यैरनेकश: ।।
स्त्रीदोलाचक्रयन्त्रैश्च रथमान्दिरशोभितं ।।१४।।
उद्यानखानपानैश्च महायन्त्रै: समायुतान् ।।
महाजनसमाकीर्णान् यथाविभवकल्पितान् ।।१
स सर्व्वदान पुण्यानि सर्व्वयज्ञफलानि च ।।
अत्युग्रतपसां पुण्यं सर्व्वतीर्थफलानि च ।।१६
लब्ध्वा नरवर: श्रीमान् शिवयात्राप्रवर्त्तनात् ।।
शिवलोके महाभागै: शिववन्मोदते सदा ।।१७
तस्यान्ते देवराजस्य सुचिरं कालमाप्नुयात् ।।
जम्बूद्वीपाधिप: श्रीमांस्तस्यान्ते च भवेत्पुन: ।।१

जो शिवभक्त पर्वकालहरूमा शिवको महापूजा प्र र्धन वा शिवरथयात्रा नगर भित्र परिक्रमा गराउ महाचित्र, ध्वजा, छाता, किङ्किणीवकी वितानध्वज, मा घण्टा, चँवर, दर्पण, शङ्ख, भेरी (दमात्रा) आदि घोषले र गीत, वाद्य आदिले सङ्कुल लेपदारका यन्त्र, मातृगण

गा. आदि गराले. जलयन्त्र. अग्नियन्त्र. आदि बहुतै प्रकारका नेक आश्चर्य कार्यहरुले. नारी दोला यन्त्र. चक्रयन्त्र (रोटे-ङ.) रथ र मान्दिरको शोभा वढायेर. उद्यानमा खान पान. हायन्त्र चालन. विशाल जनसमूह आदि महोत्सव यथाविभव र्ने भक्त. समस्त दान पुण्यको फल र समस्त यज्ञको फल पाउँछ अत्युग्र तपस्याहरुको पुण्य तथा सवै तीर्थयात्राको फल ाप्त गरेर त्यो नर वर (मानवमा उत्तम) श्रीमान् (सर्वशोभा - सर्व सम्पदाले सम्पन्न) शिवको रथयात्रा गर्नाले हुन्छर शिवलोकमा महान् भाग्यवान् भयेर भगवान् शिवजस्ते (शिव-ारूप्य मुक्ति युक्त) भयेर सदा आमोद प्रमोद गरी रहन्छ चिरकाल सम्म शिवलोकका सुख भोगी सकेर उस्तै इन्द्रलोक (अमरावती) का सुख भोगेर सुचिर काल पछि श्रीमान् जम्बूद्वीपको (एशिया महादेशको) अधिपति चक्रवर्ती हुन्छ।

आलिङ्गं वेदिपर्यन्तं यो दद्यात् घृतकम्बलं ॥
घृतधाराफलं तस्य माघपूर्णिम पर्वणि ॥१८॥
जागराद् गीतनृत्याद्यैः सकृत् कृत्वा तु पर्वणि ॥
मन्वन्तरशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥२०॥
सम्यक् सम्प्रेक्षणं कृत्वा रुद्रलोकमवाप्नुयात् ॥
सुरूपः सुभगः श्रीमान् परिभ्रष्टस्तु जायते ॥२१॥

माघी पूर्णिमा पर्वमा वेदिका सहित शिवलिङ्गमा जुन सुकै भक्तले घृतकम्बल (घिउले टम्म पारेर टालेर काम्ले ओढाय जस्तो) गर्‍यो भने घृतधाराको फल पाउँछ। पर्वमा एक पटकमात्र पनि जस्ले जागरण गरेर शिवका गीत नृत्य ताण्डव आदि गर्छ. त्यो सवा सय मन्वन्तर (मनुका शासनकाल सम्म)

शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। त्यो रामिता भक्तिभावले हेर्ने पनि रुद्र लोक पाउँछ र अन्तमा सर्वलक्षरा सम्पन्न राम्रो श्रीमान् भयेर मर्त्यलोकमा जन्मन्छ।

रूपं पिष्टमयं कृत्वा त्रिनेत्रं रत्नभूषितं ॥
शुक्लोपवीतसंयुक्तमेकपादं विशेषतः ॥२२॥
दन्तेषु मौक्तिकन्तस्य प्रवालञ्च तथोष्ठयोः ॥
दद्याद् वज्रञ्चनेत्राभ्यां वैदूर्य्यञ्चापि मस्तके ॥२३॥
हेमरौप्यञ्च हस्ताभ्यां ताम्रं पादौ च कल्पयेत् ॥
अण्डजैः पाण्डजैर्व्वस्त्रैः परिवेष्टयेत यो नरः ॥२४॥
सुगन्धैर्द्दिव्यगन्धैश्च पुष्पैश्चापि विभूषयेत् ॥
विविधैर्भक्ष्यभोज्याद्यैर्बलिन्तत्रोपकल्पयेत् ॥२५
भोजयेच्छिवभक्तांश्च शक्त्या विप्रांश्च दक्षयेत् ॥
प्रीयतां मे शिवो नित्यमित्युक्तोत्थापयेद् द्विजान् ॥२६
तैरेव तु द्विजैः सार्द्धन्त्वूपन्तु शिवालये ॥
नीत्वा समर्प्पयेद्वेषां शिवलिङ्गसमीपगः ॥२७
सर्व्वयज्ञफलं प्राप्य सर्व्वदानफलानि च ॥
सुरूपो रूपदानेन शिवलोके महीयते ॥२८

पिठाको रूप बनायेर शिवको ३ नेत्रले भूषित पारेर, सेतो जनै, एक पाउ, विशेष गरेर, दाँत मोतीका, ओठ मुगाका, आँखा हीराका, मस्तकमा वैदूर्य रत्न, सुन चाँदी हातमा, पाउमा तामा सुती र रेसमी कपडाले सजा ये दिव्य सुगन्ध चन्दन आदिले र पुष्पमाला आदिले अ ङ्कृत गरेर, विविध प्रकारका भक्ष्य भोज्यहरुको नैवे लायेर शिवका सबै भक्तहरुलाइ र विप्रहरुलाइ भोज गर येर यथा शक्ति दक्षिरा दिनु। प्रीयतां मे शिवः (म माथि शि प्रसन्न रहुन्) भनेर त्यो शिवको रूप उठायेर सबैका सा शिवालयमा लगेर चढाउनु, शिवलिङ्गका समीपमा लगे यसरी चढाउने भक्त सबै यज्ञको र सबै दानको फल पायेर दि रूपले युक्त भैकन रूपदानका प्रभावले शिवलोकमा गयेर शि का साथमा पूज्य हुन्छ।

भोजनं घृतसम्पूर्णं मधुनापरिशोभितं ॥
दद्यात्कृष्णातिलानान्तु प्रस्थमेकन्तु मागधं ॥२९
द्विगुणान्तण्डुलानाञ्च पृथक् प्रस्थं प्रकल्पयेत् ॥

अण्डजैः पाण्डजैर्वस्त्रैर्विचित्रैः परिवेष्टितं ॥३०॥
लिङ्गं संवेष्ट्य वस्त्राभ्यां बलिमेतान्निवेदयेत् ॥
अर्च्चयित्वा विधानेन पौर्णमास्यां विशेषतः ॥३१॥
समाः शतसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
पुण्यक्षयादिहागत्य समृद्धे जायते कुले ॥३२॥
मेधावी सुभगः श्रीमान् वेदवेदाङ्गपारगः ॥

समस्त भोजन घिउले बनायेर माथि वाट मह हालेर मागध काला तिल एक पाथी तथा २ पाथी चामल, सुती र रेशमी वस्त्रहरु चित्र विचित्र शिवलिङ्ग ती तिल वेष्टित गरेर शिवलाइ सबै कुरा चढाउनु। विशेष गरेर यो पुर्णिमा तिथिमा गरेर विधिवत् पूजा गर्नु। यस्तो गर्ने शिवभक्त एक लाख वर्ष सम्म शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। पुण्य क्षय भये पछि यसै मर्त्यलोकमा आयेर समृद्ध कुलमा जन्मन्छ र मेधावी (अत्यन्त बुद्धिमान्) सुभग (राम्रा र लच्छिनी) श्री-सम्पत्तिले सम्पन्न. वेदवेदाङ्ग पारग (विद्वान्) हुन्छ।

ताम्रपात्रं पयःपूर्णं कृत्वा तत्स्थञ्च काञ्चनं ॥३३॥
प्रच्छाद्योपरि पद्मेन गन्धपुष्पार्च्चितं महत् ॥
शिवभक्तं द्विजं सम्यग्भोजयित्वा विधानतः ॥३४॥
प्राच्यां समुद्गते सोमे प्रतीच्याञ्च रवौ गते ॥
पौर्णमास्यां सवैशाख्यां गृह्य पात्रं शिवाग्रतः ॥३५॥
प्रीयतां मे महादेवः सोममूर्त्तिर्ज्जगत्पतिः ॥
तस्मै विप्राय तत्पात्रमर्पयेद् भक्तितः शनैः ॥३६॥
एतत् सोमव्रतन्नाम कृत्वा रुद्रान्तिकं व्रजेत् ॥
रुद्रलोकात् परिभ्रष्टो भवेज्जातिस्मरो नरः ॥३७॥
पूर्व्वाभ्यासेन तेनैव पुनः शिवपुरं व्रजेत् ॥

ताम्रपात्रमा गाइको दुद भरेर तेस्मा सुन हालेर माथि मुखमा फुलेका कमलले छोपेर गन्धपुष्प आदिले पूजेर शिवभक्त द्विजलाइ राम्ररी भोजन गरायेर विधिवत्, पूर्वमा चन्द्रमा उदायेमा, पश्चिममा सुर्य अस्तायेमा, वैशाखी पूर्णिमा तिथिमा (शिव-गोरक्ष बुद्ध कूर्म जयन्तीमा) शिवका अगाडी त्यो पयःपात्र लियेर प्रीयतां मे महादेवः (महादेव म माथि सदा प्रसन्न रहुन्, वा उमामाता पार्वती भयेका सोममूर्ति जगत्पति भनेर ती विप्रलाइ त्यो पात्र भक्तिले विस्तारै अर्पनु। यसलाई सोमव्रत (चन्द्रमाको व्रत वा स उमा-पार्वती सहित महादेवको

व्रत) भनिन्छ। यो व्रत गर्ने शिवभक्त शिवका पासमा पुग्छ र चिरकालमा शिवलोकवाट मर्त्यलोकमा जातिस्मर (पूर्वजन्मको वृत्तान्त सम्झने र सवेलाइ भन्ने) भयेर जन्मन्छ। उसै पूर्वाभ्यासले पुनश्च शिवलोकमा जान्छ।

पौर्णमास्यां यथाषाढ्यां शिवं सम्पूज्य यत्नतः ॥३८॥
उपवीतं शिवे दद्याच्छिवभक्तांश्च भोजयेत् ॥
पुनरेव च कार्त्तिक्यां पूज्य शम्भुं क्षमापयेत् ॥३९॥
यतीनां दाक्षिणां दद्यात् सूत्रवस्त्रादि पूर्व्विकां ॥
यः कुर्यात्सकृदप्येवं चतुर्म्मासपवित्रकं ॥४०॥
कल्पकोटिशतं दिव्यं रुद्रलोके महीयते ॥
पुण्यक्षयात् परिभ्रष्टश्चतुर्व्वेदः प्रजायते ॥४१॥
इच्छया तु भवेद्राजा गुणरूपसमन्वितः ॥

आषाढी पूर्णिमा (गुरुपूर्णिमा) का दिन यत्नपूर्वक शिवको पूजा गरेर जनै चढाउनु र शिवभक्तहरुलाइ भोज गराउनु। पुनश्च कार्त्तिकी पूर्णिमा तिथिमा शिवको पूजा गरेर क्ष मागनु। यती (योगी) हरुलाइ दाक्षिणा दिनु, सूत्र वस्त्र आदि दि जो एक पटक पनि यसरी चातुर्मास पवित्र गर्छ, त्यो दिव्य सय को कल्प सम्म रुद्रलोकमा पूज्य हुन्छ। पुण्य क्षय पछि चारै वेद जान चतुर्वेदी (चौवे) भयेर जन्म लिन्छ वा इच्छाले गुण रूप युक्त राज हुन्छ।

भूमिदानस्य यत् पुण्यं कन्यादानस्य यत् फलं ॥४
मुखवाद्येन तत् पुण्यमुभयं लभते नरः ॥
तदेव पुण्यं गीतस्य नृत्यस्य च विशेषतः ॥४
तदेव जय शब्दस्य तदेन तालकध्वनेः ॥

भूमिदानको जुन पुण्य हुन्छ, कन्यादानको जुन प हुन्छ, त्यै अथवा ती दुवै दानका फल मुखवाद्यले पाउँछ। त्यै पु गीतको, नृत्यको विशेषगरेर त्यै पुण्य जय शब्दको (जय शिव! ज शङ्कर! जय महादेव! इत्यादिको) र करतलध्वनिको पनि हुन्छ

यो गां पयस्विनीन्दद्यात्तरुणीं वृषसंयुतां ॥४४॥
शिवाय तेन दत्तं स्याज्जगदेतच्चराचरं ॥

वृषञ्च परिपूर्णाङ्गमुदारञ्च शशिप्रभं ॥ ४५॥
गोपितं धूर्वहञ्चापि यथेष्टञ्च निवेदयेत् ॥
यावन्ति देहरोमाणि तत्प्रसूतिकुलेषु च ॥ ४६॥
तावद्युगसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
शिवाग्निकार्य्यमुद्दिश्य सुरूपां सुपयस्विनीं ॥ ४७॥
कुलीनां कापिलां दत्वा दत्तं भवति चाक्षयं ॥
भयकान्तारदुर्गेषु कापिला मातेव रक्षति ॥ ४८॥
यत्नेन कापिलां तस्माच्छिवाय विनिवेदयेत् ॥
शिवस्नानाग्निकार्य्यार्थमुत्पन्ना कापिलाग्रतः ॥ ४९॥
तस्मात्तत्रैव सा योज्या कापिला शुभमिच्छता ॥

जो शिवभक्त दुधालु तरुणी, वृष (वसाँह) सहितगाइ शिवलाइ प्रदान गर्छ, तेसले यो चराचर जगत् (समग्र पृथ्वी) नै दान गरेको ठहर्छ। वसाहा पनि राम्रो, सौम्य, न हान्ने, निरखुनी, सर्वाङ्ग पूर्ण, उदार, पूर्णिमाका चन्द्रमाजस्तो सेतो, कैलो, रातो वा कालो, राम्ररी दुद खुवायेर पालेको हुनु पर्छ। अथवा धुरन्धर गाडी आदि चलाउने गोरु पनि स्वेच्छाले चढाउन सकिन्छ। यसरी शिवलाइ गाइ र वसाहा वा गोरु चढाउने दानवीर नर नारीले ती गाइ र वसाहा का आङ्मा तथा तिनका सन्तानका कुलका आङ्मा जति जति रौं हुन्छन्, तेत्ति हजार युग सम्म रुद्रलोक (शिवलोक) मा पूज्य भयेर निवास गर्छ। शिवको र यज्ञको वा शिवयज्ञको उद्देश्य राखेर राम्रो रूप, गुन भयेकी दुधालु कुलीन कापिला गाइ दान गर्ने दानीको अरु गाइ भन्दा पनि अक्षय पुण्य हुन्छ। भय कान्तार (दूर सम्म शून्य, निर्जन, निर्जल ठाउँ) दुर्गम क्षेत्र आदिमा कापिला (कैलु गाइ) आमा झैँ रक्षा गर्छिन्। तसर्थ प्रयत्न गरेर पनि शिवलाइ कापिला दान गर्नु पर्छ। आधि सृष्टिका आदि कालमा शिवका पञ्च गव्य स्नान, पञ्चामृत स्नान र शिवाग्नि होत्रकालागि नै जन्मेकी हुन्। तस्मात् तेसैमा तिनको उपयोग हुनु पर्छ। अन्यत्र तिनको शोभा तथा सार्थकता छैन। कैलुगाइले शिवालय अलङ्कृत रहनु पर्छ। आफ्नु परलोक पनि सपार्न खोजने मानिसले कापिला शिवलाइ दान गर्नु राम्रो छ।

कापिलां यः पिवेच्छूद्रः शिवसँस्कारवर्ज्जितः ॥ ५०॥
स प्रयाति महाघोरन्नरकन्नात्र संशयः ॥
हुतशेषं पिवेद् विप्रः स्वर्गी स्यादन्यथा पशुः ॥ ५१॥
गामालभ्य नमस्कृत्य कुर्य्याद्वाश्च प्रदक्षिणां ॥
प्रदक्षिणीकृता तेन सप्तद्वीपा वसुन्धरा ॥ ५२॥

गवां हुङ्कारशब्देन दर्शनात् स्पर्शनेन च ॥
पापं प्रणश्यते यस्मात्तस्मात्पश्येत् स्पृशेत वा॥ ५३॥
कुतस्तेषां हि पापानि येषां गृहमलङ्कृतं ॥
सततं बालवत्साभिर्गोभिः श्रीभिरिव स्वयं ॥ ५४॥
यानि तीर्थानि मेदिन्यामासमुद्रसरांसि च ॥
गवां शृङ्गोदकस्नानात्कलान्नार्हन्ति षोडशीं ॥ ५५॥

शिवसंस्कार (शिवदीक्षा) रहित जुन शूद्रले कपिल घरमा बाँधेर दुद खान्छ. त्यो महाघोर नरकमा जान्छ. यसमा शङ्क छैन। विप्र (द्विज. ब्राह्मण. क्षत्रिय. वैश्यले) पनि शिवलाइ चढायेर. हव गरेर शेष रहेको मात्र कपिलाको दुद खानु हुन्छ. नत्र केवलाघ भवति केवलादि. । कैलु गाइको हुतशेष दुद खायो भने. स्वर्ग जान्छ अन्यथा पशु हुन्छ। जुता भेटे पनि गाइलाइ छोयेर. नमस्कार गरे प्रदक्षिणा गरेर जो हिंड्छ. तेसले सप्तद्वीपा (कुश. क्रौञ्च. जम्बू. शा मली. प्लक्ष. पुष्कर. शाकद्वीप समेत) समस्त पृथ्वी (भूगोलको प क्रमा गरेको पुण्य पाउँछ। समस्त देवदर्शन र समस्त तीर्थस्नान ग को फल पाइन्छ। गाइका हुङ्कार (हूँ: हम्मा) शब्दले र दर्शन पर्सन समस्त पापको नाश हुन्छ. स्तस्मात् सदा गाइको दर्शन तथा स्पर्श गर्नु पर्छ र हुङ्कार शब्द सुन्ने ठाउँमा वस्नु पर्छ। लैनी गाइले दु वाछो खोज्दा विशेष हुँ हूँ गरेर हुङ्कार गर्छिन्। जसको घर सँधै बा वत्सा (लैनीगाइ) ले अलङ्कृत रहन्छ. जसका घरमा स्वयम् साक्षा लक्ष्मीहरु (सुलाच्छिन) गाइका रूपमा निवास गर्छिन्. तेस्ता गोसे गोभक्तका पातक कता वसुन्? कता पसुन्? कतै वस्न र पस्न पाउँदैनन्। पुरातन पातक वस्न पाउन्नन्. नौला पाप पस्न पा न्नन्; तसर्थ पापवाट मुक्त हुन खोजनेले गाइको सेवा गर्नु प यस समग्र पृथ्वीमा मान सरोवर. समुद्रादि. गङ्गा यमुना. स स्वती. सरयू = कर्णाली. गण्डकी. कौशिकी आदि जति तीर्थ छ तीसवैमा स्नान गरेको फल पनि गाइका सिंड मुनि वर्षा काल उभियेर गोशृङ्गोदक विन्दुले गरेका स्नानका पुण्य फलका सोल कलालाइ पेला पार्न सक्तैनन्। अर्थात्. सदा गोसेवा गर्ने र गो भयेर गोकुलका पछि-पछि लागि १२ रै मास हिंडनेले वर्षा गाइका सिङ मुनि वसेर नुहाउने पनि सौभाग्य पाउँछन्।

न लङ्घयेद् गवामास्थे मृतगन्धन्न वर्जयेत् ॥
यावत् पिबति तद्गन्धं तावत् पुण्यैः प्रपूय्यते ॥५६

गवां कण्डूयनं धूमं गोप्रदानसमं भवेत् ॥
तुल्यं गोशतदानेन भयरोगादिपालनं ॥५७॥
तृणोदकादिसंयुक्तं यः प्रदद्याद् गवान्हिकं ॥
स गोमेधसमं पुण्यं लभते नात्र संशयः॥५८॥
बहुनात्र किमुक्तेन गावः पाल्या प्रयत्नतः॥
सदा रक्ष्याः सर्वभयात् पोष्या ग्राह्याश्च सर्वदा॥५९॥

गाइको हाड नाघ्नु हुन्न· आमाकोजस्तो सत्कार र द्गति गर्नु पर्छ। अरु उपाय न भए भूमिमा खनेर गाडी दिनु पर्छ ाइ मरेको गन्ध पनि वर्जित न गर्नु· आमा कैजस्तो आदर सत्कार र्वक संस्कार भूगर्भमा गोसमाधि वा महानदी समुद्र भयेका ठाउँ ा जलसमाधि दिनु। छि· छि· चु चु न गर्नु गाइ आमाको अप- ान हुन्छ। वरु श्रद्धा भक्ति साथ कालगतिले वा व्याघ्रादि हिंस्र न्तुले मारेको गाइको भूसमाधि आदि सद्गति गर्नु। गाइको न्ध निन्दनीय त्याज्य भनेर वर्जित न गर्नु। श्रद्धालेसद्गति गर्दा ाप वाट मुक्त हुन्छ र अक्षय पुण्य लाग्छ। गाइका आङ कन्याउँदा था लामखुट्टे झुसुना आदि लाग्ने ठाउँमा गोइठा झुस आदिको धुवाँ गर्दा गोदान गरेको धर्म लाग्छ। कुनै प्रकारका भयवाट वा कुनै प्रकारका रोगवाट गाइको रक्षा र पालन गर्दा सय गाइ दान रेको पुण्य लाग्छ। घास दाना पानी आदि संयुक्त गाइलाइ आन्हिक (दैनिक) आहार दिने गोभक्तलाइ गोमेध (जुन यज्ञमा गाइनै मुख्य पवित्र पूजनीय पालनीय पोषणीय हुन्छ न र सव प्रकार गाइको सेवा पूजा गरेर गाइको नित्य निरन्तर दर्शन पर्सन गरिन्छ र पञ्चगव्य यज्ञमा लाग्छ त्यो) यज्ञको पुण्य लाग्छ· यस्मा शङ्का छैन। गोमेध शब्दको कसैले उल्टो अर्थ गर्दैनन्। त्यो अनर्थ हो। मेधको अर्थ पवित्र हो र आलम्भको अर्थ स्पर्श हो। गोमेधयज्ञ र गवालम्भयज्ञ गाइको सेवा पूजा· दर्शन पर्सन गर्ने र गोवरले लिपेका यज्ञवेदी गउँत छर्केर तीर्थ तुल्य पवित्र पारी घिउ दहि दुध खिर हवन गर्ने हिंसारहित यज्ञ हुन्। शब्दको अर्थ न जान्ने र जान/जान वङ्ग्याउनेले मात्र अर्को अनर्थ गर्छन्। धेरै आहा किन भन्ने? सव प्रकारका प्रयत्न गरेर गाइहरु पालनु पर्छ, पोषनु पर्छ, पूजनु पर्छ तथा गोदान गर्नु पर्छ· गवादान गर्नु पर्छ र सवै प्रकारका रोग हिंस्र आदिवाट गाइको सदा रक्षा गर्नु पर्छ। हित्वा कैलास वैकुण्ठौ

गोरक्षाशिक्षकौ क्षितौ। शिवो गोरक्षतां प्राप्तो विष्णुर्गोपाल
गतः। तसर्थ समस्त मानवले गाइ आमाको सेवा पूजा गर्नु प
गाइ सबैकी आमा हुन्। यस्ती गाइलाई —

यस्ताडयति गां पापः सर्व्वलोकस्य मातरं ॥
नरकाग्नौ स पच्येत गोभिर्निश्वासपीडितः ॥ ६०॥
सपलाशेन दण्डेन ताडयन् विनिवर्तयेत् ॥
गच्छ गच्छेति तां ब्रूयान् मा यातेति निवारयेत् ॥ ६१॥
हलोत्सर्गन्तु यः कुर्य्यात् पक्षयोरुभयोरपि ॥
द्वादश्यां पौर्णमास्याञ्च चतुर्दश्यष्टमीषु च ॥ ६२
तस्यं गावो वृषा विष्णुशिवोमाः सर्व्वदेवताः ॥
शान्तिं जुषान्ति सुप्रीताः स्वर्गमायुर्ब्बलं श्रियं ॥ ६
एवं यो वर्त्तते गोषु ताडनाक्रोशवर्जितः ॥
महतीं श्रियमाप्नोति रुद्रलोकं स गच्छति ॥ ६४

जो कुटपिट गर्छ, मार्छ, जो समस्त लोक (प्राणीमा
की माता गाइ आमालाइ कुनै प्रकारले दुःख दिन्छ। लात्तले हान्छ, गा
दिन्छ, तिरस्कार गर्छ, हेला गर्छ, मनसा कर्मणा वाचा, जो पात
गाइको अनिष्ट चिताउँछ; त्यो राकस गाइका निश्वासले दन्के
रौरव नरकका आगामा सुगुर झैं पोलिन्छ। कुनै प्रकारले गा
लाइ दुःख दिनेको परलोक बिग्रन्छ। तसर्थ गाइको महात्म्य बुझ
मानवले गाइलाइ सपलाश दण्डले (हरिया पात समेत भयेका भ
भाँचेका कलिला सिठाले गाइलाइ चोट न लाग्ने, तर हिँड फर्क भ
सङ्केत मात्र हुने रुखका हाँगाले) स्याउलाले गाइलाइ फर्काउ
हिँड, हिँड भनेर बिस्तारै गाइका इच्छानुसार गतिले हाँक्नु। च
वनमा जाँदा गव्यूति (२ कोश जति आधा दिन सम्म जाहाँ स
चर्दै पुग्छन्) पुगी सके पछि, अब भो अगाडी नजाउ भनेर
स्याउलाले फर्काउनु। फर्कने वेला दिनै भरि हिँडेर, चरेर,
पानी खायेर अघायेकी गाइको जीउ भारी हुन्छ र वेलुकाप
वेला झन् मन्दगतिले हिँड्छन्, त्यो वेला हतार गरेर न अत्या
न हाँक्नु, घर गोठ गोशाला तिर फर्काइ दिये पछि, आफ्नै इच
नुसार बिस्तारै आउँछिन्। कुटने, पिटने, हँकार्ने, गाली गर्ने, दौ
उने, त्रास दिने जल्काउने अथवा गाइका स्वच्छन्द मन्थर गति
अन्तर पार्ने कौनै चेष्टा न गरेर गाइलाइ बच्याइ सके पछि छा

छौँ पछि-पछी लागेर ढिलै भये पनि. झल परे पनि श्रद्धा भक्ति साथ गोधुली स्नान गर्दै आउँनु पर्छ। यस ठाउँमा रघुवंशका दोस्रा सर्गको नन्दिनी-दिलीपकथा ध्यानमा राखेर गाइको सेवा गर्ने र वनमा गाइ चराउने काम गर्नु पर्छ। एवं वारै मासका दुवै पक्षका द्वादशी. पूर्णिमा, चतुर्दशी र अष्टमी तिथिहरुमा हलो वार्नु। गोरु नजोतनु। यस धर्म नियमको जो पालन गर्छ. तेसलाइ गाइ. वसाहा. गोरु. विष्णु. शिव. उमा (गौरी देवी पार्वती) समेत सवै देवता प्रसन्न भयेर शान्ति दिन्छन्। आयुर्बल, यश कीर्ति, श्रीसम्पत्ति. दिन्छन् र अन्तमा स्वर्ग (गोलोक. शिवलोक) दिन्छन्। यस धर्मको यसरी पालन गरेर जो गाइमा भक्तिभाव राखेर दयामय व्यवहार गर्छ र गाइलाइ कुनै ताडना वा गाली दिन्न. कुनै प्रकार गाइलाइ दुःख दिन्न केवल सुख मात्र दिन्छ त्यो गोसेवक शिव-भक्त यसलोकमा ठुलो श्रीसम्पत्ति. सुख समृद्धि. यस कीर्ति पाउँछ र अन्तमा रुद्रलोक (शिवलोक) मा जान्छ। शिवलोकमा शिवका साथ अनन्त काल सम्म दिव्य सुख भोगेर मुक्त हुन्छ।

गोब्राह्मणार्थमुद्युक्तः प्राणौर्य्यादि विमुच्यते ॥
प्राप्नोति परमं स्थानं यत्र देवो महेश्वरः ॥ ६५॥
ब्राह्मणाश्चैव गावश्च कुलमेकं द्विधा कृतं ॥
एकत्र मन्त्रास्तिष्ठन्ति हविरेकत्र तिष्ठति ॥ ६६॥
गोषु यज्ञाः प्रवर्त्तन्ते गोषु देवाः प्रतिष्ठिताः ॥
गोभिर्व्वेदाः समुद्गीर्णाः सषडङ्गपदक्रमाः ॥ ६७॥

गाइ र ब्रह्मज्ञानीको सेवा र रक्षा गर्ने काममा उद्योग गर्दा गर्दै प्राण जान्छ भने त्यो त्यागी सोझै परम स्थानमा पुग्छ, जहाँ महादेव महेश्वर् हुनुहुन्छ। गाइ र ब्रह्मज्ञानी ब्राह्मण योटै कुल दुइ भागमा वाडियेको छ। एकातिर हवि (पञ्चगव्य) छन्त अर्का तिर मन्त्र (वेद) छन्। गाइका अधीनमा सवै यज्ञ छन्, गाइ विना यज्ञ चल्दैन। ३३ कोटि देवता गाइका अङ्ग अङ्गमा प्रतिष्ठित छन्। गाइले. वेद मुखवाट हम्मा रव (ॐकार प्रणव) पूर्वक प्रकट गरेका छन्। वेदमा-शिक्षा. कल्प, व्याकरण. निरुक्त. छन्द. ज्योतिष छ अङ्ग तथा पद. क्रम. घन. जटा, वल्ली. आदि छन्। वेदोऽखिलो धर्ममूलम्-आर्य वैदिक सनातन आदि संसारका समस्त धर्म तथा भाषा वेदवाट जन्मेका छन् तेसैले श्रुति (वेद) लाइ पनि गो भनियेको छ।

शृङ्गमूले गवां नित्यं ब्रह्मा विष्णुश्च संस्थितौ ॥

शृङ्गाग्रे सर्व्वतीर्थानि स्थावराणि चराणि च ।।६८।।
शिरोमध्ये महादेवः सर्व्वदेवपतिः स्थितः ।।
ललाटाग्र स्थिता देवी नासावंशेषु षण्मुखः ।।६९।।
कम्बलाश्वतरौ नागौ नासापुटसमाश्रितौ ।।
कर्णयोरश्विनौ देवौ चक्षुषोः शशीभास्करौ ।।७०।।
दन्तेषु वसवः सर्व्वे जिह्वायां वरुणः स्थितः ।।
सरस्वती च हुङ्कारे यमयक्षौ च गण्डयोः ।।७१।।
सन्ध्याद्वयं तथैवोष्ठे ग्रीवामिन्द्रः समाश्रितः ।।
ऋक्षाणि ककुदग्रे च सन्ध्या चोरसि संस्थिता ।।७२।।
चतुष्पात् सकलो धर्म्मः स्वयं जङ्घासु संस्थितः ।।
खुरमध्ये तु गन्धर्व्वाः खुराग्रेषु च पन्नगाः ।।७३।।
खुराणां पश्चिमाग्रेषु गणाश्चाप्सरसः स्थिताः ।।
रुद्रैकादशिका पृष्ठे वायुः सर्व्वेषु सन्धिषु ।।७४।।
श्रोणीसंस्थाश्च पितरः स्थिता योनौ तु मातरः ।।
क्षीरपाने गवान्नित्यं धर्म्मो लाङ्गूलमाश्रितः ।।७५।।
आदित्यरश्मयो बाले पिण्डीभूता व्यवस्थिताः ।।
साक्षाच्च गङ्गा गोमूत्रे गोमये यमुना स्थिता ।।७६
अष्टाविंशद् देवकोट्यो रोमकूपेषु संस्थिताः ।।
ऋषयश्च सदा सर्व्वे रोमत्वे च व्यवस्थिताः ।।७
उदरे पृथिवी सर्व्वा सशैलवनकानना ।।
चत्वारः सागराः पूर्णा गवां ये तु पयोधराः ।।७८
एतद्धि कथितं सर्व्वं यथा गोषु प्रतिष्ठितं ।।
गोषु दत्तं हुतं भुक्तं गोषु सर्व्वं चराचरं ।।७९
तस्मान्न हिंस्या गावो वै पालयेत्ताश्च सर्व्वदा ।।
गावः स्तुत्याश्च वन्द्याश्च गावो मां पान्तु नित्यशः ।।७

गवोपनिषद् — गाइको महिमा = गाइको विराट स्वरूप -

गाइ आमाका वाम्रा सिङ्का जगमा ब्रह्मा, दाहि
का जगमा विष्णु नित्य वसेका छन्। दुवै सिङ्का शिखरमा
चराचर (चर साधु सन्त सज्जनहरु र अचर नदी सरोवर दहकु
आदि) तीर्थ वसेका छन्। दुवै सिङ्का माझमा (शृङ्गान्तरं द्वारा
वार्थ सिद्धेः। भनेर सुदक्षिणाले पूजेका स्थानमा सबै देवताव
अधिपति पशुपतिनाथ शिव विराजमान हुनुहुन्छ। तेसै ने
टिको लाउने ठाउँ ललाटमा देवी पार्वती विराजमान हुनुहुन्छ
नाकका डाँडीमा ३३ कोटि देवताका सेनानी स्कन्दकुमार वि

मान छन् । कम्बल र अश्वतर नामका नाग नाकका दवै फट.
(प्वालमा) वसेका छन् । दुवै कानमा स
(जौँल्याहा दुइ भाइ) वसेका छन् । दाना
मा चन्द्रमा वसेका छन् । सबै दाँतहरुम
मा वरुण देवता वसेका छन् । हूँ हम्मा (
की अधिष्ठात्री देवी सरस्वती र सरस
सिद्धि बुद्धिका अधिपति दुइ भाइ बि.
यमराज र कुबेर वसेका छन् । तल्ला
दुवै सन्ध्या देवी वसेकी छन् । गलाम
सबै ग्रह नक्षत्रादि तारागण ककुद.
का छन् । गाढसन्ध्या छातिमा वसे
(दान दया तप सत्य) चारै पाउमा वसे
चारै पाउले सकल धर्म गाइका चारै
भएर गो विराट विश्व व्यापी रहेको ह
वगण वसेका छन् । सबै खुरका टुप्पाग
डिका साना खुरहरुका टुप्पामा अप्सराहरुका र किन्नरादिगण वसेका छन् । ११ रुद्र पिठिउँमा प्रतिष्ठित छन् । ४९ वायु देवता सबै सान्धेहरुमा वसेर सर्वाङ्ग सञ्चालन गरी रहेछन् । पितृगण श्रोणी (नितम्ब) मा वसेका छन् । माहेश्वरी कौमारी आदि नौमाताहरु (सबैकी आमाहरु) सूत (गउँत गर्ने स्थान) मा विराजमान छन् । लक्ष्मी पायु (गोवर गर्ने ठाउँ) मा वसेकी छन् । ब्रह्म पुच्छ प्रतिष्ठा भन्ने ठाउँ पुच्छमा पनि साङ्ग धर्म प्रतिष्ठित छ र तेसैले गोदान गर्दा पुच्छर (धर्म) समातेर गरिन्छ । सूर्यका असंख्य किरणहरु रौँ रौँमा पिण्डीभूत देदीप्यमान छन् । गोमूत्रमा साक्षात गङ्गा, गोवरमा यमुना वसेकी छन् । २८ करोड देवता रोमकूपमा (प्रत्येक रौँका जरामा) वसेका छन् । ऋषि मुनि सिद्धगण पनि रोम रोममा विराजमान छन् । पेटमा पूरा पृथ्वी वन उपवन अरण्य पर्वत सहित वसेकी छन् । चारै थुनमा पूरा चारै समुद्र (पूर्वसागर पश्चिम सागर, उत्तर सागर दक्षिण सागर) विराजमान छन् । यो गाइ आमाको विराट विश्व स्वरूप वर्णन गरियो । गाइका जुन जुन अङ्गमा जुन जुन देवता छन्, तिनको स्थान निर्देश गरियो । यज्ञ, दान, स्वर्ग, सुखभोग विश्व ब्रह्माण्ड चराचर जगत् गाइमा प्रतिष्ठित छ तेस कारणले गाइको हिंसा गर्नु हुन्न । गाइको सेवा पूजा भक्ति गर्नुपर्छ । सर्वदा पालन पोषण तथा संरक्षण गर्नु पर्छ । गाइको स्तुति गर्नुपर्छ, गाइको वन्दना गर्नु पर्छ । गाइ सर्वदा मेरो (हाम्रो सबैको)

रक्षा गरुन् भनेर प्रार्थना गर्नु पर्छ।

ब्रह्मणा ब्रह्म शब्देन स्तूयते यः सदा हरः ॥
स शिवः शाश्वतो देवो गोषु मारींव्यपोहतु ॥८१॥
योऽच्चर्यते सततं भक्त्या विष्णुना प्रभविष्णुना॥
स शिवः शाश्वतो देवो गोषु मारीं व्यपोहतु ॥८२॥
लम्बोदरेण देवेन गजवक्त्रेण यः स्तुतः ॥
स शिवः शाश्वतो देवो गोषु मारीं व्यपोहतु ॥८३॥
सर्व्व रोगहरेणापि रविणा यः प्रणम्यते ॥
स शिव शाश्वतो देवो गोषुमारींव्यपोहतु ॥८४॥
श्रीमता रुचिराङ्गेण घण्टाकर्ण गणेन यः ॥
नित्यं प्रणम्यते भक्त्या हृष्टेनात्यन्तचेतसा ॥८५॥
स शिवः शाश्वतो देवो गोषु मारींव्यपोहतु॥
नित्यं रुद्रबलोपेतो रुद्रशक्तिसमान्वितः ॥८६॥
घण्टाकर्णगणो देवो हराज्ञानुविधायकः ॥
शिवतेजोऽनुभावेन गोषु मारीं व्यपोहतु ॥८७॥
शिवाय देवदेवाय महादेवाय भाविने ॥
रुद्राय स्थाणवे नित्यं हरायोग्राय ते नमः ॥८८
परमेशाय सिद्धाय मन्त्रसिद्धिप्रदायिने ॥
त्र्यम्बकाय महेशाय, अतिशान्ताय ते नमः ॥८९
अभिमन्त्र्य सदा तोयमेभिर्म्मन्त्रैर्य्यथाक्रमं ॥
प्रोक्षयीत गवां देहं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥९०
य इदं पठते गोषु रोगार्तासु विशेषतः ॥
गोसावित्रीं सदा कालं गवां शान्तिर्भविष्यति ॥९
प्रातरुत्थाय सततं गोसावित्री मिमां पठेत्॥
गवामुत्सवकालेषु प्रस्थाने वा समागमे ॥९२
आयुष्मान बलवान् श्रीमान गोमानर्थपतिर्भवेत्
देहान्ते च परं स्थानं स गच्छन्नात्र संशयः ॥९३
सर्व्वपापविशुद्ध्यर्थं गोसावित्री मिमां पठेत् ॥
॥९४

प्रभूततोयेषु बृहत्तृणेषु सपुङ्गवा नित्यमरोगवत्सा
चरन्तु गावः सुखिता वनेषु क्षीरं प्रयच्छन्तु सुखं स्त्रियन्

गोसावित्री

जुन हर (समस्त दुःख हर्ने शिव) को स्तुति सदा वेदका शब्दहरुले ॐ नमः शम्भवाय च मयोभवाय च नमः शङ्करायच मयस्करायच नमः शिवाय च शिवतराय च ॥ ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिम्पुष्टिवर्द्धनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् ॥ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिम्पतिवेदनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनादितो मुक्षीयमामुतः ॥ ॐ इमा रुद्राय तवसे कपर्द्दिने क्षयद्वीराय प्रभरामहे मतीः ॥ यथा शमसद् द्विपदे चतुष्पदे विश्वम्पुष्टं ग्रामेऽअस्मिन्ननातुरम् ॥ ब्रह्म गरी रहन्छन्, ती शाश्वत (सनातन, सदातन, सर्वदा स्थायी कल्याणमय) शिव देव (महादेव) गोवंशका (समस्त गाइका) मारी (महामारी आदि सबै रोग कष्ट) हरुन्, हटाउन्, कल्याण गरुन् सर्वदा आनन्द राखुन्, कुनै दुःख न होस्। जो हर शिव सर्वदा विष्णुद्वारा श्रद्धा भक्तिका साथ- हरिस्ते साहस्रं कमलबलिमाधाय पदयोर्यदेकोने तास्मिन् निजमुदहरन् नेत्रकमलम्। गतो भक्त्युद्रेकः परिणतिमसौ चक्रवपुषा, त्रयाणां रक्षायै त्रिपुरहर! जागर्ति जगताम्। ततो भक्ति श्रद्धा भरगुरु गृणद्भ्यां गिरिश! यत् स्वयं तस्थे ताभ्यां तव किमनुवृत्तिर्न फलति? इत्यादि प्रकारले ब्रह्मा र विष्णु द्वारा पूजित प्रार्थित तथा आराधित छन्, ती शाश्वत शिवले गाइका मारी आदि रोग शोक कष्ट हटाउन्। जो महेश्वर गजवक्त्र (हात्तीको मुख भयेका) लम्बोदर देव (गणेश) द्वारा सदा स्तुति गरियेका छन्, ती शाश्वत शिव देव गाइका महामारी प्रमुख निखिल दुःख हरुन्। जो हर सर्वरोगहर र प्रकाशकर रवि (सूर्य) द्वारा सर्वदा प्रणाम गरियेका छन्, ती शाश्वत देव शिव गोकुलका महामारी प्रभृति सकल सङ्कट हटाउन्। जो हर श्रीमान् सुन्दर अङ्ग भयेका प्रहृष्ट चित्त भयेका घण्टाकर्णगण द्वारा नित्य भक्तिभावले प्रणाम गरियेका छन्, ती शाश्वत देव शिव गाइका वंशका महामारी आदि समस्त व्यथा पन्छाउन्। जो नित्य रुद्रका बलले युक्त छन् र रुद्रका सामर्थ्यले सहित छन् तथा हर (रुद्र शिव) का सदा आज्ञाकारी, ती देव घण्टाकर्णगण (शिवकथा शिवाय आशिवकथा सुन्ने छैन भनेर दुवै कानमा दुइटा घण्टा झुण्डाउने शिवका आठपहरिया प्रमथगणका योटा मुखिया डोटी खोला आदिमा पुजियेका घटाल देव) ले शिवका तेजका अनुभाव (प्रभाव) द्वारा गाइ आमाका कुलका महामारी प्रभृति अखिल रोग हरुन्।

एवम् समस्त देवी देवताले गोवंशका समग्र रोग कष्ट अरिष्ट आदिको ध्वंस गरुन्। हे शिव! देवदेव (३३ कोटि देवता सहित इन्द्र, ब्रह्मा, विष्णु प्रभृति देवका पनि देव) महादेव (महान् सवै भन्दा ठूला देव) भावी (सृष्टि गर्ने, सृष्टिमा सुख गर्ने र सृष्टिको कल्याण गर्ने) रुद्र (पापी पाखण्डी दुष्टलाइ संहार कालमा रुवाउने) स्थाणु (त्रिकाल स्थायी अटल अचल) हर (अन्याय, अत्याचार, अनाचार, दुराचार, भ्रष्टाचार, अधर्म, अन्धेर, अज्ञान, अविद्या आदि समस्त दोष र जन्ममरणको दुःख हरण गर्ने कल्याणमय शिव) उग्र (भक्तका पातक भस्म पार्ने अग्नि रूप शिव) तपाइलाइ नमस्कार छ। परमेशू (ईश्वरका पनि ईश्वर) सिद्ध (सर्व शक्ति सम्पन्न स्वतः प्रमाण सिद्ध निर्दोष निरञ्जन) मन्त्रसिद्धि प्रदायी (ॐ शिव! ॐ नमः शिवाय, ॐ नमो महामृत्युञ्जयाय इत्यादि वैदिक, तान्त्रिक, शाबर आदि सवै मन्त्रहरुको सिद्धि दिने) त्र्यम्बक (चन्द्र, सूर्य, अग्नि तीन नेत्र भयेका त्रिनेत्र) महेश (महान् ईश्वर महेश्वर) अतिशान्त (सवै भन्दा शान्त, आशुतोष) तपाइलाइ वार वार नमस्कार छ। ई मन्त्रहरुले अभिमन्त्रित गरेर जल सदा यथाक्रम् विधिवत् गाइका आङ्मा, गोशालामा, गोष्ठमा, गै ठानमा, गाइ बाँधने ठाउँमा, गोठ ओरिपोरी गाइ हिँड्ने र चरने ठाउँमा गाइले खाने दाना पानी घास आदिमा अभिषेक गरेर छर्कनु प्रोक्षण गर्नु र गाइ वस्तुमा (समस्त पशुमा) पसेका रोगको शान्ति अवश्य हुन्छ। गोठालाहरुले, गाइ पालनेहरुले, गोभक्तहरुले, गाइको गोरस खानेहरुले यो गोसावित्री (गाइको गायत्री) नित्य पढ्नु पर्छ। विशेष गरेर महामारी आदि रोग आयेको वेला गोशालामा तथा शिवालयमा देवालयमा वा गाइको रोग निको होस् भन्ने शिव सङ्कल्प गरेर आफु वसेकै ठाउँमा, सके धूप दीप गरेर अथवा गाइको चित्र राखे यस गोसावित्रीको श्रद्धा भक्ति साथ सदा पाठ गर्नाले महामारी प्रभृति सकल रोग सङ्कट हट्छन्। सव प्रकार शान्ति हुन्छ। एवम् नित्य प्रात काल उठेर कण्ठ गरी ओछ्यानैमा प्रातः स्मरणका साथमा गोसावि को पाठ गर्नु वा नुहाइ धुवाइ गरेर पाठ गर्नु। तर अर्थ बुझेर श्रद्धा भक्तिले गरे जस्तो फल अर्थ न पर्थ गोबिन्द गाइ गरेको हुदैन। तसर्थ अर्थ ज्ञान पूर्वक तन मन लायेर गर्नु पर्छ। गोसावित्रीका पाठले सदा गाइमा शान्ति रहन्छ र गोवंश वृद्धि तथा गोरस वृद्धि हुन्छ। गोपूजा प कालमा, गाइत्यारमा, गाइ फुकाउने वेला, गाइ वन जाने वेला, गा वनवाट आउने वेला, गोठमा, गोशालामा, गाइका पासमा, सदा गोसावित्री पाठ गर्नाले र नौली गाइ ल्यायेको वेला, नौली पुरानी गा

को भेटघाट समागम गर्ने वेला, गाइ व्याउने वेला व्यथा लाग्दा, सदा गोसावित्रीको पाठ गर्नाले गाइको र गोपालकहरुको कल्याण हुन्छ। कुनै प्रकारको भय हुने वनमा पनि यो गोसावित्रीको पाठ गर्दा शान्ति हुन्छ कुनै विघ्न बाधा पर्दैन। यस पवित्र गोसावित्रीको नित्य पाठ गर्ने प्रचार गर्ने, कथा गर्ने मानिस (नर नारी सबै) आयुष्मान, बलवान्, श्रीमान्, श्रीमती धनवान्, गोमान (प्रशस्त गाइ भयेको) अर्थपति (आर्थिक सङ्कट रहित) हुन्छ। चिरञ्जीवी हुन्छ र कालगतिले देहान्तमा त्यो गोभक्त परम स्थान (शिवलोक = गोलोक) मा जान्छ र कामधेनुको सान्निध्य दिव्य सुख पाउँछ, यस्मा संशय छैन। एवं सबै प्रकारका गाइ वस्तुका, मानिसका पनि रोग कष्ट आदि आपत्ति विपत्ति आइ पर्दा गोसावित्रीको पाठ सब प्रकार शान्ति गर्छ। जन्म जन्मान्तरका समस्त पाप तापको शुद्धि र शान्ति हुन्छ, कल्याण हुन्छ। तसर्थ यो गोसावित्री (गाइको गायत्री) सदा सबैले पढ्नु पर्छ। आनि मानव मात्रले शिव सित गाइका कल्याणार्थ तथा गाइ द्वारा आफ्ना कल्याणार्थ यस्तो प्रार्थना गर्नु पर्छ:- प्रशस्त मीठो निरोगी पानी र घास पात आदि सबै प्रकारका सुविधा भयेका तथा कुनै प्रकारका विघ्न बाधा न भयेका, गोचर वनमा नित्य निरोगी वसाहा बाछा बाछी सहित गाइ आमाहरु सुख साथ चरी रहुन्, गाइका थुनबाट दुदका धारा आफै छुट्दुन्, तान्नै न परोस्, घास पानी दानाले र नुनले तथा गुनिला गोचर वनले प्रशस्त दुद गाइका कलशमा भरियेर चारै थुनबाट स्वयं सुखपूर्वक सायं प्रातः दिनमा आफै आफ् दुदका वासुधारा बर्षुन्। दुग्ध कुल्या, दधिकुल्या, घृतकुल्या वगुन्। आयुर्घृतम् भनियेको घृतादि गोरस हाम्रो र गाइको आयुवृद्धि गरोस् इत्यादि प्रार्थना, सद्भावना र शुभकामना सबैले गर्नु पर्छ। गोचरको र गोरक्षक वनको व्यवस्था सर्वत्र सबैले गर्नु पर्छ। गाइलाइ कुनै प्रकारको कष्ट दिनु हुन्न। गाइलाइ दुःख भयेका ठाउँमा सबैलाइ दुःख हुन्छ। गाइलाइ सुख भयेका ठाउँमा सबैलाइ सुख हुन्छ।

योऽलङ्कृतं शिवायाश्वमुत्तमं विनिवेदयेत् ॥
सोऽश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणां लभेत ॥६६॥
सुविनीतां स्त्रियं दासीं भृत्यं वापि निवेदयेत् ॥
पुरुषमेधयज्ञस्य फलमष्टगुणां लभेत ॥६७॥
निवेदयाति यो नागान् भक्त्या भद्रमलङ्कृतान् ॥
शिवाय पर्व दिवसे तस्य पुण्यफलं शृणु ॥६८॥

स मत्तैरावतप्रख्यैर्गजयुक्तैः सुशोभनैः ॥
प्रक्रीडति महायानैः शतसंख्यैरनेकशः ॥ ९९॥
कल्पकोटिसहस्त्राणि कल्पकोट्ययुतानि च ॥
रुद्रलोके गतश्चान्ते भवेदिन्द्रः सुराधिपः ॥१००॥
चतुर्य्युगसहस्त्रान्ते स्वर्गम्प्राप्य नराधिपः ॥
भवेदिन्द्रसमः श्रीमान् रूपवीर्य्यसमन्वितः ॥१०१॥

जो भक्त शिवलाइ अलङ्कृत (काठी कडेली घुँघुरा जीन आदिले सजिसजाउ) उत्तम घोडा चढाउँछ, त्यो अश्वमेध यज्ञको आठगुणा अधिक फल पाउँछ। राम्रो शिक्षा पायेकी विनी सुशीला दासी (कमारी देउकी) (दास कमारो देउको) शिवलाइ दान गर्ने भक्त पुरुषमेध (पुरुष मानिस नै जुन यज्ञमा मेधः= मेध्य= पवित्र मानिन्छ र सवप्रकार पूजिन्छ, पोषिन्छ पालिन्छ आदर सत्कार गरिन्छ त्यो यज्ञ। गोमेध जस्तो। पुरुषको हत्या होइन) यज्ञको आठगुणा अधिक फल पाउँछ। जो शिव भक्त भद्रतया सव प्रकारका होदा, अङ्कुशे, गद्दा, छत्र, चामर, झूल झालर, नक्षत्रमाला सिन्दूर आदि ले अलङ्कृत शिक्षित माउते सहित हात्ती शिवलाइ भक्तिभावले पर्व दिनमा चढाउँछ, जुन हात्ती शिव का रथयात्रा आदि शिवरात्रि प्रभृति उत्सव मेला पर्वहरुमा शिवसे मा लाग्छन्; त्यो भक्त कस्तो फल पाउँछ भने — मदमत्त ऐरावत हात्ती जस्ता सुन्दर मुख्य गज (हात्तीका मुखियाहरु) ले युक्त दिव्य महान् अनेकशय यानहरुमा वसेर हजारौं कोटि कल्प सम्म तथ दशौं हजार कोटिकल्प सम्म रुद्रलोकमा गयेर सुख साथ क्रीडा गर्छ अन्तमा ३३ कोटि देवताको अधिपति इन्द्र हुन्छ। चार हजार युगस स्वर्गमा इन्द्र रहेर अन्तमा मर्त्यलोकमा आयेर इन्द्र समान रूप बल युक्त श्रीमान् राजा हुन्छ।

शिवाय यः फलोपेतां सर्व्वसस्यप्ररोहिणीं ॥
महीम्महिपतिर्द्दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥१०२
यावद्दण्डा भवेद् भूमिर्म्मीयमाना समततः ॥
तावत्स कल्पसंख्यानं रुद्रलोके महीयते ॥१०३

शिवलाइ जो फल फुल समेत सवै प्रकारको खेती वा हुने भूमिदान भूमिपति गर्छ, तेसको पुण्यफल सुन — त्यो शि लाइ दियेको भूमि जति दण्ड (जतिहात) चाक्लो र लाम्रु छ वरि प गुणित गर्दा (वर्गहात) हुन्छ, तेत्ति कल्प सम्म शिवलोकमा पू

रहन्छ।
एवं सर्व्वत्र विज्ञेयं फलं दण्डप्रमाणातः ॥
ग्रामक्षेत्रपुरक्षेत्रविषयान् विनिवेदयेत ॥ १०४॥
सर्व्वसस्यफलोपेतान् सर्व्वबाधाविवर्ज्जितान् ॥
ग्रामं शिवाय यो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ १०५॥
सर्व्वतीर्थेषु यत् पुण्यं सर्व्वयज्ञेषु यत्फलं ॥
सर्व्वदानेषु यत् पुण्यं ग्रामदानेन तत्फलं ॥ १०६॥
सूर्य्यकोटिप्रतीकाशैर्द्दिव्य स्त्रीकोटिसंयुतैः ॥
संयुक्तः कोटिशोऽनेकैः सर्व्वकामसमान्वितैः ॥ १०७॥
विमानैर्ग्ग्रामदानेन त्रिसप्तकुलसंयुतः ॥
यथेष्टमैश्वरे लोके क्रीडते कालमक्षयं ॥ १०८॥
पुण्यं नगरदानस्य ग्रामदानाच्छताधिकं ॥
देशदानेन चानन्तन्न शक्यं तत्प्रकीर्त्तितुं ॥ १०९॥
रत्नान्नपानगोत्राद्यं सर्व्वम्भूमेः प्रजायते ॥
तस्माद् भूमिप्रदानेन नरो भवति सर्व्वदः ॥ ११०॥

एवं सर्व्वत्र दण्डप्रमाणाले नै फल जान्नु पर्छ। गाँउको खेत वा नगरको खेत वा अरु विषय (भूमि) शिवलाइ चढावोस्। सबै खेतीवाली फल फुलले युक्त र सबै प्रकारका विघ्नबाधाहरुवाट मुक्त भूमिदान र गाँउदान जो भक्त शिवलाइ दिन्छ. त्यसको पुण्यफल सुन भनेर नान्दिकेश्वर सनत्कुमारलाइ भन्नु हुन्छः- सबै तीर्थ गर्दा जुन पुण्य लाग्छ. सबै यज्ञ गर्दा जुन फल फल्छ. सबै दान गर्दा जुन धर्म लाग्छ. त्यो सबै पुण्य गाँउ दान दिनाले लाग्छ। कोटि सूर्य समान तेजिला, सबै मनचिन्ते फल दिने कोटि-कोटि दिव्य विमानमा कोटि-कोटि दिव्य स्त्रीहरु सहित २१ कुल (पिडि) समेत भयेर त्यो ग्रामदाता शिवभक्त शिवलोक मा अक्षय काल सम्म यथेष्ट दिव्य सुख भोग्छ र ग्रामदान भन्दा नगरदानको पुण्य शय गुणा अधिक हुन्छ। यस्तै देशदानको अनन्त पुण्य भनि सक्नु छैन। रत्न. अन्न. पान. पानी. गाइ. वाख्रा. भेडा. घोडा. भैँसी आदि सबै भूमिवाटै हुन्छन्. तसर्थ भूमिदानले नर (नर नारी मनुष्य सबै) सर्वद (सबै दान दियेका पुण्यले युक्त) हुन्छ. भूमिदाताले सबै थोक दियेको ठहर्छ।

योऽन्यदत्तां स्वदत्तां वा हरेद् भूमिं नराधमः ॥
प्रपतत्यक्षयं कालं नरकेषु क्रमेण सः ॥ १११॥

सर्व्वं वा भूमिहरणो हृतमेव न संशयः ।।
भूमिहर्त्ता वसेत्तस्मान्नरके कालमक्षयं ।।११२।।
देवस्वानि हरन्तीह नरां नरकनिर्भयाः ।।
ब्रह्मस्वानि च ये मोहात् पच्यन्ते नरकेषु ते ।।११३।।
यत्प्रदानाद्वसेत् स्वर्गे यावत्कालस्य संख्यया ।।
तस्माच्छतगुणं कालं तद्धृत्वा नरके वसेत् ।।११४।।
विंशत्यष्टौ च या कोट्यो नरकाणां सुदारुणाः ।।
क्रमेण तासु पच्यन्ते देवब्रह्मस्व हारिणः ।।११५।।
कल्पान्ते च समुत्तीर्णा वृक्ष कीटादि योनिषु ।।
भ्रमन्ति सुचिरं कालं क्षुत्पिपासादि पीडिताः ।।११६।।
एवं भ्रमन्तः सुचिरमीश्वराज्ञा प्रचोदिताः ।।
केनचिच्छिव भक्तेन शिवार्च्चायतनादिषु ।।११७।।
ततो निर्द्धूतपापास्ते नराः स्युः शिवतेजसा ।।
दिवं प्रयान्ति सन्त्यज्य शरीरं पातनात्मकं ।।११८
सम्भवन्ति शिवक्षेत्रे शिवार्च्चनपरा नराः ।।११९
इति श्रीशिवधर्म्मे शिवदानफलाध्यायोऽष्टमः ।।८।

जो अधम मान्छे. आफुले दियेकी वा अरुले दियेकी भु हर्छ. त्यो पातकी क्रमैसँग रौरवादि नरकहरुमा अक्षयकाल स पर्छ। भूमिहर्ताले सबै थोक हरेको ठहर्छ र भूमिहर्ता अधम ते पातकले अक्षयकालसम्म नरकमा वस्छ। घोर नरकवाट निर्ध भयेका अधम मात्र मोह (अज्ञानले) यस लोकमा देवस्व. ब्रह्मस् परस्व हर्छन्. ती कुम्भीपाकादि नरकमा पाक्छन्। जुन वस्तु द गर्दा स्वर्गमा (शिवलोकमा) जति संख्या कालले वास हुन्छ. तेस भ शयगुणा अधिक काल सम्म त्यो वस्तु हर्दा नरकमा वस्छ। र कोटि दारुण नरकहरुमा क्रमैसित ती देव ब्रह्मस्व हरण ग अधम पर्छन् र पाक्छन्। कल्पान्तमा (महाप्रलयमा) नरक उत्रेर अर्को कल्पमा वृक्ष. लता. किरा. किमिला. आदि स्थावरय मा चिरकाल पर्यन्त भोक प्यास चीसो तातो आदिले पीडित भ ८४ चक्करमा घुम्छन्। एवम् भ्रमण गर्दै चिरकालमा ईश्वर म देवका आज्ञाले प्रेरित भयेर कुनै शिवभक्तका सत्सङ्गले शिवपू शिवालय. शिवाश्रम आदिमा सम्पर्क भयेर ती नारकी जीव शिव तेजले पापवाट निर्धूत भयेर (धोइयेर) स्वर्ग (शिवलोक) जान्छन् पतनशील पातकी शरीरलाइ यतै छोड्छन्। शिवलोकको भोग सकि

पछि कुनै शिवक्षेत्रमा (शिवको मन्दिर. तीर्थ गुहा. आश्रम आदि भयेका शिवज्ञानको चर्चा हुने ठाउँमा जन्म पायेर शिवपूजक मानव हुन्छन्। यस्तो छ शिवस्वादि हर्ताको गति।

यति सम्म यो शिवधर्ममा शिवलाइ दान दियेको पुण्य फल भन्ने आठौं अध्याय सिद्धियो।
(नरहरिकृतानुवादे शिवधर्मेऽगादष्टमोऽध्यायः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवलिङ्गमहाव्रतन्नाम

नवमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

।। नन्दिकेश्वर उवाच ।।

अतः परमिदं गुह्यं वक्ष्यामि मुनिसत्तम ।।
पुण्यातिशयसंयुक्तं सर्व्वदेवनमस्कृतं ।।१२०।।
ब्रह्मणा विष्णुना देव्या स्कन्देनेन्द्रेणायमेनच ।।
वरुणादित्यसोमाग्निमरुद्धनदनारदैः ।।१२१।।
धर्म्मश्री शुक्रनक्षत्र विलोहितशनैश्चरैः ।।
विश्वामित्रवसिष्ठात्रिबृहस्पतिबुधादिभिः ।।२२२।।
श्वेतागस्त्यदधीचाद्यैः सर्व्वैश्च मुनिसत्तमैः ।।
भृङ्गिमातृमहाकालचण्डेश्वरगणाधिपैः ।।१२३।।
वृषवासुकिककर्कोटकुलिकानन्ततक्षकैः ।।
शङ्खपद्ममहापद्मैरन्यैश्चापि महारगैः ।।१२४।।
सिद्धयक्षैः किम्पुरुषैर्ब्बहुभिश्च महात्माभिः ।।
अप्सरोदैत्यगन्धर्व्वै रक्षोक्षतगणोरपि ।।१२५।।
शिवा गतिर्यथा प्राप्ता सर्व्वगत्यतिशायिनी ।।
महादेवप्रसादेन तथा विधिपरं शृणु ।।१२६।।

नन्दिकेश्वर भन्नु हुन्छ:– हे सनत्कुमार! हे मुनि सन्त उत्तम! याहाँ देखि पर यो गुह्य अतिशय पुण्यमय सबै देवता हरुले नमस्कार गरियेको कुरो म भन्छु – सुन। ब्रह्माले. विष्णुले देवीले स्कन्दकुमारले. इन्द्रले. यमराजले तथा वरुण. आदित्य. सोम.

आग्नि. वायु. कुबेर. नारद. धर्म. लक्ष्मी. शुक्र. नक्षत्र. मङ्गल. श
विश्वामित्र. वशिष्ठ. आत्री. बृहस्पति. बुध. आदि एवं श्वेत. श्वे
केतु. अगस्त्य. दधिचि. आदि समस्त मुनि सन्त महात्माहरू र भृ
मातृगण. महाकाल. चण्डेश्वर. गणेश. गणका मुखियाहरू औ वृ
वासुकि. कर्कोट. कुलिक. अनन्त. तक्षक. शङ्ख. पद्म. महापद्म. प्रमु
अन्य समस्त नागहरु एवम् कपिलादि ८४ सिद्ध. पिङ्गल आदि य
किंपुरुषहरू र बहुत महात्माहरू अनि अप्सरागण दैत्यगण. गन्
र्वगण. राक्षसगण. यस्तै अरु सबैले सबै गति भन्दा अतिशय उत्त
शिवको शिवा (कल्याणकारिणी गति शिवका प्रसादले जसरी पाये, ते
विधि पूर्वक भन्छु। सुन —

सितचन्दनतोयेन स्नाप्य लिङ्गं विलिप्य च ॥
श्वेतैर्व्विकासितैः पद्मैः सम्पूज्य प्रणिपत्य च ॥१२७
पङ्कजे विमले सौम्ये निश्छिद्रे पुष्पिते घने ॥
मध्ये केशरजालस्य स्थाप्य लिङ्गङ्कनीयसं ॥१२८
अंगुष्ठमात्रं विधिवत् सर्व्वगन्धमयं शुभं ॥
स्थाप्य दक्षिणमूर्त्तौ तु बिल्वपत्रैस्तदर्च्चयेत् ॥१२
अगुरुं दक्षिणे पार्श्वे पश्चिमे च मनःशिलां ॥
उत्तरे चन्दनं दद्याद्धरितालञ्च पूर्व्वतः ॥१३
सुसुगन्धैश्च कुसुमैर्व्विचित्रैश्चापि पूजयेत् ॥
धूपं कृष्णागुरुं दद्याद्घृतश्चापि सगुग्गुलुं ॥१३
वासांसि चापि सूक्ष्माणि विचित्राणि निवेदयेत् ॥
पायसं घृतसंयुक्तं घृतदीपांश्च दीपयेत् ॥१
सर्व्वं निवेद्य मन्त्रेण ततो गच्छेत् प्रदक्षिणां ॥
प्रणम्य भक्त्या देवेशं स्तुत्वा चान्ते क्षमापयेत् ॥१३
सर्व्वोपहारसंयुक्तं तच्च लिङ्गं निवेदयेत् ॥
शिवाय शिवमन्त्रेण दक्षिणां मूर्तिमाश्रिताः ॥१३
अनेन विधिना देवाः सर्व्वे देवत्वमागताः ॥
देवी देवीत्वमापन्ना गुहः स्कन्दत्वमागतः ॥१३
ब्रह्मा ब्रह्मत्वमापन्नो विष्णुर्विष्णुत्वमागतः ॥
इन्द्रश्च देवराजत्वं गणाश्च गणतां गताः ॥१३
मुनयो मोक्षमापन्ना मातरो मातृतां गताः ॥
एवं योऽर्च्चयते लिङ्गं पद्मगन्धकृतं सकृत् ॥१३
सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तः शिवमेवाभिगच्छति ॥
एतद्व्रतोत्तमं गुह्यं शिवलिङ्गमहाव्रत ॥१३

भक्तस्य ते मयाख्यातं न देयं यस्य कस्यचित् ॥
चिर पर्युषितं माल्यं शिवस्यापनयेत यः ॥१३९॥
गोसहस्त्र फलन्तस्य भवतीह न संशयः ॥१४०॥
इती श्रीशिवधर्म्मशास्त्रे शिवलिङ्गमहाव्रतन्नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

सेता श्रीखण्डादि चन्दनका जलले शिवलिङ्गको स्नान गरेर चन्दनले पूरा लिपेर सेतै फुलेका कमलहरुले विधिवत् पूजा गरेर प्रणाम गरेर राम्रा निर्मल निश्छिद्र फक्रियेर फुलेका घना दल भयेका कमलका केशरजालका मध्यमा सानु औंठाजत्रो शिवलिङ्ग दक्षिणामूर्तिमा थापेर विधिवत् कस्तूरी कपूर चन्दनादि सर्वगन्धमय धूप दीप पत्र पुष्प बेल पत्रले पूजा गर्नु। अगर दक्षिणामा मनःशिला पश्चिममा चन्दन उत्तरमा हरिताल पूर्वमा चढाउनु र राम्रो सुगन्ध भयेका सबै विहित सेता पुष्पले र चित्र विचित्र पुष्पले पूजा गर्नु। काला अगरको र गोकुलको धूप दिनु। सूक्ष्म विचित्र वस्त्र चढाउनु। घिउ हालेर खिरको नैवेद्य लाउनु। गाइका घिउका दिया बालनु। मन्त्रले सबै थोक चढाइ सकेर प्रदक्षिणा गर्नु। शिवलाइ भक्तिले प्रणाम गरेर स्तुति गर्नु र क्षमा माग्नु। अन्तमा सबै उपहार सहित त्यो लिङ्ग शिवालयमा शिव मन्त्रले शिवैलाइ चढाउनु। यस विधिले दक्षिणामूर्त्तिमा आश्रित सबै देवताहरु देवत्वमा पुगेका छन्। देवी पार्वती देवी पदमा पुगिन्। गुह स्कन्द पदमा पुगे। ब्रह्मा ब्रह्मपदमा पुगे। विष्णु विष्णुपदमा पुगे। इन्द्र देवराजपदमा पुगे। द्वादश देवगण स्व स्व गणपदमा पुगे। प्रमथादिगण प्रमथगणपदमा पुगे। ऋषि मुनि सिद्धजन मोक्षपदमा पुगे। नव माताहरु मातृपद (जगत्की आमाका पदमा) पुगिन्। यसै गरी सबै स्व स्व पदमा पुगे। यसरी जो एक वार पनि पञ्चगन्धले शिवलिङ्गको पूजा गर्छ। त्यो सबै पापवाट ुक्त भयेर शिवमा मिल्छ। अरु पद र शिवलोकका दिव्य सुख भोग्ने च्छा राख्यो भने त्यै पद र सुख पाउँछ। कुनै कामना न राखेर यस विधिले शिवको आराधना गर्‍यो भने शिवैमा गयेर लीन हुन्छ। शिव-ायुज्य मुक्ति पाउँछ। यो शिवलिङ्गमहाव्रत सबै व्रतहरुमध्ये उत्तम छ र गुह्यतम छ। तिमि (सनत्कुमार) शिवका अनन्यभक्त छौ भनेर ैले (नन्दिकेश्वरले) तिमिलाइ भनें। भक्तिभाव न भयेका जस तस-ाइ न दिनु। शिवका भक्त सुपात्र हेरेर मात्र दिनु। शिवलाइ चढायेको लमाला धेरै दिनको बासी भयेर वैलाइ सुकी सकेको देखेर जस्ले यो सेलायेर स्नान गराइ नौलो माला चढायेर पूजा गर्छ, त्यो शिवभक्त

हज्जार गाइदान गरेको फल पाउँछ, यस्मा संशय छैन। अर्थात् जुन शिवलिङ्गको वा शिवमूर्तिको नित्य पूजा गर्ने पूजारी छैन र पर्वहरुमा आकस्मिक पूजामात्र जस्को अनिश्चित यात्रीहरुद्वारा हुन्छ, तेस्ता शिवलिङ्गको र शिवप्रतिमाको पूजा गर्ने विवेकी शिवभक्त एक दिन मात्र पूजा गरेको पनि हजार गोदानको फल पाउँछ।

यो यति सम्म शिबधर्म महाशास्त्रमा शिवलिङ्ग महाव्रत नामको नवम अध्याय सिद्धियो।

(नरहरिकृतानुवादे शिवलिङ्गमहाव्रतोध्यायः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे. उपवास-गोप्रदानविधिर्न्नाम दशमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

चतुर्द्दश्यामथाऽष्टम्या पक्षयोरुभयोरपि ॥
अब्दमेकत्र भुञ्जीत शिवार्च्चनरतः शुचिः ॥१४१
यत्पुण्यमक्षयं प्रोक्तं सततं सत्रयाजिनां ॥
सत्यवादिषु यत् पुण्यं यत् पुण्यं तीर्थगामिनां ॥१४२
अग्निहोतृषु यत् पुण्यं यत् पुण्यं यज्ञयाजिनां॥
तत् पुण्यं सकलन्तस्य शिवलोकं स गच्छति ॥१४३
यः पृथ्वीं भोजनं कृत्वा भुङ्क्ते पर्व्वसु यत्नतः॥
अहोरात्रेण चैकेन त्रिरात्रफलमश्नुते ॥१४४
द्वयोर्म्मासस्य पञ्चम्योर्द्वयोः प्रतिपदोर्न्नरः॥
सोपवासः सुगन्धाङ्गः शयीत प्रियया सह ॥१४५
शेते निश्चलचित्तस्तु रतिप्रीतिविवर्ज्जितः ॥
शिवानुस्मृतिशीलस्य तस्य पुण्यफलं शृणु ॥१४६
दिव्यवर्षसहस्रञ्च दिव्यवर्षशतन्तथा ॥
तपस्तप्तं महत्तेन भवेदत्र न संशयः ॥१४७
भवभक्तिः स पूतात्मा यद्यपि स्यात्सपापकृत्॥
शिबलोके वसेन्नित्यं शिववत् संवृतो गणैः ॥१४८

वेदादि वाङ्मयका बीजमन्त्र ॐकारका प्रतिपाद्य आदि

शिवलाइ नमस्कार गरी नन्दिकेश्वर सनत्कुमारलाइ निमित्त मात्र सम्बोधन गरेर हामी सबैलाइ भन्नु हुन्छ. १ गो भक्त वर्ष मात्र पनि १२ मासका दुवै पक्षका अष्टमी र चतुर्दशी तिथिमा तन मन पवित्र राखेर शिवको विधिवत् पूजा गरी घरै ठाउँमा हविष्य खायेर पुरा गर्छ. त्यो शिवको निष्ठावान् पूजारी त्यो अक्षय पुण्य फल पाउँछ. जुन फल सतत सत्रयाजीहरुले पाउँछन्. जुन पुण्य सत्यवादीले पाउँछन्, जुन पुण्य तीर्थयात्रीले पाउँछन्, जुन पुण्य अग्निहोत्रीले पाउँछन्. जुन पुण्य विविध यज्ञ गर्नेले पाउँछन्, जुन पुण्य यस्ता अरु कर्म गर्नेले पाउँछन्. त्यो सकल अक्षय पुण्य फल त्यस शिवपूजकले पाउँछ र शिवलोकमा जान्छ. शिवका साथ वस्छ. शिवलोकका दिव्य सुख भोग्छ। जो पर्वहरुमा जतनले पृथ्वी को पूजन गरेर मात्र भोजन गर्छ. त्यो एक अहोरात्र मात्रले तीन अहोरात्रको फल पाउँछ। जो मासका दुवै पञ्चमीमा तथा दुवै प्रतिपदामा उपवास गरेर चन्दनादिले सर्वाङ्ग सुगन्धित पारेर शिवपूजन पूर्वक शिवको ध्यान गर्दै रतिप्रीति विवर्जित रहेर अर्धाङ्गिनीका साथ निश्चलचित्तले निर्विकार भयेर सुत्छ. त्यसको पुण्य फल यस्तो ठहर्छ– दिव्य ११ सय वर्ष सम्म तेसले महान् तप गर्‍यो. यस्मा संशय छैन। भवका भक्तिभावले पवित्र आत्मा भयेको त्यो भक्त अघिको पापी नै भये पनि शिवलोकमा गयेर शिव झैँ गणाहरु द्वारा सेवित हुन्छ।

कृष्णाष्टम्यास्तु नक्तेन यावत् कृष्णा चतुर्दशी ॥
इह भोगमवाप्नोति परत्र च शिवां गतिं ॥१४९॥
योऽब्दमेकं प्रकुर्व्वीत नक्तम्पर्व्वसु पर्व्वसु ॥
ब्रह्मचारी जितक्रोधः शिवस्यार्च्चनतत्परः ॥१५०॥
संवत्सरान्ते विप्रेन्द्रान् शिवभक्तान् समाहितान् ॥
भोजयित्वा ततो ब्रूयात् प्रीयतां भगवान् शिवः ॥१५१॥
एवं विधिसमायुक्तः शिवलोकं स गच्छति ॥
न च मानुष्यकं लोकमध्रुवं प्राप्नुयान्नरः ॥१५२॥

उपर्युक्त विधिले कृष्णाष्टमी देखि कृष्णाचतुर्दशी पर्यन्त त्यो व्रत गर्ने शिव भक्त इहलोकमा सुख भोगेर परत्र शिवको गति पाउँछ। जो एक वर्ष सम्म राति-राति पर्वहरु मा ब्रह्मचारी रहेर क्रोधलाइ जितेर शिवको पूजा गर्दै वर्ष पुगेपछि यम नियममा रहेका शिव भक्त विप्रेन्द्रहरुलाइ भोजन गरायेर

प्रीयतां भगवान् शिवः (भगवान् शिव म माथि प्रसन्न रहुन्) भनेर व्रतोद्यापन गर्ने भक्त नर (नरनारी) यस विधिले शिवलोक जान्छ र फेरी अध्रुव (अस्थायी) मानुष्य लोकमा आउँदैन मुक्त हुन्छ।

उपवासात्परं भैक्षं भैक्षात्परमयाचितं ॥
अयाचितात्परं नक्तं तस्मान्नक्तेन वर्त्तयेत् ॥१५३॥
देवैस्तु मुक्तं पूर्वाह्णे मध्याह्ने ऋषिभिस्तथा ॥
अपराह्णे च पितृभिः सन्ध्यायां गुह्यकादिभिः ॥१५४॥
सर्ववेलामतिक्रम्य नक्तमुत्तमभोजनं ॥
वामाचारो महादेवो नक्तेनोद्धरते नरान् ॥१५५॥
हविष्यभोजनं स्नानं सत्यमाहारलाघवं ॥
अग्निकार्य्यमधःशय्यां नक्तभोजी समाचरेत् ॥१५६॥
कृष्णाष्टम्यां प्रयत्नेन नक्तं कृत्वा विधानतः ॥
मार्गशीर्षे शुभे मासे शङ्करन्देवमर्च्चयेत् ॥१५७॥
पीत्वा शक्त्या तु गोमूत्रमनाहारो निशि स्वपेत् ॥
अतिरात्रस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥१५८॥
एवं पौषेऽपि सम्पूज्य शम्भुनामानमीश्वरं ॥
कृष्णाष्टम्यां घृतं प्राश्य वाजपेयाष्टकं लभेत् ॥१५९
माघे महेश्वरन्नाम कृष्णाष्टम्यां प्रपूजयेत् ॥
निशि पीत्वा च गोक्षीरं गोमेधाष्टकमाप्नुयात् ॥१६०
फाल्गुने च महादेवं सम्पूज्य प्राशयेत्तिलान् ॥
वर्षलक्षं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥१६१॥
चैत्रे च स्थाणुनामानं कृष्णाष्टम्यां प्रपूजयेत् ॥
यवांश्च भर्जितान् प्राश्य साश्वमेधफलं लभेत् ॥१६२॥
वैशाखे शिवमिष्ट्वा च पिबेद्रात्रौ कुशोदकं ॥
पुरुषमेधयज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥१६३॥
ज्यैष्ठे पशुपतिं पूज्य गवां शृङ्गोदकं पिवेत् ॥
गवां कोटिप्रदानस्य यत् पुण्यं तदवाप्नुयात् ॥१६४॥
आषाढे चोग्रनामानमिष्ट्वा प्राश्य च गोमयं ॥
सौत्रामण्यास्तु यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥१६५॥
श्रावणे शर्वनामानमिष्ट्वा पिण्याकभक्षणात् ॥
वर्षकोटिशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥१६६॥
मासे भाद्रपदेऽष्टम्यां त्र्यम्बकं नाम पूजयेत् ॥
प्राशनाद् बिल्वपत्राणामनन्तं फलमाप्नुयात् ॥१६७

ईश्वरमाश्विने पूज्य पीत्वा वै तण्डुलोदकं ॥
पौण्डरीकस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥१६८॥
कार्त्तिके रुद्रनामानं सम्पूज्य प्राशयेद् दधि ॥
अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलमष्टगुणं लभेत् ॥१६९॥
वर्षान्ते भोजयेद् विप्रान् शिवभक्तिपरायणान् ॥
पायसं मधुसंयुक्तं घृतेनोपरि संप्लुतं ॥१७०॥
शक्त्या हिरण्यवासांसि भक्त्या तेभ्यो निवेदयेत् ॥
निवेदयीत रुद्राय गाञ्च कृष्णां पयस्विनीं ॥१७१॥
पुण्योत्सवेषु सर्वेषु विषुवद्ग्रहणादिषु ॥
दानोपवासहोमाद्यमक्षयं जायते कृतं ॥१७२॥

उपवासको फल माथि भनियो। उपवास भन्दा पर भैक्ष (भिक्षाको भोजन) छ। भिक्षा भन्दा पर अयाचित न मागी कनैकसैले स्वयं दियेको भोजन) छ। अयाचित भन्दा पर नक्त (राति एक छाकी खाने) छ। तसर्थ नक्त भोजनले निर्वाह गर्नु सर्वोत्तम छ। सूर्योदयदेखि पूर्वाह्ण (१० वजे सम्म) मा देवताहरु सवै खान्छन्। मध्यान्ह (१० देखि २ वजे सम्म) मा सिद्धर्षि मुनिले खान्छन्। अपराह्ण (२ देखि ६ वजे सम्म) मा पितरहरुले खान्छन्। सन्ध्या (सूर्यास्त देखि तारा झकमक्क खुल्दा सम्म) मा गुह्यक यक्ष किन्नर गन्धर्व अप्सरा आदिले खान्छन्। सवैले खाने वेलाको अतिक्रमण गरी, अर्थात् सवैलाई खाइसके पछि राति (रमक्क रात परीसकेर प्रथम प्रहरका अन्तपर्यन्त १० वजे सम्म) मा उत्तम शिव भोजन हुन्छ। वाम (राम्रो) आचार भयेका महदेव नक्त भजन, नक्त भोजन, नक्त पूजन तथा नक्त ध्यान समाधि आदिले नर (शिव योगीको र शिव भक्त) हरुको उद्धार गर्नु हुन्छ। हविष्य भोजन, स्नान, सत्य आहारलाघव (हलुको सात्विक भोजन) अग्निहोत्र, अधःशय्या (खाट पलङ्ग आदि न ओछ्याई भुँमा सुत्नु) इत्यादि तपस्वी र ब्रह्मचारीका नियमको पालन नक्तभोजीले पनि गर्नुपर्छ। मार्ग मासका कृष्ण अष्टमीमा प्रयत्न पूर्वक विधि विधानले नक्त भोजन गरेर शुभ मास मार्गमा शङ्कर नामका (शम्= कल्याण, कर=गर्ने) शिवको पूजा गर्नु। यथाशक्ति गोमूत्र मात्र खायेर अरु केहि न खायेर निराहारै राति सुत्नु। यसो गर्नाले अतिरात्र यज्ञको भन्दा आठ गुण फल पाइन्छ। एवम् पुसमा पनि शम्भु (शम्= कल्याण, भू= जसवाट हुन्छ, कल्याणका स्रोत) नाम भयेका शिवको पूजा गर्नु। पौष कृष्ण अष्टमीमा गाइको घिउ मात्र राम्ररी पचाउन सकिने मात्र खायेर

त्यो नक्त भोजन शिवपूजनव्रत गर्दा आठोटा बाजपेय यज्ञको फल
पाइन्छ। तथा माघ कृष्णा अष्टमीमा उसै गरी महेश्वर (महान् सब
भन्दा ठुला ईश्वर) नाम गरेका शिवको पूजा गरेर राति गाइको दु
मात्र परि मित मात्रामा खायेर सुतने शिवभक्तले आठोटा गो मेध य
को फल पाइन्छ। फाल्गुन कृष्णा अष्टमीमा महादेव (महान्. सर्व
माथिका देव. द्वादश गुणा युक्त) नाम गरेका शिवको पूजा गरेर राति
काला तिल मात्र परिमित मात्रामा खानु। यसवाट एकलाख वर्ष
सम्म शिवलोकमा पूज्य रहन्छ। चैत्र कृष्णा अष्टमीका दिन स्थाणु
(स्थायी. सनातन) नाम गरेका शिवको पूजा गरेर भुटेका जौ का
बबर मात्र परिमित मात्रामा खानु र अश्वमेध यज्ञको फल पाइन्छ
वैशाख कृष्णा अष्टमीमा शिव (कल्याण = आनन्द. निरञ्जन) नाम
गरेका महेश्वरको पूजा गरेर राति कुशोदक (सुवर्चलारस) मात्र
खानु। यसवाट पुरुषमेध यज्ञको भन्दा आठ गुणा फल पाइन्छ। एवं
जेठ कृष्णा अष्टमीमा पशुपति (पशु. समस्त चराचर प्राणी र वेदादि
विद्या ज्ञानराशिका पति - अधिपति नाथ पशुपतिनाथ) नाम गरेका
शिवको पूजा गरेर गाइका सिङ माथि हालेर झारेको पवित्र जल
मात्र खायेर सुतने शिवभक्त एक करोड गाइदान गरेको फल पाउँछ
आषाढ कृष्णाष्टमीमा उग्र (पातकीहरुका पातक भस्म पार्ने अग्नि
जस्ता उग्र घोर) नाम गरेका शिवको पूजा गरेर राति गोमय (पवित्र
गोबर मात्र) यथाशक्ति खायेर सुतने शिवभक्त सौत्रामणी यज्ञ भन्दा
आठगुणा अधिक फल पाउँछ। श्रावण कृष्णा अष्टमीमा शर्व
(शृणाति सर्वाणि पापानीति शर्वः भये भरका पाप भस्म पारेर झा
झुड गरी मुक्त गर्ने) नाम गरेका शिवको पूजा गरेर पिण्याक (पिना
काला तिलको पिना) मात्र परिमित मात्रामा खायेर राति सुतने
भक्त सवा सय करोड वर्ष सम्म रुद्रलोकमा पूज्य रहन्छ। भाद्र कृ
अष्टमीमा त्र्यम्बक (चन्द्र. सूर्य. अग्नि तीन नेत्र भयेका र तीनैका का
पनि गर्ने) नाम भयेका शिवको पूजा गरेर गरेर बेलपत्र मात्र पिसे
खायो राति भने अनन्त फल पाइन्छ. जस्को अन्तै छैन। आश्विन कृ
अष्टमीमा ईश्वर (कर्तुम्. अकर्तुम्. अन्यथा कर्तुम्. गर्न. नगर्न. अ
गर्न पनि शक्ने सर्व शक्ति सम्पन्न) नाम भयेका शिवको पूजा गरे
राति एक छाकी पहिलो पानी फालेर दोस्रो चौँलानी मात्र खायेर सु
शिवभक्तले पुण्डरीक यज्ञ भन्दा आठगुणा अधिक फल पाइ
कार्त्तिक कृष्णा अष्टमीमा रुद्र (पापी पाखण्डीहरुलाइ प्रलयका
मा प्रायश्चित्त गर्न रुवाउने) नाम भयेका शिवको पूजा गरेर रा

एक छाक गाइको दहि मात्र परिमित मात्रामा खाने शिवभक्त अग्निष्टोम यज्ञको आठगुणा फल पाउँछ। यसरी १२ मासको वार्षिक व्रत पूरा गरी सकेर वर्षान्तमा शिवभक्ति परायण शिवका भक्त र विप्रहरु लाइ घिउ मह युक्त खिरको भोजन गराउनु र यथाशक्ति सुन वस्त्र आदि दिनु। रुद्र(शिव)लाइ दुधालु काली गाइ दान गर्नु। यस्ता पुण्यतिथि. उत्सव.र शिवका पर्वहरुमा. विषुवत् संक्रान्ति. ग्रहण (सूर्य. चन्द्रका ग्रहण) हरुमा दान. उपवास. होम आदि शिवका उद्देश्यले जे गरे पनि अक्षय पुण्य फलदायक हुन्छ।

प्रतिमासं प्रवक्ष्यामि शिवव्रतमनुत्तमं ॥
धर्म्मकामार्थमोक्षार्थं नरनार्य्यादिदेहिनां ॥१७३॥
पौषमासे तु सम्प्राप्ते यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं॥
सत्यवादी जितक्रोधः शालिगोधूमगोरसैः ॥१७४॥
पक्षयोरष्टमीं यत्नादुपवासेन वर्त्तयेत् ॥
त्रिसन्ध्यमर्च्चयेदीशमग्निकार्य्यञ्च शक्तितः ॥१७५॥
भूमिशय्याञ्च मासान्ते पौर्णमास्यां घृतादिभिः ॥
कृत्वा स्नानं महापूजां शिवे यत्नात् प्रकल्पयेत् ॥१७६॥
नैवेद्यं यावकप्रस्थं क्षीरसिद्धं प्रकल्पयेत् ॥
भोजयीत द्विजानष्टौ शिवभक्तान् सदक्षिणान् ॥१७७॥
शिवे गोमिथुनञ्चैव कापिलं विनिवेदयेत् ॥
अलङ्कृत्य सुरूपञ्च तस्य पुण्यफलं शृणु ॥१७८॥
सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
रुद्रकन्यासमाकीर्णैर्म्महावृषभसंयुतैः ॥१७९॥
सङ्गीतनृत्यवाद्याद्यैरप्सरोगणशोभितैः ॥
चामरैरुद्धूयमानः स्तूयमानः सुरासुरैः ॥१८०॥
त्रिनेत्रः शूलपाणिश्च सर्व्वैश्वर्य्यसमन्वितः ॥
गच्छेच्छिवपुरं रम्यं यत्रास्ते शङ्करः स्वयं ॥१८१॥
यावत्तद्रोमसंख्यानं तत्प्रसूतिकुलेषु च ॥
तावद्युगसहस्राणि सुखी शिवपुरे वसेत् ॥१८२॥
त्रिसप्तकुलजैः सार्द्धं भोगान् भुक्त्वा यथेप्सितान् ॥
ज्ञानयोगं समासाद्य स तत्रैव विमुच्यते ॥१८३॥
योगाद् दुःखान्तमाप्नोति ज्ञानाद्योगः प्रवर्त्तते ॥
शिवधर्म्माद्भवेज्ज्ञानं शिवधर्म्मः शिवार्च्चनात् ॥१८४॥
इत्येष वः समाख्यातः संसारार्णववर्त्तिनां ॥

मोक्षोपायः शिवोधर्म्मः शिवाश्रमनिवेशिनां ॥१८५॥

प्रतिमासको उत्तम शिवव्रत भन्ने छु — धर्म. काम. अर्थ र मोक्ष चारै पुरुषार्थ नर नारी आदि देहधारी सबैका लागि समान छन्। पौष मासमा जो नर नारी नक्त (रात्रि) भोजन गर्छ. तेसले सत्यवादी. क्षमाशील क्रोध रहित भयेर शालि (मार्सी) धानका चामल. गहुँ र गोरस मात्र खानु पर्छ। प्रतिमास दुवै पक्षका अष्टमी तिथिमा जतन साथ उपवास गरेर निर्वाह गर्नु पर्छ। त्रिसन्ध्य (प्रातः मध्यान्ह. सायं) शिवको पूजा भक्ति भावले गर्नु पर्छ। यथाशक्ति शिवाग्निहोत्र पनि गर्नु पर्छ। भैँमा वस्ने सुत्ने आदि गर्नु पर्छ, खाट पलङ्को व्यवहार वर्जित गर्नु पर्छ। प्रति मासान्त पूर्णिमाका दिन रातमा घृतादि पञ्च गव्यले शिवको महास्नान गर्नु पर्छ र महापूजा गर्नु पर्छ। गाइका दुधमा १ पाथी जौको पिठो पकायेर मधु मिश्रित यावकको नैवेद्य लाउनु पर्छ। आठ जना शिवभक्त आचारनिष्ठ द्विजलाइ भोजन गराउनु र यथाशक्ति दक्षिणा दिनु। शिवलाइ यौटी कपिला गाइ र यौटै कपिले वसाहा चढाउनु। गाइ साँडे राम्रा हुनु पर्छ. निखुनी हुनु पर्छ। पूजा गरेर फुलमाला आदिले र वस्त्रादिले अलङ्कृत गरेर अर्पनु पर्छ। अनि यस व्रतको यथोक्त फल सुन — सार्वकामिक (मन-चिन्ते) कोटि सूर्यका जस्तो प्रकाश भयेका. रुद्रकन्याहरूले सुशोभित तथा शिववृषयुक्त. नाच. गान. वाजा. गाजा. युक्त अप्सरागणले सुशोभित भयेर चँवर हम्कियेका दिव्य विमानमा वसेर सुर असुर सबै वाट स्तुति गरियेका. त्रिनेत्र. त्रिशूलहस्त भयेर ईश्वरीय सर्व गुणसम्पन्न शिवसारूप्य पायेर राम्रा शिव लोकमा जान्छ; जहाँ स्वयम् साक्षात् कैलास परिवार सहित शिव विराजमान हुनु हुन्छ रती गाइका र वसाहाका आङमा तथा तिनका वाछा वाछी सन्तान गोकुलमा जति रौँ छन्. तेत्ति हजार युग सम्म सुखी भयेर शिवपुरमा वस्छ। २१ कुल सम्मका साथ दिव्य सुख भोगेर यथेष्ट तृप्ति पछि ज्ञानयोग प्राप्त गरेर त्यो त्यहीं मुक्त हुन्छ। ऋते ज्ञानान्न मुक्तिः ज्ञान विना मुक्ति हुँदैन। योग विना शिवको साक्षात् प्रत्यक्ष ज्ञान हुँदैन। योगवाट दुःखको आत्यन्तिक अन्त हुन्छ र ज्ञानवाट योग प्रवृत्त हुन्छ। शिवधर्मवाट ज्ञान हुन्छ। शिवका पूजावाट शिवको धर्म हुन्छ। मूल शिवको से पूजा. जप. तप. ध्यान हो। यति सम्म यो तपाइहरू (सनत्कुमार सम सिद्ध ऋषि मुनि. यक्ष किन्नर गन्धर्व विद्याधरादि प्रमथगण प्रथ

सवैलाइ भनें. विश्व सागरमा डुवेका जीवजातिको मोक्ष उपाय शिवधर्म छ र शिवमा जीवहरुले आत्मा लीन गर्नु पर्छ। अनि मात्र दुःख छुट्छ। अर्थात् – शिवमा जीवको योग नभये सम्म जन्म-मृत्युमयं विश्वको चौरासी चक्कर छुट्न सक्तैन। शिवजीवसंयोगको योगको अभ्यास अनिवार्य छ। योगाभ्यासलाइ योगशास्त्रको ज्ञान अनिवार्य छ। तसर्थ मुमुक्षुले प्रथम योगशास्त्रको गुरुमुख द्वारा अध्ययन गर्नु पर्छ. अनि गुरुसान्निध्यमा गुरुका निर्देशले योगाभ्यास गर्नु पर्छ. अनि शिवको दर्शन हृदयमन्दिरमा वा ब्रह्मरन्ध्र सहस्रारका कैलासमा पाइन्छ र मोक्ष मिल्छ। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय अर्को वाटो छैन।

माघमासे तु सम्प्राप्ते यः कुर्य्यान्नक्त भोजनं ॥
कृसरां घृतसंयुक्तां भुञ्जानः संयतेन्द्रियः ॥१८६॥
सोपवासश्चतुर्दश्यां भवेदुभय पक्षयोः ॥
शिवाय पौर्णमास्याञ्च प्रदद्याद् घृतकम्बलं ॥१८७॥
कृष्णां गोमिथुनञ्चात्र शिवाय विनिवेदयेत् ॥
शेषं कृत्वा यथोद्दिष्टं पूर्व्वोक्तं तु फलं लभेत ॥१८८॥
इन्द्रनीलप्रतीकाशैर्व्विमानैः शिखैसंयुतैः ॥
गत्वा शिवपुरे रम्ये भुङ्क्ते भोगान् यथेप्सितान् ॥१८९॥
सम्प्राप्ते फाल्गुने मासे यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
श्यामाकक्षीरनीवारैर्ज्जितक्रोधो जितेन्द्रियः ॥१९०॥
चतुर्द्दश्यामथाष्टम्यामुपवासरतो भवेत् ॥
पौर्णमास्यां महास्नानं पञ्चगव्यैर्घृतादिभिः ॥१९१॥
वल्मीकाग्रादिमृद्भिश्च गोमूत्रच्छगलादिभिः ॥
त्वग्भिश्च क्षीरवृक्षाणां धात्रीगन्धादिभिस्तथा ॥१९२॥
दद्यात् गोमिथुनं भक्त्या ताम्राभं परमेष्ठिने ॥
शेषमन्यद्यथोद्दिष्टं कृत्वाप्नोति महत् फलं ॥१९३॥
पद्मरागप्रतीकाशैर्विमानैर्गजसंयुतैः ॥
गत्वा शिवपुरं दिव्यं पूर्व्वोक्तं लभते फलं ॥१९४॥

माघमा नक्त भोजन गर्नु र घिउ खिचडीमात्र खानु, जितेन्द्रिय रहनु. दुवै पक्षका चतुर्दशीमा उपवास गर्नु, दुवै पूर्णिमामा शिवलाइ घृतकम्बल चढाउनु र काली गाइ. कालो वसाहा शिवलाइ अर्पण गर्नु. यथाविधि शेष पनि वढाउनु. जुन शिवभक्त यो व्रत गर्छ. त्यो अघि माथि

भनेको पूरा पुण्य फल पाउँछ। इन्द्रनील तुल्य कान्ति भयेका, मुजुरजोतियेका, दिव्य विमानमा वसेर रमाइला शिवलोकमा गयेर यथेच्छ दिव्यसुख भोग्छ। फागुनमा नक्त भोजन शिवव्रत गर्नु, गाइको दुद, शामा र नीवार (मुन्यन्न) मात्र खानु, क्रोध न गर्नु, जितेन्द्रिय रहनु, ब्रह्मचर्य पालन गर्नु, दुवै पक्षका अष्टमी चतुर्दशीमा उपवास गर्नु, पूर्णिमाका दिन गाइका घिउ आदि पञ्चगव्यले शिवको महास्नान गर्नु, धमिराका ढुप्पाको माटो, गोमूत्र, छागल आदि, वट, पिपल, तिमिला, डुम्री आदि दुद आउने वृक्षका वोक्राले र अमला, चन्दन, कस्तूरी आदिले महास्नान गराउनु र विधिविधानले पूजा गर्नु र शिवलाइ राती गाइ, राँते वसाहा दान गनु अरु शेष, माथि यथोक्त विधिले गर्नु। यसो गर्ने शिव भक्त यथोक्त मह फल पाउँछ। पद्मरागमणिजस्तो कान्ति भयेका हात्ती जोतियेका दिव्य विमानमा वसेर रमाइला शिवपुरमा गयेर पूर्वोक्त (माघमा) भनियेको फल पाउँछ।

चैत्रमासे तु सम्प्राप्ते यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
पिष्ठकं पयसा युक्तं भुञ्जानः संयतेन्द्रियः ॥१९५॥
दद्याद् गोमिथुनं चात्र पाटलं समलङ्कृतं ॥
शिवायातिस्वरूपञ्च शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥१९६॥
पुष्परागप्रभैर्यानैर्दिव्याश्वरथ संज्ञाया ॥
गच्छेच्छिवपुरं रम्यं दुष्प्राप्यमकृतात्मभिः ॥१९७

चैतमा नक्त भोजन शिवव्रत गर्नु, जितेन्द्रिय भयेर गाइको दुद र शालिधानको पिठो मात्र खानु, पूर्वोक्त विधिले महास्नान गरे शिवलाइ पाटल (श्वेतरक्तस्तु पाटलः सेतो र रातो रङ् मिलेका गोरा अलङ्कृत गरेर राम्रा गाइ र वसाहा चढाउनु। अरु सवै विधि पूर्वोक्तै गर् यसो गर्ने शिवभक्त पुष्पराग मणिको कान्ति भयेका दिव्य (उच्चैःश्र घोडा जोडियेका विमानद्वारा राम्रा शिवपुरमा गयेर दिव्य सुखपू वत् भोग्छ, जो अकृतात्मा (अजितेन्द्रिय र अशिव भक्तले दुर्लभ

वैशाखे मासि सम्प्राप्ते यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
शाल्यन्नं पयसा युक्तं भुञ्जानः संयतेन्द्रियः ॥१९८॥
गोष्ठशायी शिवध्यायी निशायामेकवस्त्रधृक् ॥
नियमञ्च यथोद्दिष्टं सामान्यं सर्व्वदाचरेत् ॥१९९॥
वैशाखे पौर्णमास्यां यः कुर्य्यात् स्नानं घृतादिभिः ॥
शिवायालङ्कृतं श्वेतं दद्यात् गोमिथुनं शुभं ॥२००

हंसकुन्देन्दुवर्णाभै र्म्महायानैरलङ्कृतं ॥
सुश्वेतवृषसंयुक्तैः स यातीश्वरमन्दिरं ॥ २०१॥
सर्वातिशयरूपाभिः स्त्रीभिः संपरिवारितः ॥
नीलोत्पलसुगन्धाभिः क्रीडते कालमक्षयं ॥ २०२॥

वैशाखमा जो नक्त भोजन व्रत गर्छ, संयम नियम साथ दुद गाइको र मार्सीको भात मात्र खान्छ, गाइगोठमा भैंमा सुत्छ, शिवको ध्यान गर्छ, राति यौटै वस्त्र धारण गर्छ, पूर्वोक्त साधारण नियमको यथोक्त सदा पालन गर्छ. वैशाखी पूर्णिमाका दिन घृतादि पञ्चगव्यले शिवको महास्नान गर्छ, शिवलाइ राम्रा सव प्रकार अलङ्कृत निखुनी सेता गाइ र वसाह समर्पण गर्छ, त्यो शिवभक्त हाँस, कुन्द, इन्दुका जस्तो र्ण भयेका दिव्य महायान (विशाल विमान) सेता वसाह जोतियेका ती विमानमा वसेर ईश्वर मन्दिर (शिवलोक) मा जान्छ र सर्वोत्तम रूप गुण भयेकी र नील कमलको सुगन्ध भयेकी स्त्रीहरु वाट परिवारित भयेर अक्षयकाल सम्म आमोद - प्रमोद साथ क्रीडा गर्छ. नक्त भोजन शिव-व्रतको पुण्य फल यस्तै हुन्छ।

ज्येष्ठमासे तु सम्प्राप्ते यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
शाल्यन्नं पयसा धौतमाज्यक्षीरेण संयुतं ॥२०३॥
वीरासनी निशार्द्धं स्याद् दिवा ग्रामान्न गच्छति ॥
हितकारी गवां नित्यमहङ्कार विवर्जितः ॥ २०४॥
पौर्णमास्याञ्च पूर्व्वोक्तं कुर्य्यात् स्नानादिकं विधिं॥
देयं गोमिथुनं चात्र धूमवर्णमलङ्कृतं ॥ २०५॥
नीलोत्पलदलप्रख्यैर्म्महायानैरनुत्तमैः ॥
महासिंहनिबद्धैश्च क्रीडते कालमक्षयं ॥ २०६॥

जेठमा जो नक्त भोजन शिवव्रत गर्छ र पानीले धोयेका मार्सी मल र गाइको दुद मात्र खायेर आधा राति सम्म वीरासनमा शिवको ध्यान गर्छ. दिनमा पनि गाउँमा जान्न र रातौँ दिन वनमा गाइका गोठमा वसेर आजीवन गाइको सव प्रकार हित गर्ने, अहङ्कार रहित, शान्त दान्त, भयेर मनसा कर्मणा वाचा सर्वदेवतीर्थमयी गाइ आमाको सेवा पूजा पालन पोषण संरक्षण गर्छ. पूर्णिमाका दिन पूर्वोक्त सबै विधिवत् महास्नान आदि गर्छ, ध्वाँसे रङ्गका गाई र वसाह सव प्रकार अलङ्कारले भूषित गरेर शिवलाइ चढाउँछ. त्यो शिव

गोभक्त नीलकमल तुल्य कान्ति भयेका सर्वोत्तम महायान (विशाल दिव्य विमानमा) महासिंह (ठूला ठूला बाघ) जोतेर शिवपुरमा जान्छ र अक्षयकाल सम्म दिव्य सुख भोगेर क्रीडा गर्छ।

आषाढमासे सम्प्राप्ते यः कुर्य्यान्नक्त भोजनं ॥
भूरिखण्डाज्यसम्मिश्रान् शक्तून् दद्यात् सगोरसान् ॥२०७॥
दद्याद् गोमिथुनं गौरं शिवायालङ्कृतं शुभं ॥
सामान्यञ्च विधिं कुर्य्यात्सर्व्वं वा प्राक् प्रचोदितं॥२०८॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशैर्यानैः सारसवाहनैः ॥
अणिमादिगुणैर्युक्तः शिववद् विचरेत् स्वयं॥२०९॥

आषाढमा जो नक्तभोजन गर्छ, र प्रशस्त खाँड मिस्यायेर गोरस सहित सातु दान गर्छ, गोरा निखुनी, अलङ्कृत राम्रा गाइ र वसाहा शिवलाइ अर्पन्छ, महास्नान वा सामान्य (यथाशक्ति) पूजा विधि गर्छ, अघि भने जस्तै वा आफ्ना शक्ति र रुचि अनुसार शिवको पूजा गर्छ, त्यो शिवभक्त सारस जोतियेका शुद्ध फट्टिक समान कान्ति भयेका विशाल दिव्य विमानमा, अणिमा, माहिमा, लाघिमा, गारिमा, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व, वशित्व, अष्ट सिद्धि नव निधि युक्त भयेर शिव समान सानन्द शिवलोकमा अक्षयकाल सम्म स्वयं विहार गर्छ।

सम्प्राप्ते श्रावणे मासे यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
क्षीरषाष्टिकभक्तेन सर्व्वभूतहिते रतः ॥२१०॥
श्वेताग्रपादपौण्ड्रञ्च दद्याद् गोमिथुनं शिवे ॥
सामान्यमखिलं कुर्य्याद् विधिना यत्प्रकीर्त्तितं ॥२११॥
स विचित्रैर्म्महायानैर्व्विचित्राश्वनियोजितैः ॥
गत्वा शिवपुरान्दिव्यं पूर्व्वोक्तं लभते फलं ॥२१२॥

श्रावणमा जो नक्तभोजनव्रत गर्छ, गाइको दुध र साठीधा का चावलको भात मात्र खान्छ, समस्त भूत प्राणीका हितमा सर्व तत्पर रहन्छ, अगाडीका खुट्टा सेता भयेका र सेतो टिको भयेका गाइ र वसाहा शिवमा अर्पन्छ, अरु सवै सामान्य विधिले शिवको यथोक्त पूजा गर्छ, त्यो शिवभक्त दिव्य विचित्र घोडा जोडियेक विचित्र कान्ति भयेका दिव्य विमानमा वसेर दिव्य शिवलोकमा पुगेर दिव्य पूर्वोक्त सवै सुख भोग्छ।

प्राप्ते भाद्रपदे मासे यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
हुतशेषन्तु भुञ्जानो वृक्षमूलाश्रितो दिवा ॥२१३॥
रात्रौ चायतने वासः सर्व्वभूतानुकम्पकः ॥
नीलस्कन्धौ वृषङ्गाञ्च शिवाय विनिवेदयेत् ॥२१४॥
निशाकरकरप्रख्यैर्व्वज्रवैदूर्य्यशोभितैः ॥
चक्रवाकसमायुक्तैर्व्विमानैस्सार्व्वकामिकैः ॥२१५॥
गत्वा शिवपुरं रम्यममरासुरवन्दितः ॥
क्रीडते स महायानैर्य्यावदाभूत सम्प्लवं ॥२१६॥

भदौमा जो नक्तभोजनव्रत गर्छ, हवन गरेर शेष रहेको पायस आदि हवि मात्र खान्छ, वृक्षका मूलमा (रूखका फेदमा) दिनै भरि वसेर शिवको ध्यान गर्छ, राति शिवालयमा वास गर्छ र समस्त जीव जन्तु माथि अनुकम्पा (कृपा) गर्छ, काँध नीलो वा कालो भयेका वसाहा र गाइ दुवै शिवलाइ अर्पन्छ; त्यो शिवभक्त चन्द्रमाका किरण जस्ता सेता चम्चम् चम्कने, हीरा वैदूर्य आदि रत्न जडेर सुशोभित भयेका चक्रवाक (चखेवा) जोतियेका, मनचिन्ते, विशाल, दिव्य विमानमा वसेर रमाइला शिवपुरमा पुगेर, सुर असुर सवैवाट वन्दनीय भयेर महा प्रलय पर्यन्त शिवलोकका दिव्य सुख भोगेर सानन्द क्रीडा गर्छ।

श्रीमदाश्विनमासे च यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥
घृताशनं प्रभुञ्जानः प्रसन्नात्मा जितेन्द्रियः ॥२१७॥
वृषभन्नीलवर्णाभमुरोदेशे समुन्नतं ॥
विमुच्य दद्याद्रुद्राय गामेकां समलङ्कृतां ॥२१८॥
विधिशेषञ्च पूर्वोक्तं यः कर्त्ता समुपाचरेत् ॥
प्राणान्ते च परं स्थानं प्रयाति शिववद्वशी ॥२१९॥
स्वच्छमौक्तिकसङ्काशैरिन्द्रनीलोपशोभितैः ॥
जीवञ्जीवकसंयुक्तैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥२२०॥
सुक्रीडते महाभोगैर्य्यावदाभूत सम्प्लवं ॥

असौजमा जो नक्तभोजन रुद्रव्रत गर्छ, घिउ र भात मात्र खान्छ, प्रसन्न रहन्छ र जितेन्द्रिय रहन्छ, उन्नत छाती र नीलो वर्ण भयेको वसाह र गाइ रुद्रलाइ चढाउँछ र विधिशेष पूर्वोक्त गर्छ, त्यो शिवभक्त मर्त्यलोकका सुख भोगेर प्राणान्तमा परम पवित्र

र दिव्य शिवस्थान शिवपुरमा जान्छ र शिव समान विश्ववशमा राख्न शक्त भयेर स्वच्छ मोतीजस्ता सेता इन्द्रनील मणिले सुशोभित भयेका, चारकुरा जोतियेका, दिव्य विशाल मनचिन्ते विमानमा शिवलोकका दिव्य महासुख भोग्दै महाप्रलय पर्यन्त क्रीडा गर्छ।

सुशुभे कार्त्तिके मासे यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥२२१॥
क्षीरोदनं प्रभुञ्जीत सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
दद्याद् गोमिथुनं चात्र कपिलां ज्वलन प्रभां ॥२२२॥
पूर्व्वोक्तञ्च विधिं कृत्वा शिवतुल्यगुणो भवेत् ॥
कल्पानलशिखाप्रख्यैर्म्महायानैरनुत्तमैः ॥२२३॥
महासिंहकृतायोगैः शिववन्मोदते वशी ॥

कात्तिकमा जो नक्तभोजन शिवव्रत गर्छ, दुद भातमात्र खान्छ, सत्यवादी छ र जितेन्द्रिय छ, अग्निका ज्वाला जस्ती उज्याली कपिला गाइ र उस्तै कपिल बसाहा शिवलाइ समर्पित गर्छ, अरु सबै विधि पूर्वोक्त गर्छ, त्यो शिव भक्त शिवतुल्यगु को हुन्छ र कल्पान्त कालानलज्वाला तुल्य जाज्वल्यमान सर्वोत्तम दिव्य विमानमा विशाल विकराल सिंह जोतेर मनचिन्ते विहा गर्दै शिवलोकमा शिव झैँ स्वतन्त्र भयेर दिव्य सुख भोग्छ।

मार्गशीर्षे शुभे मासे यः कुर्य्यान्नक्तभोजनं ॥२२४॥
यवान्नं पयसा युक्तं भुञ्जानः संयतेन्द्रियः ॥
दद्याद् गोमिथुनं दिव्यं पाण्डुरं समलङ्कृतं ॥२२५॥
शेषं शिवाय पूर्व्वोक्तं विधिना समुपक्रमेत् ॥
सितपद्मनिभैर्य्यानैः श्वेताश्वरथसंयुतैः ॥२२६॥
गत्वा शिवपुरं दिव्यं शिवतुल्यबलो भवेत् ॥

मार्ग मासमा जो नक्त भोजन शिवव्रत गर्छ, जौ (जौक रोटी आदि) र गाइको दुद मात्र खान्छ, समस्त इन्द्रियहरुलाइ संयममा राख्छ, समस्त अलङ्कारले युक्त दिव्य सेता गाइ र बसाहा शिवमा सुम्पन्छ, र शेष सबै विधि विधान पूर्वोक् नै गर्छ, त्यो शिवभक्त सेता कमल तुल्य कान्ति भयेका सेतै दिव्य घोडा जोडियेका महाविमानमा बसेर दिव्य रमणीय शिवलोकमा पुगेर शिवतुल्य बलको हुन्छ। अर्थात्- समस्त

श्रीसम्पत्ति रूपगुण शक्ति प्रभृति शिवकैजस्तो हुन्छ।

अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्य्यं दया क्षमा ।।२२७।।
त्रिःस्नानञ्चाग्निहवनं भूशय्या नक्तभोजनं ।।
पक्षयोरुपवासेन चतुर्द्दश्यष्टमीं वसेत् ।।२२८।।
इत्येवमादि नियमैराचरेद्यः शिवं व्रतं ।।
शिवभक्तां तु या नारी ध्रुवं सा पुरुषो भवेत् ।।२२९।।
स्त्रीत्वमप्युत्तमं सा चेत् काङ्क्षते श्रृणु तद् व्रतं ।।
उमामहेश्वरन्नाम सदा प्रीतिविवर्द्धनं ।। २३०।।
अवियोगकरं शान्तं धर्म्मकामार्थसाधकं ।।
पौर्णमास्याममावास्याचतुर्द्दश्यष्टमीषु च ।।२३१।।
नक्तमब्दं प्रकुर्व्वीत हविषो ब्रह्मचारिणी ।।
उमामहेशप्रतिमां हेम्ना कृत्वा सुशोभनां ।।२३२।।
राजतीं वापि वर्षान्ते स्नापयित्वा घृतादिभिः ।।
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य वस्त्रपूतैश्च शोभनैः ।।२३३।।
भक्ष्यभोज्यैरशेषैश्च वितानध्वजचामरैः ।।
भोजयेच्छिवभक्तांश्च दीनानाथांश्च तर्प्पयेत् ।।२३४।।
शक्त्या च दक्षिणान्दद्याच्छिवमन्त्रैः क्षमापयेत् ।।
ताम्रकांस्यादिपात्रं वा सितभस्मावगुण्डितं ।।२३५।।
कृत्वा चायतने मध्य प्रतिमां सम्प्रकल्पयेत् ।।
शिरसादाय तत्पात्रं वितानच्छत्रशोभितं ।।२३६।।
ध्वजशंखादिविभवैः शिवस्यायतनं नयेत् ।।
लिङ्गमूर्त्तेर्म्महेशस्य ब्रह्मरत्ना निवेदयेत् ।।२३७।।
तद्वद्यां स्थापयेत्पात्रमुपशोभासमन्वितं ।।
शिवं प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य क्षमापयेत् ।।२३८।।
समाप्य तद्व्रतं पुण्यं श्रृणुयाच्च फलं लभेत् ।।
द्वादशादित्यसङ्काशैर्म्महायानैरनोपमैः ।।२३९।।
यथेष्टमैश्वरे लोके रुद्रैः सार्द्धं प्रमोदते ।।
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोट्ययुतानि च ।।२४०।।
तदन्ते सा महाभोगैर्विष्णुलोके महीयते ।।
ततः कर्म्मावशेषेण सर्व्वकामसमन्विता ।।२४१।।
ब्रह्मलोकं समासाद्य परमं सुखमाप्नुयात् ।।
ब्रह्मलोकात् परिभ्रष्टा श्रीवत्सुखवती भवेत् ।।२४२।।
प्राजापत्यं समासाद्य लोकालोकनमस्कृतं ।।

भोगांश्च सुचिरं लब्ध्वा सोमलोके वसेत् सुखं ॥२४३॥
सोमादैन्द्रं परं लोकमासाद्यैन्द्रं पतिं लभेत् ॥
इन्द्रलोकाच्च गान्धर्व्वं सा लोकं प्राप्य मोदते ॥२४४॥
गन्धर्व्वं पतिमाप्नोति भोगान् भुक्त्वा यथेप्सितान् ॥
महारत्नप्रभादीप्तैरुपशोभितमद्भुतं ॥ २४५॥
यक्षलोकमिनं प्राप्ता यथा कामं प्रमोदते ॥
यक्षलोकात् परिभ्रष्टा क्रीडते मेरुमूर्द्धनी ॥२४६॥
स्थानानि लोकपालानां क्रमादागत्य मोदते ॥
सालोकालोकपर्यन्ते सर्व्वस्मिन् क्षितिमण्डले ॥२४७॥
यत्र क्वचित् सुखं दिव्यन्तदशेषमवाप्नुयात् ॥
एवं सा सर्व्वलोकेषु भोगान् भुक्त्वा यथेप्सितान् ॥२४
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन्राजानं पतिमाप्नुयात् ॥
युवानं रूपसम्पन्नमशेषपृथिवीपतिं ॥ २४९॥
धर्म्मार्थकाममोक्षज्ञमिममासाद्य मोदते ॥
ततः सा धर्म्मशेषेण भवतीश्वरभाविता ॥ २५०॥
स्वकर्म्मभावनायोगात् पुनः प्रारभते शुभं ॥
शुभाच्च पुनरप्येवं योनिं याति सहस्रशः ॥२५
यावन्नाप्नोति निर्व्वाणं तावद् भ्रमाति कर्म्मणा ॥
तन्निर्व्वेदाच्च वैराग्यं वैराग्याज्ज्ञानसम्भवः ॥२५
ज्ञानात् प्रवर्त्तते योगे योगाद् दुःखान्तमाप्नुयात् ॥

नारी जातिको अधिकार —

अहिंसा· सत्य· अस्तेय· ब्रह्मचर्य· दया, क्षमा, प्रा
मध्यान्ह सायं त्रिसन्ध्या स्नान, अग्निहोत्र, भूशय्या, नक्तभो
न (राति एकछाकी भोजन), प्रत्येक मासका दुवै पक्षका च
र्दशी र अष्टमीमा उपवास (निराहार) इत्यादि नियमले उ
शिवव्रत गर्छिन्, ती शिव भक्ता नारी ध्रुवं (अवश्यमेव) पुरु
हुन्छिन् (अर्को जन्ममा) अथवा आफ्नै इच्छाले पुरुष
भयेर उत्तम स्त्री नै रहने भये त्यो पनि हुन्छ। तेसका लागि क
व्रत गर्नु पर्छ? त्यो म (नन्दिकेश्वर) भन्छु, तिमि (सनत्कुमा
सुन— उमामहेश्वर (शिवपार्वती) नाम भयेको सदा वि
प्रीति (दम्पती-जोड पोडको परस्पर अनन्य र अखण्ड प्रि

वढाउने, अवियोगकर (जन्म जन्मान्तर कैल्यै पनि पतिपत्नीको वियोग न हुने) शान्त (सर्वदा शान्ति राखने, कल झगडा भनेको कैल्यै पनि मनसा वाचा कर्मणा न हुने. शरीर २ भये पनि आत्मा यौटै रहने र अर्धगौरीशरीर शिव पार्वतीका जस्तै प्रेम सनातन अटल राखने) धर्म. अर्थ. काम र मोक्ष चारै पुरुषार्थको साधक र समस्त अभिलाषा पूरा गर्ने उमामहेश्वर व्रत यसरी गर्नु पर्छ— एक वर्ष सम्म पूरा बारै मासका दुवै पक्षका अष्टमी चतुर्दशी औंसी पुर्नेका राति एक छाकी हविष्य खायेर ब्रह्मचारिणी रहेर उमा र महेश्वर (शिव-पार्वती) को अर्द्धाङ्ग यौटै राम्रो प्रतिमा (मूर्ति) सुनको वनायेर आर्थिक स्थितिले न सके चाँदीको प्रतिमा वनायेर नित्य पूजा गर्नु। वर्ष पूरा भये पछि वर्षान्तमा महास्नान गर्नु— गाइको घिउ आदि (गउत. गोवर. दुद. दहि. घिउ पन्च गव्य) ले शिवपार्वतीको स्नान गराउँनु. अन्तमा कपडाले छानेका जलले स्नान गराउनु. अनि चन्दन. कपूर. कस्तूरी. कुङ्कुम. केसर आदि आदि सुगन्ध लेप गर्नु. नाना रङ्गका विहित पुष्प (फुल माला) चढाउनु. अनि राम्रा वस्त्र चढाउनु. आनि. फल. फुल. खिर आदि अशेष (सवै षट् रस ३६ व्यञ्जन) पदार्थ सके सम्मका वनायेर नैवेद लाउनु. तोरण. ध्वजा. पताका. छत्र चँवर आदिले पूजा स्थानमा शोभा वढाउनु. साधु. सन्त. आतिथि. अभ्यागत. दीन. दुखी. अनाथ. असहाय. भोका. प्यासा सवैलाइ शिव र शिवाको नैवेद्य प्रसाद आदि अरु भोजन निष्पक्ष समान रूपले गराउनु। यथाशक्ति दक्षिणा दियेर शिवमन्त्र (ॐ शिव! ॐ नमः शिवाय इत्यादि) ले क्षमा माग्नु। तामाका वा काँसाका पात्रमा माझमा त्यो उमामहेश्वरको प्रतिमा राखनु वरिपरि सेतो शिवभस्म राखेर प्रतिमा न ढल्ने गरी जमाउनु। त्यो प्रतिमापात्र उमामहेश्वरव्रत राखेकी व्रतारु नारीले आफ्नै शिरमा राखेर दुवै हातले थामेर. फुल माला. पुष्पवृष्टि. वाजा गाजा. शङ्ख. घण्ट, नगारा. ध्वजा पताका. छाता चँवर आदि उत्सवका साथै लियेर शिवालयमा शिवलिङ्गका वेदिका (जलहरी) मा उपशोभा सहित चढाउनु। आनि शिवको प्रदक्षिणा गरेर क्षमा माग्नु। प्रसाद ग्रहण गर्नु र नैवेद्य आदि भोजन गराउनु र गर्नु। यसरी साङ्ग गरियेका पवित्र उमामहेश्वर व्रतको पुण्य फल कस्तो हुन्छ! सुन— शिव पार्वतीको यो संयुक्त व्रत गर्ने नारी. पति पुत्र परिवार सहित. १२ सूर्यका जस्तो तेज भयेका झलमल्ल उज्याला अनुपम

वाट योगमा मन लाग्छ। अनि अन्तमा योगवाट दुखान्त (जन्म मृत्युका दुःखको आत्यान्तिक फेरी न फर्कने अन्त) हुन्छ र निर्वाण मोक्ष शिवसायुज्य मुक्ति मिल्छ। जीव र शिवको एकता हुन्छ।

अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यान्नियता ब्रह्मचारिणी ॥२५३॥
वर्षमेकं न भुञ्जीत महाभोगजिगीषया ॥
वर्षान्ते प्रतिमां कृत्वा पूर्व्ववद् विधिमाचरेत् ॥२५४॥
स्नानाद्यन्तद्व्रतं प्राप्य पूर्व्वोक्तांश्च गुणाँल्लभेत् ॥
जाम्बूनदमयैर्य्यानैश्चतुर्द्वारैरलङ्कृतैः ॥ २५५॥
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशेषं भोगमाप्नुयात् ॥
उमामहेश्वरन्नाम व्रतमीश्वरभाणितं ॥ २५६॥
कारुण्यात् सर्व्वनारीणान्नराणाञ्च विशेषतः ॥
तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन उमामहेश्वरं व्रतं ॥२५७॥
कर्त्तव्यं नरनारीभिः सुखस्यान्तरमाप्नुयात् ॥
उमादेवीप्रियार्थन्तु तुष्टेन परमार्थतः ॥२५८॥
नारी चैवोपवासेन अब्द कृष्णाचतुर्दशीं ॥
वर्षान्ते प्रतिमां कृत्वा शालिपिष्टमयीं शुभां ॥२५९॥
पीतानुलेपनैर्म्माल्यैः पीतवस्त्रैश्च पूजयेत् ॥
पूर्वोक्तमखिलं कृत्वा शिवाय विनिवेदयेत् ॥२६
सप्तभौमैर्म्महायानैस्तप्तचामीकरप्रभैः ॥
युगकोटिशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥२६१॥
शिवादिसर्व्वलोकेषु भोगान् भुक्त्वा यथेप्सितान् ॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् यथेष्टं पतिमाप्नुयात् ॥२६
यामावास्यान्निराहारा भवेदेवं सयन्त्रिता ॥
शूलं पिष्टमयं कृत्वा वर्षान्ते विनिवेदयेत् ॥२६३॥
शिवाय राजतं पद्मं सुवर्ण्णकृतकर्णिकं ॥
भक्त्या च विन्यसेन्मूर्ध्नि शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥२६
कामतोऽपि कृतं पापं भ्रूणहत्यादिकं च यत् ॥
तत्सर्व्वं शूलदानेन हन्यान्नारी न संशयः ॥२६५॥
महापद्मविमानेन नरनारीसमन्विता ॥
युगकोटिशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥२६६
ईशलोकादिलोकेषु भुक्त्वा भोगाननेकधा ॥
इहलोके क्रमात् प्राप्य यथेष्टं पतिमाप्नुयात् ॥२६
पौर्णमास्यामुपवसेदब्दमेकं सुयन्त्रिता ॥

दिव्य विमानमा वसेर शिवलोकमा गयेर शिवलोकका दिव्य सुख माता पार्वतीका साथमा इच्छानुसार भोगेर ११ हजार कोटि कल्पकाल सम्म शिवपुरैमा वस्छिन् । तेसका अन्तमा तेसै गरी सवैका साथ विष्णु लोकमा गयेर वहाँका सुख भोगी सके पछि ब्रह्माजीका सत्यलोक मा पुगेर मनाचिन्ते समस्त दिव्य सुख भोग्छिन्. तेस पछि प्रजापतिलोक मा पुगेर त्याँहाँका सवै सुख भोगी सकेर सोमलोक (चन्द्रलोक) मा सवैवाट पूजनीय-वन्दनीय र माननीय भयेर पतिपुत्रादिका साथै चन्द्रलोकका सारा दिव्य सुख भोगेर चिरकाल पछि इन्द्रलोक (अमरावती स्वर्ग) मा पुगेर पतिलाइ इन्द्र वनायेर स्वर्गीय अशेष सुख भोगेर अन्तमा गन्धर्वलोकमा गयेर अलौकिक सुख भोग्छिन् । पतिलाइ गन्धर्व वनायेर चिरकाल सम्म गन्धर्वलोकका दिव्यसुख भोगी सके पछि महारत्न हरुका प्रभाले देदीप्यमान सर्व शोभाले सुशोभित अतिरमाइलो यक्षलोकमा पुगेर अद्भुत यक्षलोकमा दिव्य सुख पतिलाइ यक्ष वनायेर भोगी यथेष्ठ भोगी सके पछि. सुमेरु पर्वतका टाकुरामा पुगेर दशौ दिक्पालका स्थान हरुमा दिव्य ती विमानमा वसेर हेर्दै, जता जति वसेर सुख भोग्ने मन लाग्छ उत्ति सम्म इच्छानुसार दिव्य सुख भोग्दै सवै लोकपाल हरुका लोक को रमाइलो हेरी भोगी सके पछि यस ब्रह्माण्डका पर्वाल जस्ता लोकालोक पर्वत पर्यन्त सर्वत्र पुगेर मनाचिन्ते कामगामी विमान द्वारा सारा लोकलोकान्तर को रमाइलो यात्रा सकेर पुनः यस मर्त्यलोक मा पनि जताजता मन लाग्छ, सर्वत्र घूमेर जताजता दिव्य सुख छन् ती सवै यथेष्ट भोगेर सवै लोकको अनुभव गरेर क्रमै सँग आयेर पुनः यसै मर्त्यमण्डलमा रानी हुन्छिन्, पति राजा हुन्छन्, छोरा युवराज हुन्छन् र सकल परिवार परिचारक हुन्छन् । त्यो परिवार शिवलोकवाट फर्केर आयेको हुनाले पवित्र आहार विहार, आचार विचार. रूपगुण, धर्म, अर्थ, काम, मोक्षको विवेक रख्ने सौम्य हुन्छ र कसैका आँखामा पनि न विजाउने लोकाप्रिय हुन्छ । तेस पछि पुण्यशेषले त्यो शिवको र पार्वतीको भक्तिभाव स्थायी रहन्छ र स्वकर्मयोगका भावनाले पुनः त्यो पवित्र व्रत (उमामहेश्वरव्रत) को शुभारम्भ गर्छिन् । त्यस शुभव्रतका प्रभावले हज्जारौँ पटक यसै गरी शिवलोक आदिका दिव्य सुख भोगेर रमाउँछिन् । जव सम्म निर्वाण मोक्ष शिवसायुज्य मुक्ति हुँदैन, तव सम्म यो रमाइलो रोटे पिङ्यसै गरी घूमी रहन्छ । अनन्त कल्प पछि ती दिव्य सुख भोगवाट पनि अमन भयेर वैराग्य भयो भने ती नारीको ज्ञानमा मन लाग्छ । ज्ञान

वर्षान्ते सर्व्वगन्धाद्यां प्रतिमां विनिवेदयेत् ॥२६८॥
सुविचित्रैर्म्महायानैर्द्दिव्यगन्धविभूषितैः ॥
युगकोटिशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥२६९॥
यथेष्टमैश्वरे लोके भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् राजानं पतिमाप्नुयात् ।२७

शिवभक्ता नारी अष्टमी र चतुर्दशी २ तिथिमा दुवै मासका दुवै पक्षमा एक वर्ष पर्यन्त उपवास गरेर भोजन नगरून्, शिवलोकका दिव्य महाभोगका अभिलाषाले पक्षका २ दिन भोजन त्यागेर शिवको पूजन, ध्यान, जप, तप गरून्। वर्षका अन्तमा पूर्ववत् शिवप्रतिमाको निर्माण पूजन शिवालयार्प आदि सबै विधि गरून्। शिवको महास्नान आदि उमामहेश्वर व्रत साङ्ग गर्दा पूर्वोक्त सबै गुण पुण्य फल पाइन्छ। जाम्बुन नामक सुनले बनेका, चारै दिशामा चारोटा द्वार राखियेका नाना प्रकारका रत्नमय अलङ्कारहरूले सिंगारियेका शिवलो का दिव्य विमानमा बसेर शिवलोकमा पुगेर अक्षय काल सम्म अशेष दिव्य सुख पति पुत्रादि परिवारका साथ भोग छिन्। यो उमामहेश्वर नामको व्रत स्वयं शिवले सबैका कल् णार्थ भन्नु भयेको हो र विशेष गरेर करुणा राखी समस् नारी जातिका लागि भन्नु भयेको छ। यो व्रत मानव मात्रक मङ्गलकारक छ र प्राणि मात्रको कल्याणकर छ। तस्मा सबै प्रयत्नले उमामहेश्वर व्रत विशेष गरेर नर नारी जाति लोकोत्तर दिव्य सुख भोगका उपलब्धिका लागि गर्नु पर्छ। य उमामहेश्वर व्रत उमादेवी गौरी पार्वतीका प्रियार्थ पार्वती प्रि शिवले प्रसन्न भयेर उमाका प्रश्नका उत्तरमा भन्नु भयेको ह तसर्थ नारीमात्रले (सबै नारीले) एक वर्ष सम्म कृष्णा चतुर्दशी उपवास गरेर उक्त व्रत गरोस्। वर्षान्तमा शिवपार्वतीको प्रति मासी चावलका पिठाको बनायेर पहेंलो (हलेदो केशरी आदि) ले लेपन पहेंला फुलका माला, पहेंला वस्त्र चढायेर पूजा गर्नु पूर्वोक्त अखिल विधिको अनुष्ठान गरेर त्यो शालिपिष्ट शिवालयमा लगेर शिवलाई नै अर्पण गर्नु। तपायेका चम चम्कि रहेका सुनौला, सात तले (सत्तल) विशाल दिव्य (वि मा बसेर शिवलोकमा सवा सय करोड युग सम्म शिवलोक शिव पार्वती समान पूज्य हुन्छिन्। पति पुत्रादि परिवार साथै

छन्। एवं प्रकार शिवादि सबै लोकमा पूर्वोक्त रीतिले रमाइलो विमानयात्रा गर्दै अलौकिक दिव्य सुख स्वेच्छानुसार भोगी सके पछि क्रमै सित यसै लोकमा आयेर अनुकूल पति पाउँछिन्। यसैगरी अमावास्याका दिन निराहार रहेर संयम नियमपूर्वक जितेन्द्रिय ब्रह्मचारिणी भयेर उसै गरी मासी-चावलका पिठाको त्रिशूल बनायेर वर्षान्तमा पूर्ववत् पूजा गरीलगेर शिवालयमा शिवलाइ चढाउनु। यस्तो नियम व्रत विधि विधानले उमामहेश्वर व्रतका वर्षान्तमा शिवलाइ चाँदीको कमल, सुनको कर्णिका (बीजकोषवराटिका कमलको मध्यभाग वेदिका मध्यु केशर विश्रा बस्ने ठाउँ) बनायेर भक्तिभावले विधिवत् पूर्ववत् पूजा गरेर व्रतारुले आफ्ना शिरमा हर्ष बढाइका साथमा बोकी लगेर शिवालयमा चढाउनु र यथोक्त फल पाउँछिन्। यो उमामहेश्वर व्रत गरेर सुनौलो रुपौलो कमल पशुपतिनाथका माथमा चढाउने काम लिच्छवि राजमाता वत्सदेवी र छोरा राजा जयदेवले गरेको शिलालेख पशुपतिनाथका पश्चिम ढोकामा पनि छ। यो व्रत गर्नाले जानी नजानी गरेका समस्त पाप नष्ट हुन्छन्। भ्रूणहत्यादि जघन्य पातक पनि नष्ट हुन्छन्। त्यै पुण्य फल फलाम वा पिठको त्रिशूल दान गरेर पनि नारीले पाउँछिन् यसमा संशय छैन। फलस्वरूप ती व्रतारु नारी पति पुत्रादि परिवार साहित महापद्म (विशाल कमल जस्तो आकार भयेको) विमानमा वसेर सवासय करोड युगसम्म शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छिन्। उसै गरी सबै लोकका अनेक प्रकारका सुख भोगी सके पछि क्रमै सँग यसै लोकमा आयेर अनुकूल पति पाउँछिन्। एवं एक वर्ष सम्म बारै पूर्नेको व्रत उपवास जितेन्द्रिय ब्रह्मचारिणी रहेर गर्नु र वर्षान्तमा सबै सुगन्धले पूजेर प्रतिमा चढाउनु। यसको फल सर्वसुगन्धले विभूषित अति विचित्र विशाल दिव्य विमानमा वसेर शिवलोकमा पुगेर सवासय करोड युग सम्म शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छिन्। यथेष्ट अशेष दिव्य सुख भोगेर ईश्वरका लोकबाट क्रमैसँग यसै लोकमा पुनश्च आयेर राजालाइ पतिरूपमा पाउँछिन् (रानी हुन्छिन्) अरु विस्तार उपर्युक्त अनुसार हुन्छ।

या कार्त्तिकं शुभं मासमेकभक्तेन यापयेत् ॥
क्षमाऽहिंसादिनियमैः संयता ब्रह्मचारिणी ॥ २७१॥
गुडाज्यमिश्रं पिण्याकं मासान्ते विनिवेदयेत् ॥
अष्टम्याञ्च चतुर्दश्यामुपवासरता भवेत् ॥ २७२॥

इन्द्रनीलप्रतीकाशैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
वर्षायुतशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥२७३॥
यथावत् सर्व्वलोकेषु भोगमासाद्य सर्व्वतः ॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् यथेष्टं पतिमाप्नुयात् ॥२७४॥
इत्येवं सर्व्वमासेषु विधिस्तुल्यः प्रकीर्त्तितः ॥
एकभक्तोपवासस्य फलञ्च सदृशं विदुः ॥ २७५॥
क्षमा सत्यं दया दानं शौचमिन्द्रिय निग्रहः ॥
शिवपूजाग्निहोमश्च सन्तोषास्तेयभावना ॥२७६॥
सर्व्वव्रतेष्वयं धर्म्मः सामान्यो दशधा स्मृतः ॥

जो नारी कात्तिकभरि एक मास एकभक्त (एक छाकी हविष्य खाने) भयेर संयम नियमपूर्वक क्षमा, अहिंसा, आदिको पालन गरेर ब्रह्मचारिणी रहेर उमामहेश्वरको पूजन ध्यान गरी मासान्तमा गुड र गाइको घिउ मिस्यायेर तिलको पिना शिवलाइ चढाउनु। अष्टमी र चतुर्दशीमा उपवास (निराहार) गर्नु। यसको पुण्यफल स्वरूप तीव्रताके नारी इन्द्रनील मणि तुल्य कान्ति भयेका सार्वकामिक (सबै कामना पूरा गर्ने मनोचिन्ते) विशाल दिव्य विमानमा वसेर शिवलोकमा सवा दश हजार वर्ष सम्म शिवलोकमा पूज्य रहन्छिन्। पूर्वोक्त प्रकारले यथावत् सबै लोकका अलौकिक रमाइला यात्रा तिनै विमानमा गर्दै दिव्य सुख भोगी सके पछि क्रमैसित आयेर यसै लोकमा यथेष्ट पति पाउँछिन्। यसै रीतले सबै मासमा उमामहेश्वर व्रत गर्नु, विधि सबैको तुल्य छ। एकभक्त र उपवासको फल पनि तुल्य छ। क्षमा, सत्य, दया, दान, शौच इन्द्रियनिग्रह (सबै कर्मेन्द्रिय र सबै ज्ञानेन्द्रिय सहित मनलाइ आफ्ना वशमा राखनु), शिवपूजा (शिवा, पार्वती र शिव महादेवको पूजा) अग्निहोम (शिवाग्निमा हवन यज्ञ), सन्तोष, र अस्तेय (कुनै प्रकारको चोरी न गर्नु) भन्ने पावन भावना ई दश नियमको शिव धर्म (शिवाचार) शिवका सबै व्रतमा समान छन्। अर्थात् — शिव पार्वतीका भक्त सबै व्रतहरुमा दश धर्मको पालन गर्नु अनिवार्य छ। एवम् विश्वका समस्त मानवले आत्मकल्याण र परकल्याणकालागि पनि ई शिवधर्मका दश नियमको प्रतिपालन गर्नु अनिवार्य छ। शिव भन्ने दुई अक्षरको पवित्र नाम प्राणि मात्रको कल्याणकारी हो र शिवाचार वा शिवधर्म पनि प्राणिमात्रको कल्याणकारी छ र सबैले ग्रहण गर्नु उचित छ।

विशेषमपि वक्ष्यामि प्रतिमास व्रतं प्रति ॥२७७॥
मार्गशीर्षे शुभे मासे वृषं पिष्टस्तु निर्म्मितं ॥

गन्धमाल्यैरलङ्कृत्य शिवाय विनिवेदयेत्॥२७८॥
वृषयुक्तैर्म्महायानैरप्सरोगणसंयुतैः ॥
वर्षायुतशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥२७९॥
सर्व्व देवनिकायेषु सम्प्राप्य सुखमुत्तमं ॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् राजानं पतिमाप्नुयात्॥२८०॥

माथि सामान्य वार्षिक व्रत भनिये। अव प्रति मासका विशेषव्रत पनि भन्छु भनेर नन्दिकेश्वर सनत्कुमारलाइ भन्नु हुन्छ। मार्गशीर्षका धनधान्यपूर्ण शुभमासमा मार्सीचामलका पिठाको वसाहा राम्ररी बनायेर गन्ध चन्दन फुलमाला आदि ले अलङ्कृत पारी शिवलाइ चढाउनु। यसको फल नन्दीजस्ता वसाहा जोतियेका, अप्सरागणले युक्त, महान् दिव्य विमानमा वसेर सवा दश हजार वर्ष सम्म शिवलोकमा पूजनीय र माननीय भयेर रहन्छिन्, पूर्वोक्त प्रकारले अरु सबै लोकमा तिनै विमानमा वसेर रमाइलो यात्रा गर्दै उत्तम सुख भोग्दै क्रमशः पुनश्च यसै लोकमा आयेर राजालाइ पति पाउँछिन् (रानी हुन्छिन्) अथवा जो इच्छा राख्छिन्, त्यै सुख भोग पाउँछिन्। भाव प्रधान भक्तिले इच्छा प्रधान सुख उपलब्ध हुन्छन्।

पौषमासे शुभे चैव शूलं कृत्वा पिनाकिने ॥
गन्धपुष्पैरलङ्कृत्य शिवाय विनिवेदयेत् ॥२८१॥
ताम्रकांस्यादिपात्रं वा कृत्वा दद्यात् पिनाकिने ॥
महापुष्पकयानेन दिव्यगन्धप्रभाविणा ॥२८२॥
वर्षायुतशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगानशेषपुरसम्भवान्॥२८३॥
सम्प्राप्यैव क्रमाल्लोके यथेष्टं पतिमाप्नुयात् ॥

पौषका शुभ मासमा त्यो व्रत राखेर मार्सीचामलका पिठाको त्रिशूल बनायेर गन्ध पुष्पादिले अलङ्कृत पारेर पिनाकपाणि भगवान् शिवलाइ चढाउनु। अथवा ताम्रपात्र वा काँसाको पात्र बनायेर शिवलाइ दान गर्नु र दिव्य सुगन्ध युक्त प्रभावशाली, महापुष्पकयान (विशाल पुष्पक विमान) मा वसेर शिवलोकमा पुगेर तेसै विमानमा सवा एघार सय वर्ष सम्म दिव्य महासुखभोगर्दै शिवलोकमा पूज्य रहन्छिन् र अशेष देवताहरुले पाउने सबै दिव्य सुख प्रशस्त भोगी सके पछि क्रमैले यसै लोकमा पुनरागमन

गरेर आफुले भने जस्तो अनुकूल सर्वगुण सम्पन्न पती पाउँछिन् । अरु कुरा पनि मनोवाञ्छित पाउँछिन् ।

रथञ्चाश्वयुतं माघे दीपमाल्योपशोभितं ॥२८४॥
पिष्टलिङ्ग समायुक्तं कृत्वायतनमानयेत् ॥
महारथोपमैर्यानैः श्वेताश्वरथसंयुतैः ॥ २८५॥
वर्षायुतशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥
अनुभूयातुलान् भोगानशेषपुरसम्भवान् ॥ २८६॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन्राजानं पतिमाप्नुयात् ॥

माघमा घोडा जोतियेको रथ, दीपमाला, फूलमाला आदिले सुशोभित पारेर माघमा शालि तण्डुल पिष्टको शिवलिङ्ग थापेर महोत्सव साथ शिवायतन् (शिवजिका थान) माल्यायेर शिवलाइ चढाउनु र अरु पूजा विधि आदि पूर्वोक्त गर्नु । यसको फलस्वरूप ती व्रतारु नारी शिवका महारथ समान दिव्य सेता घोडा जोतियेका विमानमा वसेर सवा एघार हजार वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्य भयेर दिव्य सुख भोग्छिन् । अनि उसै गरी अशेष देवलोकका विपुल (विशाल रमाइला) दिव्य सुख भोगी सकेर क्रमैसँग आयेर यसै लोकमा राजालाइ पति पाउँछिन् (रानी हुन पाउँछि र पूर्वजन्मका संस्कारले उसै कर्ममा रुचि हुन्छ ।

फाल्गुने प्रतिमां पैष्टीं कृत्वाऽगुरुसमन्वितां ॥२८
गन्धमाल्यैरलङ्कृत्य स्थापयेदीश्वरालये ॥
यानैरप्रतिमैर्दिव्यैर्गेयवाद्यसमाकुलैः ॥ २८८॥
वर्षायुतशतं साग्रमीशलोके महीयते ॥
सर्व्वामरनिकायेषु प्राप्य भोगान् सुदुर्ल्लभान् ॥२८९॥
सम्प्राप्तेऽस्मिन् क्रमाल्लोके यथेष्टं पतिमाप्नुयात् ॥

फागुनमा पिठाको प्रतिमा (पूर्वोक्त व्रत विधिले शिव पार्वतीको मूर्ति) बनायेर अगर चन्दन र अरु गन्धाढ्य कपू कस्तूरी चन्दन आदिले र फूलमालाहरुले अलङ्कृत पारेर लगे उसै गरी विधिवत् शिवालयमा चढाउनु । यसको फल अनुप दिव्य नाचगान वाजाले रमाइला विशाल विमानमा शिवलो पुगेर सवा एघार हजार वर्ष सम्म दिव्य सुख भोगेर पूज्य रहछि

आनि उसै गरी समस्त अमर निकायहरुमा (सबै देवताका लोकहरु मा) इच्छानुसार दिव्य विपुल र दुर्लभ सुख भोगी सकेर यो लोक प्राप्त भयो भने आफुले रोजेको पति पाउँछिन्।

चैत्रेभयं कुमारञ्च कृत्वा पैष्टमलङ्कृतं ॥२८०॥
स्थाप्य पात्रे यथोक्ते च आनयेच्छिवमन्दिरं ॥
शरदिन्दुप्रतीकाशैर्धिमानैः सार्व्वकामिकैः ॥२८१॥
वर्षकोट्ययुतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥
कर्म्मक्षयादिहागत्य पुत्रपौत्रसमान्विता ॥ २८२॥
अभीष्टं पतिमासाद्यलभेद्भागं सुदुर्ल्लभं ॥

चैतमा त्यो व्रत गरेर गणेश र कुमारका प्रतिमा पिठाका बनायेर पूर्वोक्त विधिले पूजा गरी फूलमाला आदिले अलङ्कृत पारेर यथोक्त पात्रमा स्थापना गरेर शिवमन्दिरमा ल्यायेर चढाउनु र यसको पुण्य फल यस्तो हुन्छ:- शरद ऋतुका चन्द्रमा जस्ता झलमल्ल उज्यालो मनचिन्ते विशाल दिव्य विमानमा बसी शिवलोकमा जान्छिन् र सवा दशकोटि वर्ष सम्म दिव्य सुख भोगेर शिवलोकैमा रहन्छिन्। त्यो कर्म्मक्षय भये पछि यसै मर्त्यलोकमा आयेर पुत्र पौत्र (छोरा छोरी नाती नातिना) समेत अनुकूल अभीष्ट पतिका साथ सुदुर्लभ सौभाग्य पाउँछिन्।

तण्डुलाढकपिष्टेन कृत्वा कैलासपर्व्वतं ॥२८३॥
ईश्वरोमासमायुक्तं सर्व्वधातुविभूषितं ॥
कन्दरैर्न्निचितं चित्रैर्ल्वराप्रस्थसंयुतं ॥ २८४॥
सर्व्वरत्नसमायुक्तं स्थापयेदीश्वरालये ॥
कैलासव्रतमित्येवं वैशाख्यां या समाचरेत् ॥२८५॥
कैलासकल्पयानैः सा शिवलोके महीयते ॥
शिवादिसर्व्वलोकेषु भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥२८६॥
क्रमादागत्य शैलेन्द्रैः कैलासे मोदते चिरं ॥

एक आढक (एक मुरी) चामलका पिठाले कैलास पर्वत बनायेर टाकुरा माथि शिव पार्वतीका मूर्ति बनायेर स्थापना गर्नु। सुन चाँदी तामा फलाम आदि सबै धातुले चिनेर (ठाँउ ठाँउमा विविध धातु राखेर) विभूषित पार्नु।

ठाउँ ठाउँमा विचित्र गुफा ओडार पार्नु। एक पाथी नूनका पञ्च कैलासका पञ्च प्रस्थ (पाँचोटा टाकुरा) बनाउनु। हीरा आदि सबै रत्न (नव रत्न नव उपरत्न) ले युक्त गर्नु। अरु सबै विधि विधान उमामहेश्वर व्रतको पूर्वोक्तै गर्नु र महोत्सवका साथ लगेर शिवालयमा चढाउनु। शिवलिङ्गका वेदीमा स्थापित गर्नु यो कैलासव्रत जो नारी वैशाखमा गर्छिन् ती कैलास पर्वत जस्तै उज्याला दिव्य विमानमा बसेर शिवलोकमा जान्छिन् र दिव्य शिवलोकका महासुख भोगेर अक्षय काल सम्म शिवलोकमा शिव पार्वती झैं पूज्य हुन्छिन्। पूर्वोक्त क्रमेरा अरु सबै लोक हरुका रमाइला यात्रा गर्दै सुख भोग्दै अशेष गरी सकेर यसै लोकमा आयेर समस्त कुलपर्वत सहित कैलास पर्वतमा चिर काल सम्म आमोद-प्रमोदका साथ बस्छिन्।

लिङ्गं पिष्टमयं कृत्वा ज्येष्ठमासे प्रयोजयेत्॥२९७
भक्त्या सम्पूज्य गन्धाद्यैर्वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत्॥
उपशोभाविशेषैश्च तत्र जागरमाचरेत् ॥२९८॥
प्रभाते ध्वजशङ्खाद्यैः शिवाय विनिवेदयेत् ॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ॥२९९
वर्षकोटिशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥
भुक्त्वा भोगान् यथाकामानशेषपुरसम्भवान्॥३००
क्रीडाविरक्तभावैश्च मोदते शङ्कराज्ञया॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् राजानं पतिमाप्नुयात्॥३०

जेठ मासमा पिठाको शिवलिङ्ग बनायेर भक्ति भाव पूजेर गन्धमाल्य आदिले अलङ्कृत पारी दुइटा वस्त्रले (अ वस्त्र र उर्ध्ववस्त्रले) बेर्नु। अनेक प्रकारका उपशोभा गर राति जागरण गर्नु। भगवान् शिव र भगवती पार्वतीका भ न कीर्तन कथा गर्नु। प्रभातमा ध्वजा पताका, छाता चँवर, श घण्टा आदि वाद्य वादन सहित महोत्सव गर्दै ल्यायेर शिवालय शिवलाइ चढाउनु। अरु समस्त विधि पूर्वोक्तै गर्नु र यसको फ फल- शुद्ध फटिक झैं टलक्क टल्कने मनाचिन्ते दिव्य विशाल वि मा बसेर शिवलोकमा जान्छिन् र सवा सय कोटि वर्ष सम्म शि लोकैमा पूज्य रहन्छिन्। अनि अशेष अरु लोकका दिव्य सु भोगेर स्वेच्छानुसार क्रीडाबाट विरक्त भाव भै सके पछि

काआज्ञाले क्रमशः यसै लोकमा आयेर रानी हुन्छिन् ।

गृहं पिष्टमयं कुर्य्यादाषाढे पित्रे भूषणां ॥
सर्व्व बीजरसैश्चापि सम्पूर्णं शुभलक्षणं ॥३०२॥
गृहोपकरणैर्युक्तं मुशलोलूखलादिभिः ॥
सर्व्वरत्नादिगोश्वाद्यैर्दासीशय्याद्यलङ्कृतं ॥३०३॥
एतैः पिष्टमयैः सर्व्वैः प्रदीपाद्युपशोभितं ॥
सर्व्वभक्ष्यसमाकीर्णं गन्धमाल्यैरलङ्कृतं ॥ ३०४॥
श्वेतरक्तासितैः पद्मैर्ध्वजैर्व्वस्त्रैः सुशोभितं ॥
चतुर्व्विधेन संयुक्तं बलिना सर्बपेण तु ॥३०५॥
आषाढे पौर्णमास्यां वा गृहं स्थाप्य शिवाग्रतः ॥
सर्व्वोपकरणोपेतं प्रणिपत्य निवेदयेत् ॥३०६॥
शतभौमैर्म्महायानैर्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
वर्षकोटिशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥३०७॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् सर्व्वलोकेष्वनुक्रमात् ॥
प्राप्य तं सर्व्वभोगाढ्यं सप्तभौमगृहं लभेत् ॥३०८॥

आषाढमा पिठाको घर बनाउनु. सब प्रकारका सामग्रीले भूषित पार्नु । सबै अन्न पात तथा नुन गुडादि सबै रसले भरी भराउ गर्नु । वास्तुविद्याका सबै लक्षणले युक्त पार्नु । गृहोपकरणहरु (घरमा चाहिने सबै ओखल मुसल आदि अस्त्र शस्त्र भाँडा कुँडा आदि साधन) ले केहि खोजनु न पर्ने पार्नु । सबै रत्न मणी जुराउनु । गाइ घोडा आदि चौपाया जुटाउनु । दास दासी शय्या आदिले सजि सजाउ पार्नु । ई सबै वस्तु पनि पिठकै बनाउनु । आनि दिया बालेर उज्यालो गर्नु । सबै प्रकार का खाद्य पदार्थ ठिक्क पार्नु । गन्ध चन्दन फुल माला आदिले झलमल्ल पार्नु । सेता राता नीला कमलका फुल चढाउनु । ध्वजा पताका. र नाना वस्त्रले सुशोभित पार्नु । चारै प्रकारका सर्स्युं (सर्स्यूं. राजसर्स्यूं. रायो. मडेरायो.) ले ढोका ढोकामा बलि (पूजा) गर्नु । यो विधि आषाढी पूर्णिमाका दिन गर्न पाये झन राम्रो । आनि पूर्वोक्त महोत्सवका साथ बाजा गाजा बजाउंदै लगेर शिवालयमा शिवका अगाडी चढाउनु । ती सबै उपकरणहरु पनि समर्पण गरेर प्रदक्षिण गरी प्रणाम गर्नु र सबै ॐ नमः शिवाय भनेर अर्पण गर्नु र शयतले दिव्य विशाल विमानमा बसेर मनले चितायेको कुरा

तिनै वाट पूरा गर्दै आमोद-प्रमोद साथ शिवलोक पुगेर सवाश्य करोड वर्ष सम्म ती नारी पति पुत्रादि सपरिवार शिवलोकमा पूज्य भै रहन्छिन्। आनि उसै गरी सवै अरु लोक हरुमा पनि रसीला रमाइला विमानयात्रा र स्थानीय विशेष अशेष दिव्यसुख भोगेर क्रमैले सपरिवार आयेर यसै लोकमा पुनश्च सवै सुख भोगका साधनले युक्त सात तले घर पाउँछिन् र फेरी पनि त्यै व्रतमा रुचि राख्छिन्।

सर्व्वधातुक्षमाकीर्णं विचित्रध्वजशोभितं ॥
निवेदयीत शर्व्वाय श्रावणे तिलपर्व्वत ॥३०९॥
स्वच्छेन्द्रनील सङ्काशैर्य्यानैरप्रतिमैः शुभैः ॥
वर्षकोटिशतं साग्रं रुद्रलोके महीयते ॥३१०॥
विविधान् भुवने भोगानवाप्य विपुलान् दिवि ॥
क्रमाल्लोकमिमं प्राप्य राज्ञा ने पतिमाप्नुयात् ॥३११॥

श्रावणमा शिवलाइ तिलपर्वत चढाउनु। तेसमा सवै धातुका खानी वनाउनु. सवै जातका कपडाले रङ्, विरङ्गी ध्वजा पताका चढाउनु। अरु विधि पूर्वोक्त गर्नु र स्वच इन्द्रनील मणि तुल्य कान्ति भयेका अनुपम दिव्य विमा द्वारा गयेर सवा एक कोटि वर्ष सम्म शिवलोकमा पूज् भयेर ती नारी वस्छिन्. विविध प्रकारका विपुल दिव्यसु स्वर्गमा भोगेर सवै लोकका अन्तमा क्रमैले पुनरपि यसै लोकमा आयेर रानी हुन्छिन्।

कृत्वा भाद्रपदे मासे शोभितं शालिपर्व्वत ॥
विनता ध्वजवस्त्राद्यै र्द्धातुभिश्च निवेदयेत् ॥३१
दिवाकरकरप्रख्यैर्म्महायानैः सुशोभनैः ॥
वर्षकोटिसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥३१३॥
सम्प्राप्य विपुलान् भोगानशेष पुरसम्भवान् ॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् राज्ञा न पतिमाप्नुयात् ॥३

भदौमा शालिपर्वत (मार्सी धानको पर्वत) वनाउँ ध्वजा पताका, वस्त्र, फुलमाला आदिले अलङ्कृत पारे नम्रता साथ सवै अरु विधि पूर्ववत् गरेर शिवलाइ लगे चढाउनु र सूर्यका किरण जस्ता चाम्किला राम्रा राम्रा विमा नमा वसेर सपरिवार शिवलोक पुगेर हजारौं कोटि वा

सम्म शिवलोकमा पूजित हुन्छिन् र उसै अरु अशेष सुरलोकका दिव्य विपुल सुख भोगेर क्रमशः आयेर यसै लोकमा राजालाई पति पाउँछिन् (रानी हुन्छिन् । जुन मासको जुन व्रत भये पनि शिवाचार शिवधर्मका दश नियम पालन गर्नु पर्छ।

कृत्वा चाश्वयुजे मासे विपुलं धान्यपर्वतं ॥
सुवर्णवस्त्रसंयुक्तं शिवाय विनिवेदयत् ॥३१५॥
सुविचित्रैर्म्महायानैर्व्वरभोगसमन्वितैः ॥
वर्षकोटि सहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥३१६॥
रुद्रलोकादिलोकेषु भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान् ॥
सम्प्राप्तेऽस्मिन् क्रमाल्लोके राजाने पतिमाप्नुयात् ॥

असौजमा विशाल धान्यपर्वत बनायेर सुन कपडा सहित उसै विधिले उमामहेश्वर व्रत गरेर शिवलाई समर्पण गर्नु र अति विचित्र दिव्य विमान द्वारा नाना प्रकारका मनचिन्ते सुख साथ सपरिवार हजारौं करोड वर्ष सम्म शिवलोकमा वसेर अन्तमा उसै गरी अरु सवै देवलोकका सुख भोगी सकेर क्रमैले यो लोक पाये पछि राजालाई पति पाउँछिन् (रानी हुन्छिन्) ।

सर्व्वधान्यसमायुक्तं सर्व्वबीजरसादिभिः ॥
सर्व्वधातुसमायुक्तं सर्व्वरत्नोपशोभितं ॥३१८॥
शृङ्गैश्चतुर्भिः संयुक्तं वितानच्छत्रशोभितं ॥
गन्धैर्म्माल्यैस्तथा धूपैः प्रदीपैश्चापि शोभितं ॥३१९॥
विचित्रैर्न्नृत्यगीतैश्च शङ्खवीणादिभिस्तथा ॥
ब्रह्मघोषैस्तथा पुण्यैर्म्मङ्गलैश्च विशेषतः ॥३२०॥
महाध्वजाष्टकयुतं विचित्रकुसुमोज्ज्वलं ॥
नगेन्द्रं मेरुनामानं त्रैलोक्याधारमुत्तमं ॥३२१॥
तस्य मूर्ध्नि शिवं कुर्यात् सर्व्वदेवनमस्कृतं ॥
दैत्यगन्धर्व्वभूतांश्च सिद्धयक्षगणांस्तथा ॥३२२॥
विद्याधराप्सरोनागान्नृषींश्च सर्व्वदेवताः ॥
शालिपिष्टमयान् कृत्वा सर्व्वरूपान् विचक्षणः ॥३२३॥
देवस्य दक्षिणे हस्ते शूलं त्रिदशपूजितं ॥
एवं सर्व्वेषु देवेषु कुर्य्यादस्त्रं यथाक्रमं ॥ ३२४॥

शिवस्य माहिषीपूजां कृत्वा चरुसमन्वितां ॥
पूजयेत् सर्व्वं देवांश्च दशदिक्षु बलिं हरेत् ॥ ३२५॥
व्रतिनो भोजयेत् पञ्च शिवभक्तान् सदक्षिणान् ॥
सर्व्वारम्भसमायुक्तं यथा विभवकल्पितं ॥ ३२६॥
निवेदयीत रुद्राय कार्त्तिके नगमुत्तमं ॥
या कुर्य्यात् सकृदप्येवं तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ३२७॥
सर्व्वागमेषु यत् पुण्यं मुनिभिः कथितं पुरा ॥
तत् पुण्यं कोटिगुणितं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥ ३२८॥
महारत्नप्रभैर्य्यानैः सर्व्वरत्नसमन्वितैः ॥
गीतनृत्यादिवाद्यैश्च अप्सरोभिश्च शोभितैः ॥ ३२९॥
सूर्यकोटिसमप्रख्यैर्व्विमानैर्म्मेरुसन्निभैः ॥
नरनारीसमाकीर्णैर्द्दिव्यगन्धवहैः शुभैः ॥ ३३०॥
देवदानवगन्धर्व्वैः स्तूयमाना गुणादिभिः ॥
स्वच्छन्दा सर्व्वगा भूत्वा प्रयातीश्वरमन्दिरं ॥ ३३१॥
कल्पकोटिशतं दिव्यं मोदते सा महातपाः ॥
एवं सर्व्वेषु लोकेषु भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ॥ ३३
पुण्यक्षयादिहागत्य राजानं पतिमाप्नुयात् ॥
सुरूपा सुभगा नित्यं भवतीश्वरभाविता ॥ ३३३

सबै प्रकारका धान र सबै प्रकारका अन्न। स
प्रकारका बीज र सबै प्रकारका रसहरुले युक्त। सबै धातुह
ले युक्त। सबै रत्नहरुले सुशोभित। चार टाकुराले शोभि
ध्वजा पताका। वितान। छाताले शोभित। गन्ध, माल्य, धू
दीप आदिले सुशोभित, विचित्र नाचगान, शङ्ख, वी
आदि र पुण्य वेदघोष। माँगल आदिले विशेष गरेर
झूला र ध्वजाले युक्त। विचित्र फुलहरुले उज्यालो। स्वर्ग म
पाताल तीनै लोकको उत्तम आधार भयेको सुमेरु नाम भ
पर्वतराज बनाउनु र तेसका शिरमा (टाकुरामा) शिवको
देवता र लोकबाट नमस्कार गरियेको मूर्ति बनायेर स्था
गर्नु। चारै तिर जौंला हात गरेका अरु देवता बनाउनु। अनि
गउमा दैत्य गन्धर्व। भूत। सिद्ध। यक्षगण। विद्याधर। अ
गण, नाग, ऋषि र सबै देवताका रूप मासी-चामलका
ले बनाउनु। आनि महादेवका दाहिना हातमा समस्त देवता
पूजियेको त्रिशूल बनाउनु। एवं सबै देवताहरुका दाहिना

मा यथाक्रम स्व स्व आयुध बनाउनु। अनि शिवको महिषी पूजा (महाराजोपचार पूजा) चरु होम समेत गर्नु। तेसपछि अरु सबै देवताको पूजा गर्नु। दशै दिशामा बलि दिनु (सात्विक खीर आदि पदार्थको भोग नैवेद लाउनु) पाँचोटा शिव भक्त व्रतीहरु (शिवको मत लियेका शिवदर्शनी व्रतधारीहरु) लाइ भोजन गरायेर दक्षिणा दिनु। सबै समारम्भयुक्त यथाविभव कल्पित नगोत्तम सुमेरु पर्वत यसरी कार्त्तिकमा शिवलाइ चढाउनु। जो नारी एक पटक पनि यसरी शिवको सुमेरु व्रत गर्छिन्. तिनको पुण्य फल कस्तो हुन्छ सुन भनेर सनत्कुमार प्रभृतिलाइ नान्दिकेश्वरले भन्नु हुन्छ:- आघी ऋषिमुनि सिद्ध महात्माहरुले सबै आगम निगममा जुन पुण्य भनेका छन्. त्यो पुण्य कोटि गुणा अधिक पाउँछिन्; यसमा संशय छैन। हीरा. मोती. माणिक्य. नील. महानील. इन्द्रनील. पद्मराग. पुष्पराग. वैदूर्य आदि महारत्न जस्तो कान्ति भयेका सबै रत्न जडियेका नाच. गान. बाजा बजाइ रहेकी अप्सरागण गन्धर्व युक्त. कोटि सूर्यको तेज भयेका सुमेरु समान दिव्य महाविमानहरुमा बसेर सुगन्ध धूप. माला आदिले अलङ्कृत नरनारीहरुले भरिभराउ भयेका ती सबै बाट स्तुति गरियेकी हुँदी सपरिवार शिवलोकमा जान्छिन् र स्वच्छन्द सर्वत्र गति भयेर शिवका मन्दिरमा दिव्य स्य कोटि कल्प सम्म ती महातपा (इली तपस्विनी नारी) निवास गर्छिन्। एवं आमोद प्रमोदका साथ अरु सबै लोकमा दिव्य सुख भोगेर क्रमशः स्वेच्छाले यसै लोकमा आयेर रानी हुन्छिन्। तिनका दिव्य रूप गुण लक्षण स्वभाव हुन्छन् र संस्कारले उसै शिव व्रतमा भक्ति भाव राखेर बार बार शिवपुरमा जान्छिन्।

यं यं कामं समुद्दिश्य नरनारी नपुंसकाः ॥
पूजयन्ति शिवं भक्त्या तत्तदेव (तं तमेव) समाप्नुयात् (युः)
मृण्मयं दारुजं शैलमैष्टकं वा सुकल्पितं ॥
कृत्वा मठगृहं वापि यथाविभवसम्भवं ॥ ३३५॥
सर्व्वोपकरणोपेतं सर्व्वधान्यप्रपूरितं ॥
शिवाय तद्गृहं दत्वा सर्व्वकाममवाप्नुयात् ॥ ३३६॥

यस्ता शिवव्रत गर्ने शिवभक्त नर. नारी. नपुंसक सबैले जुन जुन उद्देश्य र अभिलाषा राखेर श्रद्धा भक्ति साथ शिवको पूजा. पाठ. जप. तप. ध्यान. धारणा. गर्छन् र नाना व्रत दान आदि गर्छन्. सो त्यो कुरा निश्चित पाउँछन्। माटाको. दारुको (काठै काठको काम्रा जस्तो). शिलाको. इटाको. अथवा अरु उपादानको जुन भये पनि

राम्री मठ.मन्दिर, घर यथाशक्ति सम्भव सानु.ठूलो बनायेर सबै प्रकारका साधन उपकरण तथा तदनुकूल सबै वस्तु.धन, धान्य, पशु, वस्तु प्रभृति गृहोचित अशेष कुराले पूरापारी शिवलाई समर्पण गर्ने दाताले समस्त मनःकामना पूरा गर्छन् । चिताएको पुण्य फल पाउँछन् ।

कृत्वैकभक्तं हेमन्ते माघमासे सुयान्त्रितः ॥
मासान्ते च रथं कुर्याच्चित्रवस्त्रोपशोभितं ॥ ३३७॥
श्वेतैश्चतुर्भिः संयुक्तं वृषभैः समलङ्कृतं ॥
शोभितं ध्वजपूजाद्यैश्छत्रचामरदर्पणैः ॥ ३३८॥
तण्डुलाढकपिष्टेन लिङ्गं कृत्वा सवेदिकं ॥
विन्यस्य रथमध्ये तु पूजयेत् कृतलक्षणं ॥ ३३९॥
तद्रात्रौ राजमार्गेण शङ्खभेर्यादिनिःस्वनैः ॥
भ्रामयित्वा शनैः पश्चाच्छिवायतनमानयेत् ॥ ३४०॥
तत्र जागरपूजाभिः प्रदीपाद्युपशोभितं ॥
प्रेक्षणकप्रदानैश्च क्षपयीत शनैर्न्निशां ॥ ३४१॥
प्रभाते स्नापनं कृत्वा तद्भक्तानाञ्च भोजनं ॥
दीनानाथकृपणांश्च यथाशक्ति सदक्षिणान् ॥ ३४२॥
रथं शोभासमायुक्तं शिवाय विनिवेदयेत् ॥
भुक्त्वा च बान्धवैः सार्द्धं प्रणम्येशं गृहं व्रजेत् ॥
प्रवरं सर्व्वदानानामस्मिन् धर्म्मः समाप्यते ॥
व्रतं शिवरथं नाम सर्व्वकामार्थसाधकं ॥ ३४४॥
सर्व्वव्रतेषु यत् पुण्यं सर्व्वयज्ञेषु यत् फलं ॥
सर्व्वं शिवरथेनैव तत् पुण्यं सकलं लभेत् ॥ ३४५॥
सूर्य्यायुतप्रतीकाशैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
त्रिसप्तकुलजैः सार्द्धं शिवलोके महीयते ॥ ३४६॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् सर्व्वदेवेष्वनुक्रमात् ॥
कल्पकोट्ययुतं साग्रं तस्यान्ते स महीपतिः ॥ ३४७॥

एकभक्त व्रत हेमन्त (मार्ग र पौष) मा तथा शिशिर का प्रथम मास माघमा संयम नियमका साथ गर्ने नर, नारी, नपुं सक जो भये पनि माघ मासान्तमा चित्र विचित्र नाना शोभा र उपशोभाले युक्त शिवरथ बनावोस् र सब प्रकार अलङ्कारले सेतै सेता चारोटा वृषभ (वसाह) जोतेर ध्वजा, पताका, छाता चँवर दर्पण, फूल, माला, दीपावली प्रभृतिले स[illegible]

पारेर एक आढक (एक मुरी) चामलका पिठाले शिवलिङ्ग र वेदिका (जलहरी) बनायेर तेसै रथका मध्यमा महारथीका स्थानमा स्थापना गरेर सर्वोपचारले सविधि सलक्षण पूजा गर्नु। तेसै राति राजमार्गमा, शङ्ख, घण्ट, भेरी, आदि बाजा गाजा सहित महोत्सव गरेर रथयात्रा गर्नु। विस्तारै सर्वत्र यात्रा गरेर पछि बाट शिवायतन (शिवालयमा) ल्याउनु र फेरी त्यहाँ पनि रात्रिमा धर्मजागरण गर्नु, सबै पूजा पाठ आदि दीपावली, भजन, कीर्तन, नाच, गान, बाजा, शिवताण्डव, शिवनाटक, शिवकथा, अग्नियन्त्र, जलयन्त्र, नाना प्रकारका शिवलीला प्रदर्शनी, चरित्र गरेर, पवित्रयात्राको साथ गरेर, शान्तिमय, श्रद्धा भक्तिमय, महोत्सवमय, राति बिताउनु र प्रभातमा नुहाइ धुवाइ शिवको पनि विधिवत् स्नान पूजन गरेर नैवेद्य लाउनु र शिवव्रती, शिवभक्त, दीन, दुःखी, अङ्ग भङ्ग, असहाय, अनाथ, भोका, प्यासा, आशामुखी, सबैलाइ त्यो शिवको नैवेद्य र अरु पवित्र मधुर भोजन गराउनु र यथाशक्ति दक्षिणा दिनु। अनि शोभा र उपशोभा सहित त्यो रथ शिवलाइ चढाउनु। अनि परिवार, भाइबन्धुहरुका साथ अन्तमा आफुहरुले पनि भोजन गरेर भगवानको प्रदक्षिणा प्रणाम आदि गरेर प्रस्थानपूर्व घर जानु। यो सबै दान धर्मको प्रवर (सर्वोत्तम) हो। यस दानमा सबै धर्म पूरा हुन्छन्। शिवरथ नामको यो व्रत भक्तका समस्त मनोरथ सिद्ध गर्छ। सबै व्रतहरुमा जुन पुण्य छ, सबै यज्ञहरुमा जुन फल छ, त्यो सकल पुण्य फल शिवरथव्रतले एक्लै पूरा गर्छ। यस्मा शङ्का छैन। सार्वकामिक (सबै कामना पूरा गर्ने, मनचिन्ते) दश हजार सूर्यको तेज भएका दिव्य महाविमानमा २१ कुलका समस्त गोतियार सहित शिवलोकमा गयेर शिव झैं पूज्य हुन्छन्। सवा दश हजार वर्ष सम्म सबै सित आमोद प्रमोदका साथ शिवलोकका दिव्य सुख भोगेर तिनै विमान द्वारा अरु सबै लोकहरुमा रमणीय मनोवाञ्छित दिव्य सुख भोग्दै क्रमैसँग पुनश्च यसै मर्त्यलोकमा आयेर धन्य धान्य समृद्ध राज्यका राजा हुन्छन्।

पञ्चशूलीसमायुक्तां मृद्वीं खट्वामलङ्कृतां ॥
सर्व्वोपकरणोपेतां शिवशय्यां प्रकल्पयेत् ॥३४८॥
शिववेदिसमायुक्तां पैष्टीं शय्यान्निवेदयेत् ॥
शिवज्ञानार्थतत्वज्ञे आचार्य्ये विनयान्विते ॥३४९॥
सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैर्व्वस्त्रालङ्कारचामरैः ॥
भक्ष्यभोज्यैरशेषैश्च ततः शय्यान्निवेदयेत् ॥३५०॥

तदूर्णातुलवस्त्राणां परिसंख्या तु यावती ॥
तावद्वर्षसहस्त्राणि रुद्रलोके महीयते ॥ ३५१॥
शिवादिसर्वलोकेषु भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥
क्रमादागत्य लोकेऽस्मिन् सिंहासनपतिर्भवेत् ॥

पञ्चशूली (मच्छरधानी लाउने पाँच खुट्टे) सहित मृदु डसना भयेको खाट र खाटका सबै साधन उपकरण। ओढ्ने ओछ्याउने, शिरानी आदि भयेको शिवशय्या बनायेर, शिववेदियुक्त, पिठको शय्या शिवलाइ चढाउनु। तेस पछि शिवज्ञान शिवधर्म महाशास्त्रका शब्दार्थ, तत्त्वार्थ जान्ने धुरन्धर विद्वान् विनीत र शिवाचारनिष्ठ गुरुलाइ शयन योग्य शय्यादान दिनु। गन्ध पुष्प चन्दन माला वस्त्र अलङ्कार चँवर आदिले, भक्ष्य भोज्य आदि अशेष पदार्थले पूजा सम्मान गर्नु, प्रणाम गर्नु। यसको पुण्यफल यस्तो हुन्छ :- ती शय्याका वस्त्रहरुमा जति ऊनका रौँ र कपासका तन्तु छन्, तेत्ति हजार वर्ष सम्म शिवलोकमा पूज्य भै रहन्छ। अनि क्रमैसँग अन्य लोकहरुको अशेष दिव्य सुख भोग्दै अन्तमा यसै लोकमा आयेर सिंहासनपति राज्य सिंहासन आदिको अधिपति) हुन्छ। यो व्रत जसले गरे पनि शिवाचार पूर्वक यै पुण्य फल पाउँछ।

दश गावः सवृषभा वृषभैकादशी स्मृता ॥
शिवाय विनिवेद्यैव विशुद्धेनान्तरात्मना ॥ ३५३॥
चन्द्रैकादशतुल्यात्मा बलभोगादिभिर्गुणैः ॥
शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते वशी ॥ ३५४॥
कल्पकोटिसहस्त्राणि कल्पकोट्ययुतानि च ॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगानशेषकुलजैः सह ॥ ३५५॥
तदन्ते ज्ञानमासाद्य प्रसादात्परमेष्ठिनः ॥
विमुच्य मोहकलिलं स्वात्मन्येवावतिष्ठते ॥ ३५६॥

दश गाइ एक वृषभ (वसाहा) एघारको संयुक्त नाम हो वृषभैकादशी (अर्थात् एघारौं वसाहा भयेको दश गाइ) विशु श्रद्धा भक्तियुक्त अन्तरात्माले जो शिवभक्त यो वृषभैकादश एकादश रुद्रका मूल शिवलाइ दान गर्छ, त्यो भक्त एकादश (११) रुद्रसमान आत्मा भयेको बल र सुखभोगादि

युक्त भयेर रुद्र (शिव) लोक आदि सबै लोकमा एघार कोटि कल्पसम्म यथेष्ट स्वतन्त्र भयेर दिव्य सुख भोगेर सुख साथ आमोद प्रमोद गरी रहन्छ। आफ्ना र आफन्तका कुलजका (२१ पिंडिका) साथ मा शिवलोकादि अशेषलोकहरुमा अशेष विपुल सुख भोगी सकेर अन्तमा परमेष्ठी भगवान् शिवका प्रसन्नताले शिवज्ञान प्राप्त गरेर मोहमय कलिल (हिलो) पखालेर स्वात्मामा (शिवमा) अवस्थित (लीन) हुन्छ। अर्थात्-शिवसान्निध्यले शिवयोगज्ञान हुन्छ. ज्ञानले ई स्वर्गादि भोग पनि क्षरा भंकुर छन्- ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति। तस्मात्-त्यो पनि हितै हित्ते हो भनेर स्वर्गादिलोकको कांक्षा पनि त्यागेर त्यागेनैके-ऽमृतत्वमानशुः भन्ने मोक्ष पाउँछ। न स पुनरावर्तते। नहि स्वात्मारामं विषय मृग तृष्णा भ्रमयन्ति।

सवृषं गोशतं दद्याच्छिवायातीव शोभनं ॥
त्रिसप्तकुलजैः सार्द्धं शृणु यत् फलमाप्नुयात् ॥३५७॥
सूर्यकोटि प्रतीकाशैर्विमानैः सार्वकामिकैः ॥
अनेकाकार संख्यातैरमरासुरपूजितैः ॥३५८॥
स तु रुद्रबलोपेतो वीरभद्र इवापरः ॥
गत्वा शिवपुरं दिव्यमशेषाधिपतिर्भवेत् ॥३५९॥
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् प्रलये सर्व्वदेहिनां ॥
मोहकञ्चुकमुत्सृज्य ज्ञानकैवल्यमाप्नुयात् ॥३६०॥
सर्व्वज्ञःपरमं शुद्धः स्वात्मन्येव व्यवस्थितः॥
सर्व्वगः परिपूर्णश्च शिववत्पतिरव्ययः ॥३६१॥
दद्यादुभयमुखीं गां शिवायातीव शोभनां ॥
सप्तद्वीपां क्षितिन्दत्वा यत् फलं तदवाप्नुयात् ॥३६२॥
पादद्वयं शिरोऽर्द्धञ्च यदा वत्सस्य निर्ग्गतं ॥
तदा गौः पृथिवी ज्ञेया यावद्गर्भन्न मुञ्चति ॥३६३॥

इतिनन्दिकेश्वरप्रोक्ते शिवधर्म्मे महाशास्त्रे उपवासगोप्रदानविधिर्न्नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

उसैगरी वसाहा सहित एक शय गाइ राम्री दुधालु जो शिव भक्त शिवलाइ दिन्छ, त्यसको पुण्यफल कस्तो हुन्छ? सुन भनेर नन्दिकेश्वर सनत्कुमार आदि सिद्धर्षि देवताहरुलाइ भन्नु हुन्छ- २१ कुलका साथ कोटि सूर्यका जस्तो तेज भयेका मनचिन्ते विशाल दिव्यविमानहरुमा अनेक आकार प्रकारका असंख्य सुरासुरहरु-

द्वारा पूजित भयेर साक्षात् अर्को वीरभद्र जस्तो भयेर रुद्रबलले युक्त भैकन शिवपुरमा गयेर अशेष दिव्य सुखको अधिपति हुन्छ। शिवलोकका विपुल भोग भोगी सके पछि सवै प्राणीहरुका महा प्रलयमा त्यो दृश्य देखेर शिवज्ञान हुन्छ र मोहको काँचुली फेरेर ज्ञानकै बलले मुक्ति मिल्छ। सर्वज्ञ परम प्रभु, प्रभु भयेर स्वात्मामा नै व्यवस्थित सर्वग (सर्वव्यापक) परिपूर्ण शिववत् पति (पशुपतिनाथ) अव्यय अक्षय निरञ्जन ब्रह्म शिव हुन्छ। जो शिवलाइ अतीव शोभन उभयमुखी गाइ दिन्छ, त्यसले सप्तद्वीपा पृथ्वीको दान दियेको पुण्य फल पाँउछ। अगाडीका २ पाउ १ शिर आधा वा छाको निक्ले को वेला गाइ आमा उभयमुखी हुन्छिन्, र गो पृथ्वी भनिन्छिन्, जब सम्म पूरा गर्भमोचन हुन्न। यस्ती गाइको दान र समग्र पृथ्वीको दान तुल्य फलको छ। यति सम्म यो नान्दिकेश्वरले भनेको शिवधर्म महाशास्त्रको उपवास गोप्रदानविधि नामको दशौँ अध्याय सिद्धियो।

(नरहरिकृतानुवादे व्रतगोदान विधिर्गतो दशमः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे नान्दिकेश्वरप्रोक्ते शिवाश्रमो नामैकादशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय
॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

सर्व्वेषामेव वर्णानां शिवाश्रम निषेविणां ॥
शिवधर्म्मः शिवेनोक्तो धर्म्मकामार्थमुक्तये।३६
ब्राह्मणाः क्षत्रियो वैश्यः स्त्री शूद्रो वा शिवाश्रमी ॥
वानप्रस्थो गृहस्थो वा यश्चान्यो वा गृहाश्रमी ।।३६
स्वाश्रमादुत्तरे कुर्य्यात् पुष्पारामं सुशोभनं ॥
अग्न्यगारसमायुक्तमैशान्यामीश्वरालयं ।।३६
प्रदेशासम्भवे कुर्य्याद्यत्रास्य सम्भवो भवेत् ॥
शिवाद्दक्षिणतः कुर्य्यात्तद्वत्काभ्यागतालयं ॥ ३६
त्रिसन्ध्यमर्च्चयेदीशमग्निकार्य्यञ्च शक्तितः ॥
त्रिसन्ध्यमेककालं वा पूजयेच्छक्तितः शिवं ॥३६
असम्पूज्य शिवं मोहान्न भुञ्जीत कदाचन ॥

एष धर्म्मः परो ज्ञेयः शेषो भवति भावितः ॥३६९॥
कार्य्यातिपातसंरोध माद्यादिनककादिषु ॥
मनसा पूजयेद् भक्त्या देहान्ते चात्यये ऽपि वा॥३७०॥
शिवाश्रमाश्रितैः पूजा कर्त्तव्या यत्नतः सदा ॥
मनसा पूजयेद्योगी पुष्पैर्व्वारण्यसम्भवैः ॥ ३७१॥
शिवार्थे पुष्पहिंसायां न भवेत् स तु हिंसकः ॥
यद्यत्पमापि चात्मार्थे हिंस्यात्तु हिंसकस्तदा ॥ ३७२॥
शिवार्च्चाग्निपरो नित्यं तद्भक्तानाञ्च भोजने ॥
पर्व्वमैथुनवर्ज्जः स्याच्छ्रीमान् शिवगृहाश्रमी ॥३७३॥
देवाग्न्यातिथिभैक्षार्थं पचेन्नैवात्मकारणां ॥
आत्मार्थं यः पचेन्मोहान्नरकार्यं सजीवति ॥ ३७४॥
देवार्थं पचनं येषां सन्तानार्थन्तु मैथुनं ॥
स्वर्गार्थं जीवितन्तेषां नरकार्थं विपर्यये ॥ ३७५॥
वित्ततृतीयभागेन प्रकुर्व्वीत शिवार्च्चनं ॥
कुर्व्वीत वा तदर्धेन यतोऽनित्यं हि जीवितं ॥ ३७६॥
न्यायेनोपार्ज्जयेद् वित्तमन्यायं परिवर्ज्जयेत् ॥
अन्यायोपार्ज्जितैर्व्वित्तैर्न्नरकार्थं स जीवति ॥ ३७७॥

नन्दिकेश्वर भन्नु हुन्छः— शिवाश्रमको सेवा गर्ने सबै आश्रम तथा वर्णहरु (विप्र. क्षत्रिय. वैश्य, स्त्री। शूद्र। ब्रह्म चर्य, गृहस्थ। वानप्रस्थ. यति) लाइ धर्म. अर्थ. काम. मोक्ष. दिन (का लागि करुणामय कल्याणमय र आशुतोष भगवान् शिवले स्वयं श्रीमुखबाटै शिवधर्म भन्नु भयेको छ। ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य. सूद्र. र सबै वर्णकी स्त्रीहरु जो भये पनि शिवका शिवाश्रमी छन् र वानप्रस्थ. गृहस्थ. वा अन्य आश्रमी यति ब्रह्मचारी भये पनि. आफ्ना आश्रम (घर वा आश्रम. कुटी, निवास्थान आदि) देखि उत्तरतिर राम्रो फुलबारी लावोस्। अग्निशाला सहित ईशानकोण मा शिवालय बनावोस्। ठाउँ छैन भने जुन दिशामा छ उतै बनाये पनि हुन्छ। शिवालयदेखि दखिनातिर शिवभक्त साधुसन्तु अतिथि अभ्यागत हरुका लागि धर्मशाला धूनि आदि बनाउनु (तीनै सन्ध्या मा शिवको पूजा गर्नु पर्छ र यथाशक्ति ३ वा १ वार अग्निहोत्र गर्नु पर्छ। तर शिवको पूजा नगरीकन मोहवश कदापि भोजन गर्नु हुन्न। यो परम धर्म हो। शेष आफ्ना भाव भक्ति र शक्ति अनुसार गर्न [illegible] हुन्। कामका हतारले कुनै शिवपूजा गर्न पाइयेन भने

जुन देश काल परीस्थितिमा शिवको मानस पूजा (रत्नैः काल्पितमासनं इत्यादि) अवश्य गरोस्। जस्तै प्राणान्त सङ्कट आइ परे पनि मानसी पूजा शिवोपानिषदादि प्रतिपादित अनिवार्यतया गरोस्। शिवाश्रममा बस्ने सुवेले सर्वदा शिव पूजा प्रयत्नले अवश्य गर्नै पर्छ। निर्जनवनवासी योगीले पनि अवश्यमेव शिवपुजा गर्नै पर्छ। आरण्यक (वनका) फलफूल जल पाती पनि न पाये आध्यात्मिक मानसिक पूजा गरोस्. तर शिवपूजा नित्य निरन्तर गरोस्। शिवका लागि पुष्प पत्रादि टिप्ना योगीलाइ हिंसा दोष लाग्दैन। निरर्थक पात पनि न टिपोस्। शिव बाहेक अरू आफ्ना स्वार्थका लागि वा निरर्थक फूल टिप्यो भने हिंसा हुन्छ। माथि कथित शिवपूजक अग्निहोत्री शिव भक्त हरूलाइ पनि भोजन गरावोस्। सबै शिवपर्व हरूमा मैथुन वर्जित गरोस्। अनि मात्र त्यो श्रीमान् (शिव- मुमुक्षमी हुन्छ। (शिव. अग्नि. भिक्षा। स्वीकृतका लागि भोजन पकावोस्। न कि केवल आफ्ना लागि। केवलाघो भवति केवलादि। जो मोहवश आफुलाइ मात्र पकाउँछ. त्यो नरकका लागि बाँचेको ठहर्छ। देवार्थ जस्ले भोजन पकाउँछन्. सन्तानार्थ मैथुन गर्छन्. स्वर्गका लागि ती बाँचेका ठहर्छन्। इनि नरकार्थ बाँचने भन्दा वेग्लै हुन्। आफ्ना समस्त आर्जनका तेस्रा भागले शिवको सेवा पूजा गर्नु पर्छ। अथवा आधाले शिवार्चन गरोस्। किनकि यो जीवन अनित्य छ. चोला अनित्य छ। न्यायले धन कमावोस्। अन्यायले कत्ति न कमावोस्. सर्वथा अन्याय त्यागोस्। अन्यायले आर्जेको धन खान्छ भने. त्यो पापी नरकका लागि (नरकमा जानका लागि मात्र) बाँचेको ठहर्छ। अतः कसैले अन्याय न गर्नु।

यः शिवब्रह्मचारी स्यात्स शिवार्च्चाग्नितत्परः ।।
भवेज्जितेन्द्रियः शान्तो नैष्ठिको भूतिकोऽथवा ।।३७८
सर्व्वसङ्गविनिर्मुक्तः कन्दमूलफलाशनः ।।
शिववैखानसो ज्ञेयः शिवार्च्चाग्निपरो भवेत् ।।३७९
निवृत्तः सर्व्वसङ्गेभ्यः शिवध्यानरतः सदा ।।
ज्ञेयः शिवव्रतीन्द्रोऽयं भस्मनिष्ठो जितेन्द्रियः ।।३८०
रुद्राक्षकङ्कणो हस्ते जटैका चैव मस्तके ।।
लिङ्गं शिवाश्रमस्थानं भस्मना च त्रिपुण्ड्रकं ।।३८१
हस्ते मूर्ध्नौर्ध्न्युपवीते वा रुद्राक्षन्धारयेद्व्रती ।।
अगम्यः (म्यं) सर्व्वसत्त्वानां रुद्रलोकं सगच्छति ।।३८२
रुद्रभक्तैः शिरस्येका धार्य्या रुद्रजटा सदा ।।
ध्वंसनी सर्व्वदुष्टानां रुद्रत्वं समवाप्नुयात् ।।३८३
सितेन भस्मना कुर्य्यात् त्रिसन्ध्यं यस्त्रिपुण्ड्रकं ।।

सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥३८४॥

विवाह नै न गरेर बाल्यकाल देखि नै जो पवित्रव्रत राखेर नित्यनियमले शिवको पूजा गर्छ र नित्य अग्नि होत्र अग्निसेवा गर्छ. त्यो शिवब्रह्मचारी हो। अथवा त्यस्ता जितेन्द्रिय शान्त दान्तलाइ नैष्ठिक ब्रह्मचारी वा भूतिब्रह्मचारी भनिन्छ। एवम् विश्वका सबै सङ्ग त्यागेर कन्दमूल. फल फूल. गोरस मात्र खायेर वनैमा वसेर शिवको पूजा अग्निको ध्यान गर्छ भने शिववैखानस हुन्छ। यसै गरी जो सांसारिक समस्त सङ्ग वाट निवृत्त भयेर शिवका ध्यानमा निमग्नसदा जितेन्द्रिय रहेर शिवभस्मनिष्ठ छ भने शिवव्रतीन्द्र ठहर्छ। रुद्राक्षको कङ्कण हातमा. एकजटा मस्तकमा धारण गर्छ र भस्मात्रिपुण्ड्र धारण गर्छ भने शिवलिङ्गी वा शिवाश्रमी हुन्छ। हातमा. शिरमा. वा जनैमा जो रुद्राक्ष धारण गर्छ. त्यो शिवव्रती ठहर्छ। तेति मध्ये यथारुचि यथाशक्ति यथाभक्ति जुन व्रत धारण गरे पानि. भक्ति भावले गर्छ भने त्यो व्रती अरु सबै प्राणीका अगम्य शिवलोकमा जान्छ। रुद्रभक्तले सदा शिरमा योटै रुद्रजटा धारण गर्नु पर्छ र त्यो जटा सबै दोष दुर्गुण पातकको ध्वंस गर्छ आनि रुद्रत्व प्रदान गर्छ। जो सेता भस्मको त्रिपुण्ड्र तीनै सन्ध्यामा धारण गर्छ. त्यो शिवव्रती सबै पातक वाट मुक्त भयेर शिवलोकमा रुद्रतुल्य भयेर अक्षयकाल सम्म रहन्छ। शिव ज्ञान र योगाभ्यास पनि छ भने मुक्त हुन्छ। तसर्थ यथारुचि शिवव्रत सबैले राख्नु राम्रो छ। शिवले सबैको शिवै गर्नु हुन्छ।

रुद्राग्नेर्य्यत् परम्बीजं भस्म स्म परिकीर्त्तितं ॥
ध्वंसनं सर्व्वदुष्टानां सर्व्वपापविशोधनं ॥३८५॥
योगी सर्व्वाङ्गके स्नानमापादतलमस्तके ॥
त्रिसन्ध्यमाचरेन्नित्यमाशु योगमवाप्नुयात् ॥३८६॥
यः स्नानमाचरेन्नित्यमाग्नेयं स यतेन्द्रियः ॥
कुलैकविंशमुत्तार्य्य स गच्छेत् परमं पदं ॥३८७॥
भस्मस्नानं जलस्नानादसंख्येयगुणाधिकं ॥
तस्माद् वारुणमुत्सृज्य स्नानमाग्नेयमाचरेत् ॥३८८॥
सर्व्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्व्वतीर्थेषु यत्फलं ॥
तत्फलं लभते नित्यं भस्मस्नानान्न संशयः ॥३८९॥
महापातकसंयुक्तो युक्तो वा सर्व्वपातकैः ॥
भस्मस्नानं निषेवीत मुच्यते सर्व्वपातकैः ॥३९०॥
भस्मस्नानात्परं स्नानं पवित्रं नैव विद्यते ॥
उक्तं देवमुनिर्द्दैवैः स्नातो देवः स्वयं शिवः ॥३९१॥

ततः प्रभृति ब्रह्माद्या मुनयश्च शिवार्थिनः ॥
सर्व्वपर्व्वसु यत्नेन भस्मस्नानं प्रचक्रिरे ॥ ३९२॥
तस्मादेव शिवस्नानमाग्नेयं यस्समाचरेत् ॥
अनेनैव शरीरेण स रुद्रो नात्र संशयः ॥ ३९३॥
दुशीलः शीलयुक्तो वा यो वा सो वाप्यलक्षितः ॥
भूतिशासनसंयोगात्स पूज्यो राजपात्रवत् ॥ ३९४॥
गुणावत्पात्रपूजायां तस्य शासनपूजनं ॥
शासनं पूजयेत्तस्मादविचारं शिवाज्ञया ॥ ३९५॥
रुद्राग्नेर्यत्परं बीजं तद्भस्म परिकीर्त्तितं ॥
दाहवत्सर्व्वदुखानां तस्माद् भस्मेति चोच्यते ॥ ३९६॥
शिवाज्ञापूजनात्तस्माच्छिवो भवति पूजितः ॥
विवेकल्पमतिस्तस्मात्पूजयेच्छिवशासनं ॥ ३९७॥
छद्मनापि हि यो धत्ते भूतिशासनमैश्वरं ॥
सोऽपि यां गतिमाप्नोति न तां यज्ञशतैरपि ॥ ३९८॥
आचमेद्विधिवत्तोयं निर्ल्लेपः शिवभस्मना ॥
गन्धलेपविशुद्ध्यर्थं नित्यमम्भ उपस्पृशेत् ॥ ३९९॥
गन्धलेपविशुद्धोऽपि भावदुष्टो न शुद्ध्यति ॥
भावशुद्ध्या भवेच्छुद्धः शुद्धभावस्ततो भवेत् ॥४०

रुद्राग्निको (अष्टमूर्ति महेश्वरका अग्निमूर्ति रुद्राग्निको) प
उत्कृष्ट बीज सारतत्त्व भस्म वा शिवभस्म भनियेको छ । सम्पू
दोष दुर्गुण दुष्ट पापी पाखण्डीको ध्वंस पार्छ र समस्त पापका म
को शोधन गर्छ । तसर्थ योगीले आपादतल मस्तक सर्वाङ्गमा भस्
धारण गरोस् । नित्य त्रिसन्ध्या यो आग्नेय भस्मस्नान गरोस् । य
वाट शीघ्र योगसिद्धि प्राप्त हुन्छ । जो जितेन्द्रिय जोगी यो आग्ने
शिवस्नान नित्य नियमले गर्छ र योगाभ्यास गर्छ, त्यो २१ कुल
तारेर परम पद शिवपदमा जान्छ मुक्त हुन्छ । भस्मस्नान ज
स्नान भन्दा असंख्य गुणा अधिक पुण्य फल दिन्छ । तस्मात् वा
रुण (जल) स्नान त्यागेर आग्नेय स्नान गरेर अवधूत हुन्छन्
तीर्थ यात्रा र स्नान दान आदिमा जुन पुण्य फल छ, त्यो सबै
पुण्य फल भस्म स्नान वाट योगीले प्राप्त गर्छन् . यसमा संशय छै
पञ्च महापातक हरुले युक्त होस् वा सबै पापले लिप्त होस्, भस्
स्नान गरोस्. सबै पातक वाट मुक्त हुन्छ . यसमा शङ्का छैन । भ
स्नान भन्दा पर कुनै पवित्र स्नान छैन . यो कुरा देवता सिद्ध ग

मुनिजनले भनेका छन् कि शिवभस्मस्नान गर्ने स्वयं शिव हो। यसमा सन्देह छैन। शिवभस्मले स्नान गर्ने शिव नै हुन्छ। यो तथ्य बुझेर उहले देखि ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्रादि ३३ कोटि देवता र समस्त ऋषि मुनि सिद्ध जनले शिवार्थ (कल्याणार्थ) भस्मस्नान गरे विशेष गरेर सबै पर्वहरुमा प्रयत्नपूर्वक भस्मस्नान गर्दै आयेका छन्। तसैले यो शिवको आग्नेय शिवभस्मस्नान जो जन गर्छ, त्यो यसै शरीरले रुद्र (शिव) हुन्छ, यसमा संशय छैन। सुशील होस् वा दुश्शील होस्, जातमा पनि जुन सुकै होस्; मानवमात्र छ भने अपरिचित नै भये पनि विभूतिशासनका संयोगले त्यो त्यसै गरी पूज्य र मान्य छ जसरी सैनिक, प्रहरी, कर्मचारीहरुका चिन्हले युक्त व्यक्ति जातमा जुन सुकै भये पनि मान्य हुन्छन्। गुणावान् सुपात्रहरुका पूजामा शिवको अनुशासन माननीय र पूजनीय छ, तस्मात् अरु कुनै विचार न गरेर शिवभस्म धारीको पूजा र सम्मान शिवको सम्मान ठानेर गर्नु पर्छ। यो शिवको आदेश हो। रुद्राग्निको जुन परम तत्त्व बीज छ, त्यै भस्म हो। सांसारिक समस्त दुखको दहन गर्ने (भस्म पार्ने) हुनाले भस्मलाई भस्म भनिएको छ। तस्मात् शिवको आज्ञाको पूजन (मान्यता) गर्नाले स्वयं साक्षात् शिव नै पूजित हुनु हुन्छ, तसैले अवैकल्यमति (विकल्प र वाङ्मति छाडेर) शिवशासनको पूजन गर्नु पर्छ। शिवजीले भनेको मान्नु पर्छ। यसमा आफ्नै कल्याण छ। अरु त के जसले छलले पनि शिवको भूतिशासनको पालन (विभूति धारण) गर्छ, त्यो पनि जुन गति पाउँछ, त्यो गति शयौं यत्न गरेर पनि पाइन्न। प्रत्येक मानव नित्य विधिवत् जलको आचमन (कुल्लादि) गरोस्, मल मूत्रादिको गन्धलेप दूर गर्न विशुद्धिका लागि पवित्र जलको उपयोग अवश्य गरोस्। तर शिव भस्मस्नान जल माथि गरोस्, सर्वाङ्ग गरोस्, सर्वदा अनेकवार गरोस्, आधिकं स्याधिकं फलम्। गाँठी कुरो यो छ कि जल मृत्तिका आदिले गन्धलेपादिबाट विशुद्ध भये पनि भावदुष्ट छ भने, त्यो शुद्ध हुन्न। भावशुद्धिले शुद्ध हुन्छ तसर्थ शुद्ध भाव होस्।

उद कुम्भ सहस्रेण मृदाढकशतेन यः ।।
अपि वर्षसहस्रेण भावदुष्टो न शुद्ध्यति ।।४०१।।
भावशुद्धश्चरेच्छौचं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।।
दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं सत्यपूतं वचो वदेत् ।।४०२।।
जटाकलापधारी स्यात्पक्षाद्वर्दाद् वपनं भवेत् ।।
यदेव पुण्यं दीक्षायां तत्पुण्यं वपने पुनः ।।४०३।।
जटी मुण्डी शिखी वापि भिक्षाशी विगतस्पृहः ।।

मौनी भूतानुकम्पी च यतिः शान्तमतिश्चरेत् ॥४०४॥
माधुकरीञ्चरेद् भिक्षामेकान्नं परिवर्ज्जयेत् ॥
उपवासात्परं भैक्षमेकान्नङ्कृ हिराण्मलं ॥४०५॥
सर्व्वसङ्ग विनिर्म्मुक्तः शुद्धः शिवपरायणः ॥
सोऽपीह वपनङ्कृत्वा योगीन्द्रानुचरो भवेत् ॥४०६॥
वसेदायतने नित्यं सगणः शिवधार्म्मिकः ॥
पुष्पारामैक कर्म्मात्मा पुष्पवाटी क्रियापरः ॥४०७॥
त्रिस्नान पूजासंयुक्तः कौपीनाच्छादितः सदा ॥
योगिनाम्भक्तियोगेन योगस्थानमवाप्नुयात् ॥४०८॥
शिवध्यानपराः शान्ताः शिवधर्म्मपरायणाः ॥
सर्व्वे एवाश्रमा ज्ञेयाः शिवभक्ताः शिवाश्रमाः ॥४०९
महाव्रताष्टकं धार्य्यमीशेनोक्तं शिवार्थिभिः ॥
सर्व्वव्रतानां प्रवरमस्मिन्धर्म्मः समाप्यते ॥४१०॥
शिवभक्तिः सदा क्षान्तिरहिंसा सर्व्वदा शमः ॥
सन्तोषः सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यन्तथाष्टमं ॥४११॥
यथासम्भवपूजाभिः कर्म्मणा मनसा गिरा ॥
शिवे भक्तिः सदा कार्य्या तद्वच्च शिवयोगिषु ॥४१
स्वदेहान्निर्व्विशेषेण शिवभक्तांश्च पालयेत् ॥
भयदारिद्र्यरोगेभ्यस्तेषां कुर्य्यात् प्रियाणि च ॥४१
शिवस्य परिपूर्णस्य किन्नाम क्रियते नरैः ॥
यत् कृतं शिवभक्तानां तत्कृतं हि शिवे भवेत् ॥४१४
सुदूरमपि गन्तव्यं यत्र माहेश्वरो जनः ॥
प्रयत्नेनापि द्रष्टव्यंस्तत्र सन्निहितो नरः (हरः)॥४१५
माहेश्वरस्य भक्तस्य शिवार्च्चनरतस्य च ॥
आज्ञाङ्कृत्वा यथान्यायमश्वमेध फललभेत ॥४

कसैको भाव दुष्ट छ भने, दिनका दिन हज्जारौँ घैँटा पा
र सयकडौँ आढक माटो लायेर हज्जारौं वर्ष सम्म नुहाइ रहो
ता पनि त्यो शुद्ध हुन सक्तैन; तसर्थ भाव प्रधान छ. भावशुद्धि हु
पर्छ। भाव शुद्ध प्रथम राखोस्, आनि बाह्य मृज्जलादि शौच गर
भगवान् शिव भावका भोका छन्। भावशुद्धि सबैलाइ राम्रो ला
तसर्थ भावनात्मक शुद्धि पछि सदा वस्त्रपूत (कपडाले छानेक
पानी खानु। दृष्टिपूत (आँखाले राम्ररी हेरेर किरा कमिला का
आदि न भयेका ठाउँमा) पाइलो हालनु। सत्यपूत (सत्यले पवि

पारियेको) वचन बोल्नु। आजीवन पञ्चकेश पालनु अथवा पक्ष (१५ दिन) मा वा सप्ताहमा (७ दिनमा) वपन (मुण्डन) गर्नु। यसो गर्नाले जुन पुण्य गायत्री दीक्षा र शिवमन्त्र दीक्षामा मिल्छ, पुनश्च त्यो पुण्य मिल्छ। जटी (जटाधारी) मुण्डी (कपाल खौरेको) शिखी (१ शिखा ३ शिखा वा ५ शिखा राखेको) होस्. तर भिक्षाशी (१० घर ७ घर वा ५ घरमा भिक्षा गरेर खाने) विगतस्पृह (कौनै प्रकारको इच्छा न राखने) मौनी (नचाइने कुरा न गर्ने. हितमित भाषी) भूतानुकम्पी (समस्त चराचर प्राणीहरुमा अनुकम्पा कृपा गर्ने) भएर यति (जितेन्द्रिय योगी शान्तमति (हिमाल जस्तो धीर र समुद्र जस्तो गम्भीर भएर) विश्वमा शिवाहितार्थ विचरण गरोस्। एक घरको मात्र अन्न नखावोस्। जसरी भमराले अनेक फुलको सुगन्ध केशर मधु लिन्छ. योगी पनि उसै गरी माधुकरी भिक्षा ग्रहण गरोस्। यो माधुकरी भिक्षा उपवास भन्दा पनि उत्तम छ। एकान्न (यौटै घरको भोजन) गृहिहरुको मल हो। त्यो त्यागेर सबै सङ्ग वाट विमुक्त भैकन शुद्ध (भावशुद्धिपूर्वक जल शिव भस्मादिले शुद्ध) मन वचन कर्म ले शिवपरायण भएर. भूमण्डलमा भ्रमण गर्ने शिवै ठहर्छ र जो वपन गरेर योगीन्द्रहरुको अनुचर भैकन आयतन (शिवालय. शिवाश्रम. योगाश्रमहरु) मा वास गर्छ. साथी सहित त्यो शिव धार्मिक हुन्छ। यद्वा शिवायतनमा फुलवारीको सेवा वा गोसेवा मात्र गरी बसोस्. फुलवारीमात्र लावोस्. सदा कौपीनमात्र धारण गरेर त्रिकाल स्नान शिवपूजन आदि गर्दै योगीहरुको सेवा सत्कार भक्ति भावले गर्दै गयो भने केहि दिनमा त्यो पनि सङ्गको रङ्ग लागेर योगीको पद प्राप्त गर्छ। जो सदा शिवका ध्यानमा मग्न रहन्छन्. शान्त दान्त भएर शिवाचार शिवधर्ममा तत्पर रहन्छन्. ती सबै आश्रम र वर्ण (ब्रह्मचर्य. गृहस्थ. वानप्रस्थ. यति र विप्र. क्षत्रिय. वैश्य. शूद्र) शिव भक्त हुनाले शिवाश्रमै हुन्। कल्याणकांक्षीहरुले शिवजिले भनेका आठोटा महाव्रत स्मरण्नु पर्छ — ई शिवव्रत. अरु सबै व्रत भन्दा प्रवर (उत्तम) छन र इनैमा सबै धर्म समाप्त हुन्छन्. अर्थात् सबै धर्म इनैमा सम्मिलित हुन्छन्। ती आठ महाव्रत ई हुन्:- सदाशिव भक्ति १ सदाक्षमा २ अहिंसा ३ शम (मनलाई वशमा राख्नु र सबैमा समदृष्टि) ४ सन्तोष ५ सत्य ६ अस्तेय (चोरी नगर्नु) ७ ब्रह्मचर्य ८। यथासम्भव पूजाहरु द्वारा मनसा वाचा कर्मणा शिवमा सदा भक्ति राख्नु र शिव झैं शिवयोगीहरुमा भक्ति भाव राख्नु। आफ्नो देहभन्दा अधिक जतनले शिवयोगी शिव भक्तहरुको पालन गर्नु। तिनको सेवा र रक्षा. भय. दरिद्रता. रोग आदि वाट सब प्रकार पालन गर्नु र तिन-

कोहित हुने प्रिय कार्य गर्नु। शिव स्वयं परिपूर्ण स्वात्माराम हुनु हुन्छ शिवका लागि नर (नर नारी) ले के पो गर्न सकिन्छ र? जो शिवभक्त हरू-का लागि गरिन्छ, त्यो हो शिवका लागि गरेको। जुन ठाउँमा माहेश्वरजन (महेश्वर शिवका भक्त नरनारी) छन्, त्याँहाँ टाडा भये पनि जानु, पछि प्रयत्नपूर्वक पनि दर्शन गर्नु। किनकि तिनैमा शिव विशेष गरेर वस्नु भयेको हुन्छ। महेश्वर शिवका भक्त माहेश्वरजनका आदेश पालन गरेर अनि शिव पूजा गर्नेको आज्ञापालन गरेर यथाविधि अश्वमेध गरेको फल पाइन्छ। शिव योगीमा तथा शिवभक्तमा विशेष गरेर शिवको निवास हुन्छ। अतः तिनको सेवा पूजा आदर गर्नु।

नित्यं शिवकथासक्तो नित्यं शिवपरायणः ॥
अर्च्चयित्वा यथान्यायं गाणापत्यं लभेन्नरः ॥ ४१७॥
शिवाश्रमंगतं भक्त्या शिवभक्तं प्रपूजयेत् ॥
स्वागतासनपादार्घमधुपर्क्कादि भोजनैः ॥ ४१८॥
स्वागतस्य नमस्कारं कुर्य्यादप्यभिवादनं ॥
दश वर्षसहस्राणि सोऽग्निलोके महीयते ॥ ४१९॥
प्राप्ताय शिवभक्ताय यो दद्यात् स्वयमासनं ॥
विंशद्वर्षसहस्राणि पुरन्दरपुरे वसेत् ॥ ४२०॥
शिवभक्तं गृहे दृष्ट्वा तुष्टिं व्रजति यो नरः ॥
वर्षकोटिसहस्राणि वसेद् वैश्रवणो पुरे ॥ ४२१॥
शिवभक्ताय विप्राय पादौ प्रक्षाल्य यत्नतः ॥
घृतेनाभ्यज्य चोद्वर्त्य विष्णुलोके महीयते ॥ ४२२॥
शिवभक्तं द्विजं प्राप्तं मधुपर्क्काद्यनुक्रमात् ॥
भोजयित्वा यथान्यायं शिवलोके महीयते ॥ ४२३॥
श्रान्तसंवाहनं कृत्वा सोमलोकमवाप्नुयात् ॥
प्रतिश्रयप्रदानेन हैमं स्वर्गे गृहं लभेत् ॥ ४२४॥
जलन्तु शीतलं दत्वा सर्व्वकाममवाप्नुयात् ॥
लभेद्दीपप्रदानेन ज्ञानचक्षुरतीन्द्रियं ॥ ४२५॥
मृदुशय्याप्रदानेन सिंहासनपतिर्भवेत् ॥
दत्वाम्भसा तथा स्नानं सौभाग्यं बुद्धिवर्द्धनं ॥ ४२६
स्नानं विविधशौचार्थं वारुणं लोकमाप्नुयात् ॥
स्वेदबिन्दुपरीताङ्गं मध्वश्रमसुकर्षितं ॥ ४२७॥
संवीज्य तालवृन्तेन वायुलोके महीयते ॥
क्षुत्पिपासातुरं श्रान्तमार्त्तम्मलिनरोगिणां ॥ ४२८
पालयित्वा यथा शक्ति सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥

रोगार्त्तस्य शिवङ्कृत्वा भैषज्याद्यैः प्रयत्नतः ॥४२९॥
युगकोटिशतं साग्रं शिवलोके महीयते ॥
कालात्पुनरिहायातः समस्तज्ञानपारगः ॥ ४३०॥
सुरूपः सुभगः श्रीमान्नीरुजः सुप्रजः सुखी ॥
शरणागतमुद्धिग्नमाघ्रातं रिपुतस्करैः ॥ ४३१ ॥
मा भैरिति समाश्वास्य शिवलोके महीयते ॥

नित्य शिवकथामा तत्पर, नित्य शिवपरायण रहने र नियसव प्रकार विधिवत् शिवको पूजा गर्ने मानिस (नरनारी) शिवका गणहरुमा गएर मुखिया हुन्छ। शिवका आश्रममा वा घरमा आयेका शिवभक्तको पूजा, भक्ति साथ स्वागत सत्कार, आसन, पाद्य, अर्घ्य, मधुपर्क, भोजन आदि द्वारा गर्नु पर्छ। जो केवल स्वागतको नमस्कार वा अभिवादन मात्र पनि गर्छ, त्यो दश हजार वर्ष सम्म अग्निलोकमा पूज्य भैरहन्छ। अभ्यागत शिवभक्तलाई जो स्वयं उठेर आफ्नै आसन दिन्छ, त्यो बीस हजार वर्ष सम्म इन्द्रलोकमा वास गर्छ। (जो नर (नरनारी) शिवभक्तलाई घरमा देखेर प्रसन्न हुन्छ, त्यो नर (नरनारी) एक हजार करोड वर्ष सम्म कुबेरलोकमा वास गर्छ। पवित्र शिवभक्तका पाउ प्रयत्नले पखालेर जो भक्त घिउले अभ्यङ्ग (मालिस) गरेर उबटन लाउँछ र पवित्र तीर्थयात्राको थकाइ मेटाउँछ, त्यो विष्णुलोकमा पूजित हुन्छ। जो शिव भक्त घरमा आयेका शिवभक्त द्विज (विप्र, क्षत्रिय, वैश्य) लाई धर्मानुक्रमले मधुपर्कादि गरेर यथान्याय भोजन गराउँछ, त्यो मानव शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। थाकेका शिवभक्त यात्रीका गात्रको सेवा गर्ने सोमलोकमा वास गर्छ। शिवभक्त यात्रीलाई वास दिने मानिस स्वर्गमा सुनको घर पाउँछ। प्यासालाई घाम भयेको वेला शीतल जल र जाडो भयेको वेला तातो पानी जो खान दिन्छ, त्यो समस्त मनोरथ पाउँछ। दीपदान गर्ने दिव्यदृष्टि पाउँछ, जुन दृष्टिले अतीन्द्रिय पदार्थ पनि देखिन्छन्। कमलो शय्या दिने मानिस सिंहासनको आधिपति हुन्छ। जलले स्नान गराउने मानिस र विविध प्रयोजनका लागि जल दिने मानिस वरुणलोकमा वास पाउँछ। शिव तीर्थयात्राको थकाइ र पसिनाले निथ्रुक्क आङ भिजेका शिवभक्तको सेवा ताडपत्रादिले बनेका पंखा हम्केर शीतल वतासले जो गर्छ, त्यो भक्त वायुलोकमा वास पाउँछ। जो विवेकी दयावान मानव (नरनारी) जुन सुकै भोका, प्यासा, थाकेका, रोगी, दीन, दुःखी, दरिद्र, मलिन,

आर्त (कसैवाट भयभीत) आदिको सव प्रकार प्रतिपालन यथाशक्ति गर्ने सवै प्रकारका पातकवाट मुक्त भयेर शिवलोकमा जान्छ, कुनै असाध्य रोगीको अनेक प्रकारका भैषज्य (औषधी र उपचार आदि) द्वारा प्रयत्न पूर्वक गरी निको तुल्यायेर आघिकै स्वास्थ्यमा पुऱ्याउने विवेकी धार्मिक मानव सवा सय कोटि युग सम्म शिवलोकमा पूज्य रहन्छ र अन्तमा पुनः यसै मर्त्यलोकमा आयेर पनि समस्त शिवज्ञानमा पारङ्गत विद्वान् हुन्छ अनि सुरूप, सौभाग्य शाली, श्रीमान् निरोगी, सुखी हुन्छ र छोरा छोरी स्वास्नी पनि उस्तै हुन्छन्। कुनै कुराको अड्को पड्को खाँचो परेर वा चोर, डाँका, शत्रुहरुवाट खेदिये र शरणार्थी भैकन आयेका आर्त्त उद्विग्न भयभीतलाइ मा भैः (न डराउ म छु) भनेर आश्वासनमात्र गरेर उसको रक्षा गर्‍यो भने त्यो रक्षक भक्त शिवलोकमा गयेर पूज्य हुन्छ। अर्थात्- कुनै प्रकारले पनि परोपकार गर्ने परोपकारी सेवक धार्मिक भक्त शिवका प्यारा हुन्छन् र अन्तमा शिवलोकमा जान्छन्। शिवकै पूजनीय हुन्छन्।

दारिद्र्यार्णवनिर्म्मग्नं हाहाभूतमचेतनं ॥४३२॥
समुद्धृत्य यथाशक्ति सर्व्वकाममवाप्नुयात् ॥
पतिते शस्त्रसङ्कीर्णे स्वचण्डालादिपक्षिणां ॥४३३॥
कारुण्यात् सर्व्वभूतेभ्यो देयमन्नं स्वशक्तितः ॥
अत्यल्पमपि कारुण्याद्दत्तं भवति चाक्षये ॥४३४॥
तस्माद्वै सर्व्वभूतेषु कारुण्याद्दत्तमक्षयं ॥
अभावे तृणभूम्यम्भःपत्रमूलफलानि च ॥४३५॥
दत्वागतायानार्येऽपि स्वर्गं यान्ति प्रियेण वा ॥
नेदृशं स्वर्गसोपानं यथालोके प्रियं वचः ॥४३६॥
इहायुष्यं स्रवन्तेषां वाग्येषां मधुरस्वरा ॥
अमृतस्यन्दिनीं वाचञ्चन्दनस्पर्शशीतलां ॥४३७॥
धर्म्माविरोधिनीमुक्त्वा सुखमक्षयमाप्नुयात् ॥
अलं दानेन विप्रेन्द्र याजनाध्यापनेन वा ॥४३८॥
इदं वः स्वर्गसोपानममलं यत् प्रियं वचः ॥
प्रत्युत्थानाभिगमनमन्तव्रज्याप्रियं वचः ॥४३९॥
पूर्व्वाभिभाषणा दृष्टिः प्रत्येकं स्वर्गहेतवः ॥
सम्पृच्छेदागतं भक्त्या चायाते स्वागतं वदेत् ॥४४०॥
गमनेऽप्येवं वक्तव्यं पन्थानः सन्तु ते शिवाः ॥

शिवं भवतु वो नित्यमशेषार्थप्रसाधकं ॥४४१॥
आशीर्व्वादमिदं वाक्यं सर्व्वकार्य्येषु सर्व्वदा ॥
नमस्काराभिवादेषु स्वास्ति मङ्गलवाचकैः ॥४४२॥
शिवं भवतु सर्व्वत्र प्रब्रूयात् सर्व्वकर्म्मसु ॥
एवमादि शिवाचारमनुष्ठाय शिवाश्रमी ॥४४३॥
अशेषपापनिर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥
शिवभक्तेषु या भक्तिस्तद्भक्तैः क्रियते नरैः ॥४४४॥
शिवे भवति सा नित्यं भक्तिर्भक्तैरनुष्ठिता ॥
आक्रुष्टस्ताडितो वापि यो नाक्रोशेन्न ताडयेत् ॥४४५॥
वाचायोऽविकृतः स्वस्थः क्षान्तिरेखा सुनिर्म्मला ॥
सर्व्वेषामेव तीर्थानां तीर्थं ज्ञानस्य पारगः ॥४४६॥
ज्ञानतीर्थात् परं तीर्थं ये स्नाताः क्षान्तिवारिणा ॥
ज्ञानयोगतपोजप्ययज्ञदानादि सत्क्रियाः ॥४४७॥
क्रोधनस्य वृथा यस्मात्तस्मात् क्रोधं विवर्ज्जयेत् ॥

दरिद्रताका समुद्रमा डुबेर हाहाकार मच्चियेको अचेतन. विचेत भयेका प्राणीको सब प्रकार उद्धार गरेर यथाशक्ति उसको योगक्षेम गर्ने परोपकारी भक्त सबै प्रकारका कामनाहरू शिवका कृपाले पाउँछ. उसलाइ कौनै वस्तुको खाँचो रहदैन। अन्नदानमा पात्र कुपात्र छुट्याउनु हुन्न. भोक प्यास यौटै हो. सबैलाइ लाग्छ र सबैको भोक प्यास मेटेको फल तुल्य पाइन्छ। तसर्थ पतित. थलियेको. हतियार आदिले वा लोटेर चोटपटक लागेको. घाइते. काग. कुकुर. चण्डाल आदि जुन सुकै भये पनि सबै प्राणीलाइ समान दृष्टिले हेरेर अन्न. पानी. वस्त्र अभय. आश्रय आदि दियेर यथाशक्ति सहयोग गर्नु पर्छ। यसरी दयाले दियेको अलिकति दान पनि अक्षय हुन्छ र शिवलोकमा वास हुन्छ। तेसैले नै करुणा राखेर चराचर प्राणी मात्रमा दियेको अन्न. जल. वस्त्र आदि अक्षय पुण्य फलदायक छ। अरु कसैनाइँ सबै कुराको अभाव छ भने पनि तृण. भैँमा वस्ने ठाउँ. हातखुट्टा धुने र खाने पानी. पत्र. पुत्र. कन्द. मूल. फल आदि जे उब्जे निब्जेको वस्तु आदि सत्कारले अनार्य नै अतिथि भयेर आउँछ भने पनि दियेर दाता नरनारी स्वर्ग (शिवलोक) मा जान्छन् र पानी सम्म पनि छैन भने प्रियवाक्य (मिठो वचन) त कतै नजा. मधुर बोलीले स्वागत गर्नु. शिवलोक पाइन्छ। यत्तिको स्वर्गसोपान (शिवलोक जाने खुट्किलो) साजिलो कुनै छैन, जत्तिको प्रियवचन छ र सस्तो छ. एक पैसा पर्दैन। अतः जस्को वाणी मधुर स्वरको छ. तिनका लागि यसैलोकमा पनि आयुरारोग्य. सौभाग्य सुख छ। अमृतका

प्रवाह जस्तो. शीतल चन्दनका स्पर्श जस्तो. सत्य धर्ममा विरोध
न पार्ने मीठो बोली बोलने समस्त मानव (सबै नरनारी) यस लोकमा
तथा शिवलोकमा अक्षय सुख पाउँछन्। हे विप्रेन्द्र! सनत्कुमा
यस प्रिय वचनका अगाडी, दान, पुण्य, यज्ञ, अध्ययन, अध्यापन आ
सबै निस्याइला छन्। यो तपाइहरु (सबै मानव) कालागि स्वर्गमा
को सोपान छ, जो निर्मल प्रियवचन छ। प्रत्युत्थान, अभिगमन
अन्तव्रज्या (विदाइ) प्रियवचन, पूर्वाभिभाषण, प्रसन्न दृष्टि
इत्यादि इनमध्ये प्रत्येक कुरा स्वर्ग (शिवलोक) का हेतु हुन्, शिव
लोक फलदायक छन्। अतिथि अभ्यागतलाइ भक्तिभावले स्वा
गतम्! भन्नु, कुशल प्रश्न गर्नु, अन्नपानी सोध्नु, जाने बेला
शिवास्ते सन्तु पन्थानः (तपाइका बाटा घाटा शिव कल्याणकारी
र सुखद रहुन्) तपाइहरुको नित्य शिव होस्, अशेष अर्थको सिद्धि
होस्, यो र यस्ता आशीर्वादात्मक वाक्य सबै कार्यमा सर्वदा बोल
अपशब्द न बोलनु। नमस्कार अभिवादन, प्रत्यभिवादन आदि
मा पनि स्वस्ति! आदि मङ्गलवाचक शब्दको प्रयोग गर्नु, एवं अ
सबै कार्यमा सर्वत्र शिवं भवतु (कल्याण होस्) भन्नु। एवं आदि शि
चारको अनुष्ठान गरेर शिवाश्रमी भक्तजन अशेष पापबाट मुक्त
भयेर शिवलोकमा पूजित हुन्छ। शिवभक्तहरुमा जुन भक्ति गरि
त्यो भक्ति शिवमा गरियेको ठहर्छ। किन कि, शिवभक्तहरुले उस सत्
सङ्गीलाइ पनि शिवको भक्ति सिकाइ दिन्छन् र त्यो पनि शिवभ
हुन्छ। आक्षेप गरे पनि, गाली दिये पनि, ताडन गरे पनि, अपमा
गरे पनि, जो उत्तर दिन्न र बाणीले पनि निर्विकार क्षमाशील, शान्
स्वस्थ रहन्छ र मुखमुद्रामा निर्मल क्षान्तिरेखा झल्कन्छ त्यै हो
क्षमा भनेको। सबै तीर्थहरुको पनि तीर्थ त्यो हो, जो शिवज्ञानमा पा
ङ्गत छ। शिवज्ञानी तीर्थ भन्दा पनि परम तीर्थ ती हुन्, जो क्षमारु
शीतल जलले नुहायेर बसेका छन्। ज्ञान, योग, जप, तप, यज्
दान आदि सत्कर्म पनि क्रोधीका वृथा हुन्छन्, यस कार
क्रोधलाइ वर्जित गर्नु पर्छ, क्रोध गर्नु हुन्न। सहनशील क्ष
शील हुनु पर्छ, शान्त दान्त हुनु पर्छ यो मानव धर्म नै शिवध
हो, बुद्ध धर्म हो।

मर्म्मास्थिप्राणहृदयं निर्द्धयेदप्रियं वचः ।।४४८।
न वाच्यमप्रियं तस्माच्छिवभक्तैर्विशेषतः ।।
क्षमा दानं तपः सत्यं क्षमाऽहिंसा क्षमा श्रुतं ।।२४
क्षमा स्वर्गस्य मोक्षस्य क्षमयैव जगद्धृतं ।।

स शूरः सात्त्विको विद्वान् स तपस्वी जितेन्द्रियः ।।
येनाशु क्षान्तिशस्त्रेण क्रोध शत्रुर्विवार्ज्जितः ।।
निर्म्मलैः क्षान्तिसलिलैः समाप्याय न शीतलैः ।।४५१।।
इह सौख्यमवाप्नोति परत्र च शिवाङ्गतिं ।।
आत्मवत् सर्व्वभूतानां यो हिताय शिवाय च ।।४५२।।
सर्व्वथा वर्त्तते नित्यमहिंसेयमुदाहृता ।।
सर्व्वशास्त्राणि वेदाश्च यज्ञाश्चैवान्तु यत्फलं ।।४५३।।
ये न हिंसन्ति भूतानि तेषां पुण्यन्ततोऽधिकं ।।
त्रैलोक्यमपि यो दद्यादाखिलं रत्नपूरितं ।।४५४।।
चरेत्तपांसि सर्व्वाणि न तत्तुल्यमहिंसया ।।
अहिंसेयं परो धर्म्मः शक्तानां परिकीर्त्तितं ।।४५५।।
अशक्तानामयन्धर्म्मो दानयज्ञादिपूर्व्वकः ।।
नातः परम्प्रपश्यामः क्वचिदप्यागमे वयं ।।४५६।।
पुंसामभयदानन्तु दानमद्भुतमुत्तमं ।।
सर्व्वभूताभयन्दत्वा यश्चरेच्छान्तमानसः ।।४५७।।
इहैव सर्व्वभूतेभ्यो न भयन्तस्य विद्यते ।।
ये न हिंसन्ति भूतानि स्थावराणि चराणि च ।।४५८।।
ते भुञ्जते दुःखहीनाः परां शान्तिमनुत्तमां ।।
पापा रमन्ति पापेषु अतिक्रूरा नराधमाः ।।४५९।।
आहु(भू)तसम्प्लवं यावत् पच्यन्ते नरकेषु ते ।।
स्वदेशे यो नृपः कुर्य्यात् प्राणिघातनिवारणं ।।
स नृपः सह देशेन नन्दते विभवैश्चिरं ।।
देहान्ते स महाभोगैः समस्ताकुलसंयुतः ।।४६१।।
कल्पकोटिसहस्राणि शिवलोके महीयते ।।
यस्तु स्वार्थे परार्थे वा समस्तेन्द्रियसंयमः ।।४६२।।
नाकार्य्ये सम्प्रवर्त्तेत तमाहुः शान्तलक्षणं ।।
यः प्रशान्तेन्द्रियग्रामः सदाचन्द्रांशुनिर्म्मलः ।।४६३।।
स प्राप्नोति परं स्थानं शान्तः शान्तेन चेतसा ।।

अप्रिय वचनले मर्मस्थलहरु, हाडहरु, हृदय (मन, बुद्धि, चित्त, चैतन्य, अहङ्कारहरु), र सारा शरीर निश्शेष दग्ध पार्छ। तसर्थ त्यो वचन कसैले न बोलनु, विशेष गरेर शिवका भक्तहरुले त कत्ति न बोलनु। किन कि शिवले कसै प्रति अप्रिय वचन बोलनु हुन्न र अप्रिय वचनले कसैको कल्याण गर्दैन।

तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु — त्यो मेरो मन शिवका सङ्कल्प
जस्तो सबैको कल्याण गर्ने काममा लागोस्, भनेर मनलाइ विश्व-
कल्याणमा लाउनु पर्छ र मन पछि वचन लाग्छ। वचन पछि रच-
नात्मक काममा सबै ज्ञानेन्द्रिय तथा कर्मेन्द्रिय लाग्छन्। अनि मानिस
ले क्षमाशील हुनु पर्छ, क्षमा दान हो. क्षमा तपस्या हो. क्षमा सत्य हो,
क्षमा अहिंसा हो. क्षमा वेदादि शास्त्र हो. क्षमा नै स्वर्ग र मोक्षको दाता हो
र क्षमाले नै जगत् धानेको छ। त्यो शूरो हो. त्यो वीर हो, त्यो सात्त्विक
हो. विद्वान्, तपस्वी, जितेन्द्रिय र सर्वगुण सम्पन्न मानव त्यै हो,
जसले अविलम्ब प्रथम क्षमा रूपी शस्त्रद्वारा क्रोध रूपी शत्रुलाइ
हरायो। निर्मल र तुष्टि-पुष्टि दिने शीतल क्षमामय जलले मानव इह-
लोकमा सुख पाउँछ र परलोकमा शिवगति (शिवको कल्याणमय
गति पाउँछ। अहिंसाको लक्षण यो हो कि जो आत्मवत् (आफुलाइँ
सबै भूत प्राणीहरूका हित र कल्याणका लागि नित्य निरन्तर सर्वथा
(मनसा वाचा कर्मणा) व्यवहार गरिन्छ, यै हो अहिंसा। वेदादि सर्वशा
पढेको, अश्वमेधादि सबै यज्ञ गरेको जुन फल हुन्छ, त्यस भन्दा अधिक
पुण्य फल तिनले पाउँछन्, जो कुनै प्राणी को हिंसा गर्दैनन्। समस्
रत्न मणि धनधान्य समृद्ध अखिल त्रैलोक्य (स्वर्ग, मर्त्य, पाताल
को दान गरोस्, सबै प्रकारका तपस्या गरोस्, तर ती सबै एक अहिंस
तुल्य छैनन्। अहिंसा सबै भन्दा अधिक पुण्य फलदायक छ। यो
अहिंसा परम धर्म छ, शक्तहरूको अशक्तहरूको अहिंसा यज्ञ, दा
तपस्या आदि सबै भन्दा अधिक छ। हामी नन्दिकेश्वर, महाका
सनत्कुमार, कृष्णात्रेय, चन्द्रात्रेय आदि) सबैले यस अहिं
भन्दा परको ठूलो धर्म देखेका छैनौं। कुनै आगम-निगममा अहि
भन्दा अधिक धर्म छैन। मानवमात्रका लागि सबै प्राणीमा
अभयदान त सबै भन्दा उत्तम र अद्भुत छ। अभयं सर्वभूतेभ्
भनेर सबै भूत-प्राणीलाइ अभयदान दिएर, मनलाइ शान्त राखे
निर्भीक भएर सर्वकल्याणार्थ भूमण्डलमा भ्रमण गरोस्, तेस
निर्भयलाइ यस लोकमा तथा परलोकमा कतै भय छैन। जो मनसा
वाचा कर्मणा कसैको हिंसा गर्दैन, उसको हिंसा पनि कसैले
गर्दैन। अहिंसाप्रतिष्ठायां तत्सन्निधौ वैरत्यागः। जो स्थावर जङ्ग
कुनै जीवको हिंसा गर्दैनन्, तिनले दुःखहीन भएर सर्वोत्तम पर
शान्तिको उपभोग गर्छन्। अति क्रूर पापी मान्छेहरू पापमा र
उँछन् र हिंसा गर्छन्। अनि महाप्रलय पर्यन्त कुम्भीपाक नरक
का आगामा डढी रहन्छन्। पिल्सी रहन्छन्, पोली रहन्छन्, जल

चितामा मुर्दा पोलिन्छन्. तर चेतनाले यातना पाई रहन्छन्. जो राजा वा शासक स्वदेशमा (आफ्ना देश भरिमा) प्राणि हिंसाको निषेध गर्दछ. त्यो समस्त देशवासी सहित वैभवशाली भएर चिरकाल सम्म सानन्द सुख भोगेर देहान्तमा समस्त कुलका जनताका साथै हजारौं कोटि कल्प सम्म शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। जो आठै प्रकारका हिंसा देखि दूर रहन्छ. तेसले यस्तो शिवलोक वास पाउँछ। जो स्वार्थ वा परार्थलाइ समस्त इन्द्रियहरुको संयम राख्छ र अकर्तव्यमा कदापि लाग्दैन. तेसलाइ भनिन्छ शान्त। जो आफ्ना सबै इन्द्रियग्रामलाइ सदा प्रशान्त राखेर पूर्णिमाका चन्द्रमाका अमृतमय किरण जस्तो निर्मल र शीतल रहन्छ. त्यो मानव तेसै शान्त चित्तले शिवशान्तिको परम स्थान प्राप्त गर्दछ। यो शिवशान्ति हो. अर्को शव शान्ति हुन्छ। ज्ञानदयामय चेतन शिवशान्तिमा हुन्छ। शवशान्तिमा जडता रहन्छ। तसर्थ शिवशान्ति पल्याउनु पर्छ।

यथालब्धोपपन्नेन प्रीत्या चैव मतेन च ॥४६४॥
उत्पन्नार्थेन यस्तोषः सन्तोषः स प्रकीर्त्तितः ॥
अतीतानागतार्थेषु वर्त्तमाने नु(न)जीवति ॥ ४६५॥
नानुस्मरत्यतीतार्थं सन्तोषोऽयमुदाहृतः ॥
तेन सर्व्वमखैरिष्टं तेनाप्तं चैव सत्पदं ॥ ४६६॥
येन तृष्णापदन्त्यक्त्वा सन्तोषः सम्यगाश्रितः ॥
सन्तोषैश्वर्य्ययुक्तानां यत्सुखं शान्तचेतसां ॥ ४६७॥
देवासुरमनुष्याणां कुतः स्वप्नेऽपि तत्सुखं ॥
स्वानुभूतं स्वदृष्टञ्च यो दृष्टार्थन्न गूहति ॥४६८॥
यथाभूतार्थकथनमित्येतत्सत्यलक्षणं ॥
सत्यं सत्यं पुनः सत्यमेतावत्सत्यलक्षणं ॥४६९॥
परपीडाविनिर्म्मुक्तं यावत् स्याद्वचनं शिवं ॥
अश्वमेधाच्च तत्सत्यमाधिकं तुलितं पुरा ॥४७०॥
अश्वमेधायुतात्सत्यमाधिकं बहुभिर्गुणैः ॥
सत्ये प्रतिष्ठितं ज्ञानं धर्म्मः सत्ये प्रतिष्ठितः ॥४७१॥
सत्ये प्रतिष्ठितं शौचं सर्व्वं सत्ये प्रतिष्ठितं ॥
स्वामिना लक्ष्यमाणानामुत्सृष्टानाञ्च सम्भवे ॥४७२॥
परस्वानामनादानमेतदस्तेयलक्षणं ॥
न लोभेन परस्वेषु यो मनागपिवर्त्तते । ४७३॥
कर्म्मणा मनसा वाचा स तृप्तः शिवतां व्रजेत् ॥
मैथुनस्यासमाचारस्तदाचित्तमजल्पनं ॥ ४७४॥

लक्षणां ब्रह्मचर्य्यस्य समस्तोन्द्रियसंयमः ॥
ब्रह्मचर्य्ये स्थितं शौचं ब्रह्मचर्य्ये स्थितन्तपः ॥४८५॥
ब्रह्मचर्य्ये स्थितं ज्ञानं ब्रह्मचर्य्ये स्थिता क्षमा ॥
ये स्थिता ब्रह्मचर्य्येण ते नित्यं संस्थिताः शिवे ॥४८६॥
एकरात्रोषितस्यापि या गतिर्ब्रह्मचारिणः ॥
गृहिभिः सा न सम्प्राप्तुं शक्या यज्ञशतैरपि ॥४८७
य सम्भवं समुत्सृज्य चेतसास्ते निराकुलं ॥
अहो यतिवरः श्रीमान् स्व स्व सेवा स्त्रियामृतौ ॥४८८
पर्व्ववर्ज्यं व्रजेत्सोऽपि परदारादिवर्ज्जकः ॥
ब्रह्मचारिसमः सोऽपि ज्ञेयः शिवगृहाश्रमी ॥४८९॥

पूर्व जन्म कृत कर्म वश भाग्यले यथालब्ध आफै पाइयेका अ
वस्त्र आदि र यस जन्ममा गरियेका कमाइको फलस्वरूप उब्जे निक्जेका
अर्थले जो सन्तोष हुन्छ, तेसलाइ सन्तोष भनिन्छ। त्यो सन्तोषी हो, जे
आघि बीतेका र पछि आउने । कुराको चिन्ता गर्दैन, केवल वर्तमान मूल्यवा
समयको सदुपयोग गर्छ र यथालब्ध अर्थले निर्वाह गर्छ। यै हो सन्तोष
हो सन्तोषी। सन्तोषामृततृप्तानां किमन्यैर्वस्तुविस्तरैः? सर्पाः पिबन्ति प
न च दुर्बलास्ते: कन्दैः फलैर्मुनिवराः क्षपयान्ति कालम्। शुष्क
स्तृणैर्वनगजा बालिनो भवान्ति, सन्तोष एव पुरुषस्य परं नि
नम्। तेसले सवै यज्ञ गर्‍यो, तेसले सवै पुण्य फल पायेर शिवप
पायो; जस्ले तृष्णाको मृगतृष्णा पद त्यागेर विधिवत् सन्तो
को आश्रय लियो। सन्तोष रूपी सम्पत्तिले सम्पन्न सज्जन हरू
शान्त चित्त भयेका शिवशान्ति प्रिय नरनारी हरूलाइ जुन अलौकि
सुख उपलब्ध हुन्छ; त्यो सुख अरु मनुष्य, असुर अथवा देव
हरूले पनि कता पाउँनु? त्यो सुख तिनले सपनामा पनि पाउँदैन
सत्यको लक्षण त्यो हो, जो आफुले अनुभव गरेको, आफुले देखे
कत्ति नलुकायेर जस्ताको तस्तो यथा भूतार्थको कथन गरिन्छ
कुनै जाने बुझेको वा देखे सुनेको कुरो लुकाइन्न। सत्य, सत्य फेरि
(अर्थात्, मनःसत्य, वचःसत्य, कर्मसत्य त्रिसत्य) यो हो सत्य
लक्षण। कुनै प्रकारले परपीडा न हुने योटा त्यो शिव सत्य वच
अश्वमेधयज्ञ भन्दा अधिक भयेको थियो अघि तुलामा हालेर तौल
यस्मा कुनै शङ्का छैन, दशहजार यज्ञ भन्दा पनि यो शिव स
वचन धेरै गुणा अधिक छ। सत्यमा ज्ञान प्रतिष्ठित छ, सत्य
धर्म प्रतिष्ठित छ, शौच (पवित्रता) सत्यमा प्रतिष्ठित छ, यस

रामा सबै कुरा सत्यमा प्रतिष्ठित छन्। समग्र विश्व सत्यमा प्रतिष्ठित छ। असत्मा कसैको प्रतिष्ठा छैन। वस्तुका स्वामीले देखेका र दिएका वस्तुहरुको सम्भव छँदै. अदृष्ट र अदत्त परस्वको अनादान (नलिनु) अस्तेयको लक्षण हो। अर्थात्. अर्काले न दिएको अर्काको कुनै वस्तु कदापि कथमपि न लिनु अस्तेय (अचोरी हो)। जो अलिकति पनि परद्रव्यमा लोभले झुक्तैन र मन वचन कर्मले सदा तृप्त रहन्छ; त्यो शिवसायुज्य मुक्ति पाउँछ। अष्टधा विषयवासनाको त्याग र समस्त इन्द्रियहरुको संयम ब्रह्मचर्यको लक्षण हो र ब्रह्मचर्यमा शौच छ. ब्रह्मचर्यमा तपस्या छ. ब्रह्मचर्यमा शिवज्ञान छ. ब्रह्मचर्यमा क्षमा पनि प्रतिष्ठित छ। जो ब्रह्मचारी योगीहरु ब्रह्मचर्यमा स्थित छन्. ती नित्य शिवमा स्थित छन्. यसमा सन्देह छैन। ब्रह्मचारीले ब्रह्मचर्यपूर्वक एक रात्रि मात्र पनि शिवको ध्यान गर्छन् भने त्यो शिवगति अब्रह्मचारी गृहस्थले सयकडौं यज्ञ गरेर पनि पाउन सक्तैनन्। यो ब्रह्मचर्य हो आबाल ब्रह्मचारी. नैष्ठिक ब्रह्मचारी. गृहत्यागी. योगीको। अब गृहस्थ ब्रह्मचारीको ब्रह्मचर्य यस्तो हुन्छ:— जो सम्भव उपलब्ध साधनलाई त्यागेर निराकुल चित्तले स्वस्थ रहन्छ र ऋतुकालमा एक वार मात्र सहधर्मिनी सहवास गर्छ. त्यो पनि यातीवर श्रीमान् हो। त्यो पनि पर्वहरुलाई वर्जित गरेर ऋतुसेवा गर्नुपर्छ र परदारादि वर्जित गरेर जो गृहस्थ स्वधर्ममा अटल रहन्छ. त्यो शिवगृहाश्रमी पनि ब्रह्मचारी समानै हुन्छ। अर्थात्— मातृवत् परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत्। आत्मवत् सर्वभूतेषु यो वर्तेत स योगिराट्। स ब्रह्मचारी स गृही स धर्मात्मा स सज्जनः। इदं मतं पाशुपतं शिवधर्मः सनातनः॥

शिवाग्न्यतिथिगुर्व्वर्थं कुर्व्वन्कर्म्माणि सर्व्वतः॥
अहिंसकः स विज्ञेयो रुद्रश्च क्रमते क्षितौ ॥४८०॥
शिवाग्निगुरुकार्येषु य उद्युक्तः सदा नरः॥
तस्मात् सिद्ध्यन्ति कर्म्माणि मनसा चिन्तितानि तु॥४८१॥
एष धर्मद्रुमः श्रीमानष्टशाखः शिवोद्भवः ॥
न शक्तो विस्तरान् वक्तुमुपशाखप्रभेदतः ॥४८२॥

इति शिवधर्मशास्त्रे नन्दिकेश्वरप्रोक्ते शिवाश्रमो नामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

शिव. अग्नि. अतिथि. गुरु (माता. पिता. मान्यजन सहित मन्त्रदाता. विद्यादाता गुरु) र गाई आदिका लागि सबै तिर सबै

कार्यगर्ने शिव भक्त सेवक पनि अहिंसक नै ठहर्छ र त्यो साक्षा
रुद्र नै पृथ्वीमा पाइला पाइलामा तीर्थ पार्दै हिँडी रहेछ भण ठान्नु
पर्छ (जो नर (नर नारी) शिव. अग्नि . गुरुजनका कार्यहरुमा सदा
उद्योग गरी रहन्छ, सर्वदा सर्वथा तत्पर रहन्छ, त्यसका सबै मनो
रथ सिद्ध हुन्छन्, मनले चितायेका सबै काम सफल हुन्छन्, विश्व
कल्याणकारी शिवका मुखारविन्दबाट उम्रेको यो शिवधर्म महा-
शास्त्र पशुपतिमत रूपी श्रीमान् (राम्रो) धर्मवृक्ष अष्टशाख (आ-
ठौटा शाखा भयेको) छ. र संक्षेपमा भनियो। उपशाखा र उपशाख
का भेद प्रभेदले विस्तारपूर्वक भन्न म (नान्दिकेश्वर) सक्तैन।

यो याति सम्म शिवधर्मशास्त्रमा नान्दिकेश्वरले भनेको शि
को शिवाश्रम नाम भयेको एघारौं अध्याय सिद्धियो॥
(नरहरिकृतानुवादे. शिवाश्रमैकादशोऽध्याय।)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे नन्दिकेश्वर प्रोक्ते
शिवभक्त्याद्य शाखोपशाखा द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥
ॐ नमः शिवाय
॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

अथ संक्षेपतो वक्ष्ये शिवभक्तानुकम्पया ॥
आद्यशाखोपशाखार्थं शिवभक्तिसमुद्भवं ॥ ४८३॥
क्वचिदध्वे यदा पश्येच्छिवलिङ्गमपूजितं ॥
तदा तत् पूज्य यो गच्छेत् स रुद्रो नात्र संशयः ॥ ४८४॥
स्नाननैवेद्यवस्त्राद्यन्नाददीत प्रियाण्यपि ॥
त्यक्तान्ताच्छिवमुद्दिश्य तद्दानेनैव तत्फलं ॥ ४८५॥
चतुष्पथन्नदीं शैलं शिवयोगिनमेव च ॥
अवतीर्य्य नमस्कुर्य्याद् दृष्ट्वा लिङ्गं दृढव्रतः ॥ ४८६॥
हस्तियानाश्वयानेभ्यः शिवयोगितपस्विनं ॥
तत्रस्थोऽपि नमस्कृत्य शिवलोके महीयते ॥ ४८७॥
मृगाश्वोष्ट्रपयो मत्स्यमांसलशुनगृञ्जनं ॥
कवकाद्यानि वीर्य्यञ्च कुत्सितञ्च विवर्ज्जयेत् ॥४८८
सर्व्वदानोग्रतपसामश्वमेधायुतस्य च ॥
फलं प्राप्नोत्ययत्नेन मत्स्यमांसविवर्ज्जनात् ॥ ४८९
सर्व्वदोषाश्रयं मद्यमतिदूराद् विवर्ज्जयेत् ॥

क्व मद्यं क्व शिवे भक्तिः क्व शौचं क्व शिवार्चनं॥

वाङ्मयबीज ॐकारका प्रतिपाद्य विश्व ब्रह्माण्डहरुका आद्य प्रवर्त्तक आदिनाथ तथा सबैको सब प्रकार कल्याण गर्ने कल्याणमय शिवलाई नमस्कार छ। नन्दिकेश्वर भन्नु हुन्छ :- अब संक्षेपमा. शिवधर्ममा शिवभक्तिले उम्रेका आद्य (प्रथम) शाखाका उपशाखार्थ शिवका भक्त हरु माथि अनुकम्पा (कृपा) राखेर म (नन्दिकेश्वर) शिवधर्म भन्ने छु :- जो मानव (नर नारी जुनसुकै) कतै जाँदा. बाटामा जब पूजा न गरियेको शिवलिङ्ग देख्दछ. तब तेसको पूजा गरेर मात्र जो जान्छ; त्यो मानव साक्षात् रुद्र (शिव) नै हो. यस्मा शङ्का छैन। अल्प निर्माल्य प्रसाद बाहेक. शिवमा चढायेका नैवेद्य. महास्नान आदिमा चढायेका. घिउ. मह. दुद. दहि. शक्कर. वस्त्र भेटी आदि प्यारा भये पनि न लिनु। ती सबै वस्तु शिवको उद्देश्य लियेर शिवमा दान गरी सकिये तिनका त्यागले नै त्यो पूजाको फल मिल्छ. अन्यथा मिल्दैन। तसर्थ आफुले वा अरुले चढायेका पदार्थमा लोभ न गर्नु। अष्टमूर्ति महेश्वर शिवलाई सर्वव्यापक ठानेर शिवलाई शिवमय विश्वमय देख्नु पर्छ र कतै जाँदा आउँदा दोबाटो. चौबाटो. नदी. दोभान. शैल (पर्वत) तपस्वी. शिवयोगी, शिवलिङ्ग आदि वन्दनीय वस्तु देखे पछि दृढव्रतधारी मानव नमस्कार गरोस्। हात्ती. घोडा, रथ आदि यानमा चढेको भये पनि ओर्लेर वन्दना गरोस्। कथङ्कदाचित् विशेष कारणवश वा हतारमा यानबाट ओर्लन पाइयेन भने यानैबाट पनि नमस्कार गर्ने मानिस उसैका साथमा शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। मृगी. घोडी. ऊट्नीको दुद. माछा. मासु. लसुन. गाजर. च्याउ. कुखुरा आदिका फुल. र तेस्ता निन्दित र फोहोर तामस कुरा न खानु। माछा मासु आदि ती वस्तु त्याग्ने त्यागीले. सबै दान. सबै उग्रतप. सबै सत्कर्मका साथ दश हजार अश्वमेध यज्ञको फल विना यत्नले पाउँछ। एवम् सबै दोष र सबै पापको आधार र आश्रयदाता मद्य (जाँड रक्सी आदि मद लाग्ने सबै द्रव्य) अति टाढै देखि वर्जित गर्नु। काँहाँ मद्य? काँहाँ शिवमा भक्ति? कता शौच? कता शिवको पूजा? कुनै न्याङ् म्याङ् न मिलने कुरा हुन। तसर्थ मानवले सात्त्विक र शिवभक्त हुनु वाञ्छनीय छ।

सर्व्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्व्वयज्ञेषु यत्फलं ॥
तत्फलं लभते सर्व्वं यो मद्यं परिवर्ज्जयेत ॥४९१॥

गर्भादिजन्मसंस्कार श्मशानान्तादि भोजनं ॥
रजस्वलाभिसंस्पृष्टं शिवभक्तो विवर्ज्जयेत् ॥४९२॥
न गोब्राह्मणा भस्माग्नि लिङ्गच्छायां पदैः स्पृशेत् ॥
न लङ्घयेत निर्म्माल्यं नाप्सु तिष्ठेत नग्नकः ॥४९३॥
धारये च्छिवनिर्म्माल्यं भक्त्या लोभान्न भक्षयेत् ॥
भक्षणान्नरकं गच्छेत्तद्विलङ्घ्य त्वधोगतिं ॥४९४॥
न तत्र स्नान पूजाद्यं प्रति गृह्णाति शङ्करः ॥
यत्र नैवेद्य निर्म्माल्यमलङ्घ्य पूजयेच्छिवं ॥४९५॥
भूप्रदेशं यथा कश्चित् स्वदेहमलदूषितं ॥
नाश्रयेत तथा रुद्रो न तं निर्म्माल्यदूषितं ॥४९६॥
असंस्पृश्यो भवेत् सोऽपि यथा स्वाङ्गमलस्पृशी ॥
तस्माच्च न स्पृशेल्लिङ्गं न ते निर्म्माल्यदूषितः ॥४९७॥
यत्र नैवेद्य निर्म्माल्यं सङ्कीर्णङ्कल शादिभिः ॥
स्नानन्तु क्रियते भक्त्या न तं गृह्णाति शङ्करः ॥४९८॥
मूर्त्तयो याःशिवस्याष्टौ तासु निन्दां विवर्ज्जयेत् ॥
गुरोश्च शिवभक्तानां नृपसाधुतपास्विनां ॥४९९॥
अष्टम्यादिषु सर्व्वेषु पक्षयोरुभयोरपि ॥
श्मश्रु कर्म्माक्षु नाभ्यङ्ग प्रस्थानानि विवर्ज्जयेत् ॥५००॥
कुर्य्याद् विशेषतः पूजां नक्तं चात्र समाचरेत् ॥
स्त्रीद्यूतमद्यमांसादि यत्नात् पर्व्वसु वर्ज्जयेत् ॥५०१॥
त्रिकालमेककालं वा नित्यं स्नानं समाचरेत् ॥
शौचञ्च मृज्जलैः कुर्य्याद् गन्धलेपापनुत्तये ॥५०२॥
योऽश्नीयादन्नमस्नातः पापमद्यात् स केवलं ॥
तस्मात् स्नात्वा प्रभुञ्जीत भस्मना सलिलेन वा ॥५०३॥
प्रातः स्नात्वाम्भसा गच्छेद् भस्मना वा शिवम्पदं ॥
पापकञ्चुकमुत्सृज्य कुलसप्तकमुद्धरेत् ॥५०४॥
कुर्य्यात् प्रति चतुर्म्मासं महापूजा प्रवर्द्धनं ॥
भोजनं च प्रदातव्यं शक्त्या दानञ्च कल्पयेत् ॥५०५॥
त्रिसप्तकुलसंयुक्तः समस्तैश्वर्य्य संयुतः ॥
गच्छेच्छिवपुरं रम्यं चातुर्म्मास प्रवर्त्तनात् ॥५०६॥

सवै तीर्थहरुमा जुन पुण्य छ. सवै यज्ञहरुमा जुन फलछ
त्यो सवै फल तेसले पाउँछ. जसले मद्य त्याग गर्छ. मद स्वा
गर्भाधान. जन्मोत्सव. मृत्युसंस्कारका सवै मसान देखि १२

दिन भित्रका सबै दान र भोजनादि तथा रजस्वलाले छोयेको कुनै खाने कुरा पनि शिवभक्तले खानु हुन्न र सर्वथा वर्जित गर्नु। गाइ. ब्रह्मज्ञानी. भस्म. अग्निः. शिवलिङ्ग आदि पूज्यहरुको छाया न कुल्चनु। शिवमा चढायेको जल पुष्पादि कुनै निर्माल्य न नाँघनु। कौपीन सम्म न राखेर निर्वस्त्र भयेर पानीमा न पस्नु न बस्नु। पाप लाग्छ। शिवनिर्माल्य शिरमा धारण गर्नु. माला गलामा लाउनु। भस्म चन्दनादि निधारमा लाउँनु। जल प्रसाद नैवेद्य खानु। तर लोभले एक्लै पेट भर्ने गरी न खानु। तेसरी भक्षण गर्ने नरकमा जाकिन्छ। कुल्चने अधोगतिमा पर्छ। जुन ठाउँमा शिव निर्माल्य लङ्घन हुन्छ. तेस ठाउँको स्नान पूजा आदि शिवले ग्रहण गर्नु हुन्न। जुन ठाउँमा नैवेद्य-निर्माल्य लङ्घन हुँदैन. तेस्ता ठाउँमा शिवपूजा गर्नु पर्छ। नैवेद्य. फूल. माला. जल आदि न कुल्चिने न नाँघिने व्यवस्था राख्नु पर्छ। अज्ञानमा भयेको क्षमा माग्नु पर्छ र प्रायश्चित्त गर्नु पर्छ। जस्तै कुनै मानिस आफ्नै देहका मल-मूत्रले दूषित ठाउँमा बस्तैन. तेस्तै शिव पनि आफ्ना निर्माल्य कुल्चिने ठाउँमा बसेर पूजा लिनु हुन्न। जसरी आफ्ना मल मूत्रको स्पर्श गरेर गन्धलेपले युक्त भयेको मान्छे अस्पृश्य (न छुने) हुन्छ. तेस्तै निर्माल्यलङ्घनादिले दूषित मान्छे शिवलाइ न छुवोस्। जुन ठाउँमा नैवेद्य निर्माल्य आदिले सङ्कीर्ण कलश कमलादि पुष्प छन्। अर्थात् जाँहाँ निर्माल्य छरियेको छ. तेस्ता ठाउँमा राखियेका कलशका जलले भक्ति साथ गरेको स्नान पनि शिवले ग्रहण गर्नु हुन्न। निर्माल्यसम्पर्क रहित चोखा जलले शिव स्नान गर्नु पर्छ। जो शिवका आठ मूर्ति छन्, तिनको निन्दा न गर्नु। आठोटा मूर्ति ई हुन्:- पृथ्वी. जल. तेज. वायु. आकाश. चन्द्र. सूर्य. आत्मा (जीव) एवम् गुरु. शिवयोगी. शिवभक्तहरु. धर्मात्मा नृप. साधु. सन्त तपस्वीहरुको निन्दा पनि न गर्नु। बारै मासका दुवै पक्षका अष्टमी त्रयोदशी आदि शिवतिथिहरुमा मुण्डन. जुँगा दारी खौरने काम र तेल घसने यात्रा प्रस्थान आदि अरु नैमित्तिक विशेष कार्य न गर्नु। अरु दिन भन्दा विशेष गरेर शिवको त्रिकाल पूजा गर्नु. मध्यरात्रिमा पनि पूजा गर्नु र शिवका भजन कीर्तन ताण्डव, नाटक दीपमाला आदिले जागरण गर्नु। स्त्री. जुवा. तामस. राजस आदि काम वर्जित गर्नु. विशेष गरेर यत्नले पर्वहरुमा वर्जित गर्नु। त्रिकाल स्नान गर्नु. कारणवश न सके एक काल नित्य स्नान गर्नु। गन्धलेपका अपनोदनका लागि माटो जल आदिले शौच गर्नु। पछि भस्मस्नान पनि गर्नु। जो स्नान न गरेर खान्छ. त्यो केवल पाप खान्छ। अर्थात् -जो न नुहाइकन खान्छ. त्यो घोर पातकी हुन्छ। तेस कारण जलले वा भस्मले स्नान गरेर

मात्रखानु। प्रातः (ब्राह्ममुहूर्त्तमा) जलले वा शिवभस्मले नित्य स्नान गर्ने शिवभक्त शिवपदमा पुग्छ। पापको काँचुली फालेर सात कुलको उद्धार गरेर सबैका साथमा शिवलोकमा गयेर शिवझैं पूज्य हुन्छ। प्रतिवर्ष चातुर्मासमा शिवको महापूजा, महास्नान र यथाशक्ति रथयात्रा आदिको प्रवर्द्धन (शिवोपनिषद्‌मा भनेझैं) गर्नु। शक्ति अनुसार भोजन भोजन र दक्षिणा भोका नाङ्गा आदि सुपात्रमा दिनु। यसरी चातुर्मास व्रत गर्ने शिवभक्त २१ कुल समेत सबै धन धान्य सम्पदाले सम्पन्न भयेर अन्तमा रमाइला शिवपुरमा गयेर शिवसन्निधिमा दिव्य सुख भोग्छ। तसर्थ शक्तिले भ्याये सम्म शिवको सेवापूजा गर्नुपर्छ।

दैवे पर्व्वोत्सवे श्राद्धे पुण्येषु दिवसेषु च ॥
शिवं सम्पूज्य नैवेद्यै र्भोजयेच्छिवयोगिनः ॥५०७॥
पितरः सर्व्वदेवाश्च शिवमाश्रित्य संस्थिताः॥
प्रीते शिवे तु ते सर्व्वे सुप्रीताः स्युर्न्न संशयः॥५०८॥
ज्ञानवैराग्यसम्पन्नं भस्मनिष्ठं जितेन्द्रियं ॥
भोजयेच्छान्तमनसं श्राद्धेषु शिवयोगिनं ॥५०९॥
यदा स्वरादि तत्त्वानां परिज्ञानं विवेकतः ॥
भवेत् साधर्म्यवैधर्म्यात् नत् स्याज्ज्ञानस्य लक्षणं॥५
नानिष्टं द्वेष्टि सम्प्राप्तन्न चेष्टमभिनन्दति ॥
प्रीतितापविषादानां वैराग्यमतिवर्त्तने ॥५११॥
भस्मनिष्ठस्य दिवसे दर्शनेनापि यत्फलं॥
न तच्छक्यं गृहस्थेन प्राप्तुं क्रतुशतैरपि॥५१२॥
वश्येन्द्रियः प्रसन्नात्मा न च द्वेष्टि न काङ्क्षति॥
शब्दादि विषयान् भोगान् स विज्ञेयो जितेन्द्रियः॥
ज्ञानवैराग्यसम्पन्नः शिवशान्तेन चेतसा ॥
युक्तः षडङ्गयोगेन शिवयोगी प्रकीर्त्तितः ॥५१४॥
शिवधर्म्मोद्भवं ज्ञानं ज्ञानाद्वैराग्यसम्भवः ॥
ज्ञानवैराग्ययुक्तस्य शिवयोगः प्रवर्त्तते ॥५१५॥
शिवयोगाच्च सर्व्वज्ञः परिपूर्णस्तु नित्यशः ॥
स्वात्मन्यवस्थितः शुद्धः शिववत् स शिवो भवेत्॥५१
सर्व्वेषामेव भूतानामुत्तमः पुरुषः स्मृतः ॥
पुरुषेभ्यो द्विजः श्रेष्ठो द्विजेभ्यो ग्रन्थपारगः॥५
ग्रन्थज्ञाद्वेदविदुषस्तेभ्यस्तत्त्वार्थचिन्तकः ॥
नानातत्त्वविदर्थज्ञात् प्रतिबुद्धो विशिष्यते ॥५१८

नानातत्त्वज्ञकोटिभ्यो विशिष्टाः शिवयोगिनः ॥
योगिनां शतकोटिभ्यः परमः शिवयोगिराट् ॥५१९॥
योगज्ञा योगनिष्ठाश्च पितरो योगसम्भवाः ॥
भुक्ते प्रियन्ति ते सर्व्वे विशेषाच्छिवयोगिभिः॥५२०॥
सर्व्वयज्ञतपोदानैः कृतैर्दत्तैश्च यत्फलं ॥
तत्फलं लभते सर्व्वं सम्भोज्य शिवयोगिनं॥ ५२१॥
पञ्चाग्निरुद्रः कालात्मा दक्षिणाहवनिस्तथा॥
ऋग्यजुःसामसंयोगैर्व्वेदयज्ञः प्रकीर्त्तितः ॥ ५२२॥

शिवादि देवताहरुका मेला जात्रा. पर्व उत्सव. श्राद्ध. तथा तेस्ता अरु सबै पुण्य दिवसहरुमा शिवको विशेष पूजा गर्नु र नैवेद लाउनु. अनि त्यो नैवेद्य शिवयोगीहरुलाइ भोजन गराउनु। यसो गर्दा शिव प्रसन्न हुनु हुन्छ र सबै पितर, सबै देवता. शिवमा आश्रित छन्, शिवमा लीन छन्. शिवका शरणमा छन्, तसर्थ शिव प्रसन्न भयेमा सबै प्रसन्न हुन्छन्। यस्मा कुनै संशय छैन। श्राद्धहरुमा ज्ञान वैराग्य सम्पन्न. शिव भस्मनिष्ठ भस्मोद्धूलित विग्रह, जितेन्द्रिय. शान्त मन भयेका शिवयोगीलाइ भोजन गराउनु। जब योगीमा इडा. पिङ्गला. सुषुम्णा आदि द्वारा सत्त्व. रजः तमः आदि तत्त्वको र २५ तत्त्वको विवेकपूर्वक सांख्य योगज्ञान हुन्छ र साधर्म्य एवं वैधर्म्यले यो यस्तो भनेर छुट्याउन सकिन्छ, त्यो हो ज्ञानको लक्षण। जब योगी न अनिष्टप्राप्तिले द्वेष गर्छ न इष्टप्राप्तिले प्रसन्नै हुन्छ; प्रीति. सन्ताप. विषाद जस्ता विकारहरु देखि विरक्त हुन्छ त्यो हो वैराग्यको लक्षण। सर्वाङ्गमा शिव भस्म लाउने शिवयोगीको दिनमा एक चोटी दर्शनमात्र गर्नाले जुन पुण्यफल पाइन्छ, त्यो गृहस्थले सयकडौं यज्ञ गरेर पनि पाउन सक्तैन। जस्का अन्तःकरण पञ्चक साथै पाँचै कर्मेन्द्रिय र पाँचै ज्ञानेन्द्रिय वशमा छन्. जस्मा आत्मा प्रसन्न स्वात्माराम छ. जो शब्दादि पञ्च विषय भोगहरुको न द्वेष गर्छ. न त कामना गर्छ. त्यो योगी हो जितेन्द्रिय। शिवज्ञान र वैराग्यले सम्पन्न. शिवशान्तिले शान्त चित्त युक्त भयेको आसनं प्राणसंरोधः प्रत्याहारश्च धारणा। ध्यानं समाधिरेतानि योगाङ्गानि भवन्ति षट्। भनेर शिवगोरक्षनाथले भनेका षडङ्ग योगले युक्त योगी शिवयोगी भनिन्छ। पशुपतिमत शिवधर्मबाट ज्ञान हुन्छ, शिवज्ञानबाट वैराग्य हुन्छ यसरी ज्ञान र वैराग्यले युक्त योगीमा शिवयोगको विकास हुन्छ। यसरी प्रवृत्त भयेका शिव (कल्याणकारी शिव) का योगबाट योगीः

शिव झैं सर्वज्ञ हुन्छ। आनी नित्य शुद्ध बुद्ध परिपूर्ण स्वात्मामा
नै अवस्थित स्वात्माराम शिवतुल्य यो योगी पनि शिवै हुन्छ।
ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति। शिववित् शिव एव भवति। शिवज्ञा
शिवयोगी पनि शिवै हुन्छ। स्थावर जङ्गम सर्व जीव जन्तु हरु मध्
मानव उत्तम छ। मानव मध्ये द्विज (विप्र, क्षत्रिय, वैश्य) उत्तम छ
द्विज मध्ये वेदादि शिव धर्म महाशास्त्र ग्रन्थ पारङ्गत उत्तम छ।
ग्रन्थज्ञ वेद विद्वान् मध्ये ग्रन्थको तत्वार्थ चिन्ता गर्ने गूढ भावा
तात्पर्य जान्ने उत्तम छ। नाना प्रकारका (अभिधेय, लाक्षणि
व्यङ्ग्य, रसनादि) अर्थ हरुका तत्वज्ञ मध्ये प्रतिबुद्ध (पीत्व
मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् - मध्ये, बुद्ध, विबुध
प्रतिबुद्ध, बुझेको, विशेष बुझेको र राम्ररी बुझेको) उत्तम छ
यस्ता नाना तत्वज्ञका कोटि संख्या मध्ये विशिष्ट शिवयोगी
हरु उत्तम हुन्छन्। यस्ता शिवयोगी हरुका शतकोटि मध्ये पनि
विशिष्ट परम उत्तम शिव योगिराज हुन्छन्। सबैका सबै पितृ
पनि योगज्ञ हुन्छन्, योगनिष्ठ हुन्छन्, योगसम्भव हुन्छन् र
योगप्रिय हुन्। तसर्थ पितृहरुका श्राद्धमा शिवयोगी हरुले भो
न गर्दा तो सबै पितृ हरु विशेष प्रसन्न हुन्छन्। तेसैले सबै पु
तपस्या: दान गर्दा जुन फल हुन्छ, त्यो सबै पुण्य फल योरा शि
योगीलाइ राम्ररी भोजन गराउँदा पाउँछ। जो अग्नि, रुद्र, काल
त्मा, दक्षिणा हवनीय तथा ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेदका सं
गले वेदयज्ञ भनियेको छ।

ब्रह्मचर्य्यं तपो मौनं क्षान्तिराहारलाघवं ॥
इत्येतत्तपसां रूपं सुघोरं पञ्चलक्षणं ॥ ५२३॥
यदिष्टञ्च विशिष्टञ्च न्यायपात्रञ्च यद्भवेत् ॥
तत्तद्गुणवते देयमित्येतद्दानलक्षणं ॥ ५२४॥
निर्वर्त्तनसहस्राढ्यां सर्व्वसस्यप्ररोहिणीं ॥
दद्याद्भूमिं जलोपेतां भूमिदानं तदुच्यते ॥ ५२५॥
एकच्छत्रां महीं कृत्वा द्विजेभ्यः प्रतिपादयेत् ॥
सम्पूर्णां यो नृपः कश्चिद् भूमिदानं तदुच्यते ॥ ५२
सर्व्वदोषविनिर्म्मुक्तां तरुणीं सुपयस्विनीं ॥
यो गामलङ्कृतान्दद्याद् गोदानं तदुदाहृतं ॥ ५२
मध्यमोत्तमवस्त्राणि यो दद्यान्नूतनानि च ॥
एतत्समानतो ज्ञेयं वस्त्रदानस्य लक्षणं ॥ ५२
ब्रह्मचर्य्यसमाधिभ्यः क्षान्तिशीलपरायणः ॥

अहोरात्रं न भुञ्जीत चोपवासस्य लक्षणं ॥५२९॥
चत्वारिंशसमायुक्तं पिण्डानां हि शत द्वयं ॥
नियमाद्यद्यथाकाममिति चान्द्रायणं स्मृतं ॥५३०॥
ऋषिभिः सर्व्वशास्त्रज्ञैस्तपोनिष्ठैर्ज्जितेन्द्रियैः ॥
देवैश्च सेवितं तीर्थं क्षितौ तीर्थन्तदुच्यते ॥५३१॥
रुद्रावतारस्थानानि पुण्यक्षेत्राणि निर्द्दिशेत् ॥
मृतानान्तेषु रुद्रत्वं शिवक्षेत्रेषु देहिनां ॥५३२॥
आरामावसथं कूपमुद्यानं देवतागृहं ॥
तीर्थेष्वेतानि यः कुर्य्यात्सोऽक्षयंलभते फलं।५३३।
क्षमाऽस्पृहा दया सत्यं दानं शीलन्तपः श्रुतं ॥
एतदन्ताङ्गमुद्दिष्टं परं पात्रस्य लक्षणं ॥५३४॥
यज्ञोपवासदानानि तपस्तीर्थफलानि च ॥
सम्पूज्य विभवैर्भक्त्या लभते शिवयोगिनं ॥५३५॥
शिवे भक्तिः क्षमा सत्यमशेषेन्द्रियसंयमः ॥
शिवभक्तेषु मैत्री च शिवधर्म्मस्य लक्षणं ॥५३६॥
शिवयोगी शिवज्ञानी शिवधर्म्मरतश्च यः ॥
इत्येतत् त्रिविधं ज्ञेयं शिवपात्रस्य लक्षणं ॥५३७॥
शिवमुद्दिश्य दातव्यमनपेक्ष्य गृणाश्रयं (गुणाश्रयं)॥
वित्तमीश्वरभक्तेन शिवदानस्य लक्षणं ॥५३८॥

ब्रह्मचर्य. तपस्या. मौन. क्षमा. आहारलाघव (युक्ताहार-विहार) यति यो पञ्चलक्षणको सुघोर तपको रूप हो। तपस्याका पञ्चलक्षण इनै हुन्। जो इष्ट (अभीष्ट) र विशिष्ट छ, तथा न्यायोचित पात्र छ. तेस्ता गुणी सुपात्रमा आफ्नु अभीष्ट वस्तु दिनु, यो दानको लक्षण हो। सद्दानको स्वरूप छ। अब भूमिदानको लक्षण – एक गेडो बिउ छरेका ठाउँमा हजार गेडा फलाएर फर्काउने उर्वरा. सवै प्रकारका हिउँदे वर्षे अन्न खेती पाती. फलफुल. कन्दमूल, वृक्षफलादि हुने. बारै मास पानी कुलो लाग्ने. अनिकाल सुकरवा कैल्यैन लाग्ने भूमि दिनु यो हो भूमिदान। जुन सुकै राजाले पनि दिग्विजय गरेर सम्पूर्ण पृथिवीलाइ एकछत्र (यौटै-छत्रपति चक्रवर्ती) भयेकी पारेर द्विजलाइ दान दियेमा सव भन्दा ठूलो भूमिदान हुन्छ। सवैदोषले मुक्त. तरुनी. प्रशस्त दुद दिने. सव प्रकारका अलङ्कारले अलङ्कृत राम्री गाइको दान जो भक्त शिवलाइ वा गुरुलाइ अथवा सुपात्र शिवभक्तलाइ दिन्छ.

त्यो हो गोदान। जो मध्यम, मध्यमोत्तम तथा उत्तम वस्त्र वा यस्तै समानका अरु वस्तुको दान दिन्छ, त्यो हो वस्त्रदानको लक्षण। क्षमा शील, स्वभावमा परायण भएर ब्रह्मचर्य पूर्वक ध्यान समाधिले उपवास बसेर अहोरात्र बिताइन्छ, यो हो उपवासको लक्षण। २४० दुइसय चालीस गास भोजनलाई शुक्ल र कृष्ण पक्षमा चन्द्रकला-वृद्धि क्षय-क्रमैले विभक्त गरेर यम-नियमले यथेष्ट जो सेवन गरिन्छ, यो हो चन्द्रमाको चान्द्रायण व्रत। ऋषि, मुनि, सिद्ध, साधु, सन्त, सज्जन र विद्वज्जनले र सर्वशास्त्रज्ञ तपोनिष्ठ तपस्वी एवं जितेन्द्रियहरुले तथा देवताहरुले निवास गरेको स्थान नदी, नद, दह, कुण्ड मन्दिर गुफादि भूमण्डलमा तीर्थ कहिन्छन्, यो हो तीर्थको लक्षण। शिवका ११ एघार रुद्रका अवतार तथा १०८ शिव अवतारका पवित्र क्षेत्रहरु पृथिवीमा पुण्यक्षेत्र र शिवक्षेत्र भनिन्छन्, र, ती शिवक्षेत्रहरुमा मर्ने समस्त प्राणिहरु रुद्रत्व (शिवसायुज्य मुक्ति) हुन्छ; जस्तै पशुपत क्षेत्र आर्याघाट, देवीघाट, देवघाट, कोशीघाट, कर्णालीघाट आदिमा तथा कैलास मानसरोवरमा हुन्छ। उक्त शिवक्षेत्र तथा अरु शिव तीर्थहरुमा, फुलबारी, गोशाला, यज्ञशाला, पाठशाला, धर्मशाला, पा पौवा, प्याउ, घाट, बिसौना, विश्राम स्थान, कुवा, मन्दिर आदि जस बनाउँछ, त्यो हो शिवभक्त अक्षयफल पाउँछ र शिवलोकमा वा गर्छ। क्षमा, अनिच्छा, दया, सत्य, दान, शील, तप, वेद शिवज्ञान आ धर्मशास्त्र, इत्यादि भएका सज्जन सत्पात्र, परमपात्र वा सुपात्र भ न्छन्। यो हो पात्रको लक्षण। यज्ञ, उपवास, दान, तपस्या, तीर्थया आदिको पुण्यफल, यथा विभव भक्तिसाथ शिवयोगीको राम्र सेवा सत्कार पूजा गरेर पाइन्छ। शिवमा भक्ति, क्षमा, सत्य, अ इन्द्रियहरुको संयम र शिवभक्तहरुमा मित्रता शिवधर्मको लक्ष हो। यस्तै शिवमा भक्ति बढाउने अरु कार्यहरु पनि शिवधर्मका लक्ष हुन्। शिवयोगी, शिवज्ञानी, र शिवधर्ममा सदा सब प्रकार तत्पर जो रहन्छ, ई तीन प्रकारका शिवपात्र हुन्। यो शिवपात्रको लक्ष हो। शिवको उद्देश्य राखेर, शिवको नाम लिएर, प्रत्युपकार आदि आशा नराखेर ईश्वर भक्तले ईश्वर (शिव) का भक्तलाई जो पवि दान गरिन्छ, यो हो शिवदान। शिवदानको लक्षण यस्तो छ। जे गरे पनि सर्वत्र भावशुद्धि हुनु पर्छ।

शिवभक्तं द्विजश्रेष्ठं यः श्राद्धादिषु भोजयेत् ॥
कुलसप्तकमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥५३५॥
बहुनात्र किमुक्तेन शिवभक्तान्तु भोजयेत् ॥

शिवभक्तो यदा भुङ्क्ते साक्षाद् भुङ्क्ते तदा शिवः ।५४०।
द्विजानां वेदाविदुषां कोटिं सम्भोज्य यत्फलं ॥
मुनये वीतरागाय भिक्षादानेन तत्फलं ॥५४१॥
तस्माच्छ्राद्धे विशेषेण पुण्येषु दिवसेषु च ॥
शिवमुद्दिश्य विप्रेन्द्र शिवभक्तन्तु भोजयेत् ॥५४२॥
असंयतः संयतो वा सर्व्वावस्थाङ्गतोऽपि वा ॥
यो वा सो वा (स वा) शिवे भक्त शिववत्पात्रमुत्तमं ॥५४३॥
सम्पर्कादर्थलाभाद्वा पापी रुद्रं प्रपूजयेत् ॥
गृहे श्राद्धस्य यत्पुण्यमरण्ये तच्छवाधिकं ॥५४४॥
शिवाश्रमेषु विज्ञेयं तत्पुण्यमयुताधिकं ॥
निवेदयीत यः सोम्यमासनं मृदु वेत्रजं ॥५४५॥
नागदन्तमयं वापि सिंहासनपतिर्भवेत् ॥
कौपीनच्छादनं वासो निवेद्य शिवयोगिने ॥५४६॥
युगकोटिसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
और्णं प्रावरणं दत्वा विकीर्णं शिवयोगिने ॥५४७॥
लोम्नि लोम्नि सुवर्णस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ॥
मृगद्वीप्यादिकं चर्म्म तिलपिष्टविमर्द्दितं ॥५४८॥
मृदु रक्तकषायेण निवेद्य शिवयोगिने ॥
यावत्तद्रोमसंख्यानं मृगद्वीप्यादिचर्म्मणि ॥५४९॥
तावद्वर्षसहस्राणि रुद्रलोके महीयते ॥
जलस्थलस्थपत्राणि यो दद्याच्छिवयोगिने ॥५५०॥
त्राणार्थं सर्व्वजन्तूनां सोऽब्दलक्षं वसेद्दिवि ॥
त्रिवेष्टाम्भः समायुक्तं यः प्रदद्यात्कमण्डलुं ॥५५१॥
महासरांसि यत्कृत्वा पुण्यं तत्सकलं लभेत् ॥
मृदमानीय सश्लक्ष्णां प्राणिदोषविवर्ज्जितां ॥५५२॥
निवेद्य शिवयोगिभ्यः क्षितिदानफलं लभेत् ॥
मृद्भस्माधारपात्राणि वंशालाबुकृतानि च ॥५५३॥
निवेद्य शिवयोगिभ्यः सर्व्वतीर्थफलं लभेत् ॥

जसले श्राद्ध आदि पुण्य तिथि पर्व उत्सवहरुमा द्विज श्रेष्ठलाइ भोजन गराउँछ, त्यो सात कुलको उद्धार गरेर शिवलोकमा पूज्य हुन्छ। धेरै आहाँ किन भनौं? जो जस्तो जुन जातको भने पनि मानव मात्र शिवको भक्त छ भने तेस्तालाइ त ती पर्व तिथि शिव तीर्थहरुमा श्रद्धा भक्ति साथ

भोजन गराउनु पर्छ। जब शिवभक्त भोजन गर्छ त साक्षात्
शिवले भोजन गर्नु हुन्छ। तसर्थ जो हृदयै देखि शिवको भक्ति
छ, त्यो मानव मात्र सुपात्र छ, तेस्ता पात्रमा शिवदान दिनु
उत्तम छ। वेदका विद्वान् द्विजहरु एक करोडलाइ भोजन गरा-
उँदा जुन फल हुन्छ, त्यो पुण्य फल, वीतराग वैराग्य शाली
सिद्ध मुनि एक जनालाइ मात्र भिक्षा दिँदा पाइन्छ। तस्मात्
श्राद्धहरुमा। विशेष गरेर पुण्य दिवसहरुमा शिवको उद्देश्य
लियेर तेस्ता सुपात्र शिवभक्तलाइ त अवश्य भोजन गराउनु
संयमी होस् वा असंयमी होस्, जुन सुकै अवस्थामा पुगेको
होस्, जुन सुकै जातको होस्, मानव मात्र होस्, तर शिवभ
छ भने, शिवतुल्य उत्तम पात्र छ। सँगी साथीहरुका सम्पर्कले
वा अर्थलोभले, नै होस्, पापी नै किन न होस्, रुद्र (शिव) को
पूजा गर्छ भने, त्यो पनि शिवदानको पात्र हुन्छ। घरमा श्राद्ध
गरेका पुण्य भन्दा वनमा श्राद्ध गरेको सयगुणा आधिक पुण्य
हुन्छ। त्यै श्राद्ध शिवालय शिवाश्रमहरुमा गर्‍यो भने दशहजा
गुणा आधिक फल हुन्छ। जो शिव भक्त शिवलाइ शिवाश्र
मा सौम्य कमलो बेतको आसन निवेदित (समर्पित) गर्छ, अथ
हात्ती दाँतले बनेको आसन चढाउँछ, त्यो सिंहासन पति हुन्छ। अ
जन्ममा कि राजा हुन्छ, कि त राजा समान सम्मानित उच्च
सिंहासनको अधिपति हुन्छ। कौपीन (लगोटी) वा अरु शरीरा
च्छादन वस्त्र जो शिव भक्त शिवयोगीलाइ समर्पित गर्छ, त्यो
हजारौं कोटि युग सम्म शिवलोकमा पूजित हुन्छ। ऊन
वर्को वा काम्लो आदि राम्रो ऊनी कपडा शिवयोगीलाइ दि
शिवभक्तले, तेस वस्त्रका रौँ रौँमा १/१ एक एक सुनको मु
दान गरेको पुण्य पाउँछ। मृगचर्म वा चितुवा वाघ आदिको छा
तिलका पिनाले मलेको, रातो कषाय आदि औषधीले शोध
शुद्ध कमलो पारी जो शिव भक्त शिवयोगीलाइ दिन्छ, त्यो भ
तेस चर्ममा जति रौँ छन् तेत्ति हजार वर्ष सम्म शिवलोकम
दिव्य सुख भोगेर पूज्य रहन्छ। जलमा कमल आदिका पात
स्थलमा उम्रने, साल, चिउरी, मालु, कुडेती प्रभृतिका पात
पातले बनेका दुना टपरी, छत्री, टोपी आदि सबै जन्तुका त्राण
र्थ जो शिव भक्त शिवयोगीलाइ दिन्छ, त्यो लाख वर्ष सम्म शि
लोकमा वास गर्छ। न खोल्किने बलियो हत्तासी भयेको कमण्ड
जो शिवभक्त शिवयोगीलाइ दिन्छ, त्यो महान् महान् पार

सरोवर बनायेको सकल पुण्य फल पाउँछ। जस्ले कीट, पटङ्ग, धमिरा, कमिला आदि प्राणीहरुका सवै दोष देखि रहित चोखो चिल्लो माटो ल्यायेर शौचार्थ शिवयोगीहरुलाइ दिन्छ, त्यो शिवभक्त भूमिदानको पुण्य फल पाउँछ। जो शिवभक्त, बाँस, लौका, तुम्बा, नरिवल, समुद्रनारिवल आदिले बनेका गाबु आदि शिव भस्म, रुद्र माटो आदि राख्ने पात्र शिवयोगीहरुलाइ दिन्छ, त्यो भक्त भूमण्डलका समस्त तीर्थयात्रा गरेको पुण्य फल पाउँछ।

दन्तधावनमुद्दिष्टं निवेद्य शिवयोगिने ॥५५४॥
दिव्यस्त्रीभोगसंयुक्तं दिवि रम्यं पुरं लभेत् ॥
योगपट्टोपवीतानि निवेद्य शिवयोगिने ॥५५५॥
वस्त्रयुग्मसहस्रस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ॥
मृण्मयालाबुकाद्याद्यं सम्भृतं भैक्षभाजनं ॥५५६॥
निवेद्य शिवयोगिभ्यः सदासत्रफलं लभेत् ॥
शिवभक्ताय यो दद्यादुपानत्काष्ठपादुके ॥ ५५७॥
स मेध्याश्वसहस्रस्य दत्तस्य फलमाप्नुयात् ॥
काल्माषदण्डं यो दद्यादन्नं वा शिवयोगिने ॥ ५५८॥
बलावष्टम्भयुक्ताभ्यां स स्याद्दण्डप्रणायकः ॥
तालवंशातपत्रं वा यो दद्याच्छिवयोगिने ॥ ५५९॥
एकच्छत्रां स भुञ्जीत पृथिवीञ्च नराधिपः ॥
पात्रान्तराविशेषाणि विशेषाच्छिवयोगिने ॥५६०॥
भवेत् क्षितिपतिः श्रीमान् कुलाधारो गुणान्वितः ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय यो दद्यात्पुस्तकम्महत् ॥५६१॥
युगकोटिशतं दिव्यं रुद्रलोके महीयते ॥
भवेदिहागतः श्रीमान् सद्यो वेदस्य पारगः ॥ ५६२॥
सर्व्वज्ञानार्थवक्ता च बृहस्पतिसमो धिया ॥
शिवयोगी शिवज्ञानी शिवधर्म्मरतश्च यः ॥ ५६३॥
शिवसम्प्राप्तितुल्यत्वात सर्व्वतुल्यगुणाः स्मृताः ॥
स कुर्य्यात्कार्येह्यापि वपनं शिवयोगिना ॥ ५६४॥
वर्षलक्षं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥
रुद्रो रुद्राक्षदानेन भवतीति किमद्भुतं ॥ ५६५॥
तन्माली यः सदा हस्ते रुद्रश्चक्रमते क्षितौ ॥
रुद्राक्षाणि सदा रुद्रो ये च रुद्राक्षधारकाः ॥ ५६६॥
रुद्राक्षधारणात्तस्मादिह रुद्रः परत्र च ॥

धत्ते रुद्राक्षमालां यः शोभायुक्तां सदाकरे ॥५६७॥
शताद्धार्द्धं प्रमाणेन, स रुद्रो नात्र संशयः ॥
पशवोऽपि हि रुद्राक्षैः संयुक्ता यान्ति रुद्रतां ॥ ५६८॥
किं पुनश्चालयन्तिस्म. नरो रुद्राक्षमालिकां ॥
य एवं चालयेन्मालां तज्जप्यान्च न संशयः॥ ५६९॥

उद्धिष्ट (अपामार्ग. वटजटा, वज्रदन्ती, सञ्जीवन. बबूर आदि दाँतमा छितगर्ने र कर्तव्यतया निर्दिष्ट शास्त्रविहित अरु सबै वनस्पतिका) दन्तधावन जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाई दिन्छ; त्यो दाता दिव्याङ्गनासहवाससहित स्वर्गमा राम्रो फल पाउँछ। जो शिवभक्त शिवयोगीहरुलाइ योगपट्ट (जोगपट् योगसाधना गर्ने बेला मृदुलं धवलं प्रोक्तं वेष्टनाम्बरलक्षणम्. इत्यादि भनियेका खेचरीमुद्रासाधन. स्थिर सुखमासनम्. इत्यादि भनियेका आसनादि साधनामा लाग्ने पट्टबन्ध. तथा नेतिधौती प्रभृति र अरु यस्ता योगाभ्यासोपयोगी कपडा, उपवीत आदि आवश्यक वस्त्र वस्तु प्रदान गर्छ, त्यो भक्त वस्त्रयुग्म (अधोवस्त्र र ऊर्ध्ववस्त्र) हजार दान गरेको फल पाउँछ। माटाको. बाँसको. नरिवलको तुम्बा आदि योगि योग्य पात्रमा सात्त्विक भिक्षान्न भरेर जो शिवभक्त शिवयोगिलाइदि त्यो सदासत्र (सर्वदा अन्न क्षेत्र खोलेको) पुण्य फल पाउँछ। शिवभक्त वा शिवयोगिलाइ परादि पवित्र पादुका वा काष्ठपादुका जो शिवभक्त दान गर्छु. त्यो अश्वमेध यज्ञयोग्य मेध्याश्व हजार दान गरेको फल पाउँछ। जो शिवभक्त शिवयोगिलाइ कल्माषदण्ड (खप्तडी निगालाको वा तेस्तै खिरविरे बाँस, रैंस, ढुँगारु आदिको बलिष्ठ लट्ठी) र सत्त्वबलारोग्यपद सात्वि अन्न दिन्छ, त्यो भक्त अर्काजन्ममा उस्तै बल (सेना) र अवष्टम्भ (ओजस्वी खाद्यान्नादि) युक्त दण्डनायक (बलाध्यक्ष, सेनापति, प्रधानसेनानी) हुन्छ। ताडपत्रको वा बाँस निगाला आदिको छत्री, टोपी, घुम स्याँखु आदि घाम पानी छेक्ने साधन शिवयोगिलाइ दिने दात अर्काजन्ममा एकातपत्रा पृथ्वीको राजा हुन्छ। एवम् अरु आवश्यक पात्रहरु शिवयोगीहरुलाइ विशेष गरेर दिने भक्त जन्मान्तरमा कुलको आधार गुणवान् श्रीमान् क्षितिपति (राजा) हुन्छ। शि ज्ञानयुक्त योगी वा अरु विद्वान्लाइ शिवज्ञानको महापुस्तक (शिवधर्मशास्त्र) जो दिन्छ, त्यो दिव्य सय कोटि युग सम्म शि लोकमा पूज्य भैरहन्छ र अन्तमा यहाँ आयेर सद्योवेद पार ग (तत्काल वेदको धुरन्धर विद्वान) हुन्छ एवं सबै ज्ञानका अ तत्त्वको वक्ता बुद्धिले बृहस्पति समान विद्वान् हुन्छ। शिवयो शिवज्ञानी, र शिवधर्ममा नित्य निरन्तर तत्पर, ई तीनजना शि

सम्प्राप्तितुल्य (शिवपदमा पुगेका) हुनाले शिवतुल्य गुणका शिवसमानै सम्झिन्छन्। जो भक्त शिवयोगीहरूको वपन (मुण्डन) नखलनन आदि सेवा गरोस् वा गरावोस्। त्यो शिवभक्त एकलाख वर्षसम्म शिवलोकमा पूज्य भयेर दिव्य सुख भोग्छ। जो शिवभक्त शिवयोगीलाइ रुद्राक्ष दान गर्छ, त्यो अन्तमा रुद्रै हुन्छ। यसमा के अद्भुत छ र? जो केवल रुद्राक्षको माला हातमा राखेर शिवस्मरण गर्छ (सुमेर्नी गर्छ) त्यो पनि पाइला-पाइलामा पवित्र तीर्थ पार्दै पृथ्वीमा रुद्रसमान यात्रा गर्छ (रुद्राक्षको महात्म्य ठूलो छ। रुद्रका आक्षि (आँखा) का आनन्दाश्रुबिन्दुबाट प्रकट भयेका रुद्राक्षवृक्ष र रुद्राक्षफल सदा साक्षात् रुद्र छन् र जो रुद्राक्ष धारण गर्छन्, ती सबै रुद्रै (शिवै) छन्; तसर्थ रुद्राक्ष धारण गर्नुपर्छ। रुद्राक्ष धारणाले इहलोक तथा परलोकमा रुद्रै हुन्छन्। जो सदा हातमा २५ वा २७ दानाको शोभायुक्त रुद्राक्षमाला राख्छ र शिवको (ॐ शिव! ॐ नमः शिवाय! ॐ नमो महामृत्युञ्जयाय) इत्यादि मन्त्र जप गरी रहन्छ; त्यो रुद्रजापी रुद्रै हो। यसमा शङ्का छैन। मनुष्य त के? पशुपक्षी पनि रुद्राक्षले युक्त छन भने, रुद्रै हुन्छन् भने, जो नर (नरनारी) बुद्धिपूर्वक शिवको नाम लियेर रुद्राक्षमाला चलाई रहन्छन (जपी रहन्छन्) तिनको पुण्यफल के भन्नु र? जो यो रहस्य बुझेर सदा रुद्राक्षमाला चलाइ रहन्छ र अन्तर्मुख भयेर शिवको जप गरी रहन्छ, त्यो रुद्र (शिव) हुन्छ हुन्छ!

जपश्च रुद्रमन्त्राणां कोटिकोटिगुणोत्तरं ॥
मूर्ध्नि हस्तोपवीतेन कृत्वा रुद्राक्षमालिकां ॥५७०॥
यश्च भुञ्जीत भस्माङ्गी रुद्रैर्मुक्तन्न संशयः ॥
रुद्राक्षधारणात्तस्मान्नित्यमेव प्रशस्यते ॥५७१॥
परात्मानुग्रहार्थं हि ब्राह्मणस्य विशेषतः ॥
यतिमात्रोपकरणं दत्वाल्पमपि भक्तितः ॥५७२॥
वर्षलक्षं महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥
कुर्य्यादावसथं सौम्यं सुगुप्तं शिवयोगिनां ॥५७३॥
शिवालयकृते यावत्तावत्पुण्यं समं भवेत् ॥
यथा शिवस्तथा योगी यथा योगी तथा शिवः ॥५७४॥
तेन योगीन्द्रपात्रेषु दानमप्यल्पमक्षयं ॥
यद्यदस्योपयुज्येत तद्देयन्तत्प्रयत्नतः ॥५७५॥
उपयोगप्रदानाभ्यां श्रेयस्तेनोभयोरपि ॥

व्याख्याने शिवधर्म्मस्य कृत्वा मण्डलकंमहत् ॥५७६॥
शोभितं पुष्पपत्राद्यैः शिवधर्म्मासनं महत् ॥
पुरस्तस्य गुरोः स्थाप्य पूजयेद्भयन्ततः ॥ ५७७॥
शिवधर्म्मप्रवक्तारमाचार्य्यं पूजयेत् सदा ॥
शिववच्छिव धर्म्मश्च तुल्यमेतद्द्वयन्ततः ॥ ५७८॥
य एवन्न्यायतो भक्तः शिवधर्म्मं शृणोति च ॥
आयुर्विद्यां यशः सौख्यं लब्धवान्ते स शिवं व्रजेत् ॥५७९॥
इत्येष वः समाख्यातः शिवधर्म्मः सनातनः ॥
सर्व्वेषां शिवभक्तानामयं वाच्यो विजानता ॥५८०॥
शिवाश्रमेषु यो भक्तः शिवधर्म्मं प्रकीर्त्तयेत् ॥
शृणुयाद्वापि लभते तत्रोक्तमखिलं फलं ॥ ५८१॥
श्रुत्वैवमखिलं धर्म्ममाख्यात ब्रह्मसूनुना ॥
चन्द्रात्रेयसगोत्राय शिवभक्ताय सारवत् ॥ ५८२॥
सारात्सारं समुद्धृत्य चन्द्रात्रेयेण धीमता ॥
उक्तञ्च द्वादशाध्यायं धर्म्मशास्त्रं शिवात्मकं ॥ ५८३॥
यावदस्योपदेशेन शिवधर्म्मं समाचरेत् ॥
तावत्तस्यापि तत्पुण्यमुपदेशान्न संशय ॥ ५८४॥
उपदेशं विना यस्माद्धर्म्मो ज्ञातुं न शक्यते ॥

पुर्वोक्त क्रमले रुद्रमन्त्रहरुको जप गर्दा कोटि कोटिगुणा पुण्यफल दायक छ र जो रुद्रभक्त रुद्राक्षमाला. शिरमा. हात वा उपनीत(जनै)मा राखेर भोजन गर्छ. त्यसले र सर्वाङ्ग शिवभस्म युक्त भस्माङ्गी शिवयोगीले भोजन गरेको त साक्षात् रुद्रले (शिवले नै भोजन गरेको सम्झनु पर्छ। शिवभस्म रुद्राक्षधारीले गरेको भो न रुद्रले नै गरेको हो. यस्मा संशय छैन। तेसैले रुद्राक्ष धारण गर्ने मानिसको सदा सबैले प्रशंसा गर्छन् र रुद्ररूप ठानेर मनै मनल नमस्कार गर्छन्। रुद्राक्षधारी जता जान्छ. तेस्का पाइला-पाइल मा रुद्रतीर्थ हुन्छन्। तसर्थ आफ्नु र अरु दर्शक सबैको कल्या गर्ने अनुग्रह बुद्धिले मानव मात्रले शिवाचारमा रहेर रुद्राक्षधार गर्नु पर्छ। विशेषतः ब्राह्मणादि द्विज (गायत्री दीक्षाद्वारा वा शिव मन्त्रदीक्षाद्वारा दुइ चोटी जन्म हुन्छ ती ब्राह्मण. क्षत्रिय वैश्यादि ले सदा रुद्राक्ष धारण गर्नु पर्छ। यतिमात्र (योगीहरुलाइ योगमा मा आवश्यक) उपकरणाहरु मध्ये अल्पमात्र पनि भक्तिभाव दान गर्ने शिवभक्त. एकलाख वर्ष सम्म दिव्य सुख भोगेर शिव

लोकमा पूज्य हुन्छ। जो शिवभक्त श्रीमान् योगाभ्यास योग्य शिवयोगीहरुका लागि स्वच्छ शान्त एकान्तमा पर्खाल आदिले सुरक्षित तथा सबै आवश्यक उपकरण (साधन) हरुले सम्पन्न सौम्य (हेर्दै शान्ति दिने) आवसथ (योगाश्रम) निर्माण गरेर दिन्छ; त्यो भक्त शिवालय बनाये तुल्य पुण्य फल पाउँछ। जस्तै शिव उस्तै योगी; जस्तै योगी उस्तै शिव; तसर्थ योगीन्द्र शिव पात्रमा अल्पमात्र दान पनि अक्षय (जति खाये व्यय गरे पनि न सकिने अटूट) पुण्य पाइन्छ र शिवलोकको रमाइलो वास पाइन्छ। शिवयोगीहरु वा अरु पात्रमा जस्लाई जुन वस्तुको जस्तो खाँचो छ, उस्तै उइ वस्तु दान गर्नाले र सदुपयोग गर्नाले दुवैको समान श्रेय हुन्छ र दुवैले शिव पाउँछन्। तसर्थ प्रयत्न पूर्वक उपयोगी वस्तुको दान र आदान गर्नु पर्छ। यस पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्रको व्याख्यान (कथा) गर्ने स्थानमा, सबै श्रोता अटाउने गरी विशाल र सौम्य शोभा सम्पन्न मण्डप बनायेर पत्र पुष्प, माला अलङ्कार देवचित्र, ध्वजा पताका तोरण आदिले युक्त पारेर यथास्थान व्याख्यानमञ्च राखेर महान् शिवधर्मासन राख्नु। तेसैका अगाडी धर्मवक्ता शिवयोगी गुरुको आसन राख्नु। आनि दुवैको पूजा गर्नु। शिवधर्मप्रवक्ता शिवयोगाचार्यको सदा पूजा आदर सत्कार गर्नु। आनि शिवको पूजा गरे झैँ शिवधर्मशास्त्रको (पुस्तकको) पनि सदा पूजा गर्नु। किनाकि शिवको मूर्ति (प्रतिमा तथा शिवलिङ्ग) र शिवधर्मको पुस्तक तुल्य पूज्य छन्। जो शिव भक्त यसरी न्यायोचित विधिले प्रबन्ध मिलायेर भक्तिभावले शिवधर्म कथा श्रवण गर्छ, तेसको आयु, विद्या, यश, बल, सुख-समृद्धि, वढ्दै जान्छ र देहान्तमा शिव पाउँछ-(शिवलोक मा शिवका साथै सारूप्य सामीप्य तथा सालोक्य मुक्ति पाउँछ)।

नन्दिकेश्वर सनत्कुमार आदि सबै श्रोताहरुलाई कैलासमा भन्दै हुनु हुन्छ:—यति सम्म यो सनातन सदातन शिवधर्म मैले तपाइहरुलाई भनेँ। तपाइहरु पनि जानेर सबै शिवभक्त सुपात्र श्रोताहरुमा भन्नु होला। यसै गरी सबै शिवाश्रम (शिवका मन्दिर, आश्रम, मठ, मण्डप, तीर्थ, क्षेत्र आदि) मा जो शिवभक्त शिवधर्मको कथा प्रवचन कीर्तन गर्छ, गराउँछ, सुन्छ, सुनाउँछ वा कुनै प्रकारको सहयोग गर्छ, तेसले यसमा भनेका अविकल सकल पुण्य फल पाउँछ। यसरी नन्दिकेश्वरले ब्रह्माजीका मानसपुत्र सनत्कुमारलाई सम्बोधन गरेर सबैलाई सुनाउनु भयो। सनत्कुमारले शिवभक्त चन्द्रात्रेयलाई भन्नु भयो। तेसको सार स्वरूप यो शिव-

धर्म शिवभक्त चन्द्रात्रेयका गोतियारलाइ चन्द्रात्रेयले भने। बुद्धि
मान् चन्द्रात्रेयले सारको पनि महासार १२ वार अध्यायमा यो शि
को महान् धर्मशास्त्र भनेका छन्। यसै गरी अगाडी जो यसको कथ
भन्ला र सुन्ला, प्रचार गर्ला, ती सबैलाइ यो धर्म लाग्ला। तसर्थ सबै
ले यसको उपदेश गर्नु, सुन्नु, शिवाचारमा रहनु। जो पुण्य नन्दिकेश्
र, सनत्कुमार, चन्द्रात्रेयादिको छ, त्यै पुण्य अगाडी शिवको कथ
भन्ने सुन्ने. प्रचार गर्ने तथा कुनै प्रकारले, यस्मा सहयोग गर्ने सबै
ले पाउँने छन्। धर्मोपदेशको सुविधाजनक प्रवन्ध न भै उपदे
हुँदैन। उपदेश विना धर्मको ज्ञान हुँदैन। शिवधर्म ज्ञान विना शिव
चार हुँदैन। शिवाचार विना शिवगति पनि हुँदैन। तसर्थ सबैके
पुण्य फल तुल्य जानेर शिवधर्म महाशास्त्रको व्यापक उपदेश
गर्ने काममा सबैले सहयोग गर्नु पर्छ।

न चाकर्तुमविज्ञाय तस्मात्तुल्यं फलं तयोः ॥ ५८५॥
उपदेष्टानुमन्ता च कर्ता कारयिता च यः ॥
कृतानुपालकश्चैव पञ्च तुल्य फलाः स्मृताः॥५८
कर्तुरप्यधिकं पुण्यं तत्कृतं योऽनुपालयेत् ॥
यस्मादायतनं क्षिप्रं नाशङ्गच्छत्यपालितं ॥ ५८७॥
भूमिरत्नाश्वनागानां गोहिरण्यादिवाससां ॥
भवेत् पूर्वोपरि स्थानं दानाच्छ्रेयोऽनुपालनं ॥ ५८८॥
दातुरभ्याधिकं पुण्यं दत्तं यश्चानुपालयेत् ॥
अपालितन्तु तद्यस्माच्छीघ्रमेव प्रणश्यति॥५८
तस्मादुपदिशेद्धर्मं स्वयं वापि समाचरेत् ॥
कारयेद्दानमित्येव कृतमन्यैश्च पालयेत् ॥५९
पाशुपतं रुद्रकोटिरविमुक्तं महालयः ॥
गोकर्णो भद्रकर्णश्च सुवर्णाक्षोऽथ दीप्तिमान्॥५
स्थाणवीश्वरश्च विख्यातंस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतं ॥
स्थानाष्टकमिदं ज्ञेयं रुद्रक्षेत्रं महोदयं ॥ ५९२॥
पाशुपतादि स्थाणवन्तं रुद्रसायुज्यकारणं ॥
छगरण्डो दुरण्डश्च माकोटम्मण्डलेश्वरं ॥५९
कालञ्जरं शङ्कुकर्णं स्थलेश्वरः स्थूलेश्वरः ॥
पवित्राष्टकमित्येतन्महापुण्याभिवर्द्धनं ॥५९
मृताः प्रयान्ति तत्रैव शिवस्य परमं पदं ॥
देवघट्टं कुरुक्षेत्रं नरवलं कनरवलं तथा ॥५९

विमलेश्वरोऽट्टहासं महेन्द्रं भीममष्टकं ॥
एतद् गुह्याष्टकं नाम सर्व्वपापविमोचनं ॥ ५९६॥
गत्वा तु पुरुषः श्रीमान् प्राप्नोति शिवमन्दिरं ॥
श्रीपर्वतं हरिश्चन्द्रं जल्पमाम्रातकेश्वरं ॥ ५९७॥
मध्यमञ्च महाकालं केदारं भैरवन्तथा ॥
एतद् गुह्यातिगुह्यञ्च. अष्टकं परिकीर्त्तितं ॥ ५९८॥
सन्तर्प्य तु पितॄन् सर्व्वान् शिवं यान्ति परं पदं ॥
आम्रेश्वरं प्रभारञ्च नैमिषं पुष्करन्तथा ॥ ५९९॥
आषाढिं दण्डिमुण्डिञ्च भारभूतिं भवान्तकं ॥
नकुलीश्वरोऽथ विख्यातस्तथा प्रत्यात्मिको महान् ॥

किनकि ? न जानी कन कुनै काम पनि गर्न साकिन्न । जानेर मात्र कुनै कार्य गरिन्छ । अतः ज्ञान मुख्य छ । उपदेश दिने र उपदेशको पालन गर्ने दुवैको फल तुल्य छ । शिवधर्मको उपदेश गर्ने. अनुमति र सुविधा दिने. तदनुसार धर्म गर्ने गराउने तथा अरूले गरेका धर्मकृतिको अनुपालन (पछिबाट संरक्षण) गर्ने पाँचै जनाले तुल्य फल पाउँछन् । अँझ कर्ता भन्दा. तेसको अनुपालन गर्नेको पुण्य फल अधिक हुन्छ । तो दानपालनयोर्मध्ये दानाच्छ्रेयोऽनुपालनम् । ये प्राक्तनानिभुजां जगतीहितानां धर्म्यां स्थितिं स्थितिकृतामनुपालयेयुः । लक्ष्म्या समेत्य सुचिरं निजभार्ययेव प्रेत्यापि वासवसमा दिवि ते वसेयुः । भूयो भूयो भाविनो भूमिपालान् नत्वा नत्वा याचते रामचन्द्रः । सामान्योऽयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले पालनीयो भवद्भिः । यो यस्मिन् समये राजा जायतेऽत्र तपोबलात् । तेनायं धर्मिणा धर्मः पालनीयः प्रयत्नतः । भनेर जो अनुपालन. प्रतिपालन वा अनुरक्षण गर्छन. तिनलाई झन ठुलो धर्म लाग्छ । किनकि पछाडीबाट रक्षा गर्ने भयेन भने. बनायेका शिवाश्रम आदि आयतन शीघ्र बिग्रन्छन्. भत्कन्छन् । भूमि. रत्न. अश्व. हस्ती. गाई. गुन. वस्त्र आदि वस्तुका पाहिला दाता भन्दा उपर स्थान उसको हुन्छ. जो तिनको अनुपालन गर्छ; किनकि दान भन्दा दानको अनुपालन श्रेय छ । दाता भन्दा पछिल्ला प्रतिपालकको पुण्य अधिक हुन्छ. अरक्षित वस्तु तुरुन्त नष्ट हुन्छ । तसर्थ शिवधर्मको उपदेश गर्नु. स्वयं पनि पालन गर्नु. गराउनु.

शिवदान पनि गर्नु · गराउनु · अनुपालन गर्नु · गराउँनु · शिव -
धर्मोपदेशको प्रचार परम्परा स्थायी राखनु। हिमाली नेपाल पशु-
पतिनाथको पाशुपत क्षेत्र १ रुद्रकोटि २ अविमुक्त ३ महालय ४ गोकर्ण
५ भद्रकर्ण ६ दीप्तिमान् सुवर्णाक्ष ७ स्थाण्वीश्वर ८ शिवका ई आठोटा
स्थानको स्थानाष्टक तीनै लोकमा प्रसिद्ध छ र सबैको महोदय (महान
उदय = अभ्युदय विकास) गर्ने रुद्रक्षेत्र (शिवक्षेत्र) जान्नु पर्छ। ई र
यस्ता अरु सबै शिवका पवित्र क्षेत्रहरु सबैको शिव गर्छन्। पाशुपत
क्षेत्रादि स्थाण्वन्त (थानेश्वर पर्यन्त) यो शिवस्थानाष्टक शिवसायु-
ज्य मुक्तिकारक छ। छगरण्ड १ दुरण्ड २ माकोट ३ मण्डलेश्वर ४ काल-
ञ्जर (काली गण्डकी का दुवै तीर तलै देखि माथि सम्म = हरिहर-
क्षेत्र देखि मुक्तिनाथ क्षेत्र दामोदर कुण्ड सम्म) ५ शङ्कुकर्ण ६ स्थलेश्वर
७ स्थूलेश्वर ८ ई आठोटा शिवका स्थानहरु पवित्राष्टक भनियेका
छन् र महापुण्यको अभिवृद्धि गर्छन्। शिवस्थानाष्टक र शिवपवि-
त्राष्टक तथा सबै शिवस्थानहरुमा मरेका मनुष्यादि प्राणीहरु पनि
शिवका परम पदमा पुग्छन्। सप्तगण्डकी सङ्गम देवघाटधाम १ कुरुक्षेत्र
२ नखल ३ कनखल ४ विमलेश्वर ५ अट्टहास ६ महेन्द्र ७ दोलखा
भीमेश्वर ८ ई आठोटा शिवका गुप्ततम गुह्याष्टक हो र समस्त
पापको नाश गर्छ। इनमा तीर्थयात्री भक्तको सर्वपातक मोचन हुन्छ।
उक्त तीनै प्रकारका शिवतीर्थहरुको यात्रा गर्ने शिवतीर्थयात्रीहरु अन्त-
मा शिवलोकमा जान्छन् र शिवलोकमा दिव्य सुख भोग्छन्। श्रीशैल-
१ हरिश्चन्द्र २ जल्पेश्वर ३ आम्रातकेश्वर ४ मध्यमेश्वर ५ महाका-
लेश्वर ६ केदारनाथ ७ मिथिला भैरवेश्वर ८ ई आठोटा शिवकास्था-
नहरु गुह्यातिगुह्य अष्टक हो। इनमा पितृहरुको तर्पण गर्दा सबै
पितर शिवका परम पदमा पुग्छन्। आम्रेश्वर १ प्रभार २ नैमिषारण्य
३ पुष्कर ४ (पोखरा र पुष्कर क्षेत्र) आषाढि ५ दिण्डिमुण्डि ६ भवा-
न्तक भारभूति ७ विख्यात नकुलीश्वर ८ महान् प्रत्यात्मिक ई आठोटा
शिवका पदमा पत्यार पार्ने प्रत्यात्मिकाष्टक क्षेत्र हुन् र विश्वका सम-
स्त जीवको हित गर्ने कामनाले शिवले बनायेका शिवक्षेत्र हुन्। इन-
को यात्रा पनि उपर्युक्त फल दिन्छ।

प्रत्यात्मिकाष्टकक्षेत्रं रुद्रस्य हितकाम्यया ॥
तत्र यान्ति मृता: सर्व्वे रुद्रस्य परमं पदं ॥ ६०१
दानान्यावसथं कूपमुद्यानन्देवतालयं ॥
तीर्थेष्वेतानि य: कुर्य्यात् सोऽक्षयं फलमाप्नुयात् ॥६०२॥
क्षमा स्पृहा दया सत्यं दानं शीलन्तप: श्रुतं ॥

एतदष्टाङ्गमुद्दिष्टं परं पात्रस्य लक्षणं ॥६०३॥
इति पञ्चप्रकारोऽयं शिवधर्म्मः प्रकीर्त्तितः ॥
धर्म्मार्थकाममोक्षार्थं सर्व्वभूतानुकम्पया ॥६०४॥
सर्व्वस्तरतु दुर्गाणि सर्व्वो भद्राणि पश्यतु ॥
सर्व्वः सुगतिमाप्नोतु सर्व्वस्य च भवेच्छिवं ॥ ६०५॥
ॐ महादेवाय चन्द्रमूर्त्तये नमः ॥ ६०६॥
ॐ ईशानाय सूर्य्यमूर्त्तये नमः ॥ ६०७॥
ॐ उग्राय वायुमूर्त्तये नमः ॥ ६०८॥
ॐ रुद्रायाऽग्निमूर्त्तये नमः ॥ ६०९॥
ॐ भवाय जलमूर्त्तये नमः ॥ ६१०॥
ॐ शर्व्वाय क्षितिमूर्त्तये नमः ॥ ६११॥
ॐ पशुपतये यजमानमूर्त्तये नमः ॥ ६१२॥
ॐ भीमायाऽऽकाशमूर्त्तये नमः ॥६१३॥
मूर्त्तयोऽष्टौ शिवस्यैताः पूर्व्वादिक्रमयोगतः ॥
आग्नेयान्ताः प्रयोज्याः स्युस्ताभ्यः शिवाङ्गपूजनं।६१४।

इति शिवधर्म्मशास्त्रे नन्दिकेश्वरप्रोक्ते शिवभक्त्याद्यशाखोपशाखा द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

श्रीशिवाय नमः ॥ शिवशक्तिभ्यां नमः ॥

माथि भनिएका सबै शिवक्षेत्रहरुमा मृत्यु पाउँने सौभाग्यशाली मनुष्यादि सबै प्राणीहरु समस्त पापवाट मुक्त भएर शिवका परम पदमा पुग्छन्। उक्त शिवतीर्थ तथा यस्ता अरु शिवतीर्थहरुमा जो शिव भक्त दान दिन्छ. धर्मशाला आवसथ बनाउँछ. कुवा खनाउँछ. फुलवारी लाउँछ. देवताका मन्दिर निर्माण गर्छ र यस्ता पुण्य कृत्य अरु गर्छ, त्यो अक्षय पुण्य फल पाउँछ। क्षमा १ अस्पृहा २ (अथवा प्रेम) दया ३ सत्य ४ दान ५ शील ६ तप ७ विद्या ८ ई आठोटा एकत्र वा व्यस्त कसैमा छन् भने, त्यो परम पात्र हो र यो सुपात्रको अष्टाङ्ग हो। यति सम्म यो पाँच प्रकारको शिव धर्म भनियो। धर्म. अर्थ. काम र मोक्षार्थ सबै भूत प्राणीहरु माथि अनुकम्पा राखेर शिवले भनेको नन्दिकेश्वर आदिले प्रचार गरे। सबैको कल्याण होस् भनेर पशुपतिनाथ शिवले उपदेश गरेको यो पशुपति मत शिवधर्ममहाशास्त्र यसै गरी अगाडीका धर्मात्माहरुले चलाउँदै जानु पर्छ। सबै प्राणीहरु दुर्गम दुःख सङ्कट तरुन्, सबैले भद्र (भलै भलो) देखुन्. दुःख देख्नु न परोस्. सबैले सुगति (राम्रो गति) पाउन्. सबैको शिव (कल्याण) होस्।

ॐ चन्द्रमाका मूर्ति महादेवलाइ नमस्कार छ।
ॐ सूर्यका मूर्ति ईशानलाइ नमस्कार छ।
ॐ वायुका मूर्ति उग्रलाइ नमस्कार छ।
ॐ आग्निका मूर्ति रुद्रलाइ नमस्कार छ।
ॐ जलका मूर्ति भवलाइ नमस्कार छ।
ॐ पृथ्वीका मूर्ति शर्वलाइ नमस्कार छ।
ॐ यजमान आत्माका मूर्ति पशुपतिनाथलाइ नमस्कार छ।
ॐ आकाशका मूर्ति भीमेश्वरलाइ नमस्कार छ।

शिवका ई आठ मूर्ति पूर्वादि क्रमैले यथायोग थापेर अन्त्यमा आग्नेयमा थापनु र विश्वविराटरूप शिवको शिवाङ्ग पूजा गर्नु। अर्थात्- पूर्वमा महादेव १ ईशानकोणमा ईशान २ उत्त उग्र ३ वायव्यमा रुद्र ४ पश्चिममा। भव ५ नैरृत्यमा शर्व ६ दक्षिणमा पशुपतिनाथ ७ आग्नेयकोणमा भीमेश्वर ८ लाइ थापनु। अनि त्यै क्रमले विधिवत् भक्तिभावका साथ पूजा गर्नु। यस्मा सर्वको कल्याण छ। ॐ शिव!

यो यति सम्म शिवधर्मका महाशास्त्रमा नान्दिकेश्वरले भनेका शिवभक्ति नामक आद्य (प्रथम) शाखाको उपशाखा बा अध्याय सिद्धियो।

श्रीशिवलाइ नमस्कार। शिव र शक्ति पार्वती दुवैलाइ नमस्का
शिवधर्ममहाशास्त्रे. पशुपतिमते हिते समस्त भूतानाम्।
नरहरिकृतानुवादे. शिवभक्तिशाखा द्वादशोऽध्याय:॥

महादेवश्चन्द्रो भवति रविरीशान उदित:
श्रुतो वायुश्चोग्रो भवति दहनो रुद्र इति वै।
भवस्तोयं पृथ्वी भवति स हि शर्व: पशुपति-
स्तथात्मा भीम: खं भवति जगदष्टात्मनि भवे॥
भव: शर्वो रुद्र: पशुपतिरथोग्र: सह महां-
स्तथा भीमेशानाविति यदभिधानाष्टकमिदम्।
अमुष्मिन् प्रत्येकं प्रविचरति देव: श्रुतिरपि
प्रियायास्मै धाम्ने प्रणिहितनमस्योऽस्मि भवते॥
त्वमर्कस्त्वं सोमस्त्वमसि पनस्त्वं हुतवह-
स्त्वमापस्त्वं व्योम त्वमु धरणिरात्मा त्वमिति च
परिच्छिन्नामेवं त्वयि परिणता बिभ्रतु गिरं
न विद्मस्तत्तत्त्वं वयमिह तु यत्त्वं न भवसि॥
नय-विनय-विशिष्टो नायको धर्मभाग:

रचित-सुकृत-सेतूत्थोत्तमश्लोक एकः ।
ख्याति सादितिहासो यो जनानां जडत्वं
रिपुरिव तिमिराणां गीयते तत्त्वविद्भिः ॥
कार्त्तिकेऽष्टादशागते दिनैर्द्वाशाभिः शनैः ।
अस्वस्थेन शरीरेणानूक्तिः पूर्त्तिमगादियम् ॥
अथ नरहरिनाथः प्रार्थये प्रार्थनीया-
न्निह पशुपतिनाथं साक्षिगोरक्षनाथम् ।
गुह गणपतियुक्तां शक्तिमाद्याञ्च गौरी-
मखिलसुरसमूहान् शुद्धबुद्धिं विदध्युः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे षडङ्गविधिर्नाम

प्रथमोऽध्यायः

॥ ॐ नमः शिवाय ॥
॥ नमः स्कन्दाय ॥

नमोऽस्तु तस्मै शकलेन्दुधारिणे फणीन्द्ररत्नद्युतिकण्ठरागिणे ॥
हराय शुभ्राभ्रकपालमालिने विभिन्नदैत्यस्फुरितैकशूलिने ॥१॥
ज्ञानशक्तिधरं शान्तं कुमारं शङ्करात्मजम् ॥
देवारिस्कन्दनं स्कन्दमगस्तिः परिपृच्छति: ॥२॥
भगवन् ! दर्शनात्तुभ्यमन्त्यजस्यापि सद्गतिः ॥
सप्त जन्मानि विप्रस्तु स्वर्गाद् भ्रष्टः प्रजायते ॥३॥
तेनासि नाथ ! भूतानां सर्व्वेषामनुकम्पक : ॥
अतः सर्व्वहितं धर्म्मं संक्षेपात् प्रब्रवीहि मे ॥४॥
धर्म्मा बहुविधा देव्याः देवेन कथिता किल ॥
तेच श्रुतास्त्वया सर्व्वे पृच्छामि त्वामहन्ततः ॥५॥
किम्प्रधानाः शिवधर्म्माः शिववाक्यं च कीदृशं ॥
लिङ्गेऽर्च्चितः शिवः केन विधिना सम्प्रसीदति ॥६॥
विद्यादानञ्च दानानां सर्व्वेषामुत्तमं किल ॥
तच्च श्रुतौ द्विजेन्द्राणान्नान्येषां समुदाहृतं ॥७॥
तत्पुण्यं सर्व्ववर्णानां जायते केन कर्म्मणा ॥
ज्ञेयं कतिविधं तच्च विद्यादानमनुत्तमं ॥८॥
कानि पुण्यानि कृत्वेह गृहिणः स्वर्गिणः पुनः ॥
मनुष्यलोकसम्भूता योगं विन्दन्ति शाङ्करं ॥ ९ ॥
कर्म्मयज्ञस्तपोयज्ञः स्वाध्यायो ध्यानमेव च ॥
ज्ञानयज्ञश्च पञ्चैते महायज्ञाः प्रकीर्त्तिताः ॥१०॥
एषाञ्च पञ्चयज्ञानामुत्तमः कतमः स्मृतः ॥
एतद्यज्ञरतानाञ्च प्रदाने कीदृशं फलं ॥११॥
धर्म्माधर्म्मप्रभेदाश्च कीयन्तः परिकीर्तिताः ॥
तत्साधनाः कतिविधा गतयश्च तदात्मिकाः ॥१२॥
स्वर्ग्गनारकिणां पुंसामायातानां पुनः क्षितौ ॥
कानि चिह्नानि जायन्ते भुक्तशेषेण कर्म्मणा ॥१३॥
संसारसागराद् घोराद् धर्म्माधर्म्मोर्म्मिसङ्कुलात् ॥
गर्भादिदुःखफेनाद्यान्मुच्यन्ते देहिनः कथं ॥१४॥

इति सञ्चोदितः स्कन्दः सर्व्वप्रश्नार्थभाषकः ॥
प्रत्युवाच महासेनो नमस्कृत्य महेश्वरं ॥१५॥
स्वर्गापवर्गफलदं नरकार्णवतारकं ॥
शिवधर्म्मोत्तरन्नाम शास्त्रमीश्वरभाषितं ॥१६॥

अव पशुपतिमत: शिवधर्म महाशास्त्रका शिवधर्मोत्तरमा षडङ्ग विधि नामको प्रथम अध्याय प्रारम्भ भयो ।

ॐ कारका वाच्य शिव पशुपतिनाथलाई नमस्कार छ । शिवाशिवपुत्र देवसेनानी स्कन्दकुमारलाई नमस्कार छ । तिनलाई नमस्कार छ जो चन्द्रमाका आधा कला जटाजूटमा धारण गर्छन् । तिनलाई नमस्कार छ-वासुकी आदि नागराजका मस्तकमा रहेका नागमणिका कान्तिले जस्को नीलो कण्ठ इन्द्रधनु जस्ता सप्त रङ्गले रँगियेको छ । पूण्यात्माहरुका पवित्र कपालको माला गलामा लगाउने ती हरलाई नमस्कार छ । जो जगत्को जन्ममृत्युमय दुःख हर्छन् । समस्त पाप ताप हर्छन् । पुनश्च वारंवार ती पशुपतिनाथ शिवलाई नमस्कार छ, जो पापी पाखण्डी दुष्ट दैत्य दानव अत्याचारी र अन्यायीहरूलाई मार्ने र धर्मात्मा भक्तहरुको रक्षा गर्ने चम्चम् ·चम्कँदो त्रिशूल दाहिना हातमा धारण गर्छन् । ज्ञानमय शक्ति धारण गर्ने तारकासुरादि देवताका वैरिहरुको संहार गर्ने प्रशान्त शिवसूनु पार्वतीपुत्र कार्त्तिकेय स्कन्द कुमारलाई पनि नमस्कार गरेर अगस्ति मुनि शिवधर्म शोद्धछन्ः- भगवन् ! तपाइंको दर्शनमात्र गर्नाले पनि अन्त्यजादि समस्त प्राणीको सद्गति शिवगति हुन्छ , स्वर्गवाट भ्रष्ट भयेर आये पनि सात जन्म सम्म विप्र हुन्छ । हेनाथ ! हेकुमार ! तेसैले सवै भूत प्राणीका अनुकम्पक सवै माथि कृपा गर्ने कृपालु हुनु हुन्छ । अत: सवैको समान हित गर्ने धर्म संक्षेप मा मलाई भन्नुहोस् ? देव (महादेव) र देवी (महादेवी पार्वती) ले समय समयमा सवै विधि विधानका धर्म सवैलाई भन्नु भयेको छ र ती सवै धर्म तपाईले सुन्न पाउनु भयेको छ र जानी सक्नु भयेको छ। तसर्थ म (अगस्ति) तपाईलाई सोद्धैछु कृपया भन्नुहोस्, शिवधर्ममा के प्रधान छ ? शिवको वाक्य कस्तो छ ? कुन विधिले शिवलिङ्गको पूजा गर्दा शिव प्रसन्न हुनु हुन्छ ? सवै दानभन्दा विद्यादान उत्तम हो भन्ने कुरामा शङ्कै छैन । तर त्यो श्रुतिविद्या (वेद) द्विज (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य) मात्रले पाउँछन्. सवैले पढ्न सुन्न जान्न पायेका छैनन् त्यो पुण्य स्त्री शूद्रादि सवै मानिसले कसरी पाउन संक्छन् ? त्यो सर्वोत्तम विद्यादान कति प्रकारको छ ? कुन कुन पुण्य कर्म गरेर गृहस्थहरु सवैंले स्वर्ग पाउँछन् ? यस मनुष्यलोकमा जन्म लिने समस्त मानवले शिवको योग कसरी पाउँछन् ? कर्मयज्ञ १ तपोयज्ञ २ स्वाध्याययज्ञ ३ ध्यानयज्ञ ४ ज्ञानयज्ञ ५ ई पाँचोटा महायज्ञ भनियेका छन् । ई पाँच मध्ये सवै भन्दा उत्तम कुन यज्ञ छ ? ई पञ्च यज्ञमध्ये यौटा दुइटा वा सवै गर्ने सुपात्रमा दान दिँदा कस्तो पुण्यफल हुन्छ ? धर्म र अधर्मका भेद कति छन् ? तिनका साधन कति प्रकारका छन् ? तिनका गति कति प्रकारका छन् ? स्वर्गवाट झरेका र नरकवाट सरेका मनुष्यादि प्राणीका चिन्ह भुक्तशेष कर्मले कस्ता हुन्छन् ? अनि यस संसार सागरवाट प्राणीहरु मुक्त कसरी हुन्छन् ? किनकि यो घोर संसार सागर धर्म र अधर्मका तरङ्गहरुले आकुल व्याकुल छ , गर्भवास, जन्म, शैशव, बाल्य, कौमार, यौवन, जारठ्य, वार्धक्य, जरा, मृत्यु आदि दुःखका फिनले ढाकियेको छ र विषयादि विषधर नक्र ग्राह आदिले भरियेको अगाध अतलस्पर्श र दुस्तर छ ।

॥ स्कन्द उवाच ॥

श्रद्धापूर्व्वाः सर्व्वधर्म्माः श्रद्धामध्यान्तसंस्थिताः ॥
श्रद्धानिष्ठाप्रतिष्ठाश्च धर्म्माः श्रद्धैव कीर्त्तिताः ॥१७॥
श्रुतिमात्ररसाः सूक्ष्माः प्रधानपूरुषेश्वराः ॥
श्रद्धामात्रेण गृह्यन्ते न करेण न चक्षुषा ॥१८॥
कायक्लेशैर्न्न बहुभिर्न्न चैवार्थस्य राशिभिः ॥
धर्म्मः सम्प्राप्यते सूक्ष्मः श्रद्धाहीनैः सुरैरपि ॥१९॥
श्रद्धा धर्म्मः परः सूक्ष्मः श्रद्धा ज्ञानं हुतन्तपः ॥
श्रद्धा स्वर्ग्गश्च मोक्षश्च श्रद्धा सर्व्वमिदं जगद् ॥२०॥
सर्व्वस्वं जीवितं वापिं दद्यादश्रद्धया यदि ॥
नाप्नुयात् स फलं किञ्चिच्छ्रद्दधानस्ततो भवेत् ॥२१॥
एवं श्रद्धामयाः सर्व्वे शिवधर्म्माः प्रकीर्त्तिताः ॥
शिवश्च श्रद्धया गम्यः पूज्यो ध्येयश्च श्रद्धया ॥२२॥
अथाल्पाक्षरमर्थाढ्यम्महासारं विमुक्तिदं ॥
आज्ञायुक्तमसन्दिग्धं वाक्यमेतच्छिवात्मकं ॥२३॥
नानासिद्धियुतन्दिव्यं लोकचित्तानुरञ्जकं ॥
सुनिशिचतार्थगम्भीरं वाक्यं गाणेश्वरं स्मृतं ॥२४॥
मन्त्रम्मुखसुखोच्चार्यमशेषार्थप्रसाधकं ॥
प्राहोन्नमः शिवायेति सर्व्वज्ञः सर्व्वदेहिनाम् ॥२५॥
सद्बीजं सर्व्वविद्यानां मन्त्रमाद्यं षडक्षरं ॥
अतिसूक्ष्मं महार्थञ्च ज्ञेयन्तद्वटबीजवत् ॥२६॥
देवत्रयगुणातीतः सर्व्वज्ञः सर्व्वकृत् प्रभु ॥
ओमित्येकाक्षरे मन्त्रे स्थितः सर्व्वगतः शिवः ॥२७॥
ईशानाद्यानि सूक्ष्माणि ब्रह्म्यण्येकाक्षराणिं तु ॥
मन्त्रोन्नमः शिवायेति संस्थितानि यथाक्रमं ॥ २८॥
मन्त्रे षडक्षरे सूक्ष्मे पञ्चब्रह्मतनुः शिवः ॥
वाच्यवाचकभावेन स्थितः साक्षात् स्वभावतः ॥२९॥
वाच्यः शिवोऽ प्रमेयत्वान्मन्त्रस्तद्वाचकः स्मृतः ॥
वाच्यवाचकभावोऽयमनादिः संस्थितस्तयोः ॥३०॥
यथाऽ नादिप्रवृत्तोऽयं घोरसंसारसागरः ॥
शिवोऽपि हि तथानादिः संसारान्मोचकः स्थितः ॥३१॥

स्कन्द कुमार भन्नु हुन्छ :–

शिवधर्मादि सवै धर्महरु श्रद्धापूर्वक छन् । आदिमा श्रद्धा छ, मध्यमा श्रद्धा छ, अन्तमा पनि श्रद्धा नै छ । श्रद्धामा नै धर्मको निष्ठा र प्रतिष्ठा छ तसर्थ सवै धर्म श्रद्धामय छन् र श्रद्धा नै धर्म हुन् यस्मा शङ्कै छैन । प्रधान (प्रकृति) पुरुष (जीव) ईश्वर (शिव) अत्यन्त सूक्ष्म छन् र श्रुतिमात्र रस -वेदादि श्रुति शास्त्र मात्रले जान्न सकिने छन् श्रुति कानले मात्र सुन्न सकिन्छ न हातले समात्न सकिन्छन् न त आँखाले नै देख्न सकिन्छ केवल श्रद्धामात्र ले ग्रहण गरिन्छन् । एवं धर्म पनि श्रद्धा मात्रले ग्रहण गरिन्छन् । न धेरै कार्य ल्केशले, न धेरै अर्थराशिले, न अरु कुनै उपायले ग्रहण गर्न सकिन्छ, केवल श्रद्धाले सकिन्छ: श्रद्धा हीन देवताले पनि पाउन सक्तैनन्। श्रद्धानै त्यो परम सूक्ष्म धर्म हो,श्रद्धा नै ज्ञान हो, श्रद्धा नै यज्ञ हो र श्रद्धा नै तपस्या हो श्रद्धानै स्वर्ग र मोक्ष हो, श्रद्धा नै यो समस्त जगत् हो, श्रद्धा बाहेक अरु केहि छैन । यदि अश्रद्धाले सर्वस्व दानगरोस् वा जीवन दान देवोस् , तै पनि तेसको रत्ति फल पाउँदैन, तसर्थ श्रद्धा राख्नु पर्छ । एवं सवै शिवधर्म श्रद्धामय छन् । शिवलाई पनि श्रद्धाले नै पाउन सकिन्छ । श्रद्धाले नै पूजा गर्नु पर्छ र श्रद्धाले नै शिवको त्यो ध्यान गर्नु पर्छ । अव शिवको वाक्य (उपदेश पशुपतिमत) पनि यस्तो छ हेर्नुहोस् :- अल्पाक्षर (शिववाक्यमा अक्षर, पद, स्वल्प) छ , अर्थाढ्य (अर्थ धेरै) छ, महासार (महान सार तत्त्व)छ , विमुक्तिद संसार सागरवाट सवैलाई मुक्ति दिने छ, आज्ञायुक्त (आदेशयुक्त) छ , असन्दिग्ध (कुनै प्रकारको सन्देह नभएको छ ।) सर्वसंशयरहित र सर्वनिश्चयसहित शिवको यो वाक्य सवैको शिव (कल्याण) कारक छ । एवं गणेशको वाक्य पनि-अणिमादि नाना प्रकारका सिद्धिले युक्त छ, दिव्य छ , लोक चित्तानुरञ्जक (समस्त लोकका जनमनोरञ्जन गर्ने) छ सुँनिश्चितार्थ (कुनै प्रकारको शङ्का नरहेको अर्थभयेको) छ, गम्भीर (अतलस्पर्श अथाह गहिरो) छ, गणेशको वाक्य यस्तो छ । शिवको मन्त्र पनि मुखले सुख साथ उच्चारणगर्न सकिने र अशेष (यौटा शेष न राखी सवै) अर्थको प्रकाश गर्ने र धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष, चारै प्रयोजन सिद्ध गर्ने - ॐ नमः शिवाय- (ॐकारका प्रतिपाद्य कल्याणकारी शिवलाई नमस्कार) भन्ने यो शिवको मन्त्र समस्त प्राणीमात्रलाई दयामय सर्वज्ञ भगवान शिव पशुपतिनाथले दिनु भयेको छ । यसको ज़प नरनारी मनुष्य मात्रले गर्नु हन्छ । यो मन्त्र वेदादि १४ विद्याको सद्बीज हो. सवै मन्त्रको आदि हो. षडक्षरी (ॐ नमः शिवाय भन्ने ६ वटा अक्षर भयेको) छ । वरको विञा जस्तो अतिसूक्ष्म. तर महार्थमञ्जरी जस्तो महान अर्थ भयेको छ । यो सवैले ज़ान्नु पर्छ । ब्रह्मा, विष्णु, रुद्र, तीन देव र सत्व, रजः तमः तीन गुणदेखि पर निर्गुण, निरञ्जन शिव कल्याणमय, सर्वज्ञ, सर्वकर्ता समर्थ, सर्वव्यापी सवैका हृदयवासी, शिव ॐ भन्नें यस एकाक्षरी मन्त्रमा विराजमान हुनु हुन्छ । ईशानादि सवै नाम रूपमन्त्रार्थ ॐ भन्ने एकाक्षरमा यथाक्रम वसेका छन् र ॐ नमः शिवाय भन्ने मन्त्रमा सूक्ष्म रूपेण पञ्चब्रह्मरूपी शिव विराजमान हुनु हुन्छ । स्वयं वाच्य र वाचक भावले शिव यस शिवमन्त्रमा सन्निहित हुनुहुन्छ । स्वभावतः साक्षात् शिव शिवमन्त्रमा व्यवस्थित हुनु हुन्छ र अप्रमेय शिववाच्यः मन्त्र वाचक छ । ई दुवैको यो वाच्य वाचक भाव सम्बन्ध अनादि र अनन्त छ । जस्तै यो घोर संसार सागर अनादि प्रवाहगत छ, उस्तै यस संसार वाट सवै प्राणीलाई मुक्ति दिन भनेर कम्मर कसेर शिव पनि अनादि कालदेखि नै तत्पर हुनु हुन्छ । शिवले सर्वदा सर्वथा सवैको कल्याणै गर्नु हुन्छ । शिव भक्ति सवैले गर्नु राम्रो छ ।

व्याधीनाम्भेषजं यद्वत् प्रतिपक्षं स्वभावतः ॥
तद्वत् संसारदोषाणां प्रतिपक्षः शिवः स्थितः ॥३२॥
असत्यस्मिञ्जगन्नाथे तमोभूतमिदम्भवेत् ॥
सूर्येणैव विहीनं हि निरालोकं जगद्यथा ॥३३॥
तस्मादनादिः सर्व्वज्ञः परिपूर्णः स्वभावतः ॥
मुक्तिहेतुः शिवः सिद्धः सर्व्वज्ञो ज्ञानभावकः ॥३४॥
अस्याभिधानमन्त्रोऽयमभिधेयश्च स स्मृतः ॥
अभिधानाभिधेयत्वान्मन्त्रः सिद्धः परः शिवः ॥३५॥
वेदे शिवागमे चायमुभयत्र षडक्षरः ॥
मन्त्रः स्थितः सतां मुक्त्यै लोके पञ्चाक्षरः स्मृतः ॥३६॥
किन्तस्य बहुभिर्म्मन्त्रैः शास्त्रैर्व्वा बहुविस्तरैः ॥
यस्यौन्नमः शिवायेति मन्त्रोऽयं हृदि संस्थितः ॥३७॥
तेनाधीतंश्रुतं ज्ञानं तेन सर्व्वमनुष्ठितम् ॥
येनौन्नमः शिवायेति मन्त्रोऽभ्यन्तः स्थिरीकृतः ॥३८॥
शिवज्ञानानि यावन्ति विद्यास्थानानि यानि च ॥
षडक्षरस्य मन्त्रस्य तानि भाषेत् समासतः ॥३९॥
एतावत्तच्छिवज्ञानमेतावत् परमं पदम् ॥
येनौन्नमः शिवायेति शिववाक्यं षडक्षरं ॥४०॥
विधिवाक्यमिदं शैवं नार्थवादः शिवात्मकः ॥
लोकानुग्रहकर्त्तायः समृषार्थङ्कथं वदेत् ॥४१॥
सर्व्वज्ञः परिपूर्णत्वाद् यथालोकेन हेतुना ॥
ब्रूयाद् वाक्यं शिवः शान्तः सर्व्वदोषविवर्ज्जितः ॥४२॥
यद्यथावस्थितं वस्तु गुणदोषैः स्वभावतः ॥
यावत्फलञ्च पुण्यञ्च सर्व्वज्ञस्तत्तथा वदेत् ॥४३॥
रागद्वेषावृतः क्रोधैग्रर्स्तत्वादनृतं वदेत् ॥
ते चेश्वरे न विद्यन्ते ब्रुयात् स कथमन्यथा ॥४४॥
अज्ञाता शेषदोषेण सर्व्वज्ञेन शिवेन यत् ॥
प्रणीतममलं वाक्यं तत् प्रमाणन्न संशयः ॥४५॥
तस्मादीश्वर वाक्यानि श्रद्धेयानि विपश्चिता ॥
यथार्थम्पुण्यपापेषु तदश्रद्धो व्रजेदधः ॥४६॥
शिववाक्यप्रवक्तारं शिववत् पूजयेद् गुरुं ॥
नृपःपरोपकाराय चात्मनश्च समृद्धये ॥४७॥

जस्तै रोगको प्रतिपक्ष वा प्रतिवादी विरोधी वा शत्रु औषधी स्वभावतः छ उस्तै संसारका जन्म मृत्यु आदि दोषका प्रतिपक्ष संसारबाट मुक्ति प्रदान गर्ने स्वभावतः अनादि सिद्ध आदिनाथ शिव हुनुहुन्छ। यदि इनी जगत्का नाथ (ईश्वर) जगन्नाथ शिव न हुँदा हुन्त यो संसार अन्धकारमयै हुने थियो । सूर्य न भयेको जगत जस्तैं प्रकाश रहित रहन्छ, उस्तै शिव न भयेको जगत् अशिव (अकल्याण) नै रहने थियो । तसर्थ अनादि (जस्को आदि अन्त छैन) सर्वज्ञ (सवै जान्ने) परिपूर्ण (सवैतिर सवैप्रकार भरियेका) स्वभावतः (आफै आफ आफ्नै सत्ताले सम्पन्न) मुक्तिहेतु (सवैका मुक्तिदाता) सिद्ध (स्वतः सिद्ध परिपक्व परिपूर्ण) सर्वज्ञ र ज्ञानभावक (ज्ञानका अभिभावकज्ञानजनकज्ञानकार) इत्यादि सवै लक्षणले युक्त शिव हुनुहुन्छ। शिवको अभिधान ॐ नमः शिवाय भन्ने मन्त्र हो र मन्त्रका अभिधेय शिव हुनु हुन्छ । एवं अभिधान र अभिधेय भावले मन्त्र परम शिव हो र शिव मन्त्रमय हुनुहुन्छ। यो कुरा सिद्ध छ। वेद (निगम) मा तथा शिवका आगम (शिवज्ञान पशुपतिमत शिवधर्मशास्त्र) मा दुवैमा यो मन्त्र षडक्षर छ। लोकमा सज्जन शिवभक्तको मुक्ति गर्नाको लागि पञ्चाक्षर छ। जस्का हृदयमा सदा ॐ नमः शिवाय भन्ने मन्त्र राम्ररी जपेर बसेको छ, तेस्ता व्यक्तिका लागि अरु धेरै मन्त्र वा धेरै शास्त्रको विस्तार गर्ने खाँचो पो के छ र ? जस्का हृदय कमलमा यो ॐ नमः शिवाय भन्ने पवित्र महामन्त्र स्थिर छ. तेसैले पढेको ठहर्छ. तेसैले शास्त्र सुनेको ठहर्छ तेसैले शिवज्ञान जानेको र तेसैले सवैथोक गरेको ठहर्छ । जति पनि शिवंज्ञान छन्, जति विद्यास्थान (१४ विद्या १८ विद्यादि) छन्, ती सवै यसै ॐ नमः शिवाय भन्ने षडक्षरी मन्त्रका संक्षिप्त भाष्य हुन् । यत्ति हो त्यो शिवज्ञान. यत्ति हो त्यो परम पदः जो यो ॐ नमः शिवाय भन्ने शिववाक्य, छ अक्षरको छ। यो शिवको विधिवाक्य (अनिवार्य तथा अवश्य कर्तव्य) हो । अर्थवाद (अर्थवादपरक, रोचक भयानक) होइन । जो सवै लोकमाथि समस्त जीवहरुमा अनुग्रह गर्ने विनाकारण दयामय आशुतोष शिव हुनु हुन्छ, वाहाँ ले माञ्छेका आँखामा छारो हाल्न मृषार्थ (मिथ्या, भ्रामक वाग्जाल) किन बोल्नु हुन्थ्यो र ? शिव सर्वज्ञ, शान्त परिपूर्ण हुनाले र सवै दोषदेखि रहित हुनाले, अनि सवै लोंकमाथि कल्याण वृद्धि गर्ने हेतुले जो वस्तु गुणदोषले स्वभावतः जस्तो छ, उसलाई उस्तै भन्नु हुन्छ। किनकि शिव सर्वज्ञ हुनुहुन्छ। जुन कर्मको जति जस्तो पुण्य फल हुन्छ, सर्वज्ञ र अवञ्चक सत्यवक्ता शिवले उस्तै भन्नु हुन्छ। अरु कुनै संसारी जीव राग द्वेष, क्रोध, स्वार्थले ग्रस्त हुनाले मिथ्या वाग्जालको बोली बोल्न सक्ला, तर ती दोष ईश्वर (महादेव शिवमा न हुनाले अन्यथा कसरी बोल्नु हुन्थ्यो ? कदापि बोल्नु हुन्न प्रकृतिका प्राणीमा हुने कुनै दोष शिवमा न भयेकाले र श्रिव सर्वज्ञ, सर्वकल्याणकारी निर्वैर तथा सर्वदा सर्वथा सवैको शिवै गर्ने हुनाले शिवले बोलेको शिववाक्य निर्मल, निर्दोष, निस्सन्देह स्वतः प्रमाण छ, यस्मा संशय छैन। तेसैले ईश्वरका वाक्यमा विद्वानले र आफ्नु हित र अहित बुझ्ने जीवमात्रले विश्वास राख्नु पर्छ, श्रद्धा राख्नु पर्छ र भक्तिभाव राख्नु पर्छ। पुण्य पाप आदिमा शिवले जस्तो भन्नु भयेको छ, उस्तै यथार्थ श्रद्धा राख्नुपर्छ, अश्रद्धालु अधोगतिमा पर्छ। तसर्थ सवैको कल्याणकारी शिववाक्य र शिवमा श्रद्धा भक्ति सवैले राख्नुपर्छ र शिववाक्यका प्रवक्ता (उपदेशदाता =मन्त्रदाता) गुरुमा पनि शिव झैं श्रद्धाभक्ति राख्नु पर्छ र आदर सत्कार पूजा प्रतिष्ठा गर्नुपर्छ। राजाले पनि यस्ता शिववाक्य प्रवक्ता शिवज्ञानी शिवयोगी गुरुको आदर सत्कार निजोपकार र परोपकारका लागि गर्नु पर्छ। सुख समृद्धि का लागि पनि शिवमा तथा शिवयोगी गुरुमा आस्था राख्नुपर्छ। शिव झैं मान्नु पर्छ।

जगद्धिताय नृपतिः शिवधर्म्मे नियोजयेत् ॥
तन्नियोगादयं लोकः शुचिः स्याद्धर्म्मतत्परः ॥४८॥
यंयं धर्म्मन्नरः श्रेष्ठसमाचरति भक्तितः ॥
तत्तदाचरते लोकस्तत्प्रामाण्याद् भयेन च ॥४९॥
धर्म्मनिष्ठः कृतो राजा धर्म्मपादैकह्रासतः ॥
युगत्रयं स विज्ञेयस्तस्माद्राजा चतुर्युगः ॥५०॥
धर्म्मज्ञः सततं राजा प्रजा न्यायेन पालयेत् ॥
न्यायतः पाल्यमानास्ता ध्यायन्ति स्वामिनः शिवम् ॥५१॥
धर्म्ममर्थञ्च कामञ्च यच्चान्यत् प्राप्तुमीहते ॥
तत्तदाप्नोत्ययत्नेन प्रजा धर्म्मेण पालयेत् ॥५२॥
प्रजासु धर्म्मयुक्तासु चतूर्थांशं भजेन्नृपः ॥
अधर्म्मिष्ठास्व धर्म्मस्य चतुर्थांशेन लिप्यते ॥५३॥
तस्मादधर्म्मे मज्जन्तं राजालोकन्निवारयेत् ॥
धर्म्मे नियोजयेन्नित्यमुभयार्थविचक्षणः ॥५४॥
धर्म्मशीलनृपे तस्मात् प्रजाः स्युद्धर्म्मतत्पराः ॥
नृपतिं बोधयेत् तस्मात् सर्व्वलोकानुकम्पया ॥५५॥
उपायेन भयाल्लोभान्मूर्खान् सदाऽनुबोधयेत् ॥
मन्त्रौषधिक्रियाद्यैर्व्वा लुब्धान् धर्म्मे निवेशयेत् ॥५६॥
मन्त्रौषधिनिधि क्षेत्र विलमूलरसक्रियाः ॥
धर्म्ममार्ग्गावताराय वादोऽष्टाङ्गः प्रकीर्त्तितः ॥५७॥
प्रत्यार्यार्याङ्गवादेन कामार्थाभिरतन्नृपः ॥
शनैर्द्धर्म्मे नियुञ्जीत ज्ञानयोगे पुनः क्रमात् ॥५८॥
एवं यः सर्व्वयत्नेन राजानम्बोधयेद् बुधः ॥
जगद्गुरुः स विज्ञेयः सर्व्वलोकानुकम्पकः ॥५९॥
संसारपङ्कनिर्म्मग्नं यः समुद्धरते जनं ॥
शिवज्ञानात्महस्तेन कस्तेन सदृशः पिता ॥६०॥
अज्ञानवन्हिसन्तप्तं निर्व्वापर्याति यः शनैः ॥
ज्ञानामृतेन नृपतिङ्कस्तन्न प्रतिपूजयेत् ॥६१॥
नैव राज्येन महता न चैवार्थस्य राशिभिः ॥
प्राप्यमज्ञानशमनं परलोकसुभाषितं ॥६२॥
स्वर्ग्गापवर्ग्गसिध्द्ययर्थं भाषितं यत् सुभाषितं ॥
वाक्यं मुनिवरैः शान्तैस्तद्विज्ञेयं सुभाषितं ॥६३॥

जगत्का हितका लागि. विश्वकल्याणका लागि समस्त जनकल्याणार्थ तथा प्राणिमात्रका इहलोक र परलोक सुखार्थ राजा जनतालाई शिवधर्ममा लगावोस् । शिव पशुपतिनाथका धर्ममा नियोजित गरोस् । स्वयं पनि तत्पर रहोस् । किनकि यथा राजा तथा प्रजाः । यसरी स्वयं अग्रसर भयेर राजाले नियोगगर्दा समस्त लोक यो सारा संसार पापरहित पवित्र भयेर शिवधर्ममा तत्पर हुन्छ र सवैको कल्याण हुन्छ ।

रागद्वेषानृतक्रोधकामतृष्णानुसारि यत् ॥
वाक्यन्निरयहेतुत्वात्तद् दुर्भाषितमुच्यते ॥६४॥
संस्कृतेनापि किन्तेन मृदुना ललितेन च ॥
अविद्यारागवाक्येन संसारक्लेशहेतुना ॥६५॥
यच्छ्रुत्वा जायते पुण्यं रागादीनाञ्च संक्षयः॥
विरूपमपि तद् वाक्यं विज्ञेयमतिशोभनं ॥६६॥
पुराणं भारतं वेदाः शास्त्राणि सुमहान्ति च ॥
आयुषः क्षेपणाः सर्व्वे धर्म्मोऽल्पो ग्रन्थविस्तरः॥६७॥
पुत्रदारादिसम्भारः पुंसां सम्मूढचेतसाम् ॥
विदुषां शास्त्रसम्भारः स योगाभ्यासविघ्नकृत् ॥६८॥
इदं ज्ञेयमिदं ज्ञेय यः सर्व्वं ज्ञातुमिच्छति ॥
अपि वर्षसहस्रायुः शास्त्रान्तन्नाधिगच्छति ॥६९॥
विज्ञायाक्षरतन्मात्रं जीवितञ्चातिचञ्चलम् ॥
विहाय शास्त्रजालानि पारलौकिकमाचरेत् ॥७०॥
पण्डितेनापि किन्तेन समर्थेन च देहिना ॥
यः पुण्यभारमुद्वोढुमशक्तः पारलौकिकं ॥७१॥
पण्डितोऽपि स मूर्खः स्याच्छक्तियुक्तोऽप्यशक्तिमान् ॥
यः संसारात् स्वमात्मानमुत्तारयितुमक्षमः ॥७२॥
तस्मात् स पण्डितः शक्तः स तपस्वी जितेन्द्रियः ॥
यः शिवज्ञानसद्भावमालोकयितुमुद्यतः ॥७३॥
यः प्रदद्यात्महीं कृत्स्नां महामेरुञ्च काञ्चनं ॥
स चेदन्यायतः पृच्छेन्न तस्योपदिशेद् गुरुः ॥७४॥
यः श्रृणेति शिवज्ञानं न्यायतस्तत् प्रवक्ति च ॥
तौ गच्छतः शिवस्थानं नरकन्तद्विपर्ययात् ॥७५॥
अथ गोदेहसम्भूतषडङ्गविधिना शिवः ॥
लिङ्गे सम्पूजितः शीघ्रं नराणां संप्रसीदति ॥७६॥
सुरासुरैर्म्मथ्यमानात् क्षीरोदात् सागरोत्तमात् ॥
पञ्च गावः समुत्पन्नाः सर्व्वलोकस्य मातरः ॥७७॥

नन्दा सुभद्रा सुरभिः सुशीला सुमनास्तथा ॥
गावः शिवपुरात् पञ्च क्षितिं प्राप्ताः शिवेच्छया ॥७८॥
सर्व्वलोकोपकारार्थन्देवानान्तर्प्पणाय च ॥
गोमातरः स्थिता भूमौ स्नानार्च्चार्थं शिवस्य च ॥७९॥
गोमयं रोचना मूत्रं क्षीरं दधि घृतं गवां ॥
षडङ्गानि पवित्राणि सर्व्वसिद्धिकराणि च ॥८०॥
गोमयादुत्थितः श्रीमान् बिल्ववृक्षः शिवप्रियः ॥
तत्रास्ते पद्महस्ता श्रीः श्रीवृक्षस्तेन स स्मृतः ॥८१॥
बीजान्युत्पलपद्मानां पुनर्ज्जातानि गोमयात् ॥
गोरोचना च माङ्गल्या पवित्रा सर्व्वसाधिका ॥८२॥
गोर्मूत्राद् गुग्गुलुर्ज्जातः सुगन्धिः प्रियदर्शनः ॥
आहारः सर्व्वदेवानां शिवस्य च विशेषतः ॥८३॥
यद् बीजं जगतः किञ्चित् तज्ज्ञेयं क्षीरसम्भवं ॥
दध्नः सर्व्वाणि जातानि माङ्गल्यान्यर्थसिद्धये ॥८४॥
घृतादमृतमुत्पन्नममराणामतिप्रियं ॥
तस्माद् घृतेन पयसा दध्ना च स्नापयेच्छिवं ॥८५॥
तदन्ते चोष्णतोयेन कषायैश्च विरुक्षयेत् ॥
स्नाप्य शीताम्बुना पश्चाल्लिङ्गं रोचनमालभेत् ॥८६॥
पूजयेद् बिल्वपत्रैश्च पद्मैर्न्नीलोत्पलैरपि ॥
अर्चयित्वा दहेद् भक्त्या घृतयुक्तन्तु गुग्गुलुं ॥८७॥
पायसन्दधि भक्तञ्च घृतमध्वा परिप्लुतं ॥
निवेदयीत शर्व्वाय भक्तांश्च घृतपाचितान् ॥८८॥
कृत्वा प्रदक्षिणां चान्ते प्रणिपत्य क्षमापयेत् ॥
अनेन विधिना देवः षडङ्गेन प्रसीदति ॥८९॥
इह लोके परे चैव सर्व्वान् कामान् प्रयच्छति ॥
षडङ्गविधिना तस्मान्नृपतिः पूजयेच्छिवं ॥९०॥
शिवभक्तः समुत्तार्य कुलानामेकविंशतिम् ॥
स्वर्गे स्थाप्य स्वयं गच्छेदैश्वरम्पदमव्ययं ॥९१॥
अशठाः सर्व्वभृत्याश्च दैवकार्य्ये नियोजिताः ॥
प्रयान्ति स्वामिना सार्द्धं श्रीमच्छिवपुरं महत् ॥९२॥
भुक्त्वा भोगान् सुविपुलान् भृत्यवर्गसमन्वितः ॥
कालात् पुनरिहायातः पृथिव्यामेकराड् भवेत् ॥९३॥

वृक्षाः पुष्पाङ्गपत्राद्यैरुपयुक्ताः शिवार्च्चने ॥
शिवगावश्च गच्छन्ति रुद्रलोकं न संशयः ॥९४॥
पूजितं पूज्यमानं वा यः पश्येद् भक्तितः शिवं ॥
श्रुत्वानुमोदयेद्यश्च सर्व्वयागफलं लभेत् ॥९५॥
अर्च्चितं शङ्करं दृष्ट्वा सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥
हर्षात् प्रणम्य तं भूमौ शिवलोके महीयते ॥९६॥
सम्पूज्यमानं विधिना यः पश्येच्छ्रद्धया शिवं ॥
सोऽपि यागफलं कृत्स्नं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥९७॥
श्रुत्वानुमोदयेत्पुण्यमैश्वरं यः समाधिना ॥
तत्समं फलमाप्नोति शिवस्य वचनं यथा ॥९८॥
यदशेषैः शिवभक्तैर्ध्यानार्च्चनकृतन्तपः ॥
भक्तयानुमोदयेदीशं तत्सर्व्वं त्वत्प्रसादतः ॥९९॥
शिवपुण्यमहिंसाद्यमशेषजनसम्भवं ॥
कालत्रये ऽपि निखिलं यः पुण्यमनुमोदयेत् ॥१००॥
इति त्रिसन्ध्यमखिलं तण्याहमनुमोदयेत्॥
असंशयमतिः श्राद्धस्तत्समं यः पुण्य माप्नुयात् ॥१०१॥
शिवधर्म्माः शिवप्रोक्ताः सुसूक्ष्माः सुमहाफलाः ॥
कीर्त्तितास्ते समासेन शिवार्च्चनविधिं प्रति ॥१०२॥
इति शिवधर्म्मोत्तरे षडङ्गविधिर्न्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे विद्यादानो
नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

अथ विद्याविदा देयं विद्यादानं शिवात्मकं ॥
तस्य दानन्महादानं सर्व्वदानोत्तमोत्तमम् ॥ १०३ ॥
अध्यापयन्शनैः शिष्यान् शिवभक्तान् प्रबोधयेत् ॥
शिवविद्यानुसारेण विद्यादानं तदुच्यते ॥ १०४ ॥
संस्कृतैः प्राकृतैर्व्वाक्यैः यः शिष्यानमुरूपतः ॥
देशभाषाद्युपायैश्च बोधयेत् स गुरुः स्मृतः ॥१०५॥
यथा शिवस्य नैवान्तः सम्पूर्णस्य महात्मनः ॥
तथा विद्याप्रदानस्य नान्तः सर्व्वगुणात्मकः ॥१०६॥
शिवाष्टगुणमैश्वर्यविद्यादानफलं लभेत् ॥
इह कीर्तिं शिवां ब्राह्मीम्प्रज्ञां बृद्धिं धनं सुखं ॥१०७॥
योऽशुद्धमात्मनाधीत्य ज्ञानमध्यापयेच्छिवं ॥
स याति नरकं घोरं पापीयान् ज्ञाननाशकः ॥१०८॥
शिवज्ञानस्य कालेन विनष्टस्य प्रमादतः ॥
ऊनातिरिक्तवर्णस्य मूढैर्दुर्ल्लिखितस्य च ॥१०९॥
प्रमादाधीतपाठस्य नाशितस्याल्पवुद्धिभिः ॥
ज्ञानावलेपमानान्धैराचार्यैः शोधितस्य च ॥११०॥
व्यस्तैः पदैरुपेतस्य पुनरुक्तस्य चार्थतः॥
पूर्वोत्तरविरुद्धस्य स्वसिद्धान्तविरोधिनः ॥१११॥
छन्दसातीव नष्टस्य शब्दार्थरहितस्य च ॥
इत्येवमादिभिर्द्दोषैरुपेतस्य क्वचित् क्वचित् ॥११२॥
यः करोति पुनः सम्यक् संस्कारं पूर्व्ववद् गुरुः ॥
शिवतन्त्रार्थविद् धीमान् स विद्यापरमेश्वरः ॥११३॥
न चास्य पुण्यमाहात्म्यं शक्यं वक्तुं हि केन चित् ॥
यथा शिवस्तथैवायमस्मिन्नित्यं शिवः स्थितः ॥११४॥
विद्यादानं प्रवक्ष्यामि व्रतिनां पुस्तकाश्रितं ॥
नीयते दीयते येन विधिना तत्फलं च यत् ॥११५॥

शिवं सम्पूज्य विधिवत् तद्विद्यां पूजयेत्ततः ॥
गुरुञ्च पूजयेद् भक्त्या तुल्यमेतत् त्रयं यतः ॥११६॥
यथा शिवस्तथा विद्या यथा विद्या तथा गुरुः ॥
शिवविद्यागुरूणाञ्च पूजायाः सदृशं फलं ॥११७॥
भूमि(भा)गे समे रम्ये सर्व्वबाधाविवर्ज्जिते ॥
विद्यामण्डलकं कृत्वा गन्धगोमयवारिणा ॥११८॥
अष्टहस्तं तदर्द्धं वा वृत्तं वा चतुरस्त्रकं ॥
तन्मध्ये सितचूर्णेन लिखेत् पद्मं सुशोभनं ॥११९॥
तद्बहिर्व्वर्णकैश्चित्रैर्न्नाना शोभाः प्रकल्पयेत् ॥
लम्बनैः सूत्रदामैश्च मुक्ताहारैश्च कन्दुकैः ॥१२०॥
विचित्रपुष्पस्रग्दामैर्घण्टाचामरभूषितम् ॥
चित्रवस्त्रपरिच्छन्नैश्चतुर्भिर्द्दण्डकैर्वृतं (धृतं) ॥१२१॥
बुद्बुदैरर्द्धचन्द्रैश्च दर्प्पणाद्युपशोभितं ॥
सितपद्मसमाकीर्णैश्चतुर्भिः कलशैः शुभैः ॥१२२॥
शोभितं सितमृत्पात्रैर्यवशाल्यङ्कुरोद्(भवै)ः ॥
विद्यासिंहासनं श्रीमन्नागदन्तादिनिर्म्मितं ॥१२३॥
सुवर्णरत्नखचितं दुकूलास्तरणान्वितं ॥
दत्तासनं वा श्रीमत्तद्धेमरत्नोपशोभितं ॥१२४॥
नागेन्द्रदन्तनिचितं रक्तमन्दनदारुजं ॥
स्थाप्य पुष्पं गृहस्यान्ते गन्धपुष्पैः प्रपूज्य च ॥१२५॥
लेख्यञ्च लिखितञ्चैव विन्यसेत् पुस्तकद्वयं ॥
रोचनाचन्दनाद्यैश्च पुष्पैर्धूपैश्च पूजयेत् ॥१२६॥
घृतप्रदीपमाल्याद्यैर्भक्ष्यैर्व्वस्त्रैश्च शोभनैः ॥
कस्तूर्यगुरुकर्प्पूर सितचन्दन कौशिकैः ॥१२७॥
दद्यात् पञ्चविधं धूपं समुत्थाप्य पुनः पुनः ॥
ततः प्रदक्षिणं कृत्वा नमेत् सर्व्वाङ्गिकैर्बुधः ॥१२८॥
सम्पूज्यैवं शिवज्ञानं गुरुं सम्पूजयेत्ततः ॥
द्वितीये तु पुष्पगृहे श्रीमदासनसंस्थितं ॥१२९॥
शिववत् पूजयेद् भक्त्या शिवज्ञानप्रकाशकं ॥
त्रिधा प्रदक्षिणीकृत्य दण्डवत् प्रणमेत् क्षितौ ॥१३०॥
विज्ञापयेत् समुत्थाय जानुभ्यां धरणीङ्गतः ॥
कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणिपत्य पुनर्ग्गुरुं ॥१३१॥

भगवंस्त्वत्प्रसादेन शास्त्रं सञ्चारयाम्यहं ॥
तथेति समनुज्ञातः शास्त्रं पुण्याहमाचरेत् ॥१३२॥
मङ्गलैस्तूर्यघोषश्च कृतस्वस्त्ययनः शुचिः ॥
स्नातः शुक्लाम्बरधरः स्त्रग्वी गन्धाद्यलङ्कृतः ॥१३३॥
हेमाङ्गुलीयपाणिश्च कटकाद्यैरलङ्कृतः ॥
लिखेत् प्रणम्य देवेशं लेखकः श्लोकपञ्चकं ॥१३४॥
ततो विविधभक्तान्नपानव्यञ्जनकादिभिः ॥
भोजयेत गुरुं पूर्वं व्रतिनः सद्विजानपि ॥ १३५ ॥
दीनान्धकृपणानाथबालवृद्धकृशातुरान् ॥
माता पितृसुहृद्बन्धून् नक्तं सर्वांश्च दक्षयेत् ॥१३६॥
क्षमाप्य च गुरुं पश्चाद् भुञ्जीयाद् भृत्यसंयुतः ॥
दत्वा गणबलिं रात्रौ ब्रह्मचारी निशि स्वपेत् ॥१३७॥
अपरेऽहनि पूर्व्वाह्णे विद्यामण्डलकं बुधः ॥
कृत्वा द्विहस्तमात्रन्तु नानावर्णकशोभितं ॥१३८॥
यवाङ्कुरशरावाद्यैश्चित्रपुष्पैरलङ्कृतं ॥
स धूपदीपसंयुक्तं वितानं विततांम्बरं ॥१३९॥
शरयन्त्रासनासीनं तन्मध्ये पूज्य पुस्तकं ॥
एवं लिखेद् वाचयेद्वा कृत्वा पूजां दिने दिने ॥१४०॥
चतुरस्रैः सौम्यशीर्षैर्न्नाति स्थूलैर्न्न वा कृशैः ॥
सम्पूर्णावयवैः स्निग्धैर्न्नातिविच्छिन्नसंहतैः ॥१४१॥
मात्रानुस्वारसंयोगह्रस्वदीर्घादिलक्षितैः ॥
नन्दिनागरकैर्व्वर्णैर्ल्लेखयेच्छिवपुस्तकं ॥१४२॥
सम्पूर्णं पूर्व्वविधिना पुनः पूजां प्रकल्पयेत ॥
शिवाग्निगुरुविद्यानां सोपचारां प्रयत्नवान् ॥१४३॥
कल्पयेज्जागरं चात्र वादित्रैर्म्मधुरस्वनैः ॥
गीतनृत्यैर्व्वहुविधैराख्यातैश्च शिवात्मकैः ॥१४४॥
वेदघोषैश्च विविधैः प्रेक्षणकैश्च शोभनैः ॥
क्रीडायन्त्र प्रयोगाद्यैरित्येवं क्षपयेन्निशां ॥१४५॥
शिवविद्याविमानञ्च कुर्यात् प्रातः शुशोभनं ॥
पञ्चाण्डकं त्रिभूमञ्च दारुवंशादिनिर्म्मितं ॥१४६॥
विचित्रवस्त्रसञ्छन्नं सर्व्वशोभासमन्वितं ॥
विद्यासनस्थं तन्मध्ये शिवज्ञानस्य पुस्तकं ॥१४७॥

हेमरत्नचितं दिव्यमथवा दन्त शोभितं ॥
विचित्रचित्रयुक्तं वा बहिरुत्कीर्णकम्बिके ॥१४८॥
पार्श्वे चर्म्मसमायुक्तं दृढसूत्रनिबन्धनं ॥
सम्पूज्य गन्धपुष्पाद्यैः पूर्व्वोक्तविधिना बुधः ॥१४९॥
समुत्क्षिप्यानयेद् भक्त्या तद्विमानं शिवाश्रमं ॥
सुस्थितं रथ्यमुख्येन पुरुषैर्व्वावलम्बितं ॥१५०॥
छत्रध्वजपताकाद्यैर्व्विमानैस्तुर्यनिस्वनैः ॥
मङ्गलैर्व्वेदघोषाद्यैः सुधूपैः कलशैःसितैः ॥१५१॥
चारणैर्व्वन्दिभिर्व्वाद्यैः स्त्रीसङ्गीतैर्व्विभूषितं ॥
चारुचामरहस्ताभिश्चित्रदण्डैश्च दर्प्पणैः॥१५२॥
महता जनसंघेन पुरतश्च महीयतेः ॥
धर्म्मवृध्दै स्वयं गच्छेत्सर्व्वशोभासमन्वितः ॥१५३॥
अथवा हस्तियानस्थं कृत्वा पुस्तकमानयेत् ॥
राजमार्गेण महता नगरान्तं प्रदक्षिणं ॥१५४॥
सर्व्वायतनपूजाञ्च स्वधनैः कारयेन्नृपः ॥
दशदिक्षु बलिन्दत्वा नगरस्य समन्ततः ॥१५५॥
मार्गेऽपि पुरतो गच्छेद् बलिन्दद्यान्निरन्तरं ॥
गन्धपुष्पाक्षतोन्मिश्रमुदकञ्च तदानुगं ॥१५६॥
अग्रेपश्चाच्च गच्छेयुः सर्व्वायतनवासिनः ॥
पुरतः शिवविद्यायाः शिवमन्त्रस्मराः शुभाः ॥१५७॥
शुक्लाम्वरधराः सर्व्वे भवेयुः पुरवासिनः ॥
उच्छ्रेयेयुः पताकाश्च जनास्ते देशवासिनः ॥१५८
गृहदेवाश्च सम्पूज्याः कार्य्यश्चाप्युत्सवो गृहे ॥
ब्राह्मणान् भोजयेयुश्च गृहेषु गृहमेधिनः ॥१५९॥
अन्नपानैर्ज्जानपदायात्रां कुर्युः शिवाश्रमे ॥
अच्छेद्यास्तरवः कार्याः सर्व्वा हिंसान्निवारयेत् ॥१६०॥
बन्धनस्थाश्च मोक्तव्या बद्धाः क्रोशेन शत्रवः ॥
अकालकौमुदीं कुर्याद् दिवसद्वयमीश्वरे ॥१६१॥
शिवायतनमासाद्य विमानस्थन्तमर्घयेत् ॥
पुण्याहजयशब्दैश्च्र महता तुमुलेन वा ॥१६२॥
स्थाने सुसंस्कृते रम्ये शिवस्य पुरतः शनैः ॥
स्थापयित्वा गुरुं भक्त्या तं प्रणम्य निवेदयेत् ॥१६३॥

शान्त्यर्थमेकमध्यायं गोब्राह्मणमहीभृतां ॥
राष्ट्रियनगराणाञ्च वाचयेद् वाचकोत्तमः ॥१६४॥
छन्दोलक्षणतत्वज्ञः सत्कविर्म्मधुरस्वनः ॥
गान्धर्व्वविद्विदग्धश्च श्रेष्ठः पुस्तकवाचकः ॥१६५॥
शान्तितोयेन राजानं समुत्थाय गुरुस्ततः ॥
शिरस्यभ्युक्षयेदीषत्तत्रस्थश्च जलन्ततः ॥१६६॥
अवधार्य जगच्छान्तिं पुनरन्ते नृपस्य च ॥
आचार्यभोजनञ्चात्र नृपः कुर्यात् सदक्षिणं ॥१६७॥
स्वयमत्रैव भुञ्जीत सान्तःपुरपरिच्छदः ॥
कार्या च विविधा प्रोक्ता भुक्तवत्सु जनेषु च ॥१६८॥
एवं कृते महाशान्तिर्न्नृपस्य नगरस्य च ॥
देशस्य च समस्तस्य जायते नात्र संशयः ॥१६९॥
ईतयश्च प्रशाम्यन्ति न च मारी प्रवर्त्तते ॥
शाम्यन्ति सर्व्वघोराणि प्रशमन्ति भयानि च ॥१७०॥
उन्मूल्यन्ते ग्रहाः सर्व्वे प्रणश्यन्ति च शत्रवः ॥
उपसर्गाः प्रलीयन्ते न दुर्भिक्षभयं भवेत् ॥१७१॥
विनायकाश्च नश्यन्ति सौभाग्यं परमं भवेत् ॥
राज्यवृद्धिश्च विपुला नित्यञ्च विजयी नृपः ॥१७२॥
वर्द्धते पुत्रपौत्रैश्च मतिर्धर्म्मे प्रवर्तते ॥
विद्यादानप्रसादेन नृपस्य च जनस्य च ॥१७३॥
अनेन विधिना राजा यः शिवज्ञानपुस्तकं ॥
दद्यात्तदभियुक्ताय विद्यादानफलं लभेत् ॥१७४॥
यो वाऽन्यः पुरुषः कश्चिच्छ्रद्धावित्तानुसारतः ॥
कुर्याद् विधिमिमं स्त्री वा विद्यादानफलं लभेत् ॥१७५॥
दरिद्रश्चानुसारेण वित्तशाठ्यविवर्ज्जितः ॥
कृत्वा विधिमिमम्भक्त्या विद्यादानफलं लभेत् ॥१७६॥
यस्य यावद्भवेद् वित्तं सतस्येहानुसारतः
अशाठ्ये नाचरेत्पुण्यमाढ्यतुल्यफलं लभेत् ॥१७७॥
यावदक्षरसंख्यानं शिवज्ञानस्य पुस्तके ॥
तावद्वर्षसहस्राणि दाता शिवपुरे वसेत् ॥१७८॥
दश पूर्व्वान् समुद्धृत्य दश वंश्याश्च पश्चिमान् ॥
मातापितृधर्म्मपत्नीः स्वर्ग्गे स्थाप्य शिवं व्रजेत् ॥१७९॥

सान्तःपुरपरिवारः सर्व्वभृत्यसमन्वितः ॥
राजा शिवपुरङ्गच्छेद् विद्यादानप्रभावतः ॥१८०॥
विमानयानैः श्रीमद्भिः सर्व्वकामसमन्वितः ॥
मनोरम्यैरसंख्यानैः क्रीडते कालमक्षयं ॥१८१॥
परमाष्टगुणैश्वर्यैरुपेतः सर्व्वतः प्रभुः ॥
सर्व्वज्ञः परिपूर्णात्मा द्वितीय इव शङ्करः ॥१८२॥
यथाऽमराणां सर्व्वेषां परमः परमेश्वरः ॥
तथैव सर्व्वदानानां विद्यादानं परं स्मृतं ॥१८३।
अनेनैव विधानेन यः शिवं ज्ञानपुस्तकं ॥
कुसुमगृहके स्थाप्य पूजयीत शिवाश्रमे ॥१८६ ॥
आषाढ्यां पूर्णिमास्यां तु दीपमालाविबोधनैः ॥
वैशाख्याञ्चापि सम्पूज्य विद्यादानफलं लभेत् ॥१८५॥
यः श्रीमत्पुस्तकवरमालेख्य विनिवेदयेत् ॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥१८६॥
यावत् तत्पत्रसंख्यानं मञ्चकेऽतीवशोभनं ॥
तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१८७॥
यत्पत्रं यन्त्रसूत्राद्यं मषीभाजनलेखनी ॥
शरयन्त्रासनाभ्यङ्ग शय्यासम्दक्तवेतनं ॥१८८॥
इत्येवमादि यच्चान्यत्तदर्थमुपयुज्यते ॥
यद्वा तद्वा महत् सूक्ष्मं विधानेन तु यद् भवेत् ॥१८९॥
तदेकमपि विद्याङ्गं श्रद्धावित्तानुसारतः ॥
निवेद्य स महाभोगैः शिवलोके महीयते ॥१९०॥
पुस्तकास्तरणन्दत्वा सद्वस्त्रश्च प्रमाणतः ॥
तद्वासनवितानं वा शिवलोके महीयते ॥१९१॥
यावत्तद्वस्त्रतन्तूनां परिसंख्या समन्ततः ॥
तावद्युगसहस्त्राणि महाभोगानवाप्नुयात् ॥१९२॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय भक्ताच्छादन्ददाति यः ॥
आसमाप्तेरविच्छिन्नं विद्यादानफलं लभेत् ॥१९३॥
उपानच्छत्रकौपीनं शय्याप्रावरणासनं ॥
पादस्नेहाञ्जनाभ्यङ्गं स्नानभोजनभेषजं ॥१९४॥
यतिमात्रोपकरणं मठसम्मार्ज्जनाञ्जनं ॥
दीपाग्नितोयपुष्पाद्यं शिवपुस्तकवाचनं ॥१९५॥

य: कुर्यादेतदखिलं शिवज्ञानरतात्मकं ॥
पञ्चानां पञ्च वर्षाणि विद्यादानफलं लभेत् ॥१९६॥
त्रि:सप्तकुलमुत्तार्य स्थापयेद्वैष्णवे पुरे ॥ दैश्वरे ॥
तेऽत्र तद्विपुलैर्भोगै: क्रीडन्त्याचन्द्रतारकं ॥१९७॥
कलत्रपुत्रसद्भृत्यैर्युक्त: शिवपुरे नर:॥
अक्षयं मोदते कालं विमानै: सार्व्वकामिकै: ॥१९८॥
विद्यामण्डलकं वृत्तं यदि वा चतुरस्त्रकं ॥
द्विहस्तमधिकं वापि कृत्वा सद्गोमयाम्भसा ॥१९९॥
सितरक्तादिभिश्चूर्णै: समन्तादुपशोभितं ॥
सितपद्मयुतं मध्ये सद्वितानविभूषितं ॥२००॥
विचित्रकुसुमाकीर्णं प्रदीपाक्षतसंयुतं ॥
सम्पूज्यैवं शिवज्ञानं श्रद्धया वाचयीत य: ॥२०१॥
आद्यन्तन्तत् क्रमात्सर्व्वमेकरूपं शनै: शनै: ॥
सर्व्वलोकोपकारार्थमात्मनश्च समृद्धये ॥२०२॥
तत्समाप्तौ शिवं विद्यामाचार्यञ्च प्रपूजयेत् ॥
वाचयेच्चिन्तयेद्वापि लेखयेल्लिपयीत वा ॥२०३॥
श्रृणुयादेकचित्तश्च तदर्थञ्च विचारयेत् ॥
जनेभ्य: श्रावयेद्यश्च तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२०४॥
य: प्रदद्यान्मही पूर्णां सर्व्वरत्नैस्तु यत्फलं ॥
श्लोकार्द्धं शिवज्ञानस्य पाठात्तत्फलमाप्नुयात् ॥२०५॥
य: श्रीपर्णीसमुद्भूतानम्नखातं सुसंञ्चयं ॥
दद्यात् सम्पुटकं कृत्वा चर्मणा वापि निर्म्मितं ॥२०६॥
शिवज्ञानाभियुक्ताय तदध्ययनहेतुना ॥
सुश्लक्ष्णफलकं वापि विद्यादानफलं लभेत् ॥२०७॥
महाविमानै: श्रीमद्भि: सर्व्वकामसमन्वितै: ॥
क्रीडते परमं कालं रुद्रलोके व्यवस्थित:॥२०८॥
तत: कालात् क्षितिं प्राप्य राजा भवति धार्मिक:॥
सुरूप: सद्द्विजो वापि सर्व्वविद्यार्थपारग: ॥२०९॥
य: सौवर्णं सुसम्पूर्णं सर्व्वरत्नोपशोभितं ॥
सपिधानं समञ्जूषं विद्याकोषसमाश्रयं ॥२१०॥
कारयेद्वापि रौप्येण ताम्रेण चतुरस्रकं ॥
कांस्यारकूटलौहैर्व्वा दारुवंशादिनिर्म्मितं ॥२११॥

तत्कषायानुरक्तेन चर्म्मणाभिनवेन च ॥
अन्तर्बहिश्च मठयेद्विद्यावासगृहं नवं ॥२१२॥
सर्व्वाश्मकटकोपेतं दृढसूत्रनिबन्धनं ॥
कुर्यात्तालकसंयुक्तं विद्यारत्नकरण्डकं ॥२१३॥
एवं वित्तानुसारेण कारयित्वानुरूपतः ॥
प्रक्षाल्य गन्धतोयेन विद्यावासगृहस्य दः ॥२१४॥ यः
कृत्वा वस्त्रवरं दिव्यमन्तःपुष्पं गृहान्वितं ॥
विद्यासिंहासनन्तत्र सम्पूज्य विधिवद् बुधः ॥२१५॥
तस्मिन् पुण्याहशव्देन विद्याकोषगृहन्यसेत् ॥
ततश्चन्दनकर्पूरैः कुङ्कुमाद्यैः प्रलेपयेत् ॥२१६॥
अन्तर्व्वस्त्रयुतं धूपं सत्पुष्पैरभिपूजयेत् ॥
ततो वादित्रनिर्घोषैर्विद्याकोषं प्रपूजयेत् ॥२१७॥
ततः सम्पूजयेद् विद्यां महाविभवविस्तरैः ॥
कृत्वा प्रदक्षिणञ्चान्ते नमत् सर्व्वाङ्गिकम्बुधः ॥२१८॥
विद्याकोषगृहस्यापि विद्यायतनमुत्तमम् ॥
भवेत् सुशोभनन्तस्य चाष्टहस्तप्रमाणतः ॥२१९॥
शिलेष्टकामृण्मयं वा सद्दारुकृतमेब वा ॥
कपाटार्ग्गलसंयुक्तं प्राकारासनशोभितम् ॥२२०॥
पताकाध्वजसंयुक्तं सद्वितानसुशोभनं ॥
घण्टाचामरसंयुक्त किङ्किणीरवकान्वितम् ॥२२१॥
चन्दनागुरुगन्धाद्यैरनुलिप्तं समन्ततः ॥
नित्यं सुगन्धकैर्द्धूपैः पुष्पैश्चैवाधिवासयेत् ॥२२२॥
तत्र तं तूर्यघोषेण मङ्गलैर्व्विविधैरपि ॥
आनीय स्थापयेद् भक्त्या विद्यारत्नकरण्डकं ॥२२३॥
ततः सुगन्धपुष्पाद्यैः शिववत् प्रतिपूजयेत् ॥
शिवविद्यां सदाकालं त्रिसन्ध्यमुपचारतः ॥२२४॥
ततः समागतान् सर्व्वान् भोजयेच्छिवयोगिनः ॥
दीनान्धकृपणाद्यांश्च दक्षयित्वा क्षमापयेत् ॥२२५॥
एवं यः शिवविद्यायाः कुर्यादायतनं शुभं ॥
स मुक्तः पातकैः सर्व्वैर्व्विद्यादानफलं लभेत् ॥२२६॥
कुलैकविंशदुत्तार्य सभृत्यपरिबारितः ॥
प्राप्याष्टगुणमैश्वर्यं शिवलोकेमहीयते ॥२२७॥

यस्तत्र ज्ञानमासाद्य विषयान् विषवत् त्यजेत् ॥
स प्राप्नोति पराम्मुक्तिं रागी भोगानवाप्नुयात् ॥२२८॥
सृष्ट्यन्तरे पुनःप्राप्ते पृथिव्यामेकराड् भवेत् ॥
सर्व्वैश्वर्यगुणोपेतः सर्व्वज्ञानार्थपारगः ॥२२९॥
यः कारयेन्महारम्यं सुवेदीसंस्थित पुरं ॥
पञ्चभौमं त्रिभौमं वा शिवज्ञानरतात्मनां ॥२३०॥
गुहाप्रवरकैर्य्युक्तम्मैत्रस्थानसमन्वितं ॥
वास्तुविद्याविभक्तञ्च प्राकारपरिवारितं ॥२३१॥
तस्य वेदी द्विहस्तोच्चा पर्यन्तस्तम्भसंयुतं ॥
पक्वेष्टकापरिच्छन्ना तत्सुरम्भस्त्रमन्तरं ॥२३२॥
सवीध्याः पुरतः कार्यं दिश्याग्नेयांम्महानसं ॥
धूमनिर्गमनोपेतं पूर्व्वतः सत्रमण्डपं ॥२३३॥
गन्धपुष्पगृहं कार्यमैशान्यां पटसंयुत ॥
भाण्डागारञ्च कौवैर्यां कोष्ठागारञ्च वायवे ॥२३४॥
उदकाश्रयश्च वारूण्यां वातायनसमन्वितं ॥
समित्कुशेन्धनस्थानमायुधानाञ्च नैर्ऋते ॥२३५॥
अभ्यागतालयं रम्यं शय्यांसनसपादुकं ॥
तोयाग्निदीपसद्भृत्यैर्युक्तं दक्षिणतोभवेत् ॥२३६॥
गृहान्तराणि सर्व्वाणि जलजैः कदलीगृहैः ॥
पञ्चवर्णैन्च कुसुमैः शोभितानि प्रकल्पयेत् ॥२३७॥
प्राकारान्तर्ब्बहिर्द्द्यात्पञ्चहस्तप्रमाणतः ॥
प्राकाराच्च बहिः कुर्यात्सर्व्वदिक्षु समन्ततः ॥२३८॥
दिव्यं शिवाश्रमारामं नानापुष्पोपशोभितं ॥
सर्व्वर्त्तुकगुणोपेतं नानावृक्षसमन्वितं ॥२३९॥
प्रियङ्गुशिरीषाशोकपुन्जीवकर्रञ्जकैः ॥
पुन्नागनागबकुलैः पाटलाबिल्वचम्पकैः॥२४०॥
श्वेतमन्दारविजयैर्ज्जातीतगरकुञ्जकैः ॥
सुवर्णश्वेतयूथीभिर्ब्बाणाम्रातकुरुण्टकैः ॥२४१॥
करवीरकर्णिकारैर्न्नानावर्णैरनेकशः॥
स्थानविन्यासरचितैस्सन्मार्गाधारसंयुतैः ॥२४२॥
पुष्पैर्ब्बहुविधैर्युक्तं दिग्विदिक्षु जलान्वितं ॥
सितरक्तार्ककुसुमैर्न्नीलरक्तोत्पलैर्युतं ॥२४३॥

लतावितानगृहकैः क्वचिक्वचिदवस्थितैः॥
कदलीस्तम्भषण्डैश्च दाडिमाद्यैर्व्विराजितं ॥२४४॥
इति कृत्वा बहिस्तस्य प्राकारं कल्पयेन्महत् ॥
कपाटगोपुरोपेतं परिखावंशसंयुतं ॥२४५॥
तृतीयाञ्च पुरादूर्ध्वं विद्याव्याख्यानमण्डपं ॥
गवाक्षनिर्ग्गमोपेतं विचित्रं परिकल्पयेत् ॥२४६॥
परार्द्धं पञ्चमङ्कार्यं शिवस्य वड(बल) भीगृहं ॥
षड्ढस्तमष्ठपट्टं वा चारुपट्टविनिर्म्मितं ॥२४७॥
तत्र मृद्दारुशैलं वा स्थापयेद्विधिवच्छिवं ॥
सर्व्वविद्याविधातारं सर्व्वज्ञं लकुलीश्वरं ॥२४८॥
वृतं शिष्यैः प्रशिष्यैश्च व्याख्यानोद्यतपाणिकं ॥
पद्मासनस्थं सुश्वेतं प्रसन्नवदनं शुभं ॥२४९॥
एवं शिवाश्रमं कृत्वा भक्त्या वित्तानुसारतः ॥
तत्प्रतिष्ठान्ततः कुर्यात्पूजासंस्कारलक्षणं ॥२५०॥
विद्यादानोक्तविभवैः शोभां कृत्वा तथाग्रतः ॥
पञ्चभिः पञ्चगव्येन स्थाप्यैशान्यां शिवाङ्क्रमात् ॥२५१॥
स्नापयेद्गन्धतोयाद्यैः स्नानवस्त्रेण संयुतं ॥
तूर्यघोषैस्तमानीय स्थापयेत्पुष्पमण्डपे ॥२५२॥
ततश्चन्दनपुष्पाद्यैः पूजयित्वाऽधिवासयेत् ॥
जप्त्वा पञ्चविधं स्तोत्रं शिवं विज्ञापयेत्ततः ॥२५३॥
अद्याधिवासनं देव! श्वः प्रतिष्ठाविधिस्तव ॥
भक्तानामनुकम्पायै सान्निध्यमुपकल्पयेः ॥२५४॥
प्रातः स्नाप्य पुनर्द्देवं पूजयित्वा प्रकल्पयेत् ॥
पवित्रैः स्थापयेद्वेद्यां पादादारभ्य पञ्चभिः ॥२५५॥
ततः सुगन्धगन्धाद्यैर्न्नित्यं भाव्यं शिवालये ॥
शिवश्च पूजयेत् पुष्पैः स्नानं वर्ज्यं सुगन्धिभिः ॥२५६॥
सशिष्यस्तं प्रणम्येशं गुरुर्व्याख्यां प्रवर्त्तयेत् ॥
प्राङ्मुखोदङमुखो वापि पुण्याहार्थं शिवाग्रतः ॥२५७॥
ततः सम्पूजयेद् भक्त्या यजमानः स्वयं गुरुं ॥
दक्षिणाभिर्व्विचित्राभिर्भोजनाद्यैश्च पूर्व्ववत् ॥२५८॥
निवेदयेत्ततः स्थानं सर्व्वेषां शिवयोगिनां ॥
सर्व्वोपकरणोपेतं प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥ २५९॥
एवं यः कारयेदाद्यः श्रीमच्छिवपुरम्महत् ॥

एवं यः कारयेदाद्यः श्रीमच्छिवपुरम्महत् ॥
सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥२६०॥
स गोत्रं त्रिंशकोपेतः सभृत्यपरिवारितः ॥
पुत्रमित्रादिसंयुक्तः सान्तःपुरपरिच्छदः ॥२६१॥
सुविचित्रैर्म्महायानैरसंख्यैः सार्व्वकामिकैः ॥
शिववत् क्रीडते भोगैरणिमादिगुणान्वितः ॥२६२॥
ततः कालेन महता विद्यादानप्रभावतः ॥
ज्ञानयोगं समासाद्य तत्रैव परिमुच्यते ॥२६३॥
स्थपतिः स्थापका वृक्षा वलीवर्द्दाः सुकर्म्मिणः ॥
यान्ति रुद्रपुरं सर्व्वे तदध्यक्षाश्च ये नराः ॥२६४॥
ये चापि वृत्तिभृतकाः शिवायतनकर्म्मणा ॥
तेऽपियान्ति मृताः स्वर्गा शिवकर्म्मानुभावतः ॥२६५॥
शिवदासत्वमापन्ना नरनारीनपुंसकाः ॥
तेऽपि तन्नामसंयोगाद्यान्ति रुद्रपुरम्महत् ॥२६६॥
दत्ताः क्रीताः प्रविष्टाश्च दण्डोत्पन्ना बलाहृताः ॥
विज्ञेया रुद्रगणिकाः शिवायतनयोगतः ॥२६७॥

या रुद्रगणिकोत्पन्ना पुत्रपौत्रादिसर्व्वतः ॥
सापि याति मृता स्वर्ग्गं मातुरेवानुभावतः ॥२६८॥
शिवायतनपर्य्यन्ते म्रियन्ते येऽपि जन्तवः ॥
तेऽपि यान्ति शिवं लोकं किं पुनस्तत्समाश्रिताः ॥२६९॥
अत्यल्पमपि यः कुर्य्यादतिरम्यैः शिवाश्रमं ॥
द्विरेकवसतिमात्रं सोऽपि याति शिवं पुरं ॥२७०॥
कृत्वा सुकुट्टिमां भूमिमीश्वरायतनाग्रतः ॥
तत्र मण्डलकं कुर्य्यात् सुवृत्तं गोमयाम्भसा ॥२७१॥
सूत्रेण सुमितङ्कृत्वा नानावर्णकशोभितं ॥
विचित्रकुसुमाकीर्णं मध्ये पङ्कजशोभितं ॥२७२॥
प्रदीपाक्षतसंयुक्तमुदकं भ्राम्य पाणिना ॥
मूर्ध्ना प्रणम्य मेदिन्यां शिवाय विनिवेदयेत् ॥२७३॥
यः कुर्य्यात् सकृदप्येवं शिवमण्डलकन्नरः ॥
स सर्व्वकामसंयुक्तः शिवलोके महीयते ॥२७४॥
कालात्पुनरिहायातः श्रीमानर्थपतिर्भवेत् ॥
ज्ञानवान् रूपवान् भोगी सुप्रियः सुद्विजः सुखी ॥२७५॥
विंद्यामण्डलकं कृत्वा विद्याव्याख्यानमण्डपे ॥
तत्राभ्यर्च्य शिवज्ञानं तद्व्याख्यां श्रृणुयात्ततः ॥२७६॥
शिवमण्डलकाद्येन विधिनातीव शोभनं ॥
गुरुमण्डलकं कृत्वा शिवलोके महीयते ॥२७७॥
शिवविद्यागुरूणाञ्च कृत्वा मण्डलकंत्रयं ॥
यः श्रृणोति शिवज्ञानं तस्य विद्या प्रसीदति ॥२७८॥
अनेन विधिना ज्ञानं यः श्रृणोति प्रवक्ति च ॥
स सम्प्राप्य श्रियं सौख्यं देहान्ते मुक्तिमाप्नुयात् ॥२७९॥

आरोग्यशाला

आरोग्यशालां यः कुर्य्यान्महावैद्यपुरस्कृतां ॥
सर्व्वोपकरणोपेतां तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२८०॥
धर्म्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं साधनं यतः ॥
तस्मादारोग्यदानेन दत्तं स्यात्तच्चतुष्टयं ॥२८१॥
अप्येकमार्त्तं विद्वांसं सुस्थीकृत्य प्रयत्नतः ॥
प्राप्नोति सुमहत्पुण्यमनन्तं क्षयवर्ज्जितं ॥२८२॥

ज्ञानयोगरतं शान्तं रोगार्त्तं शिवयोगिनं ॥
यः करोति नरः स्वस्थं सर्व्वदानफलंलभेत् ॥२८३॥
ब्रह्मविष्णुसुराः सर्व्वे व्याधयः स्वजना नृपाः ॥
योगस्यैते महाविघ्ना व्याधयस्तेन योगिनां ॥२८४॥
ब्रह्मक्षत्रविशः शूद्रान् रोगार्त्तान् यान् प्रयत्नतः ॥
यत्पुण्यम्महदाप्नोति न तत्सर्व्वैर्महामखैः ॥२८५॥
आकाशस्य यथा नान्तः सुरैरप्युपलभ्यते ॥
तद्वादारोग्यदानस्य नान्तः संविद्यते तथा ॥२८६॥
पुण्यमानेन महता गत्वा शिवपुरन्नरः ॥
मोदते विविधैर्भोगैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥२८७॥
एकविंशकुलोपेतः सभृत्यपरिवारितः ॥
आस्ते शिवपुरे तावद्यावदाभूतसम्प्लवम् ॥२८८॥
ततस्तत्कर्म्मशेषेण सम्प्राप्ते प्रलये तथा ॥
ज्ञानमुत्पद्यते तस्य रुद्रेभ्यः परिवारितः ॥२८९॥
ज्ञानाद् विरक्तः संसारे शिवध्यानमुपाश्रितः ॥
स्वदेहं तृणवत् त्यक्त्वा सर्व्वदुःखान्तमाप्नुयात् ॥२९०॥
समस्तदुःखनिर्म्मुक्तः शुद्धः स्वात्मव्यवस्थितः ॥
सर्व्वज्ञः परिपूर्णश्च मुक्त इत्यभिधीयते ॥२९१॥
तस्माद् भोगापवर्ग्गार्थं रोगार्त्तं समुपाचरेत् ॥
विशेषेण च योगीन्द्रमात्मना च धनेन च ॥२९२॥
रोगिणो नोद्विजेत् प्राज्ञस्तन्मलानाश्च सर्व्वतः ॥
सम्पश्येद् गुरुवन्नित्यमेवं धर्म्मः प्रवर्तते ॥२९३॥
योऽनुगृहीतमात्मानं मन्यमानो दिने दिने ॥
उपसर्प्पति रोगार्त्तं तीर्णस्तेन भवार्णवः ॥२९४॥
एवमेतद् बहुविधं विद्यादानं प्रकीर्त्तितं ॥
सर्व्वेषामेव वर्णानां विधिनानेन तद्भवेत् ॥२९५॥
इति श्री शिवधर्म्मोत्तरे विद्यादानो नाम
द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे ज्ञानयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ ये सततं भक्ता भवन्ति शिवयोगिनां ॥
ते विन्दन्ति महाभोगानन्ते योगञ्च शाङ्करं ॥२९६॥
भोगयोगार्थिभिस्तस्मात् सम्पूज्याः शिवयोगिनः ॥
प्रतिश्रयान्नपानेन शय्यावस्त्रात्सनादिभिः ॥२९७॥
यः स्थानगात्रशुश्रूषां प्रकुर्य्याच्छिवयोगिनां ॥
दरिद्रः सततं भक्त्या तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥२९८॥
सूर्य्यतेजःप्रतीकाशैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
मृतः शिवपुरं गच्छेत् त्रिसप्तकुलसंयुतः ॥२९९॥
तत्र दिव्यैर्म्महाभोगैः स्त्रीसहस्रैर्म्मनोरमैः ॥
कल्पकोटिशतं दिव्यं सेव्यमानः स तिष्ठति ॥३००॥
तदन्ते विष्णुभवने तावत्कालं वसेत् पुनः ॥
वैष्णवैर्व्विविधैर्भोगैः स्त्रीसहस्रैश्च पूजितः ॥३०१॥
विष्णुलोकाद् ब्रह्मलोकं सम्प्राप्य क्रीडते पुनः ॥
भोगैः सुविपुलैः सूक्ष्मैस्तावत्कालमनुत्तमैः ॥३०२॥
प्रजापतीन्द्रगन्धर्व्वयक्षलोकेष्वनुक्रमात् ॥
भोगान्नानाविधान् भुक्त्वा पृथिव्यां जायते क्रमात् ॥३०३॥
कुले महति विप्राणां प्रज्ञाशीलगुणान्वितः ॥
ततः स पूर्व्वभावेन योगीन्द्रान् पर्युपासते ॥३०४॥
तत्सम्पर्क्काच्छिवज्ञानं प्राप्य योगं निषेवते ॥
योगाद् विरक्तः संसारात् प्राप्नोति परमं पदं ॥३०५॥
इति यः कुरुते भक्तिं सततं शिवयोगिनां ॥
स द्वितीये तृतीये वा देहे योगमवाप्नुयात् ॥३०६॥
अथ पूजादिकार्य्याद्यैर्भेदैर्बहुविधैः स्थितः ॥
कर्म्मयोगः समाख्यातस्तपश्चान्द्रायणादिकः ॥३०७॥
स्वाध्यायश्च जपः प्रोक्तः शिवमन्त्रश्च स द्विधा ॥
ध्यानयज्ञः समाख्यातः शिवचिन्ता मुहुर्म्मुहुः ॥३०८॥
अध्यापनमध्ययनं व्याख्याश्रवणचिन्तनं ॥
इति पञ्चप्रकारोऽयं ज्ञानयज्ञः प्रकीर्त्तितः ॥३०९॥

उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यं सर्व्वेषां परिकीर्त्तितं ॥
पञ्चानामपि यज्ञानां ध्यानयज्ञो विमुक्तिदः ॥३१०॥
नास्ति ज्ञानं विना ध्यानं नास्ति ज्ञानमयोगिनः ॥
ज्ञानध्यानञ्च यस्यास्ति तीर्णस्तेन भवार्णवः ॥३११॥
ज्ञानं प्रसन्नमेकाग्रमशेषोपाधिवर्ज्जितं ॥
योगाभ्यासेन सततं विरक्तस्योपजायते ॥३१२॥
श्रुतञ्चिन्तामयं ज्ञानं विकल्पबहुलं यतः ॥
तस्मात्तदप्रसन्नत्वाच्चञ्चलन्न विमुक्तिदं ॥३१३॥
श्रुताद् विवर्द्धते प्रज्ञा प्रज्ञातश्चिन्तयेत् पुनः ॥
विमलन्तत् प्रसन्नञ्च चिन्त्यमानं भवेच्छनैः ॥३१४॥
आरम्भकालः श्रवणं क्रियाकालश्च चिन्तनं ॥
चिन्तया भावना तस्य निष्ठा काले प्रसन्नता ॥३१५॥
ज्ञानं विकल्पबहुलं रागाद्यैः कलुषीकृतं ॥
नाज्ञानमलशुद्ध्यर्थं कलुषोदकवद् भवेत् ॥३१६॥
निःसारमतिकष्टञ्च भवं भावयतः शनैः ॥
अम्भसीव शरत्काले तत्प्रसन्नङ् क्रमाद् भवेत् ॥३१७॥
यदा प्रसन्नमेकाग्रं स्तिमितोदधिवत् स्थितं ॥
तदा ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानमिति चेतरत् ॥३१८॥
इति प्रसन्नं यज्ज्ञानं भावनामयमुत्तमं ॥
रागाद्यैरपरामृष्टन्तद् विज्ञेयं विमुक्तिदं ॥३१९॥
अज्ञानपाशबद्धत्वादमुक्तः पुरुषाः स्मृतः ॥
तस्माज्ज्ञानेन मुक्तिः स्यादज्ञानास्य परिक्षयात् ॥३२०॥
संसारबीजमज्ञानं संसारज्ञः पुमान् यतः ॥
ज्ञानात्तस्य निवृत्तिः स्यात् प्रकाशात्तमसो यथा ॥३२१॥
अज्ञाने सति रोगाद्या धर्म्माधर्म्मौ च तद्वशौ ॥
धर्म्माधर्म्मवशात्पुंसः शरीरमुपजायते ॥३२२॥
शरीरे सति संक्लेशैः सर्व्वैः संयुज्यते यतः ॥
ततः क्लेशप्रहाणार्थं पुनर्देहन्न कामयेत् ॥३२३॥
जगतस्तत्त्वसम्बोधादज्ञानं विनिवर्त्तते ॥
अज्ञानविनिवृत्तौ च रागादीनामसम्भवः ॥३२४॥
रागाद्युपशमात्पुंसः पुण्यपापपरिक्षयः ॥
तत्क्षयाच्च शरीरेण न पुनः सम्प्रयुज्यते ॥३२५॥

अशरीरश्च संक्लेशैः सर्व्वैरेव न बाध्यते ॥
क्लेशमुक्तः प्रसन्नत्वान्मुक्त इत्यभिधीयते ॥३२६॥
तस्मादज्ञानमूलानि सर्व्वदुःखानि देहिनां ॥
ज्ञानेन च तदज्ञानन्निवर्त्तेत न कर्म्मभिः ॥३२७॥
नास्ति ज्ञानादृते पुंसां पुण्यपाघपरिक्षयः ॥
मोक्षार्थी पुरुषस्तस्माज्ज्ञानमेव सदाभ्यसेत् ॥३२८॥
मार्ज्यमानः सदा यद्वद् दर्प्पणो निर्म्मलो भवेत् ॥
ज्ञानाभ्यासात्तथा पुंसां बुद्धिर्भवति निर्म्मला ॥३२९॥
ज्ञानामृतरसो येन सकृदास्वादितो भवेत् ॥
स सर्व्वकार्याण्युत्सृज्य तत्रैव परिधावति ॥३३०॥
ज्ञानामृतरसः प्रायस्तेन नास्वादितो भवेत् ॥
येनान्यत्राभिरमते तद् विहायैव दुर्म्मतिः ॥३३१॥
ज्ञानामृतेन तृप्तस्य कृतकृत्यस्य योगिनः ॥
नैवास्ति किञ्चित् कर्त्तव्यमस्ति चेन्न स तत्त्ववित् ॥३३२॥
लोकद्वयेऽपि कर्त्तव्यं किञ्चित्तस्य न विद्यते ॥
इहैव स विमुक्तः स्यात् सम्पूर्णप्रियदर्शनः ॥३३३॥
नास्ति ज्ञानात्परं किञ्चित् पवित्रं पापनाशनं ॥
तत् सदाऽभ्यासयोगेन शनैरात्मनि विन्दति ॥३३४॥
यज्ञेन देवानाप्नोति तपोभिर्ब्रह्मणः पदं ॥
दानेन विविधान् भोगान् ज्ञानान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥३३५॥
धर्म्मरज्ज्वा व्रजेदूर्ध्वम् पापरज्ज्वा व्रजत्यधः ॥
द्वयं ज्ञानासिना छित्त्वा विदेहः शान्तिमृच्छति ॥३३६॥
ज्ञानिनांयद्यधर्मेण भवेद् बन्धः शुभेन वा ॥
हुहुत मुक्तिः कथन्तेषां निबद्धानां शुभाशुभैः ॥३३७॥
नहि देहभृता शक्यं कर्म्म त्यक्तुं शुभाशुभं ॥
गच्छतस्तिष्ठतो वापि तदवश्यम्भवेद्यतः ॥३३८॥
अधर्म्मविनिवृत्तौ च भवेत्पुण्यमकुर्व्वतः ॥
धर्म्मत्यागादधर्म्मश्च स तिष्ठेन्निश्चलः कथम् ॥३३९॥
तस्माज्ज्ञानासिना तूर्णमशेषङ्कर्म्मबन्धनं ॥
कामाकामकृतं छित्त्वा शुद्धः स्वात्मनि तिष्ठति ॥३४०॥
यथा वन्हिर्म्महान् दीप्तः शुष्कमार्द्रञ्चनिर्द्दहेत् ॥
तथा शुभाशुभं कर्म्म ज्ञानाग्निर्दहति क्षणात् ॥३४१॥

पद्मपत्रं यथा तोयैः स्वकैरपि न लिप्यते ॥
शब्दादिविषयाम्भोभिस्तद्वज्ज्ञानी न लिप्यते ॥३४२॥
यद्वन्मन्त्रबलोपेतः क्रीडन् सर्प्पैर्न्न दश्यते ॥
क्रीडन्न दश्यते ज्ञानी तद्वदिन्द्रियपन्नगैः ॥३४३॥
मन्त्रौषधिबलैर्य्यद्वज्जीर्य्यते भक्षितं विषं ॥
तद्वत्पापानि कर्म्माणि जीर्य्यन्ते ज्ञानिनां क्षणात् ॥३४४॥
नास्ति ज्ञानसमं तीर्थं नास्ति ज्ञानसमन्तपः ॥
नास्ति ज्ञानसमो यज्ञस्तस्माज्ज्ञानं समभ्यसेत् ॥३४५॥
यथा ज्ञानं तथा ध्यानं ज्ञानध्यानं समं स्मृतं ॥
ज्ञानध्यानरतः सौख्यं पुनर्म्मोक्षञ्च विन्दति ॥ ३४६॥
ज्ञानादैश्वर्य्यमतुलमैश्वर्य्यात्सौख्यमुत्तमं ॥
ज्ञानेन तत्परित्यज्य वितनुर्म्मोक्षमाप्नुयात् ॥३४७॥
सर्व्वेषामेव यज्ञानां ज्ञानयज्ञः परः स्मृतः ॥
नित्यं शुद्धः प्रसन्नश्च सर्व्वदोषविवर्ज्जितः ॥३४८॥
शुक्लकृष्णपरः सूक्ष्मः सुविशुद्धः समाधिजः ॥
ज्ञानयज्ञः परो ज्ञेयः स्थूलोऽशुद्धश्च कर्म्मिणां ॥३४९॥
विशुद्धः साधनैः सूक्ष्मैर्ध्यानयज्ञः प्रसाध्यते ॥
यस्मात्तस्माद्विशुद्धोऽयमपवर्ग्गफलप्रदः ॥३५०॥
अन्त=बहिर्य्योगोपचारेण यः पूजयति शङ्करं ॥
ध्यानयज्ञेन सततं स याति परमाङ्गतिं ॥३५१॥
पुष्पैर्य्यमनियमार्थैरात्मैकादशभिः परैः ॥
दशदिक्षु तथा मध्ये यजेत परमेश्वरं ॥३५२॥
कर्म्मयज्ञात्तपोयज्ञो विशिष्टो दशभिर्ग्गुणैः ॥
जपयज्ञस्तपोयज्ञाज्जपः शतगुणाधिकः ॥३५३,॥
ज्ञानध्यानात्मकः सूक्ष्मः शिवयोगमहामखः ॥
विशिष्टः सर्व्वयज्ञानामसंख्यातैर्म्महागुणैः ॥३५४॥
पूजया विपुलं राज्यमग्निकार्य्येण सम्पदः ॥
जपेन पापशुद्धिः स्याज्ज्ञानध्याने न मुच्यते ॥३५५॥
प्रक्षीणाशेषपापस्य ज्ञानध्याने भवेन्मतिः ॥
पापापहतबुद्धीनान्तद्वार्त्तापि सुदुर्ल्लभा ॥ ३५६॥
धनुषां कोटिभिर्य्योगः समन्तात् परिरक्ष्यते=क्षति ॥
सहस्रैः षष्टिभिर्ग्गङ्गा धर्म्मतीर्थानि चार्द्धतः ॥३५७॥

तीर्थानि तोयपूर्णानि देवाः पाषाणमृण्मयाः ॥
योगिनो न प्रपद्यन्ते स्वात्मप्रत्ययकारिणः ॥३५८॥
अग्नौ क्रियावतां देवा दिवि देवा मनीषिणां ॥
प्रतिमास्वप्रबुद्धानां योगिनामात्मनि स्थिताः ॥३५९॥
शिवमात्मनि पश्यन्ति प्रतिमासु न योगिनः ॥
अज्ञानाम्भावनार्थाय प्रतिमा परिकल्पिता ॥३६०॥
आत्मत्थं यः शिवं त्यक्त्वा बहिःस्थं यजते शिवं ॥
हस्ते पिण्डं समुत्सृज्य लिहेत् कूर्प्परमात्मनः ॥३६१॥
सर्व्वत्रावस्थितं ये तु न प्रपश्यन्ति शङ्करं ॥
ज्ञानचक्षुर्व्विहीनत्वादन्धाः सूर्यं यथोदितं ॥३६२॥
यः पश्येत् सर्व्वगं शान्तन्तस्यात्मस्थः शिवः सदा ॥
आत्मस्थं ये न पश्यन्ति तीर्थे मार्गन्ति ते शिवं ॥३६३ ॥
आत्मस्थं तीर्थमुत्सृज्य बहिस्तीर्थानि यो जपेत् ॥
करस्थं स महारत्नं त्यक्तवा काचं हि मार्गति ॥३६४॥
ज्ञानध्यानरतैः शान्तैर्यद्यस्त्येवं (सस्तो) यं निषेवितं ॥
पापशुद्ध्यर्थमज्ञानात्तत्तीर्थन्न तु योगिनां ॥३६५॥
दिवसं दिवसार्द्धं वा यत्र तिष्ठत्ति योगिनः॥
उन्मङ्गल्यं पवित्रं तत्तत्तीर्थं तत्तपोधनं ॥३६६॥
जिज्ञासुरपि योगस्य यां गतिं लभते मुनिः ॥
न ताङ्गतिमवाप्नोति सर्व्वैरपि महामखैः॥३६७॥
सत्यामागमवार्त्तायामप्रत्यक्षे च तत्फले ॥
अध्येयमैश्वरं ज्ञानमल्पक्लेशं महाफलं ॥३६८॥
यदि क्लेशेन महता भवेत् पुण्यं महाफलं ॥
स्यान्महारत्नवाहिभ्यः फलं पाषाणवाहिनां ॥३६९॥
पाषाणशतसाहस्रं यः स्कन्धेनाभिवाञ्छति ॥
वोढुंश्रमविनाशं वा नैंव तत्फलमाप्नुयात् ॥३७०॥
अङ्गुष्ठोदरमात्रेऽपि सुखं संवाह्य यत्फलं ॥
न तत्फलमवाप्नोति हितं पाषाणवाहिनः ॥३७१॥
एवं हि कष्टानि तपांसि यज्ञान् क्लेशात्मकानल्पफलप्रदाश्च ॥
सन्त्यज्य सर्व्वान् शिवयोगमेकं ध्यायेत्परं मुक्तिकरं विशुद्धं ॥३७२॥
ज्ञानयोगः प्रधानत्वादन्तरङ्गो विमुक्तिदः ॥
बहिरङ्गमप्रधानं यज्ञाद्यं भोगसाधनं ॥३७३॥

यथेहान्तश्चरा राज्ञां प्रिया शंभोर्न्न कर्म्मिणः ॥
तथान्तर्ध्यान निरताः प्रियाः शम्भोर्न्न कर्म्मिणः ॥३७४॥
बहिः कर्म्मकरा यद्वन्नातीव फलभागिनः ॥
दृष्ट्वा नरेन्द्रभवने तद्वदत्रापि कर्म्मिणः ॥३७५॥
यथान्तःपुरचारेण नरः स्त्रीषु प्रसीदति ॥
तथान्तर्ध्यानविधिना प्रसीदति महेश्वरः ॥३७६॥
यथान्तर्द्दन्तिनां दन्ताः सुखिनो न बहिः स्थिताः ॥
तथान्तर्ध्याननिरताः सफला न बहिः स्थिताः ॥३७७॥
अत्यल्पोऽपि यथा दीपः सुमहन्नाशयेत्तमः ॥
योगाभ्यासस्तथाल्पोऽपि महापापं विनाशयेत् ॥३७८॥
अर्द्धयामं मुहूर्त्तं वा ध्यायतः परमं शिवं ॥
यद्भवेत्सुमहत्पुण्यमन्तस्तस्य न विद्यते ॥३७९॥
यद्यन्तरा विपद्येत ज्ञानयोगार्थमुद्यतः ॥
श्रद्धया गुरुभक्त्या रुद्रलोकं स गच्छति ॥३८०॥
अनुभूय सुखं तत्र कुलनाथेन योगिनां ॥
ज्ञानयोगन्ततः प्राप्य संसाराद्विनिवर्त्तते ॥३८१॥
मृदुमध्याधिमात्रत्वाच्छ्रद्धा पुंसां त्रिधा स्थिता ॥
जन्मत्रयाद् ध्रुवं ज्ञानं मन्दश्रद्धोऽपि विन्दति ॥३८२॥
तस्मात्स्वर्ग्गीयमुत्सृज्य कर्म्मयोगमशाश्वतं ॥
ध्यायन्नित्यं विशुद्धञ्च ज्ञानयोगमनुत्तमं ॥३८३॥
इत्येतज्ज्ञानयोगस्य महाभाग्यमुदाहृतं ॥
तदभ्यासरतानाञ्च मुनीनां शान्तचेतसां ॥३८४॥
इति शिवधर्म्मोत्तरे ज्ञानयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मत्तरे सत्पात्रप्रदानन्नाम चतुर्थोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथैकभविकन्दानं कर्म्मयोगरतात्मनां ॥
शतजन्म भवेद्दानं तपोनिष्ठप्रतिष्ठितं ॥३८५॥
जपयज्ञाभियुक्तेभ्यः सहस्रभविकं स्मृतं ॥
आहूभूतः सम्प्लवस्थायि प्रदानं शिवयोगिनां ॥३८६॥
अत्यल्पमपि यद्दत्तं शिवज्ञानार्थवेदिनां ॥
तन्महाप्रलयं यावद्दातुर्भोगाय कल्पते ॥३८७॥
न दानमल्पं बहु वा किञ्चिदस्ति विजानतः ॥
देशकालविधिश्रद्धापात्रयुक्तन्तदक्षयं ॥३८८॥
पात्रे देशे च काले च विधिना श्रद्धया च यत् ॥
दत्तं हुतं कृतं चेष्टं तदनन्तफलं भवेत् ॥३८९॥
तिलार्द्धमात्रकेणापि यत्प्रमाणेन दीयते ॥
सत्पात्रे श्रद्धया किञ्चित् तद्भवेत् सार्व्वकामिकं ॥३९०॥
यद्धौतं ज्ञानसलिलैः शीलभस्मप्रमार्ज्जितं ॥
तत्पात्रं सर्व्वपात्राणामुत्तमं सार्व्वकामिकं ॥३९१॥
ज्ञानोडुपेन यः पुंसां त्राता संसारसागरात् ॥
अज्ञानां पालनात् त्राणात् तत्पात्रं परमं स्मृतं ॥३९२॥
ज्ञानप्लवबलोपेतस्त्राति पापमहार्णवात् ॥
नाज्ञानस्तारयेदंव्यं किं शिला तारयेच्छिलां ॥३९३॥
द्विजानां वेदविदुषां कोटिं सम्भोज्ययत् फलं ॥
भिक्षामात्रप्रदानेन तत्फलं शिवयोगिनां ॥३९४॥
शिवयोगी गृहे यस्य भिक्षां गृह्णाति संस्कृतां ॥
कुलमुत्तारयेत्तस्य नरकार्णवसंस्थितं ॥३९५॥
यज्ञाग्निहोमतीर्थेषु यत्फलं परिकीर्त्तितं ॥
योगिनामन्नदानेन तत्समग्रफलं लभेत् ॥३९६॥
ज्ञानिने शान्तचित्ताय शिवध्यानरताय च ॥
श्रद्धयान्नं सकृद्दत्वा सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥३९७॥
एकं मुनिवरं शान्तमीश्वरर्प्पितमानसं ॥
भोजयित्वा सकृद् भक्त्या सर्व्वकामानवाप्नुयात् ॥३९८॥

ध्यायमानः शिवं योगी भुङ्क्तेऽन्नं सततं यतः ॥
ततः साक्षाच्छिवेनैव तद्भुक्तमशनम्भवेत् ॥३९९॥
पितृनुद्दिश्य यः श्राद्धं भोजयेच्छिवयोगिनं ॥
स गच्छेदीश्वरस्थानमेकविंशकुलान्वितः ॥४००॥
शिवाय सर्व्वपाकाग्रं निवेद्याग्नौ च होमयेत् ॥
कल्पयेच्च गुरोर्भागमित्येष सततं विधिः ॥४०१॥
शिवाग्निगुरुविप्रेभ्यः सर्व्वपाकाग्रमन्वहं ॥
योऽनिवेद्यात्मना भुङ्क्ते स भुङ्क्ते किल्विषं नरः ॥४०२॥
कृषिवृध्यादिवाणिज्यक्रोधासत्यार्ज्जनादिभिः ॥
पुंसां पापानि वर्द्धन्ते सूनादोषैश्च पञ्चभिः ॥४०३॥
सम्मार्ज्जनाञ्जनन्तोयमग्निकण्डनपेषणी ॥
सूनाः पञ्चगृहस्थानान्नित्यं पापाभिवृद्धये ॥४०४॥
शिवाग्निगुरुपूजाभिः पापैरेतैर्न्न लिप्यते ॥
अन्यैश्च पातकैर्घोरैस्तस्मात् सम्पुजयेत्त्रयं ॥४०५॥
शिवाग्निगुरुनैवेद्ये यावत्सिक्थानि संख्यया ॥
तावद्वर्षसहस्राणि दाता शिवपुरे वसेत् ॥४०६॥
घृतसूपयुतैः सिक्थैः पुण्यं दशगुणोत्तरं ॥
अवदत्स युतैर्ज्ञेयं पुण्यं शतगुणोत्तरं ॥४०७॥
षष्टिकोदननैवेद्यैः सहस्त्रगुणितं फलं ॥
सुगन्धशालिनैवेद्यैर्व्विज्ञेयमयुताधिकं ॥४०८॥
रक्तशाल्यन्ननैवेद्यः फलं स्यान्नियुताधिकं ॥
कलमैःशालिनैवेद्यैर्द्दशलक्षाधिकं फलं ॥४०९॥
एवं शालिविशेषेण फलं स्यादुत्तरोत्तरं ॥
सद्व्यञ्जनयुजां भूयस्तत्पुण्यमभिवर्द्धते ॥४१०॥
व्यञ्जनानि विचित्राणि स्वादूनि सुरभीणि च ॥
कोटिफलाधिकान्याहुः स्निग्धानि मधुराणि च ॥४११॥
क्षीरभक्तेन नैवेद्यं दशकोटिगुणाधिकं ॥
पानकानां सुगन्धानां फलं तुल्यं रसालया ॥४१२॥
तथा फलविशेषैश्च स्वादुभिः सदृशं फलं ॥
गुडखण्डकृतैर्भक्ष्यैघृतेन परिपाचितैः ॥४१३॥
कोटिसहस्रगुणितं गेयं पुण्यं सुगन्धिभिः ॥
दधिशर्करया युक्तं तत्पुण्यं स्याद्दशाधिकं ॥४१४॥

रसालां सुघनां सीतां कर्प्पूरसुरभीकृतां ॥
निवेद्य पुण्यमाप्नोति कोटिकोटिगुणाधिकं ॥४१५॥
घृताशनेन विज्ञेयं रसालातुलितं फलं ॥
शर्क्कराखण्डयुक्तेन रसालाभ्यधिकं फलं ॥४१६॥
यथा यथा हि स्वादूनि स्निग्धानि सुरभीणिच ॥
भक्त्यन्नपानमात्राणि तत्फलानि तथा तथा ॥४१७॥
यद्वा यद्वा शिवायान्नं लिङ्गनिगुरुमूर्त्तये ॥
भक्त्या निवेद्य भुञ्जानः फलमक्षयमाप्नुयात् ॥४१८॥
एवं यः कुरुते श्राद्धं भक्तितः शिवयोगिनां ॥
स पितॄन् सर्व्वपापेभ्यः समुद्धृत्य दिवन्नयेत् ॥४१९॥
गङ्गास्नानसमं पुण्यं दर्शनं शिवयोगिनां ॥
सर्व्वतीर्थाभिषेकच तत्सम्भाषणमुत्तमं ॥४२०॥
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यः प्रणम्य शिवयोगिनं ॥
शुश्रूषयित्वा भक्त्या तु शिवलोके महीयते ॥४२१॥
युगवत् पूजितास्तेन ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
पितरः सर्व्वदेवाश्च योऽर्च्चयेच्छिवयोगिनं ॥४२२॥
तुष्यन्ति पितरस्तस्य सुवृष्च्चैव च कर्षकाः ॥
यः श्राद्धे पूजयेद् भक्त्या विशेषाच्छिवयोगिन ॥४२३॥
अपि नः स कुले कश्चिज्जनयेत्पुत्रमीदृशं ॥
यःसम्पूज्य शिवं श्राद्धे भोजयेच्छिवयोगिनं ॥४२४॥
नृत्यन्ति पितरस्तुष्टा गायन्ति च पितामहाः ॥
अद्य नः पुत्रः पौत्रो वा योगिन्द्रं भोजयिष्यति ॥४२५॥
शिवयोगिनमायान्तं दृष्टैव गृहसंस्थितं ॥
कीडन्त्योषधयःसर्व्वायास्यामःस्वर्ग्गमक्षयं॥४२६॥
अनुग्रहाय लोकानां श्रद्धायाश्च परीक्षणे ॥
चरन्त्यतिथिरूपेण देवा योगी च भूतले ॥४२७॥
तस्मादतिथिमायान्तमनुगच्छेत्कृताञ्जलिः ॥
स्वागतासनपाद्यार्घस्नानान्नशयनादिभिः ॥४२८॥
रूपान्वितं विरूपं वा मलिनं मलिनाम्बरं ॥
योगीन्द्राशङ्कया नित्यमतिथिन्न विचारयेत् ॥४२९॥
शिवयोगिशरीरे तु नित्यं सन्निहितः शिवः ॥
योगीन्द्रं पूजयेत् तस्मात्स साक्षात् पूजितः शिवः ॥४३०॥

अधोमुखोर्ध्वपादास्ते पतन्ति नरकाग्निषु ॥४३१॥
कृमिभिर्भिन्नवदनास्ताप्यमानाश्च वन्हिना ॥
प्रपीड्यन्ते वधैर्घोरैर्य्यावदाचन्द्रतारकं ॥४३२॥
ये शिवज्ञाननिरतान् प्रद्विषन्ति मनागपि ॥
पश्चाद्बाहुकबद्धास्ते नीयन्ते यमसादनं ॥४३३॥
तत्राग्नितप्तैः सन्दंशैः प्रपीडचोरश्च पादतः ॥
तेषामुत्पाट्यते जिह्वाशतशोऽथ सहस्रशः ॥४३४॥
विकत्थन्ते महात्मानं ये मूढाः शिवयोगिनं ॥
ते यान्ति श्रोतृभिः सार्द्धं नरकेषु न संशयः ॥४३५॥
ये चापवादं श्रृण्वन्ति विमूढाः शिवयोगिनां ॥
ते विशेषेण पच्यन्ते नरकेष्वामहीक्षयात् ॥४३६॥
सति श्रोतरि वक्ता स्यादपवादस्य योगिनां ॥
तस्माच्छ्रोता तु पापीयांस्तद्दण्डः सुमहानतः ॥४३७॥
वक्ता श्रोताऽनुमन्ता च प्रयोक्ता दूषणस्य च ॥
एतैः संयुज्यते पञ्च पञ्चैते नारकाः स्मृताः ॥४३८॥
इति योगीन्द्रपात्रस्य महाभाग्यमुदाहृतं ॥
पूजापवादं विषयमपात्रं श्रृणुताधुना ॥४३९॥
अज्ञानपङ्कनिर्म्मग्नमात्मत्राणविवर्ज्जितं ॥
अपुण्यगिरिणाक्रान्तमपात्रं गुणवर्ज्जितं ॥४४०॥
आमपात्रे रसो यद्वन्नश्यते तच्च भाजनं ॥
दानमज्ञे तथा न्यस्त सह पात्रेण नश्यति ॥४४१॥
सद्बीजमुषरे यद्वद्वापितन्निष्फलम्भवेत् ॥
दानन्तद्वदपात्रेषु विन्यस्तन्निष्फलं भवेत् ॥४४२॥
भस्मनीव हुतं हव्यं यथा होतुः सुनिष्फलं ॥
ज्ञानाग्निरहिते पात्रे तथा दानमनर्थकं ॥४४३॥
यथा षण्ढोऽफलः स्त्रीषु यथा गौर्ग्गवि चाफ्फला ॥
मानवस्य तथा जन्म ज्ञानहीनस्य निष्फलं ॥४४४॥
लोहोडुपेन प्रतरन्निमज्जत्युदके यथा ॥
तथा दाता ग्रहीता च पतत्यज्ञस्तथाल्पधीः ॥४४५॥
कारुण्यात्सर्व्वभूतेभ्यः श्रद्धया यत्प्रदीयते ॥
दानन्तदपि विज्ञेयं सार्व्वकामिकमुत्तमं ॥४४६॥

दीनान्धकृपणानाथबालवृद्धकृशातुरान् ॥
एताननुकम्पयामीत्यर्थी गृह्वाति निस्पृहः ॥४४७॥
अह(द)त्वा ज्ञानितः(न) पात्रं निस्पृहत्वान्न ते ऽर्थिनः ॥
अल्पिकापि हि तत्पूजा पर्य्याप्ता ह्यात्मनः फलं ॥४४८॥
नहि स्वार्थ समुद्दिश्य प्रतिगृह्वन्त्ति साधवः ॥
दातुरेवोपकाराय यस्माद गृह्णन्ति निस्पृहाः ॥४४९॥
दरिद्रः साधुभिर्य्यत्नात्प्रार्थनीयोऽनुकम्पया ॥
अदानादस्य दारिद्रान्दानादैश्वर्य्यमाप्नुयात् ॥४५०॥
दातुरेवोपकाराय वदत्यर्थी ददस्व मे ॥
यस्माद्दाता प्रयात्यूर्ध्वमधस्तिष्ठेत् प्रतिग्रहात ॥४५१॥
देहीत्येव वदन्नर्थी जनम्बोधयतीव सः ॥
यदिदं कष्ठमर्थित्वं प्रागदानफलंहितत् ॥४५२॥
बोधयन्ति न यावत्ते देहीति कृपणाञ्जनाः ॥
अवस्थेयमदानस्य माभूदेवं भवानपि ॥४५३॥
कल्याणमित्रमायान्तमर्थिनं को न पूजयेत् ॥
दानात्स्वर्ग्गमवाप्नोति कोऽन्यो बन्धुरिहार्थिनः ॥४५४॥
इहामुत्रफलेनापि दातारमनुयोजयन् ॥
आयात्यर्थी गृहन्दातुं कस्तन्न प्रतिपूजयेत् ॥४५५॥
नार्थिनः स्युः कथ पूज्यापचमाना दिने दिने ॥
येबलादप्यनिच्छन्तं योजयन्ति नरं श्रिया ॥४५६॥
अहन्यहनि मार्ग्गन्त्तं को न मन्यद्गुरुं यथा ॥
मार्ज्जनन्दर्प्पणस्येव यः करोति दिने दिने ॥४५७॥
करमुत्तानकं कृत्वा दानं गृह्णत्ति यो द्विजः ॥
दानादूर्ध्वगतिस्तेन- दातुदर्शयतीव सः ॥४५८॥
एकेन तिष्ठत्यधस्तदन्येनोपरि तिष्ठति ॥
दातृयाचकयोर्भेदः कराभ्यामेव सूचितः ॥४५९॥
यः प्राप्तमर्थिनन्दीनं त्यक्त्वा पात्रमुदीक्षते ॥
स वणिगधर्म्मयुक्तत्वान्न दाता परमार्थतः ॥४६०॥
यद्यर्थिनो नरा न स्युर्द्दानकर्म्म कथं भवेत् ॥
सत्स्वर्थिषु भवेद्दानं सहि दाने च तत्फलं ॥४६१॥
यदि स्तब्धाः शठा दीना न स्युरप्रियवादिनः ॥
क्व नु दानन्दया क्षान्तिर्भाव्यते साधुभिस्तदा ॥४६२॥

यदि नाम न देयं स्यात् सम्प्राप्तायार्थिने गृहे ॥
किं वाक्यान्यपि नष्टानि प्रियाण्यनुगतानि च ॥४६३॥
प्रत्युत्थानाभिगमनं स्वागतं स्वासनं प्रियं ॥
पादोदकमनुव्रज्या स्वर्ग्गसोपानपुस्तकं ॥४६४॥
वित्तं चित्तानुसारेण कदा कस्य भविष्यति ॥
ग्रासादर्द्धमपिग्रासं युक्तं दातुं सदार्थिनां ॥४६५॥
दानं प्रियविनिर्मुक्तं नष्टमाहुर्म्मनीषिणः ॥
तस्मात्सकृत्प्रदातव्यमनन्तफलमिच्छता ॥४६६॥
प्रत्याख्यानमपि श्रेयः प्रियानुनयपेशलं ॥
न तु दानमसत्कारपारुष्यमलिनीकृतं ॥४६७॥
वरन्न दत्तमर्थिभ्यः सक्रोधेनान्तरात्मना ॥
न तद्धनन्न च प्रीतिर्नधर्म्मः प्रियवर्ज्जितः ॥४६८॥
दानं व्रतानि नियमो यज्ञा ध्यानं हुतं तपः ॥
यत्नेनापि कृतं सर्व्वं क्रोधनस्य वृथा भवेत ॥४६९॥
यः श्रद्धयार्च्चितं दद्यात् प्रतिगृह्णाति चार्च्चितः ॥
तावुभौ गच्छतः स्वर्ग्गं नरकन्तद्विपर्ययात् ॥४७०॥
औदार्यं स्वागतं मैत्रीमनुकम्पाममत्सरं ॥
गुणानावहते पञ्च दातुर्दानं महाफलं ॥४७१॥
वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रयागः पुष्कराणि च ॥
गङ्गा समुद्रतीरञ्च नैमिषामरकण्टकाः ॥४७२॥
श्रीपर्वतोमानसञ्च गोकर्णो वेदपर्वतः ॥
इत्याद्याः कीर्त्तिता देशाः सुरसिद्धनिषेविताः ॥४७३॥
सर्व्वे शिवाश्रमाः पुण्याः सर्व्वा नद्यः सपर्वत्ताः ॥
गोसिद्धर्षिनिवासाश्च देशाः पुण्याः प्रकीर्त्तिताः ॥४७४॥
शिवायतनसंस्थानां यदल्पमपि दीयते ॥
तदनन्तफलं ज्ञेयं शिवक्षेत्रानुभावतः ॥४७५॥
ग्रहणञ्चन्द्रसूर्याभ्यां दक्षिणायनमुत्तरं ॥
विषुवत्सव्यतीपातं षडशीतिमुखन्तथा ॥४७६॥
दिनक्षयाणि संक्रान्तिर्ज्ञेयं विष्णुपदं पुनः ॥
इति कालः समाख्यातः पुंसां पुण्यविवर्द्धनः ॥४७७॥
भक्तिर्भावः परा प्रीतिः शिवधर्म्मैकतानता ॥
प्रतिपत्तिरिति ज्ञेयं श्रद्धापर्यायपञ्चकं ॥४७८॥

श्रद्धामात्रंच जननी ज्ञानस्य सुकृतस्य च ॥
तस्माच्छ्रद्धां समुत्पाद्य देयमक्षयमिच्छता ॥४७९॥
यद्दानं श्रद्धया पात्रे विधिवत् प्रतिपादितं ॥
तदनन्तफलं ज्ञेयमपि बालाग्रमात्रकं ॥४८०॥
आर्त्तेषु दीनेषु गुणान्वितेषु यच्छ्रद्धयास्वल्पमपि प्रदत्तम् ॥
तत्सर्व्वकामान् समुपैति लोके श्रद्धैव दानं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥४८१॥
श्रद्धाप्रधानं विज्ञेयं सत्पात्रादिचतुष्टयं ॥
श्रद्धातः कीर्त्तिता तस्मान्नाश्रद्धातः फलं भवेत् ॥४८२ ॥
इति शिवधर्मोत्तरे सत्पात्रप्रदानश्चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे शिवपुरधर्मगतिर्नाम पञ्चमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ धर्म्माः शिवेनोक्ताः शिवधर्म्मागमोत्तरे ॥
ज्ञेया बहुविधास्ते च कर्म्मयोगोपभेदतः ॥४८३॥
हिंसादोषविनिर्म्मुक्ताः क्लेशायासविवर्ज्जिताः ॥
धर्म्मा भूतहिताः शुद्धाः सुसूक्ष्माः सुमहाफलाः ॥४८४॥
अनन्तशावावलिताः शिवमूले च संस्थिताः ॥
सर्व्वे सर्व्वगुणोपेताः शिवधर्म्माः सनातनाः ॥४८५॥
तारयन्त्यशिवाद्यस्माद्धार्यन्ते शिवभावितैः ॥
शिवधर्म्माः स्मृतास्तस्मात्संसारार्णवतारणाः ॥४८६॥
अथाहिंसा क्षमा सत्यं ह्रीः श्रद्धेन्द्रिय संयमः ॥
दानमिज्या जपो ध्यानं दशकं धर्म्मसाधनं ॥४८७॥
असमस्तैः समस्तैर्व्वा शिवधर्म्मैरनुष्ठितैः ॥
शिवैकस्थानसम्प्राप्तैर्गतिश्चैकैव कीर्त्तिता ॥४८८॥
यथा भूः सर्व्वभूतानां स्थानं साधारणं स्मृता ॥
तथा तच्छिवभक्तानां तुल्यं शिवपुरं स्मृतं ॥४८९॥
यथेह सर्व्वभूतानां भोगाः साधारणाः स्मृताः ॥
नानापुण्यविशेषेण भोगाः शिवपुरे तथा ॥४९०॥
शुभाशुभफलञ्चात्र भुज्यते कर्म्म देहिभिः ॥
शिवधर्म्मस्य चैकस्य फलन्तत्रोपभुज्यते ॥४९१॥
यापादृग्भवेत्पुण्यं श्रद्धामात्रविशेषणं ॥
भोगास्तादृग्विधास्तस्य ज्ञेयाः सातिशयाः पुरे ॥४९२॥
स्थानप्राप्तिफले तुल्ये भोगाः सातिशयाः स्थिताः ॥
कुर्यात् पुण्यं महत् तस्मान्महाभोगजिगीषया ॥४९३॥
सर्व्वाधिपत्यमेवैकन्तत्र नास्ति पुरोत्तमे ॥
स्वात्मभोगाधिपत्यं स्याच्छिवः सर्व्वजगत्पतिः ॥४९४॥
केचित्तत्रैव मुच्यन्ते ज्ञानयोगरता नराः ॥
आवर्त्तन्ते पुनश्चान्ये संसारे भोगतत्पराः ॥४९५॥
तस्माद्विमोक्षमन्विच्छेद्भोगासक्तिं विवर्ज्जयेत् ॥
विरक्तः शान्तचित्तात्मा शिवज्ञानमवाप्नुयात् ॥४९६॥

ये चान्यासक्तहृदया यजन्तीशम्प्रसङ्गतः ॥
तेषामपि ददातीशः स्थानम्भावानुरूपतः ॥४९७॥
तत्रार्च्चयन्ति ये रुद्रं सकृदुच्छिष्टकर्म्मणा ॥
तेषां पिशाचलोकेषु भोगानीशः प्रयच्छति ॥४९८॥
द्विरर्च्चयन्ति ये रुद्रं क्रुराः संकुद्धलोचनाः ॥
रक्षोलोके शिवस्तेषां महाभोगान् प्रयच्छति ॥४९९॥
त्रिरर्च्चयन्ति ये रुद्रं मद्यमांसातुरा नराः ॥
यक्षलोके शिवस्तेषां दिव्यान् भोगान् प्रयच्छति ॥५००॥
ये गीतनृत्यं कुर्व्वन्ति त्रिश्चतुर्व्वा यदृच्छया ॥
शिवाग्रतस्तु ते यान्ति गन्धर्व्वभवनन्नराः ॥५०१॥
लोके ख्यातिं समुद्दिश्य पञ्चार्च्चयति यः शिवं ॥
तस्येन्द्रभवने रुद्रः कामान् दिव्यान् प्रयच्छति ॥५०२॥
कामासक्तेन चित्तेन यः षडर्च्चयते शिवं ॥
प्राजापत्ये शिवस्तस्य लोके भोगान् प्रयच्छति ॥५०३॥
दारिद्रचमुक्तिहेतुत्वात् सप्तार्च्चयत्युपोषितः ॥
सोमलोके शिवेनैव दिव्यैर्भोगै रमन्ति (ते) च ॥५०४॥
ज्ञेयं विष्णुपुरादूर्ध्वं दिव्यं शिवपूरं महत्॥५०५॥
तद्भोगास्थानमतुलंकर्म्मरतात्मनां ।
अप्रमेयगुणैर्दिव्यैर्व्विमानैः सार्व्वकामिकैः ॥
असंख्यैस्तत्पुरं व्याप्तं सर्व्वप्राण्युपकारकैः ॥५०६॥
सहस्रभौमविस्तीर्णः सूर्यकोटिसमप्रभः ॥
रुद्रलोक इति प्रोक्तश्चाशेषगुणसंयुत ॥५०७॥
सर्व्वेषां शिवभक्तानां तत्परं परिकीर्तितं ॥
रुद्रक्षेत्रमृतानाञ्च जङ्गमस्थावरात्मनां ॥५०८॥
अप्येकदिवसं भक्त्या यः पूजयति शङ्करं ॥
सोऽपि याति शिवस्थानं किं पुनर्ब्बहुशोऽर्च्चयेत ॥५०९॥
तस्मादीशे सदा भक्तिम्भावयेदात्मनात्मनि ॥
तन्माहात्म्यविचारेण भवरोगविरागतः ॥५१०॥
एवं शिवानुभावेन निकृष्टेनापि कर्म्मणा ॥
नरैः स्थानान्यवाप्यन्ते देशे भावानुरूपतः ॥५११॥
इत्येतदपरं प्रोक्तं क्षीमच्छिवपुरं महत ॥
देहिनां कर्म्म निष्ठानां पुनरावर्त्तकं स्मृतं ॥५१२॥

ऊर्ध्वं शिवपुराज्ज्ञेयं स्थानत्रयमनुत्तमं ॥
नित्यं परं विशुद्धञ्च स्कन्दोमाशङ्करात्मकं ॥५१३॥
स्कन्दं शक्तिधरं शान्तं षण्मुखं शिखिवाहनं ॥
तप्तचामीकरप्रख्यं त्रिशिखं बालरूपिणं ॥५१४॥
प्रभाभिर्भाषितन्देवं सर्व्वलोकानुकम्पकं ॥
ध्यायमानः प्रसन्नात्मा गुहस्थानमवाप्नुयात् ॥५१५॥
कन्यारूपामुमां शान्तां सूर्यकोटिसमप्रभां ॥
ध्यायमानः सदा भक्त्या देव्याः स्थानमवाप्नुयात् ॥५१६॥
शुद्धस्फटिकसंङ्काशं जटामुकुटधारिणं ॥
त्र्यक्षं चतुर्भुजं शान्तंमक्षमालाधरं हरं ॥५१७॥
वरदाभयहस्तञ्च त्रिशूलासक्तपाणिकं ॥
ध्यायमानः शिवन्नित्यं शिवस्थानमवाप्नुयात् ॥५१८॥
ये सम्प्राप्ताः शिवस्थानं ज्ञानयोगरता नराः ॥
न तेषां पुनरावृत्तिर्घोरे संसारसागरे ॥५१९॥
सर्व्वज्ञाः सर्व्वगाः शुद्धाः परिपूर्णा महेश्वराः ॥
शिवतुल्यबलाः सिद्धाः परं शिवपुरं गताः ॥५२०॥
योगं प्रवेदयिष्यामि पृथगध्यायसम्मितं ॥
उपरिष्टाच्च लोकानां स्वरूपं चाप्यनुक्रमात् ॥५२१॥
तत्राष्टगुणमैश्वर्यं पार्थिवं पिशिताशिनां ॥
तत्सायुज्यगतानाञ्च नराणां तत्समं स्मृतं ॥५२२॥
रक्षस्सु षोडशकलं पार्थिवाञ्च तद्द्विधा ॥
एतच्च निरवशेषं यक्षेष्वन्यच्च तैजसं ॥५२३॥
गान्धर्व्वाणाञ्च वायव्यं याक्षञ्च सकलं स्मृतं ॥
पाञ्चभौतिकमिन्द्रस्य चत्वारिंशद्गुणम्महत् ॥५२४॥
सोमस्य मानसं दिव्यं यच्चाधः पाञ्चभौतिकं ॥
सौम्यं प्रजापतिस्थानमहङ्कारगुणान्वितं ॥५२५॥
चतुष्षंष्टिगुणं ब्राह्मं बौद्धमैश्वर्यमुत्तमं ॥
विष्णोः प्रधानिकं सूक्ष्ममैश्वर्यम्ब्रह्मणः परं ॥५२६॥
श्रीमच्छिवपुरे नित्यमैश्वर्यं सार्व्वकामिकं ॥
शिवेन शिवभक्तानां कल्पितं वैष्णवात्परं ॥ ५२७॥
स्कन्दस्य भगवत्याश्च वैष्णवात् परमम्महत् ॥
सूक्ष्ममव्यक्तिकं दिव्यमैश्वर्यं सार्व्वकामिकं ॥५२८॥

अनन्तगुणमैश्वर्यं शिवस्यात्मगतं महत् ॥
आदिमध्यान्तरहितं विशुद्धं तत्वलक्षणं ॥५२९॥
सर्व्वाभिभासकं सूक्ष्ममनौपम्यं परात्परं ॥
सुसम्पूर्णं जगद्धेतुः पशुपाशविमोक्षणं ॥५३०॥
यो यां संस्थामनुप्राप्तस्तस्य भोगास्तदात्मकाः ॥
ऐश्वर्यन्तत्प्रमाणञ्च भवेदीशप्रसादतः ॥५३१॥
तारारूपविमानानाभिमा दृश्यन्ति कोटयः ॥
अष्टाविंशतिरेवोर्ध्वं सुदीप्ताः सुहृदात्मनां ॥५३२॥
ये कुर्व्वन्ति नमस्कारमीश्वराय क्वचित क्वचित् ॥
सम्पर्क्कात्कौतुकाल्लोभात्तद्विमानं लभन्ति ते ॥५३३॥
नामसङ्कीर्तनाद्वापि प्रसङ्गेन शिवस्य यः ॥
कुर्याद्वापि नमस्कारं तत्तस्यापिफलंलभेत् ॥५३४॥
इत्येता गतयः प्रोक्ता महत्यः शिवकर्म्मणां ॥
अत्यल्पाल्पतरेणापि पुंसामीशानभावतः ॥५३५॥
इति शिवधर्म्मोत्तरे शिवपुरधर्मगतिर्न्नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथपशुपतिमते शिवधर्म्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे षष्ठोऽध्यायः

॥ॐ नमः शिवाय ॥

अथाधः पतनात् पुंसामधर्म्मः परिकीर्त्तितः ॥
नरकादौ महाघोरे पापानां यातनाः स्मृताः ॥५३६॥
अधर्म्मभेदा विज्ञेयाश्चित्तवृत्तिप्रभेदतः ॥
स्थूलाः सूक्ष्माः सुसूक्ष्माश्च कोटिभेदैरनेकधा ॥५३७॥
तत्र ये पाप निचयाः स्थूला नरकहेतवः ॥
ते समासेन कथ्यन्ते मनोवाक्कायसाधनाः ॥५३८॥
परस्त्रीपरसङ्कल्पश्चेतसोऽनिष्टचिन्तनं ॥
अकार्य्याभिनिवेशश्च चतुर्द्धा कर्म्म मानसं ॥५३९॥
अनिबद्धप्रलापित्वमसत्यञ्चाप्रियञ्च यत् ॥
परापवादः पैशुन्यं चतुर्द्धा कर्म्म वाचिकं ॥५४०॥
अभक्ष्यभक्षणं हिंसा मिथ्याकामनिवेदनं ॥
परस्वानामुपादानं चतुर्द्धा कर्म्म कायिकं ॥५४१॥
इत्येतद् द्वादशविधं कर्म्म प्रोक्तं त्रिसाधनं ॥
अस्य भेदान् पुनर्व्वक्ष्ये येषां फलमनुत्तरं ॥५४२॥
ये द्विषन्ति महादेवं संसारार्णवतारणं ॥
सुमहापातकोपेतास्ते यान्ति नरकाग्निषु ॥५४३॥
दूषयन्ति शिवज्ञानं ये सर्व्वार्थप्रसाधकं ॥
सुमहत् पातकन्तेषां निरयार्णवगामिनां ॥५४४॥
ये शिवज्ञानवक्तारं विद्विषन्ति गुरुन्नराः ॥
सुमहापातकोपेतास्ते यान्ति नरकार्णवं ॥५४५॥
शिवनिन्दा गुरुनिन्दा शिवज्ञानस्य दूषणं ॥
देवद्रव्यापहरणं गुरुद्रव्यविनाशनं ॥५४६॥
हरन्ति ये च सम्मूढाः शिवज्ञानस्य पुस्तकं ॥
सुमहापातकान्याहुरन्नन्तानि फलानि च ॥५४७॥
नाभिनन्दन्ति ये दृष्ट्वा शिवपूजां प्रकल्पितां ॥
न नमन्त्यर्च्चितं दृष्ट्वा पूजितन्न स्तुवन्ति च ॥५४८॥
यथेष्टचेष्टा निःशङ्काः सन्तिष्ठन्ति रमन्ति च ॥
उपचारविनिर्म्मुक्ताः शिवाग्निगुरुसन्निधौ ॥५४९॥

स्थानसंस्कारपूजाञ्च ये न कुर्व्वन्ति पर्व्वसु ॥
शिवविद्यागुरूणाञ्च कर्म्मयोगव्यवस्थिताः ॥५५०॥
ये त्यजन्ति शिवाचारं शिवभक्तान् द्विषन्ति च ॥
शिवनिन्दासमान्येव महान्ति पातकानि हि ॥५५१॥
असंम्पूज्य शिवज्ञानं येऽधीयन्ते लिखन्ति ॥
अन्यायतः प्रयच्छन्ति श्रृण्वन्त्युच्चारयन्ति च ॥५५२॥
विक्रीयन्ति च लोभेन कुज्ञाननियमेन च ॥
असंस्कृतप्रदेशेषु यथेष्टं स्थापयन्ति च् ॥५५३॥
शिवज्ञानकथाक्षेपं यः कृत्वाऽन्यत् प्रभाषते ॥
नाधीयीत समर्थश्च यः प्रमादं करोति च ॥५५४॥
अशुचिश्चाशुचौ स्थाने यः प्रवक्ति श्रृणोति च ॥
इति सर्व्वं समासेन ज्ञाननिन्दासमं स्मृतं ॥५५५॥
गुरुपूजामकृत्वैव यः शास्त्रं श्रोतुमिच्छति ॥
न करोति च शुश्रूषामाज्ञां भक्तिश्च भावतः ॥५५६॥
नाभिनन्दति तद्वाक्यमुत्तरञ्च प्रयच्छति ॥
गुरुकर्म्मणि शाठ्यञ्च तदुपेक्षां करोति च ॥५५७॥
गुरुं शान्तमशक्तं वा विदेशप्रस्थितन्तथा ॥
अरिभिः परिभूतं वा यः सन्त्यजति पापकृत् ॥५५८॥
तद्भार्यापुत्रमित्रेषु यश्चावज्ञाङ्करोति च ॥
इत्येतत् पातकं ज्ञेयं गुरुनिन्दासमं महत् ॥५५९॥
ब्रह्मघ्नश्च सुरापश्च स्तेयी च गुरुतल्पगः ॥
महापातकिनस्त्वेते तत्संसर्गी च पञ्चमः ॥५६०॥
क्रोधाद् द्वेषाद् भयाल्लोभाद्ब्राह्मणस्य वदेच्च यः ॥
मर्म्मान्तिकं महादोषं ब्रह्मघ्नः स प्रकीर्त्तितः ॥५६१॥
ब्राह्मणं यः समाहूय याच्यमानं सकिञ्चनं ॥
पश्चान्नास्तीति च ब्रूयात्स वै ब्रह्महणः स्मृतः ॥५६२॥
यश्च विद्याभिमानेन उद्वेजयति स द्विजं ॥
उदासीनं सभामध्ये ब्रह्महा स प्रकीर्त्तितः ॥५६३॥
मिथ्या गुणैः स्वमात्मानं नयत्युत्कर्षणम्बलात् ॥
गुरूणाञ्च विरुद्धो यः स वै ब्रह्महणः स्मृतः ॥५६४॥
क्षुत्तृट्सन्तप्तदेहानां द्विजानां भोक्तुमिच्छतां ॥
यः समाचरते विघ्नं तमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥५६५॥

पिशुनः सर्व्वलोकानां रन्ध्रान्वेषणतत्परः ॥
उद्वेगजननः क्रूरः सवै ब्रह्महणः स्मृतः ॥५६६॥
गवां तृषाभिभूतानां जलार्थमुपसर्प्पतां ॥
यः समाचरते विध्नं तमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥५६७॥
परदोषं परिज्ञाय नृपकर्णे जपेतु यः ॥
पापीयान् पिशुनः क्षुद्रः सर्वे ब्रह्महणः स्मृतः ॥५६८॥
देवद्विजगतां भूमिं पूर्व्वभुक्तां हरेत्तु यः ॥
प्रणष्टामपि कालेन तमाहुर्ब्रह्मघातकं ॥५६९॥
द्विजवृत्यापहरणे न्यायतः समुपार्ज्जतं ॥
ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयं पातकं नात्र संशयः ॥५७०॥
अधीस यः शिवज्ञानं परित्यजति मूढधीः ॥
सुरापानसमं ज्ञेयं तस्य पातकमुल्वणं ॥५७१॥
अग्निहोत्रपरित्यागी पञ्चयज्ञीयकर्म्मणां ॥
मातापितृपरित्यागी कूटसाक्षी सुकृद्वधः ॥५७२॥
अप्रियः शिवभक्तानामभक्ष्यस्य च भक्षणः ॥
वने निरपराधानां प्राणिनाञ्च निपातनं ॥५७३॥
गवालये वने चाग्निं पुरे ग्रामे च दीपयेत् ॥
इति पापानि घोराणि सुरापानसमानि च ॥५७४॥
दीनसर्व्वस्वहरणं नरस्त्रीगजवाजिनां ॥
गोभूरत्नत्रतानामोषधीनां रसस्य च ॥५७५॥
चन्दनागुरुकर्पूरकस्तूरीपटवाससां ॥
हस्तन्यासापहरणं रुक्मस्तेयसमं स्मृतं ॥५७६॥
कन्यानां वरयोग्यानामदानं सदृशे वरे ॥
पुत्रमित्रकलत्रेषु गमनं भगिनीषु च ॥५७७॥
कुमारीसाहसं घोरमन्त्यजस्त्रीनिषेवणं ॥
स्ववर्णायाञ्च गमनं गुरुतल्पसमं स्मृतं ॥५७८॥
महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि तानि च ॥
तानि पातकसंज्ञानि तद्भूतान्युपपातकं ॥५७९॥
द्विजायार्थं प्रतिज्ञाय न प्रयच्छति यः पुनः ॥
न च स्मारयते विप्रस्तुल्यं तदुपपातकं ॥५८०॥
द्विजद्रव्यापहरणं मर्यादाया व्यतिक्रमः ॥
अतिमानोऽतिकोपश्च दाम्भिकत्वं कृतध्नता ॥५८१॥

अत्यन्तविषयासक्तिः कार्प्पण्यं शाठ्यमत्सरं ॥
परदाराभिगमनं साध्वीकन्याप्रदूषणं ॥५८२॥
परिवित्तिः परिवेत्ता ययाच परिविद्यते ॥
तयोर्द्दानञ्च कन्यायास्तयोरेव च याचनं ॥५८३॥
पुत्रमित्रकलत्राणामदोषे स्वामिनस्तथा ॥
सहायानं परित्यागः साधुबन्धुतपस्विनां ॥५८४॥
गवां क्षत्रियवैश्यानां स्त्रीशूद्राणां च घातने ॥
शिवाश्रमतरूपाञ्च पुष्पाशमविनाशनं ॥५८५॥
यः पीडमाश्रमस्थानामाचरेदल्पिकामपि ॥
तद्भृत्यपरिवर्ग्गस्य पशुधान्यधनस्य च ॥५८६॥
कुप्यधान्यपशुस्तेयमयाच्यानाञ्च याचनं ॥
यज्ञारामतडागानां दारापत्यस्य विक्रयः ॥५८७॥
तीर्थयात्रोपवासानां व्रतायतनकर्म्मणां ॥
स्त्रीधनान्युपजीवन्ति स्त्रीभिरत्यन्तनिर्ज्जिताः ॥५८८॥
अरक्षणञ्च नारीणाम्मद्यपस्त्रीनिषेवणं ॥
ऋणानामप्रदानञ्च धान्यवृद्ध्युपसेवनं ॥५८९॥
निन्दिताच्च धनादानमवश्यानाञ्च विक्रयः ॥
विषमारणमन्त्राणां प्रयोगो मूलकर्म्मणाम् ॥५९०॥
उच्चाटनाभिचारश्च गरविद्वेषणक्रिया ॥
जिह्वाकामोपभोगार्थं यस्यारम्भः स्वकर्म्मसु ॥५९१॥
मूल्येनाध्यापयेद्यस्तु मूल्येनाप्यधीते च यः ॥
व्रात्यता व्रतसन्त्यागः सर्व्वकार्यनिषेवणं ॥५९२॥
असच्छास्त्राधिगमनं शुष्कतर्क्कावलम्वनं ॥
देवाग्नि साधुसाध्वीनान्निन्दा गोब्राह्मणस्य च ॥५९३॥
प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा राज्ञाम्मण्डलिनामपि ॥
कुत्सनं पितृदेवेज्यास्वकर्म्मत्यागिनश्च ये ॥५९४॥
जनस्याप्रियवक्तारः क्रूराः समयभेदिनः ॥
भेत्ता तडागवप्राणां संक्रमाणां रथस्य च ॥५९५॥
एकपङ्क्तिस्थितानाञ्च पाकभेदं करोति यः ॥
इत्येतैः स्त्रीनराः पापैरुपपातकिनः स्मृताः ॥५९६॥
युक्तास्तद्भूतकैः क्षदैः पापैः पापकराः स्मृताः ॥
ये गोब्राह्मणकन्यानां स्वामिमित्रतपस्विनां ॥५९७॥

अन्तरं यान्त्यकार्य्येषु स्मृता नारका नराः ॥
परस्त्रियाभिलप्यन्त ये परदुव्यसूचकाः ॥५९८॥
परव्यापारनिरताः परस्त्रीपरदूषकाः ॥
द्विजाय दुःखं कुर्य्यात् प्रहारमुग्दिरच्च यः ॥५९९॥
यः सेवते द्विजः शूद्रं सुरामाघ्राति कामतः ॥
ये पापाभिरताः क्रूरा ये च हिंसाप्रिया नराः ॥६००॥
प्रव्यर्थां येच कुर्व्वन्ति दानयज्ञादिकां क्रियां ॥
गोष्ठाग्निजलरथ्यासु तरुच्छायानगेषु च ॥६०१॥
त्यजन्ति ये पुरीषादीनारामायतनेषु च ॥
मद्यमांसरता नित्यं गीतवाद्यरता नराः ॥६०२॥
केलिकीलाभुजङ्गाश्च रन्ध्रान्वेषणतत्पराः॥
वंशेष्टकाशिलाकाष्ठैः स्व(ख)भ्रैः शङ्कुभिरेव वा ॥६०३॥
ये मार्ग्गमुपरुन्धन्ति परस्मिन्नो हरन्ति च ॥
कूटशासनकर्तारः कूटकर्मक्रियारताः ॥६०४॥
कूटयुद्धाः कुशस्त्राणि कूटसंव्यवहारिणः ॥
धनुषः शल्यशस्त्राणां यः कर्त्ता यश्च विक्रयी ॥ ६०५॥
निर्द्दयोऽतीव नृत्येषु पशूनान्दमकाश्च ये ॥
मिथ्या प्रवदतो वाचमाकर्णयति यः शनैः ॥६०६॥
स्वामिमित्रगुरुद्रोही मायावी चपलः शठः ॥
ये भार्य्यापुत्रमित्राणि बालवृद्धकृशातुरान् ॥६०७॥
भृत्यानतिथिबन्धूश्च त्यक्त्वाऽश्नन्ति बुभुक्षितान् ॥
यः स्वयं मृष्टमश्नाति विप्रायान्यत् प्रयच्छति ॥६०८॥
वृथापाकः स विज्ञेयो ब्रम्हवादिषु गर्हितः ॥
नियमान् स्वयमादाय ये त्यजन्ति जितेन्द्रियाः ॥६०९॥
प्रवक्ष्या(व्रज्या) वसिता ये च रहस्यानाञ्च भेदकाः ॥
ये ताडयन्ति गाश्चैव त्रासयन्ति मुहुर्म्मुहुः ॥६१०॥
दुर्व्वलान् न च पुष्णन्ति प्रणष्टान्नान्विषन्ति च ॥
पीडयन्त्यतिभारेण सक्षतान् वाहयन्ति च ॥६११॥
सार्द्धयामाच्च परत अभुक्ते ये च भुञ्जते ॥
ये भग्नक्षतरोगार्त्तान् गोरूपांश्च क्षुधातुरान् ॥६१२॥
न पालयन्ति ते गोघ्ना नारकाः पापिनः स्मृताः ॥
वृषणां बृषणौ ये च पापिष्ठा गालयन्ति च ॥६१३॥

वाहयन्ति च गां बन्ध्यां महानारकिणो नराः ॥
आशावासमनुप्राप्तान् क्षुत्तृष्णाश्रमपीडितान् ॥६१४॥
येऽतिर्थाश्चावमन्यन्ते ते वै निरयगामिनः ॥
अनाथं विकलं दीनं बालवृद्धाकृशातुरान् ॥६१५॥
नानुकम्पन्ति ये मूढास्ते यान्ति निरयार्णवं ॥
अजाविको माहिषिकः सामुद्री वृषलीपतिः ॥६१६॥
शूदविट्क्षत्रवृत्तिश्च नारकी स्याद् द्विजाधमः ॥
शिल्पिनः कारुकावश्या हेमकारा नृपाध्वजा ॥६१७॥
भृतकाः शाठ्यसंयुक्तास्तथान्त्या नारकाः स्मृताः ॥
यश्चोचितमतिक्रम्य स्वच्छाया वाह्येत्करं ॥६१८॥
नरकेषु स पच्येत यश्च दण्डरुचिर्न्नृपः ॥
उत्कोचिकैरधिकृतैस्तस्करैश्च प्रपीड्यते ॥६१९॥
यस्य राज्ञः प्रजा राष्ट्रे पच्यते नरकेषु सः ॥
ये द्विजाः प्रतिगृह्णन्ति नृपस्यान्यायवर्त्तिनः ॥६२०॥
प्रयान्ति तेऽपि घोरेषु नरकेषु न संशयः ॥
पारदारिकचौराणां यत्पापं पार्थिवस्य तत् ॥६२१॥
भवेदरक्षतः सर्व्वं घोरं तस्य प्रतिग्रहात् ॥
अचौरं चौरवत् पश्येच्चौरान्वाऽचौररूपिणः ॥६२२॥
अविचार्य्य नृपस्तस्माद् घातयन्नरकं व्रजेत् ॥
घृततैलान्नपानानि मधु मांससुरासवं ॥६२३॥
गुडेक्षुक्षीरशाकानि दधि मूलफलानि च ॥
तृणकाष्ठपत्रपुष्पंमौषधं कांस्यभाजनं ॥६२४॥
उपानच्छत्रशकटा येतयेत्मासनं गृहं ॥
ताम्रसीसत्रपुक्तांस्य शंखाद्यञ्च जलोद्भवं ॥६२५॥
वार्क्ष्यं वा वैणवाद्यं वा गृहेषु पुष्कराणि च ॥
ऊर्णाकर्पासकौशेयभङ्गपट्टोद्भवानिच ॥६२६॥
स्थूलसूक्ष्माणि वस्त्राणि यें लोभेन हरन्ति च ॥
एवमादीनि चान्यानि दव्याणि विविधानि च ॥६२७॥
नरकेषु ध्रुवं गच्छेदपहृत्याल्पकान्यपि ॥
यद्वा तद्वा परद्रव्यमपि सर्षपमात्रकं ॥६२८॥
अपहृत्य नरो याति नरकन्नात्र संशयः॥
एवमाद्यैर्न्नरः पापैर्व्याक्रान्तैः समनन्तरं ॥६२९॥

शरीरं यातनार्थीयं पूर्व्वाकारमवाप्नुयात् ॥
यमलोकं व्रजंस्तेन शरीरेण यमाज्ञया ॥६३०॥
यमदूतैर्म्महाघोरैर्न्नीयमानः सुदुःखितः ॥
देवमानुषतिर्य्याणामधर्म्मनिरतात्मनां ॥६३१॥
धर्म्मराजः स्मृतः शास्ता सुघोरैर्विविधैर्व्वधैः ॥
विनयाचारयुक्तानां प्रमोदस्खलितात्मनां ॥६३२॥
प्रायश्चित्तैर्ग्गुरुः शास्ता न वधैरिष्यते यमः ॥
पारदारिकचौराणामन्यायव्यवहारिणां ॥६३३॥
नृपतिः शासकः प्रोक्तः प्रच्छन्नानाञ्च धर्म्मराट् ॥
तस्मात् कृतस्य पापस्य प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥६३४॥
नाभुक्तस्यान्यथा नाशः कल्पकोटिशतैरपि ॥
यः करोति स्वयं कर्म्म कारयेद्वानुमोदयेत् ॥६३५॥
कायेन मनसा वाचा तस्योर्द्धा गोत्तते फलं ॥
इति संक्षेपतः प्रोक्ताः पापभेदास्त्रिसाधनाः ॥६३६॥
कथ्यन्ते गतयश्चित्रा नराणां पापकारिणां ॥६३७॥
इति शिवधर्म्मोत्तरे पापभेदाध्यायः षष्ठः ॥६॥

अथ पशुपतिमत शिवधर्म्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे पापगतिर्न्नाम

सप्तमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ पापैरिमे यान्ति यमलोकं चतुर्व्विधैः ॥
सन्त्रासजननं घोरं विवशाः सर्व्वदेहिनः ॥६३८॥
गर्भस्थैर्ज्जायमानैश्च बालैस्तरुणमध्यमैः ॥
स्त्रीपुन्नपुंसकैवृद्धैर्य्यातव्यं सर्व्वजन्तुभिः ॥६३९॥
शुभाशुभफलं तत्र देहिनां प्रविचार्यते॥
चित्रगुप्तादिभिः षद्भिर्म्मध्यस्थैः सर्व्वदर्शिनः ॥६४०॥
न तेऽत्र प्राणिनः सन्ति ये न यान्ति यमालयं ॥
अवश्यं हि कृतं कर्म्म भोक्तव्यं तद्विचारितं ॥६४१॥
तत्र ये शुभकर्म्माणः सौम्यचित्ता दयान्विताः ॥
ते नरा यीन्ति सौम्येन पथा यमनिकेतनं ॥६४२॥
यः प्रदद्याद् द्विजेन्द्राणमुपानत्काष्ठपादुके ॥
सवराश्वेन महता सुखं यान्ति यमालयं ॥६४३॥
छत्रदानेन गच्छन्ति यथा साभ्रेण देहिनः ॥
दिव्यवस्त्रपरीधाना यान्ति वस्त्रप्रदायिनः ॥६४४॥
शिविकाश्वप्रदानेन तद्रथेन सुखं व्रजेत् ॥
शैयाशनप्रदानेन स्वपन् याति च विश्रमं ॥६४५॥
आरामकर्ता छायासु शीतलासु सुखं भवेत् ॥
यान्ति पुष्पकयानेन पुष्पारामप्रदायिनः ॥६४६॥
देवायतनकर्त्ता च यतीनामाश्रमस्य च ॥
अनाथमण्डपानाञ्च क्रीडन् याति गृहोत्तमैः ॥६४७॥
देवाग्निगुरुविप्राणां मातु पितुश्च पूजकाः ॥
पूज्यमाना नरा यान्ति कामिकेन यथासुखं ॥६४८॥
उद्योतयन्दिशः सर्व्वा याति दीपप्रदायकः ॥
प्रतिश्रयप्रदानेन सुखं यान्ति गृहे स्वयं ॥६४९॥
सर्व्वकामसमृद्धेन पथा गच्छन्ति गोप्रदाः ॥
येऽन्नपानानि कुर्व्वन्ति ते तृप्ता यान्ति तत्पथा ॥६५०॥

अन्नौषधप्रदातारः सुखं यान्ति निरामयाः ॥
विश्राम्यमाना गच्छन्ति गुरुशुश्रूषणे रताः ॥६५१॥
पादशौचप्रदानेन शीतलेन पथा व्रजेत् ॥
हेमरत्नप्रदानेन याति दुर्गाणि निस्तरन् ॥६५२॥
पादाभ्यङ्गञ्च यः कुर्यादश्वपृष्ठेन स व्रजेत् ॥
रुष्या (वृषा) नड्वाहदानेन नरो यानेन गच्छति ॥६५३॥
सर्व्वकामसमृद्धात्मा भूमिदानेन गच्छति ॥
अन्नपानप्रदानेन खादन् पिबंश्च गच्छति ॥६५४॥
इत्येवमादिभिर्द्दानैः सुखं यान्ति यमालयं ॥
स्वर्गेच विपुलान् भोगान् प्राप्नोति विविधान्नरः ॥६५५॥
सर्व्वेषामेव दानानामन्नदानं परं स्मृतं ॥
सद्यः प्रीतिकरन्दिव्यं बलबुद्धिविवर्द्धनं ॥६५६॥
नान्नदानसमं दानं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥
अन्नाद्भवन्ति भूतानि तदभावे म्रियन्ति च ॥६५७॥
रक्तं मांसं वसा शुक्रं क्रमादन्नात् प्रवर्द्धते ॥
शुक्राद्भवन्ति भूतानि तस्मादन्नमिदं जगत् ॥६५८॥
हेमरत्नास्वनागेन्द्रनारीस्त्रक्चन्दनादिभिः ॥
समस्तैरपि सम्प्राप्तैर्न्न रमन्ते बुभुक्षिताः ॥६५९॥
गर्भस्था जायमानाश्च बालवृद्धाश्चमध्यमाः ॥
आहारमभिकांक्षन्ति देवदानवतापसाः ॥६६०॥
क्षुधा हि सर्व्वरोगानां व्याधिः श्रेष्ठतमः स्मृतः ॥
तस्मान्नौषधिलेपेन प्रतीकारः प्रकीर्तितः ॥६६१॥
नास्ति क्षुधासमं दुःखं नास्ति रोगः क्षुधा समः ॥
नास्त्याहारसमं सौख्यं नास्ति क्रोधसमो रिपुः ॥६६२॥
अत एव महत् पुण्यमन्नदानप्रभावतः ॥
यतः क्षुधाग्निसन्तप्ता म्रियन्ते सर्व्वदेहिनः ॥६६३॥
अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्व्वदः ॥
तस्मादन्नप्रदानेन सर्व्वदानफलं लभेत् ॥६६४॥
त्रैलोक्ये यानि रत्नानि भोगाः स्त्रीवाहनानिच ॥
अन्नदानप्रदः सर्व्वानिहामुत्र च तांलभेत् ॥६६५॥
यस्यान्नपानपुष्टाङ्गः कुरुते धर्म्मसञ्चयं ॥
अन्नप्रदातुस्तस्यार्द्धङ्कर्तुश्चार्द्धन्न संशयः ॥६६६॥

धर्म्मार्थकाममोक्षाणां देहः परमसाधनं ॥
स्थितिस्तस्यान्नधानाभ्यामन्नस्तत्सर्व्वसाधनं ॥६६७॥
अन्नं प्रजापतिः साक्षादन्नं विष्णुः शिवः स्वयं ॥
तस्मादन्नसमं दानं न भूतन्न भविष्यति ॥६६८॥
त्रयाणामपि लोकानामुदकं जीवितं स्मृतं ॥
पवित्रममृतं दिव्यं शुद्धं सर्व्वरसाश्रयं ॥६६९॥
अन्नपानाश्वगोवस्त्रशैयाछत्रासनानि च ॥
प्रेतलोके प्रशस्तानि दानान्यष्टौ विशेषतः ॥६७०॥
एवन्दानविशेषेण धर्म्मराजपुरन्नराः ॥
यस्माद्यान्ति सुखेनैव तस्माद्धर्म्मं समाचरेत् ॥६७१॥
ये पुनः क्रूरकर्म्माणो नरा दानविवर्ज्जिताः ॥
ते घोरेण पथा यान्ति दक्षिणेन यमालयं ॥६७२॥
षडशीतिसहस्राणि योजनानां व्यतीत्य तत् ॥
वैवस्वतपुरं ज्ञेयं नानारूपमवस्थितं ॥६७३॥
तत्समीपमिवाभाति नाराणां शुभकर्म्मणां ॥
पापानामतिदूरस्थं पथा रौद्रेण गच्छताम् ॥६७४॥
तीव्रकण्टकयुक्तेण शर्क्करानिचितेन च ॥
क्षुरधारानिभैस्तीव्रैः पाषाणैर्न्निचितेन च ॥६७५॥
कचित्पङ्केन महता दुरुत्तारैश्च खातकैः ॥
लोहसूचीनिभैर्द्दर्भैः सञ्छन्नेन पथा क्वचित् ॥६७६॥
ततः प्रयान्ति विषमैः पर्व्वतैर्वृक्षसंयुतैः ॥
प्रतप्ताङ्गारयुक्तेन यान्ति मार्ग्गेण दुःखिताः ॥६७७॥
क्वचिद् विषमगर्ताभिः क्वचिल्लोष्ठैः सुपिच्छिलैः ॥
सुतप्तबालुकाभिश्च तथा तीक्ष्णैश्च शङ्कुभिः ॥६७८॥
अनेकशाखाविततैर्व्याप्तं वंश[illegible] क्वचित् ॥
कष्टेन तमसा मार्गमनालम्बेन कुत्रचित् ॥६७९॥
अयःसङ्कटकैस्तप्तैः क्वचिद्दावाग्निना पुनः ॥
क्वचित्तप्तशिलाभिश्च क्वचिद् व्याप्त हिमेन च ॥६८०॥
क्वचिद् बालुकया व्याप्तनाकण्ठान्त प्रवेशया ॥
क्वचिदुष्णाम्बुना व्याप्तं क्वचिच्च करिषाग्निना ॥६८१॥
क्वचित् सिंहैर्वृकैर्व्याघ्रैर्दंशैः कीटैश्च दारुणैः ॥
क्वचिन्महाजलौकाभिः क्वचिच्चाजगरैः पुनः ॥६८२॥

मक्षिकाभिश्च रौद्राभिः क्वचित्सर्प्पैर्विषोल्वणैः ॥
महागजेन्द्रयूथैश्च बलोन्मत्तैः प्रमाथिभिः ॥६८३॥
पन्थानमुल्लिखद्भिश्च तीक्ष्णश्रृङ्गैर्म्महावृषैः ॥
महाश्रृङ्गैश्च महिषैरुष्ट्रैर्म्मत्तैश्च खादनैः ॥६८४॥
डाकिनीभिर्व्विकरालै राक्षसैर्भीमरूपिभिः ॥
व्याधिभिश्च महाघोरैः पीड्यमाना ब्रजन्ति च ॥६८५॥
महाधूलीविमिश्रेण महाचण्डेन वायुना ॥
महापाषाणवर्षेण हन्यमाना निराश्रयाः ॥६८६॥
क्वचिद् विद्युत्प्रपातेन दार्यमाणा व्रजन्ति च ॥
महता बाणवर्षेण भिद्यमानाश्च सर्व्वतः ॥६८७॥
पताद्भीर्वज्रनिर्घातैरुल्कापातैश्च दारुणैः ॥
प्रदीप्ताङ्गारवर्षेण दह्यमाना नशन्ति च ॥६८८॥
महता पाशुवर्षेण घूर्यमाणा रुदन्ति च ॥
महामेघरवैर्घोरैः सन्त्रास्यन्ते मुहुर्मुहुः ॥६८९॥
निशितायुधवर्षेण चूर्णीकृताश्च सर्व्वतः ॥
महाक्षाराम्वुधाराभिः सिच्यमाना द्रवन्ति च ॥६९०॥
महाशीतेन मरुता रुक्षेण परुषेण च ॥
समन्ताद्वास्यमानाश्च शुष्यन्ते सद्धचन्ति च ॥६९१॥
इत्थं मार्गेण रौद्रेण पाथेयरहितेन च ॥
निरालम्बेन दुर्गेण निर्ज्जलेन समन्ततः ॥६९२॥
अविश्रामेण महता निर्गतापाश्रयेण च ॥
तमोरूपेण कष्टेन सर्वदुःखाश्रयेण च ॥६९३॥
नीयन्ते देहिनः सर्व्वे ये मूढाः पापकारिणः ॥
यमदूतैर्म्महाघोरैस्तदाज्ञाकारिभिर्ब्बलात् ॥६९४॥
एकाकिनः पराधीना मित्रबन्धुविवर्ज्जिताः ॥
शोचन्तः स्वानि कर्म्माणि रुदन्तश्च मुहुर्मुहुः ॥६९५॥
प्रतीभूता विवस्त्राश्च शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः ॥
कृशाङ्गा भीतभीताश्च दह्यमानाः क्षुधाग्निना ॥६९६॥
बृद्धाः श्रृंखलया केचिदुत्तानाः पादयोन्नराः ॥
आकृष्यन्ते घृष्यमाणा यमदूतैर्ब्बलोत्कटैः ॥६९७॥
उरसाऽधोमुखाश्चान्ये घृष्यमाणा सुदुःखिताः ॥
केशपाशनिबद्धेन समाकृष्यन्ति रज्जुना ॥६९८॥

ललाटे चाङ्कुशेनान्ये भिन्नाः कृष्यन्ति देहिनः ॥
उत्तानाः कण्टकपथाकेचिदङ्गारवर्त्मना ॥६९९॥
पश्चाद् बद्धाश्च जठरे पाशेन च प्रपीडिताः ॥
पूरिताः श्रृंखलाभिश्च हस्तायोश्च सुकीर्त्तिताः ॥७००॥
ग्रीवापाशेन कृष्यन्ते प्रयान्ति च सुदुःखिताः ॥
जिह्वाशङ्कुप्रबद्धेन कृष्टा नीयन्ति रज्जुना ॥७०१॥
कवर्या मर्द्धचन्द्रेण क्षिप्यमाणा इतस्ततः ॥
शिश्ने सवृषणे बद्धा नीयन्तेऽन्ये च रज्जुना ॥७०२॥
नासाविद्धाश्च रज्ज्वा च समाकृष्यन्ति चापरे ॥
भिन्नाः कपोलयो रज्ज्वा कृष्यन्तेऽन्ये तथोष्ठयोः ॥७०३॥
विभिन्नाश्चोदरे चान्ये तप्तश्रृंखलया नराः ॥
कृष्यन्ते कर्ण्णयो श्चान्येभिन्नाश्च चिवुके परे ॥७०४॥
छिन्नाग्रहस्तपादाश्च च्छिन्नकर्णोष्ठनासिकाः ॥
सञ्छिन्नशिश्नवृषणाश्छिन्नभिन्नाङ्गसन्धयः ॥७०५॥
प्रभिद्यमानाः कुन्तैश्च भिद्यमानाश्च सायकैः ॥
इतस्ततः प्रधावन्तें क्रन्दमाना निराश्रयाः ॥७०६॥
मुद्गरैर्ल्लोहदण्डैश्च हन्यमाना मुहुर्म्मुहुः ॥
क्लेशैश्च विविधैर्घोरैर्ज्वलिताग्निसमप्रभैः ॥७०७॥
भिन्दिपालैर्व्विभिद्यन्तः श्रवणाः पूयशोणितं ॥
सक्षताः कृमिदष्ठाश्च नीयन्ते विवशा नराः ॥७०८॥
याचमानाश्च सलिलमन्नैश्चापि बुभुक्षिताः ॥
छायां प्रार्थयमानाश्च शीतार्त्ताश्चानलं पुनः ॥७०९॥
दानहीनाः प्रयान्त्येवं प्रार्थयन्ति सुखान्नराः ॥
गृहीतदानपाथेयाः सुखं यान्ति यमालयं ॥७१०॥
एवं पथातिकष्टेन प्राप्ताः प्रेतपुरन्नराः ॥
आज्ञापितास्तदा दूतैः प्रवेश्यन्ते यमाग्रतः ॥७११॥
तत्र ये शुभकर्म्माणस्तान् सम्मानयते यमः ॥
स्वागतासनदानेन पाद्यार्घेण प्रियेण चः ॥७१२॥
धन्या यूयं महात्मानः स्वात्मनो हितकाम्यया ॥
येन दिव्यसुखार्थाय भवद्भिः सुकृतं कृतं ॥७१३॥
इदं विमानमारुह्य दिव्यस्त्रीभोगभूषितं ॥
स्वर्ग्गं गच्छध्वमतुलं सर्व्वकामसमन्वितं ॥७१४॥

तत्र भुक्त्वा महाभोगांस्तदन्ते पुण्यसंक्षयात् ॥
यत्किञ्चिदल्पमशुभं पुनस्तदिह भोक्ष्यथ ॥७१५॥
तेचापि धर्म्मराजानं नराः पुण्यानुभावतः ॥
पश्यन्ति सौम्यवदनं मित्रभूतमिवात्मनः ॥७१६॥
ये पुनः क्रूरकर्म्माणस्ते पश्यन्ति भयानकं ॥
पापा वस्तब्धनयना विपरीतात्मबुद्धयः ॥७१७॥
दंष्ट्राकरालवदनं भृकुटीकुटिलेक्षणं ॥
ऊर्ध्वकेशं महाश्मश्रुं प्रस्फुरत्स्वधरां हरं ॥७१८॥
अष्टादशभुजं क्रुद्धन्मीलाञ्जनचयोपमं ॥
सर्व्वायुद्धोद्यतकरं ब्रह्मदण्डेन तर्ज्जयन् ॥७१९॥
त्रासन्तमिव त्रैलोक्यमुद्गिरन्ता मिवाननम् ॥
महामहिषमारूढं दीप्ताग्निसमलोचनं ॥७२०॥
रक्तमाल्याम्बरधरं महामेरुमिवोच्छ्रितं ॥
प्रलयाम्बुदनिर्घोषं पिवन्तमिव सागरं ॥७२१॥
मृत्युञ्चतत्समीपस्थः कालानलसमप्रभम्ः ॥
कालश्चाञ्जनसङ्काशः कृतान्तश्च भयानकाः ॥७२२॥
मारीचोग्रमहामारी कालरात्री च दारुणाः ॥
विविधा व्याधयः कष्टा नाना रूपा भयावहाः ॥७२३॥
शक्तिकुशाङ्कुशकराः पाशचक्रासिधारिणः ॥
वज्रदण्डधरा रौद्राः क्षुरतूणधर्नुर्द्धराः ॥७२४॥
असंख्याता महावीर्याः क्रूराश्चाञ्जनसप्रभाः ॥
सर्व्वायुधोद्यतकरा यमदूता भयानकाः ॥७२५॥
अनेन परिवारेण महाघोरेण संवृतं ॥
यमं पश्यन्ति पापिष्ठाश्चित्रगुप्तञ्चभीषणं ॥७२६॥
निर्भर्त्सयति चात्यर्थं यमस्तान् पापकारिणः ॥
चित्रगुप्तश्च भगवान् धर्म्मवाक्यैः प्रबोधयन् ॥७२७॥
भोभो दुष्कृतकर्म्माणः परद्रव्यापहारिणः ॥
गर्विता रूपवर्येण परदारविमर्द्दकाः ॥७२८॥
यस्स्वयं क्रियते कर्म्म तत्स्वयं भुज्यते पुनः ॥
तत्किमात्मोपघातार्थं भवद्भिर्दुष्कृतं कृतं ॥७२९॥
इदानी किं प्रतप्यध्वं पीडचमानाः स्वकर्म्मभिः ॥
भुञ्जध्वं स्वानि कर्म्माणि मात्र दोषोऽस्ति कस्यचित् ॥७३०॥

एते मे पृथिवीपालाः सम्प्राप्ता मत्समीपतः ॥
स्वकीयैः कर्म्मभिर्घोरैर्दुष्प्रज्ञाबलगर्व्विताः ॥ ७३१॥
भो भो नृपा दुराचाराः प्रजाविध्वंसकारकाः ॥
अल्पकालस्य राज्यस्य कृते किं दुस्कृतं कृतं ॥ ७३२॥
राज्यलोभेन मोहेन बलादन्यायतः प्रजाः ॥
यद्दण्डिताः फलन्तस्य भुञ्जध्वमधुना नृपाः ॥७३३॥
क्व तद्राज्यं कलत्रञ्च यदत्र (यत्कृते) चाशुभं कृतं ॥
तत्सर्व्वं सम्परित्यज्य यूयमेकाकिनः स्थिताः ॥७३४॥
पश्यामस्तद्बलं वोऽद्य येन विध्वंसिताः प्रजाः ॥
दूतैः प्रयात्यमानानामधुना कीदृशम्भवेत् ॥७३५॥
एवं बहुविधै र्वाक्यै रुपलव्धायसेन ते ॥
शोचन्तः स्वानि कर्म्माणि तूष्णीन्तिष्ठन्ति पार्थिवाः ॥७३६॥
इति धर्म्मं समादिश्य नृपाणां धर्म्मराट् पुनः ॥
तत्पातकविशुद्ध्यर्थमिदं वचनमब्रवीत् ॥७३७॥
भो भो चण्ड महाचण्ड गृहीत्वा नृपतीनिमान् ॥
विशोधयध्वं पापेभ्यः क्रमेण नरकाग्निषु ॥७३८॥
ततः शीघ्रं समुत्थाय नृपांस्तान् गृह्य पादयोः ॥
भ्रामयित्वा तिवेगेन विक्षिप्योर्ध्वं प्रगृह्य च ॥७३९॥
सर्व्वप्राणेन महता सुतप्ते च शिलातले ॥
आस्फारयन्ति तरसा बज्रेणेव महाद्रुमाः ॥७४०॥
ततः स्वरक्तं स्रोतोभिः स्रवते तर्ज्जनीकृताः ॥
निस्संज्ञत्सततं देहो निश्चेतश्च प्रजायते ॥७४१॥
ततः स वायुना स्पृष्टः शनैरुज्जीवते पुनः ॥
ततः पापविशुध्द्ययर्थं क्षिप्यते नरकार्णवे ॥७४२॥
अष्टाविंशतिरेवाधः क्षितेर्न्नरककोटयः ॥
सप्तमस्य तलस्यान्ते घोरे तमसि संस्थिताः ॥७४३॥
घोराख्या प्रथमा कोटिः सुघोरा तदधः स्थिता ॥
अतिघोरा महाघोरा घोररूपा तु पञ्चमी ॥७४४॥
षष्ठि नरलघोराख्या सप्तमी च भयानका ॥
अष्टमी कालरात्रिश्च नवमी च भयोत्कटा ॥७४५॥
दशमीच ततश्चण्डा महाचण्डा ततोऽप्यधः ॥
चण्डकोलाहला चान्या प्रचण्डा नरनायिका ॥७४६॥
पद्मा पद्मावती भीमा भीम भीषणनायिका ॥

कराला विकराला च चतुर्विंशतिमा स्मृता ॥७४७॥
त्रिकोणा पञ्चकोणा च सुदीर्घा परिवर्तुला ॥
सप्तभौमाष्टभौमा च दीप्ता मायेती चाष्टमी ॥७४८॥
ता नामतः समुद्दिष्टा घोरा नरककोटयः ॥
अष्टाविंशतिरेवैताः पापिनां यातनात्मिकाः ॥७४९॥
आसां क्रमेण विज्ञेयाः पञ्च पञ्चैव नायकाः ॥
प्रत्येकं सर्व्वकोटीनान्नामतस्तान्निबोधत ॥७५०॥
रौरवः प्रथमस्तेषां रुदन्ति यत्र देहिनः ॥
महारौरवपीडाभिर्म्महान्तोऽपि रुदन्ति च ॥७५१॥
तमः शीतं तथा चोष्णः पञ्चाद्या नायकाः स्मृताः ॥
सुघोरः सुतमस्तीक्ष्णः पद्मः सञ्जीवनस्तथा ॥७५२॥
महामायी विलोमश्च सुलोमश्च कटङ्कटः ॥
तीव्रकेशः करालश्च विकरालः प्रकम्पनः ॥७५३॥
महापद्मः सुवक्त्रश्च कालसूत्रः प्रगर्ज्जनः ॥
सूचीमुखः सुनेमश्च खादकः सुप्रपीडनः ॥७५४॥
कुम्भीपाकः सुपाकश्च क्रकचश्चातिदारुणः ॥
अङ्गारराशिभवनश्चाम्रक् पूयमहाह्रदः ॥७५५॥
तीक्ष्णायःखण्डः शकुनिर्म्महासंवर्त्तकः क्रतुः ॥
तप्तजतुः पङ्कलेपः पूतिमांसो द्रवस्तपुः ॥७५६॥ त्रपुः
उच्छ्वासकश्च निश्वासः सुदीर्घः कूटशाल्मलिः ॥
दुरेष्टः सुमहानादः प्रवहः सुप्रवाहणः ॥७५७॥
ऋक्षमेषवृकाश्चान्ये सिंहव्याघ्रगजाननाः ॥
श्वशूकराश्च महिषा वृषमेषा अजास्तथा ॥७५८॥
ग्राहकुम्भीरनक्रास्याः सर्प्पकूर्म्माश्च वायसाः ॥
गृध्रोलूकजलोकाश्च शार्दूलकपिकर्प्पटाः ॥७५९॥
गण्डकाः पूतिवक्त्राश्च एकाक्षाः पूतिमृत्तिकाः ॥
कणधूमास्तुषाग्निश्च कृमीणान्निचयस्तथा ॥७६०॥
अभेद्यश्चाप्रतिष्ठश्च रुधिराणाञ्च भोजनः ॥
लालाभक्षात्मभक्षश्च सर्व्वभक्षः सुदारुणः ॥७६१॥
सङ्कटः सुविशालश्च विकटः कटपूतनाः ॥
अम्बरीषः कटाहश्च कष्टा वैतरणी नदी ॥७६२॥
सुतप्तलोहशयनमेकपादः प्रपूरणः ॥
असितालवनं घोरं मक्षिभृङ्गप्रपीडितं ॥७६३॥

तिलातसीक्षुयन्त्राणि कूटपाशप्रमर्द्दनः ॥
महाचुल्ली सुचुल्ली च तप्तलोहमयी शिला ॥७६४॥
पर्व्वतः क्षुरधाराख्यस्तथा यमलपर्व्वतं ॥
मूत्रविष्ठान्धकूपश्च शा(क्षा)लकूपश्च शातनः ॥७६५॥
मुशलोलूखलं यन्त्रं शिलाशकटलाङ्गलं ॥
तालपत्रासिगहनं महापातकमण्डपं ॥७६६॥
सम्मोहनास्थिभङ्गश्च तप्तशूलमयोऽशुभं ॥
बहुदुःखं महादुःखं कश्मलं शवलंमलं ॥७६७॥
हालाहलं विरूपञ्च सुरूपश्च यमानुगः ॥
एकपादस्त्रिपादश्च तीव्रश्चावीचिरन्तिमः ॥७६८॥
अष्टाविंशतिरित्येते क्रमशः पञ्चनायकाः ॥
कोटीनामानुपूर्व्वेण पञ्च पञ्चैव नायकाः ॥ ७६९॥
रौरवाद्यमवीच्यन्तं नरकाणां शतं स्मृतं ॥
चत्वारिंशच्छताधिकं महानरकमण्डलं ॥७७०॥
एषु पापाः प्रपच्यन्ते नरकर्म्मानुरूपतः ॥
यातनाभिर्विचित्राभिर्न्नराः कर्म्मक्षया भृशं ॥७७१॥
आमलप्रक्षयाद् यद्वदग्नौ धाम्यन्ति धातवः ॥
तथा पापक्षयात् पापाः शोध्यन्ते नरकाग्निषु ॥७७२॥
सुगाढं तप्तयोर्ब्बद्धा तप्तश्रृंखलया नरः ॥
महाबृक्षाग्रशाखासु उल्लम्ब्यन्तेऽस्य किङ्करैः ॥७७३॥
ततस्ते सर्वयत्नेनक्षिप्ता दोलन्ति किङ्करै : ॥
दोलान्तश्चाति वेगेन निःसंज्ञा यान्ति योजनं ॥७७४॥
अन्तरिक्षस्थितानान्तु लोहभारद्वयन्नरः ॥
पादयोर्व्वध्यते तेषां यमदूतैर्महावलैः ॥७७५॥
तेन भारेण महता भृशमातानिता नरा : ॥
ध्यायन्तः स्वानि कर्म्माणि तूष्णीन्तिष्ठन्ति निश्चलाः ॥७७६॥
ततः केशैरग्निकल्पैर्ल्लोहदण्डैः सकण्टकैः ॥
हन्यते किङ्करैर्घोरैः समन्तात्पापकारिणः॥७७७॥
ततः क्षारेण दीप्तेन चस्तेरपि विशेषतः ॥
समन्ततः प्रलिप्यन्ते क्षताङ्गाजर्ज्जरीकृताः ॥७७८॥
पुनर्व्विचार्य चाङ्गेषु शिरसः प्रभृतिक्रमात् ॥
वार्त्ताकु (क्त) वत्प्रपच्यन्ते तप्ततैल कटाहके ॥७७९॥
विष्ठापूर्णे तथा कूपे कृमीणां निचये ततः ॥

मेदोऽसृक्पूर्य्यमाणायां वाप्यां क्षिप्यन्ति ते पुनः ॥७८०॥
भक्ष्यन्ते कृमिभिस्तीक्ष्णैर्लोहतुण्डैश्च वायसैः ॥
श्वभिर्द्दंशैर्व्वृकैर्व्याघ्रै रौद्रैश्च विकृताननैः ॥७८१॥
पच्यन्ते मांसवच्चापि प्रदीप्ताङ्गारराशिषु ॥
प्रेताः शूलेषु तीक्ष्णेषु नराः पापेन कर्म्मणा ॥७८२॥
तिलपिण्डैरिवाक्रम्य घोरैः कर्म्मभिरात्मजैः ॥
तिलवत्सम्प्रपीड्यन्ते चक्राख्ये नरके नराः ॥७८३॥
भृज्यन्ते चातितप्तेषु लोहभ्राष्ट्रेष्वनेकधा ॥
तैलपूर्णकटाहेषु सुतप्तेषु ततः पुनः ॥७८४॥
बहुशोत्पाट्यते जिव्हा असत्यात् प्रियवादिनां ॥
सन्दंशेन सुतप्तेन प्रपीड्योरश्च पादतः ॥ ७८५॥
मिथ्यागमप्रवक्तुश्च द्विजिह्वस्य च निर्गताः ॥
जिव्हार्द्धक्रोशविस्तीर्णा हलैस्तीक्ष्णैः प्रपाद्यते ॥७८६ ॥
निर्भत्सयन्ति ये क्रूरा मातरं पितरं गुरुं ॥
तेषां वज्रजलौकाभिर्म्मुखमापूर्य्य सिच्यते ॥७८७॥
ततः क्षारेण दीप्तेन ताम्रेणत्रपुणा पुनः ॥
द्रुतेन पूर्य्यतेऽत्यर्थं तप्तस्तैलैश्च तन्मुखं ॥७८८॥
इतस्ततः पुनर्व्वक्त्रं भृशमापूर्य्य हन्यते ॥
विष्ठाभिः कृमिपूर्णाभिः सोपानच्चरणैर्न्नरैः॥ ७८९॥
परिष्वजन्ते चात्युग्रां प्रदीप्तां लोहशाल्मलीं ॥
हन्यन्ते पृष्ठदेशे च पुनर्भीमैर्म्महाघनैः ॥७९०॥
दन्तुरेणातिकुष्टेन (कष्टेन) क्रकचेनबलीयसा ॥
शिरःप्रभृति पादान्ते घोरै : कर्म्मभिरात्मजैः ॥७९१॥
रुदन्तिच्छिन्न सर्व्वाङ्गास्ततः शूलप्ररोपिताः ॥
सञ्चाल्यमाना विवशास्तिष्ठन्ति न म्रियन्ति च ॥७९२॥
देहादुत्पाट्यते मांसं भिद्यन्तेऽस्थीनि मुग्दरै : ॥
दृतिराकृष्यते तूर्णं यमदूतैर्ब्बलोत्कटैः ॥७९३॥
निरुच्छ्वासे निरुच्छ्वासास्तिष्ठन्ति नरके चिरं ॥
उच्छ्वसन्तः सदोच्छ्वासे बालुकावदनावृताः ॥७९४॥
रौरवे रोदमानाश्च पीडचन्ते विविधैर्व्वधैः ॥
महारौरवपीडाभिर्म्महान्तोऽपी रुदन्ति च ॥७९५॥
पद्भ्यामास्ये गुदे चाक्ष्णोः पाणौ चोरसि मस्तके ॥

निखन्यन्ते घनैस्तीक्ष्णैः सुतप्ता लोहशङ्कवः ॥७९६॥
सुतप्तबालुकायाञ्च प्रद्योल्ल्यस्तें मुहुर्म्मुहुः ॥
जतुपङ्के भृशंतप्ते क्षिप्ताः क्रन्दन्ति विस्वरं ॥ ७९७ ॥
तेन तेनैवरूपेण हसन्तीं पारदारिकां ॥
गाढमालिङ्गते नारीं ज्वलन्तीं लोहनिर्मितां ॥ ७९८ ॥
पूर्व्वाकाराश्च पुरुषाः प्रज्वलन्तः सुभाषणाः ॥
दुश्चारिणीं स्त्रियं गाढमालिङ्गन्ति वदन्ति च ॥७९९ ॥
किं प्रधावसि वेगेन न ते मोक्षसि साम्प्रतं ॥
लंङ्घितस्ते यथा भर्त्ता पापं भुङ्क्ष्व तथाधुना ॥ ८०० ॥
लोहकुम्भे विनिःक्षिप्ताः सपिधानैः शनैः शनैः ॥
मृद्वग्निना प्रपच्यन्ते स्वपापैरेव मानवाः ॥ ८०१ ॥
क्षोदन्त्युडुखले घोरे प्रपिष्यन्ते शिलासु च ॥
क्षिप्यन्ते चान्धकूपेषु दश्यन्ते भ्रमरैर्भृशं ॥ ८०२ ॥
कृमिभिर्भिन्नसर्व्वाङ्गाः शतशो जर्ज्जरीकृताः ॥
सुतीक्ष्णक्षारकूपेषु क्षिप्यन्ते तदनन्तरं ॥ ८०३ ॥
महाज्वाले च नरके पापाः फूत्कारया भृशं ॥
इतश्चेतश्च धावन्ति दह्यमानाःसदार्च्चिभिः ॥ ८०४
पृष्ठे निनीय जङ्घे द्वे विन्यस्ते स्कन्धयोर्द्वयोः ॥
तयोर्मध्येन वा कृष्य बाहुपृष्ठेन गाढते ॥ ८०५ ॥
बध्दाः परस्परं सर्व्वे सुदृढं पापरज्जुभिः ॥
पिण्डबन्धन्दशन्त्येन श्रुमरास्तीक्ष्णलोहजाः ॥ ८०६ ॥
मानिनां क्रोधिनाश्चैव तस्कराणाञ्च दारुणाः ॥
पिण्डबन्धःस्मृतो याम्यो महाज्वाले च यातना ॥ ८०७ ॥
रज्जुभिर्व्वेष्टिताङ्गाश्च प्रलिप्ताः कर्द्दमेन च ॥
करीषतुषवन्हौ च पच्यन्ते न म्रियन्ति च ॥ ८०८ ॥
सुतीक्ष्णक्षारतोयेन कर्क्कशासु शिलासु च ॥
आपापसंक्षयात्पापा घृष्यन्ते चन्दनं यथा ॥८०९॥
शरीराभ्यन्तरगतै प्रभूतैः कृमिभिर्न्नराः ॥
भक्ष्यन्ते तीक्ष्णवदनैरादेहप्रक्षयाद् भृशं ॥८१०॥
कृमिनाम्नि च प्रक्षिप्ताः पूतिमान् सस्यराशिषु ॥
तिष्ठन्त्युद्विग्नहृदयाः पर्व्वताभ्याञ्च पीडिताः ८११॥
सुतप्तवज्रलेपेन शरीरमनुलिप्यते ॥
अधोमुखोर्ध्वपादाश्च धृतास्ताप्यन्ति वन्हिना ॥८१२॥

वदनान्तः प्रविन्यस्तं सुतप्तं लोहजं गुडम् ॥
खादन्तीम्मपराधीना हन्यमानाश्च मुद्गरैः ॥८१३॥
ये शिवायतनारामवापीकूपमथाङ्गणः ॥
अभिद्रवान्त पापिष्ठा नृपास्तत्र पसन्ति च ॥ ८१४॥
व्यायामोद्वर्त्तनाभ्यङ्गं स्नानपानान्नभोजनं ॥
क्रीडनं मैथुनं द्यूतं साधरन्ति रमन्ति च ॥८१५॥
ते वधैर्विविधैर्घोरैरिक्षुयन्त्रादिपीडितैः ॥
निरयाग्निषु पच्यन्ते यावदाचन्द्रतारकं ॥८१६॥
ये श्रृण्वन्ति गुरोर्निन्दां तेषां कर्णौ प्रपूर्यतः॥
अग्निवर्णैरयः कीलैस्ततस्ताम्रादिभिर्द्रुतैः ॥ ८१७ ॥
त्रपुसीसारकूटाद्यैः क्षारेण जतुना पुनः ॥
सुतप्ततीक्ष्णतैलेन वज्रलेपेन चाभृशन् ॥८१८॥
क्रमादापूर्यतः कर्णौ नरकेषु च यातनाः ॥
अनुक्रमेण सर्व्वेषु भवन्त्यङ्गे समन्ततः ॥८१९॥
सर्व्वेन्द्रियाणामप्येवं क्रमात्पापेन यातनाः ॥
भवन्ति घोराः प्रत्येकं शरीरे तत्कृतेन च ॥८२० ॥
स्पर्शलोभेन ये मूढाः संस्पृशन्ति परस्त्रियं ॥
तेषामग्निसुवर्णाभिः सूचीभिः पूज्यते भृशं ॥८२१॥
ततः क्षारादिभिः सर्व्वैः शरीरमनुलिप्यते ॥
यातनाश्च महाकष्टाः सर्व्वेषु नरकेषु च ॥८२२॥
गुरोः कुर्व्वन्ति भृकुटिं क्रूरं चक्षुश्च ये नराः ॥
परदारांश्च पश्यन्ति लुब्ध्वा स्निग्धेन चक्षुषा ॥८२३॥
सूचीभिरग्निवर्णाभिस्तेषां नेत्रेषु पूर्य्यतः ॥
क्षाराद्यैश्च क्रमात्सर्व्वदेहे सर्व्वाश्च यातनाः ॥८२४॥
देवाग्निगुरुविप्राणामनिवेद्य प्रभुञ्जते ॥
लोहकीलशतैस्तप्तैर्जिव्हा चास्य प्रसूर्य्यते ॥८२५॥
ततः क्षारेण दीप्तेन तैलताम्रादिभिः क्रमात् ॥
शरीरेण महाघोराश्चित्रा नरकयातनाः ॥८२६॥
ये शिवारामपुष्पाणिं लोभात् सङ्गृह्य पाणिना ॥
जिघ्रन्ति मूढमनसः शिरसा धारयन्ति वा ॥८२७॥
आपूर्यते शिरस्तेषां सुतप्तैर्ल्लोहशङ्कुभिः ॥
नासिका चातिबहुशस्ततः क्षारादिभिः पुनः ॥८२८॥
ये निन्दन्ति महात्मानमाचार्यन्धर्म देशकं ॥

शिवभक्तांश्च सम्मूढाः शिवधर्मञ्च शाश्वतं ॥८२९॥
तेषामुरसि कण्ठे च जिव्हायां हनुसन्धिषु ॥
तालुन्योष्ठे च नासायां मुर्ध्निसर्व्वाङ्गसन्धिषु ॥८३०॥
अग्निवर्णाः सुतप्ताश्च त्रिशिखालोहशङ्कवः ॥
आकोट्यन्ते सुबहुशः स्थानस्थानेषु मुग्दरैः ॥८३१॥
ततः क्षारेण तप्तेन ताम्रेण त्रपुणा पुनः ॥
तप्ततैलादिभिः सर्व्वैरापूर्य्यन्ते समन्ततः ॥८३२॥
यातनाश्ंच महाचित्राः शरीरस्यापि सर्व्वत : ॥
निः शेषनरकेष्वेवं भवन्ति क्रमशः पुनः ॥८३३॥
ये गृह्णन्ति परद्रव्यं पादैर्विप्रंस्पृशन्ति च ॥
शिवोपकारिणीं गां च ज्ञानं च लिखितं कचित् ॥८३४॥
हस्तपादा घनैस्तेषामापूर्यन्ते समन्ततः ॥
क्षारताम्रादिभिर्द्दीप्तैदह्यन्ते बहुशः पुनः ॥८३५॥
नरकेषु च सर्व्वेषु विचित्रा देहयातना : ॥
भवन्ति बहुशः कष्टा पाणिपादसमुद्भवा : ॥८३६॥
शिवायतनपर्यन्ते शिवारामे च कुत्रचित् ॥
समुत्सृजन्ति ये पापाः पुरीषं मूत्रमेव वा ॥८३७॥
तेषां शिश्नं सवृषणं चूर्य्यते लोहमुग्दरै : ॥
सूचीभिरग्निवर्णाभिः स पश्चात्पूर्यते पुनः ॥८३८॥
लोहदण्डश्च सुमहानग्निवर्णः सकण्टकः ॥
आकोट्यन्ते गुदे तेषां यावन्मूर्ध्नि विनिर्गतः ॥८३९॥
ततः क्षारेण महता ताम्रेण त्रपुणा पुनः ॥
द्रुतेनापूर्यते गाढं गुदं शिश्नं च देहिनां ॥८४०॥
मनः सर्व्वेन्द्रियाणाञ्च यस्मादुक्तं प्रवर्तकं ॥
तस्मादिन्द्रियदुःखेन जायते तत्सुदुःखितं ॥८४१॥
धने सत्यपि ये दानं न प्रयच्छन्ति तृष्णया ॥
अतिथिञ्चावमन्यन्ते काले प्राप्ते गृहाश्रमे ॥८४२॥
ते लोहतोरणे रज्ज्वा हस्तपादावतारिताः ।
विस्तारिताङ्गाः शुष्यन्ते तिष्ठन्त्यब्दशतन्नराः ॥८४३॥
हस्तपादललाटेषु कीलिता लोहशङ्कुभिः ॥
नित्यं च विवृतं वक्त्रं कीलकद्वयताडितम् ॥८४४॥
कृमिभिः प्राणिभिश्चोग्रैर्लोहदण्डैश्च वायसै : ॥

उपद्रवैर्व्वहुविधैर्मुखमन्तः प्रपीडयते ॥८४५॥
जिव्हावेधः प्रवृद्धाश्च गाढं श्रृङ्खलया पुनः ॥
तिष्ठते लम्बमानश्च लोहभारः सुवर्तुलः ॥८४६॥
शिश्ने सवृषणेबद्धं लोहभारद्वयं पुनः ॥
तिष्ठते लम्बमानश्च बाहुभ्यासश्चतुर्गुणं ॥८४७॥
ततः स्वमांसमुत्कृत्य तिलमात्रप्रमाणकः ॥
खादितुं दीयते तेषां सूच्यग्रेण तु शोणितं ॥८४८॥
यदा निर्म्मांसतां प्राप्ताः कालेन बहुना नरा : ॥
ततः क्षारेण दीप्तेन तच्छरीरं विलिप्यते ॥८४९॥
क्लेद्यते बर्षधाराभिः शोष्यते वायुना पुनः ॥
शुष्कं सिच्येत तैलेन सुतप्तेन समन्ततः ॥८५० ॥
पच्यन्ते वन्हिना भूयो दुरस्थेन शनैः शनैः ॥
निः शेषयातनाभिश्च पीडयन्ते क्रमशः पुनः ॥८५१॥
भृशं बुभुक्षया पीडा कष्टञ्चाति पिपासया ॥
नात्युष्णे नातिशीतेन पापानां स्मरणेन च ॥८५२॥
एवमाद्या महाघोरा यातनाः पापकर्म्मणां ॥
एकैकेनरकज्ञेयाः शतशोऽथ सहस्रशः ॥८५३॥
प्रत्येकयातनाश्चित्राः सर्व्वेषु नरकेषु याः ॥
कस्ता वर्षशतेनापि सर्व्वा वक्तुं समुत्सहेत् ॥८५४॥
इति चित्रैर्व्वधैर्घोरैर्यात्यमानाः स्वकर्मभिः ॥
म्रियन्ते नैव पापिष्ठा यावत् पापस्य न क्षयः ॥८५५॥
तत्रत्या यातनाः कष्टा विविधा पापकारिणीः ॥
महाघोरातिघोराख्याः कल्पाग्निसदृशोपताः ॥८५६॥
श्रुत्वैव पापसम्पूर्णा म्रियन्ते मृदुचेतसः ॥
ततस्ता नात्र कथिताः पापाः पश्यन्तिताः स्वयं ॥८५७॥
पुत्रमित्रकलत्रार्थं यदपुण्यं कृतं त्वया ॥
एकाकी दह्यसे तेन नात्र पश्यसि तानि च ॥८५८॥
आत्मनैव कृतं पापं भोक्तव्यं ध्रुवमात्मना ॥
तत्किमात्मोपघातार्थं मूढ पापं कृतं त्वया ॥८५९॥
एवं दूनैरूपालब्धास्ते पृच्छन्ति ततः पुनः ॥
कियन्तं केन पापेन कालमत्रासतें नराः ॥८६०॥
देवद्रव्यविनाशेन गुरुद्रोहादिकर्म्मभिः ॥
क्रमात्पापेषु पच्यन्ते नरकेष्वामहीक्षयात् ॥८६१॥

महापातकिनश्चापि सर्व्वेषु नरकेष्विह ॥
आचन्द्रतारकं यावत्पीडचन्ते विविधैर्वधैः ॥८६२॥
तथा पातकिनः सर्व्वे निरयार्णवकोटिषु ॥
चतुर्द्दशसु पच्यन्ते कल्पान्तं विविधैर्व्वधैः॥८६३॥
उपपातकिनश्चापि तदर्द्धंयान्ति मानवाः ॥
शेषैः पापैस्तदर्द्धञ्च कालञ्चापि तथाविधं ॥ ८६४॥
तस्मात्पापं न कुर्व्वीत चञ्चलेजीविते सति ॥
पापेन हि ध्रुवं यान्ति नरकेषु नरः स्वयं ॥८६५॥
यः करोति नरः पापं तस्यात्मा ध्रुवमप्रियः ॥
पापस्य हि फलं दुःखं तद्भोक्तव्यमिहात्मना ॥८६६॥
कथन्ते पापनिरताः सुखं रात्रिषु शेरते ॥
मरणान्तरिता येषां नरके तीव्रयातनाः ॥८६७॥
एवं क्लिष्टा विशुद्धाश्च सावशेषेण कर्मणा ॥
ततः क्षितिं समासाद्य पुनर्ज्जायन्ति देहिनः ॥८६८॥
स्थावरा विविधाकारास्तृणगुल्मादिभेदतः ॥
तत्रानुभूय दुःखानि जायन्ते कीटयोनिषु ॥८६९॥
निष्क्रान्ताः कीटयोनिभ्यः पुनर्ज्जायन्ति पक्षिणः ॥
संक्लिष्टाः पक्षिभावेन भवन्ति मृगजातिषु ॥८७०॥
मार्ग्गन्दुःखमतिक्रम्य जायन्ते पशुयोनिषु ॥
क्रमाद्गोयोनिमासाद्य पुनर्ज्जायन्ति मानुषाः ॥८७१॥
एवं योनिषु सर्व्वासु परिभ्राम्य क्रमेण तु ॥
कालान्तरवशाद्यान्ति मानुष्यमतिदुर्ल्लभं ॥८७२॥
व्युत्क्रमेणापि मानुष्यं प्राप्यते पुण्यगौरवात् ॥
विचित्रा गतयः प्रोक्ता धर्म्माणां गुरुलाघवात् ॥८७३॥
मानुष्यं यः समासाद्य स्वर्ग्गमोक्षप्रसाधकं ॥
द्वयोर्न्न साधयेदेकं स मृतस्तप्यते चिरं ॥८७४॥
देवासुराणां सर्वेषां मानुष्यमतिदुर्ल्लभं ॥
तत्सम्प्राप्य तथा कुर्यान्न गच्छेन्नरकं यथा ॥८७५॥
स्वर्ग्गापवर्ग्गलाभाय यदि नास्ति समुद्यतः ॥
सर्व्वस्य मूलं मानुष्यन्तद्यस्मादनुपालयेत् ॥८७६॥
धर्म्ममूलेन मानुष्यं लब्ध्वा सर्व्वार्थसाधकं ॥
यदि लाभेन यत्नास्ते मूलं रक्षस्व यत्नतः ॥ ८७७॥
मानुष्यत्वे च विप्रत्वं यः प्राप्यातिसुदुर्ल्लभं ॥

न करोत्यात्मनः श्रेयः कोऽन्यस्तस्मादचेतनः ॥८७८॥
सर्वेषामेव देशानामयं देशः परः स्मृतः ॥
ततः स्वर्गश्च मोक्षश्च यतः सम्प्राप्यते नरैः ॥८७९॥
देशेऽस्मिन् भारते वर्षे प्राप्य मानुष्यमध्रुवं ॥
न करोत्यात्मनः श्रेयस्तेनात्मा वञ्चितश्चिरं ॥८८०॥
भोगभूमिः स्मृतः स्वर्गः कर्म्मभूमिरियं स्मृता ॥
इह यत् क्रियते कर्म्म स्वर्गे तदुपभुज्यतां ॥८८१॥
यावत् स्वस्थं शरीरं स्वं तावद् धर्म्मं समाचरेत् ॥
अस्वस्थश्चोदितोऽप्यन्यैर्न्न किञ्चित् कर्तुमुत्सहेत् । ८८२॥
अध्रुवेण शरीरेण न ध्रुवं यः प्रसाधयेत् ॥
ध्रुवन्तस्य परिभ्रष्टमध्रुवन्नष्टमेव तत् ।८८३॥
आयुषः खण्डखण्डानि निपतन्ति तवाग्रतः ॥
अहोरात्राऽपदेशेन किमर्थं नावबुध्यसे ॥८८४॥
यदा न ज्ञायते मृत्युः कदा कस्य भविष्यति ॥
आकस्मिके हि मरणे धृतिं विन्देत कस्तदा ॥८८५॥
परित्यज्य यदा सर्व्वमेकाकी यास्यसे ध्रुवं ॥
न ददासि तदा कस्मात् पाथेयार्थमिदन्धनं ॥८८६॥
गृहीतदानपाथेयाः सुखं यान्ति महाध्वनि ॥
अन्यथा क्लिश्यते जन्तुः पाथेयरहितः पथि ॥८८७॥
येषां सुपात्रवाहित्री पूर्णा भाण्डस्य गच्छति ॥
स्वर्ग्गदेशस्य पुरतस्तेषां लाभः पदे पदे ॥८८८॥
इति ज्ञात्वा नरः पुण्यं कुर्यात्पापं विवर्ज्जयेत् ॥
पुण्येन याति देवत्वमधर्म्मान्नरकं व्रजेत् ॥८८९॥
ये मनागपि देवेशं प्रपन्नाः शरणं शिवं ॥
तेऽपि घोरं न पश्यन्ति यमस्य वदनं नराः ॥८९०॥
किन्तु पापैर्म्महाघोरैः कञ्चित्कालं शिवेच्छया ॥
भवन्ति प्रीतमनसस्ततो यान्ति शिवम्पदं ॥८९१॥
ये पुनः सर्व्वभावेन प्रतिपन्ना महेश्वरं ॥
न ते लिप्यन्ति पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥८९२॥
तस्माद्विवर्द्धयेद्भक्तिमीश्वरे सततं बुधः ॥
तत्माहात्म्यविचारेण भवदोषविरागतः ॥८९३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे संसार गतिर्न्नाम

अष्टमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ नारकिणां पुंसामधर्म्मादेव केवलात् ॥
क्षणमात्रेण भूतेभ्यः शरीरमुपजायते ॥८९४॥
तद्वद्धर्म्मेण चैकेन देवानामौपपातिकं ॥
सद्यः प्रजायते दिव्यं शरीरं भूतसारतः ।८९५॥
कर्म्मणा व्यतिमिश्रेण यच्छरीरमिहात्मनः ॥
तद्भूतपरिणामेन विज्ञेयं हि चतुर्व्विधं ॥८९६॥
उद्भिज्जाः स्थावरा ज्ञेयास्तृणगुल्मादिरूपिणः ॥
कृमिकीटपतङ्गाद्याः स्वेदजा नाम देहिनः ॥८९७॥
अण्डजाः पक्षिणः सर्प्पा नक्रा मत्स्याः सकच्छपाः ॥
जरायुजाश्च विज्ञेया मानुषाः सचतुष्पदाः ॥८९८॥
तत्र सिक्ता जलैर्भूमिरन्तरष्मविपाचिता ॥
वायुना व्यूह्यमाना च खे बीजत्वं प्रपद्यते ॥८९९॥
यथर्त्तुकानि बीजानि संसिक्तान्यम्भसा पुनः ॥
उच्छूनतां मृदुत्वञ्च मूलभाव व्रजन्ति च ॥९००॥
तन्मूलादङ्कुरोत्पत्तिरङ्कुरात्पत्रसम्भवः ॥
पर्णान्नालन्ततः काण्डं काण्डाच्च प्रसवः पुनः ॥९०१॥
प्रसवाच्च तुषं क्षीरं क्षीरात्तण्डुलसम्भवः ॥
तण्डुलाश्च यदा पक्वा म्रियन्त्योषधयस्तदा ॥९०२॥
यवाद्याः षणपर्य्यन्ताः श्रेष्ठाः सप्तदश स्मृताः ॥
ओषध्याः फलपाकान्ताः शेषाः क्षुद्राः प्रकीर्त्तिताः ॥९०३॥
एता लूना मर्द्दिताश्चः शनै रुद्धृत्य संस्कृताः ॥
र्प्पोलूखलयन्त्राद्यैः स्थाल्यामुदकवन्हिभिः ॥९०४॥
ड्विधाहारभेदेन परिणाम्यन्ति तद्विधैः ॥
अन्योन्यरससंयोगादनेकस्वादुना पुनः ॥९०५॥
भक्ष्यं भोज्यञ्च पेयञ्च लेह्यञ्चोस्यस्च पिच्छिलं ॥
इति भेदाः षडङ्गस्य मधुराद्याश्च षड्गुणाः ॥९०६॥
तदन्नं पिण्डकवलैर्ग्रासैर्भुक्तञ्च देहिभिः ॥
अन्तः स्थूलाशये पूर्व्वं प्राणः स्थापयति क्रमात् ॥९०७॥

आतिष्ठेद्भुक्त आहारस्तं वायुः कुरुते द्विधा ॥
सम्प्रविश्यान्नमध्ये च पृथगन्नं पृथग्जलं ॥ ९०८ ॥
अग्नेरूर्ध्वजलं स्थाप्य तदन्नञ्चजलोपरि ॥
जलस्याधः स्वयं स्थित्वा सोऽग्निर्विधमते शनैः ॥ ९०९ ॥
वायुना ध्मायमानो ऽग्निरत्युष्णं कुरुते जलं ॥
तदन्नमुक्ततोयेन समन्तात्पच्यते पुनः ॥९१० ॥
द्विधा भवति तत् पक्वं पृथक्कीटं पृथग्रसः ॥
मलैर्द्वादशभिः कीटं भिन्नं देहाद् वहिर्व्रजेत् ॥९११॥
कर्णाक्षिनासिकाजिव्हादन्ताः शिश्नं गुदं नखाः ॥
मलाश्रयाः कफः (चाः) स्वेदो विण्मूत्रे द्वादश स्मृताः ॥९१२॥
हृत्पद्मे प्रतिबद्धाश्च सर्व्वा नाड्यः समन्ततः ॥
तासां मुखेषु तं सूक्ष्मं प्राणः स्थापयते रसं ॥९१३॥
रसेन तेन ता नाडीः प्राणः पूरयते पुनः ॥
प्रतर्प्पयन्ति सम्पूर्णास्ताश्च देहं समन्ततः ॥९१४॥
ततः स नाडीमध्यस्थः शारीरेणोष्मणा रसः ॥
पच्यते पच्यमानाच्च भवेत् पाकद्वयं पुनः ॥९१५॥
त्वङ्मेदसं समन्ताच्च रुधिरञ्च प्रजायते ॥
रक्ताल्लोमानि मांसञ्च केशाः स्नायुश्च मांसतः ॥९१६॥
स्नायोः शिरास्तथाऽस्थीनि नखा मज्जास्थिसम्भवाः ॥
मज्जातः करणं वैकल्यं शुक्रञ्च प्रसवात्मकं ॥९१७॥
इति द्वादशधान्नस्य परिणामः प्रकीर्त्तितः ॥
शुक्रान्तश्च ततः शुक्रादस्य देहस्य सम्भवः ॥९१८॥
ऋतुकाले सदा शुक्रं निर्दोषं योनिसंस्थितं ॥
तदा तद्वायुना स्पृष्टं स्त्रीरक्तेनैकतां व्रजेत् ॥९१९॥
विसर्गकाले शुक्रस्य जीवः कारणसंयुतः ॥
वृत्त्या प्रविशते योनिं कर्म्मभिः स्वैर्न्नियोजितः ॥९२०॥
तच्छुक्रं रक्तमेकस्थमेकान्हात्कल्कलम्भवेत् ।
पञ्चरात्रेण कललम् ....(?)................ ॥९२१॥
बुद्बुदं सप्तरात्रेण मांसपेशी भवेत्ततः ॥
द्विसप्ताहाद्भवेल् पेशा रक्तमांसाचिताद्दृढा ॥९२२॥
बीजस्येवाङ्कुराः पेश्यां पञ्चविंशतिरात्रितः ॥
भवन्ति मासमात्रेण पञ्चधा जायते पुनः ॥९२३॥
ग्रीवा शिरश्च स्कन्धश्च पृष्ठवंशस्तथोदरं ॥

मासद्वयेन सर्व्वाणि क्रमशः सम्भवन्ति च ॥९२४॥
त्रिभिर्म्मासैः प्रजायन्ते सद्द्रव्याङ्केरसन्धयः ॥
मासैश्चतुर्भिरङ्गुल्यः प्रजायन्ते यथाक्रमं ॥९२५॥
मुखं नासा च कर्णौ च मासैर्जायन्ति पञ्चभिः ॥
दन्तपङ्क्तिस्तथा गुह्यं जायन्ते च नखा पुनः ॥९२६॥
विभक्तावयवः स्पष्टः पुनर्म्मासाष्टकेन च ॥
पञ्चात्मकसमायुक्तः परिपक्व सतिष्ठति ॥९२७॥
मातुराहारवीर्येण षड्विधेन रसेनच ॥
नाभिसूत्रनिबन्धेन वर्द्धते स दिने दिने ॥९२८॥
ततः स्मृतिं लभेज्जीवः सम्पूर्णेऽस्मिन् शरीरके ॥
सुखदुःखं विजानाति निद्रास्वप्नं पुरा कृतं ॥९२९॥
मृतश्चाहं पुनर्ज्जातो जातश्चाहं पुनर्म्मृतः ॥
नानायोनिसहस्राणि मया दृष्टानि जायते ॥९३०॥
अधुना जातमात्रोऽहं प्राप्ते संस्कार एव वा ॥
तत्तच्छ्रेयः करिष्यामि येन गच्छे न सम्भवे ॥९३१॥
गर्भस्थश्चिन्तयत्येवमहं गर्भाद् विनिःसृतः ॥
अध्येष्यामि शिवज्ञानं संसारविनिवर्त्तकं ॥९३२॥
एवं स गर्भदुःखेन महता परिपीडितः ॥
जीवः कर्म्मवशादास्ते मोक्षोपायं विचिन्तयन् ॥९३३॥
यथा गिरिवराक्रान्तः कश्चिद् दुःखेन तिष्ठति ॥
तथा जरायुणा देही दुःखन्तिष्ठति वेष्टितः ॥९३४॥
पतितः सागरे यद्वद् दुःखमास्ते समाकुलः ॥
गर्ब्भोदकेन सिक्ताङ्गस्तथास्ते व्याकुलः पुमान् ॥९३५॥
लोहकुम्भे यथा न्यस्तः पच्यते कश्चिदग्निना ॥
गर्ब्भकुम्भे तथा क्षिप्तः पच्यते जठराग्निना ॥९३६॥
सूचिभिरग्निवर्णाभिर्व्विभिन्नस्य निरन्तरं ॥
यद्दुःखन्तु प्रजायेत तद्गर्भेऽष्टगुणम्भवेत् ॥९३७॥
गर्भवासात्परो वासः कष्टेनैवात्र कुत्रचित् ॥
देहिना दुःखबहुलं सुघोरमतिसङ्कटं ॥९३८॥
इत्येतद्गर्भदुःखं हि प्राणिनां परिकीर्तितं ॥
चलास्थिराणां सर्व्वेषामात्मगर्भानुरूपतः ॥९३९॥
गर्भात्कोटिगुणं दुःखं योनियन्त्रप्रपीडनात् ॥
सम्मूर्च्छितस्य जायेत जायमानस्य देहिनः ॥९४०॥

शरीरं पीड्यमानस्य यन्त्रेणैव समन्ततः ॥
शिरसा ताड्यमानस्य पापमुद्गरकेण च ॥९४१॥
गर्ब्भात्कोटिगुणं दुःखं परित्राणमविन्दतः ॥
यन्त्रेण पीडिता यद्वन्निःसाराः स्युस्तिलेक्षव : ९४२॥
तथा शरीरं निःसारं योनियन्त्रप्रपीडितं ॥
अस्थिपटतुलास्तम्भस्नायुबन्धेन यन्त्रितं ॥९४३॥
रक्तमांसमृदालिप्तं विण्मूत्रद्रव्यभाजनं ॥
केशरोमतृणाच्छन्नं रोगायतनमातुरं ॥९४४॥
बदनैकमहाद्वारं गवाक्षाष्टक भूषितं ॥
ओष्ठद्वयकपाटञ्च दन्तजिह्वार्ग्गलान्वितं ॥९४५॥
नाडिस्वेदप्रवाहञ्च कफपित्तपरिप्लुतं ॥
जराशोकसमाविष्टकालवक्त्रानलोम्भितं ॥९४६॥
कामक्रोधेन्धनाक्रान्तं व्यसनैश्चोपमर्द्दितम् ॥
भोगतृष्णातुरं मूढं रागद्वेषवशानुगं ॥९४७॥
संवर्त्तिताङ्गप्रत्यङ्गं जरायुपरिवेष्टितं ॥
सङ्कटेन विविक्तेन योनिमार्ग्गेण निर्ग्गतं ॥९४८॥
विण्मूत्ररक्तसिक्ताङ्गं षट्कोशांशसमुद्भवं ॥
अस्थिपञ्जरसंख्यान्तं ज्ञेयमस्मिन् कलेवरे ॥९४९॥
शतत्रयंषष्ट्यधिकं पञ्चपेशीशतानिच ॥
सार्द्धाभिस्तिसृभिश्छन्नं समन्ताद्रोमकोटिभिः ॥९५०॥
शरीरं स्थूलसूक्ष्माभिर्दृशाश्चयावताः स्थिताः ॥
तावतीभिश्च नाडीनां कोटिभिस्तंत्संमन्वितं ॥९५१॥
प्रस्वेदमशुचिर्याभिरन्तस्थं स्रवते वहिः ॥
द्वात्रिंशद्दशनाः प्रोक्ताः विंशतिश्च नखाः स्मृताः ॥९५२॥
पित्तस्य कुडवं ज्ञेयं कफस्यार्द्धाढकं स्मृतं ॥
वसाःपलानि विंशच्च तदर्द्धं कललस्य च ॥९५३॥
पञ्चाब्रदे (?) पलाज्ञेयाः पलानि दश मेदसः ॥
पलत्रयं महारक्तमज्जायास्तु चतुर्ग्गुणं ॥९५४॥
शुक्रार्द्धकुडवं ज्ञेयं तद्वीर्यन्देहिनां वरं ॥
मांसास्थ्नामेकं पिण्डेन पलसाहस्रत्रमुच्यते ॥९५५॥
रक्तं पलशतं ज्ञेयं विण्मूत्रञ्चाप्रमाणतः ॥
इति देहगृहं ह्येतन्नित्यस्यानित्यमात्मनः ॥९५६॥
अविशुद्धं विशुद्धस्य कर्म्मवन्धविनिर्म्मितं ॥

शुक्रशोणित संयोगाद्देहः सञ्जायते यतः ॥९५७॥
नित्यं विण्मूत्रपूर्णश्च तेनाशुद्धः प्रकीर्त्तित : ॥
यथान्तर्व्विष्ठया पूर्णः शुचिः स्यान्न बहिर्घटः ॥९५८॥
यत्नतः शोध्यमानोऽ पि देहोऽयमशुचिस्तथा ॥
यं प्राप्याति पवित्राणि पञ्चगव्यं हवींषि च ॥९५९॥
अशुचित्वं क्षणाद्यान्ति किमन्यदशुचिस्ततः ॥
हृद्यान्यप्यन्नपानानि यं प्राप्य सुरभीणि च ॥९६०॥
अशुचित्वं प्रयान्त्याशु किमन्यदशुचिस्ततः ॥
हेजनाः! किन्न पश्यध्वं यन्निर्य्याति दिने दिने ॥९६१॥
स्वदेहात्कश्मलं पूतिस्तदाधारः कथं शुचिः ॥
देहः संशोध्यमानोऽपि पञ्चगव्यकुशाम्बुभिः ॥९६२॥
घृष्यमाणमिवाङ्गारं निर्म्मलत्वं न गच्छति ॥
स्रोतांसि यस्य सततं प्रवहन्ति गिरेरिव ॥९६३॥
कफमूत्राद्यमशुचि स देहः शुद्ध्यते कथं ॥
सर्व्वाशुचिनिधानस्य शरीरस्य न विद्यते ॥९६४॥
शुचिरेकः प्रदेशोऽ पि विण्मूत्रस्य दृतेरिव ॥
स्मृत्वात्मदेहस्रोतांसि मृत्तोयैर्धावतः करौ ।९६५॥
तथाप्यशुचि भाण्डस्य न विरज्यन्ति किञ्जनाः ॥
कायः स्रग्गन्धपुष्पाद्यैर्यत्नेनापि सुसंस्कृतः ॥९६६॥
न जहाति स्वभावं हि श्वपुच्छमिव नामितं ॥
यथा जात्यैव कृष्णार्णी न शुक्लास्यादुपायतः ॥९६७॥
तथा संशोध्यमानापि भवेन्मूर्त्तिरनिर्म्मला ॥
जिघ्रन्नपि स्वदुर्ग्गन्धं पश्यन्नपि स्वकल्मलं ॥९६८॥
न विरज्यति लोकोऽयं पीडयन्नपि नासिकां ॥
अहो मोहस्य माहात्म्यं येन व्यामोहितं जगत् ॥९६९॥
जिघ्रन पश्यन् स्वदोषांश्च कायस्य न विरज्यते ॥
स्वदेहाशुचिगन्धेनं न विरज्येत यो नरः ॥९७०॥
विरागकारणन्तस्य किमन्यदुपदिश्यते ॥
सर्व्वमेतज्जगत्पूतं देह एवाशुचिः पर : ॥९७१॥
तत्पलावयवस्पर्शाच्छुचिरप्यशुचिर्भवेत् ॥
गन्धलेपापनोदार्थं शौचं देहस्य कीर्तितं ॥९७२॥
द्वयस्यापगमात्पश्चाद्भावशुद्ध्या विशुद्ध्यति ॥
गङ्गातोयेन सर्व्वेण मृद्भारैश्च नगोपमैः ॥९७३॥

आमृत्योराचरच्छौचं भावदुष्टो न शुद्ध्यति ॥
तीर्थस्नानैस्तपोभिर्व्वा भावदुष्टो न शुद्ध्यति ॥९७४॥
अदृतिः क्षालितस्तीर्थे किं शुद्धिमधिगच्छति ॥
अन्तर्भावप्रदुष्टस्य विशतोऽपि हुताशने ॥९७५॥
न स्वर्ग्गो नापवर्ग्गश्च देहनिर्द्दहनम्परं ॥
भावशुद्धिः परं शौचं प्रमाणं सर्व्वकर्म्मसु ॥९७६॥
अन्यथालिङ्ग्यतें कान्ता भावेन दुहितान्यथा ॥
मनसाभिद्यते बृत्तिरभिन्नेष्वपि बस्तुषु ॥९७७॥
अन्यथैव स्तनं पुत्रश्चिन्तयत्यन्यथा पतिः ॥
पश्य पश्य च भावस्य महाभाग्यमशेषत : ॥९७८॥
परिष्वक्तोऽपि यन्नार्या भावहीनो न कामयेत् ॥
भावना द्विविधानस्यम्भक्ष्याणि सुरभीणि च ॥९७९॥
अभावेन नरस्तस्माद्भावः सर्वत्र कारणं ॥
चित्तं शोधय यत्नेन किमन्यैर्बाह्यशोधनै : ॥९८०॥
भावतः सुविशुद्धात्मा स्वर्गमोक्षञ्च विन्दति ॥
ज्ञानामलाम्भसा पुंसः सद्वैराग्यमृदा पुनः ॥९८१॥
अविद्याराग विण्मूत्रलेपगन्धविशोधनं ॥
एवमेतच्छरीरं हि निसर्गादशुचि स्मृतं ॥९८२॥
त्वङ्मात्रसारं निस्सारं कदलीसारसन्निभं ॥
ज्ञात्वैवं दोषवद्देहं यः प्राज्ञः शिथिलीभवेत् ॥९८३॥
सोऽतिक्रामति संसारं दृढग्राही च तिष्ठति ॥
एवमेतन्महाकष्टं जन्मदुःखं प्रकीर्त्तितं ॥९८४॥
पुंसामज्ञानदोषेण नानाकर्म्मवशेन च ॥
गर्भस्थस्य स्मृतिर्यासीत्सा जातस्य प्रणश्यति ॥९८५॥
सम्मूर्च्छितस्य दुःखेन योनियन्त्रप्रपीडनात् ॥
बाह्येन वायुना तस्य मोहाज्ञानेन देहिनः ॥९८६॥
स्पृष्टमात्रस्य घोरेण ज्वरः समुपजायते ॥
तेन ज्वरेण महता महामोहः प्रजायते ॥९८७॥
सम्मूढस्य स्मृतिभ्रंशः शीघ्रं सञ्जायते पुनः ॥
स्मृतिभ्रंशात्ततस्तस्य पूर्व्वकर्म्मवशेन च ॥९८८॥
रसः सञ्जायते तूर्णं जन्तोस्तत्रैव जन्मनि ॥
रक्तो मूढश्चलोकोऽयमकार्य्ये सम्प्रवर्त्तते ॥९८९॥
नचात्मानं विजानाति न परं नच दैवतं ॥

न श्रृणोति परं भूयः सति चक्षुषि नेक्षते ॥९९०॥
समे पथि शनैर्गच्छन् स्खलतीव पदे पदे ॥
बुध्दौ सत्यां न जानाति बोध्यमानो बुधैरपि ॥९९१॥
संसारे क्षिप्यते तेन रागलोभवशानुगः ॥
गंगास्मृतेरभावेन शास्त्रमुक्तं शिवेन तु ॥९९२॥
तद्दुखःकथनार्थाय स्वर्गमोक्षप्रसाधकं ॥
ये सत्यस्मिन् शिवज्ञाने सर्व्वकामार्थसाधके ॥९९३॥
न कुर्व्वन्त्यात्मनः श्रेयस्तदत्र महदद्भुतं ॥
अव्यक्तेन्द्रियवृत्तित्वादास्ते दुःखं महत्पुनः ॥९९४॥
इच्छन्नपि न शक्नोति वक्तुं कर्त्तुञ्चसत्क्रियां ॥
दन्तोत्थाने महद्दुःखं मौलेन व्याधिना तथा ॥९९५॥
बालरोगैश्च विविधैः पीडाबालग्रहैरपि ॥
तृड्बुभुक्षापरीताङ्गः क्वचित्तिष्ठति चारटन् ॥९९६॥
विण्मूत्रभक्षणाद्यञ्च मोहाद् बालः करोति वै ॥
कौमारे कर्णवेधे च तन्मातापितृताडनं ॥९९७॥
अक्षराध्ययनाद्यैश्च दुःखं स्याद् गुरुशासनात् ॥
प्रमत्तेन्द्रिय बृत्तेश्च कामरागप्रपीडनात् ॥९९८॥
रागाबृतस्य सततं कुतः सौख्यं हि यौवने ॥
ईर्ष्यया च महद् दुःखं मोहाद्रक्तस्य जायते ॥९९९॥
नेत्रस्याकुपितस्येव रागो दुःखाय केवलं ॥
न रात्रौ विन्दते निद्रां कामाग्निपरिखेदितः ॥१०००॥
दिवा चास्य कुतः सौख्यमर्थोपार्ज्जनचिन्तया ॥
स्त्रियायासितदेहस्य ये पुंसः शुक्रविन्दवः ॥१००१॥
न ते सुखाय मन्तव्यः खेदजा इव बिन्दवः ॥
कृमिभिः खाद्यमानस्य कुष्ठिनः पामितस्य च ॥१००२॥
कण्डूयानाग्नितापेन यद्भवेत् स्त्रीषु तद्विधः ॥
यादृशं मन्यते सौख्यं गण्डपूय विनिर्गमात् ॥१००३ ॥
तादृशं स्त्रीषु मन्तव्यं नाधिकं तासु विद्यते ॥
गण्डस्य वेदना यद्वत् स्फुटितस्य निवर्तते ॥४॥
तद्वत् स्त्रीष्वपि तद्विद्धि न सौख्यं परमार्थतः ॥
बर्च्चोमूत्रसमुत्सर्ग्गात्सुखं भवति यादृशं ॥५॥
तादृशं स्त्रीषु विज्ञेयं मूढैः कल्पितमन्यथा ॥
नारीष्ववस्तुभूतासु सर्व्वदोषाश्रयासु च ॥६॥

नाणुमात्रकमप्येवं सुखमस्ति विचारतः ॥
सम्मानमपमानेन वियोगेन च सङ्गम : ॥७॥
यौवनं जरया ग्रस्तं क सौख्यमनुपद्रवं ॥
वलीपलितखालित्यैः शिथिलीकृत विग्रहः ॥८॥
सर्व्वक्रियास्ववशक्तश्च जरया जर्ज्जरीकृतः ॥
स्त्रीपुंसोर्यौवनं रुपं यदन्योन्यं प्रियं पुरा ॥९॥
तदेव जरया ग्रस्तमुभयोरपि न प्रियं ॥
अपूर्व्ववत्स्वमात्मानं जरया परिवर्त्तितं ॥१०॥
यः पश्यन्न विरज्येत कोऽन्यस्तस्मादचेतन : ॥
जराभिभूतः पुरुषः पत्नीपुत्रादिवान्धवै : ॥११॥
अशक्तत्वाद्दुराचारैर्भृत्यैश्च परिभूयते ॥
धर्म्ममर्थञ्चकामञ्च मोक्षञ्च न जरीयतः ॥१२॥
शक्तः साधयितुं तस्माद्युवा धर्म्मं समाचरेत् ॥
वातपित्तकफादीनां वैषम्यं व्याधिरिष्यते ॥१३॥
वातादीनां समूहश्च देहोऽयं परिकीर्तित : ॥
तस्माद्व्याधिमयं ज्ञेयं शरीरमिदममात्मने ॥१४॥
वाताद्यव्यतिरिक्तत्वाद् व्याधीनां पञ्जरस्य च ॥
रोगैर्नानाविधैर्यानिं देहे दुःखान्यनेकधा ॥१५॥
तानि नैवात्मवेद्यानि किमन्यत्कथयाम्यहं ॥
एकोत्तरं मृत्युशतमस्मिन्देहे प्रतिष्ठितं ॥१६॥
तत्रैकः कालसंज्ञश्च शेषास्त्वागन्तवः स्मृताः ॥
ये त्विहागन्तवः प्रोक्तास्ते प्रशाम्यन्ति भेषजै : ॥१७॥
जपहोमप्रदानैश्च कालमृत्युर्न्न शाम्यति ॥
यदि वाऽपमृत्युर्न्नस्याद् विषयः स्यादशङ्कितः ॥१८॥
न चास्ति पुरुषस्तस्मादपमृत्योर्ब्बिभेति यः ॥
विविधा व्याधयः शस्त्रं सर्प्पाद्याः प्राणिनस्तथा ॥१९॥
विषाणि चाभिचाराश्च मृत्योर्द्वाराणि दूहिनी ॥
पीडितं सर्व्वरोगाद्यैरपि धन्वन्तरिः स्वयं ॥२०॥
स्वस्थी कर्त्तुन्न शक्नोति कालंप्राप्तं हि देहिनं ॥
नौषधन्न तपोदानं न मन्त्रा न च वान्धवा : ॥२१॥
शक्नुवन्ति परित्रातुं नरङ्कालप्रपीडितं ॥
रसायनतपोजप्यैर्योगसिद्धैर्म्महात्मभि : ॥२२॥
कालमृत्युरपि प्राज्ञैर्ज्जीयते नालसैर्न्नरै : ॥

नास्ति मृत्युसमं दुःखं नास्ति मृत्युसमं भयं ॥२३॥
नास्ति मृत्युसमस्त्रासः सर्व्वेषामेव देहिनां ॥
सद्भार्यापुत्रमित्राणि राजैश्वचर्यसुखानि च ॥२४॥
अबध्यानि च बैराणि मृत्युः सर्व्वाणि कृन्तति ॥
हेनराः! किन्न पश्यध्वं सहस्रस्यापि मध्यतः ॥२५॥
जनाः शतायुषः पञ्च भवन्ति न भवन्ति वा ॥
अशीतिका विपच्यन्ते केचित्सप्ततिका नरा : ॥२६॥
परमायुः स्थितं षष्टिस्तदप्यनिश्चितं पुनः ॥
यस्य यावद् भवेदायुर्द्देहिनः पूर्व्वकर्म्मभि : ॥२७॥
तस्यार्द्धं चायुषो रात्रिर्हरतेऽर्द्धं स्मृतो यमः ॥
बालभावे च मोहेन वार्द्धक्ये जरया पुनः ॥२८॥
वर्षाणां विंशतिर्याति धर्म्मकामार्थवर्जिता : ॥
आगन्तुकैर्भयैः पुंसां व्याधिशोकैरनेकधा ॥२९॥
ह्रियतेऽर्द्धञ्च तत्रापि यच्छ्रेयस्तद्विवर्ज्जितं ॥
जीवितान्ते च मरणं महाघोरमवाप्नुयात् ॥३०॥
जायते योनिकोटीषु मृतः कर्म्मबशात्पुनः ॥
देहभेदेन यः पुंसां वियोगः कर्म संक्षयात् ॥३१॥
मरणंतद्विनिर्द्दिष्टं न नाशः परमार्थत : ॥
महातमः प्रविष्टस्यंच्छिद्यमानेषु मर्म्मसु ॥३२॥
यद् दुःखं मरणे जन्तोर्न्न तस्येहोपमा क्वचित् ॥
हातात ! मातर्हाकान्ते ! क्रन्दन्त्येवं सुदुःखिता : ॥३३॥
मण्डूका इव सर्प्पेण गीर्यन्ते मृत्युना जना ॥
बान्धवैः स परिष्वक्तः प्रियैश्च परिवारित : ॥३४॥
निश्वसन्दीर्घमुष्णञ्च मुखेन परिशुष्यता ॥
चतुरन्तेम खट्वायाः परिवर्त्तन्मुहुर्म्मुहु : ॥३५॥
स मूढः क्षिपतेऽत्यर्थं हस्तपादानितस्ततः ॥
खट्वातो वाञ्छते भूमिं भूमेः खट्वां पुनर्म्महीं ॥३६॥
विवस्त्रस्त्यक्तलज्जश्च मूत्रविष्ठानुलेपनः ॥
याचमानश्च सलिलं शुष्ककण्ठोष्ठतालुकः ॥३७॥
चिन्तमानश्च वित्तानि कस्यैतानि मृते मयि ॥
खे नयञ्च वलात्भूयः कालपाशेन कर्षितः ॥३८॥
म्रियते पश्यतामेव गले घुरघुरायते ॥
जीवस्तृणजलौकेव देहाद्देहंविशेत्क्रमात् ॥३९॥

सम्प्राप्योत्तरमङ्गेन देहं त्यजतिपूर्व्विकं ॥
नराणां प्रार्थनादुःखमधिकं हि विवेकिनः ॥४०॥
क्षणिकं मरणे दुःखमनन्तं प्रार्थनाकृतं ॥
जगताम्पतिरर्थित्वाद्विष्णुर्व्वामनताङ्गतः ॥४१॥
अधिकः कोऽपरस्तस्माद्यो न यास्यति लाघवं ॥
ज्ञातं मयेदमधुना मृतो भवति यद्गुरुः ॥४२॥
न परं प्रार्थयेद् भूयस्तृष्णालाघवकारणं ॥
आदौ दुःखं मध्यद्दुःखमंन्ते दुःखञ्च दारुणं ॥४३॥
निसर्गादेवभूतानामिति दुःखपरम्परा ॥
वर्त्तमानान्यतीतानि दुःखान्येतानि यानि तु ॥४४॥
नरा न भावयन्त्यज्ञा न विरज्यन्ति तेन ते ॥
अत्याहारान्महादुःखमनाहारात्ततोऽधिकं ॥४५॥
तुरितं जीवितं कष्टमन्नेऽप्येवं कुतः सुखं ॥
क्षुधा हि सर्व्वरोगाणां व्याधिः श्रेष्ठतमः स्मृतः ॥४६॥
सा चान्नौषधिमात्रेण क्षणमात्रं प्रशाम्यति ॥
क्षुद्व्याधिवेदना तीव्रा निः शेषबलकृन्तनी ॥४७॥
ते यान्ति भूतोम्रियते यथान्यै र्व्याधितोर्न्नरः ॥
तद्रसं मिहिका गन्धाज्जिव्हाग्रपरिवर्त्तिनी ॥४८॥
तत्क्षणार्द्धार्द्धकालेन्न कण्ठं प्राप्य निवर्तते ॥
इति क्षुद्व्याधितप्तानामन्नौषधबलं स्मृतं ॥४९॥
न तत्सुखाय मन्तव्यं परमार्थेन पण्डितैः॥
मृतोपमश्च यच्छेते सर्व्वकार्यविवर्ज्जितः ॥५०॥
तत्रापि तु कुतः सौख्यं तमसाच्छादितात्मनः ॥
प्रबोधेऽपि कुतः सौख्यं कार्यैरुपहतात्मनः ॥५१॥
कृषिसेवाध्वगोरक्षावाणिज्यादिपरिश्रमैः ॥
प्रातः पुरीषमूत्राभ्यां मध्यान्हे तृड्बुभुक्षया ॥५२॥
तृप्ताहं येन वाध्यन्ते निद्रया निशि जन्तवः ॥
अर्थस्योपार्ज्जने दुःखमर्ज्जितस्य च रक्षणे ॥५३॥
नाशे दुःखं व्यये दुःखमर्थेऽप्येवं कुतः सुखं ॥
चौरेभ्यः स्वजनादग्नेः सलिलात्पार्थिवादपि ॥५४॥
भयमर्थवतान्नित्यं मृत्योर्द्देहभृतामिव ॥
खे यथा पक्षिभिर्म्मांसं भक्ष्यन्ते श्वापदैर्ब्भुवि ॥५५॥
जले च भक्ष्यते मत्स्यैस्तथा सर्व्वत्र वित्तवान् ॥

विमोहयन्ति सम्पत्तौ ताडयन्ति विपत्तिषु ॥५६॥
खेदयन्त्यर्ज्जनाकाले कदा भोगाः सुखावहाः ॥
यश्चार्थपतिरुद्विग्नो यश्च सर्व्वार्थनिस्पृहः ॥५७॥
तयोरर्थपतिर्दुःखी सुखी सर्वार्थनिस्पृहः॥
शीतेन दुःखं हेमन्ते ग्रीष्मे तापेन दारुणम् ॥५८
बर्षासु वातवर्षाभ्यां कालेऽप्येवं कुतः सुखं ॥
विवाहे विस्तरैर्दुःखं तद्‌गर्भोद्वहने पुनः ॥५९॥
प्रसवेऽपत्यदोषैश्च दुःखं विष्ठादिकर्म्मभिः ॥
दन्ताक्षिरोगः पुत्रस्य हा कष्टङ्किङ्करोम्यहं ॥६०॥
गावो नष्टा बृत्ति भग्नान्क्वधिंवा प्रपलायिताः ॥
अमी प्राहुशकाः प्राप्ता भक्तच्छेदश्च मे गृहे ॥६१॥
वालापत्या च मे भार्या कः करिष्यति राधनं ॥
प्रदेयकालः कन्यायाः कीदृशश्च वरोभवेत् ॥६२॥

……………………………………………………

इति चिन्ताभिभूतानां कुतः सौख्यं कुटुम्बिनां ॥६३॥
कुटुम्बचिन्ताकुलितस्य पुंसः श्रुतञ्च शीलञ्च गुणाश्च सर्व्वे ॥
अपक्वकुम्भे निहिता इवापः प्रयान्ति देहेन समं विनाशं ॥६४॥
राज्येपि हि महद् दुःखं सन्धिविग्रहचिन्तया ॥
पुत्रादपि भयंयत्र तत्र सौख्यं हि कीदृशं ॥६५॥
स्वजातीयाद् भयं प्रायः सर्व्वेषामेव देहिनां ॥
एकद्रव्याभिलाषित्वाच्छुनामिव परस्परं ॥६६॥
चापधृप्यबलः कश्चिन्नृपः ख्यातोस्मि भूतले ॥
निखिलं यत्तिरस्कृत्य सुखं तिष्ठति निर्भय : ॥६७॥

युद्धेबाहुसहस्त्रं हि प्रपपात महीतले ॥
श्रीमतः कार्त्तवीर्यस्य ऋषिपुत्रः प्रतापवान् ॥६८॥
ऋषिपुत्रस्य रामस्य रामोदशरथात्मजः ॥
जघान वीर्यमतुलमूर्ध्वगं यन्महात्मनः ॥६९॥
जरासन्धेन रामस्य कृष्णत्वे नाशितं यशः ॥
जरासन्धस्य भीमेन भीमस्यापि हनूमता ॥७०॥
हनुमानपि सूर्येण विक्षिप्तः पतितः क्षितौ ॥
सूर्यः प्रतापयुक्तोऽपि मेघैः प्रच्छाद्यते क्वचित् ॥७१॥
क्षिप्यन्ते वायुना मेघा वायोर्व्वीर्यं नगैर्ज्जितं ॥

दह्यन्ते वन्हिभिः शैलाः स वन्हिः शाम्यते जलैः ॥७२॥
तज्जलं शोष्यते सूर्यैस्ते सूर्याः सह वारिणा ॥
त्रैलोक्येन समेताश्च नश्यन्ति ब्रह्मणो दिने ॥७३॥
ब्रह्मापि त्रिदशैः सार्द्धमुपसंह्रियते पुनः ॥
परार्द्धद्वयकालान्ते शिवेन परमात्मना ॥७४॥
एवं नास्ति स संसारे यस्य सर्व्वोतमं बलं ॥
विहायैकं जगन्नाथं परमात्मानमव्ययं ॥७५॥
ज्ञात्वा सातिशयं सर्व्वमभिमानं विवर्ज्जयेत् ॥
एवम्भूते जगत्यस्मिन् कः शूरः पण्डितोऽपि वा ॥७६॥
नेहास्ति सर्व्ववित् कश्चिन् न च मूर्खश्च सर्व्वथा ॥
यो यद्वस्तु विजानाति तेन तत्र स पण्डितः ॥७७॥
न सर्व्वदा न सर्व्वत्र प्रभावः सदृशः स्मृतः ॥
स्थितिः सातिशयत्वेन प्रभावः कस्यचित् क्वचित् ॥७८॥
दानवैर्न्निर्ज्जितादेवास्ते देवैर्न्निर्ज्जिता पुनः ॥
इत्यन्योन्यस्थितावेषां भोगौ जयपराजयौ ॥७९॥
निवातकवचाः सर्व्वे दानवा बलगर्व्विताः ॥
निर्ज्जितास्तेऽर्ज्जुनेनैव गोपालैः सोऽपि निर्ज्जितः ॥८०॥
एवं वस्त्रषुगं राज्ञः प्रस्थमात्रान्न भोजनं ॥
पानशय्यासनञ्चैकं शेषं दुःखाय केवलं ॥८१॥
सप्तभौमेऽपि भवने खट्वापादपरिग्रहः ॥
उदकुम्भञ्चवन्तीभ्यः क्लेशायान्यः प्रविस्तरः॥८२॥
प्रत्यूषे तूर्यनिर्घोषः समः सर्व्वनिवासिभिः ॥
राज्ञोऽभिमानमात्रं हि ममैतद् वाद्यते गृहे ॥८३॥
सर्व्वमाभरणम्भारः सर्व्वमालेपनं मलं ॥
सर्व्वं प्रलपितं गीतं नृत्यमुन्मत्तचेष्टितं ॥८४॥
इत्येव राज्यसम्भोगैः कुतः सौख्यं विचारतः ॥
नृपाणां व्यग्रचित्तानामन्योन्यातिशयाः स्थिताः ॥८५॥
नरैः पुण्यफलं स्वर्ग्गे मूलच्छेदेन भुज्यते ॥
न चान्यत् क्रियते कर्म्म सोऽत्रदोषः सुदारुणः ॥८६॥
छिन्नमूलस्तरुर्य्यद्वदवस्यं पतति क्षितौ ॥
तद्वत् पुण्यक्षयात्सर्वे प्रपतन्ति दिवौकसः ॥८७॥
सुखाभिलाषनिष्ठानां दुःखं भोगाभिसंक्षयात् ॥
अकस्मात् पतनाद् दुःखं कष्टं सर्व्वं दिवौकसां ॥८८॥

इति स्वर्गेऽपि देवानां नास्ति सौख्यं विचारतः ॥
क्षयोच्चातिशयाच्छुद्धौ स्वर्ग्गभोगीय कर्म्मणां ॥८९॥
तत्रकष्टं महादुःखं नरकाग्निषु देहिनां ॥
घोरैश्चतुर्व्विधैः पापैर्वाङ्मनः कायकर्म्मभिः ॥९०॥
कुठारैश्छेदनं तीव्रं वल्कलानाञ्च तक्षणं ॥
पर्णशाखाफलानाञ्च पातनञ्चोग्रवायुना ॥९१॥
उन्मूलनं विमर्द्दश्च गजैरन्यैश्च देहिभिः ॥
दावाग्निहिमशोषैश्च दुःखं स्थावरजातिषु ॥९२॥
तृड्वुभुक्षा च सर्प्पाणां क्रोधदुःखश्च दारुणं ॥
दृष्ट्वा तं घातनं लोके पाशेन च निबन्धनं ॥९३॥
अकस्माज्जन्ममरणं कीटानाञ्च मुहुर्म्मुहुः ॥
सरीसृपनिकायानामेवं दुःखान्यनेकधा ॥९४॥
वर्षाशीतातपैर्दुःखं सुकष्टं मृगपक्षिणां ॥
क्षुत्तृष्णाक्लेशादिभिश्च भयत्रस्ताः सदा मृगाः ॥९५॥
क्षुत्तृषादिदमन्तश्च वधवन्धनताडनं ॥
नासावेधेन सन्त्रासः प्रतोदकशघातनं ॥९६॥
बेणुकुन्तादिनिगडं मुहुरङ्कुशवाधनं ॥
भारोद्वहनसंक्लेशः शिक्षायुद्धादिपीडनं ॥९७॥
आत्मयूथवियोगश्च वीलीनयनबन्धनं ॥
पशुनागनिकायानामेवं दुःखान्यनेकधा ॥९८॥
गर्भवासे महद् दुःखं जन्मदुःखं तथा नृणां ॥
वाल्ये च दुःखमज्ञानात् कौमारे गुरुशासनात् ॥९९॥
यौवनेकामरागाभ्यां दुःखं चैवेर्ष्यया पुनः ॥
कृषिवाणिज्यसेवाध्वगोरक्षाद्यैश्च कर्म्मभिः ॥११००॥
बृद्धभावे च जरया व्याधिभिश्च प्रपीडितम् ॥
मरणे च महद्दुःखं प्रार्थनायान्तथाधिकं ॥१॥
राजाग्निजलदायादचौरशत्रुभयं महत् ॥
अर्थस्यार्ज्जनरक्षार्थं दुःखं नाशे व्यये पुनः ॥२॥
कार्प्पण्यमत्सरौ यद्वत् तृष्णाधिक्यं भयं मदः ॥
अकार्ये सम्प्रवृत्तिश्च दुःखानि धनिनां सदा ॥३॥
भृतिर्धृतिः कुसीदश्च दासत्वं परतन्त्रता ॥
इष्टानिष्टैर्व्वियोगाश्च संयोगश्च सहस्रशः ॥४॥
दुर्भिक्षं दुर्भगत्वञ्च मूर्खत्वञ्च दरिद्रता ॥

अधरोत्तर भागश्च मरकं राष्ट्रविभ्रमः ॥५॥
अन्योन्यातिशयाद् दुःखमन्योन्याभिभवात् पुनः ॥
अन्तर्बहिः प्रकोपाश्च राज्ये दुःखं महीभृतां ॥६॥
अनित्यता च भावानामधुपाणाञ्च पातनं ॥
अन्योन्यस्मान्महीयस्त्वमन्योन्यश्चापि लक्षणं ॥७॥
इत्येवमादिभिर्दुःखैर्यस्माद् व्याप्तं चराचरं ॥
निरयादिमनुष्यान्तन्तस्मात्सर्व्वं जयेद् बुधः ॥८॥
स्कन्धात् क्वचिन्नयन् भारं विश्रामं मन्यते यथा ॥
तद्वत्सर्व्वमिदं लोके दुःखं दुःखेन शाम्यते ॥९॥
अन्योन्यातिशयात्पापाभिभवाद् भोगसम्प्लवात् ॥
धर्म्मक्षयाच्च देवानां दिवि दुःखमवन्ति तं ॥१०॥
नानायोनिसहस्रेषु सम्भवः पुण्यसंक्षयात् ॥
रोगाश्च विविधाकारा देवलोकेऽपि संस्थिताः ॥११॥
यज्ञस्य हि शिरश्छिन्नमश्विभ्यां संहितं पुनः ॥
तेन दोषेण यज्ञस्य शिरोरोगः सदैव हि ।१२॥
मार्त्तण्डभानोः कुष्ठञ्च वरुणस्य जलोदरः ॥
पूष्णो दशनवैकल्यं भुजस्तम्भः शचीपतेः ॥१३॥
क्षयरोगश्च सुमहान् सोमस्य परिकीर्त्तितः ॥
ज्वरश्च सुमहानासीद् दक्षस्यापि प्रजापतेः ॥१४॥
कल्पे कल्पेऽपि देवानां महतामपि संक्षयः ॥
परार्द्धद्वयकाले च ब्रम्हणश्चाप्यनित्यता ॥१५॥
दक्षदुहितरं पौत्रीं ब्रह्मा कामितवान् पुनः ॥
क्रोधेन च जयादेवीं योगस्थां शप्तवान् प्रभुः ॥१६॥
कामक्रोधौ स्थितौ यत्र तत्र दोषास्तदात्मकाः ॥
दुःखानि च समस्तानि संस्थितानि न संशयः ॥१७॥
विष्णोश्च जन्ममरणं मायावित्वञ्च सर्व्वतः ॥
स्त्रीवधः कामशक्तिश्च सारथ्यम्पाण्डवे बले ॥१८॥
रुद्रेण त्रिपुरं दग्धं दक्षयज्ञश्च नाशितः ॥
स्कन्दस्य जन्म तच्छ्रुत्वा क्रीडाश्चान्याः सहस्रशः ॥१९॥
एवं त्रयोऽपि रागाद्यैर्दोषैर्देवाः समन्विताः ॥

शिवः

एभ्य: पर: शिव: शान्त: परिपूर्णस्तु मुक्तिद : ॥२०॥
एवमेतज्जगत्सर्व्वमन्योन्यातिशये स्थितं ॥
दु:खैराकुलितं ज्ञात्वा निर्वेदं परमं व्रजेत् ॥२१॥
निर्व्वेदाच्च विराग: स्याद् विरागाज्ज्ञानसम्भव: ॥
ज्ञानेन तत्परं ज्ञात्वा शिवमुक्तिन्तदाप्नुयात् ॥२२॥
समस्तदु:खनिर्म्मुक्त: स्वस्थात्मा स सुखी सदा ॥
सर्व्वज्ञ: परिपूर्णश्च मुक्त: इत्यभिधीयते ॥२३॥

इति शिवधर्म्मोत्तरे संसारगतिर्न्नामाष्टमोऽध्याय : ॥८ ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे स्वर्ग्यनारकचिन्हो

नवमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ स्वर्गभोगमनुभूय नराः क्षीणपुण्यास्तद्वासनानुभवादिमं लोकमागत्य शुभ देश-जाति- कुल-रूपायुःश्रुतः-प्रज्ञा- शील- शौच-सत्य-दम-दान-दया-दाक्षिण्य- क्षमारोग्य-सत्व- बलोत्साह- प्रभावतः॥

प्रधान- धन- धान्य- रत्न- यान- वाहन- हर्म्य- प्रासाद- गीत- नृत्य- वाद्य कला-सुख - शय्यासन- मृष्टान्न- पान- सुगन्धवास - स्त्रीरत्न- पुत्र- पशु- वस्त्रालङ्कार-हिरण्य- मही- भोगायतनावसथः- सभा- सत्र प्रपाराम- तडाग- दीर्घिका- कूपोद्यान-देव- द्विज- गुरु - विद्या- विनीतः- साधु- तपस्वि- पूजा- सत्कारानुष्ठानाभिरतस्तप-स्वाध्याय- ध्यान ज्ञानापवर्ग स्वर्ग कथाभिरामश्च भवतीति ॥२४॥

तस्माद्युक्तञ्च स्वर्गीयं कर्म कर्त्तुञ्च वस्तुतः ॥
धर्म्माद्रक्ष्यं धनं सौख्यमधर्माद् दुःखसम्भवः ॥२५॥

तस्माद्धर्म्मं सुखार्थाय कुर्यात्पापञ्च वर्ज्जयेत् ॥
लोकद्वयेऽपि यत्सौख्यं धर्म्मात्तत्प्राप्यते यतः ॥२६॥

धर्म्ममेवमतः कुर्यात्सर्व्वकामार्थसिद्धये ॥
मुहूर्त्तमपि जीवेत नरः शुक्लेन कर्म्मणा ॥२७॥

न कल्पमपि कृष्णेन लोकद्वयविरोधिना ॥
अथ नरकेषु नराः केन पापेन कर्म्मणा यातनाविचित्राःकष्टा अनुभूय भूमिमभ्यागच्छन्ति ॥२८॥

ततः पापशेषेण वृक्ष-कीट-मृग-पशु जाति- लक्षणैः
प्रत्यक्ष नरकेषु पुनर्दुःखान्यनुभवन्ति ॥२९॥

ततः क्षीणावशिष्ट-पापास्तद्वासनामायानुभावादेतैर्ल्लक्षणैर्म्मनुष्यजातौ जायन्ते ॥३०॥

तद्यथा ॥ ब्रह्महा क्षयी ॥ सुरापः श्यामदन्तः ॥ सुवर्णचौरः कुनखी॥ दुश्चर्म्मागुरुतल्पगः ॥ तदपवादपरिश्रवणाद् बधिरः ॥ स्वयमनुकीर्त्तनात् खरः ॥ आनिन्दकः प्रतिहन्ता गुरोरपस्मारी ॥ तदाज्ञाभङ्गाद्भगन्दरी ॥ मत्सरी च भवेत् कृमि ॥ अवज्ञाकारी चान्धः ॥ गुरुकार्य्योपेक्षी कृमिः ॥ दुष्प्रज्ञस्तत्कर्म्मणि शठः कृकलासः ॥ कुपितमक्षमाप्य गुरुमपक्रामतः शिरोरोगः ॥ एते गुरुकर्मविपाकाः ॥३१॥ श्वचण्डालाः पतिताः पापिष्ठाः ॥ द्विजखराः ॥ सन्ध्यवहार्य्यान्त्यजातिः ॥ अग्निदः, कुष्ठ ॥ रजतापहारी दर्दुरः ॥ कूटसाक्षी मुखरोगी ॥ मातापितृ.गुरु.तपस्वि व्याधित.बाल.वृद्धार्त्त. शरणागत. त्यागी. अनिमित्तः पादाक्षिरोगी ॥ प्रतिज्ञाय

ब्राह्मणस्यादानादल्पायुः ॥ तद्वृत्यपहारादामगर्भान्त : ॥ पाकी. प्रपा नाशक. नैष्टिक. प्रतिनिर्वृत्तः सदारोगी ॥ पत्नीबहुत्वे सत्येकरामः सदाल्कीबः ॥ स्वामिना धर्म्मे नियुक्तस्तदनुष्ठान. सत्कार. पूजा. प्रदानादिषु शाठ्य. व्यवहारी जलोदरी ॥ दुर्ब्बल वधे बलवत : समुत्प्रेक्षादङ्गहीनत्वं ॥ अन्नहार्यजीर्णव्यवहारपक्षपाती जिव्हारोगी ॥ स्वयं प्रवर्त्तित. व्रत. धर्म्मानुष्ठान . विच्छेदनः प्रतिपत्नीष्ववियोगः स्वयमग्रहीतुर्ग्गलरोगः ॥ अकृत पञ्च महायज्ञ भोगी विट्वराहः ॥ पर्व्वमैथुनी प्रमेही ॥ स्वदारेभ्योऽन्यत्र दीव्यतः केशाल्पत्वं ॥ परिक्षीण. मित्र. बन्धु. स्वामि. साधु. जनायमन्ता परिभूतकष्टबृत्तिः क्षीणवृत्तिरथातिथि. मनः खेदकोऽन्तःकपोलपिटकः ॥ सूर्योढस्याप्रतिश्रयदानादिष्टपत्नी. वियोगः ॥ छद्मना गुरु. स्वामि. मित्रमुपचरतः प्राप्तार्थ. परि भ्रंशोविश्रम्भापहारी सर्व्वः दुःखाश्रयी ॥ मिथ्या. गुणैरात्मापकर्षी वामनः ॥ गोपृष्ठ घाति कटिल्लुती गोघ्नो जात्यन्धः ॥ गोदुःखकारी गोनासः ॥ गोनिर्द्दयाश्चिपिटनासः ॥ निस्तेजस्कः सभायां गलगण्डी ॥ क्रोधनश्चण्डालः ॥ पिशुनः पूतिनासिकः॥ सूचकः पूतिवक्त्रः ॥ त्रपु. चामर . सीस. सहस्र .जण्डकाशेष . विक्रयी. मृगव्याधः॥ कुण्डाशी भृतकः ॥ तैलिको नास्तिकः ॥ रङ्गोपजीवी . अभक्ष्यभक्षी . ॥ अप्रतिरूपव्यवहारदर्शी गण्डमाली ॥ ज्ञानमन्यायतः प्रतिगृह्णन् मूक : ॥ पुस्तकहार्यन्ध : ॥ पुण्यकथाक्षेपको वक्रनासः॥ शिष्टाचीर्ण . धर्म. दूषकः केकराक्षः ॥ साधु. तपस्वि. देव. द्विजाति. ज्ञान. योग. द्वेष्टा पुण्य. दान. प्रवृत्त. प्रतिषेधकः कृमिदन्ती ॥ देव. ब्रह्मस्वापहारको वान्ताशी ॥ तडागारामभेत्ताछेत्ताङ्गहीनः प्रभु, सुरादि, व्यवस्था समय भेदकस्तस्कराणामरक्षिता व्यवहारेष्वमध्यस्थां ॥ छल. ग्राह्यजितभृत्यः ॥ सदापुरुषोव्याध्यभिभूतः ॥ परदाराभिगाम्यगुप्तदारः ॥ स्वामि. मित्र. गुरु. द्रोही. वातरोगी ॥ गोष्ठोत्कर्षी दुश्चर्म्मा ॥ खराश्वाभिगामी मधुमेही ॥ धर्म्मपत्नीष्वन्यमैथुन. प्रवर्तकस्तूवरकः ॥ स्वगोत्र. समय. स्त्र्यभिगामी श्लीपदी ॥ मातापितृभगिनीस्त्र्यभिगाम्यजीवी ॥ परापवाद्यलसः ॥ कृतघ्नः स्फुटिताक्षः ॥ सर्व्वारम्भविफलास्तदशेष, कुब्ज, कुण्ड. पण्ड. व्यङ्ग दरिद्रता : स्फूटितपाणि . पादाङ्गावयवा : ॥ धूसराश्छद्मिनः ॥ परपिण्डोपजीविनश्चीरकर्प्पटधराः स्थूलमलिनवाससः॥ क्षुत्पिपासातुराःप्रेतरुपिणः सततमुद्विग्नहृदया बहुप्रलापिनः पुण्यकथापराङ्मुखाः॥ स्त्रीष्वासक्ता चित्ता दुर्भगाः ॥ स्त्रीपराधीनान्नपान मैथुनाम्बरा देवाग्नि. गुरु. बृद्ध. ब्राह्मणावमन्तारः ॥ पसभाभिर्सृष्टस्त्रीकाः सदापहृत. सर्वस्वा बधबन्धन. ताडन. निर्भर्त्सनाभिभूताः ॥ स्त्रीद्यूत . मद्यपान . निरता नित्य . क्रुद्धास्याः ॥ पापनिरताः स्मृतिपरिहीणाः पुण्यद्वेष्टारः परमर्म्म. कीर्त्तन. रताहीनाङ्गा हीनाचारा हीनान्नपानवस्त्र. शय्यासनाः कल्पायुषः स्वल्पबुद्धयः ॥ शठ. षण्ढ, चण्ड. भण्ड. शैलूष. तस्कर. परप्रेष्य. परकर्म. व्याधिता दुःखिताः क्रूरकर्म्माणश्चोपजायन्ते॥ तस्मादेनसि प्रायश्चित्तव्यं, तीर्ण यश्चित्ताः परिशुद्ध लक्षणा जायन्ते ॥ स्वर्गा नारकाश्च. पुण्य हेतुत्वादुभयरुपाः॥

सङ्कीर्णफलास्तत्कर्म्माधिकोनभोग्य. व्यवहाराधार. परिरक्षिताद्भवन्ति ॥
तत्रैतेश्लोका: ॥३२॥
यस्मात् पापेन दुःखानि तीव्राणि सुबहूनि च ॥
तस्मात्पापं न कर्त्तव्यमात्मपीडाकरं हि तत् ॥३३॥
यस्मिन् काले च देशे च वयसा यादृशेन च ॥
कृतं शुभाशुभं कर्म्म तत्तस्मात्तेन भुज्यते ॥३४॥
तस्मात्सदैव दातव्यमविच्छिन्नं सुखार्थिभिः ॥
विच्छिद्यन्ते यथा भोगा ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥३५॥
सत्यं वक्तुमशेषतोऽस्ति सुलभा वाणी मनोध्यायितुं ॥
दातुं दानवरं शरण्यमभयं वाह्यं पितृभ्यो जलं ॥
पूजार्थं हि सदाशिवस्य विमलः सन्धानयज्ञ : परः
क्षुद्व्याधेः फलमूलमस्ति रसितुं क्लेशात्मकैः किन्धनैः ॥३६॥

इति शिवधर्म्मोत्तरे स्वर्ग्गनारकचिन्हाध्यायो नवमः ॥९॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे ज्ञानयोगोनाम

दशमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

अथ संसारमुक्त्यर्थं ज्ञानयोगं ब्रवीमि ते ॥
शिव प्रकाशकं ज्ञानं योगस्तत्रैकचित्तता ॥३७॥
स्वसिद्धावविरुद्धेन पुस्तकेन विचारयेत् ॥
धर्म्मज्ञानापवर्गार्थं सतस्त्वं वद नेतर : ॥३८॥
पूर्वोत्तराविरोधेन कोऽत्रार्थोऽभिमतो भवेत् ॥
इत्याद्यव्यूहनं तर्क्कः शुष्कतर्क्कं विवर्ज्जयेत् ॥३९॥
तस्मादागमयुक्तैव सूक्ष्मार्थप्रविचारतः ॥
कर्त्तव्यं नानुमानेन केवलेन विपश्चिता ॥४०॥
हीनमध्योत्तमफलं बहुद्वारं यतः शुभं ॥
तस्मात्परीक्ष्य कुर्व्वीत पुण्यं साधु महत्फलं ॥४१॥
आदिमध्यान्तनिर्म्मुक्तः स्वभावविमलः प्रभु : ॥
सर्व्वज्ञः परिपूर्णश्च शिवो ज्ञेयः शिवागमे ॥४२॥
सर्व्वार्थसाधकं ज्ञानं शिवयोगश्च शाश्वतं ॥
प्रकाशयति मुक्त्यर्थं मुमुक्षूणामयं शिव : ॥४३॥
वहुत्वेऽपिच शास्त्राणां सर्व्वज्ञेन शिवेन यत् ॥
प्रणीतममलं ज्ञानं तत् प्रमाणं न संशय : ॥४४॥
यः सर्व्वज्ञः सुसम्पूर्णः स्वभावविमलः शिव : ॥
सर्व्वदोषविनिर्म्मुक्तो ब्रूयात् स कथमन्यथा ॥४५॥
अभावादीश्वरस्येयं जगत्सृष्टिः कथम्भवेत् ॥
अचैतन्यात्प्रधानस्य अज्ञत्वात् पुरुषस्य च ॥४६॥
प्रधानपरमाण्वादि यावत् किञ्चिदचेतनं ॥
तदकर्तृ स्वयं दृष्टं बुद्धिमत्कारणं विना ॥४७॥
न यथा घटभावेन मृत्पिण्डं स्वयमृच्छति ॥
तथाज्ञा बुद्धिभावेन न तिष्ठेत् प्रकृतिः स्वयं ॥४८॥
धर्म्माधर्म्मोपदेशश्च बन्धमोक्षविचारणं ॥
न सर्व्वज्ञं विना पुंसामादिसर्गे प्रसिद्ध्यति ॥४९॥

बैद्यं विना निराक्रन्दाः क्लिश्यन्ति रोगिणो यथा ॥
शिवं विना जगत्तद्वन्निराक्रन्दं भवेत् सदा ॥५०॥
तस्मादनादिः सर्व्वज्ञः परिपूर्णः परः शिवः ॥
अस्ति नाथः परित्राता पुंसां संसारसागरात् ॥५१॥
येऽभ्यस्यन्ति शिवज्ञानं शिवोक्तं शिव भाविताः ॥
ते भवन्ति शिवाः शान्ता भवे मज्जन्त्यभाविताः ॥५२॥
असत्यस्मिञ्जगन्नाथे तमोभूतमिदञ्जगत् ॥
सूर्येणैव विहीनं हि निरालोकं जगद्यथा ॥५३॥
यथानादिप्रबृत्तोऽयं घोरः संसारसागर : ॥
शिवोऽपि हि तथानादिः संसारान्मोचकः स्थित : ॥५४॥
व्याधीनाम्भेषजं यद्वत् प्रतिपक्षं स्वभावतः ॥
तद्वत्संसारदोषाणां प्रतिपक्षः शिवः स्थितः ॥५५॥
तस्मादनादिः सर्वज्ञः परिपूर्णः स्वभावतः ॥
मुक्तिहेतुः शिवः शान्तः सर्वज्ञो ज्ञानभाषकः ॥ ५६॥
यदि चेदं प्रमाणं स्यान्न सर्वज्ञस्य भाषितं ॥
किं प्रमाणं तदा ग्राह्यं ब्रूत पश्याम हे बुधाः ॥५७॥
वाक्यलिङ्गा हि वक्तारः क्रियालिङ्गाश्च कारकाः ॥
तस्मात्स्वेनैव लिङ्गेन विज्ञेयास्तद्गुणा बुधैः ॥५८॥
आगमत्वेऽपि सामान्ये कः प्रद्वैष्णाः (द्वेष्टा) शिवागमे ॥
अनायासेन यत्रोक्ता मुक्तिरेकेन जन्मना ॥५९॥
स्वपक्षरागमुत्सृज्य गुणेष्वाधीयतां मनः ॥
यतो गुणात्मनः पुंसां कल्याणं सफलं स्थिरं ॥६०॥
युक्तञ्चैतद्गुणैः सर्व्वैर्यस्माज्ज्ञानं शिवात्मकं ॥
तस्मात्तेन तदभ्यस्यं यस्यास्ति गुणगौरवं ॥६१॥
अभ्यासश्चास्ति सुकरस्तदतीव महत्फलं ॥
कः प्राज्ञः कार्यमुत्सृज्य दीर्घसूत्रीं समाश्रयेत् ॥६२॥
मध्वर्थी पर्व्वतङ्कश्चिद् दूरं सम्प्रस्थितः शनैः ॥
यद्यधो मधुसम्पश्येत् किमर्थं पर्व्वतं ब्रजेत् ॥६३॥
एवमेबैकभविकां विमुक्तिं पुरतः स्थितां ॥
विहायानेक भविकां कः प्राज्ञः प्रतियास्यति ॥६४॥
इमान्यत्र गतः कालस्तत्रैकं जन्मगच्छतु ॥
जिज्ञास्यतामियं तावन्मुक्तिरेकेन जन्मना ॥६५॥
यदि नाम न मुक्तिः स्यादेकेनैव तु जन्मना ॥

अनेकभविका मुक्तिर्भवतः केन वार्यते ॥६६॥
तस्माद्यत्रैकभविका मुक्तिर्ज्ञानेन निश्चिता ॥
तद्बुध्वा तु भवेन्न्यायमप्रत्यक्षासु मुक्तिषु ॥६७॥
यथा समीपे दूरे च सदृशं भोजनद्वयं ॥
सा नु काले विकाले च भोक्ता चाति बुभुक्षितः ॥६८॥
तयोर्गृह्णातु कतमत् कथयध्वं विपश्चितः ॥
समीपे यदि मन्येथा मुक्तिमेवं शिवात्मिकां ॥६९॥
सन्मार्गौषधदृष्टान्तैः स्वयमुत्प्रेक्ष्य युक्तितः ॥
वक्तव्य प्रतिबोधाय कार्याकार्यविवेकिनः ॥७०॥
इत्येवं परमं शान्तं प्रतिपन्ना महेश्वरं ॥
ते लभन्ते सुखेनैव विमुक्तिम्भवसागरात् ॥७१॥
अकर्त्ताज्ञः पशुर्भोक्ता विभुर्न्नित्यश्च स प्रभुः ॥
किञ्चित्कर्ता स किञ्चिज्ज्ञः पुरुषः पञ्चविंशकः ॥७२॥
न करोति यतः सर्व्वं स्वभोगाद्यङ् करोति च ॥
अस्वातन्त्र्यादकर्त्ता यः किञ्चित्कर्त्ताणुरन्धवत् ॥७३॥
न बेत्ति तत्वतः सर्व्वं तेनाज्ञः पुरुषः पशुः ॥
बुद्ध्या व्यवसितं किञ्चिज्ज्ञानं किञ्चिज्ज्ञ उच्यते ॥७४॥
अचेतनं विभु सूक्ष्मं भोग्यं साधारणं ध्रुवं ॥
चतुर्व्विंशकमेकञ्च प्रधानं गुणलक्षणं ॥७५॥
पुंसां भोगापवर्गार्थमीस्वरेच्छा प्रचोदितं ॥
प्रधानं न भवेद्रुद्रस्तथा विष्णुपितामहौ ॥७६॥
सत्कार्यकरणोपेताः सुविशुद्धा महाबलाः ॥
जगतः कारणत्वेन त्रयो देवा व्यवस्थिताः॥७७॥
प्रधानाञ्च भवेद् बुद्धिर्ज्जगद्धेतु शिवेच्छया ॥
बुद्धेरपि च सङ्क्षोभादहङ्कारस्त्रिधा भवेत् ॥७८॥
अहङ्काराच्च सूक्ष्माणि तन्मात्राणिन्द्रियाणि च ॥
सूक्ष्मेभ्यः पञ्च भूतानि तेभ्यः स्थूलमिदं जगत् ॥७९॥
चतुर्विंशकमित्युक्तं पुरुषः पञ्चविंशक : ॥
रुद्रः षंड्विंशकः प्रोक्तः शिवश्च परमस्ततः ॥८०॥
सप्तविंशतिमः शान्तः सुसूक्ष्मः परमेश्वर : ॥
स्वर्ग्गापवर्ग्गयोर्द्दाता तं विज्ञाय विमुच्यते ॥८१॥
ज्ञानेन हि भवेन्मुक्तिर्न्न चास्या अस्ति संक्षयः ॥
मुक्तिसम्प्रत्ययार्थाय शिवयोगं समभ्यसेत् ॥८२॥

योगसिद्ध्येकदेशेऽपि दृष्टे मोक्षे भवेन्मति : ॥
दृष्टमेतन्मया यद्वन्मोक्षस्तद्वद् ध्रुवं भवेत् ॥८३॥
न केवलं हि योगेन मुक्तिसम्प्रत्ययो भवेत् ॥
अप्यष्टगुणमैश्वर्यं योगाभ्यासात् प्रवर्त्तते ॥८४॥
ध्याता ध्यानं तथा ध्येयं यच्च ध्यानप्रयोजनं ॥
एतच्चतुष्टयं ज्ञात्वा योगं युञ्जीत योगवित् ॥८५॥
ज्ञानवैराग्यसम्पन्नः श्रद्दधानः क्षमान्वित : ॥
शिवभक्तः सदोत्साही ध्यानेङ्कं पुरुषः स्मृतः ॥८६॥
ध्यै चिन्तायां स्मृतो धातुः शिवचिन्ता मुहुर्म्मुहुः ॥
ज्ञानेन परिशुद्धेन ज्ञानं ध्यानमतः परं ॥८७॥
सकलः स तु तत्वज्ञः सर्व्वज्ञः सर्व्वदः प्रभुः ॥
नानारूपविकल्पेन ध्येयः सिद्ध्यर्थमीश्वरः ॥८८॥
विमुक्तिप्रत्ययः पूर्व्वमैश्वर्यञ्चाणिमादिकं ॥
इत्येतद् विविधं ज्ञेयं शिवध्यान प्रयोजनं ॥८९॥
युञ्जन्त्यन्येन पुरुषं शिवः संयोजकः स्मृतः ॥
फलेन योजकं तस्माद् ध्यायेत् सततमीश्वरं ॥ ९०॥
नाजीर्णसुरसोद्गारे न च विण्मूत्र बाधते ॥
न छर्यान्तातिसारे च नातिभुक्तः श्रमान्वितः ॥९१॥
न चातिकर्म्मनिरतश्चिन्ताव्याकुलितेन्द्रियः ॥
नात्रिस्ते गुरुकार्ये वा न चापि क्षुत्पिपासितः ॥९२॥
न दंशमशकाकीर्णे न च प्राणिसमन्विते ॥
श्मशानचैत्यबल्मीकसर्पश्वापदसेविते ॥९३॥
नदीसमुद्रतीरे वा न जलाश्रयसन्निधौं ॥
जीर्णोद्यानगृहारामे न भीस्थाने विचिन्तयेत् ॥९४॥
सुस्निग्धान्नाल्पभोजी च वातलाहार वर्ज्जितः ॥
युक्ताहारविहारश्च युक्तचेष्टश्च कर्म्मसु ॥९५॥
युक्तनिद्रावबोधश्च सर्व्वायुक्तविवर्ज्जितः ॥
श्रद्धधानः क्षमानित्यो यावदर्थपरिच्छदः ॥९६॥
स्थितः शिवाश्रमे गुह्ये निःशब्दे जनवर्ज्जिते ॥
पुष्पाम्रादिफलोपेते पूर्व्वोक्तावसथान्विते ॥९७॥
सोपलिप्ते सुसंमृष्टे गन्धधूपाग्निवासिते ॥
मुक्तपुष्पसमाकीर्णे वितानोपरिसंयुते ॥९८॥

आसनं तूलसम्पूर्णं सितवस्त्रावगुण्ठितं ॥
कृष्णाजिनोत्तरीयञ्च विन्यसेन्मृदु चर्म्मणि ॥९९॥
पद्मक.स्वस्तिकादीनामभ्यस्तेनासनेन तु ॥
सन्निध्यास्य नमस्कृत्य शिवन्देवीङ्गणाधिपं ॥१२००॥
ऋजुग्रीवः शिरोवक्षोनातिशिलष्टोष्ठलोचनः ॥
किञ्चिदुन्नमितशिरा दन्तैर्दन्तान् न च स्पृशेत् ॥१॥
दन्ताग्रसन्निधौ जिह्वां अचलां सन्निवेश्य च ॥
पार्ष्णिभ्यां बृषणौ रक्ष्यौ तथा प्रजननं पुनः ॥२॥
ऊर्ब्बोरुपरि संस्थाप्य बाहू तिर्यक् प्रयत्नतः ॥
दक्षिणं करपृष्ठन्तु न्यसेद्वामतलोपरि ॥३॥
उन्नाम्य शनकैःपृष्ठमुरो विष्टभ्य चाग्रतः ॥
सम्प्रेक्ष्य नासिकाग्रन्तु दिशञ्चानवलोकयन् ॥४॥
संहृतप्राणसञ्चारः पाषाण इव निश्चल ॥
मैत्र्यादिवासनायुक्तं परबैराग्यमाश्रितः ॥५॥
अमार्ग्गेणापि यो योगं श्रद्दधानः समभ्यसेत् ॥
सोऽपि कालेन बहुना ध्रुवं योगमवाप्नुयात् ॥ ६॥
गच्छंस्तिष्ठन् स्वपन् जाग्रदुन्मिषन्निमिषन्नपि ॥
सदा शिवपरो भूत्वा शिवं सर्व्वत्र चिन्तयेत् ॥७॥
स्वदेहायतनस्यान्तर्मनसा स्थाप्य शङ्करं ॥
हृत्पद्मपीठिकामध्ये शिवं ध्यानेन चिन्तये ॥८॥
ध्यानयज्ञः परः शुद्धः सर्वदोषविवर्ज्जितः ॥
तेनेष्ट्वा मुक्तिमाप्नोति बाह्यशुद्धैश्चनाध्वरैः ॥९॥
हिंसादिदोष मुक्तत्वाद् विशुद्धश्चित्तसाधनः ॥
ध्यानयोगःपरस्तस्मादपवर्गफलप्रदः ॥१०॥
तस्मादशुद्धं स्वर्गीयमनित्यं बाह्यसाधनं ॥
यज्ञाद्यं कर्म्म सन्त्यज्य मुक्त्यर्थं योगमभ्यसेत् ॥११॥
विकार युक्तमब्यक्तं भोग्यभोक्तृसमन्वितं ॥
चिन्तयेद् हृदये पूर्व्वं क्रमाद्वापि गुणत्रयं ॥१२॥
तमः प्रच्छाद्य रजसा रजः सत्वेन छादितं ॥
ध्यायेत्त्रिमण्डलं पूर्व्वं कृष्णं रक्तं सितं क्रमात् ॥१३॥
सत्वोपरि गुणातीतं पुरुषं पञ्चविंशकं ॥
हेयमेतदशुद्धञ्च त्यक्त्वा शुद्धं विचिन्तयेत् ॥१४॥

ऐश्वंर पङ्कजं दिव्यं पुरुषोपरि संस्थितं ॥
द्वादशाङ्गुलविस्तीर्णं शुद्धं विकसितं सितं ॥१५॥
नालमष्टगुणन्तस्य नाभीकन्दसमुद्भवं ॥
पद्मं पत्राष्टकं ज्ञेयमणिमादिगुणाष्टकं ॥१६॥
तत्कर्णिका च वैराग्यन्नालं ज्ञानं शिवात्मकं ॥
शिवधर्म्मश्च तत्कन्द इति पद्मं विचिन्तयेत् ॥१७॥
तद्धर्म्मज्ञानवैराग्य शिवैश्वर्यमयं परम् ॥
ज्ञात्वा पद्मासनं शार्व्वं सर्वदुःखान्तमाप्नुयात् ॥१८॥
तत्पद्मकर्णिकामध्ये शुद्धदीपशिखाकृतिम् ॥
अङ्गुष्टमात्रममलं ध्यायेदोङ्कारमीश्वरम् ॥१९॥
कदम्बगोलकाकारं तारारूपमिव स्थितं ॥
ध्यायेद्वा रश्मिजालेन दीप्यमानं समन्ततः ॥२०॥
ध्यायेद्वा सततं शान्तं वक्षमाणकरुपकं ॥
प्रधानपुरुषातीतं सितपद्मस्थमीश्वरं ॥२१॥
जपेद्ध्यायेच्च सततमोङ्कारं शिवरूपिणं ॥
बाच्यवाचकभावेन मात्रात्रय विभागतः ॥२२॥
मात्रास्तिस्रः समाख्याताः स्कन्ददेवीमहेश्वरा : ॥
अकारोकारमकारास्ताश्च मात्राः प्रकीर्त्तिताः ॥२३॥
अकारादग्निगर्भत्वात् कुमारः परिगृह्यते ॥
उकारादप्युमादेवी मकाराच्च महेश्वरः॥२४॥
अथवान्यप्रकारेण ब्रह्माविष्णुमहेश्वराः ॥
क्रमान्मात्राः समुद्दिष्टास्तत्परश्चार्द्धमात्रया ॥२५॥
भावनामात्रगम्यत्वादचिन्त्यः परमः शिवः ॥
सकलं चिन्तयेत् तस्मात् सिद्धार्थं सततं शिवं ॥२६॥
अथवा व्यक्तमव्यक्तं पुरुषं वेदमुत्क्रमात् ॥
मात्रास्तिस्रः समाख्याताः शिवश्चाप्यर्द्धमात्रया ॥२७॥
श्रीकण्ठनाथं वरदं चतुर्व्वेदं परं हरं ॥
ध्यायमानस्य सततंमश्वर्य्यं सम्प्रवर्त्तते ॥२८॥
केचित् क्षित्यादि व्योमान्तं जयमिच्छन्त्यनुक्रमात् ॥
तत्र तं निश्चलीभूतं लभेत् सूक्ष्मेऽपि संस्थितं ॥२९५
स्थित्यर्थं मनसा भूतं स्थूलरूपं विचिन्तयेत् ॥
नानारूपाकृतिभेदोऽनन्ततत्वमचेतनं ॥३०॥

यच्छिवाधिष्ठितं रूपं तद्ध्यानं पापशुद्धिदम् ॥
मनःस्थितिकरश्चाशु न तु तत्वमचेतनं ॥३१॥
तस्माद् ध्येयानि सर्व्वाणि त्यक्त्वा ध्येयो महेश्वरः ॥
तत्सिद्धौसर्व्वतः सिद्धिर्न सर्ब्वैः सिद्ध्यते शिवः ॥३२॥
यदा शिवात्मकं रूपं ध्यायन् प्राणैर्व्विमुच्यते ॥
तदा स शिवतां याति नान्यं ध्यायेदतः शिवं ॥३३॥
यद्यत्तत्वन्न देवत्वाद् ध्यायेदभ्यासकारणात्॥
तत्तदीश्वररूपेण तद्वद्ध्यायेदधिष्ठितं ॥३४॥
मेरुसंस्थं क्षितौशर्ब्वं ध्यायेत्तञ्च उमापतिं ॥
अग्नेरधिपतिं रुद्रमुग्रं पवनरूपिणं ॥३५॥
आकाशाधिपतिं भीममीशानं सूर्य्यसत्पतिं ॥
चन्द्राधिपं महादेवं पुसां पशुपतिं परं ॥३६॥
अहङ्कारं स्मेरदीशं बुद्धौ सर्व्वज्ञमीश्वरं ॥
पुम्प्रकृत्यासनं शान्तं ध्यायति परमेश्वरं ॥३७॥
भूतसिद्धौ भवेत्सिद्धिर्म्मनस्तन्मात्रपञ्चके ॥
बुद्ध्याहङ्कारबुद्धस्य शिवत्वं प्रकृतौ भवेत् ॥३८॥
यत्रस्थं येन रूपेण शिवरूपमनुस्मरेत् ॥
लक्षयेदालसं स्थैर्य्यन्तत्तद् ध्येयं पुनः पुनः ॥३९॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशं जटामुकुट भूषितं ॥
प्रसन्नवदनं शान्तं सर्व्वावयवशोभनं ॥४०॥
सितपङकजमध्यस्थं समाधिस्थं त्रिलोचनं ॥
पद्मासनस्थमचलमीषत्संवृतलोचनं ॥४१॥
सद्बीजपूरकवारं वरदाभयपाणिकं ॥
द्वीपिचर्म्मपरीधानमक्षमालाधरं हरं ॥४२॥
प्रभाकिरणपर्यन्तैर्भासयन्तदिगाननं ॥
संसारापरपर्यन्तं पुरुषानीककारणं ॥४३॥
इत्थंरूपं शिवध्यानं प्रतितत्वामनुक्रमात् ॥
अष्टाङ्गुलं वितस्तिं वा यथा स्वात्मनि संस्थितिः॥४४॥
रूपवर्णप्रमाणाद्यैः परिकल्प्यात्मबुद्धिना ॥
तथा ध्यायीत देवेशं यथा चित्तं स्थिरम्भवेत् ॥४५॥
शिवेनाधिष्ठितं यस्माज्जगत्सर्व्वं चराचरं ॥

सर्व्वरूपः शिवस्तस्मादिति ज्ञात्वा न मुह्यति ॥४६॥
प्राणायामैः सुसम्पूर्णैः कुर्य्याद्वा निश्चलम्मनः ॥
सर्व्वसङ्ग विनिर्मुक्तः सेवेद्वा विजनं बनं ॥४७॥
उत्साहान्निश्चयाद्धैर्यात्सन्तोषात्तत्वदर्शनात् ॥
मुनेर्ज्जनपदत्यागात् षड्भिर्योगः प्रसिद्ध्यति ॥४८॥
प्राणो वायुः शरीरस्थस्तस्यायामो निरोधनं ॥
रेचकः पूरकः कुम्भस्त्रिविधः संप्रकीर्त्तितः ॥५०॥
नासिकापुटमङ्गुल्या पीड्यैकमपरेण च ॥
औदर्य्यं रेचयेद् वायुं रेचनाद्रेचकः स्मृतः॥५१॥
बाह्येन वायुना देहं दृतिवत् पूरयेद् भृशं ॥
तथा पूर्णः स तिष्ठेत पूरणात्पूरकः स्मृतः ॥५२॥
न मुञ्चति न गृह्णाति वायुमन्तर्ब्बहिः स्थितं ॥
आपूर्णः कुम्भवत्तिष्ठेदचलः स तु कुम्भकः ॥ ५३॥
कन्यसः सकृदुद्घातः स च द्वादशमात्रकः ॥
मध्यमश्च द्विरुद्घातश्चतुर्व्विंशतिमात्रकः ॥५४॥
उत्तमश्च त्रिरुद्घातः षड्त्रिंशत्तत्वमात्रकः ॥
स्वेदकम्पादिपातानां जननं चोत्तमोत्तमः ॥५५॥
अजिताप्त (मा) रुहभ्दूमेर्वायोरुत्तमकांक्षया ॥
अजितारोहणाद्भूमेरुपजायन्त्युपद्रवाः ॥५६॥
हिक्का श्वासः प्रतिश्यायः कर्णदन्ताक्षिवेदनाः ॥
मूकता जडता कासः शिरोरोगः श्रमो ज्वरः ॥५७॥
इत्येवमादयो दोषा जायन्ते व्युत्क्रमेण तु ॥
सर्व्वरोग चिकित्साश्च संक्षेपाच्छृणु योगिनां ॥५८॥
यस्मिन् यस्मिन् भवेद्देशे योगिनां व्याधिसम्भवः ॥
तत्तदङ्गं धिया व्याप्य धारयेत्तत्र धारणां ॥५९॥
आग्नेयीं धारणां ध्यायेद्रोगे वायव्यवारुणे ॥
वायव्याग्नेयदोषेच विषदोषे च सर्व्वतः ॥६०॥
अमृतञ्चिन्तयेत्प्राज्ञः क्षुत्पिपासातुरस्तथाः ॥
अन्योन्याभिभवादेव ज्ञात्वा युञ्जीत धारणां ॥६१॥
ध्यानेनैव प्रणश्यन्ति ये रोगा योगसम्भवाः ॥
भेषजैर्जपहोमैश्च दानपुण्यैश्च कर्म्मजाः ॥६२॥
यथारण्ये गजः सिंहः पुरुषैरप्रयोगतः ॥

नाशयेद्धार्य्यमाणस्तु तथा वायुरबुद्धिभिः ॥६३॥
स वै वायुः यथा हस्ती प्रयोगाद् दम्यते शनै ः॥
निर्दोषश्च भवेत्कालाद्वश्यः सौम्यश्च जायते ॥६४॥
शनैः शनैस्तथा प्राणः प्रयोगाद्वश्यताङ्गतः ॥
स्वेच्छया धार्य्यते देहे न तद्दोषं करोति च ॥६५॥
यथा प्रचोदितो हस्ती परसैन्यं विनाशयेत् ॥
रक्षते च प्रयोक्तारमारूढञ्च बलेन सः ॥६६॥
तथा शरीर संरुद्धःप्राणः सम्यक् प्रचोदितः॥
निर्दहेत् सर्वपापानि तच्छरीरञ्च रक्षति ॥६७॥
प्राणैर्विनिर्जिते देहे चिन्हान्येतानि लक्षयेत् ॥
विण्मूत्रश्लेष्मदोषाणामल्पभावः प्रजायते ॥६८॥
बहुभोजनसामर्थ्यं चिरादुच्छ्व सनन्तथा ॥
आरोग्यं शीघ्रगामित्वमुत्साहः सुरसौष्ठवं ॥६९॥
बलवर्णप्रसादश्च सर्व्वदोषक्षयस्तथा ॥
एवमादीनि चिन्हानि सत्वस्थस्य प्रजाग्रति ॥७०॥
अगर्भश्च सगर्भश्च प्राणायामो द्विधास्थितः ॥
जपध्यानं विनाऽगर्भः सगर्भस्तत्समन्वितः ॥७१॥
अगर्भाद्गर्भवान्ज्ञेयः प्राणायामः शताधिकः ॥
सगर्भं धारयेत्तस्मादिन्द्रियाणां जयोत्सुकः॥७२॥
समस्तेन्द्रियविृत्तिश्च प्राणो वायुः प्रकीर्तितः ॥
तज्जयादिन्द्रि याण्येव निर्ज्जितानि भवन्ति तु ॥७३॥
वृत्तिवृत्तिमतोर्यस्मादभेदः परिगीयते ॥
तस्माद्वृत्तिजयादेव बृत्तिमान्निर्ज्जितो भवेत् ॥७४॥
ज्ञानवैराग्ययोक्त्राभ्यां प्राणायामकशेन च ॥
इन्द्रियाश्वान्विनिर्ज्जित्य सर्ब्वमेव जितम्भवेत् ॥७५॥
इन्द्रियाण्येव तत्सर्व्वं यत्स्वर्ग्ननगरकावुभौ ॥
निगृहीतविसृष्टानि स्वर्गाय नरकाय च ॥७६॥
शरीरं रथ इत्याहुरिन्द्रियाण्यस्य वाजिनः ॥
सारथिः पुरुषः प्रोक्तः प्राणायामः कशःस्मृतः ॥७७॥
ज्ञानवैराग्यरश्मिभ्यामायाम्य विधृतम्मनः ॥
शनैर्न्निश्चलतामेति प्राणायामकशाहते ॥७८॥
मनोवाजिनमत्युग्रं निगृह्णानः पुनः पुनः ॥

विनिर्व्वेद्यं पुनर्गच्छेत् कुर्यादेवात्मनो हितं ॥७९॥
जलबिन्दुकुशाग्रेणि मासे मासे च यः क्वचित् ॥
संवत्सरशतं साग्रं प्राणायामश्च तत्समः ॥८०॥
तपांसि यानि पठ्यन्ते यज्ञा दानं ब्रतानि च ॥
सर्व्वतीर्थाभिषेकश्च प्राणायामश्च तत्समः ॥८१॥
प्राणस्यैव जयो योगः प्राणस्यैवजयस्तपः ॥
प्राणस्यैव जयात्सर्वं प्राप्यते नात्र संशयः ॥८२॥
अथ प्रत्याहारचित्तं विसृतं भोगतृष्णया ॥
भवदोषविचारेणं कुर्य्यादुन्नीय सर्व्वत :॥८३॥
उद्धरेदात्मनात्मानमुह्यमानमनाथवत् ॥
भोगमद्यातिवेगेन ज्ञान बृक्षसमाश्रया ॥८४॥
इन्द्रियाणि प्रसक्तानि प्रतित्वं विषयोदधौ ॥
आहृत्य यो निगृह्णाति प्रत्याहारः स उच्यते ॥८५॥
एवं यः शान्तचित्तात्मा प्रत्याहारमनुक्रमात् ॥
स सर्व तीर्थ यज्ञानां फलं प्राप्य शिवं व्रजेत् ॥८६॥
यद्वा यावत् स्थितं लक्ष्यन्तत्तस्माच्चलते मनः ॥
तावत्कालं प्रदेशेषु धारणा मनसः स्थितिः ॥८७॥
कालावधिपरिच्छिन्नं देहे संस्थापितं मनः ॥
न प्रच्यवति पक्ष्याद्वा धारणा साऽभिधीयते ॥८८॥
धारणा द्वादशायामा ध्यानं द्वादशधारणं ॥
ध्यानद्वादशकं यावत्समाधिरभिधीयते ॥८९॥
धारणाभ्यासयुक्तात्मा यदि प्राणैर्व्वियुज्यते ॥
कुलैकविंशदुत्तार्य स्वयं याति शिवं पदं ॥९०॥
ध्यै चिन्तायां स्मृतो धातुः शिवचिन्ता मुहुर्म्मुहुः ॥
अनाक्षिप्तेन मनसा ध्यानमित्यभिधीयते ॥९१॥
आत्मनः समनस्कृत्य मुक्ताशेषोषधस्य च ॥
शिवचिन्ता समासक्तिर्ध्यानं नाम तदुच्यते ॥९२॥
ध्येयालम्बनसंस्थस्य सद्वशः प्रत्ययस्य च ॥
प्रत्ययान्तर निर्म्मुक्तः प्रवाहो ध्यानमुच्यते ॥९३॥
ध्येयावास्थितचित्तस्य प्रदेशे यत्र कुत्रचित् ॥
ध्यानन्तत्रेदमुद्दिष्टं प्रत्ययस्यैकतानता ॥९४॥
एवं ध्यानसमायुक्तः स्वदेहं यः परित्यजेत् ॥

कुलस्वजनमित्राणि समुद्धृत्य शिवोभवेत् ॥९५॥
एवं मुहूर्त्तमर्द्धं वा ध्यायेद्यः श्रद्धया शिवं ॥
सोऽपि याङ्गतिमाप्नोति न तां सर्व्वैर्महामखैः ॥९६॥
यावन्तः कर्म्मयज्ञास्युर्व्रतदानपांसि च ॥
सर्वे ते जपयज्ञस्य नार्घन्ति षोडशीं कलां ॥९७॥
माहात्म्यं वाचिकस्यैव जपयज्ञस्य कीर्तितं ॥
अस्माच्छतगुणोपांशुः साहस्रो मानसः स्मृतः॥ ९८॥
यदुच्चनीचस्वरितैः शव्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ॥
मन्त्रमुच्चारयेद्बाचा जपयज्ञः स वाचिकः ॥ ९९॥
शनैरुत्थापयेन्मन्त्रमीषदोष्ठौ प्रचालयन् ॥
किञ्चिच्छब्दात्स्वयं विद्यादुपांशुरुज्जपःस्मृतः ॥ १३०० ॥
धिया यदक्षरश्श्रोण्यां वर्णात्वर्णं पदात्पदं ॥
शब्दार्थचिन्तनाभ्यस्तं तदुक्तं मानसंजपः॥ १॥
त्रयाणां जपयज्ञानां श्रेयः स्यादुत्तरोत्तरं ॥
भवेद्यज्ञविशेषश्च विशेषस्तत्फलस्य च ॥२॥
जपेन देवतानित्यं स्तूयमाना प्रसीदति ॥
प्रसन्ना विपुलान् भोगान् दद्यान्मुक्तिञ्च शाश्वतीं ॥ ३॥
यक्षरक्षः पिशाचाश्च ग्रहाः सर्प्पादिभीषणाः॥
जापिनन्नोपसर्प्पन्ति भयभीताः समन्ततः ॥ ४ ॥
जपेन पापं क्षपयेदशेषं यत्तत्कृतं जन्मपरम्परासु ॥
जपेन रोगाञ्जयते च मृत्युं जपेन सिद्धिंलभते च मोक्षं ॥५॥
जपाच्छ्रन्तः शिवं ध्यायेद् ध्यानाच्छ्रान्तः पुनर्ज्जपेत् ॥
जपध्यानाभियुक्तस्य शिवः क्षिप्रं प्रसीदति ॥६॥
पदार्थमात्रनिर्भासः स्तिमितोदधिवत्स्थितः ॥
स्वरूपशून्यवद् ध्यानं तत्समाधिरिहोच्यते ॥७॥
ध्येये मनः सन्निवेश्य यत्तिष्ठेन्निश्चलश्चिरं ॥
निर्वाणानलबद्योगी समाधिस्थः प्रकीर्तितः ॥८॥
न श्रृणोति न च प्रीति (जिध्रति) न रस्यति न पश्यति ॥
न च स्पर्शं विजानाति न सङ्कल्पयते मनः ॥९॥
न चातिमन्यते किञ्चिन्न च बुद्ध्यति काष्ठवत् ॥
एवमीश्वरसंल्लीनः समाधिस्थः प्रगीयते ॥१०॥
यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गतेसोपमा स्मृता ॥

ध्यायतः शिवमात्मस्थं समाधिस्थस्ययोगिनः ॥११॥
प्राणायामाद्भवेत्क्षिप्रं सर्व्व पाप परिक्षयः॥
सर्वेन्द्रियवशीकारः प्रत्याहारेण जायते ॥१२॥
मनसःपरमं स्थैर्यं धारणातः प्रवर्त्तते ॥
ध्यानेन प्रलयं गच्छेदनैश्र्यगुणाष्टकं ॥१३॥
प्रसादाभिमुखी प्रीता भवेज्जप्येन देवता ॥
समाधिना च सर्व्वत्र प्रज्ञालोकः प्रवर्त्तते ॥ १४॥
एवमभ्यस्यतः पुंसः षडङ्गं योगसाधनं ॥
तदन्तराया नश्यन्ति मृगाःसिंहभयादिव॥१५॥
आलस्यं व्याधयस्तीव्राः प्रमादध्यानसंशयाः ॥
अनवस्थितचित्तत्वमश्रद्धाभ्रान्तिदर्शनं ॥१६ ॥
दुःखानि दौर्मनस्यञ्च विषयेषु च लोलता ॥
इत्येवमादिकाः प्रोक्ता योगविघ्नाः स्वभावतः॥ १७ ॥
अत्यन्तोत्साहयुक्तस्य जपध्यानरतस्य च ॥
तदन्तरायानश्यन्ति सर्व्वे विघ्नाःशनैः शनैः ॥१८॥
उपशान्तेषु विघ्नेषु समाधिस्थस्य योगिनः ॥
उपसर्गाः प्रवर्तन्ते दिव्यास्ते सिध्दिसूचकाः ॥१९ ॥
प्रातिभः श्रावणो वार्त्ता दर्शनास्वादवेदनाः॥
षडुपसर्गा योगस्य परित्यागे च सिद्धयः॥२० ॥
प्रार्थयन्ति च तान्देवा भोगैर्दिव्यैश्च योगिनः॥
नृपाश्च पृथिवीदानैर्द्रव्यैश्चान्ये धनाधिपाः॥२१॥
उपतिष्ठन्ति रत्नानि धनानि च महान्ति चः॥
वेदादिसर्व्वशास्त्राणि स्वयमेव भवन्ति च॥२२ ॥
अभीष्टच्छन्दोहृदयं काव्यं चास्य प्रवर्त्तते ॥
रसायनानिसर्व्वाणि दिव्याश्चौषधयः स्वयं ॥२३॥
समस्तानिच शिल्पानि कलाः सर्व्वाश्च विन्दति ॥
नागाः सुरेन्द्रकन्याश्च प्रणिपत्य नमन्ति च॥ २४ ॥
महामहोदधेर्यद्वद् भग्नाज्जायन्ति विप्रुषः ॥
योगैश्वर्योदधेस्तद्वद्विप्रुष प्रतिभादयः ॥ २५ ॥
प्रातिभादिषु क्षुद्रेषु गुणेष्वासक्त चेतसः ॥
सम्भवेत्परमैश्वर्यमक्षयं सार्व्वकामिकं ॥ २६॥
तस्माद्गुणांश्च भोगांश्च देवासुरमहीभृतां ॥

तृणवद्यस्त्यजेत् सर्वानीशस्तस्य प्रसीदति ॥२७ ॥
ततः प्रसन्ना देवेशि बुद्धिः सत्वात्प्रवर्त्तते ॥
अणिमादिगुणैश्वर्य्य सर्व्वज्ञत्वञ्च योगिन : ॥२८ ॥
सर्वज्ञश्च तनुं त्यक्त्वा शुद्धः शान्तःसदा सुखी॥
निर्द्वन्द्वः परिपूर्णश्च मुक्तः स्वात्मनि तिष्ठति ॥२९ ॥
अनुग्रहाय चान्येषां यदि देहं न सन्त्यजेत् ॥
अणिमादिगुणैश्वर्य्यःसन्तिष्ठेच्छिववत्प्रभुः॥३० ॥
दाता हर्त्ता च कर्त्ता च - भोक्ता च प्रकृतेर्व्वशी ॥
ज्ञानाञ्जनोपदेष्टा च कुज्ञानावृतचेतसां ॥ ३१ ॥
इत्येवमिच्छया भोगान् भुक्त्वा ज्ञानं प्रकाश्य च॥
प्रलयान्ते तनुं त्यक्त्वा स्वात्मन्येवावतिष्ठते ॥ ३२ ॥
यस्मात् सौख्यञ्च मोक्षञ्च योगादुभयमाप्नुयात् ॥
तस्मात् सर्व्वं परित्यज्य जपेद् ध्यायेत्सदा शिवं ॥३३ ॥
ये संश्रिता ज्ञानमय सुनावं ते यान्ति पारं भवसागरस्य ॥
तिष्ठन्तिमग्ना भवसागरे ऽ स्मिन् पुत्रेषु दारेषु गृहेषु सक्ता :॥३४ ॥
ध्यानेनमोक्षम्परमञ्च सौख्यं विन्दन्ति सर्व्वे पुरुषाःस्त्रियाश्च ॥
अनेन देहेन लभन्ति केचित् सिद्धाश्च भोगान् प्रलये च मुक्तिं ॥ ३५ ॥
इदं परं पापहरं पवित्रं ज्ञानामृतं मृत्युविनाशनञ्च ॥
विज्ञाय यः प्राणिहिताय दद्याज्जद्गुरुस्तेन समः कुतोऽन्यः ॥३६॥
स एव वन्द्य :प्रतिपूजनीयः स एव माता जगतः पिता च ॥
स एव बन्धुः स गुरुः शिवश्च ज्ञनामृतं यः परमं प्रदद्यात् ॥ ३७ ॥

इति शिव धर्मेत्तिरे ज्ञानयोगो नाम दशमोऽ ध्यायः ॥ १० ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्ममहाशास्त्रे शिवधर्म्मोत्तरे प्रायश्चित्तंनाम

॥एकादशोऽध्यायः॥

ॐ नमःशिवाय

अथ पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥
कृत्वा शौचं तथा स्नानं शिवाग्निगुरुपूजकः ॥ ३८ ॥
उत्थाय पश्चिमे यामे सुगृहीतकमण्डलु : ॥
धौतपादुकमाक्रम्य मैत्रं कुर्य्याद्यथाक्रमं ॥३९ ॥
दीक्षविनीतचित्तज्ञस्तोयदानविधानवित् ॥
सहायः शौचकार्य्येषु तदभावात्कमण्डलुः ॥४० ॥
वाचं नियम्य यत्नेन ष्ठीवनोत्कासवर्ज्जितः ॥
शिरः प्रावृत्य तत्कुर्यादन्तर्धाय तृणैर्म्महीं ॥४१ ॥
दिवा सन्ध्यासु कर्णस्थब्रह्मसूत्री ह्युदङ्मुख :॥
कुर्य्यान्मूत्रपुरीषेतु रात्रौ चेद्दक्षिणामुख : ॥४२ ॥
मार्ज्जनं वामहस्ते वीरणाद्यैरयाज्ञिकैः॥
विण्मूत्रमुत्क्षिपेत्तत्र छायायामात्मनो न च ॥ ४३ ॥
नानिलानलदेवानां गोब्राह्मणजलम्प्रति ॥
जन्तुशाद्वलभस्मास्थिकृष्णच्छायां विवर्ज्जयेत् ॥४४॥
पादावसेवनं मूत्रं पुरीषष्ठीवनञ्च यत् ॥
दूरादावसथात्सर्व्वं यच्चान्यद् विकृतम्भवेत् ॥ ४५ ॥
गृहीतशिश्नश्चोत्थाय समायुक्तकमण्डलुः॥
शौचं कुर्यान्मृदाम्भोभिर्गन्धलेपापनुत्तये ॥ ४६ ॥
तिस्त्रो लिङ्गे मृदो योज्यास्त्वेकैकान्तरमृत्तिका ॥
आमलीफलमात्रञ्च पञ्च वामकरे यथा ॥ ४७॥
मृदस्तिस्त्रः कराभ्यां तु मूत्रोत्सर्गे भवेच्छुचि :॥
पञ्चापाने मृदो योज्यास्तन्निरन्तरमृत्तिकाः॥ ४८ ॥
दश वामकरे देयाःपाण्योः सप्त तथोभयो :॥
उपस्पर्शनकाले तु तिसृभिः क्षालयेत्करौ ॥४९ ॥
जङ्घाशौचमृदस्तिस्र एकैकान्तरमृत्तिका ॥
अक्षिणी नासिका कर्णौ तिस्रः संशोध्य हस्तयोः ॥५० ॥

कर्द्दमामेध्यमूत्राद्यैर्मदङ्गे सप्तपञ्चधा ॥
क्षालिते वारिण पूर्वं स तिस्रोऽन्तरमृत्तिका: ॥ ५१ ॥
आमणिबन्धनात् पाणिं मृत्तोयेन विशोधयेत् ॥
अन्त : कृत्वा भुजौ सम्यग् बहिज्ज़ानूर्व्विधाय च ॥ ५२॥
उद्धृत्तानुष्णफेनाभि: पूताभिर्व्वस्त्रचक्षुषा ॥
हृदयाभिरशब्दाभिस्त्रिचतुर्वारमाचरेत् ॥५३ ॥
परिमृज्य द्विराचम्य द्वादशाङ्गानि चालभेत् ॥
तूष्णीमेव ततो भूय: शिवमन्त्रेण पूर्व्ववत् ॥ ५४ ॥
आचमेद् ब्रह्मतीर्थेन ब्रह्मसूत्री ह्युदङ्ख :॥
तदन्तरान्तरे पाणिमाप्लाव्याप्लाव्य चाम्भसा ॥५५ ॥
वस्त्रशौचं प्रवक्ष्यामि तच्छुद्धौ शुद्ध्यते यत: ॥
वस्त्रशौच विहीनात्मा शुचिरप्यशुचिर्भवेत् ॥५६ ॥
देवकार्य्या प्रयोगानां प्रत्यहं शौचमिष्यते ॥
वाससामितरेंषाञ्च शौचं कुर्य्यान्मलागमे ॥५७ ॥
शुचिना तोरणङ्कार्यं स्वाङ्गदण्डत्रयेण तु ॥
तत्र वासांसि निर्णिज्य सम्यग्बद्धानि शोषयेत् ॥५८॥
खगैर्व्वा ऽ दुषिते बृक्षे निर्म्मले वा शिलातले ॥
दुर्व्वाजाले शुचौ वापि क्षालितेषु तृणेषु वा ॥५९॥
विण्मूत्रशुल्कदिग्धानां मृत्तोयेन विशोधनं ॥
कार्यमादौ तत: क्षारैर्गोमूत्राद्यैश्च शोधनं ॥६०॥
मृद्वारि तावदादेयं गन्धलेपौ हि तद्गतौ ॥
तस्मात्तान् दूरतो यावत्सर्व्वासु द्रव्य शुद्धिषु ॥६१॥
कौशेयाविकयोरुष्णै : क्षौमाणां गौरसर्षपै: ॥
श्रीफलैरंशुपट्टानां कुतपानामरिष्टकै :॥६२॥
चैलवद्रज्जुवेत्राणां पक्षचामरचर्म्मणि ॥
कल्कलानाञ्च सर्व्वेषां शुद्धि: कार्य्या विजानता ॥६३॥
विदलालांबुपात्राणां वस्रवच्छुद्धिरिष्यते ॥
गोपालैर्व्वर्षणं चैषां विशेष: परिकीर्त्तिता: ॥६४॥
कांस्यायस्ताम्ररौप्याणां त्रपुसीसकयोरपि ॥
शुद्धि: शौचार्थिना कार्य्या भस्मक्षाराम्लवारिभि: ॥६५॥
निर्ल्लेपं काञ्चनं रौप्यमद्भि:पात्रं विशुद्ध्यति ॥
मण्यश्मशंखशुक्तीनां शौचं तैजसवत्स्मृतं ॥६६॥

रजः खरासूतिका द्यैर्मूत्राद्यैश्चापि दूषितं ॥
अग्नेरपाश्च संयोगात्तैजसं शुद्धिमाप्नुयात् ॥६७॥
शूद्रोच्छिष्टस्य पात्रस्य त्रिः कृत्वा परिमार्ज्जनं ॥
शौचं बै पूतकामेन कर्त्तव्यं तैजसस्य तु ॥६८॥
द्रव्याणामिह सर्व्वेषां शुद्धिरुत्प्लवनं स्मृतं ॥
पलालतृणकाष्ठानां प्लवनाच्छुद्धिरिष्यते ॥६९॥
स्त्रुवादिचरुपात्राणां मुसलोलूखलस्य च ॥
शूर्पगोरसभाण्डानां शुद्धिरुष्णेन वारिणा ॥७०॥
श्रृङ्गास्थिदारुदन्तानां तक्षणैः परिशोधनं ॥
अत्यन्तोपहतानान्तु गोमूत्रस्सोदकेन तु ॥७१॥
संहतानाञ्च द्रव्याणां प्रोक्षणाच्छुद्धिरिष्यते ॥
असंहत द्रव्यशौचं कार्य्यं प्रत्यात्मिकं सदा ॥७२॥
वस्त्रधान्यादिराशीनामेकदेशस्य दूषणे ॥
तावन्मात्रं समुद्धृत्य शेषः प्रोक्षणमर्हति ॥७३॥
अम्भसाल्पीयसा कार्य्यं मृदाचैव विशोधनं ॥
शाकमूलफलाद्यानां धान्यवच्छुद्धिरिष्यते ॥७४॥
गोकीटमक्षिकाद्यैर्व्वा कृमिसंस्पर्शनेषु वा ॥
छागोपजिघ्रणाच्छुद्धिरन्यस्याद्भिश्च प्रोक्षणात् ॥७५॥
खरोष्ट्रश्वश्रृगालाद्यैर्ब्बिड्वराहावलेपने ॥
तावन्मात्रं समुद्धृत्यशेषं संस्कारमर्हति ॥७६॥
दीत्तोल्मुकेन संस्पृश्य त्रिसप्तधौतमेव च ॥
सुवर्णतोयसंस्पृष्टं शुद्धमेव न संशयः ॥७७॥
मक्षिका केशसम्मिश्रं पदान्तोपहतश्च यत् ॥
रजः पिपीलिकायुक्तं भुञ्जन्नोन्नमवक्ष्यति ॥७८॥
तावन्मात्रं समुद्धृत्य प्रोक्षयेदम्भसा ततः ॥
आज्ञाभिधारणाच्छुद्धिर्भस्मक्षेपेण वा भवेत् ॥७९॥
भूमिस्थमुदकं शुद्धं वितृष्णा यत्र गौर्भवेत् ॥
आव्याप्तपदमध्येन गन्धवर्ण रसान्वितं ॥८०॥
न मुखोद्विप्रुषोच्छिष्टं कुर्य्यारङ्गन्न वेङ्गताः ॥
न श्मश्रूणि गतान्नास्यं न दन्तान्तरसंस्थिताः ॥८१॥
पादौ स्पृशन्ति ये वापि पराचमनबिन्दवः ॥
ते पार्थिवसमा ज्ञेया न तैरप्रयतो भवान् (भवेत्) ॥८२॥

पीत्वा भुक्त्वा च सुप्त्वाच सम्प्रयाष्याधमैः सह ॥
ष्ठीवित्वाध्ययनादौ च शुद्धिरप्याचमे पुनः ॥८३॥
द्रव्यहस्ते समुच्छिष्टस्तान्निध्यायाङ्गिराचमेत् ॥
द्रव्यशुद्धिश्च पूर्व्वोक्ता कार्य्या द्रव्यानुरूपतः ॥८४॥
गोशकृन्मूत्र वल्मीकमृत्तिका भस्मवारिणा ॥
वेश्मायतनलिङ्गानाङ्कार्य्यमेतद्विशोधनं ॥८५॥
मार्ज्जनोल्लेखनैः सक्तैर्ग्गोनिसेक्तैर्ज्जलेन च ॥
इति पञ्चविधाशुद्धिर्भूमौ कार्य्या विजानता ॥८६॥
ग्रामाद्धस्तशतङ्गत्वा नगराच्च चतुर्गुणं ॥
गृहीसर्वत्रमेवास्यान्निर्लेपा यत्र दृश्यते ॥८७॥
शुचिराकरजन्द्रव्यङ्कारुहस्तः शुचिःसदा ॥
प्रस्नवे च शुचिर्व्वत्सः शकुनिः फलपातने ॥८८॥
विप्रगोमक्षिकाश्चाजच्छायाग्निसूर्य्यरश्मयः ॥
रजोभूर्व्वायुरापश्च मेध्यानि स्पर्शनं सदा ॥८९॥
नगरं ग्रामरथ्यां वा परिभ्रम्य गृहाद्बहि ः॥
पादौ प्रक्षाल्य मृत्तोयैर्गृहान्तः प्रविशेत्ततः ॥९०॥
शिरस्नानं प्रकुर्व्वीत स्रवन्तीषु विशेषतः ॥
मृद्गोमयैः समुद्घृष्य त्रिः शरीरं समन्ततः ॥९१॥
स्नानवस्त्रं समुत्सृज्य द्वितीयं परिधाय च ॥
तेन स्नात्वा कषायाद्यैर्व्वस्त्रमन्यत्समाददेत् ॥९२॥
सोपनीयःसमाचम्य पानीयमभिमन्त्रयेत् ॥
एक विंशतिवारांश्च शिवमन्त्रेण भावित ॥९३॥
ध्यायमानः शिवं शान्तं शनैः स्नानं संमाचरेत् ॥
आचम्य चात्मनः कुर्य्यादभिषेकं ततः पुनः ॥९४॥
कुम्भेन पर्णपुटकैःकरद्वयपुटेन वा ॥
जपन्नेकादशात्मानं स्थापयेद्येन वा पुनः ॥९५॥
विद्यालक्ष्मी विशुद्ध्यर्थमभिषिञ्चन् समन्ततः ॥
आरभ्य प्रोक्षयेद्भूयस्तावदेवा च ना शिरः ॥९६॥
गृहेच परिजप्तेन स्नानकुम्भेन कारयेत् ॥
एवं भावेन सुस्नातः सर्व्वपापविवर्ज्जितः ॥९७॥
सर्व्वतीर्थाभिषेकस्य श्रद्दधानःफलं लभेत् ॥
सन्ध्यात्रयपरिभ्रष्टः शिवैकादशिकात्रयं ॥९८॥

जप्त्वा शुद्धिमवाप्नोति स्नानहीनश्च तज्जपेत् ॥
पर्व्वण्यपूज्य देवेशं गुरुमग्निञ्च भक्तितः ॥९९॥
अदत्वा च बलिन्तत्र शिवस्याष्टशतञ्जपेत् ॥
पत्रं पुष्पं फलं मूलमन्नपानाद्यमौषधं ॥१४००॥
अनिवेद्य न भुञ्जीत यदाहाराय कल्पितं ॥
अनिवेद्य प्रभुञ्जानः प्रायश्चित्ती भवेन्नर :॥१॥
शिवाष्टशतजप्तेन पूजया च विशुद्ध्यति ॥
अनस्थिप्राणसङ्घातं हुत्वैकादशिकाञ्जपेत् ॥२॥
हुत्वा च पक्षिणः सर्व्वांस्त्रिरेकादशिकाम्पुनः ॥
सर्प्पमार्ज्जारनकुलं श्वानमुष्ट्रं खरं हयं ॥३॥
गजाद्यांश्च मृगान् सर्व्वान् हत्वावाष्टशतञ्जपेत् ॥
जपेदष्टसहस्रन्तु क्षत्रविड्गोवधे पुनः ॥४॥
शिवाग्निगुरुपूजा च योगिन्द्रद्विजभोजनं ॥
हत्वा शुद्रं स्त्रियंबालं शिवं पञ्चशतं जपेत् ॥५॥
जपेदष्टसहस्रञ्च स शूद्रस्य प्रमारणे ॥
सद्वृत्तः शिवभक्तश्च नाद्यात् मृतकसूतके ॥६॥
संस्कारेषु च सर्व्वेषु गृहेषु किमुतान्यतः ॥
सूतके न तु भोक्तव्यन्नैत्यकञ्च विवर्ज्जयेत् ॥७॥
भुक्त्वा प्रमादतः स्नेहाच्छिवस्याष्टशतञ्जपेत् ॥
श्वविड्वराहचण्डालैर्दुर्ज्जनैः कपिकुक्कुटैः ॥८॥
उलूक गृध्रकाकाद्यैः स्पृष्टमन्नन्न भक्षयेत् ॥
शिवैकादशजप्तेन गव्येन हविषाबुधः ॥९॥
प्रीतेन शुद्ध्य क्षिप्रमभोज्याहारदूषितः ॥
तीर्थयात्राविशुद्धात्मा सद्वृत्तः शिवभावितः ॥१०॥
पुत्रैरपि न भुञ्जीत सार्द्ध क्रुरैरधार्मिकैः॥
महापातकशुद्ध्यर्थं सहस्राणिजपेद्दश ॥११॥
प्राणायामैस्त्रिसंन्ध्यञ्च शिवमग्निञ्च पूजयेत् ॥
रेतोमूत्रपुरीषाणि प्राश्य पीत्वा च वारुणीं ॥१२॥
भुक्त्वा चान्नमभोज्यानां गत्वा चाप्यन्त्यजां स्त्रियं ॥
जप्त्वा शिवायुतं सम्यक् पूर्व्वोक्तविधिना बुधः ॥१३॥
पञ्चगव्यं सकृत् पीत्वा सर्व्वपापैः प्रमुच्यते ॥
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिरनुक्रमात् ॥१४॥

जपेत् त्रिःपञ्चब्रह्मेण ॐ कारेणकुशोदकं ॥
पलाशपद्मिनीपत्रे ताम्रपात्रेऽथवा स्थितं ॥१५॥
कृत्वैकस्थं शिवेनैव जपेदष्टशतं पुनः ॥
अहोरात्रोषितः स्नातः शिवस्य पुरतः स्थितः ॥१६॥
ॐ काराद्येन मन्त्रेण प्राङ्मुखैस्तच्छनैः पिवेत् ॥
पीतमात्रो भवेत्पूतः सम्पूर्णः शशिनिर्म्मलः ॥१७॥
ब्रह्महत्यादिकैः पापैः सर्वैरेवाशु मुच्यते ॥
मातापितृसमुद्भूतं सहजागन्तुकञ्च यत् ॥१८॥
अस्थिमज्जागतं पापं ब्रह्मकूर्च्चः क्षणाद्दहेत् ॥
अष्टम्यं ब्रह्मकूर्चेन स्नापयित्वा सकृच्छिवं ॥१९॥
पीत्वा च पातकैर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥
तस्मात् प्रतिचतुर्मासं ब्रह्मकूर्च्चं पिबेद्वुधः ॥२०॥
सर्व्वपापविशुद्ध्यर्थं सर्व्वपातकनाशनम् ॥
प्रायश्चितं शिवप्रोक्तं न देयं यस्य कस्य चित् ॥२१॥
एतद्रहस्यम्परमं प्रायश्चित्तं स्वयं बुधः ॥
कुर्य्यात् प्रच्छन्नपापेषु प्रकाशे प्रार्थयेद् गुरुं ॥२२॥
शिवज्ञानविदं शान्तं महापातकनाशनं ॥
प्रणिपत्य गुरुं पश्चात् प्रार्थयेच्छुद्धिमात्मनः ॥२३॥

इति शिवधर्म्मोत्तरे प्रायश्चित्तन्नामैकादशो ऽध्यायः ॥ ११॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मोत्तरे गोलोको नाम

द्वादशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

श्रुत्वैतत्परमं गुह्यं गवान्देहसमुद्भवम् ॥
ब्रह्मकूर्च्चस्य माहात्म्यमगस्तिः पुनरब्रवीत् ॥२४॥
भगवन् ! श्रोतुमिच्छामि गोलोकः कीदृशःपुनः ॥
प्राप्यते कर्म्मणा केन कियत्यंध्वनि संस्थितः ॥२५॥

॥स्कन्द उवाच॥

श्रूयतामभिधास्यामि नमस्कृत्य महेश्वरम् ॥
गोमातृलोकं परमं सर्व्वकामसमन्वितम् ॥२६॥
अधस्तात्सर्व्वलोकानां नरकाः क्रमशः स्थिताः ॥
पातालानि ततः सप्त पातालपतयस्तथा ॥२७॥
यावत्प्रमाणं स्वादूदं परिच्छिन्नं महीतले ॥
तावत्प्रमाणमेवाधः कूपाकाराणि तानि तु ॥२८॥
तेषां प्रत्येकमुत्सेधः प्रमाणं परिकीर्त्तितं ॥
योजनानां सहस्राणि दश तन्त्रार्थ वित्तमैः ॥२९॥
सहस्रयोजनन्तेषां दलाभ्यन्तर नेमयः॥
सुषिराणाम्प्रमाणञ्च सहस्राणि नवैकशः ॥३०॥
तेषां रुचिरमम्भोधिस्तामतस्तन्महातलं ॥
दिव्यद्रव्योपसम्पन्नं श्रीमच्चामीकरद्युतिः ॥३१॥
नागराजः सदैवास्ते तस्मिन् कृतनिकेतनः ॥
अनन्तो ऽनन्तधामा च मुचुकुन्दो नृपोवली ॥३२॥
बासुकेर्न्नागराजस्य तत्र चारु महापुरं ॥
ततो रसातलन्नाभ शिलासंघातभूमिकं ॥३३॥
पुरं सुलोम्नस्तत्रैव दानवाधिपतेर्म्महत् ॥
सुपर्णतश्च दैत्यानामन्येषाञ्च महात्मनाम् ॥३४॥
तत्र तलातलन्नाम शर्क्करार्चित भूमिकं ॥
नागानां खलिकादीनां निवासस्तत्र कीर्त्तितः ॥३५॥
दानवाधिपतीनाञ्च तत्रैव निलयाःकृताः ॥

वैराचन हिरण्याक्ष प्रभृतीनां महात्मनां ॥३६॥
ततः सुतलमित्युक्तं पातालं पीतभौमिकं ॥
तस्य चोर्ध्वञ्च सर्व्वेषां मृण्मय्येव तलक्षितिः ॥३७॥
असुराधिपतेस्तत्र कालनेमेर्महत्पुरं ॥
चारुचामीकरप्रख्यं वैनतेयस्य चापरं ॥३८॥
ततश्च वितलन्नाम पातालं रक्त भूतलं ॥
तस्मिन् महान्तको नागो दानवाश्च कृतालयाः ॥३९॥
तारकाग्निमुखस्तत्रः अनुक्रा(ह्रा)दश्च दानवः ॥
निवसन्ति कृतावासाः प्रह्लादस्तु तथैव च ॥४०॥
पातालन्त्रितलन्नाम शुक्लक्षितितलन्ततः ॥
कम्बलाश्वतरौ नागौ सहितौ यत्र तिष्ठतः ॥४१॥
महाजम्भहयग्रीवप्रभृतीनां महात्मनां ॥
वीराणामसुरेन्द्राणान्निवासस्तत्र कल्पितः ॥४२॥
कृष्णक्षितितलन्तस्मात्पातालन्तलसंज्ञितं ॥
शङ्कुकर्णमहानाद नमुचीनां निकेतनं ॥४३॥
पातालसप्तकादूर्ध्वं सप्तद्वीपा मही स्थिताः ॥
समुद्रैःसप्तभिर्य्युक्ता पर्व्वतैःसमलङ्कृता ॥४४॥
जम्बूद्वीपो महीमध्ये प्लक्षद्वीपस्ततः परः ॥
तृतीय : शाल्मलीद्वीपः कुशद्वीपश्च तद्बहिः ॥४५॥
क्रौञ्चद्वीपश्च परतः शाकद्वीपश्च तद्बहिः ॥
परतः पुष्करद्वीपः सप्तमः परिकीर्त्तितः ॥४६॥
क्षारोदश्चेक्षुरसोदः सुरोदश्च घृतोदधिः ॥
दध्युदः क्षीरपूर्णश्च स्वादूदः सप्तमः स्मृतः ॥४७॥
अत्र द्वीपसमुद्राणां द्विगुणाद् द्विगुणोत्तरः ॥
प्रमाणं विस्तरोज्ञेयो नियुतः प्रथमः स्मृतः ॥४८॥
हिमवान् हेमकूटश्च निषधश्चेति दक्षिणे ॥
नीलः श्वेतश्च श्रृङ्गीच मेरोरुत्तरतस्त्रयः ॥४९॥
मध्ये मेरुःस्थितः षण्णां जम्बूद्वीपस्य मध्यतः ॥
माल्यवान् पर्वतो ज्ञेयः पश्चिमे गन्धमादनः ॥५०॥
एते पर्व्वतराजानो जम्बूद्वीपे नव स्थिताः ॥
प्लक्षद्वीपादिषु ज्ञेयाः सप्त सप्तैव पर्व्वताः ॥५१॥
पुष्करद्वीपमध्ये च पर्व्वतो बलयाकृतिः ॥

एकः स्थितः समन्ताच्च नामतो मानसोत्तरः ॥५२॥
वहिरेक शिरा नाम स्वादूदस्य व्यवस्थितः ॥
उर्व्वाकरतलाकाराः काञ्चनै : परिमण्डलाः ॥५३॥
आरुद्रसन्निवेशान्ता निवेश्या विबुधाक्षितिः ॥
तस्याः प्रमाणं निर्द्दिष्टं दशयोजनकोटयः ॥५४॥
लोकालोक इति ख्यातस्तत्पर्य्यन्ते समन्ततः ॥
स्थितो हेममयः श्रीमानचलः परिमण्डलः ॥५५॥
योजनानां सहस्राणि अधश्चोर्ध्वं समुच्छ्रितः ॥
तावदेव च विस्तीर्णस्तदूर्ध्वं भानुमान्यतः ॥५६॥
गन्धर्व्वयक्षरक्षोभिः पिशाचैश्च निषेवितः ॥
मनुष्यैः पशुभिश्चैव भूमेः पक्षिसरीसृपैः ॥५७॥
स्थावरैर्व्विविधाकारै भूर्तैर्युक्तस्तु षड्विधैः ॥
भूर्ल्लोकतो भुवर्ल्लोको यावदादित्यमण्डलं ॥५८॥
अनिकेता बसन्त्यस्मिन् बसुरुद्राःसभाष्कराः ॥
आदित्यमण्डलादूर्ध्वं प्रोक्तः स्वर्ल्लोक आध्रुवं ॥५९॥

अब पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्रका शिवधर्मोत्तरमा गोलोकवर्णनको वाह्रौं अध्याय प्रारम्भ हुन्छः-

कल्याणमय कल्याणकारी पशुपतिनाथ शिवलाइ नमस्कार । यो परम गुह्यतम गाइका अङ्ग प्रत्यङ्गकोमाहात्म्य सुनेर अनिब्रह्मकूर्च (पञ्चगब्यादि) को माहात्म्य सुनेर अगस्ति ऋषिले स्कन्दकुमार कार्त्तिकेयसित सोधे :- भगवन ! गोलोक कस्तो छ ? कुन पुण्यले त्यो पाइन्छ ? जस्को पञ्चगव्य (गउत, गोबर, दहि, दूध घिउ अमृत जस्तो छ । जस्को दर्शन, पर्सन, परमकल्याणकारी छ, यस्ती गाइ आमाको गोलोक कस्तो छ ? भूः भुवः स्वः जनः महः तपः सत्यका साततले स्वर्गको कुन तलामा गोलोक छ ? सबै भन्नु होस् ? म सुन्न चाहन्छु । भने पछि स्कन्द कुमारले भन्नु भयो :- हे अगस्ति ! सुनः महेश्वर (बावा) लाइ नमस्कार गरेर म भन्दैछु जसबाट गोभक्त र शिवभक्तका समस्त मनः कामना सिद्ध हुन्छन्, परम पवित्र गाइ आमाको लोक कस्तो छ ? सबै विस्तार भन्छु :- सबै लोक भन्दा तल नरकहरु क्रमैसंग रहेका छन् । नरक भन्दा पनि अज्ज तल अतल वितल आदि सातौं पाताल लोक तथा सातै पातालाका अधिपतिहरु छन् । जति प्रमाणको स्वादु (स्वादिष्ट खाने पानीको) समुद्र धर्तीमुनिधर्तीले छोपियेको छ । तेत्ति परिमाणका ती सातै पातललोक कुवा जस्ता छन । समस्त विश्व ब्रह्माण्डको भूगोल र खगोल

जान्नेहरुले ती प्रत्येक पातलहरुको उचाइ लम्बाइ चक्लाइ आदि भनेका छन् । दश हजार योजन (४० हजार कोश) तिनका दलका भित्री नेमि (परिधि) हरु एक-एक हजार योजनका छन् । तिनका सुषिर (बिल=प्वाल) को प्रमाण दश हजार योजना छ । तामस (अन्धकारमय) समुद्रले घेरिएको नागमणिहरुले झलमल्ल रमाइलो महातल छ । जो अनेक प्रकारका दिव्य द्रव्यहरुले सम्पन्न छ र सुनौलो चम्कीलो छ । यस्तै अनेक प्रकारका द्रव्यहरुले शोभिएका सातै पाताल तथा भूर्भुवः आदि गरियेका सातै स्वर्गलोक छन् ।

विमानकोटयस्तस्मिन्नष्टाविंशतिरासते ॥
मेधीभूतो विमानानां सर्व्वेषामुपरि ध्रुवः ॥ ६०॥
समुत्य यत्र बद्धानि क्रमेणानिलमण्डलं ॥
योजनानां महीपृष्ठे ऊर्ध्वं पञ्चदश ध्रुवः ॥ ६१ ॥
नियताश्चानिलस्कन्धाःसप्तास्मिन्नुत्तराःस्थिताः॥
पृथिव्यां प्रथमःस्कन्धःस्थित आमेघमण्डलात् ॥ ६२ ॥
आवहो नाम मेघानां व्याहारावाहनादिषट् ॥
द्वितीयः प्रवहोनाम विवद्धः सूर्य्यमण्डले ॥६३ ॥
तृतीय उद्वहो वायुस्कन्ध इन्दौ प्रतिष्ठितः ॥
चतुर्थः संवहस्कन्धः स्थितो नक्षत्रमण्डले ॥६४ ॥
ग्रहेऽपि पञ्चमः सोऽपि विंवहः परिकीर्तितः ॥
स्कन्धः परावहः षष्ठः स्थितः सप्तर्षिमण्डले ॥ ६५ ॥
वायुः परिवहोनाम विवद्ध : सप्तमो ध्रुवे ॥
करोत्युत्प्लवनादीनि वर्षणादीनि चावहः ॥ ६६ ॥
उपरिष्टात् स्थितः षण्णां विमानोद्वहनक्रियां ॥
योजनानां ध्रुवात्कोटिमहर्ल्लोकः समुच्छ्रित : ॥ ६७ ॥
विनिवृत्ताधिकाराणामधिवासोमहात्मनां ॥
विंशतिः कोटयोंऽष्टौ च सुराणामधिकारिणां ॥ ६८ ॥
जनाः स्वर्ल्लोकमागम्य नियोगात्पद्मजन्मनः ॥
स्थित्वा मन्वन्तरन्तत्र स्वव्यापारावसायिते ॥६९॥
आरोहन्ति महर्ल्लोकमागच्छन्त्यपरे जंनाः ॥
ब्रह्मणो दिवसेनेत्थन्देववर्गाश्चतुर्दश ॥७०॥
क्रमेण कृत्वा कर्म्माणि महार्ल्लोकेवसन्ति ते ॥
कोटिद्वयं महर्ल्लोकाज्जनलोकः समुच्छ्रितः ॥७१॥

साध्या नाम सुरास्तस्मिन् वसन्ति सुखिनः सदा ॥
योजनानान्तपोलोकश्चतस्रः कोटियोजनाः ॥७२॥
प्रजानाम्पतयस्तत्र मानसा ब्रह्मणः सुता ॥
सत्यलोकस्तपोलोकात्कोटयः षट् समुच्छ्रितः ॥७३ ॥
आस्ते परिवृतस्तत्र सुराणामीश्वरैर्व्विराट् ॥
तस्योपरि ब्रह्मलोको द्विगुणेन समुच्छ्रितम् ॥७४॥
विस्तरेणतदूर्ध्वञ्च दिव्यभोग समन्वितः ॥
विष्णुलोकाच्च परतः श्रीमच्छिवपुरं महत् ॥ ७५ ॥
द्वात्रिंशत्कोटि विस्तीर्णन्तदर्द्धेन समुच्छ्रितम् ॥
सूर्य्यायुतप्रतीकाशं सर्व्वकामसमन्वितं ॥ ७६ ॥
अनेकाकारविन्यास रचना ह्युपशोभितं ॥
सर्व्वरत्नंचितैर्द्रव्यैस्तप्तजांम्बूनदप्रभैः ॥ ७७ ॥
सहस्रगुणभोगैश्च तदूर्ध्वं गुणभौमिकं ॥
अप्सरोगणसंङ्कीर्णः सर्व्ववाद्यसमन्वितैः ॥७८ ॥
गीतनृत्यरसोपेतैरप्रमेयगुणान्वितै : ॥
मनोजबैरसंख्यैश्च परिवारसमन्वितैः ॥ ७९ ॥
विमानैःसर्व्वतो व्याप्तं ताराभिरिव चाम्बरं ॥
क्वचिद्दोलागृहै रम्यैः किङ्किणीरवकान्वितैः ॥ ८० ॥
बुद्बुदैरर्द्धचन्द्रैश्च घण्टाचामरभूषितैः ॥
मणिमुक्तावितानैश्च छत्रैश्च मणिदण्डकैः ॥ ८१ ॥
सर्व्वरत्नचितैः शुभ्रैर्मुक्ताहारैश्च शोभितैः ॥
क्वचित्पुष्पगृहैः प्राप्यमसंख्येयगुणान्वितैः॥ ८२ ॥
सदापुष्पफलैर्वृक्षैः क्वचिद्व्याप्तं मनोरमैः ॥
पुष्पोद्यानैर्म्महारम्यैर्द्दिव्यगन्धगुणान्वितैः ॥ ८३ ॥
अमृतस्यन्दिनीभिश्च नदीभिरुपशोभितं ॥
हेमरत्नचिता वाप्यः सोपानैः स्फटिकप्रभैः ॥८४ ॥
सितरक्तासितैः पीतैः शुक्लवर्णैः सुगन्धिभिः ॥
पञ्चवर्णैश्च मृदुभिः पद्मैः शोभितकाञ्चनै : ॥ ८५ ॥
सदा विकसितास्नानैः श्रीमद्भिः पञ्चहस्तकै :॥
दशद्वादशहस्तैश्च विंशहस्तैश्च शोभनैः ॥ ८६ ॥
नालैर्म्मरकतप्रख्यैः पुष्पैश्च सुमनोहरैः ॥
पूर्णा नीलोत्पलैश्चान्या दीर्घिकाश्च क्वचित् क्वचित् ॥ ८७ ॥

सिंहव्याघ्रमुखैर्द्दिव्यैर्गजवाजिमुखान्वितैः ॥
गोमुखैश्छागवदनैर्न्नानाविहगरूपिभिः ॥ ८८ ॥
एकवक्त्रैर्म्महावक्त्रैर्वहुवक्त्रै : सुवक्त्रकैः॥
एकपादैस्त्रिपादैर्व्वा बहुपादैरपादकैः ॥ ८९ ॥
वामनैर्ज्जटिलैर्म्मुण्डैर्दीर्घग्रीवै र्म्महोदरैः ॥
महाकायैर्म्महानासैर्म्महाकर्णैरकर्णिकै : ॥ ९० ॥
नानारूपाकृतिधरैर्न्नानाभरणभूषितैः॥
नानावेशधरैर्द्दिव्यैःकामरूपैर्म्महाबलैः ॥ ९१ ॥
नानाप्रभावसंयुक्तैर्नानाशास्त्रविशारदैः ॥
असंख्यातैर्गणैर्व्याप्तं स्त्रियश्चान्यास्तथाविधा :॥ ९२ ॥
कुब्जवामनिका दीर्घा वरदेहा वराननाः ॥
मुण्डाश्च विकटाः स्थूलाः सुरूपाश्चिपिटनासिकाः ॥ ९३
लम्बोदरा ह्रस्वभुजा विनता ह्रस्वजानुकाः॥
मृगेन्द्रवदनाश्चान्या गजवाजिमुखास्तथा ॥ ९४ ॥
ह्रस्वकुञ्चितकेशाश्च सुन्दर्यः प्रियदर्शनाः॥
अन्याश्च कामरूपिण्यः कोटिशः परिचारिकाः ॥ ९५ ॥
बहिरन्तः प्रचारास्ता रमन्ते सर्व्वभूमिषु ॥
विचित्रा भूमयस्तत्र वज्रवैदूर्य्यसन्निभाः ॥ ९६ ॥
क्वचित्सुवर्णसंकाशाः क्वचिन्मरकतप्रभाः ॥
स्फटिकेन्द्रनीलवर्णाः पद्मरागनिभाः क्वचित् ॥ ९७ ॥
चन्द्रमण्डलसङ्काशाः क्वचिदिन्दीवरप्रभाः ॥
अम्लानैः पञ्चवर्णैश्च महापद्मैरलङकृता : ९८ ॥

गोलोकः शिवलोकश्च

क्वचिच्च विविधै रम्यैः कुसुमैरुपशोभिताः ॥
एवं विभिन्न वर्णाभा भूमयोऽतीव शोभनाः ॥९९ ॥
रमन्ते यासु सततं स्त्रीभिः सार्द्धं शिवाश्रिता : ॥
नीलोत्पलदलश्यामाः पद्मपत्रायतेक्षणा : ॥ १५०० ॥
तप्तचामीकराकाराः शुद्धश्यामास्तथापरा : ॥
प्रियङ्गुश्यामवर्णाश्च दिव्यगन्धमनोरमाः ॥ १ ॥
कृशोदर्य्यः सुसङ्गा(धा)स्ताः सुरूपाःप्रियदर्शनाः ॥

मत्तमातङ्गगामिन्यः स्तनभारविनामिता: ॥ २ ॥
मदालसा : सुकेशाश्च सर्व्वावयवशोभना: ॥
चित्रवस्त्रपरीधाना दिव्याभरण भूषिता: ॥ ३ ॥
सोल्लापोल्लापकुशला गीतवाद्यरतिप्रिया: ॥ ४
दन्तत्विषा रञ्जितगण्डदेशाः स्वात्मप्रभाभासितगात्रयष्ट्य: ॥
स्वाभाविकैस्ता ललितप्रयौगै : प्रहृष्टचित्ता रमयन्ति नार्य्य :॥ ५ ॥
नृत्यप्रयोगैर्म्मधुरैश्च गेयैस्तन्त्रीनिबन्धैर्व्विविधैश्च वाद्यैः ॥
हास्यै : स्मितैर्ल्लोचनविभ्रमैश्च कीडा प्रयोगैर्व्विविधैस्तथान्यैः ॥ ६॥
इति दिव्यगुणोपेतैः स्त्रीसहस्रैर्म्मनोरमैः ॥
असंख्यातैःपुरं व्याप्तमीश्वरस्य समन्ततः॥ ७ ॥
तन्मध्ये सर्व्वतोभद्रं दिव्यमायतनम्महत् ॥
शुध्दस्फटिकसङ्काशमाद्यस्थानमुमापतेः ॥ ८ ॥
तत्रास्ते भगवान् सोम : पूज्यमानो गणेश्वरैः ॥
सिध्दैश्च स्थानसम्प्राप्तै ब्रह्मविष्णवाग्निवायुभिः ॥९ ॥
ईश्वरायतनस्याधः श्रीमान् धर्म्मबृषःस्थितः ॥
यत्र वीरवृषस्तत्र क्षित्यां गोमातरः स्थिता ॥१०॥
गोलोकः शिवलोकश्च एक एव ततः स्मृत :॥
ये गुणा रुद्रलोकस्य गोलोकस्यापि ते गुणाः ॥११॥
नन्दा सुभद्रा सुरभिः (भी) सुशीला सुमनाश्च ताः ॥
इति गोमातरः पञ्च शिवलोके व्यवस्थिताः ॥१२॥
एता दिव्या जगद्धात्र्यः सर्व्वलोकस्य मातरः ॥
तर्प्पयन्ति जगत् कृत्स्नं नित्यमात्मरसामृतैः ॥१३॥
अवतीर्य्य शिवस्थानादीश्वरेच्छावशानुगाः ॥
उपकाराय सर्व्वेषामिमं लोकं समाश्रिताः ॥१४॥
तृणानिखादन्ति बसन्त्यरण्ये पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहामि (णि) ॥
दुह्यन्ति बाह्यन्ति पुनन्ति पापं गवां रसैर्ज्जीवति जीवलोकः ॥१५॥
कुतस्तेषां हि पापानि येषां गृहमलङ्कृतं ॥
सततं बालबत्साभिर्गोभिः श्रीभिरिव स्वयं ॥१६॥
ये कुर्व्वन्ति गवां भक्तिं तृणतोयप्रदानतः ॥
(ब्र) प्रणसंरोहनाद्यैश्च गवां लोकं ब्रजन्ति ते ॥१७॥
तृणतोयप्रदेशेषु नीत्वा यत्नेन मातरः ॥
ये रक्षन्ति सदा गोपाः शिवलोके व्रजन्ति ते ॥१८॥

ये शिवाय गुरोर्वापि गां प्रयच्छन्ति भक्तितः ॥
ते मोदन्ति शिवेलोके भोगैः कल्पायुतन्नराः ॥१९॥
निवेद्य गोरसं भकत्या शिवाय शिवयोगिने ॥
सर्व्वान् कामानवाप्नोति शिवलोकमितो गतः ॥२०॥
इहलोकसुखार्थाय परलोकहिताय च ॥
सर्व्वस्वेनापि गान्तस्मादाददीत विपश्चितैः ॥२१॥
अहो ! सुमहदाश्चर्य्यमहो ! सुष्ठु सुभाषितं ॥
यत् पवित्रश्च मृष्टश्च गोरसो बुद्धिवर्द्धन : ॥२२॥
गोमता निर्ज्जिताःलोका वृताशागोमतार्जिताः॥
गोमता निर्ज्जितः स्वर्गः समस्तं गोमता जितं ॥२३॥
गावो बन्धुर्म्मनुष्याणां गावश्च धनमुत्तमं ॥
गावो येषां गृहे नस्युरबन्धुरिव तद्गृहं ॥२४॥
स्पृष्ट्वातु गावः शमयन्ति पापं दत्वातु गावस्त्रिदिवं नयन्ति ॥
संरक्षिताश्चोपनयन्ति वित्तं गोभिर्न्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥२५॥
सम्पन्नमश्नाति ददाति नित्यं पापापहं मित्रविवर्द्धनञ्च ॥
स एव चार्थः परिभुज्यते च गोभिर्न्न तुल्यं धनमस्ति किञ्चित् ॥२६॥
तृणानि शुष्काणि वने चरित्वा पीत्वा च तोयान्यमृतं स्रवन्ति ॥
यद्गोमयाद्यैश्च पुनन्ति लोकान् गोभिर्न्न तुल्यन्धनमस्ति किञ्चित् ॥२७॥
स एवलोके परमः पवित्रो गवां रसः पुष्टि विवर्द्धनश्च ॥
अश्नाति नित्यं विविधान्नयुक्तामिष्टञ्चिरं येन शिव प्रसादात् ॥२८॥ (नवः प्रपान्नात्)
गोमातृशालां यः कुर्य्यात् सुदृढामिष्टकामयीं ॥
मृत्पिण्डकाष्ठकुड्यं वा सत्कपाटार्गलान्वितां ॥२९॥
सपिधानैर्गवाक्षैश्च चतुर्भिः समलङ्कृतां ॥
पश्चात् कुड्यञ्च कर्त्तव्यमुच्चैरेव गवाक्षकं ॥३०॥
सुपक्कैर्व्वंशविदलैः कटं कृत्वा समंदृढं ॥
गवामधः प्रदातव्यं येन मूत्रमधो व्रजेत् ॥३१॥
गोमयं तङ्गवाक्षैश्च क्षिपत्वा दूरं पुनर्न्नयेत् ॥
विकीर्य्य भस्मना सर्व्वं धूपयीत समन्ततः ॥३२॥
कृशवृद्धातुराणाञ्च पृथग्भावं प्रकल्पयेत् ॥
पृथक् च बालवत्सानामितरेषां पृथग्भवेत् ॥३३॥
दम्यानड्वाह य प्राणां (वृषाणां) वसतिं कल्पयेत् पृथक् ॥
गाः (गावः) स्वपन्ति सुखेनैव वसन्ति च रमन्ति च ॥३४॥

रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च गोशालायां सदा यजेत् ॥
विन्यस्य पूर्व्ववदनां पश्चात् कुडयगवाक्षके ॥३५॥
सिंहारूढां महादुर्गां पञ्च नन्दादिमातरः ॥
विघ्नेशं सोमनन्दिञ्च पूर्व्वादारभ्य विन्यसेत् ॥३६॥
नद्युभय तटाश्वत्थ विल्ववल्मीकमृत्तिकां ॥
पञ्चगव्येन संयोज्य देवान् पिण्डैः प्रकल्पयेत् ॥३७॥
द्वारशाखागवाक्षाभ्यां मृदाकार्यौ सुशोभनौ ॥
नन्दीश्वरमहाकालौ वृषञ्चोच्चैर्व्वहिः स्थितं ॥३८॥
यादृशोऽयं वृषेन्द्रः स्यात्सर्व्वावयवशोभनः ॥
तद्दर्शनानुभावेन गवां स्युस्तादृशाः प्रजाः ॥३९॥
अष्टम्यां स्नापनं कृत्वा भोजनञ्च प्रकामतः ॥
स्वस्ति वाच्यं ततश्चाग्रे प्रधानाङ्गाम्प्रवेशयेत् ॥४०॥
इति यः कारयेद् भक्त्या गोमातृगृहमीदृशं ॥
स विधूयाशु पापानि शिवलोके महीयते ॥४१॥
बालसूर्य्यप्रतीकाशैः सर्व्वकामसमन्वितैः ॥
काञ्चनै र्भवनैर्द्दिव्यैः सर्व्वरत्नोपशोभितैः ॥४२॥
सप्तभौमैः पुरवरैः शतसंख्यैर्य्यथेप्सितै :॥
प्रत्येकमतिदिव्येन स्त्रीसहस्रेण संयुतै : ॥४३॥
एतैरन्यैश्च विपुलैर्म्महाभोगैर्य्यथेच्छया ॥
क्रीडते तत्र पुण्यात्मा यावदाचन्द्रतारकं ॥४४॥
ततः कालात् परिभ्रष्टः क्रमाद् भोगमवाप्नुयात् ॥
हरिब्रह्मादि लोकेषु तदन्ते मेरुमूर्धनि ॥४५॥
तस्मादपि च्युतः कालात् प्राप्नुयादुत्तरान् कुरुन् ॥
ततो भारतवर्षेऽस्मिन् राजा भवति धार्मिक ॥४६॥
सुरूपः सुभगः शूरः सर्व्वकामसमन्वितः ॥
ततः प्राग्वासनायोगात् पुण्यमाचरते पुनः ॥४७॥
यश्च ग्रीष्मे गवां गोष्ठं जलाश्रयसमीपतः ॥
कूर्य्याद् बृक्षाकुले स्थाने तत्रैकत्राचिरन्नरः ॥४८॥
गवामेकत्र संवासे दोषः स्याद् गोमयोष्मणा ॥
तस्मान्नैकत्र वसतिं चिरं ग्रीष्मे प्रकल्पयेत् ॥४९॥
नान्यस्थानं यदा पश्येद् गवां ग्रीष्मे सुशोभनं ॥
पूर्व्वमेव तदा स्थानं यत्नाच्छोध्यं दिने दिने ॥५०॥

यैः शोध्यते (यः शोधयद्) गवां वाटमात्मीयं वा परस्य वा ॥
स प्रदायगवां सौख्यं शिवलोके प्रमोदते ॥५१॥
दुःखं कृत्वा लभेद् दुःखं सुखं कृत्वालभेत् सुखं ॥
तस्माद्धि सर्व्वसत्वानां सुखार्थी सुखमाचरेत् ॥५२॥
अप्येकं क्षणमुत्पाद्य सुखमार्त्तस्य देहिनः ॥
प्राप्नोति सुमहत् सौख्यमव्दकोटिं शिवे पुरे ॥५३॥
तस्माद्गाश्चारयेद् ग्रीष्मे तृणबृक्षजलान्विते ॥
वर्षास्वकर्द्दमस्थाने गिरिवृक्षसमीपतः ॥५४॥
हेमन्ते तु दिवाकाशे रात्रौ च प्रसरन्नयेत् ॥
निस्तृणेऽपि गवां स्थाने प्रसरेण धृतिर्भवेत् ॥५५॥
ग्रीष्मे त्रिष्याययेद् गाश्च स्वादुतोयं हि तद्धितं ॥
क्षारभूः सलिलं क्षारं ग्रीष्मादन्यत्र गोहितं ॥५६॥
एवं यः पाययेद् गाश्च स गोपश्चारयीत च ॥
सर्व्वपापविनिर्म्मुक्तः शिवलोके महीयते ॥५७॥
यः स्तम्भं (सास्त्रं) दन्तुरं स्तम्भं गोषु मध्ये क्वचित्क्वचित् ॥
कण्डूयनार्थं निखनेच्छिवलोकं स गच्छति ॥५८॥
अनाथां दुर्ब्बलां गाञ्च रोगादिपरिपीडितां ॥
मृतवत्सामदुग्धाभिर्म्मातृभिश्च विवर्ज्जितां ॥५९॥
स्वकीयान् परकीयान् वा वत्सान्यः परिपालयेत् ॥
विधूय सर्व्वपापानि शिवलोके महीयते ॥६०॥
दुग्धलोभहतप्रज्ञा ये वत्सान् क्षीरजीविनः ॥
निष्पीडयन्ति ते गोभिः पीड्यन्ते नरकेषु च ॥६१॥
निश्वसन्ति गृहे येषां दह्यमानाः क्षुधाग्निना ॥
निर्द्दुग्धा निर्दयैर्वत्साः पच्यन्ते नरकेषु ते ॥६२॥
विक्रोशन्तः क्षुधाविष्टाः शुष्ककण्ठोष्ठतालुकाः ॥
नरकाग्नौ प्रपच्यन्ते वर्षकोटिशतन्नराः ॥६३॥
नरकेभ्यः समुत्तीर्णाः सावशेषेण कर्म्मणा ॥
यत्र यत्राभिजायन्ते तत्र तत्र बुभुक्षिताः ॥६४॥
योनिकोटिसहस्रेषु परिभ्रम्य क्रमात्पुनः ॥
मनुष्यलोके जायन्ते दरिद्राः परतर्ज्जकाः ॥६५॥
तस्मान्न पीडयेद् वत्सानपुष्टान् क्षीरतृष्णया ॥
वत्से तृप्ते यदधिकं तत्क्षीरं निर्द्दुहेत् पुनः ॥६६॥

द्वौ मासौ न दुहेद्वत्सांस्तृतीयेऽर्धन्दुहेत वा ॥
दुहेच्चतुर्थं निःशङ्कस्तस्य लालांस्तु वर्ज्जयेत् ॥ ६७ ॥
बन्धनंबालवत्सानाङ्कर्णग्राहञ्च वर्ज्जयेत् ॥
शीतवर्षातपत्राणं कार्य्यं निष्कर्द्दमं समं ॥ ६८ ॥
यूकापनयनं धूमं कुर्य्यात्कण्डूयनं सदा ॥
कृमिरोगक्षुधादिभ्यः सर्व्वयत्नेन पालयेत् ॥ ६९ ॥
य एवं वालवत्सानामुपकाराय वर्त्तते ॥
इहाप्नोति परं सौख्यं परत्र च शिवं पुरं ॥ ७० ॥
ग्रामभोज्यगृहं प्राप्तान् नृपतिर्य्यः समुद्धरेत् ॥
कुलैकविंशमुद्धृत्य शिवलोके महीयते ॥ ७१ ॥
यःस द्विजः प्रयत्नेन ग्रामभोज्यात्समुध्दरेत् ॥
प्रतिग्रहाद्युपायेन शिवलोके महीयते ॥ ७२ ॥
यः प्रदद्यात्सुधवलं शिवसन्ध्यामहावृषं ॥
विस्तीर्णा रक्तमुच्चाग्रं समुन्नतवृहत्कटिं ॥ ७३ ॥
ऊर्ध्वं कुंञ्चितश्रृङ्गाग्रमहाश्रृङ्गान्तरन्तथा ॥
स्थूलाग्रश्रृङ्गयुक्तं वा सर्व्वावयवशोभनं ॥ ७४ ॥
रक्तपीतैश्च कुसुमैः कुङ्कुमाद्यैश्चवर्णकैः ॥
यथाशोभं समालभ्य विभवैः पूजयेद् वृषं ॥७५ ॥
किङ्किणीरवकोपेतं घण्टिका चामरान्वितं ॥
स्वस्तिकैरर्द्धचन्द्रैश्च नानारत्नैश्च शोभितं ॥ ७६ ॥
अष्टाङ्गुलप्रवीस्तीर्णां हेमपट्टविनिर्म्मितां ॥
राजतीं चार्म्मणीं वापि मालामुरसि विन्यसेत् ॥ ७७ ॥
तद्विधां पृष्ठमालाञ्च पुच्छान्तककुदाश्रितां ॥
नानाभरण संयुक्तामुदरार्द्धप्रलम्विनीं ॥७८॥
हेमराजतकौषं वा नानारत्नोपशोभितं ॥
कार्य्यश्रृङ्गद्वयन्तस्य सद्वस्त्रचमरान्वितं ॥७९॥
पट्टं शिरसि सौवर्णंचन्द्रचन्द्रिक भूषितं ॥
चामराश्वत्थपत्रैश्च बध्नीयाद् द्रव्यसंयुतं ॥८०॥
ग्रैवेयकेण दिव्येन नानारत्नोपशोभिना ॥
घण्टाङ्कांस्यमयी शुद्धां गले वध्नीत सुस्वनाम् ॥८१॥
खुरैः सुवर्णकै रौप्यैः केयूराङ्गदभूषितं ॥
पट्टवस्त्रैर्विचित्रैश्च यथाशोभामलङ्कृतं ॥८२॥

वितानध्वजमालाभिर्गेयवाद्यादि मङ्गलैः ॥
दोधूयमानश्चमरैः शिवाय विनिवेदयेत् ॥८३॥
यावत्तद्रोमसंख्यानं तत्प्रसूति कुलेषु च ॥
तावद्युगसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥८४॥
न च मानुष्यकं लोकमागच्छेत्पुनरध्रुवं ॥
ज्ञानयोगं समसाद्य तत्रैव स विमुच्यते ॥८५॥
एवं विधं यो वृषभं गोपतिङ्ग्राहणक्षमं ॥
वत्सिकाजननप्रायं बहुक्षीरावहङ्गमं ॥८६॥
नानाभरणसंयुक्तं पूर्व्वंशोभासमन्वितम् ॥
गोमातरञ्च सम्पूज्य विसृजेच्छिवगोकुले ॥८७॥
एवं यः सम्प्रदद्यात्तु वृष्येन्द्रं शिवगोकुलं ॥
स पूर्व्वोक्तं लभेत् पुण्यं यत्सन्ध्यावृषदानतः ॥८८॥
निवेद्य सद्गुणोपेतमनड्वाहं शिवाश्रमे ॥
दश धेनुप्रदानस्य फलं शोभनमाप्नुयात् ॥८९॥
उत्पाद्य सस्यानि तृणश्चरन्ति तदेवभूयः सवलं वहन्ति ॥
न भारखिन्नाः प्रवदन्ति किञ्चिदहो वृषैर्द्धार्यति जीवलोकः ॥९०॥
वृषाणाम्पृष्ठमारूढा ये गच्छन्ति नराधमाः ॥
ते महाप्रलयं यावत् पच्यन्ते नरकाग्निषु ॥९१॥
वृषपृष्ठेन गच्छन्तं ज्ञानं ज्ञात्वा यदा नृपः ॥
न वारयेदुपेक्षेत पापं तस्यापि तत्समं ॥९२॥
ये वृषाः साधुभिर्म्मुक्तास्त्रिशूलाङ्काः शिवप्रियाः ॥
तान् वाहयन्ति ये मूढाः पापाचारानराधमाः ॥९३॥
ते महाप्रलयं यावदशेषनरकाग्निषु ॥
प्रपद्यन्ते वधै र्घोरैः पत्नी पुत्रादिसंयुताः ॥९४॥
राज्ञश्च विषये यस्य जानतश्च नराधमैः ॥
वृषा वाह्यन्ति पापिष्ठै : पापन्तस्यापि तत्समं ॥९५॥
तस्मान्निवारयेद्राजा वाह्यमानान् खलैर्वृषान् ॥
अन्यथा चाति घोरेषु नरकेषु पतेत् स्वयं ॥९६॥
वाह्यमानान् वृषान् वार्य्य नृपतिः स्वर्गमाप्नुयात् ॥
इहारोग्यं धनं सौख्यमायुः कीर्तिं श्रियं सुतान् ॥९७॥
यश्च पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समीहते ॥
सवृषैकादशीं दत्वा वर्षं रक्षेच्च मातरं ॥९८॥

एकैकरक्षणं कुर्य्याद्गोरूपाणां शतं शतं ॥
गावः सुखेनबर्द्धन्ते चरन्ति च रमन्ति च ॥९९॥
गोव्रणाः प्रविलायन्ते नन्दन्ते तरवस्तथा ॥
तस्मात् प्रविरला गास्तु चारयेत् पाययीत च ॥१६००॥
गोभिर्न्नैकत्र रक्षाः स्युर्द्दन्यानड्वाहपद्रहः ॥
अपि द्रवन्ति गावस्ता विनश्यन्ति च तेऽपि च ॥१॥
शरद्ग्रीष्मे च मध्यान्हे छायायां विनिवेशयेत् ॥
छायासु घनवृक्षाणां पुनरुत्थाय्य चारयेत् ॥२॥
य एवं विरला गाश्च सदाकृत्वाऽनुपालयेत् ॥
समुक्तः पातकैः सर्व्वैः शिवलोकमवाप्नुयात् ॥३॥

इत्यादि दिव्य गुणगणले युक्त सहस्रशः शिवभक्ता नारीहरु र मनोरमअरुहरूले व्याप् महेश्वरको शिवलोक सवै भन्दा माथि, सवै भन्दा उत्तम तथा सवै भन्दा रमाइलो शिवज्यूको शिवलोक छ। शिवलोककामाझमा शिवको दिव्य भव्य विशाल धाम छ। यो उमापति पशुपतिनाथको आदिम स्थान शुद्ध स्फटिक जस्तो चम्चम् चम्क रहेको छ। यसैमा भगवान् शिव शिवा अम्बा गौरी देवी पार्वतीका साथ विराजमान तथा प्रमथगण सहित समस्त देवतागणद्वारापूज्यमान हुनुहुन्छ। योगसाधनाद्वार शिवधाममा पुगेका सिद्ध महर्षिहरू र ब्रह्मा, विष्णु, अग्नि, वायु, आदि देवतागणद्वार आराध्यमान हुनुहुन्छ। महेश्वरका आयतन (शिवालय) भन्दा अलि तल शिवक वाहन चतुष्पाद सकल धर्मवृष (वसाहा) श्रीमान् (सर्वशोभा र सर्वसम्पदाले सम्पन्न छन्। शिवलोकका जुन थलीमा वीर वृष छन्, तेसैथला कामधेनु गाई आमा छन्। तेसै कारणले शिवलोक र गोलोक यौटै हो र यौटै सम्झिन्छ। जुन गुण शिवलोकक छन्, ती गुण गोलोकका छन्। दुवैमा अन्तर छैन। नन्दा १ सुभद्रा २ सुरभि सुशीला ४ सुमना ५ ई पाँचोटी कामधेनु गाईआमा शिवलोक = गोलोकम व्यवस्थित = (राम्रो व्यवस्था भयेका ठाउँमा वसेकी) छन्।

नन्दा सुभद्रा सुरभी सुशीला.गौ पञ्चमी ई सुमना नि धेनु।
गोलोकमा छिन् शिवलोकमा नै. सन्तान इन्का तिनि मर्त्यमा छन् ॥

यी गाई आमाहरु दिव्य कामधेनु छन् र जगद्धात्री (समस्तजगतको धारण पोषणा गर्ने) हुनाले नित्य आफ्ना रसाऽमृत (गोरसमय अमृत) ले सारा संसारलाई तृप्त पा रहेकी छन्। शिवलोक आदि सव्वै स्वर्ग लोक झैं मर्त्यलोकको पनि गोरसका अमृ तृप्ति र कल्याण गर.जाउ गाई आमा! भनेर शिवको आदर र आदेश पाएर ओर्लें केहि गाई आमाहरुले मर्त्यलोकमा पनि सबैको सव प्रकार उपकार तथा कल्या

गरी रहेकी छन् । यी गाई आमाहरु तिरनः (घास) चर्छिन्, प्रशान्त बनमा बस्छिन, स्वच्छ र स्वच्छन्द वग्ने पवित्र पानी खान्छिन् , अमृतमय दूद दिन्छिन्, वाछा वसाहा र गोरु भएर गोवंशवृद्धि र वाहाने (खेतजोतनें काम गर्छन, दर्शन, पर्सन, सेवन, दान आदिले पापबाट पवित्र पार्छिन्. गोरसले समस्त जीवलोक जीवित रहन्छ । जस्को घर सदा स्वयं साक्षात् महाकाली. महालक्ष्मी. महासरस्वती जस्ती बालवत्सा (लैनी) गाई आमाहरुले अलङ्कृत (रमाइलो) रहन्छ, तेस्ता मान्छेका पाप कता अर्थात कतै रहदैनन् । यस्तो गाई आमाको सेवा र भक्ति घास, दाना, पानी, चोटपटकबाट रक्षा; ओखतीमुलो आदि द्वारा जो मान्छे गर्छन् ती सोज्भै गोलोक (शिवलोक) मा जान्छन् र अक्षय कालसम्म रहन्छन् । जुन गोठालाहरु गाई आमालाई सदा प्रशस्त घास, पानी सुविधा भयेका गौचर वनमा लगेर जतन राखेर चराउँछन् । ती सदाका लागि शिवलोकमा जान्छन् र अक्षयकाल सम्म दिव्य सुख भोग्छन् । जो भक्ति भावले शिवलाई वा आफ्ना गुरुलाई गाईदान गर्छन । ती मानिस पनि दश हजार वर्षसम्म शिवलोकमा दिव्य सुख भोगेर रहन्छन् । शिवलाई र शिवयोगीलाई भक्तिले गोरस दिने भक्त शिवलोकमा पुगेर समस्त कामना पूरा गर्छन् । तसर्थ इहलोकका सुख तथा परलोकका सुख तथा परलोकका हितका लागि सर्वस्व लायेर पनि सुपात्रमा गाईदान गर्नु पर्छ । आहा ! कति अचम्म र कति रमाईलो सुभाषित छ कि- गोरस पवित्र मिठो र बुद्धिवर्धक छ भन्ने तथा आयुर्घृतम् (घिउ नै आयु हो, घिउले आयु बढाउँछ) इत्यादि । गाई आमा हुने गाइ पालने गाइको सेवा र रक्षा गर्ने तथा गाइको दान गर्नेले- सवैलोक जित्यो सवै दिग्विजय गर्‍यो. स्वर्ग पायो. सवै जित्यो र सवै पायो. यस्मा शङ्का छैन । गाई आमा मानव आदि समस्त प्राणीमात्रकी आमा हुन्. भाइ बन्धुवर्ग हुन्. सर्वोत्तम धन हुन्. र जस्का घरमा गाइ आमा छैनन् त्यो घर अबन्धु (भाइ बन्धु. इष्ट मित्र नभयेको शून्य) हो .यस्मा पनि शङ्का छैन । गाइ आमाले दर्शन पर्सन गर्दा पापको नाश गर्छिन्.गोदान गर्दा शिवलोक वा गोलोकमा पुर्‍याउँछिन्.पालन.पोषण.रक्षण गर्दा सवै सम्पदाले भरपूर पार्छिन्. तसर्थ गाई आमा समान उत्तम धन् संसारमा छैन । गाई पालने मानिस सदा अमृतले सम्पन्न भोजन गर्छ. अरुलाई पनि दिन्छ.गोरसले पाप हर्छ.मित्र बढाउँछ .गोरसले नै सवभन्दा ठूलो अर्थराशि हो र गोधन तुल्य कुनै धन छैन । सुकेको घास बनमा चरेर पानी खायेर अमृत वर्षाउँछिन् . गउँत गोवर आदिले समस्तं लोकलाई नै पवित्र पार्छिन. तसर्थ गाई आमा भन्दा पर संसारमा कुनै धन छैन । विश्व ब्रह्मण्डमा त्यै गोरसाऽमृत सव भन्दा पवित्र पदार्थ छ तुष्टि र पुष्टि बढाउने पनि त्यै गोरस छ गाई आमाको सेवा गर्ने मानिस नित्य विविध प्रकारका अन्नका साथमा पनि त्यै अमृत गोरस खान्छ, गाई आमाका आराधनाले मानव समस्त मनः कामना सिद्ध गर्छ .तेस कारणले

गाईलाई कामधेनु भनिन्छ र गाई आमाको सेवा पूजा गर्दा शिवजी प्रसन्न हुनु तथा शिवका र गाई आमाका प्रसादले गोसेवक इहलोकमा चिरकाल सम्म शान्ति साथ रहेर अन्तमा शाश्वत शिवलोक (गोलोक) मा जान्छ । यस्ती आमाका लागि जोसेवकले ढुङ्गाले, इटाले, काचा इटाले, माटाको डल्लाले वा सुदृढ (बलीयो) गोशाला (गोठ) बनाउनु र खापा सहित चारोटा झ्याल र ढोका-आग्ला आदिको प्रबन्ध गर्नु । रमाइलो र हिउद घमाइलो गाईआमाको बनाउनु । पश्चिमपट्टी भित्तो अग्लो गरेर गाइआँखे झयाल राख्नु । चार पांच सम्मका राम्ररी पाकेका वाँस निगाला आदि चिरेर नघोचने सम्म पारेर बलीयो मान्द्रा बुनेर पछाडी पट्टी अलि करालो गरी बनेका गोठमा ओछ्याउनु जस्ले गाई आमालाई हिलो हुँदैन । गउँत छिरेर तल जान्छ गोवर माथि बस्छ । बाहिर बग्ने नाली बनाउनु पर्छ । गोवर झयालबाट बाहिर फालनु र बाहिरबाट टाडा लगेर उपयोग गर्नु । पासमा राखे गाईलाई हानि हुन्छ । गोठमा कैले गउँत गोवर थुप्रिन दिनुहुन्न । गाई फुकाइ सके पछि गोठ स्वच्छ पारी गउँत फालेर चारै तिर भस्म छरेर सबैतिर गोकुलधूप धूपी आदिको धूप ध्वाँर वायुमण्डल शुद्ध रहन्छ । गोठमा कुनै रोग व्याधि पस्तैन । दुबला.बूढा एकातिर, रोगी विरामी एकातिर, लैना वाछा- वाछी एकातिर, ठूलो वाछा- एकातिर, गरेर छुट्टाछुट्टै राखनु पर्छ । दाउनावहर, जोत्ने गोरु, तथा वृष साँडे) हरुलाई पनि भिन्नाभिन्नै राखनु पर्छ । दिनमा चराउँदा पनि उस्तै राखेर कसैलाई पिर मर्का नपर्ने गर्नु पर्छ । जुन गोठमा उक्त प्रकारले विचार.भक्ति भाव.दयामाया.राखेर गाई आमाको सेवा पूजा.पालन पोषण. हुन्छ, तेस गोशालामा ब्रह्मा. विष्णु. शिव आदि सबै देवता नित्य निवास त्यो गोठ शिवालय जस्तो पवित्र तीर्थ हुन्छ । यस्ता गोठमा गाई आमा सुख साथ बस्छिन्, सुत्छिन् । समस्त देवताहरु पनि रमायेर गाइ आमाका प्रत्यङ्गमा निवास गर्छन् । पश्चिमपट्टीका उस अग्ला भित्तामा माथिल्ला पञ्चम आँखे झयालमा.पूर्वमोहोडा गरेर सिंहका पीठमा बसेकी महादुर्गाको दुर्गा देवीका वरिपरि ती नन्दा. सुभद्रा. सुरभि. सुशीला. सुमना.पाँचोटी आदिमाता पञ्च कामधेनुका मूर्ति बनाउनु । गोठका चारै दिशाका चारै पूर्व.दक्षिण.पश्चिम.उत्तर.प्रदक्षिणा क्रमै सँग गणेश. पार्वती. शिव. नन्दीका बनाउनु. ती सबै देवता र गाइ आमाका ५ मूर्तिहरु पवित्र नदीका वारी पारी तीरको माटो.वर पिपलका फेदको माटो. वेलकाजराको माटो र धमिराको माटो पञ्च गव्य (गउँत. गोवर.दूध.दहि.घिउ.) ले मुछेर बनाउनु पर्छ र पानी नगलने न विग्रने प्रबन्ध गर्नु पर्छ । यसै माटाले अरु देवताका मूर्ति पनि

पर्छ । गोशालाका द्वारका दुबै शाखा झ्यालमा त्यै माटाले नन्दीश्वर, महाकालको मूर्ति बनाउनु पर्छ । तेस्तै त्यै माटाले गोठका ढोका बाहिर घाम पानीवाट सुरक्षित. तर चारै दिशाबाट छर्लङ्ग देखिने गरी उच्च विशाल भव्य र दिव्य नन्दी बसाहा बनाउनु पर्छ .वसेको होइन उभिएको आकर्षक, रमाइलो, हेरीरहुँ जस्तो लाग्ने वलीयो हुनु पर्छ । शिवका वाहन जस्तो यो बृषेन्द्र जति दिव्य भव्य राम्रो प्रभावशाली हुन्छ. सर्वाङ्ग शोभन यस वृषभका दर्शनका प्रभावले गाइ आमाका वाछा वाछी उस्तै राम्रा ठूला र बलिया दुधालु हुन्छन् । यो पनि मनोविज्ञान हो । अष्टमीका दिन स्थापना गरेर गोरसप्रधान इच्छा भोजन सबैलाइ गराउनु पर्छ र गाई आमालाई पनि त्यो पक्वान्न समेत दाना. नून. घास. पानी आदि अरु दिन भन्दा प्रशस्त दिनु पर्छ । अनि प्रधान गाईलाई अगाडी लगायेर स्वस्तिगोभ्य:स्वस्तिन इन्द्र.इत्यादिं वैदिक स्वास्ति वाचन गर्दै गोष्ठमा प्रवेश गर्नु र सबैको सदा कल्याण हुन्छ। यति यस्तो यसरी जस्ले गाई आमालाई गोठ (गोशाला) वनाउँछ र शिवगोभक्तिभावले गाइआमाको सेवा गर्छ,त्यो भक्त समस्त पापबाट तुरुन्त छुटेर शिवलोक जान्छ र अक्षय काल सम्म सदा शिव झैं पूज्यमान भएर दिव्य सुख भोगी रहन्छ। जब सम्म चन्द्र सूर्य तारा आकाशमा रहन्छन् तब सम्म त्यो गाई आमाको सेवक गोठालो, गोलोक (शिवलोक) मा वालसूर्यका जस्तो तेज भयेका, मनले चितायेका समस्त कामना पूरा गर्ने सवै रत्नले सुशोभित भयेका सात तले शतश: यथेष्ट दिव्याङ्गनायुक्त दिव्य सुनौला विमान र भवनहरुमा शिवलोकका दिव्य सुख भोगेर आनन्द रहन्छ। यस्ता अरु अनेकानेक, सुख स्वैच्छाले भोग्छ र स्वच्छन्द विहार गर्छ । यसरी चन्द्रताराका अन्तमा क्रमैसँग ब्रह्मा विष्णु आदि सवै देवलोकका दिव्य सुख भोग्दै सुमेरुपर्वतका टाकुरामा आयेर अमरमवतीका देवता गन्धर्वकिन्नर अप्सरा आदिसित नन्दन वनको रमाइलो विहार गर्छ । तेताबाट चिरकाल पछि उत्तर कुरुदेशमा पुग्छ । तदनन्तर हिमवर्ष हिमवत्खण्ड भारतवर्षको राजा हुन्छ, गाई आमाको सेवा शुश्रूषा पालन पोषण, तथा रक्षा गर्ने गोभक्त गोठाला आदि समस्त मानव अन्तमा राजा हुन्छ । राजा भयेर पनि सुरूप सुभग शूर वीर समस्त कामनापूर्ण भयेको सर्व लक्षण संयुक्त सर्वश्री सम्पदा सम्पन्न हुन्छ । तेस्मा पनि अधिका शुभ-वासनाका योगले पुनश्च जो पुण्य कर्म गोसेवा र रक्षा गर्छ फेरि पनि गोलोकमा जान्छ र मुक्त नहुँदा सम्म यो रोटेपिङ्ग यसै गरी घुमी रहन्छ । तसर्थ गोभक्त गोठालाले वैशाख जेठ तिर खडेरीमा गौचर, वन, प्रशस्त जल भयेका र बर, पिपल, शमी, नीम, काफल, तींदु, सल्ला, देवदारु आदि वृक्षका प्रशस्त छहारी पासमा भएका ठाउँमा गोठ बनाउनु पर्छ । खडेरीमा धेरै दिनसम्म गाई आमालाई एउटै गोठमा राख्नु हुन्न । एकै ठाउँ ठियामा धेरै दिन चैत्र, बैशाख, जेठ, असारमा

गाई रहँदा गोवर गऊँतका खारले र तापले खोऱ्याँत आदि दोष र अनेक रोगहर हुन्छन् । गैंडाका गऊँत तथा छाला आदिले त्यो रोग निको हुन्छ । गोसावित्री पाठ पनि नित्य गर्नु पर्दछ । तसर्थ ग्रीष्म ऋतुमा चिरकालसम्म यौटै गोठमा गाई राख्न हुँदैन । यौटै ठियो र यौटै वस्ति गर्नु हुँदैन तर जव कतै सुविधायुक्त ठाउँ ठियो पाइन्न तव करै लागेर यौटै ठाँउमा पऱ्यो भने अधिवाटै नित्य दिनका दिन विहानै गाइ फुकायेर भकारो सोहोर्नु पर्छ । गऊँत गोवर एकत्रित नराखेर स्वच्छ पारी दिन भरिमा राम्ररी सुकी सक्नुपर्छ, नत्र अनेक रोग हुन्छन् । आफनो गोठको वा अर्काको गोठको वाटो वनाउने अथवा सपार्ने, सुधार्ने जीर्णोद्धार गर्ने धर्मात्माले गाई आमालाई सुख सुविधा दियेका पुण्य प्रतापले र गाई आमाका आशिर्वादले गोलोक, शिवलोकमा गयेर दिव्य सुख शाश्वंती समासम्म भोग्छ । गाई आमालाई तथा सवै प्राणीलाई सुखदिने मानिस स्वर्ग सुख पाउँछ । दुःख दिने दुःखै पाउँछ । तसर्थ सुखार्थीले गाई आमालाई र सवै जीवजन्तुलाई सुखै दिनु पर्दछ सुःख दिन नसके दुःख पनि दिन हुन्न । कसैले कसैलाई कदापि दुःख दिनु हुन्न । एक्कैछिन्का लागी पनि रोगी, दुःखी, आर्त्त जीवलाई सुख दिने पुण्यात्मा शिवलोकमा एककोटि वर्षसम्म महान दिव्य सुख पाउंछ । तसर्थ ग्रीष्म ऋत्तुमा तिरन-पानी प्रशस्त रुख-छहारी भयेका ठाँउमा गाई चराउनु पर्छ । वर्षामा उचा वन पर्वतमा हिलोमैलो नहुँने ठाउँमा गो राखेर गाई चराउनु पर्छ । हेमन्त शिशिर आदि हिउँदका दिनमा घाम लाग्ने वता नलाग्ने र राति कत्ति वतास नलाग्ने गोठ ओडार गोइला छहारी भयेका रुख आ प्रशस्त भयेका र बिहानै घाम लाग्ने बेलुका सम्म रहने ठाउँमा न्यानो पारेर गा आमालाई सुख साथ राख्नु पर्छ, किनकि हिउँदमा खानु भन्दा पनि न्यानो धे चाहिन्छ । त्यसैबाट गाई आमालाई सुख धैर्य हुन्छ । ग्रीष्म ऋतुमा वैशाख, जे असारमा र धेरै घाम लाग्ने ठाउँमा चैत वैशाख देखि नै दिनमा २/३ पटक पा खुवाउनु पर्छ । अथवा गाई आमाले जति चोटी पानी खाना खोज्छिन् उती चो खाना दिनु पर्छ । ग्रीष्मयाममा खारी नूने पानी र नून खान दिन हुँदैन । स्वादि चीसो पानी खुवाउनु पर्छ । पायेसम्म हरियो घाँस खुवाउनु पर्छ । गाईले खा घाँसका दुदिला रूख पनि रोपी घाँस बढाउनु पर्छ । मानिसलाई झैं ताता दिन चीसो खानु पिउनु र चीसो दिनमा तातो खानु पिउनु गाई आमालाई हितकर हुन्छ आफुलाई जस्तो चाहिन्छ उस्तै गाई आमालाई पनि चाहिन्छ । नुनिलो खार भयेको ठाउँ ठिया र खारो पानी, पानी नून आदि ग्रीष्म वाहेक अरु ऋतुमा गाईको हि गर्छन् । एवं प्रकारले विवेक, विचार, दया, धर्मपूर्वक जो गोप (गोठाला) गाई पाल सवै मानिसले चरन पानी वासको ध्यान राखेर गाई आमाको पालन पोषण संर गर्छन् । ती सवै पाप देखि मुक्त भयेर शाश्वत् शिवलोक (गोलोक) मा पुगेर दि

सुख भोग्दै गोलोककी कामधेनु गाई आमाको अमृत खायेर अक्षय कालसम्म शिव झैं पूज्यमान भयेर रहन्छन् । गाईलाई कन्याउनाका लागि गोठका र ठिमा थलाका माँझमा ठाँउ-ठाँउमा न कोर्ने न विजाउने तर चिल्याइ मार्ने, कन्याउन सजिलो हुने गरी विवेक विचार राखेर दन्तुर (चिल्लो पारि ताछेका घँगारुका लाठि जस्ता) तथा चिल्लो धार भयेका चारपाटे बलीया खामा गाड्ने गोठाला वा अरु जुनसुकै मानिस पनि शिवलोक (गोलोक) मा जान्छ र शाश्वत दिव्य सुख पाउँछ । अनाथ, दुबला, रोगी आदिले पीडित, गाई गोरू, वाच्छा-वाच्छी, साँडे, वाच्छा मरेकी गाई वा माउ मरेका वाच्छा, वाच्छी, दुध सुकेका, दुध नपायेका, आमा नभयेका टुहुरा र कुनै कारणवस दु:खी आफ्ना अथवा अरुका गाई गोरू वाच्छा वाच्छी गोवंशको जो भक्त परिपालन र रक्षण गर्छ त्यो गोठालो वा जो भये पनि जन्म जन्मान्तरका पाप धोयेर पखाली शिवलोक (गोलोक) मा गयेर सदाका लागि पूज्य हुन्छ । शिवका साथ पूज्यमान भयेर अक्षयकाल सम्म रहन्छ । तर दुधका लोभले बुद्धि मारियेको लोभी र पापी जो भखखर जन्मेका दाना पानी घास न खाने वाच्छा वाच्छीको भाग पनि निचरेर भोकै मार्छन । ती पातकी गाई वाच्छाका ताता निश्वासले दन्केको नरकका आगामा पोलिन्छन् । जस्का घरमा वा गोठमा भोकका अग्निले डढेर वाच्छा, वाच्छी, निस्सासिएर रहन्छन । निर्दयहरुले दुध निचरेका भोका गाइ वाच्छा वाच्छी चाम्री, दाम्री, व्वाँ ! व्वाँ ! गरेर जस्को घरमा पिल्सिएर रहन्छन्, ती पापी पनि नरकमा पोलिन्छन् । गाई, वाच्छा जस्का घर गोठमा भोक प्यासले आम्मा ! आमा ! गर्दै रोइ रहन्छन, ओठ मुख तालु सुकेर सरापी रहन्छन, ती पापी नरकमा शय करोड वर्षसम्म उग्र आगामा पाकी रहन्छन । तेसपछि ती नरकवाट उत्रेर पनि पापका शेषले जुन जुन जुनिमा जन्मन्छन् त्यहाँ त्यसै गरी भोका र प्यासा रहन्छन् र हज्जारकोटी जुनिमा जन्मेर र मरेर चौरासीको चक्कर काटेर क्रमैसँग फेरि मनुष्य जुनिमा जन्मे पनि दु:खी दरिद्र भोका प्यासा र सवैको हपकी दपकी खाने निन्दनीय भैरहन्छन् । तसर्थ वाच्छा वाच्छीको भाग दुध निचरनु हुन्न । जवसम्म दाना पानी घाँसले पेट भर्ने हुँदैनन् तवसम्म पेट भरी दुध खान दिनु पर्छ । वाच्छा वाच्छी अघाएर शेष रहेको दुध पछिबाट बरु दुहुनु । अघिबाट दुधे वाच्छा वाच्छीलाई अघाउञ्जेली दुध खान दिनु पर्छ । (दुइ मास सम्म पूरा दुध खान दिनु पर्छ) तेस्रोमासमा मर्का नपारी आधादुध (एक पासो) दुहुनु वा एक थुन दुहुनु पर्छ । गाइको पालन पोषण पनि पूरा गर्नु पर्छ । दुध हेरी अघिवाटै दुहे पनि हुन्छ । चौथौ मास देखि निश्शङ्क भएर एक पासो दुहे हुन्छ । तर दाना पानी घासले वाच्छा वाच्छीको पेट भरेर मात्रै दुहुने वेला वाछाका मुखको फिंज भने वर्जित गर्नु पर्छ दुधमा न परोस् । दुध खाने वाच्छा वा वाच्छीका कान समात्नु हुन, दाम्ला डोराले

बाध्नु हुन्न । घाम, पानी (वर्षा) शीत चीसो वतास आदिवाट गाई आमा (गोवंश) लाई जोगाउनु पर्छ । हिलो मैलो पनि हुन दिनु हुन्न । गोठमा खाल्टा खुल्टी पनि राख्नु हुन्न । गोरु तथा गाई वाध्ने गाई वस्ने ठाँउ ठियाहरु सम्म राखनु पर्छ । किर्ना बत्ता फाल्ने कन्याउने कुर्मुन्याउने, सेवा गर्ने, धूप ध्वारँ गर्ने, डाँशभुसुना लामखुट्टे आदि तथा रोग व्याधिबाट एवं हिंस्रक जन्तुबाट गाई आमाको रक्षा गर्ने, पालन पोषण सेवा गर्ने, सवै जतनले गोवंशको सेवा गर्ने र विशेष गरेर साना वाच्छा वाच्छीहरुको र वुडा खाडाहरु को लालन पालन पोषण गर्ने गोठाला एवं गोभक्त सवै मानिस गोवंशका उपकारमा सदा प्रवृत रहनाले इह लोकमा परम सुख पाउँछ र परलोकमा पनि शिवलोक (गोलोक) मा पुगेर अक्षयकालसम्म शाश्वत दिव्य सुख भोग्दै शिवका साथमा पूजा पाउँछ । तसर्थ गाई आमाको (गोवंशको) सेवा पालन पोषण र संरक्षण सवैले सर्वदा सर्वथा गर्नु पर्छ ।

ये ऽर्च्चयन्ति शिवं भक्त्यां सद्विधान विवर्ज्जितः ॥
ते विन्दन्ति महाभोगान्नराः शिवपुरे चिरं ॥४॥
ये शिवाश्रमतीर्थानि श्रद्धया यान्ति मानवाः ॥
ते क्रीडन्ति महाभोगैर्दिव्यैः शिवपुरे नराः ॥५॥
न शिवः परिपूर्णत्वात् कञ्चिदर्थं समीहते ॥
किन्तु तन्नाममात्रेण दत्तम्भेवती चाक्षयं ॥६॥
दानेनानेन भगवान् प्रीयतां मे सदा शिवः ॥
इत्युक्त्वा देयमर्थिभ्यस्तत्तस्मादक्षयं फलं ॥७॥
यस्तूलपूर्णविस्तीर्णमुच्चमञ्चम पूरकं ॥
मृदुचर्म्मकृतं वापि सितवस्त्रावगुण्ठितं ॥८॥
कृष्णाजिनोपरिच्छन्नं धूपपुष्पाधिवासितं ॥
शिवध्यानाभियुक्ताय श्रद्धयाविनिवेदयेत् ॥९॥
तत्तूलवस्त्रतन्तुनां रोम्णां संख्या च यावती ॥
तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१०॥
तदन्ते सर्व्वलोकेषु भुक्त्वा भोगाननुक्रमात् ॥
ततः क्षितिं समासाद्य सिंहासनपतिर्भवेत् ॥११॥
तृणवल्कलपर्णोत्थं शय्याप्रवरणादिकं ॥
दत्वा तदर्थिने भोगैः शिवलोके महीयते ॥१२॥
शिमुद्दिश्य निर्व्वापं यः प्रदद्यात्तदर्थिने ॥
शाकमूलफलाद्यं वा तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥१३॥

यावत्स्यात्तण्डुलादीनां संख्या पत्र फलेषु च ॥
तावद्वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥१४॥
भिक्षां सव्यञ्जनां दत्वा शिव भक्ताय भक्तित: ॥
वर्षलक्षं महाभोगै: शिवलोके महीयते ॥१५॥
दध्यन्नभक्ष्यपूर्णं वा भिक्षापात्रं सुशोभनं ॥
दद्याद्य: शिवभक्ताय तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥१६॥
वर्ष कोटिशतं दिव्यं महाभोगसमन्वित: ॥
स्थित्वा शिवपुरे देही तस्यान्ते स महीपति: ॥१७॥
सुशीतलेन तोयेन शिवभक्तं पिपासितं ॥
तर्प्पयित्वा शिवेलोके वर्षलक्षं प्रमोदते ॥१८॥
कलशं कर्क्करीयुक्तं बस्त्रपुतानुपूरितं ॥
दद्याद्य: शिवभक्ताय तस्य पुण्यफलं श्रृणु ॥१९॥
शुद्धस्फटिक सङ्काशं विमानं सार्वकामिकं ॥
सम्प्राप्य स शिवे लोके वर्षं कोटिं प्रमोदते ॥२०॥
पलाशपद्मपत्रैर्व्वा य: कृत्वा पुटकानि तु ॥
प्रदद्याच्छिवयोगिभ्यस्ताम्रपात्रफलं लभेत् ॥२१॥
यस्ताम्रपात्रं सुकृतं प्रदद्याच्छिवयोगिने ॥
सुवर्णपात्रदानस्य फलं प्राप्नोति मानव: ॥२२॥
रौप्यं सुवर्णपात्रं वा निवेद्य शिवयोगिने ॥
कोटिकोटिं स कल्पानां शिवलोके प्रमोदते ॥२३॥
अप्येकं शिवमुद्दिश्य योगिनं शिवधार्मिकं ॥
भोजयन्ति यथा शक्ति ते रमन्ति शिवे पुरे ॥२४॥
शिवाप्रव्रजितां शान्तां शक्त्या भक्त्या च भोजयेत् ॥
य:स दिव्यैर्म्महाभोगै: शिवलोके महीयते ॥२५॥
त्रिशूलपाणिर्य्य: शक्त्या वहते शिवगुग्गुलुं ॥
तम्भोजयित्वा यत्नेन शिवलोके महीयते ॥२६॥
भोजयेच्छ्रद्धया भक्त्या य: शिवब्रह्मचारिणीं ॥
स गो गै: क्रीडते दिव्यै :शिवलोके व्यवस्थित: ॥२७॥
य: शिवाश्रमधर्म्मस्थं गृहस्थं भोजयेद् बुध: ॥
विपुलै: स महाभोगै: कीडन् शिवपुरे बसेत् ॥२८॥
शिवाश्रमवनस्थं य: कन्दमूलादिभिर्य्यजेत् ॥
स दिव्यान् प्राप्नुयाद् भोगानीश्वरस्य पुरे स्थित: ॥२९॥

एकं पाशुपतं भक्त्या भोजयित्वा प्रणम्य च ॥
नानाविधैर्म्महाभोगैःशिवलोके प्रमोदते ॥३०॥
महाव्रतधरायैकां भिक्षां यः प्रतिपादयेत् ॥
स दिव्यैः सुमहाभोगैः शिवलोके महीयते ॥३१॥
अप्यन्तजनमाचार शिव भक्तिरतन्नरं ॥
भोजयित्वा यथाशक्ति शिवलोके महीयते ॥३२॥
ज्ञानयोगं वहिर्द्धा ये लोकसामान्यकर्म्मभिः ॥
पूजयन्ति शिवं भक्त्या शिवलोकं व्रजन्ति ते ॥३३॥
एभ्यः परादिव्यतमात्र पूजा लोके भवेद् गोग्रहघातिनोऽस्य ॥
सर्व्वेऽपि तिष्ठन्ति महान्तकालम्भवेयुरन्ते पृथिवीश्वराश्च ॥३४॥
नानाशकेनापि करीषवन्हौ न च प्रदानै र्न्न तपोभिरुग्रैः ॥
गतिं प्रयान्तिस्म न यज्ञसङ्घैर्न्नैवापि याङ्गच्छति गोगहेषु ॥३५॥
द्वावेव लोके पुरुष्टौमहान्तौ यौ गच्छतः सूर्य्यसभां विभिद्य ॥
एको मुनिर्य्योगरतस्तथान्यः प्राणान् प्रियान्यस्यंजते गवार्थे ॥३६॥
ज्ञानयोगेन ये शान्ता यजन्ति परमं शिवं ॥
ते सर्व्वे दुःख निर्म्मुक्ता भवन्ति सुखिनः सदा ॥३७॥
इत्येतच्छिवलोकस्य महाभाग्यमुदाहृतं ॥
गोलोकस्य प्रसङ्गेन तद्भक्तानां समासतः ॥३८॥
शिवलोकाद्वहिर्ज्ञेयमण्डस्यावरणाष्टकं ॥
पञ्च भूतान्यहङ्कारः ख्यातिः प्रकृतिरष्टमी ॥३९॥
ईदृशानां भुवाण्डानां कोट्यो ज्ञेयाः सहस्रशः ॥
सर्व्वे सत्वाः प्रधानस्य तिर्य्यग्गूर्ध्वमधः स्थिताः ॥४०॥
अण्डादूर्ध्वं पुनर्ज्ञेयं प्रकृतेर्धर्म्मतः स्थितं ॥
ब्रह्मणः परमस्थानं पद्मरागसमप्रभं ॥४१॥
ब्रह्मलोकात्परं ज्ञेयं विष्णोः स्थानं सनातनं ॥
इन्द्र नीलप्रतीकाशं महाभोगैरलङ्कृतं ॥४२॥
विष्णुलोकात्परं स्थानं कुमारस्य महात्मनः ॥
स्वच्छमौक्तिकसङ्काशं वरभोगसमन्वितं ॥४३॥
स्कन्दस्थानात् परं स्थानमुमादेव्याः प्रकीर्त्तितं ॥
तप्तचामीकरप्रख्यमशेषगुणसंयुतं ॥४४॥
उमास्थानाच्च परतः स्थानमाद्यमुमापतेः ॥
दिनकृत्कोटिसङ्काशं सर्व्वकामसमन्वितं ॥४५॥

अप्रमेयगुणं शुद्धमनौपम्यं सनातनं ॥
सर्व्वोपकारकैर्भोगैर्व्विविधैः समलङ्कृतं ॥४६॥
महाप्रभावसंयुक्तैः सूर्य्यायुतसमप्रभैः ॥
गणैरध्युषितं स्थानमसंख्यैर्य्योगतत्परैः ॥४७॥
हरिहिरण्यगर्भाद्यैर्व्वसुरुद्रदिवाकरैः ॥
स्तूयते भगवान्नित्यं तत्स्थानप्राप्तिकांक्षिभिः ॥४८॥
ज्ञानध्यानरतैः शान्तैर्भिक्षाहारैर्ज्जितेन्द्रियैः ॥
प्राप्यते तत्पदं दिव्यं योगिभिर्द्दग्धकिल्विषैः ॥४९॥
सम्प्राप्य तत्पदं सिद्धाः समस्तक्लेशवर्ज्जिताः ॥
सर्व्वज्ञाः सर्व्वगाः शुद्धाः परिपूर्णा भवन्ति च ॥५०॥
विशुद्धकायकरणाः परमैश्वर्य्यसंयुताः ॥
सदेहाश्च विदेहाश्च भवन्त्यात्मेच्छया पुनः ॥५१॥
इति नित्यविशुद्धञ्च स्थानमाद्यमुमापतेः ॥
दिव्यं श्रीकण्ठनाथस्य जगद्भर्त्तुःसमुच्छ्रितं ॥५२॥
स्थानपञ्चकमित्येतद् विशुद्धं परिकीर्तितं ॥
परमाष्टगुणैश्वर्य्यसंयुक्तं नित्यमक्षयं ॥५३॥
स्वदेवताप्रणीतेन ज्ञानयोगेन ये नराः ॥
ध्यायन्ति देवतां नित्यं ते सिद्धा यान्ति तत्पुरं ॥५४॥
तत्प्राप्तास्तद्गुणैर्य्युक्ता देवतारूपधारिणः ॥
भवन्ति च शिवाः सिद्धाः स्वभोगा नाम ईश्वराः ॥५५॥
अभ्यस्य यः शिवं ज्ञानं किञ्चित्कालं त्यजेत्पुनः ॥
कामतृष्णाभिभूतत्वात् तस्यापीदं महत्फलं ॥५६॥
अप्येकदिवसे पन्नः शिवध्यानपरायणः ॥
शिवधर्म्म परः सूक्ष्मस्तस्यान्तो नैव विद्यते ॥५७॥
योगधर्म्मः सुसारत्वादभेद्यः पापमुद्गरैः ॥
वज्रतण्डुलबज्ज्ञेयस्तस्मात्तस्य महत्फलं ॥५८॥
देहान्ते तेन धर्म्मेण स्थानमौममवाप्नुयात् ॥
तत्रास्ते विपुलैर्भोगैःक्रीडन् कल्पायुतन्नरः ॥५९॥
ततः कल्पायुतस्यान्ते स्थानं कौमारमाप्नुयात् ॥
तत्रार्द्धसम्मितङ्कालं क्रीडमानःसुखं वसेत् ॥६०॥
तदन्ते विष्णुलोकञ्च सम्प्राप्य रमते पुनः ॥
ब्रह्मलोकन्ततश्चान्ते प्राप्यभोगै रमेद् बुधः ॥६१॥

ब्रह्मलोकात्परिभ्रष्टस्तिष्ठेच्छिव पुरे सुखं ॥
ततस्तान् विष्णुब्रह्माद्याल्लोकानाप्नोत्यनुक्रमात् ॥६२॥
इत्येतत्सर्व्वलोकेषु भुक्त्वा भोगानशेषतः ॥
मनुष्यलोकमासाद्य शिवयोगी भवेत्पुनः ॥६३॥
ततःस योगविघ्नेना पुनर्ध्यायति शङ्करं ॥
प्राप्तयोगतमुन्त्यक्त्वा शिवस्थानं परं ब्रजेत् ॥६४॥
नैतत्तपोभिरत्युग्रैर्न्न च सर्व्वैर्म्मर्हामखैः ॥
सम्प्राप्य परमं स्थानं शिवयोगाद्वसेन्नरः ॥६५॥
तस्मादन्तर्बहिश्चिन्तां परिभाज्य विचक्षणः ॥
सर्व्वदुःख प्रहाणार्थं शिवयोगं समभ्यसेत् ॥६६॥
अथ योगं विनाप्येतत् स्थानमेकेन लभ्यते ॥
शिवप्रियेण विधिना नान्यैर्व्विधिशतैरपि ॥६७॥
शिवं सम्पूज्य विधिवद् घृतस्नानादिविस्तरैः ॥
सहस्रं शिव भक्तानां भोजयीत दशोत्तरं ॥६८॥
ततः सहस्र दोग्धीणाङ्गवां श्वेतं शितं तथा ॥
गर्भिण्यर्द्धेन सम्मिश्रं वृषभैर्द्दशभिर्य्युतं ॥६९॥
पूजितंगन्धपुष्पाद्यैश्चैलकण्ठमलङ्कृतं ॥
प्रदक्षिणामुपावृत्य मन्त्रेणानेन भक्तितः ॥७०॥
गावो ममाग्रतो नित्यं गावो नित्यं प्रतिष्ठिताः ॥
हृदये तु सदा गावो गवां मध्ये बसाम्यहं ॥७१॥
गवां मन्त्रं समुच्चार्य्य जपेत्तासां पुरः स्थितः ॥
गन्धपुष्पाक्षतोन्मिश्रां गृहीत्वा ताम्रकर्क्करीं ॥७२॥
श्रृङ्गे पुच्छं प्रधानाया गोश्च स्नाप्यतदम्भसा ॥
रौप्यपात्रे तु तत्तोयं प्रतिगृह्ण नयेत्ततः ॥७३॥
तैरेवसार्द्धं विप्रेन्द्रैर्म्महता तुमुलेन च ॥
भृत्यपुत्रकलत्राद्यैर्य्युक्तःस्वजनबन्धुभिः ॥७४॥

निवेदयीतशर्व्वाय मन्त्रेणानेन भक्तितः ॥
गोमातरः स्थिता नित्यं शिवलोके शिवप्रियाः ॥७५॥
शिवायैता मया गावः शिवार्थं विनिवेदिताः ॥
एवं निवेद्य शर्व्वाय गोसहस्रमलङ्कृतं ॥७६॥
प्राप्नोति परमं स्थानं यद्‌गत्वा न निवर्तते ॥
कुलानि त्रिशंदुत्तार्य्य भृत्यमित्राण्यशेषतः॥७७॥
संस्थाप्य रुद्रलोके च शिवं स्थानमवाप्नुयात् ॥
सर्व्वज्ञः परिपूर्णश्च शुद्धः सर्व्वगतः प्रभुः ॥७८॥
संसारसागरान्मुक्तः शिवतुल्यः प्रजायते ॥
एवमेतत्परं स्थानं गृहस्थैरप्यवाप्यते ॥७९॥
विनापि ज्ञानयोगेन गोसहस्रप्रदानतः ॥
गावः पवित्रमतुलं गावः सर्व्वार्थसाधिकाः ॥८०॥
तस्माद्धि गोप्रदानेन शिवभक्तः प्रमुच्यते ॥
यस्मिन् देशे वसेन्नित्यं शिवभक्तः क्षमान्वितः ॥८१॥
सोऽपि देशो भवेत्पूतः किं पुनस्तस्य बान्धवाः ॥
उक्तं द्वादशसाहस्रं शिवधर्म्मोत्तरं महत् ॥८२॥
अगस्तेयमुनीन्द्राय कुमारेण महात्मना ॥
इतीह कर्मयोगस्य ज्ञानयोगस्य तत्वतः ॥८३॥
धर्म्माधर्म्मगतीनाञ्च स्वरूपमुपवर्णितं ॥
इत्येतदखिलं बुध्द्वा संक्षिप्यागस्तिरब्रवीत् ॥८४॥
द्वादशाध्याय संयुक्तमिति सारं विमुक्तिदं ॥
शिवधर्म्मोत्तरं शास्त्रं वाचयेद्यः श्रृणोति च ॥८५॥
स संसाराद्विनिर्म्मुक्तः प्राप्नोति परमं पदं ॥
विद्यासिंहासने रम्ये वस्त्रपुष्पादिशोभिते ॥८६॥
पूजयित्वा शिवज्ञानं श्रृणुयाद्वाचयीत वा ॥
श्रीमद्दण्डासनं वापि कृत्वाऽसनसुशोभनं ॥८७॥

हेमपट्टोपरिच्छन्न नानरत्नविभूषित ॥
राजतं ताम्रकास्यं वा ब्रह्मरीत्याविनिर्मितं ॥८८॥
तरुसारसमुद्भूतं श्रृङ्गवंशादिनिर्म्मितम् ॥
यथासम्भवसम्भूतैरधश्चोर्ध्वं विभूषितं ॥८९॥
नानाभक्तिसमुत्कीर्णं चित्रसूत्रनिवन्धनं ॥
द्व्यङ्गुलोच्चप्रमाणेषु पूर्णचन्द्रनिभेषु च ॥९०॥
विचित्रोत्कीर्णवर्णेषु प्रतिपादेषु संस्थितः ॥
दुकूलपट्टदेवाङ्गचित्रपट्टादिसम्भैर्वं ॥९१॥
बध्दं कुसुम्भरक्तं वा प्राकारशिखरान्वितं ॥
चतुर्भिः कन्दुकैर्य्युक्तः पञ्चवर्णैः सुशोभनैः ॥९२॥
किङ्किणीरवकोपेतैश्चतुःकोणसमाश्रितैः ॥
गिरिप्राकारशिखरैः सुसूक्ष्मैः पञ्चरङ्गिकैः ॥९३॥
सद्वस्त्रांशसमुद्भूतैः कन्दुकाधः प्रलम्वितैः ॥
इत्थमास्तरणं कृत्वा विन्यसेद्दण्डकासने॥९४॥
तस्योपरि शिवज्ञानं संस्थाप्य प्रतिपूजयेत् ॥
विद्यादानोपचारेण शोभां कृत्वा प्रयत्नतः ॥९५॥
गन्धाधिवासितकरः श्रीमदासनसंस्थितः ॥
शम्भ्वायतनतीर्थेषु नरेन्द्र भवनेषु वा ॥९६॥
वाचयेत्परमं धर्म्मं गृहे ग्रामे पुरेषु वा ॥
श्रोतारश्च शिवज्ञानं धूपपुष्पैर्दिने दिने ॥९७॥
पूजयित्वा नमित्वा च कृताञ्जलिपुटाः स्थिताः ॥
सर्व्वेनीचासनाः शान्ता यथावृद्ध क्रमागताः ॥९८॥
धर्मतः श्रोतुमर्हन्ति कथान्तर विवर्ज्जिताः ॥
ज्ञानारम्भे समाप्तौ च श्रोतृभिर्व्वाचकेन च ॥९९ ॥

मानव जीवनका उकाला र ओराला

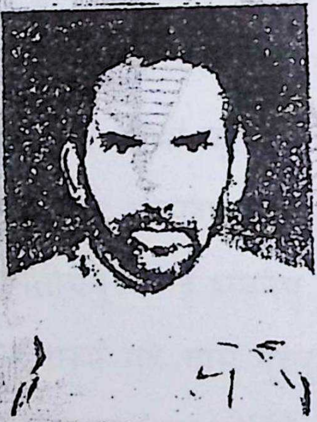

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी ।

उकाला ओराला सम विजम यात्रा शिखरिणी ;
निरोगी वा रोगी सतत पदयात्रा जगतमा ।
कहीं बालो वृद्धे जलधि र हिमालै भरि सदा ;
सुखी दुःखी साथै कमर कसि नाथै नरहरिः ॥

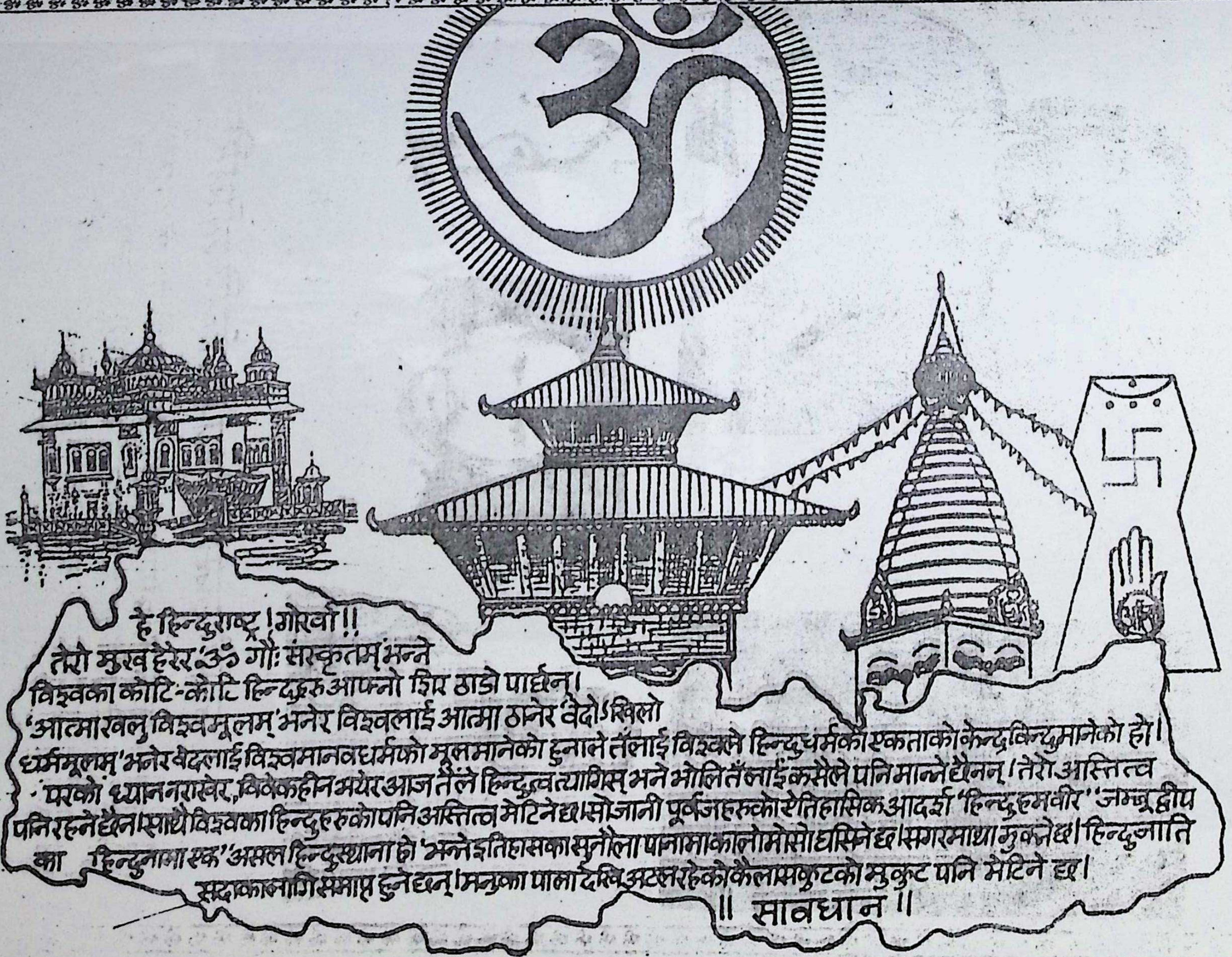

हे हिन्दुराष्ट्र ! गोरखा !!
तेरो मुख हेरेर 'ॐ गौः संस्कृतम्' भन्ने
विश्वका कोटि-कोटि हिन्दुहरु आफ्नो शिर ठाडो पार्छन्।
'आत्मा खलु विश्वमूलम्' भनेर विश्वलाई आत्मा ठान्नेर 'वेदोऽखिलो
धर्ममूलम्' भनेर वेदलाई विश्वमानवधर्मको मूल मानेको हुनाले तँलाई विश्वले हिन्दुधर्मको एकताको केन्द्रबिन्दु मानेको हो।
परको ध्यान नराखेर, विवेकहीन भएर आज तैंले हिन्दुत्व त्यागिस् भने भोलि तँलाई कसैले पनि मान्ने छैनन्। तेरो अस्तित्व
पनि रहने छैन। साथै विश्वका हिन्दुहरुको पनि अस्तित्व मेटिने छ। सो जानी पूर्वजहरुको ऐतिहासिक आदर्श 'हिन्दुहमवीर' 'जम्बूद्वीप
का हिन्दुनामा एक' 'असल हिन्दुस्थान हो' भन्ने इतिहासका सुनौला पानामा कालो मोसो घसिने छ। सगरमाथा झुक्नेछ। हिन्दुजाति
सदाकालागि समाप्त हुनेछन्। मनुका पाला देखि अटल रहेको कैलासकूटको मुकुट पनि मेटिने छ।

॥ सावधान ॥

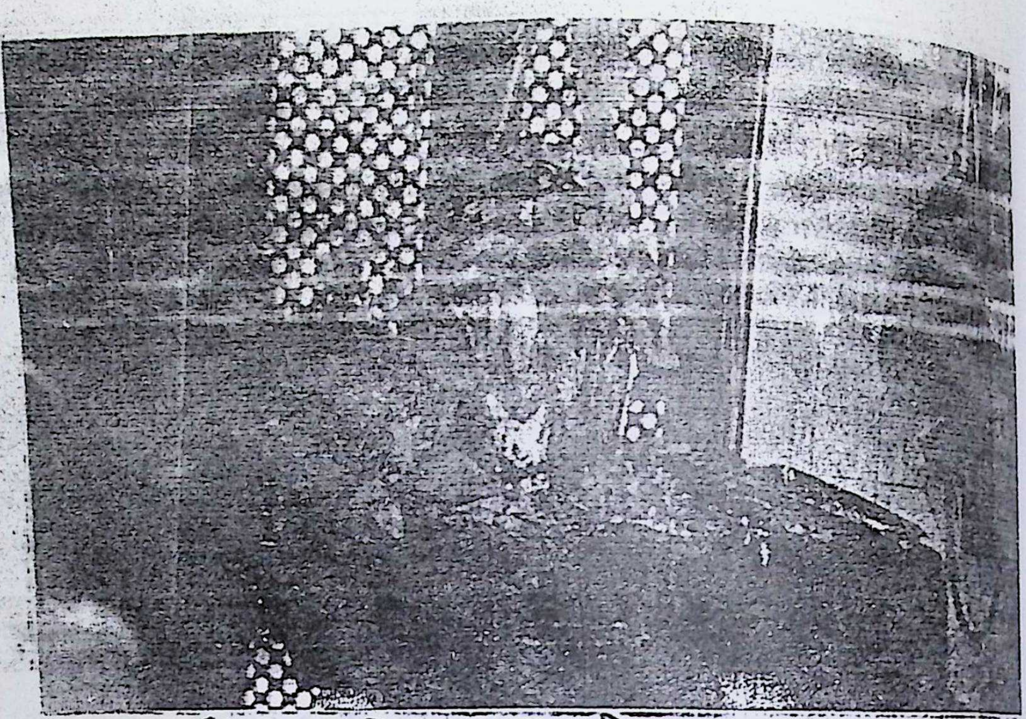

श्री पञ्चेश्वर महादेव, ललितपुर

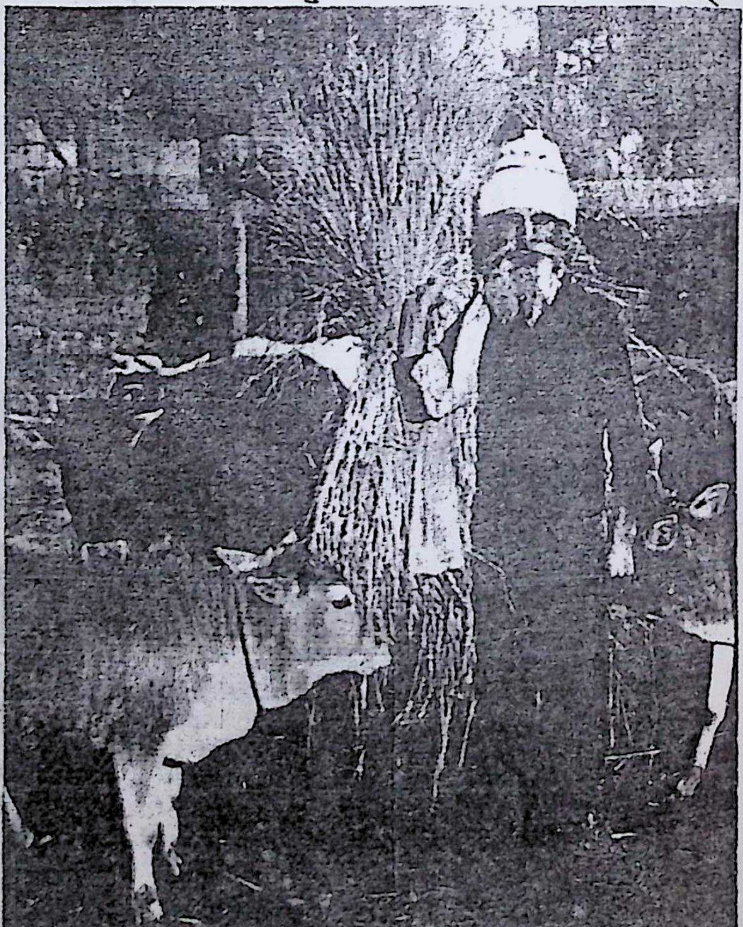

गोपाल गोरखबहादुर रोकाया
गाईका साथमा

क्रमश- श्रीभारस्थापा, रामप्रसाद घिमीरे, योगी नरहरिनाथ: र विष्णुप्रसाद अर्याल विचारविमर्श गर्दै

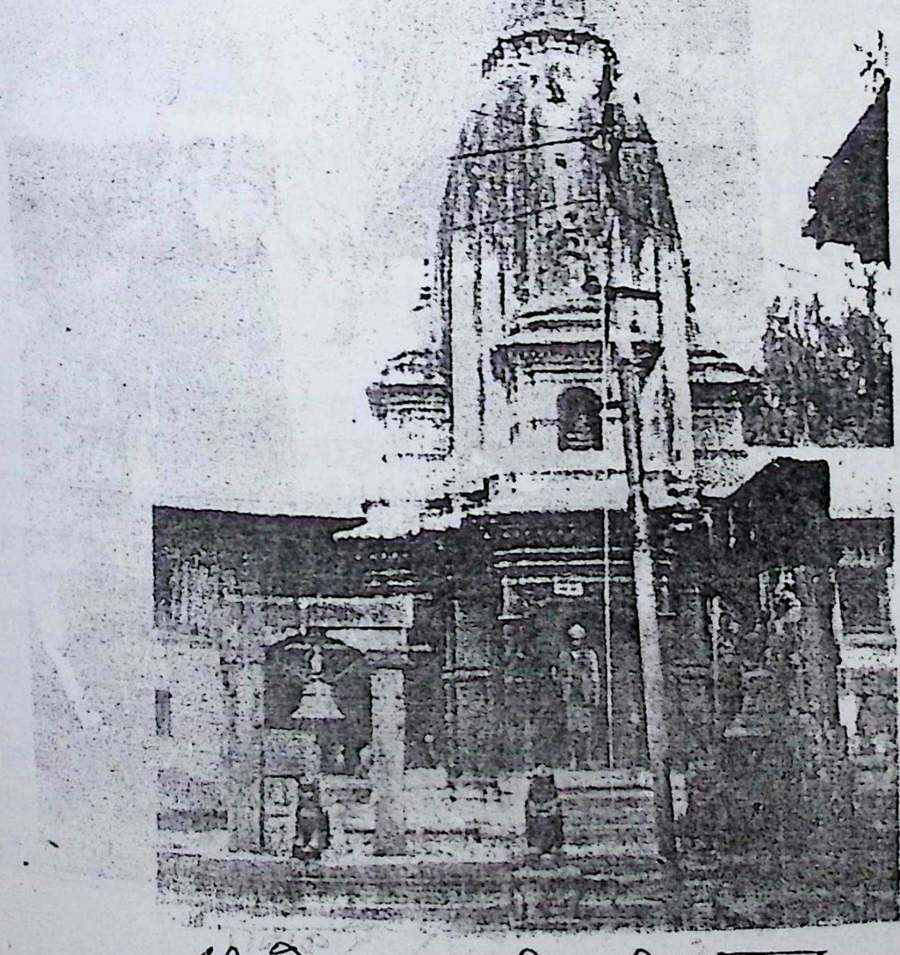

श्री गोरखनाथ मन्दिर सिद्धाञ्चल
मृगस्थली, काठमण्डप नेपाल

श्री १०८ महन्त वडा गुरुमहाराज क्षिप्रानाथ योगिराजका दाजा तिर कृपानाथ योगी सिद्धाचल मृगस्थली गोरक्षपीठनिष्ठ हिमाली हिन्दुराष्ट्र २०४४ ।

गोरक्षराष्ट्र - नेपाल - सिद्धाचल - मृगस्थली।
यत्रगोरक्षनाथेन मेघमालाऽऽसनीकृता ॥
तत्र पीठस्थितो योगी क्षिप्रानाथः कृपायुतः। २०४४

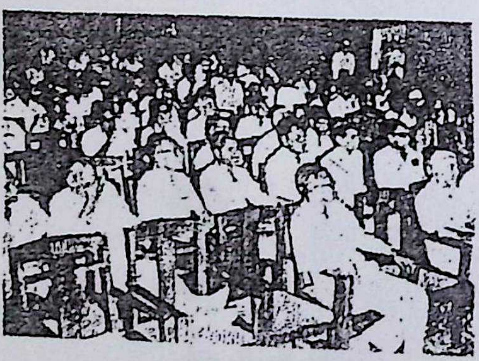

पुरातत्त्वान्वेषी इतिहासप्रकाशक प्रकाण्ड विद्वान् हिन्दुराष्ट्रगुरु योगी नरहरिनाथज्यू द्वारा वार्षिक दीक्षान्त समारोह संस्कृत भाषामा नागपुर विद्यापीठका शिक्षकवर्ग र श्रोतागण संवत् २०३८ फागुन

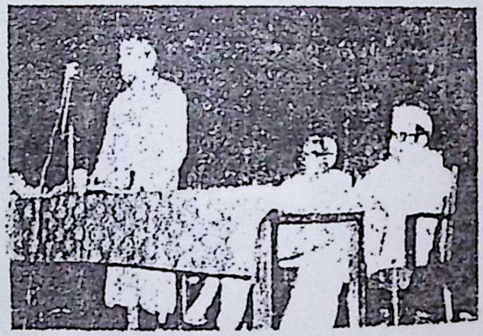

गोर्खा हिन्दुराष्ट्रगुरु योगी नरहरिनाथज्यूद्वारा वार्षिक दीक्षान्त भाषण संस्कृतमा नागपुर विद्यापीठमा कुलगुरुकालमेघका पाला - संवत् २०३८ फागुन.

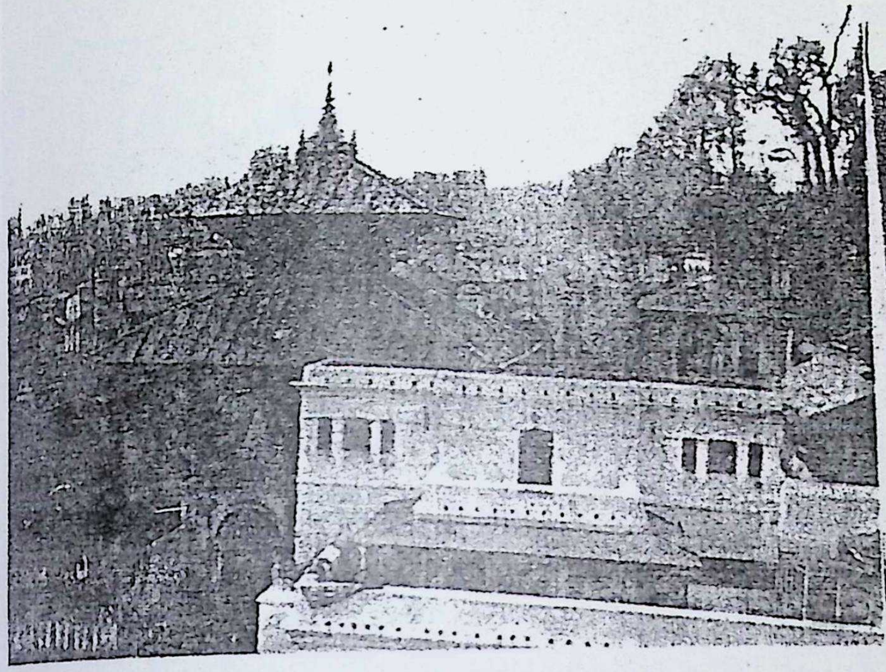

सम्पादकः श्रीशः थापा.

हिन्दुराष्ट्र–परिचयो देवदेशो हिमालयः

देवभूमि भारत एवं आध्यात्मिक नेपाल

वैदिक–राष्ट्रिय–प्रार्थना

ॐ आब्रह्मन्ब्राह्मणोब्रह्मवर्च्चसी जायतामाराष्ट्रे राजन्यः शूरऽइषव्व्योऽतिव्याधी
महारथो जायतान्दोग्ध्री धेनुर्व्वोढानड्वानाशुः सप्तिः पुरन्धिर्य्योषा जिष्णू रथेष्ठाः
सभेयो युवास्य यजमानस्यव्वीरो जायतान्निकामे निकामे नः पर्ज्जन्न्योव्वर्षतु फलवत्यो
नऽओषधयः पच्च्यन्तांय्योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ ॐ ॥

भावार्थ

तेजी ब्राह्मण वेदमा सब बनुन् आ राष्ट्रमा तेजिला
शूरा स्वस्थ महारथी धनुधरा रक्षा-क्षम क्षत्रिय ।
गाई धेनु समान दूध दुहुने गोरू र साँडे बली
घोडा वायु सरी सुशील विदुषी नारी पुरन्धी भनी ॥
योद्धा वीर रथस्थ शत्रु विजयी विद्वान् युवा सभ्य हुन्
देवार्चा यजमानका सुत हवुन् वीराग्रणी सद्गुणी ।
हाम्रा खेति किसानिका समयमा पर्जन्य वर्षुन् जल
बाली नालि फुलुन् फलुन् पर्जुरियुन् पाकुन् सबै ओषधी ॥
योग क्षेम समान रूप सबको होस् कल्प कल्पान्तमा।
मेधावी धन धान्य धर्म धृतिले सम्बद्ध सारा रहुन् ।
शान्ति स्वस्ति र सङ्घशक्ति जनमा जागुन् जगाउन् जगत्
विश्व स्वस्थ रहोस् सदा जय हवोस्, कल्याण होस् लोकको ॥

प्रचारक - रामप्रसाद घिमीरे

पशुपतिमतम् सम्पादक
विष्णुप्रसाद अर्याल

प्रवचन गर्दै - योगी नरहरिनाथ:

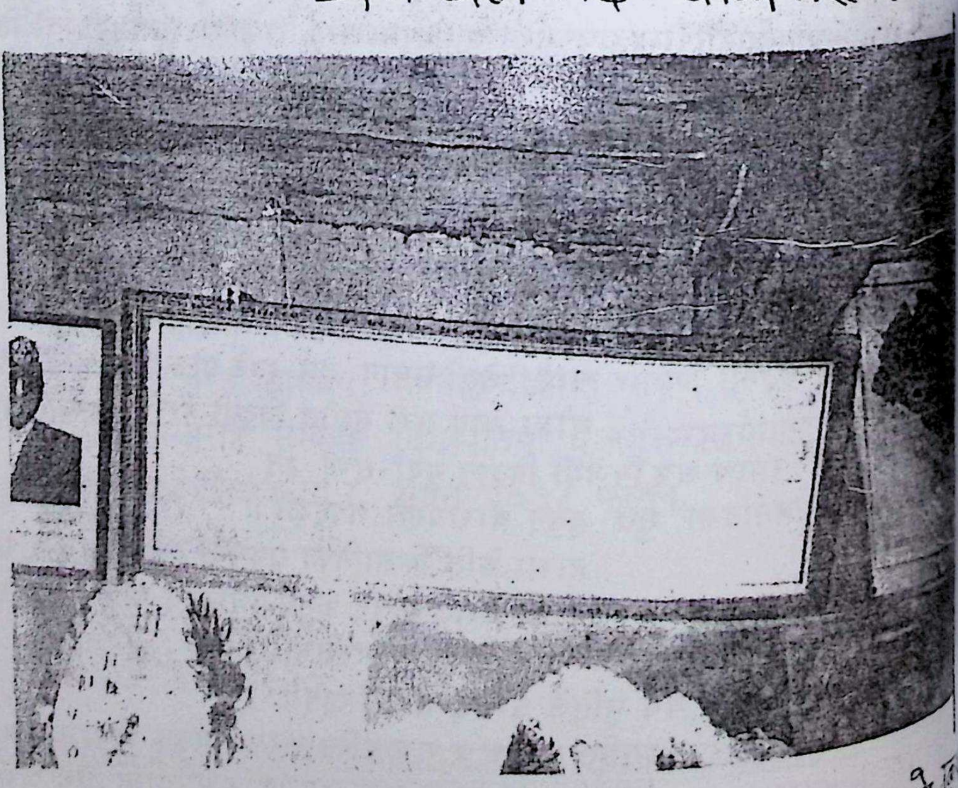

मृगस्थलि काष्ठमण्डपमा सुरक्षित बृहत नेपालको

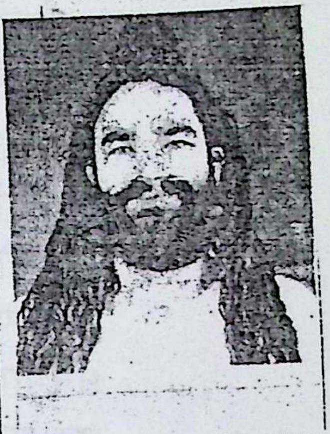

प्रचार प्रसार सचिव
कलाकार- शालिग्राम कार्की
ललितपुर सैंबु भैंसीपाटी

क्रमश- रामप्रसाद घिमीरे, योगी नरहरिनाथः र ईश्वरराज वस्ताकोटी

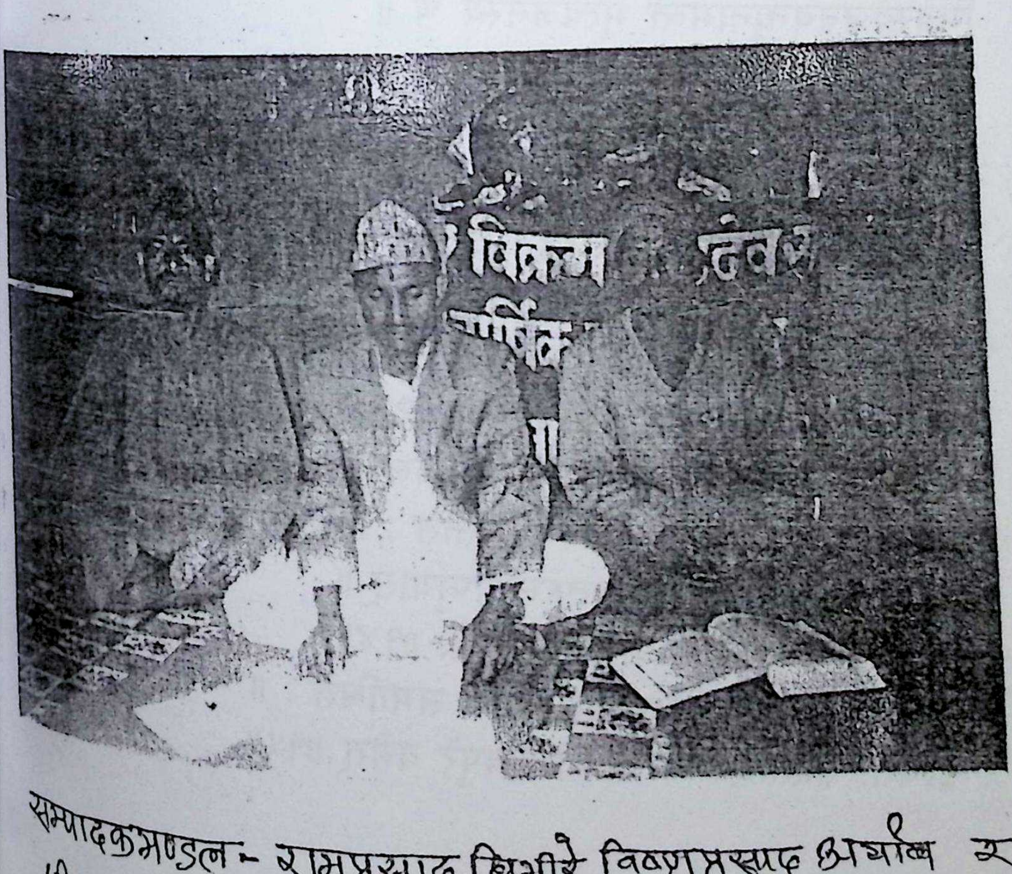

सम्पादकमण्डल- रामप्रसाद घिमीरे विष्णुप्रसाद अर्याल र
श्रीशस्थापा सम्पादनमा तल्लिन हुँदै।

आनयेद् धूपपुष्पाद्यमेकैकं श्रावकः क्रमात् ॥१७००॥
सर्व्वसाधुजनार्थाय ज्ञानमत्र प्रदोऽपि वा ॥
आचार्य्येभ्यः करे दद्याद् वाचकः कुसुमत्रयं ॥१॥
तेऽपि तैरादिमध्यान्ते कुर्य्यु : पूजान्तु पुस्तके ॥
इति शक्तया च भक्तया च कृत्वा पूजां प्रदक्षिणं ॥२॥
प्रवर्त्तयति यः कश्चिच्छिवपुस्तकवाचनं ॥
सर्व्वलोकोपकारार्थमात्मनश्च विमुक्तये ॥३॥
तस्य पुण्यफलं वक्ष्ये श्रोतृणां वाचकस्य च ॥
धनमायुः प्रजाः कीर्त्तिं प्रज्ञां बुद्धिं श्रियं सुखं ॥४॥
इह सम्प्राप्य विपुलं देहान्ते शान्तिमाप्नुयात् ॥
असम्पूज्य शिवज्ञानं प्रदेशे चाप्यसंस्कृते ॥५॥
वाचयन्नरकं याति तस्मात्सत्कृत्य वाचयेत् ॥
वाचनान्ते जगच्छान्तिमवधार्य दिने दिने ॥६॥
गच्छेयुः कुशपुष्पार्थं शिवार्च्चाध्यानतत्पराः ॥
ततः शास्त्रसमाप्त्यन्ते पूजां कृत्वा विशेषत : ॥७॥
शिवविद्यागुरूणाञ्च भत्या च शिवयोगिनाम् ॥
भोजनं कल्पयेच्चैषान्दीनान्धानाञ्च सर्व्वत : ॥८॥
मित्रस्वजनबन्धूनामन्ते भृत्यजनस्य च ॥
गुरवे दक्षिणान्दद्याच्छ्वेतङ्गोमिथुनं शुभम् ॥९॥
बस्त्रयुग्माङ्गुलीयञ्च घृतपूर्णञ्च भाजनं ॥
वाचकाय प्रदातव्या दक्षिणा पूर्वभाषिता ॥१०॥
अभाषितेऽस्य दातव्या गुरोरर्द्धेन दक्षिणा ॥
शेषाणाञ्च यथाशक्ति दक्षिणा शिवयोगिनां ॥११॥
दद्याद् विबोधयेत्पश्चात्प्रदीपाष्टशतं बुधः ॥
निवेदयेच्छिवायैतदशेषं पुष्पवारिणा ॥१२॥
ज्ञानपुण्यं महाशान्तं तत्तस्मादक्षयं फलं ॥
एवमुद्यापःकृत्वा शिवज्ञानस्य भक्तित : ॥१३॥
अशेषपापनिर्म्मुक्तः श्रृणुयत्फलमाप्नुयात् ॥
कुलत्रिंशकमुद्धृत्य भार्यापुत्रादिसंयुतः ॥१४॥
बन्धुभिः स्वजनैः स्निग्धैर्भृत्यैःदासैः समाश्रितै : ॥
इत्येतैः सहितः सर्व्वैः श्रीमच्छिवपुरे वसेत् ॥१५॥

महाविमानैरारूढः सर्व्वकामसमन्वितः ॥
तत्र भुङ्क्ते महाभोगानिच्छया शिववद्वशी ॥१६॥
दाता हर्त्ता च कर्त्ता च यावत्सम्प्लाव महत् ॥
प्रलयान्ते ततः प्राप्य ज्ञानयोगमनुत्तमं ॥१७॥
परमेशप्रसादेन मुच्यते नात्रसंशय : ॥
यस्मादेवमतः कुर्याच्छिवपुस्तकवाचनं ॥१८॥
भोगापवर्गफलदं शिवभक्तो दिने दिने ॥
न मारी न चदुर्भिक्षं न रक्षांसि न चेतयः ॥१९॥
नाकालेम्रियते राजा पीड्यते न च शत्रुभि : ॥
श्रृणोति यत्र सततं शिवधर्म्मन्नराधिप : ॥२०॥
तत्र देशे भवेन्नित्यं सर्व्वेषं देहिनां शिवं ॥१७२१॥

इति श्रीशिवधर्म्मोत्तरे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥
॥ शिवाय नमः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे गर्भोत्पत्तिर्न्नाम

प्रथमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

नमः परमदेवाय त्रैगुण्यविजितात्मने ॥
सर्व्वतो योगरूपाय संसाराभावहेतवे ॥१॥
स्थितिसंहारसर्ग्गाणां कर्त्रे हर्त्रे प्रसारिणे ॥
षडविंशाय प्रधानाय महादेवाय धीमते ॥२॥
शम्भोः सनत्कुमारस्य वायोर्द्वैपायनस्य च ॥
ग्रन्थसारं समुद्धृत्य क्रियते धर्म्मसङ्ग्रह : ॥३॥
गन्तुं वागुदधेः पारं पार्य्यतेऽब्दशतैरपि ॥
महात्मनां कुतस्तेषामतः संक्षेपमाश्रित : ॥४॥
अश्रुतार्थो जनः शोच्यः श्रुतशास्त्रश्च योगकृत् ॥
शोच्याच्छोच्यतरो जन्तुर्य्यो न वेत्ति सदाशिवं ॥५॥
विचित्रोज्ज्वलसुश्लिष्ट मङ्गलंसुधिया खलः ॥
विद्ययोद्विजति व्यक्तं सारमेय इव स्रजा ॥६॥
विमूढस्योपदेष्टा हि करोत्यहितमात्मनः ॥
सुप्तस्योग्रभुजङ्गस्य प्रबोधक इव ध्रुवं ॥७॥
अथ कैलासशिखरे शर्व्वं सर्व्वजगत्पतिं ॥
प्रणम्य शिरसा देवं पप्रच्छ शिखिवाहनः ॥८॥
देवदेव महादेव! विश्वस्य जगतः पते : ॥
अधुना मानुषीं सम्यक् सृष्टिमिच्छामि वेदितुं ॥९॥

॥देवदेव उवाच॥

श्रृणु वत्स ! परं गुह्यं यत्त्वया चोदितो ह्यहं ॥
तत् सर्व्वंकथयिष्यामि संसारस्य यथा स्थितिः ॥१०॥
जगत्सृष्टिरियं कष्टा तमोग्रस्ता प्रजायते : ॥
हिरयण्यगर्भस्य गुह ! नैषा श्रेय : प्रवर्त्तनी ॥११॥
मोक्षमार्ग्गपरिभ्रष्टा तामसार्णवतारिणी ॥
कालचक्रसमारूढा प्रभ्राम्यत्कर्म्मबन्धना ॥१२॥
नाकपृष्ठे जले भूमौ पाताले गगने तथा ॥
जन्तवः परिवर्त्तन्ते जायमाना इतस्ततः ॥१३॥

विष्णुरप्येष भूतानां जानन्नपि च तत्वतः ॥
छद्मना धर्म्ममाचष्टे यज्ञदानव्रतादिभि :॥१४॥
पूर्व्वञ्चाहं शिवेनोक्तः प्रजा वत्स ! सृजेति हि ॥
मया चैवात्मतुल्यानां कोटीः सृष्टास्तपस्विनां ॥१५॥
रुद्राणां शूलहस्तानां त्र्यक्षाणां कामरूपिणां ॥
जन्ममृत्युवियुक्तानामसुरासुरवन्दितान् ॥१६॥
दृष्टवा वै तादृशीं सृष्टिं ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
सृष्टिं निवारयामास चरणावभिवाद्य मे ॥१७॥
सृजस्वेति मया प्रोक्ता नाहं स्रष्टा चर्तुर्म्मुखः ॥
तयान्यसृष्ट्वा ईदृश्चा नाहं स्रष्टा कदाचन ॥१८॥
शक्तोहं सर्व्वभूतानां क्षणान्मोक्तु पितामह ! ॥
किन्तु नैषापभेत्तव्या ग्रन्थिः संसार वर्त्तनी ॥१९॥
सिसृक्षुं तं प्रजाः पूर्व्वं विषण्णोद्विग्नमानसं ॥
वीक्ष्य प्रजापतिन्देवः पुरुषं सृष्टवानजः ॥२०॥
प्रविश्य हृदयं मन्त्रं व्यापकं व्याजहार सः ॥
व्यापकादीरणात्तस्य तिस्रो व्याहृतयोऽभवन् ॥२१॥
ताभ्योऽजायत गायत्री तस्मात्वेदाः प्रजज्ञिरे ॥
ऋग्वेदः प्रथमः स्कन्धो यजुर्वेदोद्वितीयकः ॥२२॥
तृतीयः सामवेदस्तु जाताश्चान्ये स्वयम्भुव : ॥
पृथिव्यापस्तु ऋग्वेदो यजुर्वेदोऽनलानिला : ॥२३॥
सामवेदोऽवरात्तूर्णमिन्द्रियाणाञ्च संहतिः ॥
मनोबुद्धिरहङ्कारश्चेतो जीवश्च पञ्चमः ॥२४॥
तुर्य्यं स्थानं समाश्रित्य व्यापकस्य व्यवस्थिताः ॥
ब्रह्मा विष्णुमहादेवा बिन्दुनादसमाश्रिताः ॥२५॥
जाग्रत्स्वप्नः सुषुप्तिश्च तस्य कालत्रयं परं ॥
एवं व्यापकसम्भूतं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥२६॥
बर्त्तते सर्व्वभावेषु शुभाशुभनिबन्धना ॥
तिर्य्यक्त्वं यान्त्यधर्म्मेण स्वर्गन्धर्म्मेण जन्तव : ॥२७॥
मिश्रेण मानुषीं योनिं यान्ति देहक्षयेण तु ॥
यजमाना महात्मानस्ते ब्रजन्ति त्रिविष्टपं ॥२८॥
देवैः प्रदीयते तेभ्यो भागश्चन्द्रामृतस्य तु ॥
तं भुक्त्वा क्षीणकर्म्माणि पावकाः स्युर्म्महीतले ॥२९॥

पावकाच्च भवेद्धूमो धूमादभ्रस्ततो जलं ॥
जलाद्वृष्टिरथौषध्य ओषधिभ्योऽन्नमेव च ॥३०॥
अन्नाद्रजस्ततो मांसं मांसान्मेदस्ततोऽस्थि च ॥
अस्थिभ्यो जायते शुक्रं योन्यां शुक्रञ्चयोगतः ॥३१॥
तच्छुक्रं क्रमशः प्राप्तं कललं प्रति पद्यते ॥
कललाद्बुद्बुदं गच्छेन्मांसपेशित्वमेत्यतः ॥३२॥
मासंपेश्यास्ततोऽङ्गानि नखरोमत्वगस्थि च ॥
इन्द्रियाणि च जायन्ते लोभोबुद्धिर्म्मनस्ततः ॥३३॥
जीवेनाधिष्ठितं तच्च शरीरं पाञ्चभौतिकं ॥
मातुरन्नरसेनेदं वर्द्धते नालवेष्टितं ॥३४॥
घोरान्धकारमध्यस्थो दह्यमानो महाग्निना ॥
विण्मूत्ररुधिरक्लेदमेदोदुर्गन्धपूरिते ॥३५॥
स क्लेशक्लिशितो बालः शनैः श्वासं प्रमुञ्चति ॥
पूर्व्वजातिं स्मरंस्तत्र पुनार्दह्यति बालकः ॥३६॥
ततः स चिन्तयत्येवं यदि गर्भात्सुदारुणात् ॥
निर्ग्गमिष्याम्यहं तस्मात्सर्व्वगं सर्व्वथासदा ॥३७॥
सम्पूज्य परमेशानं बृषकेतुं त्रिलोचनं ॥
विषयन्न यथा भूय इमां कुर्य्यात्तथा तथा ॥३८॥
यथा स विकटामध्या यन्त्रेणैव निपीडितः ॥
रुधिरक्लेदसिक्तोपि योनिंद्वाराद्विनिर्गतः ॥३९॥
तदाऽनिलेन वाह्येन मोहितोऽसौ ज्वरेण वै ॥
स्मृतिलोपोऽन्यचित्तस्य पूर्व्वकर्म्म निबन्धनात् ॥४०॥
जायते तु रतिस्तस्य संसारार्णववर्त्तनी ॥
आयुस्तस्य विनिर्दिष्टं धात्रा बर्षशतं परं ॥४१॥
यदि जीवति रात्रौ स्याद्धतमर्द्धम्मृतोपमं ॥
बाल्यवार्द्धक्यतः पुंसां बर्षत्रिंशद्विनिर्गता ॥४२॥
अस्थिभिस्त्रिशतैः षष्ट्या दारुमन्दिरबद्धृतं ॥
त्रिभिः सन्धिशतैरूर्ध्वं दरिद्राम्बरवद्वपुः ॥४३॥
सप्तोत्तरशतेनापि कर्म्मणा परिवेष्टितं ॥
असाधुवच्छिद्रततं सप्तधातुमलान्वितं ॥४४॥
कोटीभिस्तिसृभी रोम्णाच्छन्नं विपिनवत्तृणैः ॥
दीर्घान्त्रमालया रुद्धं विण्मूत्रक्लेदपूर्णया ॥४५॥
शिराजालाकुलं रौद्रं बुद्ध्यहङ्कारसंयुतं ॥

मातापितृविभागेन षट्कौशिकमिदं स्मृतं ॥४६॥
भस्त्राजिनमिवोच्छ्वासं मुञ्चन्निरुपयोगिकं ॥
दुर्गन्धि नश्वरं पुंसां शरीरं शुचिवर्ज्जितं ॥४७॥
दुःखरोगजराधारं वेदनामनसिस्थितं ॥४८॥
कफमूत्रपुरीषरेतसान्निलये रक्तविगन्धिदुःसहं ॥
यदि सन्ति न मृज्जलादयो बपुरेतद्वद किम्भवेन्नृणाम् ॥४९॥
आजन्मषोडशं वर्षङ्ग्रहैः स्कन्द ! पुरोगमैः ॥
अभिभूतस्य बालस्य जायन्ते व्यसनोदयाः ॥५०॥
उर्ध्वंपश्यतिकम्पते न रमते क्रोशत्यकस्माद् भृशं ॥
स्तन्यंद्वेष्टि शिरो धुनाति दशनैर्ज्जिब्हान्दशत्युद्गमैः ॥
रात्रौ न स्वपिति प्ररोदिति परं तापान्वितोज्वर्य्यते ॥
जृम्भी बक्षसि पीड्यते कफरुजासम्मीलयत्यक्षिणी ॥५१॥
गात्रं शुष्यति काचनेत्रयुगलः पूतास्रगन्धाविल : ॥
निस्यागाप्रवगाननः कृमिकुलैः कुक्षिं विलुप्येत वा ॥
नेत्रान्नेत्रजलं स्रवत्यविरलं ग्रस्ताङ्गसन्धिस्तनुर्ज्जातस्याप्यलमेवमादि विधुरं
बालग्रहेभ्योभवेत् ॥५२॥

इति शिवधर्म्मसङ्ग्रहे गर्भोत्पत्तिर्न्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मासङ्ग्रहे

द्वितीयोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

पीड्यमानो ग्रहैर्ब्बालः प्रयाति यमसादनं ॥
कदाचिद् बहुःदुखानि भुङ्क्तेऽत्र यदि जीवति ॥५३॥
अप्रतीघातघोरेण विक्रोशन्नपि मानवः ॥
ग्रस्यते भवदुःखेन भेकशाव इवाहिना ॥५४॥
बृक्षकूपगिरिश्रृङ्गप्रासादपतनादपि ॥
नदीतस्करभूपालसर्प्पबृश्चिकमूषिकैः ॥५५॥
ऋक्षशादूलमातङ्गैः श्रृङ्गिभिः श्वापदैरपि ॥
विद्विषो दहनाच्चैव भूतयक्षग्रहादिभिः ॥५६॥
अन्येभ्यश्चापमृत्युभ्यः कल्याणन्नैव विन्दति ॥
कालैः कालपरिक्लेशैः पीड्यते प्रावृडादिभिः ॥५७॥
घनकर्द्दमपिच्छिलायनं घनमार्गोत्कटबृष्टिसन्ततं ॥
तिमिलाकुलघोरदुःखदं विमशीका विपरीतमन्दिरं ॥५८॥
कथमप्यवहाय यत्नतो जलदानां समयं विरामकं ॥
यदि तिष्ठति मानुषः क्षणं तुहिनारम्भदिनैर्व्विरम्यते ॥५९॥
श्यायाम्भः क्लिन्नगात्रस्फुरदधरपुटस्फीतरोमाञ्चपुञ्जै ॥
ब्र्बिभ्रत्सङ्कोचमङ्गैस्तुहिनकणचयैर्म्मांसलायां क्षपायाम् ॥
मुञ्चन् सीत्कारशब्दं कथमपि विहरन्नुद्विजत्पादपार्श्वः
कष्टं हेमन्तकाले क्षपयति मनुजो मान्द्यवत् क्लेशबृत्या ॥६०॥
सूर्यांशुस्फालतालस्फुरदनलशिखादुःसहैः सन्निरुद्धे
क्षामं क्षेमं समाजेक्वथितसफरिकाप्रोल्लसद्दीर्घिकेऽस्मिन् ॥
शुष्यत्स्रोतस्युदात्तश्रमजलकणिकाक्लिन्नसर्व्वाङ्गसन्धिः
क्वाम्बुच्छायेति जल्पञ्ज्वलदवनितले भ्राम्यति ग्रीष्मकाले ॥६१॥
क्षुधापिपासया भूयः सातत्यमभिभूयते ॥
क्षुधासमो मनुष्याणां नास्ति देहस्य वेदना ॥६२॥
क्षुधा लज्जां जहात्याशु क्षुधा स्तेयं समाचरेत् ॥
बह्वकार्यं क्षुधा कुर्य्यादवद्यंवदति क्षुधा ॥६३॥
क्षुधागुरुतरं भारं वहन्ति खरवज्जनाः ॥
क्षुधाविधुरभारोऽपि प्रवासीक्रियते क्षणात् ॥६४॥

चतुर्व्वेदार्थतत्वज्ञा वैयाकरणतार्किकाः ॥
द्रव्यगन्धविशून्यस्य क्षुधाः सेवन्ति पण्डिताः ॥६५॥
क्षुधाबक्त्राणि बक्त्राणि विगन्धिविरसानि च ॥
चुम्वन्ति रूपवत्योऽपि किं क्षुधः परतो भवेत् ॥६६॥
मातृपुत्रकलत्राणां प्रयाणे शोकविह्वलः ॥
नेत्राम्वुकणिकासिक्तं ग्रासमश्नाति च क्षुधा ॥६७॥
न तथाबाध्यतेक्षुधारन्यै सर्व्वमिदं जगत् ॥
यदि कष्टादधो गच्छेत्सुभोज्यमपि किम्भवेत् ॥६८॥
ज्ञात्वैबन्नादरं कुर्यात्तस्मिन् बस्तुनि मानवः ॥
यथा संस्थाप्यते देहस्तथा तिष्ठति नान्यथा ॥६९॥
लालनात्कातरत्वं स्यात् खेदात्खेदसहो भवेत् ॥
विनाप्यत्यवहारेण धार्यन्ते नासवानृभिः ॥७०॥
अतो धर्म्ममयैवोक्तः सर्व्वथा युक्तमाचरेत् ॥७१॥
क्षुत्क्षामीकृतकुक्षिकोटरदरी जन्तुदृढोऽपिक्षणा ॥
सर्व्वाक्षाणि खिलीभवन्त्यसुभृतां बीजैर्व्विना क्षेत्रवत् ॥७२॥
दन्तर्ल्लीनहुताशनस्तरुरिव म्लानत्वमालिङ्गते ॥
नेत्रे सत्यपि नेक्षते न श्रृणुते कर्णोदरे सत्यपि
सितासितोत्थितग्रासैः कुक्षिरापूर्यते यदा ॥
तदा कामेन वाध्येत पश्य क्लेशपरम्परां ॥७३॥
कस्मिन् स्थिता कुरङ्गाक्षी प्रोत्फुल्लकमलानना ॥
सुपीनचारुजघना कलहंसरवा प्रिया ॥७४॥
इत्येवं प्रलपन् कामी भ्रमन् नगरवर्त्मनि ॥
करोति यदि शक्नोति परदारादिगर्हितं ॥७५॥
अत्युष्णं निश्वसत्युच्चैब्बाष्पदुर्द्दिनलोचनः ॥
उद्यानान्यटति तस्य विरहङ्कामचेतसः ॥७६॥
उत्थाय शयनदेशात्तडुपुक शब्दादपीक्षतेरभसः ॥
मदनपिशाचग्रस्तो दयितापदेशंकयाककुभं ॥७७॥
यद्यत्पश्यति दूरात्तत्तत्प्राणेश्वरी भवति तस्य ॥
विपरीतदर्शिनः स्यादुचितं हितं दवीयसि श्रेयः ॥७८॥
मनसिजबाणनिपाताद् विह्वलहृदयो दिशामुखं सकलं ॥
त्रट क त्रटकितकान्तया ततमवेक्षते वाप्सतराताक्षः ॥७९॥
व्रीडा विगलति दूरे गुरुजनमध्येऽपि रागिणः पुंसः ॥
अलमलमनङ्ग कथया श्रेयः प्रतिकूलया श्रुतया ॥ ८०॥

स्फीतज्योत्स्नाशशिमणिशिला कुट्टिमे हर्म्यपृष्ठे ॥
स्मृत्वा तस्या वदनशशिनो निर्वृतिस्तस्य दूरे ॥८१॥
श्रृण्वन् वीणां विकचनलिनीपत्रशय्या:निषण्णः ॥
मन्दं मन्दं मलयपवनैर्वीज्यमानोऽपि रागी
धर्म्मशास्त्रकथावाक्यमसमाप्तं समाप्यते ॥
स्त्रीसम्बन्धकथावाक्यं समाप्तमपि तन्यते ॥८२॥
अतित्यं जीवितं मुग्धे ! हठमानमिदं त्यज ॥
कान्तां प्रसादयत्येवमनित्यं व्याहरन्नपि ॥८३॥
अनित्यं जीवितमिति ज्ञात्वा सर्व्वात्मना सदा ॥
किन्नैति शरणं मूढः सकलार्त्तिहरं हरं ॥८४॥
गणयति दिनानि दयिता मम सङ्गमकांक्षिणीति पश्यति मे दिशं ॥
मृत्युरपि गणयति स्मरशरसञ्जातविब्हालोन बेत्ति नरः ॥८५॥
कौशल्यं कुसुमधनुर्निसर्गतायाः पश्यत्वं सुरतविधौ विनोपदेशात् ॥
पण्डित्यं जनयति रागिणां मनःसु धर्म्मस्तु प्रभवति नागमादपीह ॥८६॥
उपचर्युपरि विद्वांसः शर्ब्बादिकाक्षराद्यथा ॥
ब्रजन्त्यधस्तथा मूढाः स्त्रीरित्येकाक्षरादपि ॥८७॥
स रागी योषिता वाह्यः कृत्याकृत्यन्न वीक्षते ॥
मातुरङ्गगतं बस्त्रमाच्छिनत्यविशङ्कया ॥८८॥
हितं गुरुजनैरुक्तं विषबद्यस्तु मन्यते ॥
तस्यैव मुर्ध्नि पादेन हन्यते प्रमदाजनैः ॥८९॥
जनवादा वसुभ्रंशं जीवितस्यापि संशयं ॥
प्रत्यक्षनरकद्वारं परदारान्निषेबते ॥९०॥
वियोजयति च प्राणैः सहृद्वन्धून पीर्ष्यया ॥
स्वर्गप्राप्तिरियं नूनमिति सञ्चिन्तयत्यथ ॥९१॥
अन्येन सह सङ्केतैर्दृष्ट्वान्यैर्भाषते पुनः ॥
दीयते च मनोऽन्यस्मै स्वपन्त्यन्येन योषितः ॥९२॥
एषा क्षेत्रमनर्थानां मूलं दोषमहीरुहां ॥
अशनिः कुलबंशस्य दावाग्निर्व्वै वनस्य च ॥९३॥
भवनं कैतवस्यापि पन्थानो नरकस्य च ॥
प्रत्यूहाः सर्व्वसिद्धीनामकृत्यानाञ्च पत्तनं ॥९४॥
अश्रेयतामधिष्ठानं धर्म्माणां धुम केतवः ॥
निधानमपमानस्य स्थानं परिभवस्य च ॥९५॥
संसारवेश्मनः स्तम्भ आपदः सम्पदामपि ॥

विनाशभूमयः कीर्त्तेर्यौवनस्य धनस्य च ॥९६॥
आक्रान्त नौरिवाशेषैर्व्वातालीवाति दुःसहा ॥
प्रकटीकुरुते गुह्यमपूर्व्वपुरुषेष्वपि ॥९७॥
छागीव यवसमुष्ट्या नीयन्ते येन केनचित्प्रमदाः ॥
नवनवशय्यास्वादनलम्पटहृदया महिस्य इव ॥९८॥
तासांवदनसरोजस्मरणमिवाशेषलोकसामान्यं ॥
क्षणविध्वंसिनि रागे जीवितमिव जीवलोकस्य ॥९९॥
नगरभ्रमवत्सततं सर्व्वस्रोतांसि वहन्ति जघनानि ॥
नाडीव्रण इव योनेरशुचिरजस्रं स्रवति तासां ॥१००॥
अन्तर्गतविषभविषाद्विरसन वदनानि कुटिलगामिन्यः ॥
छिद्रान्वेषणचतुरा भुजङ्गाइव यान्त्यविश्वस्याः ॥१॥
रागं झगिति च व्योम्नि दर्शयन्त्यस्त चेतसः ॥
पश्चात्सम्मीलन श्यामं बेश्य तडिदिवापरा ॥२॥
अर्थमेकं परित्यज्य स्त्रीणां किमपरः प्रियः ॥
अहं तासां प्रियोऽस्मीति यो जानाति सगर्दभः ॥३॥
ओजसा सिंहतुल्येन क्रीडन्ती तद्विपर्यये ॥
तस्यैव द्रविणेनान्यै रमतेश्वसमैर्व्विटैः ॥४॥
पूतिचर्म्मलबां स्त्राणां क्षाराम्बुयदि न स्रवेत् ॥
कृमयः किन्न जायन्ते जनस्तत्रैव रज्यते ॥५॥
तासां भरणाम जना गम्भीरावर्त्तदुस्तराञ्चण्डनदीं ॥
श्वापदगहनञ्च वनं नगशिखराण्यपि विलंङ्घ्य यान्त्यसुमना ॥६॥
जम्बालगलितदुःखं निरन्तरासारवारिवाहपथे ॥
चण्डातपेऽपि धावति तासां भरणाय विलधनिभिः ॥७॥
बहुकपटघटितचरितं व्यवहरति परत्रं निर्भयो जन्तुः ॥
किञ्च न करोति पापं तासां भरणाय मोहजितः ॥ ८॥
प्रतिहतचरितं चरितं यस्या भरणाय यच्च विहितधिया ॥
तेनाह साग्निगर्भिण्यजाम्बुनिमग्नविग्रहो यमसदने ॥९॥
कुण्ठकुठारच्छिन्नः खगखरमुखखण्ड्यमानतीव्ररुजार्त्तः ॥
शकलीक्रियते भूमोघस्मलोपाच्च विष्ठाकर्द्दमसमूहे ॥१०॥
भैरवनादं मुञ्चन्ननुभावति स एक एवं वधूचर्यः ॥
सा तु विटैः सह रमते तास्वपि रज्यतः एव हताः ॥११॥
स्त्रियामिवाव्याजमनः समाधयो यदिस्युरीशे जगदर्त्तिहारिणी ॥
कथन्त्वगत्वारमनाथमन्दिरं भवन्ति पुंसां व्यसनानि बाधिताः ॥१२॥

सरोरुहदलाशितोदककणोपमं जीवितं
प्रबुध्य भववारिधेर्विषमशीलतोऽ सन्ततिं ॥
किमिन्दुरुचिराननां किमुत धर्म्म इत्यात्मना
विलोक्यहितमात्मने तदभिनन्द्यताम्पण्डितै : ॥१३॥
सान्द्रान्धकारभरितातिगभीरगर्त्ते
चण्डानलस्फुटितमस्तकनिस्वनाग्रे ।
तन्व्याः कुरङ्गकवधूतरलेक्षणेन
दुःखन्न शाम्यति महानरके नरस्य ॥१४॥
रुषा प्रबाध्यते कामाद्रुजो वा पथ्यभोजनात् ॥
संयुते ह्यशुभेनाशु सहि शत्रुरिवोत्थितः ॥१५॥
यान्ति मित्राणि सङ्कोच कोधार्च्चिःपरितात्मनः ॥
आदित्यात्कुमुदानीव स्फुटं विकसितान्यपि ॥१६॥
असद्वाविदुषां ग्रन्थाः कोधाविष्कृतचेतसः ॥
काष्ठघर्षणसंयोगाज्जायते दहना इव ॥१७॥
प्रतिघज्वलनो वेगाद्धगिति प्रमलीमसं ॥
प्रादुर्भवत्युदारेण प्रदीपादिव कज्जलं ॥१८॥
सतान्दुर्ज्जनसम्पत्तिर्न्न व्रजत्युपभोग्यतां ॥
श्मशानवृक्षच्छायेव मृगाणां मृदुचेतसां ॥१९॥
वन्हिज्वालावलीरुद्धं नरकं घोरनादितं ॥
प्रविशन्निर्व्विकारेण स्वरोहमिवं रोषणः ॥२०॥
गत्वा वाराणसी क्षेत्रं मुच्यते ब्रह्महत्यया ॥
रोषेणैवाभिभूतस्तु क्वाभिगम्यसुखी भवेत् ॥२१॥
वरं शक्यन्तु मोहन्तुं प्रदीपैर्म्मणिरश्मिभिः ॥
अशक्यं क्रौधजं हन्त तमो भानुशतैरपि ॥२२॥
क्रोधालीढस्य चेतांसि शास्त्रसंरक्षितान्यपि ॥
चैलबद्धजलानीव व्रजन्ति भ्रंशतांद्रुतं ॥२३॥
यो जपेत्क्रोधसंयुक्तो जुहुयात्पूजयेच्छिवं ॥
तत्फलं नश्यते क्षिप्प्रं भिन्नकुम्भादिवोदकम् ॥२४॥
न देवब्राह्मणास्तस्य कोधान्धस्य शरीरिणः ॥
दत्ते प्रहारयेत्कृत्यं प्रायश्चित्तं ब्रवीमितेः ॥२५॥
कृच्छ्रं विदध्यादगुरूर्ध्यरोषान्निपातने पुंस्यतिकृच्छ्रमेव ॥
कृच्छ्रातिकृच्छ्र रुधिरं जनित्वा सम्यक्करेच्छंकरशासनास्थः ॥२६॥
अन्तर्गतः क्रोधविषाग्निवेगाद्दहत्यपेक्षांपरिमुच्य दूरे ॥

निसर्गधीराण्यपि मानसानि वनानि दावाग्निरिव प्रबुद्धः ॥२७॥
अथ क्रोधमतीत्येवं जनोलोभेन बाध्यते ॥
अन्तरङ्गविधानेन बहिरङ्गविधिर्यथा ॥२८॥
द्रव्ये सति न देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो ददात्यसौ ॥
न चापि स्वयमश्नाति मृतवद् भ्रमति क्षितौ ॥२९॥
मित्रस्वमपिलोभेन त्यक्तापेक्षां गरीयसीं ॥
प्रलोभपटलच्छन्न : कस्तस्य स्वपरोजनः ॥३०॥
दोषैः सङ्कल्प्य रोगार्त्तमुदासीनमदोषिणं ॥
आहरेदस्य सर्व्वस्वं क्षणिकस्य कृते खलः ॥३१॥
अजरामरवद्वित्तमुष्ट्या गृणया धियो ॥
भोक्तुमप्राप्यतेऽत्यन्तन्तदन्यैरुपभोज्यते ॥३२॥
पितरस्तनयैर्ल्लोभात्पुत्राश्च पितृभिः सह ॥
भ्रातरश्च विलुप्यन्ते लोभात् किन्न भवेदिह ॥३३॥
जन्मरोगमरणव्यथभीत्या पुण्यवभ्दिरमलेन्दुमनोभिः ॥
दत्तमर्थमपि चन्द्रजटाललालितो भवनेरितचित्तः ॥३४॥
अप्रलापिजनो मूर्खो वाचालश्चेत्स वातलः ॥
पार्श्ववर्त्ती प्रगल्भः स्याद्दूरवर्ती प्रहीनता ॥३५॥
दास्यति स्वपरो मह्यमिति तुष्टस्त्वचेतनः ॥
शुष्कास्ये मुर्द्धनि श्वासो लोभी धावति वाजिभिः ॥३६॥
नीचैश्च सम्पदो दर्प्पादत्यर्थं परिभूयते ॥
सेवा धर्मं महाकष्टं तृष्णया क्रियते किल ॥३७॥
निद्राहानिविशङ्कजीवितमनानर्थस्य सन्देहलाच्छन्नं लोभमना : ॥
अङ्गींकरोति चौर्यमकुशलादपि पानपात्रमघगणभवनं ॥
विरचितकरकमलाङ्गुलिमश्रुजलग्रथिततरलनयनमपि नरं ॥३९॥
योजयति मृत्युवर्त्मनि लोभविषदूषितान्तःकरणोऽकरुणं ॥
कृत्वा कृत्यं कुर्व्वन् प्रेरयति बृथा दिनं सकलं ॥४०॥
मृत इव निशामपि पुनः क्षपयति कष्टादवाप्तजन्ममनुजपशुः ॥
स्फुटितकुमुदहासिकेशदामश्लथवलितालकसंकुलं च वक्त्रे ॥४१॥
घनपटलचिपिटनेत्रकान्तिर्व्वपुषि नृणां रुजस्तु लोभ एकः ॥
विक्षिप्तबाण इव गच्छतिकाल आशु सम्पत्तयः सलिलराशितरङ्गलोलाः ॥
पाणिस्थतोयमिव यौवनमप्यवैसि किं तृष्णयानमत सङ्करमस्ति मृत्यु ॥४३॥
सर्व्वलोभमदद्वेषकामक्रोधावृतक्षुधां ॥
सेनानीर्ध्वंसकः पुंसां मोह इत्यभिधीयते ॥४४॥

मोहाद्दोषगणाः सर्व्वे देहिनां नरके सदा ॥
प्रभवन्ति महाघोरा आकरादिव धातवः ॥४५॥
राजसम्मानसं मोहात्पर्व्वतानपि नेक्षते ॥
कर्प्पूरभक्षणागतस्यो लोकवत्प्रबलो जनः ॥४६॥
नरेन्द्रलक्ष्मीः प्रभवन्तु सम्पदा यथा यथा वृद्धिमुपैति मानव : ॥
तथा तथासौ मलिनायते ध्रुवं कुमुद्वती चान्द्रमिवाप्य मण्डलं ॥४७॥
परसम्पदमालोक्य पैशुन्यं भजते खल ॥
अनन्तमद्भुतं पूर्व्वमात्मनेति न विन्दति ॥४८॥
तृष्णया बाध्यते पीतं पीते बुद्धिविनाशनं ॥
मद्यपानं मनुष्याणां परमं व्याधिलक्षणं ॥ ४९॥
षीतमद्योगलद्वस्त्रो दुर्व्वचः प्रलपन् बहून् ॥
इतस्ततः पतन्मार्गे तपांशुपरिधूषरः ॥५०॥
पर्यन्तताम्रनयनः प्रेङ्खन् स सङ्गतारकः ॥
गच्छ गच्छ प्रयाहीति व्याहरन् स्खलिताक्षरं ॥५१॥
अकस्मादुद्गमत्येवं विदग्धजनसंसदि ॥
पिता पुत्रसमाजेऽपि वक्ति सूक्तिमशङ्कया ॥५२॥
आत्मनो वसुना पीत्वा लोकेभ्यो लाच्छनं परं ॥
सततं कुशलं त्यक्त्वा वृथा य : क्षपयत्वसौ ॥५३॥
वसुधातलमपि शेते स्वशिरोगुदयोर्व्विशेषमप्यविदित्वा ॥
धर्म्माधर्म्मविवेकं कथंतयावेहि मदिरयाक्षतहृदयः ॥५४॥
दीव्यन्दुरोदरैर्म्मोहात्परस्वं लाति छद्मना ॥
तथैव तस्य सर्व्वस्वं ह्रियते धूर्त्तमण्डलै ॥५५॥
अभुक्त्वा पूतिगन्धेन वक्त्रेण क्षपयन्दिवा ॥
पटचीरावृतकटिर्व्वदन्नुच्चैस्तरां रुषा ॥५६॥
दीयते यदि कारुण्यात्सुहृद्भिरशनं यदा ॥
तत्पात्रमपि संगृह्य द्यूते हारयति क्षणात् ॥५७॥
क्षुधा प्रविष्टजठरं धूसराकुलमूर्द्धजं ॥
पाणिप्रावरणोरस्कं कण्डूपाण्डरितत्वचं ॥५८॥
प्रेतवद्विचरन्तन्तं वीक्ष्य निन्दन्ति विद्विषः ॥
अप्रत्ययश्च लोकेभ्यो भूयः परिभवाधिकः ॥५९॥
शर्म्म दूरे विनिक्षिप्य व्यसनं स्वीकरोति च ॥
द्यूतकृत्यगृहीतस्य श्रेय एव न विद्यते ॥६०॥
द्यूताद्धनेच्छा पितृपिण्डवाञ्छा दासीसुतात्सौख्यमितो भवाब्धे ॥

तारुण्यदर्प्पश्च शिरोजरङ्गाद्यस्यास्ति दूरे स हि वन्दनीय : ॥६१॥
दूषयत्युभयं लोकं नरस्य मृगयामति ॥
अरण्यतृणपर्णाम्बुभक्षिण्येणकदम्बके ॥६३॥
निर्वृत्तपरसन्तोषे भूयोऽसन्तमनोहरे ॥
अस्यते विषतीव्रेषुर्म्महामोहस्य रौद्रता ॥६४॥
प्राणातिपातः सुस्वप्ने दुःस्वप्ने तैर्व्विहन्यते ॥
सा हि सृष्टवती मृत्युं महतामपि भूभुजां ॥६५॥
अयं वराह एणोऽयमिमौ शशकतित्तिरौ ॥
ग्रीष्ममध्यन्दिनेऽप्येवं जल्पद्याति महाबलं ॥६६॥
समग्रावयवन्दृष्ट्वा नरम्प्राणिवधोद्यतं ॥
पङ्गुभ्यश्छिन्नहस्तेभ्यः कुष्ठिभ्यः स्पृहयाम्यहं ॥६७॥
अचिरांशुलतालोलविलासानित्यजीवितं ॥
न मोहजननैः शास्त्रैः कालं क्षपयितुं क्षमाः ॥६८॥
संज्ञासंज्ञिसमासानां सुप्तिङामपि चिन्तकै ॥
वैयाकरणवैतालैरायुष्यन्नीयते वृथा ॥६९॥
शशिभृङ्गलताम्भोजकामिनीमुखनिर्भ्भरं ॥
वर्णयन्तो जरां यान्ति काव्यविध्वस्तबुद्धयः ॥७०॥
निसर्गेणैव लोकस्य हृदि दीप्तः स्मरानलः ॥
कुकाव्यसर्प्पिराहुत्या मूढैरुत्तेज्यते पुनः ॥७१॥
षट्प्रमाणाष्टचेतस्को वस्तूनि प्रविवेकयन् ॥
मीमांसकपिशाचस्तु पश्येत् क्षीरेऽपि कण्टकान् ॥७२॥
वादिनो जीवमादाय प्रतिपक्षभयं यमः ॥७३॥
स्वपृष्ठरोम्णां गणनास्वपि प्रभुर्न यस्य चेतो विषयस्य गोचरं ॥
परीक्ष्यते तेन हरीश्वराद्यजमुदीरितं वस्तु किलाति मोहितं ॥७४॥
अप्राणिदेहजन्मत्वात् पवित्रं य सरानासवं ॥
गुणन्धर्म्मार्थिनां प्राश्य हेमसोमौषधादिवत् ॥७५॥
प्राणिधातुविकारत्वात् पञ्चगव्यमपावनं ॥
पुण्यार्थिनामपेयं स्याद्रक्तशुक्ररसादिवत् ॥७६॥
यस्मादशुचिनिस्यन्दस्तस्यैव क्षालनं हितं ॥
न पायुक्षालनं वातेनाङ्गारेण कुधावनं ॥७७॥
गुरुदारानिपादन्यः सहस्थेन्यस्य कर्त्तनं ॥
प्रायश्चित्तान्यपूर्व्वाणि श्रूयन्ते तव संसदि ॥७८॥
इत्थं निरूपयेत्युक्त्वा शुष्कतर्क्कावलम्बक : ॥

यद्धेयं तत्समादत्ते यदादेयं जहाति च ॥७९॥
कुशलैस्तार्क्किकैर्य्यत्नाद् वस्तून्यनुमितान्यपि ॥
अन्यथैवोपपद्यन्ते पुनः कुशलवस्तरैः ॥८०॥
दोषानपि गुणीकर्त्तुं दोषाकर्त्तुं गुणानपीः ॥
वाग्मी शक्तो न तत्सत्यं दोषा दोषा गुणा गुणाः ॥८१॥
प्राक्कर्म्मवासनोपात्तमोहादिग्रस्तचेतनः ॥
दिङ्मूढ इव दुर्बुद्धिरयथार्थमवेक्षते ॥८२॥
असम्भृतानेकगुणप्रकाशिना मनोहरेणात्तविरोधहेतुना ॥
जनो महामायजशास्त्रहेतुना विमोह्यते हेममृगेण रामवत् ॥८३॥
अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयन्त्यपि पेशलाः ॥
समे निम्नोन्नतानीव चित्रकर्म्मविदो जनाः ॥८४॥
भवाग्रं यावदागत्य शिवज्ञानेन मानवः ॥
च्यवन्ती पुनरावीर्य्या पितिवक्तविमोहितः ॥८५॥
प्रोक्तनानार्थबीजोत्थं किण्वसन्धानसम्भृतं ॥
पिबन् मोहमयं मद्यमवद्यं बहु भाषते ॥८६॥
शैववैष्णवपौराणवाक्यैर्व्विश्वविरोधितां ॥
महामायजशास्त्रेभ्यो विमोहयति मोहितः ॥८७॥
अनर्थमर्थवत्पश्दयर्थञ्चैवाप्यनर्थवत् ॥
तृषितो जलमुत्सृज्य लवणाम्बु पिपासते ॥८८॥
प्रायेण हि मनुष्याणाममार्ग्गप्रतिसारिणां ॥
अनयो नयरूपेण बुद्धिमाक्रम्य तिष्ठति ॥८९॥
प्राक्कर्म्मदुष्कृतवशात्कुपथानुरक्ताः सेवासुखं चरणयोर्न्न विदन्तिशम्भोः ॥
काष्ठाद्यनेकरसिका घुणकीटवर्ग्गा हृष्यत्सरोजमधुपानमिवातिरम्यं ॥९०॥
अन्यथाशास्त्रगर्भिण्या धिया धीरोऽर्थमीहते ॥
स्वाभिवत्प्राक्तनं कर्म्म विदधाति तदन्यथा ॥९१॥
को देशयति पन्थानमितश्चेतश्च धावतां ॥
स्वच्छन्दानाञ्च पयसां प्राक्तनानाञ्च कर्म्मणां ॥९२॥
तथास्योत्पद्यते ज्ञानन्तथास्योत्पद्यते नयः ॥
सहायास्तादृशास्तस्य यादृशी भवितव्यता ॥ ९३॥
अपि वर्षशतन्तुम्बी तरन्ती तरलार्णवे ॥
असंस्कारवती यातुमब्धिन्तदपि न क्षमा ॥९४॥
विधातुममृतज्ञानं विपरीततरस्थिते ॥

न मूढहृदये शक्यमधोमुखघटो यथा ॥९५॥
सर्व्वेषामेव भूतानां विनाशे समुपस्थिते ॥
बुद्धयः कुब्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ॥९६॥
सर्व्वव्यापिनमीशानं विश्वरूपमतीन्द्रियं ॥
पापासत्यादृतेकान्येस्तं परीक्षितुमर्हति ॥९७॥
ओषध्योऽपि न शक्यन्ते हेतुभिः सम्परीक्षितुं ॥
किं पुनर्द्देवदेवेशं परमात्मानमव्ययं ॥९८॥
आम्रास्थि धातकी बिल्वः कपित्थं पद्मकेशरं ॥
साङ्ग्राहिकाण्यमून्याहुः कषायत्वान्न संशयः ॥९९॥
पथ्याक्ष्यामलकी दन्ती चेतकी तषता तथा ॥
कषायत्वगुणादेव विरेचं जनयन्ति ताः ॥२००॥
किमु हेमुपिशाचोऽत्र विदधात्यनिलाधिकः ॥
हन्ति केवलमात्मानं देवद्विजपरीक्षया ॥१॥
ग्राह्यं स्वयम्भुवो वाक्यं श्रद्धया निर्व्विकल्पया ॥
तद्वाक्याद् विषसंहारं दृष्ट्वाप्यश्रद्दधानता ॥२॥
ज्वरग्रहपिशाचादिशान्तिस्तद्वचनादपि ॥
मूढत्त्वादादिदेवस्य वाक्यान्यपि परीक्षते ॥३॥
तथा च सौश्रुते शास्त्रे सर्व्वव्याधयनादिभिः ॥
स्वयन्तु विदितान् श्लोकांस्तन्वन्तदिव भाषते ॥४॥
अमीमांस्यान्यचिन्त्यानि प्रसिद्धानि स्वभावतः ॥
आगमे नोपयोज्यानि भैषज्यानि विचक्षणैः ॥५॥
प्रत्यक्षलक्षणफलाः प्रसिद्धाश्च स्वभावतः ॥
औषधीर्हेतुभिर्व्विद्वान्नपरीक्षेत कर्हिचित् ॥६॥
सहस्रैरपि हेतूनां नाभक्ष्यादि विरेचयेत् ॥
तस्मात्तिष्ठेद्धि मतिमान्नागमेन तु हेतुषु ॥७॥
मानुष्यग्रथितासु हेतुतिमिरप्रध्वस्तदृष्टिः परं
देवं शान्तमनन्तमादिपुरुषं ब्रह्मादिलोकप्रभुं ॥
प्रेतावासरतिर्भुजङ्गवलयः सोऽयं कपालाङ्कितो ॥
देवः स्याद्वदकः प्रविश्य च इति प्रद्वेप्तधोयानभाक् ॥८॥
स्वभावमस्या विज्ञाय वैश्वरूपमहेतुकं ॥
चरितं ह्यङ्गुलधियः परिच्छिन्दन्ति मोहिताः ॥९॥
यन्मूर्त्यष्टकमन्तरेण जगतः प्रत्यञ्जनं यः स्थितः
किं मायाविभुविश्वरूपरिचितं कस्माच्च हेतोरिति ॥१०॥

सृष्टिस्थित्यपकर्षकृत्सुरगणैः श्रेयोऽर्थिभिर्य्योच्यते ॥
कोऽभिप्रायमवैति तस्य महतो मानुष्यमात्रोऽल्पधीः
दैत्येभ्यो विपदं विलोक्य जगतः किं कुर्म्म तादृक् प्रभो !
तेषां किं विनयाय मूढमनसां मायावितानं खलु ॥
आहूतेन सुरेश्वरस्य महतो मानुष्यमात्रा अमी
दुर्भेदेन दिवौकसामपि कथं सञ्जानते शूलिनः ॥११॥
यद्धर्म्माज्जगतो योनिर्न वेत्ति किल सर्व्ववित् ॥
विश्वमूर्त्तिरचिन्त्यात्मा मानुष्याः किल जानते ॥१२॥
अशुभस्य शुभस्यापि विपाकः कर्म्मणः स्वयं ॥
वक्ता द्रष्टा च कर्त्ताच मूढैर्म्मूढ इति स्मृतः ॥१३॥
जननी योनिकर्म्माणि करोति मदविह्वला ॥
सूतैस्तानि विभाव्यन्ते शीलविप्रतिपत्तिषु ॥१४॥
नरकहेतुमनाः शशिशेखरं जननीतिविभुर्न्न भवेत्स किं ॥
शशधरः सुभगो मलिनायते वद किमस्य गुणः प्रपलायते ॥१५॥
त्यजत शूलिनि रूक्षनिसर्गतां व्रजत तच्चरणाम्बुजनम्रतां ॥
तमसि दीपिकया रहितो व्रजन् स्खलति वर्त्मनि किङ्किमु दीपिकः ॥१६॥
महादेवं त्यक्त्वा व्रजत यदि यूयं कुपदवीं
ममास्मिन् का पीडा नरकविपुलं किन्तु भवतां ॥
भवेदित्युक्ते मे हृदयमति दुःखान्यनुभवन्
न च द्वेषादित्थं व्यवहितमतः कारणतया ॥१७॥
मनोहार्य्यतिसंम्मोहात् स्वव्यापारापराधतः ॥
गृहपुष्टान्यपुष्टेव बद्धा पाखण्डवागुरा ॥१८॥
श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि धर्म्माभासान्यधर्म्मिणः ॥
विपन्नचक्षुषस्तस्य भ्रान्त्यवस्तूनिवस्तुवत् ॥१९॥
जन्मान्तररतपः क्रीडायस्त्यजेदग्रजन्मतां ॥
स चेत् परमहंशः स्यात् काकेपिकतरो भवेत् ॥२०॥
धर्म्माधर्म्ममपि ज्ञानमनपेक्ष्य प्रवर्त्तते ॥
शिखासन्ध्योपवीतेभ्यः कथमस्यास्ति बन्धनं ॥२१॥
यद्यस्याप्यस्वतन्त्रः स्यादलं ज्ञानेन ते ततः ॥
आहोस्विदस्य नो बन्धस्तेषां त्यागो हि फल्गुवत् ॥२२॥
मुच्यते तैः समेतोऽपि यदि स्याज्ज्ञानवान् पुमान् ॥
अज्ञानी तु त्यजन्मोहाच्छूद्रापत्यपरो भवेत् ॥२३॥

जितेष्वसुरसद्घेषु पुरा देवासुरे युधि ॥
पाखण्डविकृताः स्पृष्टा नैषा सृष्टिः स्वयम्भुवः ॥२४॥
वृद्धश्रावक निग्रस्याः (स्थाः) शाङ्ख्यजीवककापिलाः ॥
न्यायिकावरकाश्चोक्षाः सिद्धपुत्राः ससात्वताः ॥२५॥
निवार्य्या वादिनो ह्येते विभक्ता नास्तिवादिनः ॥
ये धर्म्मन्नानुवर्त्तन्ते ते वै पाखण्डिनो जनाः ॥२६॥
तपश्चरन् स सर्व्वेषु दानवेषु महाबलान् ॥
विष्णुर्माहिश्वरीं मायामास्थाय सुरचोदितः ॥२७॥
मोहयामास मायात्मा दानवान् मायया प्रभुः ॥
तान्मूढान् बहु (द्ध) रूपेण धर्म्माभासमुवाच सः ॥२८॥
शक्या जेतुं सुराः सर्व्वे युष्माभिरिति दंशितैः ॥
बौद्धधर्म्मं समास्थाय तेन शक्या इति स्मृताः ॥२९॥
पाखण्डीयन्ति यस्माद्धि पाखण्डास्तेन हेतुना ॥
तेन ते कर्म्मणा बद्धा इह सम्यव्यवस्थिताः ॥३०॥
गच्छन्ति दानवीं योनिं जायन्ते दानवैः सह ॥
दानवेभ्यः पुनर्ज्जाता भावितास्तेन कर्म्मणा ॥३१॥
तेनात्मप्रतिपद्यन्ते वासिताः पूर्व्वकर्म्मभिः ॥
नरकः प्रेतजैर्दुःखैः सय्वानां क्लिश्यतां भृशं ॥३२॥
शिवधर्म्मादृते कश्चित्रता न भवति द्विजाः ॥
त्यागेन शिवधर्म्मस्य नरकल्केशनाशनं ॥३३॥
आहारमन्तरेणैव बुभुक्षोच्छित्तिमार्गणं ॥
विष्णुमायाग्रहोन्मादसुदूरच्युतचेतसः ॥३४॥
किमु कर्म्म न कुर्व्यन्ति किन्न जल्पन्ति साहसं ॥
किन्न दृष्टः परलोकः श्रुतो वा केन तत्वतः ॥३५॥
तदर्थे नानुभूयेह दुःखमोहपरिग्रहं ॥
खादन् पिबन् हसन् क्रीडन्न सेवेऽहं विषयान् बहून् ॥३६॥
व्रतोपवासनियमैः किं दुःखानि भजाम्यहं ॥
यावज्जीवेत् सुखं जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचरः ॥३७॥
भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः ॥
इत्थमाह जनस्तावदपश्यन् यमकिङ्करान् ॥३८॥
यदा पश्यति तान् काले मुखं व्यादाय रोदिति ॥
यस्तु मोहाद् विषं पीत्वा नावगच्छति मूढधी : ॥३९॥

स तस्य परिणामेन जानीते कर्म्मणः फलं ॥४०॥
कश्चिद्यदश्रेयसि चित्तवृत्तिमल्पामपि प्रेरयति प्रयत्नात् ॥
मद्यं पुरोडााशकृतोपदेशं पिबन्ति वै नाशकरं विशङ्काः ॥४१॥
बाल्ये बाल इतीह तेन कुशलाद्वृत्तमाचष्टते ।
तारुण्येतियुवेति दग्धहृदयः श्रोणीतटं सेवते ॥
आरूढेऽपि च यस्य जङ्गम इति स्याद् घस्मरं केवलं
कष्टं श्रेयसि बुद्धिरेव न भवेदेवं सदा देहिनां ॥४२॥
क्षिप्यते यूनि वृद्धेन यूनापि जरयाहतः ॥
धर्म्मः कन्दुकवद्याति क्षिप्यमाण इतस्ततः ॥४३॥
कश्चिद्युवा निधनमेत्यपरश्च बाल्ये कश्चिज्जराशिथिलचर्म्मकरङ्क शेषः ॥
गर्भाच्चकश्चिदपि पाटलमांसखण्ड इत्थंगतेषु किमुपेक्षत ईशसेव ॥४४॥
ताप्यन्तम्भवजैस्तिनार पिवति क्लेशैरमाहेश्वरं ॥
यः सोऽवश्यमुपैत्यिनर्थपदवीं धीरः कृयाम्रेडिताः ॥
हस्तेनोग्रतरङ्गतीव्ररया नद्योह्यमानं बलात्
क्रोशं विश्वरमच्छभल्लमवशं व्याक्रष्टुमिच्छन्निव ॥४५॥
भवाम्भोमूढचेतस्का भजन्ते कोटिमापद्रां ॥
वडिशोत्कर्षिता मत्स्या महागाधे ह्रदे यथा ॥४६॥
प्रदोषजं दुःखमवाप्य देहिनः कृतान्तमेकं तमसा विचेष्टिताः ॥
शनैः प्रतीक्षन्त उदाररागिणो रथाङ्गनामान इवांशुमालिनं ॥४७॥

इति शिवधर्म्मसङ्ग्रहे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

तृतीयोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

मातापितृसुहृज्जायापत्याभरणदुर्भिदे ॥
जनः शुक इवाक्षिप्तः संसारगृहपञ्जरे ॥४८॥
बहुभिस्तनुजैर्ग्गारैरावेष्टः स्नेहतन्तुभिः ॥
कोषकीट इवात्मानं नयत्यापदमात्मना ॥४९॥
मातापितृमयो बाल्ये यौवने दयितामयः ॥
पुत्रपौत्रमयः शेषे मूढो नात्ममयः क्वचित् ॥५०॥
युवत्वेऽपेक्षते बालो वृद्धत्वेऽपेक्षते युवा ॥
मृत्योरुत्सङ्गमारूढः स्थविरः किमपेक्षते ॥५१॥
तामसचेतसि पुंस्युपदेशो गच्छति काण्ड इवाश्मनि मुक्तः ॥
केवलमेव मुखश्रमभागी धर्म्मकथावचसामुपदेष्टा ॥५२॥
अघगणवनदावं पावनं श (ध) र्म्ममार्ग्गं
गिरिशगदितशास्त्रं यात्यनर्थस्यकोटिं ॥
श्रवणपथमुपेत्य भ्रष्टचित्तस्य जन्तो ॥
हरिरिदि(दि)वासमुपेतं शोधनं वक्त्ररन्ध्रं ॥५३॥
भवोदभवभयभङ्क्तुरीशस्य परमात्मनः ॥
प्रपन्नशरणं शान्तं मूर्खोमूर्खनवदीक्षते ॥५४॥
धर्म्मशीलगुणोपेतं पापमित्यवगच्छति ॥
आत्मशीलप्रमाणेन पापः सर्व्वत्रशङ्कितः ॥५५॥
महानप्यल्पतां याति निर्गुणे गुणविस्तरः ॥
आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्प्पणे ॥५६॥
कस्यचित्कुलटापत्यमिति चालिङ्ग्यते मुखे ॥
तथापि ज्ञायते सदिम्राक्रोशात्परमात्मनां ॥५७॥
किमु मूढं मनः कृत्वा मन्यते सुखम्मासितुं ॥
व्यधयाति भवन्त्येव परेतमिव वायसाः ॥५८॥
अशेषकुशलोद्योगा रोगालीढस्य देहिनः ॥
निर्व्विकारा निवर्त्तन्ते सग्रहेन्दोः करा इव ॥५९॥
द्विपञ्चाशन्महाघोरैर्म्मृताः संसर्गसम्भवैः ॥

चतुर्भिर्म्मांससम्भूतैरष्टभिर्व्वाभिघातजै : ॥६०॥
पञ्चाशदनिलचजलजै रक्तविकारैश्च दशभिरुद्धततरैः ॥
कफजैश्च पञ्चनवकैरष्टत्रिशदि्भरद्यते पित्तसम्भवैः ॥६१॥
शस्त्रक्षारानलासह्या निरयव्यसनोपमाः ॥
गमयन्त्यातुरान् कृच्छं चिकित्सोपक्रमक्रियाः ॥६२॥
लावण्येन मनोहरेण वपुषा योऽधश्चकार स्मरं ।
कस्तस्यापदि नीयमानमवशं तीव्रव्यथैर्व्याधिभिः ॥
किञ्चिच्छ्वासपवित्रमस्थिनिवहं दृद्व तमेव क्षणात् ॥
चेतः प्रीतिपरिग्रहं वितनुते कस्यात्र सच्चेतसः ॥६३॥
इत्थं बहुविधै रोगै पीड्यमानस्य देहिनः ॥
गलत्यायुरधीरेण द्रुतं व्यसनमाव्रजेत् ॥६४॥
क्षुधार्त्तितृष्णाप्रसलोय आसीत् त्यागेन कार्प्पण्यकलङ्कबुद्धेः ॥
सोऽपि स्वधैर्य्यपरिहार्य्य कान्तङ्ग्रासं परान् मार्गयतीवभूतः ॥६५॥
गृहेऽपि यस्यापिं नरैर्न्निरुद्धे न दृक्पथं गच्छति कुट्टिमेऽपि ॥
क्षणेन तत्रैव विलोक्यमाने गृहोदरे कुट्टिममेव शेषं ॥६६॥
नक्षत्रवृन्दैरिव शीतरश्मिः समावृतो भृत्यगणैः पुरा यः ॥
छायाद्वितीयो भ्रमते क्षतश्रीः प्राप्तान्यजन्मान्तरवत्स एव ॥६७॥
मत्तद्विरेफावलिनीलगण्डमातङ्गपृष्ठेन पुरागमद्यः ॥
संसारवैषम्यवशात्स एव पादेन गोरक्ष इव प्रयाति ॥६८॥
शय्याभुजङ्गाधिपभोगशल्यां पुरा प्रियाभिः सहयोऽध्यशेते ॥
महीतले रूक्षपरागगौरैः सोऽपि स्वपित्यात्मकरोपधानः ॥६९॥
कश्चिद्भृत्यैरूपेतोव्रजति मणिशिलालोकिना स्यन्दनेन
व्याधिग्रस्तोऽपि कश्चित्पुनरपि मुदितः कश्चिदुद्दामशोकः ॥
काश्चित्कान्तावियोगाद्विधुरितहृदयो निश्वन्दीर्धमुष्णं ॥
कश्चित्क्षुत्क्षामकुक्षिर्न्निविंडयति भुजो मृत्यवेनीयतेभ्यः ॥७०॥
सम्पत्तडिदिवानित्या विपत्तिरविनश्वरी ॥
यद्यदिष्टहितन्नष्टमनिष्टं सुरभायते ॥७१॥
उद्यन्त्युपद्रवा घोरा दुर्भिक्षमारिकादयः ॥
बहून्युत्पातलिङ्गानि देहनाशकराणि तु ॥७२॥
प्रयान्ति दिवसा रम्या उपसर्प्पन्ति दारुणाः ॥
अन्यायकारिणो लोकाः पृथ्वी च गतयौवना ॥७३॥
शश्वद् व्यवस्था हीयन्ते स्वप्नवद् दृष्यते जगत् ॥

सुहृन्मित्राणि नश्यन्ति सम्प्रयोगो दुरात्मभिः ॥७४॥
येन संवर्द्धितः पित्रा बाल्यप्रभृति मानवः ॥
वीक्ष्यते बाष्परुद्धाक्षस्तिरोभावेन जीवितं ॥७५॥
यया चाब्दं धृतः कुक्षौ पीतौ यस्याः पयोधरौ ॥
कालव्याघ्रमुखं यान्तीन्ताम्मृगीमिव पश्यति ॥७६॥
ययास्यास्ताद्रिवत्पूर्व्वं मध्ये नीचांशुकं स्थितं ॥
अन्तरीक्रियते कालाल्लोके यापितयौवनः ॥७७॥
विना येन सुतेनासीन्निमेषो यस्य कल्पवत् ॥
स्वप्नद्रष्टव्यतां याति सोऽपि कालवशङ्गतः ॥७८॥
न श्वो दृश्येताद्य दृष्टोजनोऽपि यः श्वो दृश्येन्नापरे दृश्यते सः ॥
इत्थं याते यो जगत्यत्र भावं कुर्य्यात्तस्माच्चित्रमन्यत्र जाते ॥७९॥
हा मातस्तात ! हा पुत्र ! हा प्रिये ! हा सुहृज्जनाः ! ॥
मामेकाकिनमुत्सृज्य तद्वहिः क्व नु गम्यते ? ॥८०॥
भवद्वित्र्योगदावाग्निज्वालालीढशरीरकः ॥
अहमप्यनुगच्छामि प्रतिपालयत क्षणं ॥८१॥
विना भवद्भिरद्यैव वियोगतमसावृतं ॥
आत्मानमवगच्छामि अन्धकूपनिमग्नवत् ॥८२॥
ईदृग्व्यसनवज्रेण हतस्य निरपेक्षया ॥
हेशूलहृदय ! ब्रुहि कथं कस्यापि नास्ति ते ॥८३॥
संस्मृत्य यानि गदितानि पुरा भवद्भिः सौधाक्षराणि लिखितानि च वीक्ष्य भित्तौ ॥
निर्द्दह्यमानहृदयं मम यातितूर्णं छात्कृत्य शुष्कसिकतासु यथाल्पतोयं ॥८४॥
बाष्पाम्भः शिथिलायतेक्षणमुखीमत्रैव मा गा इति
प्रस्थानाभिमुखेमयि स्खलितया वाचा वदन्तीह मे ॥
संस्मृत्यैव सहस्रधा स्फूटति नो विश्रब्धमालम्बते
कष्टं वज्रकदम्बकेन घटितं धात्रा ममेदं मनः ॥८५॥
हाहेति करुणं क्रन्दन् पक्षां (त्नीं) विधुरवन्हिना ॥
स्फीतस्नेहरसैः सिक्तमन्तकेनाद्य ते जगत् ॥८६॥
शोकपङ्कनिमग्नोऽयमिति नापेक्षते जनः ॥
पद्मस्तुहिनवृष्ट्येव जरया नीयते दशां ॥८७॥
भ्रमद्भृङ्गावलीबृन्दकानि यच्चिकुराः पुरा ॥
शिरस्तदेव कालेन धत्तेऽलाबुफलश्रियं ॥८८॥
यदुत्पलचलच्चारूलोचनं श्रवणायतं ॥
पश्चादाश्यामतिमिरै रुध्यते पटलैरपि ॥८९॥

मयूखजालनिकरैर्य्यैर्ज्जिताः शशिरश्मयः ॥
त एव दशना कालाच्च्यूतशेषा रुजन्ति च ॥९०॥
कामिनीबाहुलतया यः कण्ठः परिलोलितः ॥
स एव वलिजालेन तन्यते जलदुःक्षवत् ॥९१॥
महीभृत्पीवरं रम्यं मृगाक्ष्यास्तनलालितं ॥
कालेनासुगणोऽस्थित्वं शिथिल (त्व) त्कमेव च ॥९२ ॥
करङ्कपञ्जरावस्थं तिलकोपहतच्छवि ॥
वक्षोभूकिरिटस्तुल्यं जायते जरया हते ॥९३॥
परिणाहिवृत्तसुश्लिष्टौ हेमस्तम्भानुकारिणौ ॥
मृदितोत्पलनालाभावूरू स्यातां जरार्द्दिते ॥९४॥
रक्तारविन्दसदृशौ चरणौ कान्तिमत्तमौ ॥
भवतः स्फूटितौ काला स्नायुजालतानोलणौ ॥९५॥
कथञ्चिद्यष्टिमालम्ब्य यद्युद्यातुं समीहते ॥
वीक्ष्यते किन्तु पत्तानं पटलाक्रान्तलोचनः ॥९६॥
नक्तं संकुचिताम्बुजानि सवितुर्ल्लक्ष्मीं भजन्ते पुन ॥
र्म्मार्त्तण्डः शुचिलीनरश्मिरुदयोदभूयोऽपि यश्चन्द्रमाः ॥९७॥
प्रत्यानीयत एव मज्जयति तं हालाहलं विद्यया
कष्टं यौवनमेकमेति न पुनः पुंसां प्रयत्नादपि ॥९८॥
क्षतिधरसदृशान् विजत्य मल्लानरशिरस्सु निहत्य शत्रुपक्षान् ॥
अहिमकर इवोजसा य आसीत् जरसि खिलीक्रियते स एव कालै ॥९९॥
ततः पुत्रकलत्रैश्च शश्वत्स परिभूयते ॥
कासश्वासार्द्दितो दुःखी तारुण्यं ललितं स्मरेत् ॥३००॥
एवञ्जीवन्तथापीतं मित्रैः कान्ताभिरेव च ॥
इत्येवं तप्यते तस्य मनो वार्द्धक्यपीडितं ॥१॥
सेवमानोऽपि भैषज्यं प्रवया निलयोरुजां ॥
द्वेष्टा शशिकलामौलेस्तपस्वीव भवापदां ॥२॥
बहुरोगघनान् घोरानविसह्य शरीरकान् ॥
जिघांसून् किङ्किरान् वीक्ष्य सस्वेदं वेपते भृशं ॥३॥
हस्तपादौ भयाद्दिक्षु क्षिपत्येणति मानवः ॥
विष्णुज्वरेण चाक्रान्तः प्राणम्मुञ्चति दुःखितः ॥४॥
तस्मिन् कुतः पिता माता कुतः पुत्रः कुतः प्रिया ॥
धर्म्म एको भवेद्बन्धुरधर्म्मश्च रिपुः स्वयं ॥५॥
एवं मतिमता ज्ञात्वा यत् क्षेमन्तदुपास्यतां ॥

मरणं प्रकृतिः पुंसां विकृतिर्ज्जीवितं स्मृतं ॥६॥
ज्ञात्वैवं तरसा कर्त्तुं युज्यते हितमात्मने ॥
तिर्य्यग्भावादतिक्रम्य यावन्मृत्युश्च नाप्यते ॥७॥
अत्रान्तराले यद्युक्तं सद्भिस्तत् क्रियतां द्रुतं ॥८॥
लोकाः कालं क्षमते न च खलहृदयः प्रजामिमां कालः ॥
एवं मत्वा नार्हत धर्म्मणि शिथिलादरं कर्त्तुम् ॥९॥
रम्या स्थली तृणवती कुसुमावतंसा रम्या नवा प्रणयिनी स्मरकोपबाष्पा ॥
रम्यं समागमसुखं विदुषामतीव रम्याणि तानि यदि न क्षणभङ्गुराणि ॥१०॥
मृत्युञ्जयजाप्यपरः सम्यग्यो वा मृत्योः परमं मित्रं ॥
श्वो मे भवितेति वचस्तेषां युक्तं गदितुं कथमन्येषां ॥११॥
छमछमायमानोग्रन्विताधूमाग्रधूसरे ॥
अस्थिमांसवसारुद्धे कपालशकलाकुले ॥१२॥
गृध्रध्वांक्षादिभिः कीर्णे भीषणे विस्रगन्धिभिः ॥
जम्बुचीत्कारगम्भीरै प्रेतवेतालसङ्कुले ॥१३॥
श्मशाने तं विसृज्याशु स्वगृहं यान्ति बान्धवाः ॥
अथात्र केचित् खगखवण्डितेक्षणाः करङ्कशेषा अपि शेरते शवाः ॥
विकीर्णकेशाः क्षितिरेणुधूसराः प्रभग्नजङ्घाः क्षतकुक्षयोऽपरे ॥१५॥
ये वासिता विक पुष्पकदम्बकेन भ्राम्यद्द्विरेफचयमेचककान्तिशोभाः ॥
तेऽपि प्रयान्ति वलिवातविधूयमानाः केशाः परेतवनपादपचामरत्वं ॥१६॥
यस्याः पुरा कनकतोरणमन्दिरेषु वेत्राग्रपाणिभिरलम्परिवारितेषु ॥
नो पक्षिणोऽपि निपतन्ति कुतोऽन्यपुंसस्तस्या मुखे विशति कालवशात्खगाङ्ग्रिः ॥१७॥
प्रालेयांशुकरोपहारविमले हर्म्योदरे सुन्दरी ॥
वीणापाणिसरोरुहेन (ण) मृदुना या वादयन्ती पुरा ॥
तस्या एव विभिन्नकुक्षिकुहराद्दीर्घान्त्रतन्त्री स्रजां
पादाग्रेण विकृष्य गृध्रकरटा धिग्वादयन्त्याननैः ॥१८॥
हर्म्ये विद्रुमकान्तिकुट्टिमभुवि प्रेष्याजनैः सादरै :
प्रोध्दूता शरदिन्दुधामधवलैर्य्या चामरैः श्रीरिव ॥
कालात्सैव सुमध्यमा क्षितिरजोरूक्षा क्षताङ्गी पुन ॥
र्गुञ्जज्जन्तुकुलैरधीरचरितैः पुच्छेन संवीज्यते ॥१९॥
सरससरोजचारुरुचिरेण कृतादपिता जनेन पत्रनवकुङ्कुमपत्रलताः ॥
कुचकलशन्तमेव तपनीयरुचं श्वशिवारिपुमिव खण्डयन्त्यकरुणविकरालमुखाः ॥२०॥
मरुद्धतोत्पलदलचारुलोचनं मनोहरं भजनहृदयेन ताडयेत् ॥

सकृत्प्रजा इदमपि खण्डयन्त्यहो धिगस्तु भो पुनरपिधिङ्मनुष्यतां ॥२१॥
पत्रैरम्बुरुहां स चेन्दुसरसैः संवीज्यमानोऽपि यो
वक्त्रेन्दुस्मरणात्कुरङ्गकदृशो दाहंवहत्युन्मनाः ॥
कष्टं कालवशात्स एव हि युवा बाष्पाम्बुरुद्धेक्षणै ॥
ज्ज्र्वालाजालकलापकेशरसटामारोप्यते तैश्चितां ॥२२॥
अयम्पञ्चत्वमापन्नो ममाप्येवं न संशयः ॥
भविष्यतीति या चिन्ता सा दूरादपि शीर्य्यते ॥२३॥
जात्यादिभिर्व्यसनसन्ततिभिः परीतं ॥
संसारसागरगभीरतरं विविक्षुः ॥
उग्राशुषुक्षणिकदम्बकगाढरुद्धं
सोऽयं क्षयं क्षतमतिर्व्विविशत्यशङ्कं ॥२४॥

इति शिवधर्म्मसङ्ग्रहे तृतीयोऽध्याय : ॥३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

चतुर्थोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥उमोवाच॥

यदा शरीरमुत्सृज्य मृत्युलोकात् प्रपद्यते ॥
कर्म्मणा केन दुःखानि लभते नरकेवथ ॥२५॥
कीदृशा नरकास्तत्र येषु पापं क्षयं व्रजेत् ॥
किं केषु नरका ह्येते बहवो येषु पापिनः ॥२६॥
पृथकर्म्मविपाकानां प्राप्नुवन्ति पृथक् फलं ॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥२७॥

॥ भगवानुवाच ॥

पश्यत्वन्धमुखानि बाष्पकलुषाण्यकर्णयन्तं रुतं
त्यक्त्वा तांश्च तनुञ्च गच्छति नरः कर्म्मानुबन्धैरितः ॥
गच्छन्दारुणपाशपीडितगलः प्राप्नोति कष्टां दशां
प्राप्नोति व्यसनान्यजस्रमवशः प्रभ्रष्टसर्व्वाश्रयः ॥२८॥
योजनानां सहस्राणि षडशीतिं महामते ॥
अन्तरन्तद्विजानीयान्नृलोकयमलोकयोः ॥२९॥
उदितादित्यवर्णेन ज्वलितायसवर्त्मना ॥
वज्रकण्टककीर्णेन यान्ति वैवस्वतालयं ॥३०॥
भुवस्तप्तायसादीप्तमार्ग्गङ्गतमहाविषाः ॥
दिवश्चण्डार्क्कवपुषा पुटपाकीव तद्व्रजेत् ॥३१॥
पश्यत्यत्र तनु व्रजन् कमलिनीन्तामेति धावंस्तृषा
यातन्तं परिकृष्य कालपुरुषाः पाशेन कण्ठे भृशं ॥
निर्भिद्योरसि तस्य कुन्तपुरुषैर्हाहारवन्तम्भयैः ॥
किन्नि ह्रांङ्कतया कृता कमलिनीयामेऽपि धावंस्तृषा ॥३२॥
भूयो दूरमुपेत्य पश्यति तरुं तं याति घंर्म्मार्द्दितः
पातुन्ते ब्रुवते विकृष्य पुरुषं घ्नन्तेऽसिभिस्तं रुषा ॥
किं त्वं पुत्रकृतंस्तरुहतमते ये तैषितं घंर्मितः
पापात्प्राप्स्यसि शाल्मलीं तरुवनं किं यासि तां सत्वरं ॥३३॥
अपि रविशशितारकाविहीनं भवति नभस्तलमेति नाशमूर्व्वी ॥
न तु विहितमते तवास्ति मोक्षो निरयशताद् द्विषतः शशाङ्कमौलिं ॥३४॥

विनाशं यान्ति कालेन पातकानि महान्त्यपि ॥
न विनश्यन्ति पापानि हरब्रह्माच्युतद्विषां ॥३५॥
इत्थमाक्रोश्यमानाश्च हन्यमानाश्च किङ्करैः ॥
गच्छन्ति केचिद् दुःखार्त्ता मुञ्चन्ति भैरवस्वरं ॥३६॥
केचिल्लब्धसुखा यान्ति विमानैः सह दैवतैः ॥
सेव्यमानाः पुरस्त्रीभिर्न्नित्यं धर्म्मरता जनाः ॥३७॥
येऽर्च्चन्ति शर्व्वमुमया विधिवत् प्रशान्ता
ये चोत्सृजन्ति वृषभन्तिलधेनुदाश्च ॥
ये स्थापयन्ति च हरं कपिलाप्रदाश्च
ते यान्ति चन्द्रसदृशैर्व्वरयानमुख्यैः ॥३८॥
केचिद्यान्तः किङ्करैस्ताड्यमाना गृध्रैः कङ्कैर्व्वायसैल्लुप्यमानाः ॥
तर्षक्षमाः क्षीणमांसास्थिदेहावन्हिज्वालासन्ततैर्द्दह्यमानाः ॥३९॥
विषमेषु च गर्त्तेषु पतच्छूलैर्व्विभिद्यते ॥
क्वचिच्चोपलवर्षेण महातासन्निकीर्य्यते ॥४०॥
तत्र भिन्नशिरोजानुः पाटंत्वादूरबन्धनः ॥
कृष्यते यमदूतैश्च पुनः कण्टकिभिर्द्रुमैः ॥४१॥
यात्यते भिद्यते रोषा द्वलीभिरपि कृष्यते ॥
एवं वहुविधाकारैर्दुःखदैर्य्यमकिंकरैः ॥४२॥
नीयमानो वशं क्लेशैः प्राप्नोति यमसादनं ॥
स ततोयममाप्राप्य दूरादेव यमाज्ञया ॥४३॥
चित्रगुप्तमुपाम्य श्राव्यते कर्म्म यत्कृतं ॥
सोमाग्निर्व्वरुणो वायुः सूर्य्यश्चेति तद नरं ॥४४॥
साक्षिणः सर्व्वभूतानां ब्रुवते तेन यत्कृतं ॥
उक्तो विभावितश्चैव चित्रगुप्तेन चोदितः ॥४५॥
पात्यते निरये क्रन्दन्नुत्पादोऽधोमुखस्ततः ॥
ज्वलज्ज्वलनसङ्घातपरीतायसवेश्मनि ॥४६॥
प्रेतहाकारत्राङ्कारैर्म्मुखरैः श्वापदाकुले ॥
पतितो रक्तसङ्घोरैर्न्नानाशास्त्राग्रपाणिभिः ॥४७॥
भिद्यते छिद्यते रोषात् क्षिप्यते क्षारवारिणि ॥४८॥
वक्षोभ्यो लम्ब्यमानान्महिगतचरणान्तन्मुखान् कन्दमान
नुत्कृत्योत्कृत्य वेगात् पितृभवनमृगा भीषणा आश्वसन्ति (श्चास्वदन्ति)॥
केषाचिच्छूलभिन्नोदरविदरमुखादन्त्रमाकृष्य रोषात्

शस्त्रैस्तक्षन्त्यभीक्ष्णन्नरपिशितभूजो वन्हिगर्भिव्यगारे ॥४९॥

॥ भगवानुवाच ॥

अष्टौ ते नरका घोरा मृत्युलोके यशस्विनि ! ॥
अवीची रौरवश्चैव कालसूत्रस्तथैव च ॥५०॥
कुम्भीपाकश्च नरकस्तथा यमलपर्व्वतौ ॥
कूटशाल्मलिवृक्षश्चत्र असिपत्राश्च पादपाः ॥५१॥
महारौख इत्येते नरकाः परिकीर्तिताः ॥
स्वकृतैः कर्म्मभिर्घोरैस्तत्र ते पुरुषाधमाः ॥५२॥
प्राप्नुवन्ति महादुःखं किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

॥ उमोवाच ॥

केन कर्म्मविपाकेन अवीचीनरकं व्रजेत् ॥५३॥
रौश्वं वा प्रपद्यन्ते कालसूत्रमपि प्रभो ! ॥
तथावशेषान् करकांल्लभन्ते केन कर्म्मणा ॥५४॥
तानहं श्रोतुमिच्छामि नरकाननुपूर्व्वशः ॥
पृथक्कर्म्मविपाकेन नरकेषु पृथक् पृथक् ॥५५॥
यद्यत्र नरके कष्टं प्राप्तुवन्ति नराधमाः ॥
स्वयं कृतैर्म्महाघोरैर्भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥५६॥

॥ भगवानुवाच ॥

विहाय मानुषं कालं स्वपापपरिवेष्टितः ॥
नीयमानः पिपासर्त्तो न पातुं लभते जलं ॥५७॥
बहुप्रकारसंयुक्ता नरकास्तत्र भामिनि ॥
अवीचीनरके देवी योजनायुतविस्तरः ॥५८॥
चतुर्द्वारश्चतुष्कोणः सुविभक्तचतुष्पथ : ॥
रौदरूपा महाघोरा निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥५९॥
द्वारपालाः स्थितास्तत्र द्वारि द्वारि महाबलाः ॥
अहन्यहनि रक्षन्ति तर्ज्जयन्तोऽसिपाणयः ॥६०॥
पापकर्म्मक्षयो येषां नरकाश्चारुहासिनि ॥
तेभ्यो द्वारं प्रयच्छन्ति सौम्यरूपा भवन्ति हि ॥६१॥
अवीचीनरकश्चैव नगरप्रतिमः पृथक् ॥
ज्वालामालासहस्रेषु तस्यं मध्ये हुताशनः ॥६३॥
हन्यन्ते पापकर्म्माणः प्रत्यहं यमकिङ्करैः ॥
हूयमानस्तथा वन्हिराज्यशुष्केन्धनैर्भृशं ॥६४॥

श्रूयतां कर्म्मणा येन तत्र गच्छन्ति मानवाः ॥
तडागान्युदपानानि ये भिन्दन्ति यशस्विनि ॥६५॥
कलत्राणि च मित्राणां धर्षयन्ति नराधमाः ॥
समर्था ये न रक्षन्ति भयाच्छरणमागतं ॥६६॥
तथैव सर्व्वसत्त्वेषु सततं निर्घृणा नराः ॥
मनसा कर्म्मणा वाचा अहन्यहनि हिंसकाः ॥६७॥
अग्निदाहकराश्चैव विषदा विषभक्षकाः ॥
गर्भपातनकाश्चैव मधुघातिन एव च ॥६८॥
उदितेषु च देशेबु भयदुर्भिक्षकारकाः ॥
ये च पूर्व्वप्रवृत्तानि नानुवर्त्तन्ति पार्थिवाः ॥६९॥
अप्रवृत्तानि कुर्व्वन्ति नृपा राष्ट्रेषु निर्घृणाः ॥
एतच्छीलसमाचारा दारुणाः पुरुषाधमाः ॥७०॥
अवीचीनरकं यान्ति मृत्युलोकमितो गताः॥
दह्यन्ते तत्र पच्यन्ते पूर्व्वद्वारमुपावृतं ॥७१॥
क्षिपन्त्यस्मात्प्रधावन्ति वन्हिज्वालाभयार्दिताः ॥
यत्र यत्र भयाद्गगच्छेत्तत्र तत्रानलो दहेत् ॥७२॥
विघाट्टिते सुविस्तीर्णे तत्र धावन्ति ते पुनः ॥
प्राप्ता द्वारं भृशं घोरर्हन्यन्ते द्वारपालकैः ॥७३॥
ततो वियुक्तास्तद्दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥
रौश्वे नरके देवी ! दारुणास्तत्र यातनाः ॥७४॥
वापीव सचतुष्कोणा योजनायुतविस्तरा ॥
करीषानलसङ्घातो निर्द्धूमः सम्प्रवर्त्तते ॥७५॥
मध्ये कृष्णायसस्तम्भो वन्हिवर्णः समुच्छ्रितः ॥
तत्र तिष्ठन्ति ते घोरा निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥७६॥
प्रक्षिपन्ति महावीर्याः प्रभ्राम्य नरके नराज् ॥
परिभ्रमन्ति तत्राग्नौ पतितास्तत्र दारुणैः ॥७७॥
व्यजनन्तालवृन्तञ्च छत्रवस्त्रमुपानहौ ॥
देवस्वं ब्राह्मणस्वं च ये हरन्ति नराधमाः ॥७८॥
ते नरा नरकं यान्ति रौरवं रोमहर्षणं ॥
पच्यन्ते नरके तत्र पापकर्मरता नराः ॥७९॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥
हरेत्कृष्णायसं यस्तु कर्म्मकोऽपरकन्नरः ॥८०॥
शिल्पिना सर्व्वसर्वेषां कर्म्मक्षेत्रोपजीविनां ॥

ये हरन्तीह भाण्डानि लोहीपाके नराधमाः ॥८१॥
तत्रतिष्ठन्ति ते घोरा निर्घुणा मृत्युकिङ्करा : ॥
घोराः सङ्गृह्य पुरुषान्नरीं वा पापकर्म्मिमां ॥८२॥
भृशं तप्तेषु लोहेषु क्षिपन्त्यकरुणा रुषा ॥
पापकर्म्मक्षयात्तेषां कुम्भीपाके सुदारुणे ॥॥८३॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥
मुसलोलूखलश्चैव कर्षकोपस्करन्तथा ॥८४॥
शयनाशनपानानि यच्चान्यद् द्रव्यसम्भवं ॥
ये हरन्ति वरारोहे नरा नरकनिर्भयाः ॥८५॥
ते नरा नरकं यान्ति कालसूत्रमतः श्रृणु ॥
तत्र तिष्ठन्ति ते रौद्रा निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥८६॥
शस्त्रैर्निशितधारैश्च तांस्तक्षन्ति महाबलाः ॥
यथा दारु वरारोहे कुठारैः शिल्पिनो नराः ॥८७॥
तक्षन्ति सूत्रमार्गेण तथा तक्षन्ति ते नराः ॥
तेषाञ्च तक्षमाणानां पापकर्म्मक्षयो यदा ॥८८॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥
यमला यत्र जायन्ते भवेदण्डचितं गृहं ॥८९॥
न तत्र दैवपित्रो वा होमगन्तु क्रतुक्रियाः ॥
वलिभिक्षा न कर्त्तव्या कश्मलोपहते गृहे ॥९०॥
स्नापनन्तत्र कर्त्तव्यं दम्पत्योश्चारुहासिनि ॥
ततः स्नातौ द्विजान्देवि भक्ष्यभोज्येन तर्पयेत् ॥९१॥
उपवेश्यात्र यमलौ दद्याद्विप्रेषु दक्षिणां ॥
तेषां पुण्याहिशब्देन शुद्धं भवति तद्गृहं ॥९२॥
अशुद्धे तु गृहे मोहाद्दैवं पिण्डं करोति यः ॥
ददाति बलिभिक्षां चा श्रूयतां तस्य या गतिः ॥९३॥
तेन ते नरकं यान्ति नरा यमलपर्व्वतौ ॥
यत्रातिष्ठन्ति ते देवि निर्घृणा घोरकर्मिणः ॥९४॥
उद्यताग्रायुधकरैः पर्व्वताभ्यां स पीडचते ॥
अयोरसं द्रवीभूतमग्निवर्णे स पाच्यते ॥९५॥
तेऽपि चान्ये वराहोहे प्राप्नुवन्ति हि ताङ्गतिं ॥
तदहं सम्प्रवक्ष्यामि यः सुदुश्चरितैः कृतैः ॥८०॥
अन्नपानादिदानस्य व्याघातं कुरुते तु यः ॥
आक्रोशयेद्यः पितरं मातरं श्वशुरं गुरुं ॥८१॥

राजानं भुक्तपूर्व्वञ्च नारीं निन्दन्ति ये नराः ॥
दाने कन्याप्रदाने च ये विघ्नं कुरुते नराः ॥८२॥
सर्व्वे ते नरकं यान्ति नरा यमलपर्वतौ ॥
तेषां सञ्चूर्णगात्राणां पापकर्मक्षयो यदा ॥८३॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरत्ति नराधमाः ॥
व्याजकर्म्मकरा देवि कूटमानोपजीविनः ॥८४॥
कूटकापटिकाश्चैव ये च कर्म्माणकारकाः॥
ते मृता नरकं यान्ति कूटशाल्मलिको द्रुमं ॥८५॥
तत्र तिष्ठन्ति ते रौद्रा निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥
तर्ज्जितास्तेषु रौद्रेषु भयार्त्तास्तत्र पादपे ॥८६॥
ऊर्ध्वं समधिरोहन्ति संसरन्ति ह्यधोमुखाः ॥
कण्टकैस्तैस्ततस्तीक्ष्णैस्ते तृषाभ्यर्द्दिताशयाः ॥८७॥
तेषान्तत्र क्षताङ्गानां पाषकर्म्मक्षयो यदा ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥८८॥
आश्रमेषु च पुण्येषु आरामोबुद्यानभूमिषु ॥
सभाकूपतडागेषु देवतायतनेषु च ॥८९॥
रेतो मूत्रपुरीषाणि ह्युत्सृजन्ति च मोहिताः ॥
ये हरन्ति वरारोहे आयुधानि च मानवाः ॥९०॥
तेन ते नरकं यान्ति ह्यसिपत्रं महाद्रुमं ॥
तत्रतिष्ठान्ति ते घोरा निर्घणा मृत्युकिंङ्करा : ॥९१॥
गर्ज्जितास्तेषु रौद्रेषु नरास्ते पापकर्म्मिणः ॥
अश्वत्थे तत्र तिष्ठन्ति पादपे ते भयार्द्दिताः ॥९२॥
तस्य वृक्षस्य पत्राणि शीर्य्यन्ते मारुताहताः ॥
खड्गचक्राशनी भूय तीक्ष्ण धाराण्यनेकशः ॥ ९३॥
तेषान्नराणामुपरि निष्पतन्ति ह्यनेकशः ॥
छिन्नकर्णोष्ठनासाश्च छिन्नहस्त प्रवाहवाः ॥९४॥
तेषां सञ्छिन्न गात्राणां पापकर्म्म क्षयो यदा ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥९५॥
आदि कृत्वा तृणं काष्ठं यत्किंञ्चित्सपरिग्रहं ॥
अरण्ये यदि वा क्षेत्रे ग्रामेषु नगरेषु वा ॥९६॥
चत्वरे वा गृहे वापि लोभात्परिभवेन वा ॥
पारक्यमाहरेद्यस्तु यच्चान्यात्सोपकारकं ॥९७॥
पापकर्म्मरताश्चैव चण्डालादौ जुगुप्सिताः ॥

अभोज्यानां कुले यान्ति दानपुण्यविवर्ज्जिताः ॥९८॥
ते महारौरवं घोरं व्रजन्ति नरकन्नराः ॥
चतुर्योजनविस्तीर्णं पञ्चयोजनमायतं ॥९९॥
घोरं गिरिगुहाकारं संवृतं पर्व्वते दिशं ॥
तदन्धकारं सततं मेघच्छन्नेव शर्वरी ॥४००॥
तत्र तिष्ठन्ति ते रौद्रा निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥
द्वारपाला महीवीर्य्या उद्यतायुधपाणयः ॥१॥
निर्ज्जितास्तैर्हि रौद्रैस्तु प्रविशन्ति भयार्दिताः ॥
तत्र तेषां प्रविष्टानां नरकं चारुभाषिणि ॥२॥
स्वशरीरोत्थितो वन्हिर्न्निर्द्दहत्यङ्गिनां वपुः ॥
दह्यमानास्तथात्यर्थं स्वशरीरोत्थिताग्निना ॥३॥
बाह्योत्थितानलेनापि नादं मुञ्चन्ति भैरवं ॥
पापकर्मक्षयो येषां नरके चारुभाषिणि ॥४॥
तेष्वन्तरं प्रयच्छन्ति ततः सौम्या भवन्ति च ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥५॥
एतानि बहुदुःखानि नरकेषु पृथक् पृथक् ॥
एतत्ते कथितं देवि किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६॥
उवाच वेपमानाङ्गी देवी गद्गदया गिरा ॥
श्रुता मया महारौद्रा संसारस्य यथा स्थितिः ॥७॥
केनोपायेन पुरुषा नरकं वै न पश्यति ॥
सुखञ्च लभते येन तद् भवान् वक्तुमर्हति ॥८॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

सत्यं क्षान्तिरहिंसा च शौचं दानमलोभता ॥
दया भूतेष्वपैशुन्ये मते ऽहङ्कारिताशनः ॥९॥
अद्रोहश्चानसूया च परैश्वर्य्ये च निस्पृहा ॥
अमात्सर्य्यमनानित्वं शिव भक्तिरचापलः ॥२६॥
जपध्यानरतिः स्थैर्य्यन्दीनान्धजनपालनी ॥
स्वाध्यायनियमासक्तिस्त्रिसन्ध्योपासनोन्मुखः ॥२७॥
निःसङ्गत्वमनास्तिक्यमार्ज्जवं ह्रीर्म्मनस्विता ॥
ओजः प्रशान्तिः सन्तोषः शाठ्यपापविवर्ज्जिताः ॥२८॥
परीक्ष्यकारिता नित्यं मनोवाक्कायनिग्रहाः ॥
अदाम्भित्वमनायासः कर्णेजपविवर्ज्जिताः ॥२९॥

पितृदेवा र्चनेर्भक्तिर्ज्ञानिनामप्युपासनां ॥
परापवादे मौनत्वमात्मन्येवात्मतुष्टिता ॥३०॥
अथापारः परार्थेः स्मिन्नौदासीन्यमनोरसां ॥
अक्रोधित्वममायित्वमिति धर्मः प्रकीर्तितः ॥३१॥
य एतान् भजते भावान् सोऽमृतत्वायकल्पते ॥
नश्यन्ति पौरुषाः पापा येऽप्यनन्ता महाबलाः ॥३२॥
यमः क्रन्दन् व्रजेत्तस्माद्धर्म्मशीलाः शरीरिणः ॥
तस्मादेव विदित्वा तु मनोधर्म्मे निवेशयेत् ॥३३॥
यस्य चित्तमसम्भ्रान्तं निर्व्विकारमकल्मषं ॥
स याति परमं लोकं नरकञ्च न पश्यति ॥३४॥
यस्य बुद्धिरसम्मूढा सर्व्वभूतेष्वपापकृत् ॥
अकल्कता सुप्रशान्तो नरकं स न पश्यति ॥३५॥
इन्द्रियाणि जितान्येव मनो यस्य वशे स्थितं ॥
जितं चित्तं जितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥३६॥
जितचित्तस्य दान्तस्य आत्मारामस्य देहिनः ॥
सर्वभूतस्य हस्तप्राप्तं त्रिपिष्टपं ॥३७॥
स्वकार्ये परकार्ये च यस्य बुद्धिः समागता ॥
एतदेव हि पाण्डित्यं शेषाः पुस्तकवाचकः ॥३८॥
शुनः पुच्छमिवानर्थं शास्त्रमन्यायवर्त्तिनां ॥
नाच्छादयति कौपीनं न दंशमशकापहं ॥३९॥
श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यतां ॥
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥४०॥
एष एकान्तिकोपाय आख्यातस्तेऽद्य कृत्स्नशः ॥
अधुनात्यन्तिकं ज्ञात्वा तथान्येषां परीक्षयेत् ॥४१॥
सर्वथा सर्वदा तस्मिन् धर्मे बुद्धिं निवेशयेत् ॥
समासाद् दश धर्मस्य लक्षणं प्रब्रवीम्मिते ॥४२॥
यत्कृत्वा नरकं घोरं न पश्यन्ति शरीरिणः ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमकल्कता ॥४३॥
एते स्मृता यमाः पञ्च शास्त्रेऽस्मिन् पारमेश्वरे ॥
अक्रोधो गुरुशुश्रूवा शौचमाहारलाघवं ॥४४॥
अप्रमादश्च पञ्चैते नियमाः परिकीर्तिता ॥
मारणं ताडनं बन्धस्त्रासनं वृत्तिनाशनं ॥४५॥
हिंसा पञ्च प्रकारोक्ता तत्यागाद्धर्ममाप्नुयात् ॥

पैशुन्यमयथार्थञ्च भिन्नं कटुकनिष्ठुरं ॥४६॥
अनिबद्धञ्च यद् वाक्यं तन्मृषा वाक्यमुच्यते ॥
परस्वस्यापहरणं रक्षिस्तस्येतरस्य वा ॥४७॥
बलाद्वा यदि वा पापैस्तच्चौर्यं सम्प्रकीर्तितं ॥
मैथुनं स्पर्शनं क्रीडा कीर्त्तनं स्मरणञ्च यत् ॥४८॥
अब्रह्मचर्यमित्येतत् पञ्चधा परिकीर्त्तितं ॥
लाभार्थमथ पूजार्थन्न धर्म्माय न शान्तये ॥४९॥
विज्ञेयं कल्कनं शास्त्रदम्भमोहादिभिर्युतं ॥
मानसोद्वेगमानस्थ आषेशाभिः स्वदाहकः ॥५०॥
तर्ज्जनादिनिमित्तञ्च क्रोध इत्युच्यते बुधैः ॥
शस्त्रस्य शान्तो पितरो वाचार्यादेशिता च यः ॥५१॥
तेभ्यः प्रियहितं कर्म्म गुरुशुश्रूषणं स्मृतं ॥
देशदेहेन्द्रियाद्रव्यभावना शास्त्रचोदितं ॥५२॥
शुद्ध्य यत्क्रिया सम्मक् तच्छौचं परिकीर्त्तितं ॥
आहारलाघवं विद्याद् विशुद्धाहारभोजनं ॥५३॥
विशुद्धा चरुभिक्षाद्या कन्दमूलफलं पयः ॥
मोहो रागो मदो द्वेषः प्रमादाद् वृत्तिरुच्यते ॥५४॥
तेभ्यो निवर्त्तनं सम्यगप्रमादः प्रकीर्त्तितः ॥
लक्षणं दश धर्म्मस्य कथितं वरवर्णिनि! ॥५५॥
अष्टाङ्गलक्षणं सम्यगधुना कथयामि ते ॥
महेश्वरजनप्रीतिः शिवदानेऽनुमोदते ॥५६॥
स्वयमभ्यर्चनं शक्त्या मदर्थे चाङ्गचेष्टनं ॥
स्मर्त्तव्योऽहं सदाकालं मत्कथाश्रवणे सुखं ॥५७॥
विक्रिया दृक्स्वराङ्गानामुपजीवन्ति नैव मां ॥
सम्यग्देवि ! मया प्रोक्ता ह्यतेऽष्टादश सत्तमाः ॥५८॥
येषामाचरणाद् देही शैव मित्यभिधीयते ॥
गोब्राह्मणाष्टमूर्त्तिभ्यः पितृमातृभ्य आर्च्चयेत् ॥५९॥
तीर्थाम्भस्यघर्षणं जपतु वा पञ्चानलं वा क्रियात् ॥
भस्मस्नानमुपाचरत्वविरतं बध्नातु मुद्रागणं ॥
वाता द्वादश सत्तमो गुणगणैः पुष्टः प्रकृष्टैरपि
पङ्कैः सार्द्धमलीमसाम्बरमिव प्रोद्भास्यते नो नरः ॥६०॥

इति शिवधर्मसङ्ग्रहे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

पञ्चमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ ईश्वर उवाच ॥

अज्ञानार्जितपापानां ब्रवीमि ध्वंसनं प्रिये ! ॥
विज्ञानार्जितपापानां न ब्रवीमि कदाचन ॥६१॥
न ज्ञानबलमाश्रित्य पापं कुर्व्वीत संयमी ॥
लोकाः किं मृत्युना योज्या बलमाश्रित्य भूभुजां ॥६२॥
संवृत्तिं ज्ञानिनामेवं युक्तमेवाभिरक्षितुं ॥
विरुद्धासनविच्छित्तिर्भिषजामेव शोभते ॥६३॥
वमनै रेचनैः स्वेदैरौषधीनां बलेन च ॥
रोगार्त्तान् समयन्तीति किं सेव्या न हितैषिभिः ॥६४॥
दानधर्मं प्रवक्ष्यामि प्रेतलोकार्गलस्परं ॥
विधुरध्वान्तमार्त्तण्डसोपानं सुरवेश्मनां ॥६५॥
इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं क्षमा धृत्तिः ॥
अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥६६॥
तत्र पूर्वश्चतुर्वर्गो दम्भाथमपि सेव्यते ॥
ऊर्ध्वं चोत्तरवर्गस्तु स महात्मसु तिष्ठति ॥६७॥
इज्या तपः स्वाध्ययनं दानानि विविधानि च ॥
दमो मूलानि सर्वाणि तस्यादुदसमी भवेत् ॥६८॥
दानाच्छोषमुपैति वैरजलधिर्द्दानाच्च लोकप्रियो
दानात् कीर्त्तिरतीव रूपविशवः श्रीभोगसम्पत्तथा ॥
मृत्योर्ल्लोकगतः सुखानि परमाण्याप्नोति दानादपि
स्वर्गं नन्दतिदानतोऽपि सुचिरं दानाद्धि सर्वं भवेत् ॥६९॥
नागेन्द्रास्तुरगाः पदातिविभवो यानानि वन्दी तथा
दिव्याहारविहारभूषणसुखं सिंहासनं चामरं ॥
अर्थाशापरिपूरणं युवतयो हर्म्यं शशाङ्कप्रभं
प्रज्ञा बोधगुणाः सदा निरुजता प्राग्दानचिन्हं नृणां ॥७०॥
गृहस्थस्योपजीवन्ति वत्सो धेनोश्चतुस्तनान् ॥
देवताः पितरश्चैव मानुषाश्च गिरिन्द्रजे ! ॥७१॥

स्वाहाकार वषट्कारानुपजीवन्ति देवताः ॥
स्वधाकारं पितृगणा पाङ्कारश्च मानुषाः ॥७२॥
शूद्रोऽपि पञ्चभिर्यज्ञैर्यजते मन्त्रयोगतः ॥
अतोऽन्यथा तु यो भुङ्क्ते स त्राणंनित्यमश्नुते ॥७३॥
गृहस्थः सर्वदा कुर्याद् ददातियजतिक्रियाः ॥
दानधर्ममकुर्वाणो द्रव्ये सति स यात्यधः ॥७४॥
उदपानन्तु यः कुर्यात् पापात्मा दुष्टचेतसः ॥
विधूय पापसङ्घातं पितृभिः सह मोदते ॥७५॥
पुष्करिण्यास्तु यः कर्त्ता मोदते दिवि शक्रवत् ॥
कुलैश्च सप्तभिर्युक्तो यावत्कीर्त्तिर्न्न पश्यति ॥७६॥
गृहं द्रव्यसमोपेतं दद्याद्विप्राय यो नरः ॥
तस्य हेममयं दिव्यं गृहं स्वर्गेषु जायते ॥७७॥
उद्यानं कुरुते यस्तु देवदेवस्य मन्दिरे ॥
तस्य दानफलं सम्यक् पुष्पे पुष्पे निबोधमे ॥७८॥
दशसौवर्णिकं पुष्पं माला लक्षेण सम्मिता ॥
कोटिमालाशतेनाहुरनन्तं लिङ्गपूरणे ॥७९॥
एवं कुर्वीत यो नित्यं स गणो मम चाक्षयः ॥
न तस्य मर्त्यभावो हि कल्पकोटिशतैरपि ॥८०॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥

पृच्छन्ति ऋषयो भीताः संसारभयविह्वलाः ॥
तुष्यते च कथं देव अर्चितस्य च किं फलं ॥८१॥
क्षीराज्यदधितोयेन स्नापितस्य च किं फलं ॥
पुष्पाणां चैव सर्व्वेषां गन्धपुष्पस्य किं फलं ॥८२॥
वस्त्रालङ्कारनैवेद्यैर्ध्वजादर्शवितानकैः ॥
कि फलं छत्रदीपेषु गवादिमहिषीषु च ॥८३॥
अजवारणदानस्य दासीदासस्य यत्फलं ॥
सम्मार्ज्जने फलं किं स्यात्तथा चैवोपलेपने ॥८४॥
गीतनृत्यफलं ब्रूहि तन्त्रीवाद्यफलञ्च यत् ॥
कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां जागरस्य फलं वद ॥८५॥
उपवासस्य यत्पुण्यं देवदेवश्रितस्य तु ॥
एतत्सर्वं समाख्याहि उपसत्यः स्म ते वयं ॥८६॥

॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

शतं सम्मार्जने दानं सहस्रमुपलेपने ॥
निष्काणां प्राप्नुयात्पुण्यं शिवभक्त्या समन्वितः ॥८७॥
उपलिप्य शिवागारं शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥
अर्च्चयन् सततं देवं ज्ञानदीक्षाविवर्ज्जितः ॥८८॥
बभ्रुपुष्पफलञ्चैव दधिक्षीरघृतादिभिः ॥
विचित्रैर्भक्तिपूजैश्च यः पूजयति नित्यशः ॥८९॥
यस्तु नैवेद्यछत्रैश्च ध्वजादर्शवितानकैः ॥
घण्टाचामरदानेन अलङ्कारौदनेन वा ॥९०॥
सुवर्णमणिरत्नैश्च गन्धधूपोपलेपनैः ॥
गीतवादित्रनृत्यैश्च हुहुङ्कारैस्तथैव च ॥९१॥
वक्ष्यामि सर्व्वमेवं तु अपरिज्ञानकारणं ॥
केवलं भक्तिमापन्ने श्रृणुध्वं पूजया फलं ॥९२॥
तोयेन स्नापयेल्लिङ्गं गन्धदिग्धेन चैव हि ॥
एकरात्रेण मुच्यन्ते मानसात् किल्विषान्नराः ॥९३॥
दशरात्रात्कायिकेन महापापेन पक्षतः ॥
मासेन स्वर्गमाप्नोति आब्दाद्गाणेश्वरीं गतिं ॥९४॥
अब्देन पितृतां याति पञ्चभिः कुलमुद्धरेत् ॥
द्विषट्कैरीशसायुज्यं यावज्जीवं शिवं विशेत् ॥९५॥
कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां यो दध्ना स्नापयेच्छिवं ॥
यावज्जीवकृतैः पापैर्म्मुच्यते नात्र संशयः ॥९६॥
प्रत्यहं स्नापयेद्यस्तु मासमेकं सुचिर्न्नरः ॥
केतूनां फलमाप्नोति भिन्नदेहे सुरालयं ॥९७॥
षण्मासं स्नापयेद्यस्तु सुराणां चोत्तमो भवेत् ॥
अब्दस्नानेपितरस्तस्य यान्ति सुरालयं ॥९८॥
अयब्देन रुद्रसायुज्यं द्वादशाब्दैः कुलै : स्वयं ॥
घृतेन स्नापयेल्लिङ्गमेकाहमपि मानवः ॥९९॥
दध्ना तु सर्व पापानि अश्वमेधमवाप्नुयात् ॥
दशरात्रात्स्वर्गगतिं मासाद्गाणेश्वरीं गतिं ॥५००॥
पितृन् नरकगर्त्तस्थानुद्धरत्यविकल्पतः ॥
षण्मासं स्नानपयेद्यस्तु नित्यञ्चाभग्नयोगतः ॥१॥

तस्योपरिवरा यान्ति नित्यं गाणेश्वरीं गतिं ॥
द्विरब्देनैव सायोज्यं व्रजन्ति पितृभिः सह ॥२॥
घृत स्नानात्परं नास्ति उद्धरेत्कुलसप्तकं ॥
त्रिनेत्राः शूलहस्ताश्च वृषाङ्काश्चन्द्रशेखराः ॥३॥
सर्वज्ञाः सर्वगा नित्या भवन्ति जगदीश्वराः ॥
कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां मधुना स्नापयेच्छिवं ॥४॥
राजसूयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥
प्रत्यहं स्नापयेद्यस्तु वर्षेणैव गणेश्वरः ॥५॥
पञ्चाब्देन तु सायोज्यं प्रयाति पितृसंयुतः ॥
प्रत्यहं पञ्चगव्येन यः शिवं स्नापयेन्नरः ॥६॥
न तस्य दृष्यते चान्तं देवलोकं स गच्छति ॥
संवत्सरेण शुद्धात्मा शिवसायुज्यतां व्रजेत् ॥७॥
द्विवर्षेण पितृन् सप्त समुद्धृत्य शिवं व्रजेत् ॥
गन्धैश्च स्नापयेल्लिङ्गं दिव्यैश्चैव सुगन्धिभिः ॥८॥
वाजपेयस्य याज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥
कर्पूरव्यतिमिश्रेण चन्दनेन तु लेपयेत् ॥९॥
विद्याधरत्वमाप्नोति रमते सुरपूजितः ॥
अश्वमेधफलं चैव दशरात्रादवाप्नुयात् ॥१०॥
मासेनैकेन गणतां अब्दात्सायोज्यमाप्नुयात् ॥
अहग्नयोगो यो दद्यात्प्रत्यहं लिङ्गलेपनं ॥११॥
पितरस्तस्य सर्वे ते गतिं यास्यन्ति चोत्तमां ॥
अगुरुं दशसाहस्रं षट्साहस्रन्तु चन्दनं ॥१२॥
अनन्तो गुग्गुलुश्चैव सहाज्येन सुयोजितः ॥
द्वे सहस्रे पलानान्तु महिषाक्षस्य गुग्गुलोः ॥१३॥
प्रदहेत्तङ्गतात्मायः सर्व्पापैः प्रमुच्यते ॥
देवि संवत्सरे पूर्णे नन्दीश्वरसमो भवेत् ॥१४॥
एकान्हं दहते यस्तु देवदेवस्य सन्निधौ ॥
सर्व्वपापविशुद्धात्मा अग्निष्टोममवाप्नुयात् ॥१५॥
भक्तिमान् प्रदहेद्यस्तु धूपं गुग्गुलुमुत्तमं ॥
मासैकेन समाप्नोति क्रतुनां शतमुत्तमं ॥१६॥
मासमेकं दहेद्यस्तु स गणश्चोत्तमो भवेत् ॥
न तस्य सम्भवो मर्त्ये पितृभिः सह मोदते ॥१७॥
व्यब्दं दहति यो देवि शुचिर्भूतो दिने दिने ॥

स्वकुलं चोद्धृतन्तेन शिवभक्तेन धीमता ॥१८॥
वस्त्रध्वजवितानन्तु यो दद्याल्लिङ्गसन्निधौ ॥
लभते परमैश्वर्यं जायते चोत्तमे कुले ॥१९॥
सकृद्दानफलं ह्येतद् द्वित्रिधागतिरुत्तमां ॥
प्राप्नुयान्मानवः शीघ्रं सोमलोकं न संशयः ॥२०॥
शतसाहस्रदानेन गतिर्गाणेश्वरी भवेत् ॥
पितृभिः संयुतश्चैव तक्षदानान्न संशयः ॥२१॥
मेखलां कटिसूत्रश्ञ्च यो दद्याल्लिङ्गमूर्धनि ॥
चतुःसागरपर्यन्त क्ष्मायां नु स भवेन्नृपः ॥२२॥
मुकुटं कुण्डलञ्चैव चित्रपट्टकदायकः ॥
सकलान्तु महीं मुङ्क्ते अङ्गाभरणदानतः ॥२३॥
मुसकोशेतथैवेह षट्टात्प्रादेशिको नृपः ॥
चित्रके चित्रभोगानि निः सम्पन्नान्यवाप्नुयात् ॥२४॥
पुनः पुनश्च यो दद्यात् रत्नाभरणभूषणं ॥
गाणपत्यमवाप्नोति चाक्षयं परमं ध्रुवं ॥२५॥
मुक्तिमण्डपिकाभक्त्या दत्वा योऽर्चयते शिवं ॥
न तस्य पुनरावृत्तिर्गणश्चैवोत्तमो भवेत् ॥२६॥
रोचना कुङ्कुमञ्चैव लिङ्गस्योपरि यो नरः ॥
प्रत्यहं लेपनन्दद्यात्स विद्याधरतां वजेत् ॥२७॥
द्वादशाब्देन गणतां कर्प्पूरागुरुलेपनैः ॥
कटकेयूर दानेन आधिपत्यं महेच्छतां ॥२८॥
प्राप्नुवन्ति नरा लोके शिवभक्तिपरायणाः ॥
रत्नदानानि दिव्यानि यो ददाति शिवाय वै ॥२९॥
दशसौवर्णिकं पुष्पं निर्गन्धं यदि भामिनि ॥
शतसाहस्रकां माला अनन्तं लिङ्गपूरणे ॥३०॥
निर्गन्धिकुसुमस्यायं विधिः ख्यातो द्विजोत्तमाः ॥
शोभनैर्द्दिव्यगन्धाद्यैः श्रृणु तत्र तु यत्फलं ॥३१॥
एकपुष्पप्रदानेन लिङ्गेषु प्रतिमासु वा ॥
अशीतिकल्पकोटीनां दुर्गतिन्न नरो व्रजेत् ॥३२॥
एवं वै निरयाः सर्वे नियतं शून्यतां गताः ॥
एकपुष्पप्रदानेन कस्य योगो न विद्यते ॥३३॥
वृत्तिसम्पत्तिसंशुद्धं शेषं सम्पत्तिभाषितं ॥
तृणमप्युत्तमार्थाय कोटिवधिरसेन्द्रवत् ॥३४॥

॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

एकपुष्पप्रदानेन योगः सर्वस्य विद्यते ॥
न चतुःसम्पदा योगः किन्तु सर्वस्य विद्यते ॥३५॥
अकामाभ्यर्चिते लिङ्गे एतदुक्तं मया फलं ॥
कामेनाभ्यर्च्यमानस्य श्रृणु तस्यापि यत्फलं ॥३६॥
अर्क्कस्य करवीरस्य वुकस्योत्तमकस्य च ॥
चतुर्णां पुष्पजातीनां गन्धं जिघ्रति शङ्करः ॥३७॥
सुवर्णनिष्कं पुष्पं तु सर्वस्मिन् देवि कथ्यते ॥
सहस्रन्त्वन्यपुष्पाणां दत्ते यत्कथ्यते फलं ॥३८॥
करवीरसहस्रस्य भवेत्प्रदस्य यतफलं ॥
तदेकस्य तु पुष्पस्य दत्तस्य फलमश्नुते ॥३९॥
पद्मानान्तु सहस्रस्य मम दत्तस्य यत्फलं ॥
तत्फलं लभते पत्रे दत्ते बिल्वस्य शोभने ॥४०॥
बिल्वपत्रसहस्रे तु दत्ते मे यत्फलं स्मृतं ॥
बुकपुष्पे तदेकस्मिन् मम दत्ते लभेत्फलं ॥४१॥
पुष्पे दत्ते यदेकस्मिन् लभेद्धत्तुरकस्य तु ॥
वुकेन वरदो देवः करवीरैर्द्धनप्रदः ॥४२॥
अर्केण प्रियमच्छिन्ने मोक्षं धत्तूरकस्य तु ॥
नीलोत्पलैर्भवेद्भोगो योऽर्चयेल्लिङ्गमुत्तमं ॥४३॥
रक्तार्कैः प्राप्नुयाद्राज्यं पुण्डरीकैश्च चक्रिणं ॥
चम्पकैः सर्वकामानि पुन्नागैर्नागकेशरैः ॥४४॥
इप्सितां लभते कामांस्तथा केशरदामकैः ॥
मन्त्रसिद्धिमवाप्नोति बृहत्यगचस्तिपुष्पकैः ॥४५॥
योऽर्चयेत्परमेशानं सितार्केण तथैव हि ॥
सर्वकामानवाप्नोति योऽउर्चयेद्गन्धपुष्पकैः ॥४६॥
कुपुकैर्विपुलोलाभः सौभाग्याय च वारुणं ॥
कन्याकामस्तु जातीभिर्योऽर्चयेत्परमेश्वरं ॥४७॥
स लभेच्चोत्तमां कन्यां षण्मासेन न संशयः ॥
मल्लिका ज्ञानकामार्थमर्चयन्तो महेश्वरं ॥४८॥
लभन्ते परमं ज्ञानं संसारभयनाशनं ॥
पुत्रकामाय कुन्दैस्तु अर्चयीत शुच्चिन्नरः ॥४९॥
लभते बहुपुत्रत्वं धनवत्वं चिरायुषं ॥

आरोग्यं कुशपुष्पैस्तु अशोकैः प्रियसङ्गमं ॥५०॥
कर्णिकारं धनं विद्याद् वश्यार्थे द्रोणपुष्पिकां ॥
कदम्बेनार्चयेल्लिङ्गं सततं नियते व्रतः ॥५१॥
शत्रूणां वशकामाय नित्यमेव प्रदापयेत् ॥
नश्यन्ति व्याधयस्तस्य योऽर्चयेदतिमुक्तकैः ॥५२॥
सिन्दुवारस्य पुष्पेण बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥
अङ्कोलासितवर्णानि निर्गन्धकुसुमा प्रिये ॥५३॥
तानि शत्रुविनाशाय देवदेवाय कल्पयेत् ॥
पीतकानि तु पुष्टचर्थं पुष्पाणि विजयाय च ॥५४॥
नित्यमेव तु यो दद्यात्स तत् काममवाप्नुयात् ॥
जलजानितु पुष्पाणि वश्यार्थं प्रकल्पयेत् ॥५५॥
नीलरक्तानि यान्येव तानि वश्यंकराणि तु ॥
सर्वकामप्रदं बिल्वं दारिद्र्यस्य प्रमोचनं ॥५६॥
बिल्वपत्रात्परन्नास्ति येन तुष्यति शङ्करः ॥
विजयार्थं दमनकं योजयेन्नियमास्थितः ॥५७॥
विजिताः शत्रवस्तेन योऽर्चयेद्वृषभध्वजं ॥
सुखे मरुवकं दद्याज्जम्बुटः सर्वकामदः ॥५८॥
तिलको धनकामाय गोकामाय च वंकुलौ ॥
सौख्यदश्चापि तगरः किङ्किरातश्च कामदः ॥५९॥
आरोग्यञ्च धनञ्चैव फलिनी कामदा स्मृता ॥
शालः प्रियकरश्चैव किंशुकादायुराप्नुयात् ॥६०॥
हस्त्यश्वपशुकामाय कुटजेनार्चयेद्धरं ॥
कर्पूरदमनकौ दद्याच्छत्रूणाञ्च विनाशने ॥६१॥
नश्यन्ति शत्रवः शीघ्रं देवदेवस्य पूजनात् ॥
श्यामा चारोग्यदा नित्यं जपापुष्पं तथैव च ॥६२॥
कुराण्टकस्य वश्यार्थं नित्यं लिङ्गस्य पूजनात् ॥
विद्वेषे यूथिका योज्या देवदेवे महेश्वरे ॥६३॥
केतकी शत्रुनाशाय क्रुद्धो लिङ्गन्तु योर्चयेत् ॥
सर्वकामप्रदा ह्यैषा व्याघ्री देवी प्रकीर्त्तिता ॥६४॥
ज्योत्स्नाकरी तथैवाह नित्यमेव हि कामदा ॥
वासकेनार्चयेद्देवं बलमायुश्च वर्धते ॥६५॥
किण्टिका सुखदा नित्यं तथा चाप्सरचम्पकं ॥
डिम्बाक्षी व्याधिनाशार्थंमश्वकर्णस्तथैव च ॥६६॥

जयन्ती जयकामाय श्वेता च गिरिकर्णिका ॥
विद्वेषोच्चाटनार्थाय निम्बपुष्पेण योऽर्चयेत् ॥६७॥
भण्डीचाकर्षणे योज्या मदयन्ती च या भवेत् ॥
ऋषिपुष्पी रुद्रजटी हन्ति सर्वानुपद्रवान् ॥६८॥
शणपुष्पञ्च यत्प्रोक्तं कोकिलाक्षस्तथैव च ॥
सर्वं शुक्लन्तु शान्त्यर्थे सर्वं पीतन्तु पौष्टिके ॥६९॥
कृष्णं चैवाभिचारे च देवदेवाय कल्पयेत् ॥
पत्रं पुष्पं फलं तोयं तृणञ्चैव तथा पय : ॥७०॥
प्रत्यहं सम्भवे दद्यान्नासौ दुर्गतिमाप्नुयात् ॥
यस्य वृक्षस्य पुष्पाणि पत्राणि च फलानि च ॥७१॥
महादेवाय युक्तानि सोऽपि याति पराङ्गतिं ॥
नास्ति पापसमः शत्रुर्न्न च धर्म्मसमः सखा ॥७२॥
नैव रुद्रात्परो देवो न पुष्पं कनकादपि ॥
वुकेनाभ्यर्च्यमानस्तु वरदो भवति प्रभु : ॥७३॥
सप्तरात्रन्निवेद्यस्तु वुको रुद्राय धीमता ॥
दिने दिने तु दातव्यं शोचयित्वा पुनः पुनः ॥७४॥
सप्तरात्रमतिक्रम्य निर्म्माल्यत्वं प्रपद्यते ॥
सकृद्दत्ते वुके देवि ! गोसहस्रफलं लभेत् ॥७५॥
पक्षेण योगी भवति मासेन तु दिवं व्रजेत् ॥
मासद्वयेन चाप्नोति क्रतूनां फलमुत्तमं ॥७६॥
त्रिभिर्म्मासैः प्रपद्येत ब्रह्मलोकमनुत्तमं ॥
चतुर्भिः सिद्धिमाप्नोति योगसिद्धिश्च पञ्चभिः ॥७७॥
षण्मासेन नरो याति रुद्रलोकन्न संशयः ॥
रुद्राकृतिर्नरो भूत्वा चन्द्रार्द्धकृतशेखरः ॥७८॥
प्रयाति बृषयानेन द्वितीय इव शूलधृक् ॥
एवमभ्यर्च्य देवेशं नैवेद्यं परिकल्पयेत् ॥ ७९ ॥
अन्ननैवेद्यदानेन लभते सुखमक्षयं ॥
देवलोकमनुप्राप्ता भक्ष्यपानान्नरोत्तमाः ॥ ८० ॥
विद्याधरपतिर्भूत्वा मोदते दिवि देववत् ॥
सघृतं पायसं दद्यान्नैवेद्यं शम्भवे सदा ॥ ८१ ॥
गाणपत्यं भवेच्छीघ्रं द्वादशाब्दात्कुलैः सह ॥
घृतपूपन्तु सगुडं मम दक्षिणमूर्तिषु ॥ ८२ ॥
निवेदयति यो मर्त्यो नन्दीश्वरसमो भवेत् ॥

खण्डखाद्यकृतां दत्वा प्राप्नुयाद् गतिमुत्तमां ॥ ८३ ॥
भक्ष्य भोज्यादिकं कृत्वा सर्वकामानवाप्नुयात् ॥
यवागूकृशराः पूपा दत्वा तु सुखभाग्भवेत् ॥ ८४ ॥
मण्डकान् सिद्धपिण्डाश्च शष्कुलीमोदकानि तु ॥
दत्वान्यफलमूलञ्च लेह्यचोष्याणि यानि च ॥ ८५ ॥
दत्वा सर्व्वसुखावाप्तिरनन्तं गीतवादने ॥
निराहाराः क्षमायुक्ताः सत्यर्ज्जवपरायणाः ॥ ८६॥
मद्भक्ता ये हि नृत्येयुस्ते स्यु : प्राणसमा गणाः ॥
सकृद्दत्वा फलं ह्येतत्तन्त्रीवाद्यस्य मे श्रृणु ॥ ८७ ॥
कृत्वाऽसौ गणतां याति तन्त्रीवाद्यस्य वा देवः ॥
हुं हुं कारादिकं नित्यं मुखवाद्याट्टसतां ॥ ८८ ॥
त्रिष्कालञ्चैव कुर्वाणः स भवेदुत्तमो गणः ॥
एककालं द्विकालं वा त्रिकालंवापि नित्यशः ॥ ८९ ॥
ये स्मरन्ति विरूपाक्षं विज्ञेयास्ते गणेश्वराः ॥
षष्टितीर्थसहस्राणि षष्टिकोटचस्तथैव च ॥ ९० ॥
लिङ्गप्रणामस्यैकस्य कलान्नार्हन्ति षोडशीं ॥ ९१ ॥
एकोऽपि लिङ्गे सुकृतः प्रणामो दशाश्वमेधादधिको नियोगात् ॥
दशाश्वमेधी पुनरभ्युपैति लिङ्गप्रणामी त्वपुनर्भवो हि ॥ ९२ ॥
एवं यः पूजयेदज्ञः शिवदीक्षाविवर्ज्जितः ॥
तस्येदं फलमुद्दिष्टं निर्वाणं दीक्षितस्य तु ॥ ९३ ॥
श्रुतमेतन्मया विप्रा देव्यै कथयतो हरात् ॥
मयापि वः समाख्यातं सत्यमीश्वरभाषितं ॥ ९४ ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥

किं लिङ्गस्य हि माहात्म्यं त्वया यदिति वर्णितं ॥
कृत्वा चैव फलं ब्रूहि यः करोति दिने दिने ॥ ९५ ॥

॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

ब्रह्मा ब्रवीत्यहं कर्त्ता तथैवाहं गदाधरः ॥
इत्येवं वदतोरग्रे प्रादुरासीज्जले प्रभुः ॥९६॥
तेजोमध्ये स्थितं लिङ्गं पर्वाङ्गुष्ठप्रमाणकं ॥
उभौ तौ विस्मितौ तत्र किञ्चेद्दमिति चाहतुः ॥९७॥
उभौ तौ द्रष्टुमारब्धौ वर्द्धमानं ततो विभुं ॥
आश्चर्यमिति सञ्चिन्त्य अध ऊर्ध्वं गतावुभौ ॥९८॥

अधो गतस्ततो विष्णुरूर्ध्वं ब्रह्मा जगाम च ॥
अन्तञ्चास्य न पश्यन्तौ क्षितावेतौ सुरोत्तमौ ॥९९॥
पुनश्चैव समागम्य स्तोत्रैस्तुष्टुवतुर्हरं ॥
ततस्तुष्टो महादेवो ब्रह्माणमिदमब्रवीत् ॥६००॥
स्वरूपं दिव्यमास्थाय सर्वलोकनमस्कृतं ॥
किमिच्छसि वरं विप्र ! ब्रूहि यत्तेऽभिकांक्षितं ॥१॥
एवं वादिनि देवेशे ब्रह्मा पप्रच्छ केशवं ॥
वरं किं याचयाम्येनं देवदेवं जगत्पतिं ॥२॥
अवादीन्माधवस्तस्मै पुत्रस्त्वं (त्वं) याचय द्रुतं ॥
यदा ते शम्भवे पुत्रो भवते वा तदा प्रभु : ॥३॥
तथैवाह तदा ब्रह्मा पुत्रो मे भव इत्यमु ॥
तथास्मि(स्त्वि)त्यब्रवीद्देवः किन्त्वपूज्यो भविष्यसि ॥४॥
अनुरूपं न यस्माद्धि वरं ते कांक्षितं द्विजः ॥
अथैवमुक्तो देवेन विषण्णवदनः स्वभूः ॥५॥
शार्ङ्गिणं शपयामास क्रोधसंरक्तलोचनः ॥
भवन्तं येऽर्चयिष्यन्ति ते यान्तु निरयं ध्रुवं ॥६॥
ब्रह्मणाप्येवमुक्तस्तु विष्णुराह महेश्वरं ॥
इत्थं शप्तोऽस्मि देवेश ! ब्रह्मणा परमेष्ठिना ॥७॥
उपायोस्ति यदीशान ! स भवान् वक्तुमर्हति ॥

॥ देवदेव उवाच ॥

पितेत्युक्तो मया ह्येष न तथ्यं वितथं वचः ॥८॥
किन्तु क्षीणयुगे घोरे सुगतस्त्वं भविष्यसि ॥
तस्मिंस्त्वां येऽर्चयिष्यन्ति मूढाः पण्डित मानिनः ॥९॥
ते यान्तु निरयं घोरमन्ये यान्तु पराङ्गतिं ॥
विष्णो ! ददामि ते वत्स ! वरमिष्टं वदस्व मे ॥१०॥
मम वाक्यममिथ्या हि ब्रूहि यत्तेऽभिकांक्षितं ॥

॥ विष्णुरुवाच ॥

यदि तुष्टोऽसि मे देव ! वरन्दातुमिहेच्छसि ॥११॥
त्वद्भक्तस्त्वत्प्रियश्चैव भविष्यामि न संशय : ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

एवं भवतु भद्रन्ते रुद्रनारायणी प्रजा ॥१२॥

आवयोरन्तरं नास्ति मेरूदुम्बरयोरिव ॥
एष एव हि लिङ्गो हि स्थापितो ब्रह्मविष्णुना ॥१३॥
इन्द्रादिभिः सुरैर्दैत्यैः स यक्षोरगराक्षसैः ॥
सिद्धैर्विद्याधरैर्भूतैरप्सरोगणकिन्नरैः ॥१४॥
पिशाचैर्स्नेहनक्षत्रैस्तथैव मुनिसत्तमैः ॥
सम्पूज्य वरदं देवं वरं लब्ध्वा तु रेमिरे ॥१५॥
सर्वकामप्रदोलिङ्ग एष उक्तो मयानघाः ॥१६॥
ब्रह्मोपेन्द्रमहेन्द्रनागमुनयो यक्षाः सविद्याध्धरा
देवा भूतगणा वसूक्ष्यदितिजाः साध्याः सरुद्रा ग्रहाः ॥
कूष्माण्डा दनुजाः सराक्षसगणाः प्रेता नगा वानरा
गन्धर्वाः सपिशाचकिन्नरगुहाः सिद्धा द्विजिव्हा द्विजाः ॥१७॥
आदित्यादपि लोकपालभुवना नद्याप्सरा मातरः
संसारार्णवदुःखभीतमनसोलिङ्गार्चने तत्पराः ॥
भक्तिप्रह्वधियः स्तुवन्त्यहरहः कृत्वाञ्जलिं मस्तके
ये मर्त्या न नमन्ति तं सुरगुरुं ते घ्नन्ति खं मुष्टिभिः ॥१८॥

इति शिवधर्मसङ्ग्रहे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

षष्ठोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ ऋषय ऊचुः ॥

कृतस्यैव तु लिङ्गस्य स्थापितस्य तु यत्फलं ॥
प्रत्यहं कुरुते यस्तु किन्तस्यापि फलम्भवेत् ॥१९॥

॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥

क्रीडन्तोऽपि च ये बाला लिङ्गं कुर्व्वन्ति पांशुना ॥
लभन्ते राज्यमेकान्ते निःसपत्नमकण्टकं ॥२०॥
प्रत्यहं विधिहीनन्तु लिङ्गं यः कुरुते नरः ॥
केवलं भक्तिमालम्ब्य श्रृणु तस्यापि यत्फलं ॥२१॥
धनं भोग्यन्तथा राज्यं यः कृत्वा पूजयेत्सदा ॥
लिङ्गं पूजयिता नित्यं महतीं श्रियमश्नुते ॥२२॥
सहस्रमर्चयन् विद्यान्निरयन्न तु पश्यति ॥
रुद्रलोकमवाप्नोति भुक्त्वाभोगाननिन्दितान् ॥२३॥
लक्षन्तु कुरुते यस्तु तस्यैको ज्वलति ध्रुवं ॥
दृष्ट्वा लिङ्गं ज्वलनञ्च सिद्धे देवत्वमाप्नुयात् ॥२४॥
लक्षैर्द्दशभिरिन्द्रत्वं स्कन्दं विंशतिभिः स्मृतं ॥
त्रिंशल्लक्षैर्म्मुरारित्वं रुद्रत्वं तु चतुर्गुणः ॥२५॥
पञ्च गव्येन संयोज्य यदा लिङ्गन्तु पूजयेत् ॥
अन्ते (न्नै :) लिङ्गञ्च कुर्वाणो लभते कामिकं फलं ॥२६॥
गुडलिङ्गं समभ्यर्च्य परं सौभाग्यमाप्नुयात् ॥
कन्याशतपतिश्चैव प्रतिराज्येश्वरो भवेत् ॥२७॥
नारी च स्त्रीसहस्रेण सापत्नैः परिवारिता ॥
लभेत्सौभाग्यमतुलं सर्वेषामुपरि स्थिता ॥२८॥
रमते पुत्रपौत्रैस्तु सुखमानन्त्यमश्नुते ॥
अर्चयेन्नरनारी वा खड्गलिङ्गञ्च नित्यश : ॥२९॥
सितेन कृत्वा लिङ्गन्तु प्रत्यहं यः समर्चयेत् ॥
सर्वकामानवाप्नोति षड्भिर्म्मासैर्न्न संशयः ॥३०॥
नवनीतमयं लिङ्गं लभते चेप्सितं फलं ॥
षण्मासेनैव युक्तात्मा शिवलोकं स गच्छति ॥३१॥

प्रत्यहं यत्र लिङ्गन्तु यः कृत्वा सम्यगर्चयेत् ॥
लभेच्चोत्तममैश्वर्यं स भुङ्क्तेनिरुजः सदा ॥३२॥
पृथिव्याःमाधिपत्यञ्च पुष्पलिङ्गस्य पूजनात् ॥
लभते निःसपत्नन्तु भुङ्क्ते चैव ददाति च ॥३३॥
लवणेन तु लिङ्गेन भवेत्सौ भाग्यमुत्तमं ॥
नित्यैश्वर्यमखण्डञ्च प्रत्यहं योऽभिपूजयेत् ॥३४॥
सद्भक्तेन तु लिङ्गानि पार्थिवानि तु कायरयेत् ॥
सहस्रपूजनात्सोऽपि लभते चेप्सितं फलं ॥३५॥
लक्षेणैकेन गणतां कोट्य माहात्म्यमृच्छति ॥

॥ दधीचिरुवाच ॥

किं फलं बालुकालिङ्गस्यार्चनादपि किम्भवेत् ॥३६॥
कथं वा पूजयेत्कर्म व्रतश्चैव कथं भवेत् ॥
प्रतिलिङ्गं शुभं कृत्वा सुसम्पूर्ण सुलक्षणं ॥३७॥
ताम्रं वा दन्तिकाश्रृङ्गं काष्ठेनापि च शोभनं ॥
बालुकां पूरयित्वा च बीजमन्त्रसमन्वितां ॥३८॥
सद्योजातेन देवेन तद्भूम्यां परिशोधयेत् ॥
वामदेवेन शोध्येत बालुका येन यत्नतः ॥३९॥
अघोरेण तु देवेन सिञ्चेच्चत्वारि वारिणा ॥
तत्पुरुषेण देवेन प्रतिलिङ्गाभिमन्त्रयेत् ॥४०॥
ईशानेन तु देवेन बालुकां परिपूरयेत् ॥
भगवन् पञ्चब्रह्मेण प्रतिष्ठाप्य हृदा तथा ॥४१॥
अनेनैव तु मन्त्रेण पूजयित्वा सदाशिवं ॥
करन्यासान्तःकरणं षडर्द्धाङ्गञ्च शोधनं ॥४२॥
कृत्वा चासनसान्निध्यं शक्तिं शम्भुन्ततोऽर्चयेत् ॥
होमकर्म च जाप्यञ्च साधनं मन्त्रमेव च ॥४३॥
शान्तिकापौष्टिकारोग्यं वश्याकर्षणकामदं ॥
अनेनैव तु मन्त्रेण सिध्यते साधनाद् बुधः ॥४४॥
गुरौ प्रतिष्ठितं लिङ्गं एकैकं बालुकान्नरः ॥
अहोरात्रकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥४५॥
पञ्चरात्रकृतात्पापान्मुच्यते द्विकृतार्चनात् ॥
दशरात्रकृतात्पापान्मुच्यते त्रिःकृतार्चनात् ॥४६॥
विंशद्रात्रकृतंपापं चतुर्लिङ्गं न मुच्यते ॥

पञ्चकृत्वार्चनो यस्तु मुक्ता पञ्चोपपातकात् ॥४७॥
सर्वशान्तिकमाप्नोति षट् कृतं लिङ्गमर्चनात् ॥
पुष्टिकार्थी लभेत्पुष्टिं सप्तकृत्वार्चनाद् द्विज ॥४८॥
अष्टप्रतिष्ठितं लिङ्गं बालुकाविकृतान्नरः ॥
इच्छाकाममवाप्नोति सर्वरोगविवर्जितः ॥४९॥
अष्टाविंशप्रतिष्ठाप्य बालुकेन तु यो नरः ॥
सर्वपापैः प्रमुच्येत सर्ववित्स भवेत्ततः ॥५०॥
शुद्धस्फटिकसाहस्रजापो विघ्नैः प्रमुच्यते ॥
शते प्रतिष्ठिते लिङ्गे रुद्रकोटिजपेत्फलं ॥५१॥
सहस्रं तत्प्रतिष्ठाप्य जापकोटिसहस्रकं ॥
लभेच्च लक्षलिङ्गेन रुद्रस्य चतुरो महत् ॥५२॥
कोटिप्रतिष्ठिते लिङ्गे मनामयपरं पदं ॥
निष्कण्टकं पुत्रपौत्रं राज्यप्राप्तिः शताधिका ॥५३॥
अरुद्राय मा भव शिव स्वाहा सर्वाङ्गसंयुतं ॥
पताकाधूपसंयुक्तं बालुकालिङ्गमर्चनं ॥५४॥
एतत्पुरा मया ख्यातं न देयं यस्य कस्य चित् ॥
स्वशरीरेण सायोज्यं पुनश्च न निवर्तते ॥५५॥
एतान्येव समभ्यर्च्य सदेवासुरमानुषाः ॥
सर्वकामसमृद्धाश्च सर्वदुःखविवर्जिताः ॥५६॥
ईश्वरस्य प्रसादेन प्रक्रीडन्नणिमादिभिः ॥
अष्टाष्टकसमायुक्तं ये कुर्वन्ति शिवालयं ॥५७॥
तावत्ते दिवि तिष्ठन्ति यावादिन्द्राश्चतुर्दश ॥
मणिरत्नप्रवालानि स्फटिकं मरकतानि च ॥५८॥
काचहेमजरौप्याणि ताम्रकांस्यानि यानि तु ॥
रैत्यलोहकसैस्यानि त्रपुषाणि तथैव च ॥५९॥
पुनश्चैतान्समभ्यर्च्य भुक्त्वा कामाञ्छिवं व्रजेत् ॥
न तस्य पुनरावृत्तिर्यो लिङ्गं स्थापयेद् भुवि ॥६०॥
कृत्वा प्रासादमध्ये तु स शिवो नात्र संशयः ॥
दशास्त्रवाणी नरकानतिघोरान्न पश्यति ॥६१॥
आरामस्य च यः कर्त्ता स्वर्गे मोदति रुद्रवत् ॥
प्लक्षादींश्च तथा वृक्षान् पथि कुर्वन्ति ये नराः ॥६२॥
छायाभिः शीतलाभिश्च न ते यान्ति यमालयं ॥
याम्यदुःखानि घोराणि न च तेषां भवन्ति हि ॥६३॥

वृक्षारोपणधर्मोयमेष ते परिकीर्तितः ॥
प्रासादं कारयित्वा तु विष्णुं ये स्थापयन्ति हि ॥६४॥
विष्णुलोकं व्रजन्तेते मोदन्ते विष्णुना सह ॥
ब्रह्मार्णीस्कन्दरुद्राणीं मातृ गणपतिं रविं ॥६५॥
वन्हिं शतक्रतुं यक्षं वायुं धर्मं जलेश्वरं ॥
यो यं स्थापयते धीमान् प्रासादेन च सुशोभने ॥६६॥
पूजयेत् परया भक्तया स मृतस्तत्पदं व्रजेत् ॥
असंक्रमपथे यस्तु संक्रमं कारयिष्यति ॥६७॥
धर्मराजपथं सोऽपि सुपथेनैव गच्छति ॥
नदीं वैतरणीं घोरां उष्णतोयां महार्णवां ॥६८॥
गम्भीरावर्त्तदुस्तारां सन्तरेत्स क्रमेण तु ॥
सेतुबन्धञ्च यः कुर्यात् कर्द्दमे पथि दारुणे ॥६९॥
धर्मराजपुरे मार्गे दुर्गमे स सुखं ब्रजेत् ॥
पङ्कलेपश्च नरकस्तप्तत्र पुजनूनि च ॥७०॥
सन्तरेहानि घोराणि नदीमार्गप्रदायकः ॥
मठस्यावसथस्यैव मण्डपस्य च कारकः ॥७१॥
त्यक्त्वा यमपुरं स्वर्गे तस्य हेमपुरं भवेत् ॥
तप्ताङ्गारशित्लावर्षान्न भयन्तस्य जायते ॥७२॥

अन्नदाता नरो यो हि नासौ नरकमाप्नुयात् ॥
अक्षयं सुखमाप्नोति ब्रह्मलोकगतो नरः ॥ ७३ ॥
न तस्य सम्भवो मर्त्ये यावद् ब्रह्मा न पश्यति ॥
न चास्ति नैत्यकन्दानमन्नदानात्परं प्रिये ॥ ७४ ॥
देहिनामन्नदानेन जीवन्दत्तन्न संशयः ॥
यस्तु ग्रीष्मे प्रपान्दद्यातृषार्त्ते पथिके जने ॥ ७५ ॥
स तृप्तः प्रेत भवने तृषद्वन्द्वविवर्जित : ॥

॥ देव्युवाच ॥

दरिद्रान् वीक्ष्य चेतोमे दीर्यते कृपया विभो ! ॥ ७६ ॥
किमकृत्वा दरिद्रः स्यादेतदाख्यातुमर्हसि ॥ ७७ ॥

॥ भगवानुवाच ॥

तीर्थात्यगत्वा क्षितिहेमधेनुं कृष्णाजिनं कृष्णतिलान्न दत्वा ॥
त्रिवासरं चाप्यनुपोष्य जन्तुर्ज्जायेत दारिद्र्यरुजाभिभूत : ॥ ७८ ॥

॥ देव्युवाच ॥

किन्तिलस्यमाहात्म्यं किन्तु कृष्णाजिनस्य वा ॥
सुवर्णस्य गवाञ्चैव भूदानस्य च मे वद ॥ ७९ ॥

॥ भगवानुवाच ॥

नमुचिर्न्नाम दैत्येन्द्रं युध्दें वीक्ष्य पुरा ऽच्युतः ॥
उद्वेजयन्तं गीर्वाणं क्रोधतामगमत्तदा ॥ ८० ॥
क्रोधात्स्वेदलवास्तस्य निपेतूर्ध्दरणीतले ॥
ते बभूवुस्तिलाः कृष्णास्तस्मात्ते पावनाः स्मृताः ॥ ८१ ॥
देवान् पितृन् समभ्यर्च्य यो ददाति तिलोदकं ॥
तृप्यन्ति पितरस्तस्य वर्जिता नरकैस्त्रिभि : ॥८२ ॥
मेदोऽ सृक्पूयगर्त्तेषु न निमज्जन्ति ते नरा : ॥
पितरश्च विमुक्ताः स्युस्तिलोदकफलेन वै ॥ ८३ ॥
श्राद्धं कुर्वन्ति ये नित्यं पितृभक्ताश्च ये नरा : ॥
तेषां तृप्ता हि पितरः स च तृप्तो यमालये ॥ ८४ ॥
कुम्भीपाकस्तु निरयो न तेषां प्रभविष्यति ॥
पितृलोकञ्च यास्यन्ति श्राद्धंकारयिता नराः ॥ ८५ ॥
पितृन् देवान् समुद्दिश्य नित्यं दीप प्रदायिनः ॥
तामिरत्रश्चान्धत्तामिस्रौ नरकौ न भविष्यतः ॥ ८६ ॥
लोचने च शुभे तेषां दृक्शक्तिश्चन नश्यति ॥

उपानच्छत्रसंयुक्तं तिलपात्रं ददाति यः ॥ ८७ ॥
स्वच्छशीताम्बुपूर्णे नरकं न च संयुतं ॥
द्विजेभ्यः शिव भक्तेभ्यो न स याति यमालयं ॥ ८८ ॥
विद्याधरपदं प्राप्य मोदते सुचिरं दिवि ॥
कालान्तरे यदा मर्त्यमागच्छन्ति नरोत्तमाः ॥ ८९ ॥
उदितोदितवंशे ऽस्मिन् जन्म तस्य भवेद् ध्रुवं ॥
एतत्तिलानां माहात्म्यं कथितं वर वर्णिनि ॥ ९० ॥
कृष्णाजिनस्य माहात्म्यं कथयाम्य धुना श्रृणु ॥
यत्कृष्णंतदृचां रुपं यद् बभ्रं यजुषां स्मृतं ॥ ९१ ॥
यच्छुक्लं तद्भवेत्साम्नां कृष्णसारस्य सुन्दरि ॥
अतस्तदजिनं पुण्यं त्रैविद्येनाप्यलङ्कृतं ॥ ९२ ॥
तस्माद्देयं प्रयत्नेन कुम्भीनरकभीरुभिः ॥
अजिनं तिलपूर्णन्तु दद्याद्रौप्यमयं क्षुरं ॥ ९३ ॥
हेमश्रृङ्गं सुचैलाङ्गं कांस्यदोहं द्विजातये ॥
चतुस्सागरपर्यन्ता सशैलवनकानना ॥ ९४ ॥
दत्ता तेन भवेत्पृथ्वी दत्ता त्रिभुवनेश्वरि ॥
अक्षयं लभते लोकं तिलधेनुप्रदायकः ॥ ९५ ॥
युगान्ते च परिभ्रष्टो जायते पृथिवीपति : ॥ ९६ ॥

॥ भगवानुवाच ॥

भीतैस्तारकतः सुतः सुरगणैर्म्मत्तः पुरा याचित ॥
स्तद्धेतोः कृपया मया तु मदना दुपाद्यमाने सुते ॥
सत्तेजो ऽग्निरपादुपेत्य तदभूद्वन्हेः कुमारः प्रभु ॥
यंच्छेषं कनकं बभूव गिरिजे तेनातिपुण्यं स्मृतं ॥९७॥
विप्रेभ्यः शिवभक्तेयो मासि मासि तिलान्ददत् ॥
नानादुःखप्रदं घोरं नरकं स न पश्यति ॥९८॥
वैशाख्यां पञ्चचश्यान्तु तिलान्मधु समन्वितान् ॥
सप्तभ्यो वाथ पञ्चभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणां ॥९९॥
धर्मराजस्तु सुप्रीत इति दद्याद् वरं ध्रुवं ॥
पापं विहाय स श्रीमान् निर्म्मलश्च प्रजायते ॥१००॥
यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च ॥
वैवस्वताय कालाय सर्वलोकक्षयाय च ॥१॥
उग्रदण्डाय हस्ताय महिषासनगामिने ॥

शासित्रे च नमस्तु भ्यं नरकाधिपतये नमः ॥२॥
एकैकस्य प्रमादस्य तिलमिश्रंजलाञ्जलिं ॥
त्रिस्त्रिः कृष्णचतुर्द्दश्यां नदीं गत्वा तु निर्वपेत् ॥ ३ ॥
हविष्यैकाशनः शान्तस्त्रयोदश्यां समाहितः ॥
आजन्मचरितं पापं दहत्याशु न संशयः ॥ ४ ॥
युगान्ते च परिभ्रष्टो जयते पृथिवीपतिः ॥

गाइको उत्पति

॥ भगवानुवाच ॥

गावः प्रजज्ञिरे पुण्या मथ्यमानेऽमृते पुरा ॥५॥
माननीया महाभागा देवानामपि नित्यशः ॥
तासां गात्रेषु सर्वेषु विबुधा : पर्यवस्थिताः ॥६॥
तस्मात्पुण्यतमा ज्ञेयास्तासां दाने दिवं व्रजेत् ॥
हेमश्रृङ्गां रौप्यखुरां रत्नाङ्गीं कांस्यदोहिनीं ॥७॥
सचैलघण्टां गान्दद्याच्छिन्नभक्तद्विजात्मने ॥
गोलोके स्वर्गलोके वा वासस्तेषां भविष्यति ॥८॥
सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्ता वसेयुर्गोप्रदायिन : ॥
स्वपापप्रग्रहैर्वध्दाः पतन्ति निरयाम्बुधौ ॥९॥
नौरिवानिलविक्षिप्ता दातृंस्तारयते हि गौः ॥

॥ देव्युवाच॥

दरिद्रेण कथं कार्यं गोप्रदानं सुरोत्तम ॥१०॥
कथं वा स्वर्गमानोति तद्भवान् वक्तुमर्हति ॥

॥ भगवानुवाच ॥

दद्यादाज्यमयीं धेनुं दरिद्रो द्रविणैः सह ॥११॥
स मृतो ऽमृतवाहिन्यां नद्यां रमत इच्छया ॥
आज्यालाभेजलमयीं दद्याद् धेनुं सदक्षिणां ॥१२॥
पिपासादिमहादुःखं हित्वा यात्यमरालयं ॥
गवां घासं दरिद्रेण कर्त्तव्यं प्रातरेव हि ॥१३॥
सत्रेणैव समायुक्तो मुच्यते सर्वपातकैः॥
स्वर्गगामी च भवति परिभ्रष्टो महामुने ॥१४॥
गवाद्येच भवेन्म गावाद्यश्च भवत्यसौ ॥ पार्वतीले सोध्दा शिवले भँन्नु हुन्छः- अधिदेव दानब मिलेर अमृतकालागि समुद्रमथन गर्दा १४ रत्न मध्ये पवित्र कामधेनु गाई पनि प्रकट भइन् र स्वर्ग मर्त्य पाताल तीनै लोकमा देव दानव मानव सबैकी नित्य

माननीय, पूजनीय, वन्दनीय, सेवनीय, पालनीय पोषणीय र संरक्षणीय भइन। गोविराट्स्वरुपमा भने झैं ई महाभागा गाईहरुका सर्व गात्रमा सवै देवि देवता र तीर्थ धामहरु नित्य निवास गर्छन् । तेसैले गाईहरु अतिपुण्यतमा छन् । र गोदान गर्ने मानिस गोलोक (शिवलोक) मा आउँछन् । सिङ्गमा सुन भयेकी खुरमा चाँदी भयेकी आङमा रत्नहरु भयेकी ,कलचौंडामा काँसो भयेकी ,घाँटीमा घण्टी भयेकी सर्वाङ्ग कपडाले ढाकिएकी कामधेनु गाई शिवभक्त पात्रलाईदान दिने शिवभक्त र गोभक्तदाता रुचि अनुसार शिवलोक गोलोक वा स्वर्गलोकमा जाञ्छन् र अक्षयकाल सम्म वास गर्छन् गाइको दान गर्ने मानिस शीत उष्ण आदि सवै द्वन्द्वबाट मुक्त भयेर सवै प्रकारका स्वर्गीय दिव्य सुख भोग्दै सानन्द शिवगोलोकमा निवास गर्छन् तर जो गोदानादि धर्म गर्दैनन् र पाप गर्छन् ती पापीहरु आफुले गरेका पापका डोरीले बाँधिएर नरकमय सागरमा डुब्छन् । गोदान गर्ने गाईदातालाई गाईआमाले उसै गरी वैतरणीवाट तार्छिन जसरी वतासले ठेलियेका डुँगाले नदी तार्छ । पुनश्च - पार्वतीले सोध्नु भयो -समस्त देवताहरुमा उत्तम हे देवदेव महादेव गाई को र गाईदानको माहात्म्य त सुन्न पाऊँ, तर गाईदानगर्न नसकने निर्धनले गोदानको फल कसरी पाँउछन् र तर्छन् अनि स्वर्ग पाउँछन् तथा गोलोक शिवलोकमा आउँछन् त्यो उपाय भन्नु हवस् भन्दा भगवान् शिव भन्नु हुन्छ यथाशक्ति दक्षिणासहित घिउकी गाई अथवा जलकी गाईदान गर्ने पनि शिवमा भक्तिभाव राख्छ भने भोक प्यास दुःख त्यागेर अमृतवाहिनी नदीमा सहजै गाइआमाले तार्छिन् र स्वर्ग जान्छन् । घृतधेनु र जलधेनुदान पनि गर्न न सक्नेले नित्य विहानै उठेर गाईलाई घाँस ल्याएर हालनु गोदान भन्दा ठूलो यज्ञको फल पायेर सवै पापबाट छुटेर स्वर्ग (गोलोकमा) आँउछ। स्वर्ग पछि मर्त्य लोकमा जन्मे पनि प्रशस्त गोधनीकुलमा जन्मेर गोरसको छेलोखेलो गर्छ र सवै सु:ख पाँउछ।

अग्नि होत्रं हुतं तेन पितृदेवाश्च तर्पिता: ॥१५॥
सुस्नात : सर्व तीर्थेषु यो ददाति गवान्हिकं ॥
उत्पन्ना ऽमृतमथने सुरभी लोकधारिणी ॥१६॥
इमं ग्रासं गृहाणाम्ब! इदं मे व्रतमुत्तमं ॥
गवां ग्रासं यथा देयं सौरभेये तथैव च ॥१७॥
तुल्यमेव फलं दृष्टं किन्तु मन्त्र: पृथक्पथृक् ॥
सर्वलोक धरा ह्येते जीवितानां प्रदायका: ॥१८॥
ग्रासं गृह्णन्तु तुष्टास्तु एतन्मेव्रमुत्तमं ॥
नित्यं परगवे दद्या गृहीत्वा दुर्ल्लभं व्रतं ॥ १९ ॥
रक्षन्ति त्र भयाद् घोराद्दर्शने पापनाशना: ॥
गवां कण्डूयनं कुर्य्याद् ग्रासं दत्वा नगात्मजे ॥ २० ॥

प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा गो प्रदानफलं लभेत् ॥
पुण्यकाले तु सम्प्राप्ते वृषोत्सर्गं करोति यः ॥२१॥
स याति रुद्रलोकन्तु यदि नीलो भविष्यति ॥
अलाभे नीलषण्ढस्य पितृभिः सह संयुतः॥२२॥
स्वर्गलोक मवाप्नोति भ्रष्टो भवति भोगवान् ॥
लाङ्गूलाग्रं सितं यस्य खुराः श्रृङ्गे च सुव्रतेः ॥२३॥
लोहितानि च गात्राणि नीलषण्ढः स उच्यते ॥
अनड्वाहो ऽपि बहुशो यः प्रयच्छेद् द्विजोत्तमे ॥२४॥
तेन पुण्यफलेनैव स्वर्गलोके महीयते ॥

॥ भगवानुवाच ॥

द्रव्याणां यावतां योनिः क्षितिरेव विधीयते ॥२५॥
किञ्च तेन न दतं स्याद्यःप्रय च्छति गां प्रियेः ॥
ममैषा प्रथमा मूर्तिरिति तस्याःफलं महत् ॥२६॥
करोटीगतमप्यम्मः क्षितौ गत्वा शुची भवेत् ॥
निर्वर्त्तनसहस्राढचामवनी सस्यशालिनी ॥ २७ ॥
शिवभक्ताय विप्राय दद्याच्छतमखो भवेत् ॥
ये हरन्ति महीं दत्तां स्वयं वाथ परेण वा ॥२८॥
दिव्यवर्षसहस्राणि रौरबे निवसन्त्यधः ॥
परमाक्षरजापेन प्राणायामशतेन च ॥२९॥
ध्यान धारण योगाच्च क्षितिहर्त्ता न शुध्यति ॥३०॥

॥देव्युवाच ॥

निवर्तन सहस्राढयामवनीं सस्यशालिनीं ॥
कथं दरिद्रा दास्यन्ति तदुपायं व्रवीहिमे ॥ ३१ ॥

॥ भगवानुवाच॥

गोचर्ममात्रां यदि गां यो ददाति शुचिस्मिते ॥
स भविष्यति सुव्यक्त मिन्द्रस्यार्ध्दासनातिथिः ॥३२॥

॥ देव्युवाच ॥

गोचर्ममात्रामपिगां यदा दातुं न शक्यते ॥
नदा किन्तु दरिद्रेण कर्त्तव्यं जगताम्पंते ! ॥३३॥

॥ भगवानुवाच ॥

शुचावुध्दृत्यमृद्भारं सुगन्धी कृत्य यत्नतः ॥

दद्या द्गुणवते नित्यं भूदान फलमाप्नुयात् ॥३४॥
एकच्छत्रां महीं कृत्वा महादेवाय शंभवे ॥
शिवभक्त द्विजेभ्यो वा दत्वा रूद्रसमो भवेत् ॥३५॥

॥ देव्युवाच॥

एकच्छत्रां वसुमतीं कथं दद्यात्पृथग्जनः ॥
तस्याः प्रतिनिधिंब्रूहि यथायान्ति परां गतिं ॥३६॥

॥भगवानुवाच ॥

प्रसवन्तीश्च गान्दद्याद् बक्त्रोभयसुसंस्थितां ॥
पृथ्वी दानफलं ह्येतत्स्वर्गलोकाभिकांक्षिणा ॥३७॥
एकजन्मानुगाः सर्वे दानधर्मफलोदयाः ॥
गोमहीकनकानान्तु सप्तजन्मानुगाः प्रिये ॥३८॥

॥ देव्युवाच ॥

बालवृद्धातुरापाङ्गैर्भगवन् शक्यते कथम् ॥
उपवासत्रयं कर्त्तुन्तदुपायं च मे वद ॥३९॥

॥ देवदेव उवाच ॥

यः पृथ्वी भाजनं कृत्वा भुङ्क्ते पर्वसु यत्नतः ॥
अहोरात्रेण चैकेन त्रिरात्रफलमश्नुते ॥४०॥
एतदुक्तंमया देवि ! शक्ति ही नहिताय वै ॥
शक्तानान्तु भवेन्नैव विधिः सर्वत्र सुन्दरि ॥४१॥
हेमवर्णमजन्दत्वा शिवभक्त द्विजन्मने ॥
अग्निलोकमवाप्नोतिबहुपापात्मकोऽ पि सन् ॥४२॥
भूमिदानाद्भवेत्स्वर्गो रत्नदानाद्रवेःपुरं ॥
वस्त्रदः शशिलोकन्तु तारदोवैष्णवं पुरं ॥४३॥
तिलहेमप्रदातारो यान्ति रुद्रस्य चालयं ॥
कांस्यताम्रप्रवालानि दत्वेति वसुमन्दिरं ॥४४॥
मुक्तामणि विचित्राणि हीनजातीनि यान्यपि ॥
दत्वा शुक्रपुरं यान्ति तिलहोमाश्च मानवाः ॥४५॥
दधिक्षीरगुडं सर्पि र्य प्रयच्छति नित्यशः ॥
यक्षलोकपुरं यान्ति दधिदानेन चैव हि ॥ ४६ ॥
चन्दनागुरुकर्पूरकक्कोलकलवङ्गकं ॥
दत्वान्यानि सुगन्धीनि व्रजेद्गदन्धर्वतान्नरः ॥४७॥
अलङ्कृत्यच ये कन्यां प्रयच्छन्ति त्वयाचितां ॥

ते नराः स्वर्गमेष्यन्ति ये च धान्यप्रदायिनः ॥४८॥
मुद्गमाषादिकान्नानि ये ददत्यसकृन्नराः ॥
तेऽपि स्वर्गं गमिष्यन्ति ये च चान्ये ह्यभयप्रदाः ॥४९॥
रूपयौवनसम्पन्नां वस्त्राभरणभूषितां ॥
युवतीं ये प्रयच्छन्ति यान्ति वैद्याधरं पदं ॥५०॥
रतिसत्रञ्च यो दद्याद्वारिभिः प्रमदाजनैः ॥
कामदेवपुरं याति जातोऽनङ्गसमो भवेत् ॥५१॥
वेत्रासनञ्च शय्याश्च प्रत्यहं यः प्रयच्छति ॥
मोदते यक्षलोकेषु यक्षिणीभिः समन्वितः ॥५२॥
इन्धनानि च योदद्याद् विप्रेभ्यः शिशिरागमे ॥
धनवान्रूपसम्पन्नो दीप्ताग्निः सुभगो भवेत् ॥५३॥
प्रतिश्रयं तृणं शय्यां पुण्याग्निं शुध्दमानसाः ॥
प्रत्यहं ये प्रयच्छन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ५४ ॥
गीतवादित्रयानानि देवानां नित्यदायिनः ॥
जायन्ते ते च भोगाढ्या गातवादित्रबोधकाः ॥५५॥
नवयौवनसम्पन्नं सप्तिहेमविभूषि ॥
यो दद्याद्द्विजमुख्येभ्यो ब्रध्नस्याप्नोति विष्टपं ॥५६॥
पुण्येन धनमाप्नोति सन्ततिं श्राध्दकर्मणा ॥
तृणासिना भवेद्राज्यं नित्यस्नानेन यक्षता ॥५७॥
प्रदानादुपभोग्य स्यात् सौभाग्यं रसवर्जनात् ॥
व्याधिशोकौ न जायेते सात्वदस्य महात्मनः ॥५८॥
ब्रह्मचारी चिरायुर्वै स्वर्गं पर्णाशनेन तु ॥
गुरुशुश्रूषयाविद्वान् सुचक्षुर्दीपदानतः ॥५९॥
भृगुप्रपतनाद्राज्यं पयोभक्षश्चरेद्दिवि ॥
अग्निप्रवेशननरः प्रयाति ब्रह्मः पदं ॥६०॥
उपवासाद्गजाधीशो मौनेन ज्ञानदो भवेत् ॥
सर्वकामसमृध्दिस्तु जायतेऽन्नप्रदानतः ॥६१॥
दानेन प्रेक्षणीयस्य मेधावी स्मृतिमान् भवेत् ॥
लभते छत्रदानेन रम्याणि भवनानि च ॥६२॥
गृहदानेन सुव्यक्तं नगरं लभते नरः ॥
उपानहः प्रदानेन प्राप्नुयाद्यानमुत्तमं ॥६३॥
हरशुश्रूषया राज्यं फलमूलाशिनामपि ॥

विप्रायाश्वयुजे सर्पिदत्वा भवति रूपवान् ॥६४॥
त्रिसन्ध्यन्तु जपेद्देवि द्विजो भवति नान्यथा ॥
द्रव्याणि भृत्यवर्गाश्च क्षेत्राणि च गृहाणि च ॥६५॥
ब्रह्मदेयात्सुतान्दत्वा प्राप्नोत्याभरणानि च ॥
इन्दुत्वं वायुभक्ष्येण नीरोगत्वमहिंसया ॥६६॥
महीमधिशयानस्य दिव्यशय्यागृहं भवेत् ॥
पुष्पाढ्यं वा फलाढयं वा दत्वा विप्राय पादपं ॥६७॥
दिव्यस्त्रीधनपूर्णानि गृहाव्याप्नोति मानवः ॥
शिवदीक्षाम्बुपूताय विप्रायाचमनाय य ॥६८॥
कामनास्तु मया पूर्णं दत्वा प्रेत्य सुखी भवेत् ॥
पूजयन्ति दिवि प्रीता विबुधाः सत्यवादीनं ॥६९॥
सलिलस्य प्रदानेन तृप्तिर्भबति सर्वदा ॥
बलीवर्दसहस्राणां दृढानां फलवाहिनं ॥७०॥
गुणवत्पात्रदत्तानां फलं कन्याप्रदानतः ॥
तिलान्ददथ पानीयं दीपमन्त्र प्रतिज्ञया ॥७१॥
बान्धवैः सह मोदन्ति एतत्प्रेत्य सुदुर्लभं ॥
शारीरयोगसंयुक्त नितंकाञ्चन मालया ॥७२॥
दत्वा शक्रपुरं याति भ्रष्टो भवति भोगवान् ॥
आतपत्रप्रदानेन श्रीमान् जायेत मानवः ॥७३॥
धर्मराजपुरं गच्छन्नातपैनानु पीड्यते ॥
उपानहौ तु यो दद्यात्स तु मुच्येत किल्विषात् ॥७४॥
धर्म्मराजस्य मार्गेऽस्य जायते शोभनो हयाः ॥
तप्तसैकत दुःखाद्यैः कण्टकैश्च सुदारुणैः ॥७५॥
न च तस्य भवेत्पीडा यो हि दद्यादुपानहौ ॥
दद्याद्राजरथं यस्तु ब्राह्मणा गुणान्विते ॥७६॥
तेन पुण्यफलेनैव स्वर्गलोके महीयते ॥
तावन्न च्यवते स्वर्गाद्यावद्देवाः सबासवाः ॥७७ ॥
ततश्चैव परिभ्रष्टो राजा भवति धार्मिकः ॥
दत्वा चाश्वरथं दिव्यं बहुद्रव्यसमन्वितं ॥७८॥
सूर्यलोकमवाप्नोति तेनैव सह मोदते ॥
यावत्सूर्यकृतालोकास्तावत्तिष्ठेत्स सूर्यवत् ॥७९॥
ततश्चैव परिभ्रष्टो धनवान् जायते पुनः ॥

वलीवर्दरथं दद्यात्सर्वद्रव्यसमन्वितं ॥८०॥
दासीदाससमोपेतः स्वर्गं प्राप्नोति मानवः ॥
परिभ्रष्टस्तु तद्भूयो धनवान् जायते सदा ॥८१॥
कपित्थं दाडिमञ्चैव पनसं वीजपूरकं ॥
नारिकेलकनारङ्गं प्राचीनामलमोचकं ॥८२॥
श्रीफलं चूतजम्बीरं द्राक्षाखर्ज्जूर मेव च ॥
अन्यानि च फलान्येवं दत्वातु सुखभाग्भवेत् ॥८३॥
वहुप्रजश्च रूपाढ्य सुभगश्चैव जायते ॥
सम्पूर्णाङ्गश्च निरुजो भवेच्च फलदायकः ॥८४॥
दन्तधावनदानाच्च भार्या भवति शोभना ।
ताम्बूलं सुरभिपुष्पं दत्वा जायेत पण्डितः ॥८५॥
सुगन्धास्यश्च भवति वाग्मी गन्धप्रदायक ॥
उपवीतं वृषन्दत्वा जायते ब्रह्मयोनिषु ॥८६॥
शंखचक्रायुधं दत्वा शक्तिकुन्तपरश्वरधाम् ॥
असिपत्रवनाद् घोरान्न भयन्तस्य जायते ॥८७॥
असंस्कृतस्य लोहस्य दानाद् द्वन्द्व भयन्न च ॥
घटितोपस्करं लोहं दत्वा शस्त्रभयन्न च ॥८८॥
लोहीपाकेऽ थ नरके न कदाचिद् भविष्यति ॥
मृण्मयानि कपालानि दत्वा चैव कमण्डलुं ॥८९॥
यतिदानमिदं प्रोक्तं दत्वा सुखमवाप्नुयात् ॥
काञ्चनं रजतं ताम्रं भाण्डमायससीसकं ॥९०॥
अक्षयन्तद्भवेद् दानं दीर्घमायुश्च जायते ॥
देवताभ्यो द्विजातिभ्यो दासीदासान्ददाति यः ॥९१॥
ते लभन्ति महाभोगान् बहुभृत्यजनाकुलाः ॥
सिन्धूत्थं लवणान्दद्याद् रूपवान् सुभगो भवेत् ॥९२॥
पिप्पली श्रृङ्गवेरश्च मरिचं भेषजानि च ॥
दत्वा नीरुजतां याति आतुरायौषधानि च ॥९३॥
आतुरं नीरुजं कृत्वा आयुष्मान्निरुजो भवेत् ॥
मधुराम्लानि तिक्तानी कषायलवणानि च ॥९४॥
सर्वक्रीडारसाभिज्ञो विद्वान् जाये त मानवः ॥
तैलात् प्राणान् धनात्तेज आयुः शर्करखण्डयोः ॥९५॥
अजिता तक्रदानेन गवाढ्यो गो प्रपूजनात् ॥

मौक्तिकं शंखशुक्तीनि दत्वा बहुसुतो भवेत् ॥९६॥
कपर्दकानि यो दद्याद् दर्पणं विमलन्तथा ॥
रूपवान् धनसम्पन्नो जायते स्त्रीषुबल्लभः ॥९७॥
पोषणं हन्तकारञ्च भिक्षां वा प्रत्यहं क्षिपेत् ॥
प्रजायते स धनवान्नन्यथा दुर्गतिं लभेत् ॥९८॥
एष दानविधिः ख्यातो ह्यन्नदानञ्च मे श्रृणु ॥
अन्नदानं सदा दद्याद्वस्त्रं शय्यां प्रतिश्रयं ॥९९॥
गां सुवर्णन्तथा भूमिं धर्मेण किमतः परं ॥
विद्यादानं परं श्रेष्ठं अतिश्रेष्ठञ्च लक्षणं ॥८००॥
जीवं रक्षति योनित्यं स दाता परमःस्मृतः ॥
सर्वेषामेव दानानां भूतेष्व भयदक्षिणं ॥१॥
यो ददाति स दाता हि ये चान्ये काममोहिताः ॥
तस्माद्रक्षन्ति सत्वानि प्राणिनां जीवितात्यये ॥२॥
स च दाता तपस्वी च स याति परमां गतिं ॥
इति दानविधिश्चोक्तो लोकानां हितकाम्यया ॥३॥
दिने दिने च यद्दानं तच्चापि हि निवोध मे ॥
दन्तधावनताम्बूलस्रग्धूपश्च विलेपनं ॥४॥
लोचनाञ्जनवस्त्राणि दिव्यालङ्कारमण्डनं ॥
गजाश्वारोहणंयानमभ्यङ्गोद्वर्त्तनन्तथा ॥५॥
स्नानं दिव्यसुगन्धैश्च चन्दनागुरुकुङ्कुमैः ॥
कर्पूरव्यतिमिश्रेण लेपधूपं सपुष्पकं ॥६॥
मृष्टान्नपानदानानि सुखशय्यानिषीदनं ॥
वरनारीरतिसौख्यं यो ददाति सचाश्नुते ॥७॥
अदत्वा योऽ भिकांक्षेत सच दुःखी परोदये ॥

॥ देव्युवाच ॥

किन्तत्पात्रं भवेच्छ्रेष्ठं यस्य दत्तं महत् फलं ॥८॥
अक्षयञ्च भवेद्दानं तन्मे ब्रूहि महेश्वर ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

मातापितृषु यद्दानं दीनान्धकृपणेषु च ॥९॥
गुरुबन्धुषु कन्यासु तदानन्त्याय कल्पते ॥
मूर्खविप्रसहस्राणां वेदाध्यायी परः स्मृतः ॥१०॥
वेदाध्यायिसहस्त्राणामाहिताग्निस्ततोऽ धिकः ॥

आहिताग्निसहस्राणां व्रह्मवेत्ता ततोऽ धिकः ॥११॥
तस्मै दत्तं भवेद्दत्तं स वै त्राता परः स्मृतः ॥
अन्येषां लक्षगुणितं दद्यादेकन्तु ज्ञानिने ॥१२॥
न तेषान्तुल्यमेवं हि सबै त्राता परो वरः ॥
यद्दानशक्त्या दुःखानि नरकप्रेतजान्यपि ॥१३॥
अन्यानि च सुघोराणि न भवन्तीह दातरि ॥
पापकर्म्मा यदा कश्चिद्दातुं नोत्सहते मनः ॥१४॥
अपात्रम्मन्यते पात्रं न भवेत्तस्य तत्फलं ॥
धर्मक्षेपेण दुष्टानां सञ्चयः पापलक्षणं ॥१५॥
इति शिवधर्मसङ्ग्रहे षष्ठोऽ ध्यायः ॥६॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे ।

सप्तमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ पार्वत्युवाच ॥

दानधर्म्मास्त्वयं ख्यातस्तीर्थधर्म्मञ्च मे वद ॥
स्नाने पुण्यफलं किं स्यात्तीर्थे तीर्थे सुरेश्वरः ॥१६॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

गङ्गा सरस्वती पुण्या यमुना गोमती हिमा ॥
चर्मिरा चन्द्रभागा च सरयू गण्डकी तिला ॥१७॥
जम्बूका च शतद्रू च कास्तिका शारदा जवा ॥
वितस्ती च विपाशा च नर्मदा मालिका सिता ॥१८॥
गोदावरी महावर्त्ता शर्करावर्त्तमर्जुनी ॥
कौवेरी कौशिकी वृद्धा मार्कण्डेयी महानदी ॥१९॥
वटङ्गा प्रतिकूला च सोमनन्दा त्रिशूलिका ॥
करतोया नेत्रवती धेनुका वेणुका प्रभा ॥२०॥
आत्रेयगङ्गा वैतरणी ल्हादिनी प्लावनी शिवा ॥
मात्स्येन्द्री च सवानासा कल्माषा कमलाऽमला ॥२१॥
अपापा च वशिष्ठा च सिन्धुवत्यारुणी तथा ॥
सीता तापी त्रिसन्ध्या च मन्दाकिन्यमरावती ॥२२॥
वाग्मती तैल कौशीक्षुरिन्द्राणी नलिनी तथा ॥
नीलगङ्गा च वोधा च पूर्णचन्द्रा शशिप्रभा ॥२३॥
जलढक्का ब्रह्मपुत्रस्तिष्ठा रङ्गितयुग्मकं ॥
मेची माया च कनका कावेरी च तमोरिका ॥२४॥
अरुणा वरुणा दुग्धा स्वर्णा ताम्रा लिखू तथा ॥
इन्द्रावती पुण्यवती रोषी हनुमती ॥२५॥
रुद्रावती मणिमती विष्णुमत्या प्रभावती ॥
सुप्रभा सामरी गेर्खू वेत्रावत्याखुबेलखू ॥२६॥
धर्मावती बृद्धगण्डी चम्पा शुल्का च माद्रिका ॥
गुणादी पारदी तादी क्याङ्दीम्याङ्दी सुरोदिका ॥२७॥
वाराही विजया मोदी भुरुङ्दी म्याग्दिकाम्बिका ॥
जयन्ती मङ्गला काली गण्डकी धवला तथा ॥२८॥

तिलोत्तमा बाणगङ्गा रुरुर्गर्गनदी चुदी ॥
अरमुदी बृद्धगङ्गी भेरिकाः सप्त राप्ती ॥२९॥
ववै नाभी भैरवी च क्षामा परजलाऽ लका ॥
कर्णाल्यः सप्त सप्तैव महाकाल्यश्च वामना ॥३०॥
गौरीगङ्गा शिवा गङ्गा सिन्धुः पञ्चनदी तथा ॥
हिमवत्प्रभवाः सर्वाः पुण्यतोयाः सरिद्वराः ॥३१॥
उपवासरतस्त्वासु यः स्नायाद्विसरित्स्विह ॥
पितृदेवान् समभ्यर्च्य स तु मुच्येत किल्विषात् ॥३२॥
नद्येषा पूतसलिला हरमूर्तिरियं स्मृता ॥
स्नातो यस्तु विशुद्ध्येत जलमूर्ति नमोऽस्तुते ॥३३॥
इदं मन्त्रमनुस्मृत्य कुर्य्यान्नद्यवगाहनं ॥
सर्वपापविशुद्धात्मा देहत्यागेदिवं व्रजेत् ॥३४॥
शोणपुष्कर लौहित्ये मानसे सिन्धुसागरे ॥
ब्रह्मावर्त्ते कर्दमाले स्नात्वा च लवणोदधौ ॥३५॥
सर्व्वपापविशुद्धातृमा पिर्तदेवाँश्च पूजयेत् ॥
अग्निर्योनिविष्णुरेतो ब्रह्म पिता रुद्रमूर्तिरापः ॥३६॥
एताःसंत्स्मृत्य यो स्नाया स याति परमां गतिं ॥
नदीनदेषु यो देहं कामतो वाप्यकामतः ॥३७॥
समुत्सृज्य विशुद्धात्मा सोमलोकं स गच्छति ॥
चन्द्रकान्ति विमानेन सोमकन्याभिरावृतः ॥३८॥
सुरूपः सोमबत्सौम्यो विचरेत्स यथासुखं ॥
सोमलोकपरिभ्रष्टो जायते विपुले कुले ॥३९॥
तत्तीर्थं संस्मरेन्नित्यं मरणंचात्र कांक्षते ॥
अमरेशं प्रभासञ्चं नैमिषं पुष्करं तथा ॥४०॥
आषाढिं दिण्डमुण्डञ्च भारभूतिञ्च लाकुलिं ॥
हरिश्चन्द्रं परं गुह्यं गुह्यमध्यमकेश्वरं ॥४१॥
श्रीपर्वतं समाख्यातं जल्पेश्वरमतः परं ॥
आम्रातकेश्वरश्चैव महाकालमथापि वा ॥४२॥
केदारं पशुपं गुह्यं महाभैरबमेव च ॥
गयां भीमं कुरुक्षेत्रं नखलं कनखलन्तथा ॥४३॥
विमलञ्चाट्टहासञ्च माहेन्द्रं भीममष्टकम् ॥
छगलाण्डद्धिरण्डञ्च माकोटं मण्डलेश्वरं ॥४४॥

भद्रपदं रुद्रकोटिमविमुक्तं महालयं ॥
गोकर्णं भद्रकर्णञ्च स्वणाख्यं वैद्यनाथकं ॥४५॥
यक्षेशं देवघट्टञ्च पातालभुवनेश्वरं ॥
भागेश्वरं सोमनाथं रत्नचूडेश्वरं तथा ॥४६॥
महेशं च दिलीपेशं सहस्रेशं जलेश्वरं ॥
स्पर्शनाथं च सिद्धेशं गुप्तेशं च महाभयं ॥४७॥
सुरक्षेत्रं रुरुक्षेत्रं क्षेत्रं हारिहरं व्रजन् ॥
स्नानदर्शनपूजाभिर्मुच्यते सर्व्वकिल्विषैः ॥४८॥
गच्छन्ति भित्वा ब्रह्माण्डमेषु स्थानेषु ये मृताः ॥
पञ्चाष्टक (शैलबान्) पदं दिव्यं यदगत्वा न निवर्तते ॥४९॥
प्रलये स्थापिता दिव्याः क्षित्यनुग्रहकारिणा ॥
दर्शनादेव गच्छन्ति पदं दिव्यं महालये ॥५०॥
के परोदक्षपालाच्च गतिः पञ्चाष्टकी ध्रुवं ॥
विद्यया संयुता ये तु पिबन्ति च शुभं जलं ॥५१॥
शिवसायुज्यतां यान्ति सर्वावस्थाश्च मानवाः ॥
गुहायतनमीशस्य मुच्यते वीक्ष्य किल्विषैः ॥५२॥
प्राप्नुवन्ति गणत्वं हि ये तत्र निधनं गताः ॥
स्थानेष्वेतेषु मनुजः कुर्य्यादनशनं व्रतः ॥५३॥
अलाभेऽन्यत्र वा कुर्य्यात्स्वयंम्भूर्यत्र शङ्करः ॥

॥ देव्युबाच ॥

प्रब्रूह्यनशनस्यापि विधिं सम्यङ्महेश्वर ! ॥५४॥
किञ्चास्य फलमुद्दिष्टं तच्च कीदृक् त्वया स्मृतं ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

स्वपद्भ्यामेव गन्तव्यं यथोक्तविधिमिच्छता ॥५५॥
अनिवर्त्तकयोगेन सम्पूज्य स्वेष्टदेवतां ॥
द्वात्रिंशत्पिण्डमश्नीयाद्धविष्यं प्रथमेऽहनि ॥५६॥
एकैकं ह्रासयेत् पिण्डं यावन्निरशनान्तिकं ॥
पूजयेत्परमेशानं त्रिःस्नायी जपतत्परः ॥५७॥
तमेवं संस्मरेद्विद्वाँस्त्यजेत् प्राणान्यतात्मवान् ॥
न केदारसमन्तोयं नाश्वमेधसमः क्रतुः ॥५८॥
न च शैवसमं शास्त्रं न तपोऽनशनात्परं ॥
नश्यन्त्यनशनेनाशु पापानि सुतराण्यपि ॥५९॥

रविरश्मिनिपातेन हिमानीवं वरानने ! ॥
सत्यस्थोऽस्मीति यो ब्रूयात्प्राणैः कण्ठगतैरपि ॥६०॥
न तत्र यान्ति यज्वानो यत्रैत्यनशनी जनः ॥
यदन्हात् सुसमारभ्य करोत्यनशनन्नरः ॥६१॥
स्वर्गे मणिपुरन्तस्य तदन्हादेव जायते ॥
हंसविमानं सङ्गृत्य गन्धर्वाप्सरसां गणाः ॥६२॥
एकचित्ताः प्रतीक्षन्ते स्वामिनं सेवका इव ॥
दिवि सप्तसहस्राणि वर्षाण्यप्सु मृतोभवेत् ॥६३॥
दश वन्हिप्रवेशे तु पतनेषु च षोडश ॥
महाप्रस्थानयानेन सहस्राण्येकविंशतिः ॥६४॥
चतुः षष्टिसहस्राणि युधि सन्त्यक्तविग्रहः ॥
अवध्यत्वं पतत्येव जायते विपुले कुले ॥६५॥
मृतो नासकयोगेन नासो च्यवति मानवः ॥
उक्तं रहस्यमाहात्म्यं हरश्चापि निवोध मे ॥६६॥
शालग्रामे मल्लकूपे नित्यं सौकरवे हरिः ॥
मथुरायां स्थितः साक्षाच्छ्वेतद्वीपतथैव च ॥६७॥
तं दृष्ट्वा पुरुषवटे विष्णुं मुच्येतकिल्विषैः ॥
स्थानेष्वेतेषु मृतो यायात्तद्विष्णोः परमं पदं ॥६८॥
ब्रह्मस्कन्दगणेशानां लोकपालगृहेषु च ॥
उमाया मातृयक्षाणां पिशाचोरगराक्षसां ॥६९॥
ये भक्तास्तां गतिं यान्ति जपहोमर्चनादिभिः ॥
एवन्ते सर्वमाख्यातमुपवासविधिं श्रृणु ॥७०॥
मासि मासि च यः कुर्यादिकरात्रमुपोषितः ॥
पञ्चगव्यं शुचिर्भूत्वा पीत्वा मुच्येत पातकैः ॥७१॥
त्र्यहं त्र्यहं च भुञ्जीत प्रातः समय याचितं ॥
उपवासं त्र्यहं कुर्य्यात्प्राजापत्यविधिञ्चरेत् ॥७२॥
एकैकञ्च तथैवाद्यात् पिण्डं पिण्डसमं यमी ॥
अतिकृच्छ्रं भवेदेतदशेषं पापनोदनं ॥७३॥
त्र्यहं तप्तोदकं पीत्वा तप्तक्षीरं त्र्यहं पिबेत् ॥
त्र्यहं चाज्यं प्रतप्तन्तु वातादो वासरत्रयं ॥७४॥
तप्तकृच्छ्रं तदुच्येत रेतोमूत्रादिभक्षणे ॥
कथितं देवदेवेन गाढपापविशोधनं ॥७५॥

त्रि:स्नायी हरयाजी च जपन्मौनी सुयन्त्रितः ॥
ब्रह्मचारी हविर्भोजी नियमानि समाचरेत् ॥७६॥
अनेनैव विधानेन जितक्रोधो जितेन्द्रियः ॥
पराकन्तु चरेद् विद्वान् द्वादशाहमभोजनं ॥७७॥
गोमूत्रगोमयपयोदधिसर्पिषाच ॥
दर्भाम्बुना निरशनेन दिनानि सप्त ॥
पीत्वा पितृभ्य उपपादितदक्षिणान्त
मेतद् भवेत् पवनसान्तपनं शिवोक्तं ॥७८॥
एकैकं भक्षयेत् (वर्धयेत्) पिण्डं शुल्के कृष्णे च ह्रासयेत् ॥
त्रि:स्नायी मासमेकन्तु चन्द्रवृदध्याब्रतञ्चरेत् ॥६९॥
चान्द्रायणमिदं श्रेष्ठं सर्व्वपापापनोदनं ॥
पापी मुच्येत पापेन अपापी स्वर्गगो भवेत् ॥८०॥
अष्टावष्टौ समश्नीयात् पिण्डान् मध्यन्दिनेस्थिते ॥
हविष्येण समायुक्तं मुच्यते सर्वपातकैः ॥८१॥
अपापी स्वर्गमाप्नोति याति चान्द्रायणन्नरः ॥
चतुरो भक्षयेत् पिण्डान् पूर्वाह्णेच विचक्षणः ॥८२॥
सूर्यस्यास्तमने वापि चतुरो भक्षयेत् पुनः ॥
शिशुचान्द्रायणं ह्येतदुपपातकनाशनं ॥८३॥
मासेनैकेन शुद्धात्मा अपापीस्वर्गतिंव्रजेत् ॥
त्रिरात्राणि तु यः कुर्यात्सर्वकालं शुचिब्रतः ॥८४॥
शतेनैकेन पूर्णेन मुच्यते सर्वकिल्विषैः ॥
सहस्रेण महापापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥८५॥
अपापी स्वर्गमाप्नोति च्युतश्च धनवान् भवेत् ॥
एकान्तरोपवासन्तु द्वादशाब्दं करोति यः ॥८६॥
महतो मुच्यते पापाच्छुद्धात्मा योगमाप्नुयात् ॥
पक्षोपवासं यः कुर्याद् द्वादशाब्दं विकल्मषः ॥८७॥
प्रतिवर्षन्तु यः कुर्यान्मासैकं संयतेन्द्रियः ॥
उपवासं नरोलोके स गतिञ्चोत्तमां व्रजेत् ॥८८॥
महत्पापं विशुदध्येत धनवानपि पूजयेत् ॥
एकान्हे चैव भुञ्जाने धनवाञ्जायते नरः ॥८९॥
यावज्जीवञ्च यो भुङ्क्ते नक्तमन्नन्नरोत्तमः ॥
धनधान्यसमध्दःस्यादुत्तमोजायते नरः ॥९०॥

अयाचितन्तु भुञ्जानो यावज्जीवंब्रजेन्नरः ॥
मृते देवत्वमाप्नोति पापान्मुच्येत पातकैः ॥९१॥
मधुमांसं न भक्षेत व्रतमेतन्महत्तमं ॥
एवं यो वर्तते नित्यं सयाति परमां गतिं ॥९२॥
न विरुधो न बृक्षाग्रान्नाकाशात् पर्वतादपि ॥
मांसं भवति सुश्रोणि ! शरीरादेव जायते ॥९३॥
परमांसैः स्वमांसानि यो वर्द्धयितुमिच्छति ॥
व्यक्तोऽसौ राक्षसो ज्ञेयो मांसं तस्मान्न भक्षयेत् ॥९४॥
ब्रह्मचर्यव्रतं कष्टं यश्चरेत् स्त्रीसमन्वितः ॥
इहैव मन्त्राः सिध्द्यन्ति गतिं व्रजति चोत्तमां ॥९५॥
द्रव्यस्य विद्यमानस्य निवृत्तिं कुरुते तु यः ॥
स महत्फलमाप्नोति तच्चनान्त्यं भविष्यति ॥९६॥
मांसमत्स्यसुरासिन्धु राक्षसान्नमिदं स्मृतं ॥
तच्छाम्भवे न भोक्तव्यं गतिमिच्छेन्न्महात्मनां ॥९७॥
किन्तस्य दुर्लभंलोके रातु (अनु) तिष्ठति सुव्रतं ॥
कुरुध्वं सुव्रतं सम्यग् यदि वाञ्छेत सदगतिं ॥९८॥
पौर्णमास्याममावास्यां चतुर्दश्यष्टमीदिने ॥
संक्रान्तौ च युगादौ च विषुवेष्वयने तथा ॥९९॥
यथेप्सया च कर्तव्यं ज्येष्ठमध्यमकन्यसं ॥
रुद्रत्वञ्च गणत्वञ्च चक्रवर्त्तित्वमेव च ॥१००॥
आद्यन्तवासरे ज्येष्ठे ब्रह्मचारी निरामिषः ॥
एकाहारो जितक्रोधो मध्यनक्तं प्रकल्पयेत् ॥१॥
तथैव नक्तहीनन्तु मध्यमं समुदाहृतं ॥
आद्यन्तं व्रतहीनन् नक्तं तदपि मध्यमं ॥२॥
नक्तं विना तथैवान्नं कन्यसन्तं विदुर्बुधाः ॥
सातत्यमेवं कर्तव्यं चक्रवर्त्तित्वकांक्षिणा ॥३॥
आचार्यस्याग्रतो बन्धैः कृत्वा मण्डलकं शुभं ॥
पुष्पधूपैः समभ्यर्च्य पञ्चाङ्गेन महींस्पृशेत् ॥४॥
यद्यदाचार्यवक्त्रेण निष्क्रमत्यक्षरं स्फुटं ॥
तत्तदुच्चारयेत् स्पष्टं गृह्णीयाद् व्रतमुत्तमं ॥५॥

॥ देव्युवाच ॥

नक्षत्रदानं प्रब्रूहि हिताय जगतो विभो ! ॥

कस्मिन् कस्मिंश्च नक्षत्रे किं किन्दानं प्रशस्यते ॥६॥

॥ भगवानुवाच ॥

पायसं सर्पिषा प्लुत्य कृत्तिकासु सदक्षिणां ॥
शिवभक्ताय विप्राय दत्वा यान्त्यमरावतीं ॥७॥
माषाक्षतेन रोहिण्यां शालिभक्तं घृतान्वितं ॥
क्षीरपानन्ततः पश्चाद्देयं स्वर्गमभीप्सता ॥८॥
सवत्सां देवि ! गां दद्यान्नक्षत्रे मृगशीर्षके ॥
विहाय मानुषं लोकं याति पौरन्दरं पुरं ॥९॥
सतैलं कृशरन्दद्यान्नक्षत्रेशर्वदैवते ॥
उपोष्य नरकान्नैति क्षुरधारां सुदुस्तरां ॥१०॥
दद्यात्पुनर्वसौ धुपंब्राह्मणाय तपस्विने ॥
स्वर्गं भुक्त्वा परिभ्रष्टो जायते विपुलेकुले ॥११॥
दद्याच्चामीकरं पुष्ये मद्भक्तायाग्रजन्मने ॥
अत्यन्धकारे लोकेऽ पि भ्राजते सोंऽशुमानिव ॥१२॥
वृषमश्लेषया दद्यात्तारघटितमेव वा ॥
अरातीन्दुर्जयान् जित्वा देहपाते सुखी भवेत् ॥१३॥
वर्द्धनीस्तिलपात्राणि यो मद्यासु प्रयच्छति ॥
स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो गोमान् भवति मानवः ॥१४॥
उपोष्य शैवविप्राय शर्करां यः प्रयच्छति ॥
फाल्गुनीषु गुडैः सार्द्धं धनसौभाग्यकांक्षया ॥१५॥
नानाव्यञ्जनसंयुक्त मुत्तरासु घृतान्वितं ॥
दद्यात् षष्टिकभक्तन्तु शुक्रलोकमवाप्नुयात् ॥१६॥
दधात् प्रदीपते प्रमिरुचरास सुलोचने ॥
अत्यदभु फलावप्तिर्मवतीति किमदभुम ॥१७॥
उपोष्य करिणं दद्याद्रथं हस्तेन भामिनि ! ॥
पिष्टकेन कृतं वापि दत्वा यात्यमरालयं ॥१८॥
रूपिणीं वृषलीन्दद्याच्चित्रायान्त्रिदशेश्वरी ! ॥
रमते नन्दनवने गन्धर्वाप्सरसावृतः ॥१९॥
यद्यदिष्टतमं द्रव्यं स्वातौ दद्यान्नरोत्तमः ॥
अक्षयान् प्राप्नुयाल्लोकान् दानस्यास्य प्रभावतः ॥२०॥
पयस्वीनीञ्च गान्दद्यादनड्वाह मथापि वा ॥
शकटं ये प्रयच्छन्ति सधान्यं वाससावृतं ॥२१॥

विशाखायां पितृदेवान् प्रीणयत्यविकल्पतः ॥
नरकेषु महादुःखं न प्राप्नोति सुलोचने ! ॥२२॥
दद्यात् प्रावरणंवस्त्रं समुपोष्यानुराधया ॥
तिष्ठेद्युगशतन्देवि ! शक्रलोके यथेप्सया ॥२३॥
ज्येष्ठायां मूलकन्दद्याद् ब्राह्मणेभ्यः सपानकं ॥
प्रीयन्ते तेन पितरो गच्छेत् स्वर्गमपि ध्रुवं ॥२४॥
दद्यान्मूलफलं मूले ब्राह्मणेभ्यः सदक्षिणां ॥
तेनापि पितरस्तृप्ताः स्वर्गन्तु प्रविशन्ति ते ॥२५॥
पूर्वाषाढासु च दधि प्रदद्यादन्नमेव च ॥
स्वर्गलोकपरिभ्रष्टो गवाढ्यकुलमाप्नुयात् ॥२६॥
घृतंचैवोदमत्थञ्च भूरिसोमधुफाणितं ॥
उत्तराषाढविसये सेवकामविवृद्धये ॥२७॥
पायसं चाभिजित्यान्तु दद्याद् घृतगुणान्वितं ॥
स धर्म्मं पुष्कलं प्राप्य नाकपृष्ठे विराजिते ॥२८॥
आविकं श्रवणे दद्यात् प्राकरं वस्त्रसंयुतं ॥
उपोष्य सद्गतिङ्गच्छेच्छ्वेतयानेन मानवः ॥२९॥
गोभिर्युक्तं धनिष्ठासु यानं विप्राय कल्पयेत् ॥
बस्त्र प्रग्रहसंयुक्तं जायते स नरेश्वरः ॥३०॥
छत्रञ्च पादुके गन्धं दद्यात्सागुरुचन्दनं ॥
दत्वा शंतभिषायोगे स्थानमप्सरसो व्रजेत् ॥३१॥
समाषमोदनं दत्वा पूर्वे प्रोष्ठपदे प्रिये ॥
सर्वभक्ष्यफलोपेतं समृतः सुखभाग्भवेत् ॥३२॥
दद्यादुत्तरयोगेन मासं दध्ना सहौदनं ॥
प्रीणन्ति पितरस्तस्य अनेनैतत्फलं भवेत् ॥३३॥
घेनुं प्रदद्याद्रेवत्यां कामदोहां सवाससीं ॥
सा प्रीणयति दातारं कामैर्बहुभिरुत्तमै : ॥३४॥
अश्विन्यामश्वसंयुक्तं रथन्दद्याद् द्विजन्मने ॥

गवां वाजिसमायुक्त तेजस्वी कुलमाप्नुयात् ॥३५॥
शिवभक्ताय विप्राय भरण्यां तिलधेनुकां ॥
कामधेनु मवाप्नोति यमलोके यशश्विनि ॥३६॥

॥ देव्युवाच ॥

कियन्त किं फलारुढं कस्मिन् पर्वणि पर्वणि ॥
दानधर्मस्य देवेश ज्ञातुमिच्छामि कृत्सनशः ॥३७॥

॥भगवानुवाच॥

शतमिन्दुक्षये दानसहस्न्तु दिनक्षये ॥
अक्षये विषुवे प्राहुर्व्यतीपाते तथैव च ॥ ३८ ॥
युगादौ कोटिदान स्याद्दशकोत्ययनर्द्वये ॥
चन्द्रग्रहेवेदविध्दि सूर्यग्प्रसे तक्षयं ॥ ३९ ॥
दशकोटिम्भवेद्दानं षडशीतिसुखेषुच ॥
निषर्णविष्णुपदयोः स्याद्द्विगायनयोरपि ॥ ४० ॥

॥ देव्युवाच ॥

येन धर्मविपाकेन नरो जातिस्मरो भवेत् ॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं भगवन्वक्तुमर्हसि ॥ ४१ ॥

॥ भगवानुवाच ॥

क्षीरस्य पूर्णममलाम्बुजरुध्दवक्त्र ॥
मौदुम्बरं सकनकं कलशं यतात्मा ॥
प्रीतोऽस्तु सोमतनुरीश इतिब्रुवाण
उद्यत्यनुष्णरुचिकार्तिक पौर्णिमास्यां ॥४२॥
सन्तर्पिताय विप्राय दत्वा जातिस्मरो भवेत् ॥
अथ स्नानविधिं पुण्यं प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वः ॥४३॥
यत्कृत्वा देवि! पापेभ्यो मुच्यते तत्क्षाणादपि ॥
नदीं प्राक्ल्पवनीङ्गत्वा यः करोत्यभिषेचनं ॥४४॥
दक्षिणावर्त्तशंखेन ,तिलाक्षतयुतेन च ॥
प्रविश्य नाभिमात्राम्बु प्राङ्मुखः शुचिमानसः ॥४५॥

शिवं संस्मृत्य मतिमान् स पापैः परिमुच्यते ॥
अलाभे दक्षिणावर्त्तशंखस्य श्रृणु भामिनि ॥४६॥
पूर्वोक्तविधिमास्थाय शुक्लवास शिवं स्मरेत् ॥
निश्छिद्राम्भोजपत्रेण कर्तव्यमभिषेचनं ॥४७॥
पुष्परत्नाम्बु पूर्णेषु सोऽपि निर्म्मलतां ब्रजेत् ॥
स्नात्वा तीर्थमपापः स्याद् गोपुच्छो धृतवारिण ॥४८॥
प्रस्रवेण च रोहिण्या : श्रध्दया परयान्वित : ॥
योधत्ते स्तनतो धारां क्षीरस्य शिरसा नरः ॥४९॥
शिवञ्च सुरभिञ्चैव स्मरन् पापै : प्रमुच्यते ॥
एवं यः कुरुते स्नानमिहैव धनवान् भवेत् ॥५०॥
नश्यन्त्युपद्रवाः सर्वे परतः स्वर्गमाप्नुयात् ॥५१॥
इति शिव धर्म संग्रहे सप्तमोध्याय :

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

अष्टमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥देव्युवाच ॥

कतरन्देवमाश्रित्य उपवासफलं महत् ॥
कथं वा पूजनीयास्ते ब्रवीहि परमेश्वर! ॥५२॥

॥ भवावानुवाच ॥

प्रतिपत्सोपवासीतु ब्राह्मणम्भोजयेन्नर :॥
ब्रह्मणेनम इत्येषमुभयोरपि पक्षयो : ॥५३॥
गन्धधूपैश्च पुष्पैश्च भक्ष्यभोज्यसमन्वितः ॥
अब्दमेकं समभ्यर्च्य क्रतूनां फलमाप्नुयात् ॥५४॥
अश्वमेधं राजसूयं सौवर्णञ्च गवामयं ॥
सप्तभिः सोमसंस्थैश्च नरमेधसमन्वितैः ॥५५॥
व्रह्मा स्वयम्भूर्विरीञ्चः पद्मयोनिः प्रजापतिः ॥
गीर्वाणः पद्मभूतश्च ओमित्येकाक्षरः प्रभुः ॥५६॥
चतुर्वेदधरः स्रष्टा परमेष्ठी चंतुर्मुखः ॥
संज्ञाभिः पूजयेदेभिब्रह्मणममितं द्युति ॥५७॥
संवत्सरेण युक्तात्मा स्वर्गलोके महीयते ॥
यावज्जीवन्तु कुर्वाणो ब्रह्यलोके महीयते ॥५८॥
द्वितीये पूजयेदग्निमाज्येनैव तु तर्पयेत् ॥
वैश्वानरो जातवेदा हुत भुग्घव्यवाहनः ॥५९॥
देववक्त्रः सर्वभक्षो घृणी च जगद्दाहक : ॥
विभावसुः सप्तजिह्व वरनामेतिकीर्तनं ॥६०॥
प्रतिमासं समभ्यर्च्य पक्षयोरुभयोरपि ॥
वर्षेणैकेन शुद्धात्मा स गच्छेदग्निलोकतां ॥६१॥
तृतीयं पूजयेद्यक्षाङ्गन्धधूपैर्निवेदनैः ॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां यावदब्दं भवेदिह ॥६२॥
धनं दास्यन्ति पक्षाभिर्धनदाद्याः सुपूजिताः ॥
यावज्जीवन्तु कुर्वाणो धनदस्य पदं व्रजेत् ॥६३॥
धनदो यक्षराजश्च वित्तेशो निधिपालकः ॥

राक्षसाधिपतिश्चैव पिङ्गलाक्षो विमानगः ॥६४॥
रूद्रसखः कुवेरश्च पौलस्त्यः कुलनन्दनः ॥
लोकपालेश्वरश्चैव यक्षेन्द्रः परिकीर्तितः ॥६५॥
अब्दन्तु पूजयेद्यस्तु यावज्जीबं स यक्षराट् ॥
गणेशं पूजयेद्यस्तु गन्धपुष्पसमन्वितः ॥६६॥
भक्ष्यभोज्यसमाकीर्णं चतुर्थ्योभयपक्षयोः ॥
अब्दैनैकेन शुद्धात्मा स याति गणमन्दिरं ॥६७॥
विघ्नैश्च नाभिभूयेत योऽर्चयेगद्णनायकं ॥
विघ्नेश्वरं गणपतिमेकदन्तङ्गजाननं ॥६८॥
गजकर्णन्तथा <यक्षं नागयज्ञोपवीतिनं ॥
चतुभुजश्च धुम्राक्षं बकतुण्डं विनायकं ॥६९॥
महोदरश्च संज्ञाभिः साधकः संयतेन्द्रिय ः॥
मोदकैन्र्लड्कैश्चैव मूलकैश्चापि शोभनैः ॥७०॥
न तस्य दुर्ल्लभं किञ्चित्पूजयेद्योगणाधिपं ॥
पञ्चम्यां पूजयेन्नागान् पुष्पैः सुरभिशोभनैः ॥७१॥
धूपैः सुरभिगन्धैश्च गुडक्षीरैःसपायसै ः॥
शर्करामधुपूपैश्च पक्षयोरुभयोरपि ॥७२॥
संवत्सरेण कामानिलभते कांक्षितानि तु ॥
यावज्जीवं समभ्यर्च्य नागलोकमवाप्नुयात् ॥७३॥
स्कन्दं षष्ठ्यान्तु सम्पूज्य उपवास समन्वितः ॥
गन्धधूपेषु धूपेन भक्ष्यभोज्येन संयुतं ॥७४॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां पूजयित्वा समाहितः ॥
स्कन्दो विशाखः कौञ्चारिरुमानन्दाग्निगर्भजः ॥७५॥
नैगमेशो महासेनस्त्रिवर्णः कृत्तिकासुतः ॥
पञ्चशिखाकुमारश्च देवसेनापति गुहः ॥७६॥
षण्मुखः शक्तिहस्तश्च मयूरवरवाहनः ॥
नामभिः पूजयेदेभिः संयतो मार्गशीर्षतः ॥७७॥
सर्वकाममवाप्नति वर्षेणैकेन मानवः ॥
जुदृयाघस्तु पक्षयोरुमयोरपि यावज्जीवं समभ्यर्च्य ॥
स्कन्दाग्निं समभ्यर्चय स्कन्दसायुज्यतां व्रजेत् ॥७८॥
सप्तयां मार्गशीर्षादौ भास्करं पूजयेच्छुचिः ॥
उपवासेन युक्तात्मा पुष्पधूपविलेपनैः ॥७९॥

भक्ष्यभोज्यैश्चविविधैस्तथा होमजपादिभिः ॥
संवत्सरेण युक्तात्म निर्मलाः काममाप्नुयात् ॥८०॥
सूर्यलोकं व्रजत्याशु यावज्जीवं प्रपूजनात् ॥
च्युता धनादया जायन्ते निरुजादीर्घजीविनः ॥८१॥
आदित्यः सविता सूर्यः खगः पूषा गभस्तिमान् ॥
हिरण्यगर्भस्त्रिशिखस्तपनो भास्करो रविः ॥८२॥
लोकसाक्षी जगन्नेत्रं नामभिस्त्वेभिरर्चयेत् ॥
सर्वकाममवाप्नोति पूजयेद्यो दिवाकरं ॥८३॥
अष्टम्यां मार्गशीर्षस्य शिवनामानमर्चयेत् ॥
उपवासेन युक्तात्मा गोमूत्रप्राशनेन च ॥८४॥
अतिरात्रफलन्तस्य पक्षरोरुभयोरपि ॥
भक्ष्यभोज्यान्न पानाद्यैरेतत्पलम्मवाप्नुयात् ॥८५॥
देवदेवं समभ्यर्च्च्य मासे पौषे हयुपोषितः ॥
वाजपेयमवाप्नति गोशकृत्प्राशनेन तु ॥८६॥
त्र्यम्बकं पूजयित्वा तु माघेकृष्णे ह्युपोषितः ॥
स्थाणुं फाल्गुन मासेतु पूजयेदुपवासतः ॥८७॥
दधिप्राश्य विशुद्धात्मानृमेघपुल माप्नुयात् ॥८८॥
हरञ्चैत्रेतु सम्पूज्य कृष्णाष्टम्यामुपोषितः ॥
आज्यं प्राइय शुचिर्भूत्वा राजसूय मछाप्नुयात् ॥
बैशाखे शङ्करं पूज्य उपवासी कुशोदकं ॥८९॥
प्राशयित्वा जितक्रोधः सौत्रामणिमवाप्नुयात् ॥
शिवं ज्येष्ठे तु सम्पूज्य सोपवासी शुचिव्रतः ॥९०॥
प्राश्य श्रृङ्गोदकं यस्तु सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥
आषादे नीलकण्ठन्तु कृष्णाष्टम्यामुपोषितः ॥९१॥
शंखस्यापस्ततः पीत्वागोसहस्रफलं लभेत् ॥
पिङ्गाक्षं श्रावणे पूज्य कृष्णाष्टम्यामुपोषितः ॥९२॥
सिद्धार्थमुदकं पीत्वा कन्यादानफलं लभेत् ॥
मासे भाद्रपदे रुद्रं पूजयित्वा ह्युपोषितः ॥९३॥
यवोदकं प्राशयित्वा रुद्रलोके महीयते ॥
ईशानं चाश्विने मासे कृष्णाष्टम्यां समर्च्चयेत् ॥९४॥
तिलोदकं प्राशयित्वा बहुसौवर्णिकं फलं ॥
उग्रन्तु कार्तिके मासे कृष्णाष्टम्यमामुपोषितः ॥९५॥

सौवर्णमुदकं पीत्वा गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥
संवत्सरन्तः कृत्वा इष्टान् कामांल्लभेत सः ॥९६॥
भवेत् क्रतुफलं कामाग्दाणपत्यमकामतः ॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां विधिरेषः प्रकीर्तितः ॥९७॥
नवम्यां सम्प्रवक्ष्यामिः महादेव्याः प्रपूजनं ॥
उपवासेन संयुक्तः पूजयेन्नामभिः शुभै ॥९८॥
उमा कात्यायनी देवी दुर्गारुद्रा सुभद्रिका ॥
कालरात्री महागौरी दैवती भूतनायिका ॥९९॥
आर्या प्रकतिरूपाच गणानाञ्चैव नायिका ॥
नामभिः पूजयेदेभिः पक्षयोरुभयोरपि ॥१०००॥
पुष्पैर्घूपैश्च गन्धैश्च वस्त्रालङ्कारभूषणै : ॥
नैवेद्यैश्चोपहारैश्च कन्दमूलफलैस्तथा ॥ १ ॥
प्राशनैश्च विचिंत्रैश्च वरदाम्पूजयेत्सदा ॥
उदकं कुशुमं प्राश्य सकुलाजं सधानकं ॥ २ ॥
कृशराश्च पयोमूलं फलं पर्णन्तथैव च ॥
शाकानि च फलश्चैव तिलानाञ्च खलिन्ततः॥ ३ ॥
मुद्गानपि समश्नीयात्तथा चैव निरश्नता ॥
प्राशयित्वा तथैतानि सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ४ ॥
आर्द्रकं प्राशयित्वातु शुक्लभोजी तथा पुनः ॥
लभते सर्वकामास्तु नवमी समुपोषितः ॥ ५ ॥
मचिरं प्राशनं कृत्वा नवमीं न तु योऽर्चयेत् ॥
सर्वकामानवाप्नोति देवी च वरदा भवेत् ॥ ६ ॥
कुशप्रस्तरशायी च पञ्चगव्यकृताशनः॥
नवमी नवसम्पूज्य देवी दद्याद्वरोत्तमं ॥ ७ ॥
यमन्दशम्यां सम्पूज्य मासे वै मार्गशीर्षके ॥
पुष्पैर्गन्धैश्च सम्पूज्य भक्ष्य भोज्यसमन्वितः ॥ ८ ॥
यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च ॥
वैवस्वताय कालाय सर्वलोक क्षयाय च ॥ ९ ॥
उग्रदण्डोग्रहस्ताय महिषासनगामिने ॥
शासित्रे च नमस्तुभ्यं नरकाधिपतये नमः ॥ १० ॥
नामभिः पूजयेदेभिस्तर्पयेच्च तिलोदकै : ॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यामब्दमेकं सुयन्त्रित : ॥ ११ ॥

ुच्यते सर्वपापैश्च न दुःखं नरके भवेत् ॥
यावज्जीवार्चनं कृत्वा स गच्छेत् पर माङ्गतिं ॥ १२ ॥
एकादश्यान्तु यो धर्म्मं पूजयेच्च शुचिव्रत : ॥
गन्धैर्धूपैश्च पुष्पैश्च भक्ष्यैर्न्नानाविधैस्तथा ॥ १३ ॥
धर्म्मं सत्यं दया क्षान्तिः शौचमाहारमेव च ॥
अहिंसा चाप्यदम्भश्च रक्षालोकश्च सक्षिणे ॥ १४ ॥
वृषभाय नमस्तुभ्यमदृष्टाय नमो नमः ॥
नामभिः पूजयेदेभिर्धर्मं सत्यं पराक्रमं ॥ १५ ॥
उभयोः पक्षयोश्चैव वर्षमेकं सुयन्त्रितः ॥
याम्यदुःखैर्विमुक्तस्तु जायते पृथिवीश्वरः ॥ १६ ॥
यावज्जीवं समभ्यर्च्य तर्पयेच्चतिलोदकै : ॥
उत्तमां गतिमाप्नोति याङ्गत्वा न निवर्तते ॥ १७ ॥
केशवं पूजयित्वा च मार्गशीर्षे नरोत्तमः ॥
द्वादश्यां प्राश्य गोमूत्रमग्निष्टोमफलं लभेत ॥१८॥
पौषे नारायणं पूज्य द्वादश्यां समुपोषित : ॥
ज्योतिष्टोमफलन्तस्य कृत्वा गोमयभक्षणं ॥१९॥
माधवं माघमासे तु द्वादश्यां समुपोषितः ॥
पूजयित्वा पयः प्राश्य अश्वमेधफलं लभेत ॥२०॥
फाल्गुनेमासि गोविन्दं द्वादश्यां समुपोषितः ॥
षोडशी फलमाप्नोति कृत्वा तु दधिभक्षणं ॥२१॥
चैत्रे विष्णुं समभ्यर्च्य द्वादश्यां समुपोषितः ॥
आज्यं वै प्राशयित्वा तु वाजपेय फलं लभेत् ॥२२॥
उपोषितस्तु वैशाखे पूजयेन्मधुसूदनं ॥
द्वादश्यां प्राश्य दर्भोदमतिरात्रफलं भवेत् ॥२३॥
ज्येष्ठे त्रिविक्रमं पूज्यः द्वादश्यां समुपोषितः ॥
तिलोदकं प्राशयित्वा आप्तोर्योमफलं लभेत् ॥२४॥
आषाढे वामनं पूज्यं द्वादश्यां समुपोषितः ॥
फलं प्राश्य विशुध्दात्मा अश्वमेधफलं लभेत् ॥२५॥
श्रावणे श्रीधरं पूज्य द्वादश्यां समुपोषितः ॥
पर्णं प्राश्य विशुध्दात्मा राजसूय फलं लभेत् ॥२६॥
तथा भाद्रे हृषीकेशं समूपूज्य विधिवद् वुधः ॥
गवामयस्य यज्ञस्य ततः फलमवाप्नुयात् ॥२७॥

मासे चाश्वयुजे देवं पद्मनाभन्तु पूजयेत् ॥
नरमेधस्य यज्ञस्य फलं भवति मानवः ॥२८॥
दामोदरन्तु संपूज्य कार्तिके मासि यो नरः ॥
उपोषितस्तुद्वादश्यां बहुसौवर्णिकं फलं ॥२९॥
सुयाजी क्रतु माप्नोती पापात्मा मुच्यतेंहसा ॥
संवत्सरन्तु सम्पूज्य सर्वकामवाप्नुयात् ॥ ३० ॥
याजीवं समभ्यर्च्च्य पुष्पैर्गन्धैः सुगन्धकै : ॥
भक्ष्यभोज्यैश्च धूपैश्च छत्र ध्वजवितानकै : ॥३१॥
हेमजैर्भूषणैर्दिव्यैर्मणिरत्न विचित्रकै : ॥
वस्त्रपूजाविचित्रैश्च कृत्वा विष्णुपदं व्रजेत् ॥३२॥
अनङ्गश्च त्रयोदश्यां पूजयेद्यो विधानवित् ॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानैष्नैश्च गन्ध धूपस्रगादिभिः ॥३३॥
अनङ्गं मन्मथं काममीशारिम्मोहनन्तथा ॥
पञ्चबाणधनुर्हस्त उन्मादश्च वशंकरं ॥३४॥
रतिप्रियं प्रीतिकरं हृयदयं पापहारिणं ॥
नामभिः पूजयेदेभि : कामदेवं महाबलं ॥३५॥
मासे मार्गशिरस्यादौ यावत्कार्त्तिकमेव च ॥
सौभाग्यधन धान्यं च पुत्रदार भवन्ति त ॥३६॥
कामदेवस्य सायोज्यं यावज्जीवस्य पूजनात् ॥
चतुर्दश्यां पुत्तर्देवं पूजयेत्परमेश्वरं ॥३७॥
हरं शर्वं भवं त्र्यक्षं शम्भुं चैव रिभुं शिवं ॥
स्थाणुं चाप्यथ रुद्रञ्जं च ईशानं शङ्करन्तथा ॥३८॥
संज्ञाभिः पूजयेदेभिर्देवदेवं वृषध्वजं ॥
मार्गशीर्षात्त्समारभ्य यावदब्दंव्रतञ्चरेत् ॥३९॥
पुष्पैर्धूपैश्च गन्धैश्च भक्ष्यभोज्यैः सुशोभनैः ॥
अलङ्कारैश्च विविधैश्छत्र ध्वजवितानकैः ॥४०॥
उभयोः पक्षयोश्चैव सर्वकामनवाप्नुयात् ॥
संवत्सरेण युक्तात्मा निष्कामस्तु गणो भवेत् ॥४१॥
यावज्जीवेन सायोज्यं पापी मुच्येत किल्विषैः ॥
अमावास्यां पितृणान्तु मासे वै मार्गशीर्षके ॥४२॥
कर्मणा श्राध्दयुक्तेन पिण्डेन च तिलोदकैः ॥
उद्दिश्य पितंर यस्तु विप्रान श्राध्दे निमन्त्रयेत् ॥४३॥

आहिताग्नी न धीयानासुवृत्तान सुपथे स्थितान् ॥
हीनाङ्गानतिरिक्ताङ्गाँश्चक्षुर्हीनाँश्च वर्जयेत् ॥४४॥
विप्रान् श्रेष्ठतमान् श्राध्देसर्वरोगविवर्जितान् ॥
आसने कुतपास्तीर्णे नियुञ्जीतोत्तरामुखं ॥४५॥
भूमौ दर्भोत्तरीयायां त्रीन् पिण्डान् वि! निर्वदेत् ॥
प्रथमं पितरं मन्ये द्वितीयञ्च पितामहं ॥४६॥
तृतीयञ्चैव मन्तव्य एष मे प्रपितामहः ॥
एवं सम्भावयित्वा तु यस्तु भोजयते द्विजान् ॥४७॥
भोजनं खङ्गमांसेन पायसं मधु सर्पिषा ॥
सुवणं दक्षिणान्दद्यादमावास्यान्तिलोदकं ॥४८॥
पिण्डनिर्वपणश्चैव कर्तव्यं दर्भसंस्तरे ॥
हुत्वाग्निं सर्पिषा तत्र येन मन्त्रेण तच्छृणु ॥४९॥
ॐ अग्नये कव्यवाहनाय स्वधायाङ्गिरसे नमः॥
ॐ सोमाय पितृपतये स्वधायाङ्गिरसे नमः ॥५०॥
ॐ यमायाग्निरोचिषे स्वधायाङ्गिरसे नमः ॥
अनेन विधिना पूर्वं हुत्वा सम्यक हुताशनं ॥५१॥
पिण्डनिर्वापणं कुर्यादपसव्येन पाणिना ॥
प्रथमं निर्वपेत् पिण्डमुद्दिश्य पितरं नरः ॥५२॥
पितामहं समुद्दिश्य निर्वपेच्च द्वितीयकं ॥
तृतीयं निर्वपेत् पिण्डमुद्दिश्य प्रपितामहं ॥५३॥
तिलोदकेन तान्सिञ्च्चेत् प्रणम्य शिरसा क्षितौ ॥
अनेन विधिना दत्वा स्पृत्वा वामेन दक्षिणं ॥५४॥
श्राध्देन पितरस्तेन यावदासप्तमं कुलं ॥
उध्दृत्य नरकाद्देवि! स्वयं स्वर्गे महीयते ॥५५॥
येषां पुत्रा दुराचाराः पितृदेवविवर्ज्जिताः ॥
न च तीर्थानि सेवन्ते ते नराः पापकर्म्मिणः ॥५६॥
ते मृतानरकं यान्ति दुःखानि प्राप्नुवन्ति च ॥
नरके पच्च्यमानानां त्राता तेषां न विद्यते ॥५७॥
पापकर्मक्षयो येषां विमोक्षो नरकाद्भवेत् ॥
पितरः सोमपा विप्रे क्षत्रिये तु हविर्भूजः ॥५८॥
आज्यपा वैश्ययोन्यै तु शूद्राणान्तु सुकालिनः ॥
यावज्जीवन्तु कुर्वाणः पक्षयोरुभयोरपि ॥५९॥

पापात्मा मुच्यते पापैरपापी स्वर्गमाप्नुयात् ॥
वसवः पितरश्चैव रुद्राश्चैव पितामहाः ॥६०॥
प्रपितामहास्तथादित्या एवं सञ्चिन्त्य पूजयेत् ॥
पौर्णमास्यां दधि प्राश्यं यावकं ताम्रभाजने ॥६१॥
सङ्गृह्येदगच्छते दद्याद् भक्त्या चन्द्रमसेनरः ॥
तेन दानेन भगवान् प्रीयते मृगलाञ्छनः ॥६२॥
प्रीयन्ते च सुराः सर्वे सोमस्यैति सलोकतां ॥
शीतङ्गवे नमस्तुभ्यं महादेवस्य मूर्तये ॥६३॥
इमं बलिं गृहाण त्वं मामप्यनुगृहाण च ॥
प्रतिपदि भोजयेद् विप्रान् पूजयित्वा प्रजापतिं ॥६४॥
सौवर्णमरविन्दस्तु कुर्यान्नामाङ्कितन्तथा ॥
ताम्रपात्रे घृतापूर्णे क्षिप्तादद्याद् द्विजन्मने ॥६५॥
इप्सितांल्लभते कामान्निकामो ब्रह्मलोकतां ॥
सम्पूज्याग्निं द्वितीयायां ब्राह्मणांस्तर्पयेत्पुनः ॥६६॥
तानि नामानि सौवर्णे वन्हे रालिख्य यत्नतः ॥
ताम्रिके सर्पिषा पूर्णे भाजने प्रक्षिपेत च ॥६७॥
तोयपूर्णे घृते स्थाप्य भक्ष्यभोज्यसमन्वितः ॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां दद्याद् विप्राय शोभने ॥६८॥
सर्वकामप्रदोबन्हिरब्दैकेन भविष्यति ॥
यावज्जीवकृतेनैव प्रयात्यमरमन्दिरं ॥६९॥
सम्पूज्यैलविलन्तस्य नामाङ्काङ्काञ्चनीङ्गदां ॥
क्षिप्त्वा दद्यात् तृतीयायां सघृते ताम्रभाजने ॥७०॥
चतुर्थ्यां रदनन्दद्यादेध्मन्नामाङ्कितं शुभं ॥
विघ्नेश्वारस्य देवस्य ताम्रपात्रे घृतान्विते ॥७१॥
विप्रञ्च भोजितं कृत्वादद्याद्भक्त्या घृतानपि ॥
संवत्सरेण सिध्दिः स्याद्यावज्जीवं गणेशतां ॥७२॥
पञ्चम्यां हेमजं सपँ दद्याद् विप्राय भोजिते ॥
घृतप्लुतन्तु तामाङ्क ताम्रभाजनसंस्थितं ॥७३॥
अनन्तं वासुकिं वापि तक्षकं वा त्रिरेखिनं ॥
पद्मं. महाकुलं शंखं कुलिकञ्च महोरगं ॥७४॥
सम्पूज्य च श तवापि गन्धपुष्पस्रगादिभिः ॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानैश्च कामदर्पापहारिणं ॥७५॥

मयुरं हेमजं कृत्वा स्कन्दनामाङ्कितं शुभं ॥
षष्ठ्यान्दद्याच्च विप्राय ताम्रपात्रे घृतान्विते ॥७६॥
तोयपूर्णांश्च कलशान् भक्षभ्योज्यसमन्वितान् ॥
दत्वा कामानवाप्नोति पक्षयोरुभयोरपि ॥७७॥
संवत्सरेणकामांस्तु चिन्तितांल्लभते नरः ॥
पापी मुच्येत पापेन शुद्धात्मा स्कन्दमाप्नुयात् ॥७८॥
अश्वं हेममयं दद्याद्रवेर्नामाङ्कितं बुधः ॥
पक्षयोरुभयोश्चैव सघृते ताम्रभाजने ॥७९॥
वर्षेणैकेन शुद्धात्मा मुच्यते सर्व्वकिल्विषैः ॥
यावज्जीवकृतेनैव आदित्यपदमाप्नुयात् ॥८०॥
अष्टम्यां भव नामाङ्कं वृषन्दद्याद्द्विजन्मने ॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां सघृते ताम्रभाजने ॥८१॥
कलशैर्भक्ष्यसंयुक्तैः पयसा चसुपूरि तैः ॥
संवत्सरेण शुद्धात्मा प्राप्नुयादीप्सितंफलं ॥८२॥
यावज्जीवेन गणतां योऽ र्चयेन्नामभिर्हरं ॥
पूर्वोक्तविधिना सिंहं देव्या नामाङ्कितं शुभं ॥८३॥
दत्वा नवम्यां विप्राय स याति परमाङ्गतिं ॥
यमनामाङ्कितं हेमं महिषं ताम्रभाजने ॥८४॥
आज्यपूर्णं विनिक्षिप्य पयाघृतसमन्वितं ॥
दत्वा दशम्यां विप्राय भोजिताय तपस्विने ॥८५॥
याम्यदुःखैः प्रमुच्यन्ते महापातकिनोऽपि ये ॥
संवत्सरेण मुक्तात्मा जीवान्ते गतिमुत्तमां ॥८६॥
एकादश्यान्तु धर्मस्य वृषं दद्याद् द्विजन्मने ॥
नाम्नाङ्कं सघृतं न्यस्य ताम्रपात्रे घृतान्विते ॥८७॥
स धर्म्मगतिमाप्नोति शुद्धः संवत्सरेण तु ॥
कामी च लभते कामं निःकामी धर्मलोकतां ॥८८॥
द्वादश्याङ्गरुडन्दद्यान्नानाभक्षसमन्वितं ॥
पूर्वोक्तेन विधानेन पयोघृतसंमन्वितं ॥८९॥
विष्णुर्नाम समुच्चार्य पक्षयोरुभयोरपि ॥
संवत्सरेण शुद्धात्मा विपापः क्रतुमाप्नुयात् ॥९०॥
यावज्जीवन्तु सम्पूज्य भोजनैश्च सदक्षिणैः ॥
विष्णुलोकमवाप्नोति विष्णुना सहमोदते ॥९१॥

सौवर्णन्धनुषन्दत्वा पञ्चवाणसमन्वितं ॥
कामदेवं समभ्यर्च्च्य सघृते ताम्र भाजने ॥९२॥
भक्षाम्बुपूर्णं घटकं त्रिप्रान्सम्भोज्य चार्चयेत् ॥
सौभाग्यं धनधान्यञ्च विपाप्मालभते ध्रुवं ॥९३॥
यावज्जीवञ्च सम्पूज्य कामदेव पुरं व्रजेत् ॥
चतुर्दश्यां वृषंदद्यात्सम्पूज्य परमेश्वरं ॥९४॥
तस्य नामाङ्कितं कृत्वा ताम्र भाजनसंस्थितं ॥
प्रदद्याद् विप्रमुख्येभ्यो भोजयित्वा यथाविधि ॥९५॥
उभाभ्यामपि पक्षाभ्यां घटान् भक्ष्याम्बुपूरितान् ॥
अष्दात्पापविशुद्धिः स्याद् द्वादशाब्दैर्गणेश्वरः ॥९६॥
यावज्जीवकृतेनैव सायुज्यन्तु महेश्वरे ॥
पौर्णमास्याममावास्यां पक्षयोरुभयोरपि ॥९७॥
श्राध्दपिण्डासुदानेन पितृन्सन्तर्पयेन्नरः ॥
सौवर्णपुंरुषं कृत्वा पितृनामाङ्कितं बुधः ॥९८॥
प्रदद्याद् विप्रमुख्येभ्यस्ताम्रस्थन्तु घटप्लुतं ॥
भक्षाम्बुपूर्णघटकं कृत्वा चैव विकल्मषः ॥९९॥
अब्देनैकेन युक्तात्मा विपापी काममीप्सितं ॥
यावज्जीवकृतेनैव भोजनैश्च सदक्षिणैः ॥११००॥
पितृणां पदमाप्नोति भ्रष्टो भवति चोत्तमः ॥
धनधान्यसमृध्दन्तु बहुपुत्रः प्रजायते ॥१॥
देवानां पूजयेद्धेष विधिरुक्तो मयानघाः ॥
देव्या शङ्करसंवाद तन्मया परिकीर्तितं ॥२॥
इति शिव धर्मसङ्ग्रहेऽ ष्टमोऽ ध्यायः ॥८॥

वेदाः

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे नवमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

वेदधर्मः कथन्देव ! कर्तव्योविधिमिच्छता ॥
स्वर्गापवर्गहेतोश्च प्रसादाद् बक्तुमर्हसि ॥३॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

मेखली दण्डधारी च सन्ध्योपासनतत्परः ॥
स्वाध्यायी होमजापीं च भिक्षाशीत्यक्तमैथुनः ॥४॥
मधुमांसनिवृत्तश्च अक्षारलवणानि च ॥
वृक्षारोहणमेकान्तां ताम्बूलञ्च न भक्षयेत् ॥५॥
वर्जयेत्प्रेक्षणं कोपमघृष्टा स्नानमाचरेत् ॥६॥
स्त्रीप्रेक्षणं न कुर्कीत माल्यधूपञ्च वर्जयेत् ॥
वर्जयदञ्जनं गन्धं तथा विषमलङ्घनं ॥
षडिवंशदब्दिकां चर्यां गुरोस्त्रैवेदिकं व्रतं ॥७॥
तदर्द्धिकं पादिकं वा ग्रहणान्तिकमेव वा ॥
व्रह्मचारिव्रतं ह्येतदुक्तमेव मया पुरा ॥८॥
विप्लुता नरकं यान्ति आचारात्स्वर्गतिं व्रजेत् ॥
कृतदारोगृहे यस्तु यजेद्यज्ञं सदक्षिणं ॥९॥
स्वाध्यायं सततं कुर्यात्सायं प्रातश्च हावनं ॥
वलिञ्च वैश्वदेवानामतिथेश्चैव भोजनं ॥१०॥
दर्शनं पौर्णमास्यान्तु पशुबन्धेष्टिमेव च ॥
श्राद्धं सदक्षिणं कुर्य्यादृतुकाले स्त्रियं व्रजेत् ॥११॥
वर्जयेत्परदारादीन् स्वाचाराद्गतिमाप्नुयात् ॥
अहिंसानिर्म्मलत्वं हि तमस्तेय विवर्ज्जनात् ॥१२॥
कामक्रोधनिवृत्तिश्च गुरुपूजनमेव च ॥
क्षमा दमो दया दानं सत्यं शौचं धृतिर्घृणा कृपा ॥१३॥
विद्या विज्ञानमास्तिक्यमेतद् ब्राह्मणलक्षणं ॥

जीवेच्छिलोञ्छवृत्यैव प्रसृतेनैव वा पुनः ॥१४॥
वाणिज्यादि त्यजेत्कर्म भूतद्रोहञ्च सर्वदा ॥
जपाग्निहोसंयुक्तः स स्वर्गफलभाग्भवेत् ॥१५॥
पञ्च यज्ञमकुर्वाणो नरकं स ध्रुवं व्रजेत् ॥
अष्टम्याञ्च चतुर्द्दश्यामुपोष्य प्रयतात्मवान् ॥१६॥
बह्व वं शिवसङ्कल्पञ्जपेत्सम्पूज्य शङ्करं ॥
एवं संवत्सरैकन्तु भक्त्या यः कुरुते द्विजः ॥१७॥
सर्पनिर्मोकवत्पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥
तथैवैकादशं रुद्रं जपेदध्वपुरोहितः ॥१८॥
दक्षिणायां स्थितं मूर्तौ सम्पूज्य परमेश्वरं ॥
स सर्वकलुषर्मुक्तः शुद्धः स्फटिकनिर्मलः ॥१९॥
रत्नालोकविमानेन याति माहेश्वरं पदं ॥
अथवोद्धृत्य तत्रैव मानस्तोकशतं शतं ॥२०॥
प्रत्यहन्तज्जपेद्देवि! गणत्वं योऽभिवाञ्छति ॥
वामदेवं जपेत्सोमन्देवव्रतमथापि वा ॥२१॥
पूर्वोक्तिविधिमास्थाय छन्दोगः शुचिमानसः ॥
दिवाकर इव व्योम्नि भ्राजमानः स्वतेजसा ॥२२॥
स गच्छेत्परमं स्थानं यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥
जपेद्रुद्रगणान् विद्वानथर्वशिर एव वा ॥२३॥
अथवाभ्यर्च्य देवेशं याति माहेश्वरं पदं ॥
विविक्षुर्देवदेवस्य शरीरं ब्रह्मवित्तमः ॥२४॥
पवित्रं परमं पुण्यं व्रतम्भौतिकमाचरेत् ॥
यज्ञब्रह्मार्पणेनैव यजेद्यज्ञान् सदक्षिणान् ॥२५॥
आत्मज्ञानरतश्चैव सिद्ध्यते देवधर्मवित् ॥
ध्यायन् प्रणवयोगेन सर्वगं ब्रह्म सर्वदा ॥२६॥
षोडशारेण चक्रेण यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः ॥
श्रध्दया चैकचित्तेन सर्व द्वन्द्वसहेन च ॥२७॥
नित्यं चालुब्धचित्तेन सर्वमेकत्वदशिना ॥
एवं यो वर्तते नित्यं जपध्यानाग्निकर्म्मसु ॥२८॥
न चासौ दुर्गतिं याति ब्रह्मलोकञ्च गच्छति ॥
केवलं कर्मकारीस्यादात्मध्यान विवर्जितः ॥२९॥
अजित्वा सर्वगं ब्रह्म स्वर्गमात्रफलं लभेत् ॥
अत ऊर्ध्वं वनेवासी जितक्रोधो जितेन्द्रियः ॥३०॥

वसेद् बनगतो विद्वान् वर्त्तयन् कुशविन्दुना ॥
कन्दमूलफलैः शाकैः श्यामानीवारकङ्गुभिः ॥ ३१ ॥
सायं प्रातश्च तैरेव होमयेज्जातवेदसं ॥
अट्टालकृष्टैर्व्वनजैर्देवव्राह्मणतर्पणैः ॥ ३२ ॥
पितृणां तर्पणञ्चैव जपहोमरतः सदा ॥
सर्वभूतहितो नित्यं सर्वदुःखसहिष्णुकः ॥३३॥
अभ्रावकाश्यं शीतोष्णौ पञ्चाग्निर्ज्जलशायि वा ॥
कुशवल्कलवासांसि कृष्णाजिनधरः सदा ॥ ३४ ॥
कृच्छ्रातिकृच्छ्रतप्तादिपराश्चान्द्रायणैस्तथा ॥
शीर्णपर्णोदकाहारैरात्मानं परिशोधयेत् ॥३५॥
मृगचारी वसेत्तैस्तु कष्टां वृत्तिं समास्थितः ॥
व्राह्मणः स्वर्गगामीस्याद्विप्लुतोनरकं व्रजेत् ॥३६॥
अग्निं कृत्वा तु कायस्थं खमाकाशे तु विन्यसेत्॥
चेष्टायां विन्यसेद्वायुमनलेऽग्निं पयोऽ म्भसि ॥३७॥
कायम्मूमौ मनश्चन्द्रे दिक्षु श्रोत्रे तु विक्षिपेत् ॥
मित्रे पाथ्विन्द्रि न्यस्य शिश्ने चैव प्रजापतिं ॥३८॥
सन्यासन्तु ततः कृत्वालोभमोहविवर्जितः ॥
अद्रोहः सर्वभूतानां सर्वमात्मनि पश्यति ॥३९॥
त्रिदण्डी कुण्डिपात्री च भैक्षग्प्रसाष्टतुट् सदा ॥
न शश्वदुपभुञ्जीत भैक्षवृतिं समाश्रितः ॥४०॥
ग्रामैकरात्रमुषितो न वसेत्पञ्चरात्रिकः ॥
वर्षास्वेकत्र सन्यासी नगरे पञ्चरात्रिकः ॥४१॥
दम्भकल्कविनिर्मुक्तः सर्वद्वन्द्वसहिष्णुकः ॥
ग्रामकर्मविवर्जी स्यात्सङ्गतौ दोषवर्जितः ॥४२॥
दयालु सर्वभूतेषु अनासक्तिं अहिंसकः ॥
आत्मभावरतिर्नित्यं ब्रह्मभावसमन्वितः ॥४३॥
एवं यो वर्तते नित्यं सयाति व्रह्मलोकिकं ॥
ब्रह्मणा सह मोदन्ते ब्रह्मण्येव तु लीयते ॥४४॥
विप्लुतो नरकं याति कामलोभ समन्वितः ॥
यण्थोक्तकारी ब्रह्मात्मा ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥४५॥
वेदधर्म मया प्रोक्ताः स्वर्ग नैश्रेयसम्पदं ॥
उत्तरेणैव वक्त्रेण व्याख्यातश्च समासतः ॥४६ ॥
इति शिवधर्मसङ्ग्रहे नवमोऽध्याय ॥९॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

दशमोऽध्यायः

॥ देव्युवाच ॥

त्वत्तोऽ खिलानि धर्माणि श्रुतानि च मया विभो ॥
भूयोपि श्रोतुमिच्छामि त्वत्प्रसादान्महेश्वरः ॥४७॥
लोकाल्लोकान्तरं कृत्स्नं द्वीपं द्वीपान्तरश्च यत् ॥
शरीर पाताद्गन्तव्यमेतध्दर्मानुसारिण ॥४८॥

॥ भगवानुवाच ॥

श्रूयतामभिधास्यामि पातालादनुपूर्वशः ॥
लोकलोकान्तरश्चैव द्वीपं द्वीपान्तरन्तथा ॥४९॥
आभासतालमुत्तालं श्रीतालश्च गभस्तिमान् ॥
शिलोच्चयंततोज्ञेयं शर्करा चयमेव च ॥५०॥
सौवर्णं सप्तमन्तेषां पातालाः परिकीर्तिताः ॥
छत्रकाराणि सर्वाणी पातालभुवनानि वै ॥५१॥
आयसी प्रथमा भूमिः पुरी भस्मवती यतः ॥
धनञ्जयस्यकामस्य रुद्रस्याच्छुष्मसंज्ञितः ॥५२॥
उच्छुस्मेति पुरी ख्याता आयसी हर्म्यमालिनी ॥
चण्डीशं पूजयेत्तस्यां निर्म्माल्यै पतनं यतः ॥५३॥
राक्षसी च पुन र्देवि दैत्या हुलहुला स्थिताः ॥
अन्ये मातृगणा रूद्रा भगिन्यश्च गणस्तथा ॥५४॥
द्वितीयं स्फटिका भूमिः कपिलो यत्र तिष्ठति ॥
शंखपालश्च नागेन्द्रः कम्वलाश्वतरावुभौ ॥५५॥
चैत्याभूमिस्तृतीये तु नागराक्षससंकुला ॥
मातरः पिङ्गला यत्र निवसन्त्योष्टहस्तिकाः ॥५६॥
गरुडश्च महापक्षी पक्षिभिर्बहुभिर्वृतः ॥
चतुर्थी तामृका भूमिःपुरी चन्द्रवती शुभा ॥५७॥
कर्कोटो निवसत्यस्यां नागेन्द्रैर्वहुभिर्वृतः ॥
वैद्युतीच पुरी चान्या शतयोजनमायता ॥५८॥
कपालमातरो यत्र वसन्ति दशकोटयः ॥
ऐरावती च तत्रैव अन्ये किंपुरुषादयः ॥५९॥
पञ्चमा रौप्य भूमिस्तु पुरी चन्दप्रभेतिच ॥
पद्मश्चैव महापद्मो नागेन्द्रौ यत्र संस्थितौ ॥६०॥

अग्निपाताग्निवर्णाभा वसंत्यग्निकुमारिकाः ॥
तथा कपालरुद्राश्च असंख्येयाः पुनः स्थिताः ॥६१॥
रत्नशर्कररचित्रन्तु षष्ठं पातालमुत्तमं ॥
पुरी रत्नवती नाम तत्र नागा वसन्ति वै ॥६२॥
अथर्वरुद्रास्तत्रैव यजन्ते योगकन्यका ॥
सप्तमश्चैव सौवर्णं पातालं नागसेवितं ॥६३॥
पुरा चैत्रवती नाम पुरी रुद्रसमाकुला ॥
आस्तेऽस्यां हाटको देवो दिव्यैर्विद्येश्वरैर्वृतः ॥६४॥
पुरी कान्तिवती नाम यत्र वैरोचनः स्थितः ॥
अनेकैः पूरुषैर्दिव्यै र्मयो वसति दानवः ॥६५॥
तक्षको नाम नागाश्च किंमुसोऽग्निकुमारकाः ॥
योगकन्या महावीर्यास्तथा वायुकुमारकाः ॥६६॥
महाकाया महावीर्याः सप्तैते सप्तसुस्थिता ॥
क्रीडन्ति च पुरी ह्वासु कोटिशः परिवारिताः ॥६७॥
असुराश्चैव नागाश्च वैरोचनबलिस्तथा ॥
एवमेते समुद्दिष्टाः पातालतलवासिनः ॥६८॥
सप्तद्वीपा च या पृथ्वी तेषामुपरि संस्थिता ॥
भूर्ल्लोकः कथ्यते सोऽ पत्र तस्य मध्ये महाव्रते ॥६९॥
जम्बुद्वीपं समाख्यातं नानाजनसमाकुलं ॥
योजनानां स्मृतं लक्षं विस्तारन्तस्य सर्वशः ॥७०॥
जम्वुद्वीपस्तथा प्लक्षः शाल्मलिश्च कुशस्तथा ॥
क्रौञ्चद्वीपञ्च शाकञ्च पुष्करञ्चेति कीर्तिताः ॥७१॥
जम्बुद्वीपप्रमाणेन द्विगुणादिक्रमेण तु ॥
शेषाणान्तु विनिर्दिष्टा द्वीपानां सागरैः सह ॥७२॥
क्षारोदेक्षुश्च मदिरा घृतोदो दधिसागरः ॥
क्षीरोदश्चेति स्वादूदः समुद्रा सप्तकीर्तिताः ॥७३॥
चक्रनेमिप्रकारस्तु सर्वतः परिमण्डलः ॥
पूर्व्वं पूर्वं समावृत्य संस्थिता विविधाः प्रिये ॥७४॥
नित्यं त्रेतायुगावस्थाः प्लक्षद्वीपादिषु त्रिषु ॥
तिष्ठन्तिः जन्तवः सर्वे तिष्ठन्त्येषु महाव्रते ॥७५॥
नित्यं कृतयुगावस्था वर्त्तन्ते सर्वतोजनाः ॥
दश वर्षसहस्राणि आयु र्वै परिकीर्तितं ॥७६॥

प्लक्षादिपुष्करान्तेषु स्वरूपा सृष्टिरेव हि ॥
वर्षाणि पर्वताश्चैव जम्बुद्वीपे सुमध्यमे! ॥७७॥
वर्णयिष्यामि तत्वेन अनेकाकारलक्षणान् ॥
हिमवान् हेमकूटश्च निषधोनील एव च ॥७८॥
श्वेतश्च श्रृङ्गवांश्चैव गन्धमादन एव च ॥
मालवानथ मेरुश्च नवैते वर्षपर्वताः ॥७९॥
योजनानां सहस्रन्तु चोत्सेधाद् द्विगुणायतः ॥
सर्वेषां पर्वतानान्तु मेरुस्त्वभ्यधिकः स्मृतः ॥८०॥
षट्पूर्वपश्चिमेनैवमुभयत्र व्यवस्थिताः ॥
लवणोदं विगाह्येव सहस्राणां शतायुतं ॥८१॥
श्वेतोऽथ हेमकूटश्च सहस्राशीतिदीर्घिका ॥
हिंमवत् श्रृङ्गवन्तौ च नाना रत्नमयौ शुभे ॥८२॥
योजनानाश्चतुस्त्रिंशत्सहस्रावयुतावुभौ ॥
गन्धवन्माल्यवन्तौ च मेरोस्तौ पूर्वपश्चिमौ ॥८३॥
प्रविष्टः षोडशाधस्तान्मेरोर्मूले च तत्समः ॥
द्वात्रिंशच्च तथा मध्ये ह्यग्रे षट्त्रिंशदेव हि ॥८४॥
योजनानां सहस्राणि चतुराशीतिमुच्छ्रितः ॥
शुकलवर्णः स्मृतः पूर्वो भृङ्गवर्णश्च दक्षिणे ॥८५॥
पश्चिमे पीतवर्णस्तु रक्तो मेरुस्तथोत्तरे ॥
चतुर्वर्णा मही मध्ये कर्णिका तस्य संस्थिता ॥८६॥
उक्ता वर्षनगा ह्येते परिणाहेन कीर्तिताः ॥
त्रिगुणेन प्रमाणेन त्रिभाग परिकल्पना ॥८७॥
विष्कम्भान्सम्प्रवक्ष्यामि नाम्ना वनसरांसि च ॥
मन्दरः पूर्ब विष्कम्भो दक्षिणे गन्धमादनः ॥८८॥
विपुलः पश्चिमे पार्श्वे सुपार्श्वश्चोत्तरे तथा ॥
रूद्रा नाम कदम्बश्च मन्दरस्योपरि स्थितः॥ ८९॥
सहस्रोच्छ्रितशाखश्च कुम्भपुष्पः सुगन्धिकः॥
गन्धमादनपूर्वेण जम्बूवृक्षःसनातनाः ॥९०॥
नाम्ना सुदर्शनो नाम सिध्दचारणसेवितः ॥
तस्य नाम्ना समाख्यातो जम्बूद्वीपोवनस्पतेः ॥९१॥
दश चैव दशान्येते योजनानां समुच्छ्रितः ॥
क्रोशप्रमाणैश्च फलैःपक्वैरमृतसन्निभैः ॥९२॥

उदितादित्यसङ्काशै:पतद्भि:पतितैस्तथा ॥
महास्रोतो महानद्यो जम्बूफलरसोद्भवा: ॥९३॥
मेरुं प्रदक्षिणीकृत्य जम्बूमूलं विशन्ति ता: ॥
तस्य सम्पर्कवच्चैव कनकं देव भूषणं ॥९४॥
विपुलस्य शिरेऽश्वत्थो जम्बूमूले विराजते ॥
नाम्ना कुरुरिति ख्यातो बहुशाखा फलोत्कट: ॥ ९५॥
रत्नमालान्ददच्छक्रो हत्वा दैत्यान् सुदुर्जयान्॥
केतुमालेति तेनासौ नाम्नालोके प्रकर्तित: ॥९६॥
सुपार्श्वे च महावृक्षो न्यग्रोधो नाम विश्रुत: ॥
इन्द्रनीलमयै: पत्रै: फलै द्रिमसन्निभै: ॥९७॥
द्वित्रै: काञ्चनणैश्च भाति चित्रैवमण्डित: ॥
मन्दरस्य समीपे तु वनं चैत्ररथं स्मृतं ॥९८॥
गन्धमादन विष्कुम्भ समीपे नन्दनं वनम् ॥
विपुलस्य समीपे तु वनं वैभ्राजकस्मृतं ॥९९॥
सुपार्श्वे पितृवनञ्च सदापुष्पफलान्वितं ॥
तरुणोदह्रदं दिव्यं वने चैत्ररथेस्थितं ॥१२००॥
मानसं नन्दनवने वैभ्राजे च सितोदकं ॥
महाभद्रह्रदं पुण्यं सुपार्श्वे मे वितुर्वने ॥१॥
सेव्यते दिव्यनारीभि: सिद्धविद्याधरैर्गणै: ॥
चतुस्त्रिंशत्पुरं मेरो: प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वश: ॥२॥
काञ्चनी च पुरीसम्वा नाम्नायात्वमरावती ॥
शक्रस्ययोजनै: ख्याता सहस्राणि तु विंशति: ॥३॥
तत: कामवती नाम पुरी साप्सरसां शुभा ॥
सौवर्णीसिद्धिसङ्घस्तु नित्यकालं निसेविता ॥४॥
विश्वेषां रेवतीनाम तत्र चित्रा मनोरमा ॥
दिव्यरूपेति विख्याता रत्नाङ्गी विश्वकर्मण: ॥५॥
दक्षिणेन सुमेरोश्च नाम्ना संयमनी पुरी ॥
इन्द्रनीलमयी रंम्या यमस्तस्यां विलोकयन् ॥६॥
धर्मो धर्मवतां कर्माण्यास्ते धर्मासने प्रभु: ॥
तत्र गत्वा यथोपान्ते जन्तव: कर्मभि: स्वकै: ॥७॥
पुण्यकर्माण:कर्तार: स्वर्गेयान्त्यपरे तत: ॥
अधोबक्त्रा: सुसन्त्रस्ता: पाशपीडितकन्धरा: ॥८॥

महाद्वारेंण गच्छेयुरधस्तान्नरकोदरं ॥
यमः सूर्योऽथरुद्रश्च कालाग्निश्चेत्यभेदितः ॥९॥
एकएव चतुर्द्धातु भूत्वा कार्यम्प्रतिष्ठितः ॥
एकेनांशेन तपति द्वितीये नानुशास्ति च ॥१०॥
विभ्रल्लोकं तृतीयेन कालाग्निरिति विश्रुतः ॥
ब्रह्मणोऽ ङ्गश्चतुर्थैस्तु विख्यातो नीललोहितः ॥११॥
एकादशात्मा लोकेऽस्मिन् वीरभद्रः स उच्यते ॥
मातृनन्दा पुरी रम्या सर्वरत्न विचित्रिताः ॥१२॥
क्रीडन्ति मातरस्तत्र मधुपानविघूर्णिताः ॥
अतः परन्तु रुद्राणां रोहिता नाम काञ्चनैः ॥१३॥
तत्र शूलधरास्त्र्यक्षाः त्रैलोक्यपरिरक्षकाः ॥
एकादशानांरुद्राणां वासोवज्रमयी पुरी ॥१४॥
वज्रप्राकार वसना नाम्ना गुणवती शुभा ॥
नैर्ऋते पूर्व भागे तु पिङ्गला नाम सा पुरी ॥१५॥
सुशर्माण इति ख्याता पिशाचास्तत्र संस्थिताः ॥
मेंरो त्र्नैर्ऋतभागे तु नीलोत्पलसमप्रभा ॥१६॥
आयसी रक्षसां पत्युर्विरूपाक्षस्य विश्रुता ॥
अन्या कृष्णाङ्गना नाम लोहप्राकारवेष्टिता ॥१७॥
रत्नतोरणविन्यस्ता पताकाशतशोभिता ॥
अतः सुकालिका नाम जम्बूनदमयी पुरी ॥१८॥
अमासा नाम तिष्ठन्ति राक्षसा यत्र सर्वदार ॥
हेमरौप्यमयी दिव्या पुरी ख्याता सुखेति या ॥१९॥
मित्रा वसति तत्रैव बहुभृत्यसमावृतः॥
गन्धर्वा सोमजा नाम गन्धर्वास्तु वसन्ति वै ॥२०॥
दिव्यंकन्यापरिवृता दिव्यभोगसमन्विता ॥
दशकोटिसहस्राणि तेषां संख्या प्रकीर्तिता ॥२१॥
भूतानां सिद्धसेतूनां पत्रिभूताः सुसंस्थिताः ॥
अतः पश्चिमतो मेरोर्वरुणस्य सुखोदया ॥२२॥
पुरी विभावती दिव्या नानारत्नोपशोभिता ॥
उद्यानारामवापीभिर्न्नर नारी समाकुला ॥२३॥
दिव्यभोगैः समुदिता सर्वैश्वर्यसमन्विता ॥
हेमैर्भूषितसंज्ञा च वसूनां प्रवरा ततः ॥२४॥

महासिद्धवती नाम चामीकरमयी पुरी ॥
सर्वविद्याधराणान्तु सा पुरी परिकीर्तिता ॥२५॥
हास्यलास्यविलासेन कीडन्ति वरयोषितः ॥
अतः परन्तु सिद्धानां किन्नरैरभिवन्दिता ॥२६॥
सा त्वर्कहेमललिता रत्नतोरणमण्डिता ॥
पश्चिमोत्तरदिग्भागे नाम्ना गन्धवती पुरी ॥२७॥
पुष्पनागनिभा दिव्या वायोः पुरनिसेविता ॥
अतः परन्तु गान्धारी हेमी चित्ररथस्य च ॥२८॥
गन्धर्वराजमुख्यस्य दिव्यगन्धर्वसेविता ॥
तत्र साक्षाद् भगवती सप्तस्वरविभूषिता ॥२९॥
ग्रामत्रयपरीधाना मूर्च्छनोत्तरमेखला ॥
नानाभरणचित्राङ्गी जयतिदेहकलास्पदा ॥३०॥
लक्षणाव्यञ्जनोपेता मध्यमेनावगुण्ठिता ॥
गन्धर्वैर्गीयमाना सा तस्यां देवी सरस्वती ॥३१॥
नारदाद्यैर्मुनिवरैर्नागकिन्नरसेविता ॥
अतो मनोवती नाम तुम्बुरोर्नारदस्य च ॥३२॥
जाम्बूनदमयी चित्रा ऋषिसिद्धसमाकुला ॥
गुह्यकानां पुरी रम्या प्रमदा नाम विश्रुता ॥३३
हैमी सर्वगुणोपेता उत्तरस्यांदिशिस्थिता ॥
स्फटिका शशिनश्चित्रा महाभोगवती शुभा ॥३४॥
रत्नप्राकारवसना रत्नतोरणमण्डिता ॥
अतोऽ लकावती नाम कुवेरस्य महापुरी ॥३५॥
सर्वधातुमयी रम्या वनोपवन शोभिता ॥
वृता विमान कोटीभिर्विमानशतशोभिता ॥३६॥
सा विंशतिसहस्रैस्तु कोटीनां परिवारिता ॥
यक्षाणामीश्वरः श्रीमानास्ते भोगैरनुत्तमैः ॥३७॥
अतः शुभेति विख्याता जाम्बूनदमयी पुरी ॥
तत्र ते कर्म देवास्तु देवत्वं कर्मभिर्गताः ॥३८॥
इन्द्रनीलमयी विष्णोः श्रीपतिर्नाम नामतः ॥
तत्रास्ते श्रीपतिः श्रीमानतसीपुष्पसन्निभः ॥३९॥
शंखचक्रगदापाणिः पीतवासा जनार्दनः ॥
यशोवती च ज्योतिष्कैरैशान्यान्दिशिमाश्रिता ॥४०॥

चन्द्रकान्तिमयी दिव्या नानाभरणशङ्कुलाः ॥
सकलेन्दुप्रतीकाशा रत्नतोरणमण्डिता ॥४१॥
वृता विमान कोटीभि र्विमानशत शोभिता ॥
पताकाभिर्विचित्राभिर्मुक्तादामपरिच्छदा ॥४२॥
नानारत्नमयैर्दिव्यैर्गवाक्षैः सर्वतोऽ न्वितैः ॥
वापीभिर्दीर्घिकाभिश्च वनैरुपवनैस्तथा ॥४३॥
कल्पवृक्षैर्विचित्रैश्च विश्वरूपैर्मनोरमैः ॥
पद्मोत्पलवनैर्दिव्यैः षट्पदोदगीतनादितैः ॥४४॥
वेदिकाभिर्विचित्राभिः पद्मरागाख्यशोभितैः ॥
नानारत्नमयैर्दिव्यैर्वर्ण्यचामरभूषितैः ॥४५॥
नानारत्नैश्च दिव्यैश्च दर्पणैश्चावलम्बितैः ॥
किङ्किणीजालसंक्षिप्ता महाहारोपशोभिता ॥४६॥
किन्नरामरनारीणां गीतश्रुतिमनोहरैः ॥
तन्त्र्याः पणवभेरीणां प्रमथानाश्चनिस्वनैः ॥४७॥
गीतवादित्रनिर्घोषैर्नदतीव महापुरं ॥
जटिलैः शूलिभिस्त्र्यक्षैः समन्तात्परिवारितः ॥४८॥
रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरप्सरोभिश्च शोभितः ॥
तत्रेशानः स्वयमन्देवः सुरसिद्धनमस्कृतः ॥४९॥
एकेनांशेन कैलासे द्वितीयेनात्र संस्थितः ॥
अतः पद्मवती नाम सर्वरत्नमयी पुरी ॥५०॥
महापद्मोपविष्टस्य पद्ममालाधरस्य तु ॥
पद्मपत्रायताक्षस्य ब्रह्मणः पद्मजन्मनः ॥५१॥
अतः पद्ममुखा नाम सर्वरत्नमयी पुरी ॥
अश्विनोः सा समाख्याता तथा धन्वन्तरेरपि ॥५२॥
अतो विनायकानान्तु महामेधेति विश्रुता ॥
हेमप्राकारवसना रत्नतोरणमण्डिता ॥५३॥
जाम्बूनदमयी दिव्या विनायकसमाकुला ॥
द (य) क्षकोटिसहस्राणि तेषां वीर्यवतां सदा ॥५४॥
विनायकानां दीप्तानां सूर्यज्वलनतेजसां ॥
असुराणां वधार्थाय मयाङ्गुष्ठाद्विनिर्मिताः ॥५५॥
अनर्चयित्वा यश्चैतान् सिद्धिमिच्छन्न सिदध्यति ॥५६॥
इति शिवधर्मसङ्ग्रहे दशमोऽ ध्यायः ॥१०॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

एकादशोऽध्यायः

॥ देवदेव उवाच ॥

नामाधिपत्यं वर्षाणां प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥
मनुः स्वायम्भुवो नाम तस्य पुत्रः प्रियव्रतः ॥५७॥
दश पुत्राश्च तस्यासंस्तैरियं पृथिवी तता ॥
अग्नीध्रश्चाग्निबाहुश्च मेधा मेधातिथिर्वसुः ॥५८॥
ज्योतिष्मान् द्युतिमान् हव्यः सवनः पत्र एव च ॥
इति पुत्रादशैते तु कीर्तिता हि मया प्रिये! ॥५९॥
पत्राग्निबाहुमेधाश्च त्रयस्ते तपसि स्थिताः ॥
धर्मप्रवर्त्तकाः शिष्टाः सप्तद्वीपाभिषेचिताः ॥६०॥
प्रजापालनयुक्ताश्च निग्रहानुग्रहे स्थिताः ॥
जम्बूद्वीपे स्मृतोऽग्नीध्रोः प्लक्षे मेधातिथिः स्थितः ॥६१॥
वसुश्च शाल्मलीद्वीपे ज्योतिष्मान् कुशसंज्ञके ॥
राजा क्रौञ्चेषु द्युतिमान् शोके हव्योऽभिषेचितः ॥६२॥
पुष्करे सवनो नाम सप्तैते सप्तसु स्थिताः ॥
जम्बूद्वीपेऽप्यथाऽग्नीध्रान्नव पुत्राः प्रजज्ञिरे ॥६३॥
नाभिस्तु प्रथमो राजा जज्ञे किंपुरुषस्ततः ॥
तृतीयस्तु हरिर्नाम चतुर्थः स्यादिलावृतः ॥६४॥
पञ्चमो रम्यको नाम हिरण्मानिति षष्ठकः ॥
सप्तमश्च कुरुः ख्यातो भद्राश्वश्च तथाष्टमः ॥६५॥
केतुमान् नवमः पुत्रः ख्यातोऽग्नीध्रश्च वीर्यवान् ॥
अग्नीध्रस्तेषु पुत्रेषु जम्बूद्वीपमकल्पयत् ॥६६॥
समुद्रो दक्षिणे पार्श्वे हिमवांस्तस्य चोत्तरे ॥
द्वयोर्मध्ये तु यो देशो नाभिन्तत्राभिषिक्तवान् ॥६७॥
पुत्रोऽथ नाभेर्ऋषभो भरतस्तु ततोऽभवत् ॥
तेन नाम्ना त्रयो वर्षा भारता इति कीर्तिताः ॥६८॥
धनुराकृतिविज्ञेयाश्चतुर्युगवती स्थितिः ॥
कर्मभूमिरियं ख्याता नरकस्वर्गमोक्षदा ॥६९॥
कृषिप्रायाब्रीहिभुजः राजानो गोधनायतः ॥
आदक्षिणात्समुद्रस्य यावद्बिन्दुसरः स्मृतः ॥७०॥

नवयोजनसाहस्रो भारतो वर्ष उच्यते ।
तस्य वै नव भेदास्तु भवेयुः सागरान्तरे ॥७१॥
सागरान्तरिता द्वीपा अगम्यास्ते परस्परं ।
इन्द्रद्वीपः कशेरुश्च ताम्रवर्णोगभस्तिमान् ॥७२॥
नागद्वीपश्च सौम्योऽथ गन्धर्वो वरुणः स्मृतः ।
कुमारीद्वीपसंज्ञश्च नव भेदाः प्रकीर्तिताः ॥७३॥
अस्मिन् कुमारीद्वीपे तु सप्तैते कुलपर्वताः ।
महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः ॥७४॥
विन्ध्यश्च पारिजातश्च सप्तैते कुलपर्वताः॥
गङ्गाद्याश्च महानद्यस्तेभ्यस्तेभ्यो विनिर्गताः ॥७५॥
महानदीनान्तु शतं नदीनां शतमेव च ।
प्रभासमादितः कृत्वा तीर्थानां कोटिरुच्यते ॥७६॥
अनुग्रहार्थलोकानां पञ्चपञ्चाष्टकन्तथा ।
भवन्त्येतेष्वयद्द्वीपा मध्यस्थालवणोदधेः ॥७७॥
अङ्गद्वीपो यवद्वीपो मलयः शंख एव च ।
कुमुदश्च वरारोहे षडेते सम्प्रकीर्तिताः ॥७८॥
मलये मलयो नाम लङ्कायस्य पदे स्थिता ।
हेम प्राकारवसना रत्नचित्रा मनोरमा ॥७९॥
राक्षसा यत्र तिष्ठन्ति सर्वभूत भयङ्कराः ।
वर्षस्योत्तरे हिमवान् कैलासः सह संयुतः ॥८०॥
हिमालयस्योत्तरतो हेमकूटस्य दक्षिणे ।
वर्षः किंपुरुषो नाम यत्र स्युरयुतायुषः ॥८१॥
जनाः प्लक्षरसाधारा गौराः काञ्चनसन्निभाः ।
हेमकूटस्योत्तरतो निषधस्य च दक्षिणे ॥८२॥
हरिवर्षस्तृतीयस्तु रुक्माभा यत्र ते जनाः ।
एकादश सहस्राणि जीवन्तीक्षुरसाशिनः ॥८३॥
तृष्णारागविनिर्मुक्ता दारिद्र्यव्याधिवर्जिताः ।
निषधस्योत्तरे चैव नीलस्यैव तु दक्षिणे ॥८४॥
भद्रश्चेलावृतश्चैव केतुमालस्तृतीयकः ।
मेरोश्चैव तु पूर्वेण माल्यवान् सुमहागिरिः ॥८५॥
गिरेर्माल्यवतः पूर्वे समुद्रस्य तु पश्चिमे ।
तयोर्मध्येतु भद्राश्वो यत्र चन्द्रनिभाजनाः ॥८६॥

कालाम्रातफलाहारा नीरोगा ह्ययुतायुषः ॥
वर्णमालाग्रः क्रौञ्चश्च श्वेतोनीलो नरस्तथा ॥८७॥
भद्राश्वश्च समाख्यातः पर्वतैःपञ्चभिर्युतः ॥
मेरोः पश्चिमतश्चैव पर्वतो गन्धमादनः ॥८८॥
गन्धमादनशैलस्य सरुद्रस्य तु पूर्वशः (तः) ॥
गिरिसागरयोर्मध्ये वर्षं वै केतुमालकं ॥८९॥
भद्राश्वतुल्यः स ज्ञेयो यत्रोत्पलनिभा जनाः ॥
पनसस्य फलाहारास्ते जना ह्ययुतायुषः ॥९०॥
विशालः कम्बलः कृष्णो जयन्तो हरिपर्वतः ॥
अशोको वर्धमानस्तु सप्तैते कुलपर्वताः ॥९१॥
तद्द्वयोर्वर्षयोर्मध्ये वर्षं तद्यदिलावृतं ॥
चतुरस्रं समन्तात्तु चतुस्त्रिंशत्सहस्रिकं ॥९२॥
चन्द्रसूर्यौ न तपतो मेरोर्भासा प्रकाशितं ॥
चितं पुरवरैर्दिव्यैर्भुवनोद्यानसङ्कुलैः ॥९३॥
पक्षिभिर्हेमवर्णैश्च तथा हेममृगैर्वृतम् ॥
रत्नवक्त्रैर्वज्रपादैर्दिव्यध्वनिनिनादितैः ॥९४॥
सौवर्णैश्च महापद्मैर्न्नालैर्वैदूर्यसन्निभैः ॥
दिव्यस्पर्शसुगन्धैश्च मत्तभ्रमरसङ्कुलैः ॥९५॥
शाखामृगैर्विचित्रैश्च भानुबिम्बैरिबोदितैः ॥
यक्षभूतपिशाचैश्च सिद्धविद्याधरोरगैः ॥९६॥
दिव्यैः पितृगणैर्यक्षै र्ऋषिगन्धर्वकिन्नरैः ॥
सेवितं योगिभिर्मुख्यैर्वर्षं मेरुसमन्वितं ॥९७॥
जम्बूफलरसाहारः पद्मवर्णायुतायुषः ॥
जरारोगविहीनास्तु अत्यन्तसुखिनो जनाः ॥९८॥
शीता लता सुवृक्षा च भद्रसोमा चतुर्ष्वपि ।
निपत्य गङ्गा मेरोस्तु चतुर्दिक्षूदधिङ्गताः ॥९९॥

॥ देव्युवाच ॥

कैषा गङ्गेति विख्याता त्वया शिरसि धारिता ॥
त्रायते च जगत् सर्वं कुतो जाता सुरोत्तम ! ॥१३००॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

दक्षिणाक्षिविनिष्क्रान्ता ममैषा तु सुमध्यमे ॥
क्रियाशक्तिरिति ख्याता शुक्ल सा मम दक्षिणे ॥१॥

वामलोचनसम्भूता त्वं कृष्णा वामतः स्थिता ॥
ज्ञानशक्तिरिति ख्याता बन्धमोक्षप्रदायिका ॥२॥
तवतेजः समाक्षिप्य सा स्थिता बलशालिनी ॥
आत्मानं निर्जितं दृष्ट्वा विवादे रूपशोभया ॥३॥
विलयं व्रजेति सा शप्ता त्वया देवि ! सरिद्वरा ॥
त्वञ्च पश्चात्तया शप्ता मर्त्यभावं व्रजेति च ॥४॥
त्वं दक्षदुहिता देवि ! तस्याः शापेन चागता ॥
दक्षयज्ञे तनुं त्यक्त्वा गिरिराजसुतोद्भवा ॥५॥
उग्रन्तपः समास्थाय मम पत्नीत्वमागता ॥
सा विलीना करङ्कस्था वर्षाणामयुतं धृता ॥६॥
रूष्टता भेदितः सो हि करङ्कस्तु सुमध्यमे ॥
सोममध्ये मया पश्चात् स्थापिताब्दायुतं पुरा ॥७॥
ततो निष्क्रम्य वेगेन निरालम्बेन चागता ॥
ततो निपत्य मेरोस्तु चतुर्दिक्षूदधिङ्गता ॥८॥
एषा गङ्गासमुत्पत्तिः कथिता हि वरानने ॥
न मया संहृतः शापो लोकानां हितकाम्यया ॥९॥
जम्बूफलरसाहाराः पद्मवर्णायुतायुषः ॥
जरारोगविहीनाः स्युरत्यन्तसुखिनो जनाः ॥१०॥
इलावृतं मयाप्युक्तं संक्षेपेण यशस्विनि ! ॥
रम्यकं सम्प्रवक्ष्यामि सर्वकामेषु रम्यकं ॥११॥
नीलस्योत्तरभागे तु श्वेतस्यैव तु दक्षिणे ॥
नीलोत्पलदलश्यामा रम्यकेप्लक्षभोजिनः ॥१२॥
द्वादशाब्दसहस्राणि तत्र जीवन्ति ते जनाः ॥
श्वेतस्योत्तरभागेन दक्षिणे श्रृङ्गवदिगरेः ॥१३॥
वर्षं हिरण्मयन्नाम यत्रते लकुचाशिनः ॥
त्रयोदशाब्दसाहस्रन्निवसन्ति शशिप्रभाः ॥१४॥
त्रिश्रृङ्गो चारुभिर्युक्तः समुद्रस्यतु दक्षिणे ॥
उत्तरेण तु श्रृङ्गेन जनास्तु कुरुसंज्ञकाः ॥१५॥
तेषां मणिमयी भूमिः सूक्ष्मकाञ्चनबालुका ॥
तत्र युग्मंप्रसुयेत युग्मं नश्येत सर्वदा ॥१६॥
अकाले मरणं नास्ति विशोकाः स्थिरयौवनाः ॥
कल्पवृक्षरसं पीत्वा सहस्राणि चतुर्दश ॥१७॥

प्रियङ्गुकलिकाश्यामा जीवन्त्यत्र सुखञ्जनाः ॥
कुरुर्नाम महावृक्षः पुण्यसिद्धनिषेवितः ॥१८॥
चन्द्रकान्तः कुलनगः सूर्यकान्तो द्वितीयकः ॥
एतानि भारताद्यानि संक्षेपात् कथितानि ते ॥१९॥
अग्नीध्रनवपुत्राणां वर्षंनाम्नैव चाङ्कितं ॥
दिक्षु किम्पुरुषोऽ ष्टासु युगावस्था न विद्यते ॥२०॥
भारतङ् किम्पुमान् वर्षं हरिवर्षं तृतीयकं ॥
मेरोर्दर्क्षिणतः प्रोक्ता नवसाहस्र विस्तराः ॥२१॥
उत्तरेणतु ये चान्ये नवसाहस्रविस्तराः ॥
इलावृतं चतुस्त्रिंशद् द्वात्रिंशत्पूर्वपश्चिमौ ॥२२॥
भद्रास्वकेतुमालौतु द्वावेतौ तुल्यनिर्मितौ ॥
नवसाहस्रमुत्सेधा हैमाद्या वर्षपर्वताः ॥२३॥
गन्धवन्माल्यवन्तौ च सहस्रैकन्तु विस्तर ॥
मेरोर्योजनलसन्तु नर्वेते वर्ष यर्वत! ॥२४॥
दिशश्चोक्ताश्चतस्रस्तु ह्यार्धलक्षेणसम्मिताः ॥
लक्षयोजनविस्तीर्णो जम्बूद्वीपः प्रकीर्त्तितः ॥२५॥
लवणोदधिस्त्रिगुणस्तस्य वै लवणोदधेः ॥
पञ्चसाहस्रास्यान्तरेः उत्तरेण चतुर्द्वीपः ॥२६॥
योजनसहस्रमात्रः कामवृक्षफलाशिनः ॥
जना यत्र शशिप्रख्या जीवन्त्येते शतायुषः ॥२७॥
चत्वार्येव सहस्राणां योजनानां प्र विस्तरः ॥
महोदधेश्च वायव्ये दशसाहस्र विस्तरः ॥ २८॥
भद्रकालो भवेद्वीपः सर्वद्वन्द्व विवर्जितः ॥
जनायुतायुषस्तत्रा दिव्यामृतफलाशिनः ॥२९॥
पक्षच्छेदभयत्रस्ताः प्रविष्टाश्च महोदधिं ॥
ऋषभो दुन्दुभिर्दूवः पूर्वेणैव प्रविष्टकाः ॥३०॥
चन्द्रः कङ्कास्तयाद्रोण उत्तरेण प्रविष्टिकाः ॥
सोमकोषो वराहश्च नारदश्चैव पश्चिमे ॥३१॥
चक्रश्चैव तु मैनाको दक्षिणेन बलाहकः ॥
चक्रमैनाकयोर्मध्ये वडवाग्निस्तु संस्थितः ॥३२॥
अथ क्षारोदद्विगुणो बहिःस्थः पल्क्ष उच्यते ॥
शान्तोऽ भयः शिशिरश्च सुखदो नन्दिनः शिवः ॥३३॥

क्षेमकश्च शिवश्चेति सप्त मेधातिथेः सुताः ॥
तेषां नाम्ना तु निर्दिष्टा वर्षाः सप्त समासतः ॥३४॥
गोमेधश्चन्द्रकान्तश्च नारदो दुन्दुभिस्तथा ॥
सोमको ऋषभश्चैव वैभ्राजेतिकुलाद्रयः ॥३५॥
सुकृता चानुतप्ता च सुखी च सरितांवरा ॥
विपापा च क्रमूश्चैव त्रिदिवा कृतनासिका ॥३६॥
इत्येताः प्रतिवर्षन्तु नद्यः शैलाः पृथक् पृथक् ॥
पूर्वादारभ्य निष्क्रान्ता जना इन्द्रारसाशिन ॥३७॥
वृतश्चेक्षुरसोदेन खण्डः शर्करया सह ॥
चतुर्लक्षः शाल्मलीद्वीपो यत्र पुत्राश्चपुष्पतः ॥३८॥
श्वेतो लोहितजीमूता हरितो वैद्युतस्तथा ॥
मानसः सुप्रभश्चैव वर्षा नाम्नैव चाङ्किताः ॥३९॥
कुमुदो सुन्नतश्चैव वराहो द्रोणसंज्ञितः ॥
कङ्कश्च महिषश्चैव कुमुद्वान् सप्त वै नगाः ॥४०॥
यातितोयातितृष्णा च चन्द्रा शुक्रविमोचनी ॥
विवृता च विनिन्दा च सप्तैतास्तु सरिद्वरा ॥४१॥
मदालसाश्च घूर्णन्तो द्विगुणेन सुरोदकः ॥
परतस्तु कुशद्वीपो ह्यष्टलक्षः सुसंमितः ॥४२॥
ज्योतिष्मान् सप्त पुत्रांस्तु कुशद्वीपेऽभ्यसेचयत् ॥
उद्भेदो वर्षकश्चैव वेणुर्मण्डलसंज्ञितः ॥४३॥
रथाकारो लवणश्च द्युतिम्पञ्च प्रभाकर ॥
कपिलेति च राजानः सप्तैते वर्षसंज्ञकाः ॥४४॥
विद्युतो हेमनामा च द्युतिमान् पुष्पवास्तथा ॥
कुशेशायो हरिश्चैव मन्दरेति कुलाद्रयः ॥४५॥
मही च धूतपापा च शिवा च सरितांवराः ॥
पवित्राः सप्ततिश्चैव निम्नगाः शुभलक्षणाः ॥४६॥
द्युतिर्दभ्याति विख्याता नगेष्वेषु विनिःसृताः ॥
त्रिगुणेन घृतोदेन कुशद्वीपः समावृतः ॥४७॥
षोडशैव तु लक्षाणि क्रौञ्चद्वीपः प्रकीर्तित ॥
द्युतिमान्सप्तपुत्रस्तु क्रौञ्चद्वीपेभ्यषेचयत् ॥४८॥
मनोऽनुगोऽथ उष्णश्च पावनो ह्यन्धकारकः ॥
मनुर्दुन्दुभिवर्षञ्च कुशलेति क्रमात् स्थिताः ॥४९॥

क्रौञ्चोऽथ वामनश्चैव अन्धकारो दिवावृतः ॥
विविन्दः पुण्डरीकश्च दुन्दुभिश्चेति सप्त वै ॥५०॥
पुण्डरी कौशिकी गौरी तपा चैव कुमुद्वती ॥
सन्ध्या रात्रिश्च ख्यातिश्च सप्तैताः परिकीर्तिताः ॥५१॥
एता एव महानद्यः सप्तभ्यः सप्त निर्गताः ॥
द्राक्षोदर्विभुजो लोकास्तथा च दधिभोजनाः ॥५२॥
नरनारी समाकीर्णाः सर्वकामसुखोदिताः ॥
द्विगुणेन तु दध्योदः क्रौञ्चद्वीपः समावृतः ॥५३॥
क्रौञ्चद्विगुणतः शाको लक्षद्वात्रिंशविस्तरः ॥
हव्यराजसुताः सप्त शाकद्वीपेऽभिषिक्तकाः ॥५४॥
जनदश्च कुमारश्च सुकुमारो मणीचकः॥
कुमुदो ह्युन्नतश्चैव महाभद्रेतिकीर्तितः ॥५५॥
तेषां नाम्ना तु ते वर्षा अङ्किताश्च स्वनामभिः ॥
उदयः केशरी चैव जठरोशस (डंथस) नैर्ऋतः ॥५६॥
श्यामाम्बिकेयो मेरुश्चशैलाः सप्त प्रकीर्तिताः ॥
गभती सुकुमारी च कुमारी नलिनी तथा ॥५७॥
वेणुका तु तथैवेक्षुवेणुकेति सरिद्वराः ॥
क्षीराशिनः फलाहाराः सर्वत्रृद्धिसमन्विताः ॥५८॥
कीडन्ति दिव्यनारीभिर्जरारोगविवर्जिताः ॥
क्षीरोदेनावृतो ह्येष पुष्करं परतः श्रृणु ॥५९॥
सवनस्य सुतौ द्वौ तु महावीर्य च धातकिः ॥
पञ्चविंशसहस्राणि विस्तीर्णो मानसोत्तरः ॥६०॥
उच्छ्रयाद् द्विगुणः सोऽद्रिर्मध्ये च वर्षयोर्द्वयोः ॥
शशीन्द्रगुणप्राशानां चतुर्णां मानसे पुरी ॥६१॥
विश्वौकसा संयमनी सुखा देवि विभावरी ॥
बहिरेव महावीतो धातक्याभ्यन्तरेण तु ॥६२॥
ईर्ष्याभिर्मृगतृष्णाभिरीतिभिश्च विवर्जिताः ॥
सर्वत्र सुखिनस्तत्र तस्मिन् वर्षद्वये जनाः ॥६३॥
पुष्करस्त्रिगुणेनैव वृतः स्वादूदकेन तु ॥
स्वादूदकान्तो भूर्ल्लोकः संक्षेपेण तु वर्णितः ॥६४॥
कोटित्रयप्रमाणेन लक्षैकाशीतिंचाधिकं ॥
हिरण्मयी द्विगुणाभूर्लोकालोको यतः स्थितः ॥६५॥

विंशत्साहस्रविस्तार उच्छ्रयाच्च दशाहतः ।
सवितार्द्धन्तु तपसोऽ परश्चार्द्धेन तापयेत् ॥६६॥
विराजोऽ थ सुधाम्ना च शंखनात्कर्दमस्तथा ॥
हिरण्यरोमा पर्जन्यः केतुमानुषजेति च ॥६७॥
लोकालोकोपरिष्टात्तु सवितुर्दक्षिणायनं ॥
तथोत्तरायणन्तत्र उत्तरेण प्रकीर्तितम् ॥६८॥
अर्द्धरात्रोऽ मरावत्याः अष्टमेति यमस्य च ॥
मध्यान्ह एव वारुण्यां सोमपुर्यादयः स्मृताः ॥६९॥
तदिन्द्रस्यामरावत्यामुत्तिष्ठन् स तु दृश्यते ॥
मध्यान्हे सोमपुर्यान्तु आदित्यस्य गतागतिः ॥७०॥
सुवीथी उत्तरे तस्य अजवीथी च दक्षिणे ॥
पितृदेववीथिकैषा परितस्तु ततः स्मृता ॥७१॥
भूर्ल्लोकस्तु स विख्यातो ह्यत ऊर्ध्वस्तु वः श्रृणु ॥
दशवायुपथन्देवि ! अयुतान्तरमन्तरे ॥७२॥
प्रथमेऽ निलमार्गेऽ भ्रास्त्रिविधास्तत्र संस्थिताः ॥
धूमजा ब्रह्मजाश्चैव पक्षजा च महावलाः ॥७३॥
धूमजाः स्युरिमे मेघास्ते वर्षन्तीह योजने ॥
ब्रह्मनिश्वासजा ये तु द्रोणवर्षा द्वियोजने ॥७४॥
छिन्नपक्षा महामघा महासम्ल्पवकारकाः ॥
युगक्षये समुत्पन्ने प्रलये सर्वदेहिनां ॥७५॥
ब्रह्मदीनां विनाशेतु वर्षन्तीहमहाघनाः ॥
द्वितीये पथि सुन्दर्यामग्निका कन्यमातरः ॥७६॥
वसन्ति सगणोपेता रुद्रशंख्यास्त्वधिष्ठिताः ॥
तृतीये पथि तिष्ठन्ति सम्यक् संसिद्ध धारणाः ॥७७॥
समन्ताद्भोगसंसिध्दाः सर्व सिद्धैरधिष्ठिताः ॥
चतुर्थे पथि तिष्ठन्ति निशिता देवतायुधाः ॥७८॥
नाराचधनुश्चक्राद्यास्त्रिशूलशक्तितोमराः ॥
पञ्चमे पथिपद्माक्षि! वसन्त्यैरावतादयः ॥७९॥
ऐरावताञ्जनश्चैव वामनश्च महागजाः ॥
सुप्रतीकः सुरेन्द्रश्च पुष्पदन्तस्तथैव च ॥८०॥
कुमुदः पुण्डरीकश्च सार्वभौमेति चाष्टमः ॥
दिग्गजा इति विख्याताः खदेशे तु व्यवस्थिताः ॥८१॥

षष्ठे वायुपथे चैव पक्षिराजो महाबलः ॥
गरुत्मानिती विख्यातः दुर्जयो विनतासुतः ॥८२॥
सप्तमे व्योमगङ्गा तु नानाजलधराकुला ॥
पुण्या पुण्योदका पाण्डुर्वहन्ती विमलोदका ॥८३॥
अष्टमे वृषराजस्तु सुपत्नीकः सुनन्दनः ॥
वसत्यत्राप्रतीघातो धर्म्मः प्रत्यय एव सः ॥८४॥
नवमे वायुमार्गे तु दक्षोनाम प्रजापतिः ॥
ब्रह्मैव सततं साक्षाद् ब्रह्मशक्तया त्वधिष्ठितः ॥८५॥
दशमे बायुमार्गेऽस्मिन्नादित्यः सम्प्रतिष्ठितः ॥
नवसाहस्त्र विस्तारो द्विगुणश्चैव मण्डलः ॥८६॥
तपत्यादित्यरूपेण परमात्मा शिवोऽव्ययः ॥
सप्ताश्वः सप्त सामानि षडङ्गसपदक्रमाः ॥८७॥
ऋग्यजूंषि रथन्तस्य कतुश्चक्रः प्रकीर्त्तिताः ॥
सत्यसारो वायुजवः सर्वतेजःसमन्वितः ॥८८॥
नागा योक्त्राणि तस्यैव अरुणश्चैव सारथिः ॥
आदत्ते येन भूतानि आदित्यस्तेन स स्मृतः ॥८९॥

एवमेव भुवर्ल्लोको दशवायुसमन्वितः ॥
अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यमि स्वर्ल्लोकोऽयं प्रकीर्तितः ॥९०॥
आदित्याद् द्विगुणेनैव सोमस्य परिकीर्तितः ॥
सोमात्तु द्विगुणेनैव स्थितस्त्वङ्गारको महान् ॥९१॥
तस्यापि द्विगुणे नैव सोमपुत्रो बुधः स्थितः ॥
बुधाच्च द्विगुणेनैव संस्थितश्च बृहस्पतिः ॥९२॥
तस्यापि द्विगुणेनैव शुक्रश्चोपरि संस्थितः ॥
द्विगुणश्च तथा शुक्रात्संस्थितश्च शनैश्चरः ॥९३॥
तस्यापि द्विगुणेनैव राहुस्तिष्ठति दर्पितः ॥
द्विगुणेन स्थितः केतुः केतोर्नक्षत्रमण्डलं ॥९४॥
तस्यापि द्विगुणेनैव संस्थितमृषिमण्डलं ॥
नामानि तेषांवक्ष्यामि ऋषीणाम्मण्डलासिनां ॥९५॥
विश्वामित्रो जमदग्निर्गौतमश्च तृतीयकः ॥
भारद्वाजस्तथात्रिश्च वशिष्ठो वत्ससप्तमः ॥९६॥
ध्रुवः सन्तिष्ठते चोर्ध्वं द्विगुणादृषिमण्डलात् ॥
उत्तरश्च हनुं स्वस्य ऋषिश्चोत्तानपादकः ॥९७॥
अधरे यज्ञमेवाहुर्धर्मस्तस्य शिरः स्थितः ॥
पादयोरश्विनौ साध्या विभुश्च हृदयेस्थितः ॥९८॥
पूर्वपादौ स्मृतावेतौ वरुणो यमपश्चिमौ ॥
संवत्सरः स्मृतः शिश्ने मित्रोऽपाने तथैव च ॥९९॥
अग्निर्महेन्द्रोपस्थे तु मरीचिः कश्यपो ध्रुवः ॥
आदित्यादिर्ध्रुवान्तश्च स्वर्ल्लोकः परिकीर्तितः ॥१४००॥
तत्रैव देवराजस्तु महेन्द्रः प्रतितिष्ठति ॥
ऋषिदेवैः सुगन्धर्वैर्वृतः क्रीडति साप्सराः ॥१॥
अग्निहोत्रं क्रतुञ्चापि कृत्वा ज्ञानविवर्जिताः ॥
स्वर्ल्लोकन्तु नरा यान्ति पुनर्जायन्ति मानुषा ॥२॥
महर्ल्लोकम्प्रवक्ष्यामि स्वर्ल्लोकाद् द्विगुणोद्धतः ॥
ऋषयश्चैव सिद्धाश्च मार्त्तण्डाद्या वसन्ति वै ॥३॥
द्विगुणोर्ध्वे जनस्तस्मादृषयस्तत्र संस्थिताः ॥
एकपादोऽथ जन्ह्नुश्च कपिलश्चासुरिस्तथा ॥४॥

सत्यलोकेबेदध्यानम्

सौतिकोवाङ् बलिश्चैव जनलोकनिवासिनः ॥
द्विगुणन्तु तपोज्ञेयं ऋषयो यत्र संस्थिताः ॥५॥
सनत्कुमारः सनकः सनन्दश्च सनातनः ॥
शङ्कुश्चैव त्रिशङ्कुश्च तपोलोकनिवासिनः ॥६॥
पद्मानि षट् पञ्च शतानि कोट्यो लक्षन्तथा विंशतिसंख्यया तु ॥
भूर्ल्लोकतो यद्भवेत्सत्यमेतत्प्रमाणं हि बदन्ति सम्यक् ॥७॥
तपोद्विगुणतः सत्योयत्र ब्रह्मा स्वयं स्थितः ॥
क्रीडते भगवान् देवो वृतः स्वात्मविदैर्द्विजैः ॥८॥
धर्मध्यानेन संसिद्धा अद्वैतब्रतिनिष्ठिताः ॥
आनन्दपदसम्प्राप्ता आनन्दपदसङ्गताः ॥९॥
ऋग्वेदो मूर्तिमांस्तत्र इन्द्रनीलसमद्युतिः ॥
दिव्यगन्धानुलिप्ताङ्गो दिव्याभरणभूषितः ॥१०॥
ब्रह्मणः पूर्वतस्तस्य दीप्यमानः स्वतेजसा ॥
उत्तरेण यजुर्वेदः शुद्धस्फटिकसप्रभः ॥११॥
दिव्यकुण्डलधारी च महाकायो महाभुजः ॥
स्थितः पश्चिमदिग्भागे सामवेदः सनातनः ॥१२॥
रक्ताम्बरधरः श्रीमान् पद्मरागसमप्रभः ॥
स्रग्दाम वक्षसा बिभ्रल्लम्बभूषणभूषितः ॥१३॥
अथर्वाख्योऽञ्जनश्यामः स्थितो दक्षिणतस्तथा ॥
पिङ्गाक्षो लोहितग्रीवो हरिकेशो महातनुः ॥१४॥
इतिहासः षडङ्गानि पुराणान्यखिलानि च ॥
वेदोपनिषदश्छन्दांस्युपवेदास्त्वरण्यकाः ॥१५॥
स्वाहाकारो वषट्कारो रहस्यानि तथैव च ॥
गायत्री च तथा तस्मिन् यत्र देवश्चतुर्मुखः ॥१६॥
ब्राह्मणान्यर्चयिष्यन्ति तेऽत्र यान्ति महात्मनः ॥१७॥
इति शिवधर्मसङ्ग्रहे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मसङ्ग्रहे

द्वादशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ ऋषय ऊचुः ॥

महर्ज्जनस्तपस्सत्यो भूतो भव्यो भवत्तथा ॥
उक्ता ह्येते त्वया लोका लोकानामुत्तराणि च ॥१८॥
लोकान्तरञ्च यादृग्वा तन्नो ब्रूहि किमस्य यत् ॥
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा ऋषीणामूर्ध्वरेतसां ॥१९॥
स वायुर्दृष्टतत्वार्थ इदन्तत्वमुवाच ह ॥

॥ वायुरुवाच ॥

न ते तर्केण पश्यन्ति योगंप्रत्यक्षदर्शिनः ॥२०॥
प्रत्याहारेण ध्यानेन तपसा च कृतात्मनः ॥
क्रतुसन्तकुमाराद्याः सम्बद्धाः शुद्धबुद्धयः ॥२१॥
व्यपेतशोकविमलाः शान्ता ब्रह्मेव सम्मताः ॥
अक्षयाः प्रीतिसंयुक्ता व्रते तिष्ठन्ति योगिनः ॥२२॥
ऋषयो बालखिल्याद्यास्तैर्यथा कृतमीश्वरैः ॥
पन्थाश्चैव मयादृष्टः सान्निध्यन्तत्र कुर्वता ॥२३॥
अनूह्यमकृतार्थानामालयश्चेश्वरस्य च ॥
ईश्वरः परमाणुत्वाद् भावग्राह्यो मनीषिणां ॥२४॥
ज्ञानवैराग्यमैश्वर्यं तपः सत्यं क्षमा धृतिः ॥
श्रेष्ठत्वमात्मसम्बोधमधिष्ठातृत्वमेव च ॥२५॥
अव्यानि दशैतानि तस्मिंस्तिष्ठन्ति शङ्करे ॥
विभुत्वात्खलु योगाग्निब्राह्मणानुग्रहे रतः ॥२६॥
सकला विग्रही भूत्वा साहार्यमनुतिष्ठति ॥
अक्षयं ध्रुवमव्यग्रमष्टमत्वापवर्गिकं ॥२७॥
तस्येश्वरस्य तस्मा त्तु स्थानं मायामयं पुरं ॥
माययाकृतमाचष्ट मायादेवो महेश्वरः ॥२८॥

यया वै मायया लोकं सम्मोहयति स प्रभुः ॥
देवानामुपसंहारस्तत्पुराणेषु कीर्त्यते ॥२९॥
विस्तरेणानुपूर्व्या च गदतो मे निबोधत ॥
त्रयोदशैव कोटयस्तु नियुता दशपञ्च च ॥३०॥
भूर्ल्लोकाद् ब्रह्मलोको वै योजनैः सम्प्रकीर्त्यते ॥
एका योजनकोटी च पञ्चाशन्नियुतानि च ॥३१॥
ऊर्ध्वं भगवतोऽण्डाच्च ब्रह्मलोकात्परे स्मृता ॥
एषोर्ध्वगः प्रचारस्तु गन्तव्यश्च ततः स्मृतः ॥३२॥
नित्यो ह्यपरिसंख्याताः परस्परगुणाश्रयाः ॥
सूक्ष्माः प्रसवधर्मिण्यस्तत्र प्रकृतयः स्थिताः ॥३३॥
योऽन्योऽधिकर्त्ता संजज्ञे क्षेत्रज्ञो ब्रह्मसंज्ञितः ॥
तास्वप्रतिमसूक्ष्मासु अधिष्ठातृव्यमव्ययः ॥३४॥
उत्पाद्यपरमन्धान्यः परमाणुः परेशयः ॥
अक्षयश्चेतनोऽनन्तस्त्वन्मूर्त्तिर्मूर्त्तिमानसः ॥३५॥
प्रादुर्भावस्थितो भावः स्थिरश्चैवाप्यनुग्रहैः ॥
विभुरन्यैरनौपम्यः परमाणुर्महेश्वर : ॥३६॥
स तेज एकस्तमयो यः पुरस्तात्प्रकाशकः ॥
यदण्डमासीत्सौवर्णं प्रथमं त्वापवर्गिकं ॥३७॥
बृहत्तत्सर्वतो वृत्तमीश्वरात्तद् व्यजायते ॥
ईश्वराद् बीजनिर्भेदः क्षेत्रज्ञो बीजमिष्यते ॥३८॥
योनि प्रकृतिमाचष्टे सा च नारायणात्मिका ॥
विभुत्वाल्लोकसृष्ट्यर्थं लोकसंस्थार्थमेव च ॥३९॥
सन्निसर्गे स्थित्वत्वाच्च लोकधातुर्महात्मनः ॥
पुरस्ताद् ब्रह्मलोकस्य अण्डाधस्ताच्च वै द्विजाः ॥४०॥
तयोर्मध्ये पुरं दिव्यमतिग्राह्यं मनोरमं ॥
यद् विग्रहवतः स्थानमीश्वरस्यामितौजसः ॥४१॥
शिवनाम पुरन्तत्र शरणं जन्मभीरुणां ॥
सहस्राणां शतं पूर्णं योजनानां द्विजोत्तमाः ! ॥४२॥
अभ्यन्तरास्तु विस्तीर्णं महीमण्डलसंस्थितं ॥
मध्यान्हार्कप्रकाशेन पुरतेजोऽभिमर्दिना ॥४३॥
शातकौम्भेन महता प्राकारेण सुवर्चसा ॥
द्वारैश्चतुर्भिः सौवर्णैमुक्तादाम विभूषितै : ॥४४॥
तपनीयनिभैः शुभ्रैर्गाढसुकृतवेष्टनं ॥

तच्चाकाशे पुरं रम्यं दिव्यघण्टानिनादितं ॥४५॥
न तत्र क्रमते मृत्युर्न्न तमो न जराश्रयः ॥
न तदन्यैः पुरवरैरुपमां सोढुमर्हति ॥४६॥
सहस्राणां शतं पूर्णं योजनानां दिशो दश ॥
तत्पुरं गोवृषाङ्कस्य तेजसा व्याप्य तिष्ठति ॥४७॥
भावेन मनसा भूमिर्विन्यस्ता कनकामयी ॥
रत्नबालुकया तत्र विन्यस्तासु शुभोधिकं ॥४८॥
शरदिन्दुप्रकाशानि बालसूर्यनिभानि वै ॥
अर्धश्वेतार्धरक्तानि सौवर्णानि तथैव च ॥५०॥
रथचक्रप्रमाणानि बालैर्मरकतप्रभैः ॥
सौकुमार्येण रूपेण गन्धेनाप्रतिमेन च ॥५१॥
तत्र दिव्यानि पद्मानि वनेषूपवनेषु च ॥
भृङ्ग पुत्रनिकाशानि तपनीयमयानि च ॥५२॥
अर्धकृष्णार्धरक्तानि कुसुमारतराणि च ॥
आतपत्रप्रमाणानि पङ्कजैः सुभृतानि च ॥५३॥
आर्द्रकुष्टसुन्धीनि तत्रोत्पलवनानि च ॥
भूयः सप्त महानद्यस्तासान्नामानि मे श्रृणु ॥५४॥
वरा वरेण्या वरदा वराहा वर वर्णिनी ॥
वरणा वरभद्रा च रम्यास्तस्मिन् पुरोत्तमे ॥५५॥
पद्मोत्पलदलोन्मिश्रं हेम्नोर्म्यावृत्तिविग्रहं ॥
जलं मणिदलप्रख्यं ता वहन्ति सरिद्वरा ॥५६॥
ब्रह्मर्षयो न देवाश्च नासुराः पितरस्तथा ॥
न खल्वल्पेऽप्रमेयस्य विदुरीशस्य तत्पुरं ॥५७॥
तत्र ये ध्यानयोगस्थाः सुसंयुक्ता जितेन्द्रियाः ॥
पश्यन्ति हि महात्मानः पुरन्तत्पदमात्मनः ॥५८॥
मध्ये पुरवरेन्द्रस्य तस्याप्रतिमवर्चसः ॥
सुमहान् मेरुसङ्काशो दिशा भद्रश्रियावृतः ॥५९॥
सहस्रपादः प्रासादस्तपनीयमयः शुभः ॥
अनौपम्येतरै रत्नैः सर्वतः सुविभूषितः ॥६०॥
स्फटिकैश्चन्द्रसङ्काशैर्वैदूर्यैर्व्योमसन्निभैः ॥
बालसूर्यप्रवालाभैः सौवर्णैश्चाग्नि सप्रभैः ॥६१॥
राजतैश्चापि सुशुभैरिन्द्रनीलमयैस्तथा ॥
दृढैर्वज्रमयैर्नित्यं दिव्यैस्तैः सुसमाहितैः ॥६२॥

जलैश्च विविधाकारैर्दीप्यभ्दिरिव भासितं ॥
चन्द्ररश्मिप्रकाशाभिः पताकाभिरलङ्कृतं ॥६३॥
रुक्मघण्टानिनादैश्च नित्यप्रमुदितोत्सवं ॥
किन्नराणामधीवासैः सन्ध्याभ्राकार सन्निभैः ॥६४॥
परिवारितं समन्ताद्वै हेमपुष्पोपमैर्द्रुमैः ॥
यथैभिर्मेरुशैलेन्द्रो हैमौः श्रृङ्गैर्विराजते ॥६५॥
चामीकरमयीभिस्तु पताकाभिस्तथा पुरं ॥
एवं प्रासादराजोऽसौ भूषिताभिर्विराजते ॥६६॥
प्रासाद एष घनकाल इवाविभाति
धूमोभ्दवैर्जलधरैः श्रियमाविभर्ति ॥
वातोद्धतध्वजशतैश्च तडिद्विलासां ॥
माणिक्यभालकिरणैर्हरि चापलेखां ॥६७॥
तस्याः प्रतिमया यस्य त्र्यम्बकस्य निवेशने ॥
लक्ष्मीः श्रीश्च वपुर्म्मीया कीर्तिः शोभा सरस्वती ॥६८॥
देव्या तु सहिता ह्येता जगद्धात्र्या समन्विताः ॥
भूषणं सर्वरत्नानां यान्त्यः कान्तिविलासयो : ॥६९॥
कोटिशस्ता महाभागा विभज्यात्मानमात्मना ॥
भगवन्तम्महात्मानं प्रतिमोद्यन्त्यतन्द्रिता : ॥७०॥
तास्ताः सहस्रशश्चान्याः पृष्ठतः परिचारिका : ॥
रुपिण्यश्च श्रिया युक्ताः सर्वाः कमललोचना : ॥७१॥
लीलारेचकसंयुक्तैर्भावैरतिमनोहरै : ॥
गणैस्तैः सह मोदन्ते शैलाभैः पावकोपमै : ॥७२॥
कुहु (ब्ज) वामनिकाश्चैवं वरगात्र्यो हयानना: ॥
कुण्डाश्च विकटाश्चैव करालाश्चिपिटानना: ॥७३॥
लम्बोदरा ह्रश्वभुजा विनता ह्रस्वजानुका: ॥
मृगेन्द्रवदनाश्चान्या नानावक्त्रोदरास्तथा ॥७४॥
ह्यानानास्तथैवान्याः सिंहर्क्षवदनाः पराः ॥
लोहितास्या महास्तन्य : शुभाङ्ग्यश्चारुमूर्द्धजाः ॥७५॥
प्रसङ्कुचितकेशाश्च सुन्दर्यः प्रियदर्शनाः ॥
अन्याश्च कामरूपिण्यो नानावेषधराः स्त्रियः ॥७६॥
अभ्यन्तर परिस्कन्द्यो देवावासगृहोचिता : ॥
रमते भगवांस्तत्र दशबाहुर्महेश्वर : ॥७७॥
नन्दिना च गणैः सार्धं विश्वरुपैर्महात्मभिः ॥

तथा रुद्रगणैश्चापि तुल्योदरपराक्रमै : ॥७८॥
पावकात्मजसङ्काशैरीषद्दृष्टोत्कटाननै : ॥
वन्द्यमानोऽर्च्यमानश्च पूज्यमानश्च तत्परै : ॥७९॥
सर्वर्त्तुकुसुमापीडं जिघ्रमानोरसि स्थितं ॥
नीलोत्पलवरश्यामं पृथुताम्रायतेक्षणं ॥८०॥
ईषत्कराललम्बोष्ठं तीक्ष्णदंष्ट्रं जगद्धितं ॥
षडर्धतेजोदुष्प्रेक्ष्यं रुचिरंचीरवाससं ॥८१॥
आलवेस्मपरिल्किर्ष्टं देवानामरिनाशनं ॥
बाहुना बाहुमावेश्य पार्श्वे सव्येतरे स्थितं ॥८२॥
रराज पट्टिशस्तस्य वामाग्रकरगोचरं ॥
महाभैरवनिर्घोषं बलेनाप्रतिमौजसं ॥८३॥
दशार्धबाणाञ्च धनुर्विचित्रं शोभतेऽधिकं ॥
त्रिशूलं विद्युदाभासममोघं शत्रुनाशनं ॥८४॥
जाज्वल्यमानं वपुषा परशुः सूर्यसन्निभः ॥
असिश्चैवोजसा श्रेष्ठः शीतरश्मिः शशी यथा ॥८५॥
तेजसा वपुषा कान्त्या देवेशस्य समीपतः ॥
शोभन्तेऽभ्यधिकतन्त्र बेद्यामग्निशिखा इव ॥८६॥
स्थितः पुरस्ताद् देवस्य शातकुम्भमयो महान् ॥
शुशुभे रुचिरः श्रीमान् सोदकश्च कमण्डलु : ॥८७॥
असिंमावेश्य चाङ्गेऽस्मिन् पाण्डुराम्बरधारिणी ॥
उरश्छदेन महता मौक्तिकेन विराजता ॥८८॥
चतुर्भुजा महाभागा विजयालोकसम्मता ॥
देव्या हाम्यो प्रतीहारी श्रीरमाप्रतिमा पुरा ॥८९॥
विभ्राजन्ती स्थिता चैव कृत्वा देवस्य साऽञ्जलिं ॥
तस्याः पृष्ठानुगाश्चान्याः स्त्रियश्चाप्सरसाङ्गणाः ॥९०॥
ताः खल्वभिनयैः कान्तैरुपतिष्ठन्ति शङ्करं ॥
सर्वलक्षणसम्पन्ना वादित्रैरुपबृंहिताः ॥९१॥
उपगायन्ति देवेशं गणा गन्धर्वयोनयः ॥
अभ्युन्नतमहोरस्कः शरन्मेघसमद्युतिः ॥९२॥
शोभते नर्द्दमानश्च गोपतिस्तस्य वेश्मनि ॥
स्कन्दश्च सपरीवारः पुत्रोऽप्रतिमवीर्यवान् ॥९३॥
रक्ताम्बरधरः श्रीमान् वराम्बुजदलेक्षणः ॥
तस्य शाखो विशाखश्चनैगमेशश्च पृष्ठतः ॥९४॥

व्यपेतव्यसनाः शूराः सत्यव्रतपरायणाः ॥
तैः सार्द्धं सुमहावीर्यः शैलारिः शिखिवाहनः ॥९५॥
बालक्रीडनकैस्तत्र क्रीडते विश्वतोमुखः ॥
ये नृपा विबुधेन्द्राणां काञ्चनस्य प्रदायिनः ॥९६॥
ये च स्वायतना विप्रा गृहस्था ब्रह्मवादिनः ॥
गूढंस्वाध्यायतपसस्तथा चैवाच्छवृत्तयः ॥९७॥
एते सभासदस्तस्य देवेशस्यैव सम्मताः ॥
मन्वन्तरमधिष्ठाय प्रच्यवन्ति पुनः पुनः ॥९८॥
श्रूयतां देवदेवस्य भवस्याश्चर्यमुत्तमं ॥
शतानि शतसूर्याणां ये वहन्ति रथोत्तमं ॥९९॥
व्याघ्राश्चैवानुगास्तत्र काञ्चनाभास्तरस्विनः ॥
स्वच्छन्दचारिणः सर्वे स्वयं देवेन निर्मिताः ॥१००॥
मृत्योर्मृत्युसमास्तत्र यमदर्पापहारिणः ॥
विभूतिमप्रसंख्येयां को नु खल्वभिधास्यति ॥१०१॥
अतः परमिदं भूयो भवेनाद्भुतमुत्तमं ॥
भूतानामनुकम्पार्थं यत् कृतन्तन्निबोधत ॥१५००॥
मन्दरादिप्रकाशानां बालेनाप्रतिमौजसां ॥
हारकुन्देन्दुवर्णानां विद्युद्घननिनादिनां ॥१॥
सुदीर्घाङ्गुलिकेशानामतीव क्रुद्धचेतसां ॥
द्रंष्ट्रोत्कट महास्यानां महाविक्रमशालिनां ॥२॥
चूडामणिपराणाञ्च मेघसन्निभवाससां ॥
श्रीवत्साङ्कुशवज्राणामृजुलाङ्गूलधारिणां ॥३॥
एतादृशानांदिव्यानां रुपेणोत्तरशालिनां ॥
तस्य प्रासादराजस्य स्तम्भेषूत्तमशोभिषु ॥४॥
संयम्याग्निमयीभिस्तु शुण्डा(शूरा)लाभिः पृथक् पृथक् ॥
मायासहस्रसिंहानां सुखन्तत्र निवासिनां ॥५॥
स्तम्भेष्वमाश्रितं दृष्ट्वात्र्यम्बकस्य निवेशने ॥
अतोऽर्थं प्रतिसम्पूज्य वायोर्वाक्यात्सुविस्मिताः ॥६॥
ऋषयः प्रत्यभाषन्त नैमिषीयास्तपश्विनः ॥
भगवन् ! सर्वभूतानां प्राण ! सर्वत्रग ! प्रभो ! ॥७॥
के ते सिंहा महात्मानः कुतोत्पन्ना : किमात्मजाः ॥
सिंहाः केनापराधेन भूतानां प्रभविष्णुना ॥८॥
बैश्वानरमयैः पाशैः सन्निरुद्धाः पृथक् पृथक् ॥

तेषां तद् वचनं श्रुत्वा वायुर्वाक्यञ्जगाद ह ॥९॥
यत् तत् सहस्रं सिंहानामीश्वरेण महात्मना ॥
व्यपनीय स्वकाद्देहात् क्रोधात्ते सिंहविक्रमाः ॥१०॥
भूतानामभयन्दत्वा पुरा बद्धाग्निबन्धनैः ॥
यज्ञभागे निमित्तञ्च इश्वरस्याज्ञया तदा ॥११॥
तस्माद् बन्धाद्विमुक्तेन सिंहेनैकेन लीलया ॥
देव्या मन्युकृतं ज्ञात्वा हतो दश्चस्य सक्रतुः ॥१२॥
मन्युना चोमया कायान्महाकाली महेश्वरं ॥
आत्मनः सर्वसाक्षिण्योऽवसन्सार्धं महानुगैः ॥१३॥
स एव भगवान् क्रोधः प्रेतवासकृतालयः ॥
वीर भद्रोऽप्रमेयात्मा देव्या मन्युप्रमार्जनः ॥१४॥
तस्य वेश्मवरेन्द्रस्यादिशा भद्रस्य कृत्स्नशः ॥
सन्निवेशस्त्वनौपम्यो मया पूर्वं प्रकीर्त्तितः ॥१५॥
अतः परंप्रवक्ष्यामि ये तत्र पुरवासिनः ॥
रम्ये पुरवरे श्रेष्ठे तस्मिन् वैहास्यचुम्बिषु ॥१६॥
नानारत्नविचित्रेषु पताकाबहुलेषु च ॥
सर्वकामसमृद्धेषु वनोपवनशोभिषु ॥१७॥
राजतेषु महान्तेषु शातकुम्भमयेषु च ॥
सन्ध्याम्बुदनिकाशेषु कैलासप्रतिमेषु च ॥१८॥
शब्दैः शब्दादिभिर्भोगै र्ये भवस्यानुचारिणः ॥
प्रासादवरमुख्येषु तेषु मोदन्ति सुव्रताः ॥१९॥
अतोरता (अनाहता) ब्रह्मघोषाः कथाश्च विविधाः शुभाः ॥
गीतवादित्रघोषाश्च सप्तवाञ्चाः समञ्जसाः ॥२०॥
सप्रहासाश्च तुमुला नानाश्रमक्रियास्तथा ॥
एवमादीनि वर्तन्ते तेषां प्रासादमूर्धसु ॥२१॥
श्रुत्वा चैव प्रतीज्ञानां कथामन्यैर्महात्मभिः ॥
तत्र ये ध्यानमव्यग्राः सुसंयुक्ता जितेन्द्रियाः ॥२२॥
पश्यन्ति हि महात्मात्तं पुरन्तद्गोवृषात्मनः ॥
मंध्ये पुरवरेन्द्रस्य तस्याप्रतिमवर्चसः ॥२३॥
सुमहान्मेरुसङ्काशो दिशाभद्रश्रियान्वितः ॥
सहस्रापादः किरणैस्तपनीयमयः शुभः ॥२४॥
अनौपम्यतरै रत्नैः सूर्यायुतप्रकाशिभिः ॥
स्फटिकैश्चन्द्रकान्ता भै वैदूर्यैर्मणिसप्रभैः ॥२५॥

बालसूर्यप्रवालाभिः सौवर्णैश्चाग्निसप्रभैः ॥
चुक्रुशुर्ऋषयो हृष्टा नैमिषेयास्तपस्विनः ॥२६॥

॥ ऋषय उचुः ॥

किन्नु तत्र (केते) महात्मानो ये भवस्यानुचारिणः ॥
अनुग्राह्यतमाः सम्यक् प्रमोदन्ते पुरोत्तमे ॥ २७ ॥
ऋषीणां वचनं श्रुत्वा वायुर्वाक्यमुदीरयत् ॥
श्रूयतां देवदेवस्य भक्तिर्येष्वनुकम्पना ॥ २८ ॥
ह्रीमन्तश्चार्जवा दान्ताः शौचेदक्षा ह्यलोलुपाः ॥
मेध्याहाराल्पमात्राश्च आत्मारामा जितक्लमाः ॥ २९ ॥
जितद्वन्द्वाः महोत्साहाः सौम्या विगतमत्सराः ॥
भावस्थाः सर्वभूतानामव्यापारा जितेन्द्रियाः ॥३०॥
मनसा कर्मणा वाचा विशुद्धेनान्तरात्मना ॥
अनन्यमनसो भूत्वा प्रपन्ना ये महेश्वरं ॥३१॥
तैर्ल्लब्धं रुद्रसायुज्यं शाश्वतं पदमव्ययं ॥
भवस्य रूपसादृश्यं लीला चैवाप्यनुत्तमाः ॥३२॥
वैश्वानरमुखाः सर्वे विश्वरूपाः कपर्दिनः ॥
नीलकण्ठाः शितग्रीवास्तीक्ष्णदंष्ट्रास्त्रिलोचनाः ॥३३॥
अर्द्धचन्द्राः कृतोष्णीषा जटामुकुटधारिणः ॥
सर्वे दशभुजा वीराः पद्मस्रगनुबन्धिनः ॥३४॥
तरुणादित्यसङ्काशाः सर्वे ते नीलवाससः ॥
पिनाकपाणयः सर्वे श्वेतगोवृषवाहनाः ॥३५॥
श्रियान्विताः कुण्डलिनो मुक्ताहारैर्विभूषिताः ॥
तेजसाभ्यधिका देवैः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनः ॥३६॥
विभज्य बहुधात्मानं जरामृत्युविवर्जिताः ॥
क्रीडन्ति विविधैर्भावैर्भोगान् प्राप्य दुरासदान् ॥३७॥
स्वच्छन्दचारिणः सर्वे सिद्धाश्चान्ये सुपूजिताः ॥
एकादशानां रूद्राणां कोट्यनेका महात्मनां ॥३८॥
एभिः सह महात्मासौ देवदेवीमहेश्वरः ॥
भक्तानुकम्पी भगवान् मोदते पार्वतीपतिः ॥३९॥
नाहन्तेषान्तु रुद्राणां भवस्य च महात्मनः ॥
नानात्वमनुपश्यामि सत्यमेव ब्रवीमि च ॥४०॥
मातरिश्वाऽब्रवीत्पुण्यामित्येतामैश्वरीङ्कथां ॥

अथ ते ऋषयः सर्वे दिवाकरसमप्रभाः ॥४१॥
श्रुत्वेमां परमां पुण्यां कथां त्रैयम्बकीन्ततः ॥
भृशं चानुग्रहं प्राप्य हर्षञ्चैवाप्यनुत्तमं ॥४२॥
स्त (स) म्भावयित्वाप्यन्यश्च वायुमूचुर्म्महाबलं ॥

॥ ऋषय ऊचुः ॥

समीरण ! महाभाग ! अस्माकञ्च त्वया प्रभो ! ॥४३॥
ईश्वरस्यापरं पुण्यं अष्टमञ्चापवर्गिकं ॥
तस्य स्थानं प्रमाणञ्च यथावत्परिकीर्त्तितं ॥४४॥
योगेन्धनसमृद्धन्तत् परमं परमात्मनः ॥
महादेवस्य माहात्म्यं दुर्विज्ञेयं सुरैरपि ॥४५॥
स्वेन माहात्म्ययोगेन सहोमस्यामितौजसः ॥
यः स्वभक्तश्च सम्मो हो ह्यनुकम्पातथैव च ॥४६॥
ब्राह्म्या लक्ष्म्या स्वयञ्जुष्टा या सा प्रतिघनाशनी ॥
व्याप्य ज्योत्स्नेव खञ्चन्द्रे विन्यस्ता विश्वरूपिणी ॥४७॥
विभूतिर्भ्राजतेऽत्यर्थं देवदेवस्य बेश्मनि ॥
महादेवश्य तुल्यानां रुद्राणान्तु सुखात्मनां ॥४८॥
तत् सर्वं निखिलेनेदं वक्त्रादमृतनिस्रवं ॥
आपीतं खलु सर्वस्य भक्त्याास्माभिस्तु सुव्रत ! ॥४९॥
नास्तिकिञ्चिदविज्ञेयँमन्ये चैवापि ते प्रभो ! ॥
प्रश्नं देहवतां प्राण ! यथावद् वक्तुमर्हसि ॥५०॥

॥ सूत उवाच ॥

यः खलूवाच भगवान् किम्भूयावर्त्तयाम्यहं ॥
किम्मया चैव कर्त्तव्यन्तद्वदिच्छामि पृच्छतः ॥५१॥

॥ ऋषय ऊचु : ॥

आदित्यरथवाहाश्च सिंहा ये क्रोधविक्रमा : ॥
बैश्वानरा भूतगणा व्याघ्राश्चैवानुगामिनः ॥५२॥
आभूत सम्ल्पवे घोरे सर्वप्राणभृतां क्षये ॥
किमवस्था भवन्त्ये ते तन्मे ब्रूहि यथार्थवत् ॥५३॥
एते यथा त्वया प्रोक्ता सिंहव्याघ्रगणैः सह ॥
ये चान्ने सिद्धिसम्प्राप्ता इश्वरस्य महात्मनः ॥५४॥
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा मातरिश्वा जगाद ह ॥
इदं वः परमं तत्वं समाख्याप्यामि श्रृण्वतां ॥५५॥

ज्ञात्वाचेश्वरसद्भावमव्यक्तप्रभवन्तथा ॥
यत्र पूर्वगतास्तेषु कुमारा ब्रह्मणः सुताः ॥ ५६॥
सनकः सनन्दनश्चैव तृतीयश्च सनातनः ॥
बौद्धाश्च कापिलास्तेषामासुरिश्च महातपाः ॥५७॥
मुनि : पञ्चशिखश्चैव ये चान्येऽप्येवमादयः ॥
ततः कालेऽप्यतिकान्ते कल्पानां पर्यये गते ॥५८॥
महाभूतविनाशान्ते प्रलये प्रत्युपस्थिते ॥
अनेकरुद्रकोट्यस्ता याः प्रपन्ना महेश्वरं ॥५९॥
शब्दादीन् विविधान् भोगान् सन्त्यक्त्वाष्टविधाश्रयात् ॥
प्रहृत्य सर्वभूतानि ज्ञानयुक्तेन चेतसा ॥६०॥
विहाय पदमव्यग्रं भक्तानामनुकम्पनं ॥
तत्र यान्ति महात्मानं परमाणुं महेश्वरं ॥६१॥
तरन्त्याशु महावर्त्ताञ्जन्ममृत्यूदकान्नदीं ॥
ततः पश्यत्यथार्वाणन्नरं (परं) ब्रह्माणमेव च ॥६२॥
देवीभिः सहिताः सप्त या देव्याः परिकीर्त्तिताः ॥
यत्तत्सहस्रं सिंहानामादित्यानान्तथैव च ॥६३॥
बैश्वानरा भूतगणा व्याघ्राश्चैवानुगामिनः ॥
प्रवेश्यात्मनितान् सर्वान् सांख्ययोगोद्भवांस्तथा ॥६४॥
लोकान् सप्त इमान् प्राप्य महाभूतानि पञ्च च ॥
स्वशक्त्या सह संयुक्तः करोति विकरोति च ॥६५॥
स ऋङ्मयः साममयस्तथैव च यजुर्मयः ॥
स एववोतश्रोतश्च बहिरन्तश्च सत्पुमान् ॥६६॥
एको हि भगवानीश अनादिश्चान्त ऋद्धिषु ॥
केनोपायेन भगवन् ! पुरं तत्परमात्मनः ॥६७॥
प्राप्यते नरशार्दूलैस्त्वन्नो ब्रूहि यथार्थवत् ॥

॥ वायुरुवाच ॥

ततस्ते ऋषयः सर्वे दिवाकरसमप्रभाः ॥६८॥
सन्त्यज्याश्रम संवासमारोंप्यात्मनि चाग्नयः ॥
कर्मणा मनसा वाचा विशुद्धेनान्तरात्मना ॥६९॥
अनन्यमनसो भूत्वा प्रपद्यन्ते महेश्वरं ॥
ब्रह्मोपवासनिरताः सर्वभूतदयापराः ॥७०॥

योगं पाशुपतं दिव्यं प्राप्तस्ते छिन्नसंशयाः ॥
प्रपद्य परया भक्तया ज्ञानयुक्तेन चेतसा ॥७१॥
तैर्ल्लब्धं रुद्रसायुज्यं शाश्वतं पदमव्ययं ॥
यः पठेत् सुसमायुक्तो वायुप्रोक्तमिदं श्रुतं ॥७२॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि बैश्यो वा देवतत्परः ॥
लभते रुद्रसायुज्यं भक्तिमान् विगतज्वरः ॥७३॥
अ मद्यपश्च यः शूद्रो भवभक्तो जितेन्द्रियः ॥
आभूतसम्प्लवस्थायी अप्रतीघातलक्षणं ॥७४॥
गाणपत्यं भवेत् स्थानं पार्थिवं सार्वकामिकं ॥
मद्यपो मद्यपैः सार्धंभूतसङ्घैस्तु मोदते ॥७५॥
सोऽर्च्यमानो महीपृष्ठे मर्त्यानां वरदो भवेत् ॥
इति होवाच भगवान् वायुर्वाक्यविशारद : ॥७६॥

इति शिवधर्मसंग्रहे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

॥ शिवाय नमः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे चातुर्वर्ण्यविभागो नाम प्रथमोऽध्याय :

ॐ नमः शिवाय

॥ श्री गणेशाय नम : ॥

पर्वते स शुभेरम्ये हिमवन्ते महीधरे ॥
ओषध्यादिभिराच्छन्ने नानाद्रुमलताकुले ॥७७॥१॥
देवगन्धर्वचरिते सिद्धचारणसेविते ॥
नानाविहगसंङ्घुष्टे सिंहशार्दूलनादिते ॥२॥
दिव्यरूपसमाकीर्णे मणिविद्रुमशोभिते ॥
यतः प्रभवते गङ्गा शीततोया महानदी ॥३॥
यत्र श्रृङ्गाणि दृश्यन्ते रूपवर्णानि सर्वतः ॥
शेभमानानि दृश्यन्ते योजनेषु बहुष्वपि ॥४॥
यत्र देवो निवसतेत्र्यम्बकः शंसितव्रतः ॥
उमया सहितो देव्या ब्रह्मण्यो ब्राह्मणप्रियः ॥५॥
सुखोपविष्टमासीनमासने सुशुभे तदा ॥
वज्रवैदूर्यसञ्छन्ने नानाधातुविभूषिते ॥६॥
अभिगम्य तु तन्देवी प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥
उमादेवी तदागम्य महादेवं महाव्रतं ॥७॥
पूज्यते ऋषिभिर्देवैर्विप्रब्रह्मर्षिसेवितैः ॥
देवगन्धर्वसिद्धैश्च सविद्याधरकिन्नरैः ॥८॥
स्तुवभ्दिर्भगवांस्त्र्यक्षो मरुद्भिश्च महोरगैः ॥
सर्वधर्म समाख्याहि सर्वभूतहिताय वै ॥९॥
ब्राम्हणानाञ्च को धर्मः क्षत्रियाणाञ्च कीदृशः ॥
वैश्यानां कीदृशो धर्मः शूद्रधर्मश्च कीदृशः ॥१०॥
पसानाञ्च को धर्मः कश्च दीक्षाभिकांक्षिणां ॥
ञ्छवृत्तिषु को धर्म ऋषिधर्मश्च कीदृशः ॥११॥
र्षीणाञ्च को धर्मः कश्चस्त्री धर्म उच्यते ॥
केन विद्या पदस्थानं प्रत्यागच्छन्ति मानवा : ॥१२॥
ब्राह्मणाश्च कथं यान्ति ब्रह्मलोकं सनातनं ॥
एतन्मे भगवन् ! सर्वं तत्वतो वक्तुमर्हसि ॥१३॥
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच वृषध्वजः ॥

सर्वमेतत् प्रवक्ष्यामि यत्वयोक्तं महिधरे ॥१४॥
यच्छ्रुत्वा शास्त्रविहितो धर्मं धर्मेषु युज्यते ॥
ब्राह्मणानामिमं धर्मं प्रथमं कीर्तयामि ते ॥१५॥
वर्तमानो यथा विप्रः प्राप्नोति परमाङ्गतिं ॥
षट्कर्मनिरतो नित्यं शूद्रः सूतक वर्जितः ॥१६
गुरुपूजासु निरतः शान्तो दान्तो जितेन्द्रियः ॥
अनिर्वेदपरो नित्यं सत्यसन्धो देढव्रतः ॥१७ ॥
व्रतोपवासनिरत ॠतुकालाभिगामिनः॥
वर्जयेत्सर्वपापानि देवतातिथिपूजकः ॥ १८॥
देवविद्यातिथिज्ञानमन्त्रश्चैव न विक्रयेत् ॥
बाह्मणानां सदा पूजा रक्षणश्च गवान्हिकं ॥१९ ॥
मधुमांसनिवृत्तस्तु सर्वभूतदयारतः ॥
ग्रामान्नपतितान्नश्च शूद्रान्नश्च विवर्जयेत् ॥२०॥
तिललाक्षागुडक्षीरलवणञ्च न विक्रयेत् ॥
कुकर्माणि च वर्जेत कुपश्यानि तथैव च ॥ २१॥
न विक्रयेतकन्याञ्च हन्याच्चासप्तमंकुलं ॥
न विक्रयेद्गां लाभार्थ विक्रयेत्नरकं व्रजेत् ॥२२॥
दाराणामभयन्दद्याद् भृत्यानामनुकम्पकः॥
दयाप्रसंश्यता चैव सततं सत्यसन्धता ॥२३॥
मातापितृभ्यां शुश्रूषा पितृणाञ्चसदार्चना ॥
यजनं याजनञ्चैवाध्ययनाध्यापनन्तथा ॥२४॥
दानं प्रतिग्रहश्चैव होमशान्ति परायणं ॥
उदितो नुदितो वापि तथैव पितरस्तथा ॥२५॥
सायं प्रातश्च प्रोक्तश्च जुहुयाच्चाग्नि दैवतं ॥
पूर्वञ्चापरराात्रञ्च नित्यं जागत्ररितस्तथा ॥२६॥
वियोनिं स न गच्छेत ब्रह्मयोनिं स गच्छति ॥
नमस्करोति सततं वेदवेदाङ्गपारगं ॥२७॥
दर्शनं पौर्णमास्याञ्च मन्त्रसूत्रपरायणं ॥
यः स्वयं क्रियमानेन वेदानामनुपालनं ॥२८॥
एवं यो ब्राह्मणः कु र्य्यात् स गच्छेत् परमाङ्गतिम्॥
वियोनि न स गच्छेत ब्रह्मयोनि स गच्छति ॥२९॥
अन्यथा वर्त्तमानोपि ब्रह्मकादभ्रस्यते द्विज ॥
क्षत्रधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा तथ्यान्महायशे ॥ ३०॥

यः कुर्यात् क्षत्रियो देवि!स गच्छेत्परमाङ्गतिम् ॥
क्षत्रियस्य परो धर्मः प्रजानां प्रतिपालकम् ॥३१॥
यजनन्देवदानश्च तथैवाध्ययनेषु च॥
व्यवहारो मन्त्रनीतिः शास्त्रेषुविविधेषु च ॥३२॥
रक्षणं नित्ययुध्देषु सन्धिविश्राममोक्षणं ॥
नानायुधप्रहरणं नित्यं युध्देषु लक्षणं ॥३३॥
एवं यः क्षत्रियः कुर्य्या स गच्छेत्परमाङ्गतिं ॥
वियोनिं न स गच्छेत क्षत्रयोनिं स गच्छति ॥३४॥
विपरीतमतः कुर्य्याद् भ्रस्यते क्षत्रियम्पदं ॥
क्षत्रधर्मस्य यत् प्रोक्तं द्वितीयं परिकीर्तितम् ॥३५॥
बैश्यधर्मं प्रवक्ष्यामि यथा वैश्योपजीविने ॥
वर्तमानो यथा बैश्य : प्राप्नोति परमाङ्गतिम्: ॥३६॥
धनधान्यार्जनं कुर्यात्सर्ववीजाँ च सङ्ग्रहः ॥
कृषिगोरक्षवाणिज्यं वापनं दोहनं तथा ॥३७॥
रक्षणं गोमहिष्याणां सर्वप्राणिषु पालनम् ॥
क्रयविक्रयलोभोपि पण्यानां फलकांक्षिणं ॥३८॥
यजनं चैव दानञ्च सर्वपापविवर्जितः ॥
ब्रह्मक्षत्रस्य शुश्रूषा दीनानाथानुपालनम् ॥३९॥
भरणंचैव दाराणां भृत्यानामथ बन्धुषु ॥
देवतातिथिपूजाश्च सततं दानशीलता ॥४०॥
ऋतुकालाभिगामित्वं स्वदारनिरतेषु च ॥
एवं वैश्यञ्च यः कुर्यात् स गच्छेत्परमाङ्गतिं ॥४१॥
अन्यथा वर्तमानोऽपि बैश्यो योनिषु भ्रस्यते ॥
बैश्यधर्मस्तु यः प्रोक्तस्तृतीयः परिकीर्तित : ॥४२॥
शूद्रधर्मं प्रवक्ष्यामि यथातत्वं निबोध मे ॥
वर्तमानो यथा शूद्रः प्राप्नोति परमाङ्गतिम् ॥४३॥
ब्राह्मणं सततं पूज्य क्षत्रियं बैश्यमेव च ॥
दैवतं सततं पूज्य आतिथ्यं चापि नित्यशः ॥४४॥
दाता च ब्राह्मणो नित्यं यथोक्तवेदपारग : ॥
घृणा प्रशंसता चैव भूतानामनुकम्पना ॥४५॥
मातापितृभ्यां सुश्रूषा अतिथीनाञ्च पूजनम् ॥
एवं यो वर्तते शूद्रः सगच्छेत्परमां गतिम् ॥४६॥

वियोनिं स न गच्छेत शूद्रयोनिं स गच्छति ॥
ब्राह्मणास्येवमन्यन्ते सर्वलोकनमस्कृता ॥४७॥
नरकं यान्ति ते मर्त्य तिर्यग्योनिं व्रजन्ति च ॥
यथोक्तमव्यया देवि यत्करोति शुभाशुभं ॥४८॥
ब्राह्मण: क्षत्रियो बैश्य: शूद्रो वा गिरिराट्सुते ॥
नरकं यान्ति ते मर्त्या अत्र मे नास्ति संशय: ॥४९॥
सुकृतैर्दृष्कृतैर्वापि कर्मभिर्देवि ! नित्यश: ॥
अहङ्कारो न कर्तव्यो ब्राह्मणोस्मीति जानता ॥५०॥
वृत्तयुक्तो हिं पूज्येत वृत्तहीनो न पूज्यते ॥
शूद्रो धर्म: स संप्रोक्तश्चतुर्थ: परिकीर्तित: ॥५१॥
तापसानाञ्च यो धर्म: प्रवक्ष्याम्यनुपूर्वश: ॥
ऋषयो धर्म न धर्मेण काङ्क्षतां परमाङ्गतिं ॥५२॥
शौचं जटाजि(न)रत्वञ्च कुशलन्तरशायिता ॥
अग्निहोत्र परो नित्यं त्रिकालं स्नानमेव च ॥५३॥
रोपनञ्चैव बृक्षाणां मृगाणामनुपालनं ॥
मधु मांस: निवृत्तानां दधि क्षीरं न विक्रयेत् ॥५४॥
विक्रयेत् फलपुष्पाणां शाकम्बदरकेङ्गुदं ॥
तिलधान्ययवान् माषा कुपण्यानि न विक्रयेत् ॥५५॥
देवयज्ञा ब्रह्मयज्ञा: पितृयज्ञाञ्च सर्वदा ॥
भूतयज्ञाग्नियज्ञाश्च सम्भवन्ति मनुष्यता ॥५६॥
स्थालीपाकेषु सर्वेषु अतिथीन्संविभागयेत् ॥
भूतग्रामेषु सर्वेषु सत्वानामभय: प्रद : ॥५७॥
एवन्तापस धर्मेषु गच्छति परमाङ्गतिं ॥
तापसानान्तु धर्मस्य पञ्चमं परिकीर्तितं ॥५८॥
उच्छवृत्तिषु ये धर्मास्तामि वक्ष्यामि तत्वत: ॥
उच्छो वृत्तिर्यथावृत्तो ब्रह्मलोके महीयते ॥५९॥
देवतातिथिपूजा च पितृणाञ्च सदार्चनं ॥
गवान्हिकञ्च दातव्यं गुरुणामभिभोजनं ॥६०॥
ऋतुकालाभिगामित्व स्वदारनिरतेन्द्रिय: ॥
नित्यं व्रतोपवासञ्च दानाध्ययनमेव च ॥६१॥
क्षीरादीनाञ्च सर्वेषां विक्रियञ्च विवर्जयेत् ॥
मधुमांसनिवृत्तञ्च परदारविवर्जित: ॥६२॥
द्विषान्नं वर्जयेन्नित्यं पतितानाञ्च शूद्रयो: ॥

तथैव सत्यसन्धत्वं ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥६३॥
शुक्लवासाः शुचिर्भूत्वा नित्यन्ध्यानपरायण : ॥
उञ्छवृत्तेः सदा धर्मो नान्यवृत्तिं समाचरेत् ॥६४॥
पितृकार्याणि कुर्वीतश्राद्धकालञ्च नित्यशः ॥
वैश्वदेवार्चनं कृत्वापश्चात्स्वयमुपाश्नुते ॥६५॥
अतिथीनुञ्छवृत्तिस्तु दुर्मतिर्न च पूजयेत् ॥
वृथा स दीक्षितः प्रायो दम्भस्तस्य व्रते स्थितः ॥६६॥
उच्छवृत्तिषु धर्मस्ते कथितोयं शुभानने ॥
अन्यथा वर्तमानापि भ्रस्यते ब्रह्मणः पथि ॥६७॥
परिव्राजकधर्मस्तुश्रृणु देवि! यथाविधि ॥
धातुरक्तानि वासांसि दशाभिश्च विवर्जयेत् ॥६८॥
धारयेत्कृतच्छिद्राणि स्नातकस्य शुचिर्भवेत् ॥
न कांक्षते च देवत्वं न राज्यं न च यक्षतां ॥६९॥
यो मामकन्तु कांक्षेत सदा ध्यानपरायणः ॥
यथा हि रूपमादर्शे प्रविष्टं पश्यते क्वचित् ॥७०॥
एवमेवात्मनात्मानं योगसिद्धिर्भविष्यति ॥
कायशौचञ्च वाह्यञ्च तथाभ्यन्तरमेव च ॥७१॥
भावशुद्धिश्च सर्वत्र तथा शूद्रान्नभोजनं ॥
सर्वभूतदया चैव मैत्रं कारुण्यमेव च ॥७२॥
स्थावरंजङ्गमं वापि हिंसा भावे न चिन्तयेत् ॥
आत्मार्थे वा परार्थे वा पारुष्यन्न च भाषयेत् ॥७३॥
नानृतां वदते वाणीं वाक् शौचमिति निर्दिशेत् ॥
तपसा शुध्यते सत्वं बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥७४॥
विद्यातपोभ्याम्भूतात्मा मनः सत्येन शुध्यति ॥
एवमेव यथादृष्टं परिसंख्यानमेव च ॥७५॥
भिन्नग्रन्थिन्त्यजेत्सर्वं रक्षोरागैश्च वध्यते ॥
कामविवर्धमानेऽपि दुःखं शेतेऽत्र रात्र्यहं ॥७६॥
दृष्ट्वा कामं कामभिर्वाध्यमानं कामान् हित्वा कर्मभिर्हेतुबुदध्या ॥
बुद्ध्या चैवाशुद्धया चैव नित्यं दातातिष्ठेत्क्षीण दोषो विशुद्ध : ॥७७॥
स्थितश्च तस्मै विनिवृत्तकर्म्मा प्रशान्तदृष्टिः सततं परेषां ॥
न शोचयेञ्जन्म भयञ्च रागै रक्षेत धीरा मनसाविकारं ॥७८॥
प्राणान्न हन्यान्न च घातयेच्च तथाप्यदत्तं परिवर्जयेत ॥
अब्रह्मचर्यम्मनसा न गच्छेद् ह्यङ्गारकर्षाज्ज्वलितो यथाग्नि ॥७९॥

सत्यस्थितः स्यान्न मृषा वदेत न चापि मद्यन्तु समाचरेत ॥
तथा विलम्वम्मनसा नगच्छेक्षुत्तृष्णपक्षं परिवर्जयेत ॥८०॥
सन्तोषधारैकगतेन तुष्टिः स गन्धमाल्यानि विभूषणार्थे ॥
मुक्ता सुवर्णं रजतं मणिंश्च न धारयेत् प्रव्रजित : कदाचित् ॥८१॥
न चान्यदप्यस्ति विभूषणक्वचित् रक्तानि वस्त्राणि समावृतात्मा ॥
श्मश्रूणि केशांश्च विवर्जयेत ग्रामञ्चरेत् पिण्डमयाचमानः ॥८२॥
विकालतुष्णीन्न च विप्लुताक्षा न धारयेच्छत्रमुपानहौ वा ॥
न मुण्डनं ग्रामगतन्न कुर्यात् कुलेषु रक्तः स मृषेत्-स्पृहांयां ॥८३॥
गुप्तेन्द्रिये नित्यमवात्पवित्रं यत् प्रार्थ्यमेतत् प्रविशेतु कुलानिं ॥
रक्षेत धीरो मनसो विकारं रूपेषु शब्देषु तथा रसेषु ॥८४॥
स्पर्शेषु ग़न्धेषु जहेत रागं स्त्रीभिर्न संसर्गगतो निषीदेत् ॥
द्रोहन्न कुर्यान्न वदेत मिथ्या स्थितेन वार्तान्न विदर्शयेत ॥ ८५॥
तत्प्रेक्षमाणं प्रमुखञ्च पश्येत् न तद्विधं वा क्रयविक्रयं वा ॥
हिंसान्न कुर्यान्न परेतभक्तं तथान्नपेक्षी परदत्तभक्तं ॥८६॥
प्राणागतेश्चैवमुपाददेत अयाचितञ्चैव हि यत् प्रयच्छेत् ॥
यच्छ्रद्धया तस्य उपाददीत दर्शेषु शिक्षा पदयेनुरक्ता : ॥८७॥
मुञ्चन्ति ये व्याधिजराभियादिभिर्गच्छन्ति ते चाक्षयलोकमुक्तमं ॥८८॥
एवं यो वर्तते नित्यं तृष्णां हित्वा जितेन्द्रियः ॥
यथेष्टं परिनिर्वत्तेच्छूक्ष्मेन्धनमिवानलः ॥८९॥
मोक्षं व्रजत्यसौ देही पापकर्मरतोपि च ॥
प्ररिव्राजकधर्मोयं कथितो देवि ! सत्तमं : ॥९०॥
स्त्रीणां धर्म्मन्तु वक्ष्यामि श्रणु मे मृदुभाषिणि ! ॥
सुसंमृष्टगृहे नित्यं सदा समनुलेपनं ॥९१॥
बलिं कुर्यात् सदाचैव वायसानाञ्च तर्पणा ॥
देवतानां द्विजानाञ्च बृद्धानामाभिवादनं ॥९२॥
गुरुणाश्च पितृणाञ्चसदा शुश्रूषणप्रियं ॥
अतिथीनां गुरूणां च पूजनान्तर्पयेद् विधि : ॥९३॥
ज्ञातिभिर्भोजयित्वा तु भर्त्तुरेव प्रयच्छति ॥
भोजयित्वा पतिं पूर्वं पश्चात्स्वयमुपाश्नुते ॥९४॥
पतिञ्च दुःखितं ज्ञात्वा दुःखिता भवति सदा ॥
रहस्यानि सदा गुह्येत्सुकृतं दुष्कृतानिवै ॥९५॥
प्रतिव्रता पतिरता नित्यं पतिपरायणा ॥
सततं मङ्गलाचारा सततं प्रियवादिनी ॥९६॥

सततं देवतारक्ता सततं धर्मवत्सला ॥
नित्यमाचारसम्पन्ना नित्यं भर्तुरतिप्रिया ॥९७॥
सङ्गता ऋतुकाले तु संवृतेन्द्रियगोचरा ॥
युक्ताहारी च सततं दीनान्धकृपणातुरा ॥९८॥
रक्ष्यते भर्तुः सा नारी पापकर्मरतोपि यः ॥
रहस्यन्धारयेत्तत्र दुःखितान्यत्र चिन्तयेत् ॥९९॥
मित्राणि चास्य पूज्येत अमित्राणि च वर्जयेत् ॥
एतैर्गुणैस्तुया नारी सा गच्छेत्परमां गतिं ॥१००॥
वियोनिं सा न गच्छेत ब्रह्मयोनिश्च गच्छति ॥
एष धर्मः स्त्रियो देवि ! समाख्यातस्तु तत्वतः ॥१॥
एतैर्गुणैस्तु या हीना पापकारी तु सा स्मृता ॥
प्रेत्य सा नरकं याति याम्यामार्गस्य गामिनी ॥२॥
एषा ते प्रकृतिः प्रोक्ता किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥३॥

इति शिवधर्म उमामहेश्वरसंवादे चातुर्वर्ण्यविभागो नाम
प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मासङ्ग्रहे उमामहेश्वरसंवाद

द्वितीयोऽध्याय :

ॐ नमः शिवाय

इत्येतद्वचनं श्रुत्वा देव्युवाच महेश्वरं ॥
सर्वलोकहितार्थाय सर्वलोकहिते रता ॥४॥
कथितं सर्वमेतत्ते चातुर्वण्यस्य ये गुणाः ॥
काममिथ्योपचारीणां ये च प्राणातिपातिनां ॥५॥
क्रूरकर्मरतानाञ्च पदद्रव्यापहारिणां ॥
विषदा गरदाश्चैव ये विकुर्वन्ति ते नराः ॥६॥
तेषां फलं किम्भवति लोको वा किं प्रवर्तते ॥
एवमुक्तस्तु भगवान् देवीं रुद्रः प्रभाषते ॥७॥

॥ भगवानुवाच ॥

श्रृणु देवि ! यथातथ्यं कर्म पश्यन्ति ये नराः ॥८॥
येन येन विपाकेन फलं सद्यः समश्नुते ॥
प्राणातिपातिनो घोरा ये नराः क्रूरकर्मिणः ॥९॥
भ्रमन्ति हिंसमानास्ते हस्ते रुधिरमक्षिकाः ॥
द्विपदञ्चतुःपदञ्चैव तथा बहुपदान्यपि ॥१०॥
पक्षिकीटपतङ्गानां जलजानाञ्च हिंसका : ॥
गर्भपातनका ये च मधुघाताश्च ये नराः ॥११॥
एवं हिंसासमाचारा दारुणाः पुरुषाधमाः ॥
नरकेषु प्रपच्यन्ते तिर्यग्योनिं व्रजन्ति ते ॥१२॥
यदा मानुष्यतां यान्ति कदाचिकालपर्ययात् ॥
नटमौष्टिकचाण्डालदासयोनिं व्रजन्ति च ॥१३॥
कुम्भीपाकेषु पच्यन्ते सततं पुरुषाधमा : ॥
गर्भस्थाश्च म्रियन्त्येते जातमात्रा म्रियन्ति वा ॥१४॥
परिसर्पमाना यः केचित् द्विवर्षा वा त्रिवर्षकाः ॥
यौवनस्था म्रियन्त्येते नरानार्यो ह्यनेकश : ॥१५॥
शस्त्रेण केचिच्छिद्यन्ते दह्यन्ते च दवाग्निना ॥

पशुमारैश्च मार्यन्ते शूलैर्भिन्दन्ति चापरे ॥१६॥
दण्डेन लोष्टकेनापि पच्यन्ते च विषाग्निना ॥
उदके च म्रियन्त्येते व्यालपाशैस्तथैव च ॥१७॥
छिन्नकर्णोष्ठनासश्च छिन्नपादाश्च हस्तयो : ॥
मध्ये च केचिच्छिद्यन्ते शतशोऽथसहस्रश : ॥१८॥
दु:खमारैश्च मार्यन्ते वन्धनस्थाम्रियन्ति वा ॥
छिन्नाङ्गाश्चाङ्गहीनाश्च जायन्ते पुरुषाधमा : ॥१९॥
हिंसकानामिदं देवि ! फलं समनुकीर्तितं ॥
परद्रव्यापहारीणां श्रृणु देवि ! यथाक्रमं ॥२०॥
अरण्ये यदि वा ग्रामे क्षेत्रे यदि खिले गृहे ॥
द्विपदश्चतु: पदं वापि धनधान्यसुपुष्करं ॥२१॥
हरन्ति सततं पापा: परेषामल्पबुद्धय: ॥
परद्रव्यापहारीणान्तिर्यग्योनिं व्रजन्ति ते ॥२२॥
यदा मानुष्यमायान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥
नटमुष्टिकचाण्डाल दासयोनिं व्रजन्ति ते ॥२३॥
यच्चतेषां भवेद् द्रव्यं श्रृणु तस्य ह्युपद्रवं ॥
राजा वा तद्धरेद् द्रव्यं चौरो वापि न संशय: ॥२४॥
आक्रम्यापहरन्त्येते दायादैश्च विलुप्यते ॥
ऋणानि चैव मार्गन्ति सर्वकालन्न संशय: ॥२५॥
अपि देशान्तरं गत्वा भवन्ति ऋण भागिन: ॥
यस्मिन्देशे अनावृष्टिस्तस्मिन्देशे भयावहं ॥२६॥
यस्मिन्देशे क्षुधा रोगास्तत्र जायन्ति ते नरा: ॥
अमश्रति शिरोरुक्ष हीनाच्छादनभोजना: ॥२७॥
अनाथा ह्यनपत्याश्च सर्वभोगविवर्जिता: ॥
उद्वर्त्तका: स्नापनकास्तथैव परिमर्द्धका: ॥२८॥
परकर्मपरा नित्यं परर्मोपजीविन: ॥
लेखावाहश्च जायन्ते तथा प्रेक्षकरा नरा: ॥२९॥
कण्डिप्रिया: कार्पटिका: कृपणा: कृषिजीविन: ॥
सुवृष्टिमपि देशेषु तस्य क्षेत्रे न वर्षति ॥३०॥
यच्च तेषां भवेद् द्रव्यं श्रृणुतस्य ह्युपद्रवं ॥
चटकाश्च कपोताश्च मूषिका: शलभा: शुका: ॥३१॥
शूकराश्च मृगाश्चैव विलुप्यन्ते धनक्षये ॥
निष्पन्नानाञ्च सस्यानां राष्ट्रोत्पालो भविष्यति ॥३२॥

चौरा वापि विलुप्यन्ते क्षेत्रे वा यदि वा गृहे ॥
विद्रवैर्विग्रहैर्वापि तेषां द्रव्यं विनश्यति ॥३३॥
यस्मिन् विक्रयते द्रव्यं मूलन्तस्य विनश्पति ॥
तृष्णया च म्रियन्ते ते तथैव च बुभुक्षया ॥३४॥
नीचा कुलेषु जायन्ते परपिण्डोपजीविनः ॥
एष दोषो मया प्रोक्तः परद्रव्यापहारिणां ॥३५॥
काममिथ्योपचारीणां श्रृणु दोषं यथाविधि ॥
परदाररतानाञ्च ये भ्रमन्ति नराधमाः ॥३६॥
अर्थेन लोभयित्वा वा मूलमन्त्रेण वा पुनः ॥
प्रकाशयित्वा बहुधा दूतीसम्प्रेषणेन वा ॥३७॥
वियोनिषु च रज्यन्ते धर्षयन्ति तथा परे ॥
गुरुपत्नीश्च साध्वीश्च ये भजन्ति नराधमाः ॥३८॥
कुमारीं राजपत्नीश्च वधूं प्रव्रजितामपि ॥
अकामां व्याधिताञ्जीर्णां गुर्विणीन्धर्षयन्ति च ॥३९॥
नियमास्थां स्वगोत्रां वा ये नराकामसेविताः ॥
एवं पापासमाचाराः सततं लोभचक्षुषः ॥४०॥
नरकान् ते प्रपच्यन्ते तिर्यग्योनिं व्रजन्ति ते ॥
यदा मानुष्यमायान्ति हेतुमात्रेण केनचित् ॥४१॥
नपुंसका भवन्त्येते काममिथ्योपचारिणः ॥
अशक्ताः घाण्डुकाः केचिदृश्यन्ते केचित्षण्ढकाः ॥४२॥
पक्षप्रषण्ढकाः केचित्बलाक्रम्य कृता परे ॥
जात्यन्धषण्ढकाः केचित् पञ्च षण्ढश्चजायते ॥४३॥
दूषिताश्च भवन्त्येते सततं पुरुषाधमाः ॥
स्त्रीवेषं धारन्त्येते गणिकापतयस्तथाः ॥४४॥
विलोमश्चापि दाराणां प्राप्नुयात्पुरुषाधमः ॥
अपाने कृमयश्चैव भवन्ति व्याधिपीडिताः ॥४५॥
अर्शांसि मूत्रकृच्छ्राणि प्रमेहाश्च भगन्दराः ॥
कुरण्डवातवृषणा वृषणा पतिताः परे ॥४६॥
रोगाभिभूताः सततं पीडयन्ते पूर्वसञ्चितैः ॥
कृन्तनैर्वृषणानाञ्च तथा मृत्यूं लभन्ति ते ॥४७॥
कलत्राण्यंपि क्षीयन्ते सदा नीचेन कर्मणाः ॥

अर्हतो वातरोगाश्च बातकुष्ठश्च जायते ॥४८॥

या च तेषां भवेत् पत्नी न सा भर्तरितिष्ठति ॥
अन्यै : सह रमन्त्येताः पुरुषाणां दुरात्मनां ॥४९॥
स्त्रीणां वाह्या भवन्त्येते स्त्रीकर्मण्युपजीविता : ॥
स्त्रीवेशाश्च स्त्रीगतयः स्त्रीरुपा : स्त्रीसमगता : ॥५०॥
स्त्रीणां पण्येन जीवन्ति भविष्यन्ति न लज्जिताः ॥
एष ते कथितो देवि ! काममिथ्योपचारिणां ॥५१॥
दुर्भाषिणाञ्च वक्ष्यामि ये दोषा देवि ! तत्वतः ॥
अयुक्तानितु भाषन्ते ये नरः पापबुद्धय : ॥५२॥
मित्रभेदनकार्याश्च सततं कूटभाषिण : ॥
दृष्ट्वाप्यर्थन्न भाषन्ते लोभमोहभयेन वा ॥५३॥
तर्जयन्ति नराः पापास्तथैवापहरन्तिं च ॥
परिवारांश्च वक्तारो मिथ्यावचनभाषकाः ॥५४॥
असंवृतमुखद्वाराः सततं धर्मभेदकाः ॥
एवं पापसमाचारा : सततं पुरुषाधमाः ॥५५॥
पतन्ति कृमयस्तेषां नृणान्दुर्भाषितेन तु ॥
मुखरोगाश्च विविधा हनुदन्ताश्च रोगिणः ॥५६॥
उपजिव्हाश्च जायन्ते कृमिदन्ताश्च पीडिताः ॥
तथा विकृतवक्त्राश्च जायन्ते चक्षुवर्जिताः ॥ ५७॥
विवरान्तश्च वै तेषां मुखे कीलश्च कोट्यते ॥
गलोपरोधः परमो गलस्तम्भश्चजायते ॥५८॥
विविधाश्चैव जायन्ते मूकाश्चाव्यक्त भाषिणः ॥
अतिस्थूलोष्ठजिव्हाश्च सम्वन्धश्चैव जायते ॥५९॥
मूका जडाश्च वधिराजायन्ते पूर्वकर्मिणः ॥
मुखनासापूतिगन्धैः पीड्यन्ते पुरुषाधमाः ॥६०॥
प्राणैर्मुखेषु दीर्यन्ते तथा कर्णमलाधिकः ॥
एवं दोषसमाचारा नृषां दुर्भाषितेन च ॥६१॥
मद्यपानेषु ये दोषस्तान् प्रवक्ष्यामि तत्वतः ॥
ये पिवन्ति सदा मद्यं त्यक्त्वा धर्मं सनातनं ॥६२॥
अपस्मारगृहिताश्च कृपणा मन्दबुद्धयः ॥
रहस्यानि प्रकाशन्ते तथा गुह्यानि दर्शयेत् ॥६३॥
मद्यविक्रयिणो येतु येतु सन्धन्ति नित्यशः ॥
परिभुतास्तु वर्णेषु जीवन्त्येते कुजीविकाः ॥६४॥
मद्यपाने ह्ययं दोषो यथाभूतं प्रकाशितः ॥

ते नरा नरकं यान्ति तिर्यग्योनिं व्रजन्ति च ॥६५॥
यदा मानुष्यमायान्ति कदाचित्ते नराधमाः ॥
कुत्सितानां कुले जाता भवन्ति पुरुषाधमाः ॥६६॥
आशाभिभूताः कृतघ्ना कुपुण्या भग्नचेतसः ॥
परिभूता ह्यवज्ञाता जायन्ते च कुचैलिनः ॥६७॥
पद्यपाने मया देवी ! ये देषाः परिकीर्तिताः ॥
मत्सरापहतानान्तु श्रृणु दोषा यथाक्रमं ॥६८॥
न प्रयच्छन्ति ये दानं मत्सरेणहृता नराः ॥
आत्मार्थे पोषणा नित्यं संविभागविवर्जिताः ॥६९॥
बालेषु प्रेष्यमाणेषु भक्षयन्ति पिबन्ति च ॥
अतिथिं ब्राह्मणं वापि पित्र्यर्थं वापि वा सुहृत् ॥७०॥
आशयासमनुप्राप्तमन्यमाहारकांक्षिणं ॥
दृष्ट्वा पराङ्मुखा यान्ति न ददन्ति कदाचन ॥७२॥
अन्ने वा यदि वा पानं पानीयं वा प्रतिश्रमं ॥
न ददाति परां भोगान् दातारं वारयन्ति चे ॥७३॥
ते नरा नरकं यान्ति तिर्यग्योनिं व्रजन्ति च ॥
यदा मानुष्यमायान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥७४॥
हीनजाति कुलोत्पन्नाः क्षीणबंशकुलेषु च ॥
जायन्ते पुरुषास्तत्र परप्रेष्यकरा नराः ॥७५॥
अनाथा ह्यनपत्याश्च सर्वभोगविवर्जिताः ॥
भवन्ति सततोद्विग्ना दरिद्राः पुरुषाधमाः ॥७६॥
बुभुक्षया तृषां वापि सततन्ते म्रियन्ति च ॥
एष ते मत्सरों देवी ! दोषास्तु परिकीर्तिताः ॥७७॥
अशुश्रूषकरा ये तु दोषं वक्ष्यामि तत्वतः ॥
ये तु दोषान्न पश्यन्ति गुरुणामवमन्यकाः ॥७८॥
शुश्रूषन्ते न पितरं मातरं च यशस्विनि ! ॥
दैवतं ब्राह्मणं वापि आचार्यं गुरुबृद्धयोः ॥७९॥
मित्रं वा सुहृदं वापि अतिथीन् दीनमागतान् ॥
न पूजयन्त्यबुद्धेन नरा नरकनिर्भयाः ॥८०॥
ते मृता नरकं यान्ति तिर्यग्योनिं व्रजन्ति च ॥
यदा मानुष्यमायान्ति कदास्वित्कालपर्ययात् ॥८१॥
दुर्मेधाश्चापि जायन्ते मूर्खाः श्रुतिविवर्जिताः ॥
न शब्दच्छन्दसोर्विज्ञाः श्रुतिस्मृतिविवर्जिताः ॥८२॥

देवतानां पितृणाञ्च न पूज्यन्ते नराधमाः ॥
अवहास्या भवन्त्येते ज्ञातीनाम्मित्रबन्धुषु ॥८३॥
रागतत्वाश्च सततं मलोपहतचेतसः ॥
वामनाश्चैव कुब्जाश्च विकटाश्च विरूपकाः ॥८४॥
दृट्वा तानवहास्यन्ति परिभूतश्च जायते ॥
ब्राह्मणं वालबृद्धांश्च गुरुमाचार्यमागतान् ॥८५॥
न चासनं प्रयच्छन्ति मूढोपहत चेतसः ॥
नाभिभाषन्ति प्रथमं न च प्रत्युपगच्छति ॥८६॥
असन्मानप्रिया स्तब्धा बालदर्पविमोहिताः ॥
ते मृता नरकं यान्ति स्वकर्मपरिवेष्टिताः ॥८७॥
यदा मानुष्यमायान्ति हेतुमात्रेणकेनचित् ॥
चण्डालशूकरीलुब्धा रजको नटमौष्टिकाः ॥ ८८॥
तेषां कुलेषुजायन्ते परपिण्डोपजीविनः ॥
विकृतैर्हस्तपादैश्च क्रीडनीया भवन्ति ते ॥८९॥
स्वजनैर्वर्जिता नित्यं भोजनाच्छादनेन च ॥
एष मानहतानान्तु दोषस्ते परिकीर्तिताः ॥९०॥
अल्पमल्पापराधेन ये कुर्वन्ति नराधमाः ॥
क्रन्दन्ते रक्तनयनाः क्रोधोपहतचेतसः ॥९१॥
क्षुभ्यन्ते क्रूरकर्माणो रागोपहतचेतसः ॥
यदा क्रोधसमाविष्टा म्रियन्ति पापकर्मणाः ॥९२॥
ते मृता नरकं यान्ति तिर्यग्योनिं व्रजन्ति च ॥
यदा मानुष्यमायान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥९३॥
रूक्षाङ्गा मसिवर्णाभ विरुपा भ्रमराप्रभाः ॥
दुष्प्रेक्षा दुर्भगाश्चैव कपिलाः पिङ्गलेक्षणाः ॥९४॥
द्वेक्ष्याः सर्वस्य लोकस्य दुर्गन्धा रूपवर्जिता : ॥
एवं पापसमाचारा दारुणाः पुरुषाधमाः ॥९५॥
एवन्ते कथितन्देवि ! किं भूय : श्रोतुमिच्छसि ॥९६॥

इति उमामहेश्वर संवादे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे शिवधर्मासङ्ग्रहे उमामहेश्वरसंवादे

तृतीयोऽध्याय:

ॐ नम: शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

किं कर्म सुकृतन्तत्र प्राप्नोति परमाङ्गतिं ॥
दीर्घायुषो निरोगाश्च कथं जायन्तिरुपिण : ॥९७॥
सर्वलक्षणसम्पूर्ण: सर्वविद्याप्रतिष्ठिता : ॥
एवमुक्तस्तु देव्यासौ प्रत्युवाच महेश्वर : ॥९८॥

॥ भगवानुवाच ॥

अहिंसका: सुपुरुषा: सर्वभूतहिते रता: ॥
प्रकाशात्सुखिनो नित्यं चक्षुरूपा भवन्ति ते ॥९९॥
दीर्घायुषा निरोगाश्च सर्वदु:ख विवर्जिता: ॥
मुदितेषु च देशेषु जायन्ते पुरुषोत्तमा: ॥२००॥
पूज्यन्ते मानुषे लोके ग्रामेषु नगरेषु च ॥
यदा मृत्युवशं यान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥१॥
ते मृता: स्वर्गमायान्ति शान्ता: सुकृतिनो यथा ॥
मानुष्यमागता भूयो भवन्ति प्रियदर्शना : ॥२॥
समृद्धे सुकुले तत्र जायन्ते रतिवर्द्धने ॥
आलेख्ययक्षप्रतिमा भवन्ति सुखभागिन : ॥३॥
राजपूजाभिसत्कारं दासीदासैश्च सेव्यते ॥
बहुपुत्रधनाढ्याश्च दासीभृत्यसमावृता : ॥४॥
भवन्ति मानुषे लोके पूज्यमाना: स्वतेजसा ॥
एवमहिंसकानान्तु मया प्रोक्ता यशस्विनि ! ॥५॥
परद्रव्यन्न सेवन्ते अदत्तन्न च गृह्यते ॥
न्यायोपार्जितवित्ताश्च परद्रव्यं न हिंसका : ॥६॥
ते मृता: स्वर्गमायान्ति सर्वपापविवर्जिता: ॥
मानुष्यमागता भूयो भवन्ति सुखभागिन: ॥७॥
यदि तेषां भवेद् द्रव्यं श्रृणु तस्यापि यत्फलं ॥
द्रव्यन्तेषां प्रनष्टं वा क्षिप्रमेव तु लभ्यसे ॥८॥
बृद्धित्वमुपयास्यन्ति अर्थेषु च धनेषु च ॥
प्राप्नुवन्ति महदर्थं महाभोगान् न्रतिं प्रति ॥९॥
एवं देवि ! समाचारा न्यायबृत्तिसमन्विते ॥

ये तु सत्यं प्रभाषन्तेतीक्ष्णा पैशून्यवर्जिताः ॥१०॥
ते मृता स्वर्गमायान्ति सततं धर्मशीलिताः ॥
यदा सत्यक्षये काले कदाचित्कालपर्ययात् ॥११॥
मानुष्यमागता भूयो ब्रह्मक्षेत्रे भवन्ति ते ॥
यदा कुले प्रसूयन्ते सार्थवाहा महाधने ॥१२॥
सम्पन्ने श्रुतिविद्याद्या वेदवेदाङ्गपारगाः ॥
ज्ञानविज्ञानसम्पन्ना नानार्थकुशलं प्रति ॥१३॥
गुणार्थरूपाः सम्पन्ना ज्ञानवेत्प्रियदर्शनाः ॥
शुचिशुल्काम्बरधरा नित्यगन्धानुलेपनाः ॥१४॥
नृपे जनपदे ग्रामे पूजासत्कार लालिताः ॥
यदा तु त्यजतेप्राणैर्ल्लोकं प्राप्नोत्यनुत्तम् ॥१५॥
शरण्यन्तप्रपन्नस्य भीतस्य परिरक्षणे ॥
पञ्चत्स्वे तास्ववस्थासु वक्तव्यमनृतन्तथा ॥१६॥
तत्रानृते भवेत्स्वर्गः ऋतेन रस्को ध्रुवं ॥
एवं देवि ! समाचारा सत्यवादिषु यत्फलं ॥१७॥
मद्यापानेषु वक्ष्यामि ये गुणाः प्रमदोत्तमे ! ॥
न पिबन्ति च ये मद्यं न च सन्धन्ति ये नराः ॥१८॥
देवलोकमितो यान्ति नरा मद्यविवर्जिताः ॥
यदा पुण्यक्षयेक्षीणाः कदाचित्कालपर्ययात् ॥१९॥
पतन्ति मानुषेलोके ब्रह्मक्षेत्रे महाकुले ॥
जायन्ते पुरुषास्तत्र महाभोग धनाढ्यः ॥२०॥
श्रुतिस्मृतिसुसम्पन्ना नानाविद्याङ्गभूषणाः ॥
निरोगाश्च भवन्त्येते पूजनीयाश्च मानवाः ॥२१॥
श्रुतिवकोधिरुपाश्च धर्मशास्त्रपरायणाः ॥
मुदिलेषु च देशेषु भवन्ति शुखभागिनः ॥२२॥
न हिंसन्ति च तान् सर्वान् न पिशाचा न राक्षसाः ॥
एवं गुणसमाचारा मद्यपानविवर्जिताः ॥२३॥
गुरुशुश्रुषको देवि ! ये च पूर्वाभिभाषिणः ॥
ते मृताः स्वर्गमायान्ति गुरुशुश्रूषका नराः ॥२४॥
देवलोकपरिभ्रष्टा मानुष्यं पुनरागताः ॥
महाभोगेकुलेजाता महागोत्रेषु सम्भवे ॥२५॥
शूराश्च ज्ञानसम्पन्ना ब्रह्मक्षेत्रेषुजायते ॥
सुखिनो भोगवन्तश्च ज्ञानवन्तो बहुश्रुताः ॥२६॥

सम्पन्नधनधान्याढया जायन्ते विपुले कुले ॥
दीर्घायुषो निरोगाश्च रूपवन्तो जनप्रियाः ॥२७॥
सम्पूर्णलक्षणविधा सम्पूर्णश्चैवजायते ॥
पूजनीयाभवन्त्येते ग्रामेषु नगरेषु च ॥२८॥
नित्यं पूज्याभविष्यन्ति अर्चयन्ति सदा नराः ॥
पूजार्हो दृश्यते देवि ! पूजापूजार्थमेव च ॥२९॥
एवं गुणमयाः प्रोक्ता गुरुशुश्रूषका नराः ॥
मानुष्या ये तु नस्तेयास्तेषां गुणविधिं श्रृणु ॥३०॥
ये नावलिप्या लोकज्ञा धर्मज्ञानस्य पारगाः ॥
देवलोकमितो यान्ति सुकृतेनेह कर्मणा ॥३१॥
यदा पुण्यक्षये क्षीणा मानुष्यं पुनरागताः ॥
ब्रह्मक्षेत्रेषु जायन्ते घनघान्यस्य भोगिनः ॥३२॥
ज्ञानविज्ञानसम्पन्नास्तेजोवन्तो महाबलाः ॥
एवं गुणसमाचारा जायन्ते प्यंकुतोभयाः ॥३३॥
दम्भान्येष न कुर्वन्ति च ईर्ष्यालुका नराः ॥
सम्यग्दृष्टिश्च सततं श्रृणु तस्यापि ये गुणाः ॥३४॥
देवलोकमितो यान्ति सुकृतेनेह कर्मणाः ॥
यदा मानुष्यमायान्ति हेतुमात्रेण केनचित् ॥३५॥
श्रेष्ठिनः सार्थवाहाश्च तत्रजायन्ति ते नराः ॥
तेजस्विनो रूपवन्तो बलवन्तो धनेश्वराः ॥३६॥
मेधाविनो महाशब्दा ज्ञानविद्यातपोधनाः ॥
उपभोगाश्च विविधा नैकस्त्री परिचारकाः ॥३७॥
एवं सम्पूज्यते तत्र पुरा सुकृतकर्मणा ॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं प्रशस्ताय च नन्दितः ॥३८॥
श्रृणु देवि ! रहस्यन्ते मनुष्याणां सुखावहं ॥
अहिंसा परमोधर्म अहिंसापरमोगुणः ॥३९॥
अहिंसा परमा विद्या अहिंसा शुभमङ्गलं ॥
अहिंसा सर्वभूतेषु यान्ति ब्रह्म सनातनं ॥४०॥
अमद्याः स्वर्गामायान्ति मद्यपान विवर्जिताः ॥
शुश्रूषका महार्था हि नास्ति तपरमोगुणः ॥४१॥
आयुष्मान् भवतेलोके ज्ञानविज्ञानमाप्तुयात् ॥
अनानिनो भवेस्लोका गुणानामभिपूजकः ॥४२॥
अक्रोधनत्वं ब्रह्मत्वं नास्तीतपरमो गुणः ॥

यानिकानि च शास्त्राणि प्रवदन्ति मनीषिणः ॥४३॥
इदं श्रेष्ठतमन्देवि ! इदं देवेषु पठ्यते ॥
इदं धारयते नित्यं यः श्रृणोति पठेत वा ॥४४॥
स्वर्गं व्रजत्यसौ देवि ! न च गच्छति दुर्गतिं ॥
वियोनिं न स गच्छेत ब्रह्मयोनिं सगच्छति ॥४५॥
अत्रग्राह्यमिदन्देवि ! यस्तु धारयते नरः ॥
शिष्यः सुहृद्वा भ्राता वा चातुर्वर्णस्य वा पुनः ॥४६॥
प्रयत्नेन गृहीतव्यं शास्त्रमेतत्सुखावहं ॥
सायं प्रातश्च यः कुर्यात् पठेद्वाथ श्रृणोति वा ॥४७॥
स्वर्गं व्रजति पूतात्मा दुष्कृतश्च प्रणश्यति ॥
सर्वधर्मञ्च विज्ञात्वा भवन्ति प्रमदोत्तमे ! ॥४८॥
न जराश्च न रोगाश्च न व्याधिर्न कुतोभयं ॥
न चान्धो न च वै क्लीबो न मूर्खो न च मूकता ॥४९॥
न जडो नैव वधिरो न कुब्जो न च वामनः ॥
न हीनाङ्गो नातिरिक्तः कदाचिज्जायते नरः ॥५०॥
सर्वलक्षणसम्पूर्णा जायन्ते पुरुषोत्तमाः ॥
इदं तत्परमं शास्त्रं रहस्यं परमाद्भुतं ॥५१॥
उभे सन्ध्ये च ये नित्यं पठन्ते ब्रह्मचारिण : ॥
मुच्यन्ते सर्वपापेभ्यो यान्ति ब्रह्म सनातनं ॥५२॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे तृतीयोऽध्याय ॥३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामेशवरसंवादे

अध्यात्मध्यानप्रधान

चतुर्थोऽध्याय:

ॐ नम: शिवाय

॥ भगवानुवाच ॥

तपश्चरणयुध्देषु वेदानान्धारणेषुच ॥
अहिंसा सत्यवाक्येन परदारविवर्जिता: ॥५३॥
व्रतोपवासनियमै स्तीर्थाभिगमनेन वा ॥
अनजशनेन शौचेन दानेन च दमेन च ॥५४॥
देवतातिथिपूजाभिर्गुरुशुश्रूषणेन च॥
एवमादिषु धर्मेषु ध्यानन्देवि विशिष्यते ॥५५॥

॥देव्युवाच ॥

किमाचारा:शुभै:कर्म्मै ये यान्ति परमाङ्गतिं ॥
चाण्डालमादित: कृत्वा ये नरा:पापकर्मिण:॥ ५६॥
मनसा कर्मणावाचा अहन्यहनि हिंसका:॥
येषां न ज्ञान न तपो न श्राध्दं नाप्युपोषितं ॥५७॥
कर्मणा केन भावेन तेषां पापविमोचनं॥

॥ भवावानुवाच ॥

नहि सम्यक्तमन्तेन ध्यानेन सद्दृशं भवेत ॥५८॥
यथा जीर्णोदकन्देवि! सशैवालं सकर्द्दमं ॥
नवोदकेनाधिहतं विनाशमुपगच्छति ॥ ५९॥
एवं हि दुष्कृतं कर्म हन्याद् ध्यानेन योगवित् ॥
क्षीयते ध्यायमानस्य यथा लोहमिवाग्निना ॥६०॥
तथा ध्यानाग्निना पापं ध्यायमानस्य हीयते ॥
ध्यान शोधयते पापं तुषाग्निरिव काञ्चनं॥ ६१॥
कृत्वा पापसहस्राणि पश्चाद् ध्यानपरो भवेत् ॥
तेषां ध्याने न योगेन दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥ ६२॥
यें हि ध्यानं समाश्रित्य म्रियन्ते पापकर्मिण: ॥
ते मृता: स्वर्गमायान्ति शान्ता: सुकृतिनो यथा ॥६३॥

देव्युवाच

यदुक्तमेतद् भगवन् ! ध्यानस्य फलमुत्तमं॥
तद् ध्यानं श्रोतुमिच्छामि यथान्यायं यथाविधि ॥६४॥
ध्यानं कतिविधं देव ! ध्यायितव्यं कथं भवेत् ॥
अध्यात्मं सर्वमेतेषां भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥६५॥

॥ भगवानुवाच ॥

अध्यात्मं वर्ण्णयिष्यामि श्रूयतां धर्म्मचारिणि ! ॥
ध्यानयोगविधिं कृत्स्नं मोक्षद्वारविघट्टनं ॥ ६६ ॥
सर्वेषामेव भूतानां परमात्मा यशस्विनि ! ॥
स्मर्त्तव्यः सर्वभूतेषु हरस्त्रैलोक्यवर्त्तकः ॥ ६७॥
स्वशरीरं विशेषेण द्रष्टब्यं ध्यानचक्षुषाः ॥
न षट्स्वङ्गुलपर्वसु पाणिपादतलेषु वा ॥६८॥
तथा पार्श्वेषु सर्वेषु पर्वण्यां सर्वसन्धिषु ॥
पार्शयोरुभयोः पृष्ठे ग्रीवास्कन्धे तथैव च ॥६९॥
उरः कुक्षिप्रदेशेषु तथैवाभ्यन्तरेषुच ॥
चक्षुर्भ्यां श्रवणाभ्याञ्च उभेनासापुटे तथा ॥७०॥
शिरोललाटे चिवुके तालु भ्रुत्यन्तरेहि सः ॥
नाभिमध्ये शरीरेषु तथा हृदयबन्धने ॥७१॥
रश्मिज्वालासहस्रेषु तस्य मध्ये दिवाकरः ॥
रविरश्मिभिस्तद्विन्दुः शरीरे सर्वदेहिनां ॥७२॥
तस्य मध्येतु विज्ञेयं सौम्यं सोमस्य मण्डलं ॥
सौम्यताया च बालस्य सौमकुमारस्य तद्वपुः ॥७३॥
ज्वालामालासहस्रेषु तस्य मध्ये हुताशनः ॥
योऽसौनिर्दहते सम्यगाहारं सर्वदेहिनां ॥७४॥
तस्य चाग्निशिखामध्ये जीवः शाश्वतकोऽव्ययः ॥
स्थूलकायेषु सर्वेषु यवमात्रप्रमाणतः ॥७५॥
स्थूलकायेषु सर्वेषु वायुभूतस्तु तिष्ठति ॥
कालं प्राप्य यथा जीवो देहमुत्सृजते नृणां ॥७६॥
वायुभूतस्तथा भूत्वा छिन्ने हृदयबन्धने ॥
गलोरुबन्धश्वसते श्वासो घुरघुरायते ॥७७॥
यदा विसंज्ञा भवति जीवोभ्रूत्पन्नरागता : ॥
तालुदेशन्ततो गत्वा देहमुत्सृजते नृणां ॥७८॥

एवमेतेषु स्थानेषु द्रष्टव्यं योगचक्षुषा ॥
ध्यानयोगं समाश्रित्य ध्यायितव्यं यशस्विनि ! ७९॥
ध्यायते भगवान् शम्भुस्तन्मनास्तत्परायणः ॥
प्रदीप्तेनैव रूपेण पश्यत्यात्मानमात्मना ॥८०॥
यथैवादर्शके छायाम्प्रविष्टाम्पश्यते क्वचित् ॥
योगसिद्धास्तथात्मानं पश्यत्यात्मानमात्मना ॥८१॥
एवं ध्यानं समाश्रित्य ध्यायमानस्य नश्यति ॥
योगसिद्धिमवाप्नोति ध्यायमानः स मानवः ॥८२॥
मोक्षं व्रजतिपूतात्मा तद्धि मे परमं पदं ॥
एवं मे परमं ध्यानं माहेशं परिकीर्तितं ॥८३॥
ध्यानं द्वितीयं वक्ष्यामि श्रूयतां धर्मचारिणि ! ॥
शून्यगारे अरण्ये वा वृक्षमूले तथापरे ॥८४॥
नदीपुलिनतोये वा एकान्ते कृतनिश्चयः ॥
ध्यायेत सततं युक्तः सर्वपापप्रणाशनं ॥८५॥
दानं व्रतोपवासश्च न शौचं नानुचिन्त्येत् ॥
क्षीयते चापि सुश्रोणि ! तस्माद् ध्यानं प्रचिन्तयेत् ॥८६॥
गर्भवासो मया प्राप्तः श्लेष्मशोणितकर्दमः ॥
संसारसागरस्यान्तर्वासाश्च बहवः स्मृता : ॥८७॥
नदीकुलेषु दुर्गेषु समुद्रे वसुधातले ॥
नानाभूमिप्रदेशेषु मेध्यामेध्ये शुभाशुभे ॥८८॥
विलेषु पादपाग्रेषु समेषु विषमेषु च ॥
आब्रह्मभुवनान्तेषु नानायोनिषु दारुणाः ॥
सुखदुःखान्यवाप्नोति स्वर्गेषु बहवोऽपि च ॥९०॥
आहारा विविधा भुक्ताः पीता बहुविधाः स्तनाः ॥
मातरो विविधाः प्राप्ताः पितरश्च पृथक् पृथक् ॥९१॥
उष्णं शीतं भयं भुक्त्वा तृष्णा मोहस्त्वनिर्वृतिः ॥
मातापितृवियोगश्च विप्रयोगाः प्रियैः सह ॥९२॥
आगतश्चगतिन्तेषां संसारस्य प्रवर्त्तितः ॥
तृष्णा च जनयेद् घोरं संसारस्य प्रवर्तते ॥९३॥
यथापिच परम्पारन्तस्मिन् संसारसागरे ॥
अवकाशन्न पश्यामि निमग्नश्च महोदधौ ॥९४॥
एतत्प्रोक्तं समासेन संसारस्यतु लक्षणं ॥
एवं देवि ! विमुक्त्यर्थं ध्यानमेव समाश्रयेत् ॥९४॥

एतन्माहेश्वरं ध्यानं ध्यायमानः स मानवः ॥
आजन्मन : सहस्रेषु यस्यापकृतवान्नरः ॥९५॥
दहत्येकेन ध्यानेन शुष्केन्धनमिवानलः ॥
ततोविमुक्तः शुद्धात्मा आदित्य इव निर्मलः ॥९६॥
अक्षयं दुर्लभं दिव्यं दीप्तिमन्तं महाद्युतिं ॥
शिवलोकं शुभं स्थानं शाश्वतं लभतेनरः ॥९७॥
इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे ध्यानविधि ॥

श्चतुर्थोऽध्याय : ॥४॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

पञ्चमोऽध्याय :

ॐ नमः शिवाय

॥ भगवानुवाच ॥

ध्यानस्मृतिं प्रवक्ष्यामि श्रूयतां धर्मचारिणि ! ॥
स्नातुकामो यदा देवि ! ध्यायेत मनसा नरः ॥९८॥
प्रभासादीनितीर्थानि प्रवरा पुष्करणि च ॥
बलाहं केतुमालञ्च तीर्थपिण्डारकन्तथा ॥
सुवर्णीशैलकन्तीर्थं तीर्थं ब्राह्मं पृथूदकं ॥९९॥
दशाश्वमेधिकन्तीर्थं तीर्थं पञ्चनदन्तथा ॥
ब्रह्मावर्तं कुरुक्षेत्रं प्रयागं सिन्धुसागरं ॥३००॥
तीर्थं कनखलं चैव भद्रकर्णहृदन्तथा ॥
गया च धैनवञ्चैव धर्मश्रेण्यान्तथैव च ॥१॥
विपासा फल्गुणी चैव तथा कोकामुखेषु च ॥
गङ्गासरस्वती चैव यमुना अर्जुनी तथा ॥२॥
काली सुरनया श्वेता सरयु भेरिका तिला ॥
जवा हिमा ववै कृष्णा शुल्का चम्पा त्रिशुलिका ॥३॥
ऐरावती च वृद्धा मालिका मङ्गला शिवा ॥
कमला कनका मेची शारदा च तिलोत्तमा ॥४॥
नीलकण्ठश्च रारा च कैलासो मानसं तथा ॥
कौशिकी देविका क्षिप्रादेवघट्टं त्रिवेणिका ॥५॥
हिमवत्प्रभवाः सर्वश्चन्द्रभागा च बाहुदा ॥
गोदावरी शतद्रुश्च गोमती च दृषद्वती ॥६॥
गण्डकी भरतस्थानमुपक्रोशावती तपा ॥
नन्दा च उपनन्दा च शोणजम्बुवहा मिवा ॥७॥
नीलाञ्जना चैत्रवती करतोया महानदी ॥
ताम्राऽरुणा च लोहित्यं पुण्यामन्दाकिनीह्रदः ॥८॥
कञ्चुका च विशाला च कृष्णबेण्यारुणी तथा ॥
वाग्वती च तपोदा च वहुदा च इलावति ॥९॥

त्रिसन्ध्या चन्द्रहातीर्थं श्यामा पुण्यं महाह्रदं ॥
पृथिव्यं यानि तीर्थानि ये च पुण्याः शिलोच्चयाः ॥१०॥
सर्वाणि मनसा ध्यात्वा अवगाह्य जले नरः ॥
नदीतोये तडागेवा यत्रयत्र जलाश्रये ॥११॥
अनेन विधिना स्नातः स बाह्यभ्यन्तरः शुचिः ॥
सर्वतीर्थाभिषेकञ्च फलं प्राप्नोति मानवः ॥१२॥
इज्यया तपसा वापि सोपवासव्रतेन वा ॥
तथातुष्याम्यहं देवि ! यथा यो मां यशस्विनि ! ॥१३॥
पश्यते सर्वभूतेषु यथा सर्वं चतुष्पथे ॥
अभावेन तु शुद्धात्मा तन्मनास्तत्परायणः ॥१४॥
ध्यायेत सततं युक्तौ ह्यनुध्यातश्च यो मया ॥
परां सिद्धिमवाप्नोति यो मे दिव्येन चक्षुषा ॥१५॥
तलामलकवत्सर्वान पृथिवीं पश्यते सदा ॥
तेजसा तपसा युक्त आदित्या इव दीप्यते ॥१६॥
ततो मोक्षपवाप्नोति तच्छैवं परमं पदं ॥
यत्रहन्तत्र देवि ! त्वं यत्र त्वं तत्र चाप्यहं ॥१७॥
शरीरमेकमस्माकं प्रजार्थन्तु द्विधा कृतं ॥
मया सार्द्धं सृजस्येताम्भूतानामागतिङ्गतिं ॥१८॥
शुभाशुभानि कर्म्माणि सर्वेषामेव देहिनां ॥
साक्षीभूतोऽस्म्यहन्त्र सर्वभूतान्तरेस्थितः ॥१९॥
भवितव्यं यथा येन सन्नियुञ्जसि तत्तथा ॥
त्वन्नियुक्ता मया ह्येषा विधिपूर्वन्तु जन्तुषु ॥२०॥
स त्वयापि नियुक्तोऽहं देवानामीश्वरः प्रभुः ॥
परस्परनियोगेन सर्वंस्थावरजङ्गमं ॥२१॥
यत्किञ्चित्त्रिषु लोकेषु शुभञ्चाशुभमेव च ॥
भूतं भव्यं भविष्यञ्च संहरामि सृजामि च ॥२२॥
सर्वमेव हि त्रैलोक्ये भगलिङ्गसमुद्भवं ॥
लिङ्गं सृजति भूतानि रुद्रः संहरते प्रजाः ॥२३॥
लिङ्गञ्चाहं भगः शक्तिस्त्वं लोकानान्न संशयः ॥
तस्मात्प्रकृतिपुरुषं त्रिषुलोकेषु कारणं ॥२४॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादेतीर्थाध्यायः पञ्चमः ॥५॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

षष्ठोऽध्याय:

ॐ नमः शिवाय

॥ भगवानुवाच ॥

६र अवमन्यन्ति ये विप्रान् सर्वलोके नमस्कृतान् ॥
नरकं यान्ति ते सर्वे तिर्यग्योनिं व्रजन्ति च ॥ २५॥
यथोक्तमन्यथा देवि ! यः करोत्यशुभन्नरः ॥
ब्राह्मणाः क्षत्रियाश्चैव वैश्यः शूद्रोपि वा नर : ॥ २६ ॥
नरकं यान्ति ते सर्वे यो विप्रान् ह्यवमन्यते ॥
सुकृतं दुःस्कृतं वापि कर्मभिर्वेदनिन्दितं ॥ २७ ॥
अहङ्कारो न कर्तव्यो ब्राह्मणोऽस्मीति नित्यशः ॥
वृत्तयुक्तस्तु पूज्येत वृत्तहीनो न पूज्यते ॥ २८ ॥
तदेते नरकं यान्ति अहङ्काराभिगामिनः ॥
ये विष्णुं ह्वमन्यन्ते यव्क्ता मत्परायणाः ॥ २९॥
विष्णुभक्तस्तु मां द्वेष्टि सर्वे नरकगामिनः ॥
एक भक्तिस्तु यः पूजां करिष्यति विशेषतः ॥३०॥
नहि तस्याशुभं किञ्चित्स्वप्ने वापि भविष्यति ॥
स्वर्गं व्रजत्यसौ देवि ! पापकर्मरतोपि वा ॥ ३१ ॥
क्षुधार्त्तं वा तृषार्त्तं वा अतिथिमार्त्तमागतं ॥
ये भजन्ति वरारोहे महापुण्यफलं भवेत् ॥ ३२ ॥

सारोध्दारः

पात्रमुद्दिश्य दातव्यं धर्ममित्येव नित्यशः ॥
आगमिष्यति यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति ॥ ३३ ॥
पात्रमेव हि दातव्यं काले कालागतोऽतिथि ॥
विशिष्टमिव मन्यन्ते बिशेषन्तु न चिन्तयेत् ॥ ३४ ॥
न पृच्छेद्गोत्रचरणं स्वाध्यायन्देश जन्मनी ॥
चित्तं हि भावयेदेतद् व्यासः स्वयमिहागतः ॥३५॥
सम्यक्पूजा यथाशम्यक्त्या सौम्पचित्तन्तु भावयत् ॥
चित्तमूलो भवेद् धर्मं धर्ममूलो भवेच्छुभं ॥३६॥
तस्मात्सौम्येन चित्तेन दातव्यं देवि ! नित्यशः ॥
सौम्यचित्तेन यो दद्यात्तद्धि दानमनुत्तमम् ॥३७॥
आपीडियस्तु दाराणां भृत्यानामथ बन्धुषु ॥
दानं प्रदीयते यत्र न दानमिति चोत्तमं ॥३८॥
पुत्रदारधनं धान्यं नानुतिष्ठति ॥

श्रेयो दातुश्च भोक्तुश्च धनं प्राप्य यशस्विनि ॥३९॥
अल्पमेवापि दीयेत अहन्यहनि वर्धते ॥
यथाम्बुविन्दवो देवि पतन्तीह महीतले ॥४०॥
केदाराश्च तडागाश्च सरांसि वननिम्नगाः ॥
तोयपूर्णानि दृश्यन्ते अवगाह्यानि स्थावरैः ॥४१॥
तथा पूर्णेन पूर्णास्ते स्वर्गे क्रीडन्ति मानवाः ॥
मानुष्यमागता भूयो भवन्ति बहुसञ्चयाः ॥४२॥
नास्ति भूमिसमं दानन्नास्ति दानसमो निधिः ॥
नास्ति सत्यपरो धर्मो नानृतात्पातकं परं ॥४३॥
मातापितृसमोबन्धुर्न्न च राजा समो गुरुः ॥
नास्ति क्रोधसमः शत्रुर्मित्रं विद्यासमन्न च ॥४४॥
दुःखं क्षुधा समानास्ति न चान्हारसमं सुखं ॥
न चारोग्यसमो लाभो व्याधिश्च निधनान्न च ॥४५॥
न चापत्यसमः स्नेहो न च दैवात्परं बलं ॥
न विज्ञानसमञ्चक्षुर्न्न भारतसमा श्रुतिः ॥४६॥
नास्ति गङ्गासमन्तीर्थं न भूतं केशवात्परं ॥
ब्राह्मणेभ्यः परं नास्ति तपो नानशनात्परं ॥४७॥
गृहाश्रमसमो देवि ! आश्रमो नैव विद्यते ॥
आश्रमे येपि तप्यन्ते तपो मूलफलाशनाः ॥४८॥
एकपादेन यस्तिष्ठेदूर्ध्वबाहुरधःशिराः ॥
आदित्यमभिवर्द्धन्ते चीरवल्कल धारिणः ॥४९॥
मण्डूकयोगो हेमन्ते ग्रीष्मे पञ्चतपास्तथा ॥
ये यथोक्तञ्चरिष्यन्ति श्रद्धया सञ्जितेन्द्रियाः ॥५०॥
गृहाश्रमस्य यद्देवि ! फलं वक्ष्यामि तत्वतः ॥
वर्षे द्वादशमे देवि ! तत्फलं प्रतिपद्यते ॥५१॥
तस्माद् गृहाश्रमोत्सृज्य नान्यं धर्मसमाश्रयेत् ॥५२॥
इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे गृहाश्रमःषष्ठसोऽध्यायः

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

सप्तमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

गृहाश्रमस्य आचारं व्रतानि नियमानि च ॥
तान्यहं श्रोतुमिच्छामि तत्वतो वक्तुमर्हसि ॥५३॥

॥ भगवानुवाच ॥

गृहाश्रमस्य यन्मूलं तन्मेश्रृणु वरानने ! ॥
पादैश्चतुर्भिः सततं धर्मो यत्र प्रतिष्ठितं ॥५४॥
सारभूतं वरारोहे दघ्नौ घृतमिवोद्धृतं ॥
सर्वधर्मं परित्यज्य मामेव शरणं व्रजेत् ॥५५॥
तदहं कीर्तयिष्यामि श्रूयतां धर्मचारिणि ! ॥
शुश्रूषते च पितरं मातरञ्च यशस्विनि ! ॥५६॥
भर्त्तारञ्चैव नारीणामग्निहोत्रञ्च ये नराः ॥
तेषु प्रीतेषु प्रीयन्ते देवाः साग्नि पुरोगमाः ॥५७॥
पितृणान्तर्पयेन्नित्यं पितृलोकस्थमेव च ॥
पितरम्पूजयेन्नित्यं धर्मस्यकिमतः परं ॥५८ ॥

॥ उमोवाच ॥

मातापितृवियुक्तानामाचारं गृहमेधिनं ॥
विधवानाञ्च नारीणाम्भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥५९॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वरः ॥

॥ भगवानुवाच ॥

देवतापितृशुश्रूषा गुरुवृद्धाभिवादनं ॥६०॥
अहिंसा सर्वभूतेषु न लोभः सत्यसन्धता ॥
ब्रह्मण्यत्वंशरण्यत्वं शौचंपूर्वाभिभाषणं ॥६१॥
कृतज्ञत्वं सत्यसन्धं सततं धर्मशीलता ॥
त्रिष्कालमभिवादत्वं पितृदैवततर्पणं ॥६२॥
गवान्हिकञ्च दातव्यं संविभागोऽतिथिष्वपि ॥
दीपं प्रतिशयञ्चैव दद्यादर्घासनन्तथा ॥६३॥

चतुर्दशीं च षष्ठीं च अष्टमीं द्वादशीं तथा ॥
पूर्णमासीममावासीं ब्रह्मचारी सदा भवेत् ॥६४॥
श्मश्रुकर्मशिरोऽभ्यङ्गमञ्जनं दन्तधावनं ॥
न कुर्याद् दिवसैरेतैरलक्ष्मीर्यत्र तिष्ठति ॥६५॥
एकभक्तिममारात्रिन्नियमैश्च तपोधनः ॥
त्रिरात्रकश्च यो दद्याद्दमो दानं प्रशस्यते ॥६६॥
क्षान्तो दान्तोविनीतश्च जितक्रोधो जितेन्द्रियः ॥
तस्मात् स्वदारनिरतो ब्रह्मचारी विधीयते ॥६७॥
शीलबृत्तिविनीतस्य निगृहीतेन्द्रियः क्रियाः ॥
देवतातिथिभक्तस्य धर्मार्जितधनस्य च ॥६८॥
आर्जवे वर्तमानस्य आश्रमे किं प्रयोजनं ॥
आश्रमे ये च तप्यन्ते तपो मूलफलाशिनः ॥६९॥
गृहाश्रमस्य ते देवि ! कलान्नार्हन्ति षोडशीं ॥७०॥
यो नातिथिन्त्यजति नाप्यनृतं वदेत ॥
दत्वा तथान्नमतिथिं सफलं करोति ॥
दारान् समुद्वहति धर्मधुरां समग्रां
तस्याश्रमो गृहगतस्य बनाद्विशिष्टः ॥७१॥
गृहस्थ एव यजते गृहस्थश्चरते तपः ॥
आर्द्रपक्वकषायो हि रसः सर्वस्य सिद्ध्यतिं ॥७२॥
यथा मातरमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ॥
एवं गृहस्थमाश्रित्य सर्वे जीवन्ति चाश्रमाः ॥७३॥
राजनः सर्वपाखण्डा ये च रङ्गोपजीविनः ॥
व्यालग्रहाश्च संखाश्च चोरचारभटास्तथा ॥७४॥
येविद्याः सर्वशिल्पाश्च तथा सर्वचिकित्सकाः ॥
दूराध्वानं प्रपन्नाश्च क्षीणपक्षदमास्तथा ॥७५॥
एतेचान्ये च बहवस्तर्पयन्ति गृहाश्रमे ॥
गृहाश्रमेषु मे देवि ! सर्वे जीवन्ति जन्तवः ॥७६॥
मार्जारमूषिकाः श्वानो मयुरकुक्कुटाः शुकाः ॥
वटकाश्च कपोताश्च काकाः खरसशूकराः ॥७७॥
अरण्यवासिनो ये तु वराहशशका मृगाः ॥
गोजाविमहिषाश्चैव बलाका तित्तिरिस्तथा ॥७८॥
जन्तवो बहवोजीवा जङ्गमाः खचरास्तथा ॥
गृहे क्षेत्रे खले चैव सत्वाजीवन्त्यनेकश : ॥७९॥

गृहस्थे यत्कृतं कर्म शतशोऽथ सहस्रश: ॥
उपनयति मतिमांस्तस्माद्धर्म: प्रवर्त्तित: ॥८०॥
धर्ममित्येव मन्यन्ते तस्माद्धर्मकलं श्रृणु ॥
सर्वयज्ञप्रदानस्य अश्वमेधस्य यत्फलं ॥८१॥
प्राप्नोति च परन्देवि ! बर्षे द्वादशमे नर: ॥
एतत्प्रोक्तं मया देवि ! किम्भूय: श्रोतुमिच्छसि ॥८२॥

इति शिवधर्म उमामहेश्वरसंवादे गृहाश्रमेसप्तमोऽध्याय ॥७॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

अष्टमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

गृहाश्रमेषु वर्त्तन्ते यथान्यायं दृढव्रताः ॥
नास्यां पृथिव्यां भगवन् ! नरनारीजनास्तथा ॥८३॥
यथोक्तं न चरिष्यन्ति आचारं गृहमेधिनां ॥

॥ भगवानुवाच ॥

युगदोषाद् वरारोहे ! नरनारीजनास्तथा ॥८४॥
भविष्यन्ति न सन्देहो लोभोपहतचेतसः ॥
कूटकापटिकाश्चैव सत्यार्जवविवर्जिताः ॥८५॥
नरानारीजनाश्चैव सुप्तलज्जा भवन्ति ते ॥
ततस्ते लुप्तमर्यादा गुरुदैवतवर्जिताः ॥८६॥
मातुला भागिनेयाश्च पिता पुत्राश्च बान्धवाः ॥
वञ्चनाबहुलोभाश्च भविष्यन्ति परस्परं ॥८७॥
माता पितृभ्यो निस्नेहा नरा भार्यावशानुगाः ॥
न श्रृणोति पितुः पुत्रो न स्नुषा भ्रातरो न च ॥८८॥
न भृत्या न कलत्राणी न भजन्ति नराधमाः ॥
उत्सृज्य दारकौमार परदारेषु रज्यते ॥८९॥
नष्टलज्जा दुराचाराः शीलभ्रष्टा नराधमाः ॥
सङ्करस्य च कर्त्तारो गोत्रनाशकुलानि च ॥९०॥
अगम्यगामिनश्चैव सततं लोभचक्षुषः ॥
एवं कलियुगे प्राप्ते नरनारीजनास्तथा ॥९१॥
त्यक्तलज्जा भविष्यन्ति शीलब्रतविवर्जिताः ॥

॥ उमोवाच ॥

कथं कलियुगन्नाम कुतश्चैव प्रवर्तते ॥९२॥
आदिमध्यावसानेषु प्रकृतिश्च यथाविधिः ॥
चातुर्वर्ण्यं महीपाला ये च पाखण्ड दीक्षिताः ॥९३॥

युगमासाद्य भगवन् ! प्रचरिष्यन्ति ते कथं ॥
तत्तथैवानुपूर्वेण भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥९४॥
उमया ह्येवमुक्तस्तु महादेवोऽव्रवीदिदं ॥

॥भगवानुवाच॥

पृथिव्या भूमिपालानां सर्वेषां निधनानि च ॥९५॥
महामात्येषु भृत्येषु समित्रगुरुबन्धुषु ॥
हतो दुर्योधनो देवि कुरुवंशक्षये कृते ॥९६॥
भारावतरणे वृष्टे राज्यं प्राप्ते युधिष्ठिरे ॥
ततः कलियुगे देवि ! व्यतिते द्वापरे युगे ॥९७॥
निवृत्ते युद्धसम्भूते प्रशस्ते नृपमण्डले ॥
यत्र धर्मो ह्यधर्मेण सत्यं यत्रानृतेन च ॥९८॥
वर्तते तद्युगं घोरं सर्वभूतभयावहं ॥
प्रायो दुर्भिक्षबहुलं सुभिक्षञ्चात्र दुर्ल्लभं ॥९९॥
भविष्यन्ति न सन्देहः सर्वदोषैरुपद्रवैः ॥
नारीणाञ्च नराणाञ्च चिन्ताशोकविवर्द्धनं ॥४००॥
अप्लसौख्यं वहुक्लेशं युगानामधमं युगे ॥
कलौ तु प्रथमो राजा धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥१॥
धर्मज्ञो राजधर्मज्ञः प्रजापालनतत्परः ॥
सत्यधर्मस्थितो राजा नित्यं राष्ट्रहिते रतः ॥२॥
धर्मेष्वभिरतो नित्यं देवतातिथिपूजकः ॥
रक्षते चैव धर्मेण प्रजारक्षणमेव च ॥३॥
युधिष्ठिरान्ता राजानः शेषाः कलिवशानुगाः ॥
कलिना त्वभिभूतास्ते लोभेन च वशीकृताः ॥४॥
भूमिपाला भविष्यन्ति राजधर्मविवर्जिताः ॥
धर्मवेदयमानास्ते कालेन वशमागताः ॥५॥
अधर्मेण तथा देवि ! प्रचरिष्यन्ति पार्थिवाः ॥
असद्भुतैस्तु ते दण्डात्तथाकरमुपद्रवाः ॥६॥
पीडयन्ति स्वराष्ट्राणि परराष्ट्रे हितरेताः ॥
यथैव परराष्ट्रेषु तथैव विषये नृपाः ॥७॥
ग्रामाणन्नगराणाञ्च चरिष्यन्ति धनक्षयं ॥
तैस्तैरुपायैर्वहुभिर्भूता भूतेषु पार्थिवाः ॥८॥
हिरण्यञ्च हरिष्यन्ति प्रजानां लोभमोहताः ॥
परस्परं विरुध्यन्ते पार्थिवास्तु यशस्विनि
भयार्त्ते परराष्ट्रेषु विद्रवन्ति यतस्ततः ॥९॥

परस्परेण हन्यन्ते देशा यास्यन्ति संक्षयं ॥१०॥
अपि क्षयेषु लोकेषु तादृग्ग्राह्यं भविष्यति ॥
एवं दुःखभयोद्विग्ना नरादुर्भिक्षपीडिताः ॥११॥
कथं धर्मञ्चरिष्यन्ति कलिनोपहता नराः ॥
भृत्यानाम्भरणार्थन्तु महाक्लेशेन मानवाः ॥१२॥
भविष्यन्ति न सन्देहः सत्याजवविवर्जिताः ॥
श्रेष्ठिनः सार्थवाहाश्च अमात्या मन्त्रिणस्तथा ॥२३॥
कार्याकार्यविशेषज्ञा लोभमोहतमोवृताः ॥
यथान्यायं यथाशास्त्रं न करिष्यन्ति तें तथा ॥१४॥
मूल्यैः क्रीतं विवादेन भविष्यन्तिनयोत्तरं ॥
कथं धर्मञ्चरिष्यन्ति कलिनोपहता नराः ॥१५॥
आदीं कृत्वा महीपालं ये च पाखण्डदीक्षिताः ॥
भविष्यन्ति न सन्देहः सर्वत्यागविवर्जिताः ॥१६॥
देवानामपि ये देवा भूमिदेवा द्विजोत्तमाः ॥
तथा विप्रा भविष्यन्ति वेदव्रतविवर्जिताः ॥१७॥
होममन्त्रक्रियाहीनाः शूद्रकर्मोपजीविनः ॥
दम्भकार्यानृता पापा मिथ्याचारे सदा रताः ॥१८॥
अहन्यहनि क्लिश्यन्ते पुत्रदारगृहादिषु ॥
लोभमोहव्रताश्चैव हिंसकाश्चौरकप्रियाः ॥१९॥
कुत्सितानाञ्च वर्णानां करिष्यन्ति प्रतिग्रहं ॥
ब्राह्मणास्तापसा ये च वर्तमानाः स्वकर्मसु ॥२०॥
यथा तेजस्विनः सर्वन्न भविष्यन्ति ते तथा ॥
ब्राह्मणानां यथा तेजो निर्द्दहेत्पृथिवीमपि ॥२१॥
युगदोषाद्वरारोहे ! तत्तथा न भविष्यति ॥
निस्तेजसो भविष्यन्ति यथा लेख्यगता नराः ॥२२॥
परिभूतास्त्रिवर्गस्य शूद्राणा वशवर्त्तिनः ॥
वृषलीपतयो विप्रा भविष्यन्ति न संशयः ॥२३॥
ब्राह्मणीपतयः शूद्राः शुद्रस्यैव तु ब्राह्मणी ॥
कुलानामकुलानाञ्च विशेषो नोपलभ्यते ॥२४॥
सर्वन्तत्समसङ्कीर्णं शूद्रकर्म्मप्रतिष्ठितं ॥
शूद्रा विप्रसमाचाराः शूद्राचाराश्च ब्राह्मणाः ॥२५॥

एवं शूद्रसमाचारा द्विजा देवि ! युगक्षये ॥२६॥
श्रुतवन्तात्मवन्तश्च देवतातिथिपूजका: ॥
शूद्रा वेदमधीयन्ते युगान्ते समुपस्थिते ॥२७॥
यथा शूद्रास्तथा विप्रास्तीर्थाभिगमन प्रिया: ॥
धर्माधर्मविशेषज्ञा : कालधर्मविवर्जिता: ॥२८॥
एवमन्तर्हिता धर्मा भविष्यन्ति युगक्षये ॥
विप्रा विप्रत्वमुत्सृज्य लुप्तलज्जानृतावृता: ॥२९॥
भविष्यन्ति न सन्देहो राजा पौरुषसेवका: ॥
छिद्रानुसारिणश्चैव प्रहरन्ति नृशंसता ॥३०॥
एवं प्रवर्तमानेषु ब्राह्मणो भ्रश्यते तदा ॥
प्रत्यन्त सेविनश्चैव नीचकर्मोपजीविन : ॥३१॥
शूद्रकर्म्मेण जीवन्ते द्विजा: शूद्रकुलेषु च ॥
एवमल्पोदका मेघा ह्यल्पसस्या च मेदिनी ॥३२॥
निष्पन्नानाञ्चशस्यानां राष्ट्रोत्पातो भविष्यति ॥
स्वराष्ट्रे पराराष्ट्रे वा उत्पातोपि भविष्यति ॥३३॥
मशका मक्षिका दंशा: प्रचुरा: बहव: शुका: ॥
देशान्तरेषु ग्रामेषु तथा क्षेत्रान्तरेषु च ॥३४॥
विषमा सस्यनिष्पत्तिर्मण्लेषु भविष्यति ॥
क्वचित्सम्पद्यते सस्यं क्वाचित्सस्यं विपद्यते ॥३५॥
एवं सुभिक्षदुर्भिक्षम्भविष्यन्ति जनक्षय: ॥
रसातलगता मेघा: अप: शोषसमुद्भव: ॥३६॥
नराणाञ्जीवनोपाय: पर्यायेण भविष्यति ॥
नात्यन्तसुखिनो देशा नात्यन्तदु:खभोगिन: ॥३७॥
तथैव दु:खदु:खानां प्राप्नुवन्ति न संशय: ॥
शुभाशुभमिदन्देवि ! युगदोषाद् भविष्यति ॥३८॥
एतत्सर्वं समाख्यातं कलिंदोषाद्वरानने ! ॥३९॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे कलियुगवर्णनन्नाम
अष्टमोऽध्याय : ॥८॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

नवमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

यद्येवं युगदोषेण राजानो ब्राह्मणास्तथा ॥
लुप्तमर्यादनिर्लज्जाः स्वकर्मपरिवर्जिताः॥४०॥
एवं संक्षिप्यते धर्मः कलिमूले युगाधमे ॥
ग्रहा रुक्षविवर्णाश्च नक्षत्र ज्योतिषाणि च ॥४१॥
वियानेन गमिष्यन्ति न च युञ्जति तत्तथा ॥
तेषां दोषेणदुर्भिक्षं हाहाभूतं भविष्यति ॥४२॥
विरुध्यन्ति च राजानो नक्षत्राणां विरोधिता ॥
परस्परं विरुध्यन्ति निरुध्यन्ति परस्परं ॥४३॥
चन्द्रसूर्यग्रहास्तारा विषमा यान्ति ते कथं ॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥४४॥

॥ भगवानुवाच ॥

श्रृणु देवि ! यथातत्वमनृतन्नह्यहम्वदे ॥
युगदोषा वरारोहे न च तथ्यम्भविष्यति ॥४५
पशुपालादयो मूर्खा ज्योतिषा ज्ञानपाठकाः ॥
ग्रामे ग्रामे भविष्यन्ति कालज्ञानविवर्जिताः ॥४६॥
न च तथ्यं वदिष्यन्ति नक्षत्राणि ग्रहाणि च ॥
एवं विलुप्यते योगी ते कथं पूज्यते तथा ॥ ४७ ॥
ग्रहाणाञ्च विवर्णानि न ज्ञायन्ति च ते तथा ॥
अवश्यन्ते गमिष्यन्ति नरा रोगेण मोहिताः ॥४८ ॥
ज्योतिषा ज्ञानआदेशा न भविष्णन्ति ते तथा ॥
तेषां दोषेण दुर्भिक्षं न च युज्यन्ति ते ग्रहाः ॥४९॥
अवशा राजमात्याश्च विरुध्यन्ति परस्परं ॥
देशानान्नगराणाञ्च तथा गोब्राह्मणाश्च ये ॥५०॥
ग्रामञ्जनपदानाञ्च राष्ट्राणि नगराणि च ॥
नक्षत्राणां वियोगेन राष्ट्रोत्पातो भविष्यति ॥५१॥

दुर्भिक्षं जनमारी चु प्रवर्तन्ते युगक्षये ॥
आयुः क्षयेणापदिष्टं युद्ध कुर्वन्ति पार्थिवाः ॥५२॥
अकार्येण वलं कोपं कारयन्ति च विक्रमाः ॥
देवाधीनञ्च योधानां रणेजयपराजयौ ॥५३॥
क्षीणायुर्वध्यते राजा भयं प्राप्नोति चापरः ॥
देशानान्नगराणाञ्च विनाशें पर्युपस्थिते ॥५४॥
आयुःक्षये नरेन्द्राणां विनियुज्यन्ति ज्योतिषः ॥
नक्षत्राणि वियुज्यन्ति मासानि च ऋतूनि च ॥५५॥
यत्किञ्चिदशुभं लोके पश्यन्ति मग पक्षिणाम् ॥
निवेदयन्ति ग्रामेषु तप्यन्ते मुपलक्षयेत ॥५६॥
काकाः श्येनकपोताश्च गध्रो यत्रैकपादपे ॥
समाबृतानि वर्त्तन्ते सर्वे मांसाशिनः खगाः ॥५७॥
निवेदयन्ति ते मारी ग्रामेषु नगरेषु वा ॥
अरण्यवासिनः सत्वा वराहमृगपक्षिणः ॥५८॥
सिंहव्याघ्रश्रृगालश्च स्वानः कुक्कटयथपाः ॥
प्रविशन्ति स्वयन्तत्र ग्रामेषु नगरेष वा ॥५९॥
तेषां विनाशो देशानाम्पत्तनानान्तथैव च ॥
महामेघागमाश्चैव यदा पश्यन्ति स्थीवरे ॥६०॥
मयूराः कोकिलाश्चैव पक्षिणो वहबस्तथा ॥
नदन्ति भैरवन्नादमूर्ध्वं तुण्डा दिशोदश ॥६१॥
मध्यान्हे चार्द्धरात्रे वा आदित्याष्तमनोदयो ॥
न प्रशस्तमुभे सन्ध्ये व्याधिन्तस्य समादिशेत् ॥६२॥
ग्रहाणाञ्चरितञ्चैव नक्षत्राणाञ्च या गतिः ॥
राष्ट्रोत्पातनिमित्तश्च तस्मिन्देशे महदभयं ॥६३॥
दुर्भिक्षं वा भवेत्तत्र राजावासं विरुध्यति ॥
मध्यदेशश्च यो राजा वध्यते नात्र संशयः ॥६३॥
प्रत्यन्तवासिनो राजःप्रभवन्ति नरेश्वराः ॥
यस्मिन् राष्ट्रेषु देशेषु ग्रामे जनपदेषु च ॥६४॥
निरुद्विग्ना वसन्त्येते तस्मिन्देशे नराधिपाः ॥
इत्युत्पातनिमित्तञ्च यथा तथ्य मुदाहृतं ॥६५॥

॥ देव्युवाच ॥

कथं ह्यृतूनान्देशस्य युगदोषो भविष्यति ॥

नोदिच्छाम्यहं श्रोतुम्भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥६६॥

॥ भगवानुवाच ॥

अकालजं पुष्पफलमकालपतितं शिरः ॥
अप्राप्तयौवनानाश्च प्रादुर्भावो भविष्यति ॥६७॥
नित्यं काम कथानाञ्च भविष्यन्ति न लज्जिताः ॥
नारीणाञ्च नराणाञ्च स्वच्छन्दगतिचारिणी ॥६८॥
दुर्लभाश्च स्त्रियो देवि ! भविष्यन्ति पतिव्रताः ॥
दौशील्याश्चापिनारीणान्न भृत्यवशगामिनी ॥६९॥
विकल्पबहुभिश्चैव वस्त्रा भरणभूषणैः ॥
दन्तानाश्चैव रङ्गेन केशसंयमनेन च ॥७०॥
लीलागति विमानेन तथा विपेक्षणेन च ॥
एवं बिकारैर्वहुभिस्सञ्चरिष्यन्ति योषितः ॥ ७१॥
स्त्रीणां व्युत्क्रान्तमर्यादा एवं यास्यन्ति संक्षयं ॥
पुरा क्रुद्धादिशेन्माता तुष्टा यच्चाभिनन्दति ॥७२॥
नातिक्रामन्ति तन्देवि ! धर्मस्तत्र प्रतिष्ठितः ॥
नाप्राप्ते दीयते ज्ञानं धर्मोयास्यति संक्षयं ॥७३॥
वृच्छनीया भविष्यन्ति रागोपहतचेतसा ॥
न च लज्जा न मर्यादा गुरुणामवमन्यकाः ॥७४॥
स्वयमेव तदा कन्या भर्त्तारं वरयिष्यति ॥
नरनारी भविष्यन्ति मद्यव्यसनसेविताः ॥७५॥
अवक्तव्यानि भाषन्ते लुप्तलज्जा भविष्यति ॥
भविष्यन्ति नसन्देहः स्वधर्मव्रतवर्जिताः ॥७६॥
वञ्चयन्ति च भर्तारं नैकोपायेन योषितः ॥
जायन्ते सङ्कराः सर्वे न वश्यपितृमातृगाः ॥७७॥
मोहिता द्वेषरागेण रूपदर्पबलेन च ॥
एवं संक्षीयते धर्मो रागोपहतचेतसां ॥७८॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे नवमोऽध्याय ॥९॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

दशमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

यद्येवं युगदोषेण नरनारीजनास्थता ॥
लुप्तलज्जा भविष्यन्ति धर्मयास्यति संक्षयं ॥७९॥
कथं लज्जाभविष्यन्ति लज्जा संक्षीयते कथं ॥
कथं भर्तुर्वशा नारी भवतीह पतिव्रता ॥८०॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुम्भगवन् ! बक्तुमर्हसि ॥
एवमुक्तस्तु देव्याया : प्रत्युवाच महेश्वरः ॥८१॥

॥ देवदेव उवाच ॥

विपरीत यदाकालवालो बृद्धो भविष्यति ॥
तथा बृद्धा भविष्यन्ति बालानां वशवर्त्तिनः ॥८२॥
पृच्छनीया भविष्यन्ति वालाः पण्डितमानिनः ॥
तथा बृद्धो भवेद्वालो भविष्यति युगाधमे ॥८३॥
सर्वारम्भेषु भृत्यानां कन्यानां वशवर्त्तिनः ॥
वालो बृद्धसमाचारा बृद्धावालाः सपण्डिताः ॥८४॥
ज्ञानिनः पण्डिता वाला न भविष्यन्ति ते तथा ॥
एवं कलियुगे प्राप्ते नरनारीजनास्तथा ॥८५॥
कृतघ्ना वहवोलोके कृतज्ञाश्चैव दुर्लभाः ॥
तरुणीं भार्यामिच्छन्ति बृद्धास्ते पुरुषाधमाः ॥८६॥
बृद्धापि च तथा नारी तरुणंपतिमिच्छति ॥
एवं नारी नराश्चैव भविष्यन्ति न लज्जिताः ॥८७॥
वैरै धर्मञ्जगत्सर्वे अन्योन्यवधमोषका : ॥
वसत्यसमयास्थाता भविष्यन्ति युगागमे ॥८८॥
अस्मिन कलियुगे धन्याः श्रुत्वागमपरायणाः ॥
धर्मशीला भविष्यन्ति दानशीलातिथिप्रियाः ॥८९॥
कृतज्ञाः सत्यसन्धाश्च जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ॥
अल्पाल्पमपि ये धर्मं करिष्यन्ति युगाधमे ॥९०॥
फलं शतगुणं देवि ! लभिष्यन्ति न संशयः ॥
ततो बर्षशतं पूर्णं तपः कृतयुगे नराः ॥९१॥

युगान्ते वर्षमेकन्तु सममेतद् भविष्यति ॥
श्रूयतां कारणन्देवि ! यथा शतगुणं फलं ॥९२॥
भविष्यति युगस्यान्ते दानस्य च दमस्य च ॥
तपो दमसुचीर्णस्य तीर्थाभिगमनस्य च ॥९३॥
विपरीतं भवेत्सर्वे भविष्यन्ति युगक्षये ॥
वीर्यं रसायनानाञ्च मूलमन्त्रौषधानि च ॥९४॥
गवान्तेजो रसश्चैव सर्वे यास्यन्ति संक्षयं ॥
क्षीणवीर्यरसालोके प्रजा दौर्वल्यमागताः ॥९५॥
कः समर्थस्तदा देवि ! तपस्तप्तुं हि मानवः ॥
केशदन्तविनाशञ्च वलीपलितमस्तकं ॥९६॥
पूतिगन्धा मलीना च इन्द्रियघ्ना तथैव च ॥
सर्वेषामेव भूतानाञ्जरा रूपविनाशिनी ॥९७॥
प्राणक्षयकरी नित्यं प्रादुर्भूता भविष्यति ॥
यथोक्तानि स्वतेन्द्रेषु न करिष्यन्ति लिङ्गिषु ॥९८॥
पाखण्डा दूषयिष्यन्ति स्वाचारव्रतवर्जिताः ॥
भविष्यन्ति युगस्यान्ते सारम्भाः सपरिग्रहाः ॥९९॥
श्रवणा नाम पाखण्डाः येच काषायवाससः ॥
बुद्धापदेशिनो धर्मान् मोक्षमार्गशुभाङ्गतिं ॥५००॥
परेषां कथयिष्यन्ति न करिष्यन्ति वै स्वयं ॥
ते स्वकार्यपरिभ्रष्टाः शीलव्रतविवर्जिताः ॥१॥
स्त्रीषुलोभा भविष्यन्ति श्रवणा मैथुनप्रियाः ॥
विहरन्ति विहारेषु वसथावसथेषु च ॥२॥
कुलस्त्री भिन्नमर्यादा स्वदारपरिवर्जिताः ॥
गर्भस्योत्पादनङ्कृत्वा तेषान्धर्म्मः पराङ्मुखः ॥३॥
तेभ्योदत्तं वृथा दानं भस्मीभवति दारुवत् ॥
नहि तस्य फलन्दाता भुङ्क्ते चात्र परत्र च ॥४॥
उषरेषु यथा वृष्टिर्भस्मराशौ यथा हुतं ॥
तद्वन्नश्यति तद्धीनं मन्त्रा हविनियोजिताः ॥५॥
आमपात्रेषु यो दद्याद् दधि क्षीरं घृतं मधु ॥
पात्रदोषाद्विनश्यन्ति ते यथा तच्च भाजनं ॥६॥
शीलवृत्तिविनीतेषु स्वाचारनिरतेषु च ॥
अल्पाल्पमपि दीयेत तेभ्यो दानं विशिष्यते ॥७॥
लिङ्गिनो गृहिणश्चैव शीलवृत्तिविवर्जिताः ॥

भविष्यन्ति न सन्देहस्तपस्तप्तुन्न रज्यते ॥८॥
ये तु तेषां सुनियताः शास्त्रागमपरायणाः ॥
क्षान्ता दान्ता विनीताश्च जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ॥९॥
स्वकार्यनिरता नित्यं यथोक्तव्रतचारिणः ॥
तेषान्न किञ्चिद् दुष्प्राप्यं लिङ्गिनां ब्रह्मचारिणां ॥१०॥
मोक्षमार्गोपपन्नानां मोक्षस्तेषां ध्रुवोगतिः ॥
चतुर्णाञ्चैववर्णानां तेषु भक्तिर्विशिष्यते ॥११॥
चातुर्वर्णविकर्मस्थैः पाखण्डैर्विवधीकृतं ॥
व्युत्पथप्रतिपन्नेषु धर्मा यास्यन्ति संक्षयं ॥१२॥
एवं सर्वेषु वर्णेषु विकर्मस्थेषु जातिषु ॥
वियोनिषु चरिष्यन्ति जायन्ते वर्णसङ्कराः ॥१३॥
वृथामुण्डेषु लुब्धेषु स्वाचारवर्जितेषु च ॥
लोके कषायवस्त्रेषु युगदोषा यशस्विनि ॥१४॥

॥ देव्युवाच ॥

चातुर्वर्ण्यस्य भगवन् ! स्वे कर्मसु गुहावहे ॥
यत्तेषामुचितं कर्म यश्च धर्मं समाचरेत् ॥१५॥
ये च पाखण्डिनो वर्णो ये च धर्मपरायणाः ॥
सर्वेषामेव वर्णानां तत्त्वतो वक्तुमर्हसि ॥१६॥

॥ देवदेव उवाच ॥

शूद्रे कर्म कृषिर्वैश्य सङ्ग्रामद्ध क्षत्रियेषु च ॥
ब्रह्मचर्यन्तपोमन्त्रं सदा सत्यं च ब्राह्मणे ॥१७॥
विकर्मस्थेषु वर्णेषु धर्मः संक्षीयते तदा ॥
अधर्मो वर्धते चापि धर्मो हीयेत भामिनि ! ॥१८॥
पार्थिवानामधर्मात्ते प्रजानामवसीदति ॥
धर्मविद्वेषणञ्चैव पार्थिवानां यशस्विनि ! ॥१९॥
उत्पद्यन्ते युगस्थान्ते नरनारीजनास्तथा ॥
अधर्मशीला दुर्वृत्ताः स्वाचारव्रतवर्जिताः ॥२०॥
पापकर्मरतानित्यं परदारविमर्दकाः ॥
मद्यमांसप्रिया नित्यं दुःशीलाः कुलदूषकाः ॥२१॥
कुलबंशक्षयकरा दुर्वृत्तश्चैव जायते ॥
अल्पायुषो दरिद्राश्च बहुपुत्राश्च पोषकाः ॥२२॥
परकर्मकराः पुत्राः परपिण्डोपजीविनः ॥

न धर्मं प्रचरिष्यन्ति तृड्बुभुक्षार्दिता नरः ॥२३॥
वाणिज्येनोपजीवन्ति पालयन्ति ह्यजाविकान् ॥
नष्टहोमक्रिया भ्रष्टाः स्वाध्यायव्रतचारिणः ॥२४॥
अन्योन्यन्न सहिष्यन्ति देवि ! ह्यल्पायुषो नराः ॥
द्विवर्षंवर्षमेकं वा परमायुर्भविष्यति ॥२५॥
पञ्चमे वाथ षष्टे वा वर्षे वा सप्तमाष्टमे ॥
तत्र प्राणान् विमोक्ष्यन्ति नरनार्यो युगागमे ॥२६॥
बर्षे हि दशमे कन्या पुत्रपौत्रान् प्रपश्यति ॥
एवं कलियुगस्यान्ते पर्यायेण भविष्यति ॥२८॥
सर्वभूतहितन्देवि! तद्युगंपरिवर्तते ॥
शतं वर्ष सहस्राणिपरमायुर्भविष्यति ॥२९॥
तदा धर्माः प्रवर्तन्ते दानशीलाश्च ब्राह्मणाः ॥
बहूदकास्तथा मेघा बहुसस्या च मेदिनी ॥२९॥
स्वयंरोहाणि धान्यानि भविष्यन्ति तदाव्ययं ॥
ब्राह्मणानान्तथा तेजः पुनरेव भविष्यति ॥३०॥
निर्दहेत्पृथिवीं कृत्स्नां सशैलवनकाननाम् ॥
अनुग्रहसमर्थाश्च दाने चाध्यापने रताः ॥३१॥
दमसत्यव्रतपरा भविष्यन्ति वरप्रदाः ॥
षट्कर्मनिरता विप्राः सदा ध्यानपरायणाः ॥३२॥
धर्मशीलाश्च राजानो ब्राह्मणाः सत्यवादिनः ॥
यज्ञस्वाध्यायदानेषु प्रजापालहिते रताः ॥३३॥
वैश्याः स्वकर्मनिरताः सत्यार्जवपरायणाः ॥
त्रिषु वर्णेषु ये शूद्राः शुश्रूषणपरायणाः ॥३४॥
स्त्रियः पतिव्रता नित्यं स्वदारनिरता नराः ॥
गुरुशुश्रूषका बाला मातापितृवशानुगाः ॥३५॥
न च व्युत्क्रान्तमर्यादा गुरूणां वशवर्त्तिनः ॥
रतायनानि सुश्रोणि मूलमन्त्रौषधानि च ॥३६॥
गवान्तेजो रसश्चैव पृथिवी सस्यवर्द्धनी ॥
महावीर्याणि सत्वानि जायन्ते सुकृते युगे ॥३७॥
युगानामानुपूर्वेण पर्यायेण भविष्यति ॥
गुणदोषाश्च ये देवि ! युगानामनुपूर्वशः ॥३८॥
ते तथैव भविष्यन्ति पुनरेवागते युगे ॥
धर्मः कृतयुगे देवि! चतुष्पादः प्रतिष्ठितः ॥३९॥

त्रिभिस्त्रेता युगे प्राप्ते द्वाभ्यां वै द्वापरेस्थितः ॥
एकपादावशेषस्तु धर्मः कलियुगे स्मृतः ॥४०॥
एष कालो मया प्रोक्तो युगानामनुपूर्वशः ॥
अतः परतरन्देवि ! किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४१॥

इति शिव धर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे युगान्त लक्षणन्नाम
दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

एकादशो ऽध्याय:

ॐ नम: शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

कथं सम्भवते जीव: शरीरेषु शरीरिणां ॥
पृथक्कर्मविपाकेन जायते यमलौकिकं ॥४२॥
एक कुक्षौ च सम्भूते वियुज्यन्ति च ते कथं ॥
कथं गर्भगताश्चैव जायन्ते कुक्षिकुष्टका: ॥४३॥
मण्डकुण्डविरूपाश्च खञ्जा विकट्वामना: ॥
जात्यन्धा बधिरा मूका वाचा चाव्यक्तभाषिण: ॥४४॥
सुखदु:खञ्च जीवानां सम्भवो निधनस्तथा ॥
श्रोतुमिच्छामि तत्वेन यथोक्तं वक्तुमर्हसि ॥४५॥

॥ देवदेव उवाच ॥

अरणीं मथ्यमानानां गोमयेन समायुतां ॥
यथा सञ्जायते बन्हिर्द्रुममारुतसम्भव: ॥४६॥
स्त्रीपुंसो: सन्निकर्षेण भगलिङ्गसमायुतं ॥
तथा सञ्जायते जीव: शुक्रशोणितसम्भव: ॥४७॥
लिङ्गाद् विनि:सृतं शुक्रं भगात् शोणितसम्भव: ॥
शुक्रशोणितसंयोगाज्जीव: सञ्जायते तदा ॥४८॥
वायु: संक्षिपते जीवं गर्भस्थानानि सेवयेत् ॥
एकधा द्विस्त्रिचत्वार: पञ्चधा बहुधा तथा ॥४९॥
यथा सञ्जायते वायुर्ज्जीव: सञ्जायते तथा ॥
एकस्मिन्नेव नक्षत्रे मुहूर्त्ते करणे तथा ॥५०॥
एकवीज प्रसूतानां यमलानां यशस्विनि ॥
आयु: कीर्ति: सुखं दु:खं पृथक् केन विधीयते ॥५१॥
यद्येतत्पूर्वविहितं तत्तथैव भविष्यति ॥
पुराकृतेषु कर्म्मसु स्त्रीणां गर्भेनियुज्यते ॥५२॥
यदा हन्यति दुर्वातैर्विकल्पो जायते तदा ॥
दुर्वातेन हते गर्भे जायन्ते कुक्षिकुष्ठका: ॥५३॥

मष्टकुष्टविरूपाश्च खञ्जंविकटवामना: ॥
जात्यन्धा बधिरा मूका वाचाचाव्यक्तभाषिण: ॥५४॥
अतिस्थूलोष्ठजिव्हाश्च तथा जडान्धमोहिता: ॥
अपूर्णसमये कश्चिन्मृतो गर्भ: प्रसूयते ॥५५॥
मूढगर्भहता नारी वदनान्त: प्रपद्यते ॥
य एवं पूर्वविहितं स्त्रीणां गर्भ: प्रसूयते ॥५६॥
पूर्वं विधीयते मृत्यु: पश्चाद्‌गर्भेषु जायते ॥
यस्मिन् वसति यत्कालं यस्मिन् काले निशाम्यते ॥५७॥
यस्मिन् मुहूर्ते सम्प्राप्ते तत्रैव निमिषान्तरे ॥
न चातिक्रमितुं शक्यं सर्वेषामेव जन्तुनां ॥५८॥
मर्त्तव्यस्य वरारोहे नहि शक्यं पलायितुं ॥
तत्रयेन च मर्त्तव्यं गन्तव्यमवशेन च ॥५९॥
अवशो नीयते तत्र मृत्युञ्च यमकिङ्करै: ॥
अध्वाने चाप्यरण्ये वा क्षेत्रे वा यदि वा खिले ॥६०॥
नदी तोयतडागे वा राजमार्गान्तरेण वा ॥
स्वदेशे स्वगृहेवापि स्वजनस्य परस्य वा ॥६१॥
परदेशे परजने परदारकृतेन वा ॥
विग्रहे गृहदाहे वा कूपप्रपतने न वा ॥६२॥
वनपर्वतदुर्गे वा सिंहशार्दूलराक्षसै: ॥
भुजङ्गमेन दष्टस्य तथान्यैर्विषकीटकै: ॥६३॥
समुद्रे वा वरारोहे मरुत् प्रपतने च वा ॥
द्रव्यमाशै: क्षुधा ग्राम्या गवां श्रृङ्गेन वा पुन: ॥६४॥
सङ्ग्रामेष्वथ शस्त्रेषु ह्यथवा गजवाजिषु ॥
कुन्तप्रहरणेनाथ तथा मृत्युरुपद्रवै: ॥६५॥
चोरकैर्वधवन्धाभ्यां शूलशल्यहतेन वा ॥
भृशं कशप्रहारेण तथा घोरैरुपद्रवै: ॥६६॥
दण्डेन लोष्टेना वापि श्रृङ्गिश्रृङ्गहतेन वा ॥
व्याधिक्षीणोथ रोगेन बज्राशनिहतेन वा ॥६७॥
मूलकर्मप्रयोगेण रज्जुग्रहणमृत्युना ॥
निशानशस्त्रोपहतो हतो वा वायुना तथा ॥६८॥
वुभुक्षो वा तृषार्त्तो वा जराशोकाग्निविद्रुत: ॥
भृगोश्चापतने चैव मद्यैर्वा विषभोजनै: ॥६९॥
आहारविषमे भुङ्क्ते तथा भक्षमजीर्णयो: ॥

मृत्युनामेवमादीनां संख्या एकोत्तरं शतं ॥७०॥
प्राप्तव्यं बै यथा येन दुःखं वा यदि वा सुखं ॥
तथा विधीयते मृत्युः सर्वेषामेव्र देहिनां ॥७१॥
धनीदारिद्र्यमैश्वर्यमाज्ञा प्रेष्यार्थमेव च ॥
भवितव्यं यथा येन स्वकर्मफलहेतु तः ॥७२॥
यत्रयत्र नियुज्येते जीवाः कर्मवशानुगाः ॥
तत्र तत्र गतिं यान्ति रञ्जितास्वेन कर्मणा ॥७३॥
एवं विधिर्यतस्तस्य गतिः संसारसागरे ॥
गर्भवासगतिः प्राप्ता नाना योनिषु दारुणा ॥७४॥
स्वयं कृतं कर्मफलं स्वयमेवोपभुज्यते ॥
जीवान्नां सुखदुःखञ्च सम्भवो निधनानि च ॥७५॥
एतत्ते कथितं देवि ! किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥७६॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे
एकादशोऽध्याय ॥११॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

द्वादशो ऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

यदि ह्यायु:परीमाणङ्कर्म प्रत्ययिकस्य वा ॥
अल्पं वा यदि वा दीर्घञ्जीवानान्निधनन्तथा ॥७७॥
यदि पूर्वकृतैरेव न शक्यन्तन्निवर्त्तितुं ॥
किमर्थं शान्तिकर्माणि मूलमन्त्रौषधानि च ॥७८॥
आतुरेषु च युज्यन्ते वैद्यशास्त्रपरायणाः ॥
मङ्गलानि च युज्यन्ते किमर्थं दैवतानि च ॥७९॥
भवितव्यं यथा येन किं वैद्यैर्ह्यौषधैरपि ॥
एतन्मे भगवन् ! सर्वं श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥८०॥
देव्यास्तु वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वरः ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

औषधं मङ्गलं मन्त्रं ये नराश्चित्रजीविनः ॥८१॥
तेषां सिद्ध्यति सुश्रोणि ! प्रशीदन्ति च देवताः ॥
सहस्रमपि वैद्यानां मूलमन्त्रौषधानि च ॥८२॥
किङ्करिष्यति ते देवि ! नरस्यायुः क्षयो यदि ॥
विशेषकारका वैद्या नराणां चिरजीविनः ॥८३॥
तेषां सिध्यन्ति सुश्रोणि प्रसीदन्ति च देवताः ॥
येषामायु:क्षयो देवि ! विशेषस्तत्रदुर्लभः ॥८४॥
विशेषं यदि वैद्यो हि जीवितव्यं ध्रुवं भवेत् ॥
नराणान्न भवेन्मृत्युरक्षीणा पृथिवी भवेत् ॥८५॥
आतुराणां यदा वैद्यो भवेज्जीवतदायकः ॥
सिद्धं कर्म भवेन्नित्यं स्वयमेवाजरामरा ॥८६॥
निमित्तमात्रवैद्यो हि जीवितमौषधानि च ॥
मङ्गलं शान्तिकर्माणि तथा व्यापादितान्यपि ॥८७॥
व्याधयो हि वरारोहे कर्मजा देहसम्भवाः ॥
सर्वेषामेव भूतानां कर्मक्षयनिवर्त्तिनः ॥८८॥

कश्चिचकित्सति रोगार्त्तान् वराहमहिषान्मृगान् ॥
गजेन्द्रऋषभाश्चैव सिंहव्याघ्रभुजङ्गमान् ॥८९॥
सर्वेषामेव भूतानां दीर्घमायुर्महौषधं ॥
कर्म प्रत्ययिकं ह्यायुरल्पन्दीर्घञ्च देहिनां ॥९०॥
पुरा कृतानां कर्माणां वेपाज्यमिह भुज्यते ॥
आयुरल्पञ्च दीर्घञ्च यथात्मनः शुभाशुभं ॥९१॥
प्राप्नुवन्ति नरा देवि ! यथाकर्म तथात्मनः ॥
यदि स्वेच्छया ग्राह्यं धनमायुञ्चलभ्यते ॥९२॥
दरिद्रो न भवेत् कश्चित् तथैवाल्पायुषो नराः ॥
सुखदुःखञ्च सर्वेषाञ्जीवानामिह नायकं ॥९३॥
न रूपं धनलाभाय न विज्ञानन्न विक्रमः ॥
पुराकृतेषु कर्मेषु भवन्त्येते यथात्मनः ॥९४॥

॥ उमोवाच ॥

किमर्थञ्च प्रकुर्वन्ति ये रसायनिका नराः ॥
ओषधान्यगदाश्चापि महाक्लेशो न मानवाः ॥९५॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

रसायनानि दिव्यानि यथोक्तानि यथाविधि ॥
निमित्तमात्रं सुश्रोणि ! नराणां चिरजीविनां ॥९६॥
अल्पायुषप्रयुक्तानि महादिव्यरसायनं ॥
अपथ्यमशनं पीत्वा विषसम्पीयते तथा ॥९७॥
विषश्चापि वरारोहे यदि दीर्घायुषो पिवेत् ॥
जीवितं रक्षितन्तस्य संपद्यतिरसायनं ॥९८॥
यद्वदति च मूढात्मा दीर्घायुस्वरसायनं ॥
अश्रद्धेयमिदं देवि ! कः कालंवञ्चयिष्यति ॥९९॥
रसायनस्य वीर्येण यदि मृत्युर्निवार्यते ॥
राजानो राजमात्याश्च धनिनाऽथ महाधनाः ॥६००॥
जीवितारोग्यमिच्छन्ति तेपि नित्यं रसायने ॥
नूनंलोके च विख्याता भवेयुरजरामराः ॥१॥
किन्नजीवन्ति ते देवि ! ये रसायनिनो जनाः ॥
चन्द्रादित्यौ भवेद्यावत्पर्वतश्च महीतले ॥२॥
एवं रसायनं दिव्यं भवेज्जीवितदायकं ॥
रसायनप्रयोगेण मूलमन्त्रौषधानि च ॥३॥

न तं पश्यामि त्रैलोक्ये यो भवेदजरामरः ॥
तस्मिन् कलियुगे वर्षे परमायुः शतंभवेत् ॥४॥
नरो वा यदि वा नारी जीवेद्वर्षशतं ध्रुवं ॥
कश्चते पुरुषो देवि ! दृष्टो वा यदि वा श्रुतः ॥५॥
पृथिव्यां सागरान्तायां ये रसायनिका नराः ॥
संवत्सरसहस्रेण ये तु जीवन्ति मानवाः ॥६॥
रसायनस्यवीर्येण न भूतन्न भविस्यति ॥
एवं रसायन प्रोक्तं किन्तत्र परिपृच्छसि ॥७॥

॥ उमोवाच ॥

अकालमृत्युर्भगवन् ! तत्वतो वक्तुमर्हसि ॥
किन्नु सत्यं भवेदेन ह्युताहो येकतम्भवेत् ॥८॥
एतन्मे सर्वमाख्याहि यथा तत्त्वमुदाहृतम् ॥
एवमुक्तस्तु देव्यासौ प्रत्युवाच महेश्वरं ॥९॥

॥ देवदेव उवाच ॥

अप्रमत्तप्रमत्तेषु तन्मनस्तत्परायणः ॥
कालः पचति भूतानि कालः संहरते प्रजाः ॥१०॥
न कालस्य प्रियः कश्चिचन्न द्वेष्यो न च मध्यमः ॥
समस्सर्वेषु भूतेषु कालः कालमपेक्षते ॥११॥
ततः पर्यागते काले न शक्यमिति वर्तितुं ॥
अरोगो म्रियते कश्चित् व्याधिक्षीणोपि जीवति ॥१२॥
अयुध्यमाने म्रियते युद्ध्यतश्च न हन्यते ॥
शक्तितोमरकुन्तैश्च असिशूलपरश्वधैः ॥१३॥
संभिन्नांगाश्च जीवन्ति आयुर्म्मर्माणि रक्षति ॥
तृणं वज्रीभवेद्देवि ! नरस्यायुः क्षयो यदा ॥१४॥
जीविते नास्ति मर्तव्यं मर्तव्ये नास्ति जीवितं ॥
मुहूर्त्तमपि सुश्रोणि नजीवन्ति गतायुषः ॥१५॥

स न दृश्यति लोकेस्मिन् भूतोलोके भविष्यति ॥
मानाद्दर्पान्नरो नारी विज्ञानाद्विक्रमेण च ॥१६॥
उपक्रमेण विद्यानां तथा ह्यायुश्चिकित्सकैः ॥
ग्रहातिथ्येन दानेन शान्ति कर्मशतैरपिः ॥१७॥
को हि वञ्चयितुं शक्तः कालस्य नियतं गतिं ॥
अकालमृत्युः सुश्रोणि ! सर्वेषामेवजन्तुनां ॥१८॥
नात्रमेतेमृषावादं वक्तुं शक्तिर्यशस्विनि ! ॥१९॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अजरामरता

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

त्रयोदशो ऽध्याय:

ॐ नम: शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

अपि चाल्पायुषा कश्चिद् भवेद् दीर्घायुषो नर: ॥
गर्भे सम्भवमानस्य यथापूर्वकृतेन वै ॥२०॥
कर्म प्रत्ययिकं ह्यायुरल्पदीर्घश्च देहिनां ॥
अल्पायुषो नरो यस्तु निर्माणेनैव निर्मिते ॥२१॥
श्रोतुमिच्छामि दीर्घायु: कथम्भूयो भविष्यति ॥

॥ देवदेव उवाच ॥

श्रूयतां कर्मणाकेन यथा दीर्घायुषो नरा: ॥२२॥
दीर्घायुषत्वं प्राप्नोति नरो नारी यशस्विनि ! ॥
यस्य ब्रह्मा वरन्दद्यादिन्द्रोग्निर्वरुणो यम: ॥२३॥
त्रैलोक्याधिपतिर्विष्णुर्ऋषयश्च तपोधना: ॥
अन्यथा तन्न पश्यामि यस्तु कालं व्यतिक्रमेत् ॥
तेषांवरप्रसादेन यथा दीर्घायुषो नरा: ॥२४॥
आत्मभावेन मां पश्येन्नारी वा यदि वा नर: ॥२५॥
अनुध्याय च मां देवि ! भवति ह्यजरामर: ॥

॥ देव्युवाच ॥

क: कालो दानवो देवो गन्धर्वोरगराक्षसा: ॥२६॥
पिशाच: किन्नरोवाथ कुत: कालस्य सम्भव: ॥
पिता माता च कालस्य किं वा कालो ह्ययोनिज: ॥२७॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवान् वक्तुमर्हसि ॥

॥ भगवानुवाच ॥

शरीरमर्धं ते देवि मम चार्धं यशस्विनि ॥२८॥

द्वावेतावेकसङ्घातं रूपं कालस्य निर्मितं ॥
महाकालस्य तद्रूपं यस्य सर्वगतञ्जगत् ॥२९॥
भूतं भव्यं भविष्यञ्च त्रैलोक्यं सचराचरं ॥
एष कालः कलिर्मृत्युः कृतान्तो ह्यजरामरः ॥३०॥
लोकधाता विधाता च विधिरेष प्रजापतिः ॥
सृजते संहरेत्सर्वं लोकानां जीवमव्ययं ॥३१॥
लिङ्गं सृजति भूतानि रुद्रः संहरते पुनः ॥
जीवानां सुखदुःखञ्च सम्भवो निधनन्तथा ॥३२॥
भवितव्यं यथा येन सन्नियुज्यति तत्तथा ॥
स च मूलमिदं सर्वं स्थावरञ्जङ्गमानि च ॥३३॥
एष कालस्य सद्भावः कस्तं कालं व्यतिक्रमेत् ॥
मया दत्तमिदं देवि ! त्रैलोक्यं सचराचरं ॥३४॥
कालस्य सम्भवो ह्येष किन्देवि ! परिपृच्छसि ॥

॥ देव्युवाच ॥

यथा हि दूरमध्वानं मृत्युलोकस्य श्रूयते ॥३५॥
अकस्माच्च गतिस्तत्र क्षणेन पुनरेति सः ॥
जीव प्रविश्य तं देहं स्वप्नान्ते प्रतिबुध्यते ॥३६॥
यथादृष्टाश्चानुभूतं तत्सर्वं कथयेत्पुनः ॥
क्षणेन व्रजते तत्र क्षणेन पुनरेति सः ॥३७॥
एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

षष्टि तानि सहस्राणि योजनानि शतानि च ॥३८॥
मानुषस्य च लोकस्य मृत्युलोकस्य चोत्तरं ॥
आयुःक्षये नरस्तत्र नीयते मृत्युकिङ्करैः ॥३९॥
मृत्युलोकमनुप्राप्तो भूयो भवतिमृत्युमान् ॥
चित्रगुप्तो वरारोहे आयुः सर्वपरीक्षति ॥४०॥
नारीणाञ्च नराणाञ्च पूर्वं सुकृतदुष्कृतं ॥
यदा मृत्युवशं प्राप्ता तदा संक्षिप्यते पुनः ॥४१॥
स्वयं कृतानां कर्म्माणामनभाव्यं हि पूज्यते ॥
गतिः प्रेतपिशाचेषु गन्धर्वोरगराक्षसे ॥४२॥
गणेश्वरेषु यक्षेषु किन्नरेषु नरेषु च ॥
मर्त्यलोकेषु वा भूयस्तिर्यग्योनिशरीसृपे ॥४३॥

मोकान्न लभते कश्चिद्वर्तते ह्यन्तरी भवेत् ॥
यावत्पुत्रोऽथवा पौत्रस्तन्जीवंस्तारयिष्यति ॥४४॥
जीवानां गतयोह्येता या यस्यविहिता गतिः ॥
अवशो नीयते तत्र क्षिप्यते मृत्युकिङ्करैः ॥४५॥
यस्तु यागेन दीर्घायुर्नीयते यमकिङ्करैः ॥
जीवितस्य विशेषेण क्षणेन पुनरेति सः ॥४६॥
गतिरेव हि जीवानां सम्भवो निधनन्तथा ॥
जीवः प्रविश्य स्वन्देहं स्वप्नान्ते प्रतिबुध्यते ॥४७॥
यच्छ्रुतं यच्च नो दृष्टं सर्वं कथय ते तथा ॥
क्षणेन व्रजते तत्र क्षणेन पुनरेति सः ॥४८॥
परस्परगतिर्ह्येषा किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४९॥

इति शिव धर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

चतुर्दशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

यक्षराक्षसगन्धर्वाः पिशाचोरगकिन्नराः ॥
गणेश्वराश्च जायन्ते धनवन्तो धनेश्वराः ॥५०॥
महाभोगकुलाद्याश्च पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिताः ॥
सार्थवाहाश्च जायन्ते भगवन् ! केन कर्मणा ॥५१॥
किन्नु कर्म कृतन्तेन नरनारीजनास्तथा ॥
एतत्सर्वं यथान्यायं तत्वतो वक्तुमर्हसि ॥५२॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

यक्षः कुण्डाक्षेरा नाम मणिरुद्रस्तथैव च ॥
यक्षाधिपतयो ह्येष यक्षलोकनिवासिनः ॥५३॥
तेषु भक्ता वरारोहे ! यक्षान् पूजन्ति ये नराः ॥
धूपमाल्योपहरेण पर्वणि सुदृढव्रताः ॥५४॥
उपवासरताश्चैव त्रिरात्रकचतुर्थकैः ॥
सीधुमांसदधिघृतम्मण्डकैर्विविधैः फलैः ॥५५॥
निवेद्य ये करिष्यन्ति यक्षस्थाने दृढव्रतः ॥
यक्षलोकमितो गत्वा यक्षनारीषु क्रीडते ॥५६॥
यदि पुण्यक्षये क्षीणाः कदास्वित्कालपर्ययात् ॥
मानुष्यमागतो भूयो भवन्ति सुखभागिनः ॥५७॥
महाधनपतिश्चैव जायते महती कुले ॥
समृद्धा सुभगाश्चैव सौम्याश्च प्रियदर्शनाः ॥५८॥
आलेख्ययज्ञप्रतिमा रूपवन्तो भवन्ति ते ॥
राजामात्यश्च पूज्यन्ते ग्रामेषु नगरेषु च्र ॥५९॥
एष ते सम्भवो देवि ! यक्षाणाम्परिकीर्त्तितः ॥
किन्नराणां वरारोहे ! श्रूयतां सम्भवो यथा ॥६०॥
मरुत्प्रपतते क्रुद्धा ये म्रियन्ति नराधमाः ॥
तेन रोषेण दश्यूनान्तेषां स्वर्गो न विद्यते ॥६१॥

गिरिदुर्गेषु ते देवि ! जायन्ते किन्नरा नराः ॥
कन्दमूलफलाहारा मधुका मधुभोजनाः ॥६२॥
किन्नरीनरनारीषु क्रीडन्ते गुह्यकन्दरे ॥
एवं संक्रीडमानस्य यदा कर्मक्षयो भवेत् ॥६३॥
मानुष्यं पुनरागम्य कदाचित्कालपर्ययात् ॥
गीतगन्धर्वकुशला भवन्ति मधुरस्वराः ॥६४॥
गीतेषु रमते नित्यं गीतेनार्थान् प्रसाधते ॥
नृत्यकानां कुले जाता येच गायन्ति विद्यया ॥६५॥
तस्मिन् गोत्रेषु जायन्ते रूपिणः प्रियदर्शनाः ॥
पूज्यन्ते गीतशब्देन ग्रामे जनपदेषु च ॥६६॥
तेषामर्थाभिसम्पन्ना भवन्ति सुखभागिनः ॥
एष ते सम्भवो देवि ! किन्नराणां न संशयः ॥६७॥
गन्धर्वाणां वरारोहे श्रूयतां सम्भवो यथाः ॥
गन्धमाल्योपहारेण गन्धर्वानर्चयेन्नरः ॥६८॥
गन्धर्वान् देवि ! पूजन्ति पर्वणी सु दृढव्रताः ॥
गन्धमाल्योपहारेण भक्तान्नैश्च सुसंस्कृतं ॥ ६९॥
आहारैर्विविधैः पानैर्भक्ष्यभोज्यान्नधूपनैः ॥
गन्धर्वगण सेवन्ति पूजयन्ति च ये सदा ॥७०॥
नाना भक्ष्य प्रदानेन सुरासींधुसुरासवैः ॥
मधुमांसमद्य मत्स्यैः फलैर्भक्ष्यैश्च षड्रसै ॥७१॥
पूजयन्ति च ये नित्यं गणान् गन्धर्वसेवया ॥
एवं यः सततं कुर्यात् स गच्छेत्परमाङ्गतिं ॥७२॥
गन्धर्वलोकं यास्यन्ति क्रीडयन्त्यालयोत्तमे ॥
उपचर्यमाणास्तिष्ठेयु गन्धर्वनगरोत्तमे ॥७३॥
नानाविद्याधरैः कीर्णैरप्सरोगणसेविते ॥
गन्धमाल्य प्रदानेन यान्ति गन्धर्वयोनयः ॥७४॥
यदा कर्मक्षयेक्षीणामानुष्यं पुनरागते ॥
मानुष्यमागता भूयोः कदाचित्कालपर्ययात् ॥७५॥
गन्धर्वाणां कुले तत्र जायते विपुले कुले ॥
गन्धमाल्यप्रियो नित्यं शुचिगन्धानुलेपनाः ॥७६॥
शुक्लवस्त्रधराश्चैव ततः स्नानरतिप्रियाः ॥
महाभोगकुलैश्वर्य जायन्ते सुखभागिनः ॥७७॥
गीतगन्धर्वकुशला बलवन्तो धनेश्वराः ॥

ग्रामे ग्रामेषु पूज्यन्ते गन्धमाल्यैश्च पानकैः ॥७८॥
पूज्या संस्कारलभ्यन्ते अर्घ्यासन सुखानि च ॥
तत्र भक्ष्यान्नपानानि आहारविविधानि च ॥७९॥
गन्धर्वश्रेष्ठा जायन्ते महत्वं लभते तु सः ॥
गन्धर्वगणपञ्चैव महागणपतिर्भवेत् ॥८०॥
तेषां हर्त्ता च दाता च भोक्ता चैव महात्मनां ॥
ग्रामिकै राष्ट्रिकैश्चैव पूज्यमानो भविष्यति ॥८१॥
राजसत्कारपूजाश्च भवन्ति विविधानि च ॥
ततः सम्पूज्यते नित्यं ग्रामे जनपदेषु च ॥८२॥
एतत्ते कथितन्देवि ! गन्धर्वाणां यथाविधि ॥
पिशाचाणां वरारोहे ! श्रूयतां सम्भवो यथा ॥८३॥
व्याधिक्षीणो नरा देवि ! शवलाः शौचवर्जिताः ॥
सोच्छिष्टको अधर्मेण देवतायतनेषु च ॥८४॥
उच्छिष्टकारा जायन्ते अशुचिर्भोजनप्रियाः ॥
जायन्ते नात्र सन्देहः पिशाचाः कामरूपिणः ॥८५॥
निशाचरेषु जायन्ते श्मशानेषुकृतालयाः ॥
देशानुपरिभ्राम्यन्तो निर्विशङ्कान्न भोजनाः ॥८६॥
चतुष्पथेषु वृक्षेषु देवतायतनेषु वा ॥
महाचत्वरसम्पाते शून्यागारे तथैव च ॥८७॥
छिद्रानुसारिणश्चैव गृह्यते पुरुषाधमान् ॥
छिद्रेषु प्रचरन्त्येते शरीरेषु शरीरिणां ॥८८॥
यथैवादर्शकं छाया प्रविशन्ती न दृश्यते ॥
प्रविष्टस्तु शरीरेषु विकारं कुरुते सदा ॥८९॥
जृम्भते हसते चैव रुदते गायते पुनः ॥
क्रीडते नृत्यते चैव गात्रस्फोटयते पुनः ॥९०॥
विजृम्भते चालयते अट्टहासं प्रमुञ्चति ॥
अवक्तव्यं वदन्त्येते गुरुविक्रान्तगौरवाः ॥९१॥
एवं शीलसमाचारा दारुणा ग्रहपीडिताः ॥
उपलभ्यन्त्यभिज्ञानं भूतग्रहविचक्षणाः ॥९२॥
उपक्रमैश्च विविधैर्भूतमन्त्रौषधानि च ॥
निशाम्यन्ति वरारोहे तथैव स्नापयेत च ॥९३॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानेन मद्यमांससुरासवैः ॥
उत्सृज्यन्ति वरारोहे ये नराश्चिरजीविनः ॥९४॥

एष ते सम्भवो देवि ! पिशाचानां नराधमैः ॥
नागानां च वरारोहे ! श्रृणु तत्वं यथाविधि ॥९५॥
वासुकिस्तक्षकश्चैव अनन्तश्च महोरगः ॥
वीर्यवान् नागराजानो ये भक्ताश्च दृढव्रताः ॥९६॥
तेषां भक्तावरारोहे नागस्थानेषु ये नराः ॥
एकभक्ता वरारोहे ! त्रिरात्रकचतुर्थकैः ॥९७॥
जितेन्द्रियो जितक्रोधाः सत्यवादिशुचिव्रताः ॥
पूज्यन्ते नागपुष्पेण धूपेनागुरुचन्दनैः ॥९८॥
गुडोदनप्रियङ्गुस्त्यं घृतसिद्धार्थकैस्तथा ॥
गन्धमाल्योपहारेण तथा प्रतिसरादिभिः ॥९९॥
क्षीरेण पायसैश्चैव मधुमिश्रैश्च शर्करैः ॥
नागस्थाने निवेद्यन्ते ये कुर्वन्ति शुचिव्रताः ॥७००॥
यदामृत्युर्भवेत्तत्र नागलोके महीयते ॥
नागकन्यासु क्रीडन्ते भवने नागलौकिके ॥१॥
यदा पुण्यक्षये क्षीणे हेतुमात्रेण केनचित् ॥
तदा मानुष्यमायान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥२॥
श्वेतपीतहरित्कृष्णसुवर्णाभञ्च जायते ॥
मनःकांक्षितवस्तूनि पावयिष्यन्ति स्वे करे ॥३॥
कोधनाः कृष्णवर्णाञ्च जायन्ते सुखभोगिनः ॥
समृद्धाः सुभगाश्चैव नीरोगा निरुपद्रवाः ॥४॥
महाधनसमृद्धाश्च महाभोगकुलेषु च ॥
तेषां क्षेत्रे गृहे चैव नित्यं वर्षति वासवः ॥५॥
नगरेषु समृद्धेषु बहुभृत्य जनेषु च ॥
भुक्तपीतेषु सम्पन्ना दासीदास समाकुले ॥६॥
महातेजो महाभोगा दीप्यन्ते पुरुषोत्तमाः ॥
न तेषां व्याधयः केचित् प्रभवन्ति कदाचन ॥७॥
नागानां सततं पूजा दीर्घमायु भविष्यति ॥
क्षेत्रे सस्यं समृद्धं हि काले प्राप्ते प्रवर्षति ॥८॥
न धनं व्ययमायाति वर्द्धते च दिनेदिने ॥
सत्यामेतद् भवेद्देवि ! प्रत्यक्षन्तु विदृश्यते ॥९॥
एष ते सम्भवो देवि ! नागानां परिकीर्तितः ॥
राक्षसानां व्ररारोहे श्रूयतां सम्भवो यथा ॥१०॥
रौद्रा रौद्र समाचाराः क्रूरकर्मोपजीविनः ॥

लुप्तलज्जा नरा देवि ! गुरूवृद्धावमन्यका: ॥११॥
अश्रद्दधाना सुसतां मृता जायन्ति राक्षसा: ॥
सुरामांसाशिनो नित्यमाक्रोशकलहप्रिया: ॥१२॥
विभीषणस्यानुचरा जायन्ते कामरूपिण: ॥
कृपणालुप्त लज्जाश्च दानपुण्य विवर्जिता: ॥१३॥
नित्यं मांसाशिनो नित्यं श्रद्धां कुर्वन्ति ये नरा: ॥
पितरन्दैवतञ्चापि पितृणाञ्च पितामहं ॥१४॥
तेषामर्थेन ये देवि ! जीवहत्यां करोति वै ॥
मृता जायन्ति ते देवि ! राक्षसा दारुणाधमा: ॥१५॥
प्रत्यन्तवासिनो नित्यं राक्षसा: शौचवर्जिता: ॥
प्रत्यधोमतितुल्यास्ते मृता: पशुभिरेव ते ॥१६॥
एष ते सम्भवो देवि ! राक्षसानान्दुरात्मनां ॥
गणेश्वरो यथा देवि ! श्रृणु मे सम्भवो यथा ॥१७॥
धर्ममन्वेषिणा नित्यं नित्यं धर्मपरायणा: ॥
शुश्रूषां परिचर्याश्च निवेद्यश्च यथाविधि ॥१८॥
आपद्भावेन कुर्वन्ति मन्मना मत्परायणा: ॥
प्रत्यन्ते कालपर्येण देवतायतनेषु च ॥१९॥
गणेश्वरसुतो देवि ! जायन्ते कामरूपिण: ॥
देवपार्श्वेस्थिता ह्येते भवन्ति अजरामरा: ॥२०॥
एवन्ते सम्भवो देवि ! गणेशानाम्प्रकीर्तित: ॥२१॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे चतुर्दशोऽध्याय: ॥१४॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

पञ्चदशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

भगवन् ! कर्मणा केन जायन्ते गिरिकन्दरे ॥
महापर्वतदुर्गेषु निवसन्ति गुहालये ॥२२॥
नरसिंहाश्च सिंहश्च महावीर्या महाबलाः ॥
उदीर्णमृगयूथानां कुञ्जराणाञ्च शत्रवः ॥२३॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

अग्निप्रवेशनं क्रुद्धाः कुर्वन्ति पुरुषाधमाः ॥२४॥
तेन रोषेण दग्धानान्तेषां स्वर्गोनविद्यते ॥
शतयोजनविस्तीर्णः शतद्विगुणमायतः ॥२५॥
एवमादौ महाटव्यां पृथिव्यान्तु शिलोच्चये ॥
गुहान्तरेषु घोरेषु कन्दरेषु गुहासु च ॥२६॥
नानावृक्षसमाकीर्णे नानाविहगनादिते ॥
नानापुष्पफलोपेत नानालतानिरन्तरे ॥२७॥
नानावनौषधीच्छन्ने नानाश्वापदसेविते ॥
निकुञ्जानि च सेवन्ते नदी प्रस्रवणानि च ॥२८॥
हंसकारण्डवाकीर्णे चक्रवाकोपशोभिते ॥
सारसैराजहंशैश्च मयूरैर्जीवजीवकैः ॥२९॥
कादम्बैः सरसैः कौञ्चैश्चकोरैः कुररैः शुकैः ॥
शरारिशारिकारारैः कोकिलैश्च महामहैः ॥३०॥
विहङ्गमैश्च विविधैः सदा नीलोत्पलैरपि ॥
पद्मसौगन्धिकाकीर्णैः कुमुदोत्पलगन्धिभिः ॥३१॥
सिंहव्याघ्रवराहैश्च सेव्यन्ते महिषैस्तथा ॥
मृगयूथैश्च ऋक्षैश्च वानरैश्चामरैस्तथा ॥३२॥
घोरैर्गम्भीरनिर्घोषैर्बं दुस्वापदसेविते ॥
एवं ये गिरयो रम्याः सिद्धचारणसेविताः ॥३३॥

तत्र जायन्ति ते देवि ! घोरे गिरिगुहालये ॥
नरसिंहेषु सञ्जाता महावीर्यपराक्रमैः ॥३४॥
राजानो राजमात्याश्च जायन्ते च महाबलाः ॥
तेजसा महतायुक्ता महावीर्यो भवन्ति च ॥३५॥
मुदितेषु च देशेषु तथा राष्ट्रजनेषु च ॥
प्रधानभोगाजायन्ते बलवन्तश्च विक्रमाः ॥३६॥
सम्भवो नरसिंहानामेष ते परिकीर्तितः ॥

॥ देव्युवाच ॥

यदाशरीरमुत्सृत्य मृत्युलोकं प्रपद्यते ॥३७॥
श्रूयते नरकास्तत्र पापकर्मरताश्च ये ॥
कीदृशो नरकास्तत्र पापं यत्र क्षयीयते ॥३८॥
किमेको नरका ह्येते बहवो वा न संशयः ॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवन् ! बक्तुमर्हसि ॥३९॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

अष्टौ ते नरका देवि ! मृत्युलोके भिधीयते ॥
अविचिरौरवश्चैव कालसूत्रन्तथैव च ॥४०॥
कुम्भीपाकश्चनरकस्तथा यमलपर्वतौ ॥
कूटशाल्मलिवृक्षश्च असिपत्रवनन्तथा ॥४१॥
महारौरव इत्येते नरकाः परिकीर्तिताः ॥
इत्येते नरका देवि ! अष्टौ ते परिकीर्तिताः ॥४२॥
आत्मकर्मनियोगेन नियुज्यन्ति पृथक् पृथक् ॥
तथैव च प्रविष्टानां सुखदुःखञ्च प्राप्नुयात् ॥४३॥
पृथक्कर्मविपाकेन प्राप्नुवन्ति च ये पृथक् ॥
अष्टौ ते नरका देवि ! संख्याता श्रृणु तत्वतः ॥४४॥

॥ देव्युवाच ॥

केनकर्मविपाकेन अवीचीन्नरकन्नराः ॥
रौरवं वा प्रपद्यन्ते कालसूत्रञ्चमानवाः ॥४५॥
कुम्भीपाकञ्च नरकं तथा यमलपर्वतौ ॥
एवं शेषाश्च नरकान् व्रजन्ते केन कर्मणा ॥४६॥
तदहं श्रोतुमिच्छामि नरकाननुपूर्वशः ॥
यथा प्राकारसङ्गुप्तन्नरकन्तत्र कीदृशं ॥४७॥

॥ भगवानुवाच ॥

अवीची नरको देवि ! योजनायुत विस्तरः ॥
चतुर्द्वारश्चतुष्कोणः सुविभक्तश्चतुष्पथः ॥४८॥
रौद्ररूपा महाघोरा निर्घृणामृत्युकिङ्कराः ॥
द्वारे द्वारे च तिष्ठन्ति द्वारपाला महाबलाः ॥४९॥
अहन्यहनि क्षिप्यन्ति द्वाराणि सुसमाहिताः ॥
पापकर्मक्षयो येषां नराणां पापदेहिनां ॥५०॥
तेषांद्वारं प्रयच्छन्ति तदा सौम्या भवन्ति ते ॥
अवीचीनरके देवि ! नगरः प्रतिमः स्मृतः ॥५१॥
ज्वालामालासहस्रेषु तस्यमध्ये हुताशनः ॥
दहनः पापकर्म्माणामहन्यहनि क्षिप्यते ॥५२॥
हूयमानो यथा वन्हिर्नित्यं शुष्केन्धनेन वा ॥
एवन्तत्रापि हूयन्ते शतशोऽथ सहस्रशः ॥५३॥
श्रूयन्ते कर्मणा केन यत्र पश्यन्ति ते नराः ॥
तडागान् पदयानानि ये भिन्दन्ति नराधमाः ॥५४॥
प्राप्नुवन्ति नरा देवि ! अवीचीनरकन्नराः ॥
अग्निदा गरदाश्चैव विषदा विषभोजनाः ॥५५॥
गर्भपातनकर्त्तार आत्मघाताश्च ये नराः ॥
मुदितेषु च देशेषु भयदुर्भिक्षकारकाः ॥५६॥
येषां पूर्वप्रवृत्तानां नानुवर्त्तन्ति मानवाः ॥
अप्रवृत्तप्रवृत्तञ्च नरो राष्ट्रेषु पीडिकाः ॥५७॥
एवं शीलसमाचारा दारुणाः पुरुषाधमाः ॥
ते मृता नरकं यान्ति अवीची नरकं नराः ॥५८॥
रह्यन्ते तत्र पच्यन्ते मृत्युद्वारमुपावृताः ॥
ततः क्षिप्रं प्रधावन्ति अग्निज्वालाभयार्दिता : ॥५९॥
सम्प्राप्ताश्चैव ते द्वारं द्वारपालैः विधीयते ॥
गर्जितेस्वेषु रौद्रेषु विद्रवन्ति भयार्दिताः ॥६०॥
अथ पश्यन्ति ते भूयोद्वाराणि च परान्दिशं ॥
उद्घाटितं सुविस्तीर्णं ततो धावन्ति ते पुनः ॥६१॥
सम्प्राप्ताश्चैव ते द्वारा पुनः संक्षिप्यते नराः ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥६२॥
रौरवो नरको देवि ! निर्म्माणं तस्य श्रूयतां ॥
यथापि वा चतुष्कोणो योजनायुतविस्तरः ॥६३॥
निर्धूमकर्षकाग्निश्च ज्वालामाला हुताशनः ॥

मध्ये कृष्णायसस्तम्भमग्निवर्णसमप्रभः ॥६४॥
तत्र तिष्ठन्ति ते घोरा दारुणा यमकिङ्कराः ॥
प्रक्षिपन्ति महावीर्या रौरवे नरके नरान् ॥६५॥
परिक्रमन्ति ते ह्यग्निमवशास्ते भयार्दिताः ॥
अहन्यहनि क्षिप्यन्ते नरके भृशरौरवे ॥६६॥
येन कर्मविपाकेन विपच्यन्ते नराधमाः ॥
व्यजनन्तालवृन्तश्च छत्रं वस्त्रमुपानहौ ॥६७॥
निवेशंभृतकानाञ्च ये हरन्ति नराधमा : ॥
ते मृता नरकं यान्ति रौरवं प्रतिपद्यते ॥६८॥
पच्यन्ते नरके तत्र पापकर्मरता नराः ॥
ततो विमुक्तस्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥६९॥
हरेत्कृषिगतं यस्तु कर्षकोपस्करं स्वयं ॥
अल्पकानाञ्च सर्वेषां मात्रोपकरणानि च ॥७०॥
ये हरन्ति नरा देवि ! लोहपाके प्रपच्यते ॥
यत्र तिष्ठति ते देवि ! दारुणा मृत्युकिङ्कराः ॥७१॥
नरो वा यदि वा नारी यः पापः पापकर्मिणे ॥
भृशन्तप्तासु लोहास्सु प्रक्षिपन्ति ह्यधःशिरः ॥७२॥
पापकर्मक्षयन्तेषां कुम्भीपाकें यदाभवेत् ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥७३॥
प्राप्नुवन्ति च तद्दुःखं ये नराः पापकर्मिणः ॥
मुशलोलूखलं वापि तुलाभाण्डानि दारवं ॥७४॥
शयनाशनयानानि यच्चान्यद् दारुसम्भवे ॥
ये हरन्ति नरा देवि निर्घृणाः पापकर्मिणः ॥७५॥
ते मृता नरकं यान्ति कालसूत्रं नराधमाः ॥
तत्र तिष्ठन्ति ते रौद्रा दारुणा मृत्युकिङ्कराः ॥७६॥
अहन्यहनि क्षिप्यन्ते तीक्ष्णैः शस्त्रैश्च ते नराः ॥
यदा चापि वरारोहे कालसूत्रेण भिद्यते ॥७७॥
तदा संक्षीयते मांसं ह्येवं पापश्च क्षीयते ॥
तेषान्नरीयमानानां पापकर्मक्षयो यदा ॥७८॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं नं स्मरन्ति नराधमाः ॥
यदा मानुष्यतां यान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥७९॥
यमलौ यत्रजायेत तद्गृहं ह्यशुचिर्भवेत् ॥
न तत्र पितृदेवाश्च होममन्त्रक्रियापि च ॥८०॥

यतिभिक्षाञ्च यो दद्यात्कामलोभहते गृहे ॥
स्नापनन्तत्र कर्तव्यं दम्पत्योस्तु यशस्विनि ॥८१॥
ततः स्नातोद्विजान्देवि ! भक्ष्यभोज्येन तर्पयेत् ॥
उद्दिश्य यमलौ तत्र दद्याद्विप्राय दक्षिणां ॥८२॥
तेषां पुण्याहशब्देन शुद्धं भवति तद् गृहं ॥
अशुद्धे तु गृहे यस्तु बैश्यं पित्र्यं करोति यः ॥८३॥
बलिभिक्षाश्च यो दद्याच्छ्रुयतान्तस्य या गतिः ॥
ते मृता नरकं यान्ति नरा यमलपर्वतौ ॥८४॥
तत्र तिष्ठन्ति ते देवि ! निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥
प्रहरायुधहस्तैश्च प्रपद्यन्ते नराधमाः ॥८५॥
अहन्यहनि क्षिप्यन्ति पर्वतानांभयार्दिताः ॥
अथ तौ पर्वतौ देवि ! संयुज्येत परस्परं ॥८६॥
चूर्णितास्तेषुपात्रेषु न स्मरन्ति नराधमाः ॥
निरयन्तश्च ते पापाः प्रक्षिप्यन्ते ह्यनेकशः ॥८७॥
येपि चान्ये नरा देवि ! मृता गच्छन्ति ताङ्गतिं ॥
तेषां कर्म प्रवक्ष्यामि येनैवाचरिता नरैः ॥८८॥
आक्रोषते च पितरं मातरञ्च तथा गुरुं ॥
राजानस्तूक्त पूर्वश्च नारीन्निन्दन्ति ये नराः ॥८९॥
दाने कन्याप्रदाने वा व्याघातं कुरुते तु यः ॥
ते मृता नरकं यान्ति नरा यमलपर्वते ॥९०॥
तेषाञ्च चूर्णिताङ्गानां पापकर्म रता गुरुं ॥
राजानस्तूक्तपूर्वश्च नारीर्निन्दन्ति ये नराः ॥९१॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥
यदा मानुष्यतां यान्ति कदाचित् कालपर्ययात् ॥९२॥
क्रूरकर्मकरा नित्यं कूटमानोपजीविनः ॥
कूटकापटिकाश्चैव कूटकर्मरताश्च ये ॥९३॥
ते मृता नरकं यान्ति कूटशाल्मलिकं द्रुमं ॥
तत्र तिष्ठन्ति ते रौद्रा निर्घृणा मृत्युकिङ्कराः ॥९४॥
तर्जितास्तेषु रौद्रेषु विद्रवन्ति भयार्दिताः ॥
अर्द्धशिरास्थितस्तत्र भयार्तामृत्युकिंङ्कराः ॥९५॥
कण्टकैस्तेषु तीक्ष्णाग्रैर्निपात्यन्ते ह्यधः शिराः ॥
तेषां सञ्छिन्नगात्राणां क्षताङ्गावेदनार्दिताः ॥९६॥
अस्थिशिरांशिमज्जन्ति यदा कर्मक्षयो भवेत् ॥

ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥९७॥
ते मृता नरकं यान्ति असिपत्रवनन्तथा ॥
सभाकूपतडागेषु देवतायतनेषु च ॥९८॥
चतुष्पथेषु वृक्षेषु यच्छिन्दंन्ति फलोपगान् ॥
ते मृता नरकं यान्ति असिपत्रवनन्तथा ॥९९॥
मानाभाण्डं तुलांश्चैव वाजीकरणमेव च ॥
आयुधानि हरन्त्येते नरा नरकनिर्भयाः ॥८००॥
असिपत्रवनन्देवि ! मृता गच्छन्ति ते नराः ॥
नीलकण्ठं वधं कृत्वा प्रपद्यन्ते नराधमाः ॥१॥
तर्जितास्तेषु रौद्रेषु नरास्ते पापकर्मिणः ॥
अथ तत्र प्रविष्टस्य पादपस्य महावने ॥२॥
तस्य वृक्षस्य यत्पत्रं शीर्यते मारुताहतं ॥
असिपत्रायुधं भूत्वा क्षणेन संप्रपद्यते ॥३॥
नराणामुपरि तेषान्निपतन्ति सहस्रशः ॥
नित्यं पतन्ति मांसेषु नरकेषु नराधमाः ॥४॥
विद्रवन्ति भयात्तत्र नरास्ते पापकर्मिणः ॥
छिद्यन्ते कर्णनासाश्च हस्तपादास्तथैव च ॥५॥
तेषां सञ्छिन्नगात्राणां पापकर्मक्षयो यदा ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥६॥
ते मृता नरकं यान्ति महारौरवमेव च ॥
आदिङ्कृत्वा तृणं काष्ठं यत्किञ्चित्सपरिग्रहं ॥७॥
अरण्ये यदि वा ग्रामे क्षेत्रे वा यदि वा गृहे ॥
पितृमातृगृहे वापि लोभात्तृष्णावलेन वा ॥८॥
ये हरन्ति नरा देवि ! पारक्यन्द्रव्यहारिणः ॥
पापकर्मकरन्देवि ! चण्डालास्ते जुगुप्सिताः ॥९॥
देवयज्ञश्च ये देवि ! दानपुण्यविवर्जिताः ॥
गुरुविप्राश्च धर्मी च यैश्च ते संप्रपीडिताः ॥१०॥
ते मृता नरकं यान्ति महारौरवमेव च ॥
पञ्चयोजनविस्तीर्णं समन्तात्परिमण्डलं ॥११॥
घोरं गिरिगुहाकारं ह्युच्छ्रितं पर्वतोपमं ॥
ततोन्धकारं सततं मेघाच्छवेन्न शर्वरी ॥१२॥
तत्र द्वारे स्थिता रौद्रा द्वारपाला महाबलाः ॥
प्रविष्टाश्चैव तद्द्वारे न घृणा करुणा न च ॥१३॥

तर्जितास्तेषु रौद्रेषु प्रविशन्ति भयार्दिताः ॥
तत्र तेषां प्रविष्टानान्नराणां पापकर्मिणां ॥१४॥
स्वशरीरास्थितो ह्यग्निर्दहत्यङ्गानि देहिनां ॥
सततो दह्यते ह्यग्निः स्वशरीरोत्थितो यदा ॥१५॥
स्वयं कृतेषु कर्म्मेषु नादम्मुञ्चन्ति दह्यतः ॥
यदा कर्मक्षयो क्षीणे नराणाम्पापकर्मिणां ॥१६॥
तेषां द्वारं प्रयच्छन्ति तदासौम्या भवन्ति ते ॥
ततो विमुक्तास्तद् दुःखं न स्मरन्ति नराधमाः ॥१७॥
प्राप्नुवन्ति नरा देवि ! स्वयं कर्म पुरा कृतैः ॥
यदा मानुष्यतां यान्ति कदाचित्कालपर्ययात् ॥१८॥
एवं पापसमाचारः प्राप्नोति सुकृते कथं ॥१९॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे
पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

षोडशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

एवं पापसमाचारः दारुणापुरुषाधमाः ॥
नरके पच्यमानस्तु प्राप्नोति सुकृतं कथं ॥२०॥
उद्धरेत्पितरं पुत्रः पौत्रो वा ये न कर्मणा ॥
पितुरुद्धरणायेच्छेत्सन्तानं केन कर्मणा ॥२१॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥

॥ देवदेव उवाच ॥

तदहन्ते प्रवक्ष्यामि श्रूयतां धर्मचारिणि ! ॥२२॥
ग्रीलषण्ढप्रमोक्षेण अमावास्या तिलोदकं ॥
भूमिदानं सुवर्णञ्चकपिलाश्च यशस्विनि ॥२३ ॥
उद्दिश्य पितरन्दद्याच्छ्रोत्रियेभ्यो यथाविधि ॥
महत्पुण्याहनि प्राप्ते पर्वणी वा शिवाय च ॥२४॥
तिलान् कृष्णान् सुवर्णञ्च भूम्यन्नञ्च प्रदापयेत् ॥
तेन दानेन पितरं मातरं च पितामहं ॥२५॥
उद्धरेन्नरकाद् देवि ! यावदासप्तमं कुलं ॥
अथ पुत्रोथवा पौत्रो ये कुर्वन्ति यशस्विनि ॥२६॥
तेन पुण्येन च पितृन् स्वर्गे मोदन्ति ते नराः ॥
ईश्वरं शिवमादित्यं केशवं स्कन्दपार्वतीं ॥२७॥
भक्तिभावाद्यजेद्यस्तु पितृनुद्दिश्य मानवः ॥
नैवेद्यवस्त्रपानानि स्रग्गन्धश्च सुशोभनाः ॥२८॥
ददन्ति येन वा पुण्यं स्वर्गं भुञ्जन्तिचाक्षयं ॥
गङ्गाद्वारे प्रयागे वा भद्रकर्णह्रदे तथा ॥२९॥
अभिषेकन्नरः कृत्वा ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ॥
पितृदेवार्चनरतो ह्यतिथीनथ याचकान् ॥३०॥
विधूतः सर्वपापेभ्यो याति ब्रह्म सनातनः ॥
यस्य पुत्रोऽथवा पौत्रो गयां गच्छेत पण्डितः ॥३१॥

कुरुक्षेत्रे प्रयागञ्च तीर्थे रुद्राश्रमेषु च ॥
उद्दिश्य पितरं तत्र श्राद्धं कुर्वीत बुद्धिमान् ॥३२॥
वर्ज्जयेद्दीनवृद्धांश्च कुब्जविकटवामनान् ॥
चक्षुर्हीनश्च वर्जेतहीनाङ्गबधिरानपि ॥३३॥
वृषली वर्जयेन्नित्यं श्राद्धकाले तथैव च ॥
विप्रान् श्रेष्ठतमान् श्राद्धे ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ॥३४॥
स्वदाररतिसन्तुष्टानाहिताग्नीनसूयकान् ॥
स्वाध्यायनिरतान्विप्राञ्छ्राद्धकाले तु भोजयेत् ॥३५॥
शीलवृत्तिसमाधिस्थान् सत्यवादीदृढव्रतान् ॥
एतान् विप्रसमाचारान्छ्राद्धकाले नियोजयेत् ॥३६॥
आसनेकुतपोपात्रान्नियुज्यादुत्तरामुखं ॥
शुचिवस्त्रोत्तरश्चापि पिण्डत्रयन्निवेदयेत् ॥३७॥
प्रथमं पितरं मन्ये द्वितीयञ्च पितामहं ॥
तृतीयं नामतः पिण्डमेष मे प्रपितामहः ॥३८॥
एवं स श्रावयित्वा तु यश्च भोजयति द्विजान् ॥
शाल्यन्नं खड्गमांसेन पायसं मधुसर्पिषा ॥३९॥
सुवर्णदक्षिणान्दद्यात्सहिरण्यतिलोदकं ॥
पिण्डनिर्वापणञ्चैव कर्तव्यं दर्भसंस्तरे ॥४०॥
हुत्वाग्निं सर्पिषा युक्तं मन्त्रोयं श्रूयतामिति ॥
भगवन् ! पितरं मह्यं प्रीणये पितृदैवतं ॥४१॥
त्रिसप्तकुलजानान्तु तृप्तिं यास्यन्ति ते दिवं ॥
प्रदक्षिणं कृताः सप्तत्रयो वाथ च कारयेत् ॥४२॥
पिण्डनिर्वापणं कुर्यादपसव्येन पाणिना ॥
प्रथमं निर्वपेत् पिण्डमुद्दिश्य पितरन्नरः ॥४३॥
पितामहन्तथोद्दिश्य निर्वपेत द्वितीयकं ॥
तृतीयन्निर्वपेत् पिण्डमेष मे प्रपितामहः ॥४४॥
तिलोदकेन सिञ्चेत प्रणम्य शिरसा क्षितिं ॥
यदि ते नरकं प्राप्त दुर्गतिं वा तरन्ति ते ॥४५॥
अनेन विधिना दत्वा स्पृशेद्वामेन दक्षिणं ॥
श्राद्धेन सपितृंस्तेन यावदासप्तमं कुलं ॥४६॥
उद्धृत्य नरकाद्देवि ! स्वयं स्वर्गे च मोदते ॥
येषां पुत्रादुराचाराः पितृदैवतवर्जिताः ॥४७॥
न च तीर्थानि सेवन्ते ये नराः पापकर्मिणः ॥

ते नरा नरकं यान्ति दुःखं वा प्राप्नुवन्ति च ॥४८॥
एवं शुभाशुभं कर्मलभन्ते स्वकृतैर्न्नराः ॥
दानेन भोगमैस्वर्यं ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः ॥४९॥
शीलवान् रूपसम्पन्न उपवासैस्तु शीलवान् ॥
उभाभ्यां दानपुण्याभ्यां स्वर्गे मर्त्ये च पूज्यते ॥५०॥
तपसा स्वर्गमाप्नोति दीर्घमायुरहिंसकः ॥
गुरुशुश्रूषया विद्यां न्यायान्मोक्षञ्च विन्दति ॥५१॥
जपस्वाध्यायकर्त्ता च दीर्घमायुर्विकिल्विषः ॥
एष श्राद्धविधिः प्रोक्तः किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥५२॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

सप्तदशो ऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

किं कर्म सुकृतं कृत्वा देहमुत्सृज्य ते नराः ॥
मृत्युलोकमनुप्राप्य नरकन्न प्रपद्यते ॥५३॥
शुभां वा गतिमाप्नोति कां गतिं प्रतिपद्यते ॥
रूपवान् रूपसौभाग्यगुणवन्त कथं भवेत् ॥५४॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवान् ! वक्तुमर्हसि ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

श्रूयतां कर्मणा येन नरकं चारुहासिनि ॥५५॥
मृत्युलोकमनुप्राप्तः स्वप्नान्तेऽपि न पश्यति ॥
अहिंसकाः कृतज्ञाश्च सत्यवादिदृढव्रताः ॥५६॥
क्षान्ता दान्ता विनीताश्च जितक्रोधो जितेन्द्रियाः ॥
परदारनिवृत्ताश्च स्वदारऋतुगामिनः ॥५७॥
मातापितृभ्यां शुश्रूषा देवतातिथि पूजकाः ॥
निवृत्ता मधुमांसाभ्यां परस्वहरणे तथा ॥५८॥
न पिवन्ति च ये मद्यं सदा ध्यानपरायणाः ॥
माधुर्ययुक्ताः सततं नित्यञ्च प्रियवादिनः ॥५९॥
अतिथिं गुरुवृद्धानां सर्वसत्वहिते रताः ॥
दीनान्धातुरसत्वानामनुकम्पादयापराः ॥६०॥
एवंशीलसमायुक्ताः गच्छन्ति परमाङ्गतिं ॥

॥ देव्युवाच ॥

किं कर्म सुकृतं कृत्वा लोकान्तं लभते नरः ॥६१॥
भगवन् ! कर्मणा केन वर्त्तन्ते ह्यन्तरा भवेत् ॥
कथं पारयते प्राणान्निराहारो निरोदकः ॥६२॥
आहारः कीदृशं वापि भोजनं वा कथं भवेत् ॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवन् ! वक्तुमर्हसि ॥६३॥

॥ देवदेव उवाच ॥

श्रूयतां कर्मणा केन लोकान्तं लभते गतिम् ॥
बालं वृद्धं शिशुं वापि गोवृषं कपिलान्तथा ॥६४॥
गुर्विणीं घातयेत्स्वस्थां तथा विश्रम्भघातकाः ॥
बहुभृत्यदरिद्रो वा स्वामिनो लेखकारकः ॥६५॥
एतेषामेव नो हन्ति प्राणैर्वा मोक्षयेद्यदि ॥
तेषां प्राणातिपापानां मृतानां मृत्युशासने ॥६६॥
मृत्युर्विमृश्यते तत्र निश्चयन्नाधिगच्छति ॥
यदा विमृष्यते तत्र किङ्कृतं विकृतम्भवेत् ॥६७॥
मृतं पर्युषितं यत्र तद् गृहं ह्यशुचिर्भवेत् ॥
न तत्र बैश्वपित्र्यं वा कुर्यात्संवत्सरन्नरः ॥६८॥
बलिभिक्षाश्च यो दद्यात् पितृश्राद्धं करोति यः ॥
नहि तस्य फलं दाता भुञ्जीतेह परत्र च ॥६९॥
फलन्तस्योपभुञ्जन्ति ये स्वरा भुविका नराः ॥
तस्माद्रात्रौ मृतो देवि ! क्षिप्रं निर्वास्यतां गृहात् ॥७०॥
भूम्या भागे तृतीयायां वाह्यतः स्थापयेन्नरः ॥
एवमल्पेन कालेन तद् गृहं सेवयेच्छुचिः ॥७२॥
ब्राह्मणस्य दशाहेन द्वादशाहेन क्षत्रियाः ॥
तथा विंशतिरात्रेण गृहं वैश्यस्य शुद्ध्यति ॥७३॥
शूद्रस्य तु वरारोहे गृहं मासेन शुद्ध्यति ॥
चतुर्णामपि वर्णानामेतच्छौचंविधीयते ॥७४॥
न क्रिया क्रियते यस्य मृतस्यार्थे तु बान्धवैः ॥
तेषां शपति गोत्राणि निर्घृणा ये च मानवाः ॥७५॥
शपन्ति पितरस्तं हि न शौचं कर्तुमिच्छति ॥
शौचार्यकृतकर्मा यः सोपि याति परां गतिम् ॥७६॥
जायते यत्रदेशेसौ धनवांल्लोकवत्सल : ॥
एतत्तेकथितन्देवि ! किम्भूयःश्रोतुमिच्छसि ॥७७

॥ देव्युवाच ॥

स्वप्नो नानाविधो यश्च दूराध्वानेपि दृश्यते ॥
सचायं जीवभूतस्य देहमाश्रित्य तिष्ठति ॥७८॥
को वा व्रजति देशांस्तु प्रागदृष्टासु भूमिषु ॥
कथं शरीरमुत्सृज्य स्वप्नान्तेप्रति बुद्ध्यते ॥७९॥

अदृष्टमश्रुतन्देशन्तत्र गत्वा च पश्यति ॥
पुनर्निवर्तते जीवः स्वप्नान्ते प्रतिवुद्ध्यते ॥८०॥
यच्छ्रुतं यच्च नो दृष्टं तत्सर्वं कथ्यते पुनः ॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतुहलं हि मे ॥८१॥
रहस्यमेतद् भवगन् ! कथयस्व महेश्वर ! ॥

॥ देवदेव उवाच ॥

यदिदं मन्यसे देवि ! जीवो देहन्न सन्त्यजेत् ॥८२॥
स्वपतो जाग्रतो वापि नरः स्वप्नानुदर्शनात् ॥
दृष्टन्न स्मरते नित्यं श्लेष्मप्रकृतिमानुषः ॥८३॥
यत्किञ्चित्पश्यते स्वप्ने शुभं वा यदि वा शुभं ॥
विपरीतफलं तेषां स्वप्नानामशुभं व्रजेत् ॥८४॥
यश्चेन्द्रियसमायुक्तं वायोशीघ्रतरंमनः ॥
मनो व्रजति तं देशं जीवस्तत्रैव तिष्ठति ॥८५॥
शरीरं रक्ष्यते जीवः सर्वेषामेव प्राणिनां ॥
न जीवेन विनादेहोदेहो जीवन्न मुञ्चति ॥८६॥
जीवः संरक्षते सर्वं न च जीवः परित्यजेत् ॥
जीवः शरीरन्त्यजति उष्णंशीतं परित्यजेत् ॥८७॥
विपरीतानि पश्यन्ति यदा ह्यायुःक्षयो भवेत् ॥
व्याधयो वधबन्धाश्च वेदना चातुला भवेत् ॥८८॥
दुःखं शोकं भयं क्रोधं तृष्णा भुक्षा पिपासया ॥
वातपित्तविकारेण श्लेष्मणां स्वप्नदर्शनं ॥८९॥
एतत्ते कथितं देवि ! जीवानामागतिङ्गतिं ॥
शुभाशुभानां स्वप्नानां गतिः सा सर्वदेहिनां ॥९०॥
वातिकाः पैत्तिकाश्चैव श्लेष्मिकाः सन्निपातिकाः ॥
रात्रिभागे चतुर्थे तु ग्राह्याः शेषास्तु निस्फलाः ॥९१॥
दुःस्वप्नमशुभं दृष्ट्वा पुनर्निद्रान्निषेवयेत् ॥
प्रसुप्तः सुशुभं दृष्ट्वा ह्यशुभन्तस्य नश्यति ॥९२॥
मृत्युप्राप्ते ह्यरिष्टे वा आदौ संरक्षते शुभं ॥
कल्यमुत्थाय स्वप्नन्ति शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥९३॥
स्नानार्द्रशुक्लवासास्तु देवदेवाय शूलिने ॥
उमास्कन्दसमेताभ्यां स्वयम्भुवे महात्मने ॥९४॥
कृत्वा प्रणामं ताम्पूज्य जप्यं दुःस्वप्ननाशनं ॥

यथोत्पन्नेषुस्थानेषु धूपगन्धानुलेपनैः ॥९५॥
एतैर्देवार्चनं कृत्वा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान्॥
प्रणम्य शिरसा शुद्धो वटाश्वत्थौ च पादपौ ॥९६॥
परिपूज्य च बाहुभ्यां पूर्वन्दद्याज्जलाञ्जलिम् ॥
एवमस्य विधिंकृत्वा दुःस्वप्नस्तस्य नश्यति ॥९७॥
यथाविभववित्तैश्च तिलमाषयवाक्षतान् ॥
दद्याद्विप्रे यथा शक्त्या गोसुवर्णञ्च दक्षिणाम् ॥९८॥
ताम्रपात्रेघृतञ्चैव दद्यादाभरणानि च ॥
पात्रं द्विजेभ्यो दातव्य दुःस्वप्नञ्च प्रणश्यति ॥९९॥
गत्वा गङ्गाह्रदे पुण्ये गत्वा चापि महाह्रदे ॥
धर्मारण्यं गयां गत्वा सावित्रीं सन्ध्ययोर्जपेत् ॥१००॥
जलाभिषेकं कृत्वा तु ब्राह्मणान्तर्पयेच्छुचि ॥
दुःस्वप्नान्मुच्यते तेन सर्वदुष्कृतनाशनं ॥१॥
एवं शुभाशुभं कर्म मया प्रोक्तं वरानने ॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

अष्टादशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

हविर्विप्रा महादेव ! वेदाध्ययनतत्परः ॥
किन्तु वेदस्य तत्पुण्यं भारताद्वा महेश्वर ! ॥३॥
नूनं तुलाधिकं वापि किन्तु वेदेषु भारतः ॥
किं पुण्यं भारतं वापि वेदाध्याये च संशयः ॥४॥
केन वा तपसाग्रेण यजनाध्ययनेन वा ॥
एतदिच्छाम्यहं श्रोतुम्भगवन् ! बक्तुमर्हसि ॥५॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

किं पुण्यमन्यसे देवि ! वाक्यं वेदेषु भारते ॥
साङ्गोपाङ्गेषु वेदेषु शास्त्रेषु विविधेषु च ॥६॥
भारतं पञ्चमो वेद इतिहासेति नामतः ॥
अनुग्रहार्थं शूद्राणां व्यासेनामिततेजसा ॥७॥
ज्ञानमुत्पादितं पुण्यं ज्ञात्वा यान्ति पराङ्गतिम् ॥
ज्ञास्यन्ति चतुरा वर्णा वेदाञ्चैव न संशयः ॥८॥
यः समाप्तामिमान्देवि ! पठेद् भारतसंहितां ॥
यजुर्वेदं द्विजो यस्तु भारतज्ञाश्च भामिनि ॥९॥
श्रूयतां कारणन्देवि ! भारतंज्ञो यथाविधि ॥
साङ्गाश्च चतुरोवेदा भारतञ्चैव मेकतः ॥१०॥
एवन्देवैश्च दैत्यैश्च समेत्य तुलया धृतं ॥
अप्रमेयमतीतैश्च वर्तमानैरनागतैः ॥११॥
यस्माच्छ्रुतिशतैश्चापि महात्मशुभविस्तरैः ॥
चतुर्भिरधिकं वेदैर्भारतं न समे तुला ॥१२॥
तस्माच्च त्रिषु लोकेषु महाभारत उच्यते ॥
यः पठेत नरो नित्यं शुचिर्भूत्वा समाहितः ॥१३॥
भारतन्धारयेन्नित्यं श्लोकमेकन्तु यः पठेत् ॥
यदन्हा कुरुते पापं तदन्हा तस्य नश्यति ॥१४॥

किं पुनर्ब्राह्मणो वेद भारतं पठितेति वा ॥
यः पठेद् ब्रह्मचारी तु श्रृणु तस्यापि या गतिः ॥१५॥
यावन्ति रोमकूपानि तस्य गात्रे वरानने ॥
तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ॥१६॥
यदा मानुष्यकेलोके कदाचित्कालपर्ययात् ॥
ज्ञानविज्ञानसम्पन्नश्चतुर्वेदो भवेद् द्विजः ॥ १७॥
शीलवान् रूपसम्पन्नस्सर्वसत्वानुकम्पकः ॥
अहिंसको मृदुर्दान्तो भारतज्ञो भविष्यति ॥१८॥
साङ्गोपाङ्गेषु वेदेषु शास्त्रेषु विविधेषु च ॥
विमृश्यमाणे सर्वापि भारतज्ञः समः श्रुतः ॥१९॥
श्रुतीनामाकरो ह्येष रत्नानामिव सागरः ॥
सदेवासुरगन्धर्वाः सकिन्नरमहोरगाः ॥२०॥
न तद्विद्यति त्रैलोक्ये भारते यन्न गीयते ॥
ज्ञानानां परमं ज्ञानं पवित्राणां पवित्रकं ॥२१॥
माङ्गल्यं मङ्गलानाञ्च योगानां योग एव च ॥
ध्यायन्ति पुण्यकर्माणाः शान्तिं परममुत्तमं ॥२२॥
शूद्रयोनिप्रसूतस्य जिह्वाग्रे यस्य तिष्ठति ॥
शान्तिपर्वणि शुद्धात्मा शूद्रः सम्पद्यते द्विजः ॥२३॥
वेदानामितिहासोऽयं सोपि वेदस्य पारगः ॥
सोपिमान्यश्च पूज्यश्च यथाविप्रषडङ्गवित् ॥ २४ ॥
धर्मानुशासनयोनिः पूज्यः शूद्रोपि शीलवान् ॥
अक्षयं लभते दानं शूद्रः शीलगुणान्वितः ॥ २५॥
यः पठेत नरो नित्यं श्रद्धधानो जितेन्द्रियः ॥
यदा देहपरित्यागः कदाचित्कालपर्ययात् ॥२६॥
कल्पकोटिसहस्राणि ब्रह्मलोके महीयते ॥
ब्रह्मलोकपरिभ्रष्टः पुनर्मानुषताङ्गतः ॥२७॥
मानुष्यमागतो भूपो भवन्ति ज्ञानसम्पदः ॥
नानाविद्यार्थश्रोता च श्रुतिस्मृतिपरायणः ॥२८॥
बुद्धिविद्यातपोदानवेदानां पारगस्तथा ॥
विमृष्यमाणः शास्त्रेषु बुद्धिमावुद्धिविस्तरः ॥२९॥
यां यां गतिं चिन्तयते तामेव लभते पुनः ॥
समाहितमना नित्यं श्रावयेत श्रृणोति वा ॥३०॥
नान्धो न वधिरो मूर्खो न हीनो न च दुर्बलः ॥

न जडो न च मूकत्वं न हीनाङ्गो न वामनः ॥३१॥
सर्वलक्षणसम्पन्नः सर्वज्ञानप्रतिष्ठितः ॥
इदं श्रेष्ठतमंलोके भविष्यति न संशयः ॥३२॥
यानि कानि च शास्त्राणि प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
नापुत्राय प्रदातव्यन्नाशिष्याय कदाचन ॥३३॥
ना वेदविदुषि विप्रे न चानिर्जितकर्मणि ॥
इदं श्रेष्ठाय शिष्याय पुत्रायानुगताय च ॥३४॥
अत्यर्थं यत्र सुश्रूषां करोति विनयान्वितः ॥
तस्य देयमिदं देवि ! एवं वा विद्यते न वा ॥३५॥
प्रयत्नेन गृहीतव्यं शास्त्रमेतत्सुखावहं ॥
प्रकाशार्थमगूढार्थं हितार्थं सर्वदेहिनां ॥३६॥
वोधनं ह्यबुधानाञ्च बुधानां बुद्धिवर्धनं ॥
श्रद्धेयमेतत् परमं श्रद्धातव्यं सदा बुधैः ॥३७॥
धर्मश्रुतिभूतमिदं संवादमिदमद्भुतं ॥
एतत्सर्वं समाख्यातं यथातत्वमुदाहृतं ॥३८ ॥

इति शिवधर्म उमामहेश्वरसंवादे भारतकीर्तनन्नाम
अष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

ऊनविंशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

अथ विष्णुस्तथा देवा ऋषयो व्यास एव च ॥
केन ते भगवन् तुष्टः कथम्प्रीतिः प्रजायते ॥३९॥

॥ विष्णुरुवाच ॥

परिवादो ब्राह्मणानां मम विद्वेषणम्भवेत् ॥
ब्राह्मणं पूजयेन्नित्यं पूजितोहं न संशयः ॥४०॥
नित्याभिवादं विप्राणां भुक्ता च चरणौ स्वकौ ॥
तेषां तुष्यामि मर्त्यानां यश्च चक्रे वलिं हरेत् ॥४१॥
वामनं ब्राह्मणन्दृष्ट्वा वाराहं क्रीडितं जले ॥
उद्धृतान्धरणीन्दृष्ट्वा मूर्ध्नि कुर्वन्ति ये नराः ॥४२॥
न तेषामशुभं किञ्चित्कस्मलं च प्रणश्यति ॥
पूजितञ्च जगत्तेषां सदेवासुरपन्नगाः ॥४३॥
स्वेन रूपेण तेषाञ्च पूजां गृह्णामि तत्वतः ॥
पूज्यमानञ्च नान्योस्ति यावल्लोकः प्रतिष्ठितः ॥४४॥
अन्यथा हि सदा पूजामन्ये कुर्वन्त्यशुद्धयः ॥
नाहन्तान् प्रतिगृह्णामि न सन्तुष्ट करी मम ॥४५॥
एतानि पूजयेन्नित्यं तेषां तुष्याम्यहं ध्रुवं ॥

॥ धर्म उवाच ॥

चक्रपादौ वराहश्च ब्राह्मणश्चैव वामनं ॥४६॥
उद्धृतान्धरणीश्चैव किमर्थं वै प्रशंसति ॥
भवान् सृजति भूतानि भवान् संहरते प्रजाः ॥४७॥
प्रकृतिः सर्व भूतानां मर्त्यानाञ्च सनातनः ॥
अनादिनिधनो देवः सर्वभूतेश्वरः प्रभुः ॥४८॥
एष ते संशयो मह्यं तत्वतस्तं प्रचक्षते ॥

॥ देवदेव उवाच ॥

संप्रहृष्य ततो विष्णुरिदं वचनमब्रवीत् ॥४९॥
चक्रेण निहता दैत्याः पद्भ्यां क्रान्ता वसुन्धरा ॥
वामनं रूपमास्थाय जितो राजा मया वलि ॥५०॥
परितुष्टोस्म्यहं तेषां कर्मणा सुरसत्तम ॥
ये तेषां पूजयिष्यन्ति नास्ति तेषां पराभव ॥५१॥
अपि वा ब्राह्मणं दृष्ट्वा ब्रह्मचारिणमागतं ॥
ब्राह्मणस्याहुतिं कृत्वा ह्यमृतन्तस्य भोजनं ॥५२॥
ऐन्द्रीशान्तिमुपाश्रित्य आदित्याभिमुखस्थितः ॥
सर्वतीर्थेसु सुस्नातो भवेत् शुद्ध्य किल्विषैः ॥५३॥
पठेद्वा श्रावयेद्वापि श्रुत्वा वा लभते सुखं ॥
भुञ्जन्ति पितरो देवा हव्य कव्यमिवाक्षयं ॥५४॥
यः श्रावयति विप्रेन्द्रः सर्वेषु प्रयतो नरः ॥
ऋषीणान्देवतानाञ्च पितृणाञ्चापि नित्यशः ॥५५॥
भवत्यभिमतश्चैव धर्मेषु नियतात्मनां ॥
कृत्वापि पातकं कर्म महापातकवर्जितः ॥५६॥
रहस्य धर्मश्रृण्वन्तु सर्वपाप प्रमोक्षणं ॥
एष धर्मो रहस्यश्च देवतानामुदाहृतः ॥५७॥
व्यासदृष्टम्मया प्रोक्तं सर्वलोकैर्नमस्कृतं ॥
पृथिव्यां रत्नपूर्णायां ज्ञानं व्वेदमनुत्तमं ॥५८॥
इदमेतत्ततः श्रेय इत्याहुः परमर्षयः ॥
एतत्प्रशस्तं गुह्यानि पुण्यं बेदेषु गीयते ॥५९॥
अधीयते नरोनित्यं प्रयतः स्थितमानसः ॥
आयुष्यं परमन्दिव्यम्मिह लोके परत्र च ॥६०॥
रक्षोघ्नश्च यशस्यञ्च पुण्यवर्धनमेव च ॥
उभे सन्ध्येस्य शद्यस्तु प्राणायाम करोति यः ॥६१॥
ध्यायेत मनसा युक्तौ यत् किञ्चित्कल्मषं भवेत् ॥
तेषान्तद्ध्यानयोगेन प्रदहेत् सर्वपातकं ॥६२॥
तस्माद् ध्यायेत सततं पुरुषेण विपश्चिता ॥
प्राप्यन्ते गतयस्तेषां संसारपरिवर्त्तिभिः ॥६३॥
तामसोस्तामसी यान्ति राजसा रंज एव च ॥
सात्विकं सत्वदीयेन सर्वमेव व्रजन्ति ते ॥६४॥

अधस्तात्तामसी वृत्तिर्मध्यस्थानन्तु राजसं ॥
ब्रह्मलोकन्तु विज्ञेयंस्थानं सत्वस्य तत्वतः ॥६५॥
सर्वभूतेषु यः पापं सोन्धस्तमसि मज्जति ॥
राजसैः कर्मभिः श्रेष्ठैरिन्द्रलोकः प्रपद्यते ॥६६॥
सात्विकैः कर्मभिः श्रेष्ठैर्ब्रह्मलोकं प्रपद्यते ॥
ज्योतिः स्थानानि सर्वाणि गतिः स्यात्पुण्यकर्मणां ॥६७॥
पुण्यपापेन मानुष्यं पापेनैकेनतिर्यगां ॥
ज्योतिःस्थाननिधिष्यामि लोकानाङ्गतयः सदा ॥६८॥
तेषां नित्यस्थितावेतौ द्वारेचन्द्र दिवाकरौ ॥
पितृयानेन ते यान्ति येषां द्वारे निशाकरः ॥६९॥
अयनन्दक्षिणंप्राप्य पितृलोकं व्रजन्ति वै ॥
ये तु श्रद्धा तपोदीक्षा जाप्ये व्रतपरायण ॥७०॥
देवयानेन सूर्यन्ते भित्वा देवि व्रजन्ति वै ॥
ये तु सांख्येन सिद्ध्यन्ति योगयुक्तिसमन्विताः ॥७१॥
न तेषां चन्द्रसूर्याभ्यां विन्दन्ति पवदीं सुराः ॥
निर्मलाः सर्वनिर्मुक्ताः सङ्गस्नेह विवर्जिताः ॥७२॥
सुखावसानं वा व्यक्तं सर्वमुत्सृज्य गच्छति ॥
म्रियते च शुभाचारास्तस्य देवस्तदन्तरं ॥७३॥
अग्निचन्द्रानिलां कृत्वा श्राद्धो वै तमुपाश्नुते ॥
भूमावथ सदर्भायां बान्धवैरुपपादितैः ॥७४॥
निरन्तरमिदं व्याप्तं सोमपुत्रैर्महात्मभिः ॥
आकाशे यत्र चैते वै दृश्यन्ते पुण्यकर्मणा ॥७५॥

इति शिव धर्मशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे
एकोनविंशतितमोऽध्यायः ॥१९॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

विंशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देवदेव उवाच ॥

एकस्तम्भे नवद्वारे त्रिस्थाने पञ्चसाखिके ॥
एतस्मिन्नन्तरे देवि ! सद्वृत्तस्तु सदा वसेत् ॥७६॥
उदितोदितविप्रस्य क्रियायुक्तस्य धीमतः ॥
विदन्ति सखिलान् वेदान् देहे षड्वृषलः स्मृताः ॥७७॥
क्षत्रियाश्च स्मृताः सप्त वैश्याश्चाष्टौ समावृताः ॥
पञ्चविंशत्तथा शूद्रा यच्छेषं सोत्र ब्राह्मणः ॥७८॥
कामक्रोधश्चलोभश्च रागो द्वेषश्च पञ्चमः ॥
महाभोगाश्च इत्येते देहे षड्वृषलाः स्मृताः ॥७९॥
कामः क्रोधस्त्वहङ्कार अभिमानस्त्वमत्सरः ॥
पारुष्यं क्रूरता चैव परिवर्त्तिश्च क्षत्रियाः ॥८०॥
श्लक्ष्णता निकृतिर्मायासूयाशाव्यमनार्जवे ॥
नृशंसता वै कार्पण्यं वैश्यस्याष्टौ प्रकीर्तिताः ॥८१॥
तृष्णा बुभुक्षा निद्रा च पैशुन्यमनृतन्तमः ॥
अश्रद्दधानं शठता आत्मश्लाधा प्रशंसता ॥८२॥
अनिवृत्तविषादश्च प्रमादो हीनसत्वता ॥
भयं विक्लवता क्षुद्रः पापतामन्यसेबताः ॥८३॥
निर्ल्लज्जानाशकाहिंसा अनवस्था न यन्त्रताः ॥
एते शूद्राः पञ्चविंशत्तिष्ठन्तिदेहमाश्रिताः ॥८४॥
यस्मिन् ने तेन दृश्यन्ते स विद्वान् ब्राह्मणः स्मृतः ॥
येषु येषु च भावेषु यत्कालं वर्तते द्विजः ॥८५॥
तेषु तेषु च यत्काले न लिङ्गगतिरुच्यते ॥
यावज्जुहोति जपति यावद्दानं प्रयच्छति ॥८६॥
ब्राह्मणो भवते तावच्छेषकालंयथेतरः ॥८७॥
अलोलजिव्हाः समलोष्टकाञ्चनः गतस्पृहा रागविवर्जितो वशी ॥
जितेन्द्रियः सङ्गविमुक्त दोषवान् भगान्निवृत्तो भगवानिहोच्यते ॥८८॥

इदृशा ध्यानयुक्ता हि ब्राह्मणाः संशितव्रताः ॥
येषां श्राद्धे नियुज्यन्ते तृप्तास्तेषां पितामहाः ॥८९॥
क्लीकुक्कुटमार्जारश्वशूकरखरोरगैः ॥
नारीभिश्चाप्यपूर्वाभिर्न्नस्थेयं पितृकर्मणि ॥९०॥
अक्षयं पितरो श्नन्ति श्राद्धं श्रद्धोपपादितं ॥
परणे विविधा दत्तं मन्त्राग्नि शशिपालितं ॥९१॥
अपां समीपे दुर्वायां दभास्तीर्य्याग्रदक्षिणां ॥
मधुव्यामिश्रभोक्तव्यं तुष्यन्ति प्रपितामहः ॥९२॥
पितरस्तोषिता येन देवतास्तेन तोषिताः ॥
एष ते विधिरुद्दिष्टा बहुविस्तारसोमया ॥९३॥
यानि तानि च गुह्यानि रहस्यानि गुहानि च ॥
प्रकाशितानि सर्वाणि धर्माणि विविधानि च ॥९४॥
योसौ चरति धर्मात्मा स याति परमाङ्गतिं ॥
रुद्रज्ञानानि कर्माणि भाषितानि पुराणि च ॥९५॥
अर्चिता बाचका ये च लिखापयति श्रद्धया ॥
सर्वे यान्ति परं स्थानं यत्र वासा निरञ्जनः ॥९६॥
एतत्ते परमं योगं मया तत्त्वमुदाहृतं ॥९७॥

इति शिवधर्मशास्त्र उमामहेश्वरसंवादेविंशतितमोध्यायः ॥२०॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

एकविंशतितमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

उवाच देवी देवेशं शितिकण्ठम्महाप्रभुं ॥
पूज्यते भक्तिमद्देवो विप्रैस्तु ब्रह्मचारीभिः ॥९८॥
सुखोपविष्टमासीनमासने गोवृषध्वजं ॥
वैदूर्यमणिसञ्छन्ने बहुरत्नविभूषिते ॥९९॥
अभिगम्य तु तन्देवी प्राञ्जलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥
सर्वो मे धर्म आख्यातः सप्तस्वरपरिच्छदः ॥१०००॥
किं शब्दः कीदृशो वर्णः कथं देवेन कीर्तितः ॥
कथमक्षरसम्प्राप्तः कथमङ्गे प्रतिष्ठितः ॥१॥
कथं हि देवदेवेन प्रोक्त आगीयते नृणां ॥

॥ भगवानुवाच ॥

श्रृणु देवि ! रहस्यानि गूढः स्थाने प्रकाशिताः ॥२॥
षड्जर्षभौ सगान्धारौ मध्यमं पञ्चमं तथा ॥
धैवतः सनिषादश्च स्वराः सप्त प्रकीर्तिताः ॥३॥
षड्जस्तु पद्मवर्णाभ ऋषभः शुक्लवर्णकः ॥
हिरण्याभस्तु गान्धारो मध्यमः कुङ्कुमप्रभः ॥४॥
पञ्चमस्तु स्वरो रक्तो नानावर्णस्तु धैवतः ॥
निशादो मेघर्णवस्तु इत्येते स्वरवर्णकाः ॥५॥
मयूरः षड्जसन्नादी कुक्कुटस्त्वर्षभन्नदेत् ॥
अश्वो वदति गान्धारं मध्यमन्तु गवेदकः ॥६॥
उत्कृष्टं पञ्चमं विद्यात्कोकिलाभीरुतं स्वरं ॥
माण्डूको धैवतो ज्ञेयः कुञ्जरस्तु निषादवान् ॥७॥
अग्निना गीयते षड्ज ऋषभो ब्राह्मणेन तु ॥
सोमो गायति गान्धारं विष्णुना मध्यमः स्वरः ॥८॥
पञ्चमस्तु स्वरो गीतस्त्र्यम्बकेन महात्मना ॥
धैवतो वरुणोद्गीतो निशादो नारदेन तु ॥९॥

कण्ठे उत्तिष्ठते षड्ज ऋषभश्च शिरस्तथा ॥
नासिकायान्तु गान्धार उरसि मध्यमस्तथा ॥१०॥
पञ्चमस्तु स्मृतश्चोरो ललाटे धैवतस्तथा ॥
निशादः सर्वगात्रेषु विज्ञेयः स्वरचिन्तकैः ॥११॥
सप्त स्वरास्तु ये प्रोक्ता एकविंशतिमूर्च्छनाः ॥
ताना एकोनपञ्चाशत् स्थाने दैवतवर्णतः ॥१२॥
षड्जेन प्रीयते देव ऋषभेन महर्षयः ॥
गान्धारस्तु पितृन्नित्यं मध्यमस्तु महोरगान् ॥१३॥
पञ्चमेन स्वरेणाशु सर्वभूतसुखं भवेत् ॥
धैवतो यक्षगन्धर्वा निशादो राक्षसा हि वै ॥१४॥
अ आ षड्जस्वराः प्रोक्ता इ ई गान्धार इष्यते ॥
उ ऊ तु धैवतो ज्ञेय ऋ ॠ तु ऋषभः श्रुतः ॥१५॥
लृ लृ मध्यम इष्यन्ते ए ऐ तु पञ्चमः स्वरः ॥
ओ औ इति निशादस्तु स्वराक्षर विनिर्णयः ॥१६॥
वायव्यः सौम्य ऐशान्य ऐन्द्र आग्नेय एंव च ॥
याम्य नैर्ऋत इत्ये ते स्वराः षड्जादयो बुधैः ॥१७॥
ऊर्ध्वाधो वारुणीभागा मिश्रकस्तु यदृच्छया ॥

॥ देव्युवाच ॥

मासानाञ्च कथं चाष्टौ दिवसानां कथं विभो ! ॥१८॥
एतन्मे संशयो देव ! कथं पर्व च गीयते ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

षडर्त्तुद्वादशा मासा दिवसास्त्रिंशदेव तु ॥१९॥
अग्ने प्रतिपदः प्रोक्ता द्वितीया नरसिंह च ॥
तृतीया देवराजस्तु चतुर्थ्यस्तु विनायकः ॥२०॥
पञ्चम्यान्तु श्रिया देवी महागौर्य्यस्तु षष्ठके ॥
सप्तम्यान्तु तथादित्य अष्टम्यामीश्वरस्तथा ॥२१॥
दुर्गा देवी नवम्यान्तु दशम्यान्तु पितामहः ॥
एकादश्यान्तु वसवो द्वादश्यां विष्णुरेव च ॥२२॥
ब्रह्मणस्तु त्रयोदश्यां चतुर्दश्यान्तथा शिवः ॥
पूर्णमास्यान्तथा सोम उभयोरपि पक्षयोः ॥२३॥
दिवसे सप्तमे भागे गीयते मधुरः स्वरः ॥
यदैवज्ञीयते पुंसा स्वरः संपूर्णलक्षणः ॥२४॥

तदा देवगणाः सर्वे दिवि घोषवती तदा ॥
दिव्यं शब्दन्तदा श्रुत्वा तथा हि वरवर्णिनि ! ॥२५॥

॥ देव्युवाच ॥

एवं गायन्ति ये पुंसः स्त्रियो वापि प्रयत्नतः ॥
किं स्वरन्दीयते देव ! श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥२६॥

॥ देवदेव उवाच ॥

आषाढमासे सम्प्राप्ते शुक्लकृष्णाष्टमी तथा ॥
गीयते सोपवासेनशुक्लवस्त्रशुचिर्नरः ॥२७॥
स्वर्गलोकमितो याति सुखञ्च परमम्भवेत् ॥
तथैव श्रावणे मासे शुक्लकृष्णाष्टमीं तथा ॥२८॥
गीयते सोपवासेन गोसहस्रफलं भवेत् ॥
शुभे भाद्रपदेमासे शुक्लकृष्णाष्टमी तथा ॥२९॥
गीयन्ते सोपवासेन देवस्तुष्यति शङ्करः ॥
राजसूयस्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥३०॥
तथैवाश्वयुजे मासे शुक्लकृष्णाष्टमीन्तथा ॥
गीयते उपवासेन नरमेधफलं लभेत् ॥३१॥
गीयते कार्त्तिके मासे शुक्लकृष्णाष्टमीन्तथा ॥
प्रयागेम्रियते यश्च तस्य पुण्यफलं लभेत् ॥३२॥
गीयते मार्गशीर्षेतु शुक्लकृष्णाष्टमीन्तथा ॥
अश्वमेधस्य साहस्रं फलं प्राप्नोति मानवः ॥३३॥
तथैव पौषमासे तु शुक्लकृणाष्टमीन्तथा ॥
गीयते सोपवासेन गोसहस्रफलं लभेत् ॥३४॥
रूपसौभाग्यसम्पन्नो जायते पूजितो नरः ॥
गीयते माघमासे तु शुक्लकृष्णाष्टमीन्तथा ॥३५॥
इह लोकसुखं प्राप्य परत्र च परां गतिं ॥
तस्य क्षयादिहागत्य जायते स महाधने ॥३६॥
तथैव फाल्गुने मासे शुक्लकृष्णाष्टमीन्तथा ॥
गीयते शुचिवस्त्रेण उपवास समाहितः ॥३७॥
ब्रह्मलोकमतिक्रम्य रुद्रलोके महीयते ॥
तस्यान्ते पुनरागत्य जायते विपुले कुले ॥३८॥
ईश्वरश्चैव शूरश्चधनाढ्यश्चैव जायते ॥
उत्तमश्चैत्रमासे तु गीयते सुव्रतो यतः ॥३९॥

शङ्करो बासुदेवश्च परितुष्टो न संशयः ॥
सर्वत्र लभते पूजां रूपवान्धनवान्भवेत् ॥४०॥
नवालो म्रियते तस्य न च व्यसनमाप्नुयात् ॥
हंससारसयुक्तेन विमानेन स गच्छति ॥४१॥
बैशाखे गीयते यस्तु उपवासः समाहितः ॥
न मिथ्या न च सन्देहो महादेवश्च तुष्यति ॥४२॥
पुष्पकेन विमानेन स्वर्गलोके महीयते ॥
षष्टिं वर्षसहस्राणि देवलोके स तिष्ठति ॥४३॥
तस्यान्ते पुनरागत्य ज्येष्ठपुत्रश्च जायते ॥
गवाढचश्च धनाढ्यश्च पुत्रवान् रूपवान् भवेत् ॥४४॥
ज्येष्ठे मासे तु सम्प्राप्ते उपवासेन गीयते ॥
सर्वयज्ञफलावाप्तिः सर्वदानफलं लभेत् ॥४५॥
सर्वतीर्थफलञ्चैव प्राप्यते नात्र संशयः ॥
एतत्ते कथितन्देवि ! गीयमानेषु सर्वदा ॥४६॥
एतद् धर्म्यं यशस्यञ्च इहलोके परत्र च ॥
यश्चेमां गायते नित्यं यश्चेमां श्रृणुयान्नरः ॥४७॥
दुःखन्तु न तु सेवेत देवं पूज्येत गीयते ॥
श्राद्धकाले च सम्प्राप्ते यस्तुगायति मानवः ॥४८॥
तुष्यन्ति पितरस्तस्य हव्यकव्यमिवाक्षयं ॥
वास्तुमध्ये तु गीयेते वालरोगस्तु नश्यति ॥४९॥
क्षेत्रमध्ये तु गीयेत सर्व सस्याभिवर्धनं ॥
गोष्ठमध्ये तु गीयेत वर्धन्ते सर्वधेनवः ॥५०॥
राजवासे तु गीयेत ध्रुवश्च विजयी भवेत् ॥
जनमध्ये तु गीयेत तथैव कलिनाशनं ॥५१॥
मृत्युकाले श्रुतिं प्राप्य वियोनिं न स गच्छति ॥
पूर्वान्हे चापि गीयेत दुःस्वप्नञ्च प्रणश्यति ॥५२॥
एतत्ते कथितन्देवि ! किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

॥ देव्युवाच ॥

यदि तुष्टोसि भगवन् ! देव ! कौतूहलं हि मे ॥५३॥
अतः परन्तु पृच्छामि व्युत्क्रमेण प्रगीयतां ॥
को दोषो भवते तस्य किञ्च भवति लक्षणं ॥५४॥

॥ देवदेव उवाच ॥

षण्मुहूर्त्तेषु वेलासु सुकृच्चैव प्रगीयते ॥
एवं सर्वानुपूर्वेण येन येन हि गीयते ॥५५॥
स्वरसप्तक्रमेणापि षण्मुहूर्ते तथैव च ॥
ऋषभः षड्जगान्धारौ चतुर्मुहूर्त गीयते ॥५६॥
मध्यम चतुर्म्मुहूर्त्ते पञ्चमश्चतथैव च ॥
मध्यमञ्चतुमुहूर्त्ते यथाक्रमेण गीयते ॥५७॥
चुतुर्मुहुर्त्तो धैवतो निशादश्च तथैव च ॥
भक्तिभावात्प्रगीतेन नास्ति दोषो मयाविदः ॥५८॥
अशंपूर्णं यदा गीतं विघ्नन्तस्य प्रदृश्यते ॥
पूर्वन्तावत् प्रवक्ष्यामि श्रृणु देवि ! यथाक्रमं ॥५९॥
नारदस्तुम्वुरादीनि गन्धर्वश्च हहा हुहू ॥
गन्धर्वाः सप्त इत्येते तेभ्यो व्याप्तमिंद स्वरैः ॥६०॥
गन्धर्वगीतवाद्येषु जगदासनकारिताः ॥
गीते चार्द्धं प्रमुक्तानां केषु मध्ये प्रगीयते ॥६१॥
प्रभाते तत्र विज्ञेयः सर्वभूतंसमागमं ॥
ऋषीणाञ्चैव सर्वेषां देवानाञ्च समागतां ॥६२॥
न प्रभातं प्रभातेन कोपेनाविष्ट देहके ॥
देवलस्य तु शापेन ग्राहोभूत्तत्क्षणादपि ॥६३॥
तस्य शापप्रभावेन त्रिकूटो नाम पर्वतौ ॥
तस्मिन्दिव्य ह्रदे नूनं गन्धर्वोभूत्पपात सः ॥६४॥
एतस्मिन्नन्तरे काले जनयूथं समागतं ॥
तस्मिन्सरसि दुष्टात्माविरूपान्तर्जलेशयः ॥६५॥
आशीद् ग्राहो गजेन्द्राणां निपुरा केकरेक्षणः ॥
दन्तोज्ज्वलमुखस्तस्मिन् कदाचिद्गजयूथपः ॥६६॥
शलिले पङ्कजवने यूथमध्यगतः सुखी ॥
खेलत्युत्पङ्कजवने यूथेन महतावृतः ॥६७॥
गृहीतस्तेन रौद्रेण ग्रहेणादृश्यमूर्तिना ॥
पश्यन्तीनां करेणूनां क्रोशन्तीनाञ्च दारुणां ॥६८॥
ह्रियते पङ्कजवने ग्राहेणादृश्यमूर्तिना ॥
व्यथितः स निरुद्वेगः पश्चिमामगमद् दिशां ॥६९॥
जगाम मनसा देवं शरणंमधुसूदनं ॥
प्रगृह्य पुष्पगग्रेण काञ्चनं कमलोत्तमं ॥६०॥

आपद्विमोक्षमन्विच्छन् गजः स्तोत्रमनुस्स्मरन् ॥
भक्तिन्तस्यानुसंचिन्त्य नागस्यामेघसम्भवां ॥६१॥
उज्जहाराप्रमेयात्मा तरसश्चारिसूदनः ॥
सरस्थं दारयामास ग्राहं चक्रेण माधवः ॥६२॥
मोक्षयामास स गजं पापेभ्यः शरणागतः ॥
स हि देवलशापेन हाहा गन्धर्वसत्तमः ॥६३॥
ग्राहस्त्वनगमत्कृष्णाद्वधं प्राप्य दिवङ्गतः ॥
आपद्विमुक्तो युगपद् गजोगन्धर्व एव च ॥६४॥
एवं हि कथयामास तुष्टोस्मि वरवर्णिनि ॥
देवस्य वचनं श्रुत्वा धर्म्मं कथितसंस्मरन् ॥६५॥
हृष्टतुष्टा मया देव शिरसा वन्दितः प्रभुः ॥६६॥

इति भगवतो गीतपुराणे धर्मगुह्ये गजेन्द्रमोक्षणं उमामहेश्वरसंवादे
एकविंशतितमोऽध्यायः ॥२१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उमामहेश्वरसंवादे

द्वाविंशतितमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ द्वेव्युवाच ॥

यदि विष्णुर्भदेद्देव स्वयं स्रष्टाजगत्पतिः ॥
तत्किमर्थंभवेद्देव पुत्रोयं मानुषस्य च ॥६७॥
एतत्कथयदेवेश इह कौतूहलं हि मे ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

भृगु नामसमाख्यातः ब्राह्मण ऋषिरूत्तमः ॥६८॥
तेन संरक्षणार्थाय प्रार्थितो मधुसूदनः ॥
यज्ञे पुरुषमेधन्तु यजेहन्तवतेजसाः ॥६९॥
असुरा राक्षसाः सर्वे तन्मे रक्ष जनार्दन ! ॥
वाचन्दत्वा ततस्तेन ऋषयेस्मै महात्मने ॥७१॥
न रक्षितस्तु धर्मज्ञश्चासुरैस्तु विमर्दितः ॥
ततस्तदोग्रतेजसा भृगुणाकेशवः प्रिये ॥८१॥
शापितस्तु वरारोहे गच्छत्वं नरकादधः ॥
धर्मशापप्रभावेन ऋषयेस्य वरानने ॥८२॥
नरकं शान्तयेद्देवि कथितस्ते जनार्दनः ॥
प्रथमं जन्म मत्स्याश्च वेदोद्धारकृतो यदि ॥८३॥
द्वितियं कूम्मजन्मस्तु सांदेह्येन दशां हरिः ॥
तृतीयस्तु वराहस्तु भक्षयेंदशुचिन्तथा ॥८४॥
हिरण्यकशिपोर्न्नाशं कुरुते च जनार्दनः ॥
चतुर्थं नारसिंहस्तु जन्म नारायणस्य तु ॥८५॥
पञ्चमे वामनो देवि प्रार्थयेत महावलीं ॥
उत्तानेन तु हस्ते नवलं वलिनि केशवः ॥८६॥
षष्ठं समस्तु बृष्णीयः सुतो दशरथस्य तु ॥
सप्तमे वासुद्रेवस्तु गृहकर्मस्वधिष्ठितः ॥८७॥
अष्टमे तु तथा जन्म चतुष्पात्कलिनास्थिते ॥
नवमे कल्किराजस्तु म्लेच्छानामन्तकारकः ॥८८॥

दशमे मत्स्यरुपेण अष्टपादावलम्वकः ॥
ब्राह्मणोपासनस्तस्यस्त्रैलोक्यस्थिति हेतवः ॥८९॥
ये पूजिताः सुराः सर्वे पूजितस्तु न संशयः ॥
विष्णोरपि प्रभुत्वेन शापानुग्रहकारकाः ॥९०॥
मौले तुष्टेन तु स्वर्गं नरकन्तद्विपर्यया ॥
तस्मान्न ब्राह्मणो मूलो भोगाद्याचरणादिषु ॥९१॥
ज्ञानमूलाः क्रियाः सर्वाः फलमूलाभियोजिताः ॥
एतत्ते कथितन्देवि ! किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥९२॥

इति शिवधर्मशास्त्रे उमामहेश्वर संवादे
द्वाविंशतितमोऽध्यायाः ॥२२॥
॥ शिवाय नमः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उत्तरोत्तरे उमामहेश्वरसंवादे

प्रथमोऽध्यायः

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

ॐ नमः शिवाय

कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् ॥
पृच्छते शङ्करं देवी धर्माधर्म कथं हि मे ॥१॥
केनकर्मविपाकेन जायन्ते सधना नराः ॥
निर्धना केन जायन्ते कर्मणा पुरुषाधमाः ॥२॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

श्रृणु देवि ! यथातथ्यं न चाहमनृतंवदे ॥
येनकर्मविपाकेन जायन्ते सधना नराः ॥३॥
नित्यं स्वद्रव्यसन्तुष्टाः परद्रव्येषु निस्पृहाः ॥
धर्मज्ञाः सत्यवादाश्च सर्वभूतहिते रताः ॥४॥
नित्यं ब्राह्मणदातारो देवतातिथिपूजकाः ॥
अतिथिर्यस्य मृष्टाशी पाकभेदो न विद्यते ॥५॥
प्रतिश्रयतडागानि वापीकूपप्रपाणि च ॥
भोजनानि विचित्राणि ब्राह्मणानां ददन्ति ये ॥६॥
भुन्जते हुतशेषश्च देवब्रंह्मरताः सदा ॥
तेन कर्मविपाकेन जायन्ते सधना नराः ॥७॥
निर्धनाः कर्मणा केन जायन्ते पुरुषाधमाः ॥
मोहिता मायमाविष्णोः परद्रब्येषु कांक्षिणः ॥८॥
नित्यं येऽधर्मसंयुक्ता नित्यं प्राणिवधेरताः ॥
हिंसकाश्चैव वाधन्ते शोणितान्तकरास्तथा ॥९॥
पृष्ठमांसानि खादन्ति मधुघाताश्च ये नराः ॥
भक्षन्ति मद्यमांसानि ब्रह्मघ्ना देवकण्टकाः ॥१०॥
क्षुद्राश्चासत्यवक्तारः पुत्रदारहिते रताः ॥
तेन कर्मविपाकेन जायन्ते निर्धना नराः ॥११॥
एतत्ते कथितं सत्यं धनिनां निर्धनस्य च ॥
श्रोतुमिच्छसि किन्देवि ! कथयस्व यशस्विनि ! ॥१२॥

॥ उमोवाच ॥

द्रव्यवस्त्र सुसम्पन्नाः सर्वाभरणभूषिताः ॥
तुष्टास्तु सर्वकामेषु जायन्ते केन कर्मणा ॥१३॥
दुःखिताः केन जायन्ते कर्मणा पुरुषाधमाः ॥
रजोगुण्ठितसर्वाङ्गा मारुतध्वस्तमूर्धजाः ॥१४॥
कुवर्णवदना दीना निवर्णवद्नास्तथा ॥
अकुलीनाश्चजायन्ते नरा वै केन कर्मणा ॥१५॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

श्रृणु देवि ! यथा तथ्यं द्रव्यसम्पन्नमीश्वराः ॥
तृप्तास्तु सर्वकामेषु यथाजायन्ति ते नराः ॥१६॥
देवब्रह्मरता नित्यं सत्यवादी दृढव्रताः ॥
यथा शरीरमात्मानं पोषयन्ति यथेप्सया ॥१७॥
परदेहं तथा देवि ! पोषितं सर्वयत्नतः ॥
कृमिकीटपतङ्गानां वृक्षानाञ्च तथैव हि ॥१८॥
दया सर्वेषु कर्तव्या यथात्मनि तथा परे ॥
पृष्टमांसं न खादन्ति असत्यं न वदन्ति च ॥१९॥
तेन कर्मविपाकेन जायन्ते सधना नराः ॥
दुःखिताः कर्मणायेन क्षुद्रा वै मन्दभागिनः ॥२०॥
परेप्रेरित दुःखार्ता जायन्ते सुखवर्जिताः ॥
परद्रव्यहरा नित्यं भृत्यवृत्तैश्च भञ्जकाः ॥२१॥
खले खेत्रे गृहे वापि परद्रव्यं हरन्ति ये ॥
सुवर्णमणिमुक्तानि वस्त्रान्याभरणानि च ॥२२॥
आसनानि विचित्राणि धन धान्यमुपस्करं ॥
ये हरन्ति नरा नित्यं परद्रव्याणि मानवाः ॥२३॥
इह लोकगतानां तु एष एवविधिः स्मृतः ॥
परलोकगतानां तु धर्मंवक्ष्यामि तं श्रृणु ॥२४॥
नग्नाहीनाः क्षुधार्तास्तु कुचैलाः कुत्सिताः सदा ॥
व्याधिभिः परिभूतास्तु भाग्यभोगविवर्जिताः ॥२५॥
अनाथास्ते नरा नित्यं पीड्यन्ते सुखवर्जिताः ॥
दासत्वे चैव सुश्रोणि ! जायन्ते पुरुषाधमाः ॥२६॥
ते नराः क्षीणसर्वस्वाः परप्रेष्यत्वमागताः ॥
ऋणार्थिप्रार्थयन्ते च दासवृत्तिमुपागताः ॥२७॥

ये नित्यं पापकर्माणः परद्रव्येषु लुब्धकाः ॥
एतत्ते कथितं सर्वं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥२८॥

॥ उमोवाच ॥

स्वदारनिरता ये च परदारनिवृत्तकाः ॥
मातरं गुरुपत्नीं वा श्वश्रूं दुहितरं तथा ॥२९॥
रमन्ते भगिनीं चैव परनारीञ्च ये नराः ॥
तेषान्तु कीदृशो धर्मः कथयस्व विशेषतः ॥३०॥
परदारप्रशक्तानां नराणां पापकर्मणां ॥
श्रोतुमिच्छाम्यहं देव ! इदं कौतूहलं हि मे ॥३१॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

स्वदारनिरतानां च धर्मंवक्ष्यामि तं श्रृणु ॥
नित्यं स्वदारसन्तुष्टाः परदारेषु निस्पृहाः ॥३२॥
ते मर्त्यलोकमुत्सृज्य स्वर्गलोकं व्रजन्ति च ॥
षष्ठिवर्षसहस्राणि वसित्वां च सुरैः सह ॥३३॥
स्वर्गलोक च्युता देवि यदा मानुष्यताङ्गताः ॥
चतुर्वेदास्तु जायन्ते ब्राह्मणा दुःख वर्जिताः ॥३४॥
रूपयौवन सम्पन्नास्सर्वाभरणभूषिताः ॥
परदारानिवृत्तानामेष धर्मविधिः स्मृतः ॥३५॥
परदारप्रसक्तानां श्रृणु तेषां च यत्फलं ॥
यौवनेन तु रूपेण गर्विताः कामकांक्षिणः ॥३६॥
अर्थेन यात्रया चैव दूतीनां प्रेषणेन च ॥
परस्त्रीप्रतारका ये श्रृणुतेषां यथा विधिः ॥३७॥
अशक्ताः पण्डकाः केचित्केचिन्नियमपण्डकाः ॥
यक्षप्रपण्डकाः केचित्केचिन्नियमपण्डकाः ॥३८॥
जात्यन्धपण्डकाः केचित्पञ्चैते पण्डकाः स्मृताः ॥
स्त्रीबेशधारिणश्चान्ये पर्यटन्ति नराधमाः ॥३९॥

स्त्रीणां लीलाविलासेषु नरा रङ्गोपजीविनः ॥
गायकास्त्यक्तलज्जाश्च नृत्तकाश्च भवन्ति ते ॥४०॥
यदा सत्येन म्रियन्ते परलोकगता अपि ॥
शरीरगतिदोषैश्च गतिमेषाङ्करोम्यहम् ॥४१॥
कुम्भीपाकेषु पच्यन्ते दह्यन्ते पापकर्मणः ॥
षष्ठिवर्षसहस्राणि परदाररता नराः ॥४२॥
स्वदारनिरतानां च परदाराभिगामिनां ॥
एतत्ते कथितं सर्वं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥४३॥

इति शिवधर्म उत्तरोत्तरे महासंवादे
प्रथमोऽध्याय ॥१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उत्तरोत्तर महासंवादे

द्वितीयोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ उमोवाच ॥

केचिद्धास्तिनमारूढा नरा अन्येपि वाजिनं ॥
केन कर्मविपाकेन भुविराज्यं लभन्ति ते ॥४४॥
अन्येपि बहवो दीना रजसा विविधाः कृताः ॥
अग्रहो यान्ति धावन्तो नरा रूपविबर्जिताः ॥४५॥
हयपृष्ठगता यान्ति नरा वै केन कर्मणा ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

श्रृणुदेवि ! यथा राज्यं लभन्ति पुरुषोत्तमाः ॥४६॥
मम भक्त्या नरास्सर्वे नित्यं ब्रह्मरताश्च ये ॥
इत्याञ्जलिनमस्कारैर्दानस्नानैस्तथापरैः ॥४७॥
धर्मज्ञाः सत्यवक्तारः सर्वभूतहिते रताः ॥
दातारो होमयुक्ताश्च नित्यं धर्मरताश्च ये ॥४८॥
परदुःखं न कुर्वीत ते नरा राज्यभागिनः ॥
दुःखिताः कर्मणा येन परप्रेष्यगता नराः ॥४९॥
एतत्ते कथयिष्यामि श्रृणु सत्यं यशस्विनि ॥
आत्मम्भरा अधर्मज्ञा दैवद्रव्यहरा नराः ॥५०॥
ब्रह्मघ्ना गुरुनिन्दाश्च स्वामिनो निन्दकास्तथा ॥
न तु देवा न विप्राश्च न गावो नाग्नयस्तथा ॥५१॥
नास्तिकाः सततं ये तु ते नराः पापकर्मिणः ॥
परप्रेष्यकरास्ते तु नराणां बशवर्त्तिनः ॥५२॥
यच्च द्रव्यं भवेद् द्रव्यं श्रृणु तस्याप्युपद्रवं ॥
हरन्ति तच्च राजानश्चोराश्च बहवस्तथा ॥५३॥
कृषिश्च कुर्वते ये तु श्रृणु तेषामुपद्रवं ॥
शूकराश्च शुकाश्चैव मूषकाः शलभास्तथा ॥५४॥
मृगाश्च नाशयन्तिस्म अहन्यहनि वापितं ॥

विक्रीणयन्ति यत्किञ्चित्तदाभूतं प्रणश्यति ॥५५॥
कर्मसिद्धिं नपश्यन्ति सर्वारम्भेषु ते नराः ॥
दोषैः शरीरजैस्तीव्रैः प्रलयं यान्ति मानवाः ॥५६॥
मोहिता मायया विष्णोर्जायन्ते तेन दुःखिताः ॥
एकं शरीर मित्याहुः प्रजासु द्विविधं कृतं ॥५७॥
अण्डजाः स्वेदजा वापि तथा स्थावरजङ्गमाः ॥
राजानस्तुत्य देहास्तु स्वकर्मकृतजैर्गुणैः ॥५८॥
एकं जीवं मयासृष्टं शरीरश्च पृथक् पृथक् ॥
अहं देहे वसामिस्म म्लेच्छचाण्डालकस्य वा ॥५९॥
खरोष्ट्र नरहस्तीनां सर्वमध्यगतोह्यहं ॥
देहे तिष्ठामि सर्वस्य जङ्गमस्थावरस्य वा ॥६०॥
मया व्याप्तं जगत्सर्वं नान्यत् किञ्चित्प्रदृश्यते ॥
अहं शयामि देहस्थो मानुष्यस्य भ्रमाम्यहं ॥६१॥
अहं नृत्यामि देहस्थो सूक्ष्मः सर्वस्य देहिनः ॥
विष्णुः कर्त्ता विकर्त्ता च चक्रवत् भ्रामयेज्जगत् ॥६२॥
तेनैव मोहितं सर्वं भगलिङ्गाङ्कितं जगत् ॥
पञ्चभूतसमायुक्तं शरीरं सर्व देहिनां ॥६३॥
आत्मदोषकृतैः पापैः ते प्रयान्ति सुदुःखिताः ॥
नराणां ये नरा देवि नित्यं कर्मरताश्च ये ॥६४॥
ते तु सर्वे पराधीनाः स्वयं विक्रीतदेहिनः ॥
भोगिनां मन्दभाग्यानां यथाधर्मः शरीरजः ॥६५॥
अन्यत्किमिच्छसि श्रोतुं बदशीघ्रं यशस्विनि ॥

॥ उमोवाच ॥

मद्यपानरता नित्यं मद्यव्यसनमोहिताः ॥६६॥
मद्येषु च रतिर्येषामेतदिच्छामि वेदितुं ॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

श्रृणु देवि यथा मद्यं सर्वलोकजुगुप्सितं ॥६७॥
अप्रत्ययं हि लोकस्य अशौचन्न च गौरवं ॥
विनाशन्धनधान्यस्य गर्हितञ्च न लाघवं ॥६८॥

विकीर्तिनरकश्चैव मद्यपानात्प्रवर्तते ॥
प्रतिसिद्धं वरारोहे मुनिभिस्तन्निवारितं ॥६९॥
मद्यभोगप्रवृत्तस्य मूढः सर्वेन्द्रियस्य च ॥
स्मृतिमेधाश्च लज्जाश्च कुलमात्मानमेव च ॥७०॥
उष्णशीतभयं तृष्णां सुखदुःखं तथात्मनिः ॥
सर्व मेतन्न जानन्ति मद्यपाहतचेतसः ॥७१॥
मद्यव्यसनिनो ये च मद्यं ये सन्धयन्ति च ॥
ये शलात्कारमेयुश्च मद्यपानं ददन्ति ये ॥ ७२ ॥
मद्यविक्रयिणो ये तु मद्यं क्रीणन्ति चापि ये ॥
पिवन्ति ये नरा देवि! सर्वे ते फलभागिनः॥७३॥
इहलोकगतानां तु एषं धर्मविधिःस्मृतः॥
परलोकगतानां च पापं वक्ष्यामि तच्छृणु ॥७४॥
नटमुष्टिकचण्डाललुब्धकामस्य घातकाः॥
दासत्वं चैव सुश्रोणीजायन्ते पुरुषाधमाः॥७५॥
तिर्यक्त्वेऽपि समुत्पन्ना यदामृत्युमुपागताः॥
मद्यपानप्रवृत्तस्य श्रृणुदेवि यथागतिः॥७६॥
षष्टिवर्ष सहस्राणि कृमिभूतो महीतले ॥
कृमियोनिक्षये भूते पुनःपापकथाम्यहं॥७७॥
श्वानयोनिशतं गच्छञ्जम्बूकः पञ्चविंशतिः॥
मद्यपानरता देवि भवन्ति पापकर्मिणः॥७८॥
मद्यपाननिवृत्तानां श्रृणु तेषां च यत्फलं ॥
सन्त्यक्ते कथयिष्यामि ये मद्यं न पिवन्ति वै ॥७९॥
ते भित्वा ब्रह्म्मलोकन्तु विष्णो लोकं तथा परं ॥
मद्यपाननिवृत्तास्तु मोदयन्ति सुरैः सह ॥८०॥
शूद्रोभूत्वातुमद्यस्य निवृतिं यस्तु कारयेत् ॥
तेन सर्वं कृतं कर्म त्रैलोक्यं सचराचरं ॥८१॥
लिङ्गन्तु स्थापितं तेन यष्टा यज्ञाःसहस्रशः॥
गावश्च कोटिशोदत्तास्सदाभ्यस्तं हि निष्फलं ॥८२॥
तडागानां सहस्राणि वापीकूपशतानि च ॥
न तत्फलं लभेत्कृत्वा यत्फलं मद्यवर्जनात् ॥८३॥
न तत्फलं सुवर्णस्य भूमिदानात्तथैव च॥
कन्यादाने च तन्नास्ति यत्फलं मद्यवर्जनात् ॥८४॥

त्रिंशत्कोटि सहहस्राणि मोदयित्वा सुरैः ॥
स्वर्गलोकच्च्युता यदा मर्त्यलोकमुपागताः॥८५॥
तदामानुष्यतां यान्ति ते नराः पुरुषोत्तमाः॥
राजानो मन्त्रिणो राज्ञान्धनिनश्च भवन्ति ते ॥८६॥
पञ्चयज्ञान् प्रकुर्वन्ति यजन्ते भूरिदक्षिणैः ॥
पूर्णकाला म्रियन्ते च वृध्दा सद्येन मृत्युना ॥८७॥
मद्यपःननिवृत्तानामेष धर्मविधिःस्मृतः॥
एतत्ते कथितं सर्वं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ८८॥

॥उमोवाच॥

ये नरा जिह्वला लुब्धामांसम्भक्षन्ति मानवाः॥
तेषान्धर्ममधर्मं वा श्रोतुमिच्छामि वेदितुं ॥८९॥

॥ईश्वरउवाच॥

जिह्वेन्द्रियेण ये मोहान्मांसम्भक्ष्यन्तच्यते ॥
उत्पत्ती रेतसा यस्य सत्वरं विष्टमध्यतः॥९०॥
ईदृशी तस्य उत्पत्तिस्तस्मान्मांसन्न भक्षयेत्॥
विष्टया मध्यमं भूतं योनिद्वारेण निर्गतं ॥९१ ॥
शुक्रशोणितसम्भूतं तस्मान्मांसन्न भक्षयेत् ॥
स्वमांसं परमांसेन यो देहे वृध्दिमिच्छति ॥९२॥
तस्य योनिशतं गत्वा शरीरं व्याधितं भवेत्॥
येषु येषु च जायन्ते नरा वै मांसभक्षणात् ॥९३॥
निवृत्ता ये तु मांसस्य धर्म इत्येव संस्थिताः ॥
नं भक्षयन्ति ये मांस ते नराः पुरुषोत्तमाः ॥९४॥
देवलोकगताः सर्वे न क्षरन्ति स्वलङ्कृताः ॥
तेषां सत्यञ्च शौचञ्च निवृत्या मांस भक्षणे ॥९५॥
धर्मन्तस्य भवेन्नित्यं यस्तु मांसन्न भक्षयेत्॥
दया सत्यं च शौचं च भक्षमाणे न विद्यते ॥९६॥
शूद्रो ब्रह्मसमो भूत्वा शौचाचार समन्वितः॥
ब्रह्मभूतपिशाचाश्च नोपतिष्ठन्ति च क्षुधा॥९७॥
दिव्यं वर्षसहस्रन्तु वसित्वा स सुरैःसह ॥
चतुर्वेदस्तु जायेत यदा मर्त्यमुपागतः॥९८॥
पुष्करे तु तपस्तप्ते यत्फलं लभते नरः॥
तस्मादष्टगुणं तस्य यस्तु मांसन्न भक्षयेत् ॥९९॥

किमन्यैर्बहुभिर्धर्मैरेश्वमेधस्य यत्फलं ॥
तेन लब्धं ततः सर्वं यस्तु मांसं न भक्षयेत् ॥१००॥
भक्षयन्ति च ये मांसं न भक्षन्ति च ये नराः॥
तन्मया कथितं सर्वं श्रोतुमिच्छसि किं पुनः ॥ १ ॥

॥उमोवाच॥

आत्मम्भरा दुराचारा नित्यमात्मनि पोषिकाः॥
मृष्टान्नं स्वयमश्नन्ति कन्दमूलफलान्यपि ॥२॥
तेषान्तु कीदृशं कर्म्ममपुण्यं चापि कीदृशं ॥
कथयस्व महेशान इदं कौतूहलं मम॥३॥

॥महेश्वर उवाच॥

आत्मन पोषकानांतु नराणां पापकर्मिणां ॥
आत्मार्थे हितयुक्तानां गतिमेषा कथाम्यहं ॥४॥
मृष्टान्नं न तु चात्मानं पोषयन्ति नराधमाः॥
बालानां पश्यमानानां न ददन्ति च निस्पृहाः ॥५॥
न हुतन्न तपस्तप्तं न दत्तं ब्राह्मणाय च॥
आत्मानं पोषितं येन तस्य पाप कथाम्यहं ॥६॥
यत्र देशेअनावृष्टिर्यत्र वायोर्महद् भयं ॥
तस्मिन् देशे क्षुधार्तस्तु जायते पापकर्मिणः ॥७॥
यदा तु सृष्टितं योगात् भुञ्जते पापकर्मणा ॥
तेन पापेन तत्सर्व भुक्तं चापि न जीयते ॥८॥
जलोदरकृतेनैव भगन्दरविसूचकैः ॥
मूत्रकृच्छ्रेण शूलेन म्रियन्ते चात्मपोषकाः ॥९॥
तृड्वुभुक्षादिरोगेण पात्यमाना नराधमाः ॥
अनिष्टनरकं यान्ति तेन पापेन मानवाः॥१०॥
परस्य हितयुक्तानां मानवानां यशस्विनि ॥
कथयामि प्रयत्नेन यत्त्वया पृच्छितो ह्यहं ॥११॥
आत्मवत्पोषिका ये च बालवृध्दातिथीन्नरा ॥
दयालुकाश्च सर्वेषां तेषां धर्मस्वदेहतः॥१२॥
एकग्रासं सहस्रैस्तु भुंजते सह मानवैः॥
मृष्टांन्नं सह सर्वैस्तु तेन यान्ति पराङ्गतिं ॥१३॥
आसनं शयनं यानं येन दत्तं यशस्विनि ॥
समं सर्वेषु भूतेषु तस्य दुःखं न विद्यते ॥१४ ॥

परे च संतन्देवि ! यस्य चित्तं सुनिश्चलं ॥
अहंदेहस्थितस्तस्य धर्मरूपी महेश्वरः ॥१५॥
पूर्णे वर्षशते दिव्ये स्वर्गलोकेः सुरै सह॥
मोदते सुचिरं कालं दिव्यभोग समन्वितः ॥१६॥
यदा मनुष्यतां याति तत्सर्वं कथयाम्यहं ॥
यत्र देशे सुभिक्षं वैस्फीता गोव्राह्मणस्तथा ॥१७॥
तत्र देशे तु जायन्ते उत्तमे विपुले कुले ॥
रूपयौवनसम्पन्ना बन्धुवर्गेणपूरिताः॥१८॥
समृध्दो धनधान्येन दातार प्रियवादिनः ॥
मृष्टान्नञ्च वरस्त्री च ताम्बूलं शयनं तथाः॥१९॥
वराश्च सर्वरत्नानि गृहे तिष्ठन्ति धर्मिणः ॥
यानि यानि च कर्माणि प्रार्थयन्ति वरानने ॥२०॥
तानि तानि च सर्वाणि देहे तिष्ठन्ति धर्मिणां ॥
आत्मनः पोषका ये च येचान्ये परपोषकाः॥ २१॥
तेषांतु कथितं सर्वं कि भूयः परिपृच्छसि ॥

॥उमोवाच॥

राजानो मण्डलीकास्तु सोमन्ताः प्रतिराज्यकाः ॥२२॥
पृथ्वीपालाश्च जायन्ते नरा वै केन कर्मणाः॥

॥ईश्वर उवाच॥

राजानः कर्मणा येन भवन्ति पुरुषोत्तमाः ॥२३॥
तद्धर्मं कथयिष्यामि यथात्वं परिपृच्छसि ॥
दीक्षिताः शिवयज्ञेषु मम भक्ताश्च ये नराः ॥२४॥
ते तु राज्यं सुसंप्राप्ता मण्डलीकास्तु मानवाः ॥
कृष्णाष्टमीममावास्यामुभे पक्षे चतुर्दशी ॥२५॥
अहन्तु पूजितो यैस्तु मण्डलीकास्तु ते नराः ॥
उग्रेण तपसा नित्यं पूजितो गृहगह्वरे ॥२६॥
जपहोमेन स्नानेन धात्रीसम्प्रेषणेन च ॥
उपलेपेन वा नित्यं गृहस्थेन तपस्विना ॥२७॥
ते मृता यान्ति राजानो मम भक्ताश्च ये नराः ॥
शुध्दा ब्रह्मरता देवि ! देवकर्मसु ये रताः ॥२८॥
ते मृता यान्ति राजानो मम भक्ताश्च ये नराः ॥
ये तु ब्राह्मणमुद्रास्तु ज्ञास्यन्ते सकलनिष्कलं ॥२९॥

अनुगृह्णन्ति ये शिष्यान्तेषु मोक्षन्ददाम्यहं ॥
दीक्षिताः शिवमन्त्रेषु मद्भक्तामत्परायणाः ॥३०॥
सर्वलोकेषु ते देवि ! सुरेन्द्रैरपिपूजिताः ॥
त्रिकालमेक कालं वा षण्मासानब्दमध्यता :॥३१॥
ये स्मरन्ति च मान्देवि ! ते राजानोभवन्ति वै ॥
ये स्मरन्ति च मान्देवि ! शाठ्येनापि यशस्विनि ! ॥३२॥
राजानस्ते नरा मर्त्य वित्तशाठ्येन रूपतः ॥
योपि वर्षसहस्रेण नमस्कारं प्रयुञ्जति ॥३३॥
सोपि येकेन ग्रामेन राजा भवति सुन्दरि ! ॥
एवं भावैरभावैर्वा स्मरेद्यो मान्नरस्सदा ॥३४॥
तस्याहन्न प्रणश्यामि अपिकल्पशतैरपि ॥
कर्मणा येन राजानो भवन्ति पुरुषोत्तमाः ॥३५॥
तन्मया कथितन्देवि ! किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

॥उमोवाच॥

यस्त्वयि स्थापिते पुण्यमर्चिते पूजितेऽथवा ॥३६॥
कथयस्व प्रयत्नेन ममशीघ्रञ्जगत्पते ! ॥

॥ईश्वर उवाच॥

अहन्ते कथायिष्यामि त्वत्प्रियार्थं वरानने ! ॥३७॥
स्थापितेपि च यत्पुण्यमर्चिते पूजितेथवा ॥
सगरो नाम यो राजा निविष्टा येन सागराः ॥३८॥
अश्वमेधः कृतस्तेन निष्पन्नं तस्य तद्भवेत् ॥
तेषां शतसहस्रेण यत्पुण्यं सुरसुन्दरि ! ॥३९॥
तत्फलं स्थापिते लिङ्गे सत्वन्न कथितं मया ॥
स्थापयन्ति च ये देवि! त्वामादित्यञ्च केशवं ॥४०॥
अहन्तैः स्थापितो नित्यमहं सर्वासु मूर्तिषु ॥
स्थापयन्ति च ये रुद्रं देवद्रोणीषु कारकाः ॥४१॥
भवन्ति मम तुल्यास्तु त्रिनेत्राः शूलपाणिनः ॥
यावतै स्थापितं लिङ्गं मर्त्यलोकेषु तिष्ठति ॥४२॥
ममांशेनावतिष्ठन्ते गणास्ते शूलपाणिनः ॥
तस्य क्षये च ते स्वर्गाद्यदा मर्त्यमुपागताः ॥४३॥
तदा ते कर्मणा तेन राजानस्तु भवन्ति वै ॥
निरुपद्रवा बहुभृत्याः सुखिनश्च विकण्टकाः ॥४४॥

मम भक्ताः पुनस्ते तु भवस्य लिङ्गस्थापकाः ॥
राज्यं कृत्वा ततः स्वर्गे गत्वा च पुनरागताः ॥४५॥
स्थापयन्ति पुनर्लिङ्गं मम ध्यानपरायणाः ॥
स्थापितेन मया देवि ! यत्पुण्यं परमेश्वरे ॥४६॥
तन्मया कथितं सर्वं किमन्यत्परिपृच्छसि ॥

॥उमोवाच॥

कलौ युगेऽल्पसत्वाश्च दरिद्रा मानवाः प्रभो ! ॥४७॥
यथोक्तं चैव प्रासादं कथं शक्नोति मानवः ॥

॥ईश्वरउवाच॥

प्रासादास्तु मयाप्रोक्ता अधमाश्चोत्तमास्तथा ॥४८॥
मध्यमाश्च तथा देवि ! कथयामि तवप्रिये ! ॥
वित्तशाठ्यानुरूपेण यः कुर्यात्तु शिवालयं ॥४९॥
स्वदेहें तस्यतिष्ठामि मद्भक्तः श्वपचोपि यः ॥
सर्वरत्नमयं राजा प्रासादं यः प्रयच्छति ॥५०॥
तृणच्छन्नं दरिद्रस्तु समं तदुभयं स्मृतं॥
दर्भपत्रे दरिद्रोपि भावेन घ्कुरुते गृहं ॥५१॥
सोपि रुद्रत्वमासाद्योद्धरेत्कुलशतानिवै ॥
यस्तु द्रव्या नुसारेण विधिपूर्णङ्करोति च ॥५२॥
सोपि कुलसहस्रं तु उद्धरेन्नरकागतं ॥
समुद्धृत्य त्वसौ तानि सपुत्रपशुवान्धवः॥५३॥
षष्टिं वर्षसहस्राणि शिवलोके महीयते ॥
शैलं कुर्यात्तु यो देवि ! प्रासादं सर्वतोरणे ॥५४॥
गीतवाद्येन संयुक्तं तस्य पुण्य फलं श्रृणु॥
त्रिनेत्र शूलपाणिश्च मम तुल्यपराक्रमः ॥ ५५॥
क्रीडते सुचिरं कालं यावदाभूतसंप्लवं॥
तस्यान्ते पतितो भूमिं कदाचित्कालपर्ययात् ॥५६॥
पृथ्वीपतिस्तदा भूत्वा रुद्रलोकं व्रजेत्पुनः ॥
यादृशन्तत्वया देवि! पृष्टोहं लोकसौख्यदे! ॥५७॥
तादृशं कथितं सत्यं किमन्यत्परिपृच्छसि ॥५८॥
इति श्री शिवधर्म उत्तरोत्तरमहासंवादे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उत्तरोत्तरमहासंवादे

तृतीयोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ उमोवाच॥

यत्वया कथितं सर्वमर्चनं पूजनं तथा॥
पुष्पाणां च विधानन्तु एतदाख्यातुमर्हसि ॥५९॥

॥ईश्वर उवाच॥

हिमवद्दुहितः! सत्यं पुष्पाणां च यशस्विनि! ॥
यानि मे देवि ! रुच्यन्ते कथयामि विशेषतः॥ ६०॥
करवीरो वुकश्चैव अर्क उन्मत्तकस्तथा ॥
पाटला बृहती जातिस्तथा च गिरिकर्णिका ॥६१॥
अशोक कुशपुष्पाणि मन्दारश्चापराजिता ॥
शमी पुष्पाणि चान्यानि कुब्जकं शंखिनी तथा ॥६२॥
अपामार्गस्तथा पद्मं चम्पा जाती समुत्तमा॥
चम्पकःपिण्डं तगरन्तथा वै नागकेशरं ॥६३॥
पुन्नागः किङ्किरातश्च द्रोणपुष्पन्तथैव च॥
शिंशपोदुम्वर श्चैव श्यामवल्ली तथैव च ॥६४॥
पुष्पाणि यज्ञवृक्षस्य विल्वश्चैव शिवप्रियः॥
कुसुम्भस्य च पुष्पाणि तथान्यं कुङ्कुमस्य च॥६५॥
नीलोत्पलञ्च कुसुमं तथा रक्तोत्पलानि च॥
सुरभीणि च सर्वाणि स्थलजान्युदजानि च ॥६६॥
सद्भावेनैव दत्तानि वासांसि कुसुमानि च॥
गृह्णामि शिरसा देवि! यो मां कश्चिन्निवेदयेत् ॥ ६७॥

॥उमोवाच॥

केषु केषु च पुष्पेषु प्रभो ! कर्त्तुः स्पृहा तव॥
याज्ञिकानि तु पुष्पाणि शुभानि कथयस्व मे ॥६८॥

॥ईश्वर उवाच॥

पृष्टोहं यत्वया देवि! मम कौतूहलं हितत् ॥
कथयामि प्रयत्नेन लोकानां हितकाम्यया ॥६९॥

आषाढस्य तु मासस्य स्नाना कृष्णचतुर्दशी ॥
सकृच्च गुग्लुन्दाश्च तेपि यान्ति पराङ्गतिं ॥७०॥
श्रावणस्य तु मासस्य एकाहारेण यो नरः॥
अर्च्चयेत्करवीरेण गोसहस्रफलं लभेत् ॥ ७१॥
भाद्रपदस्य मासस्य अपामार्गेण योर्चयेत् ॥
हंसध्वजेन युक्तेन विमानेन स गच्छति ॥७२॥
आश्वयुजस्य मासस्य अर्कपुष्पैस्तु योर्चयेत्॥
मयूर ध्वजयुक्तेन विमानेन स गच्छति ॥७३॥
कार्त्तिकस्य तु मासस्य मम क्षीरेण स्नापयेत्॥
अर्चयेज्जातिपुष्पैस्तु शिवं पश्येन्नि रञ्जनं ॥७४॥
मार्गशीर्षस्य मासस्य वुकेनार्चयते पुनः॥
स त्रैलोक्यमतिक्रम्य यत्राहं तत्र गच्छति ॥७५॥
पौषस्यैव तु मासस्य धत्तूरेण तु योर्चयेत् ॥
तुष्टया स मया देवि! लभते परमम्पदं ॥७६॥
माघे चैव तु यो देवि ! हरं विल्वेन अर्चयेत् ॥
वालार्क शशियुक्तेन विमानेन स गच्छति ॥७७॥
फाल्गुनस्य च मासस्य गन्धतोयेन स्नापयेत् ॥
अर्चयेद् द्रोणपुष्पैस्तु इन्द्रस्यार्धासनं लभेत् ॥७८॥
चैत्रे चैव ततो मासि नृत्तगीत्तेन शङ्करं ॥
योर्चयेद्दर्भपुष्पैस्तु लभेद् बहु सुवर्णकं ॥७९॥
वैशाखस्य तु मासस्य घृतेन स्नापयेत्सदा ॥
अर्चयेच्छुक्लमन्दारैरश्वमेधफलं लभेत्॥८०॥
ज्येष्ठे मासि ततोदध्न्ना स्नापयेत्सततं नरः ॥
अर्चयेत्पद्मपुष्पैस्तु सोपि गच्छेत्परां गतिं ॥८१॥
संवत्सरं मम देवि! ऐकाहारेण योर्चयेत् ॥
न तस्य पुनरावृतिःसत्यमेतद् व्रवीम्यहं ॥८२॥
पुष्पाणां कथितं देवि ! मासानां च तथैव च ॥
अन्यत्किमिच्छसि श्रोतुं कथयस्व वरानने॥ ८३॥

॥उमोवाच॥

किं धर्मं के गुणा धर्मे किंवा धर्मस्य लक्षणं ॥
केन वा निर्मितं धर्म किंवा धर्मं विधीयते ॥ ८४॥
धर्मेषु देवता देव! अधर्मेषु च को भवेत् ॥

श्रोतुमिच्छामि देवेश इदं कौतूहलम्मम ॥८५॥

॥ईश्वर उवाच॥

अहं धर्मः स्वयं देवि !अधर्मस्त्वं वरानने ! ॥
अहं तु पुरुषो देवि! प्रकृतिस्त्वं प्रकीर्तिता ॥ ८६॥
अहं धर्मे मतिन्दद्यां मानुषाणां यशस्विनि !॥
विमतिं कुरु मे देवि !आत्मानं च त्यवुध्यसे ॥८७॥
त्वच्छरीरे स्थितो विष्णुरधर्मोयं प्रकीर्तितः ॥
तेनैव मोहितं सर्व भगलिङ्गाङ्कितं जगत्॥ ८८॥
जानन्तिचैव धर्माणि अधर्माणि च ये नरा : ॥
ते त्वया मोहिताः सर्वे स्त्रीषु स्नेहवशङ्गता ॥ ८९॥
पुत्रदार कुटुम्बेषु तृष्णया विवृत्ता नराः ॥
तत्वया मोहिताःसर्वेत्वंरकं यान्ति मानवाः॥९०॥
यथा नद्यादयःसर्वे समं यान्ति महोदधौ ॥
अहं सर्वेषु भूतेषु लिङ्गं त्वंच भगाकृति ः॥९१॥
अहं यः स स्वयं ब्रह्मा यो ब्रह्मा स स्वयं हरिः ॥
या देवि सा स्वयं विष्णो यो विष्णु स च चन्द्रमाः ॥ ९२॥
यःसोमः स स्वयं रुद्रो यो रुद्रः सतु भास्करः ॥
एवं शक्ति विशेषेण स्थितः सर्वासु मूर्तिषु ॥९३॥
स्थावरो जङ्गमः सर्वोह्यण्डजः ससरीसृपः ॥
अहं सर्वगतो देवि वाङ्मयः सचराचरं ॥९४॥
पञ्चभूतसमायुक्ते शरीरे सर्वदेहिनां ॥
यत्रत्वहंच भगा देवि ! तत्रा लिङ्गमेवच ॥९५॥
एवं धर्मो ह्यहं देवि !अधर्मस्त्वं वरानने ॥
न बुध्यन्ति च ये मूढा नरकं यान्ति मानवाः ॥९६॥
एवं धर्ममधर्मं वा यस्तुभ्यं कथितं मया ॥
किमन्यकौतुकं देवि ! पुनःपृच्छसि मां यतः ॥९७॥

॥उमोवाच॥

सप्तद्वीपसमायुक्ताः सप्तपातालसंयुताः ॥
कुलपर्वत सप्तापि समुद्रास्सप्त एव च ॥९८॥
किं रूपं किं प्रमाणन्तुकिन्नाम कस्य वा प्रभोः ॥
स्थानञ्च नरका यत्र कथयस्व महेश्वरः ॥९९॥

॥ईश्वर उवाच॥

केचिद्वस्तिस्थिता देवि! केचिद्वयर्धोपरि स्थिताः॥
द्वियोनिनरकाः केचित्केचित्पातालदारुणाः ॥२००॥
प्रत्यक्षाः केचिद्दृश्यन्ते त्रिपरोक्षास्तथैव च॥
केचिच्छरीरमध्यस्थाः पीडयन्ति वलान्विताः ॥१॥
श्रृणुष्वेकमना भद्रे! नरका घोर दारुणाः ॥
अहन्ते कथयिष्यामि पृष्टोहंयत्वया पुनः ॥२॥
नरके वज्र भूमिस्तु कालकाक्षेसलोहितः ॥
सूचीमुखो महाकायस्तथा रौरव एव च ॥ ३ ॥
महारौरवविख्यातो ह्यवीचीनरकस्तथा ॥
कूटशाल्मलिमित्याहुस्तथा यमलपर्वतः ॥ ४ ॥
अमेध्यो दुःख सन्तापःकर्षाग्निः पूतिमृत्तिकाः ॥
तप्तत्रपुश्च विख्यात शिलोवर्षस्तथैव च ॥ ५॥
एक पादैकहस्तश्च भुक्तानिरशनस्तथा ॥
तथा वृश्चिकराशिश्च सर्पराशिस्तथैव च ॥ ६॥
इक्षुयन्त्राकृतिश्चैव चक्रपीठः कृमिव्रणं ॥
ज्वालामुखञ्च विख्यातस्तप्तवालुक एव च ॥७॥
क्रकचः सूकरश्चैव वन्धनाकार एव च॥
हडीनिगडसंधातः तुलालक्षोष्टकुन्जरः ॥ ८॥
शवलः पूतिमांसश्च वहुरोगस्तथैव च ॥
धूमपानादरिदृश्य कल्पान्तो रात्रिवन्धनः॥ ९॥
असितालवणं घोरं तथा वै तीक्ष्ण कण्टकः ॥
घण्टामुखांस्त्रसंघट्ट वायसः कुत्सितस्तथा ॥१०॥
खरमुखोन्धकारश्च श्वयोनिः कृमिभक्षकः ॥
सम्पीञ्चस्चैव विख्यातः असिपत्रस्तथैव च ॥ ११॥
कुम्भीरो दुष्टगृध्रश्च नीलमक्षिकसञ्चयंः ॥
उष्मपा रुधिर श्रावः कृतान्तो विकृतस्तथा ॥ १२॥
दहनो ज्वलनश्चैव तप्तकुम्भशिलानि तु ॥
कलेवरच संघातो मूले पूयवहस्तथा ॥ १३॥
कालः संवर्त्तकश्चैव सुदीर्घोमुषलस्तथा ॥
अस्थिचूर्णास्थिभङ्गश्च गर्जनो वर्षणस्तथा ॥१४॥
चुल्यकालस्च विख्यातः क्रीडामुख महावलाः ॥
सप्तलोहस्य प्राकारा वज्रसंपुट एव च ॥१५॥

दहनं भ्रामणं चैव श्रृङ्खले विद्युदेव च ॥
हिमराशि घर्मराशिर्विल धूमः क्षारेजकः॥ १६॥
जलूकोदंशमशको. भ्रमरो जीवजस्तथा ॥
वज्रकपाटघातस्तु लोहदण्डतस्तथैव च ॥ १७॥
गवाश्वो हस्ति पादश्च जिह्वोत्पाटन एवं च ॥
पूर्णनक्तस्तथा चैव शूलो मुग्दर एव च॥ १८॥
शक्ति कुन्तो न्दुमश्चैव खादकः कृभिमिस्तथा ॥
शिलाद्यातो वज्रकुण्ड विकृतः शूलपट्टिशै : ॥१९॥
द्योरश्च यमजिह्श्व तथा च गिरिभञ्जकाः ॥
गिरिदुर्द्धरः शौलोच्च तथा शूलो ह्योमुखा : ॥२०॥
निश्छन्नो मकरग्राही तप्तोष्णः क्रोधमूर्च्छित : ॥
हाहारवो मरुत्पाती दुःशीलो जाजकस्तथा ॥२१॥
दुःखकारी प्रभङ्गश्च सूचकस्त्रासकस्तथा ॥
कूटकारस्तु विज्ञेयो ब्रह्ममुद्गर एव च ॥२२॥
वानरो विकटो नादी महाजंघोत्क एव च ॥
अन्धकारो महानीलः सुतप्तो विषकर्षकः ॥२३॥
जलोदरो महास्थूलःनिःशौचस्तु परः स्मृतः ॥
अशून्य मध्यकोशश्च निस्थलालोहशर्करः ॥२४॥
न श्रृणोति नरः कश्चिन्नरकमतिदारुणं ॥
महानरकम्प्रवक्ष्यामि अधस्तात्सर्वतः स्थितं ॥२५ ॥
योजनानां सहस्राणि विस्तीर्णम्पञ्चविंशतिः ॥
यत्रते पापकर्माणःपुरुषाब्रह्मयघातकाः ॥२६॥
यान्तिवैतरणीं घोरां छिन्नमूला इवद्रुमाः ॥
वसारुधिरमांसेन पूयशोणितकर्द्दमाः॥२७॥
कृमिभिश्चसमाकीर्णाः सर्पवृश्चिक संकुलाः॥
भ्रमरैर्नीलपक्षीभिर्दंशैश्च मशकैस्तथा ॥२८॥
कण्टकैश्च समाकीर्णाः नानायन्त्रैस्तथैव च ॥
व्याघ्रैर्ऋक्षैस्तथा चित्रैः श्वापदैर्दंष्ट्रिभिस्तथा ॥२९॥
उग्रैरेवंविधैः सर्वैर्महाघोरैः समाकुलाः॥
ये नरा भूमिहर्त्तारो घातयन्ति च ब्राह्मणं ॥३०॥
यान्ति वैतरणीं घोरां पातालतलवाहिनीं ॥
दत्वा देवस्य यो भूमिं ब्राह्मणस्य च वा हरेत् ॥३१॥

स्वदत्ताम्परदत्तां वा यान्ति वैतरणीं तु सः ॥
यस्तु वै ब्राह्मणो भूत्वा मद्यपाने प्रवर्त्तते ॥३२॥
सोपि वै नरके गत्वा चिरं तिष्ठति पापकृत् ॥
शूद्रो भूत्वा तु यो देवि ! ब्राह्मणीम्प्रति गच्छति ॥३३॥
याति वैतरणीं घोरां पुनर्जन्मविवर्जितः॥
अन्येपि कूरकर्माण पापछद्मनि मानवाः ॥३४॥
अनिष्टनरकं यान्ति पातालतलगोचरं ॥
यो दुष्टेन तु भावेन कुलमाकुलतान्नयेत् ॥३५॥
सोपिवैतरणीं गच्छेत्सुचिरं तिष्ठते नरः ॥
मित्रद्रोही गुरुद्रोही स्वामिद्रोही तथैव च ॥३६॥
पापकर्मादुराचारो नरकं याति सोधमः ॥
एवम्पापविशेषेणपापात्मा पापकर्मणा ॥३७॥
दुराचारोवरारोहे याति वैतरणीन्नदीं ॥
एवं पापविशेषेण वामशक्त्त्या प्रचोदितः ॥३८॥
न विदन्ति स्मृति मूढाः पापकर्मरता नराः ॥
एते वै नरका घोराः कथितास्तु यथा स्थिताः ॥३९॥
किन्तत्पृच्छसि मे भूयः कथय सुरसुन्दरी ॥

॥उमोवाच॥

विष्णुन्तेन तु विप्रेण गृहस्थेन तु शङ्करः॥४०॥
व्रतस्थेन हि किं पुण्यमेतदारव्यतु मर्हसि ॥
आचार्येण हि किं पुण्यं किं य पुण्यं ब्रह्मचारिणा ॥४१॥
भगवद्भिक्षुकश्चैव नग्नैः क्षपणकैस्तथा ॥
किं पुण्यं रक्तशाठ्येतु धार्मिके वापि कीदृ ॥४२॥
भस्मोद्धूतशरीरेण किं पुण्यं कथयस्व मे ॥

॥ईश्वर उवाच॥

अर्हन्तस्य च ये भक्ताः सुगतस्य तथा परे ॥४३॥
एषान्दत्ते गृहस्थस्य विप्रस्याष्टगुणंभवेत् ॥
संश्रितं ब्राह्मणंज्ञात्वा वेदव्रतपरायणं ॥४४॥
वालाग्निहोत्रमासीनं तापसमृतुगामिनं ॥
तेषु दद्यागृहस्थेषु संक्रान्तिविबुवेषु च ॥४५॥
गृहस्थस्य हि यत्पुण्यं मद्भक्तस्य परस्य च ॥
तत्समं ब्राह्मणं दानं द्विगुणं ब्राह्मणंब्रुवे ॥४६॥

सहस्रगुणमाचार्ये अनन्तं वेदपारगे ॥
न विप्रे विश्ववेदस्य ज्ञायते परमंपदं ॥४७॥
अविदिते शरीरेण आलेरव्यं चक्षुहीनवत् ॥
वेदानां परमं ज्ञानं वेदानां परमं पदं ॥४८॥
आत्मानं विदितं येन सभवेद्वेदपारगः ॥
अनुगृह्णाति यः शिष्यान् शिवदीक्षान्तपारगः ॥
अग्नयो विदिताः सर्वे सभवेद् वेद पारगः ॥
शिवमष्टविधं ज्ञात्वा यो दीक्षामभिवाञ्छतिं ॥५०॥
समंपश्यति भूतानि स भवेद्वेदपारगः ॥
अष्टषष्ट्यधिकं देवमष्टतत्वेश्वरं विभुं ॥५१॥
यो मां पश्यति देहस्थमाचार्यस्तु स उच्यते ॥
तेन भुक्तेन यत्पुण्यं गृहस्थस्य सकृद्भवेत् ॥५२॥
यावत्सूर्यकृता लोकास्तावत्तदक्षयं भवेत् ॥
आचार्यदानं स्वल्पं वा काले देयं यशस्विनि ! ॥५३॥
अनन्तमक्षयं तावत्तावत्तिष्ठन्ति सागराः ॥
यत्र भुञ्जन्ति भस्माङ्गा मूर्खा वा यदि पण्डिताः॥५४॥
तत्र भुञ्जाम्यहन्देवि ! सपत्नीको वृषध्वजः ॥
चतुर्वेदसहस्राणि व्यतीपातेषु भुञ्जते ॥५५॥
एवं शूद्रो व्रतस्थोस्य कलान्नार्हन्ति षोडशीं ॥
श्रृङ्गिणाञ्च शतन्दद्यात्सहस्रञ्च सहस्रवान् ॥५६॥
दरिद्राश्चापि एकन्तु तानि तानि तु तत्समं ॥
राज्ञाश्चैव सहस्त्राणि अथवापि शतानि च ॥५७॥
न पीड्यन्ति च दानेन दरिद्रस्तेन पीड्यते ॥
अनावृष्टिहते देशे धान्ये च प्रलयङ्गते ॥५८॥
एकं भोजयते विप्रं कोटिर्भवति भोजितं ॥
भस्माङ्गिब्राह्मणस्यापि व्रतस्थस्यापि यत्फलं ॥५९॥
तन्मया कथितं सर्वं किं भूयः परिपृच्छसि ॥

॥उमोवाच॥

राक्षसाश्च पिशाचाश्च प्रेता भूताश्च सर्वतः ॥६०॥
केन कर्मविपाकेन गच्छन्ति ताङ्गतिं वद ॥

॥ईश्वर उवाच ॥

कथयामि वरारोहे ! येन पापेन मानवाः ॥६१॥

राक्षसा भूतप्रेताश्च पिशाचाश्च श्रृणुष्व मे ॥
अपदृत्य च विप्रस्वं देवश्वञ्च तथापरं ॥६२॥
दत्तोच्छिष्टानि दत्तानि पिशाचा यान्ति मानवाः ॥
दानन्दत्वा तु ये देवि ! नोपपादन्ति कर्मणां ॥६३॥
मृताश्चैव तु ते देवि ! पिशाचा यान्ति मानवाः ॥
प्रतिग्रहं ततो लुब्धं वाचयावापि कर्मणा ॥६४॥
न ज्ञापयन्ति दातारं पिशाचा यान्ति मानवः ॥
दानंदत्वा तु यो देवि ! नोपपादन्ति कर्मणा ॥६५॥
मृताश्चैव तु ते देवि ! पिशाचायान्ति मानवाः ॥
प्रतिग्रहं ततोलब्धं वाचया वापि कर्मणा ॥६६॥
न ज्ञापयन्ति दातारं पिशाचा यान्ति मानवाः ॥
स्वामिकार्यन्तु यो देवि ! अहितेन तुं कारयेत् ॥६७॥
सोपि याति पिशाचत्वं गुरुभक्ति विवर्जितः ॥
देवद्रव्यविनाशास्तु गुरुद्रव्यस्य हारकाः ॥६८॥
हरन्ति तृष्णया मूढा भवन्ति ब्रह्मराक्षसाः ॥
मृतापत्यञ्च ये देवि ! कुर्वन्ति तमसान्विताः ॥६९॥
मम द्रव्य विनाशन्ति भवन्ति ब्रह्नराक्षसाः ॥
यो मां संस्थापयित्वा च नोपजीवति मानवः ॥७०॥
वृथा तस्य च तद्धर्मं मृतो भवति राक्षसः ॥
मम द्रव्यं तु ये देवि! दासदासीं ददन्ति ये ॥७१॥
अन्यायेन विनाशन्ति मृतास्ते यान्ति राक्षसाः ॥
धारयित्वा तु यो लिङ्गं विकर्मं यस्तु कारयेत् ॥७२॥
लिङ्गंद्रोहस्तु यो देवि ! भवन्ति ब्रह्मराक्षसाः॥
अदीक्षितस्तु यो भूत्वा प्रव्रज्यामधिगच्छति ॥७३॥
उपजीवेत्तथा लिङ्गं स भवेद् ब्रह्मराक्षसः ॥
दन्तान्तरविलग्ने न देवस्वेन तु सुन्दरि ! ॥७४॥
दिव्यवर्षसहस्राणि स भवेद् ब्रह्मराक्षसः ॥
सूचीमुखो महाकायो विकृतः पर्वतोपमः ॥७५॥
पीड्यन्ते तृड्बुभुक्षाभ्यां लयन्ते विक्लवान्वितः ॥
इन्द्रियाणि च रौद्राणि स्कन्धेन तु वहन्ति ते ॥७६॥
तेन पूर्वकृतेनैव पापेन हि यशस्विनि ॥
देवद्रव्यविनाशेन निर्माल्यस्य च भक्षणे ॥७७॥

दिव्यं वर्षसहस्रंतु स भवेद् ब्रह्मराक्षसः ॥
शीतस्थाने च हेमन्ते वर्षा वह्वोदके भवेत् ॥७८॥
मरुदेशे भवेद्ग्रीष्मे यातना ब्रह्मराक्षसां ॥
देवस्वेन तु आत्मानं पोषयन्ति च ये नराः ॥७९॥
तेपि तेष्वेव जायन्ते दुराचाराश्च मानवाः ॥
भक्षयन्ति च निर्माल्यं सेवन्ति विषयाणि च ॥८०॥
तेपि यान्ति दुराचारा नरके पूतिगन्धिके ॥
दिव्यं वर्षसहस्रंतु यात्यमाना नराधमाः ॥८१॥
मर्त्यलोकेषु जायन्ते म्लेच्छाऽवर्गबुभुक्षिताः॥
कुचैला दुःखिता नित्यं मम निर्माल्यभक्षकाः॥८२॥
गवाशनकुले रौद्रे तेन पापेन मानवाः ॥८३॥

इति शिवधर्मोत्तरे महासंवादे तृतीयोऽध्याय : ॥३॥

अथपशुपतिमते शिवधर्ममहाशास्त्रे उत्तरोत्तरमहासंवादे

चतुर्थोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥उमोवाच॥

भगवन् ! कर्मणा केन शुभेन अशुभेन वा ॥
कुब्जवामनहीनाङ्गा जायन्ते च नराधमाः ॥८४॥
वधिरा वामनाः केन अन्धकाश्च तथा परे ॥
मूकाश्च केन पापेन कथयस्व महेश्वर ! ॥८५ ॥

॥ईश्वर उवाच॥

घण्टाशब्दा निनादानि शंखभेरीस्वनानि च ॥
ये हरन्ति तमो मूढा वधिरास्ते च मानवाः ॥८६॥
ये हरन्ति च तुर्याणि शब्दानि विविधानि च ॥
तेन पापेन ते देवि ! जायन्ते वधिरा नराः॥८७॥
अन्धाश्च येन पापेन जायन्ते पुरुषाधमाः ॥
तत्पापं कथयिष्यामि भद्रे ! ह्येकमनाः श्रृणु ॥८८॥
प्रासादेषु च ये देवि ! दीपानपि हरन्ति वै ॥
गृहे चैव तु विप्राणां जायन्ते तेन तेऽन्धकाः॥८९॥
मम नाम्नातु ये देवि ! तैलं दधि घृतं पयः ॥
आत्मानमुपजीवन्ति जायन्ते तेन तेदन्धकाः ॥९०॥
येतुवैक्षुद्रभावेनस्ने हविच्छेदकारकाः ॥
तेपि चान्धत्वमायान्ति तस्य पापस्य कर्मणा ॥९१॥
मूकताङ्कर्मणा येन नराः पतितबुद्धयः॥
दुष्टात्मानो लभन्तीह तन्मे निगदतः श्रृणु ॥९२॥
हरन्ति ब्रह्मसूत्राणि अक्षसूत्राणि वा पुनः ॥
मूकाश्च तेन जायन्ते नष्टधर्म विवर्जिताः॥९३॥
पट्टिकां लेखनीं चैव तथा संपुटकामपि ॥
हरन्ति ये नरा मूढामूकाश्चैतेन कर्मणा ॥९४॥
जप होमस्य मात्राणि मात्राणि गणितस्य च ॥

हरन्ति धर्मशास्त्राणि जायन्ते तेन मूकताः ॥९५॥
ये नरा हस्ति हर्त्तारो हर्त्तारस्तुरगस्य च ॥
हरन्ति रथ युग्मानि हीनाङ्गास्तेन मानवः ॥९६॥
धान्यचौरास्तु हीनाङ्गा अन्नस्याप्यपहारकाः ॥
षडङ्गुला ध्वजाहर्ता कुब्जाः पुष्पं हरन्ति ये ॥९७॥
एतत्ते विविधैः पापैः परद्रव्यैर्हतैस्तथा ॥
जायन्ते पापकर्माण उपहास्या जनस्य तु ॥९८॥
मूका अन्धाश्च वधिराः पराधीनाश्च ये नराः ॥
सर्वे ते कथिता देवि ! किमन्यत्परिपृच्छसि ॥९९॥

॥उमोवाच॥

देवताश्च सुराः सर्वे सिद्धविद्याधराश्च ये ॥
गन्धर्वाप्सरसश्चैव मृगपक्षिसरीसृपाः॥
पर्वताश्च समुद्राश्च द्वीपाश्च बहवस्तथा ॥
देवाश्च अग्नयः सर्वे कथं जाताः सुरेश्वर ! ॥१॥
तृणवल्ल्यादिगुल्माश्च जङ्गमास्थावराणि च ॥
कथं देव ! समुत्पन्ना विविधाश्च प्रजाः शुभाः ॥२॥

॥ईश्वर उवाच॥

पूर्वमेकार्णवे घोरे नष्टे स्थावरजङ्गमे ॥
परमेको ह्यहन्देवि ! अन्यजीवो न विद्यते ॥३॥
पर्वताश्च समुद्राश्च नाकाशन्नैव मेदिनी ॥
नैव दानवगन्धर्वा न यक्षाश्चैव किन्नराः॥४॥
नैव वेदो न गायत्री न ब्रह्मा नैव केशवः ॥
नैव ते सिद्धसङ्घाश्च न विद्या नाग्नयस्तथा ॥५॥
नैव कालाग्निरुद्रश्च नाधर्मो धर्मएव च ॥
नैव मातृगणाः सर्वे न नागो गरुडस्तथा ॥६॥
न नक्षत्रन्न चन्द्रस्तु नादित्या द्वादश स्थिताः ॥
न अधोनापि ऊर्ध्वंतु न सन्ध्या न द्विशस्तथा ॥७॥
न कूर्मो नैव मेघश्च न शीतं न च दुर्दिनं ॥
न पशुर्नैव धान्यानि न प्रजा नैव मानुषाः ॥८॥
अहमेकः स्वयं देवि ! स्वयं कर्ता च ईश्वरः ॥
अनादिनिधनो ह्येष सर्वज्ञः सर्वतः स्थितः ॥९॥
मया तूद्विग्नचित्तेन एकेनैव तु सुन्दरि॥
चिन्तितं प्रजया कार्यं शीघ्रन्तु सृजयाम्यहं ॥ १०॥

दिव्यं वर्षसहस्रन्तु ध्यायितो वरुणो मया ॥
मम गात्रे समुत्पन्ना वरुणस्वेद रूपवान् ॥ ११॥
मया करतले देवि! पुत्रवत्परिपालितः ॥
दिव्यवर्षसहस्रन्तु अङ्गुल्यामशितो मया ॥१२॥
तेनैव बुद्बुदंजातं बुब्दुदात्कललम्महत्॥
तदण्डन्तु समुद्भूतं ब्रह्माण्डं तद्विधीयते॥१३॥
रक्षयित्वा तदण्डन्तु कालेन परिपूरितं ॥
धृतं करतले देवि ! लोकानां हितकाम्यया ॥१४ ॥
अण्डमध्ये समुत्पन्ना विविधा मे प्रजाःशुभाः ॥
प्रथमं वायुरुत्पन्नस्ततश्चैव त्रयोऽग्नयः ॥ १५॥
पर्वतास्तत्र जाताश्च भुवनानि चतुर्दश ॥
तत्रकालाग्निरुद्रश्च कूर्मश्चैव महाद्युतिः ॥ १६॥
ॐकारस्तत्र उत्पन्नो द्वादशादित्यसप्रभः ॥
एते देवि! त्रयो वेदा द्वादशादित्य एव च ॥ १७॥
अन्येपि शतरुद्रास्तु दिशानां चैव रक्षकाः ॥
सत्वं रजस्तमश्चैव बुद्धिःप्रकृतिरेव च ॥ १८॥
कामक्रोध अहङ्कारो ब्रह्मांण्डे तु विनिःसृतः ॥
प्रजा लोकाश्च धान्यानि बीजानि विविधानि च ॥१९॥
उत्पन्नानि च ब्रह्माण्डे स्थावराणि चराणि च॥
किम्पृच्छसि हि मान्देवि ! मातेव हितकारिणि ! ॥२०॥
लोकस्य तारणार्थाय पृच्छ पृच्छ पुनः पुनः ॥

॥उमोवाच॥

या त्वया देव ! मे दत्ता अनुज्ञा परमेश्वर! ॥ २१॥
प्रणयेन तु हृवष्टाङ्गी कमलोत्फुल्ललोचना ॥
कथं तु नश्यते सर्वं विनाशमुपगच्छति ॥२२॥
कुतो गच्छन्ति देवास्तु कुतोवेदाःकुतः प्रजाः ॥
कुतो गच्छति ब्रह्मा वा कुतो गच्छति केशवः ॥२३॥
ते वेदाः कुत्र गच्छन्ति सषडङ्गपदक्रमाः ॥
अग्नयः पर्वता सर्वे समुद्रा द्वीपसंयुताः॥ २४॥
सिद्धास्सर्वे सनक्षत्राः सचन्द्राः सदिवाकराः ॥

॥ईश्वर उवाच॥

कथयामि परं गुह्यं सृष्टिसंहारकारणं ॥

प्रलयं सर्वभूतानि स्थावराणि चराणि च ॥
मम गात्रे तु लीयन्ते विनष्टं व्यापकं जगत्॥
शून्यं च तद् भवेत्सर्वं जगदुत्पातमन्तकं ॥
अधः कालाग्नि रुद्रस्तु स तिष्ठति महीतले ॥
कालेन सहितो देवि ! प्रलये दीपयेज्जगत्॥
शिखा प्रवर्त्तते तस्य शतकोटिप्रविस्तरा ॥
तेनैव दह्यते सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥
यदा भूत्तिष्ठते वन्हिर्विस्फुरत्तु अनेकधा ॥
ततो दह्यति गायत्री वेदत्रयसमन्विता॥
ततो योगेश्वरं दिव्यं कूर्मरूपंमहाद्युतिं ॥
दहते नरकावस्थं यदासौ ज्वलते महान् ॥
दाहित्वा चैव पातालं नागानां भुवनानि तु ॥
कालरुद्रेण दग्धानि भुवनानि चतुर्दश ॥
ज्वाला मालाकुलीभूतं वाङ्यं सचराचरं ॥
निविष्टे व्यापकस्थाने सशैलवनकानने॥
मायातत्वे निविष्टे च त्रैगुण्ये प्रलयं गते॥
तत्र ब्रह्मा विनश्येत भूतैस्तु सह दैवतैः ॥
विनशित्वा च भूतानि ब्रह्नाण्डं सह दैवतैः ॥
एवं हि अग्निमध्यस्थः शय्यामहमचेतनः ॥
मयि जाग्रति जागर्ति सुप्ते सुप्यति चैव हिं ॥
शयाति तत्र शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलते ॥
एकीप्राप्तेषु भूतेषु तदाहं चेतनां लभे ॥
सज्जितश्च मया सर्वं प्रलयं च तथा गतं ॥
कथितन्ते वरारोहे पृच्छ भत्तया विशेषतः ॥

॥उमोवाच॥

शयन्ति येनराः देव ! स्वप्नान् पश्यन्ति ये नराः ॥
व्रजन्ति दूरमध्वानं तन्मे कथ सुरेश्वर ॥
वनस्पति तडागानि ग्रामाश्च नगराणि च ॥
हस्त्यश्वरथयानानि प्रासाद शिखराणि च॥
मणिमुक्ता सुवर्णानि नदीपूरजलाश्रयः ॥
देहे तिष्ठति को देव ! को वा देशान्तरं व्रजेत् ॥

॥ईश्वर उवाच॥

धातुकं शरीरं वै मनुजस्य च देहिनां ॥
श्लेष्मा पित्तञ्च वायुश्च शरीरं तेन व्यापितं ॥
यदा तु प्रवलो वायुर्दूरदेशन्तदा व्रजेत् ॥
पित्तेन हि सुवर्णःश्च श्लेष्मणा हि जलाश्रयं ॥
न जीवं मानुषानाञ्च देहन्त्यक्ता यशस्विनि ! ॥
अहं प्राप्तस्तु भावेन निर्गतेन मया प्रिये ! ॥
मनः पश्यति देशांस्तु नगराणि पुराणि तु ॥
बुद्धिः कर्म्मीन्द्रयाःपञ्च भूततन्मात्रपञ्चकं ॥
मनो बुध्दिरहङ्कारो गुणत्रयसमन्वितः ॥
एषांहि पञ्चविंशस्तु पुरुषो निर्मितो मया ॥
अश्रद्धेयन्न वक्तंव्यं यथा नास्तीति एव च ॥
सर्वञ्च श्रद्धातव्यं यथावत्कथयामि ते ॥
वायुना सह गच्छन्ति अनेन सहितानि तु॥
त्वचा रुधिरमांसंच स्वदेहे तिष्ठति ध्रुवं ॥
यस्य ते सुख दुःखानि राज्यं वा नरकस्तथा ॥
नृत्यगीतानि कुर्वीत वर्णना स्फोटनानि तु ॥
भयञ्चैव विनाशश्च मैथुनं चौर्यमेव च ॥
पश्यन्ति सततं सर्वं पञ्चभिः प्रत्ययैर्महान् ॥
मनेन्द्रिय प्रयुक्तस्तु सहितो ह्न्तरात्मना ॥
वायुना प्रेरितो गच्छेज्जीवस्तत्रैव तिष्ठति ॥
यमलोकं समुद्राश्च सप्त द्वीपाश्च मेदिनी ॥
क्षणेन भ्रमते देवि! मनश्च वायुना सह ॥
येन स्वन्नानि पश्यन्ति यान्ति देशान्तरं तथा ॥
कण्टका वै सुतीक्ष्णाश्च विविधा घोरदारुणाः ॥
तैस्तु पथसर्वंव्याप्तं हुताशेनैव पीडितं ॥
न तत्र दृश्यते छाया यत्र विश्रमते क्वचित् ॥
गृहीतं कालपुरुषैः कृतैः कर्म्मशुभाशुभैः ॥
न तत्र देवि! अन्नाद्यं येन प्राणान् समुद्धरेत् ॥
न जलं दृश्यते तत्र तृषितस्तु पिवेत यत् ॥
बुभुक्षातत्र वै रौद्रा दहते मानवन्तपः ॥
गीतेन दुर्गमन्देवि! यमलोकस्य तत्फलम्॥
य यस्य सदृशं पापंतस्य तादृक्कृतं फलं ॥
तन्मया कथितं ! सर्वं किंभूयः परिमृच्छसि ॥
इति शिवधर्म उत्तरोत्तरे महासम्वादे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उत्तरोत्तर महासंवादे

पञ्चमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥उमोवाच॥

यमलोककथा देव! श्रूयते सचराचरैः ॥
विस्तारस्तु कथन्तस्य अध्वानश्चापि कीदृशं ॥
कृतेन कर्मणा केन अशुभेन-शुभेन वा॥
गच्छन्ति मानवास्तस्मिन् कथयस्व प्रसीद च ॥

॥ईश्वर उवाच॥

षडशीतिसहस्राणि योजनानां प्रमाणतः ॥
अधुना यमलोकस्य ह्यन्तरम् मानुषस्य च ॥
अदातृकृपणा मूढा दुःखान्तन्निस्तरन्ति ते ॥
केचिद्रुदन्ति कारुण्यं केचिदूर्ध्वतमूर्धजा ॥
आत्मदोषकृतैः पापैःपच्यमाना मुहुर्मुहुः ॥
कथं वा ईदृशं देवि ! दुर्गमं घोर दारुणम् ॥
वितृष्णा ये नरा देवि ! सुखात्तन्निस्तरन्ति ते ॥

॥उमोवाच॥

यत्तवया कथितः पन्था दुस्तरो दुःख संकुलः ॥
केन केन हि दानेन मानवा निस्तरन्ति ते ॥
कथंवा आतपः शीतः कथंवा कण्टकौ विभो ॥
कथं तृष्णा बुभुक्षा च प्रपीडयति मानवान् ॥
कथं दानेन ते देव ! धर्मेण नियमेन च॥
षडशीतिसहस्राणि यथा निस्तरते पथां ॥

॥ईश्वर उवाच॥

तरंति दुर्गमं घोरं पन्थानं कण्टकान्विते ॥
सुखेनोपानहौ दत्वा अश्वारुढा व्रजन्ति वै ॥
आतपेन तु रौद्रेण दह्यन्ते देवि! मानवाः ॥
ये तु छत्रस्य दातारो निस्तरन्ति सुखेन ते ॥
अन्धकारेतमे घोरे अमूर्त्ते लक्ष्य वर्जिते ॥
उद्योतेनैव यास्यान्ति दीपदानरता नराः ॥
तरवो रोपिता यैस्तु तडागायतनेषु च ॥

आतपैर्दह्यमानानामुपतिष्ठन्ति ते पथि ॥
ज्वलिते दुर्गमे घोरे आतपेन तु पीडिते ॥
वनं कृत्वा सुखं यान्ति इन्धनानाम्प्रदानतः ॥
सुवर्णानि नरो देवि ! वस्त्राणि च ददाति यः ॥
स तेन तु पथा याति सर्वाभरणभूषित : ॥
ग्रासादर्द्धमपि ग्रासं यैस्तु दत्तं यशस्विनि:! ॥
तृप्तास्तेन पथा यान्ति अन्नदानरता नरा : ॥
तृप्ताश्च भूषिताश्चैव गन्धधूपसमन्विता ॥
भूमिन्दत्वा सुखंयान्ति सर्वकामेषु पूजिताः ॥
मुक्तामणिसुवर्णानि वस्त्राण्याभरणानि च ॥
तेन सर्वमिदं दत्तं येन दत्ता वसुन्धराः ॥
यानि यानि च दानानि स्वयं दत्तानि मानवैः ॥
यमलोकपथैतानि उपतिष्ठन्ति चाग्रतः ॥
व्यञ्जनानि विचित्राणि भस्यभोज्यपरापिच ॥
स्वयं दत्तानि हस्तेन उपतिष्ठन्ति चाग्रता :॥
लभन्ते पापकर्माणाः परद्रव्याणि मानवाः ॥
यत् किञ्चिद्दुष्कृतं देवि! सुकृतं वापि यत्कृतम् ॥
मार्गे तत्रोपतिष्ठेत शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥
ईदृशं तु पथे देवि! यन्मया तव नोदितं ॥
पुनर्वै कथयिष्यामि यमलोकस्थितिं प्रिये! ॥
याम्यनैर्ऋतयोर्म्मध्ये पुरं वैवस्वतस्य तु ॥
सर्ववज्रमयं दिव्यं अभेद्यं तत्सुरैरपि ॥
चतुरस्रंचतुर्द्वारं सर्वप्राकारतोरणं ॥
तस्य मध्ये तु तिष्ठामि अशून्यं तन्मयं पुरं ॥
योजनं शतसाहस्रं प्रमाणं तस्यतद्भवेत् ॥
सर्वरत्नमयं दिव्यं विद्युज्जालार्कवर्चसं ॥
गृहन्तु धर्मराजस्य विस्तीर्णं काञ्चनं शुभं ॥
सहस्राणान्तु पञ्चाशद्योजनानां समुच्छ्रितं ॥
उर्ध्वस्तम्भ सहस्रैश्च वैदूर्यमणि मण्डितम् ॥
मुक्ताजालगवाक्षाद्यं पताकानेकशोभितं ॥
घण्टाशब्दनिनादाद्यं शततोरणसंयुतं ॥
सर्वत्र हेमजा भूमि कुट्टिमामणिमण्डिता ॥

अनेकचित्रकर्माद्यैरासनैर्दत्तकारितैः ॥
शयनैर्दिव्यभोगाङ्गैहेमदण्डसुशोभितैः ॥
मन्दमारुतसम्भोगैरुत्क्षेपैर्विविधैस्तथा ॥
नृत्तगीतसमायुक्तैः स्त्रीभिश्च बहुभिर्युतं ॥
शंखवादित्रनिर्घोषैर्गृहं वैवस्वतस्य तु ॥
तत्रासौ भगवान् धर्मआसने परमे शुभे ॥
शतयोजन विस्तीर्णे नीलजीमूतसन्निभे ॥
धर्मज्ञो धर्मशीलस्तु अधर्माद्रहितो यमः ॥
अवध्यः सर्वकार्येषु मम शत्तय नियोजितः ॥
पुरीमध्यप्रदेशे तु चित्रगुप्तस्य तत्पुरं ॥
पञ्चविंशप्रमाणेन योजनानां यशस्विनि ॥
उच्छ्रितं भुवनं दिव्यं लोहप्राकारवेष्टितं ॥
प्रतोलीशतसञ्चार गीतध्वनिसमाकुलं ॥
स्वयं च चित्रगुप्तेन चित्रितश्चित्रकर्मणा ॥
दन्तिकैर्द्वारपत्रैश्च सोपानै स्ताम्रसञ्चितैः ॥
चामरोत्क्षिप्तदण्डैश्च वीज्यमानो ह्यनेकधा ॥
तत्र हाहासशब्देन वीणातन्त्रीमनोरमं ॥
वेश्याभिस्तु समाकीर्णं निंत्यञ्च सततोत्सवं ॥
क्रीडमानो महाविद्यैरासने परमे शुभे ॥
तत्रोपविष्टो गणते आयुर्वै मानुषस्य च ॥
न चासौमुह्यते देवि ! मम शत्त्या नियोजितः ॥
यन्मया निर्मितं पूर्वमायुर्वै मानुषस्य तु ॥
न शक्नोत्यधिकं कर्त्तुं न च हर्तुं वरानने ॥
गणेद्दिनानि सर्वाणि अशुभानि शुभानि च ॥
चित्रगुप्तस्य पूर्वेणज्वरस्यतु महागृहं ॥
दक्षिणेन च शूलस्यं तथा विस्फोटकस्य वा ॥
पश्चिमे कालपाशस्य अजीर्णमशुभस्य च ॥
पितका उत्तरे ज्ञेया तथा चैव विसूचिका ॥
ऐशान्यान्तु शिरोर्त्तिस्तु आग्नेयाश्चैवमूर्च्छना ॥
वैश्रवाणान्तु नैर्ऋत्यां वायव्यान्ताप एव च ॥
तैस्तु परिवृतो नित्यं चित्रगुप्तस्तु तिष्ठति ॥
मम शक्ति निपातेन योजिता कारणेप्सया ॥

धर्मराजस्य पूर्वेण प्राच्यामैन्द्रीदिशा तथा ॥
तिष्ठन्ति पापकर्माणः पात्यमाना नराधमा ॥
यमदूतैर्महाघोरैर्हन्यमानास्तु निर्वरैः ॥
रुदन्ति विविधैः शब्दैः पूर्वकर्मकृतैस्तथा ॥
नाना प्रहरणैरुग्रैर्नानायन्त्रैस्तथा परैः ॥
छिद्यन्ते पापकर्माणः क्रकचैः काष्टयन्त्रवत् ॥
अन्ये च जलमानेषु अङ्गारेषु यशस्विनि ॥
पूर्वकर्मकृतैरेव धाम्यन्ते लोहपिण्डवत् ॥
अन्येऽपि वै दुराचाराः पीडिता धरणीतले ॥
कुठारेण तु छिद्यन्ते विमनोदुःखिताः सदा ॥
केचिच्च गुडपाकेन तैलयन्त्रैस्तथा परैः ॥
अन्येऽपि विविधा देवि ! हन्यमाना महावलैः ॥
उच्चैश्चैव महाघोरैर्महाशव्दै रुदन्ति च ॥
हन्यमानास्तु ते दूतैः शक्तिमुद्‌गर यष्टिभिः ॥
अन्योन्यकेशसम्बद्धा गृहीता यमदूतकैः ॥
ऋणानि प्रार्थयन्ते च प्राप्ता यमपुरन्तथा ॥
इहलोकेऽप्यसन्तुष्टा मानुषास्ते यशस्विनि ॥
न त्यजन्ति परद्रव्यं मनोवाक्कायकर्मभिः ॥
अङ्कुशैर्मुग्‌दरैः शूलैर्हन्यमानास्तु ते नराः ॥
महाहुङ्कारनादैस्तु ख्यापयन्ति पुरा कृतं ॥
नैव तत्र भवेत्साधुर्यस्ताङ्कश्चिन्निवारयेत् ॥
स्वकर्मकृतदोषेण नास्ति त्राता वरानने ॥
एवं प्रेतपुरीं घोरां पापचित्तानुसारिणीं ॥
ये नराः पापसंयुक्तास्तत्र गच्छन्ति मानवाः ॥
यमलोके पथं देवि ! दानेन च पृथक् पृथक् ॥
पूरितन्धर्मराजस्य कथितं तु वरानने ! ॥
किन्त्वं पृच्छसि मां देवि ! न कश्चिद्रहितो मया ॥
किमन्यत्कौतुकं देवि ! यन्मां त्वम्परिपृच्छसि ॥

॥उमोवाच॥

म्रियन्ते प्राप्तकालास्तु अनित्या मानवाः प्रभो ! ॥
सुषिरं न च पश्यामि पृथिव्यापस्तथा मनः ॥
ते नो गच्छन्ति वा कुत्र वायुराकाश एव च ॥

कर्मेन्द्रियाणि कुत्रैव पञ्च बुद्धीन्द्रियाणि च ॥
वायवः पञ्च तन्मात्रं कुतो गच्छन्ति शङ्करः ॥
कामक्रोधश्च लोभश्च मोहश्चैव तु कुत्र वा ॥
अहङ्कारस्तथा पुण्यं पापंवा कथयस्व मे ॥
नष्टे देहे कुतो यान्ति पवना विविधाश्च ये ॥
तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि भगवन्वक्तुमर्हसि ॥

॥ईश्वर उवाच॥

चोद्यंसश्चातितन्देवि शिवसिध्दान्तवेदनं॥
यन्न दृष्टं सुरेन्द्रैस्तु प्रवुध्दै : शास्त्रचिन्तकैः ॥
पूर्णकाले मृतानांच प्राणिनां तु यशस्विनि ! ॥
सूक्ष्मो भूत्वा अहन्तस्य निर्गच्छामि तदा प्रिये ! ॥
अथवा नवभिर्द्वारै रोमकूपेंन यास्यहम् ॥
ज्ञानवादिषु मूद्धर्नेण गुदया ब्रह्मवादिनं ॥
मयि विनिर्गते देवि निर्गच्छन्ति च देवताः ॥
मया विना निराधारः क्षिप्रं पतति काष्ठवत् ॥
कठिने लीयते पृथ्वी यैवेष्वापस्तथैव च ॥
तेजस्तेजसिलीयेत मारुते मारुते तथा ॥
आकाशश्चैव आकाशे सर्वव्यापि तु शङ्करः ॥
ततः कर्म च बुध्दिश्च वायवः पञ्च एव च ॥
कामः क्रोध अहंकार मन एकाग्रनायकं ॥
संहरामि अहन्देवि ! पुण्यं पापञ्च यद्भवेत् ॥
पुनर्देहोपि मुञ्चामि सुकृतं दुष्कृतं च यत् ॥
इन्द्रियैः पञ्चभिर्युक्तो देवतैः सर्वभिः सह ॥
न च देहे प्रविशामि गृहेदग्धेंगृही यथा ॥
यस्य देहे न तिष्ठामि पराधीनस्य मानवे ॥
षट्कौशिकसमुत्पन्ने मातृजा पितृजास्तथा ॥
तांश्चसर्वान् त्यजिष्याम्यिवयवा ये च देहिनां ॥
मूत्रपुरीषसंयोगाद्ये चान्य इन्द्रियास्तथा ॥
पित्तं श्लेष्मा तथा मज्जां मान्स मेदस्तथैव च॥
अग्नि शुक्रवहे देहे देवता न चदह्यते ॥
एतद्गुणसमायुक्तं शरीरं सर्वदेहिनां ॥
कथयामि पुनस्तेषां शरीरस्य यथाविधि ॥

आत्मानं ये न जानन्ति ते मर्त्ये पशवः स्थिताः ॥
एवञ्च दवतैर्देवि! शरीरं सर्वदेहिनां कथयामि पुनस्तेषां शरीरस्य यथाविधि ॥
एकस्तम्भमया प्रोक्तं स्थाणैस्तिसृभिरावृतं ॥
इन्द्रियैः पञ्चभिर्युक्तं शरीरं द्वारभिर्न्नवैः॥
विषयैस्तु समाक्रान्तं कामक्रोधसमाकुलं ॥
रागद्वेषसमाकीर्णं तृष्णा तस्करदुर्गमः ॥
लोभजाल परिच्छन्नं मोहवस्त्रेण वेष्टितं ॥
सुवद्धवैष्णवीमायां चेतनाधिष्ठितं पुरं ॥
तिष्ठन्ति देवताः सर्वे भुवनानि चतुर्दश ॥
एवमेतत्समाख्यातं शरीरं सर्वदेहिनां ॥
यथा सृष्टि विसृष्टिश्च तत्सर्वकथितं मया ॥

॥उमोवाच॥

पुत्रदारकुटुम्बेषु अर्थेषु च सुरेश्वर ! ॥
कुर्वन्ति पातकं मूढा तन्मे निगद हे प्रभो ! ॥
गोवधं ब्रह्महत्याञ्च परद्रव्यं हरन्ति ये ॥
किञ्चिद्भागं कुटुम्बस्य न वा भवति ईश्वर ॥

॥महेश्वर उवाच॥

न हन्यमानो पुत्रोऽस्य न भ्राता नैव तत्पिता ॥
भवन्ति भागिनो चैव कुटुम्बार्थे करोति यः ॥
पुरुषो भृत्यवर्गस्य भ्राते पुत्रकुटुम्बयोः ॥
कस्यार्थङ्कुरुते पापं सर्वम्भवति चात्मने ॥
यानि यानि च पापामि कुर्वन्ति तमसान्विताः ॥
स्वशरीरे तु तत्सर्वन्निस्तरन्ति यशस्विनि ! ॥
भार्या यत्कुरुते धर्मन्नतद् भवति भर्त्तरि ॥
अदत्तं चैव नारीणान्न धर्मः प्राप्यते क्वचित् ॥
भृत्यसम्बन्धयो भार्या पुष्कलेन धनेन च ॥
स्वामिसम्बन्धिनोर्भृत्यो दोष नैव तु गृह्यते ॥
अधर्म्मं कुरुते नारी भर्तृधर्मेण मोहिता ॥
स्त्रियः सर्वं भवेद् देवि ! न भर्त्ता भागमर्हति ॥
भिक्षास्तु पञ्च शौचञ्च यच्च भर्त्तुरसम्मतं ॥
सर्वं भवति नारीणां न भर्त्ता भागमर्हति ॥
भृत्यवर्गादिसम्बन्धा यानि पापानि मानवे ॥

स्वदेहे तानि सर्वाणि उपतिष्ठन्ति नान्यथा ॥
मृतेन यान्ति नो भार्या न पुत्रा न च बान्धवाः ॥
तत्र धर्मो ह्यधर्मो वा जीवेन सह गच्छति ॥
न च यास्यति मित्राणि न माता भ्रातरस्तथाः ॥
नैव ते बन्धुवर्गाश्च न चात्मनि व्रतङ्गृहं ॥
पुत्रदार कुटुम्बाश्च भार्याः प्रियतराश्च याः ॥
गृहा दग्धा निवर्तन्ते श्मशाने देवबान्धवाः ॥
प्रिया भार्या प्रियं मित्रं प्रिय पुत्रः प्रियोजनः ॥
निश्वसित्वा प्रियो याति धर्मा एको व्रजेत्सकृत् ॥
धर्माधर्मसमो वन्धुस्त्रैलोक्य सचराचरे ॥
गृहीते कालपुरुषैः सहायो वा न विद्यते ॥
न चार्था नैव पुत्राश्च न भार्या न च वान्धवाः ॥
आधूनान्तानिवर्त्तन्ते गच्छन्तस्तु महापथे ॥
सुकृतं दुष्कृतं वापि गच्छन्तमनुगच्छति ॥
पितायत्कुरुते धर्मं पुत्रो वापि करिष्यति ॥
यस्तु धर्ममधर्मं वा पिता पुत्रो परोजनः ॥
स्वशरीरेण ते पापान्निस्तरिष्यन्ति मानवः ॥
पृच्छ पृच्छ च मां देवि : ! कथयामि पुनः पुनः ॥
उग्रे स्मरसि यत्किञ्चित् तत् सर्वं कथयाम्यहम् ॥

॥उमोवाच॥

भगवन् ! कर्मणा केन यान्ति यमपुरीन्नराः ॥
अन्ये ऽपि बहवो जीवा न यास्यन्ति च ताम्पुरीं ॥
कर्मणा केन यास्यन्ति न यास्यन्ति च केन ते ॥
अधर्मेण क्वयास्यन्ति क्वच धर्मेण मानवाः ॥

॥ईश्वर उवाच॥

श्रृणुदेवि ! परन्धर्ममधर्मश्चापरं श्रृणु ॥
धर्मेण यत्र यास्यन्ति अधर्मेण च ये नराः ॥
क्षुद्राश्च ये नरा देवि ! नित्यमप्रियवादिनः ॥
कुत्सिता व्यवहारेषु याम्यांगच्छन्ति तां पुरीं ॥
मिथ्यावाक्याश्च ये देवि ! ये चान्ये कुत्सिताः सदा ॥
पुरी यमस्य गच्छन्ति तेन पापेन मानवाः ॥
ये गाः स्पृशन्ति पादेन अधिक्षिपन्ति च द्विजान् ॥

तान्ते दुष्टा दुराचाराः पुरी गच्छन्ति ॥
कन्यानृतश्च ये देवि ! कुर्वन्ति तमस ॥
ते पि यान्ति न सन्देहो यमस्य तु पुरीं ॥
एकारात्रोषितो राजा व्यापारं यः करेत्सकृत् ॥
स यास्यति पुरीं घोरान्तेन पापेन कर्मणा ॥
मित्रद्रोही च यो देवि ! परद्रव्यापहारकः ॥
नित्यमसत्यवादी च पुरं तां स प्रपद्यते ॥
अश्वानृतश्च ये देवि ! तथान्यच्चगवानृतं ॥
ये वदन्ति तमो मूढास्तेपि यान्ति यमालयं ॥
हृदये कल्मषं येषां तेषु दोषास्तु कारयेत् ॥
गुरौ चक्षुश्च संक्रुध्दं तेपि यान्ति यमालयं ॥
ये चान्ये दुष्टभावेन नराः पतितवुद्धयः ॥
कुर्वन्ति राज्यकर्मित्त्वं तेपि यान्ति यमालयं ॥
एकमप्यक्षरं देवि ! यो गृहीत्वा गुरोर्न्नरः ॥
नेच्छते स ततो ज्ञानं सोपि याति यमालयं ॥
अन्ये ऽ पि पुण्यकर्म्माणो नराः स्वच्छन्द देहिनः ॥
तां पुरी येन यास्यन्ति तान् सर्वान् कथयास्यहं ॥
तीर्थस्थाने म्रियन्ते ये पुण्य क्षेत्रे यशस्विनि ! ॥
मम ध्यानपरा ये तु न ते यान्ति यमालयं ॥
उत्तरे च कुरौ देवि ! हिमवन्ते च ये मृताः ॥
पुरीन्तेपि न यास्यन्ति कृतपुण्याश्च ये नराः ॥
केदारे चैव ये देवि ! म्रियन्ते च महालये ॥
तुङ्गीशे च मृता ये तु न पश्यन्ति यमालयं ॥
कर्मादीपतने देवि ! ये चान्ये मरकण्टके ॥
यक्षेश्वरे वैद्यनाथे खेचरे रत्नचूडके ॥
देवघट्टे महेशे च क्षेत्रे पाशुपते मृतः ॥
वाराहक्षेत्रे जानक्या मातृवेणी स्थले मृताः ॥
श्रीशैले च मृता ये तु न ते यान्ति यमालयं ॥
महेन्द्रे मलये विन्ध्ये सज्ये (ह्रो) च मरुकेश्वरे ॥
भद्रेश्वरे मृता ये तु नते यान्ति यमालयं ॥
कालञ्जरे प्रभासे च गङ्गासागरसङ्गमे ॥
श्रीकण्ठे च मृता ये तु न ते यान्ति यमालयं ॥

नैंमिषे च म्रियन्त य न ते यास्यन्ति तां पुरीं ॥
अम्रातिकेश्वरे देवि ! त्ये चान्येकुक्कुटेश्वरे ॥
चण्डेश्वरे मृता ये च न ते यान्ति यमालयं ॥
रुद्र कोदृचापि ये देवि ॥म्रियन्ते चैव मानवाः ॥
मह्यं गवां प्रदानेन न ते यान्ति यमालयं ॥
ये मृता दक्षिणे मूर्त्तौ मम ध्यानरताश्च ये ॥
पृथूदके मृता ये तु न ते यान्ति यमालयं ॥
एवमेतानि गुह्यानि पुण्य क्षेत्राणि यानि वै ॥
मृतास्तेषु न पश्यन्ति मम भक्ताश्च ये नराः ॥
सर्वमेतत्समाख्यातं यत्किञ्चिद्धृदि संस्थितं ॥
अद्यापि किन्न मर्म्मप्तं यत्पृच्छसिपुनर्म्मते ! ॥

॥उमोवाच॥

प्रयागं पुष्करं देव ! तुङ्गीशं विमलेश्वरं ॥
देवदारुवनं चापि सहस्रेश्वरमेव च ॥
केदारम्मध्यमश्चैव तथा चाम्रातिकेश्वरं ॥
वाराणसीं देवघट्टं श्रीशैलञ्च महाव्रतं ॥
कालञ्जरं प्रभासञ्च श्रीकण्ठं कुक्कुटेश्वरं ॥
गोकर्णञ्चैव कर्मारिं वाराहं वीरभद्रकं ॥
एतेषु च मृता गावो नरा देवास्तथा परे ॥
पशुपते केन कार्येण इदं कौतूहलं मम ॥
किङ्गावः किङ्गुणा गावः किंवा गौरिति लक्षणं ॥
देवताः किं शरीरेऽस्मिन् किंवा दानफलं भवेत्
कम्बलं ककुदश्चैव केन वा निर्म्मितं प्रभो ! ॥
उत्पन्नाश्च कुतोगाव एतदिच्छामि वेदितुं ॥

॥ईश्वर उवाच॥

अमृते मथ्यमाने तु क्षीरोदे सागरे शुभे ॥
तत्रगावः समुत्पन्नाः कामिकाऽमृतसम्भवाः॥
समुद्राः पर्वता द्वीपाः पातालवसुधास्तथा ॥
गवां गात्रेषु तिष्ठन्ति निर्विकारास्तु सुन्दरि ! ॥
स्कन्धे साक्षात् स्थितो ब्रह्माय ग्रीवायां नन्दिकेश्वरः॥
नव ग्रहा ललाटेषु श्रृङ्गे तौ मेरुमन्दरौ ॥

कर्णेतु अश्विनौ देवौ नेत्रे चन्द्रदिवाकरौ ॥
पिशाचा वक्त्रमध्येतु दन्तमध्येतु राक्षसाः ॥
जठरे हुतभुङ् नित्यं जिह्वाग्रे च सरस्वती ॥
खुरमध्ये तु गन्धर्वाः खुराग्रेषु च पन्नगाः ॥
ऋषयो रोमकूपेषु पृष्ठवंशे पुरन्दरः ॥
भद्रकाली स्थिता पुच्छे जङ्घायां वायुरेव च॥
वरुणो मूत्र विष्टेच अपाने जान्हवीतथा ॥
स्थिता देवाश्च हुङ्कारे समुद्राश्च पयोधराः ॥
असुरा अस्थिमध्ये तु मज्जायां किन्नराः स्थिताः॥
यक्षास्तु रोममध्यस्थाः श्रीश्च पृष्ठेप्रतिष्ठिताः ॥
सर्वदेवसमायुक्ता सर्वविद्याङ्ग सम्भवाः ॥
सर्वपापहरा नित्यमेतद्गुणशतोत्तमाः॥
ये स्पृशन्ति पदा देवि ! उच्छिष्टश्च ददत्यपि ॥
ब्रह्नहत्यादिकं पापं लभन्ते ते न संशयः ॥
पापकर्म दुराचार मया क्रुध्देन सुन्दरि ! ॥
वेशण्ढा इव जायन्ते मृता योनिचतुर्दश ॥
एतद्गुणसमायुक्ता गावस्तु कथिता मया ॥
वर्णन्तु कथयिष्यामि दानस्य च यथा फलं ॥
पीतरक्तास्तथा शुक्ला धूम्रा वै पाटला तथा ॥
श्यामा च कपिला नीला कृष्णा चैव तु सुन्दरि ! ॥
शुक्लया मम सन्तोषः शक्रः पाटलया तथा ॥
रक्तया तुष्यते ब्रह्मा श्यामया च हुताशनः ॥
ग्रहास्तुष्यन्ति धूम्राभिः पीताभिः पितरस्तथा ॥
कपिलानां प्रदानेन नरकस्थान् समुद्धरेत् ॥
अन्ये च पापकर्माणः पितरो ये च बान्धवाः ॥
नीला प्रापयते स्वर्गे कृष्णा दत्ता च (तथा) अक्षया ॥
वर्णस्तु कथितो देवि ! दानश्चैव यथाफलं ॥
सद्भावेन मया देवि ! त्वात्प्रयार्थं वरानने ! ॥

इति शिवधर्म उत्तरोत्तरे महासंवादे गोगुणो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे उत्तरोत्तरे महासंवादे वृषगुणो नाम षष्ठोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥उमोवाच ॥

एतद्गुणसमायुक्ता यथा गौः कथिता मम ॥
वृषश्चापि च को धर्मो वदशीध्रं जगत्पते ! ॥

॥ईश्वर उवाच॥

नजानन्ति च लोकेऽस्मिन् मानवा मूढचेतसः ॥
चतुष्पादो भवेद्धर्मः शुक्लोऽयं मम वाहनः ॥
अग्निहोत्रस्य यज्ञस्य भक्ष्य भोज्यस्य वा फलं ॥
लोकस्य धनधान्यानि प्रजापतिप्रतिष्ठितं॥
दशानां यत्फलं देवि ! कपिलानां यशस्विनि ॥
एकदत्ते अनड्वाहें फलम्भवति सुन्दरि ! ॥
ब्राह्मणस्य दरिद्रस्य कुटुम्बापहतस्य च ॥
तेन यज्ञशतं चेष्टमनड्वाह ददाति यः ॥
अनड्वाहद्वयं दद्यात् सफलं युगधारिणं ॥
भूमिश्च सहवीजेन श्रृणु तस्यापि यत्फलं ॥
न पश्यामि क्षयं तस्य न मर्त्ये पुनरागमं ॥
दैवतैः सहितस्तिष्ठेद्यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥
कपिलायास्तु यो धर्मो यो धर्मो वृषदानतः ॥
तन्मया कथितं सर्वं यच्चान्यत्कौतुकन्तव ॥

॥उमोवाच॥

अग्निहोत्राणि विप्राणामावसथ्यानि चापरे ॥

के तत्र अग्नयो देव ! यज्ञपात्राणि कानि च ॥
किमर्थं मण्डलं कुण्डः किमर्थं धनुराकृतिः ॥
चतुष्कोणेषु को ह्यग्निरेतत्पृच्छामि शङ्कर ! ॥
आहवनीये तु को देवो गार्हपत्येतथैव च ॥
दक्षिणाग्नौ तु को देवः को देवः समिधासु च ॥
दर्भे वा को भवेत्तत्र प्रणीतायां श्रुवेषु च ॥
घृतेषु उदकेष्वेव विष्टरेषु चको भवेत् ॥
अग्निषु कानिचाङ्गानि अङ्गारश्च तथा भवेत्॥
को होता हूयते कश्च किंवा कस्य तु दीयते ॥

॥ईश्वर उवाच॥

ॐ

इश्वर उवाच

साधु साधु महाप्राज्ञे पदं परमदुर्ल्लभं ।
त्वमेकां वर्ज्जयित्वा तु कस्यशक्तिर्वरानने ॥
अग्नयः कथयिष्यामि देवतास्तिथयस्तथा ।
ऋत्विजा यज्ञपात्राणि ये वा गृह्णान्ति आहुतिं ॥
मण्डले हूयते ब्रह्मा विष्णुश्च धनुषाकृतिः ।
चतुष्कोणे ह्यहन्देवि एवं वेदेप्रतिष्ठितम् ॥
दर्भेषु देवतानागाः प्रणीतापृथिवी तथा ।
श्रुक्श्रुवौवसवो देवि समिधायांवनस्पति : ॥
घृतेषुधेनवश्चैव अन्नाद्ये तु प्रजापतिः ।
आहूति स्वयं गृह्णामि होताश्चैव वृहस्पतिः ॥
उपस्पृश्यशुचिर्भूत्वा स्नातो वा मन्त्रवारिणा ।
वेदमन्त्रैस्तुसन्नद्धस्ततः कर्म्माणिकारयेत् ॥
आहुत्या च ततो ह्यग्निं गायत्रीं हृदयेन तु ।
प्रत्यक्षो जायते विप्रः कुण्डं ह्यग्निर्यशस्विनि ॥
पराङ्मुखस्तु आहूय यज्ञपात्रं समाहरेत् ।
कुशान्दद्यात्तु पूर्व्वस्यांश्चतुरस्रमथापि वा ॥
अभ्युक्षे ये च पात्राणि श्रुक्श्रुवौ च प्रतापयेत् ।
ब्रह्माणन्दक्षिणं स्थाप्य प्रणीताश्चोत्तरे न्यसेत् ॥
आहिताग्निस्तु सान्निध्यमङ्गान्येव तु चिन्तयेत् ।
मुखङ्कृत्वा तु मेधावी होमयेत्तं विचक्षणः ॥
ॐ कारेणशिखातस्य उकारेण शिरस्तथा ।
हूंकारेण ललाटन्तु वकारोवक्त्रमेव च ॥
चकारो हृदयं तस्य वकारो जठरः स्मृतः ।
सकारस्तस्यकवचं अग्नेश्चतस्रच प्रिये ॥
तकारस्तस्य वै ग्रीवा छिकारस्त्वंशयोस्तथा ।
तस्यमेढः पकारस्तु यकारमूरुमेव च ॥
सेकाराः जानुसन्धिश्च भकारो पृष्ठतोन्यसेत् ।
गोकारश्च भवेत्पादौ पुनरन्यङ्कथाम्यहम् ॥
देकारश्च वकारश्च केशास्तु परिकीर्तिताः ।
सकारस्य तु धीकारो जिह्वाग्नेस्तु प्रकीर्तिताः ॥
यो कारस्तस्य अग्नेस्तु नेत्राणि च विनिर्दिशेत् ।
मकारो दशनास्तस्य यकारः पद्म हृदयम् ॥

अग्नेयस्तस्य वाकारो स्त्रयाणां परिकीर्तितः ।
सर्व्वकर्म्मसु विज्ञेयो दकारश्च भकारकः ॥
एवं वैश्वानरो ज्ञात्वा देवि अङ्गानि वुद्धिमान् ।
अविदितेषुचाङ्गेषु होमञ्च नजुहेन्नरः ॥
वन्हिर्लीलायते यस्तु शुद्धस्फटिकनिर्म्मलः ।
तन्मुखञ्चैव विज्ञेयं चतुरङ्गुलमानतः ॥
तस्य मध्ये तु होतव्यं ततो गृह्णाति आहुतिं ।
एवं यो ज्ञायते ह्यग्निन्तस्य पुण्यफलंशृणु ॥
दैविकानांयुगानां च सहस्रपरिसंख्यया ।
शतं पैतामहन्तस्य अहोरात्रं प्रकीर्तितं ॥
तावत्ते पुण्ययष्टारोविधिलोक मुपागता ।
तिष्ठन्ति पुण्यकर्म्माणो जापिनो हि विधानतः ॥
पञ्चचैवमहायज्ञा ब्रह्मणा परिकीर्तिताः ।
कर्तव्यानि च कर्म्माणि अग्निहोत्रमुपासकाः ॥
तिथयः पूजनञ्चैव अतिथ्यागमनस्य च ।
चातुर्म्मास्यां यस्यरति ऋतुकालाभिगामिनाम् ॥
उषिते चैव होतव्य तथा मध्यन्दिनेषु च ।
आरण्यजोषधो चैव न तु ग्रामसमुद्भवे ॥
श्यामाकैर्विल्वपत्रैश्च कन्दमूलैर्फलैस्तथा ।
होमयेदग्निहोत्राणि न गृह्णीयात्प्रतिग्रहम् ॥
यथा वै कर्षको देवि भागंलभतिपञ्चमं ।
परद्रव्येण होता च तद्वद्भागेन युज्यते ॥
एवञ्चैव यथोक्तन्तु अग्निहोत्रमुपासते ।
ते यान्ति परमं स्थानं यत्र देवो पितामहः ॥
अग्निहोत्र फलावेदाः सषडङ्गपदक्रमाः ।
अग्निहोत्र समो धर्म्मो नभूतो न भविष्यति ॥

इति पशुपतिमते शिवधर्मोत्तरे महासंवादे षष्ठोऽध्यायः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मोत्तरे महासंवादे
सप्तमोऽध्याय ॥

ॐ नमः शिवाय

॥इश्वर उवाच॥

गुणा एते समाख्याता दोषान्वक्ष्यामि ताञ्छृणु ।
प्रयत्नेनापि ते देवि वर्ज्जनीयाद्विजादिभिः ॥१॥
अज्ञानेन तु यो देवि होमयेन्मूढचेतसः ॥
स वै वर्षसहस्रं तु जायते ब्रह्मराक्षसः ॥२॥
यो मतेन तु दम्भेन जीवसंरक्षणाय च ।
होमयेत्परवित्तेन नरकं स प्रपद्यते ॥३॥
अग्निहोत्रमिमंकृत्वा यो वृत्तिमुपरक्षति ।
कर्म्महानिर्भवेत्तस्य आत्मानं स विडम्वति ॥४॥
अशुद्धे न तु भावेन नैव जानन्ति देवताः ।
दम्भेनापि च ते देवि न तस्य फलमश्नुते ॥५॥
फलेन अग्निहोत्रस्य ये गुणास्ते यशश्विनि ।
लभन्ते नैव तां मूढा नित्यं क्लेशस्यभाजनाः ॥६॥
परद्रव्येणहोमस्य यक्षास्तस्य तु देवताः ।
विनामन्त्रेण होमस्य असुरास्तत्रदेवताः ॥७॥
वेलातिक्रमहोमस्य राक्षसास्तत्रदेवताः ।
अशुचेरन्नहोमस्य पिशाचास्तत्रदेवताः ॥८॥
पुत्रं पत्नीन्तथा शिष्यं होमकर्म्मसु कारयेत् ।
आहुतीं परदत्तास्तु क्षिप्रंगृह्णन्ति गुह्यकाः ॥९॥
ब्राह्मणानां हितार्थाय त्वमेवपरिपृच्छसि ।
तेन देवि मयाख्यातमग्निहोत्रस्य ये गुणाः ॥१०॥
दोषास्तु ये मयाप्रोक्तास्ते त्वयाविदिताः प्रिये ।
सर्व्वंव्रतानि वेदेषु ब्राह्मणायोदितानि वै ॥११॥
किमन्यत्कथयिष्यामि तत्प्रचोद्यं प्रियेमम ॥१२॥

॥उमोवाच ॥

को वेदः केगुणावेदे किञ्च वेदस्यलक्षणम् ॥
केन वा निर्म्मितावेदाः कथम्वेदोभिधीयते ॥१३॥

स्वरैश्च कीदृशैः शम्भो वेदमध्यापयन्ति ते ।
वेदस्यकीदृशीभूमि ब्राह्मणैर्यत्रपछ्यते ॥१४॥
त्यजन्ति कीदृशीं विप्रा भूमिमध्ययनार्थिनः ॥
ये च वेदं विनासन्ति ये चान्ये वेद विघ्नकाः ॥१५॥
तान्सर्व्वान्कथयास्माकं ये च वेदोपजीविनः ॥१६॥

॥ईश्वर उवाच॥

पर्व्वते चत्वरे वापि वने वा कन्दरेतथा ॥
विजने च समेवापि सदा वेदमुदीरयेत् ॥१७॥
यज्ञवाटेगवांगोष्ठेतीर्थेष्वायतनेषु च ॥
वेदानुदीरयेत्तत्र एकान्ते म्लेच्छवर्ज्जिते ॥१८॥
शालायामग्निहोत्रस्य देवतागुरुसन्निधौ ॥
एतेष्वेव हि पठ्यन्ते शेषभूमास्तु वर्ज्जयेत् ॥१९॥
यः पठेत्स्वरहीनस्वा लक्षणेनविवर्ज्जितं ॥
संकीर्णे ग्राममध्ये च सभवेद्वेदविघ्नकः ॥२०॥
रथ्यापर्य्यटमानस्तु चण्डालः शृणुतेक्वचित् ॥
तत्क्षणाज्जायते शूद्रे मृतः श्वानोऽभिजायते ॥२१॥
चितिवृक्षन्तु यः स्पृष्ट्वा यज्ञयूपंतथैव च ॥
वेदस्य विघ्नकं दृष्ट्वा स्नानमेवविधीयते ॥२२॥
आसनस्थः सुखासीनः सप्तस्वरविभूषितः ॥
न च सङ्कुचितग्रीवो वेदमभ्यसने सदा ॥२३॥
उत्तानौ तु करौकृत्वा लग्नोवैजानुसन्धिषु ॥
पश्यतो अंगुलीस्सर्व्वा उदात्तमनुदात्तकम् ॥२४॥
स्वरान्तत्रप्रवक्ष्यामि ये सूक्ष्मा वेदसम्भवाः ॥
सप्ताश्चैवतु विख्याताः यैरिदं वेष्टितंजगत् ॥२५॥
नतैर्व्विरहितावेदाः न तु विद्याविशेषतः ॥
वेदार्थे च मयासृष्टाः स्वराः सप्तप्रकीर्तिताः ॥२६॥
उदात्तौनिषधगान्धारौ अनुदात्तौ ऋषभधैवतौ ॥
शेषास्तु स्वरिताज्ञेयाः षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥२७॥
एवं वै ये न जानन्ति स्वरलक्षणवर्जिताः ॥
ते रूपस्य यथान्धो वै नैवकिञ्चिद्विवुध्यति ॥२८॥
पठन्तिवेदान् ये देवि न तु विन्दन्तिदेवतां ॥
नरकंयान्ति ते घोरं भारवाहीचगर्द्दभः ॥२९॥

यत्तेपरतरंशास्त्रं मया वेदेषुभाषितं ॥
तद्वेदान्ते च वेदादौनविन्दन्तिद्विजातयः ॥३०॥
यच्चवेदमयंशास्त्रं सर्व्ववेदमयंजगत् ॥
शरीरं वेदजासर्व्वासिद्धान्तम्वेद सम्भवम् ॥३१॥
अहं वेदा अहम्विद्या अहं यज्ञा अहं तपः ॥
अग्निर्ज्योतिरहंवायुरहम्पर्ज्जन्यरेव च ॥३२॥
अहं ब्रह्मा अहं विष्णुरहमिन्द्रः प्रजापतिः ।
अहं यज्ञेषुपुरुषो अहं होता अहं क्रतुः ॥३३॥
विप्रायजन्तिमामेव स्वयमेवयजाम्यहं ।
रुद्राश्च वसवोदेवाः नक्षत्राणि च सागराः ॥३४॥
यज्ञपात्राणि मन्त्राश्च येचान्ये विप्रनायकाः ॥
अव्यक्तेन तु तिष्ठामि त्रैलोक्येसचराचरे ॥३५॥
येन्दे जानन्तिमावि न ते वेदस्यपारगाः ।
वेदञ्च ये न जानन्ति यो वेदः स तु शंकरः ॥३६॥
नकिञ्चिदन्तंरदेवि मूढाविन्दन्तिचान्यथा ॥
वेदात्परतरोधर्म्मो न वेदाच्च परन्तपः ॥३७॥
ये तु विन्दन्तिवेदार्थन्तएवज्ञानिनोमताः ॥
उपजीवन्ति ये वेदं पापकर्म्मद्विजातयः ॥३८॥
दिव्यवर्षसहस्रन्तु शूद्रोच्छिष्टेनजीविनः ॥
वेदोपजीविनो विप्राः स्त्रीलौल्यात्सततञ्च ये ॥३९॥
कोकाभवन्ति ते देवि सुचिरंविष्टीभक्षकाः ॥
आदेशात्पठते यस्तु राजद्वारेद्विजाधमः ॥४०॥
सोपिवृक्षोभवेद्देवि उषरेकण्टकावृतः ॥
वेदादेशेनगृह्णाति राजद्रव्यञ्च यो द्विजः ॥४१॥
पच्यते आमगर्भे तु वर्षकोटीशतानि च ॥
आदेशात्पठते यस्तु आदेशञ्च ददाति यः ॥४२॥
द्वावेतौपापकर्म्माणौ पातालतलवासिनौ ॥
स्वराणां ब्राह्मणानाञ्च कथितंतवसुव्रते ॥४३॥
किमन्यत्कारणन्देवि कथायामि पुनः पुनः ॥४४॥

॥उमोवाच॥

एते वेदस्वराः सप्तकथिता वेदकारणाः ॥
कीदृशास्ते तु विज्ञेयाः किंवर्णम्किञ्चलक्षणम् ॥४५॥

अष्टौ भावास्ततो देव मूर्च्छना एकविंशति ॥
एकैकस्य तु किन्नाम वदशम्भोप्रसीद मे ॥४६॥

॥इश्वर उवाच॥

स्वराश्चैव प्रवक्ष्यामि यैरिदं वर्तते जगत् ॥
स्वरहीनानिवर्तन्ते वायवः स्वरलक्षणाः ॥४७॥
स्वरं नदन्तिश्रोत्राणि वातश्चाङ्गिरते श्वरम् ॥
स्वरप्रणीतं त्रैलोक्यं स्वरेशब्दाः प्रतिष्ठिताः ॥४८॥
मयूरो वदतेषड्जं निषादंवदतेगजः ॥४९॥
कालेप्रावृषि वै देवि दर्दुरोधैवतंवदेत् ॥
पुष्पसाधारणेकाले कोकिलापञ्चमं वदेत् ॥५०॥
विप्यकाको ? वदेद्देवि स्वरमृषभमेव च ॥
एतेचैव स्वराः प्रोक्ताः वर्णम्वैकथयाम्यहम् ॥५१॥
षड्ज आरक्तवर्णाभो दाडिमीकुसुमप्रभः ॥
ॠषभस्तु भवेत्पीतः किंकरातसमप्रशः ॥५२॥
गान्धारः पाण्डराभञ्च शुक्लञ्चैव तु मध्यमः ॥
पञ्चमः श्यामवर्णस्तु अतसीकुसुमप्रभः ॥५३॥
कृष्णवर्णनिषादस्तु कोकिलाग्रीवसन्निभः ॥
एते देवि त्रयोग्रामे ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥५४॥
शादवप्रमुखाज्ञेयाः स्वरान्योन्यप्रभेदकाः ॥
सजातीषु विज़ातीषु सहस्रगुणविस्तराः ॥५५॥
पितृवन्हि समुत्पन्नाः पञ्च ये पञ्चमाः स्मृताः ॥
ॠषभागकुले देवि उत्पन्ना ॠषभ धैवताः ॥५६॥
जितान्यन्योन्य भेदेन प्रकृतं संस्कृतेन च ।
देवजातीकुलोत्पन्नाः षड्जगान्धारगध्यमाः ॥५७॥
असुराणां समुत्पन्नानिषदस्तु यशस्विनि ॥
मध्यान्हे शादवं कुर्यादपरान्हे च गध्यमम् ॥५८॥
सन्ध्याकाले तु संप्राप्ते कुर्यान्मालवकौशिकम् ॥
रात्रौ तु प्रथमेयामे निषादङ्गारयेद्बुधः ॥५९॥
द्वितीयेप्रहरे चैव धैवतन्तु विचक्षणः ॥
यामे तृतीयके चैव यानिभिन्नानिपञ्चमं ॥६०॥
तानि सर्व्वाणि मेधावी गायते शावितात्मवान् ॥
यामके तुं चतुर्थेस्मिन् भिन्नषड्जंसमाश्रयेत् ॥६१॥

गान्धारं पूर्व्वमादित्यैर्देविकायां प्रयुञ्जते ॥
दिवसेप्रथमेयामे कुर्याद्वैरक्र्ककैशिकं ॥६२॥
भुक्तेन्तरे तु कर्तव्यः सौराष्ट्रं पञ्चमानि तु ॥
एवं वेलाविशेषेण गान्धर्वंसुविचारितम् ॥६३॥
मूर्च्छनां कथयिष्यामि यथानामानि सुन्दरी ॥
नन्दीविशालासुमुखी चित्राचित्रवती तथा ॥६४॥
शुभावेला तु विज्ञेया देवानां सप्तमूर्च्छना ॥
आप्यायनी विश्वधृता चन्द्रहेमकपर्द्दिनी ॥६५॥
चैत्रीचावाहनीचैव पितृणां सप्तमूर्च्छनाः ॥
उत्तरा च तथा मन्दा द्वितीया चातिरङ्गिकाः ॥६६॥
अश्वक्रान्ता च भौम्येषु शुद्धषड्जस्तथैव च ॥
नारायणीतिरजनी ऋषीणां सप्तमूर्च्छना ॥६७॥
ये गायन्ति नरा देवि जायन्ते ते न मानुषा ॥
उपवेदाः स्मृता देवि वेदाँश्चैव मया पुरा ॥६८॥
कर्तव्या च प्रयत्नेन मानवैर्वेदचिन्तकैः ॥
यजुर्वेदस्य वेदोप धनुर्वेद यशस्विनि ॥६९॥
सामवेदस्य गान्धर्व्वमुपवेदः स्मृतो मया ॥
ऋग्वेदोऽ थर्ववेदश्च अर्थशास्त्राणि वा पुनः ॥७०॥
एतेचैव तु वेदाँश्च सामान्य नात्र शंसयः ॥
लिङ्गस्याश्रयणं कृत्वा लक्षभूतं मम प्रिये ॥७१॥
गायते मम भक्तस्तु तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
अशुद्धं स्वरहीनं वा ये गायन्ति शिवालये ॥७२॥
सप्तक्रतु शतन्देवि तेषां पुण्य फलं भवेत् ॥
गायन्ति मम भक्तास्तु ताल लक्षण संयुता ॥७३॥
भविताश्चान्तरात्मानस्तेषां मोक्षं ददाम्यहम् ॥
यो पि गायती शाठ्येन परार्थे तु शिवालये ॥७४॥
सोपि क्रतुसहस्रस्य फलं प्राप्नोतिमानवः ॥
वृत्ति लोभेन यो देवि गायते च ममाग्रतः ॥७५॥
सोपि वर्षसहस्रन्तु ममतुल्यो भवेन्नरः ॥
भावस्यैव तु दानस्य नास्तिसंख्यायशस्विनि ॥७६॥
एवं समासृते गेये तस्यसंख्यानविद्यते ॥
नघृते तादृशीतृप्तिर्नक्षीरे न च गुग्गुलौ ॥७७॥
यादृशी चैव गान्धर्व्वैर्ममतृप्तिर्वरानने ॥
नोत्पलेन न विल्वेन न तु पद्मैः सुगन्धिभिः ॥७८॥

गान्धर्व्वैश्चैव तुस्यामि ताललक्षणवर्ज्जितैः ॥
हिमवन्ते च कैलासे अहं तिष्ठामि यद्यपि ॥७९॥
मम गायन्ति ये देवि तेषु तिष्ठामिचाग्रतः ॥
लभ्यते यन्न वेदेषु सिद्धान्तेषु विचक्षणैः ॥८०॥
लभन्ते गायकास्तानि मयितुष्टे स्वयंविभु ॥
गान्धर्व्वस्य मया देवि कथितं लक्षणं प्रिये ॥८१॥
अन्यद्वा पृच्छ यत्किञ्चिद्धितं लोकस्य सुन्दरि ॥८२॥

॥उमोवाच॥

तिर्थानि मर्त्यलोकेस्मिन् भवन्ति विविधानि च ॥
भस्मस्नानस्य किं पुण्यं येन स्नातः सुरेश्वरः ॥८३॥

॥इश्वर उवाच॥

इदंस्नानञ्च मे दिव्यन्दुर्वोध्यन्दैवतैरपि ।
स्नानन्देवो न वुध्यन्ति वर्ज्जयित्वा च मां प्रिये ॥८४॥
यत्फलं सर्व्वतीर्थेषु सर्व्वयज्ञेषु यत्फलम् ॥
तत्फलं लभते देवि मन्त्रहीनस्तु मानवः ॥८५॥
दीक्षांप्राप्य तु यो देवि भस्मस्नानं समाचरेत् ॥
न तं युगसहस्रेषु लभन्ते वेदचिन्तकाः ॥८६॥
भस्मं ये मन्त्रसंयुक्तं गुरुभक्त्या लभन्ति वै ॥
लब्धन्तैर्मुक्तिदंज्ञानं पदं परमदुर्ल्लभं ॥८७॥
दिनमेकं तु यो भस्म मन्त्रैसह समन्विते ॥
सूर्यग्रहे तु सुस्नातः फलं भवति मन्त्रविद् ॥८८॥
ब्रह्मचर्येण यो भस्म एकरात्रन्तु धारयेत् ॥
अग्निष्टोमस्य यज्ञस्य फलं भवति भष्मविद् ॥८९॥
त्रिकालञ्चापि यो भस्म यावज्जीवेन धारयेत् ॥
तस्य मोक्षो भवेद्देवि सत्यन्ते कथितं मया ॥९०॥
तस्मात्भूत शरीरस्तु सेवते यदि मैथुनम् ॥
यावती रेणुसंख्यास्यात्तावत्स नरकं व्रजेत् ॥९१॥
जटामुकुटधारी तु भस्मोद्भूतस्तु सुव्रते ॥
सेवते मैथुनं यस्तु तस्य पापङ्कथाम्यहम् ॥९२॥
जटायां चैव केशानां परिमाणन्तु तेपु यत् ॥
तावद्वर्षसहस्राणि नरके पच्यतेऽवुधः ॥९३॥

क्षीयन्ते ते यदा दोषा दीक्षितानां वरानने ॥
इष्टाँल्लभन्ते तस्यान्ते सुरलोकं हि मानवाः ॥९४॥
मम भक्तास्तु ये देवि पापेन नरकं गताः ॥
क्षयान्ते तस्य पापस्य उद्धरेहं गुणेन तु ॥९५॥
मयाख्यातं प्रिये तुभ्यं पृच्छसे किमतः परं ॥
कथयामि न संदेहस्तवस्नेहाद्विशेषतः ॥९६॥

॥ उमोवाचः ॥

देव देवीति मां ब्रूयात्कादेवीति अहं प्रभो ॥
अत्र मे शंसयो देव प्रसीद कथयस्व मे ॥९७॥

॥इश्वर उवाच ॥

किन्न वुध्यसि आत्मानं लोकसन्तान कारिणीं ॥
प्रकृतिस्त्वं महादेवि पुरुषोऽहं न शंसयः ॥९८॥
ब्रह्मरूपेण स्रष्टाहं विष्णोः स्थितिर्लयं स्वयं ॥
त्वया मया वरारोहे सर्व्वव्याप्तमिदं जगत् ॥९९॥
उमादेवीति गौरीति गायन्ति वरसुन्दरी ॥
कालिकाकालरात्री च सावित्री च वसुन्धरा ॥१००॥
शरण्यावरदा देवि भक्तानां भक्तिवत्सला ॥
कात्यायनीस्वधास्वाहावेतालीब्रह्मवादिनी ॥१०१॥
रौद्री च भद्रकाली च दुर्गादेवि वरप्रदा ॥
ब्रह्माणी चैव ऐशानी कौमारी च वरानने ॥१०२॥
वैष्णवी चैव वाराही माहेन्द्री वायेवेति च ॥
चामुण्डा चैव विज्ञेया महायोगेश्वरेश्वरी ॥१०३॥
आचार्या योगविद्या च विख्याता सुरसुन्दरि ॥
क्रिया पुष्टिः सुधा तुष्टिः द्युतिर्लक्ष्मी सरस्वती ॥१०४॥
मेधावुद्धिमतितृष्णानिद्राप्रीतिस्तडिच्छुभे ॥
लज्जाक्षान्तिरहिं सा च प्रकृतिस्त्रिगुणात्मिका ॥१०५॥
मन्दाकिनी तथा गङ्गा यमुना चैव नर्म्मदा ॥
गोदावरी तथातापी भीमगङ्गानदी शुभा ॥१०६॥
तुङ्गगङ्गा पद्मवती वेण्याचैव सरस्वती ॥
विपाशा घर्घराश्चैव सिन्धुश्चैव महानदी ॥१०७॥
कावेरी कपिलाख्याता याच्चान्या पुण्यवाहिनी ॥
नन्दा च उपनन्दा च करतोया महानदी ॥१०८॥

पातालेयाश्च मर्त्ये च सुरलोके च यास्त्रियः ॥
स्वर्लोके अन्तरिक्षे च दुर्गे चैव समेषु च ॥१०९॥
दिशायाम्विदिशायाञ्च सप्तलोकेषु यास्थिताः ॥
सर्व्वत्रैवस्थितादेवि यथाहं सर्वतोमुखः ॥११०॥
अरुन्धती तथा सीता देवीमन्दोदरी तथा ॥
लोकेयास्त्रीस्वरूपेण दीव्या वै देवि प्रोच्यते ॥१११॥
त्वयामया इदं व्याप्तं त्रैलोक्ये सचराचरे ॥
एतत्त्वंकथितादेवि किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥११२॥

॥उमोवाच ॥

यद्यहं सर्व्वगा शर्व्व सर्व्वलोके व्यवस्थिता ॥
गौरी सरस्वतीलक्ष्मी धरणी लोकधारणी ॥११३॥
सीता च पत्नीरामस्य दयितारावणस्य च ॥
तत्किमर्थमिमं जन्म गृहे वै जनकस्य तु ॥११४॥

॥महेश्वर उवाच॥

विश्वावसुर्न्नामऋषिः कुलसन्ततिकारकः ॥
तस्यपुत्रो महाभागः दशग्रीवो महावलः ॥११५॥
दशवर्षसहस्राणि वायुभक्षेण तेन वै ॥
आराधितो ह्यहं देवि छिन्दयित्वा शिराँसि च ॥११६॥
पश्चाद्गान्धर्व्वशब्देन अहं तुष्टो वरानने ॥
प्रजापति मुखेनैवं दत्तमिष्टवरम्मया ॥११७॥
पातालं मानुषं स्वर्गं त्रैलोक्यं सचराचरं ॥
स्ववश्यानि करिष्यन्ति मत्प्रसादाच्चराचरं ॥११८॥
एवं लब्धवरो देवि राक्षसो मदमोहितः ॥
त्वयावचोदितः पूर्व्वम् वरमिष्टन्ददाम्यहम् ॥११९॥
प्रत्युवाच स दीनात्मा स्त्रियायानेच्छतिवरं ॥
एवं ब्रुवतपौलस्त्य त्वञ्चापि रुषितानना: ॥१२०॥
यस्मात्त्वं नेच्छतेमूढ स्त्रीहेतोर्म्मरणं भव ॥
नन्दिना च तथैवोक्तं वरमिष्टं ददाम्यहम् ॥१२१॥
वानरेण वरंदत्तन्नकार्यं किञ्चिदस्ति मे ॥
त्वयाशप्तोदुरात्मानो मन्दवुद्धिस्तु राक्षसः ॥१२२॥
शापितो नन्दिकेशेन वानरैश्च वधिष्यसि ॥
तेन सीताभवेद्देवि रावणस्य वधाय वै ॥१२३॥

स्त्रीरूपेण सुवेषेण कृत्वामुत्पादितामया ॥
रावणस्यवधार्थाय नन्दिशाप प्रभावतः ॥१२४॥
देवतुल्यवलाः सर्व्वे वानराः सृजितामया ॥
येनासौ रामदेवेन मयादेवैस्तु वर्ज्जितः ॥१२५॥
वानरैस्तु विनादेवि को योधयति रावणं ॥
कथितं जन्मदेवेशि जनकस्य गृहे तव ॥१२६॥
पत्नीत्वं रामदेवस्य किमन्यत्कथयामि च ॥

॥उमोवाच ॥

कोदेवो रामदेवोयं कस्यपुत्रो सुरेश्वरः ॥
किंवीर्यं वानराणाञ्च के वा वानरपुंगवाः ॥१२७॥
एतत्कथय मे सर्व्वं प्रसीद भवशंकरः ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

राजादशरथो नाम इक्ष्वाकुकुलसम्भवः ॥
अपुत्रस्त्वभवत्सो वै धर्म्मज्ञोसत्यवाक् नृपः ॥१२८॥
वेश्याभिर्मुनिरूपाभि रानयिष्यन्नृषेः सुतं ॥
लोभयित्वाउपायेन स्वपुरं पितुराश्रमात् ॥१२९॥
राज्ञश्चापत्यलाभाय ऋष्य शृङ्गं महामुनिं ॥
अश्वमेधं क्रतुश्रेष्ठमिष्ट्वावहु सुवर्णकं ।
रामश्च लक्ष्मणश्चैव शत्रुघ्नो भरतस्तथा ॥१३०॥
एते पुत्राः समुत्पन्नाः महावीर्यपराक्रमाः ॥
स एव रामदेवस्तु विख्यातगुणपौरुषः ॥१३१॥
नीलोत्पलदलश्याम अतसीपुष्प सन्निभः ॥
दीर्घवाहुर्विशालाक्षः पीनस्कन्धो महाद्युतिः ॥१३२॥
चापहस्तो वरारोहे अयोध्यस्त्रिदशैरपि ॥
स्वयंकृष्णश्च यो देवि शंखचक्रगदाधरः ॥१३३॥
सहस्रभुजशीर्षञ्च सहस्रायुधधृक्प्रभुः ॥
असुराणाम्बधार्थाय अवतीर्णोस्तुभूतले ॥१३४॥
ब्रह्मादीनां नियोगाद्धि विष्णुर्मानुष्यताङ्गतः ॥
त्वच्छापस्य प्रभावाच्च नन्दीशस्य च सुन्दरि ॥१३५॥
निवासितं वनेदेवि सीताहरणमोहितः ॥
वानराश्चैव ये देवि महावीर्या महावलाः ॥१३६॥

नियुक्तास्तु वराराह वधाथरावणस्य तु ॥
जम्भवस्तु भवेद्ब्रह्मा वालिइन्द्रः प्रकीर्तितः ॥१३७॥
सुग्रीवश्चैव आदित्य रुद्रोहं हनुमान्स्मृतः ॥
गवाक्षस्तु भवेद्यक्षो धनदः स्वयमेव तु ॥१३८॥
गवयरशिवनौदेवौ नलस्तु वरुणः स्मृतः ॥
वैश्वानरो भवेन्नीलो द्विजराजस्तु अंगदः ॥१३९॥
सुसेनस्तु महावीर्यः सोपि धन्वन्तरिः स्मृतः ॥
एवं रामः स्वयं विष्णुर्देवो वै वानराः स्मृताः ॥१४०॥
अशक्ता रावणं जेतुं देवरूपेण सुन्दरि ॥
विभीषणसहायस्तु रामः लक्ष्मण मारुतिः ॥
सुग्रीवप्रमुखा देवि देवकार्यं प्रचक्रिरे ॥
इत्येतत्कथितं देवि रामवानरराक्षसां ॥
अद्यापि त्वं न पर्याप्तं किंपृच्छसि वरानने

॥उमोवाच ॥

यदि विष्णुर्भवेद्देवः स्वयं स्रष्टा जगत्पतिः ॥
तत्किमर्थं भवेद्देव पुत्रोयं मानुषस्य तु ॥
एतत्कथय देवेश इदं कौतूहलं हि मे ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

शृणुदेवि परं गुह्यं विष्णोर्जन्म महात्मनः ॥
ब्रह्मशाप प्रभावेन श्वांशेन निरयङ्गतः ॥
भृगुर्नाममहाभागो ब्राह्मण ऋषिरुत्तमः ॥
तेन संरक्षणार्थाय प्रार्थितो मधुसूदनः ॥
यज्ञं पुरुषमेधस्तु यजेहं तवतेजसा ॥
असुराद्राक्षसात्सर्व्वे तन्मेरक्षजनार्द्दनः ॥
वाचंदत्वा ततस्तेन ऋषयेस्मै महात्मने ॥
न रक्षितस्तु तद्यज्ञ असुरैस्तु विमर्द्दितः ॥
ततस्तदोग्रतेजसा भृगुणा केशवः प्रिये ॥
शपितस्तुवरारोहे गच्छत्वं नरकादिषु ॥
तस्यशाप प्रभावेन ऋषयस्य महात्मनः ॥
नरकान्साधयेद्देवि कथितस्ते जनार्द्दनः ॥
प्रथमं मत्स्यरूपेण पातालाच्च समुद्धृताः ॥
मधुकैटभहृतावेदाश्चत्वार शिरसा शुभे ॥
द्वितीये कूर्म्मरूपस्तु क्षीराब्धौप्रविशन्शुभे ॥

मन्दरंधरति विष्णुः पृष्ठेनामृतमन्थने ॥
तृतीये नारसिंहस्तु जन्मनारायणस्य तु ॥
हिरण्यकशिपोर्नाशं कुरुते स जनार्द्दनः ॥
भूत्वा यज्ञवराहस्तु हिरण्याक्ष्यं महासुरं ॥
पृथिवीमुद्धरन्विष्णुर्हत्वादेवि चतुर्थके ॥
पञ्चमेवामनो भूत्वागत्वादेवि महाध्वरं ॥
वञ्चयित्वासुरपतिं क्रामतिस्म त्रिविष्टकं ॥
षष्ठेतु भार्ग्गवोरामो गृहीतपरशुर्द्विजः ॥
देवि क्षत्रियहीनाञ्च करिष्यति वसुन्धरां ॥
सप्तगस्तु भवेद्रामः सुतोदशरथस्य तु ॥
वध्वामहौदधिन्देवि राक्षसानां कुलक्षये ॥
अष्टमे वासुदेवस्तु धनञ्जयसहायवान् ॥
भाराक्रान्तामिमामुर्व्वींलह्वीकर्त्ता सुचिस्मिते ॥
नवमे शाक्यगोत्रे तु सुद्धोदनसुतोवली ॥
वौद्धं धर्म्मंसमस्थाप्य करिष्येद्धर्म्म देशनः ॥
दशमेकल्किराजस्तु ब्राह्मणो हरिपिङ्गलः ॥
म्लेच्छान्संहरति देवि गृहीतस्तुः कुशायुधः ॥
ब्राह्मणो नावमन्तव्यास्त्रैलोक्यस्थितिहेतवः ॥
ये पूजिताः सुराः सर्व्वे पूजितास्तुनसंशयः ॥
विष्णोरपि प्रभुत्वेन शापानुग्रहकारकाः ॥
यै सन्तुष्टैर्भवेत्स्वर्गं नरकन्तद्विपर्ययात् ॥
तस्माच्च ब्राह्मणोमूल भोगनिश्रेयसादिषु ॥
ज्ञानमूलाः क्रियासर्व्वाः फलमूलाभियोजिताः ॥
एतत्ते कथितन्देवि किम्भूयच्छ्रोतुमर्हसि ॥

इति शिवधर्म्मोत्तरे महासम्वादे सप्तमोऽध्यायः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मोत्तरे महासत्ववादे अष्टमोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय ॥

॥उमोवाच ॥

पृथिव्यां भगवन्देव नरनारीजनास्तथा ॥
यथोक्तान्न चरिष्यन्ति तद्भवान्वक्तुमर्हसि ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

पृथिव्यां तु वरारोहे नरनारीजनास्तथा ॥
यथोक्तान्न करिष्यन्ति स्वांचर्यागृहमेधिनः ॥
युगदोषाद्वरारोहे तत्तथा न भविष्यति ॥
भविष्यन्ति नसंदेहो लोभमोहसमावृताः ॥
कूटकर्म्मकराश्चैव सत्यार्ज्जव विवर्ज्जिताः ॥
नरनारीजनाश्चैव भविष्यन्ति न संशयः ॥
मातुलं भगिनीञ्चैव पितरं भ्रातरं सुतं ॥
वञ्चका वहुधालोके भविष्यन्ति परस्परम् ॥
मातापितृभ्यान्निस्नेहा नराः कार्यवशानुगाः ॥
ततस्तु लुप्तमर्यादागुरुगौरववर्ज्जिताः ॥
नशृण्वन्तिपितुः पुत्रा नस्नुषा न च भ्रातरं ॥
नभृत्या न कलत्राणि हा कष्टं युगपर्य्य ये ॥
एवं कलियुगे प्राप्ते नरनारीजनास्तथा ॥
कथं धर्म्मङ्करिष्यन्ति कलिनोपहते शुभे ॥

॥उमोवाच ॥

कथंकलियुगन्नाम आदि मध्या वसानतः ॥
श्रोतुमिच्छामितत्वेन भगवन्वक्तुमर्हसि ॥
चातुर्व्वर्णा महीपाला ये च पाखण्डदीक्षिताः ॥
युगमासाद्यते देव प्रचरिष्यन्ति वै कथम् ॥
प्रकृति विकृतिञ्चैव यद्यथा च प्रवर्त्तते ॥
तत्तथैवानुपूर्वेण भगवन्वक्तुमर्हसि ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

पृथिव्यां भूमिपालानां सर्व्वेषान्निधनेगते ॥
समानभृत्यससुतैः समित्र गुरुवान्धवैः ॥
धर्म्मेण चोद्यमानाश्च यथाकालवशागताः ॥
अधर्म्मेण तदा देवि प्रचरिष्यन्तिमानवाः ॥
अशक्यन्तेषु दण्डेषु तथाकरशतेषु च ॥
असद्वृत्तशतैश्चापि अमर्यादा शतैरपि ॥
स्वराष्ट्रान्नाशयिष्यन्ति परराष्ट्रन्तथैव च ॥
परराष्ट्रेयथादेवि वृथास्वविषये तथा ॥
हरिष्यन्ति च वित्तानि महाक्लेशेन पार्थिवाः ॥
अन्यायेन प्रवृत्तास्तु सत्यार्ज्जवविवर्ज्जिताः ॥
श्रेष्ठिनः सार्थवाहाश्च ब्राह्मणाः क्षत्रियास्तथा ॥
कार्याकार्यविशेषज्ञ लोभमोहसमावृत्ता ॥
यथाशास्त्रं यथान्यायं न करिष्यन्ति ते तथा ॥
मूल्यक्रीतविवाहैस्तु भविष्यन्ति च ये नरा ॥
आदीन्कृत्वा महीपालान् सर्व्वलोका यशस्विनि ॥
भविष्यन्ति नसन्देहो लोभमोहसमावृताः ॥
देवानामपि येदेवा भुविदेवद्विजातयः ॥
भविष्यन्ति तदा देवि मन्त्रजाप्य विवर्ज्जिताः ॥
अहन्यहनिक्लिश्यन्ते पुत्रदारान्तरीकृताः ॥
यतयोनिर्वृतादेवि वर्त्तमानविकर्म्मसु ॥
यथातेजस्विनः पूर्व्वन्तभविष्यन्ति ते तथा ॥
यतीनाञ्चपुरा क्रोधो निर्दहेत् पृथिवीमिमाम् ॥
युगदोषाद्वरारोहेतत्तथा न भविष्यति ॥
निष्प्रभावा भविष्यन्ति यथालेख्यगतानराः ॥
परिभूतस्त्रिवर्गस्य शूद्रकर्म्मोपजीविनः ॥
भविष्यन्ति न सन्देहो वृषलीपतयो द्विजाः ॥
ब्राह्मणी पतयः शूद्रा भविष्यन्ति न संशयः
कुलानामकुलानाञ्च विशेषो न भविष्यति ॥
सर्वसंकीर्णवर्णाश्च चातुर्वर्णं भविष्यति ॥
शूद्रा विप्रसमाचाराः शूद्राचारा द्विजातयः ॥
एवं शीलसमाचाराभविष्यन्ति युगक्षये ॥
श्रुतिमन्तः प्रपन्नास्ते देवतातिथि पूजकाः ॥
शूद्रावेदानधीयाना भविष्यन्ति युगक्षये ॥
विप्रा विप्रत्वमुत्सृज्य गुप्तानिस्तृंशधर्म्मिणाः ॥

भविष्यन्ति न संदेहो राज्यपौरुषगर्व्विताः ॥
चौरप्रभाश्च चौराश्च सुरापानपरिप्लुताः ॥
हस्त्यारोहाश्वरोहाश्च सुरापानैकपाणयः ॥
शूद्राचारा भविष्यन्ति आक्रोध कलहप्रियाः ॥
छिद्रस्यान्वेषणेत्यिं शूद्रकर्म्मोपजीविनः ॥
एवं प्रवर्तमानस्य मूषिका शलभाः शुकाः ॥
ग्राम देशान्तरेष्वेव तथा क्षेत्रेखलेषु च ॥
विषमासस्यनिष्पत्तिर्म्मण्डलेषु भविष्यति ॥
क्वचित्सम्पद्यते सस्यं क्वचिद्दोषान्न जायते ॥
एवं दुर्भिक्ष वहुलं भविष्यति युगक्षाये ॥
रसातलगताकूपाः श्रोतः श्रोतः समुद्भवा : ॥
नराणां जीवनोपाया भविष्यन्ति युगक्षाये ॥
नात्यन्तसुखिनो देशा न चात्यन्ता सुनिश्चिताः ॥
सुखं दुःखञ्च सर्व्वेषां पर्यायेण भविष्यति ॥

॥उमोवाच ॥

यद्येवं युगदोषेण राजानो ब्राह्मणा अपि ॥
लुप्तलज्जा भविष्यन्ति स्वचर्या परिवर्ज्जिताः ॥
ग्रहाणाञ्चरितञ्चैव ऋक्षोल्कापातसंघता ॥
वियानेन गमिष्यन्ति ग्रहाणाञ्चैव विग्रहः ॥
येषां दोषेण दुर्भिक्ष हाहाभूतम्भविष्यति ॥
विरुध्यन्ति च राजानो ग्रहाणांविग्रहे सदा ॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं भगवन् वक्तुमर्हसि ॥

॥ईश्वर उवाच ॥

श्रृणु देवि यथातथ्यं न चाहमनृतं वदे ॥
पशुपालादयो मूर्खाः ज्यौतिषज्ञानपाठकाः ॥
ग्रामे ग्रामे भविष्यन्ति ज्ञानविज्ञानवर्ज्जिताः ॥
तेष्वेवच विलुप्यन्ते नक्षत्रेषु तिथीषु च ॥
ज्योतिर्ज्ञानिषु नष्टेषु देशनाशो भविष्यति ॥
ते तथा तु ग्रहासक्ता विवर्णा देवि पर्व्वतः ॥
मृगवीथींप्रपद्यन्ते दक्षिणांदिशि संश्रिताः ॥
अवसथ्यं गमिष्यन्ति ग्रहाणां विग्रहेषु च ॥
तेषां दोषेण दुर्भिक्षं हाहा भूतं भविष्यति ॥

अवस्याश्चैव राजानो विरुध्यन्तिपरस्परं ॥
देशानाञ्चकुलानाञ्च तथागौब्राह्मणस्य च ॥
ग्रामाणां नगराणाञ्च विनाशे समुपस्थिते ॥
राष्ट्राभिघातो दुर्भिक्षं जनमारकमेव च ॥
आयुः क्षयेनोपहता युगेयान्ति पराभवं ॥
अकारणम्वलन्तेषां विज्ञानं विग्रहन्ततः ॥
दैवाधीनौ तु योधानां रणे जयपराजयौ ॥
क्षीणायुर्वध्यतेराजा जय एव ततोऽन्यथा ॥
देशानान्नगराणाञ्च विग्रहेसमुपस्थिते ॥
आयुक्षये नराणाञ्च ग्रहायुध्यन्तिनित्यशः ॥
नक्षत्राविविधायानि ऋषयः पुरुषास्तथा ॥
चन्द्रसूर्योपरागञ्च नक्षत्रपतनन्तथा ॥
त्रैलोक्योष्वपि यत्किञ्चित् शुभंवा यदि वाशुभं ॥
निवेदयन्ति ते सर्व्वमरुणैर्नापलक्षिताः ॥
काकाः श्येनश्चगृध्राश्च शकुनाञ्चैव सर्व्वशः ॥
संपृक्तमनुशोचन्ति सर्व्वमांसाशिनः खगाः ॥
रावै सर्व्वे निवेदन्ति भविष्यं चैवमानवे ॥
त्वरान्निवेदयन्तिस्म परिसंघाः समागताः ॥
विनाशन्देशराष्ट्राणां दुर्भिक्षञ्च न संशयः ॥
मध्यान्हे चार्द्धरात्रे च आदित्यास्तमनोदये ॥
अशस्तन्तउभे सन्ध्यो व्याहृतं मृगपक्षिणम् ॥
ग्रहाणाञ्चरितञ्चैव नक्षत्राणाञ्च या गतिः ॥
राष्ट्रोत्पातनिमित्तानि यथातत्वमुदाहृतम् ॥

इति शिवधर्म्मे उत्तरोत्तरमहासम्वादे अष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे उत्तरोत्तरमहासम्वादे
नवमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥उमोवाच ॥

कथं वै युगवेषस्य युगदोषो भविष्यति ॥
एतदिच्छामि विज्ञातुं भगवन्वक्तुमर्हसि ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

अकालजं पुष्पफलं अकालपतिताः प्रजाः ॥
अप्राप्तयौवनानाञ्च प्रादुर्भावो भविष्यति ॥
नैवलज्जा नमर्यादास्त्रीणां नित्यं भविष्यति ॥
स्वयमेवतथा कन्या भर्त्तारं वरयिष्यति ॥
मद्यव्यसनिनोनित्यं नरनारीजनास्तथा ।
नरनारीजनाद्यैश्चगुरोः प्रक्रान्तगौरवाः ॥
अध्रुवंवा भविष्यन्ति न भवन्ति च लज्जिताः ॥

॥उमोवाच ॥

यद्येवंयुगदोषेण नरनारीजनास्तथा ॥
लुप्तलज्जा भविष्यन्ति धर्म्मोयास्यति संक्षयम् ॥
तदहं श्रोतुमिच्छामि भगवन्वक्तुमर्हसि ॥

॥इश्वर उवाच ॥

विपरीत तदा वुद्धिर्वृद्धोवालान्भविष्यति ॥
तदा वृद्धाः भविष्यन्ति वालानां वशवर्त्तिनः ॥
सर्वारम्भेषु वालानां कन्या सम्वरणेषु च ॥
पृच्छनीया भविष्यन्ति तदा वाला युगक्षये ॥
कृतघ्ना वहवोलोके कृतज्ञश्च नविद्यते ॥
नरनारीजनाश्चैव भविष्यन्ति न संशयः ॥
तस्मात् कलियुगे वाला धर्म्मश्रुतिपरायणाः ॥
धर्म्मशीला भविष्यन्ति दानशीलातिथिप्रिया ॥
कृतज्ञा सत्यशीलशाश्च जितक्रोधाजितेन्द्रियाः ॥
अल्पाल्पमपि योधर्म्मं करिष्यन्ति युगक्षये ॥
फलंशतगुणं तस्य भविष्यति न संशयः ॥
तपेद्वर्षशतंयस्तु तपः कृत युगे नरः ॥
युगान्ते वर्षमेकञ्च सममेतन्नसंशयः ॥
श्रूयताङ्कारणं देवि यथा शतगुणं फलं ॥
भविष्यतियुगस्यान्ते दानस्यच दमस्यच ॥
तपस्यश्च प्रचीर्णस्य तीर्थाभिगमनस्य च ॥
वेदाध्ययन यज्ञानां गुरुशुश्रूषणस्य च ॥
विपरीतन्तदा सर्व्वं भविष्यति युगक्षये ॥
वीर्यं रसायनानाञ्च मूलमन्त्रौषधस्य च ।

गवांतेजोरसश्चैव सर्व्वं यास्यति संक्षयं ॥
क्षीणवीर्यस्तदा लोको प्रजादौर्वल्यताङ्गताः ॥
कः समर्थस्तदा देवि तपस्तप्तुं हि मानवः ॥
केशदन्तविनाशाय वलीपलितसन्तति ॥
वलमल्पवलञ्चैव इन्द्रियाणां तथैव च ॥
सर्वेषामेवतत्वानाम् जराप्रादुर्भविष्यति ॥
प्राणक्षयकरीनित्यं जरारूपविनाशिनि ॥
यथोक्तानिस्वतन्त्रेषु नचरिष्यन्तिलिंगिनः ॥
पाषण्डा दुषयिस्यन्ति स्वचर्या परिवर्ज्जिताः ॥
भविस्यन्ति युगस्यान्ते सारात्सारपरिग्रहा ॥
अवर्णानामपाषण्डास्तेपि काषायवाससः ॥
ज्ञानोपदेशिकन्धर्म्मं मोक्षपन्थानमाश्रिताः ॥
परेषां कथयिष्यन्ति न करिष्यन्ति ते स्वयं ॥
तेषु चर्यापरिभ्रष्टाः परधर्म्मो पदेशकाः ॥
पूजनीयाभविष्यन्ति युगान्ते समुपस्थिते ॥
भक्ष्यभोज्यान्नपानेन दानेन च शमेन च ॥
तेषां पूजा करिष्यन्ति कलिनोपहते युगे
आदिङ्कृत्वा महीपालान्सहलोकैश्च शोभते ॥
परिवाररतानित्यं भविस्यन्ति न संशयः ॥
स्त्रीणांलोभङ्करिष्यन्तिअवर्णमैथुने रताः ॥
विचरिष्यन्ति देशेषु परस्त्रीषु न संशयः ॥
अपत्योत्पादनं कृत्वाभविष्यन्ति नलज्जिताः ॥
तेषुदत्तञ्चभुक्तञ्च भस्मीभवति दारुवत् ॥
न हि तष्यफलन्दातुं भवती हपरत्रच ॥
आपदेषुच दातव्यन्नतु विप्रस्य दापयेत् ॥
शीलवृत्तविहीनस्य दत्तम्भवति निस्फलं ॥
अल्पाल्पमपि यद्दत्तमक्षयन्तस्य तद्भवेत् ॥
लिङ्गिनो ये दुराचारा शीलवृत्तविवर्ज्जिताः ॥
गमिष्यन्ति न सन्देहो यत्रयास्यन्ति मानवाः ॥
विशिष्टो ज्ञानशीलस्य सर्व्वागम परायणः ॥
सान्तादान्ताविनीताश्चजितक्रोधाअमत्सराः ॥
स्वचर्याचरिता नित्यं यथोक्तव्रतचारिणः ॥
तदल्पमपियत्तेषु दानं भवतिचाक्षयं ॥
मोक्षमार्ग्गप्र पन्नानां मोक्षस्तेषां ध्रुवं भवेत् ॥

चतुर्णामपि वर्णानान्तेष्वशक्तिर्भविष्यति ॥
चतुर्वर्णबिकर्म्मस्थपाषण्डबिकृतिङ्गते ॥
उत्पथप्रतिपन्नेषु धर्म्मो यास्यतिनिस्फलः ॥
शुद्रेकर्म्मकृषिर्वैश्ये सङ्गामक्षत्रियेषु च ॥
ब्राह्मेणे वेदअभ्यास सत्यञ्च व्रतसेविता ॥
विकर्म्मस्थेषु वर्णेषु धर्म्मोयास्यति संक्षयं ॥
वृथा मुण्डेषुलुब्धेषु स्वचर्यावर्ज्जितेषु च ॥
लोकेकाषायवस्त्रेषु युगदोषाद्यसश्विनि ॥
अधर्म्मेणच धर्म्मस्तु संकीर्यतप्रजास्तथा ॥
पार्थिवानांह्यधर्म्मित्वम्प्रजाः सन्त्यक्तधर्म्मिकाः ॥
हतेदुर्योधनेराज्ञि कुरुणां संक्षयेकृते ॥
भारावतारणकृते प्राप्तराज्ये युधिष्ठिरे ॥
ततःकलियुगेदेवि व्यतीते द्वापरेयुगे ॥
प्रवृत्तिः सर्व्वभूतानामभावाय नसंशयः ॥
यत्रधर्म्मोह्यधर्म्मोवा यत्र सत्यानृतं तथा ॥
पश्यन्ति पश्यमानंवा सर्व्वभूतभयावहान् ॥
दुर्भिक्षं वहुलञ्चैव सुभिक्षं च सुदुर्ल्लभं ॥
भविष्यतिनसंदेहः स च दोषसमन्वितः ॥
नराणाञ्चैव नारीणां चिन्ताशोक विवर्द्धनं ॥
दुःखाद्यमल्पसौख्यञ्च युगानामधमं युगं ॥
कलौ तु प्रथमोराजा धर्म्मपुत्रो युधिष्ठिरः ॥
राजा वै सर्व्वधर्म्मज्ञोनित्यंराष्ट्रहितेरतः ॥
सत्यसन्धस्थितोवर्म्मः प्रजापालनवत्सलः ॥
युधिष्ठिरान्तराजानः शेषाः कलियुगे नृपाः ॥
कलिनाअभिभूताश्च लोभेन च वशीकृताः ॥
पापकर्म्मरताश्चैव नरनारी वहु श्रूताः ॥
उत्सृजन्ति कुलस्यान्ते कुलवंशक्षयेषु च ॥
अल्पायुषो नरादेवि भविष्यन्ति युगक्षये ॥
द्विरष्टवर्षमात्रं हि परमायुर्भविष्यति ॥
पञ्चमे वचतुर्थेवा त्रिवर्षा प्रसविष्यति ॥
युगदोषाद्वरारोहे अष्टवर्षा महायुषः ॥
एवं कलियुगस्यन्ते आत्मानन्न विदन्ति ते ॥
तत्सर्वञ्च मयाख्यातम् यथातत्वमुदाहृतं ॥
ततः कृतयुगे देवि पर्यायेण भविष्यति ॥

वहूदकास्तथा मेघावहुसस्यवती मही ॥
स्वयंरुहानिधान्यानि भविष्यन्ति न संशयः ॥
ब्राह्मणानान्तदातेजो विशेषेण तपस्विनां ॥
निर्दहेत्पृथिवीं सर्व्वां सशैलवनकाननां ॥
अनुग्रहसमर्थास्ते भविष्यन्ति वरप्रदाः ॥
तपश्चरणशीलाश्च भविष्यन्ति न संशयः ॥
धर्म्मशीलाश्च राजानो नित्यं राष्ट्रहिते रताः ॥
दानाध्ययन यज्ञेषु व्रतेषु नियमेषु च ॥
स्त्रियः पतिव्रताश्चैव स्वदारनिरतानराः ॥
गुरुशुश्रूषकाः शिष्याः मातापितृवशाः सुताः ॥
न चाज्ञयाव्यतिक्रान्तागुरुकार्येषु वत्सलाः ॥
तेषां सत्येन चरते तुष्यन्ते सर्व्वदेवताः ॥
चन्द्रः सूर्यश्च तपते नक्षत्राणि ग्रहास्तथा ॥
सौम्याचारास्ततः सर्व्वे सुख स्पर्शाश्च मारुताः ॥
गुणदोषास्तथा सत्ययुगानामनु पूर्व्वशः ॥
यथाच संस्थिताम् पृथ्वी पुनरेव युगे युगे ॥
धर्मः कृत युगे देवि चतुष्पादः प्रतिष्ठितः ॥
त्रीणि त्रेतायुगे प्राप्यद्विपादो द्वापरे स्थितः ॥
एकपादावशेषस्तु धर्म्मः कलियुगे स्थितः ॥
एतत्ते कथितं सर्व्वं युगदोषसमुद्भवम् ॥

इति शिवधर्म्मशास्त्रे उत्तरोत्तरे महासंवादे नवमोध्यायः

अथ पशुपतिमते शिवधर्मशास्त्रे उत्तरोत्तर महासम्वादे

दशमोऽध्यायः ।

ॐ नमः शिवाय ।

॥ईश्वर उवाच ॥

येमांचैवावमन्यन्ते विष्णुभक्ति परायणाः ॥
मद्भक्त्याचाथवाविष्णुमुभौ नरकगामिनौ ॥
यस्त्वेकं मान्यते चैव अर्धनारीगताङ्गतिम् ॥
न हि तस्याशुभं किञ्चिदिहलोके परत्र च ॥
ममलोकमवाप्नोति पापकर्मरतोऽपि सः ॥
अतिथिन्तृड्बुभुक्षान्तं शान्तं दान्तमुपागतः ॥
येऽर्चयन्ति वरारोहे तेषां पुण्यफलं श्रृणु ॥

पात्रमुद्दिश्य दातव्यं गृहस्थेन महात्मना ॥
किञ्चिद्वेदमयंपात्रं किञ्चित्पात्रं तपोगयं ॥
आगमिष्यन्ति यत्पात्रंतत्पात्रं तारयिष्यति ॥
काले देशे च पात्रे च अतिथिन्तु विचिन्तयेत् ॥
मन्ये दिष्टविदिष्टञ्च विकल्पन्नच कारयेत् ॥
नपृच्छेद्गोत्रचरणं स्वाध्यायं देशजन्मनी ॥
चित्तञ्चभावयेत्तत्र स्वयं देवो ऽयमागतः ॥
तस्य पूजां यथाशक्त्या सौम्यचित्तेग कारयेत् ॥
चित्तमूलोभवेद्धर्म्मो धर्म्ममूलोभवेद्यशः ॥
तस्मात्सौम्येन चित्तेन दातव्यमविशेषतः ॥
सौम्य चित्तस्तु यो दद्याद्दानं शतगुणम्भवेत् ॥
पीडया चैव यो दद्यात् पत्नीपुत्रादिवान्धवान् ॥
गावश्च धनधान्यानि नतस्य फलमश्नुते ॥
श्रेयोर्थिना तु दातव्यं परत्रेह च योगिने ॥
अल्पाल्पमपि दीयेत यद्यदस्तिमहीतले ॥
केदाराणितडागानि सराँसिसरितस्तथा ॥
तोयपूर्णा निदृश्यन्ते प्रधानानि यशस्विनि ॥
एवमल्पेन दानेन दत्तंभवति चाक्षयं ॥
यथा पुण्येनपूतास्ते स्वर्गे क्रीडन्तिमानवाः ॥
मानुष्यमागता भूयो भवन्ति बहुसंचयाः ॥
नास्तिभूमिसमन्दानं नास्ति दानसमोनिधिः ॥
नास्ति सत्यसमो धर्म्मो नानृतात्पातकं परं ॥
नास्ति गङ्गासमं तीर्थं न भूतमीश्वरात्परं ॥
ब्राह्मणेभ्यः परन्नास्ति व्रतंचैवमहाव्रतात् ॥
पितागुरुसमोनास्ति नास्तिराजासमो गुरुः ॥
मित्रम्विद्यासमं नास्ति नास्ति क्रोधसमोरिपुः ॥
दुःखंक्षुद्या समं नास्ति नास्त्याहार सगं सुखं ॥
नचारोग्यसमोवन्धुर्नच व्याधिसमोरिपुः ॥
नचापत्यसमः स्नेहो न व्याधिर्ऋणसन्निभाः
न च ज्ञानसमं चक्षुर्न भारतसमो श्रुतिः ॥
रामायणसमं पुण्यं यत्र विष्णुः प्रतिष्ठितः ॥
गृहाश्रमपरो देवि आश्रमो नैव विद्यते ॥
एक पादेन तिष्ठन्ति ऊर्ध्वपादमधोमुखाः ॥
गृहाश्रमस्य ते सर्वे कलां नार्हन्तिषोडशीं ॥

॥उमोवाच ॥

गृहाश्रमस्य या चर्या व्रतानिनियमास्तथा ॥
यच्च पूज्यतमं देव सततं गृहमेधिनां ॥
एतत्सर्वं समासेन भगवन्वक्तुमर्हसि ॥

॥इश्वरउवाच ॥

गृहाश्रमस्य यन्मूलं धर्म्मं वक्ष्यामि चोत्तमम् ॥
पादैश्चतुर्भिः सततं धर्म्मो यत्र प्रतिष्ठितः ॥
सारभूतं वरारोहे दध्नोघृतमिवोद्धृतं ॥
अहं ते संप्रवक्ष्यामि श्रूयतां धर्मचारिणी ॥
शुश्रूषये च पितरं मातरञ्च गृहाश्रमे ॥
भर्तारं चैव यानारी अग्निहोत्रञ्च योद्विजः ॥
तेषु प्रीतेषु तृप्यन्ते देवाः सेन्द्र पुरोगमाः ॥
पितरं पितृलोकस्था धर्म्मात्ते प्राप्नुवन्ति च ॥

॥उमोवाच ॥

एवंमातृपितृयुक्ता याचर्या गृहमेधिना ॥
विभक्तानाञ्च नारीणां भगवन्वक्तुमर्हसि ॥

॥इश्वर उवाच ॥

देवतागुरुशुश्रूषा गुरुवृद्धाभिवादनं ॥
अहिंसा सर्व्वभूतानामलोभसत्यसन्धता ॥
ब्रह्मण्यत्व शरण्यत्व शौचपूर्व्वाभिभाषितं ॥
सततं धर्मशीलञ्च त्रिकालस्नानमेव च ॥
पितृदेवार्च्चन रतोअग्निहोत्रातिथिप्रियः ॥
दीपंप्रतिश्रयं दद्यात् अर्घपाद्यासनानि च ॥
गवान्हिकप्रदानञ्च पितृदैवतपूजनं ॥
चतुर्थी चैव षष्ठी च सप्तमी द्वादशी तथा ॥
पञ्चमीचाष्टमी चैव ब्रह्मचर्य सदा भवेत् ॥
श्मश्रूकर्म्म शिरोभ्यङ्ग अञ्जनाभ्यञ्जनन्तथा ॥
नकुर्याद्दिवरोष्वेषु अलक्ष्मी स्तेषु तिष्ठति ॥
व्रतोपवास नियमं शैय्यादानं प्रशस्यते ॥
भरणंभृत्यवर्गस्य दीनानामनुकम्पकं ॥

परदारनिवृत्तिश्च स्वदारनिरतिस्तथा ॥
तस्मात्सदारनिरतो ब्रह्मचारी सदा भवेत् ॥
शीलवृत्तिनिवृत्तस्य जितद्वन्द्वस्य सुव्रते ॥
सत्यवादी च योनित्यं स मुनिस्तुप्रकीर्तितः ॥
गृहाश्रमपरस्थस्य आश्रमो नैव विद्यते ॥
इति शिवधर्म्मशास्त्रे उत्तरोत्तरे महासमवादे दशमोऽध्यायः ॥१०॥
श्री शिवाय पशुपतये नमो नमः ॥

अथ वृषसार संग्रह प्रारम्भ

श्री गणेशाय नमः
ॐ नमः शिवाय ॥
अनादिमध्यान्तमनन्त पारं सुसूक्ष्ममव्यक्त जगत्सुसारं ॥
हरीन्द्रब्रह्मादिभिरासमग्रं प्रणम्यवक्ष्ये वृषसारसंग्रहम् ॥
शतसाहस्रिकं ग्रन्थं सहस्राध्यायरुत्तमम् ॥
पर्व्वमस्य शतं पूर्णं श्रुत्वा नारदसंहिताम् ॥
अतृप्तापुनः पप्रच्छ वैसंपाय नमेव हि ॥
जनमेजयेन यत्पूर्व्वं तच्छ्रृणुत्वमतन्द्रितं ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

भगवन्सर्व्वधर्म्मज्ञ सर्व्वशास्त्रविशारदः ॥
अस्ति धर्म्मं परंगुह्यं संसारार्णवतारणम् ॥
द्वैपायनमुखाद्गीर्णं धर्म्मवा यद्द्विजोत्तम ॥
कथयस्व हि मे तृप्तिं कुरु यत्नात्तपोधन ! ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

श्रृणुराजन्नवहितो धर्म्माख्यानमनुत्तमम् ॥
व्यासानुग्रहसंप्राप्तं गुह्यधर्म्मं श्रृणोतु मे ॥
अनर्थयज्ञकर्तारन्तपो व्रत परायणम् ॥
शीलशौच समाचारं सर्व्वभूतदयापरं ॥
जिज्ञासनार्थ प्रश्नेकं विष्णुना प्रभविष्णुना ॥
द्विजरूपधरो भूत्वा पप्रच्छ विनयान्वितः ॥

ब्रह्मविद्या कथं भूयो रूपवर्णाविवर्जिता ॥
स्वरव्यज्जननिर्मुक्तमक्षरङ्किमुतत्परं ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

अनुच्चार्यमसन्दिग्धमविच्छिन्नमनाकुलम् ॥
निर्म्मलं सर्वगं सूक्ष्ममक्षरं किमु तत्परम् ॥

॥विगतराग उवाच ॥

देही देहक्षयंयाते भूजलाग्निशिवादिभिः ॥
यमदूतैः कथन्नीता निरालम्वो निरञ्जनः ॥
कालपाशैः कथंवद्धो निर्देहश्च कथंव्रजेत् ॥
स्वर्ग्गं वा स कथं यान्ति निर्देहो वहुधर्म्मकृत् ॥
एतन्मे संशयं व्रूहि ज्ञातुमिच्छामि तत्वतः ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

अतिशंसयकष्टम्मे पृष्टोऽहं द्विजसत्तम ॥
दुर्विज्ञेय मनुष्यैस्तु देवदानवपन्नगैः ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

कर्म्महेतु शरीरस्य उत्पत्तिनिधनञ्च यत् ॥
सुकृतन्दुष्कृतञ्चैव पाशद्वय मुदाहृतं ॥
तेनैव सहसंयाति नरकं स्वर्गमेव वा ॥
सुखदुःख शरीरेण भोक्तव्यं कर्म्मसम्भवः ॥
हेतुनानेन विप्रेन्द्र देहः सम्भवते नृणाम् ॥
यङ्कालपाशमित्याहु श्रृणुवक्ष्यामि सुव्रत ॥
न त्वया विदितंकिञ्चिद्विज्ञास्यसि कथं द्विज ॥
कालपाशञ्च विप्रेन्द्रं सकलं वक्तुमर्हसि ॥
कलाकलितकालश्च कालतत्वकलां श्रृणु ॥
त्रुटिद्वयं निमेषस्तु निमेषद्विगुणाकला ॥
कला द्विगुणिता काष्टा काष्टा वै त्रिंशतिः कला ॥
त्रिंशत्कलामुहूर्त्तञ्च मानुषेन द्विजोत्तम ॥
मुहूर्तं त्रिंशके नैवअहोरात्रं विदुर्व्वुधाः ॥
अहोरात्रं पुनस्त्रिंशत्माससमाहुर्मनीषिणः ॥
समाद्वादशमासश्च कालतत्वविदोजनाः ॥

शतवर्ष सहस्राणि त्रीणि मानुषसंख्यया ॥
षष्टिश्चैव सहस्राणि कालः कलियुगस्मृतः ॥
द्विगुणा कलि संख्यातो द्वापरे युगसंज्ञितः ॥
त्रेता तु त्रिगुणाज्ञेया चतुः कृत युगस्मृतः ॥
एषा चतुयुर्गासंख्याकृत्वा वै ह्येकसप्ततिः ॥
मन्वन्तरस्य चैकस्य ज्ञानमुक्तं समासतः ॥
कल्पमन्वन्तराणान्तु चतुर्दश तु संख्यया ॥
दशकल्पसहस्राणि ब्रह्माहः परिकल्पितः ॥
रात्रिरेतावती प्रोक्ता मुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥
रात्र्यागमे प्रलीयन्ते जगत्सर्वञ्चराचरं ॥
अन्हागमे तथैवेह उत्पद्यन्ते चराचरं ॥
परार्द्धपरकल्पानि अतीतानि द्विजोत्तम ॥
अनागतन्तथैवाहुर्भृगुरादिमहर्षयः ॥
यथार्कग्रहतारेन्दु भ्रमतो दृश्यतेत्विह ॥
कालचक्रं भ्रमत्वैव विश्रमन्न च विद्महे ॥
कालः सृजतिभूतानि कालसंहरते पुनः ॥
कालस्यवशगासर्वे न काल वशकृतक्वचित् ॥
चतुर्द्दशपरार्द्धानि देवराज द्विजोत्तम ॥
कालेन समतीतानि कालो हि दुरतिक्रमः ॥
एष कालो महायोगी ब्रह्मविष्णुपरशिवः ॥
अनादिनिधनो धाता स महात्मा नमस्कुरु ॥

॥विगतराग उवाच ॥

श्रुतं वै कालचक्रन्तु मुखपद्मविनिसृतं ॥
परार्द्धञ्च परञ्चैव श्रोतुं यः प्रतिदीपितं ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

एकं दशंशतञ्चैव सहस्रमयुतन्तथा ॥
प्रयुतं नियुतं कोटिंमर्व्वुदम्वृन्दमेव च ॥
खर्व्वञ्चैव निखर्व्वञ्च शंख पद्मन्तथैवच ॥
वृन्दञ्चैव महावृन्द द्विपरानन्तमेवच ॥
परात्परतरन्नास्ति इति मे निश्चितामतिः ॥
पुराणवेदपठिता मयाख्यातं द्विजोत्तम ॥

॥विगतराग उवाच ॥

ब्रह्माण्डं कति विज्ञेयं प्रमाणञ्चापि तं क्वचित् ॥
कतिचाङ्गुलिमूर्द्धेषु सूर्यस्तपति वै मही ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

ब्रह्माण्डानाञ्च संख्यातुं मयाशक्यं कथं द्विज ॥
देवास्तेऽपि नजानन्ति मानुषाणाञ्च का कथा ॥
पर्यायेण तु वक्ष्यामि यथाशक्यं द्विजोत्तम ॥
ब्रह्मणा यत्समाख्यातो मातरिस्वा यथातथा ॥
शिवाण्डाभ्यन्तरेणैव सर्व्वेषामेव भूरिमां ॥
दशनामदिशाष्टानां ब्रह्माण्डे कीर्तितं शृणु ॥
सहासह सहः सज्ञो विसहः संहतो सता ॥
प्रसहेः सप्रहः सानु पर्व्वतो दशनायकाः ॥
प्रभासो भासतो भानुः प्रद्योतो द्युतिनो द्युतिः ॥
दीप्ततेजश्च तेजाश्च तेजातेजवहोदश ॥
आग्नेयेत्वेतदाख्यातं याम्ये शृण्वथ भोद्विज ॥
यमोथयमुनायामः संयमोयमुनायमः ॥
संयमो यमनो यानो यनियुग्मा नयोनय ॥
नगजो नगनो नन्दो नगरोन्नगनन्दनः ॥
नगर्भो गहनो गुह्ये गूढजो दशतत्परः ॥
वारुणेच प्रवक्ष्यामि मृद्धे (?) विप्रनिवोध मे ॥
वभ्रून्सतुर्भवोद् भद्रः प्रभवोद्भव भाजन ॥
भरणां भुवनो भर्ता दशैते वरुणालया ॥
नृगर्भोसुरगर्भाश्च देवगर्भोमहीधरः ॥
वृषभो वृषगर्भश्च वृषाङ्को वृषभध्वजः ॥
ज्ञानवाञ्च तथासत्यवृषजो वृषनन्दनः ॥
नायका दश वायव्येकीर्तिता ये मया द्विज ॥
सुरभः सुमनः सौम्यः सुप्रजः सुतनुः शिवः ॥
सतसत्यालयः शम्भुर्दशनायक उत्तरे ॥
इन्दु विन्दु भुवोवज्र वरदो वरदर्य्य च ॥
इलिनो वलिनो ब्रह्मा दशेशाानेषु नायकाः ॥
अपरो विमलो मोहो निर्मलोमनमोहनः ॥
अक्षयञ्चाव्ययो विष्णुर्वरदो मध्यमे दशः ॥
सर्व्वेषां दशरीशानां परिवार शतं शतं ॥

शतानां पृथगेकैकं सहस्रैः परिवारिता ॥
सहस्रेषु च एकैकमयुतैः परिवारितमाः ॥
अयुतं प्रयुतैर्व्वृन्दैः प्रयुतं नियुतैर्वृतः ॥
एकैकस्य परिवारो नियुतः पृथगेवच ॥
कोटिभिः दशकोट्येन एकैकः परिवारितः ॥
दशकोटिषु एकैकं वृन्दं वृन्दं वृतैर्वृतः ॥
वृन्दवर्ग्गेषु एकैकं खर्व्वभिः परिवारितः ॥
खर्व्व वर्गेषु एकैकं दशखर्व्व गणैर्वृतः ॥
दशखर्व्वेषु एकैकं शङ्खुभिः परिवारितः ॥
शङ्खुभिः पृथगेनैव पद्मेन परिवारितः ॥
पद्मवर्गेषु एकैकं समुद्रैः परिवारितः ॥
समुद्रेषु तथैकैकं मध्येशङ्ख्यायुतैर्वृतः ॥
मध्येशंखेषु एकैकमनन्तैः परिवारितः ॥
अनन्तेषु च एकैकं परार्धैः परिवारितः ॥
परार्द्धेषु च एकैकं परेण परिवारितः ॥
एष वै कथिता विप्र शक्यं संख्यामुदीरितं ॥
प्रमाणं श्रृणु मे विप्र संक्षेपाद्ब्रुवतोमम ॥
चन्द्रोदये पूर्णमास्यां वपुरण्डस्यतादृशं ॥
कोटि कोटि सहस्रन्तु योजनानां समन्ततः ॥
अण्डानाञ्च परीमाणं ब्रह्मणा परिकीर्तितं ॥
सप्तकोटि सहस्राणि सप्त कोटि शतानि च ॥
विंशकोटिषु गुल्मेषु उर्द्धतस्तपते रवि ॥
प्रमाणं नाम संख्या च कीर्तितानि समासतः ॥
ब्रह्माण्डाश्चाप्रमेयाणां लक्षणं परिकीर्तितम् ॥
पुराणाशी सहस्राणि शतानि द्विजसत्तम ॥
ब्रह्मणा कथितं पूर्णं मातरिस्वा यथा तथम् ॥
वायुना पादसंक्षिप्य प्राप्तश्चोशनसं पुरा ॥
तेनापि पादसंक्षिप्य प्राप्तवाञ्च वृहस्पतिः ॥
वृहस्पतिस्तु प्रोवाच सूर्यं त्रिंशत्सहस्रिकं ॥
पंञ्चविशत्सहस्राणि मृत्युंप्राह दिवाकरः ॥
एकविंशत्सहस्राणि मृत्युनेन्द्राय कीर्तितं ॥
इन्द्रेणाह वशिष्ठाय विंशश्लोक सहस्रिकं ॥
अष्टादशसहस्राणि तेन सारस्वताय तु ॥
सारस्वता त्रिधामाय सहस्रदशसप्त च ॥

षोडशानां सहस्राणिभरद्वाजाय वै ततः ॥
दशपञ्च सहस्राणि त्रिवृषाय अभाषतः ॥
चतुर्द्दश सहस्राणि अन्तरीक्षाय वै ततः ॥
त्रैयारुणि सहस्राणि त्रयोदशह्यभाषत ॥
त्रैयारुणिस्तु विप्रेन्द्रो धनञ्जयमभाषतः ॥
द्वादशानि सहस्राणि संक्षिप्य पुनरव्रवीत् ॥
कृतञ्जयाय संप्राप्तो धनञ्जय महामुनिः ॥
कृतञ्जयाद्द्विज श्रेष्ठो ऋणञ्जय महात्मने ॥
ऋणञ्जयात्पुनः प्राप्तौ गौतमाय महर्षिणे ॥
गौतमाच्च भरद्वाजस्तस्माद्दम्याद्दमाय तु ॥
राजश्रवततः प्राप्तः सोमशुष्माय वै तत : ॥
सोमशुषात्ततः प्राप्तस्तृणविन्दु स्तु भो द्विज ! ॥
तृणविन्दुस्तु वृक्षाय वृक्षः शक्तिमभाषतः ॥
शक्तिः पराशरं प्राह जतुकर्णाय वै ततः ॥
द्वैपायनाय प्रोवाच जतुकर्णमहर्षिणा ॥
रोमहर्षाय संप्राप्तो द्वैपायन महामुनि ॥
रोमहर्षणाय प्रोवाच पुत्राया मित बुद्धये ॥
दशद्वेच सहस्राणि पुराणं संप्रकाशितं ॥
मानुषाणां हितार्थाय किंभूय श्रोतुमिच्छसि ॥

इति वृषसारसंग्रहे ब्रह्माण्डसंख्या नाम प्रथमोऽध्याय ॥१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मे वृषसारसंग्रहे शिवाण्डसंख्या नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

ॐ नमः शिवाय ।

॥विगतराग उवाच ॥

श्रुतंमया जनाग्रेण ब्रह्माण्डस्यतु निर्णयं ॥
प्रमाणं वर्णरूपञ्च संख्यातस्य समासतः ॥
शिवाण्डेति त्वया प्रोक्तो ब्रह्माण्ड लयकीर्तितः ॥
कीदृशं लक्षणं ज्ञेयं प्रमाणं तस्य वा कति ॥
कस्यवा लक्षणंज्ञेयं प्रमाणंवात्रवासिनः ॥
किंवा तत्र प्रजाज्ञेया को वा तत्र प्रजापति : ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

शिवाण्ड लक्षणं विप्र तत्वं प्रष्टुमिहार्हसि ॥
देवतैरपि काशक्ति ज्ञातुं द्रष्टुञ्च तत्वतः ॥
अगम्य गमनं गुह्यं गुह्यादपि समृद्धिदं ॥
न प्रभुर्नेतरस्तत्र नदण्ड्या नच दण्डकः ॥
नसत्यौ नानृतस्तत्रा शुशीलो नो दुःशीलवान् ॥
नाऋृजुर्न्न च दम्भित्वन्नतृष्णा नच इर्ष्यता ॥
नक्रोधो नच लोभोस्ति नमानोस्ति न स्तेयकः ॥
ईर्ष्या द्वेषो न तत्रास्ति न शठे नच मत्सराः ॥
नव्याधिर्न्न जरास्तत्र नशोकोस्ति न विक्लव ॥
नाधमः पुरुषस्तत्र नोत्तमोनच मध्यमः ॥
नोत्कृष्टो मानवस्तस्मिन् स्त्रियश्चैव शिवालये ॥
न निन्दा न प्रशंसाश्च मत्सरी पिशुनो न च ॥
गर्व्वदर्पन्नतत्रास्ति क्रूरमायादिकन्तथा ॥
याचमानो न तत्रास्ति दाता चैव न विद्यते ॥
अनर्थी व्रजतत्रस्थः कल्पवृक्ष समाश्रितः ॥
न कर्म्मणा प्रियस्तत्र न कलि कलहो न च ॥
द्वापरो न च न त्रेता कृतश्चापि न विद्यते ॥
मन्वन्तरं न तत्रास्ति कल्पश्चैव न विद्यते ॥
आभूतसंप्लवन्नास्ति ब्रह्मरात्रि दिवस्तथा ॥
नजन्ममरणन्तत्र अपदन्नाप्नुयात् क्वचित् ॥
न च सायाशवृद्धोस्ति रागमोहन्न विद्यते ॥
न देवा नासुरास्तत्र न यक्षोरगराक्षसाः ॥
न भूता न पिशाचाश्च गन्धर्वो ऋषयस्तथा ॥
ताराग्रहन्नतत्रास्ति नागकिन्नरगारुडं ॥
नजपो नान्हिकस्तत्र नाग्निहोत्री न यज्ञकृत् ॥
नव्रतन्नतपश्चैव नतीर्थन्नरकन्तथा ॥
तस्येशानस्य देवस्य ऐश्वर्यगुणविस्तरं ॥
अपि वर्षशतेनापि शक्यंववक्तुन्न केनचित् ॥
हरेच्छाप्रभवा सर्व्वे पर्यायेण व्रवीमिते ॥
देवमानुषवज्ज्ञानि वृक्षगुल्मलतादयः ॥
परार्ध द्विगुणाच्छ्रेधा विस्तारं च तथा विधा ॥
अनेकाकारपुष्पाणि फलानिच मनोहरं ॥

बहुकाञ्चन वृक्षाणि मणिवृक्ष्याण्यथापरे ॥
प्रवालमणिघण्टाश्च पद्मराग सहानि च ॥
स्वादुमूलफलास्कन्द लताविटपपादपाः ॥
कामरूपाश्च ते सर्व्वे कामदाः कामभाषिणः ॥
तत्र विप्र प्रजाः सर्व्वे अनन्त गुणसागराः ॥
तुल्यरूपवलाः सर्व्वे सूर्यायुतसमप्रभाः ॥
परार्धद्वयविस्तारं परार्धद्वयमायतं ।
परार्धद्वय विज्ञेया योजनानां द्विजोत्तम ॥
ऐश्वर्यत्वन्न संख्यास्ति तवशक्तिश्च भो द्विज ! ॥
अधोर्ध्वोनच संख्यास्ति न तिर्यञ्चेति कश्चन ॥
शिवाण्डस्यच विस्तारमायामञ्च नवेद्म्यहम् ॥
भोगमयास्तुतत्रैव जन्ममृत्युर्नविद्यते ॥
शिवाण्ड मध्यमाश्रित्य गोक्षीरसदृश प्रभा ॥
परार्ध परकोटीनामीशानानां स्मृतालया ॥
बालसूर्य प्रभा सर्व्वे ज्ञेयातत्पुरुषालयं ॥
परार्धपरकोटीनाम्पूर्व्वस्यांदिशमाश्रिताः ॥
भिन्नाञ्जनप्रभासर्व्वे दक्षिण दिशिमाश्रिताः ॥
परार्धपरकोटीनामधोरालयमाश्रिता ॥
कुन्देन्दुहिमशैलाभाः पशिचमान्दिशमाश्रिता ॥
परार्ध परकोटीनां सद्यमिष्टालयः स्मृतः ॥
कुंकुमोदकसङ्काशा उत्तरान्दिशमाश्रिताः ॥
परार्ध परकोटीनाम्वामदेवालयः स्मृतः ॥
ईशानस्य कलापञ्च वक्रस्यापि चतुष्टके ॥
अघोरस्य कला अष्टौ वामदेवास्त्रयो दश ॥
सद्यश्चाष्टौ कला ज्ञेया संसारार्णवतारकाः ॥
अष्टत्रिंश कलाज्ञेयाः कीर्तिताद्विजसत्तमः ॥
सन्ध्या वर्णा दिशश्चैव एकैकस्य पृथक्पृथक् ॥
पूर्व्वोक्तेन विधानेन वोद्धव्या तत्वचिन्तकैः ॥
शिवाण्ड गमनाकृष्ट्याशिवयोगं सदाभ्यसेत् ॥
शिवयोगविना विप्र तत्र गन्तुन्न शक्यते ॥
अश्वमेघादि यज्ञानां कोट्यायुत शतानि च ॥
कृच्छ्रादि तप सर्व्वाणि कृत्वा कल्पशतानि च ॥
तत्र गन्तुन्न शक्येते देवैरपि तपोधन ॥
गंगादि सर्व्वतीर्थेषु स्नात्वा तप्त्वा च वै पुनः ॥

तत्र गन्तुं न शक्यन्ते ऋषिभिर्वा महात्मभिः ॥
सप्तद्वीप समुद्राणि रत्नपूर्णानि भो द्विज ॥
दत्वा वा वेदविदुषे श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥
तत्र गन्तुंनशक्यन्ते विनाध्यानेन निश्चयः ॥
स्वदेहात्मां समुद्धृत्य दत्वार्थिभ्यश्च निश्चयात् ॥
स्वदारपुत्रसर्व्वस्वं शिरोर्थिभ्यश्च यो ददेत् ॥
न तत्र गन्तुं शक्येत अन्यैर्व्वापि सुदुष्करैः ॥
यज्ञंतीर्थतपोदानवेदाध्ययनं पारगः ॥
ब्रह्माण्डात्तस्य भोगास्तु भुक्त्वा कालवशानुगः ॥
कालेनसमप्रेष्येण धर्मोयाति परिक्षयः ॥
अलातचक्रवत्सर्व्वङ्कालो यान्ति परिभ्रमन् ॥
त्रैकाल्य कलनात्कालस्तेन कालः प्रकीर्तितः ॥

इति वृषसारसंग्रहे शिवाण्डसंख्या नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसारसंग्रहे अहिंसाप्रशंसा नाम तृतीयोऽध्याय

ॐ नमः शिवाय ।

॥विगतराग उवाच ॥

किमर्थंधर्म्ममित्याहु कतिमूर्तिश्चकीर्त्यते ॥
कतिपादवृषोज्ञेयो गतिस्तस्य कतिस्मृतः ॥
कौतुहलममोत्पन्नं संशयं छिन्धितत्वतः ॥
कस्यपुत्रो मुनिश्रेष्ठ प्रजाःतस्य कतिस्मृताः ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

धृतिरित्येष धातुर्वै पर्यायः परिकीर्तितः ॥
आधारेणमहत्वाच्च धर्म्म इत्यभिधीयते ॥
श्रुतिस्मृतिर्द्वयोमूर्तिश्चतुस्पादवृषः स्थितः ॥
चतुराश्रम यो धर्म्मः कीर्तितानि मनीषिभिः ॥
गतिश्च पञ्चविज्ञेयः श्रृणुधर्म्मस्य भो द्विज ! ॥
देवमानुष तिर्यञ्च नरकस्थावरादयः ॥
ब्राह्मणो हृदयम्भित्वा जातोधर्म्माः सनातनः ॥
तस्य पत्नी महाभागा त्रयोदशसुमध्यमाः ॥
दक्षकन्या विशालाक्षिश्रद्धाद्या सुमनोहराः ॥

तस्य पुत्रा अनेकाश्च तथा पौत्रा वभूवहः ॥
एष धर्म्मनिसर्ग्गोयं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

॥विगतराग उवाच ॥

धर्म्म पत्नी विशेषेण पुत्रस्तेभ्यः पृथक् पृथक् ॥
श्रोतुमिच्छामि तत्वेन कथयस्व तपोधन ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

श्रद्धालक्ष्मी धृतिस्तुष्टी पुष्टिमेधा क्रियालज्जा ॥
वुद्धिःशान्तिर्व्वपुःकीर्तिः सिद्धिश्च भूतिसम्भवा ॥
श्रद्धाधर्मसुतोजातो दर्पोलक्ष्मीसुतः स्मृतः ॥
धृत्यास्तुनियमः पुत्रः सन्तोषस्तुष्टिजः स्मृतः ॥
पुष्ट्या लाभसुतोजातो मेधापुत्र श्रुतस्तथा ॥
क्रियायास्तूभयः पुत्रौ दण्डसमय एवतु ॥
लज्जायाः विनयपुत्रो बुद्ध्यावोधस्सुतः स्मृतः ॥
लज्जायाः सुधियः पुत्रः अप्रमादश्चतावुभौ ॥
क्षेमः शान्ति सुतो विन्द्याद्व्यवसायो वपोः सुतः ॥
यशः कीर्तिसुतोज्ञेयः सुखं सिद्धिर्व्यजायते ॥
स्वयम्भुवेऽन्तरेवासि कीर्तिता धर्म्मसूनवः ॥

॥विगतराग उवाच ॥

मूर्त्तिद्वयं कथम्धर्मः कथयस्व तपोधन ! ॥
कौतूहलमतीवम्मे कीर्त्तय ज्ञानसंशयं ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

श्रुतिः स्मृति द्वयोर्मूर्त्तिधर्मस्य परिकीर्तिता ॥
दाराग्निहोत्रसम्वन्ध इज्या श्रुतस्यलक्षणम् ॥
स्मार्त्तवर्णाश्रमाचारो यमैश्चनियमैर्य्युतः ॥
यमश्च नियमश्चैव द्वयोर्भेदमतः श्रृणु ॥
अहिंसा सत्यमस्तेयमनृशंस्यो दमोऽघृणा ॥
धन्याप्रमा दोमाधुर्यमार्जवश्च यमादश ॥
एकैकस्य पुनर्पञ्च भेदमाहुर्म्मनीषिणः ॥
अहिंसादि प्रवक्ष्यामि शृणुष्वावहितोद्विज ॥
त्रासनं ताडनम्वन्धमारणं वृत्ति नाशनम् ॥
हिंसा पञ्चविधप्राहुर्म्मुनयस्तत्वदर्शिनः ॥
काष्ठ लोष्टकशाद्यैस्तु ताडयन्तीहनिर्दयाः ॥

घृतं क्षीरं दधिमूत्रं शकृत्कर्षणमेव च ॥
पञ्चामृतं पञ्चपवित्र पूतं येपञ्चगव्यं पुरुषः पिवन्ति ॥
ते वाजिमेधस्य फलं लभन्ति तदक्षयं स्वर्ग्गमवाप्नुवन्ति ॥
नगावतुल्यं धनमस्ति किञ्चिद् दुह्यन्ति वाह्यन्ति वहिश्चरन्ति ॥
तृणानि भुक्त्वा अमृतं स्रवन्ति विप्रेषुदत्ताकुलमुद्धरन्ति ॥
गवान्हिकं यः प्रकरोति नित्यं शुश्रूषणं यः कुरुते गवानाम् ॥
अशेषयज्ञजपदानपुण्यं भवत्यसौ धर्ममशेष कर्ता ॥
अतिथिं योऽनुगच्छेत अतिथिं यो नु मन्यते ॥
अतिथिं यो नु पूज्येत अतिथिं यः प्रशंसते ॥
अतिथिं यो न पीड्येत अतिथिं यो न दुष्यति ॥
अतिथिं प्रियकर्ता यः अतिथेः परिचारकः ॥
अतिथिं कृत सन्तोषस्तस्य पुण्यमनन्तकं ॥
आसनेनार्घ्यपाद्येन पादशौच जलेन च ॥
अन्नवस्त्रप्रदानै र्वा सर्वम्वापि प्रदापयेत् ॥
पुत्रदारात्मको वापि योऽतिथिमनुपूजयेत् ॥
श्रद्धायाचाविकल्पेन अक्लीवमानसेन च ॥
नपृछेद्गोत्रप्रवरं स्वाध्यायं देश जन्मनी ॥
चिन्तयेन्मनसा भक्त्या धर्म्मः स्वयमिहागतः ॥
अश्वमेधसहस्राणि राजसूय शतानि च ॥
पुण्डरीक सहस्रञ्च सर्वतीर्थतपः फलम् ॥
अतिथिर्यस्य तुष्येत न संशय समश्नुते ॥
स तस्य सकलं पुण्यं प्राप्नुयान्नात्र संशयः ॥
नतिथिमतिथिज्ञस्य गतिमाप्नोति कर्हिचित् ॥
तस्मादतिथिमायान्तमभिगच्छेत् कृताञ्जलिः ॥
शक्तुप्रस्थेन चैकेन यज्ञ आसीन्महद्भुतं ॥
अतिथिप्राप्तदानेन सशरीरन्दिवंगतम् ॥
नकुलेन पुराधीतं विस्तरेण द्विजोत्तमः ॥
विदितञ्चत्वयापूर्व्वं प्रस्थवार्ता च कीर्तिताः ॥
दम एव मनुष्याणां धर्म्मभार समुच्चयः ॥
दमो धर्मो दमः स्वर्गः दमः कीर्तिर्दमः सुखं ॥
दमो यज्ञो दमस्तीर्थन्दमः पुण्यं दमः तपः ॥
दमहीनमधर्म्मश्च दमं कामकुलप्रदः ॥
निर्दमः करिमीनश्च पतङ्ग भ्रमरमृगाः ॥
त्वग्जिह्वा च तथा घ्राणा चक्षुः श्रवणमिन्द्रियः ॥

दुर्ज्जयेन्द्रियमेकैकं सर्वेप्राणहरास्मृताः ॥
दमं यो जयते सम्यक् निर्द्दमो निधनं व्रजेत् ॥
मृगोश्रोत्रवशान्मृत्युः पतङ्गाचक्षुषोर्मृताः ॥
घ्राणया भ्रमरो नष्टो नष्टोमीनश्च जिह्वया ॥
स्पर्शेन च करीनष्टो वन्धनावास दुःसहः ॥
किं पुनः पञ्चभुक्तानां मृत्युस्तेभ्य किमद्भुतं ॥
पुरुरवातिकामेन अतिलो भेन पुण्डकः ॥
सगरश्चातिदर्प्पेण अतिमानेन रावणः ॥
अतिक्रोधेन सौदास अतिपापेन यादवाः ॥
अतितृष्णा च मानाच्च च नहुषोद्विजवज्ञया ॥
अतिदानाद्वलिर्न्नष्ट अति शौर्येण अर्जुनः ॥
अतिख्यातान्नलो राजा नृगो गो हरणेन तु ॥
तस्माद् दमसदासरक्षेत् अतिसर्व्वत्रवर्ज्जयेत् ॥
दमेन हीनं पुरुषंद्विजेन्द्रः स्वर्ग्गञ्च मोक्षञ्च सुखञ्च नास्ति ॥
विज्ञानधर्म्मकुलकीर्तिनाशो भवन्ति विप्र दमयाविहीनाः ॥
निर्घृणे न परत्रास्ति निर्घृणे न इहास्ति वै ॥
निर्घृणे नं च धर्म्मोऽस्ति निर्घृणे न तपोऽस्ति वै ॥
परस्त्रीषु परार्थेषु परजीवोपकर्षणे ॥
परनिन्दा परान्नेषु घृणा पञ्चसु कारयेत् ॥
परस्त्री श्रृणुविप्रेन्द्र घृणीकार्या सदा वुधैः ॥
राज्ञी विप्री परिव्राज्या स्वयोनि परयोनिषु ॥
परार्थे श्रृणु भूयोऽन्य अन्यायार्थमुपार्ज्जनं ॥
आढप्रस्थ तुलाव्याजैः परार्थं यो पकर्षति ॥
जीवापकर्षणे विप्र घृणां कुर्वीत पंण्डितः ॥
वनजा वनजाजीवा विलगोचर गोचरः ॥
परनिन्दा च का विप्र श्रृणुवक्ष्या समासतः ॥
देवानां ब्राह्मणानाञ्च गुरुमातातिथिद्विषः ॥
परान्नेषु घृणाकार्य्याअभोज्येषु च भोजनम् ॥
सूतके मृतके सौण्डो वर्णभ्रष्टकुले नटे ॥
एते पञ्चघृणासु सक्त पुरुषः स्वर्गार्थमोक्षार्थिनां ॥
लोकेनन्दनवायुवान्ति सततं कीर्तिर्यशोऽलंकृतम् ॥
प्रज्ञावोध श्रुतिस्मृतिञ्च लभते मानञ्च नित्यं लभेत् ॥
दाक्षिण्यं स भवेत् स मानुष परं प्राप्नोति निः संशयः ॥
चतुर्म्मौन श्चतुश्शत्रु चतुरायतनन्तथा ॥

सत्यं प्रोक्तः परत्रार्थं सत्यं यज्ज्ञान विस्तरं ॥
सत्यमिष्टगतिः प्रोक्तं सत्यं यज्ञमनुत्तमम् ॥
सत्यं तीर्थात्परंतीर्थं सत्यन्दानमनन्तकम् ॥
सत्यं शीलन्तपो ज्ञानं सत्यं शौचं दमः शमः ॥
सत्यं सोपानमूर्ध्वस्य सत्यं कीर्तिर्यशः सुखः ॥
अश्वमेधसहस्रन्च सत्यन्च तुलया धृतम् ॥
अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवं विशिष्यते ॥
सत्येन तपते सूर्यः सत्येन पृथिवीस्थिताः ॥
सत्येन वायवोवान्ति सत्यात्तोयन्च शीतलम् ॥
तिष्ठन्तिसागराः सत्ये सत्येन च प्रियव्रतः ॥
सत्ये तिष्ठति गोविन्दो वलिवन्धन कारणात् ॥
अग्निर्दहति सत्येन सत्येन शशिभाष्करः ॥
सत्येन तिष्ठते विन्ध्योवर्द्धमानो न वर्द्धते ॥
लोकालोकः स्थितः सत्यं मेरु सत्ये प्रतिष्ठितः ॥
वेदातिष्ठन्ति सत्येषु धर्म्मः सत्ये प्रतिष्ठति ॥
सत्यं गौः क्षरते क्षीरं सत्यं क्षीरंस्थितंघृतम् ॥
सत्यं जीवस्थितो देहे सत्यं जीवः सनातनः ॥
सत्यमेकेन संप्राप्तो धर्मसाधन निश्चयः ॥
रामराघववीर्य्येण सत्यमेकं सुरक्षितम् ॥
एतत्सत्य विधानस्य कीर्तितं तव सुव्रतं ॥
सर्व्वलोकहितार्थाय किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥

॥ विगतराग उवाच ॥

नहि तृप्तिं विजानामि धर्मं श्रुत्वा तथाप्यहम् ॥
उपरिष्टादतो भूयः कथयस्व तपोधनः ! ॥

॥ अनर्थयज्ञ उवाच ॥

स्तेयं श्रृण्वथ विप्रेन्द्र पन्चधापरिकीर्तितम् ॥
अदत्तादानमादौ तु उत्कोचन्चानृतः परं ॥
प्रस्थव्याजस्तुलाव्याजः प्रसह्यस्तेय पन्चमः ॥
धृतदुष्टप्रभावेन परद्रव्यापकर्षणम् ॥
वार्य्यमाणोऽपि दुर्व्वुद्धिरद्रत्तादानमुच्यते ॥
उत्कोचं श्रुणु विप्रेन्द्र धर्मसंहारकारकम् ॥
मूलकार्य्यविनाशार्थमुत्कोच परिगृह्यते ॥

तेन चासौ विजानीयाद् द्रव्यलोभवलात्कृतम् ॥
प्रस्थव्याज उपायेन कुटुम्वमन्त्रातुमिच्छति ॥
सोऽपि तेन विजानीयाद् परद्रव्यापहारकम् ॥
तुलाव्याज उपायेन परस्यार्थं हरेद्यदि ॥
चौरलक्षणकाश्चान्ये कूटकार्यटिका नराः ॥
दुर्व्वलार्ज्जव वालेषु छद्मना वा वलेन वा ॥
अपहृत्य धनं मूढः सचोरश्चोर उच्यते ॥
नास्ति स्तेयसमोऽविद्या नास्ति तेन समो खलः ॥
नास्तिस्तेय समोअज्ञः नास्ति तेनसमोऽलसः ॥
नास्ति तेनसमो द्वेष्यो नास्तिस्तेय समोऽप्रियः ॥
नास्ति तेन समं दुःखं नास्ति तेन समो ऽयशः ॥
प्रच्छन्नोह्रियतेच वित्तमथवा प्रत्यक्ष्यमन्येहरेत् ॥
निक्षेपात्रयहारिणोऽन्यविधयो व्याजेनचान्याहरेत् ॥
अन्योल्लेख्य विकल्पनाहृत धनाअन्योहृताद्वैहृता ॥
अनाश्रीतधनं मदा ह्यपहृतं एते जघन्यः स्मृताः ॥
स्तेनस्तुल्य न मूढमस्ति पुरुषो धर्मार्थहीनोऽधमः ॥
यावत्रज्जीवति शङ्कया नरपतिस्सन्त्रास्यमानो शठः ॥
प्राप्तः शासनतीव्रसद्य विषमः प्राप्नोतिकर्म्मेरितः ॥
कालेन म्रियते स याति नियममाक्रन्द्रमानो भृशं ॥
नीत्वा दुर्ग्गतिकोटिकल्पनिरयान्तिर्यक्त्वमायान्ति ते ॥
तिर्य्यक्त्वं च तथैकमेकसकिकं प्रभ्रम्य वर्षाम्वुदः ॥
मानुष्यन्तदवाप्नुवन्ति विपुलं दारिध्ररोगाकुलं ॥
तस्माद्दुर्गतिहेतुकर्म्म सकलं त्यक्त्वा शिवञ्चाश्रयेत् ॥
अष्टमूर्त्तिशिवद्वेष्टा पितुर्मातुश्च यो द्विषेत् ॥
गवाम्वा अतिथेर्द्वेष्टा नृशंसा पञ्चएव ते ॥
अष्टमूर्त्ति शिवः साक्षात्पञ्च व्योमसमन्वितः ॥
सूर्यसोमश्च दीक्षुश्च दूषकः स नृशंसकः ॥
पिताऽकाशसमो ज्ञेयो जन्मोत्पत्तिकरः पिता ॥
पितृदैवतमादित्य मानृशंस ततोन्वितः ॥
पृथ्व्यांगुरुतरीमाता को न वन्देत मातरं ॥
यज्ञदानतपो वेदास्तेन सर्व्वकृतम्भवेत् ॥
गावः पवित्रं माङ्गल्यं देवतानाञ्च देवता ॥
सर्व्वदेवमयागावस्तस्माद् गावं न हिंसयेत् ॥
जातमात्रस्य लोकस्य गावस्त्राता न संशयः ॥

तत्प्रहारविभिन्नाङ्गा मृतवध्यमवाप्नुयात् ॥
वद्ध्वा पादौभुजौरश्च शिरोरुः कण्ठपाशिताः ॥
अनाहता म्रियन्त्येवम्वधवन्धनजस्मृतः ॥
शत्रुचौरभयैर्घोरैः सिंहव्याघ्रगजोरगैः ॥
त्रासनाद्वधमाप्नोति अन्यैर्व्वापि सुदुःसहैः ॥
यस्ययस्य हरेद्वित्तं तस्य तस्य वधस्मृतः ॥
वृत्ति जीवाभिभूतानान्तद्द्वारान्निहतः स्मृतः ॥
विषवन्हिशरशस्त्रैर्म्मया योगवलेन वा ॥
हिंसकेत्याहु विप्रेन्द्र मुनयस्तत्वदर्शिनः ॥
अहिंसा परमन्धर्म्मं यस्त्यजेत्सदुरात्मवान् ॥
क्लेशायास विनिर्मुक्तं सर्वधर्मफल प्रदं ॥
नातः परतरो मूर्खो नातः परतन्तमः ॥
नातः परतरं दुःखं नातः परतरोऽयशः ॥
नातः परतरं पापं नातः परतरं बिषम् ॥
नातः परतराविद्या नातः पर तपोद्यमाः ॥
यो हि नास्ति न भूतानि उद्भिजादि चतुर्विधम् ॥
स भवेत्पुरुषश्रेष्ठःसर्वभूतदयान्वितः ॥
सर्वभूतदयान्नित्यं यः करोति स पण्डितः ॥
स यज्वा स तपस्वीच स दाता स दृढव्रतः ॥
अहिंसा परमंतीर्थमहिसा परमं तपः ॥
अहिंसा परमंदानं अहिंसा परमं सुखं ॥
अहिंसा परमो यज्ञः अहिंसा परमं व्रतं ॥
अहिंसा परमो ज्ञानमहिंसा परमाकृया ॥
अहिंसा परमो लाभ अहिंसा परमं यशः ॥
अहिंसा परमाकीर्ति अहिंसा परमो दमः ॥
अहिंसा परमोधर्म्म अहिसा परमो गतिः ॥
अहिंसा परमं ब्रह्म अहिंसा परमो शिवः ॥
मांसाशनान्निवर्तेत मनसापिनकांक्षयेत् ॥
स महत्फलमाप्नोति यस्तु मांसविवर्जयेत् ॥
स्वमांसं परमांसेन यो वर्द्धयितुमिच्छति ॥
अनभ्यर्चपितृन्देवान् न तदन्योस्ति पापकृत् ॥
मधुपर्केच यज्ञे च पितृदैवत कर्म्मणि ॥
अत्रैव पशवो हिंस्यानान्यत्र मनुरव्रवीत् ॥
कृत्वा स्वयं वाप्युत्पाद्यापरोपहितमेव च ॥
देवान् पितृश्चार्पयित्वा खादन्मांसन्न दोषभाक् ॥
वेदयज्ञतपस्तीर्थदानशीलक्रियाव्रतैः ॥

मांसाहार निवृत्तीनां षोडशांशन्न पूर्य्यते ॥
मृगाः पर्णातृणाहारादजमेषगवादिभिः ॥
सुखिनो वलवन्तश्च विचरन्ति महीतले ॥
वानराः फलमाहाराद्राक्षसारुधिरप्रियाः ॥
निहताराक्षसाः सर्वे वानरैः फलभोगिभिः ॥
तस्मात्मांसन्न हीहेत वलकामेन भो द्विज ॥
वलेनच गुणा कुर्यात्परतोभयभीरुणा ॥
अहिंसकसमो नास्ति दानधर्म्मसमीहय ॥
इह लोके यशः कीर्त्तिः परत्रच पराङ्गतिः ॥
त्रैलोक्यं मणिरत्नपूर्णमखिलं दत्वोत्तमे ब्राह्मणे ॥
कोटीयज्ञ सहस्रपद्ममयुतं दत्वा महीं दक्षिणाम् ॥
तीर्थानाञ्च सहस्रकोटीनियुतं स्नात्वासकृत्मानवः ॥
एतद् पुण्यफलमहिंसक जनः प्राप्नोति निः संशयं ॥

॥ इति वृषसारसंग्रहे अहिंसाप्रशंसानामस्तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे यमविभागो नाम

चतुर्थोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

सद्भावसत्यमित्याहुर्दृष्टप्रत्यक्षमेव वा ॥
यथाभूतार्थकथनन्तत्सत्यकथनंस्मृतं ॥
आक्रोषताडनादीनि यः सहेत सुदुःसहं ॥
क्षमते यो जितात्मातु स च सत्यमुदाहृतं ॥
वधार्थमुद्यतः सत्य यदिपृच्छेत कर्हिचित् ॥
न तत्र सत्यवक्तव्यमनृतं सत्यमुच्यते ॥
वधार्हः पुरुषः कश्चिद् व्रजेत्पथिभयातुरः ॥
पृच्छतेऽपि नवक्तव्यं सत्यन्तद्वापि उच्यते ॥
न नर्म्मयुक्तमनृतं हि नास्ति नस्त्रीषुराजन्न विवाहकाले ॥
प्राणात्यये सर्व्वधनापहारे पञ्चानृतं सत्य मुदाहरन्ति ॥
देवमानुषतिर्य्येषु सत्यधर्म्मपरायणः ॥
सत्यं श्रेष्ठवरिष्ठञ्च सत्यं धर्म्मसनातनः ॥
सत्यं सागरमव्यक्तं सत्यमक्षयते नरं ॥

चतुर्ध्यानं चतुष्पादं धन्यपञ्चविधोच्यते ॥
चतुर्म्मौनस्य वक्ष्यामि श्रृणुष्वावहितो भव ॥
पारुष्यपिण्डानामिथ्यासम्भिन्नानिच वर्ज्जयेत् ॥
कामः क्रोधश्च लोभश्च मोहश्चैव चतुर्व्विधः ॥
चतुः शत्रुर्न्निहन्तव्यः सर्व्वथा वीतकल्मषः ॥
चतुरायतनं विप्र कथयिष्यामि तच्छृणु ॥
करुणामुदितौपेक्षा मैत्रीचायतनं स्मृतम् ॥
चतुर्ध्यानाऽधुनावक्ष्ये संसारार्णवतारणम् ॥
आत्मविद्याभवं सूक्ष्मं ध्यानयज्ञश्चतुर्व्विधम् ॥
आत्मतत्वः स्मृताधन्या विद्या पञ्चसुपञ्चधा ॥
षट्त्रिंशाक्षरमित्याहुः सूक्ष्मतत्वमलक्षणम् ॥
चतुष्पादः स्मृतो धर्मः चतुराश्रममाश्रितः ॥
गृहस्थो ब्रह्मचारी च वानप्रस्थोऽथ भैक्षकः ॥
धन्यास्ते यैरिदंवेत्ति निखिलेन द्विजोत्तम ॥
पावनं सर्व्वपापानां पुण्यानाञ्च प्रवर्धनः ॥
आयुः कीर्तिर्य्यशः सौख्यं धर्मादेव प्रवर्धते ॥
शान्तिः पुष्टिः स्मृतिर्म्मेधा जायते धन्यमानवः ॥
प्रमादस्थानं पञ्चैवं कीर्तयिष्यामि तच्छृणु ॥
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयो गुर्व्वङ्गनागमम् ॥
महा पातकमित्याहुः तत्संयोगी च पञ्चमः ॥
अनृतञ्च समुत्कर्ष राज्ञीगामी च पैशुनः ॥
गुरोश्चालीक निर्वद्धस्समानि ब्रह्महत्यया ॥
ब्रह्मऋग्वेद निन्दा च कूटसाक्षी सकृद् वुधः ॥
गर्हितान्नश्च यो विप्रः सुरापानसमानिषट् ॥
रेतोत्सेकः स्वयोन्यासु कुमारीष्वन्त्यजासु च ॥
सख्यपुत्रीषुचास्त्रीषु गुरुतल्पसम स्मृतः ॥
निक्षेपस्यापहरणन्नराश्वरजतस्य च ॥
भूमिवज्ज्रमणीनाञ्च हृतस्तेयसमस्मृतः ॥
चत्वार एव संभूय यत्पापं कुरुते नरः ॥
महापातक पञ्चैतन्तेन सर्व्वं प्रकाशितम् ॥
पञ्चप्रमाद एतानि वर्ज्जनीयं द्विजोत्तम ॥
कायवाङ्मनसा भूयश्चक्षुर्व्वुद्धिश्चपञ्चमः ॥
सौम्यदृष्टिप्रदानश्च क्रूरदृष्टिञ्च वर्ज्जयेत् ॥
प्रसन्नमनसा ध्यायेत् प्रियवाक्यमुदीरयेत् ॥

यस्य शक्तिप्रदातश्च स्वाश्रमाभ्यागतो गुरुः ॥
इन्धनोदकदानञ्च जातवेदमथापि वा ॥
सुरभानि च दत्तानि इन्धनाग्न्युदकानि च ॥
शतञ्जीवेति वा नोक्तन्तस्य किं परतः फलम् ॥
पञ्चार्ज्जवा प्रशसन्ति मुनयस्तत्व दर्शिनः ॥
कर्म्मवृत्याभिवृद्धिश्च पारतोषिक मेवच ॥
स्त्रीधनङ्गो च वित्तञ्च आर्ज्जवेनाभिनन्दति ॥
आर्ज्जवो न वृथा यज्ञश्चार्ज्जवो न वृथातपः ॥
आर्ज्जवस्य सदा देवाः काये तस्य रमन्ति ते ॥
इति नियम परिभागः कीर्तितोऽयं नरेन्द्रः ॥
इहपरतसुखार्थं कारयेत्तन्मनुष्यः ॥
इरितमलपहारी शङ्करस्याज्ञयास्ते भवति ॥
पृथिविभर्त्ता ह्येकछत्रप्रवृत्ताः ॥

इति वृषसारसंग्रहे यम विभागो नामश्चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे शौचाचारविधिर्न्नाम

पञ्चमोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥ विगतराग उवाच ॥

कथयति यमतत्वं साप्रतं त्वं विशेषात्,
अमृतवदनतुल्यं श्रोतुकामा गतोऽस्मि ॥
प्रकृतिवदनदग्धं ज्ञानतोयैर्न्निषिक्तं,
अपरवदन तज्ज्ञान्नास्ति धर्म्मेषु तृप्तिः ॥

॥ अनर्थयज्ञ उवाच ॥

श्रवण।सुखमनोन्यत्कीर्तयिष्ये द्विजेन्द्रः
नियमकलविशेषः पञ्चपञ्च प्रकारः ॥
हरिहरमुनिभीष्टं धर्म्मसारं द्विजेन्द्र ! ॥
कलिकलुषविनाश प्रायमोक्ष प्रसिद्धम् ॥
शौचमिज्यातपोदानं स्वध्यायोपस्थ निग्रहः ॥
व्रतोपवासमौनश्च स्नानश्च नियमो दश ॥
तत्र शौचादि निर्देशं वक्ष्यामीह द्विजोत्तम ॥

शारीरशौचमाहारो मात्राभावश्च पञ्चमः ॥
ताडयेन्न च वन्धेत न च प्राणैर्व्वियोजयेत् ॥
परस्त्री परद्रव्येषु शौचं कायिकमुच्यते ॥
श्रोत शौचं द्विजश्रेष्ठ गुदापस्थमुखादयः ॥
मुखस्याचमनं शौचमाहारवचनेषु च ॥
मूत्रविष्टासमुत्सर्ग्गे देवताराधनेषु च ॥
मृत्तोयैस्तुगुदोपस्थ शौचयीत विचक्षणः ॥
एकोपस्थे गुदेपञ्च तथैकश्चकरेदश ॥
उभयोः सप्तदातव्यो मृदः शुद्धिं समाहिता ॥
एतच्छौचगृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणां ॥
वानप्रस्थस्य त्रिगुणं यतीनान्तु चतुर्ग्गुणम् ॥
आहारशौचं वक्ष्यामि श्रृणुष्वावहितो भव ॥
भागद्वयस्तु भुञ्जीत भागमेकञ्जलं पिंवेत् ॥
वायुसञ्चारणार्थाय चतुर्थमवशेषयेत् ॥
स्निग्धस्वादरसैः षड्भिराहारषड्रसैर्व्वुधः ॥
धातुवैषम्य नश्यन्ति न च रोगाः सुदारुणः ॥
अभक्षञ्च न भक्षेत अपेयञ्च न पाययेत् ॥
अगम्यन्न च गम्येत अवाच्यन्न च भाषयेत् ॥
लशुनञ्च पलाण्डुञ्च गृञ्जनं च कचानि च ।
गौरश्च शूकरं मासं वर्ज्जयेच्च विधानतः ॥
छत्राकं विड्वराहश्च गोमांस न्न च भक्षयेत् ॥
चटकञ्च कपोतञ्च जलापादाँश्च वर्ज्जयेत् ॥
हंससारसचक्राङ्क कुक्कुटान् शुकश्येनकान् ॥
काकोलूकवलाकञ्च मत्स्यांदींश्चापि वर्ज्जयेत् ॥
अमेध्यश्चापवित्राँश्च सर्व्वानेव विवर्ज्जयेत् ॥
शाकमूलफलानाञ्च अभक्ष्यं परिवर्ज्जयेत् ॥
मानवेषु पुराणेषु शैवभारत संहिते ॥
कीर्त्तितानि विशेषेण शौचाचारमशेषतः ॥
त्वया जिज्ञासतोस्म्यद्य संक्षिप्तः कथितंमया ॥
सत्यवादी शुचिर्न्नित्यं ध्यानयोगरतः शुचिः ॥
अहिंसकः शुचिर्दान्तौ दयाभूतक्षमा शुचिः ॥
सर्व्वेषामेव शौचानामर्थशौचयनं स्मृतः ॥
योर्थे हि सुशुचिर्व्विप्र नमृद्वारिशुचिः शुचि ॥
कायवाङ्मनसां शौचं स शुचिः सर्व्ववस्तुषु ॥

शौचाशौच विधिर्ज्ञात्वा मुच्यते सर्व किल्विषात् ॥
शौचाशौचविधिज्ञमानव यदि कालक्षयेतिश्च यः ॥
सौभाग्यत्वमवाप्नुवन्ति सततं कीर्तिर्यशोऽलंकृतः ॥
प्राप्तन्तेन इहैव पुण्यसकलं सद्धर्मशास्त्रोदितः ॥
जीवान्ते च पवित्रमीहितगतिः प्राप्नोति निःसंशयः ॥

इति वृषसारसंग्रहे शौचाचारविधिर्न्नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसार संग्रहे यज्ञ विधिर्न्नाम षष्ठोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

अथपञ्चविधामीज्यां प्रवक्ष्यामि द्विजोत्तम ॥
धर्म मोक्षेशसिद्ध्यर्थं श्रृणुष्वावहितोभव ॥
अर्थयज्ञक्रिया यज्ञो जप यज्ञस्तथैव च ॥
ज्ञानं ध्यानञ्च पञ्चैतत्प्रवक्ष्यामि पृथक् पृथक् ॥
अग्न्युपासन कर्म्मादि अग्निहोत्रक्रतुक्रिया ॥
अष्टका पार्व्वणी श्राद्धं द्रव्य यज्ञः स उच्यते ॥
आरामोद्यानवापीषु देवतायतनेषु च ॥
स्वहस्तैः कृतसंस्कारः क्रियायज्ञ स उच्यते ॥
जपयज्ञन्ततो वक्ष्ये स्वर्ग्गमोक्षफलप्रदं ॥
वेदाध्ययनकर्तर्व्यं शिवसंहितमेवच ॥
इतिहासपुराणश्च जपयज्ञः स उच्यते ॥
इदं कर्म्मकर्म्मेदमूहापोह विशारदः ॥
शास्त्रचक्षुः समालोक्य ज्ञानयज्ञः स उच्यते ॥
ध्यान यज्ञं समासेन कथयिष्यामि ते श्रृणु ॥
ध्यानं पञ्चविधंचैव कीर्तितं हरिणा पुरा ॥
सूर्य्यः सोमाग्निस्फटिकः सूक्ष्मां तत्वश्चपञ्चमम् ॥
सूर्य्यमण्डलमादौतु तत्वं प्रकृतिरुच्यते ॥
तस्यमध्ये शशिंध्यायेत् तत्वंपुरुषउच्यते ॥
चन्द्रमण्डलमध्येतु ज्वालामग्निं विचिन्तयेत् ॥
प्रभुतत्वं स विज्ञेयो जन्ममृत्युविनाशनम् ॥
अग्निमण्डल मध्ये तु ध्यायेस्फटिकनिर्म्मलम् ॥
विद्यातत्वं सविज्ञेयः कारणमजमव्ययम् ॥
विद्यामण्डलमध्ये तु ध्यायेत्तत्त्वमनुत्तमं ॥

अकीर्त्तितमनौपम्यं शिवमक्षयमव्ययम् ॥
पञ्चमं ध्यानयज्ञञ्च तत्वमुक्तं सनातनम् ॥

॥ विगतराग उवाच ॥

एकैकस्यहितत्वस्य फलं कीर्त्तयकीदृशं ॥
कानिलोका प्रपद्यन्ते कालंवास्यतपोधन ॥

॥ अनर्थयज्ञ उवाच ॥

ब्रह्मलोकन्तु प्रथमं तत्वञ्च कृतिचिन्तय ॥
कल्पकोटिसहस्राणि शिववन्मोदते सुखं ॥
द्वितीयं तत्त्वपुरुषं ध्यायमानो मृतोयदि ॥
विष्णुलोकमितो यान्ति कल्पकोट्ययुतंसुखी ॥
प्रभुतत्वं तृतीयस्तुधयायामानोमरिष्यति ॥
रुद्रलोके वसेन्नित्यं कल्पकोट्ययुतं शतम् ॥
विद्यातत्वामतं ध्यायेत्सदा शिवमनामयं ॥
अक्षयलोकमाप्नोति कल्पानान्तपरन्तथा ॥
पञ्चमं शिवतत्वन्तु सूक्ष्मं चात्मनिसंस्थितं ॥
न कालसंख्या तत्रास्ति शिवेन सह मोदते ॥
पञ्चध्यानाभियुक्तौ भवति न पुनर्ज्जन्मसंस्कारवन्धः ॥
जिज्ञास्यन्तां द्विजेन्द्र भवदहनकरः प्रार्थनाकल्पवृक्षः ॥
जन्मेनैकेनमुक्तिर्भवति किमु न वा मानव साधयन्तु ॥
प्रत्यक्षान्नानुमानं सकलमलहरं स्वात्मसंवेदनीय ॥
मानसं तपमादौतु द्वितीयं वाचिकन्तपः ॥
कायिकञ्च तृतीयन्तु मनोवाक्कर्मतत्परं ॥
कायिकं वाचिकञ्चैव तयोमिश्रकपञ्चमं ॥
मनः सौम्यप्रसादञ्च आत्मनिग्रहमेव च ॥
मौन भाव विशुद्धिञ्च पञ्चैतन्तपमानसं ।
अनुद्वेगकरवाणी प्रियंसत्यं हितञ्चयत् ॥
स्वाध्यायाभ्यसनञ्चैव वाचिकन्तप उच्यते ॥
आर्ज्जवत्वमहिंसाश्च ब्रह्मचर्य्यसुरार्च्चनं ॥
शौचपञ्चममित्येतत् कायिकन्तप उच्यते ॥
इष्टं कल्याणभावश्च धन्यं सत्यं हितं वदेत् ॥
मनमिश्रंक पञ्चैंतान्तपमुक्तं महिर्षभिः ॥
स्वस्तिमङ्गलमाशीर्भिरतिथिं गुरुपूजनं ॥

कायमिश्रकपञ्चैतन्तप मुक्तं महात्मभिः ॥
मण्डूकयोगी हेमन्ते गृष्मे पञ्चतपास्तथा ॥
अभ्रावकाशे वर्षासु तपः साधनमुच्यते ॥
स्वमांसोद्धृत्यदानश्च हस्तपादशिरस्तथा ॥
पुष्पमुत्पाद्यदानश्च सर्व्वे ते तप साधनाः ॥
कृच्छ्रातिकृच्छ्रन्नक्तञ्च तप्तकृच्छ्रमयाचितः ॥
चान्द्रायण वराकश्च तपसान्तपनादयः ॥
येनेदं तपतप्यते सुमनसः संसारदुःखच्छिदं ॥
आशापाशविमुच्य निर्म्मलमतिस्त्यक्त्वाजगत्यं फलं ॥
स्वर्ग्गाकांक्षनृपत्वभोगविषयं सर्वान्तिकं तत्फलं ॥
जन्तुः शास्वतजन्ममृत्यु भवने तन्निष्टसाध्यम्वदेत् ॥

इति वृषसारसंग्रहे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे दानप्रशंसा नाम सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ ॐ नमः शिवाय ॥

दानानिचतथेत्याहुः पञ्चधा मुनिभिः पुरा ॥
अन्नं वस्त्रं हिरण्यञ्च भूमिगोदानपञ्चमं ॥
अन्नाद् भवन्ति भूतानि अन्नात् पुष्टिर्व्वपुः सुखम् ॥
अन्नाच्छ्री कान्तिवीर्श्यञ्च अन्नात्सत्वश्च जायते ॥
अन्नाज्जीवन्ति भूतानि अन्नन्तुष्टिकरः सदा ॥
अन्नात्कामोमदोदर्प्पो अन्नाच्छौर्य्यश्च जायते ॥
अन्नात्क्षुधातृषाव्याधा सद्यएव विनाशयेत् ॥
अन्नदानाच्च सौभाग्यं ख्यातिः कीर्त्तिश्च जायते ॥
अन्नद प्राणदश्चैव प्राणदश्चापिसर्व्वदः ॥
तस्मादन्नसमन्दानन्नभूतो न भविष्यति ॥
वस्त्राभावान्मनुष्यस्य श्रियादपि परित्त्यजेत् ॥
वस्त्रहीनो न पूज्येत भार्यापुत्रसखादिभिः ॥
विद्यावान्सुकुलीनोऽपि ज्ञानवान् गुणवानपि ॥
वस्त्रहीनः पराधीनः परिभूतः पदें पदे ॥
अपमानमवज्ञञ्च वस्त्रहीनो ह्यवाप्नुयात् ॥
जुगुप्सति महात्मापि सभास्त्रीजनसंसदि ॥
तस्माद्वस्त्रप्रदानानि प्रशंसन्ति मनीषिणः ॥

नजीर्णस्फटितं दद्याद् वस्त्रं कुत्सितमेववा ॥
नवं पुराणरहितं मृदु शुक्लं सुशोभनं ॥
सुसंस्कृत्य प्रदातव्यं श्रद्धाभक्तिसमन्वितं ॥
श्रद्धा स च विशेषेण देशकालविधेनच ॥
पात्रद्रव्यविशेषेण फलमाहुः पृथक् पृथक् ॥
यादृशं दीयते वस्त्रं तादृशं प्राप्यते फलं ॥
जीर्णवस्त्रप्रदानेन जीर्णवस्त्रमवाप्नुयात् ॥
शोभनं दीयतेवस्त्रं शोभनं वस्त्रमाप्नुयात् ॥
दद्याद्वस्त्र सुशोभनं द्विजयिने एकाशुभं सादरं ॥
सौभाग्यमतुलं लभेत स नरो रूपं तथा शोभनम् ॥
तस्मिन् याति सवस्त्र कोटिशतशः प्राप्नोति निः संशयः ॥
तस्मात्त्वं कुरु वस्त्रदानमसकृत् पारत्रिकोत्कर्षणं ॥
सुवर्णदानविप्रेन्द्र संक्षिप्य कथयाम्यहं ॥
पवित्रं मङ्गलं पुण्यं सर्वपातकनाशनं ॥
धारयेत्सततंविप्र सुवर्णकटकाङ्गुलिं ॥
मुच्यते सर्व पापेभ्यो राहुणा चंद्रमा यथा ॥
दत्वासुवर्णं विप्रेभ्यो देवेभ्यश्च द्विजर्षभ ॥
त्रुटिमात्रोपि योदद्यात्सर्व्व पापैप्रमुच्यते ॥
रत्तिमाषककर्षम्वापलार्द्धं पलमेववा ॥
एवमेव फलं वृद्धिर्ज्ञेयादान विशेषतः ॥
सर्व्वाधारमहीदानं प्रशंसन्ति मनीषिणः ॥
अन्नवस्त्रहिरण्यादि सर्व्वं वै भूमिसम्भवं ॥
भूमिदानेन विप्रेन्द्र सर्व्वदान फलं लभेत् ॥
भूमिदान समं विप्र यद्यस्ति वदतत्वतः ॥
मातृकुक्षिविमुक्तिस्तु धरणीशरणांभवेत् ॥
चराचराणां सर्व्वेषां भूमिः साधारणास्मृता ॥
एकहस्तद्विहस्तं वा पञ्चाशच्छतमेव वा ॥
सहस्रायुत लक्षंवा भूमिदानं प्रशस्यते ॥
एकहस्तान्च यो भूमिं दद्याद्विजवराय तु ॥
वर्ष कोटिशतं दिव्यं स्वर्गलोके महीयते ॥
एवं वहुषु हस्तेषु गुणागणिफलं स्मृतं ॥
श्रद्धाधिक फलं दानं कथितन्ते द्विजोत्तम ॥
जामदग्नेन्न रामेण भूमिंदत्वा द्विजाय वै ॥
आयुरक्षयमाप्तन्तु इहैव हि द्विजोत्तम ॥

हेमश्रृङ्गां रौप्यखुराञ्चैलघण्टां द्विजोत्तम ॥
विप्राय वेदविदुषे दत्वान्त फलं स्मृतं ॥
दानाभ्यासरतः प्रवर्त्तन भवां शक्यानुरूपं सदा ॥
अन्नं वस्त्र हिरण्यरौप्यमुदकं गावस्तिलं मेदिनीं ॥
दद्यात्पादुकछत्रपीठकलशं पात्रेषु लव्धेषु वै ॥
दत्वादानमभिन्नराग वदनं कृत्वामनोनिर्म्मलं ॥
दानादेव यशः श्रियः सुखकराः ख्यातिश्च तुल्यं भवेत् ॥
दानादेवनिगर्हणं रिपुगणैश्चानन्दसौख्यप्रदं ॥
दानाद्दुर्ज्जयता प्रसादमतुलं सौभाग्यं दानाल्लभेत् ॥
दानादेव अनन्त भोगनियतं स्वर्ग्गञ्च तस्माद्भवेत् ॥
दानादेव च शक्रलोकमतुलं दानाज्जनानन्दनं ॥
दानादेवमहीयसां स वुभुजे सम्राड्महीमण्डले ॥
दानादेव सुरूपयोनिसुभग चन्द्राननोविक्षते ॥
दानादेव अनेक संभव सुखं प्राप्नोतिनिः संशयः ॥

इति वृषसारसंग्रहे दानप्रसंसा सप्तमोध्यायः ॥७॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे नियमप्रशंसा नाम-

अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ ॐ नमः शिवाय ॥

पञ्चस्वाध्यायनं कार्य्यमिहामूत्रसुखार्थिना ॥
शैवं सांख्यं पुराणञ्च स्मार्त्तं भारतसंहितां ॥
शैवंतत्वं विचिन्तेत शैवाः पाशुपत द्वये ॥
अत्र विस्तरतः प्रोक्तं तत्वसारसमुच्चयं ॥
संख्यातत्व तु सांख्येषु वोधव्यं तत्व चिन्तकैः ॥
पञ्चतत्व विभागेन कीर्तितानि महर्षिभिः ॥
पुराणेषु महीकोषो विस्तरेण प्रकिर्तितः ॥
अधोर्ध्वमध्यतिर्य्यञ्च यत्नतः संप्रवोधयेत् ॥
स्मार्तवर्णाश्रमाचारं धर्म्मन्याय प्रवर्तन ॥
शिष्टाचारविकल्पेन ग्राह्यस्तत्र अशङ्कितः ॥
इतिहासमधीयानः सर्व्वज्ञः स नरोभवेत् ॥
धर्मार्थकाममोक्षेषु संशयस्तेनछिद्यते ॥
श्रृणुष्वावहितो विप्र पञ्चोपस्थविनिग्रहं ॥
स्त्रियो वा गर्हितो स्वर्गः स्वयं मुक्तिश्च कीर्त्यते ॥

स्वप्नोपघात विप्रेन्द्र दिवास्वप्नञ्च पञ्चमः ॥
अगम्या स्त्री दिवापर्व्वे धर्मपत्न्यपिवा भवेत् ॥
द्विरुद्धास्त्रीन्न सेवेत वर्णभ्रष्टापिकासु च ॥
अजमेषगवादीनां वडवा महिषीषु च ॥
गर्हितोत्सर्ग्गमित्येतद्यत्नेन परिवर्ज्जयेत् ॥
अन्योन्यकर्षणावापि अपानकर्षणापि वा ॥
स्वयंमुक्तिरियं ज्ञेया तस्मात्स्त्री परिवर्ज्जयेत् ॥
स्वप्नघातं द्विजश्रेष्ठ अनिष्टम्पण्डितैः सदा ॥
स्वप्नेस्त्रीषुरमन्तो च रेतः प्रस्खलतस्ततः ॥
दिवाशयन्न कर्तव्यं नित्यं धर्म्मपरेण तु ॥
स्वर्गमार्ग्गार्गलाह्येता स्त्रीयोनाम प्रकीर्तिताः ॥
मार्ज्जारकश्च श्वानाश्च गोमहीवकपञ्चकम् ॥
स्वविष्टामूत्रं भूमीषु छादयेद्द्विजसत्तम ॥
सूर्यसोमानुषादन्तिमार्ज्जारव्रतिकेषु च ॥
वकवच्चेन्द्रियग्रामं सुनियम्य तपोधनं ॥
साधयेच्च मनस्तुष्टिं मोक्षसाधनतत्परः ।
मूत्रविष्टेच भूमीषु कुरुते च्छादनं सदा ॥
तुष्यते भगवान्शर्व्वः श्वानव्रतचरो यदि ॥
मूत्रवर्च्चानरुद्ध्येत सदा गोव्रतिको नरः ॥
भीमस्तुष्टिकरश्चैव पुराणेषु निगद्यते ॥
कुद्दालैर्दारयन्तोपि कीटकोटीशतैरपि ॥
क्षमेत पृथिवीदेवी एवमेव महीव्रतः ॥
व्रतपञ्चकमित्येतद्यश्चरेत जितेन्द्रियः ॥
सचोत्तममिदं लोकं प्राप्नोति न च संशयः ॥
शेषाणामन्तराणाञ्च नक्तायाचितमेव च ॥
उपवासञ्चपञ्चैतत्कथयिष्यामि तच्छृणु ॥
वैश्वदेवातिथिशेषं पितृशेषञ्च यद्भवेत् ॥
भृत्यपुत्रकलत्रेभ्यः शेषाशींविषसासनः ॥
अन्तसप्प्रान्तराशीच नियमाशी तथैवच ॥
सदोपवासी भवति यो न भुङ्क्ते कदाचन ॥
नदिवा भोजनं कार्य्यं रात्रौ नैवच भोजयेत् ॥
नक्तवेलेवभोक्तव्यं नक्तधर्म्मः समीहितः ॥
अनारम्भस्य आहारं कुर्य्यान्नित्यमयाचितं ॥
परैर्दन्तन्तु यो भुङ्क्ते तमयाचित मुच्यते ॥

भक्ष्यं भोज्यञ्च लेह्यञ्च चोष्यं पेयञ्च पञ्चमं ॥
नकांक्षेन्नोपभुञ्जीत उपवासः स उच्यते ॥
मिथ्यापिशुनयाभिन्ना पृष्टेवाकप्रलापनं ॥
मौनं पञ्चकमित्येतद्धारयन्नियतव्रतः ॥
असम्भूतमदृष्टञ्च धर्म्मञ्चापि वहिः कृतः ॥
अनर्थप्रियवाक्यंयन्तन्मिथ्यावचनंस्मृतं ॥
परस्त्रीनाभिनन्दन्ति परस्यैश्वर्यमेवच ॥
अनिष्टदर्शनाकांक्षी पिशुनः समुदाहृतः ॥
मृत मातापिता चैव हानिस्थानं कथंम्भवेत् ॥
भुक्ता काममममृष्टानां पारुष्यं समुदाहृतं ॥
हृदि नस्फुटसे मूढ शिरो वा न विदार्य्यसे ॥
एवमादीन्यनेकानि तीक्ष्णवादी स उच्यते ॥
द्यूतभोजनयुद्धश्च मद्यस्त्रीकर्षमेवच ॥
असत्प्रलापः पञ्चैतत्कीर्त्तितं ते द्विजोत्तम ॥
मौनमेव सदा कार्य्यं वाक्यसौभाग्यमिच्छता ॥
अपारुष्यमसन्दिग्धं वाक्यं सत्यमुदीरयेत् ॥
यस्तु मौनस्य नो कर्ता भूषितः स कुलाधमः ॥
जन्मे जन्मे च दृगन्धो मूकश्चैवोपजायते ॥
तस्मान्मौनव्रतं सदैव सुदृढं कुर्व्वीत यो निश्चिम् ॥
वाचा तस्य अलंघ्यताञ्च भवति सर्व्वांसभां नन्दति ॥
वक्त्रांच्चोतरगन्धमस्य सततं वायन्ति गन्धोत्कटाः ॥
शास्त्रानेकसहस्स्र सोगिरिनरः प्रोच्चार्य्यते निर्मलः ॥
स्नानं पञ्चविधञ्चैव प्रवक्ष्यामि यथा तथं ॥
आग्नेयं ब्राह्मणं ब्राह्म्यं वायव्यं दिव्यमेवच ॥
आग्नेयं भस्मनास्नानं तोयाच्छतगुणं फलं ॥
भष्मपूतं पवित्रञ्च भस्मपापप्रणाशनं ॥
तस्माद्भस्मप्रयुञ्जीत देहिनान्तु मलापहम् ॥
सर्व्वशान्तिकरं भस्म भस्मरक्षकमुत्तमं ॥
भस्मना त्र्यायुषं कृत्वा ब्रह्मचर्यव्रतस्थितं ॥
भस्मना ऋषिभिर्सर्वैः पवित्रीकृतमात्मनः ॥
भस्मना विवुधामुक्ताः वीरभद्रभयार्द्दिताः ॥
भस्मना शं प्रदृश्यैवं ब्राह्मणानुमतोकृतः ॥
चतुराश्रमतोऽधिक्यं व्रतं पाशुपतं कृतं ॥
तस्मात्पाशुपतं श्रेष्ठं भस्मधारणहेतवः ॥

वारुणं सलिलस्नानं कर्तव्यं विधिवन्नरैः ॥
नदीतोयतडागेषु प्रस्स्रवेषु ह्रदेषु च ॥
ब्रह्मस्नानञ्च विप्रेन्द्र आपोहिष्ठं विदुर्व्वुधाः ॥
त्रिसन्ध्यमेव कर्तव्यं ब्रह्मस्नानं तदुच्यते ॥
गोषुसञ्चारमार्ग्गेषु यत्र गोधूलि सम्भवः ॥
तत्र गत्वावसीदेत स्नानमुक्तं मनिषिभिः ॥
वर्षतोयाम्वुधाराभिः प्लावयित्वा स्वकान्तनुं ॥
स्नानंदिव्यं वदत्येव जगदादिमहेश्वरः ॥
इति नियम विभागः पञ्चभेदेनविप्र ॥
निगदित तव पृष्टः सर्व्वलोकानुकम्प्यः ॥
सकलमलपहारे धर्म्मपञ्चाशमेतन् ॥
नभवति पुनर्ज्जन्म कल्पकोट्यायुतेपि ॥

इति वृषसारसंग्रहे नियमप्रशंशा नाम अष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे त्रैगुण्य विशेषणीयोनाम नवमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

त्रिकालगुणभेदेन भिन्नं सर्व्वचराचरं ॥
तस्मात्त्रिगुणवन्धेन वेष्टितन्निखिलञ्जगत् ॥

॥विगतराग उवाच ॥

त्रैकाल्यमितिविज्ञेयन्त्रैधायुक्तशरीरिणः ॥
किञ्चिद्विस्तरमेतद्धि कथयस्व तपोधन! ॥

॥ अनर्थयज्ञ उवाच ॥

त्रैकाल्यं त्रिगुणं ज्ञेयं व्यापीप्रकृतिसम्भवः ॥
अन्योन्यमुपजीवन्ति अन्योन्यमनुवर्तिनः ॥
सत्वंरजतमश्चैव रजसत्वतमस्तथा ॥
तमः सत्वरजश्चैव अन्योन्यमिथुनाः स्मृताः ॥
सात्विको भगवान् विष्णु राजसः कमलोद्भवः ॥
तामसो भगवानीशः सकलं विकलेश्वरः ॥
सत्वंकुन्देन्दुवर्णाभं पद्मरागनिभंरजः ॥

तमश्चाञ्जनशैलाभा कीर्तितानि मनीषिभिः ॥
सत्वं जलं रजोङ्गरन्तमोधूमसमाकुलं ॥
एतद् गुणमयैर्व्वद्धाः पच्यन्ते सर्व्व देहिनः ॥

॥ विगतराग उवाच ॥

केन केन प्रकारेण गुणपाशेन वध्यते ॥
चिन्हमेषां पृथक्त्वे न कथयस्व तपोधन ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

अनेकाकार भावेन वध्यन्ते गुणवन्धनैः ॥
मोहितानाभिजानन्ति जानन्ति शिवयोगिन्नः ॥
उर्ध्वाङ्गो नित्य सत्यस्थो मध्यमो रजसावृतं ॥
अधोगतिस्तमोवस्था भवन्ति पुरुषाधमाः ॥
स्वर्ग्गेऽपि हि त्रयोवैते भावनीयास्तपोधन ॥
मान्षेषु च तीर्य्येषु गुणभेदास्त्रयस्त्रयः ॥
ब्रह्माविष्णुश्च रुद्रश्च धर्म्मरिन्द्रप्रजापतिः ॥
सोमोग्निवरुणः सूर्यो दशः सत्वोत्तमाः स्मृताः ॥
रुद्रादित्यवसुसाध्याः विश्वेशमरुतो ध्रुवः ॥
ऋषयः पितरश्चैव दशैते सत्व मध्यमाः ॥
ताराग्रहाऽसुरायक्षाः गन्धर्व्वाः किन्नरोरगाः ॥
रक्षोभूतपिशाचाश्च दशैते सात्विकाधमाः ॥
ऋत्विक् पुरोहिताचार्य यज्वानोऽतिथि विज्ञकौ ॥
राजमन्त्रिव्रतोवेदी दशैते राजसोत्तमाः ॥
सूतोम्वष्टवणिश्वोग्रः शिल्पकारुकमागधाः ॥
वेणवैदेचकौमात्यादशैते रजमध्यमाः ॥
चर्मकृत्कुम्भकृत्काली लोहकृत्त्रपुतीलिका ॥
नटमुष्टिकचाण्डालः दशैते रजसाधमाः ॥
गोगजगवयो अश्वमृगवानरकिन्नराः ॥
सिंहव्याघ्रव्राहश्च दशैते तमसोत्तमाः ॥
अजमेषमहिष्याश्च मूषिकानकुलादयः ॥
दंष्ट्रिरङ्कुशगण्डाश्च दशैते तममध्यमाः ॥
ऋक्षगोधामृगश्रृङ्गिवकवानरगर्द्दभः ॥
शूकरश्वानगोमायुः दशैते तमसाधमाः ॥
क्रौञ्चहंसशुकश्येन भासवारुण्डसारसाः ॥

चक्राङ्गशुकमायूरा दशैते तमसात्विकाः ॥
वलाककुक्कुटोकाका चिल्ललावकतित्तिरिः ॥
गृध्रकंकवकश्येन दशैते तमराजसाः ॥
कोकिलोलूककिञ्जल्ककपोताः पञ्च एवच ॥
शालिका च कुलिङ्गा च दशैतेतमसाधमाः ॥
मकरगोहनक्राश्च ऋषाच तम सात्विकाः ॥
कच्छपशुशुकम्भीरा मण्डुकास्तम राजसाः ॥
शंखशुक्तिक शम्वूका कवंध्यास्तमतामसाः ॥
चन्दनागुरुपद्मञ्च प्लक्षोदुम्वर पिप्पलाः ॥
वटदारुशमीविल्वा दशैते तम सात्विकाः ॥
जाम्वीरलकुचाम्रातदाडिमाकोलवेतसाः ॥
निम्वनीपो धुवावश्च दशैते तम राजसाः ॥
वृक्षवल्लीलतावेणुत्वक्सारस्तृण भूरुहाः ॥
मीरजाच शिलाशस्या दशैते तम सात्विकाः ॥
भ्रमरादिपतङ्गानां किमिकीटजलौकसां ॥
युक्तोदंशमशानाश्च विष्टजा तम सात्विकाः ॥
दया सत्यन्दमः शौचं ज्ञानं मौनन्तपः क्षमा ॥
शिलञ्चनाभिमानाञ्च सात्विकाश्चोत्तमा जनाः ॥
कामतृष्णारतिद्यूतमानोयुध्दमदः स्पृहा ॥
निर्घृणा कलि कर्त्तारो राजसे ह्युत्तमोजनाः ॥
हिंसासूयाघृणामूढनिद्रातन्त्री भयालसाः ॥
कोधमत्सरमायी च तामसे ह्युत्तमा जनाः ॥
लघुप्रीति प्रकाशी च ध्यानयोगे सदोत्सुक : ॥
प्रज्ञावुद्धिविरागी च सात्विकं गुणलक्षणं ॥
वालको निपुणो रागी मानो दर्पश्च लोभकः ॥
स्पृहाईर्ष्याप्रलापी च तामसं गुण लक्षणं ॥
उद्वेग आलसोमोहः क्रूरतस्करनिर्दयः ॥
कोधः पिशुननिद्राच तामसं गुणलक्षणं ॥

॥विगतराग उवाच ॥

केनचिन्हेन विज्ञेय आहारः सर्व्वदेहिनां ॥
त्रैगुण्यस्य पृथक्त्वेन कथयस्व तपोधन ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

आयुः किर्तिः सुखं प्रितिवलारोग्य विवर्धनं ॥
हृदस्वादुरसा स्निग्ध आहारः सात्विकः क्रियाः ॥
अत्युष्णमल्ललवणं रूक्षं स्तीक्षं विदाहिकः ॥
राजसे श्रेष्टमाहारो दुःख शोकाभय प्रदः ॥
अभक्ष मद्य पूती वै पूती पर्य्युषितञ्चयत् ॥
आयासरसविस्वाद आहारस्तामसः प्रियः ॥

॥ विगतराग उवाच ॥

गुणातीतं कथं ज्ञेयं संसारपरपारगं ॥
गुणपाशनिवद्धामो मोक्षं कथय तत्वतः ॥

॥ अनर्थयज्ञ उवाच ॥

आत्मवत्सर्व भूतानि सम्यक्पश्येत भोद्विज ॥
गुणातितं सविज्ञेयः संसारपरपारगः ॥
इर्ष्याद्विषसमोयस्तु सुखदुःखसमाश्च ये ॥
स्तुतिनिन्दासमा ये च गुणातीतः स उच्यते ॥
तुल्य प्रियाप्रियोयश्च अरिमित्रसमोतथा ॥
मानापमानयो तुल्यो गुणातीतः स उच्यते ॥
एष ते कथितो विप्र गुणमद्भाव निर्णयः ॥
गुणयुक्तस्तु संसारी गुणातीत पराङ्गतिः ॥

इति वृषसारसंग्रहे त्रैगुण्यविशेषनीयो नाम नवमोध्यायः ॥९॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारे संग्रहे कायतीर्थेवि वर्णनं नाम दशमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥विगतराग उवाच ॥

कतमं सर्वतीर्थानां श्रेष्ठमाहुर्म्मनीषिणः ॥
कथयस्व मुनिश्रेष्ठ यद्यस्ति भूरिकामदं ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

अति गुह्यंमिदं प्रश्नं पृष्टः स्नेहाद्द्विजोत्तम ॥
व्रविमि वः पुरावृत्तन्नन्दिना कथितोऽस्म्यहं ॥

॥नन्दिकेश्वर उवाच ॥

कैलाशेशिखरेरम्ये सिद्धचारणसेविते ॥
तत्रासीनं शिवं साक्षाद्देवी वचनमव्रवीत् ॥

॥ देव्युवाच ॥

भगवन्देवदेवेश सर्व्वभूत जगत्पते ॥
प्रष्टुमिच्छाम्यहं त्वेकं धर्मगुह्यं सनातनं ॥
अति तीर्थ परं गुह्यं संसाराद्येन मुच्यते ॥
मनुष्याणां हितार्थाय ब्रूहितत्त्वं महेश्वर ॥

॥ महेश्वर उवाच ॥

को मां पृच्छति तत्प्रश्नं मुक्तात्वामेव सुन्दरि ॥
श्रृणु वक्ष्यामि तत्प्रश्नं देवैरपि सुदुर्ल्लभं ॥
कुरुक्षेत्रं प्रयागञ्च वाराणसीमतः परं ॥
गङ्गाऽग्निसोमतीर्थञ्च सूर्य्यपुष्करमानसं ॥
नैमिषं विन्दुसारञ्च सेतुवन्धसुरह्रदं ॥
घण्टिकेश्वरवागीशं ज्ञात्वा निश्चयपापहा ॥

॥उमोवाच ॥

एवमादि महादेव पूर्ववत् कथितोऽस्म्यहं ॥
स्वर्गभोगप्रदन्तीर्थमेतेषां सुरनायकं ॥
कथं मुच्येत संसाराज्ज्ञानमात्रेण ईश्वर ॥
कौतूहलं महज्जातं छिन्धि संसयकारकं ॥

॥रुद्र उवाच ॥

किन्नजानासि तत्तीर्थं सुलभं दुर्ल्लभञ्च यत् ॥
सुलभं गुरुसेवीनां दुर्ल्लभं तद्विवर्ज्जनात् ॥
कुरुः पुरुषविज्ञेयः शरीरं क्षेत्र उच्यते ॥
शरीरस्थं कुरुक्षेत्रं सर्वतीर्थफलप्रदं ॥
सर्व्वयज्ञ फलावाप्तिः सर्व्वदान फलानिच ॥
सर्व्वव्रततपश्चीर्णं तत्फलं सकलं भवेत् ॥
एवमेव फलं तेषां तीर्थपञ्चदशेषुच ॥
स्नानध्यानं महापुण्यं महातीर्थं महासुखं ॥

॥देव्युवाच ॥

अतीव रोमहर्षोमे जातोऽस्ति त्रिदशेश्वर ॥
सुलभं सुकरं सूक्ष्मं श्रुत्वा तुष्टिश्च मे गता ॥
चतुर्दशपरोभूयः कथयस्व मनोहरं ॥
प्रयागादि पृथक्त्वेन तत्त्वतस्तु सुरेश्वर ॥

॥रुद्रउवाच ॥

सुषुम्णा भवती गङ्गा इडा च यमुना नदी ॥
एताश्रोतवहानद्यः प्रयागः सविधीयते ॥
दक्षिणा वारुणी नासा वामनासा असिस्मृता ॥
वारुणा असिमध्येन तेन वाराणसी स्मृता ॥
आकाशगंगा विख्याता तस्याः स्रवति चाऽमृतं ॥
अहोरात्रमविच्छिन्नङ्गङ्गा सा तेन उच्यते ॥
सोमतीर्थमिडानाडीकिङ्किणीरावचिन्हिता ॥
तन्तुश्रुत्वा न सन्देहः सर्व्वपापक्षयो भवेत् ॥
सूर्यतीर्थं सुषुम्णा च नीरवारवसंयुता ॥
श्रुतिमात्राद्विमुच्येत पापराशिर्म्महानपि ॥
अग्नितीर्थार्ज्जुनं नाडी ब्रह्मघोष मनोरमाः ॥

तत्तदक्षरमाकर्ण्य अमृतत्वाय कल्पते ॥
पुष्करं हृदिमध्यस्थमष्टपत्रं सकर्णिकां ॥
चिन्तयेत्सूक्ष्मं तन्मध्ये जन्ममृत्युविनाशनं ॥
मानसं सरमध्यस्थं सहंसकमलोपरि ॥
सलीलालीलयाचारी परतः परपारगः ॥
नैमिषं श्रृणु देवेशि निमिषा प्रत्ययो भवेत् ॥
सम्यग्छायां निरीक्षेत स्वात्मनो वा परस्य च ॥
आयातप्यङ्गुलीमध्ये निमिषाक्षि स पश्यति ॥
दृष्ट्वा प्रत्ययमेवं हि नैमिषज्ञस्स उच्यते ॥
तीर्थमिन्दुसरन्नाम श्रृणुवक्ष्यामि सुन्दरि ॥
देहमध्ये हृदिज्ञेयं हृदिमध्येतु पङ्कजं ॥
कर्णिकापद्मसमध्येतु विन्दुः कर्णिकमध्यतः ॥
विन्दुमध्ये स्थितो नादः स नादः केन भिद्यते ॥
उकारश्च मकारश्च भित्वानादो विनिर्गतः ॥
तं विदित्वा विशालाक्षि सोमतत्वं लभेत वा ॥
वक्ष्येते सेतुवन्धन्दुरितमलहरं नादतोयप्रवाहं ॥
जिह्वा कण्ठोरुकूलासुरगणपुलिनावर्त्तघोषा तरङ्गाः ॥
कुम्भीराघोषमाना दशगणमकरा भीमनक्राविसर्ग्गाः ॥
सानुस्वारे गभीरे मदसुखरमणं सेतुवन्धं रमस्व ॥
सप्तद्वीपान्त मध्ये श्रृणु शशिवदने सर्व्वदुःखान्तलाभं ॥
ईशानेनाभिजुष्टं हृदिह्रदविमलन्नामशिताम्वुपूर्णं ॥
तत्रैकञ्जातपद्मं प्रकृतिदलयुतं केशरं शक्तिभिन्नं ॥
पञ्चव्योमप्रशस्तङ्गतिपरमपदं प्राप्तुकामेन सर्व्वं ॥
नाड्यैकासङ्गतानि निपतितममृतं घण्टिकायाङ्करेण ॥
तृप्यन्ते तेन नित्यं हृदिकमलपुटं स्थानभूतान्तरात्मा ॥
यं पश्यन्तीशमक्षा कलिकलुषहरं व्यापिनं निष्प्रपञ्च ॥
देवेशं घाण्टकेशामरभवमभवन्तीर्थमाकाशविन्दुं ॥
मीमांसा रत्नकूला क्रमपदपुलिना शर्वशास्त्रार्थ तोया ॥
मीनौघापञ्चशत्रं श्रुतिकुटिलगतिस्मार्त्तवेगास्तरङ्गा ॥
योगावर्त्तातिशोभा उपनिषदिवंहा भांरतावर्त्तफेना ॥
पञ्चासद्व्योमरुपी रसभवननदी तीर्थ वागीश्वरीयं ॥
यस्तं वेत्ति स वेत्ति वेद निखिलं संसारदुःखच्छिदं ॥
जन्मव्याधिवियोगतापमरणं क्लेशार्णवदुःसहं ॥
गर्भोवासमतीव सह्यविषमं दुस्तीर्य्य दुःखालयं ॥

प्राप्तन्तेन न संशयं शिवपदं दुष्प्राप्य देवैरपि ॥

इति वृषसारसंग्रहे कायतीर्थोपवर्णनोनाम दशमोध्यायः ॥१०॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे चतुराश्रम धर्म्मविधानो नामैकादशोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥देव्युवाच ॥

सर्वयज्ञः परश्रेष्ठ अस्तिचान्या सुरोत्तम ॥
अल्पक्लेशमनायास अथाम्नाय सुरेश्वर ।
सर्वयज्ञ फलावाप्ति दैवतैश्चापि पूजितं ॥
कथयस्व सुरश्रेष्ठ मानुषाणां हिताय वै ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

नतुल्यन्तवपश्यामि दया भूतेषु भामिनि ॥
किमन्यत्कथयिष्यामि दयायत्र न विद्यते ॥
सदाशिवमुखात्पूर्व्वं श्रुतं मे वरसुन्दरि ॥
श्रृणु ते देवि वक्ष्यामि धर्म्मसारमनुत्तमं ॥
विनार्थेन तु यो यज्ञः स यज्ञ सार्व्वकामिकः ॥
अक्षयश्चाव्ययश्चैव सर्व्व पातकनाशनं ॥
वहु विघ्नकराह्येर्थो वह्वायास करतस्था ॥
ब्रह्महत्या ईवेन्द्रस्य प्रविभोग प्रदः स्मृतः ॥
पञ्चशोध्येन शोध्येत अर्थ यज्ञो वरानने ॥
शोधितेतु फलं शुद्धमशुद्धन्निष्फलं भवेत् ॥

॥देव्युवाच ॥

पञ्चशोध्यः सुरश्रेष्ठ संशयोऽत्रा भवन्मम ॥
कथयस्व विभागेन श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥

॥रुद्रउवाच ॥

मनः शुध्दिस्तु प्रथमं द्रव्यशुद्धिरतः परं ॥
मन्त्रशुद्धिस्तृतीयातु कर्मशुध्दिरतः परं ॥
पञ्चमं सत्व शुद्धिश्च क्रतु शुध्दिश्च पञ्चधा ॥

मनः शुद्धिर्न्नाम अविपरीत भावनया ॥
द्रव्य शुद्धिर्न्नाम श्वल्पोन्यायोपार्ज्जितद्रव्येन ॥
मन्त्रशुद्धिर्न्नाम स्वरव्यञ्जनयुक्ततया ॥
क्रियाशुद्धिर्न्नाम यथाक्रमाविपरीततया ॥
सत्वशुद्धिर्न्नाम रजस्तम अप्रधान तया ॥
विधिमेवं यदा शूद्ध्य यदि यज्ञङ्करोति हि ॥
तस्य यज्ञफलावाप्तिर्ज्जन्ममृत्युश्च नोभवेत् ॥
विनार्थेन तु यो यज्ञं करोति वर सुन्दरी ॥
न तस्य तत्फलावाप्तिः सर्व्व यज्ञेषु शेषतः ॥
यज्ञ वाट कृतक्षेत्रं सत्वावास कृतालयः ॥
प्रत्याहार महादेवि कुशप्रस्तर संयमः ॥
विधिर्न्नियम विस्तारो ध्यानवृद्धिर्प्रदीपिनः ॥
योगेन्धन समिज्ज्वाला तपोधूम समाकुलः ॥
पात्रन्यास शिवज्ञानं स्थालीपाक शिवात्मकः ॥
आज्याहुतिमविच्छिन्नं त्र्यम्वक श्रुवपातितं ॥
धारणा धर्म्मवत्कृत्वा प्राणायामश्च ऋत्विजः ॥
तर्क्कयुक्तः सविस्तारः समाधिर्व्वयतापनः ॥
ब्रह्मविद्यामयो यूपः पशुवन्धो मनोन्मनः ॥
श्रद्धापत्नी विशालाक्षी संकल्प पद शाश्वतं ॥
पञ्चेन्द्रिय जयोत्पन्नः पुरोभागेऽमृताशनः ॥
ब्रह्मनादो महामन्त्रः प्रायश्चित्तानिलोजलाः ॥
सोमपानपरिज्ञानमुपाकर्म्मचतुर्य्यमः ॥
इतिहासजलस्नानं पुराणं कृतमम्वरः ॥
इडा सुषुम्ना सम्वेद्ये स्नानमाचमनं सकृत् ॥
संतोषातिथिमादृत्य दयाभूत द्विजार्च्चितः ॥
ब्रह्मकूर्च्चगुणातीत हविर्गन्ध निरञ्जनः ॥
ब्रह्मसूत्रं त्रयस्तत्वंवोधना मुण्डितं शिरः ॥
निर्वृत्यादि चतुर्व्वेदश्चतुः प्रकर शासन ॥
दक्षिणामभयम्भूते दत्वायज्ञददत्सदा ॥
विनार्थं यज्ञसंप्राप्तिः कथितस्ते वरानने ॥
आसहस्रस्य यज्ञानां फलं प्राप्नोति नित्यशः ॥
आश्रमः प्रथमस्यैवं कथितोस्मि वरानने ॥
सदा शिवेन सद्धर्मे देवतैरपि पूजितं ॥
ब्रह्मचर्यन्निवोधेदं श्रृणुष्वावहिता शुभे ॥

द्वितीयमाश्रमन्देवि सर्व्वपापविनाशनं ॥
व्रतं ब्रह्मपरिज्ञानं सावित्रीप्रकृतिर्ल्लयं ॥
ब्रह्मसूत्राक्षरं सूक्ष्मं तृगुणालय यत् फलं ॥
दम दण्डादयो पात्रं भिक्षा संसारमोचनं ॥
त्र्यायुषं द्व्यक्षरातीतं ज्ञानभष्ममलङ्कृतं ॥
स्नानव्रतसदासत्यं शीलशौचसमन्वितं ॥
अग्निहोत्रत्रयस्तत्वं जपब्रह्म विलेश्वर ॥
द्वितियमाश्रमं देवि यदाह भगवान् शिवः ॥
मयापि कथितो तुभ्यञ्जन्ममृत्यु विनाशनं ॥
वानप्रस्थविधिंवक्ष्ये श्रुणुष्वायत लोचने ॥
यथा श्रुतं यथा तथ्यमृषिदैवतपूजितं ॥
वैराग्या बनमाश्रित्य नियमाश्रममाहरेत् ॥
शीलशैलदृषद्वारे प्राकारे विजितेन्द्रियः ॥
अधिभूतः स्मृतौ माता अध्यात्मश्च पिता तथा ॥
अधिभौतिकमाचार्य्यो व्यवसायश्च भ्रातरः ॥
श्रुतिः स्मृतिः स्मृताभार्या प्रज्ञापुत्रः क्षमानुजः ॥
मैत्रीवन्धुर्ज्जटाचापं करुणा सुपवित्रकं ॥
मुदितामौनचत्वारः सर्व्वकार्यमुपेक्षया ॥
यमवल्कलसान्वीतस्तपः कृष्णाजिनंपरः ॥
उत्तरासङ्गमासीनो योगपट्ट दृढ व्रतः ॥
वेदघोषेण घोषेण प्राणायामोग्निहावनं ॥
जितप्राणमृगाकूलो धृतियज्ञः क्रियाजपः ॥
अर्थसंग्रहशास्त्रेषु सखा दम दयादयं ॥
शिवयज्ञं प्रयुञ्जीत साधनाष्टक पूजनं ॥
पञ्चब्रह्मजलैः पूतः सत्यतीर्थं शिवह्रदे ॥
स्नानमाचमनं कृत्वा सन्ध्यात्रयमुपाश्रयेत् ॥
अक्षमालापुराणार्थं जपशान्तं दिवानिशं ॥
ज्ञानसलीलसम्पूर्णमितिहासकमण्डलु ॥
पञ्चकर्मक्रियोऽक्रान्ति जपपञ्च विधः सुखं ॥
साधनं शिवसंकल्पो योगसिद्धिफलप्रदं ॥
संतोषफलमाहारः कामक्रोधपराजितः ॥
आशापाशजयाभ्यास ध्यानयोगरतिः प्रियः ॥
आर्त्तिभ्यश्चाऽभयेन्दत्वा वानप्रस्थश्चरेद्व्रतम् ॥
वानप्रस्थमयं धर्म्मं यत्पूर्वमवधारितं ॥

संसारोद्धरणंमनित्यहरणमज्ञाननिर्म्मूलनं ॥
प्रज्ञावृद्धिकरं प्रवोधकरणं शोकार्णवोत्तारणं ॥
जन्मब्याधिहरमकर्म्मदहनं सेवेत्सधर्म्मोत्तमं ॥
श्रद्धापूर्वकमेव यः सनियमं साक्षाच्चजीवन्‌शिवः ॥
परिव्राजकधर्म्मोऽयं कीर्तयिष्यामि तच्छृणु ॥
सुखदुःखसमं कृत्वा लाभालाभ विवर्ज्जितः ॥
वर्ज्जयेत्मधुमांसानि परदाराँश्च वर्ज्जयेत् ॥
वर्ज्जयेच्चिरवासश्च परवासश्च वर्ज्जयेत् ॥
वर्ज्जयेन्मृष्ट भोज्यानि भिक्षामेकश्च वर्ज्जयेत् ॥
वर्ज्जयेत्संग्रहन्नित्यमभिमानञ्च वर्ज्जयेत् ॥
सुसूक्ष्मं मनसा ध्यात्वा शुचौपादविनिक्षिपेत् ॥
नकुप्येतमनालाभे लाभे वापि न हर्षयेत् ॥
अथ तृष्णास्वनुद्विग्नो रोषेवापि सुदारुणे ॥
स्तुतिनिन्दासमङ्कृत्वा प्रियंवाप्रियमेववा ॥
नियमास्तु परीधानं संयमानृत मेखलः ॥
निरालम्वमनङ्कृत्वा वुध्दिकृत्वा निरञ्जनं ॥
आत्मानं पृथिवीङ्कृत्वा खञ्च कृत्वा मनोन्मनैः ॥
तृदण्डं तृगुणं कृत्वा पात्रं कृत्वाऽक्षरोद्वयं ॥
न्यसेद्धर्म्ममधर्म्मञ्च ईर्ष्याद्वषं परित्यजेत् ॥
निर्द्वन्द्वो नित्य सत्यस्थो निर्म्ममोनिरहङ्कृतिः ॥
दिवसस्याष्टमे भागे भिक्षां सप्तगृहं चरेत् ॥
न चासीत न तिष्ठेत न च देहीतिं वा वदेत् ॥
यथालाभेन वर्त्तेत अष्टपिण्डान्दिने दिने ॥
वस्त्रभोजनशैय्यासु न प्रसह्येत विस्तरः ॥
नाभिनन्देत मरणं नाभि नन्देत जीवितं ॥
इन्द्रियाणि वशंकृत्वा कामं हत्वा यतव्रतः ॥
अतीतञ्च भविष्यञ्च न भिक्षु चिन्तयेत्सदा ॥
क्रोधमानमददर्प्पान्परिव्राड्वर्ज्जयेत्सदा ॥
विरागन्तु धनुष्कृत्वा प्राणायामगुणैर्वृतं ॥
धारणा शरतीक्ष्णेन मृगं हत्वा मनेन्द्रियं ॥
मैत्रीखड्गसुतीक्ष्णेन संसारारिन्निकृन्तयेत् ॥
करुणावर्तचक्रेण क्रोधमत्तगजञ्जयेत् ॥
मुदिताबर्म्मवद्धाङ्गस्तूणीपूर्णमुपेक्षया ॥
अनाक्षरपरं ब्रह्म चिन्तयेत्सततं द्विज ॥

ब्रह्मणो हृदयं विष्णु:विष्णोश्चहृदयं शिवः ॥
शिवस्यहृदयं सन्ध्या तस्मात् सन्ध्यामुपाश्रयेत् ॥
संसारार्णवतारणं शुभगतिः स ब्रह्मसन्ध्याक्षरं ॥
ध्यायेन्नित्यमतन्द्रितोह्यनुपमं व्यक्तात्मवेद्यं शिवं ॥
रूपैर्व्वर्णगुणादिभिश्च रहितं दुर्ल्लक्ष्यलक्षोत्तमं ॥
यत्नाध्दृत्य समाश्रयेत्सुरगुरुं संर्व्वार्त्तिहन् शंकरम् ॥

इति वृषसार संग्रहे चतुराश्रमधर्म्म विधानो नाम एकादशोध्यायः ॥११॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे विपुलोपाख्यानोनाम

द्वादशोऽध्याय

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

अहिंसा परमोधर्म्मः सततं परिकीर्त्यते ॥
आतिथ्यकानान्धर्म्मञ्च कथयस्वयदुत्तमम् ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

अहिंसातिथ्यकानाञ्च शृणु धर्म्मयदुत्तमां ॥
त्रैलोक्यमखिलन्देवि रत्नपूर्णां सुलोचने ॥
चतुर्व्वेदविदेदानं नतत्तुल्यमहिंसकः ॥
श्रृणुधर्म्ममतिथ्यानां कीर्त्तयिष्यामि सुन्दरि ॥
आसीद्वृत्तंपुराख्यातं नगरे कुसुमाह्वये ॥
कपिलस्यसुतो विद्वान्विपुलोनामविश्रुतः ॥
धर्म्मनित्यो जितक्रोधः सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥
ब्रह्मण्यश्च कृतज्ञश्च मद्भक्तकृतनिश्चयः ॥
धनाढ्योऽतिथिपूज्यश्च दातादान्तो दयालुकः ॥
न्यायार्ज्जितधनोनित्यमन्यायपरिवर्ज्जितः ॥
भार्य्याच रूपिणी तस्य चन्द्रविम्वशुभानना ॥
पीनोत्तुङ्गस्तनीकान्ता सकलानन्दकारिणी ॥
पतिव्रतापतिरतापतिशुश्रूषणेरता ॥
अथ केनापिकालेन सूर्य्यरागमभूत्ततः ॥
ग्रस्तभागत्रयस्त्वासीत्कृष्णमाधवमासिके ॥
स्नातुकामाच तीर्थन्ते सर्व्वे पौरनृपादयः ॥

देवाश्च पितरश्चैव तर्प्यन्ते विधिवत्तथा ॥
केचिज्जुह्वतितत्राग्निं केचिद्विप्राँश्चतर्प्पयेत् ॥
केचिद्ध्यानोपतिष्ठन्ति केचित्स्तुन्वन्तिदेवताम् ॥
ध्यानयोगरताः केचित्केचित्पञ्च तपेरताः ॥
एवं प्रवर्त्तमानेषुराजानादिषुसर्व्वशः ॥
विपुलोऽपिचतत्रैवगङ्गागण्डकिसङ्गमे ॥
भार्यायासह तत्रैव स्नात्वाक्षोमविभूषणः ॥
देवतागुरुविप्राणामन्येषान्तर्प्पणारतः ॥
तत्रावसरसंप्राप्तो ब्राह्मणोतिथिरागतः ॥
भार्य्या तस्यातिरूपेण मोहिता ब्राह्मणस्य च ॥
ब्राह्मणोऽपितथैवेहरूपिणाप्रतिमो भवेत् ॥
अन्योन्यदृष्टिसंसक्तौ जातौतौतु परस्परम् ॥
....(?)
विपुलेनाञ्जलिङ्कृत्वा ब्राह्मणः संश्रितव्रतः ॥
आज्ञापय द्विजश्रेष्ठ अद्यमऽनुग्रहंकुरु ॥
भार्य्याभृत्यपशुग्रामरत्नानि विविधानि च ॥
विपुलेनैवमुक्तस्तु गृहीतोब्राह्मणो व्रवीत् ॥
यदिसत्यं प्रदातासि सुप्रसन्नमनस्तव ? ॥

॥ विपुलउवाच ॥

सुप्रसन्नं मनोमऽद्य सुप्रसन्नं तपः फलम् ॥
शीघ्रमाज्ञापयविप्र यच्चाभिलषितन्तव ॥
अदेयन्नास्तिविप्रस्य स्वशिरः प्रभृतिर्द्विज ॥

॥ब्राह्मण उवाच ॥

यद्येवं वदसे भद्र भार्य्याम्मेदेहिरूपिणीं ॥
स्वस्तिर्भवतु भद्रम्वः कल्याणन्तवशाश्वतम् ॥
....(?)

॥विप्रउवाच ॥

प्रतीच्छभार्य्यां सुश्रोणीं रूपयौवनशालिनीम् ॥
अकुत्सितां विशालाक्षीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥

॥ भार्य्योवाच ॥

परित्याज्याकथन्नाथ अपापान्त्यजसे कथम् ॥
अतीवहिप्रियां भार्य्यां निर्द्दोषां स कथंत्यजेत् ॥
सखाभार्य्यामनुष्याणामिहलोकेपरत्र च ॥
दानं वा सुमहद्दत्वा यज्ञोवा सुवहून्कृतः ॥
अपुत्रोनाप्नुयात्स्वर्गन्तपोभिर्व्वा सुदुष्करैः ॥
श्रुतोमेपितृभिः प्रोक्तो ब्राह्मणैश्च ममान्तिके ॥
अपुत्रोनाप्नुयात्स्वर्गं श्रुतम्मे वहुशः पुरा ॥
मन्दपालो द्विजश्रेष्ठो गतः स्वर्गन्तपोवलात् ॥
दानानि च वहून्दत्वा यज्ञाश्च विविधास्तथा ॥
वेदाश्च जपयज्ञाश्च कृत्वातद् द्विजसत्तमः ॥
प्राप्तद्वारोऽपियस्याहि देवदूतैर्न्निवारितः ॥
अपुत्रोनाप्नुयात्स्वर्गं यदि यज्ञशतैरपि ॥
इत्युक्तस्तु च्युतः स्वर्ग्गान्मन्दपालोमहानृषिः ॥
पुत्रानुत्पादयामासशारङ्गाच्चतुरोद्विजः ॥
तेनपुण्यप्रभावेण स्वर्गप्राप्तोह्यवारितः
कलत्राणाङ्कलत्रास्मि भरणाद्भार्य एव च ॥
दारसंग्रहपात्रार्थे क्रियते शास्त्रदर्शनात् ॥
यानि सन्ति गृहेद्रव्यं ग्रामघोषगृहाणि च ॥
दातुमर्हसि विप्राय नमांदातुमिहार्हसि ॥
भार्य्यायावचनं श्रुत्वा विपुलः पुनरव्रवीत् ॥

॥ विपुलउवाच ॥

साधुभामिनि जानामि साधुसाधुपतिव्रते ॥
जितोस्म्यनेन वाक्येन अनेनास्मि हि तोषितः ॥
अद्यग्रहणकाले च द्विजआगत्ययाचते ॥
ददामीति प्रतिज्ञाय अदत्वा नरकंव्रजेत् ॥
नरकं यदिगच्छामि कुलेन सहसुन्दरि ॥
कल्पकोटिसहस्राणिं नरकस्थो यशश्विनि ॥
मुक्तिमेवन्नपश्यामि जन्मकोटिशतैरपि ॥
अदानाच्चाशुभं देवि पश्यामिवरवर्णिनि ॥
दानेन तु शुभंपश्ये स्वर्गलोकं यदक्षयम् ॥
नोक्तं मयानृतं पूर्व्वं नित्यंसत्यव्रतस्थितः ॥
सत्यधर्म्ममतिक्रम्य नान्यधर्म्मं समाचरेत् ॥

भार्य्याधर्म्मसखेत्येवं त्वयिपूर्व्वमुदाहृतम् ॥
यदि धर्म्मसखायासि सोऽद्यकाल इहागतः ॥
द्विजरूपधरो धर्म्मः स्वयमेवइहागतः ॥
जिज्ञासार्थमहंभद्रे न विघ्नं कर्त्तुमर्हसि ॥
माताव्यक्तः पिताब्रह्मा वुद्धिभार्य्या दमः सखा ॥
पुत्रोधर्म्मः क्रियाचार्य्य इत्येते ममवान्धवाः ॥
कालश्रेष्ठः ग्रहः सूर्य्यो गङ्गाश्रेष्ठा नदीषु च ॥
चन्द्रक्षयेदिनश्रेष्ठंनरश्रेष्ठो द्विजोत्तमः ॥
शुश्रुषणार्थं विप्रस्य मयादत्तानिसुन्दरि ॥
सर्व्वस्वं ब्राह्मणेदत्वा वनमेवाश्रयाम्यहम् ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

तूष्णीभूतां ततोभार्य्यां अश्रुपूर्णाकुलेक्षणाम् ॥
करेगृह्यविशालाक्षीं ब्राह्मणाय निवेदिता ॥
यानिसन्ति गृहेद्रव्यं हिरण्यपशवस्तथा ॥
ददामि ते द्विजश्रेष्ठ ग्रामघोषगृहादिकम् ॥
मुक्तावैदूर्य्यवासांसि दिव्याण्याभरणानिच ॥
सर्व्वान्गृहाणविप्रेन्द्र श्रध्दयादत्तसत्कृताम् ॥
प्रीयतां भगवान्धर्म्मः प्रीयताञ्चमहेश्वरः ॥
प्रीयतां पितरः सर्व्वे यद्यस्ति सुकृतंफलम् ॥

॥महेश्वरउवाच ॥

विपुलस्य वचः श्रुत्वा ब्राह्मणेन तपस्विना ॥
आशीः सुविपुलन्दत्वा विपुलायमहात्मने ॥
वसतेच गृहंरम्ये भार्य्यामादाय तस्य च ॥
विपुलस्तुनमस्कृत्वा कृत्वा च विप्रदक्षिणं ॥
ब्राह्मणमभिवाद्येवं गतः शीघ्रं वनान्तरम् ॥
वनेमूलफलाहारो विचरेत महीतले ॥
एकाकीविजने शून्येचिन्तयाच परिप्लुतः ॥
क्वगच्छामि किंभोक्ष्यामि कुत्रवा किं करोम्यहम् ॥
नपथंविषयं वेद्मि ग्राममम्वा नगराणि वा ॥
खेटखर्वटदेशं वा जानामीह नकश्चन ॥
अमुं सुशैलं पश्यामि विपुलोदरकन्दरं ॥
तमारुह्यनिरीक्ष्यामि ग्रामं नगरपत्तनं ॥

एवमुक्त्वातु विपुलः शनैः पर्व्वतमारुहत् ॥
वृक्षच्छायां समालोक्य निशशाद श्रमान्वितः ॥
एतस्मिन्नेव कालेन वृक्षशाखावतार्य्य च ॥
अपूर्व्वञ्च सुरूपञ्च सुगन्धत्वञ्च शोभनम् ॥
फलंगृह्य विचित्रञ्च हृदयानन्दनं शुभं ॥
विपुलस्याग्रतः कृत्वा पुनर्व्वृक्षं समारूहत् ॥
विपुलश्चित्रवद्दृष्ट्वाविस्मयं परमङ्गतः ॥
अहो वा स्वप्न भूतोस्मि अहोवा तपसः फलम् ॥
न पश्यामि नजिघ्रामि नच स्वादञ्चवेद्म्यहम् ॥
वार्त्तापि न च मे श्रोताप्रति जानामिकश्चन ॥
एवमुक्त्वा ह्यनेकानि फलंगृह्यमनोरमं ॥
सुनिरीक्ष्य पुनर्ज्जिघ्रन्पुनर्ज्जिघ्रन्निरीक्ष्य च ॥
फलञ्चात्रनिरूप्यन्तो देशम्वाप्यवलोकयन् ॥
पाथेयरहितश्चास्मिदेवदत्तफलंमम ॥
तत्फलं प्रतिगृह्यैव नगरं प्रविशाम्यहम् ॥
प्रार्थयित्वाच यत्किञ्चिज्जीवनार्थञ्चराम्यहम् ॥
ततः शैलमतिक्रम्य नगरं प्रविवेशह ॥
पथिकश्चिज्जनः पृष्टः किन्नामनगरन्त्विदम् ॥
सहोवाच पथीकेन किमपूर्व्वमिहागतः ॥
दक्षिणापथ देशोऽयं नरवीर पुरं स्वयम् ॥
राजसिंह यतो नाम राज्ञीतस्य च केकयी ॥
अतिवृद्धो जराग्रस्तः केकयी च तथैव च ॥
दाता सर्व्व कलाज्ञश्च युद्धेवीर्यवलान्वितः ॥
ब्रह्मण्यो वत्सलोलोके सर्वशास्त्र विशारदः ॥

॥ विपुलउवाच ॥

अत्रश्रेष्टिमुपाश्यमि नामंवा तस्यकिम्वद ॥
कृतमोदेशस्तद्वासः कथयस्व न संशयः ॥
विपुलेनैवमुक्तस्तु पथिकोवाच तं पुनः ॥
श्रेष्टिकस्यगृहागतः ॥पथिकोऽहमिदानिञ्च ।
को भवान् तस्यविषये किं वा ज्ञातुं चिकीर्षसि ॥
श्रेष्टिकः पुण्डकोनाम ख्यातः श्रेष्टिक उच्यते ॥
कौतुकन्तवयद्यस्ति तदागच्छ मयासह ॥
एवमस्त्विति तेनोक्तौ विपुलेनमहात्मना ॥
तेनैवसहनिर्य्यातः श्रेष्टिकस्य गृहं प्रतिः ॥
श्रेष्टिकः स्वगृहासीनोदृष्टः स विपुलेन तु ॥
तस्यान्तिकमुपागम्य तत्फलं सनिवेदितः ॥
अहोफलमिदं श्रेष्टमहोफलमिहानितम् ॥
अहोरूपमहोगन्ध महोफलसुशोभनम् ॥
यत्फलन्न महीजातं नमेरौ न च कन्दरे ॥
देवलोकिक सुव्यक्तं नमह्यामुपजायते ॥
अद्योस्मि तत्फलं भोक्ता राजार्हश्च न संशयः ॥
ढौकयित्वा फलंदिव्यं राजानन्तोषयाम्यहं ॥
ततस्त्वरितगत्वैव फलंगृह्यमनोरमं ॥
आदरेणोपसृत्यैव राजानं तत्फलन्ददौ ॥
राजा च तत्फलं दृष्ट्वा विस्मयं परमङ्गतः ॥
कुतः श्रेष्ट ! त्वयानीतं फलं सर्व्वमनोहरम् ॥
स्वादुमूलफलस्कन्ददृष्टापूर्व्वन्न यादृशम् ॥
रूपगन्धगुणोपेतं हृदयानन्दकारकम् ॥
सत्य एव प्रभुञ्जामि त्वयादत्तमिदं फलम् ॥
कीदृशं स्वादु विज्ञातुमिच्छामिकुरुमाचिरम् ॥
ततः स भक्षयामास फलञ्चामृतसन्निभं ॥
अमृतोपमसुस्वादं सर्वञ्च वुभुजे नृपः ॥
सद्य षोडशवर्षस्य यौवनं समपद्यते ॥
न वलिपलितं सद्यो नजरा न च दुर्वलः ॥
केशदन्तनखस्निग्धो दृढदेहो दृढेन्द्रियः ॥
तेजश्चक्षुवलप्राणं सद्य सर्वानवाप्तवान् ॥
मन्त्रीपुरोहितामात्य सर्वे भृत्यजनास्तथा ॥

पौरस्त्रिबालबृद्धाश्च सर्व्वे ते विस्मयङ्गताः ॥
राजा सिंहजटोनाम तुष्टिमेवपराङ्गतः ॥
प्रहर्षमतुलञ्चैव प्राप्तवान् स नरेश्वरः ॥
उवाच राजा तं श्रेष्ठं स्वार्थतत्परनिर्दय ॥
श्रृणुभीमवस्त्वेवं फलमानय अद्य वै ॥
पुनर्म्मे यौवनप्राप्तिस्त्वत्प्रसादान्नरोत्तमः ॥
केकयी दुर्वलावृद्धा पुनः प्रापय यौवनं ॥
स राज्ञा एवमुक्तस्तु श्रेष्ठी भीमबलस्तथा ॥
प्रत्युवाचाह राजानं प्राञ्जलिः प्रणतः स्थितः ॥
न फलेदं वने राजन् ! न वाणिज्य कृषेण वा ।
केनापि कुलपुत्रेण तवदर्शन कांक्षया ॥
दत्तोस्मि तव राजेन्द्र मयाप्राप्तोषि भूपते ॥
न च शक्नोम्यहं राजन् वक्तुञ्च देहि तन्नरं ॥
श्रुत्वाभीमवलं वाक्यं प्रत्युवाच ततः पुनः ॥
अमात्य कुलपुत्रस्त्वं ब्रूहि मद्वचनं पुनः ॥
यदि नास्ति किमेतत्तं मया वा प्रार्थितो भवान् ।
यत्रश्चैको वहून्तत्र जायन्ते नात्रसंशयः ॥
आगमोपायमार्गञ्च तेनैव स तु गम्यतां ॥
अवश्यन्तेन गन्तव्यं तेन मार्गेण मार्गयः ॥
अदत्वाफलमन्यच्च शिरश्छेद्यामि दुर्म्मते ॥
छेद्य चण्डविचण्डाभ्यां रक्षभीमवलाधमः
ततो भीमवलः क्रुद्धः खड्गंगृह्यशशीप्रदं ॥
उवाचवचनं राज्ञः कुलपुत्र व्रजत्वरम् ॥
मारुष कुलपुत्रस्त्वं मया वध्योभविष्यसि ॥
यद्यस्ति फलमन्यद्वा देहि राजानमद्य वै ॥
यत्रप्राप्ति फलन्दिव्यन्तत्र वा देशयन्तव ॥
तत्फलेन विना भद्र दुर्ल्लभन्तवजीवितं ॥

॥विपुलउवाच ॥

जीविताशामहंप्राप्तो वैदेशि भवनन्तव ॥
कृतकर्त्ताकथं वध्यः प्राप्तोयमहमद्य वै ॥
फलं वा नपुनस्त्वन्यद्दातुं शक्यन्न केनचित् ॥
सह्य पर्व्वतशैलाग्रे आशीनः श्रान्तमानसः ॥
वानरस्तत्फलं गृह्य मह्यंदत्वा पुनर्गतः ॥

मयादत्तमिदंतुभ्यं त्वयापि च नराधिपे ॥
तत्र गच्छावभोश्रेष्टि दृश्यतेयदिवानरः ॥
त्वयामयाच गत्वैव योवासः प्लवगाधिपः ॥
श्रेष्टिनाचतथेत्याह गच्छामः सहितावयम् ॥
यत्रप्राप्तफलंतुभ्यं मोक्षयामो नसंशयः ॥

॥रुद्रउवाच ॥

तमारुह्यगिरिंसह्यंमार्गमाणाः समन्ततः ॥
विपुलेन ततोदृष्टो वानरः प्लवगाधिपः ॥
अयं स वानरः श्रेष्ठो वृक्षछायासमाश्रितः ॥
ममपुण्यवलेनैव दृश्यतेऽद्यापि वानरः ॥
वानरकुरुमित्रार्थं सद्योमृत्युर्भवेन्मम ॥
पूर्व्वदत्तं फलमन्यद्देहि वा न च जीवये ॥

॥वानरउवाच ॥

गन्धर्व्वेणममदत्तं फलन्दत्तन्तुते मया ॥
पुनरन्यत्कथं दास्ये तत्र गच्छयदीच्छसि ॥

॥विपुलउवाच ॥

अदत्वातत्फलं तुभ्यं जीवितुंसंशयो भवेत् ॥
अथवा तत्र गच्छामो यत्रचित्ररथः स्वयं ॥
वानरः पुनरेवाह एवं कुर्व्वामहे वयम् ॥
तत्र चित्ररथावासमुपगम्येदमव्रवीत् ।
गन्धर्वराज । कार्य्यार्थीत्वत्तूह्यहं पुनरागतः ॥
पूर्व्वदत्तफलं त्वन्यद्देहि मां यदि शक्यते ॥

॥ गन्धर्व्वराजोवाच ॥

सूर्य्यलोकगतश्चास्मि तेनदत्तं फलोत्तमम् ॥
मयादत्तफलं तुभ्यमत्यन्तसुहृदोसि मे ॥
कुतोन्यफलदास्यामि मत्तोस्तिप्लवङ्गमः ॥
सूर्य्यलोकं गमिष्यामि तत्र याचस्व भास्करग् ॥
गन्धर्व्वेनैवमुक्तस्तु तथेत्याहप्लवङ्गमः ॥
सूर्य्यलोकन्ततः प्राप्तागन्धर्व्वादयः सर्व्वशः ॥

॥गन्धर्व्वराजोवाच ॥

काय्यार्थेनपुनः प्राप्तस्त्वत्सकाशं खगेश्वर ! ॥
पूर्व्वदत्तफलं स्त्वन्यद्देहिजीवमनाशयः ॥

॥सूर्य्य उवाच ॥

सोमलोकगतश्चास्मि तेनदत्तंफलोत्तमम् ॥
सफलंदत्तमेवाभिः सचदत्वामयातव ॥
अन्यद्दातुन्न शक्नोमि गच्छसोमपराद्य वै ॥
तं प्रार्थयाविकल्पेन अत्रिपुत्रं ग्रहेश्वरम् ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

गतः सूर्य्याग्रतः कृत्वा सोमलोकन्तथैव हि ॥
उवाचसूर्य्यः सोमाय कारणापेक्षयाशशि ॥

॥सोम उवाच ॥

किमर्थमागतोभूयः कर्तव्यन्तव भास्करः ॥
फलंदातुं पुनस्त्वन्यत्मुक्तात्वन्यङ्करोम्यहम् ॥

॥सूर्य्य उवाच ॥

यदिशक्यंफलन्देहि अन्यान्न प्रार्थयाम्यहम् ॥
नदत्तासिफलंमन्ये मयावध्दोभविष्यसि ॥

॥सोम उवाच ॥

आगमन्तस्यवक्ष्यामि शृणुष्वावहितो भव ॥
इन्द्रेणास्मिफलं दत्तं सफलन्दत्तमेभवान् ॥
गन्धर्व्वेन्द्रसदस्त्वन्यत्प्रार्थयामः सहैवतु ॥
एवं सोमइतिप्राहगत्वेन्द्रसदनं प्रति ॥
सोमेनेन्द्रमुवाचेदं फलकामा इहागताः ॥
पूर्व्वदत्तफलमन्यद्देहि शकममाद्यवै ॥

॥इन्द्र उवाच ॥

यदर्थमिहसंप्राप्तः स च नास्तिनिशाकरः ॥
विष्णुहस्तात्मयाप्राप्तमेकमेवफलं शुभम् ॥
सर्व्वएवहिगच्छामो विष्णुलोकं ग्रहेश्वर ॥
सर्व्वएवोपजग्मुस्ते फलार्थं मधुसूदनम् ॥
एवमुक्तागताः सर्व्वे देवराजपुरस्कृताः ॥
मुहूर्तेनैव संप्राप्ता विष्णुलोकं यशश्विनि ॥
उपसृत्य तत इन्द्रः प्रणिपत्यजनार्द्दनम् ॥
सर्व्वेषामुपरोधेनप्रार्थयामि यशोधरम् ॥

॥विष्णुउवाच ॥

पूर्वदत्तं फलस्यार्थि तच्च सर्वमिहागताः ॥
नशक्नोमि फलन्दातुं किं वात्वन्यङ्करोम्यहम् ॥

॥इन्द्रउवाच ॥

ब्रह्माण्डमपिभर्त्तुंत्वं शक्नोसि गरुडध्वज ! ॥
अशक्यन्तवनास्तीति जानामि पुरुषोत्तमम् ॥
एवमुक्त्वापुनर्विष्णुः प्रत्युवाचपुरन्दरम् ॥
फलमेकं परित्यज्य सर्व्वंशक्नोमि कौशिक ॥
उपायोत्रप्रवक्ष्यामि आगमं शृणु गोपते ॥
ब्रह्मणाच ममादत्तंतत्फलैकं पुरन्दर ॥
मयादत्तफलं त्वेकं किमन्यद्दातुमिच्छसि ॥
प्रार्थयाचगत्वैवं परमेष्टिंप्रजापतिम् ॥
ततोपराधाद्देवेन्द्र प्रार्थयामि पितामहम् ॥
एवमुक्त्वा गतासर्व्वे पुरस्कृत्यजनार्दनम् ॥
इन्द्रः सोमश्च सूर्य्यश्च गन्धर्वोवानरस्तथा ॥
विपुलः श्रेष्टिकश्चैव राजदूतद्वयन्तथा ॥
ब्रह्मलोकं मुहूर्त्तेन प्राप्तवान्सुरसुन्दरि ॥
दृष्ट्वाब्रह्मसदंरम्यं सर्व्वकामपरिच्छदम् ॥
अनेकानि विचित्राणि रत्नानि विविधानि च ॥
मन्दारतरुशोभानि वैदूर्य्यमणिकुट्टिमम् ॥
प्रवालमणिस्तम्भानि वज्रकाञ्चनवेदिका ॥
प्रवालस्फाटिकोजाला इन्द्रनीलगवाक्षकः ॥
दृश्यन्ते विपुलास्तत्र नानावृक्षमनोरमाः ॥

पुष्पनामितवृक्षाया फलनामितकां भवेत् ॥
सर्व्वरत्नमयावृक्षाः सर्व्वेरत्नमयञ्जलं ॥
वृक्षगुल्मलतावल्ली कन्दमूलफलानि च ॥
सर्व्वेरत्नमयादृष्टा विपुलोविपुलेक्षणः ॥
अनेक भौमंप्रासादं मुक्तादामविभूषितं ॥
अप्सरोगणकोटीभिः सर्व्वाभरणभूषितं ॥
ब्रह्मलोकसभारम्यासूर्यकोटिसमप्रभा ॥
तत्रब्रह्मासुखासीनो नानारत्नोपशोभिते ॥
चतुर्म्मूर्त्तिश्चतुर्व्वक्त्रश्चतुर्व्वाहुश्चतुर्भुजः ॥
चतुर्वेदधरोदेवश्चतुराश्रमनायकः ॥
चतुर्वेदावृतस्तत्र मूर्त्तिमन्तमुपासते ॥
गायत्रीवेदमाता च सावित्री च सुरूपिणी ॥
व्याहृतिः प्रणवश्चैव मूर्त्तिमान्समुपासते ॥
वौषट्कारोवषट्कारो नमस्कारः समूर्त्तिमान् ॥
श्रुतिः स्मृतिश्च नीतिश्च धर्म्मशास्त्रसमूर्त्तिमान् ॥
इतिहासः पुराणश्च सांख्ययोगः पतञ्जलि ॥
आयुर्व्वेदोधनुर्व्वेदोवेदोगान्धर्व्वरिव च ॥
अर्थवेदोन्यवेदाश्चमूर्तिमान्समुपासते ॥
ततोब्रह्मासमुत्थाय अभिगम्य जनार्द्दनं ॥
गाञ्चअर्घ्यञ्च दत्वैवमास्यतामितिचाव्रवीत् ॥
मणिरत्नमयेदिव्ये आसने गरुडध्वजः ॥
देवराजोशशीसूर्य्योगन्धर्व्वः प्लवगेश्वरः ॥
विपुलश्चमहासत्व आस्यतां रत्नशाशने ॥
साधु भो ! विपुलश्रेष्ठ साधु भो ! विपुलं तपः ॥
साधु भो ! विपुलप्राज्ञ साधु भो ! विपुलश्रियः ॥
तोषितास्मवयं सर्व्वेब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥
आदित्यावसवोरुद्रा साध्यायक्षोमरुत्तथा ॥
भुंक्षभोगान् यथोत्साहं ममलोके यथासुखं ॥
इयं विमानकोटीनां तवार्थायोपकल्पितान् ॥
सहस्राणां सहस्राणि अप्सराकामरूपिणि ॥
तवार्थेयोपसर्प्पन्तिसर्व्वालंकारभूषिताः ॥
यावत्कल्पसहस्राणि परार्द्धानि तपोधनाः ॥
यत्र यत्र प्रयासित्वं तत्रतत्रोपभुज्यतां ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

इतिश्रुत्वा वचस्तस्य विपुलो विपुलेक्षणः ॥
वेपमानोभयत्रस्त अश्रुपूर्णाकुलेक्षणः ॥
प्रणम्य शिरसाभूमौ प्रणिपत्य पुनः पुनः ॥
उवाच मधुरं वाक्यं ब्रह्मलोके पितामहम् ॥

॥विपुल उवाच ॥

भगवन्सर्व्वलोकेश सर्व्वलोकपितामह ॥
स्वप्नभूतमिवाश्चर्य्यं पश्यामि त्रिदशेश्वर ! ॥
स्मृतिभ्रंसश्चमेजातोवुद्धिर्ज्जातोन्धचेतनः ॥
मूढोऽहंत्वांकथंस्तौमि ज्ञानातीतंपरात्परम् ॥
नमस्त्रैलोक्यवन्धो भवममशरणं त्राहिसंसारघोरं ॥
भीतोहंगर्भवासाज्जनुमरणभयात् त्राहिमां मोहवन्धात् ॥
नित्यं रागाधिवासमनियतवपुषं त्राहिमांकालपाशात् ॥
तिर्य्यश्चान्योन्यभक्षं वहुयुगशतशस्त्राहिमोहान्धकारात् ॥
श्रुत्वैववाचब्रह्माविपुलमतिपुनर्म्मानयस्वा यथावत् ॥
आभूतसंप्लवन्तेअविपलितवयजन्मलाभानु भूयः ॥
गर्भावासानुवन्धन्नच पुनमरणं क्लेशमायासपूर्णं ॥
छित्वामोहान्धशत्रूं व्रजसिच परमं ब्रह्मभूयत्वमेसि ॥

॥महेश्वर उवाच ॥

ब्रह्मणा एवमुक्तस्तु विष्णुना प्रभविष्णुना ॥
एवं भवतु भद्रम्वो यथोवाच पितामहः ॥
इन्द्रेण शशिना चैव सूर्य्येण च पुनः पुनः ॥
साध्यादित्यैर्म्मरुद्रूद्रैर्व्विश्वेभिर्वसवैस्तथा ॥
अहोतपः फलं दिव्यं विपुलश्य महात्मनः ॥
सशरीरं दिवं प्राप्तं श्रद्धया तिथिपूजनात् ॥
एवमादिन्यनेकानि विपुले परिकीर्तितं ॥
ब्रह्माणं पुनरेवाह विष्णुर्विश्वजगत्प्रभुः ॥

इति वृषसारसंग्रहे विपुलोपाख्यानोनाम द्वादशोध्यायः ॥१२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसार संग्रहे गर्भोत्पत्तिर्न्नाम

त्रयोदशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

अहिंसातिथ्यकानाञ्च श्रुतोधर्म्मः सुविस्तरः ॥
किन्नकुर्व्वन्तिमनुजाः सुखोपायं महत्फलं ॥
स्वशरीरस्थितो यज्ञः स्वशरीरे स्थितं तपः ॥
स्वशरीरे स्थितं तिर्थं श्रुतो विस्तरतो मया ॥
किमर्थं भगवन् ब्रूहि सुखोपायं महत्फलम् ॥
किन्निवृत्तास्तुदेवेश ऋषिदैवतमानुषाः ॥

॥भगवानुवाच ॥

अद्यपृष्टेन कथितं गोपितं ऋषि सुन्दरि ॥
मानुषाणां हितार्थाय तव च वरवर्णिनि ॥
अद्य प्रभृति देवेशि ख्यातिर्ल्लोके भविष्यति ॥
धन्याएवं चरिष्यन्ति अधन्या न रमन्ति तं ॥
त्रिगुणेन तु वन्धेन वध्दापाशदृढेन तु ॥
तेनार्थेनरमन्त्यत्र जानन्तोपि विमोहिताः ॥

॥देव्युवाच ॥

किम्वात्रिगुणवन्धेति ब्रूहि संशयछेदक ॥
अद्यापि ममदेवेश मोहोत्पन्नस्त्रिवन्धनैः ॥

॥ भगवानुवाच ॥

प्राकृतं वैकृतञ्चैवदक्षिणावन्धमेव च ॥
एतेनैव तु वन्धेनवद्धाः वर्णाश्रमाः सदा ॥
ज्ञानहीना निवर्त्तन्तेपरमं प्राप्यतत्परं ॥
इष्टस्त्रीणानिवर्त्तन्ते धनधान्यसमुच्चये ॥
स्नेहादाकृष्यमनसाम्बन्धः प्राकृत उच्यते ॥
योगयुक्तेन मनसा यद्यदैश्वर्यमाप्यते ॥
तच्चवैकृतवन्धस्तु यदितत्रानुरज्यते ॥

आरामोद्यानवापीषु दानक्रतुफलेषु च ॥
आशक्तमनसावाच्चादक्षिणावन्धः कथ्यते ॥
अनेनैव तु पाशेन वद्धावानरवद्यथा ॥
मोक्षितुं न च शक्नोति इतश्चेतश्च धावति ॥
देवासुरमनुष्येषु तिर्य्येषुनरकेषु च ॥
भ्रमन्ते चक्रय न्त्रेवयावत्तत्वन्नविन्दति ॥
गर्भवासपरिक्लेशौ जन्मसृत्यु पुनः पुनः ॥
व्याधिः शोकभयायास चिन्तया जरयाहतः ॥

॥देव्युवाच ॥

गर्भोत्पत्तिः कथन्देव योगीलभति कीदृशीं ॥
कीदृशंलभतेगर्भः श्रोतुन्नः प्रत्युदीर्यताम् ॥

॥भगवानुवाच ॥

शृणुदेविप्रवक्ष्यामि गर्भोत्पत्तिर्यथाक्रमम् ॥
यथासंशयविच्छेदं भविष्यसि वरानने ॥
अक्षरात्प्रभवो ब्रह्मा कर्म्मवद्धसमुद्भवम् ॥
कर्म्मतो यज्ञप्रभवो यज्ञतोधूमसम्भवः ॥
पर्ज्जन्यादन्नमुत्पत्तिरन्नाद् भूतानिजज्ञिरे ॥
अन्नाद्रससमुत्पत्तिरसाच्छोणितसम्भवः ॥
शोणितात्मांससमुत्पत्तिर्मांसाद्मेदसमुद्भवः ॥
मेदसोस्थीनिजायन्ते अस्थिभ्योमज्जसम्भवः ॥
मज्जायास्तुभवेच्छुक्रन्नरः शुक्रसमुद्भवः ॥
शुक्रशोणितसंयोगाद्गर्भोत्पत्तिस्ततः स्मृतः ॥
अग्निसोमात्मकन्देवि शरीरद्वयधातुतः ॥
सोमधातुस्मृतं शुक्रमग्निधातुरजस्मृतं ॥
अग्निसोमाश्रयन्देवि शरीरमिति संज्ञितम् ॥
मासी मासी ऋतुः स्त्रीणां भवतीह न संशयः ॥
ऋतुकाले प्रसर्प्येत न सुखार्थम्वरानने ॥
पुत्रकामप्रयुञ्जीत धर्मार्थश्चयशस्विनि ॥
पुमान्स्त्रीपुंप्रयुञ्जीत अरणीवहुताशनः ॥
पुमान्शुक्राधिकोज्ञेयः कन्यारक्ताधिका भवेत् ॥
सम शुके च रक्ते च स च जायेन्नपुंसकः ॥

॥देव्युवाच ॥

द्वियमात्रियमाचैव कथञ्जायेत गुर्व्विणी ॥
कथंस्त्रीद्वियमाजायेत्कथम्वापुरुषद्वयम् ॥

॥भगवानुवाच ॥

रक्ताधिकास्मृता कन्या जायते वरवर्णिनि ॥
वायुना च द्विधाभिन्नाकन्यकद्वियमा स्मृता ॥
शुक्राधिकास्तु पुरुषद्विधाभिन्नानिलेन तु ॥
द्वियमापुरुषोज्ञेया त्रियमास्तुत्रिधाकृते ॥
ऋतुस्नाता यदानारी यदि गर्भादिगृह्यति ॥
प्रथमे च द्वितीयेच तृतीये च स जीवति ॥
समेषु जनयेत्पुत्रः कन्यकाविषमे दिने ॥
षष्ट्याष्टमौ च दशमीद्वादशी च पुमान्भवेत् ॥
पञ्चमी सप्तमी चैव नवमेकादशीस्त्रियः ॥
समरक्ते च शुक्रे च श्यामः सञ्जायते पुमान् ॥
रुधिरं त्वेकरात्रेण कललं प्रतिपद्यते ॥
कललं पञ्चरात्रेण अर्व्वुदत्वंप्रजायते ॥
अर्व्वुदः सप्तरात्रेण मांसपेशी समुद्भवः ॥
द्वितीयं सप्तरात्रेण तत्सर्व्वंमांसंशोणितम् ॥
तृतीयं सप्तरात्रेण हृदयं जायते ततः ॥
ततः सर्व्वाणि गात्राणि शिरश्चैवो पजायते ॥
हृदयेजायमाने तु मूर्च्छान्तन्द्रिररोचकः ॥
स्त्रियाः छर्दिः प्रशेकश्च दौर्व्वल्यंचोपजायते ॥
तस्याह्िहृदयं नारीयदिभक्ष्यति किञ्चन ॥
भक्ष्यं लेह्यंतथापेयमुपभोगास्तथाययत् ॥
शयनाशनयानानि वस्त्राण्याभरणानि च ॥
यद्यदाकांक्षते किञ्चित्तत्तदास्यै प्रदापयेत् ॥
नायासंकारयेच्चास्या नचैवमवमानयेत् ॥
मुखमापाण्डुरंस्निग्धङ्कपोलस्तनकेशयोः ॥
शरीरश्च श्रियाजुष्टं पीनोरुश्रोणिवक्षसं ॥
लिङ्गेरेभिर्व्विजानीयाङ्गर्भे जीवं प्रतिष्ठितं ॥
चतुर्थे सप्तरात्रेण शिरश्चैवोपजायते ॥
पञ्चमसप्तरात्रेण ग्रीवातत्रोपजायते ॥
षष्ठम सप्तरात्रेण स्कन्ध गात्रंप्रजायते ॥

सप्तम सप्तरात्रेणपृष्ठ वंशप्रजायते ॥
अष्टमसप्तरात्रेण पाणीजायत चोभयौ ॥
सप्तरात्रन्नवप्राप्य जायते हृदिपञ्जरं ॥
दशमेसप्तरात्रे च पादौ जायेत चोभयौ ॥
उदरश्चोपजायेत सप्तैकादशरात्रिके ॥
द्वादशसप्तरात्रेण कुक्षिपार्श्वैः प्रजायते ॥
सप्तत्रैदशरात्रेण कटिं सूत्रोपजायते ॥
नवत्यष्टमरात्रेण जायते सूत्र विंशति ॥
सप्तपञ्चदशाहेनसर्व्वमेदः प्रजायते ॥
षोडशसप्तरात्रेण अस्थिसर्व्वाणिजायते ॥
सप्तसप्तदशाहेन जायतेस्नायुवन्धनं ॥
सप्तमाष्टादशाहेन जायते मुखमण्डलं ॥
सप्तोनविंशरात्रेण घ्राणवंशः प्रजायते ॥
सप्तविंशतिरात्रेण नैत्रनालिंप्रजायते ॥
सप्तैकविंशरात्रेण कर्णयुग्मं प्रजायते ॥
द्वाविंशसप्तरात्रेण जायते द्वौभ्रुवौततः ॥
सप्तत्रिविंशरात्रेण गण्डयुग्मं प्रजायते ॥
चतुर्व्विंशतिसप्ताहेओष्ठ युग्मं प्रजायते ॥
पञ्चविंशतिसप्ताहे जिह्वाजायेत सुन्दरि ॥
षड्विंशसप्तरात्रेण दन्तपङ्क्ति प्रजायते ॥
सप्तविंशतिसप्ताहे जायत्रेवृषलद्वयं ॥
अष्टाविंशतिसप्ताहे भगलिङ्गं प्रजायते ॥
उनविंशतिसप्ताहे जायते च त्वगेवच ॥
त्रिंशतसप्तरात्रेण जायते नाभिमण्डलं ॥
सप्तैकत्रिंशरात्रेण सर्व्वरन्ध्रं प्रजायते ॥
द्वात्रिंशसप्तरात्रेण नखविंशति जायते ॥
त्रित्रिंशसप्तरात्रेण लोमकेशश्च जायते ॥
चतुस्त्रिंशसप्तरात्रेणसर्व्वेसन्धिः प्रजायते ॥
पञ्चत्रिंशति सप्ताहे सर्व्वमर्म्म प्रजायते ॥
षड्त्रिंशसप्तरात्रेण वेदनाचोपजायते ॥
सप्तत्रिंशतिसप्ताहे ईर्ष्याद्वेषः प्रंजायते ॥
अष्टत्रिंशतिसप्ताहे पञ्चात्मकसमन्वितं ॥
सर्वाङ्गमङ्गसंपूर्णः परिपक्व स तिष्ठति ॥
मातुस्वाशितपीतश्चनाभिसूत्रागमेन तु ॥

अजातस्योपधार्य्यन्ते गर्भस्थस्यैवजन्तवः ॥
ततः प्रविशतेदेहेनिद्रास्वप्नयथातथा ॥
नोपलभ्यति सूक्ष्मत्वादरण्यग्निर्य्यथातथा ॥
गर्भोदकेनसिक्ताङ्गजरायापरिवेष्टितः ॥
जातिस्मरति तत्रस्थोजन्तुश्चेतः समन्वितः ॥
मृतश्चाहं पुनर्ज्जातोभूयश्चैव पुनर्म्मृतः ॥
स्थावराणांसहस्रेषु जातोस्मि विविधेषु च ॥
चतुर्व्वर्ण विवर्णेषु मानुषेषु सहस्रशः ॥
साम्प्रतञ्चपुनर्गर्भः क्लेशः प्राप्तः सुदुःसहः ॥
इदानींजातमात्रोहं संस्कारैश्चापि संस्कृतः ॥
योगमेवाभिसेवामि साख्यं वा पञ्चविंशकं ॥
यत्र जन्मजरानास्ति यत्रमृत्युश्च नास्ति वै ॥
यत्रब्रह्मपरंवेद्यं चरिष्यामि यतव्रतः ॥
एवमादीन्यनेकानि चिन्तयित्वा पुनः पुनः ॥
यावत्तिष्ठति गर्भस्थो जातिस्मरतिपूर्व्विकां ॥
ततोजायतिकष्टेन महाक्लेशेन मानवः ॥
योनियन्त्रसुतीव्रेण पीड्यमानसुदुःखितः ॥
जातमात्रोस्मृतिभ्रंशोभवतीहअचेतनः ॥
मायामुद्गरतीव्रेण हतः किं शुभमाचरेत् ॥
एषगर्भसमुत्पत्तिः कथितोस्मि वरानने ॥
दुःखसंसारप्रशमं किंभूयः श्रोतुमिच्छसि ॥

इति वृषसारसंग्रहे गर्भोत्पत्तिर्न्नाम त्रयदशोऽध्यायः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसारसंग्रहे प्रश्नव्याकरणे नाम चतुर्दशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥ देव्युवाच ॥

अतिदीर्घाति ह्रस्वश्च पुमान्केनोपजायते ॥
अतिगौरोऽतिकृष्णश्च नरोभवति किं प्रभो ॥

॥ भगवानुवाच ॥

गृहीतगर्भायानारी नित्यमुत्तानशालिनी ॥
प्रसारितविमुक्तात्मासोऽतिदीर्घः प्रजायते ॥

गृहीतगर्भायानारीशेते सङ्कुचिता सदा ॥
रसोऽन्नादीनिकटुकं सेवनाः ह्रस्वजायते ॥
गृहीतगर्भायानारी नित्यं क्षीरोपसेविता ॥
वरकोद्रवशालीच भुक्ताचापि यवोदनं ॥
शुक्लवस्त्रस्रजायुक्ता सातिगौरं प्रजायते ॥
गृहीतगर्भायानारी वालधान्यानि सेवते ॥
कृष्णकोद्रव तैलादि माषकृष्णयवोदनं ॥
कृष्णवस्त्रस्रजादीनि तस्याः कृष्णः प्रजायते ॥

॥देव्युवाच ॥

जात्यन्धो जायतेकस्मान्षण्ढोभीरुर्हतेन्द्रियः ॥
कुजोवा वामनोवापि पङ्गवः स्थूलशिरःकथं ॥

॥भगवानुवाच ॥

गृहीत गर्भायानारी तीक्ष्णोष्णान्युपसेवते ॥
लशुनानिपलाण्डूनिकरञ्जमूलकानि च ॥
पिप्पलीशृङ्गवेरञ्च सर्षपान्मरिचानि च ॥
आसवश्च परिक्लिष्टायेचान्येकटुतिक्तकाः ॥
तीक्ष्णन्तुसेवमानायाजात्यन्धो जायते सुतः ॥
मिथ्यापचाराः स्त्रीपुंसोव्यापन्नेशुक्रशोणिते ॥
यदागर्भाशयेरक्तंस्त्रियाः पूर्व्वन्निषिच्यते ॥
पश्चाच्छुक्रंरक्तकाले तदाषण्ढः प्रजायते ॥
त्रस्तोद्विग्नोयदाभीतस्त्रीपुंसांसूपजायते ॥
तत्र यो जायते गर्भभिरुः क्रन्दनको भवत् ॥
निसर्गकाले शुक्रस्य विघ्न उत्पद्यते यदा ॥
इन्द्रियावर्त्त विघ्नेतु तदा जायेदतिन्द्रियः ॥
गृहीतगर्भायानारी वातलान्युपसेवते ॥
कटुकानिकषायानितिक्तानि च विशेषतः ॥
वातः प्रकुपितस्तस्यागर्भमातुह्यतिष्ठति ॥
कुब्जस्तु जायते तस्माद्गर्भाद्वातनिपीडनात् ॥
नित्यसासवशीलाया तथा चोत्कटुकाशना ॥
तस्या संहन्यते गर्भो वामनस्तेनजायते ॥
अतिव्यायामशीलातु यानारीविषमासनी ॥
गर्भः संक्षुभ्यते तस्याः पषण्डस्तेनो पजायते ॥

गृहीतगर्भायानारी रूक्षधान्यानि सेवते ॥
वातश्लेष्मशिरस्थोवै तस्यागर्भस्य कुप्यते ॥
ततः स्थूलशिरास्तेन पुमान् जायत्यसंशयः ॥

॥देव्युवाच ॥

करालाङ्गाहनुः पङ्गूर्मूकोगद्गदभाषकः ॥
विकृताक्षस्त्वनक्षोवा भवद्रस्वगुंदः कथं ॥

॥भगवानुवाच ॥

करालस्तेनदोषेण जायतेमानवस्तथा ॥
अथकरालं कुरुते नारीलम्वोतिचूचूका ॥
तस्मादनेनदोषेण करालो जायते पुमान् ॥
गृहीतगर्भायानारी रक्तपित्तामयार्दिता ॥
गोहनुंजनयेत्येषा रक्तपित्तप्रकोपतः ॥
गृहीतगर्भायानारी वातशूलैरुपद्रूता ।
शुक्रोदा वर्त्तनी चापि पङ्गूजनयते सुतम् ॥
क्षुधार्त्तावेदनार्त्ताच सततश्चोपवासिनी ॥
मूकंजनयते बालं दौहृदश्च विमानिता ॥
गृहीत गर्भायानारी विसृजेत्मासमासिकम् ॥
अनक्षोजायतेतस्या गर्भशोणित संक्षयात् ॥
अथग्रस्ता यदानारी वातोदावर्त्तपीडिता ॥
गृहीतगर्भारुक्षाणि वातलान्युपसेवते ॥
वातस्थानन्ततस्तस्यागर्भस्या पीडितम्भवेत् ॥
अगुदोजायते तस्माज्जातश्चापि नजीवति ॥

॥देव्युवाच ॥

हीनाङ्गो जायतेकस्मादधिकाङ्गोऽपि वा कथं
श्वेतपिङ्गेक्षणः कस्मात्कथं लोहितलोचनः ॥

॥भगवानुवाच ॥

गर्भस्य जायमानस्य यदङ्गे जायतेनिलः ॥
वाताभ्यां श्लेष्मणातस्यतदङ्गं परिहीयते ॥
हीनाङ्गोजायते तस्मात्पुमान् वातप्रकोपतः ॥
गृहीतगर्भायानारी मधुराण्युपसेवते ॥

शृङ्गाटककलोत्यानि शालूकानि विशानिच ॥
मोचन्तालफलञ्चैव नारिकेलफलन्तथा ॥
अती:क्ष्णं सेवमानातु अधिकाङ्गं प्रसूयते ॥
पिङ्गाक्षः श्लेमपित्ताभ्यां श्वेताक्षः श्लेष्मणाभवेत् ॥
वातपित्तेन रक्ताक्षः पुरुषसूपजायते ॥

॥देव्युवाच ॥

कथम्वा जायतेपुत्रः कन्यका केन जायते ॥
अपुमान्केनजायेत द्वियमात्रियमातथा ॥

॥भगवानुवाच ॥

शुक्राधिकः पुमान्ज्ञेयः कन्यारक्ताधिकाभवेत् ।
रक्तशुक्रसमत्वेन जायते स नपुंसकः ॥
पिण्डीभूतोयदागर्भमारुतो विभवेद्द्विधा ॥
एवन्तेद्वियमाज्ञेयास्त्रियमाच त्रिधाकृते ॥

॥देव्युवाच ॥

शोणितं मांसमेदश्च अस्थिमज्जा च पञ्चमी ॥
शरीरस्थानि दृश्यन्तेशुक्रस्थानन्न दृश्यते ॥
तस्योत्पत्तिश्चस्थानञ्च ज्ञातुमिच्छामितत्वतः ॥
कथयस्व त्रिलोकेश छेत्तुमर्हसि संशयः ॥

॥भगवानुवाच ॥

मनः शुक्रस्यप्रभवं घ्राणं श्रोत्रंतथाक्षिणी ॥
स्थानन्तु सर्व्वाङ्गसमस्पर्शात्स्पर्शः प्रवर्त्तते ॥
यथानिषिक्तं क्षीरन्तु पयसाद्दधिजायते ॥
प्रमथ्यमानदध्नस्तु सर्प्पिसोपि तथागमः ॥
एवं शरीरनिर्गच्छेत् शुक्रं शुक्रवहाशिराः ॥
पूरयित्वानु पूर्व्वेण अस्थयोप्रतिपद्यते ॥
ततस्तु ताः शुक्रवहामेढ्रनाभीमनुसृताः ॥
नाशुक्रं तत्तु सिञ्चन्ति तस्माद्गर्भस्य सम्भवः ॥

॥देव्युवाच ॥

कथम्वेदयते जाति कथं जातिस्मरोभवेत् ॥
एतस्मिन्संशयं मेऽद्य छेत्तुमर्हसि शङ्कर ! ॥

॥ भगवानुवाच ॥

भावितात्मां च यो जन्तुर्देवि भोगाधिकञ्च यत् ॥
ब्रह्मविद्ज्ञानसंयुक्तः स जातिंस्मरते पुमान् ॥

॥देव्युवाच ॥

कथंसद्योगृहीतस्य लिङ्गगर्भस्य दृश्यते ॥
एतत्कथय देवेश रहःकाले महेश्वर ! ॥

॥ भगवानुवाच ॥

पिपाशारोमहर्षञ्च वेपनङ्गात्रसीदनम् ॥
निद्रास्वेदञ्चतन्द्रा च मुहूर्तमुपजायते ॥
निक्लेदत्वं खरत्वञ्च योन्यात्समुपजायते ॥
नचार्द्रवंस्वै दृश्येत शुक्रस्यरजसो ऽपिवा ॥
सद्योगृहीतगर्भाया लिङ्गान्येतानि तत्वतः ॥

॥ देव्युवाच ॥

केनलिङ्गेन विज्ञेयं पुत्रजन्ममहेश्वर ॥
कन्यका केनलिङ्गेन ज्ञायते कथयस्व मे ॥

॥ भगवानुवाच ॥

पादोरुजंघपार्श्वश्च दक्षिणं यदिह्युन्नतः ॥
दक्षिणं विपुलंतत्र तदा पुत्रः प्रजायते ॥
वामश्चैव यदा पश्येत्तदाजायेत कन्यका ॥
उन्नतंमध्यमस्थाश्च तदाजायेत्नपुंसकम् ॥

॥ देव्युवाच ॥

पुंसाकपोलरोमानि खलितं केनजायते ॥
कथंस्त्रीणां नजायेत रोमाणि खलितन्तथा ॥

॥ भगवानुवाच ॥

तथावृषण गाजन्तोर्य्यस्यरेतोवहाशिरः ॥
निवद्धामस्तके तालु कपोलास्तु समाश्रिताः ॥
तैः कपोलेषु रोमाणि जायन्ते अन्तरेतसः ॥
खलितं शुक्रदोषेण नराणामुपजायते ॥
शिराशुक्रवहास्त्रीणां न शून्यस्यान्नजायते ॥
यात्मापालो चकास्त्वग्नि दृष्टिमण्डल संश्रितः(?) ॥
शोणितै सोक्तिकोष्टस्थन्निशोषयति तत्वतः ॥
निवद्धन्त्यक्षिपक्ष्माणि तेनरोमाणि च भ्रुवोः ॥
अशुक्रत्वाच्चनारीणां खलितन्नोपजायते ॥
छायाव्यपगतस्नेहारुक्षागात्रशिरोरुहा ॥
ग्रसतोस्माभजठरा मृतगर्भः प्रजायते ॥

॥ देव्युवाच ॥

सोमधातु कथंरज्ञेया अग्निधातुस्तथेश्वर ! ॥
पृथग्भाग विशेषेण कथयस्व महेश्वर ॥

॥ भगवानुवाच ॥

श्लेष्ममेदस्तथास्नायुः अस्थिदन्तनखानि च ॥
स्त्रियास्तन्यश्च शुक्रश्च यच्चश्वेतन्तथाक्षिषु ॥
एतेषां सौम्यभागत्वाच्छ्वेतत्वमुपजायंते ॥
आग्नेय भावाद्रक्तत्वं कृष्णत्वञ्चापि गच्छति ॥
त्वग्मांसरुधिरंमज्जादृष्टिरोम तथैव च ॥
आग्नेयधातुसोमश्च कथितोस्मि वरानने ॥
ब्रूहि ब्रूहि विशालाक्षि यद्यस्ति तव संशयः ॥

इति वृषसारसंग्रहे प्रश्नव्याकरणोनामश्चतुर्दशोऽध्यायः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसारसंग्रहे जीवनिर्णयो नाम

पञ्चदशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥देव्युवाच ॥

जीवभूतेति यत्प्रोक्तं लक्षणं कीदृशं भवेत्
स्थानमस्य नजानामि रूपवर्णञ्च ईश्वर ॥
एतत्कौतुहलंछिन्धि संशयं परमेश्वर ॥
नचान्यदेवपश्यामि जीवनिर्णय कीर्तय ॥

॥भगवानुवाच ॥

जीवस्य लक्षणं देवि कथितुं केन शक्यते ॥
न रूपवर्णजीवस्य विद्यतेस्थानमेव च ॥
व्यापीसर्व्वगतं सूक्ष्मं सर्व्वमावृत्यतिष्ठति ॥
निरालम्वमनाधारमनौपम्यन्निरञ्जनम् ॥
अरणिस्थो यथा वन्हिः काष्ठेषु नोपलभ्यते ॥
तद्वज्जीवं नपश्येत शरीरस्थोपि सुन्दरि ॥
दधिवच्च यथा सर्पिर्दृश्यते न च दृश्यते ॥
तद्वज्जीवंशरीरस्थो दृश्यते न च दृश्यते ॥

॥देव्युवाच ॥

अदृष्ट प्रत्ययो ह्यस्ति नास्ति प्रत्यय दर्शनम् ॥
व्यापिकथं महादेव सर्व्वत्र वस्थितः कथम् ॥

॥भगवानुवाच ॥

असंशयो महादेवि व्यापी सर्व्वगतः शिवः ॥
दृश्यन्तेन्द्रियसंयोगाज्जीवप्रत्ययदर्शनम् ॥
यथाकाशस्थितो वायुः शब्दस्पर्शगुणान्वितः ॥
तद्वद्देहीविजानीयाद्गुणवेष्टेन नान्यथा ॥

॥देव्युवाच ॥

व्यापीति कथितः पूर्व्वं जीवः सर्व्वगतोपि च ॥
तं वृथा कथितो ऽस्म्यद्य म्रियते केन हेतुना ॥

॥भगवानुवाच ॥

न जीवोम्रियतेदेवि सर्व्वेषां सुरसुन्दरि ॥
घटान्तस्थो यथाकाशो वहिराकाशवद्यथा ॥
घटभिन्ने बिशालाक्षि विशेषो नोपलक्ष्यते ॥
देह भिन्ने तथा देही विनाशो नो पलभ्यते ॥
स सूक्ष्मः सर्व्वगोव्यापी परमात्मानमव्ययः ॥
वहिरन्तश्च भूतानामचरन्चरएव स ॥
अप्रमेयोऽविनाशीच अप्रपञ्चः प्रपञ्चकः ॥
सर्व्वेन्द्रियगुणाभासः सर्व्वेन्द्रिय विवर्ज्जितः ॥
एवमेष महादेवि जीवस्य वरवर्णिनि ॥
कथितोस्मि समासेन किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥

॥देव्युवाच ॥

सारश्रेष्ठं महादेव कथयेशान ईश्वर ॥
श्रोतुमिच्छामि देवेश मानुषाणां हितंवदः ॥

॥भगवानुवाच ॥

आश्रमाणां गृहीश्रेष्ठो वर्णश्रेष्ठो द्विजातयः ॥
अश्वमेधक्रतुश्रेष्ठो जपश्रेष्ठोऽघमर्षणः ॥
देवतानां हरिश्रेष्ठो श्रेष्ठागङ्गानदीषु च ॥
अनाशनस्तपः श्रेष्ठस्तीर्थश्रेष्ठः सुरहृदः ॥
क्षौमं वस्त्रेषु च श्रेष्ठं यशः श्रेष्ठं विभूषणम् ॥
भारतं श्रुतिषु श्रेष्ठं व्रतश्रेष्ठो दयापरः ॥
दानेषुचाभयं श्रेष्ठं मनः श्रेष्ठेन्द्रियेषु च ॥
विद्या संग्रहषु श्रेष्ठो सत्यं श्रेष्ठं वचस्सु च ॥
आयुधानां धनुः श्रेष्ठं बान्धवेषु च मातरः ॥
ज्ञानमौषधिषु श्रेष्ठं वैद्योश्रेष्ठः शिवाक्षरः ॥
अकारश्चाक्षरः श्रेष्ठो धर्मश्रेष्ठो ह्यहिंसकः ॥
पशुसु सौरभिश्रेष्ठा नरेषु च नराधिपः ॥
मासीमार्गशिरोश्रेष्ठो कृतः श्रेष्ठश्चतुर्युगे ॥
वसन्तऋतुषुश्रेष्ठः श्रेष्ठश्चायनमुत्तरं ॥
अमावास्यादिन श्रेष्ठो वसुश्रेष्ठो हुताशनः ॥
ऋषिषुउषणः श्रेष्ठः कान्तिश्रेष्ठो निशाकरः ॥

नक्षत्रेष्वभिजित् श्रेष्ठो कलिः श्रेष्ठ कलेषु च ॥
वेदेषु च वरंसाम स्थावरेषु हिमालयः ॥
अश्वत्थोवरवृक्षेषु भूतेषु वरचेतनः ॥
अध्यात्मवरविद्यासु वाचः सत्य वरस्मृतः ॥
प्रह्लादो वरदैत्येषु यक्षरक्षो धनेश्वरः ॥
मरीचिवरवातेषु हरिः श्रेष्ठो मृगेषु च ॥
साध्यनारायणः श्रेष्ठ पितृणाञ्च पितामहः ॥
एतत्समासतोदेवि कथितोस्मि वरानने ॥
सर्व्वसारं समुद्धृत्य किं भूयः कथयाम्यहं ॥

इति वृषसारसंग्रहे जीवनिर्णयोनाम पञ्चदशोऽध्यायः

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसार संग्रहे अध्यात्मनिर्णयोनाम

षोडशोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥देव्युवाच ॥

अधुना श्रोतुमिच्छामि योगसद्भावनिर्णयः ॥
करणश्च यथान्यायं कथयस्व सुरेश्वरः ॥

॥भगवानुवाच ॥

शृणुदेवि प्रवक्ष्यामि योगसद्भावमुत्तमम् ॥
यं विदित्वा न पश्यन्ति जनाः सन्सारवन्धनम् ॥
ब्रह्महा गुरुतल्पी वा सुरापस्तेय एव च॥
अथवाशंकरेजातस्तसर्व्वमपनोदति ॥
मुहूर्त्तार्द्धमुहूर्तं वा प्राणायामपरायणः ॥
ध्येयचिन्त्तयमानस्य तत्पापं क्षीयते नरान् ॥
न यमो नान्तकः क्रुद्धोन मृत्युर्नापविग्रहः ॥
विशन्तिस्म माहात्मानो योगिनो वरवत्तरा ॥
यथावै सर्व्वधातुनां दोषान्दह्यन्ति धाम्यताम् ॥
तथापापः प्रदह्यन्ते ध्रुवं प्राणस्य निग्रहात् ॥
अश्वमेधसह्स्रञ्च राजसूयशतन्तथा ॥
प्राणायामशतन्चैव नतत्तुल्यं कदाचन ॥
यज्ञेन देवानाप्नोति राज्यं वै तपस : फलं ॥

सन्यासात् ब्रह्मणः स्थानं वैराग्यात् प्रकृतालयं ॥
ज्ञानात् प्राप्नोति कैवल्यं परं ब्रह्मसनातनं ॥
इत्येतागतयः पञ्च विधिवत्परिकीर्तिताः ॥
मुहूर्त्तार्द्धमुहूर्त्तं वा योगं युञ्जीत योगवित् ॥
निस्तरेत् सर्व्वपापानि अमृतत्वञ्च गच्छति ॥
युञ्जानोपि प्रयत्नेन यावत्तत्वं न विन्दति ॥
ब्रह्मलोके ध्रुवंवासो विष्णुलोके च सुन्दरि ॥
भुक्त्वा कर्म सहस्राणि सर्व्वकामसमन्वितः ॥
क्षीणपुण्यस्ततो मर्त्यां जायतेविपुलेकुले ॥
योगमेवाभिसेवेत पूर्व्वजातिस्मरो नरः ॥
संसारार्णवमुत्तीर्य स शिवत्वमवाप्नुयात् ॥

॥देव्युवाच ॥

योगस्य विधिमिच्छामि श्रोतुं मे पुरुषोत्तमः ॥
ध्यानधारणसिद्धानां कथयस्व सुरेश्वरः ॥

॥भगवानुवाच ॥

श्रृणु योगविधिं वक्ष्ये भवपाशनिकृन्तनं ॥
शुचिरेकाग्रचित्तस्तु ध्यान शब्द विवर्ज्जितम् ॥
तत्रासीनासने योगी परमात्मानं चिन्तयेत् ॥
पद्मकं स्वस्तिकञ्चैवं निष्कलमकञ्जलिन्तथा ॥
अर्द्धचन्द्रञ्चदण्डञ्च पर्य्यङ्कम्भद्रमेव च ॥
एतदासनवन्धेन वद्धायोगसमभ्यसेत् ॥
समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलस्थितः ॥
प्रत्यहारस्तथा ध्यानं प्राणायामञ्च धारणा ॥
तर्क्कश्चैवसमाधिश्च षडङ्गोयोगउच्यते ॥
विषयाशक्तचित्तानामिन्द्रियाणां प्रतिष्ठति ॥
मनमाकर्षयेद्यस्तु प्रत्यहारस्तदुच्यते ॥
शब्दादिविषयान्देवि वर्त्तुलीकृत्यधारयेत् ॥
वीतरागसमाधिस्थो ध्येयवस्तुनियोजयेत् ॥
आत्मध्याता मनोध्यान ध्येयः शुद्धः परशिवः ॥
यत्परं परमैश्वर्य्यमेकन्तत्र प्रयोजनम् ॥
पूरकः कुम्भकश्चैव रेचकस्तदनन्तरं ॥
प्रशान्तश्चेतिविख्यातः प्राणायामश्चतुर्विधाः ॥

पुरकः स्थापयेत् वन्हि पादाङ्गुष्ठेनवुद्धिमान् ॥
कुम्भकेन निरुध्येत दैह्यमानविचिन्तयेत् ॥
भस्मीभूतन्तथात्मानं रेचकेन विचिन्तयेत् ॥
शुद्धदेहस्ततश्चात्मा शुद्धस्फटिकनिर्म्मलः ॥
तालाशब्दस्तु निर्वाणं दशद्वेच प्रकीर्तितः ॥
प्राणायामान्नसन्देहो द्विगुणाधारणास्मृताः ॥
योगेतु त्रिगुणाप्रोक्ताः संक्रमेण चतुर्गुणाः ॥
तथाक्रतौ पञ्चगुणा योगसिद्धिस्तु षड्गुणाः ॥
षडङ्गेनसमायुक्तो योगमुक्तस्तु नित्यशः ॥
मानसोयोगपद्यञ्च द्विरूपोयोग उच्यते ॥
अकृत्वाप्राणसंरोधं मनसैकेन केवलम् ॥
ध्यायेत परमंसूक्ष्मं स योगोमानसःस्मृतम् ॥
संयम्यमनसाप्राणं प्राणायामात्मनस्तथा ॥
एवं ध्यायेत्परं सूक्ष्मं यौगपद्यः सउच्यते ॥
सिद्धिर्लक्षणयोगस्य श्रृणुवक्ष्यामि सुन्दरि ॥
शंखभेरीमृदङ्गश्च वेणुदुन्दुभिरेव च ॥
ताडितन्नच विन्देत यदातन्मयतांगतः ॥
शीतोष्णं सुखदुःखञ्च तृड्वुभुक्षान्तथैव च ॥
वेदनान्नैव जानाति योगयुक्तस्तु सुन्दरि
एष योगविधिर्देवि तवपृष्टेन सुन्दरि ॥
कथितोस्मि समासेन किमन्यत्कथयाम्यहम् ॥

॥देव्युवाच ॥

विनायोगेन देवेश संसारतारणं मम ॥
कथयश्व महादेव निर्विकल्पकरं मनः ॥

॥भगवानुवाच ॥

सदाशिवस्तु निश्वास अर्द्धश्वासः परः शिवः ॥
तयोर्मध्येतु विज्ञेयः परमात्माशिवोऽव्ययः ॥
ध्यानयोगंनृतस्यास्ति करणञ्च न विद्यते ॥
ज्ञानमात्रेण मुच्यन्ते किमन्यत्परिपृच्छसि ॥
ज्ञानमन्यत् प्रवक्ष्यामि श्रृणुदेवि निवोध मे ॥
शास्त्रपञ्चसु यत्प्रोक्तं श्रृणुसंक्षेपनिर्णयम् ॥
सांख्ययोगे पञ्चरात्रे शैववेदे च निर्म्मितम् ॥

यत्सांख्यसिद्धं कथयाम्यहन्ते संसारघोरार्णवयोगसारं ॥
योगेषुसारेष्वथपञ्चरात्रे वेदेषु शैवेषु च निश्चयन्ते ॥
घ्राणेन्द्रियाद्येषु च यत्समस्तं नभश्चलीनंभवतीवयस्य
बुद्ध्यानियम्यशकलांहिभावान् स लब्धलक्ष्यशिवमभ्युपैति ॥
श्रोत्रादिसर्व्वेन्द्रियनिश्चलत्वमेकाग्रचितं मनसानियम्य ॥
स्वदेह शून्य सभवेच्चिरेण स योगसिद्धिं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥
आदावेवमनः शनैरुपरमेत्कृत्वा च वश्येन्द्रियं ॥
यावत्तत्तपतां व्रजेत मनसा निः संज्ञदेहस्तथा ॥
एतद्ध्यानसमाधियोगशकलं प्राप्नोति निस्संशयं ॥
चित्सच्छास्त्रसहस्रकोटिमथितं सारन्तयेरिष्यति ॥
आत्मारामः जितः समाधिनिरतो वैरागशैय्याश्रितः ॥
चित्तं यस्य परिक्षयो यदिभवेत्तिष्ठेत्तनुत्वं यथा ॥
तज्ज्ञेयं गतिमुत्तमं शिवपदं संसारदुखच्छिदम् ॥
वेदान्तेषु च निष्ट एषकथितः किं शास्त्रमन्यद्विशेत् ॥
हृत्पद्मकर्णिकायामुपरिरविरतद्योतयन्तोऽन्तरालं
यस्तेजस्तेजमार्गो वहुलतमघनैर्द्योतनाद्दीप्त दीपं ॥
भित्वायत्तालुदेशे मुखमुपरिगतं तालुदेशेनमूर्ध्नि ॥
मूर्द्ध्न्याद्द्वारान्तरेण शिवपरमपदं यान्ति योगेनयुक्ताः ॥
कृत्स्नं कृष्णतमोतमोतिमहतो यस्तेजतेजात्मकः ॥
लोकालोक धराधरः श्रियपतिः प्राणप्रतिष्ठालयः ॥
कर्त्ताकारणमव्ययोऽव्ययमसौ व्यापीविभक्ताविदं ॥
विष्णुर्भावमयैर्विभक्तविषयैर्विश्वेश्वरो विश्ववित् ॥
एषतत्ववरः परः परमयस्तेजः परः स्थानदः ॥
वुध्याभावनभावयन्नियमनो देहान्तरोस्तोकयन् ॥
हृत्पद्मायतनस्थितः सपुरुषोनिश्वासमुच्छ्वासदां ॥
नादन्तस्य सदा सदानपतितन्नादोपरिष्टद्वरः ॥
यस्तेजस्तेजसो वा वहुनिविदुघनः ग्रथिमानोपगूढः ॥
मूर्तिर्मूर्त्यानुसारी वहुकरणभृतं कारणं देहवन्धः ॥
भित्वा ग्रन्थिन्सपाशं विषमिवविषयं त्यक्तसंगैकभावाः
पश्यन्त्येतेनमीशं गुणकलरहितं निर्विकारं प्रकाशम् ॥
योसौ तेजान्तरात्मा कमलपुटकुटिसंकटस्थानलीनः ॥
इन्दोर्भासानुरूपि विमलदलसदाच्छादितः कर्णिकायाम् ॥
तत्र स्थानेस्थितोसौ त्रिभुवननिलयः सर्व्वभूताधिवासः ॥
आकाशादूर्ध्वतत्वसितविकसकलासंहतो मुक्तिवन्धः ॥

एतानितत्वान्यखिलानि देवि संक्षेपतः कीर्तितः पञ्चभेदः ॥
श्रोत्तकिमन्यद्द्विजिगीषितार्थं संसारमोक्षेण च तत्परोस्ति ॥

॥देव्युवाच ॥

तुष्टोस्मिदेव ममसंशयमद्यनष्टंद्यप्रसन्नपरमेश्वरईश्वरम त्वं ॥
अद्यश्रुतं त्वयिच पुण्यफलप्रभावं पूर्णानिचाद्यमम इष्टमनोरथानि ॥
अज्ञानपङ्कघनमध्यनिलीयमानं उत्तारयेशसकलार्त्तिविनाशनाय ॥
सर्व्वेशतत्वपरमार्थनमोनमस्ते अद्यापितृप्तिरिहनास्ति ममापिशम्भो ॥
पीत्वामृतञ्चोत्तमवक्त्रजातं आख्याहि दानं फलधर्म्मसारं ॥
कृपांमयीशानकुरुप्रसीदसंसारपारंपरमं नयस्व ॥

इति वृषसार संग्रहे अध्यात्मनिर्णयोनाम षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसारसंग्रहे पूर्वकर्म्मविपाकचिन्हाऽष्टादशोऽध्यायः ।

ॐ नमः शिवाय

॥देव्युवाच ॥

पृथग्दानस्य इच्छामि माहात्यं वक्तुमर्हसि ॥
अन्नवस्त्रहिरण्यानां गोभूमिकनकस्य च ।

॥भगवानुवाच ॥

सुसंस्कृतमन्नमितिप्रदद्यात् घृतप्रभूतमवदंशयुक्तं ॥
घृतप्रपक्वं सुकृतम्मपूपंसितेन खण्डेन गुडेनयुक्तं ॥
मार्गखगश्चोदकजङ्गमश्च दद्याद्वटनागरवंशमूलम् ॥
शाकंफलञ्चाम्लमधूरतिक्तं पानंपयः शीतसुगन्धतोयं ॥
दधिप्रदद्याद्गुडमिश्रितञ्च मृणालशालूकवनालका च ॥
सदक्षिणा लेपपवित्रपुष्पं श्रद्धान्वितः सक्ततया प्रणम्य ॥
प्रयातिलोकंजगदीश्वरस्य विमानयानैः सहितोऽप्सरोभिः ॥
एकैकसिष्टस्य सहस्रवर्षमन्नप्रदो मोदतिदेवलोके ॥
च्युतश्च मर्त्ये स भवेद्धनाढ्यःकुलोद्गतः सर्व्व गुणोपपन्नः ॥
यशः श्रियंसर्व्व कलज्ञताच भवेत्सभोगी सकलत्रपुत्रः ॥
दद्याद्दरिद्रःकृपणार्त्तदीनो वालागदत्वातुरमागतानां ॥
तृष्णावुभुक्षागतिकागतानान्दत्वा संधर्मस्यफलंकनिष्ट ॥
वाणिज्य धर्म्मादिफलाश्रितानान्धर्मो हि तस्य नच निर्म्मलोऽस्ति ॥
तोयञ्च्दद्याल्लघुपूर्णकुम्भं शीतं सुगन्धं परिवासितञ्च ॥
स यातिलोकं सलिलेश्वरस्य नतस्यजन्मानितृषाभिभूतः ॥
उपानहं यो ददतिद्विजाय सुशोभनं तैलसुदी सुरपितञ्च ॥
तेयान्ति लोकममराधिपस्य यमालयंकष्टपथानयान्ति ॥
प्रक्षीणपुण्यापुनरत्रलोके जातोभवेद्दिव्यकुलोपपन्नः ॥
धनैः समृद्धोधिपतित्वताश्च रथाश्च नागाप्रभवन्ति तस्य ॥
वस्त्रप्रदानेन भवन्ति देवि रूपोत्तमसर्व्वकलज्ञताञ्च ॥
समृद्धिसौभाग्यगुणान्विताश्च स्वर्गच्युतास्ते पुरुषाभवन्ति ॥
वस्त्रप्रदानाभिरतस्य पुंसः अन्यत्प्रवक्षामि ततः प्रशस्तां ॥
वस्त्रं तु लोकेष्वति पूजनीयं वस्त्रं नराणांत्वतिमाननीयं ॥
वस्त्रं तु भूयो न च मानलाभः पराभवश्चाति जुगुप्सनश्च ॥

तस्माद्धि वस्त्रं सततंप्रदेयं यशः श्रियः स्वर्गसमन्त लाभं ॥
यावन्तिसूत्राणिभवन्तिवस्त्रे तावद्युगं गच्छतिसोमलोकं ॥
पुण्य क्षयाज्जायति मृत्युलोके वस्त्रप्रभूते धनधान्यकीर्णो ॥
सुरूपसौभाग्ययशश्विनश्च विद्याधरोलोकप्रभुत्वताश्च ॥
द्विजेभ्यछत्रंसुकृतं प्रदद्यात् वर्षातपत्रं दृढशोभनञ्च ॥
अङ्गारवर्षत्रषु खड्गमाद्यं असंशयन्त्रायति याम्यमार्गे ॥
स्वर्गञ्चयान्ति ग्रहनायकश्च स वर्षकोट्यायुतमन्तकाले ॥
जायन्ति ते मानुषमर्त्यलोके गृहोत्तमेभोगपतिर्भवन्ति ॥
कृत्वामठंशोभनविप्रदाता द्रव्येण शुद्धेन तु पूरयित्वा ॥
सयाति देवेन्द्रसदंयथेष्टं सवर्षकोटिशतदिव्यसंख्यैः ॥
तदन्तकाले यदि मानुषत्वं जायन्तिते सप्तमही प्रभोक्ता ॥
स राप्तरथ्यत्रयसंप्रयुक्ता वलाधिको यज्ञसहस्रकर्ता ॥
भूमिप्रदाताद्विजहीनदीनं संमृद्धसस्योजलसन्निकृष्ट ॥
स याति लोकममराधि पस्य विमान यानेन मनोहरेण ॥
मन्वन्तरं यावदभुक्तभोगान्तदन्तकाले च्युतमर्त्यलोके ॥
स जबमुखण्डाधिपतिर्भवेत वीर्यान्वितो राजसहस्रनाथः ॥
सचैलघण्टांकनकाग्रश्रृङ्गां दोग्ध्रींसवत्सांपयसांद्विजानाम् ॥
दत्वाद्विजेभ्यः समलङ्कृतानाम् प्रयान्तिलोकंसुरभीसुतानाम् ॥
यावन्तिरोमाणि भवन्तिगावः तावद्युगानामनुभूयभोगान् ॥
तस्माच्च्युतामर्त्यमहीभुजास्ते सहस्रराजानुगतोमहात्मा ॥
सुवर्णकांस्यायसरौप्यदाता ताम्रप्रवालामणिमौक्तिकाद्यान् ॥
दत्वाद्विजेभ्यो वसुसाध्यलोके प्राप्नोतिवर्षन्दशपञ्चकोट्यो ॥
भुक्त्वायथेष्टंक्रमदेवलोकान्च्युतञ्चमर्त्ये स भवेन्नरेन्द्रः ॥
सुदुर्ज्जयः शक्रसहस्रजेता सुदीर्घमायुश्च पराक्रमश्चः ॥
यत्प्रेक्षणन्दर्शयितुम्प्रदाता सुरूपसौभाग्य फलं लभेत ॥
तृणाशनामूलफलाशनेन लभेतराज्यानि कण्टकानि ॥
लभेतपर्णाशनस्वर्ग्गवासं पयः प्रयोगेन च देवलोके ॥
शुश्रूषणो यो गुरवे च नित्यं विद्याधरो जायति मर्त्त्यलोके ॥
दद्याद्गवांधासतृणस्यमुष्टिः गवाढ्यतांजायतिमर्त्यलोके ॥
श्राद्धञ्चदत्वाप्रयतोद्विजाय समृद्धसन्तानभवेद्युगान्ते ॥
अहिंसको जायति दीर्घमायुः कुलोत्तमंजायति दीक्षितेन ॥
कालत्रयंस्नानकृतेन राज्यं पीत्वा च वायुस्त्रिदशाधिपत्वम् ॥
अनश्नतायाः फलमीशलोके तृप्तिर्भवेत्तोयप्रदानशीलः ॥
अन्नप्रदाता पुरुषः समृद्धस्स सर्व्वकामालभतीहलोके ॥

श्रद्धामतिर्यः प्रविशेद्धुतासनं स यातिलोकं प्रपितामहस्य ॥
सत्यंवदेद्योपि च धर्म्मशीलो मोदत्यसौदेवि सहाप्सरोभिः ॥
रसास्तुषड्यो परिवर्ज्जयन्ति अतीवसौभाग्यलभेत साध्वी ॥
दानेनभोगानतुलंलभेत चिरायुतांयाति हि ब्रह्मचर्यात् ।
धनाढ्यतां यान्ति हि पुण्यकर्मान् मौनेन आज्ञा लभते अलङ्घ्यां ॥
प्राप्नोति कामं तपसः सुतप्तं कीर्त्तिर्यशः स्वर्गमनन्तभोगं ॥
आयुः श्रियारोग्यधनप्रभुत्वं ज्ञानादिलाभं तपसा लभेत ॥
त्रैलोक्याधिपतित्वशक्रमगमत् कृत्वातपोदुष्करं ॥
यक्षेशोपि तपः प्रभावगुरुणा गुह्याधिपत्वं महत् ॥

रक्षेशोपिविभीषणस्त्वमरतां प्राप्तास्तपस्यैव तु ॥
रुद्राराधनतत्परास्तपफलात् नन्दीगणत्वंगतः ॥
ज्ञानं द्विजान्तपसो आह विष्णुः क्षत्रन्तपोरक्षणमाहसूर्य्यः ॥
वैश्यन्तपश्चाञ्जनमाहवायुः शूद्रं हि शिल्पंतपआह इन्द्रः ॥
रणोत्सहंक्षत्रिययज्ञमिष्टं वैश्यं हविर्य्यज्ञमुदाहरन्ति ॥
शूद्रस्य यज्ञः परिचर्यमिष्टं यज्ञंद्विजानाञ्जपमुक्तमोक्षः ॥

॥ देव्युवाच ॥

स्वमांसरुधिरन्दानं दानंपुत्रकलत्रयोः ॥
किं प्रशस्यंमहादेव तत्त्वंवक्तुमिहार्हसि ॥
.... (?)
महोशतंहिगर्भे गर्भाशनोच्छिष्टभुजोभवन्ति भुङ्क्त्वामहद्दुःख ॥
दैत्यस्तु यः कुर्व्वतिपापसत्वन्तेपापदोषान्नरकं व्रजन्ति ॥
मन्वन्तरादीन्यनुभूयदुःखं पुनश्च तिर्य्यक्शतशोनुभूयात् ॥
मानुष्यजन्मेषु च दुःखभागी स्तेनेयमायाति पुनश्च मूढः ॥
सुर्वर्णचौरकुनखत्व चिन्हं विशीर्णगात्रो रजतापहारी
ताम्रापहारिस्फटिताग्रपाणी लौहापहारी भुजच्छेदचिन्हम् ॥
कांसापहारी करभग्न चिन्हं हृत्वा चरीति त्रपुसीसकानाम् ॥
नासौष्ठकर्णश्रवणस्यच्छेदः चिन्हं नृणांवस्त्रहरं कुचेलः ॥
धान्यापहारी भवत्येङ्गहीनः दीपोपहारी भवत्यन्ध चिन्हम् ॥
निर्व्वापहा काण भवेतचिन्हम् यः स्त्रीहरेत्सोपिजितः स्त्रियास्यात् ॥
र्सस्यापहारि भवतेन्नहीनः हृत्वायुधयन्त्रहतत्व चिन्हम् ॥
अन्नापहारी परदत्तभोक्ता हृत्वा तु गावः स भवेत् दरिद्रः ॥
हरिहरेत्तध्दरिणा दहन्ति हृत्वा तु मेषानजगर्दभश्च ॥
स भारभृज्जीवमुदाहरन्ति रत्नापहारी अनपत्यता च ॥
छत्रापहारी अपवित्रता च हृत्वा च वीजं सभवेदवीजः ॥
गोधूमशालियवमुद्गमाषान्हृत्वा मसूरं विलयं व्रजन्ति ॥
कामातुरो मातरमातृपुत्री मातृश्वसाङ्गच्छतिमातुलानीं ॥
राजाङ्गनां पुत्रसुतां स्नुषाञ्च प्रव्राजिनीं ब्राह्मणीमन्त्यजाञ्च ॥
अजाश्वमेषसुरभीसुताश्च यत्कामयेत्तेषु विमूढचेतः ॥
स याति कृच्छ्रं नरकं सुघोरं स वर्षकोटीशतशोभ्रमित्वा
तीर्यञ्च भूयः शतशोव्यतीत्य क्रष्टेन वै जायति मानुषत्वं ॥
हीनाङ्गतादीनशरीरताश्च यो मातृगामी स भवेदलिङ्गः ॥
मातृस्वसातल्पगवा नलिङ्गा लिङ्गेपरोधः सुतपुत्रिकामः ॥

स्नुषाञ्च यः सेवति रक्तमेही दौः चर्म्मताश्च द्विजसुन्दरीषु ॥
राजाङ्गनायासु च लिङ्गछेदः प्रव्राजिनीकामुक मूत्रकृच्छ्रम् ॥
सव्याधिलिङ्गलभतेन्त्यजासु विलीनलिङ्गः पशुयोनिगामी ॥
जायन्ति ते मूषिक धान्यचौरी क्षीरं हरेद्वायसतां प्रयाति ॥
हंसापहारी स भवेन्निहंसः श्वानत्वमायाति रसापहारी ॥
हृत्वा च सूचीन्तु भवेत्स दंशः हृत्वा तु सर्पिर्वृषतां प्रयाति ॥
मांसन्तु हृत्वा स भवेत गृध्रः तैलापहारी खगतां प्रयाति ॥
गुडञ्च हृत्वा गुडिका भवन्ति शाकापहारी स भवेन्मयूरम् ॥
हृत्वा पशुं पङ्गुरजायतेहः चित्रत्वमायाति सुवस्त्रहारी ॥
हृत्वा दुकूलं स च सारसत्वं क्षौमञ्च हृत्वा स च दुर्व्वलत्वम् ॥
ऊर्णानि वस्त्राण्यपहृत्य मेषः छुछुन्दरी जायति गन्धहारी
ब्रह्मस्वमल्पमपहृत्य भोक्ता स गृध्र उच्छिष्टभुजो भवन्ति ॥
पादेन यः स्पर्शयते द्विजाङ्घ्रिं तच्छीतरक्तं चरणौ भवेत ॥
पादेन यः स्पर्शयते च गावः स पादरोगान् विविधाँल्लभेत ॥
यो मातरं ताडयते पदेन पादे तदीये कृमयः पतन्ति ॥
पादात्पृशेद्यः पितरं दुरात्मा सूनोन्नपादः सभवेत्परत्रः ॥
पदात्पृशेत्तोयमनादरेणसश्लीपदीपाद युगे भवेत ॥
पादेन य स्पर्शयते हुताशं सचाग्निपादः सततम्भवेत ॥
पादेन यश्चार्यमुपस्पृशेत स पादछेदं वहुशो लभेत ॥
ग्रन्थापहारी स भवेत मूकः दुर्गन्धवक्त्रः परछिद्रवादी ॥
पैशून्यवादी स च पूतिनासामनस्रवक्त्रस्त्वनृतापवादी ॥
पारुष्यवक्ता मुखपाकरोगी असत् प्रलापी स च दन्तरोगः ॥
स्तीक्ष्णप्रदायी स च वक्रनास सम्भिन्नवक्ता स च कण्ठरोगी ॥
क्रुद्धेक्षणः पश्यति यस्तु विप्रं तीव्राक्षिरोगी स तु जायते हि ॥
प्रद्वेषयाऽलोकयतेऽतिथीन्य उत्पादिताक्षिस्सभवेत्परत्र
वैरूप्यचक्षुस्त्वति सूक्ष्मचक्षुः सजायते केकरपिङ्गचक्षुः ॥
गर्त्ताक्षिकादीनि विपाण्डुराणि नेत्रामयान्येव च पापदोषात् ॥
शृण्वन्ति ये पापकथां प्रशस्तां तां कर्णसर्प्पिः परिपीडियेत ॥
शृण्वन्तिनिन्दां हरिशर्व्वयोर्य्यः स कर्णशूलेन तु जीवतीं वा
मातापितृणां शृणुतेऽपवादं स कर्णसाफेन विनाशमेति ॥
शृणोति निन्दां गुरुविप्रजा यः स कर्णपूयंस्रवतेसरक्तं ॥
विरूप्यदारिध्रकुलाधमेषु अनिष्ट कर्म्मभृतिजीवनाश्च ॥
अकीर्त्तनं दर्शन वर्ज्जनञ्च श्वापाकतो श्वादिषु जायते सः ॥
एतानि चिन्हं निरयागतानां मानुष्यलोके कुकृतस्यदृष्टं ॥

समासतः कीर्तित एव देवि यथैवमुक्तस्त्विहकर्म्म भङ्गः ।
मातापित्रोघतोया सुतदुहितृवहा भ्रातृगम्भीरवेगा ॥
भार्याऽवर्त्ता विवर्त्ता कुटिलगतिवधुर्वान्धवोर्म्मीतरङ्गा ॥
कामक्रोधोभकूला करिमकरझषा ग्राहकामाभयन्ते ॥
मृत्योराख्यार्णवेऽस्मिन्नशरण विवशाकालदृष्टोप्रयाति ॥
नित्यं येनविना न यातिदिवसम्पञ्चत्वमापद्यते ॥
त्यक्त्वा देह वनान्तरेषु विषमे श्वानश्रृगालाकुले ॥
बन्धुः सर्व्वनिर्वतते गतदया धर्म्मैक तत्रस्थितः ॥
तस्माद्धर्मपरोनचान्यः सुहृदः सेवेत्परत्रार्थिनः ॥

इति वृषसार संग्रहे पूर्व्वकर्म्मविपाके चिन्हाऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे
दानयज्ञविशेषोनामैकोनविंशोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय ॥

॥ विगतराग उवाच ॥

क्रियासूक्ष्मो महाधर्म्मः कर्म्मणा केन प्राप्यते ॥
अल्पोपायं नरार्थाय पृच्छामि कथयस्व मे ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

अल्पोपायं महाधर्म्मं कथयामि द्विजोत्तम ! ॥
सुखेनलभते स्वर्गं कर्म्मणा येन तच्छृणु ॥
लोकानां मातरो गावो गोभिः सर्व्वंजगद्धृतम् ॥
गोमयममृतं सर्व्वं जातं सर्व्वशिवेच्छया ॥
सर्व्वदेवमयी गावः सर्व्वदेवमयो द्विजः ॥
सर्व्वदेवमयो भूमिः सर्व्वदेवमयः शिवः ॥
तस्माद्गावः सदासेव्या धर्म्ममोक्षार्थसिद्धिदा ॥
परिचर्य्यायथाशक्त्या ग्रासवासजलादिभिः ॥
ताडयेन्नातिवेगेन वाचयेन्मृदुनाचरेत् ॥
पालयन्तर्प्पनाद्येषुभग्नोद्विग्नेषु यत्नतः ॥
व्याधिवनपरिक्लेशओषधोपक्रमश्चरेत् ॥
कण्डूयनञ्चकर्त्तव्यं यथासौख्यं भवेद्गवां ॥
गवां प्रदक्षिणं कृत्वा श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥

सागरान्तामहीसर्व्वान प्रदक्षिणी कृताभवेत् ॥
पृष्टसंस्पर्शनाद्यञ्च श्रद्धयायदिमानवः ॥
अहोरात्रकृतं पापं नश्यते नात्रसंशयः ॥
लाङ्गूलेनोद्धृतंतोयं मूर्द्ध्ना गृह्णाति योनरः ॥
यावज्जीवकृतं पापं नश्यते नात्रसंशयः ॥
विधिवत्स्नापयेद्गाँश्च मन्त्रयुक्तेन वारिणा ॥
तेनाम्भसा स्वयंस्नात्वा सर्व्वपापक्षयोभवेत् ॥
व्याधिविघ्नमलक्ष्मीत्वन्नश्यते सद्य एव च ॥
मृतापत्याश्चगावश्चस्नानमेवप्रशस्यते ॥
गवां शृंगोदकं गृह्य मूर्द्धिन यो धारयेन्नरः ॥
स सर्व्वतीर्थस्नानस्यफलं प्राप्नोति मानवः ॥
ग्रासमुष्टिप्रदानेन गोषु भक्तिसमन्वितः ॥
अग्निहोत्रंहुतन्तेन सर्व्वदेवाः सुतर्प्पिताः ॥
चत्वारः स्तनधारास्तु यस्तुमूर्द्ध्ना प्रतीच्छति ॥
स चतुःसागरङ्गत्वास्नानपुण्यफलं लभेत् ॥
गवार्थयस्त्यजेत्प्राणान् गोग्रहेषु द्विजोत्तम ॥
कल्पकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते ॥
च्युतभग्नादिसंस्कारं सर्व्वं यः कुरुते नरः ॥
भार्य्याकोटिशतन्दानं यत्फलं परिकीर्तितं ॥
तत्फलंलभतेमर्त्यः शिवलोकञ्च गच्छति ॥
शिवलोकपरिभ्रष्टः पृथिव्यामेकराड्भवेत् ॥
समासतः समाख्यातं यथातत्वं द्विजोत्तम ॥
नशक्यंविस्तराद्वक्तुं गोमहात्म्यसमुत्तमं ॥

॥विगतराग उवाच ॥

देवाःरष्टविधाः प्रोक्ताः तिर्य्यक्पञ्चविधःस्मृतः ॥
मानुष्यमेकमेवाहुश्चातुर्व्वर्ण्यः कथंभवेत् ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

पूर्व्वकल्पसृजत्येष विष्णुना प्रभविष्णुना ॥
एवं वर्णाद्द्विजश्चासीत्सर्व्वकल्पाग्रमग्रतः ॥
सर्व्ववेदविदो विप्राः सर्व्ववेदविदस्तथा ॥
तथाविप्रसहस्राणां यज्ञोत्साहमनोभवेत् ॥
वृद्ध विप्रसहस्राणां मतमाश्रित्यब्राह्मणैः ॥

कर्त्तुङ्कर्म्मसमारब्धकर्म्मश्चापि विभज्यते ॥
ऋत्विजत्वेस्थिंताः केचित्केचित्संरक्षणे स्थिताः ॥
अर्थोपार्ज्जनयुक्तान्ये अन्येशिल्पेनियोजिताः ॥
एवं यज्ञविधानेन कर्त्तुमारेभिरे पुरा ॥
यथोद्दिष्टेन कर्म्मेण यज्ञोत्साहमवर्त्तत ॥
आगता ऋषयः सर्व्वे देवताः पितरस्तथा ॥
अन्योन्यमब्रुवन्तत्र देवर्षिपितृदेवताः ॥
यज्ञार्थम सृजद्वर्ण्णं विधिना पातुहेतवः ॥
एवमेव प्रर्वत्तन्तु भवतिर्द्विजसत्तमाः ॥
इज्याध्ययनसम्पन्ना ब्राह्मणा यत्रकल्पिताः ॥
सुविप्राविप्रतां यान्तु षड्कर्म्मानिरताः सदा ॥
रक्षणार्थन्तुये विप्राः कल्पिताः शस्त्रपाणयः ॥
कृतत्राणाय विप्राणां नित्यं क्षात्रव्रतोद्भवाः ॥
अर्थोपार्ज्जनमुद्दिश्य कल्पिता ये द्विजातयः ॥
ते तुवैश्यत्वमायान्तु वार्त्तो आपणतोद्भवाः ॥
वधवन्धनकर्म्मेषु शिल्पस्थानवधेषु च ॥
कल्पिता ये द्विजातीनां सर्व्वेशूद्राभवन्तु ते ॥
प्राजापत्यं ब्राह्मणानामीज्याध्ययनतत्परां ॥
स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां प्रजापालनतत्परं ॥
वैश्यानांवासवस्थानं वाणिज्यं कृषिजीविनां ॥
शूद्राणां मरुतः स्थानं शुश्रूषानिरतात्मनां ॥
महर्षिपितृदेवानां मतमाज्ञायनिश्चितः ॥
एष सङ्कल्पितोब्रह्मा पद्मयोनिः पितामहः ॥
सङ्कल्पप्रभवाः सर्व्वे देवदानवमानवाः ॥
पशुपक्षिमृगामुख्या यावन्ति जगसम्भवाः ॥
भूत सङ्कल्पकर्त्ता य कल्पमासीद् द्विजोत्तम ॥
कीर्तितानि समासेन किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥

॥विगतराग उवाच ॥

किन्तपः सर्व्ववर्णानां वृत्तिर्व्वापि तपोधन ! ॥
यज्ञाश्चैव पृथक्त्वेन श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

ब्राह्मणस्य तपो यज्ञाः तपः क्षात्रस्य रक्षणम् ॥
वैश्यश्च तप वाणिज्य तपः शूद्रस्य सेवनम् ॥
प्रतिग्रहधनोविप्रः क्षत्रियस्य धनुर्धनम् ॥
कृषिर्धन्तथा वैश्यः शूद्रः शुश्रूषणन्धनम् ॥
आरम्भयज्ञः क्षत्रस्य हविर्य्यज्ञो विशस्तथा ॥
शूद्रः परिचरो यज्ञोजपयज्ञोद्विजातयः ॥
सत्यतीर्थद्विजातीनां रणतीर्थन्तु क्षत्रियाः ॥
आर्य्यातीर्थन्तुवैशानां शूद्रतीर्थन्तुवै द्विजाः ॥
नास्तिविद्यासमोमित्रो नास्तिदानसमः सखा ॥
नास्तिज्ञानसमोवन्धुर्न्नास्ति यज्ञो जपः समः ॥
धर्म्महीनोमृतस्तुल्यो देवतुल्यो जितेन्द्रियः ॥
यज्ञतुल्योऽभयं दाता शिवतुल्यो मनोन्मनः ॥

॥विगतराग उवाच ॥

दानयज्ञस्तपस्तीर्थं संन्यासं योग एव च ॥
एतेषु कतमः श्रेष्ठः श्रोतुमिच्छामि कीर्त्तय ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

दानधर्म्मसहस्रेभ्यो यज्ञयाजी विशिष्यते ॥
यज्ञयाजीसहस्रेभ्यस्तीर्थयात्री विशिष्यते ॥
तीर्थयात्रिसहस्रेभ्यस्तपनिष्ठो विशिष्यते ॥
तपनिष्ठसहस्रेभ्यः श्रेष्ठः सन्यासिकः स्मृतः ॥
सन्न्यासीनां सहस्रेभ्यः श्रेष्ठो यच्च जितेन्द्रियः ॥
जितेन्द्रियसहस्रेभ्यो योगयुक्तो विशिष्यते ॥
योगयुक्तसहस्रेभ्यः श्रेष्ठोलीनमनः स्मृतः ॥
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन आदौ मन विशोधयेत् ॥
निगृहीतेन्द्रियग्रामः स्वर्गमोक्षौतु साधनम् ॥
विशिष्ठेत्विन्द्रियग्रामे तिर्य्यन्नरकसाधनम् ॥

॥विगतराग उवाच ॥

चराचराणाम्भूतानाङ्कतमः श्रेष्ठ उच्यते ॥
कथयस्वममाद्यत्वं छेत्तुमर्हसि संशयं ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

चराचराणाम्भूतानां तत्रश्रेष्ठोचराः स्मृताः ॥
चराणाञ्चैव सर्व्वेषां वुद्धिमान्श्रेष्ठ उच्यते ॥
वुद्धिमान्षुच सर्व्वेषु ततः श्रेष्ठनराः स्मृताः ॥
नराणाञ्चैव सर्व्वेषां ब्राह्मणः श्रेष्ठ उच्यते ॥
विद्वत्स्वपि च सर्व्वेषु कृतवुद्धिर्विशिष्यते ॥
कृतवुद्धिषु सर्व्वेषु श्रेष्ठः कर्त्ता स उच्यते ॥
कर्त्तृष्वपिच सर्व्वेषु ब्रह्मवेदी विशिष्यते ॥
ब्रह्मवेदिपरं विप्रः नान्यंवेद्मिपरन्तपः ॥
स विप्रः स तपश्वी च स योगी स शिवः स्मृतः ॥

इति वृषसारसंग्रहे दान यज्ञविशेषो नाम उनविंशतितमोऽध्यायः ॥१९॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे पञ्चविंशतितत्व निर्णयो नाम

विंशोऽध्यायः ।

ॐ नमः शिवाय

॥विगतराग उवाच ॥

पञ्चविंशति यत्तत्वं ज्ञातुमिच्छामि तत्वतः ॥
कथयस्वममाद्यत्वं छिद्यते येन संशयः ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

सर्व्वं प्रत्यक्षदर्शित्वं कथं मां प्रष्टुमर्हसि ॥
पृष्टेनकथनीयोऽस्मि एष मे कृतनिश्चयः ॥
शृणु ते संप्रवक्ष्यामि तत्वसद्भावमुत्तमम् ॥
नादिमध्यन्नचान्तश्च यन्न वेद्यं सुरैरपि ॥
अतिसूक्ष्मोत्प्यतिस्थूलो निरालम्वोनिरञ्जनः ॥
अचिन्त्यश्चाप्रमेयश्च अक्षराक्षरवर्ज्जितः ॥
अजरामर यः शान्तः परमात्मा शिवोऽव्ययः ।
अलक्ष्यलक्षणः स्वस्थो ब्रह्मापुरुषसंज्ञितः ॥
पञ्चविंशः स विज्ञेयोजन्ममृत्युहरः प्रभुः ॥
कलाकलङ्कनिर्म्मुक्तो व्योमपञ्चाशवर्ज्जितः ॥

जलपक्षी यथातोयैर्न्नलिप्यते जलेचरन् ॥
तद्वद्वोषैर्न्नलिप्येत पापकर्म्मशतैरपि ॥
चतुर्विंशतियन्तत्वं प्रकृतिर्व्विधिनिश्चयः ॥
विकृतिश्च सविज्ञेयस्तत्वतः स मनीषिभिः ॥
प्रकृतिप्रभवाः सर्व्वेवुद्ध्याहङ्कारकादयः ॥
विकृतिं प्रतिलीयन्ते भूम्यादिक्रमशस्तु वै ॥
मतितत्वत्रयोविंश धर्म्मादिगुणसंयुतः ॥
सत्वाधिकसमुत्पन्नवोद्धातविधिदेहिनः ॥
द्वाविंशति अहङ्कारस्तत्वमुक्तमनीषिभिः ॥
भूतादिर्नामपञ्चाह रजोधिकसमुद्भवं ॥
एकविंशति यत्तत्वं सुशिरं विद्धि भोद्विज ! ॥
शब्दातीतं सुशिरत्वं स शब्दगुणलक्षणं ॥
सप्तस्वरास्त्रयोग्रामाः मूर्छनास्त्वेकविंशतिः ॥
तानामेकोनपञ्चाशच्छब्दभेदस्तदादयः ॥
एवमादीन्यनेकानिस्वरभेदान् द्विजोत्तम ॥
गान्धर्व्वस्वरतत्वज्ञैर्म्मुनिभिः समुदाहृतम् ॥
वेणुमुरजतन्त्रीणां दुन्दुभीनां स्वनानि च ॥
शंखकाहल (?) कांस्यानां शब्दानि विविधानि च ॥
आकाशधातु विप्रेन्द्र शृणुवक्ष्यामि ते दश ॥
पायुपस्थोदरः कण्ठ श्रोत्रौ च मुखनासिकौ ॥
हृदिश्चदशमंज्ञेयं देहआकाशसम्भवः ॥
पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व द्विजोत्तमः ॥
दश धातुगुणाज्ञेयाः पंचभूतः पृथक्पृथक् ॥
आकाशस्यगुणाः शब्दोव्यापित्वं छिद्रतापि च ॥
अनाश्रयनिरालम्वमव्यक्तमविकारिता ॥
अप्रतीघातिताचैव भूतत्वं प्रकृतानि च ॥
आकाशधातोविप्रेन्द्र ततो वायुसमुद्भवः ॥
शब्दपूर्व्वगुणंगृह्य वायोः स्पर्शगुणः स्मृतः ॥
शब्दपूर्व्वमयाख्यातं शृणुस्पर्शद्विजोत्तम ॥
कठिनश्चिक्ककरः श्लक्षो मृदुस्निग्धखरद्रवाः ॥
कर्क्कशः परुषस्तीक्ष्णशीतोष्णदशच द्वय ॥
इष्टानिष्टद्वयस्पर्शवपुषा परिगृह्यते ॥
प्राणोपानः समानश्च उदानोव्यान एव च ॥
नागकूर्म्मोथकृकलो देवदत्तोधनञ्जयः ॥

दशवायुप्रधानैते कीर्त्तिताः द्विजसत्तम ॥
धनञ्जयो भवेद्घोषो देवदत्तो विजृम्भकः ॥
कृकर क्षुधकृन्नित्यंकूर्म्मोन्मीलितलोचनः ॥
नाग उद्घाटनंपुष्यं करोतिसततं द्विज ॥
प्राणाः स्वसतिभूतानां निश्वसन्तिच नित्य यः ॥
प्रयाणाकुरुतेयस्मात्तस्मात्प्राण इतिस्मृतः ॥
अपनयत्यपानस्तु आहारं मनुजापवः ॥
शुक्रमूत्रवहोवायुरपानस्तेनकीर्त्तितः ॥
पीतभक्षितमाघ्रातंरक्तपित्तकफानिलं ॥
समन्नयतिगात्रेषु समानोनाम मारुतः ॥
स्पन्दयत्यधरवक्त्रं नेत्रगात्रप्रकोपनं ॥
उद्वेजयतिकर्म्माणि उदानोनाममारुतः ॥
व्यानोविनामयत्यङ्गं व्यङ्गोव्याधिप्रकोपनः ॥
प्रीतिर्व्विनाशकथितं वार्द्धिक्यं व्यान उच्यते ॥
दशवायुविभागेच कीर्त्तितो येद्विजोत्तम ॥
दशधातुगुणाश्चान्यच्छृणु कीर्त्तयमेद्विज ॥
वायोरनियमस्पर्शोवातस्थानेस्वतन्त्रता ॥
वलं शीघ्रञ्चमोक्षञ्च चेष्टाकर्म्मात्मनाभवः ॥
वायुनापि सृजस्तेजस्तद्रूपगुणमुच्यते ॥
शब्दस्पर्शसमज्योतिस्त्रिगुणं समुदाहृतं ॥
शब्दः स्पर्शः पुराप्रोक्ताः शृणुरूपगुणन्ततः ॥
ह्रस्वदीर्घलघुस्थूलं वृत्तमण्डलमेव च ॥
चतुरस्रद्विरस्रश्चतिस्रश्चैव षडस्रकं ॥
शुक्लंकृष्णस्तथारक्तोनीलपीतोऽरुणस्तथा ॥
श्यामः पिङ्गलवभ्रुश्च नवरङ्गः प्रकीर्त्तिताः ॥
नवधानवरङ्गानामेकाशीतिगुणाः स्मृतं ॥
तेजोधातुर्दशंब्रूमः शृणुष्वावहितोभव ॥
कामस्तेजेक्षणः क्रोधोजठराग्निश्च पञ्चमः ॥
ज्ञानं योगस्तपोध्यानं विश्वाग्निर्द्दशमः स्मृतः ॥
दंशतेजोगुणाश्चान्यान् प्रवक्ष्यामि द्विजोत्तम ॥
अग्नेर्दुर्द्धर्षवाप्नोति तापपाकप्रकाशनः ॥
शौचं गङ्गालघुस्तैक्ष्णं दशमश्चोर्द्धभाषितं ॥
ज्योतिः सोपिसृजश्चापि सरसोगुणसंयुतः ॥
चतुर्ग्गुणाः स्मृताआपः विज्ञेयाच मनीषिभिः ॥

शब्दः स्पर्शश्चरूपश्च रसश्च स चतुर्गुणः ॥
रूपादिगुणपूर्व्वोक्तं अधुनाथ रसं शृणु ॥
कटुतिक्तकषायाश्च लवणान्तस्तथैवच ॥
मधुरश्चरसाषड्वै प्रवदन्तिमनीषिणः ॥
षड्रसाषड्विभेदेन षड्त्रिंशगुण उच्यते ॥
आपधातुदशत्वन्या शृणुकीर्त्तयतोमम ॥
लालासिंघानिकाशोष्मारक्तपित्तः कफस्तथा ॥
स्वेदमश्रूरसश्चैव मेदञ्चदशमः स्मृतः ॥
दशश्चापगुणाश्चान्याकीर्त्तयिष्यामिताञ्छृणु ॥
अग्न्यशैत्यरसक्लेदोद्रवत्वं स्नेहसौम्यता ॥
जिह्वानिष्पन्दिनीचैव भौमान्दशगुणाञ्छृणु ॥
आपश्चबीज्यजाभूमिस्तस्यागन्धगुणः स्मृतः ॥
चतुरापगुणान्गृह्यभूमेर्गन्धगुणः स्मृतः ॥
शब्दः स्पर्शश्चरूपश्च रसोगन्धश्च पञ्चम ॥
आपपूर्व्वगुणाः प्रोक्तोभूमिर्गन्धगुणं स्मृत ॥
इष्टानिष्टद्वयोर्गन्धः सुरभिर्दुरभिस्तथा ॥
कर्प्पूरः कस्तूरीकश्च चन्दनागुरुमेव च ॥
कुङ्कुमादिसुगन्धानि घ्राणमिष्टं प्रकीर्त्तितः ॥
विण्मूत्रस्वेदगन्धानि वक्त्रगन्धश्चदुः सहं ॥
जीर्णस्फोटकगन्धानि अनिष्टानीति कीर्त्तितं ॥
भूमेधातु दशत्वन्याकथयिष्यामि तच्छृणु ॥
त्वचामांसश्च मेदश्च स्नायुमज्जाशिरस्तथा ॥
नखदन्तरुहाश्चैव केशाश्च दशमस्तथा ॥
दशत्वन्यान्प्रवक्ष्यामि श्रृणु भूमिगुणान् द्विज ॥
भूमेः स्थैर्य्यंरजत्वश्चकठिन्यं प्रसवात्मकं ॥
गन्धोगुरुश्च शक्तिश्च नीहारस्थापनाकृतिः ॥
गुणन्धातुविशेषश्च उत्पत्तिश्च द्विजोत्तम ॥
यथाश्रुतं मयापूर्व्वं कीर्त्तितं निखिलेन तु ॥
वैकारिकमहङ्कारं सत्वोनुक्तानुसात्विकः ॥
श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वा नासिका चैव पञ्चमी ॥
वुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैव कीर्तितानि द्विजोत्तम ॥
हस्तपादस्तथास्नायुरुपस्थोवाक्च पञ्चमम् ॥
श्रोत्रेण गृह्यते शव्दो विविधस्तु द्विजोत्तम ॥
वेणुवीणास्वनानाञ्च तन्त्रीशब्दमनेकधा ॥

मुरज सौन्द पणवभेरीपटहनिस्वनं ॥
शंख काहल शब्दञ्च शब्दं डिण्डिमगोमुखं ॥
काँसिकाहलमिश्रञ्च गीतानि विविधानि च ॥
त्वचया गृह्यते स्पर्शः सुखदुःखसमन्वितः ॥
मृदुसूक्ष्मसुखं स्पर्शः वस्त्रशय्यासनादयः ॥
तीक्ष्णशस्त्रजलं शैत्यंउष्णतप्तक्षते क्षरः ॥
एवमादीन्यनेकानि ज्ञेयानीष्टं द्विजोत्तम ॥
चक्षुषा गृह्यते रूपं सहस्राणि शतानि च ॥
देवरूप विकाराणि नक्षत्रग्रहतारकाः ॥
मानुषाणाम्विकाराणि ग्रामन्नगरपत्तनं ॥
वृक्षगुल्मलतानाञ्च पशुपक्षिशरीसृपां ॥
कृमिकीटपतङ्गानाञ्जलजानामनेकधा ॥
शैलदारब रोमाणि रूपाणि विविधानि च ॥
धातुद्रव्यविकाराणि रूँपाणि द्विजसत्तम ॥
जिह्वया गृह्यतेस्वादो हृद्याहृद्यो द्विजोत्तम ॥
फलमूलानि शाकानि कन्दानिपिशितानि च ॥
पक्वापक्व विशेषाणि दधि क्षीर घृतानि च ॥
व्रीह्योषधिरसानाञ्च मिश्रामिश्रमनेकधा ॥
षट्कर्मप्रति भेदेन रसभेद शतस्मृतं ॥
घ्राणेन गृह्यतेगन्ध इष्टानिष्टाद्विजर्षभः ॥
गुडाज्यगुग्गुलुभष्मचन्दनागुरुकस्तथा ॥
कस्तूरि कुङ्कुमादीनामिष्टो गन्धमनोहरः ॥
व्रणमूत्रपुरीषाणां मांसपर्युषितानि च ॥
वातकर्म्मादि दुर्गन्ध अनिष्टः समुदाहृतः ॥
हस्ताभ्यां कुरुते कर्म्मविविधानि द्विजोत्तम ॥
माहेन्द्रवारुणञ्चैव वायव्याग्नेयमेव च ॥
आग्नेयपवनादीनि कांस्योलोहस्त्रपुस्तथा ॥
अग्निकर्म्माण्यनेकानि यज्ञहोम क्रियास्तथा ॥
सूर्प्पव्यजनवातेन मुखवातेन वै तथा ॥
चमरचर्म्मवातेन वातयन्त्रं च वायवं ॥
वारुणन्तोयकर्म्माणि कुरुते विविधानि च ॥
रसोपरसकर्म्माणि तस्य पोषणकर्म्म च ॥
स्नानाचमनकर्म्माणि वस्त्रशौचादयस्तथा ॥
कायशौचञ्चकुरुते तृषा नाशन मेव च ॥

नवमानि ह्यनेकानि वारुणं कर्म्म उच्यते ॥
माहेन्द्रं पार्थिवङ्कर्म्म अनेकानि द्विजोत्तम ॥
कुलालकर्म्म भूकर्म्म कर्म्मं पाषाणमेव च ॥
दारुदन्तिमश्रृङ्गादि कर्म्मपार्थिवमुच्यते ॥
चतुष्कर्म्म समासेन हस्ततः परिकीर्तितं ॥
पादाभ्याङ्गमनङ्कर्म्मदिशञ्चविदिशन्तथा ॥
निम्नोन्नतसमेदेशे शिलासङ्कटकोटरे ॥
तोयकर्द्दम संघाते वहुकण्टकसंयुते ॥
पापकर्म्म विसर्ग्गन्तु कठिनद्रवपिच्छिलं ॥
सरक्तफ़ेनिलादीनि पायुशक्ति प्रमुञ्चति ॥
उपस्थकर्म्मआनन्द करोति जननं प्रजा ॥
स्त्रीपुंनपुंसकञ्चैव उपस्थं कुरुते द्विज ॥
वाचा तु कुरुते कर्म्म नवधा द्विजपुङ्गव ॥
स्तुतिनिन्दाप्रशंसा च आक्रोशः प्रिय एव सः ॥
प्रश्नोऽनुज्ञातथाख्यानमाशीश्चाविधियोनयः ॥
एता नव विधावाणी कीर्तितोमे द्विजोत्तम ॥
अधुना कथयिष्यामि मनसो नव वै गुणान् ॥
चलोपपत्तिः स्थैर्यञ्च विसर्गकल्पनासमा ॥
सदसच्चाशुताश्चैव मनसो नव वै गुणाः ॥
इष्टानिष्ट विकल्पश्च व्यवसायः समाधिना ॥
मनसो द्विविधं रूपं मनश्चोन्मन एव च ॥
मनस्त्विन्द्रिय भावत्वे उन्मनस्त्वमतीन्द्रिय ॥
निगृहीतेन्द्रियग्रामः स्वर्गमोक्षौतु साधनं ॥
विसृष्टे इन्द्रियग्रामे दुःखं संसारसाधनं ॥
सकलं निष्कलञ्चैव मन एव विदुर्ब्बुधाः ॥
सकलं मननानात्वे एकत्वे मननिष्कलं ॥

॥विगतराग उवाच ॥

मनः स्ववेद्यं लोकानामुन्मनस्तु न विद्यते ॥
उन्मनः कथयास्माकं कीदृशं लक्षणं भवेत् ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

उन्मनस्त्वङ्गते विप्र निवोध दशलक्षणं ॥
न शब्दं शृणुते श्रोत्रे शंखभेरीस्वनादपि ॥

त्वचः स्पर्शन्नजानाति शीतोष्णमपि दुःसहं ॥
रूपं पश्यति नो चक्षुः पर्व्वताभ्यधिकोपि वा ॥
जिह्वा रसं न विन्देत मधुराम्लवतोपि वा ॥
गन्धं जिघ्रतिनघ्राणो तीक्ष्णम्वाप्यशुचीन्यपि ॥
उन्मनस्तव मे ख्यातं सर्वद्वैतविनाशनं ॥
भवपारग सुव्यक्तन्निष्कलं शिवमव्ययम् ॥
स शिवः स परोब्रह्मा स विष्णुः स परोक्षरः ॥
स सूक्ष्मः स परोहंसः सोऽक्षरः क्षरवर्ज्जितः ॥
एष उन्मनजानीहि शिवश्च द्विजपुङ्गव ॥
कीर्तितोऽस्मि समासेन किमन्यत् परिपृच्छसि ॥

इति वृषसारसंग्रहे पञ्चविंशतितत्व निर्णयो नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥

अथ पशुपति मते शिवधर्मे वृषसारसंग्रहे कल्पनिर्णयो नाम एकविंशतितमोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥विगतराग उवाच ॥

अहो मतिमना श्रेष्ठ अहो धर्मभृतांवरः ॥
अहो दमः शमः सत्य अहो यज्ञ अहो तपः ॥
अनेनामृतवाक्येन विस्मयो मे परोगतः ॥
प्रीतोऽस्मि च तपाधार ज्ञानाद्भूत रसेन च ॥
किन्ददामि वरं व्रूहि दातास्मि तव चेप्सितं ॥
एतच्छ्रुत्वा ततस्तेन प्रत्युवाच शुभाङ्गिराम् ॥
को भवान् वरदः श्रेष्ठः देवदानव राक्षसः ॥
अथवा भगवान् विष्णुर्मम जिज्ञासुरागतः ॥
व्यक्तत्वं पुरुषश्रेष्ठः जानामि पुरुषोत्तमः ॥
रूपंदर्शयगोविन्द यद्यस्तितपसः फलम् ॥
ततस्तु पुण्डरीकाक्षो दर्शयामास स्वान्तनुम् ॥
शंखचक्रगदापाणिः पीताम्वरधरो हरिः ॥
अनर्थयज्ञस्तन्दृष्ट्वा विश्मयं परमङ्गतः ॥
प्रहर्षमतुलं लब्ध्वाअश्रुपूर्णाकुलेक्षणः ॥
वेपमान स्वरेणात्र उवाच च जनार्दनम् ॥
अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं तःपः ॥
नमोनमस्तेऽस्तु जनादिसम्भवे ॥

नमोनमस्तेऽस्तु च विश्वरूपिणे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु जनाभिसम्भवे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु पितामहोद्भवे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रशीर्षिणे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रचक्षुषे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रलिङ्गिने ॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रवक्षसे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रमूर्त्तये,
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रवाहवे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रवक्त्रिणे
नमोनमस्तेऽस्तु सहस्रमायिने ॥
नमोनमस्तेऽस्तु वराहरूपिणे
नमोनमस्तेऽस्तु महीसमुद्धृते ॥
नमोनमस्तेऽस्तु च भूतसृष्टिने
नमोनमस्ते चतुराश्रमाश्रये ॥
नमोनमस्ते नरसिंहरूपिणे ॥
नमोनमस्ते दितिजोरदारणे ।
नमोनमस्ते सुरशक्रसूदने ॥
नमोनमस्ते सुरदर्पनाशने ॥
नमोनमस्तेऽ दितिपुत्र वामने ॥
नमोनमस्ते वलियज्ञ सूदने ॥
नमोनमस्तेऽस्तु षडर्द्धविक्रमे ॥
नमोनमस्ते त्रिदशार्त्तिनाशने ॥
नमोनमस्तेऽस्तु अनन्त अच्युते ॥
नमोनमस्ते जगदार्त्तिनाशने ॥
नमोनमस्तें मधुकीट नाशने ॥
नमोनमस्तेस्तु त्रिलोकवान्धवे ॥
नमोनमस्ते त्रिदशाभिनन्दने ॥
नमोनमस्तेस्तु च दिव्यचक्षुषे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु भवान्तपारगे ॥
नमोनमस्तेऽस्तु त्रिलोकपूजिते ।
नमोनमस्तेऽस्तु गदाग्रपाणये ॥
नमोनमस्ते वरचक्रपाणये ॥
नमोनमस्तेऽस्तु च शंखपाणये ॥

नमो नमस्तेऽस्तु च कम्वुपाणये ॥
नमोनमस्तेऽस्तु जलौघशायिने ॥
नमोनमस्ते हरमर्दरूपिणे ॥
नमोनमस्ते खगराजकेतने ॥
नमोनमस्ते शशिसूर्यलोचने ॥
नमोनमस्ते उरगारिबाहने ॥
नमोनमस्तेद्भुतरूपदर्शिने ॥
नमोनमस्तेऽस्तु च सूर्यतेजसे ॥
नमोनमस्ते मृतमन्थन ध्रुवे ॥
नमोनमस्तेऽ मललोक संस्तुते ॥
नमोनमस्ते जगमण्डपाश्रये ॥
नमोनमस्तें जगदेकवत्सरे ॥
नमोनमस्ते शिवसर्वदे नमः ॥
क्षमस्व गोविन्दममापराधं ॥
अतीव पृष्टेन दुरात्मनेन ॥
मयेदं सर्वङ्कथितं स्मयेन ॥
दयाङ्कुरु त्वं त्रिदशेश्वरेण ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

स्तोत्रेणानेन सन्तुष्टः केशवः परवीरहा ॥
प्रत्युवाच महासेनो गिरयानिरूपस्पृहा ॥
स्तोत्रेणानेन मे तात तुष्टोस्मि भृशमेजितः ॥
दुर्लभान्यपि त्रैलोक्ये ददामि वरमीप्सितम् ॥
अनेन मां स्तौति निराश्रिंतेन त्वयोक्तवेदार्थमनोहरेण ॥
यावन्ति तत्राक्षरसंख्यमस्ति, तावन्ति कल्पं दिवि ते वसन्ति ॥
त्वञ्चापि मे व्रूहि वरं यथेष्टं, त्रैलोक्य राज्यादपि निर्विशङ्क ॥
ददामि किं सप्तमहीश्वरत्वमथार्थंराशीं वहुकन्यकां वा ॥
श्रुत्वैवदिव्यं वरमच्युतस्य प्रणम्यपादद्वयपङ्कजे तु ॥
विज्ञाय विष्णुं वरदं वरेण्यं प्रहृ चेतः पुकान्चितोऽतोऽव्रवीत् ॥

॥अनर्थयज्ञ उवाच ॥

न कामयेऽन्यं प्रवरन्तु देव असंशयवन्धनसारमेकम् ॥
विमुक्त वन्धो भवतः प्रमादाद् भवामि गोविन्दरतञ्च धर्मे ॥

॥भगवानुवाच ॥

यथैव चित्तन्तव सुप्रसन्नं महर्षि देवैरपि नैव दृष्टम् ॥
अकल्मषं दुःखविवर्ज्जितत्वं भवार्णवस्तीर्णमसंशयेन ॥
गच्छामतो सम्प्रति श्वेतद्वीपमगम्य देवैरपि दुर्न्निरीक्ष्यम् ॥
मद्भक्तिपूतं मनसा प्रयाति घोरार्णवे नैव पुनश्चरन्ति ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

एवमुक्त्वा हरिस्तत्र करेगृह्य तपोधनम् ॥
ततस्ते कर्हितास्तत्र तेनैवसहकेशव ॥
एवं हि धर्मस्त्वधिकं प्रभावाद्गतः स लोकं पुरुषोत्तमस्य ॥
अशेषभूत प्रभवाव्ययस्य सनातनं शाश्वतमक्षरस्य ॥
त्वमेव भक्तिं कुरु केशवस्य जनार्दनस्यामितविक्रमस्य ॥
यथा हि तस्यैव द्विजर्षभस्य गतिं लभस्व पुरुषोत्तमस्य ॥
किमन्य भूयः कथयामि राजन् यदस्ति कौतुहलमन्यशेषम् ॥
पृच्छस्वमान्तात यथेप्सितन्ते भविष्यभूतं भवतो यथेष्टम् ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

कियन्तकल्पानि गतानि पूर्व्वं भविष्यकल्पानि कियन्ति विप्र ॥
एकैककल्पं कियदिन्द्रमुक्तं प्रवर्तमानादपि कीर्तयस्व ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

परार्द्धकल्पं गतपूर्व्वराज्यं चतुर्द्दशैवेन्द्र नरेन्द्रकल्पम् ॥
तथैव मन्वन्तरमेककल्पं भविष्यकल्पञ्चपरार्द्धमेव ॥
वराहकल्पः प्रथमो वभूव गताश्च मन्वन्तरषट्नरेन्द्रः ॥
चतुर्य्युगसप्ततिएकयुक्तं मन्वन्तरासंख्यमुदाहरन्ति ॥
षड्लक्षकल्पेन तु मासमाहुस्तद्द्वादशव्वर्षमुदाहरन्ति ॥
तेनार्द्धेन परार्द्धकल्पगुणितं ब्रह्मायुरित्युच्यते ॥
त्रैलोक्याधिपतिः प्रधानपुरुषो ब्रह्माप्यनित्यः स्मृतः ॥
शेषं भूत चतुर्विधस्यनियतं जीवस्य किं शोच्यते
तस्मान्नास्ति जगत्सुसारविरलमुक्ताशिवं शाश्वतं ॥

इति वृषसारसंग्रहे कल्प निर्णयो नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥२१॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे वृषसारसंग्रहे

द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥जनमेजय उवाच ॥

श्रूतो वा त्वन्मुखाद्धर्म्मः सारसंग्रहमुत्तमं ॥
मधुरश्लक्ष्णा वाणीभिः सम्यग्वेदार्थसंयुतं ॥
न्याययुक्तं महासारं गुह्यं ज्ञानमनन्तरं ॥
तृप्तोऽस्मीहामृतं पीत्वा जन्ममृत्युरुजापहं ॥
प्रश्नमेकोन्यपृच्छामि नामहेतु तपोधन ॥
वर्णगोत्राश्रमन्तस्मात् श्रोतुमिच्छामि ते पुनः ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

शृणु राजन्नवहितो योगेन्द्रस्य महात्मनः ॥
आश्रमं वर्णजातीनां वक्ष्याम्येव नराधिपः ॥
हिमवद्दक्षिणेपार्श्वे मृगेन्द्रशिखरे नृपः ॥
महेन्द्रपथगानामनदितीरे नराधिपः ॥
तत्राश्रमपदन्तस्य पुलिनेषु मनोरमे ॥
वसतिस्म महाभागस्तत्वपारगनिस्पृहाः ॥
शीलशौचसमाचारो जितद्वन्द्वो जितश्रमः ॥
जितमानभयक्रोधो जितसर्व्वपरिग्रहः ॥
सोमवंशप्रसूतास्ते क्षत्रियो द्विजताङ्गताः ॥
तपसाविनयाचारैर्विष्णुना द्विजकल्पिताः ॥
अजिता नाम तत्पूर्व्वं कामक्रोधजितेन तु ॥
सङ्कल्पस्तस्य राजेन्द्र कथयिष्यामि तच्छृणु ॥
अध्यात्मनगरस्फीतः अधिभूतजनाकुलः ॥
अधिदैवत सान्निध्यं देशायतनपञ्च च ॥
दशयज्ञं व्रतं चीर्णदशकामपराजितः ॥
नियमान्दशसंसृत्य दशवायव ॠत्विजः ॥
दशाक्षरेण मन्त्रेण दशधर्मक्रियापदः ॥
दशसंयमदीपाग्नौ जिह्वातेजोजितेन्द्रियः ॥
दशयोगा समासीना दशध्यानपरायणः ॥
वृद्धिर्वेदिमनोयूपः सोमदानमृताक्षरः ॥
दक्षिणाग्नयभूतेभ्यः पशुवन्धस्वयं कृतः ॥

विनार्थं यज्ञमिष्ट्वातु कालाञ्चक्षपयत्यसौः ॥
अनर्थयज्ञं तं प्राहुर्म्मुनयस्तत्वदर्शिनः ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

दशयज्ञमिदं श्रोतुन्देहिमां द्विज सत्तमः ॥
दशकामदशध्यानदशयोगदशाक्षरः ॥

॥वैशम्पायनउवाच ॥

ब्रह्मदेवपितृयज्ञो यज्ञ भूतातिथिञ्चयः ॥
जपो योगस्तपो ध्यानं स्वाध्यायश्चदशस्मृतः
पत्नीपुत्रपशुभृत्यधनधान्ययशश्श्रियः ॥
मानभोगं दशराजन्दशकाम उदाहृतः ॥
मानसो योगपद्यश्च संक्षिप्तश्चविशाम्पते ॥
विशालानामयोगश्च ततोविकरणः स्मृतः ॥
रविसोमोहुताशश्च स्फटिकाम्वरमेव च ॥
दशयोगासनासीनौ नित्यमेव तपोधन ॥
अनिलाधमनाः सूक्ष्मं ध्यानं योगः स मानसः ॥
प्राणायामैर्म्मनोरुद्धायोगपद्यः स उच्यते ॥
ब्रह्मादिस्तम्वपर्य्यन्त सर्व्वस्थावरजङ्गमं ॥
प्रलीयमानं ध्यायेत क्रमात्सूक्ष्मंविचिन्तयेत् ॥
संक्षिप्त एवआख्यातः विशालाञ्छृणुतत्वतः ॥
ब्रह्मादिसूक्ष्मपर्य्यन्त चिन्तयीत विचक्षणः ॥
संक्षिप्ता च विशालाच चिन्तयीतपरस्परं ॥
एषा विकरणीनामयोगस्यविधिरुच्यते ॥
देहमध्येहृदिज्ञेयं हृदिमध्येतु पङ्कजं ॥
पङ्कजस्यचमध्येतु कर्णिकांचविशांपते ॥
कर्णिकायास्तुमध्येतु पञ्चविन्दुविदुर्व्वुधाः ॥
रविसोमशिखाचैव स्फटिकाम्वरमेव च ॥
रविमण्डलमध्येतु भावयेच्चन्द्रमण्डलं ॥
तस्यमध्येशिखाध्यायेन्निर्धूमज्वलनप्रभां ॥
अग्निमध्येमणिंध्यायेच्छुद्धधारजलप्रभं ॥
तस्यमध्येऽक्षरंध्यायेत्ससूक्ष्मं शिवमव्ययं ॥
दशयोगमिदं राजन्कथितञ्च मया तव ॥
दशध्यानसमासेनकीर्त्तितं शृणुतद्यथा ॥

घोषणापिङ्गलाचैव वैद्युतीचन्द्रमालिनी ॥
चन्द्रोमनोनुगाचैव सुकृताच तथापर ॥
सौम्यानिरञ्जनाचैव निरालम्वा च कीर्त्तिता ॥
सुशिषिचाङ्गुलौश्रोत्रेध्वनिमाकर्षयेन्नरः ॥
तत्तदक्षरमाकर्ण्यअमृतत्वाय कल्प्यते ॥
पिङ्गलातु शिखाधूमंध्यायेन्नित्यमतन्द्रितः ॥
विमुक्तः सर्व्वपापेभ्यो निर्द्वन्दपदमाप्नुयात् ॥
वैद्युती तु निशामध्येलक्षतेजमनामयं ॥
पञ्चमाससमाभ्यासाद्दिव्यचक्षुर्भवेन्नरः ॥
विन्दुमालान्तुयः पश्येन्नरछायां समाश्रितं ॥
जात्यस्फटिकसंकाशं दृष्ट्वा मुच्यति वन्धनात् ॥
ध्यायेत्मनोनुगानामपक्षीरापीड्यलोचनैः ॥
श्वेतपीतारुणं विन्दुंदृष्ट्वाभूयो नजायते ॥
मनोनुगादिषट्केन ध्यानमुक्तं मया तव ॥
अधुनान्यत्प्रवक्ष्यामि परमाणुचतुर्व्विधं ॥
पार्थिवादिचतुर्भूतैर्यैर्व्याप्तंनिखिलञ्जगत् ॥
लक्षणन्तस्यराजेन्द्रशृणुवक्ष्यामि साम्प्रतं ॥
पार्थिवोर्द्धगतिः सूक्ष्मः परमाणुर्नराधिप ॥
प्रत्यक्षदर्शनं ध्यानं लक्षयन्नियतः शुचिः ॥
मुच्यते सर्व्वपापेभ्यो राहुनाचन्द्रमायथा ॥
तेन योऽभ्यसतेनित्यं स योगीभुवनेश्वरः ॥
अधोगति महाराजपरमाणुजलोद्भवः ॥
अभ्यसेद्यदिदं राजन् सर्व्वपातकनाशनं ॥
आग्नेयपरमाणु श्च तिर्य्यगूर्द्धगतिः स्मृताः ॥
य इदं ध्यायते नित्यमुत्तमाङ्गतिमाप्नुयात् ॥
वायव्यं परमाणुश्च अधोर्ध्वतिर्य्यगास्मृता ॥
न स मुह्यति तंदृष्ट्वा वायुसम्भवभूपते ॥
चत्वार एते राजेन्द्र परमाणुर्निरीक्षते ॥
तेन सर्व्वमखैरिष्टन्तेनतप्तान्तपन्तथा ॥
तेन दत्तामहीकृत्स्नासप्तसागरसंवृता ॥
सर्व्वतीर्थाभिषेकश्च सर्व्वव्रतक्रिया तथा ॥
अनेनैवविधानेन दशध्यानन्नराधिप ॥
कुरुते अव्यवच्छिन्नं सर्व्वकामफलप्रदं ॥
दशाक्षरमहाराजयोगीन्द्रस्यमहात्मनः ॥

कथयामि समासेन शृणुष्वावहितोभव ॥
प्रणवादिस्वरात्रीणि दीर्घविन्दुसमायुतं ॥
पञ्चपञ्चच वर्ग्गे तु वायुवीजमधस्थितं ॥
त्रयोदशस्वरायुक्तं पञ्चमपरिकीर्त्तितं ॥
पञ्चविंशतिमः षष्ठ अक्षरः परिकीर्त्तितः ॥
यादृशं पञ्चमः प्रोक्तं सप्तमेच प्रयोजयेत् ॥
अकारस्वरसंयुक्तंसर्व्वपातकनाशनं ॥
प्रथमं पञ्चमेवर्गे तृतीयस्वरयोजितं ॥
उक्तरेकारसंयुक्तं नवमं परिकीर्त्तितं ॥
दशमः पुनरोङ्कारः मन्त्रश्रेष्ठोदशाक्षरः ॥
जपतोध्यायतो वापि पार्थिवादिक्रमेण तु ॥
मुच्यते सोऽपि संसारे संशयोनास्ति भूपते ॥
आचारमूलोधर्म्मस्तु धर्म्मसूलोजनार्द्दनः ॥
तेन सर्व्वजगद्व्याप्तं त्रैलोक्यंसचराचरं ॥
आचाराल्लभतीहआयुरतुलमैश्वर्य्यवित्तन्तथा ॥
आचारात्सुतमीप्सितञ्च लभते श्रीकीर्तिप्रज्ञायशः ॥
आचाराल्लभतेच लक्ष्मिमतुलं ख्यातिन्तथैवोत्तमं ॥
आचारादिहमन्त्रधर्म्मपरम प्राप्नोति निः संशयं ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

आचारत्प्रभवानुसङ्ग कथितं सुश्लिष्टधर्म्माकरं ॥
आचारात्कतिधाऽङ्ग कीर्त्तय पुनस्तृप्तिर्न मे जायते ॥
सर्वज्ञः त्वमहम्शृणोमिवरदङ्किञ्चिन्नं मे शास्वतं ॥
तन्मे किर्त्तय धर्म्मसारशुभदमाचारमूलाश्रयं ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

नित्यं नम्रशिरोद्विजातिगुरुषु शुश्रूषणदैवतं ॥
तिष्ठेनाचमनेनचाशनकरं वामास्थि मानादरं ॥
सूर्य्याग्निशशिवन्धुरार्यपुरतः कुर्य्यान्नचावश्यकं ॥
शस्येभस्मनि गोव्रजेद्विजजलं कुर्य्यान्न चार्कन्नरः ॥
पादेनाग्निजलं स्पृशेन्नच गुरुं पादेन पादन्तथा ॥
शौचङ्कार्य जलादिनाच नियतंनाधो जलं कारयेत् ॥
कुर्य्यान्नित्यभिवादनं द्विजगुरोर्म्मातापितॄर्द्दैवतं ॥
एताऽचार विधिः समासनियमस्तुभ्यं मया कीर्त्तितं ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

स्त्रीणाङ्किं प्रियमस्ति तद्वद विभो संसारसारस्त्रियां ॥
किं सदभाव न वेद्मि तस्य विषये किं द्वेष्य किन्तात्प्रियम् ॥
पश्यामि न च तस्य गर्भकलया प्राप्नोति निःसंशयं ॥
मायाजालसहस्रगाऽपि युवती कुर्व्वन्ति भर्त्ताप्रियम् ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

राजन् किं प्रियमस्ति अर्थपरतः पश्यामि नान्यन्नृपे ॥
पुत्रार्थैक प्रयोजनं युवतयः स्वायम्भुवोक्ताऽमरैः ॥
कान्ता नित्यकलाप्रवर्त्तनकरी धर्म्मसखायासती ॥
मायावापि करोति सद्य मनुजात्यक्तान्यवा सेवते ॥
स्त्रीसङ्गं परिवर्ज्जयेन्नरपते आयासदं दुःखदम् ॥
मृत्युद्वारभयाकरं विषगृहं आपत्सुघोरालयं ॥
अग्निर्म्मारुतमत्तवारणसम तस्यानुगामी सदा ॥
स्त्रीहेतोर्हतरावणस्त्रिदशप इन्द्रोऽपि विस्थापितः ॥
स्त्रीहेतोरपि चन्द्रमास्त्रिभुवने धिक्तांगतश्चामरो ॥
दण्डक्षोहतराष्ट्रपौरसहितः किम्भूय वक्ष्याम्यहम् ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

विप्रोकीदृश लक्षणम्भवति भो ! कीदृग्मुनिश्चोच्यते ॥
केनार्थेन भवेत भिक्षुभगवन् निघ्नन्ति को वा द्विजः ॥
केनार्थेन भवेद्द्विजेन्द्र भगवन् ज्ञेयः परिव्राजकः ॥
ज्ञेयाः किमृषयश्च लक्षणमुनेरिच्छामि ज्ञातुं पुनः ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

सत्यं शौचमहिंसता दमशमौ भूतानुकम्पी सदा ॥
आत्मारामजितोस्वधर्म्मनिरतः सत्वस्थ नित्यं मनः ॥
कामक्रोधयम स्वदारनिरतः सन्त्यज्य लोभः शनैः ॥
एवं यः कुरुते द्विजातिसुवरः शूद्रोऽपि यः संयमी ॥
तस्माच्छद्मक वर्ज्जितः स भगवान् संसारभी भिद्यकः ॥
यत्तत्स्थानपरं व्रजन्तिपुरुषाः तस्मात्परिव्राजकः ॥
ग्रन्थिदारसुतन्धनंश्च विरति निर्ग्रन्थिक सोच्यते ॥
रम्यन्ते ऋषिराश्रमेधृतिमनस्तस्मादृषिः सोच्यते ॥

कायवाङ्मनदण्डतत्परतरस्ते दण्डिकरूच्यते ॥
सद्धर्म्मश्रवणं वदन्ति श्रवणः सद्धर्म्मब्रह्माक्षरः ॥
पाशप्रक्षिपतं पशुत्वसकलं पाशूपतास्ते स्मृताः ॥
विप्रे पाशुपतादि भिक्षुसकलं पृष्टोस्म्यहं लक्षणं ॥
सर्व्वं तत्कथितोसि लक्षणमया सन्धिश्वनिर्न्नाशनं ॥
प्रज्ञासंग्रहशीतवर्द्धन परं संसारनिर्म्मूलनं ॥
एतज्ज्ञानपरं प्रवोधमतुलं नित्यं शिवंधार्य्यते ॥

इति वृषसारसंग्रहे द्वाविंशतितमोऽध्यायः ॥२२॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे निद्रोत्पतिर्न्नाम

त्रयोविंशतितमोऽध्यायः

ॐ नमः शिवाय

॥जनमेजय उवाच ॥

देवानान्दानवानाञ्च उत्तरारणिमेवच ॥
विद्विषन्ति च तेऽन्योन्यं कारणन्तस्य कीर्तय ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

पापपुण्यस्वभावाभ्यां देवदैत्यस्य भूपते ॥
धर्म्मपक्षः स्मृतोदेवा दानवोऽधर्म्म पक्षतः ॥
हेतुना तेन राजेन्द्र अन्योन्यं विद्विषन्तिते ॥
देवद्वेष्टासुरः सर्व्वेविवुधाश्चासुरद्विषः ॥
धर्म्माधर्म्म विपक्षतां श्रृणुपरां भूतानुकम्पादयाम् ॥
सत्यं शौचमहिंसता दमशमो निर्म्मानमीर्ष्यारुषा ॥
तृष्णालोभरतस्यकामविषयः सर्व्वेन्द्रियाणां जयः ॥
आध्यात्मेषुरतिः प्रसन्नमनसो निर्द्वन्द्वसर्व्वालयः ॥
पापापेक्षणशश्च पुण्यमुदितो दीनेषुकारुण्यता ॥
दानं शीलधृतिक्षमाजपतपः स्वाध्यायमौनेरतिः ॥
योगभ्यासरतिदिवैकसगणेज्ञाने च सांख्ये तथा ॥
अक्रोधार्ज्जवतेजयज्ञमभयं संतोष अद्रोहता ॥
त्यागोमार्द्दवह्रीरचापलरतिन्यासाभिमानोग्रहात् ॥
मैत्रीभाव सदारपैशुनमतिर्ब्राह्मण्य श्रद्धान्विता ॥
एताऽचारसदा नरेन्द्र विवुधाः संक्षेपतः कीर्त्तिताः ॥

दैत्यानां श्रृणु कीर्तये त्ववहितो संभाव्यतेषान्निजं ॥
दैत्यापापरतिस्वभावचपला निर्ल्लज्जदर्प्पालसाः ॥
कामक्रोधवशाः सुदुष्टमनसस्तृष्णाधिका निर्द्दयाः ॥
शौचाचारविवर्ज्जिता गुरुगिरान्नानित्य कुर्य्युः क्रियाः ॥
नैवाकर्षण जीविनः प्रतिदिनं मोहान्धरागान्विताः ॥
निद्रानित्यदिवा प्रसक्तमशुचिः सूर्य्योदये सुप्यते ॥
आशापाशशतैर्न्निवद्धहृदयो हृत्वा परस्वं पुनः ॥
मांसर्य्यात्परपाक भेदनिरतोमूलस्यदुष्पूरता ॥
नास्तीकत्वपराङ्गनाप्यभिरतो उक्ता च कामः सदा ॥
देवब्राह्मण विद्विषन्ति सततं लोभाच्च कार्य्यक्रिया ॥
धर्म्मन्दूषयते च मूढमनसा आर्य्यञ्च तीर्थन्तथा ॥
हन्तव्यान्यहताञ्च यन्य वहवो विस्फुर्ज्जिते नक्रवत् ॥
दैत्यानाङ्कथितश्च चिन्हकतिचित्सद्भावतः कीर्त्तितं ॥
मर्त्येष्वेव नरेन्द्रमानुषमभूद्देवासुराणां नृपः ॥
यो यँप्रोक्तः स्वभावतामुभयतो मानुष्य लोकन्तथा ॥
यन्मे पृच्छित वान्नरेन्द्र कथितं यत्त्वं पुरागोपितं ॥
विद्वेषोभयकारणं नरपते किम्भूय वक्ष्याम्यहं ॥

॥जनमेजय उवाच ॥

अस्ति कौतुहलंश्चान्यं पृच्छामित्वां द्विजोत्तम ॥
कथं निद्रा समुत्पन्ना सर्व्वभूत विमोहनी ॥
रात्रौ प्रजायतेकस्माद्दिवा कस्मान्न जायते ॥
कस्माच्च कुरुते जन्तो निद्रानेत्रप्रमीलनं ॥
एतन्मे संशयं छिन्धि सर्व्वज्ञोऽसि द्विजोत्तम ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

देवी ह्येषा महाभागानिद्रानेत्राश्रयो नृणां ॥
तस्यावशङ्गतं सर्व्वं जगत्स्थावरजङ्गमं ॥
सदेवदानवगणा गन्धर्व्वोरगराक्षसाः ॥
यक्षभूतपिशाचाश्च पशुपक्षिसरीसृपः ॥
गुह्यकश्च मृगानागाकिन्नराजलजानगाः ॥
निद्रा वशगताः सर्व्वे पाप्मनात्वभिलंघिताः ॥
देवदानवकर्म्मात्ते तस्मिन्ननृतसम्भवे ॥
मन्दरोत्थापने विष्णुर्द्देवासुरसमागमे ॥

जायते विग्रहेत्वेषा कृतेह्यमृतमन्थने ॥
रजस्तमश्चासुरम्वै सत्वं देवकृतैः शुभैः ॥
ततः सत्वमयी देवी रजस्तमनिवासिनी ॥
क्रोधजा वै स्थिता मध्ये देवदानवपक्षयोः ॥
तामद्भूतमयीन्दृष्ट्वा विस्मितादेवदानवाः ॥
तस्याः प्रभावाभिहता दुद्रुवुस्ते दिशो दशः ॥
तत्र पिताम्वरधरो विष्णुरेकस्तु तिष्ठति ॥
सोभिगत्वा विशालाक्षी नारायणमथाव्रवीत् ॥
देवदानवनाथस्त्वं त्वयि सर्व्वप्रतिष्ठितं ॥
देहि देव ममावासं यत्राहं निवसेसुखं ॥
ततो नारायणस्तुष्टस्तांदेवीं प्रत्यभाषत ॥
शरीरे मम वस्तव्यंविष्णुरेनामथाव्रवीत् ॥
ततस्तां विष्णुवत्तेजः पाप्मनासमतिष्ठत ॥
ततः शेते स वैकुण्ठः पाप्मनात्वभिलंघिताः ॥
तस्मिन् शयाने वित्रस्तादेवासुरगणास्तथा ॥
उचुस्ते परमोद्विग्नाः शयानं विष्णुमच्युतं ॥
त्रातारं नाभिगच्छाम उत्तिष्ठोतिष्ठ केशव ॥
ततः शंखगदापाणिरुत्तिष्ठतमहाभुजः ॥
उत्तिष्ठश्च विशालाक्षिः पाप्मना तस्य पृष्ठतः ॥
ततः सा विग्रहवती स्थितानारायणालये ॥
विष्णुर्देवासुरगणानिदं वचनमव्रवीत् ॥
अस्माकं वै शरीरेषु इयं पाप्मा विनिसृता ॥
एषातिसत्वामसती सत्येन भगिनी मम ॥
विश्रुतो त्रिषु लोकेषु तां पूजयथ मां यथाः ॥
ततो देवासुरगणाः सप्तलोकाः समानुषाः ॥
विभक्ता वैष्णवी पाप्मा तेषु सर्व्वेषु देवता ॥
पर्व्वतेष्वथ वृक्षेषु सागरेषु सरित्सु च ॥
ततो निद्रावशगतं जगत्स्थावरजङ्गमं ॥
एषोत्पत्तिश्च निद्राया यथा वसति तच्छृणु ॥
त्रीणिस्थानानि यस्या वै शरीरेषु शरीरिणां ॥
श्लेष्मपित्तानिलस्थाने त्रीणि पक्षा निवासिनः ॥
तमश्लेष्मा श्रयानिद्रा रजोनिद्रातिवातिका ॥
पित्ताश्रयां स्मृतां निद्रां सात्विकां विद्धि भूपते ॥
आदित्यप्रभवन्तेजस्तस्मिन्सर्व्वप्रतिष्ठितं ॥

निद्रा दिवानभवति तस्मात्सत्वगुणात्मिका ॥
तस्मात्सोमोद्भवानिद्रा तमांसि च रजांसि च ॥
तस्माद्रात्रौ भवेन्निद्रतामसी हरजात्मिका ॥
यदाहि सर्व्वाङ्गगतौ श्रोतांसि प्रतिपद्यते ॥
रजस्तमश्च नियतंस्तदा निद्रा प्रवर्तते ॥
तमस्युर्द्धगतेश्रोत्रोह्याक्षिपक्ष्मासमासृता ॥
तमः प्रवर्त्तते जन्तो तमस्त्वक्ष्णोनिमीलनं ॥
नासाक्षिकर्णश्रोतांसि प्रयुज्यन्तेकफेन तु ॥
हृदयं मुह्यते चापि तमसाचावृतम्मनः ॥
स्पर्शन्नवेदयत्येव नशृणोति नपश्यति ॥
नोच्छ्वासयति नासाभ्यां विवृताक्षिमुखेन च ॥
एषा नृणामन्तकरी निद्रा वै तामसीस्मृता ॥
अकर्म्मण्यप्रवृत्तिश्च मृतवत्स्वपतेक्षितौ ॥
निद्रोत्पत्तिम्विकारश्च कथितोस्मि नराधिप ॥
तस्मान्निद्रान्नसेवेत तमोमोह प्रवर्द्धनी ॥

इति वृषसारसंग्रहे निद्रोत्पत्तिस्त्रयोविंशतितमोऽध्यायः॥२३॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मशास्त्रे वृषसारसंग्रहे शास्त्रवर्णनं नाम

चतुर्व्विंशोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥जनमेजय उवाच ॥

देवानान्दानवानाञ्चवैशम्यानि श्रुतानि वै ॥
निद्रासम्भवमाश्चर्यं त्वत्प्रसादेनवेदितं ॥
त्रैलोक्या विस्तरायामं श्रोतुमिच्छामि वै द्विज ॥
कस्मिश्चिन्नरकं ज्ञेयं पातालञ्च द्विजोत्तम ॥
सप्तद्वीपं समिच्छामि सप्तसागरमेव च ॥
मेरुमूर्द्धश्च विपेन्द्र देवालयनिवोध मां ॥

॥वैशम्पायन उवाच ॥

श्रृणुसंक्षेपतो राजन्त्रैलोक्यायामविस्तरम् ॥
कालाग्निः प्रथमोज्ञेयः सर्व्वाधस्तान्नरेश्वर ॥
तस्योपरि नृपश्रेष्ठ ज्ञेया नरककोटयः ॥

रौरवादि अवीच्यन्तं यातनास्थानमुच्यते ॥
उपरिष्टान्तु विज्ञेयाः पातालाः सप्तएव तु ॥
आभासतालः प्रथमः स्वतालश्च ततः परम् ॥
शीतलश्च गभस्तिश्च शर्करश्च शिलावृतं ॥
सप्तमस्तुमहातालं शेषनागकृतालयः ॥
वलिश्च दैत्यराजेन्द्रो राक्षसश्च विशंखणः ॥
इत्येवमादयस्सर्व्वे नागदानवराक्षसाः ॥
ज्योतिस्मान् द्युतिमान्हव्यः सवनः पत्रएव च ॥
अग्निवाहुश्च मेधा च पत्रश्चैव त्रयोजनाः ॥
संसारभयभीतेन मोक्षमार्गसमाश्रिताः ॥
आग्निन्ध्रं प्रथमद्वीपे अभ्यषिञ्चत प्रियव्रतः ॥
प्लक्षद्वीपेश्वरञ्चक्रे नाम्नामेधातिथिन्तथा ॥
वसुञ्च शाल्मली द्वीपे अभिषिक्तो महीपतिः ॥
ज्योतिस्मन्तं कुशद्वीपेराजानमभिषेचयेत् ॥
क्रौञ्चद्वीपेश्वरञ्चक्रे द्युतिमन्तन्नरेश्वरः ॥
साकद्वीपेश्वरं हव्यं पुष्करे सवनस्मृतः ॥
मध्येपुष्करद्वीपस्य पर्वतोमानसोत्तरः ॥
लोकपालाः स्थितास्तत्र चतुर्भिश्चतुरोदिशः ॥
महानीतः स्मृतोवर्षोधातकीच नराधिप ॥
पुष्करद्वीपमन्तश्च क्षीरोदो नाम सागरः ॥
द्वात्रिंशल्लक्षविस्तारैः शाकद्वीपवहवृणे ॥
जलदश्चकुमारश्च सुकुमार मणीचकः ॥
कुसुमोत्तरमोदश्चसप्तमश्च महाद्रुमम् ॥
हव्यपुत्राः स्मृताः सप्त वर्षनामतथास्मृतः ॥
द्वीपान्तं दधिमण्डादि क्षीरोदार्द्धंनिर्द्दिशेत् ॥
क्रौञ्चद्वीपे समुद्रान्ते सप्तवर्षन्तु ते स्मृताः ॥
कुशलोम्नोनुगश्चोष्णः यवनश्चान्धकारकः ॥
मुनिश्चदुन्दुभिश्चैव सुतद्युतिमनस्तु वै ॥
दध्यर्द्धेधृतमण्डोदः कुशद्वीपः समावृतः ॥
तत्रापि सप्तवर्षञ्चनामतः श्रृणु भारत ॥
उद्भिमान्धेनुसाश्चैव स्वैरान्नालम्वनो धृतिः ॥
षष्टः प्रभाकरश्चैव कपिलः सप्तमः स्मृतः ॥
घृतमण्डोतर्द्धेन तस्यान्तेमदिरोदधिः ॥
समन्ताच्छालमलीद्वीपो वर्षाः सप्तैवकीर्तिताः ॥

श्वेतश्च हरितश्चैव जीमूतोलोहितस्तथाः ॥
वैद्युतोमानसश्चैव सुप्रभः सप्तमः स्मृतः ॥
मदिरोदधिनोर्द्धेन ज्ञेयत्विक्षुरसोदधिः ॥
प्लक्षद्वीपो वृतस्तेन सप्तवर्षसमन्वितः ॥
शान्तश्च शिशिरश्चैव सुखदानन्दएव च ॥
शिव शिवक्षेमो ध्रुवश्चैव सप्तमेधातिथेः सुताः ॥
लवणोदधिस्यान्ते जम्वूद्वीपासमावृतः ॥
लक्षयोजनविस्तारो उपद्विपसमन्वितः ॥
अङ्गद्वीपो यवद्वीपोमलयद्वीपएव च ॥
शंख द्वीपकमुद्वीपो वराह द्वीप एवच ॥
सिंहवर्हिणद्वीपञ्चपद्म चक्रस्तथैव च ॥
वज्ररत्नाकरद्वीपो हंसकः कुमुदस्तथा ॥
लाङ्गलो वृषद्वीपश्च द्वीपो भद्राकरस्तथा ॥
चन्द्रद्वीपश्च सिन्धुश्च नन्दनद्वीप एव च ॥
उपद्वीप सहस्राणि एवमादीनि कीर्त्तितं ॥
अग्नीन्ध्रो नववर्षेषु नवपुत्रानभिषिञ्चयत् ॥
नाभिः किंपुरुषश्चैव हरिवर्षइलावृतः ॥
अत्रापि नवभेदोभूद्भारतात्मजसम्भवः ॥
इन्द्रद्वीपकशेरुश्चताम्रवर्णोगभस्तिमान् ॥
नागद्वीपस्तथा सौम्यो गन्धर्व्वश्चाथवारुणः ॥
अयञ्च नवमोद्वीपः कुमारीद्वीपसंज्ञितः ॥
दक्षिणेहेमकूटस्य वर्षः किं पुरुषः स्मृतः ॥
निषधो दक्षिणपार्श्वे हरिवर्ष इति स्मृतः ॥
मेरुमूलेतुराजेन्द्रज्ञेयोवर्ष इलावृतः ॥
उत्तरणेणतु नीलस्य वर्षरम्यक उच्यते ॥
श्वेतउत्तरतोज्ञेयो वर्षरम्यहिरण्मयः ॥
तस्यउत्तरतोज्ञेययस्त्रिशृङ्गवरपर्व्वतः ॥
तस्यचोत्तरपार्श्वेतु वर्षः कुरुवलेस्मृतः ॥
पूर्व्वंभद्राश्वतोज्ञेयः केतुमालस्तु पश्चिमे ॥
हिमंवान हेमकूटश्च निषधोनीलएव च ॥
श्वेतश्च शृङ्गवन्तश्च षडेते वर्षपर्व्वताः ॥
अशीतिनवतीलक्षः वर्षपर्व्वतमायतं ॥
हिमवान्हेमकूटश्च निषधश्चेति दक्षिण ॥
श्वेतश्चैवत्रिशृङ्गश्च नीलश्चैवतथोत्तरे ॥

निषधोनीलमध्ये तु मेरुः शैलमनोरमः ॥
प्रविष्ट षोडशाधस्ताञ्चतुराशीतिमुच्छ्रितः ॥
योजनानां सहस्राणि द्वात्रिंशदूर्द्धविस्तृतः ॥
ब्रह्मामनोवतीनाम पुरेवसतिमध्यमे ॥
देवराजोऽ मरावत्यामग्निस्तेजोवती पुरे ॥
यमः संयमनीनाम नित्यं वसति भूपते ॥
नैऋतिर्व्वसति नित्यं रम्ये शुद्धवतीपुरे ॥
वरुणोभोगवत्यान्तु वायोर्गन्धवतीपुरी ॥
महोदयापुरीरम्या सोमस्यालयतंस्मृतम् ॥
यशोवतीपुरी रम्यान्नित्यमास्ते त्रिशूलिनः ॥
तत्रगङ्गा चतुः भिन्नानिपतन्ती महीतले ॥
उत्तरेपश्चिमेचैव पूर्व्वदक्षिणतस्तथा ॥
पूर्व्वंगङ्गा स्रवत्याच्चाऽलकानन्दाच दक्षिणे ॥
शीतापश्चिमगागङ्गा भद्रसोमा तथोत्तरे ॥
षष्टियोजनसाहस्रन्निरालम्वानिपत्य च ॥
भद्राश्वंप्लावयित्वा तु वनान्युपवनानि च ॥
द्रोणस्थली गिरीणाञ्च अतिक्रम्यार्णवङ्गता ॥
तथैवालकंनन्दा च गताशैलेननिम्नगा ॥
गङ्गाभारतवर्षञ्च प्रविष्टालवणोदधिम् ॥
प्लावयित्वास्थलीन्सर्व्वान्मानुषाकलुषापहा ॥
पश्चिमेनं गतागङ्गासीतानामाच भारतः ॥
प्लावयेत्केतुमालञ्च क्षेत्रशैववनस्थली ॥
अतिक्रम्यार्णवगतास्थलीद्रोणीचनिम्नगा ॥
भद्रसोमनदीत्येवं प्लावयित्वोत्तरं कुरुन् ॥
स्थलीप्रस्रवणद्रोणीमतिक्रम्यार्णवङ्गता ॥
मेरो वै दक्षिणेपाश्र्वे जम्वूवृक्षः सनातनः ॥
तेननामाङ्कितोराजन् जम्वूद्वीप इतिश्रुतम् ॥
कोटीषोडशंभिश्चैव अयुतानित्रयोदंश ॥
अधोर्द्धयामराजेन्द्र क्षित्यावरणमन्ततः ॥
नवलक्षाधिकं राजन् पञ्चकोटी महीस्मृता ॥
योजनानान्तु विज्ञेयः पृथिव्यायामविस्तरात् ॥
स्वादूदकस्य च वहिर्ल्लोकालोकोमहागिरिः ॥
कञ्चनिद्विगुणाभूमि तस्मादिगरि वहिस्मृतः ॥
तस्माद्वाह्यः समुद्रोभूद्गर्भादेतिसमुद्रराट् ॥

अष्टाविंशतिकं लक्षं शतलक्षाणिविस्तरम् ॥
एतद्भूर्ल्लोक विस्तारो ह्यतद्ध्र्वभुवः स्मृतः ॥
स्वर्ल्लोकास्यपरेणैव महर्ल्लोकमतः परम् ॥
जनलोकस्तपः सत्यं क्रमशः परिकीर्त्तितम् ॥
ब्रह्मलोकः स्मृतः सत्यं विष्णुलोकमतः परम् ॥
तस्मात्परेणवोद्धव्यन्दिव्य ध्यानपुरम्महत् ॥
सहस्रभौमप्रासादम्वैदूर्य्यमणितोरणम् ॥
नानारत्नविचित्राणि नानाभूतगणाकुलम् ॥
सर्व्वकामसमृद्धानि पूर्णंतत्र मनोहरैः
तत्र सिंहासनेदिव्ये सर्व्वरत्नविभूषिते ॥
तत्रास्ते भगवान्रुद्रः सोमाङ्कितजटाधरः ॥
त्र्यक्षत्रिभुवनश्रेष्ठस्त्रिशूलीत्रिदशाधिपः ॥
देव्यासहमहाभागो गणैश्चपरिवारितः ॥
स्कन्दनन्दिपुरोगश्च गणकोटिशताकुलः ॥
अनेकरुद्रकन्यभिरूपिणीभिरलङ्कृतः ॥
तत्रपुण्यनदी सप्तसर्व्वपापापनोदनी ॥
सुवर्णवालुकादिव्यारत्नपाषाण शोभिता ॥
पावनीचवरेण्या च वराहावरदावरा ॥
वरेशावरभद्रा च सुप्रसन्नाजलाशिवा ॥
अनेककुसुमारामारत्न पुष्पफलद्रुमाः ॥
अनेकरत्नप्राकारायोजनायुतमुच्छ्रिताः ॥
अहिंसासत्यनिरताः कामक्रोध विवर्ज्जिताः ॥
ध्यानयोगरतानित्यन्तत्रमोदन्ति ते नराः ॥
तत्र गोमातरस्सर्व्वा निवसन्ति यतव्रताः ॥
गोलोकः शिवलोकश्च एकएव विधीयते ॥
तस्मादूर्द्धपरंज्ञेयं स्थानत्रयमनुत्तमम् ॥
स्कन्दगौरी महेशानंनित्यशुद्धं परं शिवं ॥
दिनकृत्कोटिसङ्काससमनोपम्यं सनातनम् ॥
आदित्यादशिवान्तश्चद्विस्थेणोद्धर्वक्रमैः मृस्तः ॥
अत्यन्तरेत्कथितोद्यसारं किमन्यराजन्कथयामिसारं ॥
ज्ञानार्णवं कीर्त्तितधर्म्मसारं पुराणवेदोपनिषत्सुसारं ॥
यथाहिराजापरिचारमध्ये यथान्तवर्त्ती वहिवर्त्तिनेव ॥
भुञ्जन्ति भोगान् सतताान्तवर्त्ती क्लेशाधिकं नित्यवहिः स्थितानां ॥
यथैवराजाकरिणान्तदन्तदत्तं भुञ्जन्ति भोगान् सततं नरेन्द्र ॥

युध्येतराजावहिदत्तभोगैर्य्यदन्तरे पश्य समानजातं ॥
नदानतुल्यंत्वभयप्रदस्यनयज्ञतुल्यं जितइन्द्रियस्य ॥
नचार्थतुल्यं जितकामिनश्च नधर्म्मतुल्यं दमकामिनस्य ॥
वह्वन्तरन्नैवहि धर्म्मयोश्च क्लेशाधिकं वाह्यफलाल्पसारम् ॥
यदत्रधर्म्मं फलनैष्ठिकस्य नतुल्यकोटी शतयाजिनापि ॥
एतत्पवित्रं परमं सधर्म्मं पुरायथोक्तं परमेश्वरेण ॥
मयापितुल्यं कथितं यथावत्पुराणवेदोपनिषत्सुसारं ॥
सदोजसौभाग्यमतीवमेधा निरुत्सुकः सौम्यमनुत्तमञ्च ॥
सुपुत्रपौत्रन्न विछिन्नगोत्रं भवन्ति विद्याधरलोकपूज्यं ॥
यशश्रियं कीर्त्तिरतीवतेजो जनप्रियो धान्यधनायुवृद्धिः ॥
प्रवोधप्रज्ञारुजधर्म्मवृद्धिम्भवन्ति ते शास्त्रसदाभियोगी ॥
यशस्विनी आर्य्यसुवर्णशृङ्गी वेदान्तविप्रद्विजगायनेषु ॥
दत्वाफलं तीर्थमनुत्तमेषु श्रृण्वन्तियेतस्य भवेत्स पुण्यं ॥
दशाधिकम्वाच चतुश्चपुण्यं शताधिकं यः पठतिप्रभाते ॥
सहस्रशः पुस्तकृतस्यपुण्यं परोभ्यस्ते कीर्त्तयतेयुतानि ॥
अधीत्ययस्योरगतं सुशास्त्रं समस्तमध्यायमनुक्रमेन ॥
दशायुतङ्गो ददतुश्चपुण्यं लभत्यसन्दिग्धयथादिनैकं ॥
येनेदंशास्त्रसारमविकलमनसायोभ्यसेत प्रयत्नात् ॥
व्यक्तोसौसिद्धयोगी भवति च नियतं यस्तुचित्तप्रसंन्नः ॥
नित्ययो धीतयोतपूर्व्वं प्रतिदिनशतशोउर्द्धियन्तेचसर्व्वे ॥
आत्मानन्निर्व्विकल्पं शिवपदमसमं प्राप्नुवन्तीहसर्व्वे ॥

इति वृषसार संग्रहे शास्त्रवर्णनोनाम चतुर्विंशतितमोध्यायः ॥२४॥

॥श्री शिवाय नमः ॥

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकाया संहितायां साधनप्रकरणं नाम

प्रथमः पटलः

ॐ नमः शिवाय

वन्दे देवं पुराणं शिवममरगुरुं भूतलस्थेन मूर्ध्ना
नित्यं शान्तं सुसूक्ष्मं त्रिभुवननमितं सर्व्वलोकैकनाथम् ॥
निस्सङ्गं निर्व्विकारं प्रजननमरणक्लेशदोषैर्व्विमुक्तं
योगाभ्यासैकवेद्यं त्रिगुणविरहितं नप्रसज्यस्वरूपं ॥१॥
शिवार्थं लोकानाममलशिवधर्म्मं शिवकृतं
महाशास्त्रं सारं पशुपतिमतं पाशरहितं ॥
शिवं योगोद्योगं पशुपतिसमीपे निगडितो
विमुक्त्यै सर्व्वेषामनुवदति योगी नरहरिः ॥
योऽसौ पशुपतिः सोऽयं गोरक्षो रक्षको गवाम् ।
शिवयोगिजनान्नित्यं योगाभ्यासेषु रक्षतु ॥

तस्य वाचवः प्रणवः। भनियेका ॐ कारका वाच्य कल्याणमय शिवलाइ नमस्कार। पशुपतिनाथलाइ नमस्कार । शिवगोरक्षनाथलाइ नमस्कार

ती सवैभन्दा पुराना देव शिवलाइ भैंमा माथ राखेर ढोग्छु, जो ३३ कोटि देवताहरुका गुरु छन्, जो नित्य छन् सत्य छन् र शान्त छन्, जो पृथ्वी जल तेज वायु आकाश चन्द्र सूर्य आत्माका अष्ट मूर्तिले प्रत्यक्ष भैकन पनि अन्तर्यामी रूपेण अति सूक्ष्म छन्, तिनै लोकका समस्त प्राणीद्वारा प्रणाम गरियेका छन् र सवै लोक (अनन्त कोटि ब्रह्माण्ड) का नाथ छन तत् सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशत् भनिए र जगतको सृष्टि गरेर जगत्को सञ्चालन गरी रहे पनि पानीमा रहेर पानी देखि अलग्ग रहेका कमल झैँ जगत्सित असंलग्न रहेका, जायते अस्ति वर्धते विपरिणमते अपक्षीयते विनश्यति' भनियेका षड्विध विकारहरुदेखि निक्लेर वसेका, जन्म र मृत्युका दोषदेखि विमुक्त रहेका अविद्या, अस्मिता, राग, द्वेष, अभिनिवेशका पञ्च क्लेशहरुका दोषबाट पनि मुक्त रहेका, सत्त्वगुण, रजोगुण, तमोगुणमय त्रिगुणात्मिका प्रकृतिदेखि विरहित रहेर पनि स्वस्वरूपा शक्तिले युक्त भएका शिवस्याभ्यन्तरे शक्तिः शक्तेरभ्यन्तरे शिवः। अन्तरं नैव जानीयाच्चन्द्रचन्द्रिकयो रिव' । भनियेका, जसका स्वरूपमा कुनै प्रकारको अल्झो न भयेका छन् र जो एक मात्र योगाभ्यासद्वारा जान्न सकिन्छन्, ती पशु (ज्ञान) का पति (नाथ) को वारं वार बन्दना गर्छु ।

निर्ब्व्यापारं सुसूक्ष्मं क्षितिजलदहनाकाशवातैर्व्विमुक्तं
प्रत्यक्षादिप्रमाणैः कृतिभिरविदितं हेतुदृष्टान्तशून्यं ॥

रूपादीनामभावादवयवनिकलादिन्द्रियैरप्रमेयं
प्रत्यात्मध्यानगम्यं पटुभिरपि गिरा निष्प्रपञ्च स्वभावं ॥२॥

मनसा. कर्मणा. वाचा. कुनै व्यापार न भयेका, भूमि. जल. तेज. वायु. आकाश. देखि विमुक्त रहेका आकाशभन्दा अतिसूक्ष्म, प्रत्यक्ष. अनुमान. आगम आदि कुनै प्रमाणद्वारा विद्वान्हरुले पनि बुझ्न नसकेका सवै प्रकारका हेतु र दृष्टान्त देखि शून्य रहेका, शब्द. स्पर्श. रूप. रस. गन्धादि विषयको अभाव हुनाले र साकार हस्त पादादि अवयव रहित निरञ्जन. निराकार. निर्विकार हुनाले मन सहित् ज्ञानेन्द्रिय तथा कर्मेन्द्रिय (नेत्र. श्रोत्र. रसना. नासिका. त्वचा र वाक्. पाणि. पाद. पायु. उपस्थ) द्वारा यति यस्ता भनेर जान्न न सकिने, सांसारिक प्रपञ्च देखि पर रहेका निष्प्रपञ्च स्वभावका हुनाले प्रमाणपटु तार्क्किकहरुले पनि तर्क युक्ति प्रमाणमय वाणी बुझ्न नसकेका, केवल प्रत्यभिज्ञालोकमा अन्तर्मुख योगीहरुका ध्यानगम्य ती पशुपतिनाथ शिवको वन्दना गर्छु ।

शास्त्रस्यादिप्रणेतारं सनकं मुनिपुङ्गवं ॥
नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि संहितां धर्म्मपुत्रिकां ॥३॥

यस पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्रको सार स्वरूप धर्मपुत्रिका संहिता योगशास्त्रका आदिप्रणेता–"नृत्यावसाने नटराजराजो ननाद ढक्कां नवपञ्च वारम् । उद्धर्तुकामः सनकादिसिद्धानेतद् विमर्शे शिवसूत्रजालम्" ॥ इत्यादि भनियेका ब्रह्माजीका मानस पुत्र सनक. सनन्दन. सनातन. सनत्कुमार चार भाइ मध्ये जेठा, आबाल ब्रह्माचारी सिद्ध योगी मुनि-पुङ्गव सनकलाइ नमस्कार गरेर त्यो धर्मपुत्रिका संहिता (पञ्चाशिखले बनायेका विशाल षष्टितन्त्रको सार ७० सांख्यकारिका ईश्वरकृष्णले भनेझैं, म पाशुपत क्षेत्रनिवासी धर्मशीलको अघोषितनामा पितृभक्त पुत्र) संक्षेपमा १६ पटलमा भन्ने छु ।

सिद्धिं प्राप्नोति योगस्य युञ्जन् योगी न संशयः ॥
विदित्वा साधनोपायं षोडशानान्तु निर्णयं ॥४॥

योगसाधनाका उपाय जानेर १६ सोल प्रकरणको निर्णय गरेर युञ्जान योगी योगयुक्तिद्वारा षडङ्ग योगको सिद्धि प्राप्त गर्छन् मुक्त हुन्छन् यस्मा संशय छैन ।

चत्वारि योगप्रकरणान्यन्तरायाश्चतुर्विधाः ॥
तेषाञ्जयचिकित्साश्च द्वे लिङ्गे सिद्धिसूचके ॥५॥
वृद्ध्युपायो विनाशश्च प्रत्यानयनमेव च ॥
सिद्ध्युपायश्च विज्ञेयः साधनोपायसंज्ञितः ॥६॥
तानविज्ञाय यो योगी योगं युञ्जन् प्रयत्नतः ॥
क्लिश्यति केवलं मूढो नास्य सिद्धिः कदाचन ॥७॥

यस योगशास्त्रमा चारोटा योगप्रकरण छन्, चार प्रकारका योगका अन्तराय (विघ्न) छन् ती अन्तरायहरु माथि विजय कसरी प्राप्त गर्ने ? भन्ने चिकित्सा पनि उत्ति प्रकारका छन् योग सिद्धिका सूचक दुइटा चिन्ह (लिङ्ग) छन्, योगाभ्यासको वृद्धि गर्ने उपाय छ र विनाश कसरी हुन्छ ? अनि गयेका वस्तुको प्रत्यानयन (फर्कायेर ल्याउने उपाय) के छ ? योगसिद्धिको उपाय के छ ? साधनको उपाय के छ ? इत्यादि सवै कुरा योगाभ्यासका प्रारम्भमा नै युञ्जान योगीले जानी सक्नु पर्छ । तिनलाइ न जानेर जो मुडे बलले योगाभ्यास गर्ने प्रयत्न गर्छ, त्यो केवल

क्लेश भोग्छ, तेसको सिद्धि कदापि हुन्न । तसर्थ योगाभ्यास प्रारम्भ गर्नु भन्दा अगाडी ती सवै कुरा राम्ररी बुझी सक्नु पर्छ ।

तस्मादेवं विदित्वादौ त्रितत्त्वञ्च यथाक्रमं ॥
दानशीलादिभिश्चित्तं शोधयित्वा विशेषतः ॥८॥
ततो योगः प्रयोक्तव्यस्त्यक्तसङ्गेन योगिना ॥
वीतरागेण शान्तेन शुचिना शुद्धचेतसा ॥९॥

तस्मात् यसरी आदिमा ती सवै कुरा बुझेर अनि त्रितत्त्व पनि जानेर (आफ्ना शरीरमा तीन तत्त्व वात पित्त कफ ३ मध्ये कुन वडी छ ? तेसको साम्य कसरि गर्ने र स्वस्थ शरीरले योगाभ्यास कसरी नर्ने ? इत्यादि बुझेर) क्रमै सँग दान पुण्य . शील. शुचि र शुद्धचित्त भयेर योगीले योगयुक्तिद्धारा योगाभ्यासको प्रारम्भ सावधान भयेर गर्नु पर्छ ।

अथ साधनोपायानां षोडशानां
नामनिर्द्देशलक्षणं व्यारव्यास्यामः ॥१०॥

अव सोल प्रकारका योगसाधकनाकां उपायहरुका नामहरुको निर्देश तथा तिनका लक्षणको व्याख्या गर्ने छौं– (सनक र धर्मशीलपुत्रको भनाइ)

आदौ ताव'च्चत्वारि योगप्रकरणानि ॥
साधनप्रकरणमासनप्रकरणं धारणाबंशप्रकरणं ध्यानमार्गप्रकरणञ्चेति ॥११॥

यस पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्रका आदिमा ई चारोटा योगप्रकरण छन्:– साधनप्रकरण १ आसनप्रकरण २ धारणावंशप्रकरण ३ ध्यानमार्गप्रकरण ।

षडङ्गः षडुपायश्च षट्साधनमतः परं ॥
चतुस्श्रमो द्विरूपश्च त्रिविधः समनन्तरं ॥१२॥
दशोपसर्ग्गा विज्ञेया अष्टैश्वर्य्यगुणास्तथा ॥
योगस्याशीतिरष्टाभिः साधनप्रकरणं स्मृतं ॥१३॥

योगका ६ अङ्ग छन्, ६ उपाय छन्, ६ साधन छन्, ४ प्राणायाम छन् , २ रूप छन्, ३ प्रकार छन्, १० उपसर्ग छन्, ८ सिद्धि छन्, एवं साधन प्रकरणमा ८८ वस्तु छन् । एकका अनेक भेद गर्दा ८८ हुन्छन् । ती क्रमै संग आउँदै छन्:–

प्रत्याहारस्तथा ध्यानं प्राणायामोऽथ धारणा ॥
तर्क्कश्चैव समाधिश्च षडङ्गो योग उच्यते ॥१४॥

प्राणायाम १ प्रत्याहार २ धारणा ३ ध्यान ४ तर्क ५ समाधि ६ ई योगका छवटा अङ्ग हुन्छन् । पशुपतिमतमा झैं शिवगोरक्षनाथमतमा–आसन १ प्राणसंरोधः २ प्रत्याहारश्च ३ धारणा ४ ध्यानं ५ समाधिरेतानि ६ योगाङ्गानि भवन्तिषट् । अव क्रमशः तिनको प्रतिपादन गरिन्छ –

विषयेष्वतिसक्तानि, इन्द्रियाणि प्रति प्रति ॥
चित्तेनाकर्षणं यत्र प्रत्याहारः स उच्यते ॥१५॥

आकाशगुण शब्दमा कान आसक्त छन्, वायुगुण स्पर्शमा छाला अल्झेको छ, तेजोगुण रूपमा आँखा रोपियेका छन्, जलगुण रसमा जिव्रो लोभियेको छ, पृथ्वीगुण गन्धमा नाक झुण्डियेको छ, इनै पञ्च ज्ञानेन्द्रियका स्वार्थपूर्तिमा आज्ञाकारी कमारा वाक् पाणि पाद वायु र उपस्थ पञ्च

कर्मेन्द्रियहरु तत्पर छन्। सङ्कल्प-विकल्पात्मक उभयात्मक चञ्चले मनोमर्कट पनि काकाक्षिगोलकन्यायेन कैले यता कैले उता दौडी रहञ्छ। हिंस्रहरुको भय देखिंदा साथ कछुवाले सर्वाङ्गप्रत्याकर्षण गरै झैँ, आत्मचेतनाशील चित्तले योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः भनेर ज्ञानपूर्वक सबै बहिर्मुख इन्द्रियहरुलाइ प्रत्याकर्षण गरेर अन्तर्मुख गर्ने यौगिक क्रियालाइ प्रत्याहार कहिञ्छ। अन्तर्मुखानि यदि खानि तपस्तत ! किम् ?

शब्दात् कर्णौ रसाज्जिह्वा स्पर्षत्वात्तु त्वगिन्द्रियं ॥
गन्धाद् घ्राणं मनोऽधर्म्माद् दृष्टत्वान्नयनं तथा ॥१६॥
नित्याभ्यासाद् विरागाद्वा तस्मादाकृष्य यत्नतः ॥
एकत्र वर्त्तुलीकृत्य ध्येये वस्तुनि योजयेत् ॥१७॥

योगसिद्धि खोजने युञ्जान योगीले ती आकर्षक सात प्रकारका शब्दवाट कान तान्नु पर्छ, मधुरादि ६ प्रकारका रसवाट रसज्ञा जिव्रो तान्नु पर्छ, मृदु आदिं स्पर्शवाट सर्वाङ्गव्यापी छाला तान्नु पर्छ, सुगन्धादि वाट नाक तान्नु पर्छ, मनोहर रूपवाट आँखा तान्नु पर्छ र अधर्मवाट मन तान्नु पर्छ। यो काम एकै दिनमा साध्य छैन, नित्य अभ्यास गर्नु पर्छ र तत्त्व ज्ञानपूर्वक विषयवाट वैराग्य हुनु पर्छ। अभ्यास वैराग्याभ्यां तन्निरोधः। अभ्यासको खनाइ र वैराग बाँध गरेर समुन्द्रमा जाने खोलाको कुलो खेतमा लाये झैँ, योगयुक्तिले वैराग्यको बाँध बाधनु पर्छ र योगाभ्यासको खनाइ गर्नु पर्छ। अनि मात्र विषमय विषय तिर वग्ने पञ्चाधार चित्तबृत्ति फर्केर आत्माभिमुख हुञ्छ। चित्तनदी नागो, भयतो वाहिनी। वहति कल्याणाय वहति पापाय च। चित्तनदी भनेकी दुवै तिर वग्छ, कल्याणकारी योगाभ्यासमा पनि लाग्छ र अकल्याणकारी भोगाभ्यासमा पनि लाग्छ। कल्याणकांक्षीयोगीले प्रयत्नपूर्वक चारैतिर वाट चित्तवृत्तिहरुलाइ वाटुलो पारेर ध्येय वस्तु आत्मामा लाउनु पर्छ। आत्मध्यानमा नियुक्त गर्नु पर्छ। यसैको नाम प्रत्याहार हो।

को ध्येयः कस्त्वसौ ध्याता किं ध्यानं किं प्रयोजनं ॥
चत्वार्य्येतानि यो वेत्ति स योगी योग उच्यते ॥१८॥

कसको ध्यान गर्नु पर्छ ? ध्यान गर्ने को हो ? ध्यान भनेको के हो ? ध्यानको प्रयोजन के हो ? ई चार कुरा जो जान्दछ, त्यो योगी योग (योगसिद्धिको पात्र) भनिञ्छ। योगसिद्धि खोजनेले उक्त चारै कुरा राम्ररी जान्नु पर्छ।

ध्येयः शिवो ध्यातृ मनो ध्यानमेकाग्रचित्तता ॥
दुःखहानिर्गुणैश्वर्य्ये स्वातन्त्र्यञ्च प्रयोजनं ॥१९॥

शिवको ध्यान गर्नु पर्छ, ध्यान गर्ने मन हो, एकाग्र चित्तताको नाम ध्यान हो , जन्म मृत्यु आदि सांसारिक दुःखको हानि गर्नु (नाश गर्नु) अणिमा महिमा लघिमा. गरिमा. प्राप्ति. प्राकाम्य. ईशित्व र वशित्व अष्ट सिद्धि तथा महापद्म. पद्म. शंख. मकर. कच्छप. मुकुन्द. कुन्द. नील. र खर्व नव निधि आदि गुणको सिद्धिलक्षण देखेर तिनमा न अल्झी स्वतन्त्रतापूर्वक प्रकृतिमाथि विजय प्राप्त गरेर मोक्षप्राप्ति गर्नु शिवसायुज्य लाभ गर्नु नै योगको प्रयोजन उदेश्य अथवा लक्ष हो।

पूरकः कुम्भकश्चैव रेचकस्तदनन्तरं ॥
प्रशान्तश्चैव विज्ञेयः प्राणायामश्चतुर्व्विधः ॥२०॥

पूरक १ कुम्भक २ रेचक ३ प्रशान्त ४ या चार प्रकारको प्राणायाम हुन्छ। पूरक भनेको भर्नु हो कुम्भक भनेको रोक्नु हो, रेचक भनेको रित्त्याउनु हो, प्रशान्त भनेको केवल कुम्भक हो, यस्मा रेचन-पूरक क्रिया हुदैन र अकस्मात् बांहिरको बाहिरै भित्रको भित्रै थुनेर प्रशान्त चित्तले ध्यान गर्ने योगयुक्ति को नाम प्रशान्त अथवा केवल कुम्भक हो। न कुम्भः केवलोपमः। योगसारावलीमा यसको विशदीकरण छ।

वायोर्ब्बहिर्ग्गती रुद्धा नासिकाभ्यां मुखेन वा ॥
देहस्याभ्यन्तरे यत्नाच्छनैराकर्षयेद् बुधः ॥२१॥
पादाङ्गुष्ठतलं यावत् पूरणात् पूरकः स्मृतः ॥
आपूर्य्य धारणं यत्तु कुम्भकः समुदीरितः ॥२२॥
ततो निश्शेषवमनं रेचकः समुदाहृतः ॥
तुच्छदेहे क्षणं स्थानं प्रशान्तः सोऽभिधीयते ॥२३॥

प्राण वायुको बहिर्मुख गति रोकेर दुवै नाकले वा मुखले योगमुक्ति बुझेका युञ्जान योगीले विस्तारै देहभित्र वायुलाइ तानेर पाउका औँठादेखि ब्रह्मरन्ध्र पर्यन्त सम्पूर्ण शरीरलाइ वायुले पुर्ने प्रक्रियाको नाम पूरक हो। यसरी पूरक गरेर सके सम्म धारण गर्नु (रोकी राखनु) कुम्भ (गाग्रा) मा भरियेको पानीलाइ वग्न न दियेर रोकी राखने युक्तिलाइ कुम्भक भनिन्छ। त्यसरी रोकी यो वायु नाक वा मुख अथवा नाक र मुख दुवैवाट वमन गरेर निश्शेष पारी रित्त्याउने क्रियालाइ रेचक कहिन्छ। रेचक पूरक केहि न गरी तेसै यस क्षणभङ्गुर तुच्छ देहमा क्षण भर निर्वात दीप तुल्य प्रशान्त चिन्तले ध्यान गर्ने प्रक्रियाको नाम प्रशान्त वा केवल कुम्भक कहिन्छ।

त्रिर्जानुमण्डलं स्पृश्य छोटिरेकाऽभिधीयते ॥
छोटिकाभिर्द्वादशभिर्म्मात्रिका परिकल्पिता ॥२४॥
मात्राद्वादशभिः प्राणः प्राणायाम इति स्मृतः ॥
प्राणायामैर्द्वादशभिर्धारणेति प्रकीर्त्तिता ॥२५॥
धारणाभिर्द्वादशभिर्य्योजना समुदीरिता ॥
योजनाभिर्द्वादशभिर्योगसंज्ञा कृता पुरा ॥२६॥

मध्यम गतिले तीन पटक घुँडामा हातले मुसारेर एक छोटी हुन्छ। वार छोटीको एक मात्रा हुन्छ। वार मात्राको एक प्राण वा प्राणायाम हुन्छ। वार प्राणायामको एक धारणा हुन्छ। वार धारणाको एक योजना हुन्छ। यसै गरी वार योजनाको यौटा योग हुन्छ। यो संज्ञाकरण पुरातन आदिकालमा योगविद्याका आद्य देशिक आदिनाथ शिवले गरेको हो। तेसको अनुकरण गोरक्षसनक आदिले गरे। यो धारणावेलाको परिवार भनियो।

इत्येष धारणावेलापरिवार उदाहृतः ॥
नानाप्रकारसिद्धान्तनिस्पन्दार्थनिंरूपणे ॥२७॥
आगमान्योन्यविश्लेषे हेयोपादेयसंशये ॥
ऊहयित्वा स्वचित्तेन न्याययुकत्यनुसारिणा ॥२८॥
इदं ग्राह्यमिदं नेति छेत्तुं तर्क्को विधीयते ॥

योगसिद्धहरु द्धारा प्रतिपादित नाना प्रकारका सिद्धान्तहरुको सारोद्धार निचोड अर्थको निरूपण गर्दा, अगाध आगम निगमहरुका अन्योन्य विषमताहरुको विश्लेषण गर्दा हेय र उपादेय (के त्यागने ? के ग्रहण गर्ने ? भन्ने) संशय गर्दा, एवं अरु समस्या आइ पर्दा , सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तः करणप्रवृत्तयः । भनेर आफ्नै योगक्रियाद्धारा शुद्ध चित्तले इदमित्थं उभ्यायेर यो कर्तव्य, यो अकर्तव्य भन्ने निर्णय गर्न न्यायोचित योगमुक्ति अनुसार ऊहापोह गरेर परिच्छेद (सत्यानुसन्धान) को नाम योगशास्त्रमा तर्क भनिन्छ । तर्कोऽप्रतिष्ठः । भनियेको निधो न गर्ने कुतर्क हैन ।

काष्ठलोष्ठसुवर्णेषु मित्रोदासीन शत्रुषु ॥२९॥
स्नेहः सर्वेषु तुल्यत्वं समाधिरिति संज्ञितः ॥

काठमा माटाका डल्लामा र सुनमा तथा शत्रुमा, मित्रमा र उदासीनमा समान भाव, समान स्नेह र समान दृष्टिको नाम सगाधि **भनिन्छ**। एवं, खं ब्रह्म । सर्वं खल्विदं ब्रह्म । आत्मा खलु विश्वमूलम् । भन्ने यौगिक भावनाको **नाम समाधि** हो ।

ज्ञानं मौनं व्रह्मचर्य्यं दुर्व्वासेन्द्रियनिग्रहः ॥३०॥
क्रियाऽ प्रादुर्भावनञ्च षडुपायाः प्रकीर्त्तिताः ॥

ज्ञान १, मौन २, ब्रह्मचर्य ३, दुर्वासः ४, इन्द्रियनिग्रह ५, क्रियाको अप्रादुर्भावन ६ ई छ वटा योग सिद्धिका उपाय हुन् ।

वेदोपवेदवेदाङ्गं लौकिकं ज्ञानमुच्यते ॥३१॥
तत्त्वसिद्धान्तयोगस्तु लोकोत्तरमिति स्मृतम् ॥

ॠग्वेद १, यजुर्वेद २, सामवेद ३, अथर्ववेद ४ ई चार वेद । आयुर्व्रेद १, धनुर्वेद २, गान्धर्ववेद ३, शिल्पवेद ४ ई चार उपवेद । शिक्षा १, कल्प २, व्याकरण ३ निरुक्त ४ छन्द ५ ज्योतिष ६, ई छ वेदाङ्ग र इनका आधारमा वनेका अरु समस्त ४ विद्या १८ विद्या लौकिक ज्ञान हुन् । सत्य चैतन्य आनन्दमय आत्म तत्व अनुसन्धान गर्ने सिद्धहरुका सिद्धान्तको योग (योगशास्त्र) लोकोत्तर ज्ञान सूक्ष्मवेद हो ।

मिथ्या पिशुनसम्भिन्नपारुष्यवचनानि च ॥३२॥
जल्पतः सम्भवन्त्येते तस्मान्मौनं प्रशस्यते ॥

मिथ्या, छुल्याईं, फटाई, कठोर वचन, इत्यादि इ दोष बोल्दाखेरी स्वतः प्रायः ह्वै जान्छन् । तस्मात् मौन (धेरै न बोलेर शान्त भैकन योगाभ्यास गर्नु) प्रशंसनीय छ ।

अगम्य्नारीसंसर्गात् परदारानिषेवणात् ॥३३॥
सिद्धिर्न जायते योगः समुत्पन्नश्च नश्यति ॥
तस्मात् तत्परिहारार्थे व्रतमेतदुदाहृतं ॥३४॥
ब्रह्मचारी तदा भूत्वा स्थातव्यं सिद्धिमिच्छता ॥

अगम्य नारीका संसर्गले र परदाराका सेवनले सिद्धि हुन्न । योगसिद्धका लक्षण देखियेका पनि नष्ट हुन्छन् । तस्मात् त्यो दोष त्यागनाको लागि यो ब्रह्मचर्य व्रत राखियेको हो । तसर्थ योगसिद्धिको इच्छा गर्नेले ब्रह्मचारी रहनु पर्छ ।

राग उत्पद्यते पुंसां शोभनेन तु वाससा ॥३५॥
काषायं कुत्सितं वापि तदा वासः समिष्यते ॥

सुन्दर वस्त्र धारण गर्‍यो भने मानिसमा राग उत्पन्न हुन्छ। तसर्थ काषाय (गेरु वा) अथवा न राम्रो फाटे टुटेको तर पवित्र वस्त्र वाञ्छनीय छ।

इन्द्रियाणि शरीर स्थाः शत्रवो नित्यबाधकाः ॥३६॥
तस्मात् तानि विजित्यादौ पश्चाद्योगं समाचरेत् ॥

मन र अहङ्कार सहित कर्मेन्द्रिय र ज्ञानेन्द्रियहरु भनेका आफ्नै शरीरमा वसेका नित्य विघ्न बाधा दिने शत्रु हुन् तसर्थ आदिमा तिनलाई जितेर पछि बाट योगाभ्यास गर्नुपर्छ।

अप्रकाशेन कर्त्तव्या यस्माद् योगक्रियाः सदा ॥३७॥
अप्रादुर्भाव इष्यन्ते तस्माद् योगक्रियास्तथा ॥

योगक्रिया सदा अप्रकाशमा (एकान्त शान्त स्वच्छ स्थानमा) गर्नुपर्छ। यसैलाई अप्रादुर्भाव भनिन्छ र प्रकाशे सिद्धिहानि स्यात्। तेसैले योगक्रियाको प्रदर्शन गर्नु हुन्न। सुपायहरुलाई पनि एकान्तमा अभ्यास गराउनु पर्छ।

उत्साहो निश्चयो धैर्य्यं सन्तोषस्तत्त्वदर्शनं ॥३८
क्रतूनाञ्चोपसंहारः षट्साधनमिति स्मृतं ॥

उत्साह १, निश्चय २, धैर्य ३, सन्तोष ४ तत्त्वदर्शन ५, क्रतूपसंहार ६ ई छ वटा शीघ्र योगसिद्धिका साधन हुन्।

योगाभ्यासेषु या श्रद्धा, उत्साह इति भण्यते ॥३९॥
अवश्यं साधयामीति वृत्त्युत्पादः स निश्चयः ॥
सिद्ध्यसिद्ध्योर्मनोवृत्तिर्तुल्यता धैर्य्यमुच्यते ॥४०॥
यथालब्धान्नवस्त्रेषु प्रीतिः सन्तोष उच्यते ॥

योगाभ्यासमा तत्परतापूर्वक श्रद्धा उत्साह भनिन्छ। योगको साधना अवश्य गर्न शक्छु र सिद्धि प्राप्त गर्ने छु भन्ने दृढ निष्ठापूर्ण चित्तवृत्तिलाई निश्चय भनिन्छ। शीघ्रसिद्धि होस् वा विलम्ब होस योगक्रियामा कुनै शिथिलता न गरेर एकटङ्कार चित्तवृत्ति राखनु धैर्य भनिन्छ। यथालाभ अन्न वस्त्र (दैव इच्छा) भाग्यवश प्राप्त शरीरका साधन भोजन कपडा आदिमा तुष्टि प्रसन्नतालाई सन्तोष भनिन्छ।

आत्मतत्त्वं जयम्प्रोक्तं विद्या तत्त्वं तथा त्विदं ॥४१॥
शिवतत्त्वं नमस्कारैस्तत्त्वत्रयमुदाहृतं ॥
तत्त्वमेकं समभ्यस्य सर्व्वविज्ञानमात्रकं ॥४२॥
ग्राह्यत्वाग्राह्यसंविद्यांकार भेदैस्त्रिधा इति ॥
पञ्च भूतान्यहङ्कारः सूक्ष्म आत्मा महांस्तथा ॥४३॥
एकादशेन्द्रियगणः पञ्च तन्मात्रगोचराः ॥
पञ्चविंशतितत्त्वानि प्रोक्तान्येतानि पण्डितैः ॥४४॥
तेषां गुणविभागज्ञा विज्ञेया योगिनः सदा ॥

आत्मतत्त्व १, विद्यातत्त्व २, शिवतत्त्व ३ ई तीन प्रकारका तत्त्व छन्। वस्तुतस्तु यौटै तत्त्व हो र यौटै शिव तत्त्वको ध्यानाभ्यास गर्दा सवै तत्त्वको ज्ञान हुन्छ। ग्रास्य १, अग्रस्य २, संविद्या ३ का भेदले यौटै शिवतत्त्व त्रिधा भयेको हो। अनि ५ भूत (पृथ्वी १, जल २, तेज ३, वायु ४, आकाश ५) अहङ्कार ६ सूक्ष्म प्रकृति ७ आत्मा महत्तत्त्व ७ एघार ११ इन्द्रियगण (मन ५, ज्ञानेन्द्रिय आँखा १ कान २, नाक ३, जिव्रो ४, छाला ५ तथा ५ कर्मेन्द्रिय हात १, खुट्टा २, पायु ३, उपस्थ ४, वाणी ५ सवै ११ सहित) २० पञ्च तन्मांत्र गोचर (शव्द १, स्पर्श २ रूप ३ रस ४ गन्ध ५) सवै मिलेर २५ तत्त्व सांख्य दर्शन आदिमा सिद्ध कपिल मुनि आदिले प्रतिपादन गरेका छन् र ती २५ तत्त्वका गुणहरुको विभाग गर्ने ज्ञान पनि योगीहरुमा सदा छ।

याज्ञिकैर्व्विहिता धर्म्मा भोगैश्वर्य्यधनावहा: ॥४५॥
स्वर्ग्गमात्रपरा धर्म्मा न तु संसार मोचका: ॥
भोगैश्वर्य्य प्रसक्तानां योगसिद्धिर्न जायते ॥४६॥
तदादि तस्माद्यज्ञानामुपसंहार इष्यते ॥
वेला निद्राऽऽसनंस्थानं चत्वारो नियमा: स्मृता: ॥४७॥
मूत्रविष्ठासमुत्सर्गे भोजने चैव योगवित् ॥
वेलामेतावती त्यक्त्वा शषं युञ्जीत तत्पर: ॥४८॥

कम्मेति मीमांसका: भनियेका याज्ञिकहरुद्वारा विधि विधान गरियेका धर्महरु विषय भोग: ऐश्वर्य र धन दिन्छन्। तिनको परम लक्ष स्वर्ग सम्म छ र तेतं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति। ती धर्म संहार मोचक (जन्म-मृत्युमय संसारदेखि मुक्ति दिने) होइनन्। भोग र ऐश्वर्य मा आसक्त रहनेहरुको योगसिद्धि हुन सक्तैन। तेसैले योगमा यज्ञहरुको उपसंहार (अन्त) गरियेको छ।

वेला १, निद्रा २, आसन ३, स्थान ४ ई चार नियम छन्। मल मूत्र त्यागने बेला र भोजन गर्ने वेला बाहेक अरु शेष सवै बेलामा युञ्जान योगीले योगको निरन्तर तत्पर भएर अभ्यास गर्नुपर्छ। स तु दीर्घकालनैरन्तर्यसत्कारसेवितो दृढभूमि: यसरी चिर कालसम्म अविरल गतिले निरन्तर सत्कार पूर्वक योगाभ्यास गऱ्यो भने योगसिद्धिको भूमिका दृढ हुन्छ।

अन्धवज्जडवच्चैवोन्मत्तवन्मूकवत्तथा ॥
एवं भूत्वा सदा योगी ध्यानासक्तो महीं चरेत् ॥४९॥

त्रिकालदर्शी र त्रिलोकदर्शी भैकन पनि केहि न देखने अन्धा झैं भयेर, आत्मचैतन्यपूर्ण भैकन पनि जड मूर्ख जस्तो भयेर, निरुद्ध चित्तवृत्ति एकाग्र ध्याननिष्ट रहेर पनि उन्मत्त (बौलाहा) समान भयेर, परा र अपरा विद्यामा पारङ्गत वाग्मी भयेर पनि मूक (लाटो) तुल्य भयेर सदा योगी शिवध्यानमा निमग्न भैकन भूमण्डलमा भ्रमण गरोस्। जसरी जड भरत, गार्गी आदि गर्थे। यसरी पदयात्रा गर्दा पाइला पाइलामा पवित्र तीर्थ हुन्छन्।

पूर्वयामश्चतुर्यश्च द्वावेतौ न स्वपेन्निशि ॥
मध्ययामद्वयं योगी निद्रां सेवेत सर्व्वदा ॥५०॥

युञ्जान योगी योगारम्भिक अभ्यास कालमा राति प्रथम प्रहर र चतुर्थ प्रहरमा न सुतोस्। मध्यका २ याममा (२ प्रहर मध्य रात्रिमा) योगी सर्वदा सुतोस्। यसलाई योगनिद्रा भनिन्छ।

षड्रसोपेतसुस्निग्धस्वादुसान्द्रसुगन्धिना ॥
उदरस्यार्द्धभागन्तु भोजनेन प्रपूरयेत् ॥५१॥
पानीयेन चतुर्भागं तच्छेषं शून्यमिष्यते ॥
वायोस्सञ्चारणानार्थमाहारनियमः स्मृतः ॥५२॥

उक्त युन्जान योगीले योगाभ्यास समयमा यस नियमले भोजन गर्नुपर्छ – पेटको आधा भाग, षड्रसयुक्त सुस्निग्ध (गोघृतादिले चिल्लो) हठयोग प्रदीपिकामा भने भैं स्वादिष्ट सान्द्र (रसिलो) सुगन्धयुक्त भोजनले भर्ने, चौथाई भाग पानीय (पानी गोदुग्ध आदि सात्त्विक पेय) ले भर्ने, तच्छेष (चौथाइ भाग) शून्य राखनु पर्छ। किनकि तेतिमा वायुले खेलनु पर्छ र भोजन अजीर्ण हुँदैन , स्वास्थ्य ठीक रहन्छ। योगाभ्यासमा कुनै बाधा हुँदैन। यसलाई योगाद्वहार भनिन्छ।

वल्मीकसन्निकृष्टाग्निशुष्कवृक्षजलाश्रयम् ॥
दंशादिकीटकाकीर्णं स्थानमेतद् विवर्जयेत् ॥५३॥

योगाभ्यासी योगीले, धमिराका गोला लागेको, अग्नि, सुकेका रुख, जलाशयका निकटमा, डाँस, लामखुट्टे, भुसुना, कमिला, प्यूषा, जुका, सर्प, विच्छी आदि भयेका ठाउँमा आत्मा लायेर योगाभ्यास गर्नु हुँदैन। विध्न बाधा र विक्षेप हुन्छ।

विविक्ते निर्जने शान्तेवृक्षमूले शिवालये ॥
नदी तीरे गृहे वापि योगं युञ्जीत यत्नतः ॥५४॥

एकान्त, प्रशान्त, निर्जन, स्वच्छ, शुद्ध, सुन्दर, सुवास भयेका, नदीतीरमा उपवनमा वनमा, पर्वतमा, हरिया वृक्षका मूलमा शिवालयमा अथवा प्रशान्त पवित्र घरमा युन्जान योगीले प्रयत्नपूर्वक योगाभ्यास गर्नुपर्छ। यस्तो ठाउँ खोजेर योगासन लाउनुपर्छ।

मानसो यौगपद्यश्च द्विरूपो योग उच्यते ॥
अकृत्वा प्राणसंरोधं मनसैकेन केवलं ॥५५॥
ध्यायेत परमं सूक्ष्मं स योगो मानसः स्मृतः ॥
संयम्य मनसा प्राणं प्राणायामैर्मनस्तथा ॥५६॥
एवं ध्यायेत् परं सूक्ष्मं यौगपद्यः स उच्यते ॥

यौटा मानस अर्को यौगपद्य, योग द्विप्रकारको छ। प्राणायाम न गरेर केवल एक मनले परम सूक्ष्म शिवतत्त्वको ध्यान गर्ने प्रक्रियाको नाम मानस योग हो र मनले प्राणको संयम (प्राणायाम) तथा प्राणले (प्राणायामले) मनको संयम गरेर परम सूक्ष्म तत्त्व कल्याणमय शिव आत्माको ध्यान गर्ने योगयुक्तिको नाम यौगपद्य योग हो।

संक्षिप्ता प्रथमा ज्ञेया विशाला समनन्तरं ॥५७॥
ततो द्विकरणी चेति त्रिविधो योग उच्यते ॥

प्रथम संक्षिप्त (योगक्रिया) तदनन्दर विशाला, अनि द्विकरणी, यस प्रकार त्रिविध योग हुन्छ। यथा –

ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं सर्व्वे स्थावरजङ्गमाः ॥५८॥
स्वर्गा पातालमर्त्येषु यथास्थिति व्यवस्थिताः ॥
चिन्तयित्वा पुनः सर्व्वान् संक्षिप्य परमात्मनि ॥५९॥

प्रलीनमनसा ध्यायेत् क्रमाच्छून्यं भवेज्जगत् ॥
तदा विशिष्यते शुद्धः स्व एकः परमाक्षरः ॥६०॥
एष योगविधिः प्रोक्तः संक्षिप्तो नाम नामतः ॥

ब्रह्मादेखि तृण पर्यन्त सवै स्थावर जङ्गम जीव जन्तुहरु, स्वर्ग, मर्त्य, पाताल पर्यन्त आफ्ना आफ्ना ठाउँमा व्यवस्थित छन् भन्ने ध्यान गरेर पुनः सवैलाई क्रमशः शून्य हुन्छ , त्यस अवस्थामा त्यो केवल एकमात्र शुद्ध परम अक्षर अविनाशी निरञ्जन निराकार शिव तत्त्व अवशिष्ट रहन्छ यस योगविधिको नाम हो संक्षिप्त योग ।

सुसूक्ष्मं चिन्तयित्वादौ परमात्मानमव्ययं ॥६१॥
तस्य तेजसि निर्ञ्जातां शक्तिं योगाद् विचिन्तयेत् ॥
सदाशिवादीस्तान् सर्व्वान् परिपाट्या भवे स्थितान् ॥६२॥
पश्चात् कृत्स्नं जगद् ध्यायेद् विशाला परिकीर्त्तिता ॥
एषा द्विकरणी नाम योगस्य विधिरिष्यते ॥

आदिमा अत्यन्त सूक्ष्म अव्यय परमात्माको ध्यान गरेर, तिनै परमात्माका तेजमा प्रकट भयेर निक्लेकी शक्तिको ध्यान योगले गरोस्, अनिं सृष्टिक्रमस्थ सदाशिवादि सवैको क्रमशः ध्यान गरोस्, त्यसपछि समस्त स्थावर जङ्गम् जगत्को ध्यान गर्ने यौगिक प्रक्रियाको नाम विशाला हो। ई दुवै लाई मिलायेर प्रलय र सृष्टिको परम्परया ध्यान गर्ने योगमुक्तिको नाम द्विकरणी योगविधि हो ।

क्षुन्निद्राऽऽलस्यमैश्वर्य्यं भोगः स्नेहो धनं यशः ॥६४॥
धर्म्मो विद्या च विज्ञेया उपसर्ग्गगणा दश ॥

भोक-प्यास, निद्रा, आलस्यः ऐश्वर्य, भोग, स्नेह, धन, यस, धर्म र विद्या ई दश प्रकारका उपसर्ग गण हुन् ।

अणिमा लधिमा प्राप्तिः प्राकाम्यं महिमा तथा ॥६५॥
ईशित्वञ्च वशित्वञ्च यत्र -कामावसायिता ॥
इत्यैश्वर्य्यगुणा अष्टौ पुरा प्रोक्ता मनीषिभिः ॥६६॥

अणिमा १, लधिमा २, प्राप्ति ३ प्राकाम्य ४, ईशित्व ६ वशित्व ७, यत्र कामावसायिता ८ ई आठोटा ईश्वरको यौगिक सिद्धिगुण हुन् ।

गुणैरमीभिः संयुक्तो भवेद् योगी न संशयः ॥
यस्य प्रभावात् सूक्ष्मत्वं यायाद् योगी यथेच्छया ॥६७॥
दृष्टेरगोचरं यावत् सगुणो भव्यतेऽणिमा ॥

उपर्युक्त ई ८ गुणले युक्त योगी हो, यसमा संशय छैन। जसका प्रभावले योगी यथेच्छ सूक्ष्मतम भयेर आँखाले देख्नै न सकिने हुन्छ, त्यो अणिमा गुण हो (अणिमा भन्ने सिद्धि हो) ।

गुणेन महता येन निर्द्दग्धदुरितो लघु ॥६८॥
यायाद् विहायसा योगी स गुणो लधिमा स्मृतः ॥

सवै पातक प्राणायाम द्वारा दग्ध भैसकेको योगी जुन महान् गुणले लघु (हलुक) भयेर पक्षी झैं आकाशमा उडेर जान्छ, त्यो गुण लघिमा हो लघिमा सिद्धिले योगी रुवा जस्तो हलुको भयेर समस्त ब्रह्माण्डमा पुग्छ ।

यद्यथोक्तं क्षरेद् द्रव्यं तत्तच्चिन्तामणेरिव ॥६९॥
योगिना प्राप्यते यस्मात् स गुणः प्राप्तिरुच्यते ॥

योगीले जुन २ वस्तु जति जस्तो भन्यो, त्यो २ वस्तु तेस्तै तेत्तिनै चिन्तामणि बाट पाये झैं जसबाट पाइन्छ, त्यो गुण प्राप्ति हो र प्राप्ति सिद्धिबाट सवै थोक पाइन्छ ।

अनेकदेहमात्मानं कुरूपं वा मनोरमं ॥७०॥
ऋद्ध्या करोति यद् योगी तत् प्राकाम्यमुदीर्य्यते ॥

जुन गुणले योगी सुरूप वा कुरूप आफ्ना अनेक देह बनाउन र लोप गर्न सब्छ, त्यो ऋद्धिगुण प्राकाम्य हो । प्राकाम्य सिद्धिद्वारा योगी जस्तो बन्न खोज्छ उस्तै आफु हुन्छ र अरुलाइ पनि बनाउँछ ।

गुणेन येन सम्पन्नो देवासुरनरादिभिः ॥७१॥
सर्व्वत्र पूज्यते योगी स गुणो महिमा मतः ॥

जुन गुणले सम्पन्न योगी सर्वत्र देवता. दानव. मानव. आदि द्वारा पूजित हुन्छ त्यो गुण महिमा सिद्धि हो । महिमाले महान हुन्छ ।

योगी सर्व्वानबष्टभ्य करोत्यज्ञानवन्ध्यताम् ॥७२॥
प्रभुत्वं न्यायवत् सौख्यं तदीशित्वमुदीर्यते ॥

जुन ईश्वरीय गुणद्वारा योगी समग्र चराचर प्राणीहरुलाइ थामेर ज्ञान दियेर अज्ञानरहित पारेर चेतनशील राखेर न्यायोचित सौख्य प्रदान गरेर प्रभुत्वस्थापित गर्छ र निष्पक्ष कर्माध्यक्ष हुन्छ, त्यो गुण ईशित्व सिद्धि भनिन्छ ।

यत् सेव्यते सर्व्वसत्त्वैः सौभाग्यगुणमोहितैः ॥७३॥
योगी भृत्यैरिव स्वामी वशित्वं तदिभधीयते ॥

जुन सौभाग्यमय गुणद्वारा मुग्ध भयेर संसारमा सवै स्थावरजङ्गम जीव जन्तुहरु योगीको सेवा सर्वात्मना सेवक भयेर गर्छन जसवाट स्थायी सेव्यसेवकभाव रहन्छ, त्यो गुण वशित्व सिद्धि भनिन्छ ।

यत्र यत्र भवेत् प्रीतिस्तत्र गत्वावसीदति ॥७४॥
मनोजवेन सा ख्याता यत्र-कामावसायितेति ॥७५॥

एकदा नारदो योगी लोकानां हितकाम्यया=एक दिन् नारद सत्य लोक् पुगिगया लोक्को गरौं भनी, भने झैं तथा साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगी नान्तु तपसाऽखिलसिद्धिः । भनेर योगी अरु कुनै बाह्य भौतिक साधनको खाँचो न राखी आफ्नै इच्छाअनुसार जुन जुन ठाउँमा एवं जुन जुन लोकमा गएर जे जस्तो काम गर्न खोज्छ मनोजवेन (जति छिटो मन पुग्छ तेत्ति छिटो पञ्च धारणा सिद्धिद्वारा) पुगेर जस्तो आफ्नु प्रीति र आह्वानकर्ता भक्तजनको प्रीति हुन्छ र जता जस्तो जे काम पर्छ त्यो कार्य तत्काल सम्पन्न गर्न शक्त छ, त्यो गुण यत्रकामावसायिता भन्ने माहेश्वर सिद्धि हो ।

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां साधन प्रकरणन्नाम प्रथमः पटलः ॥१॥
(नरहरिकृतानुवादे साधननामादिमः पटलः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्म्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायासंहितायाम्
आसनप्रकरणन्नाम
द्वितीयः पटलः

ॐ नमः शिवाय

अष्टाभिः साधनै रेभिश्चित्तं कायं च यत्नतः ॥
शोधयित्वा ततो योगी योगाभ्यासं समाचरेत् ॥७६॥

उपर्युक्त इनै आठोटा साधन द्वारा चित्त र काम (तन र मन) प्रयत्नपूर्वक शोधेर सव प्रकार पवित्र एवं प्रशान्त भयेर योगीले योगाभ्यास थालनु पर्छ ।

इष्टदेवं नमस्कृत्य सद्गुरुञ्च प्रयत्नतः ॥
आस्थीयात् प्राङ्मुखो भूत्वा शुचिर्योगी विशेषतः ॥७७॥

श्रद्धा भक्तिपूर्वक आफ्ना इष्टदेवतालाइ नमस्कार गरेर अनि योगको सत्पथप्रदर्शक गुरुलाइ ढोकेर यथोक्त एकान्त प्रशान्त पवित्र स्थानमा विधिवत् चैलाजिनकुशोत्तर आसनमा विशेष पवित्र भयेर योगी पूर्व मुख गरेर योगाभ्यास गर्न पद्मासनादिमा वसोस् ।

पद्मिस्वस्तिकपीठानि स्थलमञ्जलिकासनं ॥
अर्द्धचन्द्रञ्च दण्डञ्च सर्व्वतोभद्रमेव च ॥७८॥
एवं नामभिरष्टाभिरासनप्रकरणं स्मृतं ॥
तेषां संस्थानभेदन्तु प्रवक्ष्यामि यथाक्रमं ॥७९॥

पद्मी आसन वा पद्मासन १ स्वस्तिकासन २ पीठासन ३ स्थलासन ४ अञ्जलिकासन ५ अर्धचन्द्रासन ६ दण्डासन ७ सर्वतोभद्रासन ८ यसरी ई आठ नामका आठै प्रकारका आसनको यो आसनप्रकरण हो र ती आसनहरुका संस्थानभेद (कुन आसन कसरी गर्ने ? भन्ने प्रक्रिया) यथाक्रम (क्रमै सँग) म (सिद्ध सनक मुनि र धर्मशीलसूनु) राम्रो गरी भन्ने छु ।

आस्थित्योत्तान पादाग्रौ ग्रन्थिवच्चेतरेतरौ ॥
ऊर्व्वोरूपरि विन्यस्य शिलष्टपार्ष्णी सुसंस्थितौ ॥८०॥
उत्तानं वामहस्ताग्रं पार्ष्ण्योरुपरि विन्यसेत् ॥
तस्योपरि पुनस्तद्वत् स्थाप्य दक्षिणपल्लवं ॥८१॥
अवक्रस्तब्धनिस्पन्दगात्र शैलावलम्बितं ॥
बाहुयुग्मं तथा कार्य्यं यथा मृदुलताद्वयं ॥८२॥
समुद्भवदथोष्ठाभ्यामागाढपिहितं मुखं ॥
दन्ताग्रे न्यस्य जिह्वाग्रं स्थिरं ग्रीवां च मस्तकं ॥८३॥

नासाग्र मात्रं दृष्ट्यर्द्धं निमीलल्लोनचद्वयं ॥
पद्मासनमिति ज्ञेयं प्रशस्तं सर्व्वयोगिभिः ॥८४॥

पद्मासन १

उपर्युक्त विधिले योगासन माथि वसेर योगाभ्यासीले पद्मासन यसरी लाउनु पर्छः– प्रथम वाञा पाउ दाञा ऊरुमा अनि दाञा पाउ वाञा ऊरुमाथि राखेर दुवै कुर्कुच्चा टप्प मिलाउनु पर्छ, तेसै गरी प्रथम वाञा हात अनि वाञा हात माथि दाञा हात राखनु पर्छ, दुवै पाउ र दुवै हात उत्ताना (माथि पट्टी फर्केका) हुनु पर्छ दुवै घुँडा टप्प भैमा वसेका हुनु पर्छ, सुमेरु दण्ड ऋजु (डँडालनु सोझो साल) हुनु पर्छ, कण्ठकूपदेखि चार अङ्गुल (आफ्नै हातका) माथि चिउडो स्थिर रहनु पर्छ, पहिले वाञा पाउ. अनि दाञा पाउ. अनि वाञा हात. अनि दाञा हात क्रमै सँग फक्रहरु फक्रियेका रांता पद्म (कमल) का दल जस्ता तल्ला ठुला उपल्ला अलि साना हलूका भयेर मिलेर रहुन्, हात पाउ परस्पर ग्रन्थिवत् सम्वद्ध रहुन् तर कसैले कसैलाइ न दबावोस्, जसरी कमलदल हंलूका स्वावलम्बी रहन्छन् तेसै गरी शरीरका सवै अङ्ग प्रत्यङ्ग शुद्ध सरल अटल लघु रहुन्, यसरी हिमाल झैँ अचल गाथमा दुवैतिर अवलम्बित दुइटा कोमल लहरा जस्ता दुबै बाहुली कुमदेखिं पाउसम्म कोखामा नटासियेर स्थिर रहुन्, हलुका भयेर दुवै ओठ टम्म मिली रहुन्, तल माथिका दुवै दन्तपङ्क्तिका अग्र माझमा जिव्रोको टुप्पो मध्यस्थ भएर तर न थिचियेर वसोस् तल माथिका दातको भेट नहोस्, मुख वन्द रहोस् तर नकसियोस्, प्रफुल्ल पद्म (कमल) को मुद्रा रहोस्, गलो र शिर नहल्लोस्,आपाद मस्तक सारा शरीर स्थिर रहोस्, आधा खुलेका दुबै आँखाले यौटै बहिर्लक्ष नासाग्र (नाकको टुप्पो) मात्र हेरुन्, सवै क्रिया स्वाभाविकरहुन् कुनै कृत्रिम नहोस्, केहिवेर पछि स्वतः बहिर्मुख आँखाको आत्मदृष्टि अन्तर्मुख हुन्छ, ज्योतिः स्वरूप आत्मा शिवको दर्शन हृदयमा हुन्छ अथवा ब्रह्मरन्ध्रस्थ सहस्रदल पद्ममा हुन्छ। शिव.पार्वती सरस्वति गोरक्ष, मार्कण्डेय. दुर्वासा. शुकदेव. वामदेव. नचिकेता. सनक. सनन्दन. सनातन. सनत्कुमार. कपिल. पतञ्जलि. नरदादि सवै योगीहरु द्वारा प्रशंसा गरियेको र स्वयं वस्ने आसन गरियेको पद्मासन यै हो।

पद्म भनेको कमल हो, पद्मासन भनेको कमलासन हो। पद्म जस्ता आसनलाइ योगशास्त्रमा पद्मासन भनिन्छ। पुष्पमध्ये पद्म उत्तम मानिन्छ र यस मानव शरीरमा पनि धेरै पद्म छन्– करकमल. चरणकमल. मुखक्कमल. नेत्रकमल इत्यादि। नाक पनि कमल हो. कान पनि कमल हुन्। यसै गरी शरीरभित्र पनि कमल छन्। कमलका दल चक्रका अरा जस्ता हुनाले कमललाइ चक्र पनि भनिन्छ र षड्चक्रं षोडशाधारं त्रिलक्षं व्योमपञ्चकम्। स्वदेहे ये नजानन्ति कथं सिध्यन्ति योगिनः ? भनिन्छ। ती षट् चक्र कमल ई हुन्–मूलाधार चक्र १ स्वाधिष्ठान चक्र २ मणिपूर चक्र ३ अनाहत चक्र ४ विशुद्ध चक्र ५ आज्ञा चक्र ६ सवैं माथि सहस्र दल कमल सहस्रार चक्र मस्तकमा ब्रह्मरन्ध्रमा (माथामाथि) छ। सबै कमलमा न्यूनाधिक मकरन्द मधुमय अमृत हुन्छ। यो अमृत नै जीवको जीवन हो। सर्वोपरि स्थित सहस्रादल कमलवाट सर्वाधिक अमृतको धारा निरन्तर सुषुम्णाका सरस्वतीप्रवाहमा झरी रहन्छ तर खेचरी मुद्रा न गर्दा जठराग्निका ज्वालामा स्वाहा हुन्छ। खेचरी मुद्रा लाउँदा जिह्वाग्रमा पर्छ र जिव्रामा साडे तीन करोड नाडीको मुहान छ. यसै मुहान वाट आपादमस्तक सर्वाङ्गका खेतमा ती अमृतका कुला लाग्छन र सर्वत्र हरियो भरियो तुष्टि र दिव्य दृष्टि रहन्छन्। इत्यादि लाभार्थ यो पद्मासन मानव मात्रले गर्नु उचित छ। पद्मासन लाउदा शिव रूपी आत्माको

सूर्योदय हुञ्छ र भित्र बाहिरका सवै कमल प्रफुल्ल हुञ्छन्। कमल खुले पछि मकरन्द केशर अमृत वद्छ र आयु बद्छ स्वास्थ्य पनि वद्छ। प्रतिपद्दृष्टि १ अमावास्यादृष्टि २ पूर्णिमादृष्टि ३ यसरी योगशास्त्रमा तीन दृष्टि मानियेका छन् र संसारलाइ हेरौं भनेर ट्वाल्ल खुलेका आँखालाइ प्रतिपदा दृष्टिले संसार देखिञ्छ तर आत्मा देखिन्न निद्रा मार. काल संहार भनिञ्छ। निद्रा भनेको काल हो. काली रात हो. काली रातमा उल्लूको राज हुञ्छ। संसार पनि देखिन्न. आत्मा पनि देखिन्न। आँखा बन्द गर्ने (चन्द्र–सूर्यको प्रकाश नष्ट गर्ने औँसीको रात गर्ने) अमावास्या दृष्टि पनि योगशास्त्रमा घनिष्ट मानिञ्छ. जस्ले सांसारिक सुखभोग पनि दिन्न र योग पनि सिद्ध हुन्न। केवल कालको रोग मात्र हुञ्छ। तसर्थ योगीहरुले योगशास्त्रमा अर्धावलोकनं यत् स्यात् पौर्णमासीं बदन्ति ताम्। भनेर पद्मासनका अर्धोन्मीलित लोचनावस्थालाइ पूर्णिमा दृष्टि मानेर उपयोग गरेका छन। यसरी पद्मासनमा वसेर पूर्णिमा दृष्टिले नासाग्र पछि स्वतः अन्तर्मुख भयेर शिवदर्शन गर्ने योगीको अवस्था योगसारावलीमा शिवगोरक्षनाथले भने जस्तो हुञ्छः- उन्मेषः प्रतिपच्चक्षुरमावास्यास्तलोचनम्। अर्धावलोकनं यत् स्यात् पौर्णमासीं वदन्ति ताम्। न जागरस्वप्तसुषुप्तिभावो न जीवनं नो मरणं न चित्तम्। निर्जीवकाष्ठोपमयोगिराजो विराजते सर्वसमो निरीहः। पद्मासनले यस्तो तुरीयावस्था ल्याउँछ. जस्मा जीव र शिवको सत् चित् आनन्दमय योग हुञ्छ।

संस्थायौ भूतले पादावासनस्थेन योगिना ॥
दक्षिणं वामभागे तु वामपादन्तु दक्षिणे ॥८५॥
अन्योन्याभिमुखं धृत्वा मृगशीर्षकरद्वयं ॥
पूर्वोक्तेनैव गात्रेण स्वस्तिकासनसंज्ञितं ॥८६॥

स्वस्तिकासन २

उपर्युक्त विधिवत् आसनमा पूर्वाभिमुख वसेर योगीले यसरी स्वस्तिकासन लाउनु पर्छः– सिद्धासन लाउदा जसरी दुवै पाउ भैमा टप्प राखिञ्छन तेसै गरी दुवै दाञा पाउ राखेर दक्षिणावर्त स्वास्तिक चिन्ह जस्तो पादुमुद्रा दुवै पाउ माथि अन्योन्य अभिमुख दुवै हात मिलायेर (वाञा हात माथि दाञा हात राखेर) दुवै हातका औँला मृगका शिरमा कान ठडिये झैँ ठड्याउने र अरु प्रक्रिया सवै उक्त पद्मासनका जस्तै गर्दा स्वस्तिक चिन्ह जस्तो स्वस्ति (कल्याणकारी) स्वस्तिक आसन हुञ्छ।

आसनस्थेन पादौ द्वौ न्यसनाद् भूतले समं ॥
जानुद्वयोर्हस्ततले थि(कृ)त्वा पीठासनं भवेत् ॥८७॥

पीठासन ३

उपर्युक्त विधानले आसनमा पूर्वाभिमुख वसेर योगीले पीठासन यसरी गर्नु पर्छः– दुवै पाउ स्वस्तिकासन फुकालेर टप्प भैमा टाँस्नु पर्छ र दुवै घुँडामा दुवै हत्केला राखेर अरु सवै क्रिया र मुद्रा पद्मासन कै गर्दा पीठासन हुञ्छ।

अस्मिन्नेवासने भावे भुवि स्थित्वा प्रयोजन ॥
बाहूरुजङ्घासुश्लिष्टं स्थलासनमुदीरितं ॥८८॥

स्थलासन ४

उक्त पीठासनकै मुद्रामा यथाप्रयोजन उसै गरी भैमा वसेर बाहु ऊरुजङ्घाहरुलाइ सुश्लिष्ट राखी अरु क्रिया पद्मासनकै स्थलासन हुन्छ।

भुवि स्थित्वा तु जानुभ्यां सर्व्वगात्रेण योगिना ॥
हृदि हस्तपुटं कार्य्य ज्ञेयमञ्जलिकासनं ॥८९॥

अञ्जलिकासन ५

उक्त विधिले पूर्व फर्केर दुवै खुट्टाका पञ्जा र घुँडा भैमा टेकेर हृदयमा जौँला हात गरी अरु सवै मुद्रा पद्मासनकै गर्दा अञ्जलिकासन हुन्छ।

तल़पादेन वामेन जानुना दक्षिणेन च ॥
स्थित्वा हस्तपुटं कार्य्यमर्धचन्द्रासनं विदुः ॥९०॥

अर्धचन्द्रासन ६

उक्त प्रक्रियाले पूर्व मुख गरी वाञा पाउ र दाञा घुँडा भैमा टेकेर उभियेर जौँला हात गरेर अरु सवै कुरा पद्मासनकै गर्दा आधा चन्द्रमा जस्तो अर्धचन्द्रासन हुन्छ। सवै आसनका नामानुरूप मुद्रा हुन्छन्।

अग्रे प्रसारितौ पादौ सुश्लिष्टौ भूमिसंस्थितौ ॥
उपविश्यार्द्धकायन्ते दण्डासनमिति स्मृतं ॥९१॥

दण्डासन ७

उक्त नियमले आसनमा पूर्व फर्की वसेसर दुवै खुट्टा अगाडी सोज्झै डण्डा झैँ पसारेर भैँमा तथा परस्पर मिलायेर आधा शरीर भैँमा.आधा शरीर आकाशमा राखेर अरु सवै मुद्रा पद्मासनको गर्दा मध्यवक्र दण्ड झैँ दण्डासन हुन्छ।

समपादलब्धभूमि रत्नजानुकलम्बितं ॥
सम्बद्धमसम्बद्धंवा सर्व्वतोभद्रमासनं ॥९२॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायामासनप्रकरणन्नाम द्वितीयः पटलः ॥२॥

सर्वतोभद्रासन ८

उपर्युक्त प्रक्रियानुसार योगी आसनमा पूर्वाभिमुख वसेर संर्वतोभद्रासन गरोसः– दुवै पाउ सम्म पारी भैँमा टप्प टाँसेर सम्बद्ध वा असम्बद्ध दुवै हात दुवै घुँडामा राखेमा सवैतिर भलो सर्वतोभद्रासन हुन्छ। अरु समस्त क्रिया पद्मासन कै जस्तो गर्नु पर्छः सवै आसनमा बाह्य मुद्रामात्र भिन्न हुन्छन्। आन्तरिक यौगिक क्रिया समानै रहन्छन्। स्थिरसुखमासनम्-भनाइ अनुसार अरु आसन पनि लिन सकिन्छन्।

(नरहरिकृतानुवादे, पैठः पटलो द्विंतीयोऽगात्)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायासंहितायां धारणावंशप्रकरणन्नाम

तृतीयः पटलः

ॐ नमः शिवाय

उपविश्य ततो योगी यथोक्तेनासनेन तु ॥
योगस्य धारणावंशे पर्व्वाणि च निरूपयेत् ॥९३॥

पद्मासन प्रमुख उक्त आठ आसन मध्ये यथारुचि यथायोग्य आसन वा अरु आसनमा विधिवत् पूर्व उत्तर मुख गरी वसेर योगीले योगमार्गका धारणावंशप्रकरण मा २८ वटा पर्व पनि सम्यक्तया ध्यानपूर्वक जानी राखनु पर्छ ।

अङ्गुष्ठ प्रथमं पर्व्व द्वितीयं पादमेव च ॥
पार्ष्णिः तृतीयकं पर्व्व चतुर्थं गुल्फमुच्यते ॥९४॥
जङ्घा पञ्चमपर्व्वाहुः षष्ठं जानु विधीयते ॥
ऊरु सप्तममित्युक्तमष्टमं पायुसंस्थितं ॥९५॥
उपस्थो नवमं पर्व्व दशमं नाभिकीर्त्तितं ॥
मनस्त्वेकादशं पर्व्व, उरो द्वादशमुच्यते ॥९६॥
त्रयोदशं कण्ठ उक्तं जिह्वा पर्व्व चतुर्द्दशं ॥
नासिका पञ्चदशकं चक्षुः षोडशमीरितं ॥९७॥
ललाटं सप्तदशकं मूर्ध्न्यष्टादशकं स्मृतं ॥
उपरिष्टादूनविंशमर्च्चिर्विंशतिमन्तथा ॥९८॥
परदेहमेक विंशं द्वीपान्तरमतः परं ॥
पातालन्तु त्रयोविंशं भूस्वर्ग्गस्तदनन्तरं ॥९९॥
पञ्चविंशतिमं व्योम स्वर्ग्गलोकमतः परं ॥
सप्तविंशं सोमलोकं ब्रह्मलोकं तथान्तिमं ॥१००॥
अष्टाविंशतिपर्व्वाणि कीर्त्तितानि मनीषिभिः ॥
योगधारणवत् सर्व्वं स्मृतं प्रकरणान्वितं ॥१०१॥
अष्टाविंशतिपर्व्वाणि सम्यग् ज्ञात्वा विचक्षणः ॥
तेषु पर्व्वसु सर्व्वेषु, एकैकस्मिन् क्रमेण तु ॥१०२॥
तत्र स्थितं जीव भूतमात्मानं विन्दुसंज्ञितं ॥
प्राणान् यस्मिन् निरुध्येत तत्र बिन्दुं विचिन्तयेत् ॥१०३॥

इति धर्म्म पुत्रिकायां संहितायां धारणावंशप्रकरणन्नाम तृतीयः पटल ॥३॥

२८ धारणावंशपर्व

पाउका औंठा पहिलो पर्व १ पाउ २ कुर्कुच्चा ३ गोलीगाँठा ४ जङ्घा (पुका वा पिँडुला) ५ घुँडा ६ ऊरु (साप्रा) ७ पायु ८ उपस्थ ९ नाभि १० मन (मुटु) ११ छाति १२ कण्ठ १३ जिब्रो १४ नाक १५ आँखा १६ ललाट १७ शिर १८ शिरमाथि (ब्रह्मरन्ध्र) १९ अर्चि (स्वात्मज्योतिको ज्वलम्मूर्धा तेजोमण्डल) २० परकाय २१ परद्वीप (जबमूद्वीपदेखि परका प्लक्ष पुष्कर प्रभृति सप्त द्वीपहरु) २२ पाताल २३ भूस्वर्ग २४ आकाश २५ स्वर्ग २६ चन्द्रलोक २७ ब्रह्मलोक २८ यसरी अठ्ठाइसवटा पर्व मनीषी योगीहरुले भनेका छन्। यति यो योगधारणावंश को प्रकरण भयो। २८ पर्व राम्ररी जानेर विद्वान योगी ती प्रत्येक पर्वहरुमा क्रमैसंग विन्दुरूपेण स्थित जीव भयेका आत्मा शिवको ध्यान प्राणायाम पूर्वक गरोस्। यसरी धारणावंशको आत्मानुसन्धान गर्दा चित्तवृत्ति एकाग्र हुन्छ र प्रत्याहासिद्धि हुन्छ। योगको सिद्धि खोजने युञ्जान योगीले धैर्यपूर्व प्रशान्त भयेर पवित्र एकान्तमा योगधारणावंशको अनुशीलपूर्वक ध्यान गर्नु वाञ्छनीय छ।

(नरहरिकृतानुवादे धारणवंशस्तृतीयोऽगात्)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां ध्यानमार्गप्रकरणन्नाम

चतुर्थ पटलः

ॐ नमः शिवाय

पञ्चध्येयः पञ्चजपः पञ्चकर्म्म फलप्रदः ॥
एवमष्टादशविधो ध्यानमार्ग्गः सलक्षणः ॥१०४॥

५ ध्यान ५ जप ५ कर्म त्रिकर्म फलसहित १८ प्रकारको ध्यानमार्ग छ ।

योगक्रमसमारम्भे जपाभ्यासे च बुद्धिमान् ॥
आदौ विचिन्तयेद् योगी हृत्पद्मं धृतिकर्णिकं ॥१०५॥

योगको उपक्रम गर्दा तथा जपको अभ्यास गर्दा बुद्धिमान् योगी आदिमा धृतिमय (धैर्य) कर्णिका भयेका हृदयकमलको ध्यान गरोस् ।

अहिंसानालसंयुक्तमुत्तानं पद्मकेशरं ॥ सत्यं तत
अस्तेयादिभिरष्टाभिः शीलपत्रैरलङ्कृतं ॥१०६॥
तन्मध्ये परमो देवो बिन्दुरित्यभिधीयते ॥
जीवः स एव विज्ञेयस्तस्य भेदास्तु पञ्चधा ॥१०७॥
प्रकृतिः पुरुषश्चैव प्रभुर्विद्या शिवस्तथा ॥
सूर्य्यचन्द्र हुताशार्च्चिस्फाटिकाम्बरसन्निभाः ॥१०८॥

यस हृदयकमलको नाल अहिंसाको छ । सत्यको केशर भरियेको छ । अस्तेय १, ब्रह्मचर्य २ अपरिग्रह, ३ शौच ४ सन्तोष ५, तपस्या , ६, स्वाध्याय, ७ ईश्वरप्रणिधान ८ ई आठोटा यसको पद्मपत्र (दल) छन् । यसका मध्यमा परम देव शिव बिन्दु भनियेका छन् । इनै बिन्दुरूप शिवले जीवको रूप लियेको छ । यसका पनि पाँच भेद भयेका छन् । प्रकृति १ पुरुष २ प्रभु ३ विद्या ४ शिव ५ । क्रमैसित इनका रूप - सूर्य १ चन्द्रमा २ अग्नि ज्वाला ३ फाटिक ४ आकाश ५ जस्ता छन् ।

प्रथमा सूर्य्यसंस्थाना कर्णिकोपरि संस्थिता ॥
या चतुर्विंशिका प्रोक्ता या च शक्तिरिति स्मृता ॥१०९॥
अविद्येति च या ख्याता संसारे सुखबुद्धिदा ॥
त्रैगुण्यभावनिलया प्रकृतिः साऽभिधीयते ॥११०॥
इदं प्रकृतिजं सर्व्वं दुःखमित्यभिभावयेत् ॥
उपेक्षते विरागात्मा निर्गुणः केवलः स्थितः ॥१११॥
सूर्य्यमण्डलमध्यस्थचन्द्रमण्डलसन्निभः ॥
पञ्चविंशतिमः प्रोक्तः पुरुषः सोऽभिधीयते ॥११२॥

ती पाँचमध्ये प्रथमा, हृदयकमलका, कर्णिकामाथि विराजमान सूर्यमण्डलतुल्य जसलाई चतुर्विंशिका (चौवीस रूप भयेकी प्रकृति) , शक्ति र अविद्या पनि भनिन्छ जसले दुःखमय संसारमा सुखबुद्धि दिन्छ। त्रैगुण्य भावनिलया (सत्व रजः तमः त्रिगुणात्मिका) प्रधान वा प्रकृति जसलाई भनिन्छ। यो प्रकृतिबाट प्रकट भयेको सारा प्राकृतिक संसार दुःख सङ्कटमय छ भन्ने ठानेर विरक्त योगीले योगको अभ्यास गर्नुपर्छ।

ती प्रकृतिका सूर्यमण्डल मा मध्यान्ह चन्द्रमण्डलतुल्य पच्चिसौं तत्व पुरुष निर्गुण, केवल, विरक्त, निरञ्जन, उपेक्षावृत्तिले तटस्थ रहेको छ।

कीदृक् किमिति वा ज्ञानमिति सम्यङ् निरूपयेत ॥
मोक्षविज्ञानभावो यः स षड्विंशकमण्डलं ॥११३॥
चन्द्रमण्डलमध्यस्थो वन्हिज्वालानिभाकृतिः ॥
अविद्यादावदग्धोऽसौ प्रभुरित्यभिधीयते ॥११४॥

जो के कसो हो ? भनेर प्रत्येक वस्तुको निरूपणतया निरीक्षण गरेर यथार्थ सत्यको ज्ञान गर्छ मोक्षविज्ञानको भाव जस्मा छ, त्यो छब्विसौं मण्डलमा स्थित चनद्रमण्डलका मध्यमा विराजमान अग्निका ज्वाला तुल्य आकृति भयेको छ र अविद्याका डढेलाले डढेको छ, त्यो प्रभु हो।

सर्व्वतृष्णाविनिर्म्मुक्तः समः सर्व्वेषु सर्व्वदा ॥
कृतकृत्यतया यस्तु ज्ञानमात्रैक केवलः ॥११५॥
अत्यन्तनिर्म्मलः स्वच्छः शुद्धस्फटिकसन्निभः ॥
अग्निमण्डलमध्यस्थः सप्तविंशक उच्यते ॥११६॥

सवै तृष्णादेखि मुक्त सवै चराचर प्राणीमा सर्वदा समान भाव राख्ने जो कृत कृत्य हुनाले केवल ज्ञानमात्र स्वरूप (विद्या) छ , अत्यन्त निर्मल स्वच्छ छ र शुद्ध फट्टिक समान निर्मल छ अग्निमण्डलका मध्यमा स्थित सप्तविंशक (२७ सौं तत्व) भनिन्छ, त्यो विद्या हो।

अकीर्त्तितमनौमप्यं पञ्चमं शिवमण्डलं ॥
विद्यामण्डलमध्यस्थमष्टाविंशकमुच्यते ॥११७॥

यतो वाचो निवर्त्तन्ते अप्राप्य मनसा सह, अवर्णनीय, अनुपम, पञ्चम शिवको मण्डल, उक्त विद्याका मण्डलका मध्यमा स्थित अष्टाविंश (२८ अठ्ठाइसौं तत्व) भनिन्छ।

धार्य्यते यत्र निश्वासस्तत्र विन्दुं विचिन्तयेत ॥
यो देशः पूर्य्यते प्राणैर्जीवस्तं याति नान्यथा ॥११८॥

जुन पर्वमा वा मण्डलमा निश्वास (प्राण को धारणा गरिन्छ त्यहाँ विन्दुको ध्यान गर्नु पर्छ , जुन देश (प्रदेश=स्थान= अंग) प्राणले पुरिन्छ, त्यस देशमा जीव जान्छ। मन पवन जीव सर्वथा साथै जान्छ। यस्मा अन्यथा छैन।

प्राणोऽपानः समानश्च, उदानो व्यान एव च ॥
पञ्चैते वायवः सन्ति तेषां पञ्चविधो जयः ॥११९॥

प्राण १, अपान २, समान ३, उदान ४, व्यान ५, मानवादि शरीरमा ई पाँचौटा वायु छन् र इनको जय पनि पाँचै प्रकारको छ।

प्राणायामं प्रकुर्व्वीत पूरकादिचतुर्व्विधं ॥
पृथक पृथक् परिच्छिद्य परिपाट्या यथाक्रमं ॥१२०॥
निरोधाद्देहमनसोर्य्यावत् स्वेदो न जायते ॥
निःश्वासं धारयेत् तावत् पूर्वाभ्यासविशेषतः ॥१२१॥
क्रमेण धारणावेलां स्तोकं स्तोकं विवर्द्धयेत् ॥
पश्चान्मात्रादियोगान्तं परिमाणन्तु धारयेत् ॥१२२॥
एवमभ्यासयोगेन प्राणो वायुर्व्विजीयते ॥
जितस्य लक्षणं योगी स्वदेहे पश्यति स्वयं ॥१२३॥
परिश्रान्तेऽपि निःश्वासो यदा वाढं न वर्त्तते ॥
चिरात् प्रवर्त्तते वायुः स्थितो वा नासिकापुटे ॥१२४॥
तदा योगी विजानीयात् प्राणो वायुर्ज्जितो मया ॥
इति प्राणजयः प्रोक्तो योगशास्त्रविशारदैः ॥१२५॥

योगी यौगिक परिपाटीद्वारा यथाक्रम पृथक पृथक् परिच्छेद गरेर पूरक कुम्भक रेचक प्रशान्त प्रकारले चार प्रकारको प्राणायाम अतिशान्त तथा सावधान भयेर गरोस्। मन र पवनको निरोध गर्दा, जवसम्म पसिना चिडचिड फुट्तैनन् तवसम्म प्राणको धारण गर्नु पर्छ, तर सिकारुले एक्कासी तेसरी श्वास रोकनु हुन्न, हानि हुन्छ। अतः क्रमिक पूर्वाभ्यासले शनैः शनैः बढाउँदै लगेर तेसरी पसिना आउँदा सम्म प्राणायाम गर्नुपर्छ। क्रमेण प्राणको धारणावेला अलि अलि गरेर बढाउँदै लानु पर्छ। अनि पछिबाट घाँटिबाट द्वादश मात्रा आदि योग परिमाण पर्यन्त प्राण रोकने योगक्रिया योगीले गर्नुपर्छ। एवं प्रकारले अभ्यास योग बढाउँदै जाँदा प्राण वायुको विजय गरिन्छ। जितेका प्राणवायुको लक्षण योगी आफ्ना देहमा आफै प्रत्यक्ष देख्छ। परिश्रम गर्दा, थकाइ लाग्दा पनि जब श्वास बढ्दैन र वेरमा विस्तारै नाकबाट श्वास चल्छ, त्योबेला योगीले जान्नु कि मैले प्राण वायु जितें भनेर। यति यो प्राणजय योग शास्त्रका विशारद सिद्धयोगी ऋषि मुनिहरुले भनेका छन्।

पूर्व्ववत् पूरणं कृत्वा धार्य्यमाणं समीरणं ॥
अधोभागं तदा योगी मनसा प्रेरयेच्छनैः ॥१२६॥
ततः स्वयं विमुच्येते अपानो जीयहते क्रमात् ॥
जितस्य लक्षणञ्चास्य दोषो नापि प्रवर्त्तते ॥१२७॥
वातमूत्रपुरीषाणां निरोधेषु कदाचन ॥
स्वेच्छोत्सर्ग्गक्षमो योगी भवत्येव न संशयः ॥१२८॥
अत्यभ्यासात् प्रणश्यन्ति कदाचिद् योगिनस्तदा ॥
भगन्दरादयो रोगा इत्यपानजयः स्मृतः ॥१२९॥

पूर्ववत् पुरक गरेर कुम्भक गरियेको प्राणवायुलाई योगी मनैले शनैः शनैः तल अपान वायुतिर प्रेरित गरोस्। यसो गर्दा स्वयं मन र पवन मिलेर अपानतिर जान्छन् र प्राणापानको तलमाथि तानातान स्वयं शान्त हुन्छ र त्यो वेला क्रमशः अपानको जय हुन्छ। अपान वायु जितेको

लक्षण योगीका देहमा कुनै दोष हुँदैन र भयेको रहँदैन। मल मूत्र वायु चिरकाल सम्म रोक्तापनि कदाचित् कुनै रोग छुँदैनन्। त्रिदोष कुपित पनि हुँदैनन्। योगी आफ्नै इच्छाले मल मूत्र वायु त्याग गर्न सक्षम हुन्छ। अन्यसामान्यतया मलमूत्र वायुवेगले योगीलाई बाधा पुऱ्याउन शक्तैनन्। यसमा कुनै संशय छैन। प्राणजयको अतिशय अभ्यास गर्दा कदाचि् पूर्वजात भगन्दरादि रोग पनि नष्ट हुन्छन्। यो हो अपानजय।

पूर्व्ववत् कुम्भकेनैव रुद्ध्वा वायोर्ग्गतागतं ॥
नं पूरयेन्न रेचयेदेवं व्यानो विजीयते ॥१३०॥
जितस्य लक्षणञ्चास्य शिथिलं स्निग्धगात्रता ॥
अनन्ताशी निरुद्वेगी सर्व्वक्लेशसहो भवेत् ॥१३१॥
स्नायुत्वगुपघातादि कदाचिज्जायते नहि ॥
अत्याभ्यासस्य संयोगादेष व्यानजयः स्मृतः ॥१३२॥

पूर्ववत् केवल कुम्भकद्वारा प्राण वायुको यातायात रोकेर न पूरक न रेचक केहि पनि न गरी निर्वात दीप, निस्तरङ्ग मानसरोवर झैं प्रशान्त भयेर पद्मासनका विधिले ध्यान गर्नुपर्छ र योगीले व्यान (प्राण र अपानका दोसाँध नाभिस्थानमा वसेको वायु) जितिन्छ। यसरी जितेका व्यान वायुको लक्षण योगीका देहमा यस्तरी लक्षित हुन्छ :- श्वासको गति शिथिल हुन्छ, उकाला, हिमाल आदिमा दौडे पनि स्याँ स्याँ र फ्याँ फ्याँ गरी दम लाग्दैन, स्वेच्छानुसार जति पनि श्वास रोक्न सकिन्छ, पानीमा पसेर चिरकाल सम्म भित्रै वस्न सकिन्छ, योगीको कलेवर वालकका जस्तो चिल्लो हुन्छ, जत्ति खाये पनि पचाउन सक्छ, कुनै बेला कुनै प्रकारको उद्वेग आउँदैन, सवै प्रकारका क्लेश सहने शक्ति हुन्छ, जस्तै अस्त्र शस्त्र प्रहार गरे पनि चोट लाग्दैन, छाला खुइलिन्न, नसो चुँडिन्न, कुनै पीडा हुन्न, इत्यादि ई लक्षणहरु अतिशय अभ्यास गरे पछि प्रकट हुन्छन्, तसर्थव्यापक व्यान वायुको जय गर्नुपर्छ।

तेषां मध्ये प्रधानस्य निर्द्दोषस्य विशेषतः ॥
प्राणस्यैव जयाभ्यासं प्रशंसन्ति मनीषिणः ॥१३३
यदा तु प्राणमेवैकं योगी सम्यग् विजेष्यति ॥
तदा सर्व्वे जिता एव भवन्त्येते ऽपि वायवः ॥१३४॥
किन्तु कर्म्मविभागार्थं मरुतान्देहवर्त्तिनां ॥
जयः पञ्चविधः प्रोक्तो योगिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥१३५॥
एवं वायुं विनिर्ज्जित्य पश्चात् कर्म्म समारभेत् ॥
अजितैस्तु कृतं कर्म्म दोषः समुपजायते ॥१३६॥

उक्त पञ्च प्राण, पञ्च उपप्राण (प्राण १, अपान २, उदान ३, समान ४, व्यान ५, र नाग १, कूर्म २, कृकल ३, देवदत्त ४, धनञ्जय ५) दश प्रकारका शरीस्थ वायुमण्डलमध्ये प्रधान प्राण वायुको जय गर्ने विशेष गरेर निर्दोष रूपेण गर्नुपर्छ भन्ने योगमर्मज्ञ योगी सिद्ध ऋषि मुनिहरुको मत छ र प्राण जयकै प्रशंसा गर्छन्। किन कि प्राणो मनो द्वयमिदं विलयं नयद्यो मोक्षं स गच्छति जनो न कथञ्चिदन्यः। प्राण जितेमा मन पनि जितिन्छ र मनोजयका साथै चित्तका सवै वृत्ति जितिन्छन्। जव योगी विधिवत् यौटा प्राणमात्रको पनि जय गरी सक्छ, त्यो बेला ती

सवै नौ वटा वायु स्वतः जितिन्छन् । किन्तु शरीरमा वसेका सवै वायुको के के कर्म छ, कस्ले के के काम गर्छन् ? कुन कुन विभागमा वसेका छन् ? त्यो पनि जान्नु पर्ने हुनाले योगका तत्त्वदर्शी योगीहरुले पाँच प्रकारको प्राणादि पवनजय प्रतिपादित गरेका छन् । एवं प्रकारले वायुलाई जितेर पछिबाट योगका अग्रिम क्रियाको अभ्यास थालनु पर्छ । मुख्य प्राणादि वायुको विजय न गरेर थालियेको योगाभ्यास कर्म दोष ठहर्न जान्छ । तसर्थ प्रथम पवित्र आहार-विहार, आचार-विचार, यम-नियम, आसन, प्राणायामद्वारा नाडी जालको शोधन र अन्तःकरणको शोधन गरेर मात्र माथिल्ला योगभूमिकामा पाइलो हाल्नु पर्छ ।

नाडी शोधनमेवैकं कार्य्यनाडीद्वितीयकं ॥
तृतीये धारणावंशं योजनं नाम नामतः ॥१३७॥
उद्रेचनी चतुर्थन्तु प्रलयोत्क्रान्तिपञ्चमं ॥
एतानि पञ्च कर्म्माणि कीर्त्तितानि मनीषिभिः ॥१३८॥

नाडीशोधन १, नाडीकार्य २, धारणावंश ३ (अथवा योजन) इन्द्रेचनी ४, प्रलयोत्क्रान्ति ५ ई पञ्च कर्म योगमर्मज्ञ मनीषिहरुले भनेका छन् ।

जितेन शोधयेन्नाडीः प्राणेनैकेन वायुना ॥
अथवा मध्यभागन्तु समानेन विचक्षणः ॥१३९॥
पादाङ्गुष्ठतलं यावदपानाख्येन वायुना ॥
ऊर्ध्वभागमुदानेन त्रिभिरेवं विशोधयेत् ॥१४०॥

योगी विद्वान् जितेका यौटै प्राण वयुले साडे तीन करोड नाडीहरुको शोधन गरोस् । अथवा मध्य भागको शोधन स्थानीय (नाभिस्थानीय) समान वायुले गरोस् । ऊरुदेखि खुट्टाका औंठासम्मको शोधन अपान वायुले गरोस् । कण्ठदेखि माथि माथासम्मको संशोधन कण्ठदेशस्थ उदान वायुले गरोस् । यसरी त्रिमेखल हिमाल तुल्य शरीरका तीनै भागको शोधन तीनै वायुले योगी गरोस् ।

अथवा साधनोपायः प्रकारान्तरमुच्यते ॥
अङ्गुलाग्रेण संरुध्य दक्षिणं नासिकापुटं ॥१४१॥
वामेनाकृष्य पवनं देहमापुर्य्य धारयेत् ॥
ततो विरेचयेत् सर्व्वं दृतिवद्दक्षिणेन तु ॥१४२॥
तथैव विपरीतञ्च कुर्य्याद् योगी पुनः पुनः ॥
नाडी शोधन नामैनं प्रथमं कर्म्म कीर्त्तितं ॥१४३॥

अथवा अर्कै प्रकारको साधनाको उपाय कहिन्छ :- दाञा हातका औंठाका टुप्पाले (दाञा नहुनेले नाले) दाञातिरको नाकको ढोका थुन्नु र वाञातिरका ढोकाबाट पवित्र पवन तान्नु र शरीर पूरा भरेर धारण (कुम्भक) गर्नु । सके सम्म धारण गरेर विस्तारै छालाका थैलाबाट (कन्दुक भकुण्डा आदि बाट) वतास निकाले झैं रेचक गर्नु कत्ति शेष न राखी देह रित्तो पार्नु । सकेसम्म रित्तै कलेवरले केहि वेर रेचक कुम्भक गर्नु र उंसै गरी वाञातिर प्राणायाम गर्नु । बारंवार यसो गर्दा पनि सर्वाङ्ग नाडीशोधन हुन्छ । योगीको यो नाड़ीशोधन नामको प्रथम कर्म हो । नाडीशोधन विना योगभ्यास गर्दा रोगको डर रहन्छ ।

ॐ इत्येकाक्षरं सम्यक् समुच्चार्य्य विचक्षणः ॥
हठादाकर्षयेत् प्राणानधोभागे व्यवस्थितान् ॥१४४॥
सर्व्वान् संहृत्य हृदये वर्त्तुलीकृत्य धारयेत् ॥
ॐकारं पुनरुच्चार्य्य कपालान्तमुदीरयेत् ॥१४५॥
मूर्ध्निक्षणं धारयित्वा प्रतीपमपकर्षयेत् ॥
ततस्तेनैव मार्ग्गेण हृदये स्थापयेन् मुहुः ॥१४६॥
ततो विनिश्वसेद्योगी नासिकाभ्यां शनैः शनैः ॥
इदं कर्म्म द्वितीयं स्यात् काय्यनाडीतिसंज्ञितं ॥१४७॥

अब दोस्रो क्रिया –ॐ यति यो एक मूल मन्त्राक्षर विधिवत् शुद्ध रूपेण गम्भीर प्लुत स्वरले उच्चारण गरेर विचक्षण योगी, हृदयेदेखि पैतलासम्म तलका भागमा व्यवस्थित प्राण (वायुहरु) लाई हठात् आकर्षण गरेर सवैलाई बाटुलो पारी हृदयमा धारण गरोस्। उसै गरी पुनः ॐकारको उच्चारण गरेर माथि कपालका अन्त पर्यन्त व्यवस्थित प्राण (वायुहरु)लाई हठात् आकर्षण गरेर मूर्धन्य स्थानमा क्षणभर धारण गरोस्। अनि विपरीत तल तिर आकर्षण गरोस र हृदयमा ल्यायेर वाटुलों पारी धारण गरोस्। वारंवार (थकाइ न लाग्दा सम्म) योगी यो क्रिया गरोस् र अन्त्यमा दुवै नासिका पुटबाट विस्तारै श्वास फेरोस्। यो दोस्रो कार्य नाडी (प्राणकार्य गर्न सक्षम नाडी भै सकेको) भन्ने यौगिक क्रिया हो। यस्मा पनि योगीले सव प्रकार सावधान रहनुपर्छ।

नाडीसञ्चारमार्ग्गेषु पादाङ्गुष्ठादिपर्व्वसु ॥
ॐ कारेण समुत्कर्षन्नेकैकस्मिन् पृथक् पृथक् ॥१४८॥
ध्यात्वा ध्यात्वा विधार्य्यैव परिपाटचा यथाक्रमं ॥
शाखास्ववस्थितान् सर्व्वान् संक्षिप्य स्थापयेद्धृदि ॥१४९॥
तथैव पुनरुद्धृत्य प्राणानुरसि धारयेत् ॥
ततः कण्ठे च जिह्वायां नासिकायां तु चक्षुसि ॥१५०॥
ललाटे मस्तकं यावदुत्क्षियोत्क्षिप्य धारयेत् ॥
एवमेव क्रमाद् वायुं प्रतीपमपकर्षयेत् ॥१५१॥
ततः प्राणं हृदिस्थाप्य शनैर्योगी विनिश्वसेत् ॥
तृतीयं कर्म्म निर्दिष्टं धारणावंशयोजनं ॥१५२॥

माथि भनियेका २८ वटा पाउका औंठा आदि सवै पर्वहरुमा जो नाडी सञ्चारका मार्ग छन् तिनमा व्याप्त प्राणादि वायुहरुलाई उपर्युक्त प्रकारले ॐ कारोच्चारणपूर्वक आकर्षण गरेर पादाङ्गुष्ठादि प्रत्येक पर्वमा (गाँठा सन्धिमा) पृथक् पृथक् यौगिक परिपाटिले योगी ध्यान गर्दै आवोस् र प्राणको धारण गर्दै आवोस्। पछिबाट नाडीका सवै शाखाहरुमा पसेका वसेका व्यवस्थित प्राणादि वायुलाई संक्षिप्त पारेर एकत्र वाटुलो पारी हृदयमा स्थापित गरोस्। उसैगरी उठायेर हृदयका अनाहत चक्रमाथि छातिमा ल्यायेर धारण गरोस् र तेसैगरी कण्ठस्थ विशुद्ध चक्रमा, अनि जिव्रामा, अनि नाकमा, अनि क्रमैसित आँखामा अनि ललाटमा अन्तमा मस्तकमा पुऱ्यायेर उठाउँदै ल्यायेर प्राणको धारण गरोस्। सकेसम्म मस्तकस्थ सहस्रार चक्रमा स्थापित

गरेर उसैगरी क्रमैसंग तल ओराल्दै लगेर हृदयमा स्थापित गरेर विस्तारै श्वास फेरोस्। यस क्रियाको नाम धारणावंशयोजन हो। यसमा अतिशय सावधान भयेर प्रत्येक पर्वमा धारणा गर्नुपर्छ।

एवं प्रतिदिनाभ्यासैर्न्नाडी कार्य्यक्षमा भवेत् ॥
अथ कर्म्मान्तरं गुह्यं ततो योगी समारभेत् ॥१५३॥
इडा वामा सुषुम्णा च नाड्यास्ता नासिकाक्षितोः ॥
भ्रुवोर्मध्ये परा नाडी तज्ज्ञैस्तुर्य्येति कीर्त्तिता ॥१५४॥
ताभ्यां विनिर्गत प्राणो भवबन्धन मुच्यते ॥
तुर्यया यस्तु निर्यातो योगी योगफलं लभेत् ॥१५५॥

एवं पूर्वोक्त प्रकारले प्रतिदिन अभ्यास गर्दा नाडी कार्यक्षम (योगयुक्ति योग्य) हुन्छन्। अव अर्को गुह्यतम योग क्रिया योगीले थालनु पर्छ। इडा १, पिङ्गला २, सुषुम्णा ३ ई तीन नाडी नाकमा आश्रित छन्। आँखिभौंमा नाडी तत्वज्ञ योगीहरुले तुर्या (चौथी) नाडी देखायेका छन्। इडा र पिङ्गलाबाट प्राण त्यागने योगी भवबन्धनबाट मुक्त हुन्छ र तुर्यनाडीबाट निकलेको योगी योगको फल (मोक्ष) प्राप्त गर्छ। इडा वामा ब्रह्मपुत्रः पिङ्गला सिन्धुदक्षिण। सुषुम्णा सरयूर्मध्यां तुर्या कैलासवाहिनी वाञातिर ब्रह्मपुत्र झैं इडा नाडी छ १ दाञातिर सिन्धु झैं पिङ्गला नाडी छ २ माझमा सरयु (कर्णाली) झैं सुषुम्णा नाडी छ ३ माथि पट्टि कैंलासगङ्गा झैं तुर्या नाडी छ। यसरी विराट् शिंवयोगमा मुख्य नाडीहरु व्यवस्थित छन्। इडा पिङ्गला भन्दा सुषुम्णा र तुर्याको बाटो योगीले पैल्याउनु पर्छ।

नव स्रोतासि यत्नेन निरुध्य मनसा पुनः ॥
सदीर्घनादमुच्चार्य तुर्यस्थानं समाविशेत् ॥१५६॥
यावन्नासादयेद् योगी योगमार्गं स्वमस्तके ॥
तावत् सम्यक् प्रकुर्व्वीत द्वित्रिवारं दिने दिने ॥१५७॥
बहुवारं न कुर्व्वीत क्रमयोगेन साधयेत् ॥
हठसाध्यं न कर्तव्यमखेदेनैष साधयेत् ॥१५८॥

योगी षण्मुखी मुद्राद्वारा यत्नपूर्व अतिगम्भीर प्रशान्त र सावधान भयेर मनसहित यस शरीर शिवालयका नौ ढोका बन्द गरेर सूदीर्घ त्यो ॐकारको नादोच्चारण गरेर तुर्या नाडीका स्थानमा प्रवेश गरोस्। जवसम्म योगी आफ्ना मस्तकमा योगमार्ग पैल्याइ सक्तैन तवसम्म सम्यक्तया प्रतिदिन दिनमा दुइ तीन चोटी त्यो योगाभ्यास गरोस्। क्रमयोगले साधना गर्नु राम्रो हुन्छ। हठात् छिटो साधन गरुँ भण्ठान्नु हुन्नः झन ढिलो हुन्छ। अन्तराय पर्छन। अखेदले नै खेली खेली साधना गर्नुपर्छ। अर्थात् - मीथ पद्मासन प्रसङ्गमा भनियेका अरु सवै प्रक्रिया अनुसार केवल आसनमात्र भिन्न गरेर विवेकमार्तण्डकथित सिद्धासनगा वसेर दाञा र वाञा कुर्कुच्चाले वायु र उपस्तको मूलबन्ध लाउनु पर्छ। अनि हठक्रियागौलिनौलिक्रियाद्वारा मणिपूरचक्रमा उड्डियानबन्ध लाउनु पर्छ। अनि दुवै हातका दशै औंलाले क्रगैसंग माथिल्ला सप्तद्वार (२ नाक, २ कान, २ आँखा, १ मुख) थुन्नुपर्छ (२ औंठाले २ कान थुंन्नु २,प्रदेशिन औंलाले २ आँखा थुन्नु २ माझी औंलाले दुवैतिर बाट नाक थुन्नु अनि शेष २ हातका २।२ औलाले (कनिष्ठा र अनामिका) ले मुख दुवैतिरबाट थुन्नु पर्छ र यो षण्मुंखी मुद्रा हुन्छ। यसरी

शरीरका नवद्वार बन्द हुन्छन् र कतैबाट प्राण बाहिर जान पाउँदैन । अनि गुप्त द्वार शैलदुर्गका सुरुङ्ग जस्तो ब्रह्मरन्ध्र खोज्छ र भेट्टाउँछ। यस्ता गुप्तद्वारबाट जाने योगी कालरूपी वैरीका फेला पर्दैनन् र मोक्षलक्ष्मा सोझै पुग्छन्। यै हो योगमार्ग। यसलाई मेरुमार्ग, मेरुमूर्धन्य मार्ग र मार्गेषु माहेश्वर एव मार्गः पनि भनिन्छ।

अभ्यासेन यथा लक्ष्यं धानुष्को भेदयेत् शरैः ॥
तथैवान्वेषयेत् प्राणैर्म्मार्गं योगी स्वमस्तके ॥१५९॥
आसादयेद् यदा योगीं तुर्य्यस्थानं विचक्षणंः ॥
प्राणं प्रतीपमाकृष्य हृदये धारयेत् पुनः ॥१६०॥
तन्मार्ग्गेणा विनिःसृत्य क्षणं स्थित्वा निर्क्तयेत् ॥
उपरिष्टात् ततो योगी स्तोकं स्तोकं क्रमेण तु ॥१६१॥
अर्च्चिर्धूमशिखां यावद् गत्वा गत्वा निवर्त्तत्ते ॥
उद्रेचनीति विख्याता चतुर्थ कर्म्म कीर्त्तितं ॥१६२॥

धनुर्वेदी धानुष्क योद्धा जसरी नित्य विधिवत् धनुर्वाणको लक्षसन्धान गर्ने अभ्यास गर्छ र अविलम्ब लक्षभेदन गर्छ. तेसै गरी मोक्ष लक्षको अनुसन्धान गर्ने योगी आफ्ना मस्तकमा प्राणले योग मार्गको खोजी गर्ने अभ्यास गरोस्। यसरी मेरुमार्गका खोजीमा लागी परेको विचक्षण योगी जव तुर्यस्थान फेला पार्छ, तव लक्षको भेदन गरेर पुनः फर्कोस्। यसै गरी अलि अलि गर्दै वेला बढायेर योगी अभ्यासलाइ दृढ र सरल पारोस्। जसरी दन्केको अग्निशिखा माथि धूमलेखा सम्म सट्ट पुगेर फेरी फर्कन्छ। उसै गरी जाने र फर्कने अभ्यास सरल गरोस। जसले गर्दा क़ाम परेको वेला सजिलो होस्। यस योगक्रियालाइ योगीहरु उद्रेचनी (ऊर्ध्वगामिनी भन्छन्। यो चौथो कर्म हो।

एतां सततमभ्यस्य योगी कालमपेक्षणात् ॥
अरिष्टन्तु स्वदेहे तु नित्यमेव निरूपयेत् ॥१६३॥
अरिष्टन्तु यदा पश्येन्मृत्युरूपं सुदारुणं ॥
तदा देहपरित्यागं कर्त्तुं कर्म्म समारभेत्॥१६४॥

योगी उक्त उद्रेचनी योगक्रियाको अभ्यास गरेर कालज्ञान गरोस् र नित्य स्वदेहमा कालाक्रमणका अरिष्टको निरीक्षण गर्दै रहोस्। मृत्युरूपी अति दारुण अरिष्ट जव देखिन्छ, तव स्वयं त्यक्ता ह्येते शमसुखमनन्तं विदधति भनेर क्षणभङ्गुर कलेवरलाई स्वयं काल आइपुग्नु भन्दा अगाडी नै सानन्द स्वेच्छाले त्यागी दिने र खाली गरी राखने जुक्ति खोजी राखोस्। त्यागेनैकेऽमृतत्वमानशुः भन्ने श्रुतिमा स्मृति राखोस्। यसो गर्दा स्वतन्त्रतापूर्वक मोक्षलक्षमा पुग्न पाइन्छ। कुनै प्रकारको यमयातना देखनु पर्दैन।

नागाख्यः कृकरः कूर्म्मो देवदत्तो धनञ्जयः ॥
विकुर्व्वते मुमूर्षूणां पञ्चैते वामवोऽपरे ॥१६५॥
आसन्नमृत्युर्म्मनुजो गाढं निंश्वसते यदा ॥
एतन्नागाभिधानस्य वायोर्ल्लिङ्गमुदाहृतं ॥१६६॥
ततो मर्म्माणि सञ्छिद्य पर्व्व पर्व्व यथाक्रमं ॥

यदा सन्त्यज्यते प्राणैर्व्विकारः कृकलस्य सः ॥१६७॥
शाखास्ववस्थितान् सर्व्वान्संहृत्य हृदये यदा ॥
वर्त्तते चोत्तरादूर्ध्वमेतत् कूर्म्मस्य लक्षणं ॥१६८॥
ततो निश्चलदेहस्य कण्ठे घुरघुरायते ॥
इदन्तु देवदत्तस्य वायोर्ल्लिङ्गं प्रकीर्त्तितं ॥१६९॥
यदा धनञ्जयो नाम वायुराजो विकारकः ॥
तच्छरीरं परित्यज्य जीवो लोकान्तरं व्रजेत् ॥१७०॥

नाग १, कृकर २, कूर्म ३, देवदत्त ४, धनञ्जय ५ मर्न खोजने मानिसका शरीरमा ई पाँच उपवायुले निम्नाङ्कित विकार गर्छनः -

काल निकट आइपुगेको प्राणी जव श्वाँ श्वाँ गरेर श्वास प्रश्वास छोड्छ त्यो नागवायुको चिन्ह हो। तेसपछि शरीरका मर्म एक एक पर्व पारेर छोड्दै आउँछ र क्रमैसित प्राणले त्याग्ने उपक्रम गर्छ, त्यो विकार कृकर वायुको हो। शरीरका नाडीका शाखाहरुमा विभक्त प्राणलाई समेटेर जव हृदयमा ल्यायेर एकै विटो पार्छ वोकेर माथि उकालो पट्टि लाग्छ , त्यो कूर्म वायुको हो। तेसपछि सारा शरीर निश्चल हुन्छ र घाँटी मात्र घुर्घुर गर्छ , त्यो देवदत्त वायुको लक्षण हो। जव अन्तिम धनञ्जय नामको वायु राज विकार गर्छ, त्यस बेला जीव त्यों शरीर त्यागेर परलोक जान्छ। यो हो मृत्युको दृश्य।

यद्यत्तदा चिन्तयते प्रेरितः पूर्व्वकर्मणा ॥
पुण्या पुण्यफलैर्य्युक्तस्तत्र तत्रोपपद्यते ॥१७१॥
अष्टात्सु परदेहादिब्रह्मलोकान्तपर्व्वसु ॥
मध्यें यद्रोचते गन्तुं लक्षन्तत् परिकल्पयेत् ॥१७२॥

त्यो वेलामा जीव पूर्वकृत कर्मका वासनाले प्रेरित भयेर जे जे चिताउँछ, पुण्य र पापका फलले युक्त भयेर त्यो भोग भोग्न त्यस यस ठाउँमा गयेर नाना योनि पाउँछ। तसर्थ माथि भनियेका परकाय प्रभृति ब्रह्मलोक पर्यन्तका आठ पर्वहरुमध्ये जो राम्रो लाग्छ, त्यै लक्ष योगीले परिकल्पित गर्नुपर्छ। जुन अभ्यास परिपक्व हुन्छ अन्तमा त्यै चिजपाइन्छ। तसर्थ मानव जीवनमा राम्रो काम गर्नुपर्छ।

यदा दृष्टया धनुष्पाणिर्ल्लक्षमेकं निरीक्षयेत् ॥
तथैव परदेहादीन् ध्यायेच्चित्तेन योगवित् ॥१७३॥
तदेव मनसा ध्यायेदूर्ध्वस्रोतांसि यत्नतः ॥
सुदीर्घं व्याहरेन्नादमविच्छिन्नानुगध्वनिं ॥१७४॥
सकृदुच्चरितेनैव यथा लक्ष्यं प्रपद्यते ॥
यदा नादं समुच्चार्य शरवत् प्रेरयेदसून् ॥१७५॥
जितलक्षो हि धानुष्काः शरेणैकेन घातयेत् ॥
तथैव जितयोगोऽपि नादेनैकेन यास्यति ॥१७६॥

जसरी धनुष्पाणि धनुर्धर धुरन्धर वीर योद्धा दुवै आँखाको दर्शनशक्ति यौटै मा वटुलेर यौटै लक्षमात्र ताकेर बाण छोड्छ र लक्षवेध गर्छ, तेसै गरी योगतत्वज्ञ योगीले पनि एकाग्र चित्तले

परकाय प्रवेश प्रमुख मोक्षपर्यन्त माथिल्ला लक्ष ताक्नु पर्छ। प्रयत्नपूर्वक योगीले उर्ध्वस्रोतहरु मध्ये यौटा चिताउनु पर्छ र सुदीर्घ ॐकार नादको उच्चारण गरेर अविच्छिन्न अनुगामी ध्वनिले एक्कै पटकमा दशम द्वार खोलेर मोक्ष लक्षमा पुग्छ। ॐ इत्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरंस्तदनुस्मरन्। यः प्रयाति त्यजन् देहं स याति परमां गतिम्। जव ॐ का नादको तारस्वरेण उच्चारण गरेर बाण झैं प्राणको प्रेरणा गर्छ, तव जितलक्ष धानुष्कले यौटै बाणले लक्षवेध गरे झैं, जितयोग योगी पनि यौटै नादले मोक्षलक्षमा जान्छ। तसर्थ योगी शरवत् तन्मयो भवेत्। योगमा तन्मय हुनु पर्छ।

एवं परित्यजन्देहं योगी योगफलं लभेत् ॥
इदन्तु पञ्चमं कर्म्म प्रलयोत्क्रान्तिसंज्ञितं ॥१७७॥

यसरी देहको परित्याग गर्ने योगी योगको फल (मोक्ष) प्राप्त गर्छ। यो पाँचौ कर्म प्रलयोत्क्रान्ति कहिन्छ।

प्रथमन्तु गुणैश्वर्य्यं ततः परपुञ्जयं ॥
तृतीयं मोक्षमित्युक्तमेतद्योगफलत्रयं ॥१७८॥

गुणैश्वर्य १ परपुरञ्जय २ मोक्ष ३ ई तीन योगका फल हुन्।

अणिमादिगुणाष्टानां मध्ये यं प्राप्तुमिष्यते ॥
तं गुणं मनसा ध्यात्वा योगी देहं परित्यजेत् ॥१७९॥
गुणेन तेन संयुक्तो भूत्वा जायेत योगवित् ॥
गुणैश्वर्यमिति प्रोक्तं योगस्य प्रथमं फलं ॥१८०॥

अणिमा आदि ८ सिद्धिमध्ये जुन सिद्धि प्राप्त गर्ने इच्छा मनले राखेर ध्यान गरेर योगी योगमुक्तिले देहत्यागछ, त्यसै सिद्धिगुणले युक्त भयेर आफुले खोजेका ठाउँमा जन्मन्छ। यसलाइ गुणैश्वर्य भनिन्छ र यो योगको पहिलो फल हो।

यदा जराभिभूतत्वात् स्वदेहं त्यक्तुमिष्यते (मिच्छति) ॥
अन्वेषयेत्तदा योगी कञ्चिन्मृतकलेवरं ॥१८१॥
अङ्गावयवसम्पूर्णं कुलरूपसमन्वितं ॥
तद्देहं मनसा ध्यात्वा योगं कुर्व्वीति पूर्व्ववत् ॥१८२॥
गर्भवासपरि क्लेश शिशुभावविवर्ज्जितं ॥
द्वितीयं फलमित्युक्त नाम्ना परपुरञ्जयः ॥१८३॥

योगी जव जराले जर्जर भयेको चोला फेर्न खोज्छ, तव कुनै कालगतिले मरेका कुलरूपसम्पन्न सर्वाङ्गपूर्ण कल्वेवर खोजोस् र मनले तेस देहको ध्यान गरेर पूर्ववत् परकायप्रवेश योग गरोस्। यसो गर्दा गर्भवासको क्लेश भोग्नु पर्दैन, शिशु. बालक. किशोर आदि अवस्थाका कष्ट काटनु पनि पर्दैन। उसका अकालमृत्युले आकुल व्याकुल भयेर रनभुल्ल परेका परिवार पनि फेरी वाँच्यो भनेर सूर्योदयमा कमल फुले झैं प्रफुल्ल हुन्छन् र त्यसै देहले अन्तिम मोक्षलक्षको प्राप्ति पनि हुन्छ। यो योगको दोस्रो फल हो। यसको नाम हो परपुरञ्जय अथवा परकायप्रवेश। पूर्वजन्मको सिद्धि स्मृति लियेर जन्मेका र परकायप्रवेश गरेर सिद्ध भयेका ऐतिहासिक कथाहरु अनेक छन् र अद्भुत छन् जो सर्वलोक विदित छन्।

निराश्रयेण चित्तेन ज्ञानमात्रावलम्बिना ॥
न किञ्चिदपि सञ्चिन्त्य यदि देहं परित्यजेत् ॥१८४॥
स प्रयाति परं ब्रह्म सर्व्वदु:खान्तमव्ययं ॥
तृतीयं फलमित्युक्तं मोक्षं नैरञ्जनं फलं ॥१८५॥

ति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां ध्यानमार्ग्गप्रकरणन्नाम चतुर्थः पटलः ॥४॥
त्वारि योगप्रकरणानि समाप्तानि ॥

नै वासनाको आश्रय नराखेर निराश्रय चित्तले केवल ज्ञानमात्रको अवलम्वन गरेर अन्त
ालमा कुनै कुरा न चितायेर शान्तिपूर्वक यदि योगी देह त्यागछ त त्यो कृतकृत्य योगी पर
ह्म शिवमा गयेर मिल्छ. मुक्त हुन्छ शिव सायुज्य मोक्ष हुन्छ। जुन पदमा पुगे पछि
ांसारिक जन्म मृत्यु आदि दु:खहरुको सर्वथा अन्त हुन्छ र अक्षय अव्यय अविनाशी निरञ्जन
ं ब्रह्म पदमा प्रतिष्ठित भयेर सत् चित् आन्दमय हुन्छ। न स पुनरावर्तते। यद् गत्वा न
वर्न्तन्ते तद् धाम परमम्।

ाहाँनेर योगका चारै प्रकरण समाप्त हुन्छन् ॥

र्मशीलका सुपुत्रले संक्षिप्त पारेका धर्मपुत्रिका संहितामा ध्यान मार्गप्रकरण नामको चौथो
टल पूरा भयो।

ारहरिकृतानुवादे ध्याने पटलश्चतुर्थोऽयात्)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां सूक्ष्मान्तायो नाम

पञ्चमः पटलः

ॐ नमः शिवाय

अथान्तरायाश्चतुर्व्विधाः ॥
सूक्ष्मान्तरायो महासूक्ष्मान्तरायः
प्रमादजान्तरायः प्रातिभाद्यन्तरायश्चेति ॥१८६॥

वाङ्‌ममूल ॐ कारद्वारा प्रतिपाद्य कल्याणमय शिव पशुपतिनाथलाइ नमस्कार छ। अव चार प्रकारका अन्तराय (बाधाहरु) को नामनिर्देश गरिन्छ सूक्ष्मान्तराय १ महासूक्ष्मान्तराय २ प्रमादजान्तराय ३ प्रातिभान्तराय ४ अर्थात्–श्रेयांसि बहुविघ्नानि, शुभ कर्ममा अनेक प्रकारका विघ्न बाधा आइ पर्छन् र कर्ता अलमलिन्छन्। कसैले मसिना मसीना र आपातरम्य बाधाहरुलाइ न बुझेर साधकले बाधकलाइ पनि साधन ठानेर स्वागत गरिदिन्छ। अनि योगमार्ग कण्टकाकीर्ण हुन जान्छ। तसंर्थ साना. ठूला. मिठा. नमिठा. सवै प्रकारका शत्रु र अन्तराय (बाधाहरु) को राम्ररी परिचय गरेर योगमार्गमा लम्कनु पर्छ।

युञ्जतो योगिनः प्राया जायन्ते विघ्न हेतवः ॥
तस्माज्जयचिकित्साश्च ज्ञातव्या योगिना सदा ॥१८७॥

युञ्जान योगी (आरम्भ योगी) ले योगाभ्यासको प्रारम्भ गर्दा प्रायः गरेर साधक र लक्षका अन्तरमा विघ्नका हेतु अन्तरायहरु आयेर तेर्छिन्छन्। तस्मात् तिनको जय (विजय.जित) कसरी गर्ने ? विघ्न पनि एक प्रकारका रोग हुन् र अयुक्ताभ्यासले वा कुपथले नाना प्रकारका शारीरिक छन् ? इत्यादि सवै कुरा अगाडिनै जानी राखनु पर्छ र योगीले सदा सावधान रहनु पर्छ। किनकि अन्तिम भूमिका सम्म पनि प्रातिभ आदि अन्तराय आउन सक्छन्।

मित्रं लक्ष्मीर्धनं कान्ता शिष्योपाध्यायबान्धवाः ॥
सूक्ष्मान्तराया इत्युक्ता देवैरपि सुदुर्ज्जयाः १८८॥

मित्र १ लक्ष्मी २ धन ३ कान्ता ४ शिष्य ५ उपाध्याय ६ बान्धव ७ इत्यादि इनि सूक्ष्म अन्तराय हुन् र प्रमादबहुल मानव जातिको त कुरै के ? दिव्य दृष्टि भयेको दक्ष देवताहरुले पनि इनलाइ जितनु धौ हुन्छ। अर्थात्- ई मसीना (थाहा न पाइँदा) विघ्न हुन्। कुनै 'बाहिर बाहिर थाकी जा भित्र भित्र पाकी जा' भन्ने खालका मित्र भनाउँदा शत्रु पनि आयेर योगीलाइ विस्तारै आफ्नै विषय वासना तिर तानेर लैजान्छन् तिनवाट सावधान रहनु पर्छ। कुनै लक्ष्मी (शोभा) पनि अश्लील आकर्षण गरेर मोक्षलक्षमा लम्की रहेका योगीलाइ तल ओराल्ने प्रयास गर्छन् तिनवाट योगीले सावधान रहनु पर्छ। कुनै धन (योगसाधनमा अपेक्षित् सामग्री भन्दा अधिक संग्रह पनि साधक न भैकन बाधक बन्न जान्छ, तेसवाट पनि मोक्षमार्गी योगीले सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु. अथवा यावता मे प्रयोजनम्. भनेर अधिक संग्रह पट्टी न लागी अनिवार्य साधन जुटाउने धनमात्र लियेर अरु छाडी दिनु पर्छ र कुनै धन असत्को कमाइ हुनाले

हानिकारक पनि हुन्छ जो रत्ति भर न लियेर छोडि दिनु पर्छ। यस्मा पनि योगीले सर्वदा सावधान रहनु पर्छ। कुनै कान्ता (स्वास्नी) पनि पतिको हित गरौं भन्दा भन्दै अज्ञान प्रमाद उपेक्षादिवश अहित पनि गरी दिन्छिन्। योगी याज्ञवल्क्यले मैत्रेयी पाये झैं अनुकूल मोक्षमार्गकी सहचरी विरला कोटी नै भेटिन्छिन्। तसर्थ संसार तिर तान्ने कान्तावाट पनि योगाभ्यासीले सदा सावधान रहनु पर्छ। कुनै शिष्य (चेला चेली साधकहरु) पनि आफ्ना मलिन वासनाले मोक्षमार्गमा अग्रसर योगीलाइ खुट्टा समातेर तान्ने पाशरूपले पसेका पनि फेला पर्छन्। तेस्ता वाट पनि निस्पृह योगीले सदा सावधान रहेर प्रगति गर्दै जानु पर्छ। कुनैउपाध्याय (अध्यापक गुरु माता पिता निर्देशक पथप्रदर्शक आदि) पनि शिष्यादिच्छेद् पराभवम्. पुत्रादिच्छेत् पराभवम्. भन्ने धर्म छोड़ेर समाती राख्छन्. शक्ति अनुसारी वेग लिन दिन्नन्. म भन्दा अगाडी वढ्छ कि भनेर गतिरोध पनि गरी दिन्छन् कसैले उल्टो निर्देशन पनि जानि न जानी दिन्छन् र कसैले जानी न जानी कुमार्ग पनि देखाइ दिन्छन् अनि कुपथिक पथभ्रष्ट भयेर अर्कै तिर अल्मतिन्छ। तेसैले पानी खानु छानेर. गुरु मान्नु जानेर भनिन्छ। कुनै कुनै बन्धु बान्धव इष्ट कुटुम्ब परिवारका र जातिका मानिस पनि हित गर्न खोजेर पनि नजान्दा तोलवितोल पार्छन्, कुनै हामी भन्दा माथि जान थाल्यो भण्ठानेर भित्र भित्रै कुचेरी काम पनि थाहा नपाइँदो गरी गर्दिन्छन्। तिन॰वाट पनि मोक्ष जस्ता महापन्थमा प्रस्थान गर्ने योगीले चतुरस्र सावधानी राखनु अनिवार्य हुन्छ। यस्ता खाले अरु अनेक प्रकारका अन्तराय योगीका पन्थमा अन्तिम सप्तम भूमिका सम्म जब सम्म–
मातर्मेदिनि ! तात मारुत ! सखे ! तेजः ! सुबन्धो ! जलः !
भ्रातर्व्योम ! निबद्ध एष भवतामन्त्यः प्रणामाञ्जलिः ।
युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्म्मल-
ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परे ब्रह्मणि ॥ भन्दैन. तब सम्म मोक्षमार्गमा अष्ट सिद्धि नव निधिका रूपमा पनि स्वागत गर्न भनेर विघ्न बाधा गर्न आइ रहन्छन्। सवैवाट सर्वदा सावधान रहेर योगीले योगको साधना गर्नु पर्छ र नित्य निरन्तर मोक्षलक्षमा अग्रसर हुँदै जानु पर्छ। कतै अलमलिनु हुन्न कतै अल्झिनु पनि हुन्न। किनकी ?
निवद्धाः स्नेहपाशेन विषयास्वादतत्पराः ॥

ऋषयः पितरो देवा मुह्यन्तेऽत्र सुखेप्सवः ॥१८९॥
प्रपश्यन्तो महात्मानो विद्वांसो दिव्यचक्षुषा ॥
प्रसक्ताः सूक्ष्मभावेन नाप्नुवन्ति पराङ्गतिम् ॥१९०॥
तांस्तु सर्व्वांस्तदा योगी सिद्धर्थाक्षेपकारकान् ॥
अन्तरायानिति ज्ञात्वा मनसा परिवर्ज्जयेत् ॥१९१॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां सूक्ष्मान्तराया नाम पञ्चम पटलः ॥५॥

स्नेह (साइनु र प्रेम) का पाश (पासो· र बन्धन) ले निबद्ध (बाँधियेका र अल्झेका) शब्द. स्पर्श. रूप रस. गन्ध प्रमुख विषयहरुका आस्वादनमा तत्पर भये भने ऋषि सिद्ध मुनि पितर देवता आदि पनि मुक्तिको सुख खोजेर पनि नं पाइकन यसै संसारमा मोहित भयेर फुलेका कमलमा डाँडामा बेल बस्ने वेला वसेका भमरा झैं अल्झिन्छन्। महान् आत्मा भयेका महात्माहरु र

विशाल विद्या (परार अपरा) भयेका विद्वान्हरु पनि दिव्य दृष्टिले स्वर्ग. मर्त्य. पाताल. आदि समस्त विश्व ब्रह्माण्ड र भूत. भविष्य. वर्तमान. शत्रु. मित्र. उदासीन. आदि सवै शुभाशुभ प्रत्यक्षतया हेर्दा हेर्दै पनि ती माथि भनियेका सूक्ष्म अन्तरायहरुका जालमा अल्झेर परा गति (ब्रह्मपदमा पुग्ने प्रगति पाउन शक्तैनन्। तसर्थ मोक्षयागी योगीले सदाचंख भयेर ती सवै मोक्षलक्षप्राप्ति रूपी अन्तिम सिद्धिका बाधक हुन् भन्ने तथ्य जानेर मनैदेखि त्यागी आफ्नु कार्यक्रम निरन्तर चलाइ राखनु पर्छ। अनि मुक्ति मिल्छ।

यति यो धर्मप्रेमी धर्मशीलका सुपुत्रले ब्रह्मपुत्र सनकका विशाल शिवधर्मसंहिताको संक्षेप गरेका धर्मपुत्रिका संहितामा मसीना बाधा भन्ने पाँचौ पटल (अध्याय) सिद्धियो।

(नरहरिकृतानुवादे सूक्ष्मान्तरायाध्यायो गतो बाणः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकाया संहितायां महासूक्ष्मान्तरायो नाम

षष्ठः पटलः

ॐ नमः शिवाय

कदाचित् पापसामर्थ्यात् तारुण्ये ह्येव देहिनां ॥
आसन्नमृत्युश्चारिष्टा जायन्ते पूर्व्वकर्म्मजाः ॥१९२॥
योगसिद्धिर्भवेन्नैव मरणं चेद् भविष्यति ॥
महासूक्ष्मान्तरायोऽयं कीर्त्तितस्तत्वदर्शिभिः ॥१९३॥
भयं तत्र न गृह्णीयादभ्यासञ्च न मुञ्चयेत् ॥
योगिना यत् तदा युक्तं कार्य्यं शीघ्रं समारभेत् ॥१९४॥

सूक्ष्मान्तराय पछि महासूक्ष्मान्तरायको पालो आउँछ–कदाचित् पापको सामर्थ्य बढ्यो भने तरुण तरुणीहरुका पनि पूर्व जन्ममा गरेका कर्मका फलस्वरूप अनेक अरिष्ट आइ लाग्छन् र मृत्यु निकटमा आइ पुग्छ र योगसिद्धि कता हो कता ? अकालैमा मर्नु पर्छ कि ? भन्ने समस्या खडा हुन्छ। यसलाइ योगतत्त्वदर्शी सिद्ध महर्षिहरुले महासूक्ष्मान्तराय (अति मसीना विघ्न बाधा) भनेका छन्। त्यस वेला योगीले धैर्य राखेर लक्षवाट विचलित नभैकन निर्भीक भयेर- मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवितमुच्यते बुधैः। वासांसि जीर्णानि यथा विहायनवानि गृह्णाति नरोऽपराणि। तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि संयाति नवानि देही। जातस्य हि ध्रुवो मृत्युस्तत्र का परिदेवना ? भनेर योगभ्यासलाइ झन् वढाउनु पर्छ र त्यस अवस्थामा योगीले जुन उचित योगयुक्ति हो त्यो शीध्र प्रारम्भ गर्नु पर्छ। भोलीको भाषा राख्नु हुन्न। भोली भनेको भूली हो।

अरिष्टं द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमध्यात्ममेव च ॥
बाह्यं तावत् प्रवक्ष्यामि यदुक्तं तत्त्वदर्शिभिः ॥१९५॥

त्रीकाल तत्त्वदर्शीहरुले अरिष्ट दुइ प्रकारको भनेका छन्- यौटा बाहिरिया अर्को भित्रिया। प्रथम म (सनक धर्मशीलसूनु) बाहिरका अरिष्ट भन्छुः–

अकस्मादेव यः पश्येत् पुरुषं कृष्णपिङ्गलं ॥
तस्य वर्षत्रयादूर्ध्वं न भवेदायुरात्मनः ॥१९६॥

जो अकस्मात् सपना वा विपनामा कालो र पहेंलो मान्छे देख्छ. र अलप हुन्छ. त्यस दर्शकको तीन वर्ष भन्दा माथि आयु हुँदैन। सो जानेर जो गर्नु पर्ने हो सो गरोस्। यो चिन्हदर्शननियम विपनामा निर्विकार नेत्रका लागी मात्र हो।

विरश्मि स्वच्छमेवैतन्मध्यान्हे सूर्य्यमण्डलं ॥
यः पश्येत्तेन विज्ञेयं द्विवर्षान्मरणं भवेत् ॥१९७॥

मध्यान्हमा (दिनको १२ वजे) सूर्यमण्डललाइ जसले चन्द्रममण्डल जस्तो किरणरहित स्वच्छ सेतो मात्र देख्त छ. तेसले जान्नु कि दुइ वर्षमा मरण हुन्छ। सो जानेर जो गर्नु पर्छ गर्नु।

अरुन्धतीं ध्रुवञ्चैव सोमच्छायां महापथं ॥
यो न पश्येन्न जीवेत नरः संवत्सरात्परं ॥१९८॥

उत्तर दिशामा राति सप्तर्षिमध्ये वशिष्ठका पासमा अरुन्धती तारा र सप्तर्षिवंशमाथि धुरिमा ध्रुव तारालाइ जो मान्छे देख्तैन अनि चन्द्रमामा कलङ्क र नीलो आकाश देख्तैन त्यो मानिस एक वर्ष देखि पर वाँचतैन। सो जानेर जे गर्नु पर्छ गरोस्।

मध्ये चन्द्रमसं छिद्रं गन्धर्व्वनगराणि च ॥
युग्मशाखाद्रुमं पश्येद्दश मासान् स जीवति ॥१९९॥

चन्द्रमाका माझमा छिद्र (प्वाल परेको) आकाशमा गन्धर्वनगर र नभयेका दुइ हाँगो रुख देखने मानिस दश मास मात्र वाँच्छ। सो जानी यथोचित गरोस्।

छर्दिमूत्रपुरीषाणि यस्य हेमरजो भवेत् ॥
प्रत्यक्षमथवा स्वप्ने त्वष्टौ मासान् स जीवति ॥२००॥

सपना वा विपनामा जस्का वान्ता. मल. मुत्रमा हेमरज (पहेलो सुन जस्तो पित्तलको धुलो) हुन्छ. त्यो मान्छे आठ मास मात्र वाँचेछ। सो जानेर यथायोग्य गरोस्।

रक्तगन्धानुलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पैरलङ्कृतं ॥
तैलाभ्यक्तं तथा देहं मुण्डितं रक्तवाससं ॥२०१॥
गर्द्दभारुढमात्मानं गच्छन्तं दक्षिणां दिशं ॥
यः पश्येदीदृशं रूपं षण्मासं तस्य जीवितं ॥२०२॥

राता चन्दनले माथो. छाती. पाखुरा आदिमा लिपेको. रातै फुलका माला लायेको अरु पनि रातै राता अलङ्कारले अलङ्कृत, सर्वाङ्गमा तेल घसेको. मुड मुडायेकको. रातै राता सवै लुगा लायेको. गधाका पिपठउँमा चढेर आफु लाइ दखिन दिशा तिर जान लागेको देख्यो भने त्यो मान्छे छ मास मात्र जीवित रहन्छ। सो जानी जे गर्नु पर्छ गरोस्।

आरुह्य मस्तके यस्य कृकलासः प्रवेगवान् ॥
धारयेत् त्रीणि वर्णानि पञ्च मासं स जीवति ॥२०३॥

जस्का माथा माथि चढेर वेगवान् छेपारो छिटो छिटो तीन रङ्ग धारण गर्छ (३ टा रङ्ग फेर्छ) त्यो मान्छे पाँच मास मात्र वाँच्छ। सो जानी यथोचित गरोंस्।

पृष्ठतो ह्यग्रतो वापि यदि खण्डं पदं भवेत् ॥
कर्द्दमे पांसवे चापि चतुर्मासं सजीवति ॥२०४॥

हिलामा वा धुलामा हिँडदा अगाडी वा पछाडी जस्का पाइला खण्डित हुन्छन् (अर्थात् खुट्टा खण्डित नभये पनि पाइला खण्डित देखिन्छन् पूरा छाप पर्दैन) त्यो मान्छे चार मास मात्र वाँच्छ । सो जानी यथायोग्य गरोस् ।

सलोहदण्डपुरुषं कृष्णं कृष्णपरिच्छदं ॥
यः पश्येत् पटर्यतः स्वप्ने मासत्रयं स जीवति ॥२०५॥

हातमा लोहाको डण्डा लियेको कृष्ण (कालो) कालै काला लुगा र गहना आदि लायेको पुरुष पासमा उभियेको सपनामा जस्ले देख्छ त्यो मान्छे तीन मास मात्र वाँच्छ । सो जानी यथोचित् गरोस् ।

स्नातमात्रस्य यस्याशु हृत् पादौ च विशुष्यतः ॥
धूमो वा मस्तके तस्य द्वौ मासौ स तु जीवति ॥२०६॥

नुहाउँदा साथै जस्का तुरन्त छाति र पाउ सुकी हाल्छन् वा माथामा धुवाँ निस्कन्छ (धुवाँ जस्तो बाँफ निक्लन्छ) त्यो मान्छे दुइ मास मात्र वाँच्छ । सो जानी यथोचित् गरोस् ।

हंस-काक-मयूराणामेकीभूतं प्रपश्यति ॥
अनभ्रे विद्युतं पश्येच्छक्रचापं ततो निशि ॥२०७॥
अङ्गारं गृह्य वक्त्रेण काको वा मस्तके पतेत् ॥
क्रव्यादो वा खगो वापि मासमेकं सजीवति ॥२०८॥

जो मानिस हाँस. काग. मुजुरको रूप रङ्ग यौटै भयेको देख्तछ विना वादल निर्मल आकाशमा विजुली चम्केको देख्छ. राति इन्द्रेनी लाग्दैन. तर जो राति पनि इन्द्रधनु (इन्द्रेनी लायेको) देख्छ. चुच्चाले अङ्गार (आगाको फिलुङ्गो) च्यापेर जस्का माथमा काग आयेर वस्छ. काचै माँसु खाने क्रव्याद (राक्षस वा राकस जस्तो अरु कुनै) पन्छी आदि आयेर टाउकामा वस्यो भने. त्यो मान्छे एक मास मात्र जीवित रहन्छ । सो जानेर यथोचित कर्म गरी हालोस् ।

अप्सु वा यदि वाऽऽ दर्शे चात्मानं यो न पश्यति ॥
छायां वाऽप्यशिरः पश्येदर्द्धमासं स जीवति ॥२०९॥

पानीमा वा दर्पणमा जो आफ्नु प्रतिबिम्व देख्तैन. घाममा वा वत्तिमा आफ्नु छाया देख्तैन. देखे पनि शिर नभाको देख्छ त्यो मान्छे आधा मास १ पक्ष मात्र वाँच्छ । सो जानी [illegible] गरोस् ।

यस्य नेत्रे धङ्धङ्के कर्णः स्थानाच्च भ्रश्यते ॥
वक्रा नासा भवेद्यस्य सप्तरात्रं स जीवति ॥२१०॥

जस्का आँखामा धक्क धक्क आगाको राँको निस्के झैँ हुन्छ. पोल्छ. कान पनि तोते [illegible] लत्रन्छन्. माथिको ठाउँ छोडछन्. नाक वाङ्गिन्छ (अंघि देखि नै वाङ्गो छ भने सोझिन्छ वा झन् वाङ्गिन्छ) त्या मान्छे. सात रात मात्र वाच्छ (अर्थात् सात रात सात दिन वाँच्छ) । सो जानी उचित गरोस् ।

शवगन्धो भवेद्यस्य दन्तकर्षश्च जायते ॥
छायां वा विकृतां पश्येत् त्रिरात्रं तस्य जीवितं ॥२११॥

जस्का शरीरवाट शव (मरेको) गन्ध आउँछ् दाँत. कटकट गरेर पिस्छ र दाँतको रङ्ग कालो हुञ्छ. अथवा छाया विग्रको विपरीत देख्छ. त्यो माञ्छे तीन रात्रिमात्र वाँच्छ। सो जानी यथायोग्य गर्नु पर्छ।

यस्य कृष्णा खरा जिह्वा पद्मवर्णं मुखं भवेत् ॥
गण्डौ तु पीतकौ रक्तौ दीपगन्धं न जिघ्रति ॥२१२॥
सम्भिद्य मारुतो यस्य मर्म्मस्थानाच्च भ्रश्यते ॥
ज्योतिश्चैव न पश्येद्यो दिनमेकं स जीवति ॥२१३॥

जस्को जिव्रो कालो र खरो (काठ जस्तो कडा) मुखको वर्ण पद्म (कमलका जस्तो अघि भन्दा भिन्नै) जस्तो हुञ्छ. गाला पहेँला हुञ्छन् वा राता हुञ्छन्. दियो वालेको वा निमेको गन्ध सुङ्दैन (थाहा पाउन्न) साँस पनि रोकियेर आउँछ अनि तलवाट मर्मका ठाउँ छोडदै आउँछ जो अग्नि सूर्य चन्द्र तारा विजुली आदिको ज्योति पनि देख्दैन त्यो माञ्छे एक दिन मांत्र वाँच्छ।

नासिका-कर्ण-दन्ताश्च चक्षुषी वापि निर्गताः ॥
लुप्तसंज्ञो भवेद्यस्ते सद्यो मृत्यु स गच्छति ॥२१४॥

नाकले सुङ्न छोडयो. कानले सुन्न छोडे. दाँत बाँधिये वा चल्न छाडे. आँखा बाहिर निस्के. वा भित्र पसे आँखाले केहि पनि न देखने भयेर दर्शन शक्ति नष्ट भो. चेतनाशून्य भो. मधौडु केहि ज्ञान पनि न गर्ने भयो भने त्यो माञ्छे. तुरन्त मर्छ। सो जानेर अन्तिम कर्तव्य गर्नु पर्छ।

आध्यात्मिकं प्रवक्ष्यामि यदुक्तं तत्त्वदर्शिभिः ॥
यद्येकस्यां सुषुम्णायां यदि मान्द्यं प्रवर्त्तते ॥२१५॥
दिनानि गणयित्वा तु पञ्च दिक् तिथि विंशति ॥
तत्त्वान्येकाधिकं पश्चाद्देवान्तानि मनीषिणा ॥२१६॥
ममायुरिति विज्ञेयं लोकनेत्रेन्दवः समाः ॥
मासा ऋतु गुण त्वेका परिपाट्या यथाक्रमं ॥२१७॥
तिथ्याया (का) सानलोकाक्षिभूमयो दिवसास्तथा ॥
इडायां श्रवणे वापि तथैवेति विनिर्द्दिशेत् ॥२१८॥
विपरीतस्वभावश्च प्रोक्तमाध्यात्मिकं बुधैः ॥
दृष्ट्वारिष्टं तदा योगी प्रतिकारं समारभेत् ॥२१९॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां महासूक्ष्मान्तराया नाम षष्ठः पटलः ॥६॥

अव आफ्नै आत्मा (शरीर) मा हुने लक्ष्यण भन्नेछु (सनक धर्मशीलसूनु) जो तत्त्वदर्शी महर्षी योगीहरुले भनेका छन्- यदि इडा. पिङ्गला वा सुषुम्णामा अघिभन्दा मन्दता भयो भने दिन गनेर पञ्च ५ दिक् १० तिथि १६ विंशति २० तत्त्व २५ एकाधिक २६ अनि देवान्त ३३ दिन मेरो आयु छ भन्ने कुरा मनीषीले जान्नु पर्छ। अनि लोक ३ नेत्र २ इन्दु १ वर्ष आयु छ भनि जान्नु पर्छ। मास १२ ऋतु ६ गुण ३ एक १ उक्त संख्यालाइ यथाक्रम परिपाटीले (अङ्कानां

वामतो गतिः भनाइ अनुसार राखेर) तिथि १६ आकाश ० अनल ३ वा अनिल ४९ लोक ३ अक्षि २ भूमि १ यत्ति दिवस आयु छ भनि जान्नु पर्छ र कानमा पनि मन्दता भयो भने पनि तेसै गरी जान्नु पर्छ। अथवा अधिका भन्दा भिन्नै स्वभाव हुन्छ। इत्यादि आन्तरिक (रोगीका शरीरमा) लक्षण देखिये पछि तिनको प्रतिकार एवं त्यो वेलाको कर्तव्य माथि भने जस्तो योगीले सावधान भयेर गर्नु पर्छ।

(नरहरिकृतानुवादे षष्ठः पटलो महासूक्ष्मः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकाया संहितायां प्रमादजान्तराया नाम

सप्तम पटलः

ॐ नमः शिवाय

पञ्चैते वायवो देहे नानामुखविनिःसृताः ॥
धारणाक्रमयोगेन कुर्य्यादूर्ध्वमुखसृतान् ॥२२०॥

माथि भनियेका ती पाँच वायु (५ उपवायु सहित ५ प्राणादि वायु) मानवादि देहमा बसेका छन् र नाना मुखवाट मन परी निस्की रहेका छन्। नौ ढोका ठूला ठूला खुला छन् तथा साडे तीन करोड नाडीका मुख मुखमा उम्रेका रौँका मूल मूलमा साडे तीन करोड द्वार सर्वदा खुला छन्। भित्र वाट वायु यथेष्ट बाहिर गै रहन्छन् र बाहिरिया वतास पनि पंसी रहन्छन्। अव धारणाक्रमका योगले योगी सवै लाइ वटुलेर ऊर्ध्व मुख प्रवृत्त गरोस्। ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्थाः अधो गच्छन्ति तामसाः। अधोगति कसैको पनि राम्रो हुँदैन।

गिरिं भित्त्वा यथा किञ्चिज्जलमूर्ध्वं प्रवर्त्तते ॥
मूर्धानन्तु तथा भित्त्वा वायुरुर्ध्वं प्रवर्त्तते ॥२१०॥

जसरी कुनै कुनै पर्वतमा भैं फोडेर पानीको धारो माथि आकाशतिर जांच्छ. तेसै गरी मूर्धा (योगीको ब्रह्मरन्ध्र) फोडेर प्राणवायु आकाशतिर मोक्षमार्गमा जान्छ।

एवं प्रवर्त्तमानेऽसौ योगाभ्यांसान्महानिलः ॥
शरीरं द्रुमवत् कृत्स्नमाकम्पयति योगिनः ॥२२२॥

एवम् प्रकारले प्रवृत्त भयेको त्यो महा वायु योगाभ्यासले कैले हुरिले रुख हल्लाये भैँ योगीको सारा शरीर थर्काएर हल्लाइ दिन्छ. कैले काँहि उठायेर पर राखी दिन्छ। यस्तो व्यत्यास अयुक्ताभ्यासकालाइ मात्र हुन्छ। योगयुक्तिले सद्गुरुका आदेश निर्देश अनुसार सामीप्यमा साधना गर्ने साधकको त्यस्तो हुँदैन। त्यै त हो अरुले गरे भैँ हामीले पनि गर्न सक्छौं भनेर जथाभावी योगाभ्यास गर्ने प्रमादीहरुका मात्र प्रमादजान्तराय हुन्छन्।

कदाचित् प्रहरेद्देहमूष्णो भूत्वा प्रवर्त्तितः ॥
अथवा शीतलो भूत्वा कदाचिदुभयात्मकः ॥२२३॥

अजितं स्थानमाश्रित्य प्रमादाद्यदि वर्त्तते ॥
तदा रोगाः प्रजायन्ते शरीरे विघ्नकारकाः ॥२२४॥
वातो गुल्म उदावर्त्त ऊर्ध्वं श्वास स्तथैव च ॥
छर्द्यतीसारमोहाश्च क्लमोमूर्च्छा भ्रमस्तथा ॥२२५॥
शिरःशूलञ्च हृल्लासो हिक्किका जृम्भिकास्तथा ॥
हृत्पार्श्वपृष्ठशूलञ्च वातरक्तस्तथैव च ॥२२६॥
तिमिरः स्वयथुः कुष्ठं ज्वरश्चापि कदाचन ॥
प्रमादजा भवन्त्येते विघ्नरूपाः सुदारुणाः ॥२२७॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां प्रमादजान्तरायो नाम सप्तम पटलः ॥७॥

तेसरी देखादेखी साध्यो जोग खियो काया वढ्यो रोग। भने झैं गरी उपेक्षा र प्रमादले योगको साधना गर्न थाल्यो भने मलावरोधले त्यो वायु कदाचित् उष्ण (तातो) भयेर आक्रमणगरी साधकका देहमा भीषण प्रहार गर्छ त कैले चीसो भयेर प्रहार गर्छ , कैले काँहि उभयात्मक (चीसो र तातो मिश्रित) भयेर अजित स्थान (नजितेको ठाउँ नाडीशोधन क्रिया द्वारा आउँने जाने न गरेको मर्म स्थान) फेला पारेर प्रमादले अगाडी वढ्यो भने साधकका शरीरमा नाना प्रकारका व्याधि हुन्छन् (योगीका ठाउँमा रोगी हुन्छ) र योगमार्गमा विघ्न गर्छन्। वात. गुल्म (गानु). उदावर्त (खायेको तलवाट नगएर माथिवाट वान्ता भयेर जाने) डकार. छर्दि. अतिसार (छेराउटे) मोह. थकाइ. मूर्छा.भ्रम (रिंगटा र बौलट्टी) शिरःशूल (कपाल दुखने, अर्धकपाली आदि) हृल्लास (वाडुली) हिक्का (सदा हिक्क हिक्क गर्नै), जृम्या (जमाइ) हृदयमा, कोखामा तथा पिठिउँमा शूल, वातरक्त, वात पित्त, वातकफ, तथा तिमिर (आँखामा अँध्यारो छाउने, आँखा पोलने आदि र कुनै दिनमा कुनै रातमा न देखने) स्वयथु (आङ सुनिने, कुनै अङ्ग वा सर्वाङ्ग सोथ) कुष्ठ (कोढे १८ प्रकारको) र ज्वरो (१८ प्रकारको ताप) कदाचित् अरु रोग पनि प्रमादजन्य हुन्छन् र योगसाधनाका मार्गमा दारुण विघ्नरूप हुन्छन्। किन्तु जो सुमति शास्त्रीय विधिवत, सद्गुरुका सान्निध्यमा सद्गुरुका निर्देशन र निरीक्षणमा शनैः कन्था शनैः पन्थाः शनै पर्वतलङ्घनम् भनेर धैर्यपूर्वक श्रद्धा भक्तिे उत्साहित भयेर योगयुक्तिले योगाभ्यास गर्छन्, तिनलाई ई कुनै आधि व्याधि, विघ्न बाधाले अन्तराय गर्न सक्तैनन्। **(नरहरिकृतानुवादे सप्तमपटलः प्रमादजोयातः).**

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां प्रातिभाद्यन्तराया नामाष्टमः पटलः

ॐ नमः शिवाय
प्रातिभः श्रावणादर्शश्चानुगन्धानिवेदनः ॥
(प्रातिभश्रावणादर्शस्पर्शगन्धरसादनाः)
प्राप्तयोगस्य जायन्ते षडेते प्रातिभादयः ॥२२८॥
विद्या काव्यं तथा शिल्पं वेदवाक्यानुसारिता ॥
वाग्मित्वञ्च कवित्वञ्च प्रातिभस्य हि लक्षणं ॥२२९॥
श्रावणः शृणुयाच्छब्दं योजनानां शतादपि ॥
सर्व्वशब्दविधिज्ञश्च सर्व्ववाक्यार्थतत्त्ववित् ॥२३०॥
देवदानवगन्धर्व्वानृषीश्च सपितृस्तथा ॥
यक्षांश्चाप्सरसः पश्येत् तदादर्शस्य लक्षणं ॥२३१॥
दिव्याश्च पार्थिवांश्चैव अन्तरिक्षगतांस्तथा ॥
स्पर्शगन्धरसान् वेत्ति तत् तेषामुपलक्षणं ॥२३२॥
तेषु या शक्तिरुत्पन्ना तां हि बुध्धा परित्यजेत् ॥
नित्यं ब्रह्मपरो युक्तः सोऽन्तरायैर्व्विमुच्यते ॥२३३॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां प्रातिभाद्यन्तराया नाम अष्टमः पटलः ॥८॥

प्रातिभ १, श्रावण २, आदर्श ३, स्पर्श ४, गन्ध ५, रस ६ ई छवटा प्रातिभादि अन्तराय (विघ्न), प्राप्त योग (योगसिद्धि पाईसकेका योगी) का देखिन्छन् । अर्थात मोक्षलक्षमा पुग्न पुग्न लागेका योगीका अगाडी ई अन्तरायहरु आपातरमणीय भयेर झुल्किन्छन् । प्रतिभाशालिनी विदा, दिव्य काव्य ६४ कला ६४ उपकलाकौशलयुक्त अनल्प शिल्पः स्वयम्प्रभात वेदोपवेद आदि समग्र वैदिक वाङ्मय, वाचमर्थोऽनुधावति भने झैं आफै उपस्थित वेद प्रमुख ज्ञानराशि, अनुज्झितार्थसम्बन्ध प्रगल्भ वाग्मित्व, गद्यपद्यमय अविरलप्रवाह कवित्व, एवं यस्ता अरु सवै दिव्य प्रतिभाहरु प्रातिभ सिद्धिका लक्षण नै हुन् । श्रावण सिद्धिले शयकडौं योजन (चार कोशको १ योजन हुन्छ यसरी हजारौं लाखौं कोश) का शब्द (विश्वभरिका समस्त चराचर जीवजन्तुका भाषाहरु) पनि सुनिन्छन्, बुझिन्छन् र बोलिन्छन् । योगी ती सवै भाषाका शब्दार्थ वाक्यमा भावार्थ तत्त्वंसमेत बुझेर बुझाउँछ । ती सबै भाषाको शब्द विधिज्ञ (विश्वका स्थावर जङ्गम जीवजाति जतिका भाषाका व्याकरण साहित्य दर्शन आदि सवै विधि विधानको विज्ञ) हुन्छ । यो सव श्रावण सिद्धिको लक्षण हो । योगीले देवता दानव, गन्धर्व, ऋषि, मुनि, सिद्ध, विद्याधर, पितर-यक्ष, किन्नर, अप्सरा आदिलाई प्रत्यक्ष देख्छ यों सवै आदर्श अतिदूर र अतिसमीपका स्थूल सूक्ष्म सवै रूप देखाउँन सक्ने) सिद्धिको लक्षण हो । पार्थिव (पृथिवीमण्डल भरिका) अन्तरिक्ष (आकाश भरिका) दिव्य (स्वर्ग जन मह तपः सत्यलोक सम्मका सवै) स्पर्श, रस र

गन्ध गुणहरुलाई एकै ठाउँमा वसेर योगी जान्छ। ई सव स्पर्शसिद्धि, रससिद्धि र गन्धसिद्धिका उपलक्षणमात्र हुन्छन्। यस्ता अनन्त कोटि ब्रह्माण्डका सवै वृत्तान्त योगी आसनमा वसेर जान्दछ। तर मोक्षाकांक्षी योगीले तिनमा उत्पन्न भयेकी शक्तिमा आसक्ति राखनु हुन्न र सावधान भयेर बुद्धिपूर्वक त्यागेनैकेऽमृतत्वमाशुः भनेर त्यागी दिनु पर्छ र नित्य शिव ब्रह्ममा तत्पर भैकन युक्त योगी हुनु पर्छ। यस्तो योगी तेस्ता अन्तरायहरु बाट मुक्त हुन्छ र मोक्षलक्ष ब्रह्ममा लीन हुन्छ, शिवसायुज्य मुक्ति प्राप्त गर्छ। यस कुरामा विचार राखनेलाई कुनै बाधा छुँदैनन्।

(नरहरिकृतानुवादे प्रातिभनामाष्टमः पटलः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां जयो नाम

नवमः पटलः

ॐ नमः शिवाय

एते दोषाः प्रवर्त्तन्ते अज्ञानी यस्तु युञ्जते ॥
तस्माज्ज्ञानपरो भूत्वा योगं युञ्जीत यत्नतः ॥२३४॥

जो योगशास्त्रको ज्ञान न गरीकन अज्ञानी अवस्थामा योगको अभ्यास गर्न थाल्छ, तेस्का अगाडी ती माथि भनियेका अनेक प्रकारका अन्तरायहरु आयेर तेर्छिन्छन्, ज्ञानीका अगाडी आउँदैनन्। तस्मात् प्रथम विधिवत योगशास्त्रको गम्भीर अध्ययन गरेर योगयुक्ति जानेर आत्मज्ञान (ब्रह्मज्ञान) गरेर यत्नपूर्वक योगको अभ्यास थालनु पर्छ। अनि निर्विघ्न सिद्धि हुन्छ। अकुण्ठित गतिले मोक्षलक्षमा पुग्न सकिन्छ। तसर्थ प्रथम अथ इति पर्यन्त योगको ज्ञान गर्नु पर्छ र योगक्रियारम्भ गर्नुपर्छ।

सूक्ष्मान्तराये युञ्जाते तत्रासक्तिं त्यजेद् वुधः ॥
कुतः शरीरमुत्पन्नं कीदृग् वापि निरूपयेत् ॥२३५॥

माथि भनियेका सूक्ष्मान्तराय आइपरे भने तिनमा आसक्ति न राखेर रहस्य बुझेका योगीले गम्भीर भयेर यो विचार गरोस् कि यो शरीर कताबाट कसरी उत्पन्न भयो र कस्तो छ ?

पूर्व्वकर्म्मविपाकेन पिण्डः सङ्कल्पसम्भवः ॥
मज्जास्थिस्नायुमांसासृक्सङ्घातं चर्म्मणावृतं ॥२३६॥
लालासिङ्घाणमस्तिष्क गूथमुत्रसमाकुलं ॥
दुर्गन्धि कृमिभिः पूर्णं श्मशानावस्करैः समं ॥२३७॥
अशुचि क्षाणिकं तुच्छं निस्सारं निन्दितं बुधैः ॥
जन्ममृत्युजराग्रस्तन्नानारोगसमन्वितं ॥२३८॥
शीतोष्णक्षुत्पिपासार्त्तन्दुष्पूरं दुःखदं घृणं ॥
ममेदमीदृशं रूपं कान्तादीनाञ्च तादृशं ॥२३९॥

पूर्वजन्ममा गरियेका कर्मका फल पाकेपछि मर्ने बेला गरियेका संकल्पबाट यो पिण्ड (शरीर, मानव चोला) पाइन्छ र यो कस्तो छ : हाड खोड छन्, हाडभित्र सिगान जस्तो मासी छ, हाड

मासु को पिजरा नसाका जालले जेलियेको छ, सिनु हाडमा जस्तो माँसु टाँसियेको छ, नसाका नलीजालबाट दोहोरो रगत वगी रहेछ, वोसाको काइ लागेको छ, यो ती सवैको थुप्रो आला छालाले वेरियेको छ। राल वगी रहेछ, सिँगान चुही रहेछ, गिदि थिल थिल गरी रहेछ, गू भरियेको छ र निस्की पनि रहेछ, बुङ्ङ गनाइ रहेछ, उस्तै मुत भरियेको छ र चुँहुँदै छ, आँखाबाट पिप निस्की रहेछ, कानबाट कानेगुजी निक्ली रहेछ, सर्वाङ्गबाट गनाउँने पसिना फुटीरहेछन्, यसरी वार प्रकारका मलका नालाले चारैतिर आकुल व्याकुल छ। सर्वत्र दुर्गन्धै दुर्गन्धको कुइरो छ, सर्वत्र साना ठूला किराले स्याउँ स्याउँ व्याप्त छ, सवैतिर हेर्दा मसानघाटका छारा जस्तो नरमाइलो घोर फोहोर छ। शुचि (पवित्र) भन्ने वस्तुको नामै छैन: सवैतिर अशुचि नै अशुचि छ , कर्कलाका पातमा परेका पानीका थोपाजस्तो चञ्चल र क्षणिक छ क्षणभङ्गुर छ, लामखुट्टे भुसुना सरी तुच्छ छ, कुनै कामको छैन, निस्सार छ सार वस्तु र चिरस्थायी केहि देखिन्न, सवै प्रकारले निन्दनीय छ र यसको अनुहारभित्रका आँखाले हेरी सकेका तत्त्व वुझ्ने यथार्थदर्शी योगी महात्मा सिद्ध ऋषि मुनिहरुले यस्को निन्दा गरेका छन्। कष्टमय जन्म, कष्टमय मरण, कष्टमय जरा र कष्टमय नाना प्रकारका रोग भोक शोक आधि व्याधि आदि राहु केतुले ग्रस्त छ। कैले जाडाले काठिन्छ, कैले रनक्क तातेर पसिना झार्छ, कैले भोकले आकुल व्याकुल हुन्छ, कैले प्यांसले अत्तालिन्छ, खाने न खाने र पिउने न पिउने खान्छ पिउँछ। सुत्यो भने चेतनारहित जड ढुङ्गा मुँडा सरी हुन्छ। जागे देखि फेरी न सुतुन्जेल जथाभावी हाम् हाम् खाई रहन्छ, तर कैले पनि पुरिन्न। चुहुने भाँडामा पानी हाले झैं जत्ति हाले पनि रित्ताकोरित्तै रहन्छ कैल्यै पुग्यो भन्दैन, जे जति भेट्टाये पनि हसुरी रहन्छ, यो खाल्टो कसै गरी भरिन्न। असन्तोषी हुनाले नै दुःखी छ, दुःखै दिन्छ, सदा दुःखमा छ र घिन लाग्दो छ। यो मेरो रूप यस्तो छ भने स्वास्नी आदि सवैको उस्तै छ .....।

श्रियो वित्तञ्च दुस्साध्यमास्थिरं क्षयधर्म्मि च ॥
तत्र को रज्यते प्राज्ञो योगाभ्यासी गुणान्वितः ॥२४०॥
मूढो वापि रतिं कुर्य्यात् दग्धो वा रागवन्हिना ॥
यत्तु बाल्य (ह्य) न्धनं लक्ष्मीरीदृशं वा कलेवरम् ॥२४१॥
इदं षट्कौशिकं पिण्डं बहिरात्मेति भण्यते ॥
एतद् विकल्पयेद्यस्तु सोऽन्तरात्मा विधीयते ॥२४२॥
स एव योगान्निःसङ्गः सर्व्वदोषैर्व्विवर्ज्जितः ॥
विकल्परहितः शुद्धः परमात्मा प्रकीर्त्तितः ॥२४३॥

श्री (शोभा) पनि उस्तै छ, धन पनि उस्तै दुस्साध्य र असाध्य छ अनि अस्थिर छ, क्षयधर्मी (क्षणभङ्गुर) छ। नाना विधिको साधन प्रसाधन, अलंकार मालाङ्कार, सिँगार पटारका भारले आफ्ना शरीरलाई, पलङ्गलाई, कोठालाई र घरलाई, आज सजायो भोली उस्तै छ, ऐले सपार्‍यो उत्ति खेर उस्तै हुन्छ। कसैको श्री शोभा श्रृङ्गार सज्जा स्थायी छैन, अस्थिर छ र खिइन्छ क्षय हुन्छ, नष्ट हुन्छ। चल अचल नखत धन पनि उस्तै दुस्साध्य छ, दुःखदायक छ, अस्थिर छ र क्षयधर्मी छ। आज कमायो भोली छैन, आज खायो भोली पुग्दैन, आज ल्यायो भोली जान्छ। चोर, डाँका, अन्यायी, अत्याचारी, दुराचारी, भ्रष्टाचारी आदि गिद्ध, चिल, काग, कुक्कुर स्याल जस्ता सिनु लुछाचुँडी गर्छन्। जता हेर्‍यो उस्तै छ। तेस्तामा कुन चेतन प्राज्ञ (तत्त्व

जान्ने) योगाभ्यासी सत्व गुणी मानव अनुरक्त होला ? हुन्न मूढ अथवा अज्ञानमय अन्धो राग द्वेषका आगाले पिल्सियेको विषमय विषय वासनाको भोको हन्तकारी जड छ भने तेस्ता शरीरमा र तेस्ता संसारी श्रीसम्पत्तिमा आसक्ति (रति प्रिति) गर्ला । आँखा खुलेकाले गर्दैन । यो बाहिरिया धन, लक्ष्मी (श्री शोभा) यस्तो यो शरीर, इत्यादि यो षट् कोशिक (५ वटा खोल हालेको, छाला, माँसु, नसा, वोसो, हाड माँसी का ६ थैला भयेको) पिण्ड (पिंडो) देह बहिरात्मा (बाहिरिया आफु भन्ने स्थूल आत्मा भनिन्छ । यस्को राम्ररी अनुसनधान गरेर यस्तो रहेछ भनी तत्व बुझी जो विरक्त भयेर आफूलाई तेस देखि भिन्न शुद्ध बुद्ध र सत् चित् आनन्दमय छ भन्ने सत्यको प्रत्यक्ष द्वारा विदित यो सवै दोषदेखि रहित निस्सङ्ग (आसक्तिरहित) कुनै विकल्प न भयेको निर्विकल्प, विशुद्ध परमात्मा शिव भनिन्छ ।

य एवं भावयेन्नित्यं सोऽन्तरायान् विजेष्यति ॥
तस्माद् विवर्ज्जयेत् सङ्गं ज्ञानमेकं समाश्रयेत् ॥२४४॥

जो विवेकी योगी यस प्रकार (माथि भने झैं) नित्य भावना (विचार र ध्यान) राख्छ, त्यो ज्ञानी माथि भनियेका सवै अन्तराय (विघ्न बाधा) लाइ जित्न सक्छ । तस्मात् संसारीहरुको सङ्ग सर्वथा वर्जित गरेर यौटा उक्त ज्ञानको मात्र आश्रय लेवोस् । वैराग्यमेवाभयम् । विना ज्ञानं योगसिद्धिर्न सम्भवति योगिनः । योगसिद्धिं विना मोक्षो ज्ञानमात्रान्न जायते तस्माज्ज्ञानेन योगेनं योगी मोक्षं लभेद् ध्रुवम् ।

महासूक्ष्मान्तराये हि समुत्पन्ने महाभयं ॥
प्रतीकारं प्रवक्ष्यामि यथा श्रेयांस्यवाप्नुयात् ॥२४५॥

अरुभन्दा पनि उक्त महासूक्ष्म अन्तराय आइ पर्‍यो भने योगीलाइ महाभय हुन्छ । तेसको प्रतीकारको उपाय म (सिद्ध सनक मुनि र धर्मशीलसूनु) भन्छु, जस्ले गर्दा योगी मोक्षरूपी श्रेय प्राप्त गर्न समर्थ होस् । आयास अन्तराय तरोस् ।

ध्यात्वा हृत्पद्मध्यस्थं बिन्दुदेवं स्वजीवितं ॥
तस्योपरि सुधाधारामव्यवच्छिन्नसन्ततिं ॥२४६॥
पतन्ती घण्टिकादेशे स्रवमानां विचिन्तयेत् ॥
तेनामृतरसेनात्मतृप्तिमुत्पादयेद् बुधः ॥२४७॥
जपेन्मृत्युञ्जयं मन्त्रं दशलक्षं दशाक्षरं ॥
नेत्रबीजेन मन्त्रेण त्र्यक्षरेण समन्वितं ॥२४८॥

त्यो यो हो–आफ्ना हृदय कमलका मध्यमा स्थित आफ्ना जीवन स्वरूप (जीव) बिन्दुदेवको ध्यान गरेर जीवात्मा माथि ब्रह्मरन्ध्रस्थ सहस्र दल कमलवाट अहोरात्र निरन्तर अविरल अविच्छिन्न सन्ततिले झरी रहेकी सुधाधारा (अमृतको धारो) अमृत भनेको गाइका दुद जस्तो सेतो हुन्छ र छ वटै रसले युक्त हुन्छ । अमृत यौटै खाये पछि षट्रस भोजनको इच्छा रहदैन अमृत भन्दा मिठो कतै केहि हुदैन । तेंसको ध्यान गरोस्, जो घण्टिका देश (खेचरी मुद्रालाउने ठाउँ रुद्रघण्टिका) मा परी रहेकी छ । तेसै अमृत रसले आफ्नु तृप्ति उत्पादन गरोस् । यो योगयुक्ति बुझेका योगीले यसरी भोजको समस्यासमाधान गरेर दश अक्षर भयेका महामृत्युञ्जय मन्त्रको दश लाख जप गरोस् । आसन उइ माथि भनियेको पद्मासन वा सिद्धासन अथवा स्वस्तिकासन आदि यथारुचि गरोस् (महामृत्युञ्जय मन्त्रः– ॐ

महामृत्युञ्जयाय नमः। अथवा–ॐ नमो महामृत्युञ्जयाय। तीन अक्षर भएका नेत्र बीज मन्त्रले युक्त होस्। नेत्रबीज अक्षर मन्त्रः– ॐ शिव ! ई दुवै मन्त्रको जप गर्नु पर्छ। तज्जपस्तदर्थभावनम्। कल्याणमय शिव, काल-मृत्यु, अकालमृत्यु, सवै मृत्युलाइ जितेका महान् मृत्युञ्जय शिवलाइ नमस्कार गर्ने अक्षर र दशाक्षर मन्त्रको अर्थ बुझेर अर्थमा ध्यान राखेर जप गर्दा चित्त पनि लाग्छ। अर्थ न बुझेका शब्द को आवृत्ति निरर्थक हुन्छ। तसर्थ जप-तप सवको तत्त्वज्ञान हुनु पर्छ।

अथवा सम्पुटं कृत्वा नवतत्त्वेषु योगवित्॥
एकाशीतिपदं योगं कुर्य्यादिकाग्रबुद्धिना॥२४९॥
रसायनोपयोगञ्च यूने सर्वस्वमेव च॥
आम्रपल्लवदूर्वा द्यैर्ल्लक्षहोमञ्च कारयेत्॥२५०॥

अथवा एकाग्र चित्तले योगतत्त्वज्ञ योगी उपर्युक्त प्रकारले शरीरका नव द्वार षण्मुखमु मुद्राले थुनेर (राम्पुट गरेर) एकाशी पदको योग गरोस्। यस शरीरमा ९ ढोका छन् र ९ लाइ ९ ले गुन्दा नौ नवाङ् एकाशी ८१ हुन्छन्। नवद्वार वन्द गरेर ॐ बीज बाहेक महामृत्युञ्जयाय नमः भन्ने नवाक्षरी महामन्त्रको जप ८१ पटक एक आसनमा गर्‍यो भने महासूक्ष्म अन्तराय शान्त हुन्छ। एवं वारं वार गर्नु पर्छ। अनि-बद्धः खेचरतां धत्ते मृतो जीवयतेऽपरान्। भनियेका सिद्धौषधी पारद रसायनको उपयोग विधिवत् गर्‍यो भने अकालमृत्यु आदि महासूक्ष्मान्तराय शान्त हुन्छन र अल्पायु पनि दीर्घायु र चिरञ्जीवी हुन्छन्। यसैका आधारमा सिद्ध नागार्जुनले-सिद्धे रसे करिष्यामि निर्दारिद्र्यमिदं जगत्। भनेथे र गरे पनि। सिद्धहरुका यस्ता सिद्ध रसायनहरुले उभयलोकसाधना गर्छन्। सवै थोक गर्छन्। शान्तिका लागि आमका पालुवा र दुवाका आँकुराले लक्षाहुति हवन पनि गर्नु पर्छ। तिनका अभावमा आध्यात्मिक उपाय द्वारा नै सवै कार्यसिद्धि गर्नु पर्छ। जप ध्यान र प्राणायाम मुख्य छन्।

भयन्तत्र न गृह्णीयात् प्रीतिं वापि तथैव च॥
योगाभ्यासं तदा योगी यथा शक्ति विवर्द्धयेत्॥२५१॥
अन्तरायेषु जातेषु नित्याभ्यासो जयः स्मृतः॥
अप्रमादी सदा योगी नदोषं प्राप्नुयात् क्वचित्॥२५२॥

इति धर्मपुत्रिकायां संहितायां जयो नाम नवमः पटलः॥९॥

तेस वेला (महासूक्ष्मान्तराय आइ पर्दा) भय मान्नु हुन्न र अलिकति सफलता प्राप्त हुँदा हर्षले प्रफुल्ल भयेर प्रमाद पन गर्नु हुन्न। सुखदुःखे समेकृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ। समः सिद्धावसिद्धौ च। समुद्रगम्भीर हिमालधीरः। भयेर योगको साधना गर्नु पर्छ र योगमार्गमा आइ परेका अन्तराय अष्टगुण आदिमा निर्विकार रहेर अगाडी बढ्नु पर्छ। निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु, लक्ष्मी, समाविशतु गच्छतु वा यथेच्छम्। अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा योगात् पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः। भन्ने सिद्ध विचारनाथको सिद्धान्त योगीले कदापि विर्सनु हुन्न। यस वेला त झन् योगीले योगाभ्यास यथाशक्ति बढाउनु पर्छ। अन्तरायहरु झुल्कियेको वेला नित्य निरन्तर योगाभ्यास गर्नु नै तिनको जय (तिनलाइ जित्नु) हो। अन्तराय र विघ्न बाधा भन्ने शुभ कर्म्ममा प्रायः सवैलाइ पर्छन्। तर अधीर प्रमादी मात्र आत्तियेर सत्पथ छोडछन्।

किन्तु सदा धैर्यशाली अप्रमादी योगी कदापि कतै पनि पथच्युत हुँदैनन् । विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति । क्लेशस्याङ्गमदत्वा सुखमेष. सुखानि नेह लभ्यन्ते । जयति तुलामधिरुहो भास्वानिह जलदपटलानि ॥

(नरहरिकृतानुवादे नवमः पटलो जयो यातः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकाया संहितायां चिकित्सा नाम

दशमः पटलः

ॐ नमः शिवाय

प्रमादी युञ्जते यस्तु वातादिस्तस्य जायते ॥
तद्दोषस्य चिकित्सार्थङ्गतिं वायोर्न्निरूपयेत् ॥२५३॥
वायोरुर्ध्वप्रवृत्तस्य गतिं ज्ञात्वा प्रयत्नतः ॥
कुर्य्याच्चिकित्सा दोषस्य द्रुतं योगी विचक्षणः ॥२५४॥

अप्रमादी योगीको जय माथि भनियो । अब यदि कुनै प्रमादी साधकले जथाभावी साधन गर्न थाल्योभने त्यसका मार्गमा नातादि दोष र अन्तराय आइ पर्छन र आत्तिने सम्भावना हुन्छ । तसर्थ त्यस दोषको प्रतीकार चिकित्सा गर्न साधक वायुको गतिको निरूपण (गहिरो अनुसन्धान) गरोस । वायुको ऊर्ध्व गति (माथि पट्टी आक्रमण) जानेर प्रयत्नपूर्वक तथा तत्काल विचक्षण (चंख) योगी दोषको चिकित्सा गरी हालोस् ।

तलपादानाभिदेशं वातस्थानमुदीरितं ॥
आनाभेर्हृदयंह्याव‍त् पित्तकोष्ठं प्रकीर्त्तितं ॥२५५॥
हृद्देशादूर्ध्वकोष्ठन्तु श्लेष्मालयमथोच्यते ॥
इति त्रयाणां धातूनां स्वं स्वं स्थानमुदाहृतं ॥२५६॥

पैतलादेखि नाभिपर्यन्त वात दोषको स्थान हो (सवैको) नाभिदेखि हृदय (मुटु) सम्म पित्त वस्नो कोठो हो । हृदयदेखि माथिल्लो कोठो (पद्मकोष) फोक्सो आदि) कफको कोठो हो । यति ई तीनै धातु (त्रिदोष) का आफाफ्ना ठाउँ ठिया हुन् ।

प्रमादाद् योगिना वायुरुन्मार्गेण प्रवर्त्तितः ॥
यदा मार्गमनासाद्य ग्रन्थिर्भूत्वावतिष्ठते ॥२५७॥
तदा नानाविधा रोगा जायन्ते विघ्नकारकाः ॥

यदि युञ्जान योगीले वायु (प्राणवायु) उन्मार्ग (अर्कै वाटो) प्रवर्तित गऱ्यो (हिँडायो) र जव न देखेको वाटो हिँड्न न सकी थाकेर थकाइ मार्न थुप्रियेर गाँठो पारी वस्छ र कुण्ठित हुन्छ, तव साधकका शरीरमा नाना प्रकारका रोग व्याधि योगाभ्यासका शुभ कर्म्गमा विघ्न पार्न आउँछन् । लक्षभ्रष्ट गरेर अलमल्याउन खोज्छन् ।

तेषां चिकित्सां वक्ष्यामि यदुक्तं तत्त्वदर्शिभिः ॥२५८॥
उन्मार्ग्गं प्रस्थितो वायुः पित्तकोष्ठे यदा स्थितः ॥
हृच्छूलं पार्श्वशूलं वा पृष्ठशूलञ्च जायते ॥२५९॥
तैलाभ्यङ्गं तदा पथ्यं स्नानं चोष्णेन वारिणा ॥
सघृतं पायसं भुक्त्वा जीर्णायुर्योगमारभेत् ॥२६०॥
यस्मिन् यस्मिन् समुद्देशे रुजा बाधा प्रवर्त्तते ॥
तस्मिन् देशे स्थितं वायुं मनसा परिचिन्तयेत् ॥२६१॥
एकचित्तेन तं ध्यात्वा पूरयेत् पूरकेण तु ॥
निश्शेषं रेचकं कुर्य्याद् यथाशक्ति प्रयत्नतः ॥२६२॥
बहुधा रेचकं कृत्वा पूरयित्वा पुनः पुनः ॥
कर्षयेत् प्रोत्थितं वायुं कर्णतोयमिवाम्बुना ॥२६३॥
सप्राणं स्निग्धमाहारं तदा भुञ्जीत योगवित् ॥
एवं शूलादयो रोगाः शाम्यन्ते वात पित्तजाः ॥२६४॥

अव तिनको चिकित्सा (जयोपाय) म (सिद्धर्षि सनक) र धमशीलसून जो योगका तथा योगमार्गमा आइपर्ने कण्टक अन्तरायका तत्त्वदर्शी सिद्धर्षिहरुले भनेका छन्। उन्मार्गप्रस्थित (आफ्नु बाटो विर्सी अर्के बाटो लागेको) वायु (प्राणवायु) जव पित्तका कोठामा गयेर ठियो जमाउँछ, अनि तेसले हृच्छूल (मुटुमा शूल) पार्श्वशूल (दाञा वाञा कोखामा शूल) अथवा पृष्ठशूल (पिठ्युँमा शूल) इत्यादि गर्छ, सास फेर्नु पनि धौ हुन्छ, सवै योगाभ्यास रोकिन्छन्। तेस्ता वेलामा सर्वाङ्गमा तथा देखेका ठाउँमा तिल, सर्स्यूं आदि पथि तेलको अभ्यङ्ग (मालिस) गर्नु पथि हुन्छ र ताता पानीले स्नान गर्नु जाति हुन्छ। चीसा पानीले नुहायो भने झन् शूल विषम हुन्छ। नुहाउँदा साथ वतास पनि न लागोस्। अनि मनतातो गाइको घिउ र गाइका दुदको खिर खानुपर्छ। भैंसीको योगक्रियामा कफवात कारक हुँदा वर्जित छ। अजीर्ण पनि न होस्। अजीर्णं भोजनं विषम्। पथि कुरो पनि अधिक खायो भने विष पल्टन्छ। त्यो तातो खिर र घिउ पनि पचिसकेपछि मात्र योगाभ्यास प्रारम्भ गर्नु पर्छ। नत्र नाडीजालं मलाकुलम् (अशुद्ध नाडीमा पसेका वायुले गरेका शूलादि रोग र अजीर्ण आहारले मिलेर सवै नाडीको जाल मलले आकुल व्याकुल पारी दिन्छ) तसर्थ युक्ताहारविहारस्य युक्त चेष्टस्य कर्मसु। युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा। भनिन्छन् तेसै गरिन्छ। जुन जुन समुह देश (अङ्ग) मा वायुरोगले बाधा पारेको छ त्यस देशमा पसेका वायुको एकाग्र मनले चिन्तन (ध्यान) गर्नु पर्छ , एकचित्तले त्यसको ध्यान गरेर विस्तारै पूरक गर्नु पर्छ। अनि निःशेष रेचक गर्नु पर्छ। प्रयत्नपूर्वक यथाशक्ति बहुधा रेचक पूरक, वार वार गर्दा गुम्सिएर वसेको शूल गर्ने वायु अलि, अलि प्रोत्थित (उठी सकेको) हुन्छ, अनि कानमा पसेका पानी, पानी थपेर ताने झैं वायुलाई वायुले नै तान्नु पर्छ , जस्तै जलजले हिलामा गाडियेका हात्तीलाई हात्तीले नै उकास्छन्। काँडाले नै काँडा झिकिन्छन्। कण्टकेनैव कण्टकम्। एवंयस्य देशस्य यो जन्तुस्तज्जं तस्यौषधं हितम्। त्यस वेला सप्राण (प्राणवर्धक, बलवर्धक, बल्य) स्निग्ध (चिल्लो, तर तेलको हैन गाइका घिउको, अरु घिउ पनि हितकर हुन्न, घृतादप्यधिकं तैलं मर्दने न तु भक्षणे) आहार गर्नु पर्छ।

योगाभ्यासमा पथ्यापथ्यको विवेक भयेका योगियोग्य भोंजनको तत्त्व जान्ने योगीले अनुभव गरियेका अनुकूल आहार मात्र लिनु पर्छ। यसो गरेमा शूलादि सवै वात पित्तबाट जन्मेका रोग शान्त हुन्छन्।

कफकोष्ठे यदा वायुर्ग्रन्थिर्भूत्वावतिष्ठते ॥
हल्लासहिक्किकाश्वासशिरः शूलादयो रुजाः ॥२६५॥
जायन्ते धातुवैषम्यात् तदा कुर्य्यात् प्रतिक्रियां ॥
सम्यग्भोजनमादायापः स्पृश्य तदनन्तरं ॥२६६॥
कुम्भकं धारणं कुर्य्याद् द्वित्रिर्वारं विचक्षणः ॥
एवं श्वासादयो रोगाः शाम्यन्ते कफवातजाः ॥२६७॥
भुक्त्वा तु पायसं सोष्णं क्षीरं वापि घृतप्लुतं ॥
वारुणीं धारणां ध्यात्वा कुर्य्यात् सर्व्वाङ्गपाचितं ॥२६८॥
एवं कुष्ठादयो रोगाः प्रणश्यन्ति न संशयः ॥
नेत्रे सम्मील्य कुर्व्वीत तिमिरादि प्रशाम्यति ॥२६९॥

कफका कोठामा जव वायु गाँठो बनेर वस्छ, त्यस बेला अघि माथि तथा कथित हल्लास्, हिक्का, श्वास, शिरः शूल आदि रोग धातुवैषम्यवाट हुन्छन् र तिनको प्रतिक्रिया (चिकित्सा, औषधोपचार) यसरी योगाभ्यासीले गर्नु पर्छ। माथि भनियेको अनुकूल भोजन राम्ररी गरेर चुठी सकेपछि तत्काल दुइ तीन वार विचक्षण योगीले कुम्भक धारण गर्नु पर्छ। यसो गर्नाले कफवातबाट भयेको कास श्वास आदि रोग शान्त हुन्छन्। अनि तातो तातो खिर खायेर वा घिउ हालेर तातो दुद खायेर वारुणी धारणा रोध्य गरेर त्यो आहारको रस सर्वाङ्गमा फिँजावोस्। एवं विधिले क्रिया गर्दा कुष्ठादि रोग पनि प्रशान्त (निमूर्ल) हुन्छन्, यस्मा संशय छैन। त्यै वारुणी धारणा आँखा चिम्म चिम्लेर गऱ्यो भने तिमिरादि (रतौंधो, आदि आँखाका सवै रोग) पनि शान्त हुन्छन्।

स्वयथुर्व्वातरक्तं वा योगिनो जायते तदा ॥
यत्र यत्र रुजा बाधा तत्र वायुं विचिन्तयेत् ॥२७०॥
पूरयित्वा ततः सम्यग् रेचयित्वा विचक्षणः ॥
धारयित्वा यथाशक्ति नाडीयोगेन निश्चलं ॥२७१॥

स्वयथु (सोथ, आङ् सुनिने) वातरक्त वा यस्ता अरु रोग भये भने, त्यस समय जुन जुन ठाउँमा रोगले बाधा गर्छ, त्यै ठाउँमा वायुको चिन्ता (ध्यान) गरोस्, विधिवत् आसन लायेर निश्चल भैकन यथाशक्ति वारंवार पूरक रेचक, कुम्भक गरेर नाडीयोग (नाडीशोधन क्रिया) गरोस्।

सङ्कुर्य्यात् कर्षयेद् भूयः कूर्म्मवद्रेचकेन तु ॥
चक्रवद् भ्रामयेद् वापि पूरयित्वा पुनः पुनः ॥२७२॥
उत्तानोऽथ समे देशे ततः कृत्वा तु विग्रहं ॥
प्रणायामं प्रकुर्व्वीत सर्व्वदोषप्रशान्तये ॥२७३॥

कूर्मवत् (कछुवाभैं) वारंवार प्राणवायुको सङ्कोच विकास (रेचक पूरक कुम्भक) र चक्रवत् (चक्का घुमाये भैं) पूरण गरियेका वायुको विश्वोदरा द्वारा सर्वाङ्गसञ्चालन गरेर पुनः पुनः

कूर्मक्रिया र चक्रक्रिया गर्दा ती सवै दोष शान्त हुन्छन्। अथवा सम्म ठाउँमा उत्तानु सुतेर हात खुट्टा तनक्क तानोस् र उसै गरी प्राणायाम गरोस्। यसो गर्दा पनि सवै रोग दोष विकार शान्त हुन्छन्।

वैद्यशास्त्रोक्तविधिना क्रियां कुर्व्वीत यत्नतः ॥
कुर्य्याद्योगचिकित्सां च शीघ्रमेव प्रशाम्यति ॥२७४॥
संक्षेपतश्चिकित्सान्तु सर्व्वरोगेषु योगवित् ॥
यत्र यत्र रुजा वाधा तं देशं वाप्य धारयेत् ॥२७५॥
प्रातिभाद्यन्तरायेषु समुत्पन्नेषु योगवित् ॥
यथाशक्ति प्रयत्नेन योगाभ्यासं विवर्द्धयेत् ॥२७६॥

इति धर्मपुत्रिकायां संहितायां चिकित्सा नाम दशमः पटलः ॥१०॥

वैद्यशास्त्र (आयुर्वेद) र योगशास्त्रका विधिले योगवेदी योगी ती सवै रोगमा चिकित्सा प्रयत्नपूर्वक गरोस्, उपेक्षा, प्रमाद, ढिलो र व्यत्यास न गरोस्। यथोक्त क्रिया गर्दा सवै दोष शीघ्र शान्त हुन्छन्। योगविद्ले सवै रोगमा संक्षेपतः यत्ति गरे पनि सवैको चिकित्सा पुग्छ – जुन जुन ठाउँमा रोगले (वा वायुले) बाधा पारेको छ त्यै देशलाई व्याप्त गरेर उपर्युक्त धारणा गरोस्। सवै ठीक हुन्छ र प्रातिभादि अन्तरायहरु आयेर तेर्छिये पनि योगविद् योगीले प्रयत्नपूर्वक यथाशक्ति योगाभ्यास नै बढाउनु पर्छ। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। युञ्जानयोगिनो रोगे योग एव महौषधम्।

(नरहिकृतानुवादे दशमे पटले चिकित्सागात्)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां चललिङ्गो नामैकादशः पटलः

ॐ नमः शिवाय

ताभ्यां विजयते योगी यदा विघ्नचतुष्टयं ॥
तदा सञ्जायते देहे प्रवृत्तिः सिद्धिसूचिका ॥२७७॥

माथि कथित दुवै उपाय (योगशास्त्र र वैद्यशास्त्रका चिकित्सा) द्वारा जव योगी चारै विघ्नलाई जित्छ, तव योगीका देहमा निम्नाङ्कित सिद्धिसूचक प्रवृत्ति (वार्ता प्रवृत्तिः) लक्षण हुन्छ।

युञ्जन् योगी यदा स्पर्शमपूर्व्वं लभते स्वयं ॥
स्वकीय देहे कस्मिंश्चित्तदा तमुपलक्षयेत् ॥२७८॥

युञ्जान योगी योगाभ्यास समयमा जव स्वयमुपनत अचिन्तित अपूर्व स्पर्श स्वकीय शरीरका कुनै अङ्गमा प्राप्त गर्छ, तव तेसलाई उपलक्षित गर्नु पर्छ, उपलक्षणमात्र हो भन्ने ठानेर अगाडी वढोस्, कुनै विस्मय न गरोस्।

पिपीलिकागतिस्पर्शो जिह्वास्यन्दितमेष वा ॥
विषाग्निकण्टकैस्तुल्यमन्यच्च सुखलक्षणं ॥२७९॥
योगाग्निन्तं विजानीयाज् ज्ञानं पापप्रणाशनी ॥
प्रवृत्तिः सैव विख्याता योगसंसिद्धिसूचिका ॥२८०॥

योगाभ्यास गरी रहेका योगीका शरीरमा तेसै कमिला हिंडे जस्तो स्पर्श अथवा अकस्मात् जिव्रामा अमृतादि दिव्यरसको प्रवाह जस्तो, कदाचित् विष जस्तो कटु, कैं चिरिक्क आगाले पोले जस्तो, कदाचित् कुनै अङ्गमा काँडा विजे जस्तो, एवं अरु अनेक प्रकारका सुखका लक्षणको अनुभव भयो भने, यसलाई योगाग्नि ज्ञान हो भनि जान्नु पर्छ र ज्ञानाग्नि, सर्व कर्माणि भस्मसात् कुरुते भने झैं यो योगाग्निः सर्व पापानि भस्मसात् कुरुते।अर्थात यस अवस्थामा योगीका आगामी क्रियमाण सञ्चित तीनै प्रकारका पाप ताप नष्ट भै सकेको सूचना दिने यो पापप्रशमनी नामा प्रवृत्ति (समाचार) आयो, अव योगसिद्धि टाडा छैन भनि जान्नु पर्छ।

नानाशब्दरसस्पर्शरूपगन्धा अमानुषाः ॥
युञ्जता योगिना साक्षात् प्रायेणैवोपलक्षिताः ॥२८१॥
प्रवृत्तौ वर्द्धमानायामकाण्डे योगिन स्तदा ॥
मनोज्ञः श्रूयते शब्दो देवदुन्दुभिनिस्वतः ॥२८२॥
किमप्यास्वाद्यते वक्त्रे रसश्चैवामृतोपमः ॥
गात्रस्याल्हादनकरः सुखस्पर्शोऽनुभूयते ॥२८३॥
अव्यक्तरूपमाकाशे दृश्यते मेघवेष्ठितं ॥
पारिजातादिपुष्पाणां गन्धो वा जायते तदा ॥२८४॥

आसां योगप्रवृत्तीनां यदि कापि प्रवर्त्तते ॥
प्रवृत्तयोगं तं प्राहुर्योगिनो योगचिन्तकाः ॥२८५॥
पञ्च प्रत्यय लिङ्गानि क्षीणदोषस्य योगिनः ॥
एतानि तु चलानीतिं कीर्त्तितानि मनीषिभिः ॥२८६॥

इति धर्मपुत्रिकायां सहितायां चललिङ्गो नामैकादशः पटलः ॥११॥

युञ्जान योगी योगाभ्यासका समयमा योगसिद्धिसूचक अमानुष (मर्त्यलोकका मानिसले न पाइने दिव्य) नाना प्रकारका शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गन्ध आदि प्रत्यक्ष उपलक्षित प्रायेण गर्छ। तेस बेला अकाण्डमा अकस्मात् त्यो योगप्रवृत्ति बढ्न गयेमा देवदुन्दुभिका जस्तो आनन्ददायक मनोज्ञ शब्द सुनिन्छ। दिव्य अमृत जस्तो रस मुखमा अकस्मात् आस्वादित गर्छ। सर्वाङ्ग आल्हादन गर्ने दिव्य सुख स्पर्शको अनुभव हुन्छ। आकाशमा मेघले अलि अलि ढाकियेको अव्यक्त अनेक प्रकारको दिव्य रूप देखिन्छ। त्यस वेला कल्पवृक्षका फुलको र तेस्ता दिव्य अरु अनेक पुष्पको मनोहर गन्ध अकस्मात् कतैबाट आउँछ। इत्यादि योग प्रवृत्तिहरु मध्ये कुनै यौटा दुइटा प्रवृत्ति देखिये भने त्यस योगीलाई योगका तत्त्वचिन्तक मर्मज्ञा योगीहरु प्रवृत्तयोग (योगसिद्धिसूचक दिव्य लक्षण देखियेको योगी) भन्छन् (अतीत अनेक जन्मका कर्मजन्य संस्कारदोषहरु योगाग्निद्वारा दग्ध भयेर क्षीण भैसकेका योगीका अगाडी ई दिव्य शब्द १, स्पर्श २, रूप ३, रस ४, गन्ध ५ वटा प्रत्यय लिङ्ग (पत्यारका चिन्ह, विश्वासका लक्षण, योगाभ्यास सफल हुन आँटेका सङ्केत अव मेरो योग क्रिया पूरा हुन लाग्यो भन्ने निर्धक्क आस्था उत्पन्न गर्ने अग्रिम शंखनाद) प्रकट हुन्छन्। किन्तु इनि सर्वदा स्थायी रहँदैनन्, झल्याक् झुलुक् झुल्कियेर लुकि हाल्छन्, तेसैले इनलाई योगज्ञ मनीषिहरुले चललिङ्ग (चञ्चलचिन्ह) भनेका छन्। इनमा पनि मोक्षाकांक्षी योगीले सन्तुष्ट भयेर योगक्रिया शिथिल गर्नु हुन्न, झन उत्साहपूर्वक अगाडी लम्कनु पर्छ।

(नरहरिकृतानुवादे चललिङ्गैकादशः पटलः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां ध्रुवलिङ्गो नाम

द्वादशः पटलः

ॐ नमः शिवाय
आत्मानं पृथिवीं वापि ज्वलन्तं यदि पश्यति ॥
मध्यान्हे शशिनो विम्वं तारारूपाणि वा दिवा ॥२८७॥
भूतान्याधिसंमानानि स्वदेहे पश्यतेऽथवा ॥
कीर्त्तितानि ध्रुवाणीति लिङ्गान्येतानि योगिभिः ॥२८८॥

इति धर्मपुत्रिकायां संहितायां ध्रुवलिङ्गो नाम द्वादशः पटलः ॥१२॥

तेसपछि योगाभ्यासी योगीलाई कदाचित् आफुलाई ज्योतिर्मय अथवा समग्र पृथ्वीलाई नै जाज्वल्यमान अग्निका उज्ज्वल ज्वाला जस्तो देख्छ भने मध्यान्हमा (आधा दिनमा) चन्द्रमालाई पूर्णिमाका रातिजस्तो झलमल्ल उदायेको देख्छ भने, दिनमा सूर्यका अगाडी आकाशमा राति झैँ झल्झलाउँदा तारा देख्छ भने, अथवा आफ्नै शरीरमा पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाशका महाभूत लाई आधि (मानसिक व्यथा) जस्ता भारभूत देख्छ भने, इति लिङ्ग (माथि भनियेका चिन्हहरु) लाई योगज्ञ योगीहरुले ध्रुवलिङ्ग (पूर्वापेक्षया स्थायी चिन्ह) हुन् भनेका छन् । (नरहरिकृतानुवादे ध्रुवलिङ्गो द्वादशः पटलः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां वृद्ध्युपायो नाम

त्रयोदशः पटलः

ॐ नमः शिवाय

कश्चिदुत्पाद्य योगाग्निं सूक्ष्ममप्युपलक्षितं ॥
योगेन सतताभ्यासादनिर्व्विण्णो विवर्द्धयेत् ॥२८९॥
धूमपूर्व्वो यथा ह्यग्निर्म्मथ्यमानः प्रजायते ॥
योगाग्निर्योगिनस्तद्वत् स्पर्शपूर्व्वः प्रजायते ॥२९०॥
जनयित्वा यथा ह्यग्निः सूक्ष्मो यत्नेन दीप्यते ॥
उत्पाद्य योगी योगाग्निं तथा दीप्तं विवर्द्धयेत् ॥२९१
तृणकाष्ठेन्धनैः सोऽग्निर्य्यथा दीप्तो विवर्द्धते ॥
षडङ्गादीन्धनैस्तद्वद् योगाग्निरपि वर्द्धते ॥२९२॥
प्रदीप्तस्तु यथैवाग्निः क्षणात् क्षपयतीन्धनं ॥२९३॥
एवं योगाग्निना पापं क्षपयित्वा पुरातनं ॥
पश्चात् फलं लभेद् योगी वृद्ध्युपाय इति स्मृतः ॥२९४॥

इति धर्मपुत्रिकायां संहितायां वृद्ध्युपायो नाम त्रयोदशः पटलः ॥१३॥

योगमार्गमा अग्रसर माथि भनियेको कुनै योगी उपर्युक्त विधिले योगाग्नि उत्पंन्न गरेर प्रथम सूक्ष्म रूपमा नै उपलक्ष किन न होस्, योगाभ्यासद्वारा सतत प्रयत्नपूर्वक उत्साहसम्पन्न भयेर बढाओस्, कुनै पनि विघ्न बाधा अन्तरायले आजित भयेर विरक्त भै योगाभ्यास छाड्ने वा शिथिल गर्ने काम न गरोस्, अपितु क्रियाशील भयेर योगक्रियालाई बढाउँदै जावोस । जस्तै अग्नि प्रकट गर्ने विज्ञानका प्रारम्भमा अरणिमन्थन गर्दा जसरी अग्नि प्रकट हुनु भन्दा प्रथम धुवाँ निक्लन्छ, तेस्तै योगाभ्यासी योगीको योगाग्नि पनि स्पर्शपूर्व (प्रथम दिव्य ५ विषयहरुका चललिङ्ग र ध्रुवलिङ्ग प्रकट गरेर) प्रकट गरेर योगाभ्यासका साधनले क्रमैसंग बढायेर देदीप्यमान गरोस । तिरन भ्यास म्यास तेल घिउ काठ (दाउरा) आदि इन्धनहरुका साधनले जसरी अग्नि

प्रवृद्ध भयेर जाज्वल्यमान हुन्छ, तेसै गरी षडङ्ग (माथि भनियेका योगका छ अङ्ग प्रत्याहार: १ ध्यान २प्राणयाम ३ धारणा ४ तर्क ५ समाधि ६) आदि इन्धन साधनद्वारा योगाग्नि पनि बढेर देदीप्यमान हुन्छ। प्रदीप्त अग्नि जसरी छिन भरिमा इन्धनका विशाल राशिलाई स्वाहा पार्छ, तेसै गरी प्रदीप्त योगाग्नि पनि पुरातन (पुराना जन्मजन्मान्तरका सञ्चित) पापराशिलाई छिनभरिमा भस्मसात् पार्छ। एवं प्रकारले योगाग्निद्वारा ती पुराना संस्कार वासनामय पातकलाई स्वाहा पारेर पछिबाट योगको फल (मोक्ष- ब्रह्मसायुज्य) योगीले प्राप्त गर्छ। यसलाई योगीन्द्रहरुले वृद्ध्युपाय (योगसिद्धि बढाउने उपाय) भनेका छन्।

(नरहरिकृतानुवादे वृद्धेरूपायस्त्रयोदशः पटलः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धमपुत्रिकायां संहितायां विनाशो नाम

चतुर्दशः पटलः ॥

ॐ नमः शिवाय

दृष्ट्वा प्रत्ययलिङ्गानि सिद्धिसंसूचकानि वै ॥
योगिनो जायते हर्षो मनस्तुष्टिश्च वर्द्धते ॥२९५॥
अतिहर्षेण वा योगी परेभ्यः कथयेद्यदि ॥
सिद्धिर्ममेति वा मत्वा योगाभ्यासं परित्यजेत् ॥२९६॥
अथवा ज्ञानदातारं गुरुं निन्दति दुर्म्मतिः ॥
सा प्रवृत्तिर्व्विरूढापि त्रिभिरेतैर्व्विनस्यति ॥२९७॥

इति धर्मपुत्रिकायां संहितायां विनाशो नाम चर्तुदशः पटलः ॥२४॥

माथि कथित प्रत्यय लिङ्ग (योगसिद्धिका चिन्ह) देखेर, अव मेरा योगसिद्धिका सूचक चिन्हहरु देखिये भनेर युन्जान योगीलाई हर्ष हुन्छ र मनको सन्तोष पनि बढ्छ, प्रसन्नाताले योगीको मुख कमल प्रफुल्ल कमल जस्तो देखिन्छ। त्यसवेला योगीले अतिशय सावधान रहेर वाक्यसंयम राखेर योगक्रियालाई बढाउँदै जानुपर्छ। तर कुनै कदाचित् प्रमादवश अतिहर्षले अरुलाई मैले त यस्तो देखेँ यो पाने, इत्यादि भन्यो भने अथवा अव मेरो योगसिद्धि भै सक्यो किन यो योगाभ्यासको कष्ट गर्ने ? भनेर योगक्रियाभ्यासलाई छोडिदियो भने, यद्वा योगको ज्ञान दिने गुरुको दुर्मतिवश निन्दा गर्न थाले भने, त्यो प्रवृत्ति (माथि भनियेका योगसिद्धिसूचक चललिङ्ग ध्रूवलिङ्ग आदि) वद्धमूल भयेर बढेका पनि ई तीन कारणहरु लुप्त हुन्छन्, फर्कन्छन्, अदृश्य हुन्छन् र जस्ताको तस्तै हुन्छ। माथिल्ला भूमिकामा पुगी सकेको पनि झर्छ, तसर्थ सव भन्दा वढी सतर्कता र सावधानी राखनु पर्ने यै ठाउँ हो। योगीले यस वेला प्रशान्त, गम्भीर, सावधान, एकाग्र संयमी भयेर झन् क्रियाशील सुशील हुनुपर्छ। कुनै उत्ताउलो चेष्टा वा वाणी गर्नु हुन्न। नत्र धुरि राखने वेला गारो भत्कन्छ चूलीमा चढने बेला खुट्टो मर्कन्छ। योगीले सर्वदासर्वत्र सर्वथा सावधान रहनु अनिवार्य छ।

(नरहरिकृतानुवादे विनाशनामा चतुर्दशः पटलः)

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकायां संहितायां प्रत्यानयनन्नाम

पञ्चदशः पटलः

ॐ नमः शिवाय

यदा प्रवृत्तिरुत्पन्ना वर्द्धितापि विनश्यति ॥
उपायैस्त्रिभिरेवान्यैः प्रत्यानेया पुनस्तदा ॥२९८॥

उपर्युक्त प्रकारले उत्पन्न भयेर बढेकी योगप्रवृत्ति पनि प्रमादजन्य ती तीन हेतुहरुले जव विनष्ट हुन्छ भने, तेस समय त्यसलाई अरु तीन उपाय गरेर फेरी फर्कायेर ल्याउनु पर्छ। जसरी गयेको सातो फर्काइन्छ।

नदीकूलेऽथवाऽरण्ये प्रच्छन्ने शून्यवेश्मनि ॥
निःशब्दे निर्ज्जने शान्ते योगं युञ्जाद् विचक्षणः ॥२९९॥

ती तीन उपाय ई हुनः- पवित्र नदीका समशीतोष्ण तीरमा, निर्विघ्न घनघोर अरण्य (ठूला वन) मा, एकान्त गुप्त स्थानमा, शुद्ध स्वच्छ शून्य घर वा मन्दिरमा, कुनै शब्द नआउने निःशब्द ठाउँमा, निर्जन स्थलमा, अथवा यस्तै कुनै शान्त स्थलीमा पूर्वोक्त पद्मासनविधिले तत्व बुझेको योगी पुनश्च योगाभ्यास अतिसावधान र प्रशान्त भयेर थालोस्।

भावयित्वा यथाशक्ति सिद्ध्युपायेषु योगवित् ॥
पादाङ्गुष्ठे मनः कृत्वा शनैः प्राणान् विधारयेत् ॥३००॥
तावद् विधारयेत् प्राणान् यावत् स्पर्शो न लभ्यते ॥
तत्स्पर्शं प्रेरयेदूर्ध्वं नादमुच्चार्य्य यत्नतः ॥३०१॥
अथवा दन्तयोः सन्धौ जिह्वाग्रं न्यस्य तन्मतिः ॥
प्राणायामं प्रकुर्व्वीत यावत् स्पर्शो न जायते ॥३०२॥

योगविद् योगी माथि भनियेका सिद्ध्युपायहरुमा तथा २८ पर्वहरुमा ध्यान गरेर यथाशक्ति प्रयत्नपूर्वक चंख भयेर पुनरपि अग्रसर होस् - आफ्ना पाउका औँठामा मनलाई केन्द्रित गरेर विस्तारै प्राणायाम गरोस्। तवसम्म त्यस ठाउँमा संयमपूर्वक प्राणको धारण गरोस्: जव सम्म पहिले पाइयेको सिद्धिसूचक स्पर्श पाइदैन। त्यो स्पर्श पाइसके पछि त्यसलाई ॐकारको नादोच्चार गरेर प्रयत्नपूर्वक उभो प्रेरित गरोस्। अथवा तल माथिका दुवै दन्तपंक्तिका दोसाँधमा जिव्राको टुप्पो छोयेर त्यसैमा चित्तवृत्तिलाई एकाग्र गरेर तवसम्म प्राणायाम गरोस् जवसम्म त्यो स्पर्श पाइन्न। यसो गर्दा पूर्वाभ्यस्त स्पर्श अवश्य पाइन्छ। यस्मा आस्था राखनु पर्छ। पाइन्छ। श्रद्धामयोऽयं पुरुषः।

जिह्वाग्रेण हतो योगी स्पर्शं योगी सदा लभेत् ॥
तदूर्ध्वं प्रेरयेच्छीघ्रं तत्स्पर्शं पूर्व्ववद् बुधः ॥३०३॥
तालुमध्येऽथवा योगी मनः कृत्वा विधारयेत् ॥

जातप्रवृत्तौ तत्स्पर्शं तथैव पुनरुद्धरेत् ॥३०४॥
यस्मिन् यस्मिन् शरीरेषु पूर्वं जाताः प्रवृत्तयः ॥
तस्मिस्तस्मिन्मनः कृत्वा योगी प्राणान् विधारयेत् ॥३०५॥

अघि जिह्वाग्रमा योगप्रवृत्ति भयेका योगीले पुनरपि जिब्राका टुप्पामा पूर्ववत् प्राणायाम गर्नु पर्छ र त्यो स्पर्श पुनः पाइन्छ। पाइयेपछि त्यसलाई पनि शीघ्रता साथ माथि पट्टी पठाइ दिनु पर्छ, जसरी अघिको पठाइयो यो कुरा बुझेका योगीले अथवा तालुका मध्यमा मनलाई केन्द्रित गरेर ध्यान गरोस्, उसै गरी प्राणायाम गरोस् र धारणा गरोस्। अनि त्यो अघिको प्रवृत्ति फेरी हुन्छ। त्यसलाई पनि पूर्ववत् माथि पट्टी पठाइदेवोस् यसरी जुन जुन अङ्गमा अघि योगसिद्धिप्रवृत्ति भयेका थिये र गये ती ती सवै पर्वमा त्यसै गरी मनलाई केन्द्रित पारेर योगीले प्राणका धारणा गर्नु पर्छ। अनि मात्र ती सवै स्पर्श प्रवृत्तिहरुको प्रत्यानयन हुन्छ। सवै अघि झैं फर्केर आउँछन्।

प्रांणायामसमं नास्ति योगिनां पापशोधनम् ॥
प्राणयामपरो भूत्वा तस्माद् युञ्जीत योगवित् ॥३०६॥
प्राणायामविशुद्धात्मा सर्व्वपापैर्व्विमुच्यते ॥
तदात्मज्योतिरमलमात्मन्येव प्रपश्यति ॥३०७॥
मूर्ध्निभागे ऽथवा योगी योगादुत्कृष्य केवलं ॥
मणौ सूत्रमिवासक्तं पश्यत्यात्मानमात्मना ॥३०८॥
शुद्धस्फटिकसङ्काशं विमुक्तं सर्व्वबन्धनैः ॥
प्रत्यानयनमित्येतद् योगविद्भिः प्रकीर्त्तितं ॥३०९॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां प्रत्यानयनन्नाम पञ्चदशः पटलः ॥१५॥

योगमार्गका अरु क्रियाहरु पनि आफ्ना आफ्ना स्थानमा महत्वपूर्ण छँदै छन्। तर प्राणायाम समान पापको शोधन गर्ने योगीहरुको अर्को साधन छैन। यस्मा संशय छैन। आसनेन रुजो हन्ति प्राणायामेन पातकम् भने झैं योगीहरु १।४।८।२४।८४ तथा सवा लाख आसनहरु द्वारा शरीरका सारा रोगको नाश पारेर, प्राणायामले जन्म जन्मान्तरका आगामी सञ्चित क्रियमाण समग्र पाप कर्म ढेरको नाश गर्छन। परालका टौवामा अथवा रुवाक़ा राशमा लागेको आगो जसरी अविलम्व भस्म पार्छ त्यसरी नै प्राणायामले भये भरका पापको स्वाहा [illegible] तसर्थ योगमर्मज्ञ योगीहरुले अरु भन्दा प्राणायाममा विशेष ध्यान राखनु अनिवार्य छ। [illegible] क्षार वा साबन आदिले जसरी मैला लुगाको शोधन हुन्छ र निर्मल हुन्छन्। त्यसै गरी [illegible] र प्राणायामले योगीको कायशोधन हुन्छ र योगसाधनामा सुविधा हुन्छ। यस हेतुले योगमर्मज्ञ सिद्धर्षि सनकले पनि प्राणायाममा विशेष प्रेरणा दिनु भयेको छ। यसमा योगमा[illegible] हामी साधकहरुले पनि विशेष ध्यान राखनु राम्रो होला। प्राणायामलाई मुख्य ठानेर [illegible] प्राणायामप्रधान सवै अङ्गका साधना गर्नु पर्छ। प्राणायामले विशुद्ध आत्मा (अन्तः[illegible] योगी सवै पाप तापबाट मुक्त हुन्छन् र त्यस अवस्थामा (अन्तिम योगभूमिका[illegible] ज्योतिः स्वरूप आत्माको प्रत्यक्ष दर्शन आत्मामा (अन्तःकरण हृदयमा) नै प्राप्त ग[illegible] शरीरका सर्वोच्च मूर्धन्य भाग ब्रह्मरन्ध्रका सहस्रदल कमलका मध्यस्थ कर्णिकामा [illegible]

शिवको प्रत्यक्ष दर्शन योगीले गर्छ। मणिका मालामा सूत्र भैँ अनन्त कोटि विश्व ब्रह्माण्डका चराचर प्राणीका हृदयमा अन्तर्यामी भयेर वसेका शुद्ध फट्टिक जस्ता जो निर्मल र उज्ज्वल छन् र सवै प्रकारका बन्धन (पाशबाट सर्वदा मुक्त छन्। पाशबद्धः सदा जीवः पाशमुक्तः सदा शिवः। अष्टपाशले सदा बाँधियेकालाई जीव भनिन्छ र अष्टपाशबाट सदा मुक्त रहेकालाई शिव (पशुपतिनाथ) भनिन्छ। यसरी आफ्नै मस्तकमा योगक्रिया द्वारा प्राणका साथ कुण्डलिनी जागरण गरेर मेरुमार्गबाट सुषुम्णाको तन्तु समातेर जीव आयेर शिवमा मिल्दछ। यसलाई अन्तिम योग (शिव र जीवको भेटघाट) भनिन्छ। यसैलाई यहाँ योगविद्हरुद्वारा प्रत्यानयन (सातो फर्काउनु) भनियेको छ। संयोगं योगमित्याहुर्योगिनः शिवजीवयोः। शिवजीवयोगो योगः। **(नरहरिकृतानुवादे प्रत्यानयनं पञ्चदशः पटलः)**

अथ पशुपतिमते शिवधर्मे महाशास्त्रे धर्मपुत्रिकाया संहितायां सिद्ध्युपायो नाम

षोडशः पटलः

ॐ नमः शिवाय

सिद्ध्युपायं विदित्वादौ यः कर्म्म कुरुते नरः॥
तस्य हस्ततले सिद्धिर्व्वर्त्तते नात्र संशयः॥३१०॥

अव अन्तिम सोलवाँ पटलमा माथिका १५ पन्द्र पटलको सारोद्धार गरेर निचोड फलस्वरूप भनियेको छः - जो नर (मानवमात्र) आदिमा सिद्धि का उपायलाई राम्ररी जानेर योगाभ्यासको कर्म थाल्दछ, तेसका हत्केलामा योगसिद्धि अवश्य राखियेको छ, यसमा कुनै संशय छैन।

स्थानासनविधानानि संस्थानकरणानि च॥
व्याक्षेपजनकाः सर्व्वे नह्येते सिद्धिहेतवः॥३११॥

स्थान आसन आदिका विधान, संस्थान करण इत्यादि ई सवै बाह्य साधनहरु व्याक्षेप (कालक्षेप र चित्तविक्षेप) कारक हुन्। ई सवैमा कुनै पनि सिद्धिका हेतु होइनन्। यस्ता स्थलमा पाठकहरुले नहि निन्दा निन्द्यान् निन्दितु प्रवर्त्तते। अपितु विधेयं स्तोतुम् लाइ विर्सनु हुन्न।

सङ्गत्यागो मनः स्थैर्य्यं समाधितत्त्वनिर्ण्णयः॥
सिद्धिहेतुर्भवन्त्येते शेषा व्याक्षेपकारकाः॥३१२॥

संसारीहरुका सङ्गको त्याग, संयमित मनको स्थिरता, आत्मसमाधिका तत्त्वको निर्णय, ई हुन् योगसिद्धिका हेतु (मुख्य साधन र उपकरण) शेष अरु सवै व्याक्षेपकारक हुन्, भनि जान्नु पर्छ। अर्थात सत् चित् आनन्द स्वरूप शिवको दर्शन र सायुज्य मुक्ति खोजने तत्त्वज्ञ योगीले क्षणभङ्गुर संसारका आपातरमणीय किम्पाक फलतुल्य कुनै विषयमा आसक्ति न राखेर प्रारम्भिक परिमित साधनमात्र राखेर एकान्त, प्रशान्त पवित्र स्थलमा योगसाधना गर्नु पर्छ। कुनै अन्तरायमा पनि मनलाई विचलित गर्नु हुन्न र अन्तिम मोक्षसमाधिका निर्णीत तत्त्वमा अटल रहनु पर्छ। यत्तिले पुग्छ। अरु वोक्रे प्रपञ्चको खाँचो छैन।

सर्व्वसत्त्वेषु कारुण्यं वैराग्यं विषयेषु च ॥
आकिञ्चन्यञ्च सर्व्वत्र योगस्योपनिषत्परा ॥३१३॥

सम्पूर्ण प्राणिहरुमा करुणा, समस्त विषयहरुबाट वैराग्य, सर्वत्र अकिञ्चन्य (समस्लोष्टाश्मकाञ्चन भाव,निर्लोभ भावना र समदृष्टि) यति योगको परा (उत्कृष्ट) उपनिषत् (सूक्ष्म वेद योगको पनि सार रहस्य) हो ।

दयावान् सर्व्वभूतेषु विरक्तोऽकिञ्चनो मुनिः ॥
गुप्तशिश्नोदरो योगी मनः शमयतीक्षणात् ॥३१४॥

चराचर सवै भूत प्राणिहरुमा दयावान, सवै सांसारिक विषयहरु देखि विरक्त कुनै आसक्ति र परिग्रह न भयेको मुनि (अनिवार्य कार्य बाहेक व्यर्थ प्रलाप न गर्ने वाक्संयमी) गुप्तशिश्नोदर (उपस्थ र: रसज्ञालाई वशमा राखने) योगी दर्शन मात्रले पनि सवैको मन शान्त गर्छ र कृपा कटाक्षले कृतार्थ पार्छ ।

लक्षं शिवो धनुर्द्देहो मौर्व्वी नादः शरो मनः ॥
बुद्ध्या निरूप्य वेद्धव्यं यथा नान्यत्र गच्छति ॥३१५॥

शिव योगका लक्ष हुन् । योगीको देह धनु हो । ॐ कारमय अनाहत नाद मौर्वी (धनुको ताँदो) हो । निर्विकार विशुद्ध योगीको एकाग्र मन बाण हो । योगसिद्धि खोजने योगीले उपुर्युक्त शुद्ध बुद्धि (अन्त:करण) ले सत्य पक्षपातो हि धियां स्वाभावः भन्ने विशुद्ध बुद्धिले राम्रोसंग लक्षस्थिर गरेर लक्षवेध गुर्न पर्छ, जसो गर्दा बाण अन्यत्र न जावोस् । अर्थात मोक्षलक्षवेध गर्न खोजने योगीले दक्षतम धानुष्क झैं कल्याण स्वरूप शिव (ब्रह्म) लाई लक्ष बनाउनु पर्छ । कुनै अवस्थामा न भाँचिने, आसन प्राणायादि द्वारा साधियेका शरीरलाई धनु बनाउनु पर्छ । विना वाद्यताडन स्वयम्भू अनाहत प्राणवनादलाई जत्ति तन्काये पनि न चुँडिने ताँदो बनाउनु पर्छ । इन्द्रिय दशक र पवन दशक सहित सजीव मनलाई बाण बनाउनु पर्छ । धारणाशील बुद्धिले शिव लक्ष ताकेर हान्नु पर्छ, अनि लक्षलब्धि हुन्छ । अवश्य मोक्ष मिल्छ ।

यथैव हि धनुष्पाणिर्न्नित्याभ्यासोर्ज्जितोऽपि सन् ॥
इषुणैव हनेल्लक्ष्यं नाक्षिहस्तधनुर्ग्गुणैः ॥३१६॥
तथैव त्यक्तसङ्गेन चित्तेनैकेन लभ्यते ॥
फलं योगस्य तच्छेषा यन्त्रोपकरणाः स्मृताः ॥३१७॥

जस्तै धनुष्पाणि (धनुर्धारी योद्धा) नित्य धनुर्बाणको अभ्यास गरेर ऊर्जित (निर्विकल्प लक्षवेधी ओजस्वी) भये पनि लक्ष यौटा बाणैले हान्दछ, न कि आँखा, हात, धनु, ताँदा आदिले । अरु सवै त प्राथमिक साधन मात्र हुन्, मुख्य साधन बाणै हो । तेस्तै यौटा निस्सङ्ग चित्त (मन) ले नै शिवलक्ष भेटिन्छ, न कि अरु कुनैले । अत एव मन एव मुनष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । भनिन्छ । अष्टाङ्ग वा षडङ्ग योगको फलस्वरूप यत्ति हो, अरु त धनुरादिवत् यन्त्र उपकरण साधन मात्र हुन् ।

आदौ पूरकहस्तेन देहचापं प्रपूरयेत् ॥
बुद्धिदृष्ट्या ततो योगी बिन्दुलक्ष्यं निरीक्षयेत् ॥३१८॥

आपूर्य्य देहचापस्थं प्रेर्य्य नादगुणेन तु ॥
प्राणयुक्तं मनोबाणं लक्ष्यमध्ये प्रपातयेत् ॥३१९॥

योगी आदिमा पूरक प्राणायामका हातले शरीररूपी धनुलाई पूरेर (प्राणवायुले भरेर कानसम्म तानेका धनुझैं कुण्डलीकृत) गोलमण्डलाकृति गरोस्। तेसपछि बुद्धिका एकाग्र यौटै दृष्टिले (आँखाले हृदयस्थ बिन्दुदेव शिवरूपी लक्षलाई स्थिर गरेर टक्टकी हेरोस्। देहरूपी धनुमा नादरूपी ताँदाले तानेर प्राणसहित मनरूपी बाणलाई उसै लक्षमा पारोस्। यो हो योगयुक्ति (जोगजुक्ति)। यै हो जीवको अन्तिम लक्ष तथा सायुज्य मुक्ति अथवा शिवसायुज्य मोक्ष।

गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ॥
सङ्गत्यागी लभेन्मोक्षं स्वकर्म्म निरतोऽपि सन् ॥३२०॥
स्त्रीभिः शूद्रैर्ग्गृहस्थैर्व्वा म्लेच्छैर्व्वर्ण्णाधमैरपि ॥
लभ्यन्ते कर्म्मयोगज्ञैर्न्न जातिस्तत्र कारणं ॥३२१॥

मानव मात्र योगको र मोक्षको अधिकारी छ। गृहस्थ होस्, ब्रह्मचारी (विरक्त) होस्, वा वानप्रस्थ होस् अथवा यति (योगी) होस, तर सङ्गत्यागी हुनुपर्छ, जलमा कमल झैं संसारमा रहेर, सांसारिक सवै व्यवहार गरेर पनि, स्वस्व कर्म्ममा निरत रहेर पनि, मोक्ष प्राप्त गर्न सक्छ। यो मोक्ष योगीले मात्र पाउने होइन नारीले पनि पाउँछिन्। शूद्रले पनि पाउँछन्, गृहस्थले पनि पाउँछन् , म्लेच्छले पनि पाउँछन्, वर्णाधम भनियेकाले पनि पाउँछन् , मानव मात्रले योगद्वारा मोक्ष प्राप्त गर्छन्। यस्मा जाति पातिको कुनै कारण छैन। तर कर्मयोगज्ञ हुनुपर्छ। माथि १५ पटलहरुमा भने झैं षडङ्ग योगको शरीरमा प्राणादिले क्रियात्मक योगाभ्यास गरेर मात्र योगसिद्धि हुन्छ, मोक्षप्राप्ति हुन्छ, न कि केवल मुखले भनेर, कानले सुनेर, मनले गुनेर मात्र जानिन्छ। जानेर पनि योगक्रिया नै गर्नु पर्छ। क्रिया केवलमुत्तरम्। न कण्ठेन वदन्ति साधवः। यसमा सवैले विशेष ध्यान राखनु पर्छ।

तिष्ठन् गच्छन् स्वपन् भुञ्जन् कर्म्मणा व्यापृतोऽपि सन् ॥
चित्रेनैकेन यो लक्ष्यं कर्म्मयोगी न मुञ्चति ॥३२२॥
मनसा धारयेत् प्राणान् प्राणायामैस्तथा मनः ॥
एवं ध्यायेत् परं ब्रह्म नान्यत् किञ्चिद् विवर्त्तयेत् ॥३२३॥

उठ्ता, वस्ता, हिँड्दा, डुल्दा, सुत्ता, जाग्दा, खाँदा, पिउँदा, एवं संसारका सारा काममा नित्य निरन्तर व्यस्त रहेर पनि जो कर्म योगी यौटा चित्तले शिव ध्यानको लक्ष छोड्दैन, मनले प्राणलाई पकडोस् तथा प्राणले मनलाई समातोस्, एवं यौटै पर ब्रह्म शिवको ध्यान गरोस्, अरु कुनै विकल्प प्रपञ्च न गरोस्, त्यस्ले पनि मोक्ष प्राप्त गर्छ। जस्तै जनक याज्ञवल्क्य आदिले पाये। कर्म्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः।

दीर्घाण्यङ्गानि विन्यासं ह्रस्वं वक्त्रं तथैव च ॥
हंस हंसेति यो वर्ण्णं वर्ज्ज (र्त्त) येत् परमं पदं ॥३२४॥

हाँसका घाँटी पखेटा आदि जस्ता दीर्घ (लामा लामा) षडङ्ग अष्टाङ्ग आदि योगको ह्रस्व (संक्षेप) गरेर मुखले (नाकमुखले) मात्र मनोयोग पूर्वक हंस हंस भन्ने यो एक वर्ण हं र स पृथक् कृत अजपा गायत्रीको ध्यानपूर्वक जसले सदा आवृत्ति गर्छ, त्यो पनि परम पद मोक्ष पाउँछ। हकारेण बहिर्याति सकारेण विशेत् पुनः। हंस हंसेत्यमुं मन्त्रं जीवो जपति सर्वदा। अजपा नाम

गायत्री योगीनां मोक्षदायिनी । अनया सदृशं ज्ञानम्, अनया सदृशं तपः । अनया सदृशी विद्या न भूतं न भविष्यति । षट् शतानि दिवा रात्रौ सहस्राण्येकविंशतिम् । हंसेति हंसगायत्रीं सर्वजीवा जपन्ति हि । अर्थात् यो हं सः भन्ने अजपा (जप न गरौं भने पनि न गरी न हुने, जप्न करै लाग्ने, न जपें मरिने) गायत्री मात्र एकाग्र मनले सदा जप्ने हो । (प्रकृतिले स्वसः श्वास प्रश्वासका रूपमा भै रहेका जपको ध्यान मात्र राखने हो) भने पनि योगीले परम पद प्राप्त गर्न सक्छ । तर शरवत् तन्मयो भवेत् । तत्पर न भैकन् कुनै काम हुँदैन ।

प्राणायामं प्रकुर्व्वीत परिश्रान्तो भवेद्यदा ॥
केवलं मानसं योगं तदा योगी समारभेत् ॥३२५॥

योगी प्रमुख रूपेण प्राणायाम् गरोस् । प्राणायामले जव परिश्रान्त हुन्छ (थाक्छ) त्यस वेला केवल मानस योगको (अजपा गायत्री वा हंसगायत्रीको) अभ्यास गरोस् ।

यत्सम्बद्धं कथं वापि कुर्य्याज्जापञ्च मानसं ॥
न तु शून्येन मनसा भवितव्यं तदा बुधैः ॥३२६॥

हं स, हं स भन्ने जप गर्दा पनि थकाइ लाग्यो वा दिक्क लाग्यो भने ॐ शिव, ॐ नमः शिवाय ! ॐ नमो महामृत्युञ्जयाय ! इत्यादि । जुनसुकै यौटा मन्त्रको मानस जप अवश्य योगीले गरी नै रहनु पर्छ । जपतो नास्ति पातकम् । ज़प्तै रहनेलाई पाप लाग्दैन । अनि शून्य मनले कैल्यै रहनुहुन्न, बुझ्ने साधकले निरन्तर निर्विराम योगमार्गमा प्रगति गर्दै रहनु पर्छ । किनकि ?

यदा शून्या भवेद् बुद्धिस्तस्मात्तेष्वनुरज्यते ॥
ततो लब्ध्वावकाशन्तैरिन्द्रियैर्ह्रियते मनः ॥३२७॥

नहि कश्चित् क्षँणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् । कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः । जव मन वा बुद्धि शुभ कर्मदेखि शून्य (रित्तो) हुन्छ तेसै वेला पासमा जे भेट्टाउँछ, तेसैमा अनुरक्त हुन्छ र लाग्छ । बुद्धि वा मन भनेको वसन्तको लहरो हो अहोरात्र अगाडी बढी रहन्छ । जे फेला पार्छ, तेसैलाई समात्छ । तेसवेला अवकाश पायेर ज्ञानेन्द्रिय र कर्मेन्द्रियहरु मनलाई हरेर आफ़्ना विषयगोचरमा लगेर चराउँछन् । यताको योगाभ्यास छुट्छ, उताको भोगाभ्यास जुट्छ । मनोमर्कट अति चञ्चल छ, निश्चेष्ट भयेर कैल्यै वस्तैन, हात खुट्टा न चलाये आँखा मुख आदि चलाई रहन्छ । तसर्थ कैले पनि छुट्टि दिनु हुन्न । रुचि र प्रयोजन हेरेर सर्वदा व्यस्त राखनु पर्छ ।

तस्मात् सर्व्वप्रयत्नेन चित्तमादौ विशोधयेत् ॥
योगिनः शुद्धचित्तस्य सिद्धिर्हस्ततले स्थिता ॥३२८॥

एकछिन पनि चित्त रित्तो रह्यो भने इन्द्रियगोचरमा जान्छ, तस्मात् सव प्रकारमा प्रयत्नले प्रथम चित्तकै शोधन् गर्नु पर्छ । शुद्ध चित्त भयेका योगीका हत्केलामा सिद्धि रहन्छ, यस्मा संशय छैन ।

रूपादीन् प्राप्य विकृतिं गच्छन्ति नयनादयः ॥
निर्व्विकारा भवन्त्येते तन्मात्राणामसम्भवे ॥३२९॥

रूप आदि विषय गोचर पाये पछि आँखा आदि इन्द्रियहरु विकृत हुन्छन्, रूपादि तन्मात्राका अभावमा निर्विकार रहन्छन् । तसर्थ शब्द, स्पर्श, रूप , रस गन्धहरुमा कान, छाला, आँखा,

जिव्रालाइ ज्ञान दिनु हुन्न। इनका नाइके मनलाइ राम्रो काम वताइ दिये पछि उसैले आफ्ना साथमा लाइ राख्छ।

तस्माद् रूपादयो मिथ्या (ऽ नित्या) शून्या इत्यापि भावयेत् ॥
तदभावादिन्द्रियाणां शुद्धिः समुपजायते ॥३३०॥
हेतोः सकाशाज्जायन्ते सुखदुःखादिबुद्धयः ॥
निराश्रयस्य चित्तस्य विकल्पो नैव विद्यते ॥३३१॥
तस्माद्धेतोरभावत्वं शून्यत्वं वापि भावयेत् ॥
निमित्ताभावयोगन्तु निर्विकल्पं मनो भवेत् ॥३३२॥
इत्येते षोडश प्रोक्ता उपाया योगसाधनाः ॥
तान् सम्यग् यो विजानाति स योगीत्यभिधीयते ॥३३३॥

तेसैले रूपादि विषय मिथ्या हुन्, क्यै छैन, शून्य छ, निरज्जन निराकार कल्याणमय शिव मात्र छन् भन्ने भावना राखनु पर्छ। ती विषयका अभावमा नेत्रादि इन्द्रियहरुको स्वतः शुद्धि हुन्छ। सुख दुःखका हेतुवाट सुख दुःख आदिको अनुभव हुन्छ। कुनै आश्रय न भयेका निराश्रय चित्त (मन) मा कुनै पनि विकल्प हुँदैन। सागर पोतकूपक कांकवत् निर्विषय मन निर्विकार रहन्छ। तेसै हेतुले शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गन्ध आदिको अभाव अथवा शून्यताको भावना राखनु योगीका लागी अनिवार्य छ। निमित्त कारणको अभाव भये पछि नैमित्तिक कार्यको पनि स्वतः अभाव हुन्छ, तेसैले रूपादि निमित्तका अभावसित सम्बद्ध मन पनि निर्विकल्प शान्त रहन्छ। शान्त र वृत्तिशून्य मनोव ाणले माथि भनेका शिवलक्ष प्राप्त हुन्छ, यो कुरा योगीले ध्यानमा राखनु पर्छ। यति इ १६ पटलमा सोल वटा योगसाधनाका उपाय भनिये। इनलाइ जो मानव सम्यक्तया (क्रिया गरेर) प्रत्यक्षतया जान्दछ, त्यो योगी भनिन्छ।

आलोक्यात्यन्तगुह्यर्थं शास्त्रं सनकनिर्मितं ॥
वस्तुमात्रं समादाय धर्म्मशीलस्य सूनुना ॥३३४॥
सखावबोधा बालानां प्रथिता संहिता मया ॥
निरूप्य दातुमर्हन्ति दोषांस्त्यक्त्वा मनीषिणः ॥३३५॥

सत्य लोकका अधिष्ठाता सत्यको हंसवाहनः भनियेका ब्रह्मका मानस पुत्र आबाल ब्रह्मचारी सिद्ध योगी सनक ऋषिले समस्त मानवको कल्याण (कैवल्य मुक्ति) गर्न निर्माण गरेका अत्यन्त गुह्य र अत्यन्त विशाल उत्तम योगशास्त्र सनकसंहिता को अनुसन्धान पूर्ण अध्ययन गरेर षष्टितन्त्रका सांख्यकारिका जस्तो यो वस्तु मात्र (चुरो कुरा) लियेर धर्मशीलका छोरामैले (स्वनामधन्य प्रसिद्ध यथानाम तथागुण धार्मिक शील स्वभावसदाचार भयेका आदर्श मानव धर्मशीलका सुपुत्रले, जस्ले परम पितृभक्त हुनाले आफ्नु नाम पनि बाणपुत्र भूषणले नराखे झै राखेनन् र पिताको नाम मात्र राखेर) यो धर्मपुत्रिका संहिता (धर्मशीलका पुत्रले सङ्ग्रह गरेर संक्षिप्त पारेका सनकसंहिताको सार) बालक बालिकाहरुले पनि सुख साथ बोध गर्न सकिने (बुझ्न सजिलो पारेको) छ र मनीषी योगी गुणहरु निरूपण गरेर (पात्रको र शास्त्रको विवेक विचार राखेर) दिन सक्छन्। मानवसुलभ दोष पनि कतै होलान्, तिनलाइ त्यागेर, गुणाग्राही भयेर गुणमात्र लिनु उचित छ। हंसैर्यथा क्षरिमिवाम्बुमध्यात्। सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु।

ये चित्तानि सुतृष्णयैव सततं क्लिश्यन्ति ये चापरे
स्वाम्याज्ञाश्रवणस्पृहा अनुदिनं तिष्ठन्ति राजाङ्गने ॥
ये चान्ये मदिरासवादिविविधास्वादेन सम्मूर्च्छिता-
स्तैर्य्योगस्य फलं सतां बहुमतं नास्वाद्यते तत्सुखं ॥३३६॥

इति धर्म्मपुत्रिकायां संहितायां सिद्ध्युपायोनाम षोडशःपटलः ॥१६॥

श्रेयोऽस्तु

जो चित्तलाइ विषय वासनाका मृगतृष्णाले नै सर्वदा आलस तालस पारी राख्तछन्, अरु जो स्वामीको आज्ञा सुन्ने लालसाले प्रतिदिन दिनै भरि आँगन र ढोका कुरी रहन्छन्, अनि जो मदिरा आसव आदि विविध प्रकारका स्वादले सदा मूर्च्छित रहन्छन्, तिनले यस योगको फल सज्जनहरुले बहुमत द्वारा मानेको त्यो मुक्तिको सुख (शिवसायुज्य मोक्षको आनन्द) पाउन शक्तैनन् ।

यंति (१६ पटलका अन्त पर्यन्त) धर्मशीलका पुत्रले सनकसंहिताबाट संग्रह गरेको पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्रका धर्मपुत्रिका संहितामा योगसिद्धिको उपाय भनियेको सोलौं पटल (अध्याय) सिद्धियो । श्रेय होस, कल्याण होस् ॥

॥धर्म्मपुत्रिका नाम ॥
शिवधर्म्मो नाम महाशास्त्रमिति ॥
माघकृष्णाष्टमीरविवासरे ॥
श्रीपलाञ्चोकग्रामे ॥
श्रीश्रीश्रीमद्भगवतीसमीपे॥
श्रीश्रीश्रीमत्कौशिक्यैकदेशे ॥
श्रीश्रीश्रीमत्तुलारामोपाध्यायसुत ॥
श्रीपिताम्वर द्विजन्मना लिखितमिदं ॥
श्रीश्रीश्री शिवधर्म्ममहाशास्त्रपुस्तकं संपूर्त्तिमगमत् ॥ श्री शाके ॥ १७०० ॥ श्रीसंवत ॥१८३५॥
श्रीशिवधर्म्मग्रन्थसंख्या श्लोकाः ॥७९५६॥
पुस्तकलिखनपरिश्रमवेत्ता विद्वज्जनो नान्यः ॥
सागरलङ्घनखेदं हनुमानेकः परं वेत्ति ॥१॥
तस्मै नमः परमकारणकारणाय
दीप्तोज्ज्वलोज्ज्वलितपिङ्गललोचनाय ॥
नागेन्द्रहारकृतकुण्डलभूषणाय
ब्रह्मेन्द्रविष्णुवरदाय नमः शिवाय ॥१॥
॥श्रीशिवाय नमः ॥

पशुपतिमत शिवधर्म महाशास्त्रमा अनेक विषय परिच्छेद छन् । यो धर्मपुत्रिका नामको संहिता अन्तिम परिच्छेद छ । यस पुस्तकको प्रतिलिपि पुराना ताडपत्रपुस्तकबाट गरीसकेको मिति शाके १७०० संवत १८३५ माघ मास कृष्ण पक्ष अष्टमी तिथि रविवारमा पूरा भयेको स्थान, वागमती अञ्चल, काभ्रेपलाञ्चोक जिल्ला, पलाञ्चोक भगवती (महिषासुर मर्दिनी) का समीपमा,

सुनकोशीका पश्चिम प्रदेशमा, तुलाराम उपाध्यायका पुत्र पीताम्वर उपाध्यायले प्रतिलिपि गरि सकेको हो। शिवधर्म महाशास्त्रको पुस्तक पूरा भयो। यस मा,७९५६ सात हजार, नौ शय, छपन्न श्लोक छन्। (यो संख्या सवै परिच्छेद संहितामिलायेर गरेको हो। यस अन्तिम धर्मपुत्रिका संहितामामात्र ३३६ तीनशय, छत्तिस श्लोक छन् ।)

पुस्तक लेखने (प्रथम निर्माण गर्ने र प्रतिलिपि गर्ने, टीका, भाष्य अनुवाद आदि गर्ने, सम्पादन , संशोधन, मुद्रण, प्र्काशन प्रभृति गर्ने) काम मा कत्तिको परिश्रम पर्छ ? भन्ने मर्म त्यो काम गर्ने विद्वानहरुले मात्र जान्दछन्। अरुले बुझ्दैनन्। समुद्रलङ्घन् गर्दा कत्तिको परिश्रम पर्छ ? भन्ने कुरा पनि यौटै हनुमानलाई मात्र थाहा छ। अरुलाई छैन।

तिनलाई नमस्कार छ, जो अनन्त कोटि विश्व ब्रह्माण्डका सृष्टिका कारणका पनि कारण छन्। देदीप्यमान उज्याला, जाज्वल्यमान र पिङ्गल लोचन (चन्द्र, सूर्य, अग्नि का तीन नेत्र) भयेका छन्। नागहरुका इन्द्र वासुकिको हार, एवं अन्य नागहरुका कानमा कुण्डल, कङ्कण, केयूर, जटाजुटबन्धन, पटुका मेखला आदि भूषण भयेका छन्। ब्रह्मा, इन्द्र, विष्णु प्रभृति सवैलाई वर दिन्छन्। ती आशुतोष भगवान् शिव (पशुपतिनाथ)लाई पुनश्च नमस्कार छ।

श्री शिवलाई नमस्कार छ।

शाके दिग्गजनाथेभशशियुक्ते शरद्यथो।
पवित्रे नवरात्रेऽच घटस्थापनपर्वणि ॥
धर्मपुत्रीसंहितायामनुवादक्रियाक्रमः।
प्रारब्धः पूर्त्तिमानीतो विजयादशमीदिने ॥
योगिना नरसिंहेन योगाभ्यासिजनार्त्थतः।
श्रमः सार्त्थोऽस्तु सनकधर्मसून्वोर्ममाप्ययम् ॥
दुर्गासप्तशतीं पठन् प्रतिदिनं दुर्गार्चनं मानसं
कुर्वन् यौगिकसंहितामनुवदन् वन्दीकृतो मुक्तये।
सान्निध्ये किल काष्ठमण्डपपुरे भीमध्रुवाद्दक्षिणे
कल्याणाय समस्तमानवमनो योगे यतिः प्रार्थने ॥
(प्राणायामसमं नास्ति योगिनां पापशोधनम्)
योगाभ्यासि मुमुक्षुले प्रथम यो हेरी बुझी लागनु
राम्रो हो भनि भन्छु सम्मति छ यै त्यागने कुरा त्यागनु
यै भन्छन् शिव-धर्मशीलसुतले गोरक्षले शम्भुले
ब्रह्मा-मानस-पुत्र ती सनकले बाटो लिउन् लोकले ॥

राष्ट्रले गर्व गर्नुपर्ने व्यक्तित्व-योगी नरहरिनाथ:

नेपाल आमाले विभिन्न समयको अन्तरालमा देश र राष्ट्रियतालाई अत्यावश्यक व्यतित्वहरूलाई जन्म दिएका प्रशस्त उदाहरणहरू छन् । समयलाई हाँक्न सक्ने, समाजलाई दिशाबोध गर्न सक्ने र राष्ट्र र राष्ट्रियतालाई योगदान दिन सक्ने सच्चा सपूतहरू सदिऔंको अन्तरालमा जन्मन्छन् । उनीहरूका सिध्दान्त, दर्शन र सोचलाई मानव समाजले सर्वदा अवलम्बन गर्न सकेमा सभ्यताको सर्वतोमुखी विकास हुनसक्ने कुरामा शंका गर्ने ठाउँ रहँदैन । जुन देश र समाजले त्यस्ता व्यक्तित्वहरूलाई उचित सम्मान र अनुशरण गर्न सक्दैन, तिनको नियति गरीव, भोक, रोग र अशिक्षामा रुमल्लिनु सिवाय केही हुँदैन । राष्ट्र र राष्ट्रियतालाई विदेशीकापाउमा भेटीचढाउन उद्यत भाटहरूका हातमा शासन रहेसम्म तथ्य सर्वविदित हूँदाहुदै पनि हाम्रो देश नेपालमा विद्यमान विचारक तथा सर्जकहरूलाई उचित सम्मान गर्ने परम्पराको थालनी नहुनु विडम्वना नै मान्नूपर्छ । वर्तमानको नेपाली समाज यति विकृत छ कि शिक्षित कहलिएका व्यक्तिहरू दलाली गर्छन्, आफूले प्राप्त गरेको शिक्षालाई राजनीतिका ठेकेदारहरूको भजनमा खर्चन्छन् र राष्ट्रलाई गद्दारीगर्न दुरुपयोग गर्छन । वास्तवमा विद्वानहरू दलालवन्ने देश विश्वमा नेपाल मात्र हो भन्दा यहाँका तथाकथित विद्वानहरू माथि अन्याय गरेको नठहरिएला किनकी विद्वानहरूले समाजलाई गति दिनुपर्छ र राष्ट्र निर्माणमा आफ्नो विद्वत्ता प्रयोग गर्नुपर्छ । विद्वानहरू सर्वथा पुजनीय हुन्छन् र उनीहरू जस्तोसुकै विपदको घडीमा पनि राष्ट्र र राष्ट्रियताको पक्षमा अविचलित रूपमा लागि रहन्छन् भन्ने प्रमाण योगी नरहरिनाथको अनवरत साधना जागरुकताले प्रमाणित गर्छन् । चारै वेद, अठार पुराण, उपनिषद, मिमांशा र विश्वका प्रसिद्ध धार्मिक ग्रन्थहरूलाई जिब्रोमालिएर विश्वशान्ति कोटिहोम गर्दै हिंडने निश्कलंक वृद्ध योगीको हृदयमा राष्ट्र र राष्ट्रियताले अकण्टक बास गरेको पाइन्छ । राष्ट्र र राष्ट्रियताको विकास र संरक्षण तथा हिन्दु धर्मको यशोवृद्धिका लागि जीवनभर साधनरत योगीजीलाई राजनीतिक बृत्तमा विवादास्पदरूपमा चित्रण गर्नेहरू नपाइएको पनि हैन । तर योगीजीलाई राजनैतिक खेलसँग कुनैसरोकार छैन, केवल छ राष्ट्र र राष्ट्रियतासँग यो राष्ट्रको बारेमा असलभाव राखी देशको छविलाई अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा उजिल्याउन गरिने हरेक प्रयासलाई विफल बनाउन सक्रिय विदेशी दलालहरूले त्यस्ता महान व्यक्तित्वलाई विवादको घेरामा तानेर अल्मल्याउन खोज्ने र असफल बनाउन प्रयत्न गर्ने कुरा नेपालको परिप्रेक्षमा नौलो होइन र योगीजीलाई पनि बारम्बार यही नियतिको शिकार बनाइएको छ । वास्तवमा उहाँ जस्तो निस्वार्थ व्यक्तित्व यो राष्ट्रले पाउनु गौरवको कुरा हो तर उहाँलाई सम्मान गर्न नसक्नु त्यति नै विडम्वनायुक्त कुरा छ । यो योगीजीका प्रतिको अन्धभक्तीको अभिव्यक्ति होइन, बरु उहाँले यो राष्ट्रलाई दिएका, दिनसक्ने विषयलाई जनपरिचयमा ल्याउन खोजिएको मात्र हो । जसले जीवनभर आवालब्रह्मचारी वनेर शिक्षा आर्जन गऱ्यो, विद्वत्ता हाँसिल गऱ्यो र केवल राष्ट्र र राष्ट्रियताको पक्षमा देशका कुना कन्दरामा पुगी जनतामा शान्ति, राष्ट्रियता र हिन्दूत्वको ज्ञान दिलाउँछ त्यस्ता व्यक्तिलाई शंकाको घेरामा राखेर भ्रमको खेति गर्नु कसैका लागि पनि हितकर भने अवश्य हुने छैन । विश्वको एक मात्र हिन्दुराष्ट्र नेपालका जनताहरू आफुलाई हिन्दु भन्न हिनताबोध मान्नुपर्ने अवस्थाबाट छुट पाउन यी निश्चल महात्माको जीवन दर्शन लाई आत्म- सात्गरी अघि बढी रहनु पर्दछ । आज विश्वका मुश्लिमहरू धार्मिक एकताका कारण वलियो हुदै गएका कुराहरू हिन्दुहरू मूकदर्शक भएर मात्र हेरिरहेका छन् । यसको प्रमुख कारण हिन्दु धर्मको मर्मलाई जनतामा पुऱ्याउन नसकेको हुनाले हो र त्यही गल्तीलाई सुधार्दै हिन्दूत्वको शंखनाद गर्दै र शान्ति र राष्ट्रियताको विगुल फुक्दै ८५ वर्षे तन्नेरी देशका प्रत्येक भागमा चाहारी राखेको छ, तर जसलाई कहिल्यै थकाई लागेको देख्न सकिन्न लगातार ४८ घण्टासम्म एउटै आसनमा वसेर धाराप्रवाह

प्रवचन गर्ने योगीजी कसैबाट सम्मान र जसको भोको हुनुहुन्न तर नेपाल र नेपालीको समग्र उन्नति देख्न लालायित भने हुनुहुन्छ ।

विश्व समाजलाई नै मार्ग निर्देशन गर्न सक्ने वहाँले हजारौ पुस्तकहरू लेख्नु भएको छ इतिहास, धर्मशास्त्र, पूर्वीयदर्शन् तथा औषध विज्ञानका बारेमा उहाँले लेख्नु भएका पुस्तकहरू प्रकाशित गरी प्रचार गर्न सकेमा विश्व समाजमा योगीजीको विचारलाई फैलाउन् सकिने थियो तर ती अमूल्य कृतिहरू प्रकाशन गर्न कसैले पहल नगरेकाले प्रकाशित नभैकनै नष्ट हुने अवस्थामा देवघाट र मृगस्थलीका छिंडीहरूमा परिरहेका छन् । उहाँका कृतिहरूलाई प्रकाशन गर्न सकेमा मात्र पनि विचार दर्शनको क्षेत्रमा नेपालले विश्व समाजलाई धेरै कुरा दिन सक्ने मात्र होइन वल्कि योगीजीको योगदानलाई guiness book of world records मा पनि अङ्कित गर्न सकिन्छ । यसमा हरेक नेपालीले आफ्नो तह र तप्काबाट प्रयास गर्नु पर्ने भएको छ । यहाँका विचार र दर्शनलाई विना कुनै पूर्वाग्रह प्रचार गर्न सकेमा नेपालको नामलाई विश्व मानचित्रमा उच्चस्थानमा अङ्कित गर्न सकिन्छ ।

योगी नहरिनाथ कुनै व्यक्ति वा संस्थाका लागि हुनुहुन्न उहाँ समग्र नेपाल राष्ट्रका लागि हुनुहुन्छ । उहाँको दर्शन केवल हिन्दुहरूका लागि होइन वल्कि सम्पूर्ण मानवजातिका लागि उपयोगी छ । रुढीवाद र धर्मान्धताबाट मानवलाई छुटकारा दिलाउनको लागी उहाँले चाल्नु भएका कदमहरू अनुकरणीय छन् । नेपाल राष्ट्र र यसको श्रीवृद्धिका लागी वाल्यकालदेखि जीवनको सन्ध्यासम्म पनि लडिरहेका यी सदाकालिन योद्धाका दर्शनलाई विना कुनै पूर्वाग्रह सम्पूर्ण नेपालीले अनुशरण र अवलम्बन गर्नका लागि यसै लेख द्वारा हार्दिक आव्हान गरिन्छ ।

योग्य मानिसलाई पछ्याउनु र यथोचित सम्मान दिन नसक्नाले नै एक्काइसौं शताब्दी को पूर्वसन्ध्यामा पनि हामी नेपालीहरू गरीबी, पछौटेपन र अन्धकारबाट गुज्रीरहेका छौं । सम्पन्न देशमा जन्मेर पनि विपन्नताको नियति भोग्न बाध्य हामी बराबर आफ्नोपन गुमाइरहेका छौं भन्ने कटूसत्यलाई उद्धृत गर्दै जनतामा चेतनाको लहर फैलाउन लागिपरिरहनु भएका योगी नरहरिनाथलाई प्रेरणा दिन कसैले कन्जुस्याई नगरे राष्ट्र र राष्ट्रियताको यशोवृद्धिमा बल पुग्ने नै छ । व्यक्तिगत रूपमा धेरै विद्वान, विदुषीहरू गुरुका भक्त भन्न रुचाउनु हुन्छ र त्यही सत्यलाई सार्वजनिक रूपमा उहाँहरूले ल्याउन प्रयत्न गर्न सके उहाँले मानवका लागि गर्नु भएका साधनहरू व्यावहारिक बनाउन सकिने थियो । योगीजीको विचारहरू अमर र मानवतावादी छन् उहाँका खोजहरू नेपालको चौतर्फी विकासमा निकै फलदायी हुनसक्ने खालका छन् । नेपालमा कहाँ के छ र कति छ भन्ने कुरालाई उहाँले प्रमाणगत रूपमा लिपिवद्ध गर्नुभएको छ । आधुनिक औषधी विज्ञानलाई चुनौती दिनसक्ने विभिन्न औषधीहरू उहाँले पत्तो लगाउनु भएको छ । यी सम्पूर्ण प्रयत्नहरूलाई सार्वजनिक गरी व्यवहारमा ल्याउन सके नेपाली समाजले धेरै कुरा पाउन सक्ने छ भने योगीका प्रयासहरू पनि अमर रहनेछन् ।

शेखरराज वस्ताकोटी

ॐ श्रीः गौः शिवौ वेदाः

संक्षिप्त - पञ्च - देवता - मानस - पूजा

नमो नालयते शुण्डां विषारोन मृराालिने ।
प्रत्यक्कमलकन्दाय कर्णाभ्यां पर्णशालिने ॥
जयत्यमूलमम्लानमौत्तरं तत्वमद्वयम् ।
स्पन्दास्पन्दपरिस्पन्दमकरन्दमहोत्पलम् ॥
प्रणम्य शिरसा देवं गौरीपुत्रं विनायकम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्व विघ्नोपशान्तये ॥
अन्तराय - तिमिरोपशान्तये शान्तपावनमचिन्त्यवैभवम् ।
तन्नरं वपुषि कुञ्जरं मुखे मन्महे किमपि तुन्दिलं महः ॥
स्रष्टुं वारिभवोद्भवेन भुवनं शेषेण धर्त्तुं धराम् ।
पार्वत्या महिषासुरप्रमथने सिद्धाधिपैः सिद्धये ॥
संहर्त्तुं सकलं हरेराा हरिराा व्याजाद् बलिंबध्नता ।
ध्यातः पञ्चशरेण विश्वजितये पायात् स नागाननः ॥
गजाननं भूतगणादिसेवितं. कपित्थजम्बूफलचारुभक्षणम् ।
उमासुतं शोकविनाशकारकं नमामि विघ्नेश्वरपादपङ्कजम् ॥
स्फूर्तये विश्व- शिल्पस्य श्रीशिवानन्द-मूर्तये ।
नित्योन्मेष-निमेषायै निस्तुषायै नमस्त्विषे ॥

नमों गौरीदेव्यै नमः सरस्वत्यै

अमरी-कबरी-भार-भ्रमरी-मुखरीकृतम् ।
दूरीकरोतु दुरितं गौरी-चरण-पङ्कजम् ॥
बालार्क-मण्डलाभासां चतुर्बाहुं त्रिलोचनाम् ।
पाशाङ्कुश- वराऽभीतीर्धारयन्तीं शिवां भजे ॥
तव च का किल न स्तुतिरम्बिके ! सकल-शब्दमयी किल ते तनुः।
निखिल-मूर्तिषु मे भवदन्वयो, मनसिजासु बहिः प्रसरासु च ॥
इति विचिन्त्य शिवे ! शमिताशिवे ! जगति जातमयत्न-वशादिदम् ।
स्तुति - जपार्चन - चिन्तनवर्जिता, न खलु काचन कालकलास्ति मे ॥।
कर - बदर - सदृशमखिलम् ! भुवन - तलं यत्प्रसादतः कवयः ।
पश्यन्ति सूक्ष्ममतयः, सा जयति सरस्वती देवी ॥
सरस्वती मया दृष्टा, वीणा - पुस्तक - धारिणी ।
हंस - वाहन - संयुक्ता, विद्या - दानं करोतु मे ॥
शारदा शारदाम्भोज - वदना वदनाम्बुजे ।
सर्वदा सर्वदाऽस्माकं सन्निधिं सन्निधिं क्रियात् ॥
आशासु राशीभवदङ्गवल्ली - भासैव दासीकृत - दुग्धसिन्धुम् ।
मन्दस्मितैर्निन्दित - शारदेन्दुं बन्देऽरविन्दासन - सुन्दरि ! त्वाम् ॥
घण्टा - शूल - हलानि शङ्ख - मुशले चक्रं धनुः सायकम्, ।
हस्ताब्जैर्दधतीं घनान्त-विलसच्छीतांशुतुल्यप्रभाम् ॥
गौरी-देह-समुद्भवां त्रिजगतामाधारभूतां महा-

पूर्वामत्र सरस्वतीमनुभजे शुम्भादि-दैत्यार्दिनीम् ॥
या कुन्देन्दु - तुषार - हार - धवला या शुभ्र - वस्त्रावृता ।
या वीणा-वर-दण्ड-मण्डित-करा या श्वेत-पद्मासना ॥
या ब्रह्माच्युत-शङ्कर-प्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता ।
सा मां पातु सरस्वती भगवती निश्शेष-जाड्यापहा ।
शुक्लां ब्रह्म-विचार-सार-परमामाद्यां जगद्व्यापिनीम् ।
वीणा-पुस्तक-धारिणीमभयदां जाड्यान्धकारापहाम् ।
हस्ते स्फाटिकमालिकां विदधतीं पद्मासने संस्थिताम् ।
वन्दे तां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥
अधिवासयतु सदा मुखमन्य-कथा-लेप-लब्धदौर्गन्ध्यम् ।
कर्पूर-शकल इव नः शिव ! शिव ! इति शीतलः शब्दः ॥
ॐ नमः शम्भवाय च मयोभवाय च नमः शङ्कराय च
मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥
ॐ यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽअमृतात् ॥
ॐ इमा रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्रभरामहे मतीः ।
यथा शमसद् द्विपदे चतुष्पदे विश्वम्पुष्टङ् ग्रामेऽस्मिन्ननातुरम् ॥
ॐ नमस्ते रुद्रमन्यवऽउतोतऽइषवे नमः बाहुभ्यामुत ते नमः ॥

पशुपतिनाथदर्शनविधिः

पञ्चाननस्य पशुपतिनाथस्य पञ्चानामाननानां पञ्चविधानि ध्यानानि सवन्दनानिः-

ॐ नमः शिवाय

पूर्वमुखं सद्योजातं सामवेदनादोदयम्-१

संवर्त्ताग्नि-तडित्प्रदीप्त-कनक-प्रस्पर्द्धि-तेजोरुणाङ्,
गम्भीर-ध्वनि-साम-वेद-जनकं ताम्राधरं सुन्दरम् ।
अर्धेन्दु-द्युति-लोल-पिङ्गल-जटा-भार-प्रबद्धोरगम्,
वन्दे सिद्ध-सुराऽसुरेन्द्र-नमितम् पूर्वम् मुखं शूलिनः ॥

पञ्चमुखी पशुपतिनाथके पूर्व मुखका ध्यान ऐसा है :- प्रलयकालिक बडवानल एवं मध्यवर्षामें घनघोर गर्जनाकरनेवाले मध्य रात्रिके कालेमेघमें चम् चम् कर चमकनेवाली विजली और कडी आगसे तपकर पानीसे पिगले बुकि सोनेके साथ प्रतियोगिता करना चाहने वाले लालरङ्गवाले, ह्रस्व दीर्घ प्लुत,उदात्त अनुदात्त स्वरित प्रचित प्रभृति मात्रा स्वर लय मधुरध्वनि वाले, ॐ अग्न आयाहि वीतये कहनेवाले सामवेदनादके जन्मदाता माजकर चम्काये हुए उत्तम तामेके समान होंठवाले,संसारके समस्त सौन्दर्यके सीमा असीम सुषमावाले, सत्रहवीं अमृतकलासे युक्त अष्टमीके चन्द्रमासे झकाझक उज्ज्वल,प्रवह वायुसे फरफरा कर उडती चञ्चल पीली जटाओंका मुकुटमणिसे चम् चम् चमकते नागोंसे बाँधनेवाले; समस्त देव दानवगण समेत इन्द्रादि दिक्पाल और ८४ सिद्ध ऋषि मुनि लोगोंद्वारा नमस्कार किये गये,त्रिशूल पाशुपतास्त्रधारी श्रीपशुपतिनाथके हँसीले सद्योजात पूर्वमुखकी वन्दना करते हैं

दक्षिणमुखमघोरमथर्ववेदनादोदयम्-२

कालाभ्र-भ्रमराञ्जन-द्युति-निभं व्यावृत्त-पिङ्गेक्षणङ्,
कर्णोद्भासित-भोगि-मस्तक-मणि-प्रोन्नद्ध-दंष्ट्राङ्कुरम् ।

जयत्यखिल-खेचर-प्रवर-मौलि-रत्न-प्रभा ।
प्ररोह-परि पीवरी-कृत-नखांशु-पादाम्बुजः ॥
विशाल-नयन-त्रयी-रचित-धाम-धाम-त्रयी-
तिरस्कृत-जगत्त्रयी-परिणतान्धकारो हरः ॥
जय शङ्कर पार्वतीपते मृड शम्भो शशिखण्डमण्डन ।
मदनान्तक भक्तवत्सल प्रियकैलास दया-सुधाम्बुधे ॥
बहवो भवतानुकम्पिता किमितीशान न मानुकम्पसे ।
दधता किमु मन्दराचलं परमाणुः कमठेन दुर्धरः ॥
अपि शूलधरो निरामयो दृढ-वैराग्य-रतोऽपिरागवान् ।
अपि भैक्ष्यचरो महेश्वरश्चरितं चित्रमिदं हि ते प्रभो ॥
शरणं तरुणेन्दु-शेखरः शरणं मे गिरिराजकन्यका ।
शरणं पुनरेव तावुभौ शरणं नान्यदुपैमि दैवतम् ॥
वन्दे देवमुमापतिं सुरगुरुं वन्दे जगत्कारणम् ।
वन्दे पन्नग-भूषणं मृगधरं वन्दे पशूनाम्पतिम् ॥
वन्दे सूर्य-शशाङ्क-वन्हि-नयनं वन्दे मुकुन्द -प्रियम् ।
वन्दे भक्त-जनाश्रयं च वरदं वन्दे शिवं शङ्करम् ॥
त्र्यक्षस्त्रचयव्ययात्मा त्रिसमय-सदृशस्त्रिःप्रतीतस्त्रिलोकी ।
त्राता त्रेतादि-हेतुस्त्रिगुणमयतया त्र्यादिभिर्वर्णितोऽलम् ।
त्रिस्रोतोधौतमूर्धा त्रिपुरजिदजितस्त्रिर्निबन्धस्त्रिवर्गो-
यस्योतुङ्गस्त्रिशूलस्त्रिदशपतिनुतः स्तादरित्रोटनो नः ॥
याः सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री.
ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा यास्थिता व्याप्य विश्वम् ।
यामाहुः सर्वबीज-प्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः
प्रत्यक्षाभिः प्रसन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः ॥
पातालादुत्थितं किं कमलमभिनवं पद्मनाभस्य नाभेः ?
किं ब्रह्मोत्पत्तिपद्मं तलकमलवरप्रेक्षणायोपयातम् ?
लक्ष्म्याः संल्लक्ष्यते प्राक करतल-कलितोत्फुल्ललीलासरोजम् ॥
एषा भाति कुलाचलैः परिवृता प्रालेय-संसर्गिभि-
र्वेदी मेरुशिलेव काञ्चनमयी देवस्य विश्रामभूः ।
शुभ्रैः प्रान्तविकासि-पङ्कज-दलैरित्याकलय्य स्वयं
रौप्यं पद्ममचीकरत् पशुपतेः पूजार्थमत्युज्ज्वलम् ॥
रत्नैः कल्पितमासनं हिमजलैः स्नानञ्च दिव्याम्बरम्,
नाना-रत्न-विभूषितं मृगमदामोदाङ्कितं चन्दनम् ।
जाती-चम्पक-बिल्वपत्र-रचितं पुष्पं च धूपं तथा,
दीपं देव दयानिधे पशुपते हृत्कल्पितं गृह्यताम् ।
सौवर्णे मणि-रत्न-खण्ड-खचिते पात्रे घृतं पायसम्,
भक्ष्यं पञ्चविधं पयोदधियुतं रम्भाफलं पानकम् ।
शाकानामयुतं जलं रुचिकरं कर्पूर-खण्डोज्ज्वलम्,
ताम्बूलं मनसा मया विरचितं भक्त्या प्रभो स्वीकुरु ॥
छत्रं चामरयोर्युगं व्यजनकं चादर्शकं निर्मलम् ,
वीणा-भेरि-मृदङ्ग-काहल-कला गीतं च नृत्यं तथा ।

सर्प-प्रोत-कपाल-शुक्ति-शकल-व्याकीर्ण-वक्षोरगम्,
वन्दे दक्षिणमीश्वरस्य वदनञ्चाथर्व-नादोदयम् ॥

पञ्चमुखी पशुपतिनाथके दक्षिणमुखका ध्यानः — काले आकाश, कालेवादल और काले अभ्रकके समान टल्टल् कर टलकते काले भ्रमरौकं सदृश अथर्ववेदका झङ्कार करनेवाले, अञ्जन पर्वतके जैसी नीली ज्योतिवाले, सहजध्यानावस्थामे आधाखुले ज्योतिर्मय पिङ्गलवर्ण त्रिकाल-त्रिलोकदर्शी तीन नेत्र वाले, दोनों कानोंमें तेजिले नागमणिसे झकाझक उज्वल स्फटिक कुण्डल धारण करनेवाले, फणामें मणि चम्कानेवाले नागोंसे जटाजूट बाँधने वाले, हिमसे ढके हिमशिखर हिमालचुली जैसे मन्द-मन्द हँसते दाँतवाले, हरेवो जैसे लम्बे साँपसे पिरोये हुये कपालकी सिपिके खण्डोंसे जकडे गलेके काले नागवाले, रमणीय; ॐ शन्नो देवीरभिष्टय, ये त्रिषप्ताः परियन्ति कहनेवाले अथर्ववेदकेनादका उदय करनेवाले, पञ्चानन पशुपतिनाथके दक्षिण मुखकी वन्दना करते

ऋग्वेद-नादोदयं तत्पुरुषं पश्चिमं मुखम्-३

प्रालेयाऽचल-चन्द्र-कुन्द-धवलङ् गोक्षीर-फेनप्रभम्,
भस्माभ्यक्तमनङ्गदेह-दहन-ज्वालावली-लोचनम् ।
ब्रह्मेन्द्रादि मरुद्गणार्चित-पदम् ऋग्वेद-नादोदयम्,
वन्देऽहं सकलङ्कलङ्करहितं स्थाणोर्मुखं पश्चिमम् ॥

पञ्चानन पशुपतिनाथके पश्चिम मुखका ध्यानः— वारहों मास एक नास हिमसे टनाटन श्वेत हिमाली शिखर, पूर्णिमाके सोलहकला संम्पूर्ण चन्द्रमा श्वेत कुन्दपुष्प जैसे धवल, गौके दूधके फेन जैसे श्वेतः प्रकाशमानः दग्धदोषकषाय पवित्र चिता भस्मकालेप करनेवाले;कामदेवको भस्म करनेवाले, धप् धप् कर जलती ज्वालाकीमाला निकलनेवाले, चन्द्र सूर्य अग्निके तीन नेत्रवाले, ब्रह्मा विष्णु इन्द्रादि ३३ कोटि देवताओंके समस्त गणोंसे चरणकी पूजा किये गये, ॐ अग्निमीडे पुरोहितम् कहनेवाले ऋग्वेदके नादका उदय करनेवाले (ऋग्वेद प्रकट करनेवाले) सकल कला गुण सहित और समस्त दोषरहित ६४ वर्ण ६४ कला ६४ उपकलाके जन्मदाता सकल कलङ्क रहित सर्वदा सर्वथास्थायी पञ्च परमेश्वरके मुखिया पशुपतिनाथ के पश्चिम मुखकी वन्दना करते है ।

उत्तरमुखं वामदेवं यजुर्वेदनादोदयम्-४

गौरङ्कुङ्कुम-पङ्क-गन्ध सलिलं व्यापाण्डु-गण्ड-स्थलम्,
भ्रू-विक्षेप-कटाक्ष-वीक्षण-लसत्-संसक्त-कर्णोत्पलम् ।
स्निग्धम् बिम्ब-फलाधरम् प्रहसितं नीलालकं सुन्दरम्,
वन्दे याजुष-वेद-घोष-जनकं वक्त्रं हरस्योत्तरम् ॥

पञ्चानन पशुपतिनाथके उत्तर मुखका ध्यान :— सुनहले गोधूमगौररङ्गवाले कुंकुम चन्दनका काँदा लिपकर सुगन्धवाले अङ्गमे वहनेवाली शिरके जटाजूटकी गङ्गाके जलवाले, दायीं ओर स्फटिक जैसे वायीं ओर नारङ्गी जैसे गालवाले, समस्त भक्तजनोंपर कृपाकटाक्षपात करनेवाले, सूर्यरूपी नेत्रके प्रान्तपातसे प्रफुल्ल, कानमें लगाये नीलकमलसे लालित गालवाले, वात्सल्यामृतकी वर्षाकर शरणागत भक्तजनोंका प्रतिपालन करनेवाले, मोतीके समान टल टल टल्कने वाले, नवनीत-कोमल मसृण भलीभाँति पके बिम्बफल तुल्य होठवाले,मन्द मन्द मुस्कराते हुए, शरद ऋतुके निर्मल आकाश तुल्य नीलेकेश वायीं ओर पीली जटायें दायीं ओर होनेवाले, अतिसुन्दर ॐ इषेत्वोर्जे त्वा कहनेवाले, यजुर्वेदका नादोदंय करनेवाले, सर्वपापहर भगवान् हर पशुपतिनाथके उत्तरमुखकी वन्दना करते हैं ।

ऊर्ध्वमुखमीशानं सूक्ष्मवेद-प्रणव-नादोदयम्-५

व्यक्ताव्यक्त-निरूपितञ्च परमं षट्त्रिंश-तत्वात्मकम् ,
तस्मादुत्तर-तत्वमक्षरपदं ध्येयं सदा योगिभिः ।
ॐ कारादि-समस्त-मन्त्र-जनकं सूक्ष्मातिसूक्ष्मात् परम् ,
वन्दे ऽहं परमेश्वरस्य वदनं ख-व्यापि तेजोमयम् ॥

पञ्चमुखी पशुपतिनाथके ऊर्ध्व आकाशमुखका ध्यान :-

सृष्टि स्थितिरूपसे व्यक्त होनेवाले महाप्रलयरूपसे अव्यक्त होनेवाले होनेसे साकार निराकार दोनों प्रकारसे श्रुतिस्मृति दर्शन आदि द्वारा जिसका निरूपण किया जाता है जो शैवागमोक्त छत्तीस तत्वमय जातिवर्णप्रभृतिहैं, तस्मात्- जयत्यमूलमम्लानमौत्तरं तत्वमद्वयम् । स्पन्दास्पन्दपरिस्पन्दमकरन्द- महोत्पलम् । कहे गये औत्तराम्नायद्वारा प्रतिपादित अक्षरतत्व परमपद योगियोंद्वारा सदाध्यानविषयीकृत, तस्य वाचकः प्रणवः कहे गये ॐ कार आदि समस्त मन्त्रोंके जनक ॐ सोऽहम् हंस् अजपा गायत्री प्रमुख मन्त्रोंके आदि गुरु) आत्मा खलु विश्वमूलम् । बुद्धेरात्मा महान् परः । अणोरणीयान् महतो महीयान्, कहे गये, स्थूलातिस्थूल तथा सूक्ष्मातिसूक्ष्मसे भी परेके निरञ्जन निराकार ज्योतिः स्वरुप ज्योतिर्लिङ्ग आकाशव्यापी परमेश्वर महेश्वर पञ्चानन पशुपतिनाथके, ऊर्ध्वमूलमधःशाखं, कहे गये ऊर्ध्वमुखकी वन्दना करते हैं । वन्दे देवमुमापतिम् ।

पशुपति - पदार्थः-

सर्वथायत् पशून् पाति तैश्चयद् रमते सह । तेषामधिपतिर्यश्च तस्मात् पशुपतिः स्मृतः

पशुपतिनाथके नामका अर्थः-

पाशवद्धःसदा जीवः पाश मुक्तः सदा शिवः

कथन अनुसार लज्जा घृणा आदि अष्ट पाशबद्ध आब्रह्मस्तम्बपर्यन्त स्थावर जङ्गम, पश्यन्ति कर्मफलानीति पशवो जीवाः, कथित अपने कियेकर्म के फल भोग्नेवाले, समस्त जीव जन्तु पशु हैं, और सव पशुवोंका सर्वथा जो प्रतिपालन करे और उनके अन्तर्यामी होकर उनके साथमें रमणा करें । उनके अधिपति भी होनेसे पशुपतिनाथको पशुपतिनाथ समझा जाता हैं । ध्यान भजन पूजन और वन्दन किये जाते हैं । जो आशुतोष सवको पाशसेमुक्त करते हैं ।

वेदे पशुपतिनाथः

ॐ भवाय च रुद्राय च नमः शर्व्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने ।....... नमः शङ्कवे च पशुपतये च नमऽउग्राय च भीमाय च....... । सद्यो जातम्प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नम : । भवे भवे नातिभवे भवस्वमां भवोद्भवाय नमः । वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः, श्रेष्ठायनमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बल विकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः । सर्व भूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः ।

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः सर्वेभ्यः सर्व शर्वेभ्यो नमस्तेऽ अस्तु रुद्ररूपेभ्यः । ॐ तत्पुरुषाय
विद्महे महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् । ॐ ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानाम् ।
ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्म, शिवो मेऽअस्तु सदा शिवोम् । शिवो नामासि स्वधितिस्ते पिता
नमस्ते ऽअस्तु मा मा हि () सीः । निवर्तयाम्यायुषेन्नाद्याय प्रजननाय रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
सुवीर्याय

ॐ यस्य निश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलंजगत् ।
निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थं महेश्वरम् ।

पशुपतिनाथके पञ्चमुखसे पञ्चवेद प्रकट हुये ।

१- पूर्व सद्योजात मुखसे सामवेद । २- दक्षिण अघोर मुखसे अथर्ववेद ।
३- पश्चिम तत्पुरुष मुखसे ऋगवेद । ४- उत्तर वामदेव मुखसे यजुर्वेद ।
५-ऊर्ध्व ईशान मुखसे सूक्ष्मवेद । पाँच वेदोंसे समस्त वाङ्मय प्रकट हुये ।

पञ्चाननः पशुपतिः कृतपञ्चतत्वः पञ्चामृतस्नपितपञ्चसुरप्रधानः ।
पञ्चोपचारपरिपूजितपादपद्मः पञ्चस्थिति प्रकुरुते कुलपञ्चकेन ॥

परम रहस्यमय भव. रुद्र.शर्व.नीलग्रीव. शितिकण्ठ.कपर्दी.शङ्कु.उग्र.भीम. पशुपति. प्रमुख शत सहस्र लक्ष नामवाले शिवको नमस्कार है । सद्योजात के शरणमे जाते हैं । सद्योजातको नमस्कार करते हैं । जगत्में जन्म-जन्ममें जगत्की सृष्टि.स्थिति.प्रलय करनेवाले पशुपतिनाथको नमस्कार करते हैं । मृत्युञ्जय अव मेरा जन्म-मृत्युका यह फेरा अतिशय हो गयाअष्टपाशकाजालकाटदें। वामदेव.ज्येष्ठ.श्रेष्ठ.रूद्र.काल.महाकाल.कलविकरण.बलविकरण.बल. बलप्रमथन.सर्वभूतदमन.मनोन्मन.उन्मनी.मुद्रा.योगनिद्रा वाले.अघोर घोर.घोरसे घोरतर. सर्वरूप.विश्वरूप.विराट रूद्ररूप वाले.शिव पशुपतिनाथको नमस्कार है । ॐ कारके वाच्य तत्पुरूष पशुपतिनाथ शिवको जानें, महादेवका ध्यान करें । वे रूद्रपशुपतिनाथ हमको अच्छा मार्ग दर्शायें । परा-अपरा आदि विद्याके ईशान समस्त प्राणीके ईश्वर, ब्रह्मके अधिपति, वेदके अधिपति ब्रह्म रूप और ब्रह्म रूप शिव सदाशिव ॐकारके वाच्य और ॐकार वाचक स्वरूप हमारे आत्मा रूप,जगतके आत्मा स्वरूपको हमारा सदा नमस्कार है । शिव नामके परम पिता परमात्मा जगत् पिताको नमस्ते करते है हमारी हिंसा न करें । आयुरोग्य अन्न पानी आदिके लिये, ज्ञान धन और सपूत सन्तानके पालन पोषणके लिये. उत्साह और ओजके लिये पशुपतिनाथ शिवको नमस्कार है । सद्योजात प्रभृति पाँच मुख वाले, पृथ्वी प्रभृति पाँच तत्व और गन्धादि पञ्च तन्मात्रा आदि ५/२५ तत्वके कर्ता भर्ता और हर्ता पञ्चामृतसे स्नान करनेवाले पञ्चायनके प्रधान, पञ्चोपचारसे पूजित चरणकमलवाले शिवागमके कुलपञ्चकसे पञ्चतत्वोंकी स्थिति रीति करनेवाले पञ्चानन पशपतिनाथको वारंवार नमस्कार है ।

सामाथर्व ऋचो यजु: पणव इत्येवं क्रमेणाद्वता
वेदा: पूर्वककुप्क्रमात् पशुपतेर्वक्त्रेभ्य ऋद्धा ध्रुवा: ।
सद्योजातमघोरवामपुरुषेशानानि वक्त्राणि ते,
सोमस्याष्टविराट्तनोस्तु तनुषे कल्याणमस्मादृशाम् ॥

अष्टमूर्ति उमासहितसोम पशुपतिनाथके पूर्वक्रमेण सद्योजात. अघोर तत्पुरुष वामदेव.ईशान. मुखोंसे क्रमश: साम अथर्व, ऋक्.यजु: ॐ सूक्ष्मवेद प्रकट होकर सभीका कल्याण कररहे हैं ।

महादेवश्चन्द्रो भवति रविरीशान उदित: श्रुतीवायुश्चोग्रो भवतिदहनो रुद्र इति वै ।
भवस्तोयं पृथ्वी भवति स हि शर्व: पशुपतिस्तथात्मा भीम: खं भवति जगदष्टात्मनि शिवे ॥

महादेव, चन्द्रमा ईशान, सूर्य, उग्र, श्रोत, र वायु, रुद्र, अग्नि, भवजल, शर्व, पृथ्वी, भीमेश्वर, आकाश, पशुपतिनाथ, आत्मा, ये अष्टमूर्ति विराट् भगवान् शिवका संसार स्वरूप है ।

शिवपशुपतिनाथ: साक्षिगोरक्षनाथो, भवति जगति तुल्यं पालनं रक्षणञ्च ।
सुरगरणकिरणाढ्यं स्नेहभक्ति प्रसन्नं, त्रिभुवन भवनान्तर्द्योतते दीपयुग्मम् ॥

पशुपति और गोरक्ष दोनों पदका एक ही अर्थ होता है तथा पालन और रक्षा का भी एक ही अर्थ होता है । पा रक्षणे रक्ष पालने । इस प्रकार पशुपतिनाथ तथा पशुपति शिवके अवतार गोरक्षनाथ ये दोनों ज्योति: स्वरूप अखण्ड जोत स्वर्ग मर्त्य पातालकें त्रिभुवन भवनके भीतर सनातन जाज्वल्यमान हैं । ३३ कोटि देवताके किरण चारोंओर फैले हुये हैं और स्नेहमय भक्तिभावसे सदा प्रसन्न हैं । पश्यन्ति कर्मफलमे पशवो हि जीवा:, पायात् पशूनखिलपाश कलापतो य: । सोऽयं शिव: पशुपति: प्रथित: पृथिव्यां, गोरक्षनाथ इति रक्षति गा: समग्रा: ॥

कर्पूर-गौरङ्करुणावतारं संसार-सारं भुजगेन्द्र-हारम् ।
सदा वसन्तं हृदयारविन्दे भवं भवानी-सहितं नमामि ॥
मन्दारमाला-कलितालकायै.कपाल-मालाङ्कित-शेखराय ।
दिव्याम्बरायै च दिगम्बराय, नम: शिवायै च नम: शिवाय ॥

साष्टाङ्गं - प्रणतिः स्तुतिर्बहुविधा चैतत् समस्तं मया.
सङ्कल्पेन समर्पितं तव विभो पूजां गृहाण प्रभो ! ॥
आत्मा त्वं गिरिजा मतिः सहचराः प्राणाः शरीरं गृहम्,
पूजा ते विषयोपभोगरचना निद्रा समाधिस्थितिः ।
सञ्चारः पदयोः प्रदक्षिण-विधिः स्तोत्राणि सर्वा गिरो,
यद्यत् कर्म करोमि तत्तदखिलं शम्भो तवाराधनम् ॥
इत्येवं हरपूजने प्रतिदिनं यो वा त्रिसन्ध्यं पठेत्,
सेवा-श्लोक चतुष्टयं प्रतिदिनं पूजा हरे मानसी ।
सोऽयं सौख्यमवाप्नुयाद द्युतिधरं साक्षाद्धरे दर्शनम्, ।
व्यासस्तेन महावसान-समये कैलास-लोकं गतः ॥
कर-चरण-कृतं वाक्-कायजं कर्मजं वा,श्रवण नयनजं वा मानसं वाऽपराधम् ।
विहितमविहितं वा सर्वमेतत् क्षमस्व, जय जय करुणब्धे श्रीमहादेवशम्भो ॥
कर-कलित-कपाली कुण्डली दण्डपाणि-स्तरुण-तिमिर-नीलो-व्याल-यज्ञोपवीती ।
क्रतु-समयं-सपर्या-विघ्न-विच्छेद-हेतुर्जयति बटुकनाथस्सिद्धिदः साधकानाम् ॥
क्वाकाशः ? क्व समीरणः ? क्व दहनः ? क्वाम्भः ? क्वा विश्वम्भरा ?
क्व ब्रह्मा ? क्व जनार्दन ? क्वन्दुः तरणिः ? क्वे ? क्व देवासुराः ?
कल्पान्तार भटी-नट-प्रमुदित-श्रीसिद्ध-योगीश्वरः,
क्रीडानाटक-नायको विजयते देवो महाभैरवः ॥
कल्पान्तोल्लासि-हेलाचलदनिल-बलोल्लोल-कल्लोल-माला,
वाचाले नक्र-जालाकुल-कलिल-जले वारिधावुल्ललन्त्यः
आलम्बे यस्य नीलोत्पल-बिमल-महाकुट्टिमालीनलीला-
मालीयन्तेऽलघीयान् स जगति कमली पालनायालमस्तु ॥
गोरक्षस्य कला व्यपाकृतखला सौजन्यमुक्तच्छला,
कारुण्यात् तरला मनोरथफला शश्वज्जगन्मङ्गला ।
व्यक्ताव्यक्तबला विवेकविमला योगाङ्गधौतोज्ज्वला,
कैलासादचला सरोवरजला कैवल्यमेलातुला ॥

हे शिव गोरक्षनाथ ! तिम्रो कला पनि अद्भुत र अनुपम छ । जसले खलहरूको अपाकरण गरेको छ, दुर्जनतालाई हटाई दिएको छ । सौजन्यले छलकपट छटक्क छुटाइ दिएको छ । करुणामय अमृतले तरल र परोपकार गर्न आतुर छ र परहित प्रवण तथा प्रवीण छ । सबै भक्तहरूलाई मनोरथ अनुसार सुफल दिएका छन् । जगत भरिको शास्वतमङ्गल गरेको छ । मैत्री करुणा मुदिता उपेक्षा आदि स्वाभाविक आत्मयोगबललाई ठाउँ अनुसार कतै व्यक्त गरेको छ, कतै अव्यक्तै राखेको छ, जस्तालाई तस्तै गरेको छ । पर वैराग्यले पुरुष - प्रकृतिको विवेक, सत् असत्को विवेक, जड चेतन आदिको विवेक र नीर - क्षीर विवेकले विमल र नित्य निरञ्जन छ । योगका अष्टाङ्गहरूले र षडङ्ग षट्कर्म आदि साधनाले धोइयेर उज्यालो छ । कैलासदेखि अचल र कैलास भन्दा पनि अचल अटल छ । मानसरोवरका जलजस्तो स्वच्छ शीतल मधुर आप्यायन अतलस्पर्श अगम्य छ र वरदानको जल वर्षाउँछ । अनि मोक्षार्थी साधकहरूका लागि कैवल्य मोक्षको मेला गर्ने पनि हुनाले सर्वदा सर्वथा अतुलनीय छ ।

पुष्पाञ्जलिः

सद्-वर्णाः सरसाः प्रतिष्ठित-पदाः, सिद्धाऽचलाऽध्यासनाः ।
सत् - पुष्पाः स-फलाः पुराण-विटपा लोकोपकारोद्यताः ।
किं वेदाः ? किमु पादपाः ? घन-जटा-वल्ली-युताः शाखिनः ।
गोरक्षे कृत-पल्लवाऽञ्जलि-पुटा मुञ्चन्ति पुष्पाञ्जलिम् ! ॥

सद्वर्णा:- राम्रो जात भयेका, राम्रो रङ्ग भयेका, राम्रा अक्षर-नाद र लिपि पद वाक्य पद्यादि भयेकाले राम्रो जस कीर्ति पायेका मान्छे जस्ता वेद र वृक्ष वनस्पति वानस्पत्यहरू । सरसा :- रस भयेका, रसो वै सः भनियेका वाच्यवाचक रूप प्रणवादि शब्द ब्रह्म र परब्रह्म, प्रतिपादक तथा प्रतिपाद्य भयेका, शान्तादि नवै काव्य साहित्यका रस भयेका अनि रसीला, बाह्रैमास छवै ऋतु हरिया भरियाका फुलीफली पल्लवितै रहने सदा पालुवा हाली रहने, हिउँद तातो, वर्षा चीसो घनु र स्वच्छ छाहारी भयेका, सर्वथा अभय आश्रय भयेका । प्रतिष्ठितपदा:- पुरुषविद्याऽनित्यत्वात् कर्मसम्पत्तिर्मन्त्रो वेदे इत्यादि भनेर जगत्प्रसिद्ध अकाट्य सम्मान प्रतिष्ठा पायेका उद्गीथरम्य सुष्ठु पदपाद प्रभृति भयेका बद्धमूल, नियतस्थानले अचल प्रतिष्ठा भयेका, विश्वभरिका समस्त भाषाहरूका जनक हुनाले विश्ववाङ्भयमा ठूलो प्रतिष्ठान्वित पद र उच्चासन पायेका, विश्वविश्वासपात्र अनि वर्षा भल वतास हुरीहरूले हल्लाई नसक्ना गैरा गयेर टाडासम्म पुगेर जननीका काख जस्ती जन्मभूमिमा जरा जमाइ वसेर मातृभूमिका वात्सल्यमय हृदयको अमृतमय रस पयः पान गरीरहेका पादप हुनाले अचलमा अटल पद पायेका, १३ जात ८४ जात आदिका रुखहरूमा पुन्नाग चम्पक पारिजात करवीर खरी अमला वर पिपल धूपी शिलङ्गी चन्दन प्रमुख नामले उदि्भज्जहरूमा उच्च प्रतिष्ठान्वित पद मर्यादा पायेका । सिद्धाचलाध्यासना :- स्वतः प्रमाणतया स्वयं सिद्ध र प्रसिद्ध, अलङ्घ्य शासन विधि निषेधादि धर्म कर्म भयेकाले अचल अटल आनुपूर्वी क्रमस्थैर्य भयेका र सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथा पूर्वमकल्पयत्- प्रभृति भनियेका र अपौरुषेयतया प्रख्यात भयेका -को अद्धा वेद ? विसर्जने नाथाः, भन्ने प्रसिद्ध पायेका, भूरिति व्याहरत्, भुवमसृजत्, तत् सृष्टा तदेवानुप्राविशत्, भनेर शाब्दी सृष्टि पछि आर्थी सृष्टि प्रकट हुने हुनाले र ईशावास्यमिदं सर्वं भयेकाले । अध्यासी जगदध्यस्त छ र देहाध्यासी देहीहरूको वास छ, सूक्ष्मतया सारा संसार जस्मा निहित छ र सर्वं वेदात् प्रसिद्ध्यति, भनिन्छ, अनि सकल सिद्धहरूका आदिगुरु आदिनाथशिवले सिद्धादिनाथ सिद्धेश्वर-किरातेश्वर-एकश्रृङ्ग हरिणेश्वर-पशुपति मृगतया चिरकाल पर्यन्त स्वच्छन्द विहार गरेर थलो हालेको हुनाले अद्यापि विरलाकोटी कैलेकाँही मृगदर्शनपाइने हुनाले र सिद्धसिद्धान्तपद्धति-प्रसिद्ध, हिमवत्खण्डादि-प्रख्यात शिवावतार सिद्धाधिनाथ गोरक्षनाथले नागव्यूह समाधिमा द्वादश वर्ष पर्यन्त अखण्ड तपस्या गर्दा नर्जा कपिलासबाट सिद्धानांकपिलो मुनि र कैलास पाताल भुवनेश्वर मेरु मन्दरादिबाट नवनाथ ८४ सिद्ध अनन्त कोटि सिद्धहरूले पनि आयेर उपासना गरी वसेकाले वाग्वती यात्रा हिमवत्खण्डहरूमा सिद्धाचल सिद्धाद्रि सिद्धशैल सिद्धपर्वत प्रमुख नामले प्रसिद्ध भयेका पशुपति मृगस्थली कैलास सिद्धाचलमा, अहिंसा परमो धर्मः, मा हिंस्यात् सर्वाभूतानि, आत्मनः प्रतिकुलानि परेषां न समाचरेत, आत्मा खलु विश्वमूलम् भन्ने परम पावन सर्वोच्च विश्वात्मदर्शन भयेका शिव गोरक्षनाथका सिद्धाश्रमपदले गर्दा दावानल दात्र कुठार प्रभृति भय न हुँदा अविरलतया अचल र अटल भैकन सर्वोच्चताले अध्यासीन भयेका र पत्र पुष्प फलच्छाया आदिको आच्छो खोजने मृग पञ्छी देवमानवहरूले आयेर अध्यासन गरियेको छाहारी भयेका । सत्पुष्पा:- सवप्रकार राम्रा पुष्प भयेका, सवैले रुचायेका वाक्यपुष्प भयेका, स्वर्गकामो यजेत, अहरहः सन्ध्यामुपासीत एकः शब्दः सम्यज् ज्ञातः सुप्रयुक्तः स्वर्गे लोके च कामधुग् भवति, वाचं धेनुमुपासीत, तस्याश्चत्वारः स्तनाः । स्वाहाकारो वषट्कारो हन्तकारः स्वधाकारस्तस्यै द्वौ स्तनौ देवा उपजीवन्तिस्वाहाकारञ्च वषट्कारञ्च हन्तकारं मनुष्याः । स्वधाकारं पितरस्तस्याः प्राण ऋषभो मनोवत्सः । इत्यादि पुष्पित फलगर्भित वाणी भयेका, त्रिवर्गरूप पुष्प भयेका र रूप रङ्ग केशर मकरन्द सुगन्ध प्रमुख गुणगणयुक्त सर्वर्त्तु सुलभ, दिगन्तमा वास फिजाउने, सिद्धर्षि मुनि मनुष्यरुपी भमराले झङ्कार गरियेका दर्शकहरूका नेत्रकमल हृदयकमल मस्तिष्ककमलहरूलाई प्रफुल्ल पार्ने, अनवछिन्न अविरल परम्परा भयेका पुष्प भयेका सफलतासव प्रकार राम्रा फलहरूले सर्वदा सर्वथा युक्त भये का, धर्मार्थकाममोक्षात्मक पुरुषार्थचतुष्टयमय फल भयेका । धर्मज्ञान कर्मज्ञान र ब्रह्मज्ञान प्रमुख सरस मधुरफल भयेका, सपुष्पफल र अपुष्पफल प्रभृति सर्वर्त्तु फलसम्पत्तिले लटरम्मै नुहेका र परहितमय हुनाले सफल जन्म जीवन भयेका । पुराणविटपा:- हज्जारौं वर्ष पुराना अष्टादश पुराण उपपुराण औपपुराण अतिपुराण रामायण महाभारतादि इतिहासरूपी हाँगा विँगा विटप विरुवा भयेका र पुराना हुँदा पनि निरन्तर सञ्चारी

रसले आप्यायित हुँदा सबल र सपत्र पुष्प फल शाखा प्रशाखा भयेकाले शरण खोजेर आश्रयमा आउँने भृङ्ग पन्छी मृग पशु मनुष्यादिको प्रतिपालन गर्ने । लोकोपकारोद्यता:- सर्वलोकहरूको उपकार गर्ने नै भनेर जन्मेका उम्रेका प्रकट भयेका दर्शनमा आयेका र सतत प्रयत्नशील भयेर उद्योगमा लागीरहेका, वेदमूला: प्रवृत्तय: सर्वे वेदात् भने अनुसार विश्वविधानको काम गरी रहेका र लोकोपकार व्रतले नै उन्नति पायेका । किं वेदा: ? - क्या ती वेद हुन् ? ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद,अथर्ववेद, धनुर्वेद, आयुर्वेद गान्धर्ववेद, इतिहासवेद, भारतं पञ्चमोवेद:, विश्वकर्म शील्पवेद, इतिहास पुराणाभ्यां वेदार्थमुपबृंहयेत्:- प्रभृति भनियेका, निगमागमादि षडङ्ग षड्दर्शन सहित वेद हुन् कि ? । किमुपादपा: ?- अथवा ई रुख वृक्ष लहरा हुन् ? किन कि दुवैका लक्षण तुल्य छन् , गुण पनि समानैछन्, कर्म पनि उस्तै छन्, यथा- सद्वर्ण, सरस, प्रतिष्ठितपद, सिद्धाचलाध्यासी, सत्पुष्प, सफल, पुराणविटप, लोकोपकारोद्यत, घनजटावल्लीयुत शाखी, पादप कृतपल्लवाञ्जलिपुट भयेर पुष्पाञ्जलि दीरहेका छन् र पादप छन् पादबद्ध ज्येष्ठ श्रेष्ठ अत एव सर्वपेष्ठ ऋगादि छन्दोबद्धमूल गद्योत्पादक पद्य भयेका, पादहरूले पदपदार्थको पालन पोषण संरक्षण गर्छन् र पाद= पाउरूप जरावाटै रस पियेर फेद हाँगा.विँगा पत्र पुष्प गन्धफल बीज प्रभृतिको पालन पोषण गरी रहेछन् र पाउमा शरणागत भयेकाहरूको पालन पोषण आप्यायन संरक्षण अभयप्रदान आदि गरी रहेछन् ।

घन- जटा-वल्ली-युता:- घना अविरल जटिल जटा र वल्लीहरूले युक्त भयेका छन्, अर्थात्- पदक्रम र पाद पद्य पदार्थक्रम श्रृङ्खलाबद्ध अखण्डित तथा अविस्मृत रहोस् भनेर श्रुतिपरम्परागत कण्ठविद्या वैदिकवाङ्मय रक्षार्थ कालक्रमबद्ध संहिता पाठ पदपाठ घनपाठ जटापाठ प्रमुख पुनरुक्ति युक्त भयेका र घना अविरल सघन बट प्लक्ष खनाया शमी समेतमा स्पष्टदृष्ट जटाजूट तथा अरुमा पनि ऐंजेरु सञ्जीवनी हडचूर झ्याउ लेउ र लहराहरू र पल्लवयुक्त अवाग्लम्वित मृदुप्रान्त हाँगाविँगाले युक्त भयेका र लहरा भृगुवल्ली प्रभृति नानाप्रकारका लौकिक र वैदिक वल्ली भयेका । शाखिन:- शाखोपशाखा भयेका एकविंशतिधा वाह्वृच्यम्-एकशतमध्वर्यु-शाखा:-सहस्रवर्त्मासामवेद:-पञ्चाशत्शाखाथर्वणोवेद:,वाकोवाक्यमितिहास: पुराणम् प्रभृति भनियेका माध्यन्दिनीशाखा, राणायनीशाखा, बास्कलशाखा. कठशाखा. कौथुमशाखा उद्गीथ शाखा गोपथ,शतपथ शाखा आदि भेदले विभक्त शाखा प्रशाखा भयेका र सर्वत्र सवैले देखियेका रुख वृक्षहरूका नैसर्गिक शाखा प्रशाखा भयेका, स्वयं शिवगोरक्षानाथले नै- द्विज-सेवित-शाखस्य श्रुतिकल्प-तरो: फलम् । शमनं भव-तापस्य योगं भजत सत्तमा: आत्मा खलु विश्वमूलम्, नन्वात्मन: प्रियार्थं सर्वस्य प्रियत्वं भणति श्रुति: इत्यादि भनेर गुरुसङ्केत गरियेका र 'न वा अरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवति, आत्मनस्तु कामाय सर्वं प्रियं भवति' भन्ने योगियाज्ञवल्क्यश्रुति प्रभृतिको स्मृति जगाउँने भावनाले कृतज्ञ ती साङ्ग सरहस्य वेद नै वृक्ष भयेर 'यस्य निश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् । निर्ममे तमहं वन्दे विद्यातीर्थं महेश्वरम्' भनेर गोरक्षे-लोकबुद्धिले गोरक्षनाथ तथा देशिकदृष्टया महेश्वरानन्द शिवगो रक्षनाथमा श्रुति स्मृति सुरभि क्षिति प्रभृति गाइहरूको रक्षा गर्ने पनि हुनाले ती वेदवृक्षहरू भक्तिले नम्र भैकन । कृत-पल्लवाऽञ्जलि-पुटा :- पालुवाका अञ्जलि गरेर, अञ्जलिका पालुवा गरेर, करपल्लवाञ्जलि लियेर, हस्ताञ्जलिजस्ताकमला पालुवा भयेका र पालुवारुपी अञ्जुलि बाँधेका, पल्लवमय अञ्जलिमा सुगन्ध केशर मकरन्द रूप रङ्गयुक्त पुष्पहरू लियेर निरन्तर वारै काल । पुष्पाञ्जलिं मुञ्चन्ति - पुष्पाञ्जलि अर्पिरहेका छन्,

सिद्धासनस्थ शिवगोरक्षनाथमा आकाशबाट पुष्प वृष्टि गरी रहेछन्, फूल वर्षाई रहन्छन् । जसरी सगुणोपासक भक्तजनहरू आफ्ना इष्टदेवता कुलदेवता गुरुदेवताको पूजा गरेर भक्तिभावले नम्र भैकन 'नाना सुगन्ध पुष्पाणि यथाकालोद्भवानि च । पुष्पाञ्जलिं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर !' भनेर पुष्पाञ्जलि दिन्छन् । उसै गरी सिद्धाचल मृगस्थली गोरक्षपीठका पारिजात चाँप कनेर शिलङ्गी पुन्नाग प्रभृतिवानस्पत्य वृक्षहरू विश्वकल्याणकारी विश्वगुरु पशुपति-शिव-गोरक्षनाथमा पुष्पाञ्जलि सदा गरी रहन्छन् ।

सिंहा: शैल-गुहां सरोवरमिभा,हंसा यथा मानसं !
चन्द्रं कैरव-चक्रवाक-शशका वर्षोदकं चातका: ‼
भोगीन्द्रा मलयं धनं गत-धना: पद्माऽऽकरा भास्करं
स्वातिं शुक्ति-कुलं जलं झष-कुलं मेघ-ध्वनिं केकिन: ॥!
सारङ्गा मृदु-,रागमब्जमलयो दीपं पतङ्गा इव
व्याऽऽपन्ना: शरणं खगा: फल-तरुं बाला यथा मातरम् !
कान्तं प्रोषित-भर्तृका हिम-नगाऽऽवासं च कस्तूरिका
गोरक्षं प्रणिधानत: स्व-हृदये ध्यायन्ति योगीश्वरा: ॥!

यस्ता हेशिव गोरक्षनाथ ! जसरी अठौर परेका सिंहहरू पर्वतका प्रशान्त शीतल गुफाको ध्यान धर्छन् । जसरी भावरमा पसेर ग्रीष्मऋतुका घामले घमायेर आत्तियेका हात्तीका वथान शीतल जल भयेका विशाल सरोवरको ध्यान धर्छन् । जसरी अन्यत्र गयेका नीर क्षीर विवेकी, मुक्ताफलाकाँछी रजहाँसहरू सज्जनका मनजस्ता स्वच्छ शीतल विशाल मानसरोवरको ध्यान धर्छन् । जसरी कुमुद कुमुदिनी चखेवा चाखुरा शशा आदि विकासक अमृतमय आह्लादक चन्द्रमाको ध्यान धर्छन् । जसरी खडेरीमा पानी नपाई तालु सुकेका काकाकुलहरू वर्षाका पानीको ध्यान धर्छन् । जसरी चन्दनादि सुगन्धवाहक वायु न भयेका ठाउँमा पुगेका नाग र सर्पहरू मलयाचलको ध्यान धर्छन् । जसरी धन हरायेका मान्छेहरू धनको ध्यान धर्छन्। जसरी सूर्यका वियोगमा सूर्यमुखी कमल भयेका पद्माकरहरू पद्मका आँखा चिम्लेर सूर्यको ध्यान धर्छन् । जसरी मुक्ताफल फलने शुक्ति (सिपि)हरू अमृतमय स्वातिबिन्दुको ध्यान धर्छन । जसरी जीवनस्वरूप जीवन (जल) बाट बाहिर झिकियेका माछाहरू जलको ध्यान धर्छन् । जसरी नाच हेर्ने र नाचने केका गर्ने मत्त मयूर (मुजुर)हरू मिलिक्क विजुलीका आँखा खोलेर गम्भीर गर्जना गर्ने मेघका ध्वनिको ध्यान धर्छन् । जसरी हरिण मृगादि गीतप्रेमी-सारङ्गने सारङ्ग गहा, सारङ्ग पहुँचा आया, सारङ्गके सारङ्गने सारङ्ग दिया छुडाया, भनेर प्रसिद्ध भयेका सारङ्गहरु मृदु रागको ध्यान धर्छन् । जसरी अन्धकारमा ज्योतिरुपासकपतङ्ग(पुतली प्रभृति)हरू स्वात्म- ज्योतिर्मय दीप (दिया)को ध्यान धर्छन् । जसरी कमलबन्धु मधुकर (भमराहरू सहस्रार तुल्य प्रफुल्ल कमलको ध्यान धर्छन् । जसरी विपत्ति आपत्तिमा परेका शरणार्थीहरू शरण रक्षक आश्रयदाताको) ध्यान धर्छन् । हेमन्त शिशिर आदि फलफूल पातै न पाइने ऋतुमा परेका, तर पलाहारीलाई छोडेर फलाहारी पखेरुहरू, झकमक्क झाँगियेर ढकमक्क फुलेर लटरम्म फलेर गलक्क पाकेर गल्केका र घनु छाहारी भयेका परोपकारी फलवृक्षको जसरी ध्यान धर्छन् । जसरी आमा टाडा गयेका, दुद खान न पायेर भोकायेका, दुदे बालकहरू आमाको ध्यान धर्छन्। जसरी प्रोषितभर्तृका अबलाहरू कान्तको ध्यान धर्छिन् । अनि जसरी पक्राउमा परी चिडियाखाना (पशुसङ्ग्रहालय) का उराँठिला पिंजरामा परेर तिरन न पानी भयेर घमायेका कस्तूरा कस्तूरी मृगहरू, शीतल र स्वच्छ उज्याला हिमाली वासस्थलीको ध्यान धर्छन् । उसै गरी संसारी प्रपञ्चदेखि विरक्त भयेका योगीश्वरहरू निज हृदय मा प्रणिधान (योगसमाधि)ले तिम्रो ध्यान गर्छन् म पनि गर्छु । मालोपमा । युग्मक ।

यस प्रकार लक्ष्यालक्ष व्यक्ताव्यक्त सर्वरूपेण व्यापक्र भैकन पनि” प्रमहसि पदे निस्त्रैगुण्ये शिवाय नमो नम:’ हेशिव ! तिम्रो पूजा हामी कुन सामग्रीले गरौ ?
फूल भमराले सुँघीसके, फल पञ्छीले चाखीसके, जल माछाले जुठ्याइसके, धूप आगाले पोली-सक्यो कस्तुरी मृगले सुघींसके; गाईका दुदमा वाछाले थुम्कालाईसके यसै गरी संसार भरीका अरु समग्र पूजा सामग्री कुनै न कुनैबाट दूषित देखेर हेशिव गुरु गोरक्षनाथ ! हामीं तिम्रो पूजा योगाभ्यासद्वारा पवित्र मनले (मानस विधिले) रच्तै छौं:-

दुर्वक्त्रैर्मुसलैश्च तण्डुलकणा व्यालीकुलैश्चन्दनम् ।
धूपो धूमयुजा मृगैर्मृगमदो वत्सैश्च दुग्धं गवां
तस्मान्मानस-पूजनं शिव ! गुरो ! गोरक्ष ! ते रच्यते ॥

अथवा— अर्घ्यं स्वर्गनदी विधुश्च कमलं पाद्यञ्च सप्ताब्धयो
बिल्वीकोमलपल्लवञ्च गगनं तारागणा अक्षताः ।
सूर्यश्चारु निराजनं तव सुधा नैवेद्यमावेद्यते
वातोऽयं व्यजनं गृहं त्रिभुवनं गोरक्ष ! पूजाविधौ ॥
गोरक्ष-बालं गुरु-शिष्य-पालं, शेषाहि-मालं शशिखण्ड-भालम् ।
कालस्य कालं जित - जन्म - जालं, बन्दे जटालं जगदब्ज - नालम् ॥

गुरुको र शिष्यको पालन गर्ने तथा उल्टी थापना थापेर पनि गुरु-शिष्यपरम्पराको पालना गर्ने, अनि गुरु भैकन शिष्यको पालन गर्ने र शिष्य भैकन गुरुको पालन गर्ने, आदेशात्मक गुरु-शिष्यको एकै काया भयेर सर्व्वव्यापकतया ओतप्रोत रहने,शेषनागको माला शैली लाउने, हिमालझैं उच्चउज्याला र विशाल विराट रूप भयेका, अजर अमर अविनाशी अक्षय अक्षर निर्विकार निरञ्जन ज्योतिःस्वरूप शाश्वत शिद्धाधिराज नागराजव्यूहसमाधिस्थित साक्षात् महेश्वर शिव, निष्कलङ्क चन्द्रमा जस्तो स्वच्छ स्फटिक तुल्य अमृतधवल कलेवरकान्ति भयेका र चन्द्रमाकी सत्रौं अमृतकलालाई आफ्ना भालस्थलमा धारण गर्ने, अलम् पर्याप्तरूपेण अकलङ्क शशिखण्डको भा=कान्ति भयेका र शशि-भास्करादिलाई प्रतिभासित गर्ने, 'तस्य भासा सर्वमिदं विभाति' कालका पनि काल महाकाल, काल=समयको कलन आकलन कालन प्रेरण आदि गर्ने,समय एव करोति बलाबलम्, कालाय तस्मै नमः,इत्यादि भनियेका बलियाकालको र यमराज कालानाग आदि कालहरूलाई वशमा राखेर 'निद्रा मारो कालसंहारो' भन्ने तथा जगत्कोअकालप्रलय गर्ने समुद्रमथनोत्थित कालकूटहलाहल विपलाई पनि नीलमणि झैं कण्ठैमा राखी दिने, शिक्षार्थ सिद्धाचलमाथि वार वर्ष सम्म पण्णवति मेघमालारूपी नव नागराजहरूको आसन ओच्छ्यायेर टनक्क निर्विकल्प समाधि कसेर वसी दिने, सवै प्रकारका कालका काल महाकाल भैरवेश्वर महाकालेश्वर भयेका; जन्ममृत्यु जरा व्याधि आधि आदिका जटिल जगज्जाललाई जितेका, मृत्युञ्जय तथा जगज्जालाई जिताउँने महामृत्युञ्जय भयेका, स्वर्णवर्ण जटाकान्तिले बालकभास्कर झैं पर्याप्त दीप्तिद्वारा सुशोभित भयेका, जगत् संसार विश्व ब्रह्माण्ड रूपी पद्मकमलका नालदण्ड भैरहेका, निजानन्दमय रस दियेर जगत्कापालक, धारण पोपण र विकास गर्ने, वेदादिले 'रसो वै सः' भनियेका, शिवशक्ति सामरस्यस्वरूप भयेका, गो (गौ=गाइ) पदका वाच्य यावत् पदार्थहरूको रक्षा गर्ने, आफ्ना र आफन्त शिष्योपशिष्य भक्त सेवक साधकहरूका विषय गोचरमा चर्न जाने गोरूप इन्द्रियवर्गको प्रत्याहार प्रत्यङ्मुखत्व प्रत्यभिज्ञादिद्वारा रक्षागर्ने र गराउने, गोवृषरूप चतुष्पात् सकल धर्ममय वृषभमाथि यात्रागरेर सर्वलोकरक्षा गर्ने, पृथ्वीरूपा गोमाताको रक्षा स्वयं गर्ने र गोरक्षकहरूको (गाइको रक्षा गर्नेहरूको) रक्षा गर्ने गराउने, गोरक्ष गोपाल, घडी घडीके रक्षपाल भनियेका शाश्वत बाले गोरक्षनाथ स्वरूप शिवको प्रतिदिन वन्दना गर्छौं ।

चन्द्राऽर्क-द्रुहिणाच्युता ऽम्बुज-लसल्लोकेश-कंसाऽरिभिः
काली-भैरव-सिन्धुरास्य-हनुमत्-कोलैः परीवारितम् ।
वन्दे तं नव-नाथ-सिद्ध-सहितं मेघाऽहि-मालाऽऽसनं
माला-पुस्तक-शूल-डिण्डिम-धरं-गोरक्ष-मृत्युञ्जयम् ॥

चन्द्रमा, सूर्य, ब्रह्मा, विष्णु, पद्मपाणि लोकेश्वर, कंसारिकृष्ण, काली, भैरव, गणेश, हनुमान्, यज्ञवराह आदि देवताहरूले परिवारित भयेका (उक्त देवता आदिका परिवारले वरिपरि उपासना गरियेका नवनाथ, ८४ चौरासी सिद्ध, द्वादश सिद्ध, अष्टादश सिद्ध, अनन्तकोटि सिद्ध सहित भयेर मेघमालामय नवनागराजहरूका नागव्यूहका सिद्धसिंहासनमा, पद्मासन कसेर सिद्धाचल मृगस्थली

माथि वसेका, चारै भुजाहरूमा-माला, पुस्तक, त्रिशूल र डमरु धारण गरेका ती समस्त नवनाथनवकोक्त गौ= गाइहरूको रक्षा गर्न गोरक्षनाथको अवतार भयेका मृत्युञ्जय महेश्वरको नित्य वन्दना आदेश गर्छौं ।

यं विष्णुं प्रवदन्ति वैष्णव-गणा:शैवा: शिवं शक्तिका:
शक्तिं भास्कर-भक्तिका: दिनमणिं ब्रह्म-स्वरूपं द्विजा: ।
मत्स्येन्द्रं मुनयो वदन्ति सततं लोकेश्वरं वैदिका:
बौद्धास्तं करुणामयं प्रतिदिनं तन्नौमि सिद्धेश्वरम् ॥

जसलाई वैष्णवगण विष्णु भन्छन्, शैवहरू शिव भन्छन्, शाक्तहरू शक्ति भन्छन् । सौरहरू सूर्य भन्छन्, विप्र क्षत्रिय वैश्य त्रैवर्णिक द्विजहरू ब्रह्मास्वरूप किं ब्रह्मस्वरूप भन्छन्, मुनिजनहरू सदा मत्स्यावतार मत्स्येन्द्रनाथ भन्छन्, वैदिकहरू लोकेश्वर लोकनाथ भन्छन्, बौद्धहरू करुणामय भन्छन्, तथा अरुहरू स्वस्वेष्ट देव भन्छन्, ती सर्वस्वरूप विराटरूप कायव्यूह सिद्धेश्वर सिद्धाधिराज मत्स्येन्द्रनाथको प्रतिदिन स्तुति र नति-नमस्कार आदेश गर्छौं ।

यं शैवा: समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो
बौद्धा बुद्ध इति प्रमाण पटव: कर्तेति नैयायिका: ।
अर्हन्नित्यथ जैनशासनरता: कर्मेति मीमांसका: ।
सोऽयं नो विदधातु वाञ्छितफलं त्रैलोक्यनाथोहरि: ॥
यं ब्रह्मा वरुणेन्द्ररुद्रमरूत: स्तुन्वन्तिदिव्यै: स्तवै-
र्वेदै: साङ्गपदक्रमोपनिषदैर्गायन्ति यं सामगा: ॥
ध्यानावस्थिततद्गतेन मनसा पश्यन्ति यं योगिनो
यस्यान्तं न विदु: सुरासुरणा देवाय तस्मै नम: ॥
शान्तं पद्मासनस्थं शशधरमुकुटं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम्
शूलं वज्रं च खड्गं परशुमभयदं दक्षिणाङ्गे वहन्तम् ।
नागं पाशं च घण्टां डमरुकसहितं साङ्कुशं वामभागे
नानालङ्कारदीप्तं स्फटिकमणिनिभं पार्वतीशं नमामि
शान्ताकारं शिखरशयनं पद्मपीठं सुरेशम्
विश्वाधारं स्फटिकसदृशं चन्द्रमौलिं शुभाङ्गम् ।
गौरीकान्तं विषमनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यम
वन्दे शम्भुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥
ध्यायेन्नित्यं महेशं रजत-गिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसम्,
रत्नाकल्पोज्ज्वलाङ्गं परशु-मृग-वराऽभीति-हस्तं प्रसन्नम् ।
पद्मासीनं समन्तात् स्तुतममर-गणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानम्,
विश्वाद्यं विश्वबन्द्यं निखिल भयहरं पञ्चवन्द्यं त्रिनेत्रम् ॥
चित्तभू-वित्तभू-मत्तभूपालको-पासना-वासनायासनानां भ्रमै: ।
साधुता सा धुता साधिता साधिता, किन्तया चिन्तया चिन्तयाम: शिवम् ॥
राजद्रावणमूर्धपङ्क्तिशिखरव्यासक्तचूडामणि-
श्रेणीसङ्गतिनिश्चलात्मकतया लङ्काम्पुनाना पुरीम् ।
यस्याबन्ध्यपराक्रमा: सुरशिर: श्रेणिषु ये सङ्गता
श्रीबाणासुरशेखरा: पशुपते: पादाणव: पान्तुव: ॥
नाली नालीकमेतन्न खलु समुदितो राजतो राजतोऽहं
पद्मापद्मासनाब्जे कथमनुहरतो मानवा मा नवाभे ।
पृथ्व्यां पृथ्व्यां न मादृग् भवति हृतजगन्मानसे मानसे वा ।

भास्वान् भास्वान् विशेषं जनयति न हिं मे वासरो वा सरो वा ।
इतीव चामीकर केशरालीसिन्दूररक्तद्युतिदन्तपङ्क्त्या ।
राजीवराजीं प्रति जीवलोके सौन्दर्यदर्पादिव सप्रहासम् ॥
राज्यं प्राज्यसुखोर्जितद्विजजनप्रत्यर्पिताज्याहुति-
ज्योतिर्जातशिखाविजृम्भणजिताशेषप्रजापद्रुजम् ।
विभ्रत् कण्टकवर्जितं निज भुजावष्टम्भविस्फूर्जितं
शूरत्वात् परचक्रकाम इति यन्नाम्ना परेणान्वितः ॥
योगक्षेमविधानबन्धुरभुजः संवर्धयन् वान्धवान्
स्निह्यत् पुत्रकलत्र भृत्यसहितो लब्धप्रतापो नृपः ।
दीर्घायुर्नितरां निरामयवपुर्नित्यप्रमोदान्वितः
पृथ्वीं पालयतु प्रकामविभवस्फीतानुरक्तप्रजाम् ॥
नन्दिस्कन्दगणेशपर्वतसुताः शम्भुः स्वयं पञ्चमः
श्रीपञ्चायनदेवता जनमताः सर्वत्र सम्पूजिताः ।
भक्त्या भक्तजनैरनन्यमतिभिः पञ्चोपचारादिभिः
प्रातः सायमनन्तकालमतुलङ् कुर्वन्तु नो मङ्गलम् ॥
चन्द्रोद्भासितशेखरे स्मरहरे गङ्गाधरे शङ्करे
सर्पैर्भूषित कण्ठकर्णविवरे नेत्रोत्थवैश्वानरे ।
दन्तित्वक्कृतसुन्दराम्बरधरे त्रैलोक्यसारे हरे ।
मोक्षार्थं कुरु चित्तवृत्तिमचलामन्यैस्तु किं कर्मभिः ?
चूडोत्तंसित-चारुचन्द्रकलिका चञ्चच्छिखाभास्वरो
लीलादग्ध विलोलकामशलभः श्रेयोदशाग्रे स्फुरन् ।
अन्तः स्फूर्जदपारमोहतिमिरप्राग्भारमुच्चाटयं-
श्चेतः सद्मनि योगिनां विजयते ज्ञानप्रदीपोहरः ॥
वागर्थाविवसम्पृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये ।
जगतः पितरौ वन्दे पार्वती-परमेश्वरौ
दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।
स्वानुभूत्येकमानाय नम शान्ताय तेज़से ॥
यं योगाङ्कुरमादिनाथ उमया युक्तोऽभियुक्तात्मने,
मत्स्येन्द्राय जलन्धराय च ददौ गुप्तं च सिक्तं च तम् ।
गोरक्षोऽ क्षतपत्रपुष्पफलतः कैवल्यकल्पं व्यधाद् ,
योगाचार्यचतुष्टयी विजयते योगप्रचारोज्ज्वला ॥

ॐ 卐 गौः श्रीः शिवो वेदः

स्वागतम्

स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!! स्वागतम्!!!!
यस्य सद् दर्शनं लोक- शोकापहम्!
यस्य सत् स्पर्शनं लोक-पापापहम्!!
यस्य सम्भाषणं भूषणं वाङ्मयम्!!!
यस्य सम्बोधनं बोध-संवर्धनम्!!!!
तस्यते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य योगोपदेशा जगन्मेलकाः!
यस्य यागोपदेशा जगतपालकाः!!
यस्य भागोपदेशाः समानादराः!!!
यस्य रागो पदेशाः शिवेष्टादराः!!!!
तस्यते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य कर्मोपदेशाः क्रियाकौशलाः!
यस्य धर्मोपदेशा जगत्कौशलाः!!
यस्य विद्याऽनवद्या जगद्व्यापिका!!!
यस्य वेदागमा लोकभेदापहाः!!!!
तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य सत् कर्म सर्वस्य कल्याण-कृत्!
यस्य वागवर्म सर्वाङ्ग-रक्षाकरम्!!
यस्य .वश्याः प्रशस्या गिरः सादराः!!!
यस्य लीला सुशीला जगतपावनी!!!!
तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य वेषः सुरेशस्य भूमङ्गलम्!
यस्य वाणी कृपाणी कुसंस्कारहा!!
यस्य बुद्धिर्विशुद्धा विबुद्धा सदा!!!
यस्य गोष्ठी गरिष्ठा गुणग्राहिणी!!!!
तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य यज्ञेषु सत्पाण्डिता माण्डिताः!
यस्य वाचो द्विषत्खण्डना मण्डना!!
यस्य शिक्षाच दीक्षाच रक्षाकरी!!!
यस्य चाध्यात्म-विद्याऽनवद्या दिवः!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य सद्योगे उद्योग-संवर्धकः।
यस्य शास्त्रं सदस्त्रञ्च शास्त्रं समम्!!
यस्य शोभा सभामण्डनाऽखण्डना!!!
यस्य सद्भावना पावनात्मोद्भवा!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य सम्पत्तिरापत्तिहीना शुभा!
यस्य दानं महानन्ददं सर्वदा!!
यस्य शिष्याः स्ववश्याःप्रशस्या भुवि!!!
यस्य भूमण्डले हिण्डनेऽखण्डनम्!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!!!स्वागतम्!!!
यस्य यात्राः पवित्रा विचित्राः कथाः।
यस्य गात्रं पवित्रं शुभैः कर्मभिः!!
यस्य गोत्रं पवित्रं चरित्रैर्निजैः!!!
यस्य चित्रं पवित्रं दया-धर्मतः!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य नेत्रं पवित्रं कृपापाङ्गतः!
यस्य वेत्रं पवित्रं च तीर्थाटनात्!!
यस्य वक्त्रं पवित्रं स्वगायत्रतः!!!
यस्य जैत्रो रथः सारथी शुद्धधीः!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य भावा जगद्भावनाः पावनाः।
यस्य हावा हृदो हृद्यता-द्योतकाः!!
यस्य हर्षो महर्षेरिवोदारधीः!!!
यस्य हेवाकि-देवादि-सेवा-वृषः!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य सेवा स्वदेवादि-हर्षप्रदा!
यस्य शान्तिः क्षितौ शान्तिदा देहिनाम्!!
यस्य कल्याणकारी गुणो विद्यते!!!
यस्य कल्याणकारी गणो विद्यते!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य कल्याणकारी पणो विद्यते!
यस्य कल्याणकारी क्षणो विद्यते!!
यस्य कल्याणकारी रणो राजते!!!
यस्य कल्याणकारी कणो राजते!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य सञ्जीवनं सर्वदा सर्वदम्!
यस्य सञ्जौ करौ सर्व-सत्कर्मसु!!
यस्य लोकोपकारो महान् वर्तते!!!
यस्य शोकापहारो विचारो महान्!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य सत्यव्रतं सत्यवाणी मुखे!
यस्य सत्या मतिः सत्यसन्धा हृदि!!
यस्य सत्या कथा सत्यशीलं तनौ!!!
यस्य सत्ये पथि स्थायि-पादौसदा!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य शस्या तपस्या स्ववश्या तनुः!
यस्य सर्वायुरात्मार्थहीनं परम्!!
यस्य सर्वे गुणाः सर्व-दोषोज्झिताः!!!
यस्य सर्बाः क्रियाः सर्व-लोकाय शम्!!!!

तस्य ते स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
यस्य दृष्टिः स्थिरा पूर्णिमा योगतः!
यस्य गौः खेचरी कुण्डली जाग्रती!!
यस्य सिद्धासनं चित्तवृत्तिः स्थिरा!!!
यस्य शान्तं मनः स्वे समाधौ शिवम्!!!!

तस्य ते स्वागतम! स्वागतम्!! स्वागतम्!!!
नरहरेरिदमेव निवेदनम्!
नरहरेरिदमेव हि जीवनम्!!
नरहरेरियमेव कथा तथा!!!
नरहरेरयमेव मनोरथः!!!!

अष्टादश-स्मृति-स्मृत्यै, अष्टादश-पदी कृता।
अष्टादश-पथाः सर्वाः, विद्याः कष्टहरा नृणाम्॥

सिद्धाचल-मृगस्थली-गोरक्षनाथ-पीठनिष्ठस्य
हिन्दुराष्ट्रस्य गोरक्षस्य हिमालस्य

स्वागत-गीत

सन्त-गुरुजन पण्डित ज्ञानी और धर्मअचारा हम स्वागत करें तुम्हारा!
पण्डित ज्ञानी गुरुजनोंका स्नेह वीरोचितसे चरण परवारा हमस्वगत करें तुम्हारा!
जिसके दर्शनसे सवका शोक हरण होता जाता है।
जिसके पर्सन करनेसे सवका पाप हरण होता जाता है॥
जिसके सम्भाषणसे भवका पार तरण होता जाता है।
जिसके सम्बोधनसे सवका अज्ञान हरण होता जाता है॥
ऐसे सन्त महा पुरुषोंके कर कमलोंसे चरण परवारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसके अष्टाङ्ग योगके उपदेशोंसे।
जिसके यज्ञादि पुण्य कर्मोंके निर्देशोंसे।
जिसके सम विभाजनके उल्लेखोंसे।
जिसके नवधा भक्तिके भाव-भजनोंसे।
जिनसे मिटता है जन जनका कष्ट अपारा ··· हम स्वागत करें तुम्हारा!
ॐ गणपति सरस्वती गुरवे नमः जय जय जय महादेव।
सत सत वन्दन दासकी करु स्वागतरूपी सेन॥
झालाणा-मालवीय नगर, जय हो जयपुर राजस्थान।
कोटिहोम यज्ञ सम्पूर्ण हुआ, हितु विश्वशान्ति कल्याण॥
दोहा
जिसके सत उपदेशोंसे सव श्रोता कर्मठ बन ते हैं।
जिससे मानव जीवन सुखी होकर सत पथ पर सारे चलते हैं॥
जिसकी विद्या अनिन्दनीय और विश्व व्यापक है।
जिसके धर्मोपदेशसे हृदय सागर होता गद गद है॥
ऐसे ज्ञान दाताओंका निशदिन करते जयजयकारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसके सत कर्म सदा, हैं विश्वकल्याण कारी।
जिसका शब्दमय कवच सदा, हरता विपदा हमारी॥
जिसकी भाषा भद्र भावना, लगती सवको प्यारी।
जिसकी जीवनी सुशील, है जगत पवित्र पावन कारी॥
ऐसे मारग दर्शन करता शब्द हृदय सतधारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!

जिसका भेष इन्द्र, ब्रह्मा. विष्णु. शिव जैसा है।
महाकाली - लक्ष्मी - सरस्वती आदि जैसा है॥
जिसकी वाणी अमृतसे शत्रु भी मित्र बन जाता है।
जिसकी बुद्धि - शुद्ध आचारोंसे पत्थर भी मोम हो जाता है॥
ऐसे आप यहाँ आकर हम पै जादू सा कर डारा ··· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसके यज्ञादि सत् कर्म काण्डोंसे, वैदिक धर्मका मण्डन होता है।
जिसकी शब्दावली भद्र भाषासे, असत् पक्षका खण्डन होता है॥
जिसकी शिक्षा दीक्षा समस्त मानव धर्मकी रक्षा करती है।
जिसकी अध्यात्म विद्या ऋषि मुनि, देवी देवताको भी भली लगती है॥
ऐसे शिक्षाचार्योंका हम सब पर है उपकारा ···· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसके योग उद्योगोंसे धन धान्य समृद्धि सिद्ध होता।
जिसके अस्त्र शस्त्र शास्त्र मिलनेसे मानव निर्भय होता॥
जिसके शुभागमनसे सभाकी शोभा मान सम्मान होता।
जिसकी सद्भावनासे सबका चित्त प्रफुल्लित होता॥
ऐसे सिद्ध महापुरुषोंने हमको आज उबारा ··· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसकी आध्यात्मिक शक्ति. हर विपदाओंको हरती।
जिसकी दानशीलता महान् जगत्में. आनन्द मङ्गल करती॥
जिसके अनुयायी लोग भी, शिक्षा-दीक्षासे करते शुभ करणी।
जिसकी गति अखण्डित ऋषि मुनियों सी दिन रात कभी न थकती॥
ऐसे अतिथि गण मान्यजनों पर हम छिड़के सुगन्धी फव्वारा - हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसकी यात्रा सर्वत्र पवित्र है।
जिसकी कथा सत्य अद्भुत विचित्र है।
जिसका गात्र शुभ कर्मोंसे पवित्र है।
जिसका गोत्र गोत्रज शुद्ध चरित्र है।
जिसका चित्र दया धर्मकी ओर करता नित्य इशारा ··· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसके नेत्र कृपा दृष्टिसे पवित्र है।
जिसकी यष्टि तीर्थ यात्रासे पवित्र है।
जिसका मुख मण्डल व जिह्वा गायत्री जपसे पवित्र है।
जिसका रथ विजयी अकुण्ठित सर्वत्र है।
जिसके रथका सारथी ऐसा हो, वह कभी न कहीं भी हारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसकी भावनायें पावन हैं और जगत्को पावन करती है।
जिसके अङ्गोंकी चेष्टायें हृदयके सौहार्दकी अभिव्यक्ति करती है।
जिसका हर्षोल्लास महर्षिजनोंकी भाँति, विश्वकल्याणकारी है।
जिसकी स्मृति शक्ति सर्वदा सावधान सबकी हितकारी है।
ऐसे देवी देवताओंके मुख मण्डल हमने आज निहारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!

जिसकी सेवासे सभी देव मण्डली हर्षित होती।
जिसकी शान्ति समस्त प्राणियोंको शान्ति देती।
जिसके सभी गुण-गणसे मानव को प्रेरणा मिलती।
जिसके सम्पर्कमे रहने वालेकी भी दूरदृष्टि होती।
ऐसे अतिथिजनोंने आज यज्ञमण्डपमें पग धारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा।
जिसका पण सभीका कल्याणकारी है।
जिसका एक एक क्षण जीवनका सर्वसुखकारी है।
जिसका संघर्षमय-जीवन सबकी भलाईका पुजारी है।
जिसके धनके एक-एक कणसे समस्त प्राणी लाभकारी है।
जिसके धन धान्यका कण कण समस्त प्राणी हितकारी है।
ईश्वरसम ऐसे अतिथिजनको सत सत प्रणाम हमारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसका सतपथ गामी जीवन सदा सर्व सुखदायक है।
जिसके दोनों हाथ सदा, सत-कर्मों में सहायक है।
जिसका लोकोपकार महान सदा सुर नायक है।
जिसके उच्च विचार सदा सबको आनन्द दायक हैं।
ऐसे सन्त महाजनों पर तन मन धन सब वारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसके मनमें सत्यव्रत दृढ जिसके मुखमें सत्य वाणी है।
जिसकी बुद्धि सत्य पर स्थिर. जो हृदयमें सत्य प्रणधारी है।
जिसकी कथा सतसे पार नहीं. जो सत्यानुकूल तनधारी हैं।
जिसके दो पाँव सत पथपर सदा सहते विपदा भारी हैं।
ऐसे सत्य अतिथिगणके प्रति प्रेम रंगमें रंग डारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसकी सारी आयु निस्वारथ सेवा परोपकारी है।
जिसके सभी गुण-गण सब दोषोंसे रहित और गुणकारी है।
जिसकी तपस्या प्रसंशनीय शरीर मन सर्वदा निर्विकारी है।
जिसका सारा क्रियाकलाप सर्वलोक हितकारी है।
ऐसे उद्गार-भाव-विचारोंसे हो कल्याण हमारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
जिसकी पूर्णिमा दृष्टि योग साधनसे स्थिर है।
जिसकी गऊ खेचरी कुण्डलिनी सदा रही उभर है।
जिसका सिद्धासन दृढ व चित्तवृत्ति निरुद्ध है।
जिसका मन पावन शान्त व सदा अचल है।
ऐसे अभ्यागत अतिथिका अभिनन्दन बारम्बारा ·· हम स्वागत करें तुम्हारा!
इस जयपुर झालाणा महाकालमें, जिसने कोटिहोम करवाया।
योगी नरहरिनाथ आपके हम आभारी, धरतीको स्वर्ग बनाया।
सब सन्त विद्वत्मण्डली सुख दुःख सहकर, नभमें ॐ स्वाहा गुञ्जाया।
उन सबका स्वागत आज करण, जो यज्ञ सम्पूर्ण करवाया।

ज्ञान ज्योति अखण्ड जगे बाजे शङ्ख नगारा ... हम स्वागत करें तुम्हारा !
...हम स्वागत करें तुम्हारा !

२०४८।१९९१। विनीत स्वागताध्यक्ष = करणसिंह शेषावत झालाणा जयपुर राज॰

शब्दानुवाद

स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वागतम्!!! स्वागतम्!!!!

जिसके दर्शनसे सर्व लोकका शोक हरण होता है।
जिसके पर्सनसे सर्व लोगोंका पाप हरण होता है।
जिसके सम्भाषणसे समस्त श्रोताओंका मनोरञ्जन होता है।
जिसके सम्बोधनसे बोधकी वृद्धि होती है।१।
जिसके अष्टाङ्ग योगके उपदेशसे समस्त संसारकी मैत्री होती है।
जिसके यज्ञादि पुण्य कर्मोंके निर्देशसे जगत्‌का पालन पोषण होता है।
जिसके संविभाजनके निर्देशसे समस्त मानव परिवारका समान आदर होता है।
जिसके नवधा भक्तिके भजनोंसे अपने-अपने इष्टदेवताओंमें भक्तिभावना जागती है।२
जिसके कर्म कौशलमय उपदेशोंसे समस्त श्रोता लोग कर्मठ बनते हैं।
जिससे मानव जीवन सुखी होता है, जिसके धर्म उपदेशसे मानवधर्मका
मानव-समाजमें जागरण होता है।
सारा विश्व एक परिवार होता है।
जिसकी विद्या अनिन्दनीय और विश्व व्यापक है।
जिसके आगम निगम अज्ञानके भेदोंको हटाते हैं।३।
जिसके सत् कर्म सारे जगत्‌के कल्याणकारी हैं।
जिसका शब्दमय कवच शरीरके अष्टाङ्ग तथा राष्ट्रके सप्ताङ्ग की रक्षा करता है।
जिसकी भाषा भद्र भावना पूर्ण है, सबको आदर देती है।
जिसकी जीवनी सुशील और जगत् पावनी है।४।
जिसका भेष इन्द्रका ब्रह्माका विष्णुका शिवका महाकाली-महालक्ष्मी-महासरस्वतीका है और समस्त भूमण्डलका मङ्गल करता है।
जिसकी वाणी कुसंस्काररूपी कण्टकको काटनेकी कृपाण है और अच्छे संस्कार हृदय भूमिमें उगानेवाली है।
जिसकी बुद्धि, आहार शुद्धि, आचार शुद्धि, अर्थ शुद्धि आदिसे शुद्ध-बुद्ध सावधान है।
जिसकी गोष्ठी देवगुरु बृहस्पतिकी जैसी गुण ग्राहणी दोष हारिणी है।५।
जिसके यज्ञादि कर्म काण्डोंमें सर्वात्मना शुद्ध. पण्डित मण्डली द्वारा सत् कर्म होते हैं और वैदिक धर्मका मण्डन होता है।
जिसकी शब्दावली भद्र भाषामें असत् पक्षका खण्डन एवं सत् पक्षका मण्डन करती है।
जिसकी शिक्षा दीक्षा समस्त मानव धर्मकी रक्षा करती है।
जिसकी अध्यात्म विद्या ऋषि मुनि देवी देवताओंको भी भली लगती है।६।

जिसका योग और उद्योग जगत्‌को धनधान्य समृद्धकर अन्तमें मोक्ष दायक सिद्ध होता है।
जिसके अस्त्र-शस्त्र-शास्त्र मिलेजुले रहते हैं और सवका कल्याण करते हैं।
जिसके शुभागमनसे सभाकी शोभा बढ़ जाती है।
जिसकी सद्भावना आत्मासे उत्पन्न होती है सवकी पवित्रता करती है।७।
जिसकी आध्यात्मिक आधिदैविक आधिभौतिक सम्पत्ति आपत्तियोंसे रहित शुभ-लाभ करती है।
जिसका दान सभी प्रकार महान् आनन्द दायक सर्वदा-सर्वथा सर्वत्र अभिनन्दनीय है।
जिसके अनुयायी लोग भी शिक्षित दीक्षित सभ्य सुशील भद्रभावना सम्पन्न हैं।
जिसकी गति भूमण्डलमें ऋषि मुनियोंकी भाँति अखण्डित है, ऐसे अभ्यागत अतिथि वर्गका हार्दिक स्वागत करते हैं।८।
जिसकी यात्रा सर्वत्र पवित्र है, जिसकी कथा सत्य तथ्य और विचित्र अद्भुत हैं।
जिसका गात्र शुभकर्मोंसे पवित्र है।
जिसका गोत्र वा गोत्रज मनुष्योंके चरित्रोंसे पवित्र है।
जिसका चित्र दया धर्मसे पवित्र है।९।
जिसके नेत्र कृपादृष्टिसे पवित्र हैं।
जिसकी यष्टि तीर्थयात्रासे पवित्र है।
जिसका मुख मण्डल और जिह्वा वेदमाता गायत्रीके जपसे पवित्र है।
जिसके चरण तथा रथ (वाहन:) सर्बत्र अकुण्ठित विजयी हैं।
जिसके रथका सारथी धारणाशील शुद्ध बुद्धि है।१०।
जिसकी भावनायें पावन हैं, और जगत्‌को पावन करती हैं।
जिसके अंगोंकी चेष्टायें हृदयके सौहार्दकी अभिव्यक्ति करती हैं।
जिसका हर्षोल्लास महर्षिजनोंकी भाँति उदार विश्वकल्याणकारी है।
जिसकी स्मृति शक्ति सर्वदा सावधान रहकर देवी देवता मानवता तथा समस्त चराचर जगत्‌की सेवाको परमधर्म मानती है।११।
जिसकी सेवासे इष्ट देवता कुलदेवता ग्रामदेवता समाजदेवता आदि सभी देवी-देवता मण्डलीको हर्ष होता है।
जिसकी शान्ति समस्त भूमण्डलमें सारे प्राणियोंको शान्तिदायक है।
जिसके सभी गुण-गण सवके कल्याणकारी हैं।
जिसके सम्पर्कमें रहनेवाले सहचरगण अनुयायीगण भी वैसे ही विश्वकल्याणकारी हैं।१२।

जिसका पण (प्रतिज्ञा) सभीका कल्याणकारी है।
जिसका एक एक क्षण जीवनका सर्व कल्याणकारी है।
जिसका संघर्षमय जीवन सबकी भलाईके लिये ही है।
जिसके धन-धान्यका एक-एक कण समस्त प्राणी कल्याणकारी है।१३।
जिसका सत्‌पथगामी जीवन सर्वदा सबको सर्व सुखदायक है।
जिसके दोनों हाथ सर्वदा सभी सत्कर्मोंमें तत्पर रहते हैं।
जिसका लोकोपकार महान् है और जिसका उच्च विचार सभी शोक हरण करता है।।१४

जिसके मनमें सत्यव्रत दृढ है जिसके मुखमें सत्यवाणी है।
जिसकी बुद्धि सत्यमें आरूढ है जिसके हृदयमें सत्य प्रतिज्ञा अटल है।
जिसकी कथा सत्यसे बाहर नहीं जाती जिसके शरीरमें सत्यानुकूल शील स्वभाव झलकता है।
जिसके दोनों पाँव सत्-पथमें सदा स्थाई रहते हैं।१५।
जिसकी सारी आयु स्वार्थ रहित्त है और सर्वदा सर्वथा सर्वत्र परोपकारार्थ है।
जिसके सभी गुण-गण सर्व दोषोंसे रहित है।
जिसकी तपस्या सब प्रकार प्रशंसनीय हैं और जिसका शरीर और मन सर्वथा वशमें हैं।
जिसकी सारा क्रिया-कलाप सर्वलोक हितायः है।१६।
जिसकी पूर्णिमा दृष्टि योगसे स्थिर है।
जिसकी गौ खेचरी है और कुण्डलिनी शक्ति सर्वदा जागृत् है।
जिसका सिद्धासन स्थिर और सुखदायक है, चित्त वृत्ति निरुद्ध है।
जिसका मनपावन आत्मा शान्त तथा निर्विकल्प समाधिमें लीन है।
ऐसे अपूर्व अभ्यागत अतिथिका हम हृदयसे स्वागत अभिनन्दन कर वाक्य पुष्पमयी माला आपके हृदयमें अर्पित करते हैं। स्वागतम्! स्वागतम्!! स्वा!!!

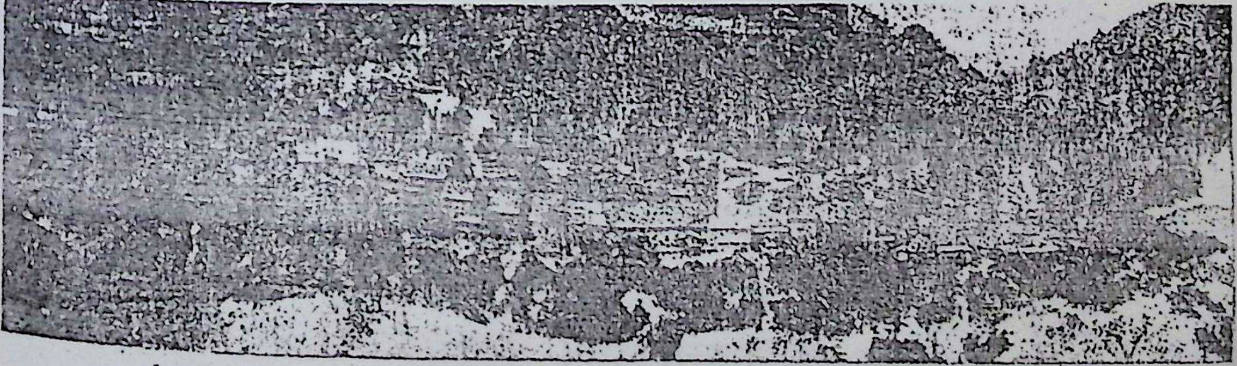

तानसेनको राजधानी पालपालो एक दृश्य

ॐ

जय गोर्खा

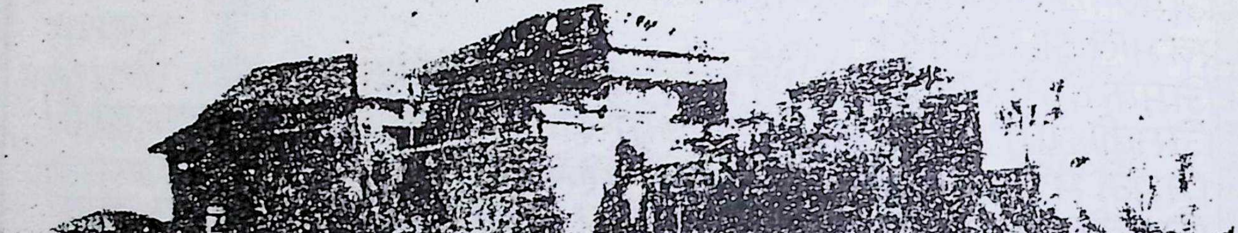

गुरु गोरखनाथंको अवतारस्थली

गोर्खा जातिको जन्मभूमि, गोर्खा कैलासकूट भवन
विश्वका नौ कोटि गोर्खाको एकता केन्द्रबिन्दु हो ।

विश्वकल्याणकोटिहोमः

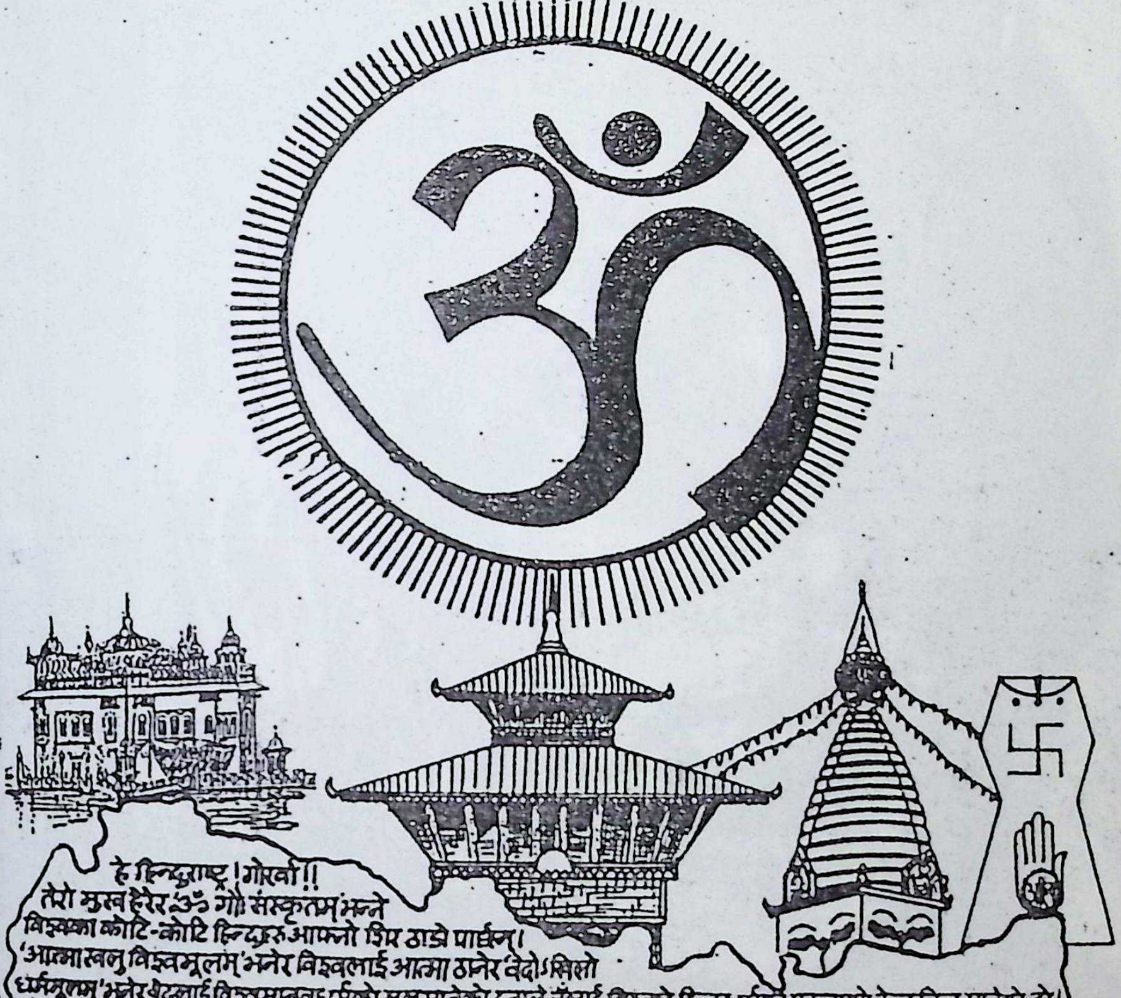

हे हिन्दुराष्ट्र ! गोरखो !!
तेरो मुख हेरेर ॐ गो संस्कृतम् भन्ने
विश्वका कोटि-कोटि हिन्दूहरु आफ्नो शिर ठाडो पार्दैनन्।
'आत्मा खलु विश्वमूलम्' भनेर विश्वलाई आत्मा ठानेर 'वेदोऽखिलो धर्ममूलम्' भनेर वेदलाई विश्वमानव धर्मको मूल मानेको हुनाले तँलाई विश्वले हिन्दु धर्मको एकताको केन्द्रबिन्दु मानेको हो। यसको ध्यान नराखेर, विवेकहीन भएर आज तैंले हिन्दुत्व त्यागिस् भने भोलि तँलाई कसैले पनि मान्ने छैनन्। तेरो अस्तित्व पनि रहने छैन साथै विश्वका हिन्दुहरुको पनि अस्तित्व मेटिने छ। सो जानी पूर्वजहरूको ऐतिहासिक आदर्श 'हिन्दु हम वीर' 'जम्बूद्वीपका हिन्दुनामा एक' असल हिन्दुस्थान हो' भन्ने इतिहासका सुनौला पानामा कालो मोसो घसिने छ। सगरमाथा झुक्ने छ। हिन्दुजाति उदासीन भई समाप्त हुने छन् फलस्वरूप पातालदेखि आकाशसम्मको कैलाशमुकुटको मुकुट पनि मेटिने छ।

॥ सावधान ॥

धारणाद् धर्ममित्याहुर्धर्मो धारयते प्रजाः ।
यत् स्याद् धारणसंयुक्तं स धर्म इति निश्चयः ॥
धर्म एव हतो हन्ति धर्मो रक्षति रक्षितः ।
तस्माद् धर्मो न हन्तव्यो मा नो धर्मो हतो वधीत् ॥

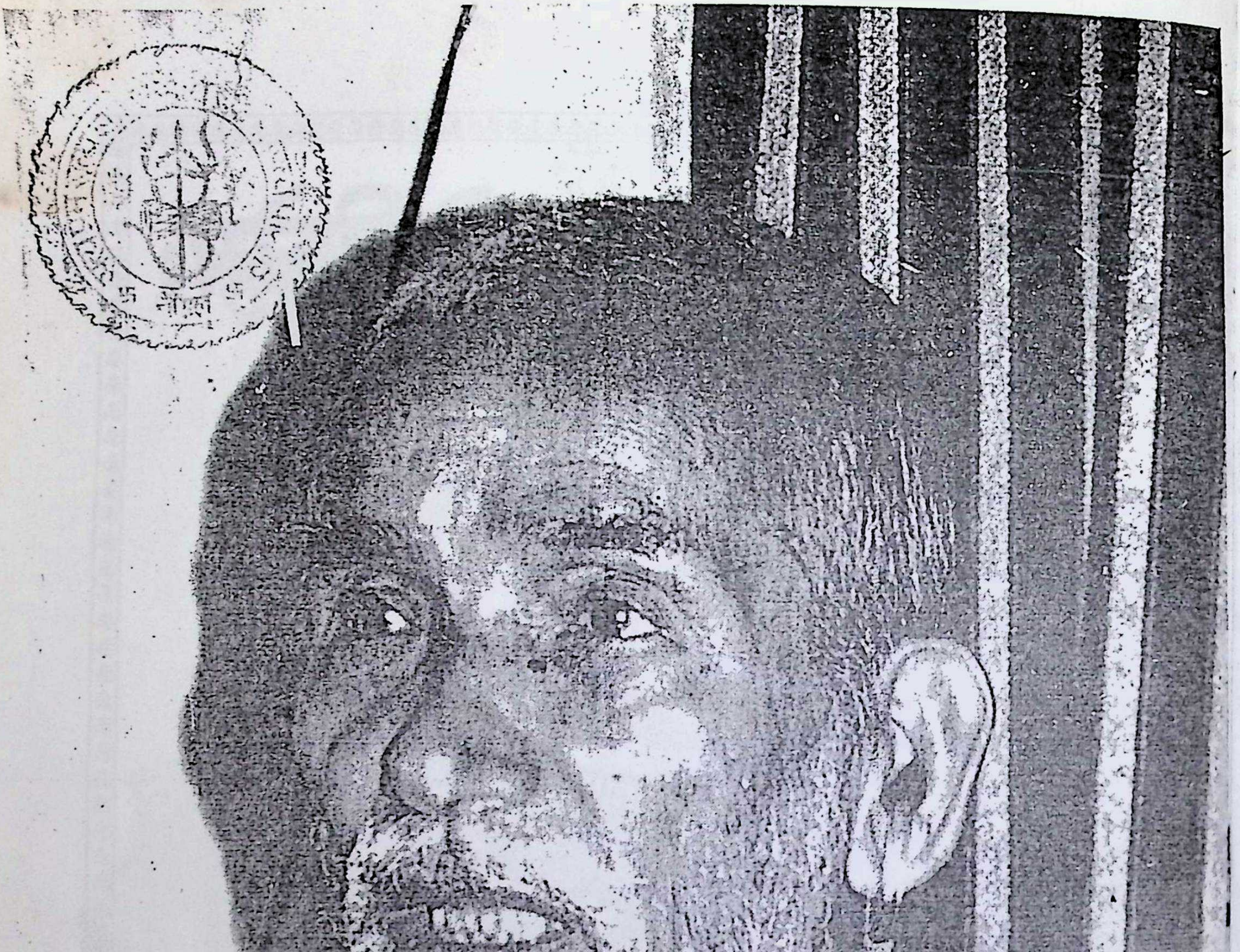

धृतराज खनाल
सह-प्राध्यापक
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
फोन : ९८४६०५०९९०
9846050990